

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«БІЗНЕС ІНФОРМ»
№ 4 '2013 г. (423)

Періодичність 1 раз на місяць

Видається з січня 1992 р.
Свідоцтво про реєстрацію
КВ № 17288-6058-ПР від 18.11.2010 р.

ЗАСНОВНИКИ:

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
НАН УКРАЇНИ (ХАРКІВ)

ВИДАВЕЦЬ:

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ІНЖЕК»

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор: д-р екон. наук, проф.

В. С. Пономаренко

Науковий редактор: д-р екон. наук, проф.

М. О. Кузим

Заст. гол. редактора: д-р екон. наук, проф.

О. М. Тищенко

Випускаючий редактор: канд. екон. наук,
доцент

В. Є. Хаустова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р екон. наук, проф.

Алексєєв І. В. (Львів)

д-р екон. наук, проф.

Амосов О. Ю. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Благуи І. С. (Івано-Франківськ)

д-р екон. наук, проф.

Гізатуллин Х. Н. (Єкатеринбург, Росія)

канд. екон. наук, проф.

Гонда В. (Братислава, Словачія)

д-р екон. наук, проф.

Жуковський М. (Люблін, Польща)

д-р екон. наук, проф.

Заруба В. Я. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Іванов Ю. Б. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Клебанова Т. С. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Ковальчук К. Ф. (Дніпропетровськ)

д-р екон. наук, проф.

Орлов П. А. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Погорлецький О. І. (С.-Петербург, Росія)

д-р екон. наук, проф.

Христиановський В. В. (Донецьк)

д-р філософії (економіка)

Шоша Жан-Юг (Ліон, Франція)

**У журналі можуть друкуватися основні
результати дисертаційних робіт
з економічних наук**

ЖУРНАЛ «БІЗНЕС ІНФОРМ» ПРЕДСТАВЛЕНО В МІЖНАРОДНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ І НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Ulrichsweb Global Serials Directory (США);
- Research Papers in Economics (США);
- Російська наукова електронна бібліотека (Росія);
- Index Copernicus (Польща);
- Google Академія (США);
- Соціонет (Росія);
- Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (Україна)

З ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ, В ЯКИХ МОЖУТЬ ПУБЛІКУВАТИСЯ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЙНИХ РОБІТ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВИХ СТУПЕНІВ ДОКТОРА ТА КАНДИДАТА НАУК

(Затверджено постановою президії ВАК України від 16.12.2009 р. № 1-05/6)

Журнал «Бізнес Інформ» (Харківський національний економічний університет МОН України, НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України)

Бюлетень ВАК України, № 1, 2010

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Кушнір Л. А. Проектна доктрина розвитку економіки: у координатах самоздійснюваних пророцтв..... 8

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Глушач А. В., Архієреєв С. І. Трансакційні витрати формування попиту і пропозиції на ринку праці в умовах трансформаційної економіки..... 14

Євсєєва О. О. Вдосконалення державного регулювання розвитку системи культури в регіоні 22

Магюшенко І. Ю. Стимулювання технологічного розвитку України в державних програмах економічного розвитку в 2013 – 2014 рр. 29

Рудик В. К. Особливості формування інституціональної структури загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні..... 38

Москалюк К. В. Державне регулювання інноваційної діяльності аграрної сфери України 44

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Міненко М. А. Вплив центрального об'єднання німецьких роздрібних асоціацій торгівлі (HDE) на формування фахового інституційно спроможного соціально відповідального середовища..... 48

Кокура К. В. Особливості впливу чинників на конкурентоспроможність підприємства на зовнішньому ринку 54

Кулішов В. В. Транснаціональна експансія світової економіки 58

Дідковська Б. В. Зовнішня торгівля товарами України з країнами Західної Європи..... 62

Пілецька С. Т. Прогнозування ефективності виконання зовнішньоекономічного контракту промислового авіапідприємства 67

Саричев В. І. Перспективи людського розвитку на полях БРІКС: проблеми глобального управління..... 73

Голобородько Т. В. Позитивний досвід Китаю в управлінні інвестиційними процесами в аграрному секторі економіки..... 77

Козлова А. І. Етапи формування стратегій інноваційного розвитку в країнах ЄС..... 82

Шевченко Т. П. Управління корпоративною соціальною відповідальністю на зовнішніх ринках..... 86

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Каламбет С. В. Бюджетні ризики та особливості їх оптимізації на рівні регіонів України 90
Аверкіна М. Ф. Формування критеріїв забезпечення стійкого розвитку міста за закономірністю еквіфінальності 97
Бріль М. С. Макроекономічні показники розвитку регіонів України ..102
Орлова О. М. Теоретико-прикладні аспекти комплексного оцінювання ефективності регіональних інвестицій 106
Богославець О. Г. Механізм формування територіально-рекреаційних комплексів в Україні.....112
Пархоменко Н. О. Характеристика економічних показників стабільного розвитку регіону (на прикладі Луганської області).....117

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Скриньковський Р. М. Освітньо-фаховий потенціал персоналу: сутність і роль у формуванні інвестиційної привабливості підприємства 121
Кузьмін О. Є., Сагалкіна А. О. Кластери як важливий чинник залучення інвестицій на промислові підприємства..... 127

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Янченко З. Б. Структура інноваційного потенціалу підприємств як сукупність чинників організаційно-економічного походження..... 134

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Бакурова А. В. Ентропійна оцінка стану торговельного балансу.....138
Іванов Ю. Б., Малишко Ю. М. Оцінка впливу умов оподаткування на фінансовий стан промислових підприємств з використанням нечітко-множинного аналізу показників142
Невежин В. П., Богомолов О. І. Стандартизація та інтеграція математичних моделей економічних систем як складова частина індустрії знань148
Буртняк І. В., Малицька Г. П. Обчислення цін опціонів методами спектрального аналізу 152
Воронін А. В., Гунько О. В. Дискретна модель ринкової адаптації158
Карпець О. С., Чуйко І. М. Моделювання фінансового механізму підвищення продуктивності праці персоналу.....162
Огліх В. В., Єфанова Т. І. Оптимізація інвестиційної програми розвитку регіону.....166

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Чорноус Г. О. Гібридне використання методів інтелектуального аналізу даних для моделювання процесів проактивного управління172
Варава А. А. Визначення пріоритетності впливу інформаційних чинників на результуючий показник реалізації стратегічних управлінських рішень177

ПРОБЛЕМИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Бедринець М. Д. Ефективність діяльності суб'єктів підприємництва в сучасних умовах господарювання 183

ЕКОНОМІКА ПРОМИСЛОВОСТІ

Божко В. П., Кашеева І. О. Аналіз сучасного стану машинобудівної галузі України 190
Орлова Н. С., Куликова Н. А. Напрямки інвестування технологічного циклу промислових підприємств вугільної галузі України..... 194
Білявцева К. С., Пархоменко О. С. Напрями управління ліквідністю машинобудівних підприємств України199
Шашенко О. О. Оптимізація процесу формування виробничих витрат при спорудженні виробок на вугільному підприємстві.....203

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61001, Харків,
пров. Інженерний, 1а,
Бібліотечний корп., 2 пов., к. 203
Тел./факс (057) 758-74-31
e-mail: biz_inf@ukr.net
www.business-inform.net

АДРЕСА ВИДАВЦЯ ТА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61001, Харків,
пр. Гагаріна, 20, оф. 2227
Тел./факс (057) 703-40-21, 732-09-59

ПІДПИСКА:

- у Видавця;
- **Агентство «Меркурій»:**
49056, Дніпропетровськ,
Набережна Леніна, 15-а, оф. 39.
Тел. (056) 744-16-61,
744-72-87, 778-52-85

Науковий журнал

«БІЗНЕС ІНФОРМ»

Видається 1 раз на місяць

Мова видання – українська, російська, англійська

Рекомендовано до друку рішеннями
вченої ради ХНЕУ № 7 від 25.03.13 р.

вченої ради НДЦ ІПР НАНУ
№ 4 від 22.04.13 р.

Здано до набору 25.03.2013 р.

Підписано до друку 22.04.2013 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 54,3. Обл.-вид. арк. 60,5.

Надруковано у ВД «ІНЖЕК»

Замовлення № 676. Наклад 300 прим.

© БІЗНЕСІНФОРМ, 2013

ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І АПК

Белосвет О. В. Дослідження фінансово-економічного ефекту від запровадження пільг у молокопродуктовому підкомплексі АПК.....	208
Голікова К. П. Індикатори продовольчої безпеки як критерії ефективності розвитку агропродовольчої сфери держави.....	212

ЕКОНОМІКА ТРАНСПОРТУ І ЗВ'ЯЗКУ

Гудкова В. П. Пріоритети соціально-економічного збалансування суспільно-транспортних інтересів.....	216
Дем'янченко А. Г. Концепція ефективного управління власністю морських портів України.....	221
Кудрявцев В. М. Пріоритетні напрямки розвитку автотранспортної галузі з позицій забезпечення інвестиційної безпеки.....	228
Шевченко О. Б., Курінна І. Г. Економічна доцільність виробництва та використання біодизеля в Україні.....	232

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

Ковальчук К. Ф., Хименко О. О. Структурний аналіз оптової посередницької діяльності в Україні.....	237
Лола Ю. Ю. Тренінгові технології в процесі підготовки фахівця туристичної індустрії.....	242
Михайліченко Г. І. Інноваційне зростання інтегрованих туристичних підприємств.....	247
Музичка Є. О. Взаємодія основних учасників каналів збуту в туристичній індустрії.....	253
Корсак В. І. Вплив соціально-демографічних факторів і змін споживчих уподобань на формування регіональних мереж торгівельних закладів.....	259
Манжура О. В. Удосконалення кооперативної політики в споживчій кооперації України.....	265
Чепурда Л. М. Оцінка сучасного стану і тенденцій розвитку ринку послуг України.....	270

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Никифоренко В. Г. Інвестування в людський капітал: механізми та інструментарій.....	274
Булах Т. М. Середня освіта у сільській місцевості України: проблеми та шляхи подолання.....	278
Зінченко О. І., Хімченко А. М. Корпоративна соціальна відповідальність в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку.....	281
Цимбалюк С. О. Аналіз наукових підходів до конструювання компенсаційного пакета: теоретико-прикладні аспекти.....	286
Кучинський В. А., Крамської Д. Ю. Розробка та застосування якісних нормативів праці як основа підвищення ефективності роботи підприємства.....	293
Переверзєва А. В. Роль економічної психології в мотивації праці: національний аспект.....	298
Шумська С. С. Емпірична оцінка вторинних ефектів впливу валютного курсу гривні на показники ринку праці України.....	303
Невдаха О. Ю. Трансформація змісту праці та її продуктивність в умовах інноваційної моделі економіки.....	311
Довгаль О. В. Сільський туризм як перспективний напрям підприємництва у соціально-економічному механізмі розвитку села.....	316

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Лулак Р. А. Економічне обґрунтування стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства.....	320
--	-----

Сабліна Н. В., Кузенко Т. Б. Формування стратегічних карт у рамках реалізації процесу управління фінансовою безпекою підприємства.....	326
Сергієнко О. А., Чуйко І. М. Імітаційні потокові моделі динаміки розвитку підприємства.....	331
Ліснічук О. А. Основні складові механізму санації підприємств України.....	339
Шпак С. О. Обґрунтування комплексу завдань діагностики системи збуту в плануванні реструктуризації підприємств. Цільовий підхід.....	345

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

Слободяник Ю. Б. Види і форми державного аудиту.....	351
Тесленко Т. І., Конькова Н. В. Облік фінансових результатів: проблеми та шляхи вдосконалення.....	356
Гоголь Т. А. Подвійний запис у бухгалтерському обліку підприємств малого бізнесу.....	361

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

Єлісєєва О. К., Гарькава Є. Методологічні аспекти оцінки стійкості банківської системи України.....	367
Камінський А. Б. Бюро кредитних історій у системі ризик-менеджменту споживчого кредитування.....	372
Гур'янова Л. С., Непомнящий В. В. Методи вибору діагностичних показників фінансової безпеки.....	377
Кремень В. М. Науково-методичні підходи до визначення сутності та мети фінансового нагляду.....	381
Ільченко К. О. Конкуренція в банківській системі: визначення та види.....	385
Корнієнко Н. М. Аналіз системи планування бюджетних видатків в Україні.....	389
Коваленко Н. І. Бюджетне регулювання в Україні: нормативно-правове забезпечення та етапи становлення.....	394
Оксенюк О. І. Місце податку на додану вартість у системі непрямого оподаткування.....	399

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Замлинська О. В. Маркетингова стратегія інтеграції як умова модернізації ліфтового господарства.....	405
Лакейхіна В. С. Організація стратегічного управління холдинговою структурою в умовах непередбачуваних змін зовнішнього середовища.....	411
Мартиненко І. О. Місце професійного навчання у процесі розвитку персоналу.....	418
Романенко О. В. Еволюція наукових підходів до визначення змісту стратегічного аналізу.....	422

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ

Селєзньова Г. О., Іпполітова І. Я. Запровадження тренінгів у навчальний процес з метою формування компетентного фахівця.....	428
--	-----

Уточнення: У «Бізнес Інформ» № 2 '13 на с. 268 прізвище автора статті слід читати як Колодізева.

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

Кушнир Л. А. Проектная доктрина развития экономики: в координатах самореализующихся пророчеств8

МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Глушач А. В., Архиреев С. И. Трансакционные издержки формирования спроса и предложения на рынке труда в условиях трансформационной экономики 14
Евсеева О. А. Совершенствование государственного регулирования развития системы культуры в регионе22
Матюшенко И. Ю. Стимулирование технологического развития Украины в государственных программах экономического развития в 2013 – 2014 гг.29
Рудык В. К. Особенности формирования институциональной структуры общеобязательного накопительного пенсионного страхования в Украине38
Москалюк Е. В. Государственная регуляция инновационной деятельности аграрной сферы Украины44

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Миненко М. А. Влияние центрального объединения немецких розничных ассоциаций торговли (HDE) на формирование профессиональной институционально-способной социально ответственной среды48
Кокура Е. В. Особенности влияния факторов на конкурентоспособность предприятия на внешнем рынке54
Кулишов В. В. Транснациональная экспансия мировой экономики58
Дидковская Б. В. Внешняя торговля товарами Украины со странами Западной Европы62
Пилецкая С. Т. Прогнозирование эффективности выполнения внешнеэкономического контракта промышленного авиапредприятия67
Сарычев В. И. Перспективы человеческого развития на полях БРИКС: проблемы глобального управления73
Голобородько Т. В. Положительный опыт Китая в управлении инвестиционными процессами в аграрном секторе экономики77
Козлова А. И. Этапы формирования стратегий инновационного развития в странах ЕС82
Шевченко Т. П. Управление корпоративной социальной ответственностью на внешних рынках86

РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Каламбет С. В. Бюджетные риски и особенности их оптимизации на уровне регионов Украины90
Аверкина М. Ф. Формирование критериев обеспечения устойчивого развития города согласно закономерности эквифинальности97
Бриль М. С. Макроэкономические показатели развития регионов Украины102
Орлова Е. Н. Теоретико-прикладные аспекты комплексного оценивания эффективности региональных инвестиций106
Богославец О. Г. Механизм формирования территориально-рекреационных комплексов в Украине112
Пархоменко Н. А. Характеристика экономических показателей стабильного развития региона (на примере Луганской области)117

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Скрыньковский Р. Н. Образовательно-профессиональный потенциал персонала: сущность и роль в формировании инвестиционной привлекательности предприятия121
Кузьмин О. Е., Саталкина Л. А. Кластеры как важный фактор привлечения инвестиций на промышленные предприятия127

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Янченко З. Б. Структура инновационного потенциала предприятий как совокупность факторов организационно-экономического происхождения134

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

Бакурова А. В. Энтропийная оценка состояния торгового баланса138
Иванов Ю. Б., Малышко Ю. М. Оценка влияния условий налогообложения на финансовое состояние промышленных предприятий с использованием нечетко-множественного анализа показателей142
Невежин В. П., Богомолов А. И. Стандартизация и интеграция математических моделей экономических систем как составная часть индустрии знаний148
Буртняк И. В., Малицкая А. П. Вычисление цен опционов методами спектрального анализа152
Воронин А. В., Гунько О. В. Дискретная модель рыночной адаптации158
Карпец О. С., Чуйко И. М. Моделирование финансового механизма повышения производительности труда персонала162
Оглих В. В., Ефанова Т. И. Оптимизация инвестиционной программы развития региона166

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ

Черноус Г. А. Гибридное использование методов интеллектуального анализа данных для моделирования процессов проактивного управления172
Варава А. А. Определение приоритетности влияния информационных факторов на результирующий показатель реализации стратегических управленческих решений177

ПРОБЛЕМЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Бедринец М. Д. Эффективность деятельности субъектов предпринимательства в современных условиях хозяйствования183

ЭКОНОМИКА ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Божко В. П., Кашеева И. А. Анализ современного состояния машиностроительной отрасли Украины190
Орлова Н. С., Куликова Н. А. Направления инвестирования технологического цикла промышленных предприятий угольной отрасли Украины194
Биливцева Е. С., Пархоменко Е. С. Направления управления ликвидностью машиностроительных предприятий Украины199
Шашенко Е. А. Оптимизация процесса формирования производственных затрат при сооружении выработок на угольном предприятии203

ЭКОНОМИКА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И АПК

Белосвет А. В. Исследование финансово-экономического эффекта от внедрения льгот в молокопродовольственном подкомплексе АПК.....	208
Голикова Е. П. Индикаторы продовольственной безопасности как критерии эффективности развития агропродовольственной сферы государства.....	212

ЭКОНОМИКА ТРАНСПОРТА И СВЯЗИ

Гудкова В. П. Приоритеты социально-экономического сбалансирования общественно-транспортных интересов.....	216
Демьянченко А. Г. Концепция эффективного управления собственностью морских портов Украины.....	221
Кудрявцев В. М. Приоритетные направления развития автотранспортной отрасли с позиций обеспечения её инвестиционной безопасности.....	228
Шевченко Е. Б., Куренная И. Г. Экономическая целесообразность производства и использования биодизеля в Украине.....	232

ЭКОНОМИКА ТОРГОВЛИ И УСЛУГ

Ковальчук К. Ф., Хименко Е. А. Структурный анализ оптовой посреднической деятельности в Украине.....	237
Лола Ю. Ю. Тренинговые технологии в процессе подготовки специалистов туристической индустрии.....	242
Михайличенко А. И. Инновационное развитие интегрированных туристических предприятий.....	247
Музыка Е. А. Взаимодействие основных участников каналов сбыта в туристической индустрии.....	253
Корсак В. И. Влияние социально-демографических факторов и изменений потребительских предпочтений на формирование региональных сетей торговых учреждений.....	259
Манжура А. В. Усовершенствование кооперативной политики в потребительской кооперации Украины.....	265
Чепурда А. М. Оценка современного состояния и тенденций развития рынка услуг Украины.....	270

ЭКОНОМИКА ТРУДА И СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

Никифорова В. Г. Инвестирование в человеческий капитал: механизмы и инструментарий.....	274
Булах Т. Н. Среднее образование в сельской местности Украины: проблемы и пути преодоления.....	278
Зинченко О. И., Химченко А. Н. Корпоративная социальная ответственность в Украине: современные реалии и перспективы развития.....	281
Цимбалюк С. А. Анализ научных подходов к конструированию компенсационного пакета: теоретико-прикладные аспекты.....	286
Кучинский В. А., Крамской Д. Ю. Разработка и применение качественных нормативов труда как основа повышения эффективности работы предприятия.....	293
Переверзева А. В. Роль экономической психологии в мотивации труда: национальный аспект.....	298
Шумская С. С. Эмпирическая оценка вторичных эффектов влияния валютного курса гривни на показатели рынка труда Украины.....	303
Неваха О. Ю. Трансформация содержания труда и его производительность в условиях инновационной модели экономики.....	311
Довгаль Е. В. Сельский туризм как перспективное направление предпринимательства в социально-экономическом механизме развития села.....	316

ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЯ

Лупак Р. А. Экономическое обоснование стратегического управления конкурентоспособностью предприятия.....	320
Саблина Н. В., Кузенко Т. Б. Формирование стратегических карт в рамках реализации процесса управления финансовой безопасностью предприятия.....	326
Сергиенко Е. А., Чуйко И. М. Имитационные потоковые модели динамики развития предприятия.....	331
Лисничук О. А. Основные составляющие механизма санации предприятий Украины.....	339
Шпак С. А. Обоснование комплекса задач диагностики системы сбыта в планировании реструктуризации предприятий. Целевой подход.....	345

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ И АУДИТ

Слободяник Ю. Б. Виды и формы государственного аудита.....	351
Тесленко Т. И., Конькова Н. В. Учет финансовых результатов: проблемы и пути совершенствования.....	356
Гоголь Т. А. Двойная запись в бухгалтерском учете предприятий малого бизнеса.....	361

ФИНАНСЫ, ДЕНЕЖНЫЙ ОБОРОТ И КРЕДИТ

Елисеєва О. К., Гарькава Е. В. Методологические аспекты оценки устойчивости банковской системы Украины.....	367
Каминский А. Б. Бюро кредитных историй в системе риск-менеджмента потребительского кредитования.....	372
Гурьянова А. С., Непомнящий В. В. Методы выбора диагностических показателей финансовой безопасности.....	377
Кремень В. М. Научно-методические подходы к определению сущности и цели финансового надзора.....	381
Ильченко К. А. Конкуренция в банковской системе: определение и виды.....	385
Корниенко Н. Н. Анализ системы планирования бюджетных расходов в Украине.....	389
Коваленко Н. И. Бюджетное регулирование в Украине: нормативно-правовое обеспечение и этапы становления.....	394
Оксенюк О. И. Место налога на добавленную стоимость в системе косвенного налогообложения.....	399

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

Замлинская О. В. Маркетинговая стратегия интеграции как условие модернизации лифтового хозяйства.....	405
Лакейхина В. С. Организация стратегического управления холдинговой структурой в условиях непредсказуемых изменений внешней среды.....	411
Мартыненко И. О. Место профессионального обучения в процессе развития персонала.....	418
Романенко О. В. Эволюция научных подходов к определению содержания стратегического анализа.....	422

МЕТОДОЛОГИЯ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ЭКОНОМИКЕ

Селезнева Г. А., Ипполитова И. Я. Внедрение тренингов в учебный процесс с целью формирования компетентного специалиста.....	428
---	-----

CONTENT

ECONOMIC THEORY

Kushnir L. L. Project Doctrine of Development of Economy:
in Coordinates of Self-fulfilling Prophecies.....8

MECHANISMS OF REGULATION OF THE ECONOMY

Glushach A. V., Arkhiyeryev S. I. Transaction Costs of Formation
of Demand and Supply in the Labour Market Under Conditions
of Transformational Economy..... 14

Ievsieieva O. A. Improving the System of State Regulation
of Culture in the Region.....22

Matyushenko I. Y. Stimulation of Technological Development
of Ukraine in State Programmes of Economic Development
in 2013 – 2014 Years.....29

Rudyk V. K. Specific Features of Formation of Institutional
Structure of General Mandatory Accumulating Pension
Insurance in Ukraine.....38

Moskalyuk Ye. V. State Regulation of Innovation Activity
of the Agrarian Sphere of Ukraine.....44

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Minenko M. A. Influence of Central Union of German Retail
Trade Associations (HDE) on Formation of Professional
Institutionally Capable Socially Responsible Environment..... 48

Kokura Ye. V. Specific Features of Influence of Factors
on Competitiveness of a Company in a Foreign Market.....54

Kulishov V. V. Transnational Expansion of the World Economy ..58

Didkovskaya B. V. Foreign Trade of Ukraine
with West-European Countries.....62

Piletska S. T. Forecasting Efficiency of Execution
of a Foreign Economic Contract of an Industrial
Aviation Enterprise.....67

Sarychev V. I. Prospects of Human Development
in the BRICS fields: Global Management Problems 73

Holoborodko T. V. Positive Experience of China in Managing
Investment Processes in Agrarian Sector of Economy.....77

Kozlova A. I. Stages of Formation of Strategies of Innovation
Development in EU Countries.....82

Shevchenko T. P. Theoretical Foundations of Corporate Social
Responsibility in Foreign Markets.....86

REGIONAL ECONOMY

Kalambet S. V. Budget Risks and Specific Features of Their
Optimisation at the Regional Level in Ukraine.....90

Averkina M. F. Formation of Criteria of Ensuring Stable
Development of a City in Accordance with Patterns
of Equifinality.....97

Bril M. S. Macro-Economic Indicators of Development
of Ukrainian Regions.....102

Orlova Y. N. Theoretical and Applied Aspects
of Complex Assessment of Efficiency of Regional Investments ...106

Bogoslavets O. G. Mechanism of Formation of Territorial
Recreation Complexes in Ukraine.....112

Parkhomenko N. O. Characteristic of Economic Indicators
of Stable Development of a Region
(Using Example of the Lugansk Oblast)117

INVESTMENT PROCESSES

Skrynkovskyy R. M. Educational and Professional Potential
of Personnel: Essence and Role in Formation of Investment
Attractiveness of a Company.....121

Kuzmin O. Y., Satalkina L. A. Clusters as an Important Factor
of Attraction of Investments to Industrial Plants127

INNOVATIVE PROCESSES

Yanchenko Z. B. Structure of Innovation Potential of Enterprises
as a Set of Factors of Organisational and Economic Origin..... 134

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING

Bakurova A. V. Entropy Assessment of the State
of Trade Balance138

Ivanov Y. B., Malyshko Y. M. Assessment of Influence
of Taxation Conditions on Financial State of Industrial
Companies with the Use of Fuzzy-Multiple Analysis
of Indicators142

Bogomolov A. I., Nevezhin V. P. Standardisation
and Integration of Mathematic Models of Economic Systems
as a Component of the Knowledge Industry148

Burtnyak I. V., Malitskaya A. P. Calculation of Option Prices
Using Methods of Spectral Analysis.....152

Voronin A. V., Gunko O. V. A Discrete Model of Market
Adaptation158

Karpets O. S., Chuyko I. M. Modeling Financial Mechanism
of Increase of Efficiency of Personnel Labour162

Oglikh V. V., Yefanova T. I. Optimisation of the Investment
Programme of the Region Development.....166

INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE ECONOMY

Chornous G. A. Hybrid Use of Methods of Intellectual Analysis
of Data for Modelling Processes of Proactive Administration.....172

Varava A. A. Determining Priority of Influence of Information
Factors on a Resulting Indicator of Realisation of Strategic
Managerial Decisions177

PROBLEMS OF BUSINESS

Bedrinets M. D. Efficiency of Activity of Entrepreneurs
under Modern Economic Conditions.....183

INDUSTRIAL ECONOMICS

Bozhko V. P., Kashcheeva I. A. Analysis of Modern State
of Engineering Industry of Ukraine.....190

Orlova N. S., Kulikova N. A. Directions of Investing
Into Technological Cycle of Industrial Enterprises
in the Coal Industry of Ukraine194

Bilyavtseva Y. S., Parkhomenko Y. S. Directions
of Managing Liquidity of Engineering Companies of Ukraine.....199

Shashenko Y. A. Optimisation of the Process of Formation
of Production Expenses When Doing Excavation
at a Coal Mining Enterprise.....203

AGRICULTURAL ECONOMICS AND AGRIBUSINESS

Belosvet A. V. Study of Financial and Economic Effect
from Introduction of Benefits in Milk-Food Subcomplex
of the Agro-Industrial Complex.....208

Golikova Y. P. Indicators of Food Security as Criteria of Efficiency
of Development of the Agro-Food Sphere of a State212

ECONOMICS OF TRANSPORT AND COMMUNICATIONS

Gudkova V. P. Priorities of Socio-Economic Balancing
of Public Transportation Interests.....216

Demyanchenko A. G. Concept of Efficient Management of Property of Ukrainian Sea Ports.....	221
Kudryavtsev V. M. Priority Directions of Development of Transportation Branch From the Point of View of Ensuring its Investment Security	228
Shevchenko Y. B., Kurennaya I. G. Economic Expediency of Production and use of Biodiesel in Ukraine.....	232

ECONOMICS OF TRADE AND SERVICES

Kovalchuk K. F., Khimenko Y. A. Structural Analysis of Wholesale Intermediary Activity in Ukraine.....	237
Lola Y. Y. Training Technologies in the Process of Training Specialists for the Tourist Industry.....	242
Mikhaylichenko A. I. Innovation Development of Integrated Tourist Companies.....	247
Muzychka Y. A. Interaction of Main Participants of Sales Channels in Tourist Industry	253
Korsak V. I. Influence of Socio-demographic Factors and Changes of Consumer Preferences on Formation of Regional Networks of Sales Outlets.....	259
Manzhura A. V. Improvement of Co-Operative Policy in Consumer's Co-Operation of Ukraine	265
Chepurda L. M. Assessment of the Modern State and Tendencies of Development of the Service Market of Ukraine.....	270

LABOUR ECONOMICS AND SOCIAL POLICY

Nikiforenko V. G. Investing Into Human Capital: Mechanisms and Tools.....	274
Bulakh T. N. Secondary Education in Rural Districts of Ukraine: Problems and Solutions	278
Zinchenko O. I., Khimchenko A. N. Corporate Social Responsibility in Ukraine: Modern Realities and Prospects of Development	281
Tsimbalyuk S. A. Analysis of Scientific Approaches to Construction of a pay Package: Theoretical and Applied Aspects.....	286
Kuchinskiy V. A., Kramskoy D. Y. Development and Application of Qualitative Standards of Labour as a Basis of Increase of Efficiency of an Enterprise Activity	293
Pereverzeva A. V. Role of Economic Psychology in Motivation of Labour: National Aspect.....	298
Shumskaya S. S. Empiric Assessment of Secondary Effects of Influence of the UAH Exchange Rate upon Indicators of the Labour Market of Ukraine.....	303
Nevdakha O. Y. Transformation of Labour Content and its Productivity under Conditions of the Innovation Model of Economy.....	311
Dovgal Ye. V. Rural Tourism as a Prospective Direction of Entrepreneurship in the Socio-Economic Mechanism of Rural Development	316

ECONOMICS OF ENTERPRISE

Lupak R. L. Economic Substantiation of Strategic Management of Company Competitiveness.....	320
Sablina N. V., Kuzenko T. B. Formation of Strategic Maps within the Framework of Realisation of the Process of Administration of Financial Security of a Company.....	326
Sergiyenko Ye. A., Chuyko I. M. Imitation Flow Models of Dynamics of Enterprise Development	331
Lisnichuk O. A. Main Components of the Mechanism of Readjustment of Ukrainian Enterprises.....	339
Shpak S. A. Justification of a Set of Tasks of Diagnosis of the System of Sales in Planning Company's Reconstruction. Target Approach.....	345

ACCOUNTING AND AUDITING

Slobodyanik Y. B. Types and Forms of the State Audit	351
Teslenko T. I., Konkova N. V. Accounting of Financial Results: Problems and Ways of Perfection.....	356
Gogol T. A. Double Entry in Accounting of Small Businesses ...	361

FINANCE, MONEY CIRCULATION AND CREDIT

Yeliseeva O. K., Garkava Ye. V. Methodological Aspects of Assessment of Stability of the Ukrainian Banking System.....	367
Kaminskiy A. B. Bureau of Credit Histories in the System of Risk Management of Consumer Credits.....	372
Guryanova L. S., Nepomnyashchiy V. V. Methods of Selecting of Diagnostic Indicators of Financial Security.....	377
Kremen V. M. Scientific-methodical Approaches to Determination of Essence and Goal of Financial Supervision.....	381
Ilichenko K. O. Competition in the Banking System: Definition and Types.....	385
Kornienko N. N. Analysis of the System of Planning Budget Expenses in Ukraine	389
Kovalenko N. I. Budget Regulation in Ukraine: Regulatory and Legislative Provision and Stages of Formation.....	394
Oksenyuk O. I. Place of the Value Added Tax in the System of Indirect Taxation	399

MANAGEMENT AND MARKETING

Zamlinskaya O. V. Marketing Strategy of Integration as a Condition of Modernisation of the Lift Industry	405
Lakeykhina V. S. Organisation of Strategic Management of a Holding Structure under Conditions of Unpredictable Changes of Environment	411
Martynenko I. O. Place of Professional Training in the Process of Personnel Development	418
Romanenko O. V. Evolution of Scientific Approaches to Determination of Content of Strategic Analysis.....	422

RESEARCH METHODOLOGY IN ECONOMICS

Selezneva G. A., Ippolitova I. Y. Introduction of Trainings into the Teaching Process with the Purpose of Formation of a Competent Specialist.....	428
---	-----

ПРОЕКТНА ДОКТРИНА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ: У КООРДИНАТАХ САМОЗДІЙСНОВАНИХ ПРОРОЦТВ

КУШНІР Л. Л.

УДК 338.24.01

Кушнір Л. Л. Проектна доктрина розвитку економіки: у координатах самоздійснюваних пророцтв

У статті проаналізовано зміст і вплив науково-технічного прогресу, ресурсного дефіциту та екологічної кризи в аспекті проектного підходу до формування сучасної економічної системи. Розглянуто наукові підходи до їх тлумачення як наукових категорій і як сучасних факторів соціально-економічного розвитку. Розкрито вплив досліджуваних факторів на світовий економічний розвиток та систему національного господарства. Аргументується значення науково-технічного прогресу як інструмента екологізації виробництва. Обґрунтовується суперечливість його впливу на стан природного середовища, суспільства та господарства, показано проблеми господарської практики та екологічної безпеки, що виникають унаслідок його розгортання. НТП, ресурсний дефіцит і глобальна екологічна криза трактується автором як самоздійснювані пророцтва, безпосередні результати попередньої проектної діяльності людства. У світлі їх впливу робиться висновок про сценарій сучасного розвитку цивілізації. Автор показує, що людство безповоротно увійшло в епоху самоздійснюваних пророцтв і нової соціальної реальності, в якій подальше економічне проектування можливе лише в координатах досліджуваних у статті факторів.

Ключові слова: проектна доктрина, науково-технічний прогрес, ресурсний дефіцит, екологічна криза, економічний розвиток.

Бібл.: 34.

Кушнір Леонід Леонідович – кандидат економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник науково-дослідного центру економічних досліджень, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалю, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: llkushnir@mail.ru

УДК 338.24.01

Кушнір Л. Л. Проектная доктрина развития экономики: в координатах самореализующихся пророчеств

В статье проанализировано содержание и влияние научно-технического прогресса, ресурсного дефицита и экологического кризиса в аспекте проектного подхода к формированию современной экономической системы. Рассмотрены научные подходы к их толкованию как научных категорий и как современных факторов социально-экономического развития. Раскрыто влияние исследуемых факторов на мировое экономическое развитие и систему национального хозяйства. Аргументируется значение научно-технического прогресса как инструмента экологизации производства. Обосновывается противоречивость его влияния на состояние естественной среды, общества и хозяйства, показаны проблемы хозяйственной практики и экологической безопасности, возникающие вследствие его развертывания. НТП, ресурсный дефицит и глобальный экологический кризис трактуется автором как самореализующиеся пророчества, непосредственные результаты предыдущей проектной деятельности человечества. В свете их влияния делается вывод о сценарии современного развития цивилизации. Автор показывает, что человечество бесповоротно вошло в эпоху самореализующихся пророчеств и новой социальной реальности, в которой дальнейшее экономическое проектирование возможно только в координатах исследуемых в статье факторов.

Ключевые слова: проектная доктрина, научно-технический прогресс, ресурсный дефицит, экологический кризис, экономическое развитие.

Библ.: 34.

Кушнір Леонід Леонідович – кандидат економічних наук, доцент, ведучий научний співробітник науково-дослідного центру економічних досліджень, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалю, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: llkushnir@mail.ru

UDC 338.24.01

Kushnir L. L. Project Doctrine of Development of Economy: in Coordinates of Self-fulfilling Prophecies

The article analyses content and influence of the scientific and technical progress, resource deficit and ecological crisis in the aspect of project approach to formation of the modern economic system. It considers scientific approaches to their interpretation as scientific categories and as modern factors of socio-economic development. It reveals influence of the studied factors on the world economic development and the system of the national economy. It emphasises importance of the scientific and technical progress as a tool of ecologisation of production. It justifies contradictory nature of its influence on the state of natural environment, society and economy, shows problems of economic practice and ecological security, arising in the result of its deployment. Scientific and technical progress, resource deficit and global ecological crisis are interpreted as self-fulfilling prophecies and as direct results of previous project activity of the mankind. A conclusion is made under their influence with respect to a scenario of development of the civilisation. It shows that the mankind irrevocably entered the era of self-fulfilling prophecies and new social reality, in which further economic planning is possible only in coordinates of the factors studied in the article.

Key words: project doctrine, scientific and technical progress, resource deficit, ecological crisis, economic development.

Bibl.: 34.

Kushnir Leonid L. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, Research Center for Economic Research, Poltava University of Economics and Trade (vul. Kovalyua, 3, Poltava, 36014, Ukraine)

E-mail: llkushnir@mail.ru

Одна з хвороб теперішнього часу, й особливо молодого покоління, полягає в тому, що завдяки технічному прогресу і соціальній організації нові люди вступають у життя, будучи занадто вивченими у величезній кількості речей.

Х. Ортега-і-Гассет

Людській природі властиве проектне мислення. Воно спонукає до пошуку найефективніших методів організації суспільства, оптимізації господарства та середовища існування. Починаючи з Платона й Аристотеля, чимало геніальних умів намагалися (користуючись сучасною термінологією) проектувати різні аспекти розвитку суспільства, пов'язуючи їх переваж-

но з удосконаленням системи державного управління. У загальному уявлялося, що результатом проектування суспільства стане ідеальна держава, заснована на принципах демократичного устрою, стабільного розвитку та гармонії з природою.

Богословське бачення майбутнього, зведене на ідеї духовної єдності людини з Творцем, було запропоновано засновниками й адептами світових релігій. Однак і їм не вдалося надійно оволодіти методологією проектування майбутнього. Хоча, скажімо, Європа Середніх віків цілком справедливо може служити прикладом вдалого теологічного проекту, що проіснував не одне століття.

Починаючи з ХХ-го ст. формується, виражаючись психологічним терміном, «колективний архетип» майбутнього, який сам по собі здатний впливати на перспективи розвитку. Після його поширення в суспільстві запускається так званий механізм самоздійснюваного пророцтва (англ. *self-fulfilling prophecy*), що має вагомий вплив на реалізацію стратегічних цілей соціальної системи [1]. Прикладами самоздійснюваних пророцтв є, приміром, проникнення в глибини Світового океану, дослідження космосу, використання атомної енергії, генна інженерія, інформатизація всіх сфер суспільного життя та інші результати проектної діяльності людського інтелекту, відомі під загальною назвою «науково-технічний прогрес» (НТП).

Ще донедавна трактування НТП як провідного засобу підкорення природи, генерального орієнтира розвитку суспільства, найвагомішого фактора вдосконалення господарства практично не викликало сумнівів. Різним аспектам наукового передбачення і проектування напрямів трансформації цих складних систем під впливом НТП присвячено праці Д. Белла, М. Бердяєва, І. Валлерстайна, В. Вернадського, Б. Коммонера, Д. Медоуз, М. Мойсеева, М. Реймерса, Е. Тоффлера, Г. Уеллса, Дж. Форрестера, К. Ціолковського. Однак нині такий підхід до трактування ролі НТП і результатів його розгортання вже не можна вважати цілком конструктивним, що особливо яскраво ілюструють проблеми в галузі господарської практики та екологічної безпеки. На реаліях сьогодення чимдалі вагомніше позначається вплив негативних результатів попередньої проектної діяльності людства – ресурсного дефіциту та екологічної кризи. Разом із НТП ці два фактори впливу утворюють своєрідну систему координат розвитку економіки майбутнього, систему, яку з повним правом можна назвати «трикутником самоздійснюваних пророцтв».

Мета даної статті – проаналізувати зміст і вплив науково-технічного прогресу, ресурсного дефіциту та екологічної кризи в аспекті проектного підходу до формування сучасної економічної системи, розкрити дію цих факторів на світовий економічний розвиток і систему національного господарства.

З другої половини ХХ ст. провідну роль у відтворенні економічних систем різного рівня відіграє НТП. З огляду на критичні ресурсні обмеження подальшого розвитку сучасної цивілізації на нього покладаються великі надії. Однак до сучасного моменту сутність, пе-

реваги і наслідки науково-технічного прогресу трактується дослідниками досить неоднозначно.

У статті «Великої радянської енциклопедії» суспільний прогрес (лат. *progressus*) ототожнюється з поступальним розвитком, рухом суспільства вперед, його зміною на краще, більш передове і досконале, переходом від нижчого до вищого, від простого до складнішого [4, т. 34, с. 593]. Відповідно до означення, що наводиться на сторінках вітчизняної «Економічної енциклопедії», прогресом слід вважати «розвиток економічної системи, її окремих підсистем та елементів...» [12, т. 3, с. 109].

Що стосується змістового наповнення терміна «науково-технічний прогрес», то в науковій традиції східнослов'янських народів він зазвичай тлумачиться як «поступальний, органічно взаємопов'язаний розвиток науки і техніки, що зумовлює еволюційні та революційні зміни у межах технологічного способу виробництва...» [12, т. 2, с. 532], «виникнення передових досягнень науки, техніки і технології та їх впровадження у виробництво з метою підвищення його ефективності та якості вироблюваної продукції» [24, с. 225] або їх використання «...з метою підвищення ефективності та якості виробничих процесів, кращого задоволення потреби людей» [3, с. 433]. У працях із сучасної економічної теорії НТП ототожнюють з інноваційним процесом.

Термін «НТП» широко використовувався в економічній науці радянського періоду поряд із близьким до нього за значенням терміном «науково-технічна революція (НТР)». У західних наукових і навчальних виданнях уживанішими є близькі їм за змістовим наповненням терміни «технічний прогрес» і «наукові дослідження та дослідно-конструкторські розробки (НДДКР)». Як стверджується в перекладному виданні «Словника сучасної економіки Макміллана», технічний прогрес (англ. *technical progress*) – «центральний елемент економічного зростання, що дозволяє виробити більше продукції при незмінних кількостях праці і капіталу, використовуваних у виробничому процесі» [27, с. 543 – 544]. Найбільш відомими є класифікації технічного прогресу Р. Гаррода (1948 р.), Дж. Гікса (1963 р.), Р. Солоу (1960 р.). Відповідно до змісту статті у цьому ж словнику, наукові дослідження та дослідно-конструкторські розробки (англ. *research and development, R and D*) – «діяльність, спрямована на збільшення наукових і технічних знань та застосування цих знань для створення нових продуктів і засобів виробництва, а також удосконалювання існуючих продуктів і виробничих процесів» [27, с. 326].

Як впливає з аналізу вищенаведених означень, до числа безумовних переваг НТП належить його здатність генерувати імпульси економічного зростання завдяки переходу до суспільства знань, появі нових технологій та інноваційних рішень. Зокрема, лише в США внесок інноваційного складника у приріст ВВП збільшився з 31,0% у 1980-ті рр. до 34,6% на початку ХХІ ст.; в Японії відповідно з 30,6 до 42,3%; в Європі – з 45,5 до 50,0% [16]. Висока інноваційна активність забезпечує постійне розширення можливостей господарської діяльності, що на рівні систем національного господарства дозволяє послідовно збільшувати грошову пропо-

зицію та кредитувати людський, виробничий і природний потенціал без суттєвих інфляційних наслідків.

Така картина відтворення відображає економічний розвиток національних економік розвинених країн, які задають темп і траєкторію розвитку світового господарства та йменують себе постіндустріальним суспільством. Перебуваючи в авангарді науково-технічного прогресу і формуючи відтворювальні контури нових технологічних укладів, ці національні економіки відіграють роль своєрідних «локомотивів» глобального економічного розвитку, використовуючи водночас пов'язані з цим переваги. Національні економіки інших країн змушені імітувати досягнення світових лідерів або використовувати отримані ними результати, віддаючи натомість свої природні або трудові ресурси. Цей обмін має нееквівалентний характер – передові країни реалізують свою технологічну перевагу, нав'язуючи решті світу зручні і вигідні їм правила міжнародного економічного співробітництва та привласнюючи інтелектуальну ренту в глобальному масштабі [7]. Утім, під час кожної нової структурної кризи світової економіки, що супроводжує процес заміщення домінуючих технологічних укладів, відкриваються нові можливості економічного зростання для національних економік, що були раніше аутсайдерами.

По-різному сприймаються результати НТП серед населення різних за рівнем розвитку країн. Більш спокійні в екологічному відношенні громадяни економічно розвинених країн очікують від нього переважно революційних проривів у галузі енергозбереження, екологізації виробництва, поліпшення умов та тривалості життя. Але є підстави думати, що такі сподівання можуть виявитися марними, особливо з огляду на те, що швидкість науково-технічного прогресу вже нині на кілька порядків перевищує швидкість природних процесів у біосфері. На думку авторитетного російського економіста й еколога В. Данілова-Данільяна, головною загрозою тут є те, що «через швидкісні обмеження біосфера не може реагувати на інновації в людському господарстві утворенням нових біологічних видів, пристосованих до наслідків цих інновацій» [8, с. 479]. До того ж, НТП ніколи не покриє потреби всіх людей у споживанні енергії, продуктів харчування, води, екологічно прийнятних умов існування. Проте, слід очікувати, що збільшення витрат на усунення проявів екологічної кризи відволікатиме частину ресурсів капіталу, яка понизить інвестиції у виробництво, а значить, зменшуватиме промислове зростання й антропогенне навантаження.

Прямим наслідком економічної конкуренції та прискорення НТП стало загострення ресурсного дефіциту і глобальної екологічної кризи. Хоча ці явища, звісно, ніколи не були метою проектної діяльності людини, однак цілком справедливо можуть бути віднесені до категорії самоздійснюваних пророцтв. Нині НТП, дефіцит ресурсів та екологічна криза є чинниками розвитку економічних систем й уособленням факторів антропогенного руйнування природи. Людству залишається лише сподіватися на те, що НТП (якщо зберегти цю назву) здатний стати «...біосферо- й екологосумісним, змінити свою орієнтацію з речево-енергетичних

пріоритетів на інформаційні...» [29, с. 165] і тим самим врятувати природу, людство і матеріальну основу його існування – економічну систему, від катастрофи.

Упродовж багатьох тисяч років вплив людського суспільства на природне середовище був несуттєвим. Хоча про руйнівну дію господарської діяльності писали ще античні автори, зокрема, Платон [22, т. 3, с. 505 – 506], за оцінками Ю. Саушкіна, і рабовласницька, і феодальна епохи мало чим різнилися між собою за формами впливу суспільства на природу [26, с. 73]. Тому вперше наука звернула увагу на масштабні антропогенні зміни природних умов планети лише в другій половині XIX ст. в епоху становлення капіталістичних відносин [14, с. 9]. У XX ст. внаслідок потужного споживання практично всіх видів природних багатств – корисних копалини, землі для сільського господарства, лісу, морепродуктів, води, повітря, різко загострилася проблема їх дефіциту.

За даними, наведеними К. Дегтярьовим на сайті російського географічного товариства [9], при сучасних обсягах виробничого споживання людству вистачить розвіданих запасів вуглеводневого палива на декілька десятиліть, тобто ще на 1-2 покоління землян. При цьому під загрозою виснаження перебувають і відновлювані природні багатства, передусім біоресурси. Найбільш очевидні приклади – зменшення площ лісів та опустелювання. Площа вологих тропічних лісів Південно-Східної Азії, Західної і Центральної Африки та Південної Америки, або південного лісового поясу Землі, в 1960-ті рр. складала 1,6 млрд га, а до кінця 1980-х рр. зменшилася до 0,9 млрд га, тобто на 40%. У масштабі Землі це означає скорочення лісових масивів на 15%. Опустелювання, пов'язане з господарською діяльністю людини, торкнулося площі близько 1 млрд га, або 6-7% усієї площі земної суші [9]. Реальною загрозою стало забруднення водної і повітряної оболонки Землі, все більше зростає потреба в продуктах харчування й енергоносіях. І при цьому, як справедливо зазначає Дж. Сакс, «донині жодна країна не взяла на себе роль лідера і координатора, який узявся б за вирішення всіх вищевказаних проблем» [25].

Ще відносно недавно – у середині 1970-х рр. – ліквідація «ресурсних дефіцитів» (англ. *filling «resource gaps»*) трактувалась у західній економічній літературі як діяльність із розвитку ресурсної бази фірми, під нею розумілися інвестиції, спрямовувані на заміщення використаного капіталу [34]. Однак приблизно з цього ж часу на фоні невпинного зростання потреб суспільства у ресурсах та у зв'язку з появою провісників майбутньої глобальної екологічної кризи починають змінюватись наукові уявлення про невичерпність природних ресурсів, і категорія «ресурсний дефіцит» поступово «перекочує» до сфери макроекономічного аналізу. Сьогодні дефіцит тих чи інших видів ресурсів характерний для всіх без винятку систем національної економіки.

Слід думати, що на макрорівні поняттями балансу і дефіциту економічних ресурсів уперше стали оперувати меркантилісти, розуміючи під найважливішим національним ресурсом гроші [32, с. 62 – 70]. Міркуючи в категоріях сучасної науки, важливий внесок у розробку теорії балансу та ресурсного дефіциту суспільного

господарства здійснив фізіократ Ф. Кене у творі «Економічна таблиця» [15]. На початку ХХ ст. категорії «баланс» і «дефіцит», нерозривно пов'язані з поняттям руху грошово-матеріальних потоків, почали застосовуватися в аналізі ресурсів праці централізованої планово-адміністративної економіки, заслуга в чому належить нашому співвітчизникові С. Струмиліну [28, с. 30 – 39]. Ближче до 1970-х рр. стало очевидним, що головним обмеженням економічного розвитку у ХХІ ст. стане нестача природних ресурсів (продовольчих, енергетичних, водних), тож поняття їх дефіциту починає поширюватись на сферу глобальних наукових прогнозів [23, 30].

Реалії сьогодення можуть свідчити, що дефіцит природних ресурсів (поряд зі зміною клімату, зростанням чисельності населення, прагненням до зростання добробуту) став глобальною тенденцією серед мегатрендів нашого часу [6, с. 19]. Лише за 125 років (з 1860 р. по 1985 р.) обсяг енергії, споживаної світовою економікою, зріс у 60 разів. За прогнозами Світової енергетичної конференції, з 1989 р. по 2020 р. названий показник збільшиться ще на 75%. При цьому сумарна частка невідновлюваних ресурсів (нафти, газу, вугілля, атомної енергії) залишиться на стабільно високому рівні – 89% [18, с. 36]. Закон обмеженості ресурсів, що проявився в ресурсному дефіциті, висуває на порядок денний питання про пошук технологічних та організаційних альтернатив сучасному механізму ресурсозабезпечення. І тому національна економіка в силу об'єктивних обставин має знайти альтернативний варіант збереження, ощадливого використання і відновлення ресурсів. Разом із тим, цілком своєчасно порушувати питання про застосування інших джерел ресурсозабезпечення, серед яких істотно посилюється роль вторинних ресурсів як чинника економії первинної сировини.

З останніх десятиліть минулого ХХ ст. невід'ємним фактором розвитку економічних систем, вплив якого неухильно зростає, стала глобальна екологічна криза. Поняття «глобальна екологічна криза» (ГЕК), очевидно, було введено до наукового обігу Б. Коммонером у 1971 р. [17]. Хоча ще раніше, у 1933 р., досить образну картину конфлікту між світом людини і світом машин навів М. Бердяєв [2]. ГЕК стала об'єктом наукових розвідок О. Григор'єва, Е. Демиденка, В. Зубакова, В. Красилова, М. Реймерса та інших дослідників. Утім, загальноприйнятого визначення ГЕК досі не існує. В. Данілов-Данільян, якого цитує В. Зубаков [13, с. 119], зазначає, що під глобальною екологічною кризою слід розуміти ситуацію, коли порушується гомеостаз біосфери, тобто її характеристики, істотні для біоти (отже, і для людини), починають виходити за допустимі інтервали своїх змін. На погляд самого В. Зубакова, характерною ознакою ГЕК є масове вимирання більшої частини органічного світу [13, с. 119].

Існують й інші думки з цього приводу. Наприклад, автору статті імпонує означення Б. Кузика, який вважає, що екологічна криза – це фаза екологічного циклу, коли різко знижується ефективність використання природних ресурсів (окремі з них вичерпуються) і зростає рівень забруднення навколишнього середовища [19, с. 203]. Нині ознаки екологічної кризи (тією чи іншою

мірою) притаманні практично всім без винятку національним економікам.

Загрозових масштабів набуває екологічна криза в економічно розвинених країнах, темпи зростання обсягів відходів у яких як мінімум удвічі перевищують динаміку матеріального виробництва і природного приросту населення. Щороку в атмосферу потрапляє 1 млрд т забруднюючих речовин (без діоксиду вуглецю), а в гідросферу – 17 млрд т. Усього на планеті кожного року утворюється 85 млрд т відходів. Їх загальний обсяг до початку ХХІ ст. сягнув 1500 км³, що еквівалентно 600 000 пірамід Хеопса. У складі промислових відходів близько 15% припадає на токсичні відходи, що вміщують важкі метали й інші отруйні речовини. Велику небезпеку являють собою відходи, що вміщують фенольні сполуки. Загалом щороку у світі утворюється близько 350 млн т токсичних відходів, 80% з яких припадає на США. За приблизними оцінками, на рубежі століть у світових відходах нагромаджено млн т: міді – 300, цинку – 200, хрому – 70, свинцю – 20, нікелю – 3,5, кадмію – 0,9, ртуті – 0,5 [20, с. 219 – 220]. Однак досі ця вторинна сировина використовується вкрай недостатньо.

Сектор світового забруднення, що зростає сьогодні найшвидше, – це електронні відходи (е-відходи), небезпечні для людського здоров'я і навколишнього середовища. Е-відходи з Китаю, Індії, Таїланду, США та Європейського Союзу за період 2004 – 2008 рр. склали 17 млн т на рік. Програма Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища оцінює обсяг світових е-відходів у 20 – 50 млн т на рік. Лише мала їх частина переробляється. Наприклад, у 2007 р. США переробили менше 20% е-відходів (старих телевізорів, стільникових телефонів, комп'ютерів). Решту було захоронено в Китаї, Індії та Нігерії [11, с. 41].

Складною проблемою стали забруднення повітря й утилізація сміття для густонаселених районів світу. Нині в розвинених країнах до 50% усіх відходів спалюється. Багато з них проводять поховання відходів у морських глибинах. Особливо часто в такий спосіб утилізують пусту гірську породу, буровий шлак, відходи промисловості, будівельне сміття, вибухові і хімічні речовини, радіоактивні відходи. Крім цього, до Світового океану щорічно потрапляє 50 тис. т пестицидів, 5 тис. т ртуті, 10 млн т нафти і безліч інших забруднювачів [21].

Наслідки ГЕК вже сьогодні мають катастрофічні прояви. За даними Національного центру дослідження снігу і криги (NSIDC) при Університеті Колорадо (США), починаючи з 1978 р. відбувається різке скорочення площі літнього крижаного покриву в Арктиці. При існуючих темпах цього явища літня крига в даному регіоні може зникнути до середини ХХІ ст. [33]. Це призведе до підвищення рівня Світового океану, підтоплення прибережної зони і потрапляння забруднюючих речовин у воду, до загибелі морських біоценозів, не кажучи вже про збитки, нанесені економіці, історичним і культурним цінностям.

Колосальний за масштабом вплив справляє екологічна криза на соціальне середовище. Звичним явищем сьогодні стали нервові розлади, вживання наркотиків,

розпад сім'ї, злочинність і тероризм. Хворобою № 1 у розвинених країнах на всіх континентах стала депресія. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), оголошеними на її 51-й сесії, вона вийшла на перше місце серед причин неояви на роботі, на друге місце – серед хвороб, що призводять до втрати працездатності. Якщо не буде вжито відповідних заходів, то до 2020 р. депресія паралізує економічне життя як розвинених країн, так і країн, що розвиваються [5]. Не краща ситуація склалася нині і в Європі. Щорічно різні депресії стають причиною самогубств 58 тис. жителів Європейського Союзу, на розлад психіки страждають більше 30% його громадян. Із 58 млн випадків смерті з усіх причин, які прогножуються експертами ВООЗ найближчим часом, 35 млн летальних результатів стануть прямим наслідком хронічних захворювань, 80% з них припаде на слабо розвинені країни. За оцінками експертів, лише Російська Федерація протягом 2005 – 2015 років недоотримає до національного бюджету близько 300 млрд дол. через передчасну смертність від інфарктів, інсультів, діабету. Ще більші збитки – близько 558 млрд дол. – матиме лише економіка Китаю [10].

Наукою пропонується чимало сценаріїв виходу цивілізації з ГЕК (вони ж – стратегії природокористування та розвитку). Так, наприклад, В. Зубаков виділяє 13 таких сценаріїв [13], а відомий філософ науки Ю. Чайковський – 6 варіантів стратегій [31]. Аналіз імовірних проектів майбутнього світової спільноти та її економічної системи дозволяє стверджувати, що нині на практиці реалізується стратегія, яка має на меті забезпечення комфорту «золотому мільярду» (населенню розвинених країн). Ця стратегія неявно передбачає скорочення населення Землі за рахунок країн, що розвиваються. Її прихильники – керівництво транснаціональних корпорацій; її тактика – нерівноправна зовнішня торгівля, при якій країни периферії змушені продавати країнам економічно розвиненого ядра ресурси та бідніти; її етика – збереження культури західного зразка.

ВИСНОВКИ

Таким чином, уже кілька десятиліть наукова громадськість економічно розвинених країн Заходу (а слідом за нею і решта науковців світу) підтримують проект майбутнього, що отримав назву «постіндустріального суспільства». Його тлумачать як суспільство, в якому якість життя, перспективи соціальних й економічних змін визначаються технологічним інноваціями та масштабною інформатизацією всіх сфер суспільного буття. Умоглядно проект такого суспільства та його економічної системи виглядає досить привабливо. У той же час науковий світ всерйоз обговорює перспективу глобальної екологічної кризи, запобігти якій людство, очевидно, вже не зможе. Невпинно зростає дефіцит екологічно прийнятних умов для життя – головного природного ресурсу планети. Усе це є свідченням того, що людство безповоротно увійшло в епоху самоздійснюваних пророцтв і нової соціальної реальності, епоху, в якій будь-який економічний проект доведеться «втискати» у прокрустове ложе власноруч

сформованої системи координат розвитку «НТП – ресурсний дефіцит – екологічна криза».

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Балацкий Е. В.** Технологии предвидения будущего: от сложного к простому / Е. В. Балацкий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kapital-rus.ru/index.php/articles/article/64>
- 2. Бердяев Н. А.** Человек и машина: проблема социологии и метафизики техники / Н. А. Бердяев // Вопросы философии. – 1989. – № 2. – С. 147 – 162.
- 3. Борисов А. Б.** Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. – М.: Книжный мир, 1999. – 895 с.
- 4. БСЭ :** в 51 т. : гл. ред. С. И. Вавилов. – [2-е изд.]. – М.: Большая советская энциклопедия, 1949 – 1958. – Т. 34 : Польша – Прокамбий. – 1955. – 653 с.
- 5. Вахромов Е.** Психологический кризис нашего времени / Е. Вахромов, Т. Ашер / Глобальные проблемы человечества. Междисциплинарный научно-практический сборник. – М.: Изд-во МГУ, 2006. – С. 19–26.
- 6.** Від практики реалізації природоохоронних заходів до екологічної політики в Україні: шляхи і проблеми. Аналітична доповідь НІСД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/711/>
- 7. Глазьев С. Ю.** Развитие российской экономики в условиях глобальных технологических сдвигов / С. Ю. Глазьев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/GlazjevSUr.htm>
- 8.** Глобалистика : Энциклопедия / Гл. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков. – М.: ОАО Издательство «Радуга», 2003. – 1328 с.
- 9. Дегтярёв К.** Дефицит природных ресурсов в мире и в России / К. Дегтярёв [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rgo.ru/2010/09/deficit-prirodnux-resursov/>
- 10.** Доклад ВОЗ. Предотвращение хронических болезней: жизненно важное вложение средств [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.who.int/chp/chronic_disease_report/en/index.html
- 11.** Доклад о человеческом развитии 2011. Устойчивое развитие и равенство возможностей: лучшее будущее для всех / Пер. с англ.; ПРООН. – М.: Издательство «Весь Мир», 2011. – 188 с.
- 12.** Економічна енциклопедія : У 3-х т. / Редкол. : ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000 – 2002. – Т. 2. : К – П. – 2001. – 848 с.; Т. 3. : П – Я. – 2002. – 952 с.
- 13. Зубаков В. А.** Прошлое и будущее человечества глазами эколога / В. А. Зубаков // Общественные науки и современность. – 1997. – № 3. – С. 114 – 128.
- 14. Исаченко А. Г.** Введение в экологическую географию : учеб. пособие / А. Г. Исаченко. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003. – 192 с.
- 15. Кенз Ф.** Избранные экономические произведения / Ф. Кенз; Пер. А. В. Горбунова, Ф. Р. Каплан, Л. А. Фейгиной; Ред.-сост. А. И. Казарин. – М.: Соцэкгиз, 1960. – 551 с.
- 16. Клавдиенко В.** Стимулирование инновационной активности: мировые тенденции и Россия / В. Клавдиенко // Общество и экономика. – 2006. – № 7-8. – С. 130 – 147.
- 17. Коммонер Б.** Замыкающийся круг. Природа, человек, технология / Б. Коммонер; Пер. с англ., под ред. и с предисл. акад. Е. К. Федорова. – Л.: Гидрометеиздат, 1974. – 280 с.

18. Коробейников А. Беспечное человечество. Книга 2. Предел / А. Коробейников, О. Олейник. – М.: Издательский Центр «Мир Добра», 2010. – 256 с.

19. Кузык Б. Н. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее : в 6 т. / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец. – М.: Ин-т экономических стратегий, 2006 – 2009. – Т. 1.: Теория и история цивилизаций. – 2006. – 768 с.

20. Миркин Б. М. Устойчивое развитие: вводный курс / Б. М. Миркин, Л. Г. Наумова. – М.: Университетская книга, 2006. – 312 с.

21. Официальный сайт ООН в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.un.org/russian

22. Платон : Собр. соч. в 4 т. / Платон ; Пер. с древнегреч. ; Общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи; Авт. вступ. ст. и ст. в примеч. А. Ф. Лосев; Примеч. А. А. Тахо-Годи. – М.: Мысль, 1990 – 1994. – Т. 3. – 1994. – 654 с.

23. Пределы роста. Доклад по проекту Римского клуба «Сложное положение человечества» / Д. Х. Медоуз, Д. Л. Медоуз, Й. Рэндерс [и др.] ; науч. ред. Д. Н. Кавтарадзе. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 208 с.

24. Райзберг Б. А. Словарь современных экономических терминов / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский. – 4-е изд. – М.: Айрис-пресс, 2008. – 480 с.

25. Сакс Дж. Рост цен на природные ресурсы / Дж. Сакс [Электронный ре-сурс]. – Режим доступа : <http://www.day.kiev.ua/190081/>

26. Саушкин Ю. Г. Экономическая география: история, теория, методы, практика : [монография] / Ю. Г. Саушкин. – М.: Мысль, 1973. – 198 с.

27. Словник сучасної економіки Макміллана / Пер. з англ. – К.: АртЕк, 2000. – 627 с.

28. Струмилин С. Г. Проблемы экономики труда / С. Г. Струмилин. – М.: Издательство «Наука», 1982. – 471 с.

29. Урсул А. Д. Стратегия перехода России на модель устойчивого развития: проблемы и перспективы / А. Д. Урсул, В. А. Лось. – М.: Луч, 1994. – 273 с.

30. Форрестер Дж. Мировая динамика / Дж. Форрестер ; пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ»; СПб.: Terra Fantastica, 2003. – 379 с.

31. Чайковский Ю. В. Познавательные модели, плюрализм и выживание / Ю. В. Чайковский // Путь. – 1992. – № 1. – С. 62 – 108.

32. Ядгаров Я. С. История экономических учений : Учебник / Я. С. Ядгаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 480 с.

33. National Snow and Ice Data Center [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nsidc.org/arcticseaicenews/>.

34. Stevenson H. H. Defining Corporate Strengths and Weaknesses / H. H. Stevenson // Sloan Management Review. – 1976. – Vol. 17(3). – P. 51 – 68.

REFERENCES

Balatskiy, E. V. "Tekhnologii predvideniia budushchego: ot slozhnogo k prostomu [Predicting the future of technology, from complex to simple]." <http://www.kapital-rus.ru/index.php/articles/article/64>

Berdiaev, N. A. "Chelovek i mashina: problema sotsiologii i metafiziki tekhniki [Man and machine: the problem of metaphysics, sociology and technology]." *Voprosy filosofii*, no. 2 (1989): 147-162.

Borisov, A. B. *Bolshoy ekonomicheskii slovar* [Large Dictionary of Economics]. Moscow: Knizhnyy mir, 1999.

BSE. Moscow: Bolshaiia sovetskaia entsiklopediia, 1949 – 1958.

Chaykovskiy, Yu. V. "Poznavatelnye modeli, pliaralizm i vyzhivanie [Cognitive models, pluralism and survival]." *Put*, no. 1 (1992): 62-108.

Degtiaryov, K. "Defitsit prirodnnykh resursov v mire i v Rossii [Scarcity of natural resources in the world and in Russia]." <http://www.rgo.ru/2010/09/deficit-prirodnnykh-resursov/>

"Doklad VOZ. Predotvrashchenie khronicheskikh bolezney: zhiznenno vazhnoe vlozhenie sredstv [The WHO report. Preventing chronic diseases: a vital investment]." http://www.who.int/chp/chronic_disease_report/en/index.html

Doklad o chelovecheskom razviti 2011. Ustoychivoe razvitiie i ravenstvo vozmozhnostey: luchshee budushchee dlia vsekh [Human Development Report, 2011. Sustainability and Equity: A Better Future for All]. Moscow: Ves Mir, 2011.

Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Akademiia, 2000 – 2002.

Forrester, Dzh. *Mirovaia dinamika* [World Dynamics]. Moscow, St. Petersburg: AST; Terra Fantastica, 2003.

Globalistika: Entsiklopediia [Global Studies: Encyclopedia]. Moscow: Raduga, 2003.

Glazev, S. Yu. "Razvitiie rossiyskoy ekonomiki v usloviakh globalnykh tekhnologicheskikh sdvigo [The development of the Russian economy in the face of global technological shifts]." <http://spkurdyumov.narod.ru/GlazyevSUR.htm>

Isachenko, A. G. *Vvedenie v ekologicheskuiu geografiyu* [Introduction to environmental geography]. St. Petersburg: Izd-vo S.-Peterb. un-ta, 2003.

Kene, F. *Izbrannye ekonomicheskie proizvedeniia* [Selected economic work]. Moscow: Sotsekgiz, 1960.

Klavdienko, V. "Stimulirovanie innovatsionnoy aktivnosti: mirovye tendentsii i Rossiia [Stimulating innovation activity: global trends and Russia]." *Obshchestvo i ekonomika*, no. 7-8 (2006): 130-147.

Kommoner, B. *Zamykaiushchiysia krug. Priroda, chelovek, tekhnologiiia* [The Closing Circle. Nature, people, technology]. Leningrad.: Gidrometeoizdat, 1974.

Korobeynikov, A., and Oleynik, O. *Bespechnoe chelovechestvo. Kniga 2. Predel* [Careless humanity. Book 2. Limit]. Moscow: Mir Dobra, 2010.

Kuzyk, B. N., and Yakovets, Yu. V. *Tsivilizatsii: teoriia, istoriia, dialog, budushchee* [Civilizations: Theory, History, Dialogue and the Future]. Moscow: In-t ekonomicheskikh strategiy, 2006 – 2009.

Mirkin, B. M., and Naumova, L. G. *Ustoychivoe razvitiie* [Sustainable development]. Moscow: Universitetskaia kniga, 2006.

Medouz, D. Kh., Medouz, D. L., and Renders, Y. *Predely rosta. Doklad po projektu Rimskogo kluba «Slozhnoe polozenie chelovechestva»* [The Limits to Growth. The report of the Club of Rome on the project "The plight of humanity"]. Moscow: Izd-vo MGU, 1991.

National Snow and Ice Data Center. http://nsidc.org/arcticseaicenews/Ofitsialnyy_sayt_OON_v_Rossii.www.un.org/russian

Platon. *Sobranie sochineniy* [Collected Works]. Moscow: Mysl, 1990 – 1994.

Rayzberg, B. A., and Lozovskiy, L. Sh. *Slovar sovremennykh ekonomicheskikh terminov* [Dictionary of modern economic terms]. Moscow: Ayris-press, 2008.

Saks, Dzh. "Rost tsen na prirodnye resursy [Rising prices for natural resources]." <http://www.day.kiev.ua/190081/>

Saushkin, Yu. G. *Ekonomicheskaya geografiya: istoriya, teoriya, metody, praktika* [Economic Geography: history, theory, method, practice]. Moscow: Mysl, 1973.

Slovník současné ekonomiky Makmillana [Macmillan Dictionary of Modern Economics]. Kyiv: ArtEk, 2000.

Strumilin, S. G. *Problemy ekonomiki truda* [The problems of labor economics]. Moscow: Nauka, 1982.

Stevenson, H. H. "Defining Corporate Strengths and Weaknesses [Defining Corporate Strengths and Weaknesses]." *Sloan Management Review*, vol. 17(3) (1976): 51-68.

Ursul, A. D., and Los, V. A. *Strategiya perekhoda Rossii na model ustoychivogo razvitiya: problemy i perspektivy* [The strate-

gy of Russia's transition to a model of sustainable development: problems and prospects]. Moscow: Luch, 1994.

Vakhromov, E., and Asher, T. *Psihologicheskii krizis nashogo vremenii*. In *Globalnye problemy chelovechestva*, 19-26. Moscow: Izd-vo MGU, 2006.

"Vid praktyky realizatsii pryrodookhoronnykh zakhodiv do ekolohichnoi polityky v Ukraini: shliakhy i problemy. Analychna dopovid NISD [From the practice of environmental protection to environmental policy in Ukraine: problems and ways. Analytical report of the NISS]." <http://www.niss.gov.ua/articles/711/>

Yadgarov, Ya. S. *Istoriya ekonomicheskikh ucheniy* [History of Economic Thought]. Moscow: INFRA-M, 2009.

Zubakov, V. A. "Proshloe i budushchee chelovechestva glazami ekologa [The past and the future of humankind through the eyes of an ecologist]." *Obshchestvennye nauki i sovremennost*, no. 3 (1997): 114-128.

УДК 330.138.11:331.522

ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ І ПРОПОЗИЦІЇ НА РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

ГЛУШАЧ А. В., АРХІЄРЕЄВ С. І.

УДК 330.138.11:331.522

Глушач А. В., Архієреєв С. І. Трансакційні витрати формування попиту і пропозиції на ринку праці в умовах трансформаційної економіки

У статті досліджено внутрішні чинники невідповідності попиту і пропозиції робочої сили на вітчизняному ринку праці, які обумовлені його інституційною недосконалістю; вивчено вплив трансакційних витрат суб'єктів ринку праці на його структурну нерівновагу в умовах трансформаційної економіки; доведено роль інвестиційної складової у забезпеченні балансу трансакційних витрат формування попиту та пропозиції робочої сили та причини недофінансування цієї сфери.

Ключові слова: трансакційні витрати, ринок праці, зайнятість, попит, пропозиція, конкурентоспроможність.

Табл.: 4. **Бібл.:** 11.

Глушач Анна Володимирівна – аспірантка, кафедра економічної теорії, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: ann.j.lo@mail.ru

Архієреєв Сергій Ігорович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: 203040@bk.ru

УДК 330.138.11:331.522

Глушач А. В., Архиреев С. И. Трансакционные издержки формирования спроса и предложения на рынке труда в условиях трансформационной экономики

В статье исследованы внутренние факторы несоответствия спроса и предложения рабочей силы на отечественном рынке труда, которые обусловлены его институциональным несовершенством; изучено влияние трансакционных издержек субъектов рынка труда на его структурное неравновесие в условиях трансформационной экономики; доказана роль инвестиционной составляющей в обеспечении баланса трансакционных издержек формирования спроса и предложения рабочей силы и причины недофинансирования этой сферы.

Ключевые слова: трансакционные издержки, рынок труда, занятость, спрос, предложение, конкурентоспособность.

Табл.: 4. **Библ.:** 11.

Глушач Анна Владимировна – аспирантка, кафедра экономической теории, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: ann.j.lo@mail.ru

Архиреев Сергей Игоревич – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической теории, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: 203040@bk.ru

UDC 330.138.11:331.522

Glushach A. V., Arkhiyereyev S. I. Transaction Costs of Formation of Demand and Supply in the Labour Market Under Conditions of Transformational Economy

The article studies internal factors of variance of demand and supply of labour force in the domestic labour market, which are justified by its institutional imperfection; it studies influence of transaction costs of the subjects of the labour market on its structural imbalance under conditions of transformational economy; it proves the role of investment component in ensuring balance of transactional costs of formation of demand and supply of labour force and reasons of underfinancing of this sphere.

Key words: transaction costs, labour market, employment, demand, supply, competitiveness.

Tabl.: 4. **Bibl.:** 11.

Glushach Anna V. – Postgraduate Student, Department of Economic Theory, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: ann.j.lo@mail.ru

Arkhiyereyev Sergey I. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Economic Theory, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: 203040@bk.ru

Rayzberg, B. A., and Lozovskiy, L. Sh. *Slovar sovremennykh ekonomicheskikh terminov* [Dictionary of modern economic terms]. Moscow: Ayris-press, 2008.

Saks, Dzh. "Rost tsen na prirodnye resursy [Rising prices for natural resources]." <http://www.day.kiev.ua/190081/>

Saushkin, Yu. G. *Ekonomicheskaya geografiya: istoriya, teoriya, metody, praktika* [Economic Geography: history, theory, method, practice]. Moscow: Mysl, 1973.

Slovník současné ekonomiky Makmillana [Macmillan Dictionary of Modern Economics]. Kyiv: ArtEk, 2000.

Strumilin, S. G. *Problemy ekonomiki truda* [The problems of labor economics]. Moscow: Nauka, 1982.

Stevenson, H. H. "Defining Corporate Strengths and Weaknesses [Defining Corporate Strengths and Weaknesses]." *Sloan Management Review*, vol. 17(3) (1976): 51-68.

Ursul, A. D., and Los, V. A. *Strategiya perekhoda Rossii na model ustoychivogo razvitiya: problemy i perspektivy* [The strate-

gy of Russia's transition to a model of sustainable development: problems and prospects]. Moscow: Luch, 1994.

Vakhromov, E., and Asher, T. *Psihologicheskii krizis nashogo vremenii*. In *Globalnye problemy chelovechestva*, 19-26. Moscow: Izd-vo MGU, 2006.

"Vid praktyky realizatsii pryrodookhoronnykh zakhodiv do ekolohichnoi polityky v Ukraini: shliakhy i problemy. Analychna dopovid NISD [From the practice of environmental protection to environmental policy in Ukraine: problems and ways. Analytical report of the NISS]." <http://www.niss.gov.ua/articles/711/>

Yadgarov, Ya. S. *Istoriya ekonomicheskikh ucheniy* [History of Economic Thought]. Moscow: INFRA-M, 2009.

Zubakov, V. A. "Proshloe i budushchee chelovechestva glazami ekologa [The past and the future of humankind through the eyes of an ecologist]." *Obshchestvennye nauki i sovremennost*, no. 3 (1997): 114-128.

УДК 330.138.11:331.522

ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ І ПРОПОЗИЦІЇ НА РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

ГЛУШАЧ А. В., АРХІЄРЕЄВ С. І.

УДК 330.138.11:331.522

Глушач А. В., Архієреєв С. І. Трансакційні витрати формування попиту і пропозиції на ринку праці в умовах трансформаційної економіки

У статті досліджено внутрішні чинники невідповідності попиту і пропозиції робочої сили на вітчизняному ринку праці, які обумовлені його інституційною недосконалістю; вивчено вплив трансакційних витрат суб'єктів ринку праці на його структурну нерівновагу в умовах трансформаційної економіки; доведено роль інвестиційної складової у забезпеченні балансу трансакційних витрат формування попиту та пропозиції робочої сили та причини недофінансування цієї сфери.

Ключові слова: трансакційні витрати, ринок праці, зайнятість, попит, пропозиція, конкурентоспроможність.

Табл.: 4. **Бібл.:** 11.

Глушач Анна Володимирівна – аспірантка, кафедра економічної теорії, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: ann.j.lo@mail.ru

Архієреєв Сергій Ігорович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: 203040@bk.ru

УДК 330.138.11:331.522

Глушач А. В., Архиреев С. И. Трансакционные издержки формирования спроса и предложения на рынке труда в условиях трансформационной экономики

В статье исследованы внутренние факторы несоответствия спроса и предложения рабочей силы на отечественном рынке труда, которые обусловлены его институциональным несовершенством; изучено влияние трансакционных издержек субъектов рынка труда на его структурное неравновесие в условиях трансформационной экономики; доказана роль инвестиционной составляющей в обеспечении баланса трансакционных издержек формирования спроса и предложения рабочей силы и причины недофинансирования этой сферы.

Ключевые слова: трансакционные издержки, рынок труда, занятость, спрос, предложение, конкурентоспособность.

Табл.: 4. **Библ.:** 11.

Глушач Анна Владимировна – аспирантка, кафедра экономической теории, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: ann.j.lo@mail.ru

Архиреев Сергей Игоревич – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической теории, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: 203040@bk.ru

UDC 330.138.11:331.522

Glushach A. V., Arkhiyereyev S. I. Transaction Costs of Formation of Demand and Supply in the Labour Market Under Conditions of Transformational Economy

The article studies internal factors of variance of demand and supply of labour force in the domestic labour market, which are justified by its institutional imperfection; it studies influence of transaction costs of the subjects of the labour market on its structural imbalance under conditions of transformational economy; it proves the role of investment component in ensuring balance of transactional costs of formation of demand and supply of labour force and reasons of underfinancing of this sphere.

Key words: transaction costs, labour market, employment, demand, supply, competitiveness.

Tabl.: 4. **Bibl.:** 11.

Glushach Anna V. – Postgraduate Student, Department of Economic Theory, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: ann.j.lo@mail.ru

Arkhiyereyev Sergey I. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Economic Theory, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: 203040@bk.ru

Трансформаційні процеси в економіці України, спричинені глобалізацією та фінансово-економічною кризою, викликають глобальні зміни у соціально-трудовій сфері, складовою яких є трансформація зайнятості. Ці процеси, активно впливаючи на основні параметри ринку праці (попит, пропозицію, вартість робочої сили, появу нових суб'єктів та інститутів тощо), супроводжуються трансформаційними перетвореннями в інституціональній сфері, поширенням опосередкованих зв'язків, отже й ускладненням відносин між задіяними в них економічними суб'єктами.

У цьому сенсі повноцінне вивчення ринку праці в Україні та системи заходів, що направлені на його розвиток, неможливі без застосування принципових положень і категорій теорії трансакційних витрат. Такий підхід обумовлений значною мірою й особливостями ринку праці, серед яких важливою є наявність структурних диспропорцій між попитом на робочу силу та її пропозицією, що формують проблеми праце-ресурсного забезпечення окремих секторів господарювання України.

Попит і пропозиція робочої сили тісно пов'язані з такими соціально-економічними явищами, як безробіття, бідність, зайнятість, що становлять надзвичайно складну проблему для будь-якої країни.

Саме тому актуальним і важливим є дослідження ролі трансакційних витрат у формуванні попиту і пропозиції на ринку праці в умовах трансформаційної економіки.

Трансакційні витрати ринку праці у вузькому сенсі – це витрати, що виникають між суб'єктами цього ринку (підприємцями, найнятими робітниками та суспільними інститутами, у тому числі і державою) з приводу передачі прав власності на послуги (результати) праці. Вони включають витрати на найом або звільнення; на отримання інформації про вакансії і працівників; на пошук роботи і мобільність; на відбір кандидатів; на контроль за виконанням трудової угоди.

За критерієм *функціонального призначення* трансакційні витрати (ТВ) ринку праці (РП) можуть бути поділені на *ТВ відтворення* і *ТВ функціонування* РП.

Розглянуті вище ТВ ринку праці – це ТВ функціонування, бо вони виникають безпосередньо під час здійснення трансакцій з робочою силою. Але ними не вичерпуються усі ТВ РП у широкому сенсі, які також включають ТВ відтворення РП.

ТВ відтворення РП є опосередкованими, оскільки виникають не безпосередньо у процесі трансакцій з робочою силою, а у процесі формування попиту і пропозиції на неї та у процесі формування інституційних засад ринку праці. Йдеться про трансакції створення робочих місць і трансакції формування робочої сили.

ТВ відтворення РП відповідно до суб'єктів ринку праці доцільно поділити на три види:

- ✦ *ТВ формування попиту*, що пов'язані зі створенням робочих місць та їх модернізацією відповідно до вимог ринкової економіки (до них відносяться всі витрати, пов'язані з розвитком форм підприємництва, що передбачають використання найманої робочої сили);
- ✦ *ТВ формування пропозиції робочої сили*, що пов'язані з підвищенням її кваліфікації та з входженням на ринок праці (подолання територіальних або міждержавних бар'єрів, інших перешкод, що існують на ринку праці: необхідність сертифікатів, дозволів та інших інституційних інструментів);
- ✦ *ТВ формування інституційних засад ринку праці* – це витрати з формування інституціональних норм і механізмів взаємодії між суб'єктами ринку праці.

У *табл. 1* наведено перехресну класифікацію ТВ ринку праці за критерієм їх функціонального призначення та за критерієм його суб'єктів – робітників, роботодавців і державних і громадських організацій.

Таблиця 1

Класифікація ТВ суб'єктів ринку праці за критерієм функціонального призначення

Суб'єкти Види ТВ	Робітники	Роботодавці	Державні і громадські організації
1	2	3	4
ТВ відтворення РП	Витрати формування пропозиції робочої сили: 1) Інформаційні витрати (вивчення ринкової кон'юнктури, попиту на робочу силу, втрати, пов'язані з інформаційною недосконалістю ринку праці); 2) Витрати з навчання, перенавчання та підвищення кваліфікації; 3) Витрати специфікації (оформлення документів, підтверджуючих кваліфікацію, здобуття дозволів, сертифікатів та інших інституційних інструментів);	Витрати формування попиту на робочу силу (створення робочих місць): 1) Інформаційні витрати (пошук інформації про прибутковий бізнес); 2) Витрати по засвоєнню нових форм підприємництва (оплата семінарів та інші витрати з навчання веденню бізнесу); 3) Витрати, пов'язані з модернізацією робочих місць (на науково-дослідницькі роботи, на навчання та консультаційні послуги; на впровадження нових технологій);	Витрати формування інституціональних засад: 1) Витрати з формування правового забезпечення ринку праці (розробка та прийняття законів і нормативних актів у сфері трудових відносин); 2) Витрати з формування інститутів, що здійснюють: – посередницькі функції на ринку праці (служб зайнятості, кадрових агенств); – збір інформації про стан ринку праці (органи державної статистики); – урегулювання трудових спорів (господарські (арбітражні) суди); – моніторинг ринку праці;

1	2	3	4
	4) Витрати входження на ринок праці (подолання територіальних і міждержавних бар'єрів: здобуття віз, транспортні витрати, мовні і психологічні проблеми)	4) Витрати специфікації та захисту прав власності (подолання бюрократичних бар'єрів при оформленні дозвільних (ліцензій, патентів) та інших документів юридичного оформлення підприємницької діяльності	– ведення державного реєстру вакансій; – навчальну та дослідницьку діяльність (центри з навчання і підвищення кваліфікації кадрів, науково-дослідницькі інститути); – соціальне партнерство (створення комісій для регулювання соціально-трудова відносин та узгодження інтересів найманих працівників і роботодавців, впровадження колективних договорів та угод
ТВ функціонування РП	Витрати з продажу робочої сили: 1) Інформаційні витрати (пошук інформації про робочі місця); 2) Витрати вимірювання (пов'язані з аналізом рентабельності трансакцій на ринку праці); 3) Витрати ведення переговорів (витрати часу і коштів на проведення співбесіди); 4) Витрати з укладення контракту; 5) Витрати, пов'язані з ризиком постконтрактної опортуністичної поведінки (ризик збільшення вимог до обсягів і складності здійснюваних робіт внаслідок невизначеності в умовах неповного контракту); 6) ТВ адаптації до нового колективу, які часто пов'язані з пониженням трудового та соціального статусу	Витрати купівлі робочої сили: 1) Інформаційні витрати (оплата посе редницьких послуг); 2) Витрати з відбору персоналу (вивчення резюме, організація і проведення співбесід); 3) Витрати специфікації і захисту прав власності (на юридичне оформлення трудо вого договору; розробку посадових інструкцій і на контроль за їх виконанням, втрати внаслідок неважко укладених, погано оформлених і ненадійно захищених угод)	Витрати підтримки інституційних засад: 1) Витрати з фінансування та контролю за діяльністю інститутів, що здійснюють: – посередницькі функції на ринку праці (служб зайнятості, кадрових агентств); – збір інформації про стан ринку праці (органи державної статистики); – урегулювання трудових спорів (господарські суди); – проведення моніторингу ринку праці; – ведення державного реєстру вакансій; – навчальну та дослідницьку діяльність (центри з навчання та підвищення кваліфікації кадрів, науково-дослідницькі інститути); 2) Витрати з фінансування виплат допомоги з безробіття; 3) Надання фінансової підтримки підприємствам для збереження або модернізації робочих місць; 4) Фінансування державою податкових пільг для стимулювання зайнятості

Для вивчення ТВ відтворення ринку праці в умовах трансформаційної економіки зосередимося на найбільш актуальному, на наш погляд, аспекті дослідження, пов'язаному з інвестиційною діяльністю, направленою на формування попиту і пропозиції робочої сили.

Для з'ясування ролі ТВ у формуванні *попиту та пропозиції робочої сили* розглянемо причини, що обумовлюють диспропорції між цими важливими характеристиками ринку праці. Серед них:

функціонування РП в умовах регіональної незбалансованості концентрації промислового виробництва та трудових ресурсів;

- ✦ невідповідність галузевої структури зайнятості потребам інноваційного розвитку економіки;
- ✦ невідповідність структури професійної освіти потребам ринку праці за кваліфікаційним рівнем та професійною структурою;
- ✦ демографічні тенденції, що впливають на вікову структуру зайнятого населення.

Аналіз даних *табл. 2*, де представлено структуру потреби підприємств у робочій силі та її пропозиції (з боку незайнятого населення) за професіями у 2008 – 2010 рр., свідчить про суттєве скорочення попиту на представників усіх груп професій.

Як видно з даних *табл. 2*, навантаження на 1 робоче місце на фіксованому ринку праці (зареєстрованому в Державному центрі зайнятості) за досліджений період коливалось від 2,7 особи у 2008 р. до 8,8 особи у 2009 р. Таке перебільшення попиту над пропозицією робочих місць віддзеркалює вплив економічної кризи на ринок праці, а подальше вирівнювання диспропорції у 2010 р. (до 5,2 особи на одне місце) свідчить про позитивні зміни на ринку праці, що є індикатором макроекономічних змін в економіці країни.

Про структурні диспропорції між попитом і пропозицією свідчать також великі розбіжності показника навантаження на одне робоче місце в різних професійно-кваліфікаційних групах. Так, за даними 2009 р., він ко-

ливався від 5 осіб на місце у групі «Професіонали» до 14,9 – у групі «Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства».

Аналіз змін у структурі зайнятості за кваліфікаційними групами показав, що економічне зростання за 2010 р. супроводжувалося збільшенням зайнятості представників найпростіших професій (на 0,3%) та працівників сфери обслуговування й торгівлі (на 1,6%) і, навпаки, скороченням зайнятості фахівців (на 0,9%), кваліфікованих робітників і кваліфікованих аграріїв.

Загальний рівень у кадровому складі економіки України «професіоналів» та «фахівців» досяг рівня 11,3% та 12,8% відповідно, але ще є недостатнім у порівнянні із розвинутими країнами ЄС, де частка цих груп становить відповідно 16% і 18%. Водночас відбулося зростання частки осіб, які не мають професій і займають робочі місця, що не потребують кваліфікації (до 17,2%), хоча в ЄС цей показник рідко сягає 10%, і навіть у Росії він складає 11,2% [2, с. 17].

кваліфікаційним потенціалом населення, з одного боку, і примітивізацією структури господарства – з іншого. Відбувається збільшення розриву між технологічною складністю робіт і фактичним рівнем професіоналізму, що пояснюється викривленням частки професійної освіти на користь вищої школи.

Так, у 2010 р. співвідношення кількості учнів ПТНЗ до кількості студентів ВНЗ III – IV рівнів акредитації складало 1 : 5,3 (з урахуванням ВНЗ I – II рівнів акредитації 1 : 6,13). До того ж, відбулося зростання кількості ВНЗ III – IV рівнів акредитації на фоні скорочення чисельності ВНЗ I – II рівнів акредитації, які, зокрема готували висококваліфікованих робітників [3, с. 17].

Ринок праці фактично «перегрітий» пропозиціями фахівців фінансового сектора, менеджерів, економістів та юристів, натомість потреба підприємств у висококваліфікованих фахівцях з інженерних спеціальностей, які необхідні для забезпечення інноваційного розвідку

Таблиця 2

Динаміка змін у структурі потреби в робочій силі та її пропозиції за професійними групами у 2008 – 2010 рр.
[1, с. 38]

Професійна група	Потреба підприємств у робочій силі у першому півріччі року						Незайняте населення у першому півріччі року, тис. осіб		
	2008		2009		2010		2008	2009	2010
	тис. осіб	у % до загальної потреби	тис. осіб	у % до загальної потреби	тис. осіб	у % до загальної потреби			
Законодавці, вищі держ-службовці, керівники	13,7	6,6	6,6	8,7	6,7	8,4	42,0	64,9	42,2
Професіонали	17,6	8,5	9,7	12,7	10,2	12,8	30,9	49,3	32,3
Фахівці	18,2	8,8	9,3	12,2	9,0	11,3	45,6	61,9	39,8
Технічні службовці	7,3	3,5	2,5	3,3	2,8	3,5	31,3	35,1	25,2
Робітники сфери обслуговування та торгівлі	20,2	9,7	8,1	10,6	9,7	12,2	76,6	79,9	56,6
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства	3,5	1,7	1,5	1,9	1,4	1,7	28,3	22,4	12,5
Кваліфіковані робітники з інструментом	53,6	25,8	14,7	19,3	15,2	19,0	58,3	107,9	54,1
Оператори устаткування і машин	39,7	19,1	11,0	14,4	10,8	13,6	104,8	123,9	76,6
Найпростіші професії	33,5	16,2	12,9	16,9	13,7	17,2	137,2	125,7	72,1
Разом	207,3	100,0	76,3	100,0	79,5	100,0	555	671	411,4

Однією з причин диспропорції між попитом та пропозицією є *невідповідність сфери професійної освіти потребам ринку праці*, що проявляється у суперечності між досить високим освітнім і професійно-

економіки країни, лишилась незадовільною – обсяги випуску цих категорій фахівців протягом 2007 – 2009 рр. майже не змінилися, а їхня питома вага серед випускників вузів складала лише 20 – 30% [2, с. 16].

Якісну невідповідність національної робочої сили за професійно-кваліфікаційною складовою пояснюють відсутністю державних пріоритетів у сфері освіти, зниженням якості підготовки фахівців, слабкою прив'язкою програм підготовки до потреб виробництва, зниженням престижу професій науково-технічного спрямування тощо.

Впровадження раціональної державної політики в сфері освіти, яка б сприяла формуванню конкурентоспроможної робочої сили, потребує певних витрат держави та роботодавців на її здійснення, тобто «інвестицій у людський капітал». Це поняття включає не тільки витрати на освіту та перепідготовку кадрів, а й всі інші витрати на відтворення робочої сили (поточні витрати родин на харчування, одяг, житло, освіту, охорону здоров'я, культуру, а також витрати держави на ці цілі). За розрахунками Світового Банку, в оцінці основних складових національного багатства людський капітал у Західній Європі становить від 70 до 76%, тому значна частина ВВП цих країн розподіляється саме на його створення: на освіту, охорону здоров'я, професійну підготовку й перепідготовку кадрів. Ці витрати навіть перебільшують частку державних інвестицій в оборону.

Державними інвестиціями в освіту в європейській практиці можна вважати, наприклад, різні форми надання матеріальної допомоги студентам: у Великій Британії дуже поширені пільгові освітні кредити й субсидії на житло під час навчання у ВНЗ. У Франції й Німеччині видаються особливі стипендії, гранти [4, с. 101]. Крім того, у національних податкових системах країн ЄС передбачені певні податкові стимули у сфері освіти. Так, існуючою податковою політикою в країнах ЄС витрати роботодавця на освіту та навчання, оскільки вони здійснюються в інтересах підприємства, відокремлюються від доходів, отриманих від ведення бізнесу, тому не підлягають оподаткуванню. У таких країнах, як Франція, Нідерланди, Австрія та Англія, підприємцям надаються додаткові премії за інвестиції в людський капітал, а фізичним особам, що витратили власні кошти на освіту і

навчання, – право на вирахування їх вартості з оподаткованого доходу [5].

Така державна політика у сфері освіти сприяє розвитку конкурентоспроможної кваліфікованої робочої сили. Вона потребує певних ТВ як на її впровадження (розробка та прийняття змін до податкового кодексу), так і на її втілення, які за своєю природою є ТВ відтворення ринку праці, але в майбутньому принесе набагато більший економічний ефект. Отже, відсутність діючої державної системи інвестиційних пріоритетів у фінансовому секторі економіки спричиняє невизначеність у сфері зайнятості та відсутність постійного процесу модернізації робочих місць.

Значні інвестиції в людський капітал у розвинутих країнах Заходу здійснює не тільки держава, а й роботодавець. Так, річні витрати роботодавця в середньому на одного середньостатистичного працівника складають еквівалент вартості трьох нових легкових автомобілів середнього класу. При цьому близько половини загальних витрат на персонал – це додаткові соціальні витрати, серед яких значна частка здійснюється добровільно, без законодавчих приписів і тарифних угод. Показово те, що витрати на навчання і підвищення кваліфікації у складі добровільних соціальних витрат мають досить велику частку – приблизно 11%, і темпи їх зростання перевищують темпи зростання заробітної плати [6].

Співставлення витрат вітчизняного роботодавця на відтворення робочої сили за даними *табл. 3* показує певну негативну тенденцію щодо зниження частки витрат на професійне навчання, культурно-побутове обслуговування й на оплату житла працівників, яка спостерігалась протягом 2001 – 2010 рр. За цей час ця частка скоротилась майже вдвічі – з 3% у 2001 р. до 1,6% у 2010 р.

Усі ці витрати, на відміну від витрат на пряму оплату праці та соціальне забезпечення, не здійснюються під тиском держави, і тому для їх зростання необхідно впровадження певних податкових стимулів та інвестицій. Одним із таких кроків до стимулювання ТВ роботодавців, що необхідні для якісного відтворення робочої сили,

Таблиця 3

Структура втрат підприємств на одного штатного працівника [7]

Показник	Середньомісячні витрати		
	2001 р.	2006 р.	2010 р.
Усього, грн	553,68	1691,98	3989,0
У тому числі, %			
Пряма оплата	58,7	59,8	59,9
Оплата за невідпрацьований час	5,4	5,2	5,3
Премії та нерегулярні виплати	4,2	3,4	3,1
Заробітна плата у натуральній формі, пільги, послуги, допомоги у натуральній і грошовій формах	1,0	0,2	0,3
Оплата житла працівників	0,8	0,2	0,15
Соціальне забезпечення працівників	25,5	27,4	27,1
Витрати на професійне навчання	0,3	0,2	0,15
Витрати на культурно-побутове обслуговування	1,9	1,0	1,3
Інші витрати (у т. ч. податки, що відносяться до витрат на робочу силу)	2,2	2,6	2,7

можна вважати зміни, що були внесені в податкове законодавство з прийняттям нового Податкового Кодексу України, а саме, відповідно до ст. 140 ПКУ [8], при визначенні об'єкта оподаткування у складі витрат платника податку тепер враховуються витрати на охорону праці; на навчання, професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників робітничих професій; на організацію навчально-виробничої практики за профілем основної діяльності платника податку. Як видно з переліку, ці витрати роботодавця пов'язані з забезпеченням належних умов праці найманих робітників та підвищенням їх кваліфікаційного та професійного рівня, тобто є *ТВ формування пропозиції робочої сили*, у здійсненні яких раніше роботодавці не були зацікавлені. Прийняття певних змін в податкове законодавство повинне заохотити роботодавців до впровадження певних заходів, що сприятимуть підвищенню професійного рівня відповідно до потреб виробничого процесу і згодом приведуть до зменшення диспропорцій між попитом та пропозицією робочої сили на вітчизняному ринку праці.

Ще однією причиною структурних диспропорцій у кваліфікаційно- професійному складі робочої сили є *демографічні тенденції*, що впливають на вікову структуру зайнятого населення. Стіжка динаміка до скорочення населення працездатного віку, з одного боку, і недостатнє пенсійне забезпечення людей непрацездатного віку спричинило зростання зайнятості серед останніх, що не могло не відбитися на кваліфікаційних характеристиках робочої сили. Вивчаючи негативні тенденції до зниження кваліфікаційно- професійного рівня робочої сили, дослідники називають ще декілька причин цього явища, серед яких:

- ✦ демографічна «яма» 90-х років, внаслідок якої відбувається значне зменшення учнів ВНЗ I – II рівнів акредитації, зниження конкурсу до ВНЗ III – IV рівнів акредитації. Це означає, що більшість абітурієнтів віддадуть перевагу не професійно-технічній освіті, а вищій, тим паче, що в суспільстві панує хибне уявлення про необхідність обов'язкового її отримання;
- ✦ діюча останніми роками норма щодо відповідності професорсько-викладацького складу до кількості студентів мотивує робітників ВНЗ діяти в напрямку зниження вимог до освіти, що веде до випуску спеціалістів, які не володіють навіть базовими основами власної професії, що тільки збільшує дефіцит кваліфікованих трудових ресурсів;
- ✦ наявність вікових обмежень, які згідно зі ст. 5 Закону України «Про професійно-технічну освіту» від 10.02.1998 р. встановлені для осіб, що вступають до професійно-технічних навчальних закладів. Оскільки обмеження часто визначають не тільки нижню, а й верхню межу (до 20 років), це ще більше знижує кількість потенціальних учнів;
- ✦ подальше скорочення випуску спеціалістів інженерних, математичних, конструкторських, науково-технічних спеціальностей, які необхідні для формування економіки інноваційного типу,

- та необгрунтоване потребами ринку праці збільшення випуску фахівців економічних та юридичних спеціальностей (за останнє десятиріччя випуск їх збільшився у 4 та 13 разів відповідно)[2];
- ✦ недостатня для забезпечення потреб виробництва кількість професій, фахівців з яких готують професійно-технічні навчальні заклади (замість 5 тис. професій, що необхідні у виробництві, готують спеціалістів лише за 550 професіями) [9, с. 304];
- ✦ недостатня мотивація роботодавців до здійснення «інвестицій у людський капітал» (середньомісячні витрати роботодавців на професійне навчання працівників у середньому становлять всього 4 грн, а періодичність підвищення кваліфікації на виробництві – до одного разу в 11 років [9, с. 304].

Невідповідність професійної освіти потребам ринку праці також можна пояснити впливом *транзакційної компоненти*, що полягає в прагненні з боку робітників вищої школи уникнути ТВ, що пов'язані з можливою втратою ними роботи внаслідок закономірних тенденцій до скорочення освітянських закладів з демографічних причин.

Крім чинників, що перешкоджають формуванню конкурентоспроможної кваліфікованої робочої сили, диспропорцію між її попитом та пропозицією викликає відсутність стимулюючих механізмів, які б сприяли зростанню попиту на робочу силу, тобто фінансових механізмів підтримки попиту в реальному секторі економіки. Впровадження таких стимулюючих механізмів потребує додаткових витрат держави на розробку та прийняття відповідної законодавчої бази, на фінансування інвестиційних проектів для створення та модернізації робочих місць у пріоритетних сферах діяльності відповідно до сучасних економічних потреб, що і представляють собою ТВ формування попиту робочої сили.

Оцінити рівень витрат держави на фінансування інвестиційних проектів можна за допомогою *табл. 4*, де представлені статистичні дані щодо інвестицій в основний капітал за джерелами його фінансування за 2002 – 2011 рр.

За наведеними даними видно, що на фоні суттєвого зростання інвестицій в основний капітал (на 28561 млн грн, або у 4,8 раза), за зазначений період відбулися певні зміни в структурі джерел фінансування у бік значного зростання кредитів банків та інших позик (з 6,5% до 21,0%), що свідчить про загальну тенденцію до зростання ролі банківського сектора у фінансуванні економічних потреб.

Такі зміни відповідають ринковим перетворенням і підтверджують посилення інвестиційних можливостей окремих суб'єктів ринку. Але це також свідчить про недорозвиненість фондового ринку як джерела фінансування економічних проектів. Це суттєво обмежує можливості фінансування проектів розвитку зайнятості населення в Україні, оскільки воно може здійснюватися переважно із залученням структур кредитної системи, що представлені банками, фінансовими компаніями, страховими та інвестиційними фондами.

Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування в Україні (у фактичних цінах, млн грн / відсотків до загального обсягу, %) [10]

Показник	Од. виміру	Рік									
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього	млн грн	5906	8481	13859	19468	24858	38230	46574	28228	25822	34467
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у т. ч. за рахунок:											
коштів Державного бюджету	млн грн	149	290	651	510	769	903	1731	1102	3014	3908
	%	2,5	3,4	4,7	2,6	23,1	2,4	3,7	3,9	11,7	11,3
коштів місцевих бюджетів	млн грн	460	732	1249	2052	2573	2922	3909	925	1071	867
	%	7,8	8,6	9,0	10,5	10,3	7,6	8,4	3,3	4,2	2,5
власних коштів підприємств та організацій	млн грн	2721	3213	7105	8112	11024	18175	22118	16487	12686	17051
	%	46,1	37,9	51,3	41,7	44,3	47,5	47,5	58,4	49,1	49,5
кредитів банків та інших позик	млн грн	382	799	1225	3684	5082	7356	9214	4727	3789	7251
	%	6,5	9,4	8,8	18,9	20,4	19,2	19,8	16,7	14,7	21,0
коштів іноземних інвесторів	млн грн	313	511	439	1069	586	796	691	812	319	408
	%	5,3	6,0	3,2	5,5	2,4	2,1	1,5	2,9	1,2	1,2
коштів на селення на будівництво власних квартир	млн грн	3202	4433	4334	1928	2180	2056				
	%	12,9	11,6	9,3	6,8	8,4	6,0				
коштів на селення на індивідуальне житлове будівництво	млн грн	22	37	60	27	115	145	280	267	799	926
	%	0,4	0,5	0,4	0,2	0,5	0,4	0,6	0,9	3,1	2,7
інших джерел фінансування	млн грн	1859	2899	3130	4014	1507	3500	4297	1980	1964	2000
	%	31,4	34,2	22,0	20,6	6,1	9,2	9,2	7,1	7,6	5,8

Впровадження механізмів, які б сприяли розвитку фондового ринку, також потребує додаткових ТВ фінансового сектора, які опосередковано впливають на формування попиту робочої сили в реальному секторі, а відтоді є ТВ відтворення попиту.

Крім того, незначна частка в структурі джерел фінансування коштів державних і місцевих бюджетів – 13,8% і коштів іноземних інвесторів – 1,2%, порівняно з високою часткою в капітальних інвестиціях власних коштів підприємств та організацій – 49,5% свідчить про низьку інвестиційну діяльність держави в цьому напрямку. Тобто, за рахунок малої частки ТВ держави у загальних суспільних витратах на інвестування реального сектора відбувається перевантаження ТВ інших суб'єктів ринку праці. Такий дисбаланс між державними та приватними ТВ є однією з причин повільного економічного розвитку та проблем у сфері зайнятості.

Багато країн Євросоюзу, усвідомлюючи пріоритетність посиленого фінансування сфери зайнятості в напрямку сприяння самостійному працевлаштуванню, впроваджують механізми, які за допомогою податкової політики стимулюють роботодавців до інвестицій в освіту та навчання або спрямовані на заохочення до створення нових робочих місць і розширення неповної зайнятості [11, с. 79]. Ці додаткові державні витрати є ТВ формування інституціональних засад, що здійснюються з метою скоротити суспільні ТВ підтримки

останніх у вигляді державних видатків на допомогу з безробіття.

В Україні, внаслідок відсутності адаптованих до ринкових умов механізмів між підприємцями та державою, сьогодні більшість державних підприємств, які мають низьке технічне оснащення та надмірну допоміжну та обслуговуючу сфери виробництва і тому є неконкурентоспроможними та збитковими, втрачають потенційну можливість працевлаштування великої кількості робітників, що могли б бути ефективно задіяні у виробництві. Досить дороге утримання непрофільної інфраструктури, яку, адаптуючись до ринкових умов, формують великі підприємства шляхом диверсифікації свого виробництва за рахунок технологічно непрофільних видів продукції, призводить до погіршення їх фінансового стану саме через неконкурентоспроможність такої продукції. Таким чином, роботодавці не зацікавлені в сприянні зайнятості саме з приводу ризику отримати зависокі ТВ, пов'язані зі створенням нових і підтримкою існуючих робочих місць, які не сприятимуть рентабельності їх діяльності.

Впровадження дієвого фінансового механізму підтримки робочих місць у реальному секторі економіки потребуватиме додаткових суспільних ТВ з формування відповідних інституціональних норм, але забезпечить зниження ТВ роботодавців, що сприятиме зайнятості населення.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у рамках даної статті:

1. Здійснено класифікацію ТВ ринку праці за критерієм функціонального призначення, за яким вони поділяються на ТВ відтворення та ТВ функціонування; визначено їх види та склад відповідно до суб'єктів ринку праці.

2. Досліджено внутрішні (ендогенні) чинники невідповідності попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці, що обумовлені його інституціональною недосконалістю, а саме: невідповідністю галузевої структури зайнятості потребам інноваційного розвитку економіки; невідповідністю структури професійної освіти потребам ринку праці за кваліфікаційним рівнем і професійною структурою; демографічними тенденціями, що впливають на вікову структуру зайнятого населення.

3. Визначено вплив трансакційних витрат формування попиту і пропозиції на структурну нерівновагу ринку праці.

4. Доведено роль інвестиційної складової у забезпеченні балансу ТВ формування попиту та пропозиції робочої сили та причини недофінансування цієї сфери, серед яких: слабкість фінансового механізму підтримки робочих місць у реальному секторі економіки; відсутність повної інформації щодо реального стану ринку праці; слабкість стимулюючих механізмів щодо модернізації робочих місць і підвищення кваліфікаційного рівня робочої сили. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Ринок праці та зайнятість населення: проблеми теорії та виклики практики : кол. моногр. ; Ред.-координатор М. В. Туленков. – К. : ІПК ДСЗУ, 2010. – 363 с.
2. Пищуліна О. М. Системні вади ринку праці України та пріоритети його реформування [Текст] : аналіт. доп. / О. М. Пищуліна, О. П. Коваль, О. О. Кочемировська ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К. : НІСД, 2010. – 70 с.
3. Закатнов Д. Професійна орієнтація молоді на робітничі професії: проблеми і перспективи / Д. Закатнов // Професійно-технічна освіта. – 2011. – № 1. – С. 15 – 21.
4. Ярова Л. Механізми надання суспільних благ в європейських країнах // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації : Український науковий журнал / Університет «Україна»; Всеукраїнська асоціація політичних наук. – Київ, 2010. – № 3. – С. 98 – 104.
5. Педь І. В. Податкові стимули у сфері освіти в країнах ЄС / І. В. Педь, С. П. Яшук // Ефективна економіка. – Дніпропетр. держ. аграр. ун-т, 2012. – № 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1311>
6. Витрати на персонал та його особливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kykiduki.at.ua/publ/menedzhment/menedzhment_personalu/vitrati_na_personal_ta_jogo_osoblivosti/8-1-0-352
7. Витрати на робочу силу за 2010 рік. Статистичний бюлетень. – Київ : Державна служба статистики України, 2011. – 75 с.
8. Податковий кодекс України (від 02.12.2010 № 2755-VI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

9. Шваб Л. І. Актуальність трудового потенціалу вітчизняних підприємств в сучасних умовах господарювання / Л. І. Шваб // Вісник ЖДТУ / Економічні науки. – 2011. – № 1(55). – С. 303 – 309.

10. Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування : Статистична інформація / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua> – 17.04.2012 р.

11. Лукьянова Г. И. Трудовые отношения в современной Франции / Г. И. Лукьянова // Труд за рубежом. – 2004. – № 3. – С. 65 – 82.

REFERENCES

- "Investytsii v osnovnyi kapital za dzhelamy finansuvannia : Statystychna informatsiia [Investment in fixed assets by source of funding: Statistical information]." Derzhavnyi komitet statystryky Ukrainy . <http://www.ukrstat.gov.ua> – 17.04.2012 р.
- Lukianova, G. I. "Trudovye otnosheniia v sovremennoy Frantsii [Labour relations in modern France]." *Trud za rubezhom*, no. 3 (2004): 65-82
- Ped, I. V., and Yashchuk, S. P. "Podatkovi stymuly u sferi osvity v krainakh IES [Tax incentives for education in the EU]." *Efektynna ekonomika*. <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1311>
- "Podatkovi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]." <http://zakon.rada.gov.ua>
- Pyshchulina, O. M., Koval, O. P., and Kochemyrovska, O. O. *Systemni vady rynku pratsi Ukrainy ta priorytety ioho reformuvannia* [System defects Ukraine's labor market and its reform priorities]. Kyiv: NISD, 2010.
- Zakatnov, D. "Profesiina oriientsiia molodi na robitnychi profesii: problemy i perspektyvy [Career guidance for young workers profession: Problems and Prospects]." *Profesiino-tekhnicna osvita*, no. 1 (2011): 15-21.
- Rynok pratsi ta zainiatist naseleennia: problemy teorii ta vyklyky praktyky* [Labour market and employment: problems of theory and practice challenges]. Kyiv: IPK D SZU, 2010.
- Shvab, L. I. "Aktualnist trudovoho potentsialu vitchyznianskykh pidpriemstv v suchasnykh umovakh hospodariuvannia [The relevance of the labor potential of domestic enterprises in the contemporary economy]." *Visnyk ZhDTU*, no. 1(55) (2011): 303-309.
- Vytraty na robochu sylu za 2010 rik. Statystychnyi biuletyn* [Labor costs in 2010. Statistical Bulletin]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy, 2011.
- "Vytraty na personal ta ioho osoblyvosti [Staff costs and its features]." http://kykiduki.at.ua/publ/menedzhment/menedzhment_personalu/vitrati_na_personal_ta_jogo_osoblivosti/8-1-0-352
- Yarova, L. "Mekhanizmy nadannia suspilnykh blah v ievropeyskykh krainakh [Mechanisms provision of public goods in Europe]." *Osvita rehionu. Politolohiia, psykhologhiia, komunikatsii*, no. 3 (2010): 98-104.

ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ КУЛЬТУРИ В РЕГІОНІ

ЄВСЄЄВА О. О.

УДК 332.8

Євсєєва О. О. Вдосконалення державного регулювання розвитку системи культури в регіоні

У статті досліджено зміст інновацій у сфері культури та їхнє значення для соціально-економічного розвитку. Вивчено можливості цілеспрямованого застосування інноваційних механізмів у системі управління культурою, що впливають на вдосконалення її організаційно-управлінських функцій. Розроблено комплекс організаційно-економічних і фінансових інструментів стимулювання розвитку культури в регіоні. Обґрунтовано пріоритетні напрями розвитку системи фінансування культури, у тому числі на основі державно-приватного партнерства.

Ключові слова: державне регулювання, інновації, регіон, фінансування, партнерство.

Рис.: 1. **Бібл.:** 10.

Євсєєва Ольга Олександрівна – доктор економічних наук, професор, доцент кафедри обліку і аудиту, Українська державна академія залізничного транспорту (пл. Фейєрбаха, 7, Харків, 61050, Україна)

E-mail: polkya@meta.ua

УДК 332.8

Євсєєва О. А. Совершенствование государственного регулирования развития системы культуры в регионе

В статье исследовано содержание инноваций в сфере культуры и их значение для социально-экономического развития. Изучены возможности целенаправленного применения инновационных механизмов в системе управления культурой, влияющих на совершенствование ее организационно-управленческих функций. Разработан комплекс организационно-экономических и финансовых инструментов стимулирования развития культуры в регионе. Обоснованы приоритетные направления развития системы финансирования культуры, в том числе на основе государственно-частного партнерства.

Ключевые слова: государственное регулирование, инновации, регион, финансирование, партнерство.

Рис.: 1. **Библ.:** 10.

Євсєєва Ольга Алексєєвна – доктор економічних наук, професор, доцент, кафедра учета і аудита, Українська державна академія залізничного транспорту (пл. Фейєрбаха, 7, Харків, 61050, Україна)

E-mail: polkya@meta.ua

UDC 332.8

Ievsieieva O. A. Perfection of State Regulation of Development of the Culture System in a Region

The article studies the content of innovations in the sphere of culture and their significance for socio-economic development. It studies possibilities of task-oriented application of innovation mechanisms in the system of management of the culture, which influence perfection of its organisational and managerial functions. It develops a complex of organisational and economic and financial tools of stimulation of development of the culture in a region. It justifies priority directions of development of the system of financing the culture, including on the basis of the state-private partnership.

Key words: state regulation, innovations, region, financing, partnership.

Pic.: 1. **Bibl.:** 10.

Ievsieieva Olga A. – Doctor of Science (Economics), Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Audit, Ukrainian State Academy of Railway Transport (pl. Feyerbakha, 7, Kharkiv, 61050, Ukraine)

E-mail: polkya@meta.ua

Проблема подальшого економічного розвитку України і реального її входу до групи економічно розвинених країн безпосередньо пов'язана з розвитком культури [1, с. 161]. Саме культура, наука і освіта забезпечують стабільний сталий розвиток держави на основі розвитку інтелектуального потенціалу народу при збереженні традицій і збагаченні їх досягненнями світової культури, у протилежність подальшому розвитку на основі імпорту субкультури.

В Україні культура як галузь практично завжди знаходилася на другому плані, багато в чому залежачи від економічної ситуації, оскільки, як і в радянський період, вона фінансується за залишковим принципом. Саме тому всі труднощі економічного розвитку держави безпосередньо відбивалися на фінансуванні культури. Перехід до ринкової економіки повністю зруйнував систему бюджетного фінансування культури, не створивши нової, адаптованої до умов, коли значна доля фінансування лягла б як на самі організації культури, так і на меценатів, спонсорів та інших.

Культуру як сегмент системи суспільного життя досліджували: Е. Баллер, Ф. Бекон, М. Вебер, Г. Гегель,

І. Гердер, Т. Гоббс, М. Каган, І. Кант, Дж. Локк, Е. Маркарян, П. Сорокін, І. Тен, А. Тойнбі, О. Шпенглер, К. Ясперс та інші. Вагомий внесок у дослідження різних аспектів впливу держави на розвиток сфери культури зробили українські науковці: В. Андрущенко, Л. Бабій, О. Гриценко, Л. Губерський, І. Дзюба, М. Жулинський, В. Карлова, Н. Корабльова, В. Корженко, В. Куценко [2], А. Леонова, В. Леонтєва, С. Максимов, С. Пакулін [3], В. Подкопаєв, О. Семашко, М. Стріха, В. Третяк [7], О. Чаплигін, Г. Чміль, С. Чукут. Проте автори, в основному, концентрувалися на оцінці впливу культури на інтелектуальний потенціал країни, приватних проблемах організації культури. У той самий час питання державного регулювання розвитку системи культури в регіоні в умовах глобалізації економіки розглянуті, на наш погляд, недостатньо. Цим визначається вибір теми проведеного дослідження.

Цілями роботи стали: 1) дослідити зміст інновацій у сфері культури та їхнє значення для соціально-економічного розвитку; 2) виявити можливості цілеспрямованого застосування інноваційних механізмів у системі управління культурою, що впливають на вдосконалення її організаційно-управлінських функцій;

3) розробити комплекс організаційно-економічних і фінансових інструментів стимулювання розвитку культури в регіоні; 4) обґрунтувати пріоритетні напрями розвитку системи фінансування культури, у тому числі на основі державно-приватного партнерства.

Існуюча в Україні система управління сферою культури не повною мірою враховує духовні потреби суспільства і вимагає свого удосконалення. Особливо невдалою в контексті загальноєвропейських тенденцій децентралізації управління є діяльність регіональних органів влади у цьому напрямку. Причини неефективного впливу держави на розвиток сфери культури криються в багатофункціональності структури управлінських органів, дублюванні функцій, низькому рівні професіоналізму та обмеженості знань посадових осіб з деяких соціально-економічних дисциплін, сучасних інформаційних технологій та комп'ютерної техніки, що вимагає запровадження цілісної системи заходів щодо вдосконалення організаційного механізму державного регулювання.

Зміни, що відбулися в інституціональному полі культури, обумовлені появою нових учасників культурної діяльності, таких як недержавні некомерційні та комерційні організації, викликають необхідність розвитку існуючих методів управління, не здатних нині забезпечувати ефективну координацію діяльності різноманітних суб'єктів управління. Удосконалення механізмів управління, що застосовуються нині, і впровадження нових методів визначають здатність державної влади здійснювати реалізацію культурної політики в новому інституціональному середовищі. У зв'язку з цим завдання вивчення та систематизації управлінських інновацій стає особливо актуальним. Недостатній розвиток інструментів і моделей управління, таких як, наприклад, система проектного моніторингу та технологія соціально-культурного партнерства, перешкоджають впровадженню інноваційних методів в практику управління. Виявлення браку інструментів, їх вивчення та включення в практику управління забезпечить формування системи управлінських інновацій у сфері культури.

Діючі механізми управління, такі як планування і програмування розвитку сфери культури, незважаючи на своє повсюдне поширення в практику управління соціокультурною сферою, не забезпечують стійких результатів розвитку сфери культури в контексті реформи бюджетної сфери і впровадження програмно-цільового фінансування культури. Необхідно адаптувати механізми управління, що зарекомендували себе, а також розробляти і впроваджувати інноваційні технології в управління, зважаючи на ускладнення завдань, що стоять перед суб'єктами сфери культури у зв'язку з оновленням споживчої аудиторії культурних продуктів і послуг, а також з урахуванням потреб постіндустріального (інформаційного) суспільства. Застосування комплексного підходу до формування інноваційних механізмів управління підвищить ефективність менеджменту та забезпечить розвиток інноваційних процесів як в окремих регіонах, так і у сфері культури в цілому.

Державне регулювання розвитку системи культури в регіоні має враховувати такі особливості:

- ✦ державний сектор культури знаходиться в стані реорганізації у зв'язку з реформою бюджетної сфери, спрямованої на уточнення статусу установ і впровадження нових організаційно-правових форм бюджетних організацій, здатних найефективніше надавати державні (муніципальні) послуги, оплачувані за рахунок бюджетних коштів;
- ✦ організації недержавного некомерційного і комерційного секторів не входять у сферу інтересів і пріоритетів державної політики у сфері культури. Серед існуючих інструментів культурної політики, що враховують інтереси недержавних організацій, можна виділити конкурси субсидій, призначені для підтримки проектної діяльності в сфері культури;
- ✦ управління сферою культури здійснюється на різних рівнях: національному, регіональному, міському і муніципальному, що неминуче призводить до проблем координації управлінських дій і до питань співфінансування об'єктів сфери культури різних форм власності.

Ми розглядаємо модернізацію у сфері культури з точки зору вдосконалення управлінських процесів, що виражається у визначенні пріоритетів модернізації, розробці стратегічних планів і формуванні середовища, необхідного для впровадження інноваційних методів і моделей управління сферою культури. Цей підхід до модернізації передбачає розвиток таких напрямів:

- ✦ впровадження методів обґрунтування й ухвалення рішень в умовах інформаційного суспільства, заснованих на комплексній оцінці діяльності установ культури, що включає культурологічну, соціальну, економічну та політичну складові;
- ✦ підвищення ролі громадської ініціативи і, у цілому, громадськості в процесах управління на основі розвитку інституту експертних рад, механізму громадських слухань і вивчення громадської думки;
- ✦ формування моделі міжсекторної взаємодії на базі інструменту соціокультурного партнерства, стимулюючої консолідаційний і синергетичний ефекти діяльності установ культури в нових умовах функціонування;
- ✦ операціоналізація процесу управління, що виражається в чіткій орієнтації на соціально-економічні цілі та завдання розвитку суспільства (регіону, соціуму і т. п.) і автономізацію досягнення цих цілей і завдань з використанням програмно-проектних технологій.

У результаті аналізу інноваційних процесів були виявлені ключові особливості інновацій у сфері культури:

- ✦ інновації у культурі спрямовані як на споживача, так і на виробника культурних благ;
- ✦ інновації у культурі стимулюють ринковий успіх культурних продуктів і послуг;
- ✦ інновації у культурі служать стимулом для розвитку інновацій в інших сферах громадського та економічного життя;

- ✦ інновації є невід'ємною частиною творчого процесу у сфері культури;
- ✦ інновації у культурі випробовують пряму дію інформаційно-комунікаційної сфери;
- ✦ інновації у культурі необхідно оцінювати із застосуванням багатофакторних моделей управління.

Ці особливості інноваційних процесів у сфері культури демонструють зростаючу роль культури як ключового фактора постіндустріального суспільства. Властиві культурі творчий характер діяльності і визначальна роль індивідуума (творця) в творчому процесі співзвучні світовим тенденціям глобалізації. З метою розвитку високого інноваційного потенціалу культури необхідно розробити моделі управління у сфері культури, засновані на специфіці застосування інновацій в культурі. Особливо відмітимо, що оновлення сфери культури, докладання консолідованих зусиль у розвиток і підтримку інноваційних процесів у сфері культури сприятиме формуванню інноваційного конкурентоздатного суспільства.

Культура, як найважливіший соціальний інститут суспільства, виступає генератором і споживачем величезного числа найрізноманітніших інновацій. Інноваційні процеси пронизують усю тканину змістовної і формальної діяльності установ культури. Продукти інноваційної діяльності установ культури використовуються в найрізноманітніших галузях економіки. Саме різноманіття інноваційних процесів і результатів діяльності поставило перед нами завдання класифікації інновацій у сфері культури.

Виявлені в ході дослідження особливості інновацій у сфері культури послужили основою формування визначення інновації у ній. На нашу думку, інновації в культурі – це результат діяльності творців і організацій, заснований на осмисленні й інтерпретації культурної спадщини, який створює нові форми і зміст культурного процесу та безпосередньо впливає на розвиток суспільства в цілому.

Розроблена нами класифікація інновацій в культурі заснована на вивченні та систематизації даних про практичну діяльність українських і зарубіжних установ і організацій культури, а також органів державного управління у сфері культури. Класифікація дозволяє проводити аналіз стану інноваційної діяльності у сфері культури, виявляти сильні та слабкі сторони інноваційного розвитку і коригувати ситуацію за допомогою методів управління та координації розвитку у сфері культури.

Класифікація об'єднує основні види інновацій в культурі: творчі, інформаційно-технологічні, економічні, інституціональні, управлінські. Ці види інновацій взаємозв'язані та взаємообумовлені, їх поява і розвиток характеризуються істотним впливом зовнішніх факторів, таких як соціально-економічна ситуація, процеси глобалізації та регіоналізації, світові художні тенденції. Синхронний розвиток різних видів інновацій в культурі забезпечив, з одного боку, взаємопроникнення інноваційних технологій, і, з іншого боку, – прискорення темпів впровадження інновацій в культурі. Властивий куль-

турі творчий потенціал став каталізатором інноваційних процесів і забезпечив сталий розвиток і поширення нововведень. Крім того, інновації в культурі отримали визнання і в інших сферах економічного життя. Наприклад, використання творчих підходів стало необхідним компонентом при розробці нових продуктів, послуг, взаємодії з громадськістю у бізнес-організаціях, чия діяльність безпосередньо не пов'язана з виробництвом культурної продукції.

Незважаючи на існуючу традицію застосування в практичному управлінні сферою культури деяких з інноваційних методів управління, зокрема, програмних і проектних підходів, у соціокультурній сфері відзначається цілий ряд невідкладних проблем, які гальмують соціально-економічний розвиток, перешкоджаючи створенню сприятливого середовища для громадських інновацій, що особливо важливо в поточний період реформування бюджетної сфери. Проблеми соціокультурної сфери носять універсальний характер і вимагають активного впровадження інноваційних методів управління сферою культури в практику державного регулювання.

Визначальна роль держави у фінансуванні та управлінні сферою культури, з одного боку, і проведення реформування, спрямованого на зниження відповідальності держави перед суб'єктами сфери культури, з іншого боку, створюють умови для формування кризової ситуації для установ і організацій культури у випадку недостатньої модернізації механізмів управління. Саме у зв'язку з цим велика роль покладається на вдосконалення методів управління в соціально-культурній сфері, які дозволяють виробити нову стратегію управління у сфері культури на основі впровадження в практику управлінських інновацій.

До інноваційних методів управління ми відносимо як методи прямої дії, так і методи стимулюючого характеру, що впливають на усю сферу культури. До методів, що мають найбільший інноваційний потенціал у системі управління сферою культури, ми відносимо:

- ✦ *метод інституціональної модернізації*, що включає управлінські дії, пов'язані із засновництвом державних організацій культури, створенням громадських і експертних рад, формуванням соціально-культурних партнерств;
- ✦ *програмно-проектний метод*, який допомагає відійти від галузевого підходу в управлінні сферою культури і мистецтва, будучи ефективним способом розвитку міського середовища і формування різноманітної міської інфраструктури;
- ✦ *метод організаційної взаємодії*, представлений трьома напрямками: оперативний, інформаційний, освітній, у кожному з яких включено інноваційні компоненти управлінських методів.

На нашу думку, інноваційними є методи управління, спрямовані як на сферу культури в цілому, так і на окремі суб'єкти, що дозволяють підвищити господарську самостійність і забезпечити розвиток сфери з урахуванням потреб інформаційного суспільства.

Створення рівноправного міжсекторного партнерства стає можливим в результаті виникнення систе-

ми норм і форм поведінки, що забезпечують вигідність взаємодії відмінних одна від однієї сфер громадської діяльності. Взаємний розвиток цих сфер, заснований на постійному обміні комплексами цінностей і ефективними методами роботи, сприяє інноваційним перетворенням, що підтримують різноманітність і спираються на неї. Під соціальним партнерством ми розуміємо конструктивну взаємовигідну співпрацю між трьома секторами суспільства – державними структурами, комерційними підприємствами та некомерційними організаціями з метою вирішення проблем соціальної сфери в інтересах усього населення або його окремих груп, що проживають на цій території.

Аналіз реалізації реальних програм партнерської взаємодії дозволив встановити, що стійке партнерство, яке розвивається, забезпечує не лише високу результативність проєктів, але і розвиток кожної партнерської організації. На основі проведених досліджень нами були встановлені позитивні ефекти від участі організації в соціокультурному партнерстві, такі як: підвищення професійного рівня управлінської ланки і фахівців, які беруть участь в реалізації партнерських проєктів; розвиток професійної та соціальної комунікації; збільшення доступу до ресурсів; підвищення ефективності діяльності; розвиток управлінських і виробничих інновацій; підвищення довіри до інших секторів суспільства.

Однією із засадничих умов сталого розвитку соціокультурних партнерств є наявність управлінських моделей, юридичних і фінансових норм, що забезпечують середовище й інфраструктуру для міжсекторної взаємодії. Потреба в інноваційних механізмах управління у сфері культури пояснюється тим, що існуючі моделі управління не можуть забезпечити потреби суспільства в модернізації культурної діяльності, що, зокрема, пояснює існуючу ситуацію з реформуванням бюджетної сфери, пов'язану з відсутністю дієвих інструментів культурної політики, необхідних для створення єдиного культурного простору і орієнтованих на усі сектори культури. Міра формалізації соціально-культурного партнерства може варіюватися від неформальної робочої групи, професійної мережі до інституціалізованих фонду, асоціації або агентства. Неінституціалізоване партнерство як технологія управління сприяє розвитку проєктної діяльності, консолідує ресурси для виконання завдань конкретних програм і проєктів, але, у той же час, може призвести до припинення розвитку заданого напрямку роботи у зв'язку зі зміною цілей і завдань організацій або довільним виходом організації з партнерських стосунків. Здійснення стратегічних планів, регіональних або галузевих програм розвитку через довгостроковість їх реалізації потребують інституціональних структур, здатних упродовж усього періоду запланованих дій здійснювати координацію роботи усіх партнерів і учасників, а також проміжний, проєктний і підсумковий моніторинги. У результаті проведеного аналізу діяльності партнерств різного виду і рівня, методів застосування технології побудови соціокультурного партнерства було виявлено таке:

- ✦ розвиток формування та побудови соціокультурних партнерств є необхідною умовою для модернізації управління у сфері культури;
- ✦ модель соціокультурного партнерства має властивість екстравертності, що дозволяє накопичувати потенціал співпраці за рахунок різноманітних ресурсів, котрі залучаються: фінансових, інформаційних, інтелектуальних, організаційних, соціокультурних, технологічних, а також індивідуальних, що привносяться кожним з партнерів. Наявність і різноманітність ресурсів партнерства при ефективному менеджменті визначають перспективність партнерської форми співпраці в соціокультурній сфері. Тенденції сучасної культури полягають у взаємопроникненні культур, успішних моделей і практик управління, вдосконалення інструментів дисемінації культурних цінностей, обумовлюють ефективність соціокультурного партнерства, заснованого на наслідуванні цих напрямів розвитку;
- ✦ інноваційність інституціалізованого партнерства ґрунтується на ідеологічній новизні основи для консолідації партнерів, виборі новаторського напрямку діяльності як пріоритету (творчі індустрії), створенні умов і структури для перетворення культурних проєктів в інвестиційні, привабливі для вкладення засобів. Таким чином, нами пропонується розглядати соціокультурне партнерство як нову систему управління у сфері культури.

Доцільність створення моделей соціокультурного партнерства обумовлено:

- ✦ реформуванням бюджетної сфери, тобто необхідністю зміни організаційно-правової структури державних організацій культури і зміцнення позабюджетного фінансування. У зв'язку з переходом на нові організаційно-правові форми організації культури стають гнучкішими, націленими на формування маркетингових альянсів і отримання синергетичного ефекту;
- ✦ зміною ролі держави в партнерських альянсах, що пов'язано із завданнями щодо подолання соціокультурних проблем, які не можуть бути вирішені окремо жодним із секторів суспільства, а також без участі усіх громадських сил. Держава стає рівноправним учасником соціокультурного партнерства, не обмежуючи свою участь загальним патронатом або бюджетним забезпеченням. Крім того, зміна ролі держави обумовлює концентрацію фінансових ресурсів на інноваційних напрямках розвитку культури за допомогою розвитку програмно-проєктної діяльності;
- ✦ відсутністю організаційно-правових форм, у межах яких може розвиватися соціокультурне партнерство за прикладом зарубіжних практик. Впровадження інноваційних методів управління, включаючи соціокультурне партнерство, сприятиме розвитку інструментів соціальної відповідальності бізнесу в культурі.

Соціокультурне партнерство – це інноваційний механізм управління, здійснюваний у відповідній організаційно-правовій формі та спрямований на вирішення соціокультурних проблем шляхом побудови стійких партнерських зв'язків між державою, комерційною і некомерційною секторами культури. Воно стимулює створення середовища для здійснення програмно-проектної діяльності і розвитку ринкових механізмів у сфері культури на основі принципів між-секторного партнерства.

Такі управлінські інновації, як соціально-культурне партнерство, програмно-проектний метод, спрямовані на вдосконалення системи управління у сфері культури у світі завдань модернізації галузі, а також на підвищення інноваційного потенціалу сфери культури в умовах глобалізації.

Тривала світова фінансова криза ще більше ускладнює функціонування сфери культури, а спланований дефіцит бюджету не додає оптимізму з приводу перспектив істотного збільшення бюджетного фінансування культури [4, с. 160]. Враховуючи це, одним із найважливіших завдань у сфері культури, разом з іншими цілями (безпосередньо пов'язаними з розвитком культури і вирівнюванням рівня культурного розвитку регіонів), є побудова прийнятної системи фінансування культури на основі спільної участі в цьому процесі держави і самих організацій культури за наявності фінансової підтримки у формі меценатства, спонсорства та інших. На нашу думку, участь держави в процесі відродження культури і реалізації її як фактора розвитку продуктивних сил, розкритті й розвитку духовних здібностей суспільства, необхідна, тим не менш, у межах «м'яких» методів державного управління – державного регулювання.

Сучасні дослідження в економіці культури базуються на достатній кількості робіт вітчизняних і зарубіжних учених, які розглядали як загальноекономічні проблеми культури як галузі та виду діяльності, так і безпосередньо досліджували окремі економічні аспекти діяльності організацій у сфері культури. Проте, найбільш насущною

є проблема створення ефективного управління галуззю культури на основі використання системи та методів державного управління у формі державного регулювання, у першу чергу у сфері фінансового забезпечення діяльності галузі. Саме неопрацьованість теоретичних і методичних аспектів економіки культури з точки зору формування та реалізації системного підходу до фінансового забезпечення її функціонування, заснованого на державному регулюванні, а також висока значущість їх вирішення як основи розвитку культури як галузі, обумовлюють актуальність теми нашого дослідження.

Однією з основних проблем недостатнього розвитку культури є низький рівень фінансування, що не дозволяє повністю використовувати її потенціал як інструмент духовного та соціального економічного розвитку України [6]. Традиційно в загальному вигляді джерела фінансування культури можна розділити на дві основні групи: державні та приватні. В Україні існує система переважно бюджетного фінансування організацій культури, що припускає як пряме, так і непряме бюджетне фінансування. Значно меншу долю складають позабюджетні засоби. Різноманіття об'єктів і видів діяльності, що вимагають розвитку фінансового забезпечення, привели до використання різних форм і методів державної підтримки. Приватне фінансування культури нині досить обмежене і представлене формами, наведеними на *рис. 1*.

Проведений аналіз стану фінансування культури в Україні дозволив виявити й ідентифікувати такі основні загрози розвитку культури:

- ✦ зниження попиту на послуги переважаючої кількості організацій культури;
- ✦ зміна об'ємів і структури фінансування організацій культури, що виразилася в скороченні як бюджетного фінансування (в основному з регіональних і місцевих бюджетів), так і випереджаючого скорочення засобів спонсорів і меценатів в сфері культури;

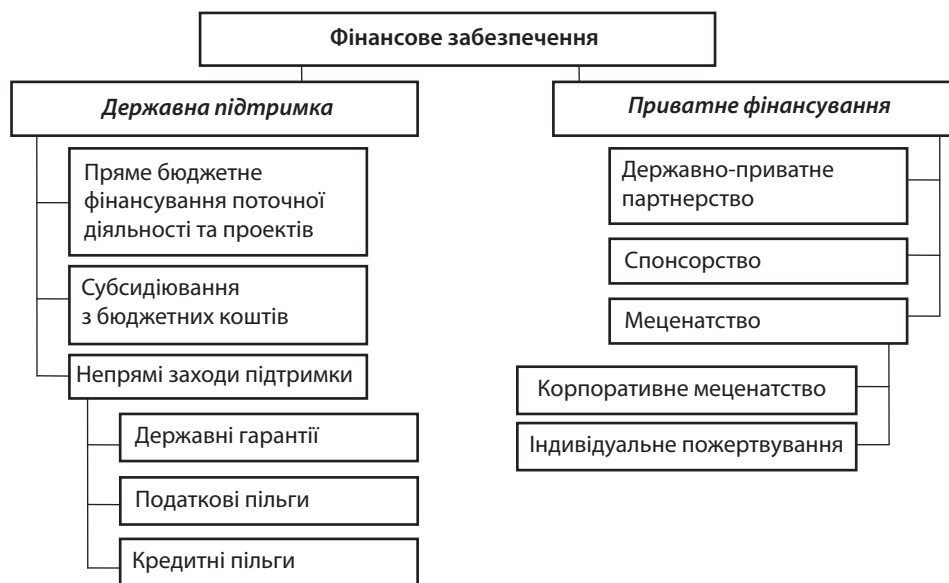

Рис. 1. Фінансове забезпечення культури

- ✦ продовження позиціонування держави як мецената в підтримці культури;
- ✦ переважно якщо не заперечення, то неухвага до ролі культури як фактора, котрий визначає темпи та структурні характеристики соціально-економічного розвитку України [5];
- ✦ низький правовий і громадський статус культури [8].

Однією з найбільш значущих загроз, на нашу думку, є те, що у культури як виду діяльності є певна специфіка, яка полягає у відсутності об'єктивних критеріїв якості послуг, а ціна хороших погані послуги (у одній і тій самій групі) можуть практично не відрізнятися. У результаті у бізнесу відсутній стимул для підвищення якості, і, відповідно, зростання прибутків формується за рахунок інших, ефективніших для бізнесу напрямів. Відповідно, ринкова логіка у випадках перетину інтересів бізнесу і споживача культури, домінує, роблячи інтереси бізнесу переважаними: його мета – отримання прибутку – чітко позначена та вимірювана, у той час як цілі споживача культури досить розпливчасті.

У ході дослідження нами були проаналізовані форми бюджетної підтримки організацій галузі культури за кордоном і показано, що переважаними в цій сфері є:

- ✦ повне фінансування витрат і капіталовкладень;
- ✦ цільові трансферти;
- ✦ гранти організаціям культури;
- ✦ індивідуальні гранти.

Повне фінансування витрат і капіталовкладень нині застосовується все рідше, причому в частині окремих установ культури, таких як національні музеї, бібліотеки, архіви тощо. Слід зазначити, що для України характерне переважання саме цієї форми підтримки культури [10].

Цільові трансферти, призначені для фінансування великих і довгострокових проєктів, що мають національне значення, як правило таких, що реалізуються великими і широко відомими організаціями культури.

Гранти нині є найбільш поширеною формою підтримки організацій галузі й надаються різним організаціям або окремим працівникам культури і мистецтва. Умови їх надання, природно, розрізняються в різних країнах, хоча їх усе різноманіття може бути зведене до таких видів:

- ✦ *договірні*, розмір яких встановлюється спеціальною угодою держави і відповідної організації культури;
- ✦ *встановлювані за результатами праці* (за нормами субсидіювання на одиницю річного продукту і послуги);
- ✦ *базисні*, встановлювані за нормативними витратами і розраховані як певний норматив до заробітної плати, що затверджується для кожної категорії організацій культури (музеї, театри, розважальні центри та інші).

Індивідуальні гранти реалізуються як субсидія окремим творчим особам, причому форми їх досить різноманітні (безстрокові гранти видатним діячам культу-

ри і мистецтва, гарантований дохід відомим письменникам, гранти молодим письменникам на певний термін та інші).

Витрати на підтримку культури за кордоном можуть бути пов'язані з пріоритетністю тих або інших видів організацій (Швейцарія – кінематограф, Японія – охорона і реставрація пам'яток, Італія – збереження національного культурного надбання і т. п.).

Структура фінансування за рівнями бюджетів досить різноманітна, при цьому регіональні бюджети фінансують від 20 до 70% витрат на культуру [9].

Особливо широке поширення за кордоном отримало непряме фінансування сфери культури, що виражається у формі надання державою податкових і кредитних пільг як самим організаціям культури, так і організаціям, що надають їм фінансову підтримку. У першу чергу це податкові пільги, які реалізуються по податках на добродійність, податку з обороту, податку на доходи фізичних осіб, податку на майно і податку на додану вартість. Зокрема, слід зазначити пільговий режим з ПДВ, де податкові ставки на журнали, книги, культурні заходи, значно нижче основних.

З розвитком комерційної діяльності організацій культури усе більш помітну роль в їх фінансовій підтримці за кордоном відіграє банківський кредит. При цьому держава сприяє організаціям культури в отриманні банківських позик, надаючи відповідні гарантії. В Україні непряме фінансування культури через систему кредитних пільг практично не діє. Якщо говорити про банківські кредити, то вони видаються українськими банками під такі високі відсотки, що ними неможливо скористатися, ускладнена процедура отримання кредитів, перевага віддається короткостроковим кредитам. Так звані «довгі» гроші у сфері культури практично не працюють. Організаціям культури залишається можливість користуватися кредитами, що надаються поставальниками (товарний кредит, лізинг та інші).

Подальший розвиток ринкових стосунків припускає зміну структури фінансування організацій культури. Нині, незважаючи на зростання тарифів на послуги організацій культури, співвідношення, навіть у найбільш важливих установах культури національного значення, бюджетних і позабюджетних коштів явно зміщено у бік надходжень з бюджету. У середньому по організаціях культури в Україні доля коштів, що отримуються від позабюджетних джерел, останніми роками практично незмінна та складає приблизно 12% бюджетного фінансування.

Тенденції держави до скорочення кількості бюджетних організацій мають проявлятися і в тому, що надалі необхідно залучати організації інших організаційно-правових форм до процесу надання державних послуг на основі державного замовлення, виходячи з реальних можливостей бюджетів відповідних рівнів.

На нашу думку, система фінансування організацій культури з бюджету має ґрунтуватися на формуванні ієрархії пріоритетів на відповідний період, причому ця умова повинна діяти не лише у рамках фінансування поточної діяльності, але і у рамках проєктного підходу.

ВИСНОВКИ

1. Розвиток інноваційних процесів у сфері культури забезпечить застосування комплексного підходу до формування інноваційних механізмів управління.

2. Модернізація у сфері культури з точки зору вдосконалення управлінських процесів виражається у визначенні пріоритетів, розробці стратегічних планів і формуванні середовища, необхідного для впровадження інноваційних методів і моделей управління сферою культури.

Соціально-культурне партнерство і програмно-проектний метод як управлінські інновації спрямовані на вдосконалення системи управління та підвищення інноваційного потенціалу сфери культури в умовах глобалізації.

3. Участь держави в процесі відродження культури необхідно впроваджувати в межах «м'яких» методів державного управління – державного регулювання.

4. У межах бюджетної реформи актуальним є перехід від кошторисного фінансування державних (муніципальних) установ до фінансового забезпечення виконання державних (муніципальних) завдань у формі субсидій з бюджету відповідного рівня.

5. Держава в цілях підвищення ефективності функціонування установ і організацій культури повинна прагнути до розширення спектру організаційно-правових форм державних (муніципальних) установ, застосовуючи, зокрема, такі форми, як бюджетна, казенна, автономна. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Євсєєва О. О. Стратегічні напрями соціального розвитку, шляхи державного регулювання : монографія / О. О. Євсєєва. – К. : СПДФО Коваленко В. Ф., 2011. – 524 с.

2. Куценко В. І. Соціальний вектор економічного розвитку / В. І. Куценко. – К. : Наукова думка, 2010. – 735 с.

3. Пакулін С. Л. Стратегія і пріоритети розвитку сфери культури Харківщини / С. Л. Пакулін, В. П. Третяк // Економіка: проблеми теорії та практики : Збірник наукових праць. Випуск 236 : У 5 т. – Том II. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. – С. 429 – 434.

4. Петрушенко Ю. М. Фінансове забезпечення культурного розвитку регіону / Ю. М. Петрушенко, Ю. Г. Шишова // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2008. – № 2, Т. 2. – С. 160 – 169.

5. Ситар Л. Й. Проблеми формування законодавчої бази сфери культури [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/sre/2011_1/47.pdf

6. Ситар Л. Й. Фінансове забезпечення культурного розвитку регіону [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/sre/2011_3/106.pdf

7. Третяк В. П. Вплив соціальної сфери на соціалізацію трансформації економіки України / Третяк В. П. // Актуальні проблеми економіки. – К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2009. – С. 94 – 98.

8. У Харкові розробили нову схему держфінансування культури, яку запропонують Мінфіну [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://www.sq.com.ua/ukr/news/ekonomika/15.02.2011/u_harkovi_rozrobili_novu_shemu_derzhfinansuvannya_kulturi_yaku_zaproponuyut_minfinu/

9. Финансирование культуры в европейских странах: обзор подходов и методов [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://www.strana-oz.ru/2005/4/finansirovanie-kultury-v-evropeyskih-stranah-obzor-podhodov-i-metodov>

10. Фінансування галузі культури у 2012 році збільшено на 71 млн грн [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245677885

REFERENCES

"Finansirovanie kultury v evropeyskikh stranakh: obzor podkhodov i metodov [Financing of culture in European countries: a review of approaches and methods]." <http://www.strana-oz.ru/2005/4/finansirovanie-kultury-v-evropeyskih-stranah-obzor-podhodov-i-metodov>

"Finansuvannya haluzi kultury u 2012 rotsi zbilsheno na 71 mln hrn [Financing of culture in 2012 increased by 71 million]." http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=24567788

Ievsieieva, O. O. *Stratehichni napriamy sotsialnoho rozvytku, shliakhy derzhavnoho rehuliuвання* [The strategic direction of social development, by government regulation]. Kyiv: SPДФО Kovalenko V. F., 2011.

Kutsenko, V. I. *Sotsialnyi vektor ekonomichnoho rozvytku* [Vector Social Economic Development]. Kyiv: Naukova dumka, 2010.

Pakulin, S. L., and Tretiak, V. P. "Stratehiia i priorytety rozvytku sfery kultury Kharkivshchyny [Strategy and priorities for the development of culture Kharkov]." In *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, 429-434. Dnipropetrovsk: DNU, 2008.

Petrushenko, Yu. M., and Shishova, Yu. G. "Finansove zabezpechennia kulturnoho rozvytku rehionu [Financial support for cultural development in the region]." *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomika*, vol. 2., no. 2 (2008): 160-169.

Sitar, L. Y. "Problemy formuvannia zakonodavchoi bazy sfery kultury [Problems of legislation the cultural sphere]." http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/sre/2011_1/47.pdf

Sitar, L. Y. "Finansove zabezpechennia kulturnoho rozvytku rehionu [Financial support for cultural development in the region]." http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/sre/2011_3/106.pdf

Tretiak, V. P. "Vplyv sotsialnoi sfery na sotsializatsiiu transformatsii ekonomiky Ukrainy [Impact of social transformation in the socialization of economy of Ukraine]." *Aktualni problemy ekonomiky* (2009): 94-98.

"U Kharkovi rozroblyly novu skhemu derzhfinansuvannia kultury, iaku zaproponuiut Minfinu [In Kharkov was developed a new scheme for public funding of culture, which wil be proposed to Ministry of Finance]." http://www.sq.com.ua/ukr/news/ekonomika/15.02.2011/u_harkovi_rozrobili_novu_shemu_derzhfinansuvannya_kulturi_yaku_zaproponuyut_minfinu/

СТИМУЛЮВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В ДЕРЖАВНИХ ПРОГРАМАХ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В 2013 – 2014 рр.

МАТЮШЕНКО І. Ю.

УДК 338.45+330.341

Матюшенко І. Ю. Стимулювання технологічного розвитку України в державних програмах економічного розвитку в 2013 – 2014 рр.

Розглянуто основні причини та можливі шляхи покращення платіжного балансу України. Проведено аналіз заходів Державної програми економічного розвитку України в 2013 – 2014 рр., спрямованих на підвищення конкурентоспроможності та покращення інвестиційного клімату. Надано оцінку заходів, спрямованих на активізацію фінансування економічного розвитку, а саме: забезпечення оптимального рівня інфляції; забезпечення дедоларизації та детінізації економіки; збалансування держбюджету та забезпечення загальної фінансової стабільності економіки; забезпечення заходів із відновлення кредитування. Систематизовано пропозиції щодо вдосконалення податкової політики з метою покращення інвестиційного клімату. Проведено аналіз заходів державної програми з розвитку конкретних галузей економіки. Виділено заходи зі стимулювання високотехнологічних галузей у рамках підтримки національного товаровиробника і реалізації політики імпортозаміщення. Надано рекомендації щодо включення в Державну програму необхідних заходів зі збереження і розвитку реальних високотехнологічних галузей в Україні.

Ключові слова: державна програма, стимулювання економічного розвитку, платіжний баланс, конкурентоспроможність економіки, інвестиційний клімат; підтримка національного товаровиробника, політика імпортозаміщення, розвиток високотехнологічних секторів.

Табл.: 2. Бібл.: 24.

Матюшенко Ігор Юрійович – кандидат технічних наук, доцент, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: igormatyushenko@mail.ru

УДК 338.45+330.341

Матюшенко И. Ю. Стимулирование технологического развития Украины в государственных программах экономического развития в 2013 – 2014 гг.

Рассмотрены основные причины и возможные пути улучшения платежного баланса Украины. Проведен анализ мероприятий Государственной программы экономического развития Украины в 2013 – 2014 гг., направленных на повышение конкурентоспособности и улучшение инвестиционного климата. Дана оценка мероприятий, направленных на активизацию финансирования экономического развития, а именно: обеспечение оптимального уровня инфляции, обеспечение дедолларизации и детенизации экономики; сбалансирование госбюджета и обеспечение общей финансовой стабильности экономики, обеспечение мер по возобновлению кредитования. Систематизированы предложения по совершенствованию налоговой политики с целью улучшения инвестиционного климата. Проведен анализ мероприятий государственной программы по развитию конкретных отраслей экономики. Выделены меры по стимулированию высокотехнологических отраслей в рамках поддержки национального товаропроизводителя и реализации политики импортозамещения. Приведены рекомендации по включению в Государственную программу необходимых мероприятий по сохранению и развитию реальных высокотехнологических отраслей в Украине.

Ключевые слова: государственная программа, стимулирование экономического развития, платежный баланс, конкурентоспособность экономики, инвестиционный климат, поддержка национального товаропроизводителя, политика импортозамещения, развитие высокотехнологических секторов.

Табл.: 2. Библ.: 24.

Матюшенко Игорь Юрьевич – кандидат технических наук, доцент, профессор кафедры международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: igormatyushenko@mail.ru

UDC 338.45+330.341

Matyushenko I. Yu. Stimulation of Technological Development of Ukraine in State Programmes of Economic Development in 2013 – 2014 Years

The article considers main reasons and possible ways of improvement of the balance of payments of Ukraine. It conducts analysis of measures of the State Programme of Economic Development of Ukraine in 2013 – 2014, directed at increase of competitiveness and improvement of the investment climate. It gives an assessment of measures directed at activation of financing of economic development, namely: ensuring an optimal level of inflation, ensuring de-dollarisation and de-shadowing of economy; balancing the state budget and ensuring general financial stability of economy, and providing measures on restart of crediting. It systemises proposals on perfection of the tax policy with the aim to improve the investment climate. It provides an analysis of measures of the state programme on development of individual branches of economy. It specifies measures on stimulation of high technology branches within the framework of support of the national manufacturer and realisation of policy of import replacement. It provides recommendations on inclusion of necessary measures on preservation and development of real high technology branches in Ukraine into the State Programme.

Key words: state programme, stimulation of economic development, balance of payments, competitiveness of economy, investment climate, support of national manufacturers, import replacement policy, development of high technology sectors.

Tabl.: 2. Bibl.: 24.

Matyushenko Igor Y. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Professor, Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: igormatyushenko@mail.ru

У рамках системних реформ в Україні, розпочатих у 2010 р., Президент України В. Янукович зробив акцент на двох головних проблемах: неефективність та популізм влади, яка не спроможна реагувати на світові виклики; відсутність проведення системних реформ, кардинальних змін у житті суспільства. Виходячи з цього, визначено такі першочергові цілі розвитку України:

заможне суспільство; конкурентоспроможна економіка; ефективна держава [1, 2]. Для досягнення цих ключових цілей обґрунтовані такі пріоритетні напрями: підвищення стандартів життя; сталий економічний розвиток; поліпшення бізнес-клімату та залучення інвестицій; модернізація інфраструктури та базових секторів; підвищення ефективності державного управління.

На розширеному засіданні (за участі Президента України) Кабінету Міністрів України 27.02.2013 р. було попередньо схвалено, а наприкінці березня затверджено «*Державну програму активізації економіки на 2013 – 2014 рр.*» (Держпрограму) [3 – 7]. У Держпрограмі відмічається, що на початок 2013 р. у структурі кінцевого споживання домогосподарств частка імпоротної машинобудівної продукції складає 99,2% (для порівняння, у 2008 р. – 48,1%). Тобто населення практично повністю перейшло на імпортні легковики, побутові прилади та техніку. Відповідно, підвищуючи соціальні стандарти і стимулюючи попит, держава посередньо підтримує не національного виробника, а імпортера.

Така ситуація підтверджується й станом платіжного балансу України за 2012 р.: від'ємне сальдо погрожує як економіці в цілому, так і стабільності гривні зокрема. У 2012 р. сукупний дефіцит збільшився на 70% – 4,18 млрд дол., що стало максимальним значенням з 2009 р. Фахівці вважають, що [7]:

- ✦ *погіршення* пов'язано, по-перше, зі зростанням дефіциту поточного рахунку (збільшився за 2012 р. на 41,2% – до 14,4 млрд дол., тобто до 8% ВВП у порівнянні з 6,2% ВВП у 2011 р.); по-друге, з фактично незмінними показниками щорічного експорту товарів (склав 69,8 млрд дол., що тільки на 0,5% більше 2011 р.) на тлі стійкого зростання імпорту (виріс на 5,3% – до 90,2 млрд дол.);
- ✦ *покращення* відбулося тільки за рахунком операцій з капіталом і фінансових операцій, який у 2012 р. збільшився до 10,2 млрд проти 7,8 млрд дол. у 2011 р. Але це було досягнуто в основному за рахунок нових запозичень під державні гарантії, зростанню прямих іноземних інвестицій (їх приплив за 2012 р. склав 6,01 млрд дол., або на 7,1% гірше за показники 2011 р. А з урахуванням відтоку капіталу чистий приріст іноземних інвестицій склав 4,13 млрд дол. або 4% ВВП).

Дефіцит поточного рахунку, як вказують спеціалісти, в Україні – один з найбільш високих у світі. А на тлі необхідності повернення у 2013 р. зовнішніх боргів (практично 6 млрд дол.) і збереження такого високого дефіциту виникає серйозна загроза стабільності гривні. Сьогодні існують декілька відомих шляхів *покриття дефіциту платіжного балансу* – за рахунок [7]:

- ✦ *золотовалютних запасів.*

Але їх обсяги за результатами 2012 р. знизилися на 22,6% – до 24,6 млрд дол., що не дозволяє стабілізувати баланс;

- ✦ *притоку іноземних інвестицій.*

Але у 2012 р. вперше спостерігався реальний відтік капіталу, при цьому не в офшори. Це відбувається внаслідок відходу іноземних банків і компаній, які не вдоволені політичним і економічним кліматом, податковим тиском [8]. Зокрема, на початку 2013 р. рішення залишити український ринок або мінімізувати свою присутність прийняли відразу кілька європейських банків – німецький Commerzbank, австрійські Erstebank і Volksbank, шведські SEB і Swedbank, голландський ING,

французький Societe Generale та інші. У той самий час, про намір залишитися і розширити свою присутність вказали італійська група UniCredit, австрійська Raiffasen Bank International, французький BNP Paribas і грецький Universal Bank, які стратегічно вбачають в економіці України потенціал 4% зростання ВВП на найближчі чотири роки, що при маржі в 6-7% робить український ринок потенційно одним із найбільш привабливих у Центральній і Східній Європі [9]. Тобто скорочення частки іноземного капіталу в українській банківській системі відбувається, перш за все, за рахунок фінансових корпорацій, примушених латати дірки в балансах на своїх домашніх ринках, а також за рахунок невеликих банків, які приходили в Україну для швидких заробітків і не розраховували стикнутися з жорсткою конкуренцією, слабким захистом прав кредиторів і корупцією [10];

- ✦ *контрольованого послаблення національної валюти.*

Якщо й надалі уряд буде утримувати гривню в жорстких рамках при подальшому зростанні від'ємного сальдо платіжного балансу, обвал гривні може мати некерований характер і призвести до глибокої девальвації. Фахівці вважають, що найбільш ефективним способом нівелювання диспропорцій платіжного балансу залишається контрольоване послаблення національної валюти [11 – 13];

- ✦ *розробки і реалізації програми імпортозаміщення;*
- ✦ *зниження собівартості української продукції;*
- ✦ *зростання експорту сільськогосподарських товарів.*

Останні три заходи, якщо будуть розроблені та профінансовані, спрацюють тільки у середньостроковому періоді. Тому в 2013 р. Україна, як ніколи, потребує додаткового зовнішнього фінансування, наприклад, за рахунок запозичень Міжнародного валютного фонду (МВФ), які обходяться майже вдвічі дешевше, ніж запозичення на зовнішніх ринках (ставка за кредитами МВФ не перевищує 4%, у той час, як, наприклад, розміщення українських єврооблігацій у 2012 р. обійшлося у 9,25% річних – тобто за однією з найбільш високих ставок за всю історію запозичень).

Відповідно до Меморандуму про співробітництво між МВФ і Україною, підписаному в липні 2010 р., передбачалось одержання 15,5 млрд дол. до кінця 2012 р. [11, 14, 15]. Однак після виділення двох траншів на загальну суму 3,4 млрд дол. кредитування припинилося внаслідок невиконання вимог фонду щодо підвищення тарифів на газ і опалення до ринкового рівня, а також внаслідок відсутності кроків НБУ з лібералізації курсової політики. Найбільш радикальне і ефективне рішення вказаної проблеми – це досягнення домовленості з Росією щодо зниження ціни на газ. У той самий час Росія стоїть на своєму – без радикальних геополітичних змін газовий контракт 2009 р. переписуватись не буде.

У цій ситуації на Державну програму активізації економіки на 2013 – 2014 рр. уряд України покладає великі надії і передбачає, що сума, необхідна для її реалізації складе 377,8 млрд грн., з яких безпосередньо

з державного бюджету передбачається виділити 22,9 млрд грн, з місцевих бюджетів – 8,7 млрд грн, з інших джерел, у тому числі кошти, залучені під державні гарантії, повинно бути забезпечено 165,4 млрд грн, а з інших різних джерел – ще 161,29 млрд. грн [3].

За структурою основна частина Держпрограми складається з п'яти розділів, а саме: підвищення конкурентоспроможності економіки і покращення інвестиційного клімату; підтримка національного товаровиробника і реалізація політики імпортозаміщення; розвиток високотехнологічних перспективних секторів; структурні реформи в стратегічних секторах; збільшення обсягів експорту українських товарів і послуг.

У першому розділі Держпрограми, присвяченому конкурентоспроможності та інвестиційному клімату, наведено перелік цілей і завдань, із доцільністю досягнення яких здебільшого складно сперечатися. Йдеться про втримання інфляції в межах 5-6%, а дефіциту держбюджету – у межах 3,2% ВВП, про зниження адміністративних бар'єрів для розвитку підприємництва, зменшення втручання контролюючих органів у господарську діяльність, припинення спроб прихованого виведення капіталу за кордон і т. ін.

По суті, перелік заходів, спрямованих на активізацію фінансування економічного розвитку, у Держпрограмі можна звести до чотирьох пунктів, а саме: забезпечення певного оптимального для розвитку економіки рівня інфляції; забезпечення дедоларизації та детінізації економіки; збалансування держбюджету та забезпечення загальної фінансової стабільності економіки; забезпечення заходів із відновлення кредитування.

З метою *зниження доларизації економіки* Держпрограмою передбачено, що до кінця 2013 р. уряд і Національний банк України повинні забезпечити створення механізму *обов'язкових розрахунків в національній валюті для іноземних інвесторів*, який буде застосовано до інвестиційних операцій, що включають як прямі (капітальне будівництво, купівля підприємств), так і портфельні інвестиції (купівля часток, акцій, облігацій), які проводяться нерезидентами, зареєстрованими за межами України і які не мають у ній філій і представництв [4]. У той самий час, на думку фахівців, в Україні й так достатньо жорстко регулювання грошових розрахунків: більшість з них ведеться в національній валюті, а у випадку трансакцій в іноземній валюті контрагент, що одержав виручку від нерезидента, зобов'язаний продати її на міжбанківському ринку (обов'язковий продаж 50% валютної виручки відновлений з листопаду 2012 р.). Така ініціатива навряд чи суттєво вплине на рівень доларизації економіки, оскільки «дочірні» підприємства і представництва іноземних компаній між собою практично не торгують, а юридичних і фізичних осіб-резидентів закон давно зобов'язує працювати у гривні. Але вказана норма підтверджує наміри уряду щодо лібералізації валютного режиму в Україні і готовності перейти до плаваючого режиму обмінного курсу.

Сьогодні серед відомих шляхів *покриття дефіциту платіжного балансу* для України найбільш доступним і ефективним способом залишається *контрольова-*

не послаблення національної валюти. Але НБУ вважає за доцільне опускати гривню поступово, і тому в Держбюджеті 2013 р. закладено курс 8,4 грн/дол. [11 – 13]. Хоча це й викликає намагання ввести податок на операції з валютою або обов'язковий стовідсотковий продаж валюти експортерам у п'ятиденний термін [11].

Крім того, український уряд ініціював внесення *дедалі нових змін до законодавства, які мали б стимулювати процеси детінізації економіки*. На початку 2013 р. урядом було підготовлено і передано на розгляд Верховної Ради законопроекти щодо трансфертного ціноутворення, щодо запровадження касових апаратів для фізосіб – платників єдиного податку при продажу товарів іноземного виробництва, щодо загального декларування доходів громадян.

Згідно з розрахунками спеціалістів Світового банку, які було зроблено для 162 країн світу, сьогодні у «тіні» функціонує від 9% до 18% світової економіки, а частка тіньової економіки в Україні є найвищою в Європі – 46,8% від офіційного ВВП. Разом з Україною до трійки європейських лідерів за рівнем тінізації входять Білорусь (43,3%) і Молдова (44,3%), тоді як Росія посідає четверте місце (40,6%). У розвинених країнах, за оцінками експертів Світового банку, цей показник становить 10 – 15% (у Німеччині – 12%, США – 8-9% тощо) [16].

З 2003 по 2011 рр. частка «тіні» у середньому по ЄС зменшилася з 22,3% до 19,2% ВВП. На цей процес вплинула криза 2008 – 2009 рр., коли навіть законослухняний бізнес в Європі почав тимчасово ухилятися від сплати податків, активніше використовувати офшорні юрисдикції тощо. Уже після кризи влада європейських держав в умовах зростаючого дефіциту держбюджету стала ще більшу увагу приділяти боротьбі з «економічною тінню» з тим, щоб збільшити податкові надходження. Кожного року бюджет ЄС недоотримує приблизно 1 трлн євро (за загального ВВП у 12,6 трлн євро) у результаті фінансових махінацій та ухиляння від сплати податків.

Сьогодні задекларовані зміни і низка вже реалізованих детінізаційних заходів в Україні (зниження ставки податку на прибуток; зменшення ставки ПДВ з 2014 р., запровадження автоматичної системи відшкодування ПДВ, лібералізація системи митного контролю з ухваленням Митного кодексу, зниження податкового навантаження на фонд оплати праці тощо) зможуть дати відчутний ефект щонайменше тільки в середньостроковій перспективі, оскільки процес трансформації суспільної свідомості та зміна особливостей функціонування соціальних інститутів відбувається дуже поступово.

Найбільш дієвими заходами, які можуть принести результат у короткостроковій перспективі, є збільшення обсягів безготівкових розрахунків, встановлення лімітів на готівкові розрахунки, поступове та поетапне запровадження касових апаратів. Проте без боротьби з корупцією, зменшення фіскального й адміністративного тиску на бізнес, радикального спрощення адміністрування податків, обмеження втручання контролюючих і перевіряючих органів у господарську діяльність суб'єктів підприємництва, здійснення якісної дерегуляції детінізаційні заходи (зокрема, зменшення

податків) не матимуть жодного стимулюючого ефекту. Перелік податкових ініціатив, які розглядалися під час обговорення Держпрограми, наведено в *табл. 1*.

2) *друга* – це ініціативи в основному фіскального характеру, які «били» по інтересах бізнесу, причому як легального, так і тіншового. Це перш за все, ревізія

Таблиця 1

Основні пропозиції щодо вдосконалення податкової політики в рамках Державної програми активізації економіки на 2013 – 2014 рр. [17 – 22]

№ з/п	Захід	Очікуваний результат	Ризики	Очікуване збільшення бюджетних надходжень, млрд грн/рік
1	Удосконалення сплати єдиного соціального внеску, зниження ставки ЄСВ	Детінізація зарплат; розширення можливостей роботодавців з інвестування коштів у виробництво	Зростання дефіциту Пенсійного фонду	Виведення з тіні об'єктів оподаткування на суму більше 100,0
2	Розширення прогресивної мережі оподаткування доходів фізичних осіб	Підтримка соціальної справедливості; введення прогресивної шкали оподаткування персональних доходів	Порушення балансу місцевих бюджетів	
3	Загальне декларування податків	Підвищення мотивації громадян з контролю над державними фінансами; сприяння детінізації економіки	Соціальна невдоволеність; значні адміністративні видатки податкової інспекції	14,0 – 16,0
4	Ревізія системи податкових пільг	Ліквідація конкурентних переваг учасників ринку, які користуються необґрунтованими податковими преференціями	Підвищення цін на окремі групи товарів; втрата конкурентних позицій окремих галузей на міжнародних ринках	15,0 – 20,0
6	Трансфертне ціноутворення	Підтримка бюджету, зближення податкової системи України з найкращими світовими практиками	Часткова переорієнтація ФПГ на ринки з менш цивілізованим податковим законодавством	0,5 – 1,0
7	Підвищення імпортного (ввізного) мита	Підтримка вітчизняних товаровиробників, платіжного балансу, національної грошової одиниці	Погіршення відносин з членами СОТ, які можуть застосувати симетричні заходи	2,43
8	Оподаткування операцій з цінними паперами	Детінізація і стимулювання розвитку організованих торгів на фондовому ринку	Зниження привабливості ринку для частини його учасників; міграція на ринки сусідніх країн	до 8,0
9	Удосконалення адміністрування акцизів на тютюн, алкоголь і нафтопродукти	Стимулювання населення до придбання більш якісної продукції; перекриття схем ухилення від оподаткування	Тінізація ринку тютюнових виробів і алкогольних напоїв; погіршення фінансового стану деяких вітчизняних НПЗ	1,7
10	Підвищення податкового навантаження і контролю за ринком імпортних авто	Підтримка вітчизняного товаровиробника; детінізація ринку	Підвищення цін на імпортні автомобілі	2,2

У попередньо затвердженому 27.02.2013 р. варіанті Держпрограми, на жаль, немає двох основних груп ініціатив, які вказані в тому числі в табл. 1, а саме [3]:

1) *перша* – це непопулярні, насамперед у соціальному контексті, ініціативи: поступове приведення тарифів природних монополій до економічно обґрунтованого рівня, чого вимагає МВФ; впровадження загальнообов'язкового декларування доходів, витрат і майнового становища фізичних осіб; встановлення 30-денного строку для дострокової видачі банком депозиту тощо;

системи податкових пільг, а також розширення кола платників збору у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на природний газ; підвищення акцизів для «автоскладальників»; розширення кола податкових агентів, які платять екологічний податок; запровадження штрафних санкцій у позабюджетній сфері в розмірі 0,5% від зарплати за несвоечасну її виплату.

Немає в програмі і анонсованих намірів, які обнадіяли було підприємців, зменшити навантаження на фонд оплати праці, а також ставки ПДФО і ПДВ. У кінцево-

проміжному підсумку більшість із спочатку досить радикальних фіскальних нововведень замінено дуже обтічними і неконкретними формулюваннями «лібералізація податкової системи шляхом комплексних змін законодавства», а також «зниження податкового навантаження, що забезпечить зниження тіньового сектора економіки». Узгоджену президентом версію фіскальних нововведень буде надалі включено в Національний план дій 2013 р., що розроблюється під його патронатом.

Щоб підвищити потенціал ініціатив влади, потрібно, аби боротьба з «тінню» супроводжувалася іншими системними реформами економічного та соціального життя (наприклад, пенсійною), в основі яких лежав би принцип довіри суспільства до того, що робить влада. Саме довіра є тим імперативом, навколо якого слід вибудовувати комунікації між владою та бізнесом. У той самий час, у системі, коли «тінь» виступає як спосіб звільнитися від корупції та тиску влади, бізнес з обережністю, а часто з острахом сприймає будь-які ініціативи щодо детінізації, оскільки досить часто вбачає в них спробу створити додаткові бар'єри для ведення підприємництва.

Частина Держпрограми, присвячена «стимулюванню інвестиційної активності суб'єктів малого підприємництва», передбачає незначні обсяги фінансування, спрямовані на пільгове кредитування цього сегмента бізнесу, – лише 200 млн грн на 2013 р. і стільки ж – на 2014 р. (при тому, що з держбюджету на відповідні цілі мають спрямувати тільки 10,3 млн грн, а решта – з «різних джерел»). Фактично ставка робиться тільки на дерегуляцію, що має стати основним стимулом розвитку малого і середнього бізнесу [3].

Відновлення кредитування реального сектора економіки Державною програмою передбачається за рахунок широкого використання *державних гарантій* для пріоритетних проектів. Щороку в державному бюджеті України закладається сума держгарантій, якими має право розпоряджатися Кабінет Міністрів, затверджуючи механізм їх розподілу. Фактично держгарантії не є «живими грошами», оскільки це – зручний механізм для прихованої емісії. Заручившись підтримкою держави як теоретично найнадійнішого кредитора, державні і приватні структури мають право залучати фінансування під різні інфраструктурні, соціальні та інші проекти [23].

Практика 1990-х років в Україні була пов'язана із залученням іноземних кредитів на основі міжурядових і міждержавних угод, які надавалися шляхом оплати контрактів на експорт з країн-кредиторів. Система кредитування за міждержавними кредитними лініями передбачала як одержання товарів безпосередньо для потреб держави, так і поставку товарів підприємствам на умовах валютної самоокупності під гарантії уряду. Значну частину вказаних кредитних ресурсів (в окремі періоди – до 90%) повертали за рахунок бюджету. Внаслідок стрімкого зростання простроченої заборгованості позичальників перед бюджетом за гарантованими кредитами у липні 1999 р. рішенням Верховної Ради було призупинено надання державних гарантій. У подальшому вони використовувалися лише за кредитами,

які надавалися міжнародними фінансовими організаціями (МФО). У 2001 – 2005 рр. щорічно законами про Держбюджет України заборонялося надання державних гарантій, крім гарантій за кредитами МФО, а з 2006 р. бюджетними законами встановлювалися граничні обсяги надання державних гарантій, до переліку яких не входили зв'язані кредити за міждержавними угодами.

Однак усередині 2012 р. український Уряд повернувся до планування великих державних гарантій, що було, перш за все, пов'язано з розбудовою багатьох об'єктів до фінальної частини футбольного чемпіонату Європи 2012. Так, змінами до закону про Державний бюджет України на 2012 р. граничний обсяг надання державних гарантій було збільшено на 53,8 млрд грн, або на 6,66 млрд дол. [23]. У табл. 2 наведено дані щодо найбільших українських одержувачів державних гарантій в 2012 р.

На 2013 р. сума передбачених бюджетом України гарантій почала дорівнювати вже 50 млрд грн, або 14% доходів держбюджету, що у 1,5 раза збільшує обсяг державного боргу, який на кінець 2012 р. склав 116,5 млрд грн.

А якщо взяти державний борг в цілому, то за рахунок держгарантій 2013 р. його сума збільшується практично на 10% (до 578 млрд грн, або 39% ВВП). Кабінет Міністрів України розробив концепцію – обґрунтування для використання таких кредитних коштів, а ключовими реципієнтами стануть [23]:

- ✦ «Укравтородор», оскільки загально відомо про поганий стан українських автодоріг (а взагалі, сума, необхідна для капітального ремонту всіх автодоріг перевищує 450 млрд грн);
- ✦ Державний іпотечний заклад, який має намір профінансувати іпотечні кредити у 2013 р. на суму до 3,5 млрд грн з урахуванням двох мільярдів, одержаних від розміщення держоблігацій у 2012 р. (тобто сума гарантій на вказані цілі у 2013 р. не перевищить 1,5 млрд грн, хоча у 2012 р. кредити за цією програмою взяли 1,2 тис. українців всього тільки на 294 млн грн);
- ✦ Державне агентство з інвестицій і управління національними проектами на суму до 30 млрд грн.

У цілому програма на 2013 р. передбачає декілька шляхів залучення ресурсів під держгарантії, ключові з яких: банківські кредити, випуск облігацій, а також державно-приватне партнерство, гарантування приватних інвестицій, фінансування під держгарантії через «державне підприємство, що знаходиться у сфері управління Мінфіну». Таким державним підприємством буде *Державний банк розвитку* (ДБР), який буде створено на базі Українського банку реконструкції і розвитку, що належить Державній інноваційній фінансово-кредитній установі, яка, у свою чергу, відноситься до сфери управління Державного агентства з інвестицій і управління національними проектами. Головними задачами ДБР будуть кредитування важливих державних проектів на пільгових умовах за рахунок акумулювання коштів (наприклад, випуску облігацій), а також забезпечення своїх зобов'язань і розпорядження держгарантіями.

Найбільші одержувачі державних гарантій з державного бюджету України у 2012 р. [23]

№ з/п	Одержувач	Призначення гарантій	Сума, млрд грн
1	НАК «Нафтогаз України»	За кредитом Державного банку розвитку Китаю згідно з проектом заміщення газу вугіллям для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання державного сектора економіки, які здійснюють реалізацію проектів заміщення природного газу вугіллям вітчизняного видобутку (шляхом впровадження технологій КНР з використанням водо-вугільного палива, а також отримання синтез-газу для потреб хімічної галузі і синтетичного природного газу для потреб економіки держави внаслідок газифікації вугілля)	29,50
2	Державна продовольчо-зернова корпорація	За кредитом Експортно-імпортного банку Китаю для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань за запозиченнями для фінансування пріоритетних проектів у сфері сільського господарства на реалізацію Меморандуму про взаєморозуміння між Україною і КНР щодо співробітництва в галузі пріоритетних проектів у сільському господарстві (у тому числі: закупівлі китайських засобів захисту рослин, насіння, сільгоспзаснаряддя; продаж українських злакових культур до Китаю; будівництво заводу засобів захисту рослин; заводу з переробки органіко-мінеральних добрив та інших будівельних проектів в Україні; культивування землі тощо)	24,30
3	«Укравтодор»	Під випуск облігацій	17,40
4	«Укрінфра-проект»	У рамках підготовки і проведення в Україні чемпіонату Євро-2012	5,20
5	Державний іпотечний заклад	Рефінансування іпотечних кредитів	2,00
6	НАК «Нафтогаз України»	Модернізація компресорної станції «Бар» газопроводу «Союз»	0,56

Розподілом коштів під держгарантії буде займатись спеціально створена *фінансово-кредитна рада* (ФКР), до складу якої ввійдуть перший віце-прем'єр, представники міністерств фінансів, доходів і зборів, економічного розвитку і торгівлі, промислової політики, аграрної політики і продовольства, регіонального розвитку, будівництва і житлово-комунального господарства, а також представники банків. У свою чергу, ФКР буде розглядати пропозиції спеціальної міжвідомчої робочої групи, а Кабмін – приймати остаточне рішення щодо виділення держгарантій. Зрозуміло, що з одного боку, скрупульозність відбору дає надію на цільове використання коштів, а з іншого боку – така складність прийняття рішень буде значно затягувати процес відбору претендентів і підвищує корупційні ризики.

Усі інвестиційні проекти, що плануються до виконання із застосуванням державних гарантій, розподіляються на дві категорії [24]:

- ✦ *самоокупні* («живі») проекти, заборгованість за якими буде погашатися за рахунок доходів від реалізації таких проектів. За цими проектами держава бере зобов'язання гарантувати повну або часткову компенсацію процентів за кредитами, що залучаються під держгарантії, а також тіла кредиту;
- ✦ *соціальні*, наприклад, будівництво сміттєспалювальних заводів, модернізація бюджетних закладів, ремонт тепломереж, більшість проектів «Укравтодору» тощо. За такими проектами держава зобов'язується повністю повернути як тіло займу, так і відсотки по ньому.

Найбільш проблемним залишається питання контролю цільового використання коштів. Так, якщо до 2011 р. закон про держбюджет зобов'язував осіб, що одержували держгарантії, надати до Кабміну зустрічні гарантії банків або надати забезпечення, то зараз ця норма відсутня. А змінами до держбюджету-2013 чітко запропоновано звільняти головних розпорядників коштів під держгарантії від такого забезпечення, тобто з них знімається будь-яка відповідальність за дою бюджетних коштів. Виключеннями є тільки проекти, які реалізуються спільно з міжнародними фінансовими організаціями, такими, як Європейський банк реконструкції і розвитку, Європейський інвестиційний банк, Міжнародна фінансова корпорація. З боку міжнародних організацій є серйозний контроль над реалізацією проектів, при цьому ці організації вимагають державні гарантії від уряду не для того, щоб їх використати, а як додатковий засіб дисциплінувати українську сторону [23].

Слід зазначити, що для підприємств державні гарантії є одним із видів державної допомоги, яка надається на поворотній і платній основі. Експерти Світового банку називають державні гарантії прихованими субсидіями і джерелом фінансових втрат для уряду, а також вважають, що державні гарантії є складовою прихованого дефіциту бюджету. У свою чергу, експерти МВФ застерігають: використання державних гарантій при здійсненні приватних інвестицій може наражати органи державного управління на ризики прихованих і більш високих витрат, ніж при здійсненні державних інвестицій.

З точки зору економічної доцільності отримання ресурсів за міждержавними угодами під державні гарантії є виправданим лише для реалізації проектів загальнонаціонального значення, які внаслідок тривалого терміну окупності чи високої вартості комерційного фінансування при відсутності державних гарантій не були б реалізовані. Гарантія повинна виконувати роль катализатора початкового інтересу приватного суб'єкта до фінансування проекту, коли такий інтерес не набуває форми реальних дій внаслідок впливу окремих об'єктивних чинників: тривалого терміну окупності; масштабності початкових вкладень; високого ступеню ризику (для інноваційних проектів). Використання державних гарантій у таких випадках дозволяє реалізувати суспільно значущі проекти і зменшити витрати на виплату відсотків позичальникам за рахунок зниження кредитних ризиків.

Наприклад, для Китаю ці кредити є зв'язаними і виконують роль важеля нарощування національного китайського експорту. Для України на суму залучених у Китаю позик має збільшитися імпорту і витрати бюджету на погашення/обслуговування зовнішнього боргу, що не вирішує проблем покриття наявних у держбюджеті фінансових розривів. Більше того, у площині проектного фінансування оцінити доцільність і окупність інвестицій у аграрний та енергетичний сектори України, спираючись на наявну інформаційну базу, поки що неможливо.

Як наслідок, Україні необхідно вкрай обережно звертатись до залучення зв'язаних кредитів та імпорту товарів/послуг з будь-якої країни на потреби українських підприємств, які не реалізують інвестиційних проектів загальнодержавного значення. Спрямовувати обмежені державні ресурси на інвестиції в комерційну діяльність економічно не обґрунтовано, оскільки держава не повинна замінювати приватні інвестиції у комерційну діяльність, які мають вищий ступінь ефективності. Лише у разі, якщо проекти, ініційовані іноземною стороною, є не тільки засобом просування економічних інтересів іншої країни, а й узгоджуються із національними пріоритетами України (які відображені у програмних і стратегічних документах), держава має перебирати на себе відповідні зобов'язання.

Другий, третій і четвертий розділи програми присвячені переважно **розвитку конкретних галузей економіки**. Загалом на підтримку національного товаровиробника і реалізацію політики імпортозаміщення планується витратити майже 40 млрд грн. З них 9,3 млрд грн – кошти держбюджету, а «інші ресурси», залучені в тому числі під держгарантії, – 14,9 млрд грн (тобто у півтори рази більше) [16].

Гірничо-металургійному комплексу (ГМК) уряд через механізм держгарантій планує надати держпідтримку на 10 млрд грн, а також звільнити підприємства галузі від сплати ввізного мита при імпорті обладнання й комплектуючих виробів до нього, які не виробляються в Україні та імпортуються «з метою технічного переозброєння виробництва». За твердженням Кабміну, ГМК сьогодні є найбільшим постачальником валюти в Україну, одним із ключових роботодавців у промисло-

вості, а основні фонди галузі потребують модернізації (зношування в середньому становить 70%). Крім того, підтримка ГМК зумовлена потребою модернізувати загалом усе вітчизняне виробництво, для чого потрібно понад 300 млн тонн металопродукції. Як наслідок, переорієнтація галузі на внутрішній ринок дозволить мінімізувати її залежність від змін зовнішнього попиту. Таким чином, фактично у Держпрограмі підтримуються деякі базові експортоорієнтовані галузі, які навіть за несприятливої кон'юнктури зовнішніх ринків мають спроможність самі себе розвивати.

Водночас, такі депресійні сектори, як *легка і харчова промисловість, фармацевтичний сектор*, що мають чудовий потенціал імпортозаміщення завдяки наявності чималого внутрішнього попиту на ці види продукції, який покривається сьогодні за рахунок зовнішніх поставок, практично зовсім не мають урядової підтримки [16]:

- ✦ для *легпрому* прописано лише запровадження додаткового імпортного збору на готові вироби (одяг трикотажний, текстильний, взуття, головні убори) у разі «погіршення платіжного балансу»;
- ✦ для *фармгалузі* передбачено лише «гармонізацію національних стандартів у сфері обігу медичних виробів з міжнародними і європейськими», «впровадження ефективної системи ринкового нагляду» тощо.

У розділі «*Підтримка національного товаровиробника та реалізація політики імпортозаміщення*» значну увагу також приділено *агропрому*, для якого планується залучити близько 30 млрд грн (з яких майже 10 млрд – видатки бюджету, у тому числі держгарантії на суму близько 5 млрд). Серед пропонувані заходів – підтримка купівлі сільгосптехніки вітчизняного виробництва (за допомогою компенсації частини ставок за кредитами і лізингу); будівництво й реконструкція тваринницьких і тепличних комплексів; закладка молодих садів, виноградників і ягідників; стимулювання розвитку обслуговуючої, виробничої сільгоспкооперації тощо. Тим часом, як зазначають експерти, головне в агропідприємствах – забезпечити доступ до ресурсів насамперед малим і середнім господарствам, а не тільки великим [3].

Для розвитку «*високотехнологічних*» галузей заплановане фінансування в розмірі 44 млрд грн, з яких із держбюджету – **усього 1,8 млрд грн**, 16,5 млрд грн – інші джерела, у т. ч. під держгарантії, зокрема: пропонуються такі стимулюючі заходи:

- ✦ для *авіаційної галузі* – за допомогою купівлі вітчизняних літаків шляхом використання лізингових компаній із застосуванням зниженої ставки кредитування (на рівні дисконтної ставки +2%). У 2013 р. передбачено 5 млрд грн (але **жодної копійки з бюджету або під держгарантії**);
- ✦ для *ракетно-космічної галузі* – прописано 11,8 млрд грн, з яких у т. ч. під держгарантії – 9,8 млрд грн;
- ✦ для *суднобудування* – «прямого» фінансування немає, але галузь може розраховувати на певні

вливання завдяки планам Кабміну забезпечити Міноборони кораблем класу «корвет» (планується витратити 1,2 млрд грн);

- ✦ для *автомобілебудування* – у розділі про громадській транспорт передбачено 11,2 млрд грн (з яких під держгарантії – 10 млрд грн).

У той самий час Держпрограмою заплановано, що:

- ✦ на забезпечення розвитку *електроенергетики* має піти 28,6 млрд грн (із них 5,7 млрд – кредити МВФ, 22,8 млрд – залучені, у т. ч. під держгарантії), хоча також виникає питання щодо набуття власності на більшість об'єктів ПЕК за останні роки і доцільності фінансування за бюджетні кошти приватної власності найбагатших українців;
- ✦ на заходи з *енергоефективності* – на зниження енергоємності ВВП, зокрема на заміщення традиційних видів палива енергоресурсами, виробленими з відновлюваних джерел енергії, та альтернативними видами палива, планується витратити 67,3 млрд грн (із них у т. ч. під держгарантії – 62,8 млрд, ідеться насамперед про залучення анонсованих китайських кредитів);
- ✦ на *сферу ЖКГ* передбачено фінансування в розмірі 25,39 млрд грн, але з них із бюджету – лише 642 млн, а під держгарантії – 4,9 млрд. *Хоча саме цей сектор має сьогодні в Україні необмежені можливості для залучення і розвитку малого і середнього бізнесу як основи створення середнього класу в країні.*

ВИСНОВКИ

1) Перші позитивні зміни в оцінці місця України серед держав світу дозволяють стверджувати, що країна має потенціал конкурентоспроможності й поліпшення інвестиційної привабливості, які є основним резервом для системних зрушень соціально-економічного середовища. Рушійними силами структурних змін в економіці країни можуть стати реформи державних і громадських установ, підвищення якості інституціонального середовища та інфраструктури, макроекономічної стабільності, розвиток фінансового і товарних ринків, поширення використання високих технологій. Щоб ефективно використати цей потенціал, Україна повинна у довгостроковому періоді використати три головні переваги: великий внутрішній ринок, достатньо високий рівень освіти населення, високу здатність до інновацій.

2) Заходи Державної програми розвитку економіки – імпортозаміщення, протекціонізм, державна підтримка галузей, державні гарантії, державний «банк реконструкції та розвитку» і т. ін. – по суті, *спрямовані насамперед на підтримку традиційних галузей*, а вибір галузей у програмі свідчить про орієнтацію на підтримку бізнесу, наближеного до влади. Навіть в агросекторі основна маса грошей піде, швидше за все, великим виробникам. Саме «старі» галузі, всупереч будь-якій економічній логіці, одержують підтримку завжди та всюди (не тільки в Україні!), коли мова заходить про галузеву

політику. Тому, як давно доведено, ефективність такої політики сумнівна (і обставлена багатьма умовами, які дуже рідко можна виконати) навіть у країнах на етапі індустріалізації; і вона завжди завдавала тільки шкоди в країнах із уже розвинутою промисловістю [84].

3) Українські автомобільне і сільськогосподарське машинобудування, а також вітчизняні авіаційна і ракетно-космічна галузі *не є сьогодні високотехнологічними*. Звичайно, вони більш високотехнологічні, ніж видобуток вугілля, але це не нове слово, не нові технічні рішення і технології. Безумовно, підтримувати треба точки зростання в нових галузях, наприклад, тих, що орієнтуються на створення шостого технологічного укладу на період до 2030 р. і які забезпечать технологічне лідерство (а відтак, відповідний рівень життя і споживання) у найближчому майбутньому.

4) Держпрограма передбачає активну участь держави в підтримці тих або інших підприємств чи секторів економіки. Великою загрозою тут є відсутність закону про державну допомогу. Якщо держава збирається всім допомагати, то має бути закон, що чітко формулює принципи цієї допомоги і систему відповідальності сторін. Просто так допомога, що регулюється підзаконними актами, має великі шанси бути використаною не за призначенням. Головне ж питання – чи зможе уряд забезпечити задекларовану прозорість роботи (підходів, оцінки ризиків, рівного доступу) державного «банку реконструкції та розвитку» при видачі кредитів у пріоритетні галузі.

5) Основним інструментом залучення ресурсів у Держпрограмі визначено механізм фінансування за рахунок *держгарантій*, якому в документі приділяється одна з ключових ролей. Наріжним каменем для Держпрограми має бути її кореляція з реальними можливостями економіки і держбюджету. Цей документ не повинна спіткати доля багатьох українських державно-цільових програм, які хронічно фінансуються недостатньо. Якщо ж будуть збільшуватись видатки бюджету, то необхідно буде чітко розуміти, звідки візьмуться додаткові доходи. І тут важливо, щоб об'єктивним був і прогноз макроекономічного зростання, і оцінка з боку МВФ.

6) Для виконання плану, зокрема, за позабюджетними джерелами, виходом для Кабміну буде активніша реалізація всіх ініціатив, які називають *державно-приватним партнерством*. Це можуть бути зовсім різні формати партнерства – і спільне інвестування, і концесія функцій, які можуть безпосередньо виконувати приватники. Але це все працюватиме тільки тоді, коли держава буде прозорою, коли їй віритимуть. Тоді можна буде вирішити й питання, пов'язані в тому числі з інфраструктурою.

7) Надання державної підтримки найправильніше робити насамперед за рахунок створення сприятливого інвестиційного клімату – це визначальна річ для розвитку економіки, і саме вона має бути пріоритетом програми. І тут головне завдання – зробити державу максимально «дешевою», тобто такою, в якій чиновники не заважають підприємцям працювати. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Про затвердження Програми економічних реформ на 2010 — 2014 роки. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна влада»: Указ Президента України від 02.06.2010 р. № 273/2010 / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/273/2010>
2. Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_FINAL_1.pdf
3. **Пасочник В.** Активізація економіки за рецептами Кабміну: стимуляції і симуляції [Текст] / В. Пасочник, Ю. Сколотняний // Дзеркало тижня. – 02.03.2013. – № 8. – С. 7.
4. Они вас научат гривню любить [Текст] // Эксперт. – 01.04.2013. – № 12. – С. 10.
5. **Пасочник В.** Украина: между макрокапельками [Текст] / В. Пасочник // Зеркало недели. – 09.02.2013. – № 5. – С. 6.
6. **Дубровський В.** Програми активізації кризи: двадцять років по тому [Текст] / В. Дубровський // Дзеркало тижня. – 02.03.2013. – № 8. – С. 7.
7. **Харламов П.** Украина потеряла баланс [Текст] / П. Харламов // Эксперт. – 04.02.2013. – № 4. – С. 31.
8. **Харламов П.** Великая банковская эмиграция [Текст] / П. Харламов // Эксперт. – 11.02.2013. – № 5. – С. 13 – 17.
9. **Алексеев А.** Европейські банки в Україні: далі буде [Текст] / А. Алексеев // Дзеркало тижня. – 02.03.2013. – № 8. – С. 8.
10. **Дубинський А.** Деньги просят тишины / [Текст] / А. Дубинський // Зеркало недели. – 26.01.2013. – № 3. – С. 7.
11. **Харламов П.** В погоне за донором [Текст] / П. Харламов // Эксперт. – 18.02.2013. – № 6. – С. 32 – 33.
12. **Щербакова Е.** Стабильность гривны – основа основ [Текст] / Е. Щербакова // Зеркало недели. – 02.02.2013. – № 4. – С. 6.
13. **Еремин К.** Холодный душ для курса [Текст] / К. Еремин // Эксперт. – 10.12.2012. – № 47. – С. 28.
14. **Пасочник В.** МВФ: новая миссия и старые вопросы [Текст] / В. Пасочник // Зеркало недели. – 26.01.2013. – № 3. – С. 6.
15. **Шумило И.** Почему для Украины важно соглашение с МВФ и что мешает его достижению [Текст] / И. Шумило // Зеркало недели. – 02.02.2013. – № 4. – С. 6.
16. **Забловський А.** Детинізація по-українськи: боротьба з вітряками [Текст] / А. Забловський // Дзеркало тижня. – 23.03.2013. – № 11. – С. 8.
17. **Пасочник В.** Правительственные поиски бюджетных резервов: пиар, прожект, надежда? [Текст] / В. Пасочник, Ю. Сколотняний // Зеркало недели. – 26.01.2013. – № 3. – С. 6.
18. **Гетманцев Д.** Еще не налогообложение с человеческим лицом, но уже и не разбой на большой дороге. ТОП-10 налоговых событий, влияющих на бизнес в 2013 году [Текст] / Д. Гетманцев // Зеркало недели. – 12.01.2013. – № 1. – С. 9.
19. **Дмитренко Я.** Налоги на все случаи жизни [Текст] / Я. Дмитренко // Газета «2000». – 25.01.2013. – № 4. – С. 9.
20. **Гетманцев Д.** Связанные лица. Ужесточение контроля ценообразования заставит олигархов раскрыть все свои активы? [Текст] / Д. Гетманцев // Зеркало недели. – 26.01.2013. – № 3. – С. 9.
21. **Пасочник В.** НДС: возмещение или возмущение? [Текст] / В. Пасочник, Ю. Сколотняний // Зеркало недели. – 16.02.2013. – № 6. – С. 9.
22. **Деревянко А.** Налог с оборотной [Текст] / А. Деревянко // Эксперт. – 03.09.2012. – № 33. – С. 35.
23. **Харламов П.** Под честное государственное слово [Текст] / П. Харламов // Эксперт. – 2013. – № 10. – 18.03.2013. – С. 10 – 15.
24. **Дубинський О.** Відновлення кредитування: запустили не можна відкласти [Текст] / О. Дубинський // Дзеркало тижня. – 02.03.2013. – № 8. – С. 7.

REFERENCES

- Aleksieiev, A. "Yevropeiski banky v Ukraini: dali bude [European banks in Ukraine will continue to]." *Dzerkalo tyzhnia*, March 02, 2013.
- Dubrovskiy, V. "Prohramy aktyvizatsii kryzy: dvadtsiat rokov po tomu [Software activation crisis: twenty years later]." *Dzerkalo tyzhnia*, March 02, 2013.
- Dubinskiy, A. "Dengi prosiat tishiny [Money asked silence]." *Zerkalo nedeli*, January 26, 2013.
- Dmitrenko, Ya. "Nalogi na vse sluchai zhizni [Taxes for All Occasions]." *Gazeta «2000»*, January 25, 2013.
- Derevianko, A. "Nalog s oborotney [Tax werewolves]." *Ekspert*, September 03, 2012.
- Dubinskiy, O. "Vidnovlennia kredyтування: zapustyty ne mozhna vidklasty [Restoring Lending: run not put off]." *Dzerkalo tyzhnia*, March 02, 2013.
- Eremin, K. "Kholodnyy dush dlia kursa [Cold shower for the course]." *Ekspert*, December 10, 2012.
- Getmantsev, D. "Eshche ne nalogooblozhenie s chelovecheskim litsom, no uzhe i ne razboy na bolsшой doroge. TOP-10 nalogovykh sobyitiy, vliyaiushchikh na biznes v 2013 godu [Yet to taxation with a human face, but not highway robbery. Top 10 tax developments affecting the business in 2013]." *Zerkalo nedeli*, January 12, 2013.
- Getmantsev, D. "Sviazannye litsa. Uzhestochenie kontrolya tsenoobrazovaniia zastavit oligarkhov raskryt vse svoi aktivy? [Connected persons. Tightening control pricing make the oligarchs to disclose all of their assets?]." *Zerkalo nedeli*, January 26, 2013.
- Kharlamov, P. "V pogone za donorom [In pursuit of the donor]." *Ekspert*, February 18, 2013.
- Kharlamov, P. "Ukraina poteriala balans [Ukraine has lost balance]." *Ekspert*, February 04, 2013.
- Kharlamov, P. "Velikaia bankovskaia emigratsiia [The great banking emigration]." *Ekspert*, February 11, 2013.
- Kharlamov, P. "Pod chestnoe gosudarstvennoe slovo [Public word of honor]." *Ekspert*, March 18, 2013.
- [Legal Act of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/273/2010>
- [Legal Act of Ukraine]. http://www.president.gov.ua/docs/Programa_FINAL_1.pdf
- "Oni vas nauchat grivniu liubit [They will teach you to love the hryvnia]." *Ekspert*, April 01, 2013.
- Pasochnik, V., and Skolotnianiy, Yu. "Pravitelstvennye poiski biudzhetykh rezervov: piar, prozhekt, nadezhda? [Government fiscal reserves searches: PR, Project, Hope?]." *Zerkalo nedeli*, January 26, 2013.
- Pasochnik, V. "MVF: novaia missiia i starye voprosy [IMF: a new mission and old issues]." *Zerkalo nedeli*, January 26, 2013.
- Pasochnik, V., and Skolotnianiy, Yu. "NDS: vozmeshchenie ili vozmushchenie? [VAT: compensation or outrage?]." *Zerkalo nedeli*, February 16, 2013.
- Pasochnik, V. "Ukraina: mezhdru makrokapelkami [Ukraine: between macrodrops]." *Zerkalo nedeli*, February 09, 2013.
- Pasochnik, V., and Skolotnianiy, Yu. "Aktyvizatsiia ekonomiky za retseptamy Kabminu: stymulatsiia i symulatsiia [Increased economic prescription Cabinet: stimulation and simulation]." *Dzerkalo tyzhnia*, March 02, 2013.
- Shcherbakova, E. "Stabilnost grivny – osnova osnov [The stability of hryvnia - the cornerstone]." *Zerkalo nedeli*, February 02, 2013.
- Shumilo, I. "Pochemu dlia Ukrainy vazhno soglasenie s MVF i chto meshaet ego dostizheniu [Why is important for Ukraine to an agreement with the IMF and that it interferes with the achievement of]." *Zerkalo nedeli*, February 02, 2013.
- Zablovskiy, A. "Detinizatsiia po-ukrainski: borotba z vitriakamy [De-shadowing in Ukrainian: fighting windmills]." *Dzerkalo tyzhnia*, March 23, 2013.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО НАКОПИЧУВАЛЬНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

РУДИК В. К.

УДК 631:368.914.2

Рудик В. К. Особливості формування інституціональної структури загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні

У статті висвітлюються питання функціонування основних фінансових інститутів, які будуть формувати інституціональну структуру другого рівня, регламентування їх діяльності відповідно до нового українського пенсійного законодавства, особливості розвитку їх фінансових взаємовідносин з учасниками накопичувальних пенсійних програм. Дана характеристика Накопичувального пенсійного фонду, який згідно з чинним пенсійним законодавством вважається основним фінансовим інститутом другого рівня. Проаналізовано його взаємовідносини з безпосередніми учасниками другого рівня, особливості управління їхніми пенсійними активами. Визначено роль виконавчої дирекції Накопичувального пенсійного фонду в управлінні другим рівнем української пенсійної системи. Охарактеризовані інші фінансові інститути, які відіграють важливу роль в інституціональній структурі другого рівня – компанії з управління активами (КУА) і зберігачі. За результатами досліджень запропоновано інституціональну структуру обов'язкової державної накопичувальної пенсійної системи.

Ключові слова: пенсійні активи другого рівня, накопичувальний пенсійний фонд, виконавча дирекція, компанії з управління активами, зберігач, фінансові інститути другого рівня.

Рис.: 2. **Бібл.:** 19.

Рудик Володимир Касянович – кандидат економічних наук, доцент, директор Інституту бізнесу і фінансів, Подільський державний аграрно-технічний університет (вул. Шевченка, 13, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, 32300, Україна)

E-mail: rudyk_vk@meta.ua

УДК 631:368.914.2

Рудик В. К. Особенности формирования институциональной структуры общеобязательного накопительного пенсионного страхования в Украине

В статье освещаются вопросы функционирования основных финансовых институтов, которые будут формировать институциональную структуру второго уровня, регламентирования их деятельности в соответствии с новым украинским пенсионным законодательством, особенности развития их финансовых взаимоотношений с участниками накопительных пенсионных программ. Дана характеристика Накопительного пенсионного фонда, который по действующему пенсионному законодательству является основным финансовым институтом второго уровня. Проанализированы его взаимоотношения с непосредственными участниками второго уровня, особенности управления их пенсионными активами. Определена роль исполнительной дирекции Накопительного пенсионного фонда в управлении вторым уровнем украинской пенсионной системы. Охарактеризованы другие финансовые институты, которые играют важную роль в институциональной структуре второго уровня – компании с управления активами (КУА) и сберегатели. По результатам исследований предложена институциональная структура обязательной государственной накопительной пенсионной системы.

Ключевые слова: пенсионные активы второго уровня, Накопительный пенсионный фонд, исполнительная дирекция, компании с управления активами, сберегатель, финансовые институты второго уровня.

Рис.: 2. **Библ.:** 19.

Рудик Владимир Касьянович – кандидат экономических наук, доцент, директор Института бизнеса и финансов, Подольский государственный аграрно-технический университет (ул. Шевченко, 13, Хмельницкая обл., г. Каменец-Подольский, 32300, Украина)

E-mail: rudyk_vk@meta.ua

UDC 631:368.914.2

Rudyk V. K. Specific Features of Formation of Institutional Structure of General Mandatory Accumulating Pension Insurance in Ukraine

The article discusses issues of functioning of main financial institutions, which would form the institutional structure of the second level, regulation of their activity in accordance with the new Ukrainian pension legislation, specific features of their financial relations with participants of accumulating pension programmes. It gives a characteristic of the accumulating pension fund, which, in accordance with the current pension legislation, is the main financial institute of the second level. It analyses its relations with direct participants of the second level and specific features of managing their pension assets. It identifies the role of the executive directorate of the accumulating pension fund in managing the second level of the Ukrainian pension system. It characterises other financial institutes, which play an important role in the institutional structure of the second level – assets management companies and savers. An institutional structure of the mandatory state accumulating pension system is offered as a result of the study.

Key words: pension assets of the second level, accumulating pension fund, executive directorate, assets management companies, saver, financial institutions of the second level.

Pic.: 2. **Bibl.:** 19.

Rudyk Volodymyr K. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Director of the Institute of Business and Finance, Podillya State Agrarian and Engineering University (vul. Shevchenka, 13, Khmelnytska obl., m. Kam'yanets-Podilskyi, 32300, Ukraine)

E-mail: rudyk_vk@meta.ua

З апровадження другого рівня національної пенсійної системи вважається одним із стратегічних напрямків реалізації пенсійної реформи на сучасному етапі. Його практичне використання дасть змогу сформувати цілісну вітчизняну пенсійну модель, яка передбачена українським пенсійним законодавством. Серед багатьох питань, які необхідно вирішити для практичного використання обов'язкової державної накопи-

чувальної пенсійної системи в нашій країні, є формування її основних фінансових інститутів, регламентування їх діяльності, визначення повноважень і особливостей фінансових взаємовідносин між ними щодо зберігання і використання пенсійних активів учасників другого рівня. На думку більшості фахівців у сфері пенсійного страхування, формування оптимальної інституціональної структури другого рівня буде сприяти його ефек-

тивному функціонуванню з першого дня його запровадження. У зв'язку з цим дослідження даної проблеми є актуальним на сьогоднішній день і викликає інтерес у вітчизняних у зарубіжних фінансистів.

Необхідність практичного використання обов'язкового загальнодержавного накопичувального пенсійного страхування, яке передбачається новим пенсійним законодавством України [1], відповідними програмами Уряду і Президента України [4], підвищило науковий інтерес до дослідження даних питань. Науковці спеціалізованих науково-дослідних інститутів даної сфери [19], експерти, фінансисти, практики проводять дослідження і присвячують свої наукові праці, питанням можливого запровадження другого рівня вітчизняної пенсійної системи. Серед них можна відмітити Е. Лібанову [11], Л. Ткаченко [15], А. Федоренко [18], Б. Зайчука [6], В. Грушка [5], А. Пунцова [12], В. Ульянова [17], О. Коваль [7].

Звертає увагу зацікавленість до вивчення накопичувальної пенсійної системи зарубіжних фінансистів і експертів. Це пов'язано з тим, що більшість країн використовують багаторівневі пенсійні моделі, в яких мають місце накопичувальні пенсійні програми. Свої наукові праці даним проблемам присвятили В. Роїк [13], А. Соловійов [14], Г. МакТаггарт [9], М. Свенціцкі [15], Р. Вон [10], М. Вінер [10] і інші.

Даючи оцінку практичному застосуванню другого рівня вітчизняної пенсійної системи, стає зрозумілим, що більшість питань потребують більш поглибленого дослідження. Серед них особливу зацікавленість як з боку уряду країни, так і потенційних учасників другого рівня, викликає питання формування інституціональної структури обов'язкового державного накопичувального пенсійного страхування. Тому дослідженню інституціональних засад функціонування другого рівня перед його запровадженням в нашій країні необхідно приділити більше уваги.

Метою статті є визначення і формування оптимальної інституціональної структури обов'язкової державної накопичувальної пенсійної системи, аналіз особливостей функціонування її основних фінансових інститутів на початковому етапі та обґрунтування їх ролі в захисті пенсійних активів учасників другого рівня.

При дослідженні інституціонального підходу щодо запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування необхідно визначити і охарактеризувати інститути, які будуть збирати, обліковувати сплату страхових внесків, займатися адмініструванням пенсійних коштів. Довгостроковий характер зберігання і використання пенсійних активів вимагає залучення спеціалізованих інститутів фондового ринку, з метою проведення інвестиційної діяльності на другому рівні.

Дослідження показують, що в основному, інститути пенсійної системи відносяться до економічних і соціальних, які регламентують трудові відносини у сфері пенсійного забезпечення, рівень заробітної плати і доходів населення, управління процесами життєдіяльності громадян, які досягли пенсійного віку. Вони виступають правовими інститутами, які мають свою законодавчу і

нормативну базу, яка є основою до визначення правового статусу суб'єктів пенсійної системи, їхньої соціальної ролі в суспільстві, формування механізмів контролю в сфері пенсійного забезпечення.

У наукових колах сформувався думка, яка характеризує пенсійну систему в інституційному аспекті як складний організм, який поєднує економічні, соціальні і правові інститути, призначені для задоволення інтересів різних верств населення. Економічні, організаційні та правові форми резервування матеріальних ресурсів на випадок настання старості, інвалідності, втрати годувальника і є інститутами пенсійної системи. [16, с. 51].

Вивчення інституціональних засад запровадження і функціонування загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування передбачає використання і аналіз законодавчої бази у сфері пенсійного страхування. На даний час функціонують такі законодавчі документи, які регламентують використання накопичувальної пенсійної системи у національній пенсійній моделі: Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [2], Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» [1].

Особливо важливу роль при запровадженні обов'язкових накопичувальних пенсійних програм повинен відіграти Накопичувальний пенсійний фонд. Він буде виступати одним із основних фінансових інститутів другого рівня вітчизняної пенсійної системи.

На початковому етапі запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи Накопичувальний пенсійний фонд буде здійснювати облік пенсійних коштів другого рівня, відкриваючи індивідуальні пенсійні рахунки для його учасників. Протягом перших двох років функціонування обов'язкового накопичувального пенсійного страхування він буде виконувати адміністрування з управління пенсійними активами за бажанням учасників з послідуною передачею цієї функції компаніям з управління пенсійними активами. Відповідно до чинного законодавства дані компанії відбираються за результатами конкурсу. Умови конкурсу також вказуються у вітчизняному пенсійному законодавстві [1].

Щодо статусу Накопичувального фонду, то він буде існувати як цільовий позабюджетний фонд, адміністративне управління яким здійснюватиме виконавча дирекція Пенсійного фонду України. Її функції досить різноманітні і охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних з використанням пенсійних активів учасників накопичувальної пенсійної системи. Виконавча дирекція здійснює організаційне та матеріально-технічне забезпечення роботи Ради Накопичувального фонду, відкриває розрахунковий рахунок даного фонду в обраному за конкурсом зберігачі.

Усі організаційні питання, пов'язані із укладанням договорів з відповідними суб'єктами системи другого рівня, які будуть брати участь в управлінні і використанні пенсійних активів громадян, а саме: з радником з інвестиційних питань, компаніями з управління активами, зберігачем, аудитором Накопичувального фонду, повинні вирішуватися через виконавчу дирекцію. Дозвіл на укладання таких договорів дає Рада Накопичувального фонду.

Зміст фінансових відносин учасників обов'язкового накопичувального пенсійного страхування з Накопичувальним пенсійним фондом досить різноманітний (рис. 1).

внесків. Для цього він щодня повинен обчислювати чисту вартість пенсійних активів. Таким чином, громадяни, які є учасниками обов'язкової накопичувальної пенсійної системи, можуть оперативнo одержувати інформа-

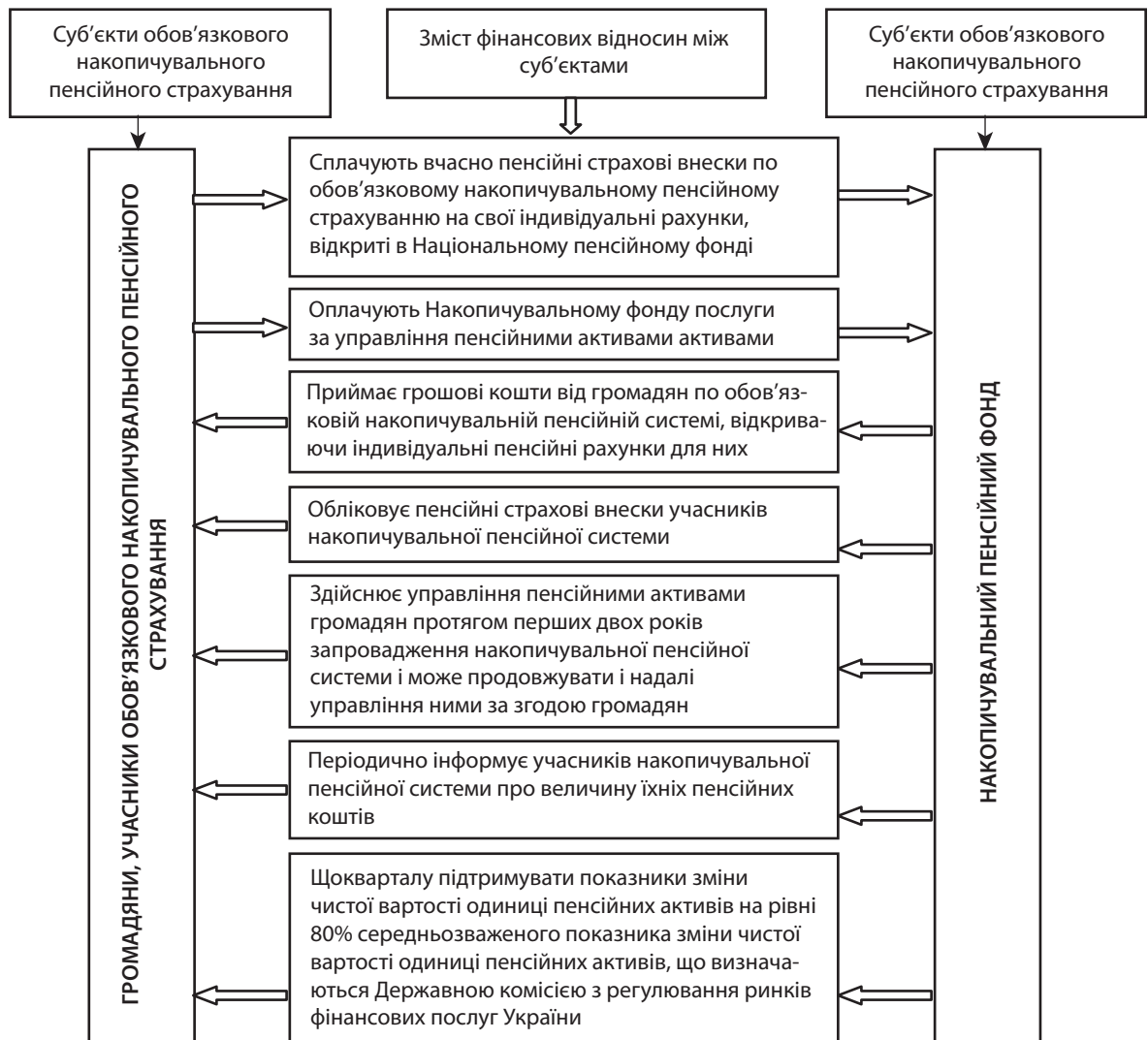

Рис. 1. Формування фінансових відносин між громадянами, учасниками обов'язкових накопичувальних пенсійних програм і Накопичувальним пенсійним фондом на другому рівні національної пенсійної системи

Джерело: Власні розробки автора на основі вітчизняного пенсійного законодавства.

Щодо відносин з учасниками обов'язкової накопичувальної пенсійної системи, то Накопичувальний пенсійний фонд, через виконавчу дирекцію, не рідше одного разу на рік повинен надавати їм письмовий звіт щодо обсягу пенсійних коштів, що обліковуються на їх накопичувальних пенсійних рахунках. Крім цього, він зобов'язаний інформувати учасників накопичувальної системи пенсійного страхування про механізм отримання довічної пенсії або одноразової виплати за рахунок коштів накопичувальної системи пенсійного страхування.

Для підвищення довіри населення до другого рівня важливе значення має оперативне інформування його учасників про динаміку зміни вартості їхніх пенсійних активів. Прозорість накопичувальної пенсійної системи полягає в тому, що адміністратор зобов'язаний кожного дня розміщувати на веб-сайті пенсійного фонду інформацію про показник чистої вартості одиниці пенсійних

цію про фінансовий стан своїх пенсійних активів і аналізувати динаміку зміни їхньої вартості.

Аналізуючи Накопичувальний пенсійний фонд як один із основних фінансових інститутів другого рівня вітчизняної пенсійної системи, необхідно звернути увагу на те, що початковому етапі його запровадження він буде здійснювати адміністрування пенсійних активів учасників накопичувальних пенсійних програм. Саме управління пенсійними активами учасників другого рівня протягом перших двох років його функціонування передбачається новим пенсійним законодавством України [1].

У наукових колах, серед фахівців у сфері накопичувального пенсійного страхування існує думка, що адміністрування пенсійними активами другого рівня необхідно зразу передавати недержавним пенсійним фондам. Пенсійні внески учасників обов'язкових накопичувальних пенсійних програм повинні акумулювати-

ся саме у цих спеціалізованих фінансових інститутах, які ведуть свою діяльність відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [3]. Вони вважають, що таких НПФ повинно бути декілька і адміністративне управління ними здійснюватиметься адміністраторами НПФ [8, с. 209; 18].

Автор підтримує думку розробників Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», і це підтверджує зарубіжний досвід функціонування накопичувальних пенсійних систем країн Східної Європи і Прибалтики про те, що на початковому етапі адміністрування пенсійних активів другого рівня повинен здійснювати Накопичувальний пенсійний фонд. Поки ще не повністю відпрацьовані всі механізми функціонування другого рівня, не сформовані на достатньо високому рівні фінансові відносини між суб'єктами накопичувальної пенсійної системи, учасники ще не повністю опанували її механізм, фондовий ринок ще не налагодив взаємозв'язок з відповідними фінансовими інститутами, держава повинна гарантувати громадянам правовий і фінансовий захист у цій сфері соціального забезпечення.

Поряд із *Накопичувальним пенсійним фондом* важливу роль в інституціональній структурі другого рівня української пенсійної системи повинні відігравати *компанії з управління активами (КУА) і зберігачі*. Дані фінансові інститути призначені для обслуговування пенсійних активів учасників системи обов'язкового накопичувального пенсійного страхування.

Компанії з управління активами основним завданням своєї діяльності ставлять надання розпорядження зберігачу щодо інвестування активів Накопичувального пенсійного фонду. КУА може бути обрана за конкурсом, якщо вона відповідає вимогам, визначеним у Законі України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» [1].

При запровадженні та функціонуванні обов'язкової накопичувальної пенсійної системи важливо визначити, якою повинна бути оптимальна кількість компаній з управління активами для другого рівня. Якщо їх кількість буде великою, то, з одного боку, власники пенсійних коштів будуть мати широкий вибір серед даних фінансових інститутів, і це буде приводити до монополізації даного ринку; з іншого боку, ускладниться свідомий вибір КУА через їх велику кількість, а також контроль за даними компаніями і відповідно будуть розпоршуватися фінансові ресурси другого рівня.

Обмеження даних спеціалізованих інститутів кількома найбільшими має і позитивні, і негативні сторони. Серед недоліків вбачається можливість монополізації ринку пенсійних активів другого рівня відповідними компаніями і зменшення конкуренції між ними. До переваг включається можливість спрощеного контролю за їх діяльністю, а також можливість концентрації фінансових ресурсів накопичувальної пенсійної системи.

По даному питанню дискутують фахівці і вчені, які займаються проблемами запровадження і функціонування обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в нашій країні. Деякі з них вважають, що

найбільш важливими інструментами регулювання кількості потенційних кандидатів, допущених до конкурсу на право управляти активами Накопичувального фонду, є вимога щодо суми активів, які претендент має у одночасному управлінні. Її розмір встановлюється в технічному завданні конкурсу, яку затверджує рада Накопичувального фонду [7, с. 75]. З їхньої точки зору, доцільно, щоб в конкурсі брали участь 10 – 12 найбільших компаній. Серед них вибрати дві компанії, серед яких розмежувати сфери діяльності на фінансовому ринку. Одна із КУА повинна здійснювати управління пайовими цінними паперами, а інша – рештою активів [7; с. 83].

На думку автора, враховуючи нинішній стан розвитку вітчизняного фінансового ринку, недостатню обізнаність громадян щодо використання його фінансових інструментів, не маючи практичного досвіду формування фінансових відносин громадян із відповідними спеціалізованими фінансовими інститутами в системі другого рівня національної пенсійної системи, на початковому етапі запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи доцільно обмежити число претендентів на управління пенсійними активами. Це дасть змогу краще контролювати компанії з управління активами з боку держави і все ж таки буде сприяти акумуляції даних видів фінансових ресурсів.

Зберігачами пенсійних активів можуть бути, у більшості випадків, банківські установи, які також відбираються за результатами конкурсу. Умови конкурсу визначаються Законом України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» [1]. Однією з основних фінансових умов до зберігачів пенсійних активів є наявність в нього регулятивного капіталу в розмірі не менш як 500 мільйонів гривень. Крім того, він не є пов'язаною особою пенсійного фонду, засновників і аудитором такого фонду, адміністратора, осіб, що здійснюють управління активами.

Зберігач не здійснює управління активами створеного ним корпоративного пенсійного фонду. Він не може бути кредитором адміністратора або осіб, що здійснюють управління активами пенсійного фонду, з яким зберігачем укладено договір про обслуговування пенсійного фонду.

Таким чином, проаналізувавши основні фінансові інститути і групи суб'єктів, які можуть функціонувати і залучатися під час запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи, можна схематично зобразити інституційну структуру системи другого рівня, її склад і зв'язок між собою (рис. 2).

У даній схемі за основу беруться інтереси громадян, які є учасниками обов'язкової накопичувальної пенсійної системи. Навколо них і для їх задоволення формується діяльність всіх інших суб'єктів і фінансових інститутів системи другого рівня.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що для успішного запровадження другого рівня вітчизняної пенсійної системи інституційний аспект має пріоритетне значення. Формування основних фінансових інститу-

тів системи обов'язкового накопичувального пенсійного страхування, регламентування їх діяльності через пенсійне законодавство, створення механізму оптимальних відносин між основними суб'єктами другого рівня вважаються основними стратегічними завданнями держави для практичного застосування системи обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в нашій країні в сучасних умовах. ■

3. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» № 1057-IV // від 09.07.2003 р. // ВВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>

4. Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»: Програма Президента України від 02.06.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua

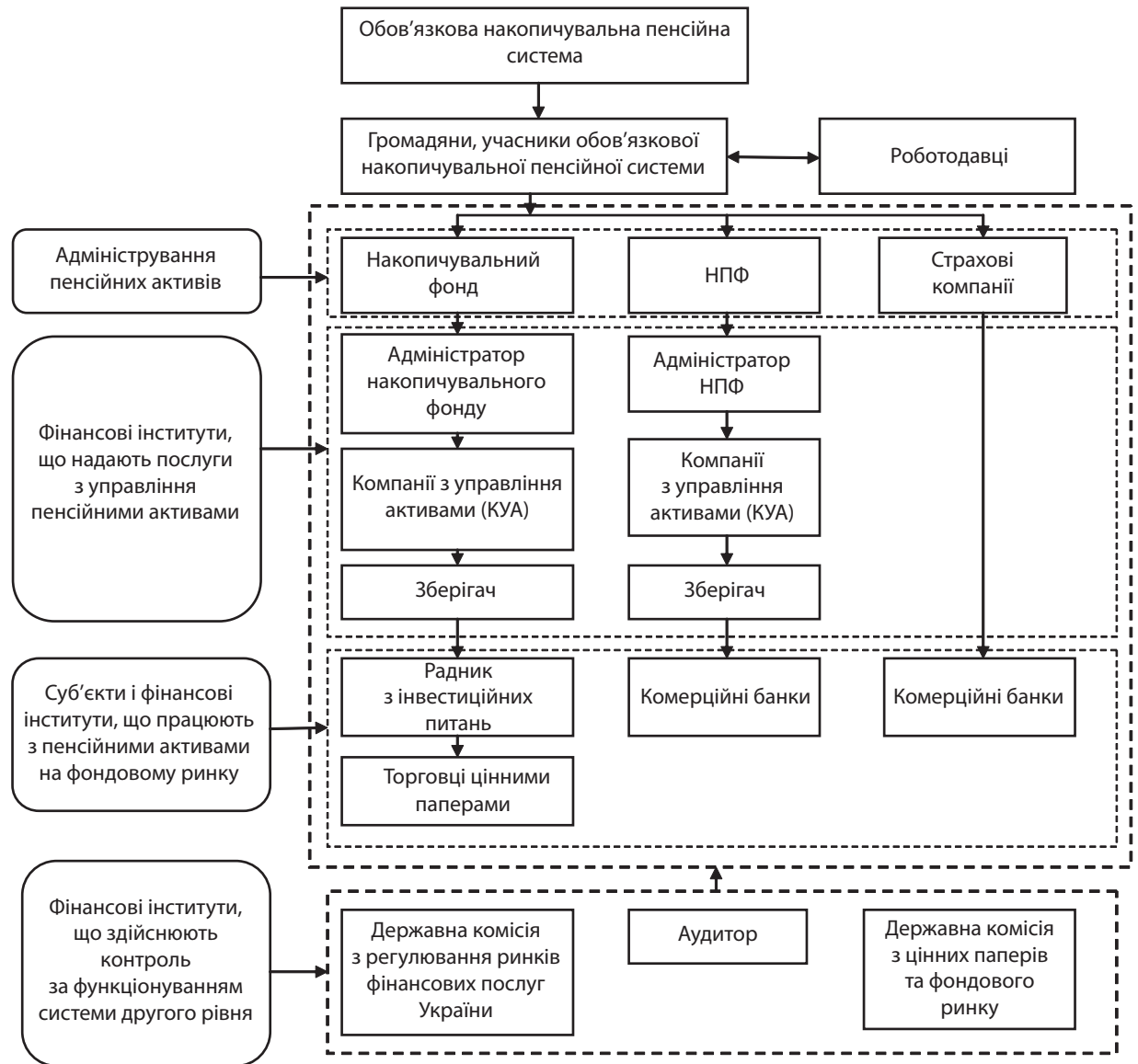

Рис. 2. Інституціональна структура обов'язкової накопичувальної пенсійної системи України

Джерело: власні розробки автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» № 3668-VI від 8.07.2011 р. / Газета «Голос України» від 13 вересня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

2. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (із змінами і доповненнями). № 1058-IV від 9 липня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

5. Грушко В. І. Пенсійна система України : навч. посіб. / В. І. Грушко. – К. : Кондор, 2006 – 336 с.

6. Зайчук Б. О. Система пенсійного забезпечення: сьогодні і завтра [Текст] / Б. О. Зайчук. – К. : Формат, 2004. – 346 с.

7. Коваль О. П. Особливості початкового етапу запровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи / О. П. Коваль // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 75 – 83.

8. Коваль О. П. Інституційні засади запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового держав-

ного пенсійного страхування / О. П. Коваль // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 11. – С. 205 – 209.

9. МакТэггарт Г. Обовязкова накопичувальна система: чому вона потрібна? Пенсійна реформа в Україні. Загальнообовязкова накопичувальна система. Бібліотека. Інформаційні матеріали інтернет-сторінки USAID [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.Pension.Kiev.Ua

10. Вінер М. Дискусії навколо пенсійної системи в Україні / Мітчел Вінер, Роджер Вон, Володимир Яценко // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 2. – С. 4.

11. Пенсійна реформа в Україні: напрямки реалізації : колективна монографія / За ред. Е. М. Лібанової. – Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 270 с.

12. Путінцев А. Накопичувальну систему необхідно впроваджувати якнайшвидше / А. Путінцев // Вісник Пенсійного фонду України. – 2009. – № 3. – С. 12 – 13.

13. Роик В. Отечественная пенсионная система: причины и пути преодоления финансовой нестабильности / В. Роик // Человек и труд. – 2005. – № 9. – С. 36 – 42.

14. Соловьев А. Е. Финансовая система государственного пенсионного страхования в России / А. Е. Соловьев. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 496 с.

15. Свенціцькі М. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: Прогноз – 2050 / М. Свенціцькі, Л. Ткаченко, І. Чапко. – К. : Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. – 72 с.

16. Стожок Л. Г. Загальнообовязкове державне пенсійне страхування в системі соціальної політики : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07 / Л. Г. Стожок / Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана. – К., 2007. – 197 с.

17. Ульянов В. Питання накопичення / В. Ульянов // Вісник Пенсійного фонду України. – 2009. – № 6. – С. 20 – 21.

18. Федоренко А. В. Концептуальні засади запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування в Україні (другий рівень) / А. В. Федоренко / Державна установа інститут економіки та прогнозування НАН України, грудень 2009 р.

19. Аналітичні матеріали щодо фінансово-економічних розрахунків / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pension.kiev.ua/files/inst_demogr,c.11

PREFERENCES

"Analytichni materialy shchodo finansovo-ekonomichnykh rozrakhunkiv [Analysis on financial-economic calculations]." Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy. http://pension.kiev.ua/files/inst_demogr,c.11

Fedorenko, A. V.. "Kontseptualni zasady zaprovadzhennia nakopychualnoi systemy pensiinoho strakhuvannia v Ukraini (druhyi riven) [Conceptual Foundations of introducing a funded pension system in Ukraine (the second level)]";, 2009.

Hrushko, V. I. *Pensiina systema Ukrainy* [Ukraine's pension system]. Kyiv: Kondor, 2006.

Koval, O. P. "Osoblyvosti pochatkovoho etapu zaprovadzhennia zahalnoobov'iazkovoї nakopychualnoi pensiinoї systemy [Features of the initial phase of the introduction of mandatory funded pension system]." *Finansy Ukrainy*, no. 6 (2011): 75-83.

Koval, O. P. "Instytutsiini zasady zaprovadzhennia nakopychualnoi systemy zahalnoobov'iazkovoho derzhavnoho pensiinoho strakhuvannia [Institutional arrangements for the introduction of a funded system of compulsory state pension insurance]." *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 11 (2010): 205-209.

[The Law of Ukraine "On Measures to ensure the legislative reform of the pension system» № 3668-VI of 8.07.2011]. zakon1.rada.gov.ua

[The Law of Ukraine "On Mandatory State Pension Insurance" (as amended). № 1058-IV, dated July 9, 2003]. <http://zakon1.rada.gov.ua>

MakTaggart, G. "Oboviazkova nakopychualna systema: chomu вона potribna? [Mandatory funding: why is it necessary?]:" USAID . www.Pension.Kiev.Ua.

Pensiina reforma v Ukraini: napriamky realizatsii [Pension Reform in Ukraine: Types of]. Kyiv, 2010.

Putintsev, A. "Nakopychualnu systemu neobkhdno vprovadzhuvaty iaknaishvydshe [Funded system should be introduced as soon as possible]." *Visnyk Pensiinoho fondu Ukrainy*, no. 3 (2009): 12-13.

Roik, V. "Otechestvennaia pensionnaia sistema: prichiny i puti preodoleniia finansovoy nestabilnosti [Domestic Pension System: Causes and Cures of financial instability]." *Chelovek i trud*, no. 9 (2005): 36-42.

Solovev, A. E. *Finansovaia sistema gosudarstvennogo pensionnogo strakhovaniia v Rossii* [The financial system of the state pension insurance in Russia]. Moscow: *Finansy i statistika*, 2001.

Svienchitski, M., Tkachenko, L., and Chapko, I. *Demohrafichni ta finansovi peredumovy pensiinoї reformy v Ukraini: Prohnoz-2050* [Demographic and financial conditions of the pension reform in Ukraine: Forecast-2050]. Kyiv: Analytichno-doradchyi tsentr Blakytnoi strichky, 2010.

Stozhok, L. G.. "Zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia v systemi sotsialnoi polityky [Mandatory State Pension Insurance System in Social Policy]." *dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.00.07, 2007.

Ulianov, V. "Pytannia nakopychennia [Questions of accumulation]." *Visnyk Pensiinoho fondu Ukrainy*, no. 6 (2009): 20-21.

Viner, M., Von, R., and Yatsenko, V. "Dyskusii navkolo pensiinoї systemy v Ukraini [Discussions around the pension system in Ukraine]:" *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 2 (2000): 4.

Zaychuk, B. O. *Systema pensiinoho zabezpechennia: syhodni i zavtra* [Pension system: today and tomorrow]. Kyiv: Format, 2004.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

МОСКАЛЮК К. В.

УДК 35.072.2:338.432:330.341.1

Москалюк К. В. Державне регулювання інноваційної діяльності аграрної сфери України

У даній статті автором досліджено основні аспекти державного регулювання та стимулювання інноваційної діяльності в аграрній сфері. Запропоновано шляхи, які зумовлюють розвиток інноваційних процесів у сільському господарстві. Досліджено законодавчо-правову базу інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі України. Обґрунтовано, що однією з проблем регулювання є державна підтримка інноваційної діяльності та комерціалізація інтелектуальної власності.

Ключові слова: інновації, державне регулювання, інноваційний розвиток, діяльність, сільське господарство, аграрний сектор.

Бібл.: 15.

Москалюк Катерина Володимирівна – аспірантка, Інститут ділового адміністрування (вул. Димитрова, 81а, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50086, Україна)

УДК 35.072.2:338.432:330.341.1

Москалюк Е. В. Государственная регуляция инновационной деятельности аграрной сферы Украины

В данной статье автором проанализированы основные аспекты государственного регулирования и стимулирования инновационной деятельности в аграрной сфере. Предложены пути, которые предопределяют развитие инновационных процессов в сельском хозяйстве. Рассмотрено законодательно правовую базу инновационной деятельности в агропромышленном комплексе Украины. Доказано, что одной из проблем регулирования является государственная поддержка инновационной деятельности и коммерциализация интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: инновации, государственное регулирование, инновационное развитие, деятельность, сельское хозяйство, аграрный сектор.
Библ.: 15.

Москалюк Екатерина Владимировна – аспірантка, Інститут ділового адміністрування (вул. Димитрова, 81а, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50086, Україна)

UDC 35.072.2:338.432:330.341.1

Moskalyuk Ye. V. State Regulation of Innovation Activity of the Agrarian Sphere of Ukraine

The article analyses main aspects of state regulation and stimulation of innovation activity in the agrarian sphere. It offers ways, which predetermine development of innovation processes in agriculture. It considers the legal basis of innovation activity in the agro-industrial complex of Ukraine. It proves that one of the problems of regulation is a state support of innovation activity and commercialisation of intellectual property.

Key words: innovations, state regulation, innovation development, activity, agriculture, agrarian sector.

Bibl.: 15.

Moskalyuk Yekateryna V. – Postgraduate Student, Institute of Business Administration (vul. Dymytrova, 81a, Kryvyi Rih, Dnipropetrovska obl., 50086, Ukraine)

У сучасних умовах ключовим фактором соціально-економічного розвитку аграрної сфери України та ефективним засобом підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках є активізація інноваційної діяльності аграрних підприємств, що безпосередньо пов'язана з пошуком джерел і форм інвестування, які дозволяють збалансувати обсяги необхідних інноваційних витрат і фінансових можливостей суб'єктів господарювання.

Упровадження інновацій у сільськогосподарську діяльність має привести до розширення пропозиції виробленої продукції на аграрному ринку, зростання якості продуктів і послуг підприємств, досягнення високої продуктивності, реалізації стратегічних планів фірм та сприяти підвищенню кваліфікаційного рівня кадрів. Однією з основних причин гальмування процесу формування й реалізації інноваційної моделі економічного розвитку в Україні є нерозвиненість системного функціонування наукової та інноваційної сфер на регіональному рівні.

З огляду на те, що вагома роль у інтенсифікації процесів інноваційного розвитку аграрних формувань належить державі, актуальності набуває дослідження стану, особливостей і проблем організації та здійснення державного регулювання інноваційної діяльності аграрних підприємств України.

Окремі аспекти державного регулювання інноваційної діяльності досить повно висвітлюються у працях зарубіжних і вітчизняних вчених. Зокрема, Л. Федулова та М. Пашута визначили стан державного регулювання інноваційних процесів і запропонували заходи державної інноваційної політики [14]. Шарко М. наводить визначення національної інноваційної системи та розглядає її структуру, особливості функціонування [15]. У роботі за редакцією О. І. Волкова, М. П. Денисенка проаналізовано сучасний інноваційний потенціал і систему управління інноваціями на різних рівнях, зокрема – на державному рівні [13]. Вагомий внесок у створенні теоретико-методологічної наукової бази належить В. Базилевичу, О. Бутнік-Сіверському, О. Дацію, М. Кропивку, О. Шпикуляку, А. Чухну та ін.

Водночас у вітчизняних і зарубіжних джерелах не до кінця досліджено питання ефективного державного регулювання інноваційною діяльністю в аграрній сфері, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Визначення особливостей та аналіз перспектив розвитку державного управління інноваційною діяльністю в аграрному секторі економіки відповідно до сучасного стану розвитку народного господарства України.

Державне регулювання економіки (ДРЕ) в ринкових умовах являє собою систему типових заходів законодавчого, виконавчого і контрольного характеру, які здійснюються правочинними державними установами

та громадськими організаціями з метою забезпечення усталеного протікання соціально-економічних відносин і процесів.

До складу пріоритетних сфер економічної активності, що вимагають обов'язкове державне стимулювання та підтримку, безперечно належить інноваційний розвиток.

Інноваційна діяльність підприємств на сьогодні здійснюється на базі більше ніж 100 різноманітних нормативно-правових актів, ухвалених за роки незалежності.

Згідно зі ст. 328 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 р. № 436-IV, держава регулює інноваційну діяльність шляхом [1]:

- ✦ визначення інноваційної діяльності як необхідної складової інвестиційної та структурно-галузевої політики, формування і забезпечення реалізації інноваційних програм і цільових проектів;
- ✦ створення економічних, правових та організаційних умов для забезпечення державного регулювання інноваційної діяльності;
- ✦ створення та сприяння розвитку інфраструктури інноваційної діяльності.

Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» основними принципами державної інноваційної політики є:

- ✦ орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України;
- ✦ визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;
- ✦ формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності;
- ✦ створення умов для збереження, розвитку й використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу;
- ✦ забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;
- ✦ ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері;
- ✦ здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок;
- ✦ фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності;
- ✦ сприяння розвитку інноваційної інфраструктури;
- ✦ інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності;
- ✦ підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності [2].

Даний Закон також визначає правові, економічні й організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований

на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом.

У Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності» визначено головні напрямки інноваційного та технологічного розвитку України. Одним із стратегічних напрямів визначено біотехнології, високотехнологічний розвиток сільського господарства і переробної галузі. Із середньострокових напрямів – біодобрива; засоби захисту рослин і тварин; обладнання для глибокої переробки рослинної та тваринної продукції; сучасні технології зберігання сільськогосподарської продукції; матеріали, технології та обладнання для фасування, пакування і маркування продуктів харчування і напоїв; екологічно чисті харчові продукти та продукти з високими оздоровчими властивостями [3].

Завдяки даному Закону пропонується розрізнити стратегічні пріоритетні і середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності. Стратегічні напрями розраховані на тривалу перспективу – не менше 10 років, а середньострокові – на 3 – 5 років і формуються в рамках стратегічних. Законом визначаються такі стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності України на 2003 – 2013 рр., як: модернізація електростанцій, нові і поновлювані джерела енергії, нові ресурсозберігаючі технології, машинобудування і приладобудування, розвиток високоякісної металургії, удосконалення хімічних технологій і нові матеріали, розвиток біотехнологій, високотехнологічний розвиток сільського господарства і переробної промисловості, транспортної системи, будівництво і реконструкції, охорона й оздоровлення людини і навколишнього середовища.

Стратегічні пріоритети інноваційної діяльності будуть реалізовуватися через систему загальнодержавних (національних) програм економічного, наукового, технічного, соціального, національного, культурного розвитку охорони навколишнього середовища. Реалізація середньострокових інноваційних пріоритетів відбувається на конкурсній основі через систему державних програм і державних замовлень. Важливим чинником здійснення ефективної інноваційної діяльності є податкове законодавство. Правове регулювання податкових відносин здійснюється за допомогою загального та спеціального законодавства.

Про необхідність та підтримку механізму реалізації інноваційної діяльності в АПК свідчить ряд законодавчих актів: Концепція Державної цільової економічної програми впровадження в агропромисловому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2016 року [4], Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [5], Закон України «Про основи національної безпеки України» [6], Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» із змінами [7], Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [8] та ін.

Для виконання поставлених задач законодавчими актами визначається інструментарій для реалізації інноваційної діяльності, у т. ч. в АПК. Було затверджено

Методику проведення експертизи стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня [9]. Мінагрополітики було визначено порядок конкурсного відбору інвестиційних проектів, спрямованих на реалізацію інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції [10].

Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Програму розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні [11]. Метою Програми є перехід на інноваційну модель розвитку економіки, модернізація виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринку, запобігання впливу міжнародної фінансової кризи на розвиток економіки.

Постановою Кабінету Міністрів України від 12 березня 2012 р. затверджено середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2012-2016 роки, одним з яких є технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу [12]: розроблення та впровадження технологій адаптивного ґрунтоохоронного землеробства, виробництва, збереження і переробки високоякісної рослинницької продукції, технологічне оновлення виробництва продукції скотарства та свинарства, розроблення та впровадження технологій створення високопродуктивних альтернативних джерел для отримання пального, новітніх біотехнологій у рослинництві, тваринництві та ветеринарії, виробництва продуктів дитячого та дієтичного харчування.

Підтримка наукової та інноваційної діяльності, її стимулювання є одним із важливих напрямів державної політики промислово розвинутих країн світу. Стимулювання впровадження новітніх розробок у виробництво в країнах з інноваційною моделлю розвитку здійснюється в межах державних програм, де задіяні різноманітні економіко-правові механізми, що забезпечують освоєння нових технологій і їх високоефективну комерціалізацію. Створюючи новітні виробничі технології, країни-лідери реалізують на світовому ринку новітні товари кращої якості та встигають обновили свою технологічну базу, налагодити випуск наступного покоління технологій і товарів до того, як іншим країнам вдається освоїти і реалізувати їхні колишні стандарти.

ВИСНОВКИ

Удосконалення системи організаційно-економічних відносин державного регулювання інноваційної діяльності повинно бути спрямовано на: примноження науково-технічного потенціалу країни та захист національних економічних інтересів; забезпечення технологічної модернізації, у тому числі й аграрної сфери; інтенсифікація використання новостворених та існуючих об'єктів інтелектуальної власності; формування національної інноваційної системи.

Інноваційну політику розглядають як стратегію або набір стратегій реалізації інноваційних пріоритетів у рамках національних інноваційних систем, яка є важливою передумовою для успішного відродження національної економіки та аграрного сектора зокрема.

Для реалізації державної політики щодо поліпшення соціально-економічного стану в країні на основі інноваційної моделі розвитку економіки потрібно широко застосовувати довготермінові механізми та інструменти державної політики, які б стимулювали підвищення інноваційної активності економіки.

Стратегія втілення цієї політики має здійснюватися на системній і послідовній основі. Усі учасники інноваційного процесу мають бути зацікавлені у поєднанні їхніх інтересів і зусиль у створенні і застосуванні нових знань і технологій з метою виходу на внутрішній і зовнішні ринки з високотехнологічною продукцією. У реалізації зазначеної взаємодії та створенні таким чином економіки, заснованої на знаннях, роль державної влади є стрижневою. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // ВВР України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22.
2. / Верховна Рада України : Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002 р., № 36, ст. 266.
3. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16.01.2003 № 433-IV / Верховна Рада України. Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 13, ст. 93.
4. Розпорядження «Концепція Державної цільової економічної програми впровадження в агропромислому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2016 року» від 23 грудня 2009 р. № 1650-р. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1650-2009-%F0>
5. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 № 1602-III / Верховна Рада України. Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 25, ст. 195.
6. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV / Верховна Рада України. Офіц. вид. / Голос України, від 22.07.2003, № 134.
7. Закон України «Про державну підтримку сільськогосподарства України» зі змінами від 24.06.2004 № 1877-IV / Верховна Рада України. Офіц. вид. / Урядовий кур'єр, від 29.09.2004, № 184.
8. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 № 2982-IV / Верховна Рада України. Офіц. вид. / Голос України, від 16.11.2005, № 217.
9. Наказ «Методика проведення експертизи стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня» від 16.01.2004 № 55/ Мін'юст. Офіц. вид. // Офіційний вісник України від 06.02.2004, № 3, с. 176, ст. 146, код акту 27492/2004.
10. Наказ «Порядок конкурсного відбору інвестиційних проектів, спрямованих на реалізацію інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції у сфері промисловості, у тому числі вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу» від 11.09.2006 № 329 / Мінпромполітики. Офіц. вид. // Офіційний вісник України, від 04.10.2006, № 38, с. 262, ст. 2611, код акту 37386/2006.

11. Постанова «Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні» від 2 лютого 2011 р. № 389 / Кабінет Міністрів України. Офіц. вид. / Урядовий кур'єр, від 05.05.2011, № 80.

12. Постанова «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2012-2016 роки» від 12 березня 2012 р. № 294 / Кабінет Міністрів України. Офіц. вид. // Офіційний вісник України, від 23.04.2012, 2012 р., № 29.

13. Економіка і організація інноваційної діяльності : підручник / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан та ін. / за ред. О. І. Волкова, М. П. Денисенка. – К. : ВЦ «Професіонал», 2004. – 960 с.

14. Федулова Л. Розвиток національної інноваційної системи України / Л. Федулова, М. Пашута // Економіка України. – 2005. – № 4. – С. 35 – 47.

15. Шарко М. Модель формування національної інноваційної системи України / М. Шарко // Економіка України. – 2005. – № 8. – С. 25 – 30.

REFERENCES

Fedulova, L. and Pashuta, M. "Rozvytok natsionalnoi innovatsiinoi systemy Ukrainy [The development of the national innovation system of Ukraine]." *Ekonomika Ukrainy*, no. 4 (2005): 35-47.

[The law of Ukraine "On innovation activity" from 04.07.2002 # 40-IV].

[Economic code of Ukraine from January 16, 2003].

[The concept of the State target economic program implementation in the agricultural sector of new technologies of agricultural production for the period to 2016 "from December 23, 2009, # 1650-r.]. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1650-2009-%F0>

[Law of Ukraine "On state forecasting and developing programs for economic and social development of Ukraine of 23.03.2000 # 1602-III].

[Law of Ukraine "On fundamentals of national security of Ukraine" from 19.06.2003 № 964-IV]. *Holos Ukrainy*, July 22, 2003.

[Law of Ukraine "On State support of Agriculture of Ukraine" with changes from 24.06.2004 # 1877-IV]. *Uriadovyi kur'ier*, September 29, 2004.

[Law of Ukraine "About the underlying fundamentals of the State policy for the period to 2015" from 18.10.2005 No. 2982-IV]. *Holos Ukrainy*, November 16, 2005.

[Order "Methodology for conducting a strategic review of the priority directions of innovation activity and medium-term priority directions of innovation activity of national level from 16.01.2004 # 55]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, February 06, 2004.

[Order "The order of competitive selection of investment projects aimed at the implementation of the innovative product and (or) the innovative products in the field of industry, including domestic engineering for agriculture from 11.09.2006 no. 329]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, October 04, 2006.

[The resolution "On approval of the program of development of the Ku of investment and innovation activity in Ukraine" dated February 2, 2011 # 389]. *Uriadovyi kur'ier*, May 05, 2011.

[Resolution of some issues identifying medium-term priority directions of innovation activity of national level to 2012-2016» from March 12, 2012 # 294]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, April 23, 2012.

Volkov, O. I., Denysenko, M. P. and Hrechan, A. P. *Ekonomika i orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti* [Economics and Organization of innovation]. Kyiv: Profesional, 2004.

Sharko, M. "Model formuvannia natsionalnoi innovatsiinoi systemy Ukrainy [Model of the formation of the national innovation system of Ukraine]." *Ekonomika Ukrainy*, no. 8 (2005): 25-30.

ВПЛИВ ЦЕНТРАЛЬНОГО ОБ'ЄДНАННЯ НІМЕЦЬКИХ РОЗДРІБНИХ АСОЦІАЦІЙ ТОРГІВЛІ (HDE) НА ФОРМУВАННЯ ФАХОВОГО ІНСТИТУЦІЙНО СПРОМОЖНОГО СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

МІНЕНКО М. А.

УДК 658.114.5

Міненко М. А. Вплив центрального об'єднання німецьких роздрібних асоціацій торгівлі (HDE) на формування фахового інституційно спроможного соціально відповідального середовища

У статті проаналізовано процес становлення Центрального об'єднання німецьких роздрібних асоціацій торгівлі (HDE). Досліджено систему координації і взаємодії громадських об'єднань в торговельному секторі економіки Німеччини, схему управління організаційно-координатора, її функції й стратегічні пріоритети розвитку. У зв'язку з обговоренням проекту Закону «Про внутрішню торгівлю» запропоновано використати базисні принципи соціально орієнтованої економіки і головні ініціативи HDE в Україні з метою посилення ролі національних громадських об'єднань торгівлі й для мінімізації внутрішнього торгового тіньового обігу та побудови фахового інституційно спроможного соціально відповідального середовища.

Ключові слова: Центральне об'єднання німецьких роздрібних асоціацій торгівлі, фахове інституційно спроможне соціально відповідальне середовище, система координації і взаємодії громадських об'єднань торгівлі, схема управління Центрального об'єднання німецьких роздрібних асоціацій торгівлі, International food standard, основоутворюючі принципи соціально орієнтованої економіки, проект Закону України «Про внутрішню торгівлю».

Рис.: 3. Бібл.: 11.

Міненко Михайло Анатолійович – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: m_minenko@ukr.net

УДК 658.114.5

Миненко М. А. Влияние центрального объединения немецких розничных ассоциаций торговли (HDE) на формирование профессионально институционально способной социально ответственной среды

В статье проанализирован процесс становления Центрального объединения немецких розничных ассоциаций торговли (HDE). Исследованы система координации и взаимодействия общественных объединений в торговом секторе экономики Германии, схема управления организационно-координатора, ее функции и стратегические приоритеты развития. В связи с обсуждением проекта Закона «О внутренней торговле» предложено использовать базисные принципы социально ориентированной экономики и главные инициативы HDE в Украине с целью усиления роли национальных общественных объединений торговли, для минимизации внутреннего торгового теневого оборота и построения профессионально институционально способной социально ответственной среды.

Ключевые слова: Центральное объединение немецких розничных ассоциаций торговли, профессиональная институциональная социально ответственная среда, система координации и взаимодействия общественных объединений торговли, схема управления Центрального объединения немецких розничных ассоциаций торговли, International food standard, базисные принципы социально ориентированной экономики, проект Закона Украины «О внутренней торговле».

Рис.: 3. Библ.: 11.

Миненко Михаил Анатольевич – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры менеджмента, Киевский национальный торговельно-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: m_minenko@ukr.net

UDC 658.114.5

Minenko M. A. Influence of Central Union of German Retail Trade Associations (HDE) on Formation of Professional Institutionally Capable Socially Responsible Environment

The article analyses the process of establishment of the central union of German retail trade associations (HDE). It studies the system of co-ordination and interaction of public unions in the trade sphere of German economy, scheme of managing co-ordinating organisation, its functions and strategic priorities of development. While discussing the draft Law «On Internal Trade» it is offered to use basic principles of socially oriented economy and main initiatives of HDE in Ukraine with the purpose of strengthening the role of national public trade unions, for minimisation of internal trade shadow turnover and building professional institutionally capable socially responsible environment.

Key words: central union of German retail trade associations, professional institutional socially responsible environment, system of co-ordination and interaction of public trade unions, scheme of managing central union of German retail trade associations, International food standard, basic principles of socially oriented economy, draft of the Ukrainian Law «On Internal Trade».

Pic.: 3. Bibl.: 11.

Minenko Michael A. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Management, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: m_minenko@ukr.net

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

ЕКОНОМІКА

Вибудовуючи ієрархічну вертикаль координації і взаємодії суб'єктів публічного управління та формуючи внутрішньо-суспільне середовище, орієнтоване на ефективне вирішення соціально-економічних завдань, Україна намагається обрати свій особистий шлях розвитку. Це спонукає науковців аналізувати досвід провідних країн світу, давати оцінку їх позитивним і негативним результатам та, адаптуючи до національних особливостей, пропонувати різні варіанти таких кроків.

Одним із актуальних напрямів наукових досліджень, особливо на етапі обговорення проекту Закону України «Про внутрішню торгівлю» [1], є вивчення досвіду становлення соціально орієнтованого ринкового середовища країни, яка утримує лідируючі позиції на європейському просторі. У цьому сенсі надзвичайно корисним, на нашу думку, буде ознайомлення із специфікою функціонування впливового суспільного регулятора Німеччини – Центральним об'єднанням німецьких роздрібних асоціацій торгівлі (HDE). Для цього проаналізуємо:

- ✦ елементи системи управління цієї громадської інституції;
- ✦ основні функціональні напрями роботи;
- ✦ стратегічні орієнтири діяльності;
- ✦ її вплив на формування фахового інституційно спроможного соціально відповідального національного середовища.

Розвиток фахового інституційно спроможного соціально відповідального середовища Німеччини став запорукою побудови збалансованої моделі соціально орієнтованої ринкової економіки, в якій кожний регулятор має усталені функції, адаптовані до можливої зміни впливу як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, а також нормативно закріплені права й обов'язки. Значну роль при формуванні дієвих громадських інституцій відіграє той факт, що принципи і практичні підходи, які у свій час були започатковані Ф. Райффайзенем, В. Хазом й Г. Шульце-Делітчем, сьогодні активно використовуються керівництвом об'єднань, набуваючи якісно нового сучасного змісту. Прикладом такого еволюційного становлення є діяльність Центрального об'єднання німецьких роздрібних асоціацій торгівлі (Hauptverband des Deutschen Einzelhandels e.v. (HDE)). У статті ми подаємо дослівний переклад назви цієї організації з німецької мови на українську. Разом із тим, в українських і російських джерелах назва вищезазначеного об'єднання трактується по-різному. Так, у російськомовних виданнях зустрічається: Общество немецкой розничной торговли (HDE); Немецкая федерация розничной торговли (HDE); Федерация торгово-розничных компаний Германии (HDE); Объединение немецкой розничной торговли HDE. В україномовних переважають: Товариство німецької роздрібно торгівлі HDE; Федерація підприємств роздрібно торгівлі Німеччини (HDE); Німецька торгова асоціація (HDE). Попри це, усі назви мають відношення до одного формування, яке, по суті, виконує роль об'єднуючого центру німецьких суб'єктів роздрібно торгівлі. Далі по тексту ми будемо використовувати дослівний переклад назви цього об'єднання.

Центральне об'єднання німецьких роздрібних асоціацій торгівлі, як координуючий орган, розпочало своє функціонування у березні 1919 року. На той час головною метою створення і діяльності центрального офісу HDE в Берліні було бажання мати право національного голосу. Варто зазначити, що історичні події двадцятого століття не змінили напрям центрального вектору визначеної місії. Сьогодні HDE представляє собою одну з найбільших структурованих громадських інституцій Німеччини до складу якої входять близько 410 тисяч роздрібних торговельних підприємств і торговців. На підприємствах – членах Центрального об'єднання працює понад 2,7 млн осіб, що є одним із соціально орієнтованих показників, для оцінки роботи таких формувань. Сукупний обсяг товарообігу всіх учасників HDE у середньому складає близько 400 млрд євро на рік. Головною функцією залишається необхідність представлення інтересів операторів торгівлі у Німеччині та у межах Європейського Союзу [9].

Провідні позиції HDE на ринку Німеччини і Європи пояснюються наявністю достатньо широкого спектру партнерських організацій, з якими центральне об'єднання налагодило ділові стосунки. Серед близько сорока партнерів найбільше відомими є Німецьке товариство з розвитку міст і асоціацій торгівлі (Urbanicom), Федеральний союз німецької експортної торгівлі (BDEx), Центральний союз німецьких асоціацій торговельних установ і дистрибуції (CDH), Німецька центральна асоціація споживчої кооперації, Інститут дослідження торгівлі (EHI), Інститут з вивчення ринку і економічного розвитку (FH), Інститут економічних досліджень (IFO), Торгова асоціація Австрії, Опікунська рада Німеччини з надання професійної освіти та інші провідні організації й установи [5].

Крім безпосереднього членства у Центральному об'єднанні німецьких роздрібних асоціацій торгівлі, відповідно до регламентуючих документів, передбачено корпоративне членство. Корпоративними членами є фізичні та юридичні особи, які не беруть участь у роздрібно торгівлі. Разом із тим, у межах свого бізнесу, вони прямо чи опосередковано зацікавлені у розвитку цього сектору економіки. Такі суб'єкти ринку підтримують HDE фінансово або інституційно. У свою чергу HDE погоджує з ними надання взаємовигідних індивідуальних послуг. Партнерські зв'язки і корпоративне членство HDE достатньо ефективно використовує для реалізації своєї загальної політики, виконання визначених задач та при наданні відповідних послуг своїм членам.

Практично в усіх галузях економічної політики, питаннях оподаткування, законодавства, контролю якості, охорони навколишнього природного середовища і захисту прав споживачів HDE цілеспрямовує зусилля для відстоювання інтересів учасників об'єднання. Крім того, співпрацюючи з Конфедерацією німецьких роботодавців, HDE достатньо уваги приділяє стратегічним питанням роботи з персоналом. Саме тому основними стратегічними напрямками діяльності HDE визначено такі політики: економічна, споживча, тарифна, екологічна, торгова, податкова, лобіювання на законодавчому рівні, соціальна.

Для реалізації зазначених політик члени HDE беруть активну участь у роботі більше ніж 30 комітетів і робочих груп на національному (федеральному) й регіональному рівні. Це дає можливість відстоювати інтереси формування на етапі розробки загальних стандартів і встановленні керівних принципів з питань соціальної роботи, освіти, сталого розвитку, корпоративної соціальної відповідальності, економіки і статистики, оподаткування, тарифів, захисту прав споживачів, підтримки середнього класу, збереження оточуючого середовища, налагодження зв'язків з громадськістю. Разом із цим, для посилення ролі на внутрішньому і зовнішньому ринку HDE має офіси у Берліні й Брюсселі та є учасником більш ніж 60 національних і міжнародних організацій. Напрацьований потенціал дає змогу Центральному об'єднанню німецьких роздрібних асоціацій торгівлі надавати достатньо широкий спектр послуг своїм учасникам, корпоративним членам, партнерам і бажаним, зокрема:

- ✦ з питань охорони праці й техніки безпеки;
- ✦ проведення безготівкових розрахунків;
- ✦ різноманітні консалтингові послуги;
- ✦ перевірку кредитоспроможності потенційних клієнтів;
- ✦ з питань управління безпекою;
- ✦ послуги з питань патентування і захисту інтелектуальної власності;
- ✦ з процедури надання національного знаку якості «покоління чистих магазинів»;
- ✦ щодо комп'ютеризованого обліку нафтопродуктів;
- ✦ готельні послуги;
- ✦ послуги щодо проведення операцій з нерухомістю;
- ✦ прямі контакти зі світовою фінансовою компанією Global Blue з питань проведення операцій національними суб'єктами роздрібно торгівлі та їх міжнародними клієнтами у більш ніж со- рока країн;
- ✦ з питань логістики і безпеки реалізації транспортних перевезень;
- ✦ страхові послуги;
- ✦ спрощену процедуру доступу до співпраці з агенцією кредитних історій «SCHUFA», яка опрацьовує більш ніж 102,9 млн запитів на потенційний кредит;
- ✦ щодо налагодження можливих комунікаційних зв'язків і прямих контактів із засобами масової інформації;
- ✦ освітняські послуги у межах семінарів, цільових курсів і безпосереднього оволодіння знаннями в навчальних центрах та коледжах [3, 5, 6].

Крім перерахованого, Центральне об'єднання є провідною виставковою площадкою всієї німецької роздрібно торгівлі. Для реалізації цього на-пряму проводяться дні торгівлі, технічні й інформаційні сесії з актуальних питань функціонування торгового сектора національної і міжнародної економіки.

З метою мотивації своїх учасників Центральне об'єднання німецьких роздрібних асоціацій торгівлі ви-ступило засновником трьох найбільш престижних на-город: премії німецької роздрібно торгівлі; нагороди «магазин року»; комерційної премії інновацій [5].

Попри все, найбільш активну увагу фахівці HDE приділяють питанням посилення і забезпечення якості й безпечності продукції, формуванню необхідних для оперативної роботи баз даних, моніторингу залишків, а також наукових досліджень з конкретних напрямів, які є пріоритетними для розвитку торгового сектора. При цьому юристи HDE надають практичні консультації з питань трудових відносин, колективних переговорів і конкуренції, а також відстоюють права учасників Цен-трального об'єднання у судових процесах і захищають їх від недобросовісної конкуренції на внутрішньому, євро-пейському і світовому ринку.

Саме тому, з метою оперативної та ефективної співпраці із зовнішніми міжнародними інституціями, Центральне об'єднання німецьких роздрібних асоціа-

цій торгівлі проводить достатньо продуктивну роботу в Брюсселі. Враховуючи той факт, що сьогодні три чет-верті законодавчих питань економічного спрямування розглядається на рівні Європейського Союзу, HDE уваж-но відслідковує цей процес, у першу чергу, з точки зору прямих інтересів своїх учасників. Для цього Центральне об'єднання тісно співпрацює з Європейською організаці-єю торгівлі з питань захисту прав споживачів, продоволь-чої безпеки, охорони навколишнього природного серед-овища, а також з інших юридичних аспектів щодо зайня-тості населення, його соціального забезпечення, розвитку малого і середнього бізнесу та політики оподаткування. Разом із тим, однією з головних задач брюссельського офісу HDE є збір і розповсюдження необхідної інфор-мації для своїх членів про події в Європейському Союзі. Це спонукає HDE достатньо ефективно використовувати щомісячний інформаційний бюлетень «Інфо-Європа» як інструмент формування своєї позиції відносно європей-ських подій на початковій стадії або безпосередньо під час процесу законодавчої ініціативи та дає можливість відслідковувати свої інтереси, впливати на результат, унеможливити рішення, які можуть зашкодити націо-нальним очікуванням у цьому секторі економіки.

Стримке зростання вимог споживачів і жорсткість європейського законодавства щодо безпеки хар-чових продуктів, які реалізуються через торгову мережу, спонукало Центральне об'єднання німецьких роздрібних асоціацій торгівлі, як одного з головних ін-ституційних регуляторів національного та європейсько-го рівня, виступити ініціатором розробки єдиного стан-дарту для постачальників, що врахував би всі необхідні вимоги. У 2003 р. спеціалісти HDE запропонували ринку уніфікований міжнародний стандарт International food standard (IFS ver. 3). У 2004 р. HDE спільно з Федерацією підприємств торгівлі й дистрибуції Франції презентува-ли наступну версію цього стандарту. Остання, п'ята вер-сія – вийшла у 2007 р. як спільний документ трьох цен-тральних об'єднань представників роздрібно торгівлі Німеччини, Франції, Італії. Варто зазначити, що крім об'єднань, до розробки IFS залучалися такі всесвітньо відомі компанії, як Метро, Ашан та інші [10]. За своїм змістом IFS ver. 5 відповідає принципам Системи управ-ління безпекою харчових продуктів (НАССР), Належної виробничої практики (GMP) і міжнародного стандарту ISO 9001, а також основним нормам Глобальної ініціа-тиви з харчової безпеки (GFSI) [2, 4].

Основною метою International food standard є оцін-ка можливості виробляти і постачати у торговельну ме-режу стабільно безпечну продукцію. Для цього стандарт визначає:

- ✦ єдині критерії оцінки можливості виробників харчових продуктів виробляти і постачати без-печні продукти відповідно до їх специфікації й законодавчих вимог;
- ✦ комплексні вимоги по організації виробництва харчових продуктів, гігієни функціонування технологічних процесів, компетентності персо-налу та інші;

- ✦ зниження витрат виробника на процедуру підтвердження відповідності харчової продукції під час постачання, у тому числі на експорт [10].

Крім того, IFS використовується для аудиторських перевірок постачальників продуктів, що виготовляються під торгіву марку, а також розповсюджується на компанії, які займаються переробкою або фасуванням харчових продуктів.

Розглянута стратегічна ініціатива Центрального Об'єднання німецьких роздрібних асоціацій торгівлі щодо розробки комплексного стандарту, який встановлює єдині правила для головних учасників продуктового ланцюга, може служити прикладом колективної інституційної дії та соціальної відповідальності, що спонукатиме до наскрізної стандартизації процесу вирощування, переробки та реалізації продукції шляхом продукування нової версії IFS для сільськогосподарських виробників, переробних підприємств і суб'єктів роздрібно торгівлі (рис. 1).

нуючої вертикалі учасників НДЕ на національному (федеральному) й регіональному рівні. Для аналізу цікавою у цьому сенсі, з фахової та інституційної точок зору, є організаційна схема управління цими елементами центральним офісом НДЕ у м. Берліні. Так, шляхом еволюційних перетворень побудовано своєрідну ієрархічну систему координації та взаємодії громадських об'єднань в торговому секторі економіки Німеччини (рис. 2).

Відповідно до сформованого механізму співпраці національні асоціації представляють інтереси учасників процесу на рівні політичних партій, державних установ і громадськості. Вони координують роботу своїх афілійованих (пов'язаних) регіональних об'єднань і за необхідності забезпечують організацію колективної підтримки для вирішення питань, що являють собою відповідні професійні інтереси. У свою чергу регіональні асоціації торгівлі та їх місцеві осередки, маючи безпосередній контакт з учасниками, несуть пряму відповідальність за їх діяльність, організовуючи фактичні й експертні консультації бажаним. Така близькість зі своїми членами

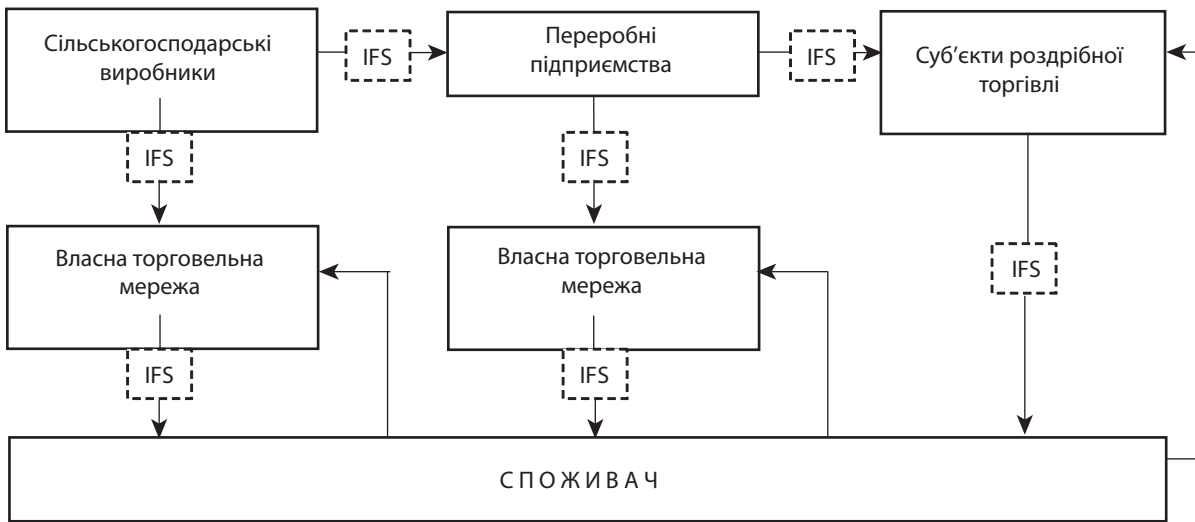

Рис. 1. Можлива схема застосування нової версії стандарту IFS по усьому продуктовому ланцюгу

Джерело: розробка автора.

Запровадження наскрізного стандарту, який буде регламентувати діяльність всіх учасників продуктового ланцюга і визначати вимоги до якісних показників всіх складових процесу, починаючи від підготовки сировини до постачання готової продукції в торговельну мережу, сприятиме необхідності узгоджених дій кожного причетного до кінцевого результату. Координаторами мають бути представники громадських об'єднань торгівлі, як суб'єкти, які безпосередньо контактують зі споживачами і першими відповідають перед ними за якість придбаної продукції. Саме це повинно спонукати державні інституції, виробників і наукові установи визнати пріоритет й рівень відповідальності торгівлі, підтримати їх ініціативу та сприяти втіленню цієї програми в ринкові умови сьогодення.

Поряд із розглянутою ініціативою заслугоує на увагу ще один взірць інституційної особливості, який характеризує системний підхід до формування коорди-

дає можливість проводити живу, сучасну і гнучку роботу й отримувати оперативну інформацію про думки та настрої на місцях. Для гарантування необхідної ефективності роботи встановлено жорсткі критерії щодо кількості членів регіонального об'єднання і фіксований розмір членських внесків. У свою чергу регіональні торгові асоціації є членами федеральних об'єднань. Попри це, варто зазначити, що національні асоціації зі своїми афілійованими регіональними асоціаціями формують так званий «регіональний стовп», а федеральні асоціації торгівлі представляють собою «професійний стовп» у національній вертикалі координації та взаємодії. При цьому федеральні торгові асоціації тісно співпрацюють з національними і регіональними об'єднаннями, забезпечуючи виконання конкретних технічних, інформаційних, наукових, навчальних та інших задач. Вершиною такого «професійного стовпа» є Центральне об'єднання німецьких роздрібних асоціацій торгівлі [5].

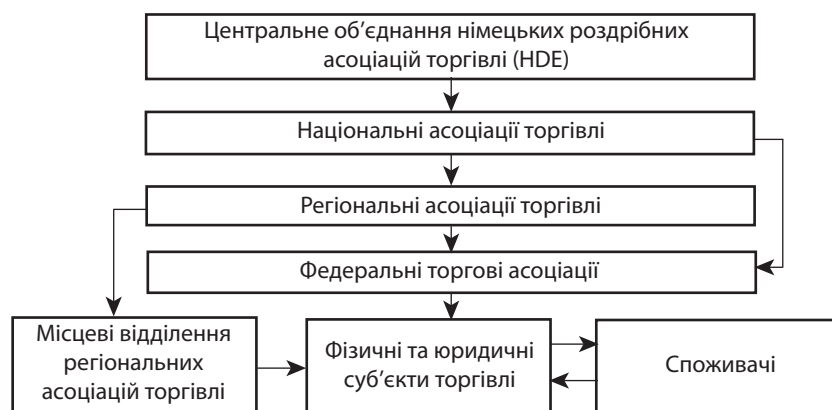

Рис. 2. Система координації та взаємодії громадських об'єднань в торговому секторі економіки Німеччини

Джерело: сформовано автором.

Крім розглянутого, заслуговує на увагу усталена і роками апробована система управління HDE. Організаційно вона представляє собою лінійно-функціональне підпорядкування окремих взаємопов'язаних елементів, що мають конкретно визначені функції, регламентовані законодавством Німеччини, статутом Центрального об'єднання, потребами ринку і суспільства (рис. 3). Крім відділів, які забезпечують функціонування Центрального об'єднання, німецьких роздрібних асоціацій торгівлі з питань, що відображені на схемі, для підготовки стратегічно важливих рішень у HDE сформовано необхідні комітети з відповідними робочими групами, до складу яких входять висококваліфіковані спеціалісти за напрямками. Так, у комітеті з питань податкової політики функціонують робочі групи з оподаткування, статистики роздрібно торгівлі, попиту і пропозиції, особливостей діяльності малих і середніх підприємств. У комітеті з питань торгівлі у місті, спільно з Інститутом роздрібно торгівлі (ЕНІ) у листопаді 2010 р. створено робочу групу «ЕНІ / HDE Logistik-Roundtable» (Логістика. Круглий стіл), яка регулярно розглядає новини торгівлі й стратегічні питання логістики, а також в якій відбувається обмін досвідом між торговими компаніями. Комітет з питань екологічної політики реалізує свою діяльність через функціонування робочих груп з енергетики, поводження з відходами, політики у галузі хімічних речовин.

Крім того, у HDE працюють комітети з питань: продовольчого закону і контролю якості; непродовольчих товарів; підтримки нових платіжних систем; тарифної політики; соціальної політики; корпоративної соціальної відповідальності (GSR); дотримання законодавства і конкуренції; дотримання статутної діяльності (ORSA). Достатньо активну позицію в Центральному об'єднанні займає Рада з освіти. До її складу входить робоча група по роботі з коледжами і навчальними центрами, а також з питань професійного розвитку кадрів і група експертів з дотримання трудового права й прав персоналу.

Відділи структури управління, комітети і робочі групи Центрального об'єднання німецьких роздрібних асоціацій торгівлі спроможні оперативно вирішувати широкий спектр поточних питань, а також прогнозувати і моделювати перспективу його розвитку. Результати роботи HDE підтверджують раціональний і об'єктивний

підхід щодо організаційної побудови розглянутої інституції, ефективність її функціонування, а головне – необхідність посилення ролі громадських об'єднань як одного з основних регуляторів сучасної економіки та основоутворювача фахового інституційно спроможного соціально відповідального національного середовища.

Усе це стало можливим завдяки тому, що у Німеччині держава, реально оцінюючи свій потенціал і ресурс формувань, які представляють інтереси виробників, достатньо прагматично, на правовому та інституційному рівні підійшла до питання збалансування інтересів учасників соціально-економічного процесу. Саме тому основою економічної системи цієї країни є принципи соціально орієнтованої економіки, відповідно до яких держава виконує функцію загального регулювання ринкової економіки. У встановлених державою межах господарюючі суб'єкти мають право виконувати будь-яку діяльність і приймати будь-які рішення. Державні органи принципово не вмішуються у процес. При цьому, однією з головних задач держави залишається забезпечення вільної та прозорої конкуренції [8].

Даній меті служить прийнятий у 1957 р. закон про картелі (про недопущення обмежень конкуренції), який забороняє будь-які дії або домовленості, що можуть, шляхом обмеження конкуренції, вплинути на ринкові умови підприємницької діяльності [7]. Фактично цей Закон являється центральною нормою німецького анти-монопольного конкурентного права, сприяє ефективній діяльності суб'єктів господарювання і визнає існуючу владу ринку, що є запорукою успіху Німеччини.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, варто зазначити, що сьогодні, у зв'язку з поглибленням європейської інтеграції, повноваження щодо реалізації політики у сфері конкуренції переходять до європейських інституцій. Держави – учасниці Європейського Союзу, зі свого боку, залишають за собою забезпечення досягнення стабільного рівня цін, зменшення безробіття, позитивного зовнішньоекономічного балансу. Крім того, відбувається процес делегування основних регулюючих функцій держави громадським професійним і галузевим об'єднанням, що є активними учасниками

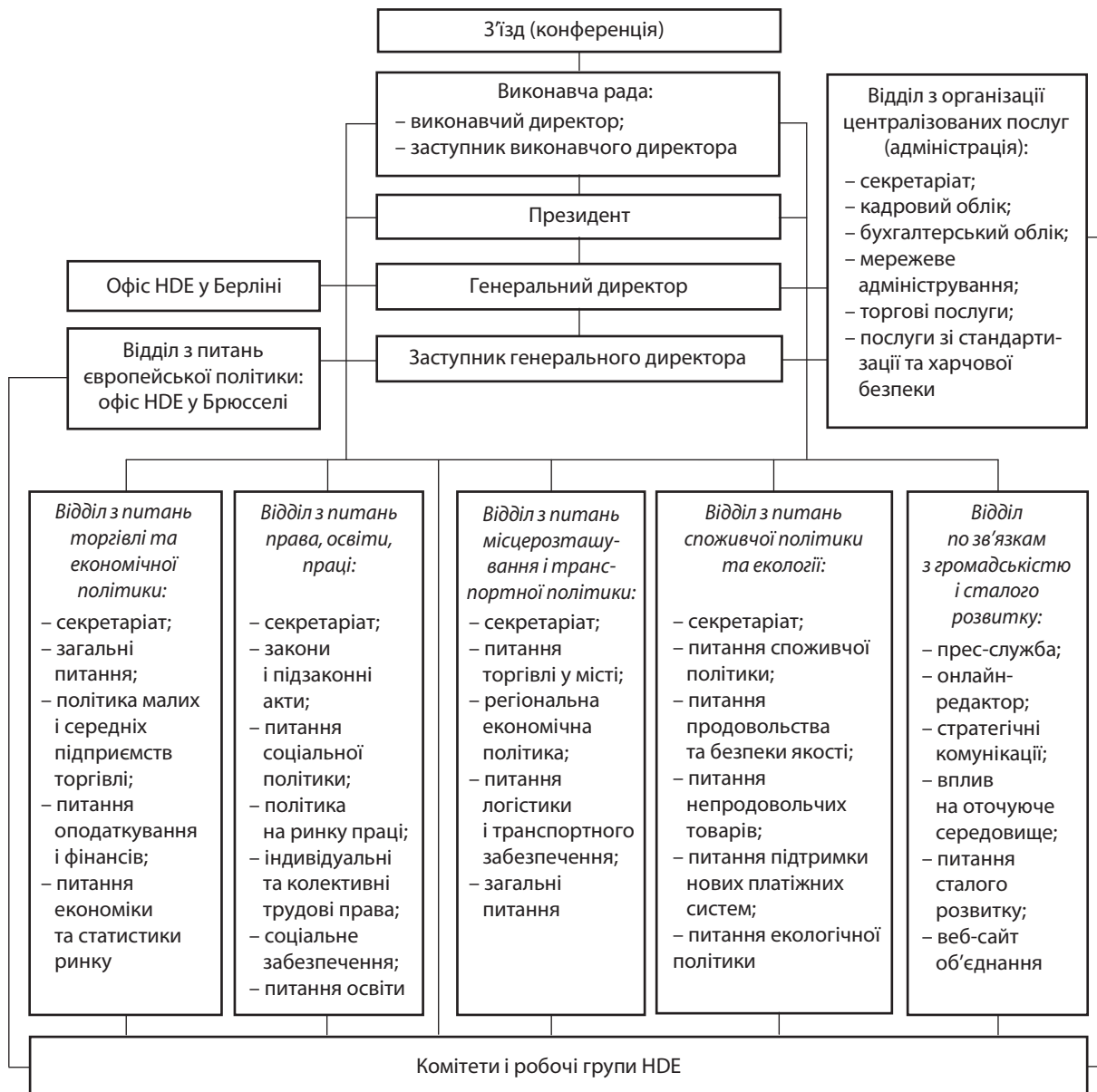

Рис. 3. Схема управління Центрального об'єднання німецьких роздрібних асоціацій торгівлі (HDE)*

Джерело: розробка автора з використанням [5].

побудови фахового інституційно спроможного соціально відповідального середовища. Такий підхід довів свої переваги і може бути взірцем для країн, що роблять свої кроки в ринковій суспільно орієнтованій економіці, обравши європейські цінності. Україна у цьому сенсі може зайняти достойне місце. Одним із шляхів для реалізації національних стратегічних планів повинно бути прийняття Закону України «Про внутрішню торгівлю», яка посідає друге місце після фінансового сектора економіки з обігом коштів у майже 530 млрд грн (інвестиційна привабливість виробничо-торговельної діяльності у 2012 р. склала 448 млн дол США; податкові надходження до різних бюджетів і Пенсійного фонду – понад 20 млрд грн) [11]. У цьому секторі економіки існують значні резерви. Так, за підрахунками Міністерства економічного розвитку і торгівлі, менше ніж 29% харчових продуктів і товарів в Україні реалізуються через стаціонарні заклади, що є однією з головних причин 40% торгового тіншового

обігу. У Німеччині 99% продукції споживач купує через легальні торговельні установи. Об'єктивна оцінка такого позитивного досвіду і його грамотне використання сприятиме отриманню бажаних результатів для нашої національної економіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Кабінет Міністрів України. Проект Закону України «Про внутрішню торгівлю» від 10.11.2011 № 9443 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=41741
2. Інформаційний портал «Глобальна ініціатива з безпеки харчових продуктів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : mygfsi.com
3. Інформаційний портал «Знак якості «Покоління чистих магазинів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : generationenfreundliches-einkaufen.de/pb/site/gen

4. Міжнародний сертифікаційний центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : worldico.org/products/gmp.html
5. Німецька федерація роздрібної торгівлі (HDE) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : einzelhandel.de/pb/site/hde/node
6. Німецьке товариство зі збору інформації про патенти і товарні знаки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : vgwort.de/die-vg-wort.html
7. Німецький закон проти обмежень конкуренції «Das Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen (GWB)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : de.wikipedia.org/wiki/Gesetz_gegen_Wettbewerbsbeschr
8. Портал інформаційної підтримки зовнішньоекономічної діяльності «Внешмаркет» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : vneshmarket.ru/content/document
9. Розничная торговля Германии 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : beraturg-ukraine.de
10. Швейцарська група з контролю за нафтопродуктами (SGS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ua.sgs.com/ru_ua/print/certification_ifs.htm
11. Як упорядкувати внутрішню торгівлю? // Діловий вісник. – 2011. – № 09(208) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : uccs.org.ua/synopsis/dv/2011/dv1109222.ua.html

REFERENCES

Informatsiyni portal «Hlobalna initsiatyva z bezpeky kharchovykh produktiv». www.mygfsi.com

Informatsiyni portal «Znak yakosti «Pokolinnia chystykh mahazyniv». www.generationenfreundliches-einkaufen.de/pb/site/gen.

[Legal Act of Ukraine]. www.w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=41741

Mizhnarodnyi sertyfikatsiyni tsentr. www.worldico.org/products/gmp.html

Nimetska federatsiia rozdribnoi torhivli (HDE). www.einzelhandel.de/pb/site/hde; einzelhandel.de/pb/site/hde/node

Nimetske tovarystvo zi zboru informatsii pro patenty i tovarni znaky. www.vgwort.de/die-vg-wort.html

“Nimetskyi zakon proty obmezhen konkurentsii [Germanof law restrictions on competition].” www.de.wikipedia.org/wiki/Gesetz_gegen_Wettbewerbsbeschr

Portal informatsiynoi pidtrymky zovnishnyoekonomichnoi diialnosti «Vneshmarket». www.vneshmarket.ru/content/document

“Roznichnaia trgovlia Germanii 2010 [Retailing in Germany 2010].” www.beraturg-ukraine.de

Shveysarska grupa z kontroliu za naftoproduktami (SGS). www.ua.sgs.com/ru_ua/print/certification_ifs.htm

“Yak uporiadkuvaty vnutrishniu torhivliu? [How to regulate domestic trade?].” www.uccs.org.ua/synopsis/dv/2011/dv1109222.ua.html

УДК 658.5

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЧИННИКІВ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА НА ЗОВНІШНЬОМУ РИНКУ

КОКУРА К. В.

УДК 658.5

Кокура К. В. Особливості впливу чинників на конкурентоспроможність підприємства на зовнішньому ринку

У статті обґрунтовано актуальність дослідження впливу чинників на конкурентоспроможність підприємства на зовнішньому ринку. Визначено чинники національного та міжнародного середовища, які впливають на конкурентоспроможність підприємства на зовнішньому ринку фінансових регіональних кластерів. Описано взаємодію внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, яке здійснює діяльність на зовнішньому ринку.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, конкурентна перевага, зовнішній ринок, чинники зовнішнього середовища.

Рис.: 2. **Бібл.:** 8.

Кокура Катерина Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (кв. Молодіжний, 20а, Луганськ, 91034, Україна)

E-mail: poltoradneva@gmail.com

УДК 658.5

Кокура Е. В. Особенности влияния факторов на конкурентоспособность предприятия на внешнем рынке

В статье обоснована актуальность исследования влияния факторов на конкурентоспособность предприятия на внешнем рынке. Определены факторы национальной и международной среды, влияющие на конкурентоспособность предприятия на внешнем рынке финансовых региональных кластеров. Описано взаимодействие внутренней и внешней среды предприятия, осуществляющего деятельность на внешнем рынке.

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятия, конкурентное преимущество, внешний рынок, факторы внешней среды.

Рис.: 2. **Библ.:** 8.

Кокура Екатерина Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента внешнеэкономической деятельности, Восточноукраинский национальный университет им. В. Даля (кв. Молодежный, 20а, Луганск, 91034, Украина)

E-mail: poltoradneva@gmail.com

UDC 658.5

Kokura Ye. V. Specific Features of Influence of Factors on Competitiveness of a Company in a Foreign Market

The article justifies urgency of the study of influence of factors on competitiveness of a company in a foreign market. It determines factors of national and international environment that influence upon competitiveness of a company in the foreign market of financial regional clusters. It describes interaction of internal and external environment of a company that performs activity in a foreign market.

Key words: competitiveness of a company, competitive advantage, foreign market, factors of external environment.

Pic.: 2. **Bibl.:** 8.

Kokura Yekaterina V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management of Foreign Economic Activity, East-Ukrainian National University named after V. Dahl (kv. Molodizhnyy, 20a, 91034, Ukraine)

E-mail: poltoradneva@gmail.com

4. Міжнародний сертифікаційний центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : worldico.org/products/gmp.html
5. Німецька федерація роздрібної торгівлі (HDE) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : einzelhandel.de/pb/site/hde/node
6. Німецьке товариство зі збору інформації про патенти і товарні знаки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : vgwort.de/die-vg-wort.html
7. Німецький закон проти обмежень конкуренції «Das Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen (GWB)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : de.wikipedia.org/wiki/Gesetz_gegen_Wettbewerbsbeschr
8. Портал інформаційної підтримки зовнішньоекономічної діяльності «Внешмаркет» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : vneshmarket.ru/content/document
9. Розничная торговля Германии 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : beraturg-ukraine.de
10. Швейцарська група з контролю за нафтопродуктами (SGS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ua.sgs.com/ru_ua/print/certification_ifs.htm
11. Як упорядкувати внутрішню торгівлю? // Діловий вісник. – 2011. – № 09(208) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ucc.org.ua/synopsis/dv/2011/dv1109222.ua.html

REFERENCES

Informatsiyni portal «Hlobalna initsiatyva z bezpeky kharchovykh produktiv». www.mygfsi.com

Informatsiyni portal «Znak yakosti «Pokolinnia chystykh mahazyniv». www.generationenfreundliches-einkaufen.de/pb/site/gen.

[Legal Act of Ukraine]. www.w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=41741

Mizhnarodnyi sertyfikatsiyni tsentr. www.worldico.org/products/gmp.html

Nimetska federatsiia rozdribnoi torhivli (HDE). www.einzelhandel.de/pb/site/hde; einzelhandel.de/pb/site/hde/node

Nimetske tovarystvo zi zboru informatsii pro patenty i tovarni znaky. www.vgwort.de/die-vg-wort.html

“Nimetskyi zakon proty obmezhen konkurentsii [Germanof law restrictions on competition].” www.de.wikipedia.org/wiki/Gesetz_gegen_Wettbewerbsbeschr

Portal informatsiynoi pidtrymky zovnishnyoekonomichnoi diialnosti «Vneshmarket». www.vneshmarket.ru/content/document

“Roznichnaia trgovlia Germanii 2010 [Retailing in Germany 2010].” www.beraturg-ukraine.de

Shveysarska grupa z kontroliu za naftoproduktami (SGS). www.ua.sgs.com/ru_ua/print/certification_ifs.htm

“Yak uporiadkuvaty vnutrishniu torhivliu? [How to regulate domestic trade?].” www.ucci.org.ua/synopsis/dv/2011/dv1109222.ua.html

УДК 658.5

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЧИННИКІВ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА НА ЗОВНІШНЬОМУ РИНКУ

КОКУРА К. В.

УДК 658.5

Кокура К. В. Особливості впливу чинників на конкурентоспроможність підприємства на зовнішньому ринку

У статті обґрунтовано актуальність дослідження впливу чинників на конкурентоспроможність підприємства на зовнішньому ринку. Визначено чинники національного та міжнародного середовища, які впливають на конкурентоспроможність підприємства на зовнішньому ринку фінансових регіональних кластерів. Описано взаємодію внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, яке здійснює діяльність на зовнішньому ринку.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, конкурентна перевага, зовнішній ринок, чинники зовнішнього середовища.

Рис.: 2. **Бібл.:** 8.

Кокура Катерина Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (кв. Молодіжний, 20а, Луганськ, 91034, Україна)

E-mail: poltoradneva@gmail.com

УДК 658.5

Кокура Е. В. Особенности влияния факторов на конкурентоспособность предприятия на внешнем рынке

В статье обоснована актуальность исследования влияния факторов на конкурентоспособность предприятия на внешнем рынке. Определены факторы национальной и международной среды, влияющие на конкурентоспособность предприятия на внешнем рынке финансовых региональных кластеров. Описано взаимодействие внутренней и внешней среды предприятия, осуществляющего деятельность на внешнем рынке.

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятия, конкурентное преимущество, внешний рынок, факторы внешней среды.

Рис.: 2. **Библ.:** 8.

Кокура Екатерина Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента внешнеэкономической деятельности, Восточноукраинский национальный университет им. В. Даля (кв. Молодежный, 20а, Луганск, 91034, Украина)

E-mail: poltoradneva@gmail.com

UDC 658.5

Kokura Ye. V. Specific Features of Influence of Factors on Competitiveness of a Company in a Foreign Market

The article justifies urgency of the study of influence of factors on competitiveness of a company in a foreign market. It determines factors of national and international environment that influence upon competitiveness of a company in the foreign market of financial regional clusters. It describes interaction of internal and external environment of a company that performs activity in a foreign market.

Key words: competitiveness of a company, competitive advantage, foreign market, factors of external environment.

Pic.: 2. **Bibl.:** 8.

Kokura Yekaterina V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management of Foreign Economic Activity, East-Ukrainian National University named after V. Dahl (kv. Molodizhnyy, 20a, 91034, Ukraine)

E-mail: poltoradneva@gmail.com

Світовий економічний простір – це складна та багатогранна система, в якій промислові підприємства є суб'єктами міжнародної торгівлі та забезпечують місце країни в міжнародному розподілі праці та її імідж серед інших держав. Однією з найважливіших складників процесу підвищення конкурентоспроможності промислового підприємства на зовнішньому ринку є аналіз чинників зовнішнього середовища. Розвиток економіки України та участь в інтеграційних процесах обумовлюють важливість дослідження питань, пов'язаних із забезпеченням конкурентоспроможності підприємств, які здійснюють діяльність на зовнішньому ринку. Суб'єкти господарчої діяльності являють собою ланку в ланцюжку, що пов'язує світовий економічний простір і Україну як державу з ринковою економікою. Крім того, реальні й потенційні учасники світового обміну товарами або послугами забезпечують місце країни в міжнародному розподілі праці та її імідж серед інших держав. Рівень конкурентоспроможності підприємств – учасників зовнішнього ринку є прямо пропорційним рівню конкурентоспроможності країни в цілому. Досягнення конкурентоспроможності підприємства на зовнішньому ринку залежить від багатьох параметрів, серед яких важливу роль відіграють чинники внутрішнього і зовнішнього середовища.

У науковій літературі достатньо широко представлено дослідження чинників зовнішнього середовища підприємства, результатами яких є надання класифікації, особливостей та інших аспектів щодо зовнішнього середовища: І. Ансофф, А. Е. Воронкова, Ю. Б. Іванов, І. О. Піддубний, М. Е. Портер, І. Ю. Сіваченко, Р. А. Фатхутдінов, Т. Г. Філософова [1 – 8]. Втім, у сучасних умовах мінливого зовнішнього середовища існує потреба комплексного дослідження впливу чинників на конкурентоспроможність підприємства на зовнішньому ринку.

Метою статті є дослідження впливу чинників конкурентоспроможності підприємства на зовнішньому ринку.

Одним із найважливіших явищ ринкової економіки є конкуренція, яка є гнучким інструментом регулювання та розвитку економічної системи. Завдяки механізму дії конкуренції відбувається взаємодія попиту та пропозиції, розміщуються та розподіляються ресурси, стимулюється інноваційна діяльність, контролюється поведінка економічних суб'єктів і ринкові відносини на

всіх ієрархічних рівнях. За думкою науковців [1, 2], всю кількість конкурентних відносин, що виникають у сфері економіки, можна підрозділити на чотири рівні: *мікрорівень* (конкретні види продукції, виробництва, підприємства); *мезорівень* (галузі, корпоративні об'єднання підприємств і фірм конгломератного типу); *макрорівень* (окремі країни); *мегарівень* (народно-господарчі комплекси). Усі рівні конкурентних відносин знаходяться у тісній взаємодії, тому зміни у будь-якому з них приводять до перетворень в інших та в економічній системі в цілому. Так, наприклад, підвищення темпів виробництва певної продукції впливає на зростання макроекономічних показників і розвиток економіки країни. Залежно від масштабу виділяють національні та міжнародні конкурентні відносини, схема взаємозв'язку яких із рівнями конкурентних відносин надається на рис. 1. Конкурентні відносини на рівні підприємства, виробництва, товару, галузі або країни можуть розглядатися як у національному, так і міжнародному масштабі, на відміну від народно-господарчих комплексів, які вже за своєю сутністю передбачають саме міжнародний аспект.

Незалежно від рівня або масштабу, на яких розглядаються конкурентні відносини, ключовою ланкою у досягненні конкурентоспроможності галузі, країни або народно-господарчого комплексу є підприємство. Саме ефективність діяльності підприємства зумовлює стан вищих за рівнем конкурентних відносин, при цьому характерно, що конкурентоспроможність виробництва, товару, послуги, персоналу – це також наслідок функціонування підприємства та організації тих процесів, що відбуваються на ньому. Інтеграційні процеси останніх років сприяють більш глибокому прониканню до сфери конкурентних відносин й впливу на діяльність суб'єктів господарювання поряд із національними чинниками міжнародних. Дослідження саме міжнародного аспекту конкурентоспроможності підприємства набуває актуальності.

Зовнішній ринок як конкурентне середовище в порівнянні з національним характеризується такими параметрами: велика за територіально-географічною ознакою площа; велика кількість потенційних постачальників, споживачів, конкурентів; високий рівень конкуренції; високий ступінь невизначеності; швидкі темпи змінювання процесів, що відбуваються; регулювання взаємодії між партнерами здійснюється через норми міжнародного права.

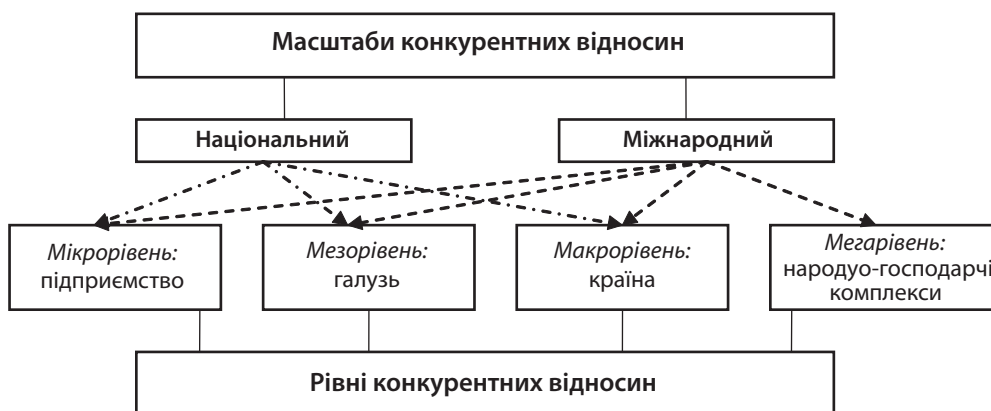

Рис. 1. Схема взаємозв'язку між масштабами і рівнями конкурентних відносин

Міжнародний ринок як конкурентне середовище у порівнянні з національним характеризується такими параметрами: велика за територіально-географічною ознакою площа; велика кількість потенційних поставальників, споживачів, конкурентів; високий рівень конкуренції; високий ступінь невизначеності; швидкі темпи змінювання процесів, що відбуваються; регулювання взаємодії між партнерами здійснюється згідно з нормами міжнародного права; великий вплив здійснюють міжнародні організації. Зовнішній ринок являє собою складну економічну систему, розвиток якої відбувається згідно з економічними законами та регулюється суспільством. Суб'єкти зовнішнього ринку мають досягти високого рівня конкурентоспроможності та постійно підтримувати його. Основна роль в цьому процесі належить аналізу чинників конкурентоспроможності та вмінню ефективно їх використовувати.

Діяльність підприємств на зовнішньому ринку передбачає детальний аналіз та вміння швидко реагувати на зміну зазначених параметрів. Але значення чинників національного середовища для промислових підприємств, які діють на зовнішньому ринку, є дуже високим. За логікою науковців [5], внутрішні конкурентні переваги підприємства витікають із внутрішнього середовища, у той самий час джерелом зовнішніх конкурентних переваг підприємства є зовнішнє середовище. Конкурентні переваги промислового підприємства ґрунтуються на факторах виробництва та інших чинниках, що надає материнська країна, тобто національне середовище [5, с. 621]. При цьому міжнародне середовище виступає місцем реалізації конкурентних переваг промислового підприємства. Тому доцільно розглядати зовнішнє середовище так: національне – з точки зору можливості формування конкурентних переваг промислового підприємства, а середовище країни-реципієнта – з позицій можливості реалізації даних конкурентних переваг.

Узагальному вигляді всю сукупність чинників конкурентоспроможності підприємства можна розділити на дві основні категорії: чинники внутрішнього та зовнішнього середовища. До першої категорії традиційно відносять такі елементи, як: організаційна структура, апарат управління, місія, цілі, стратегія підприємства, персонал, наявна технологічна база, фінанси, інвестиції, інновації, інформація тощо. Очевидно, що чинники внутрішнього середовища актуальні як для підприємств, які здійснюють свою діяльність на внутрішньому ринку, так і для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Крім того, характерною ознакою таких чинників є те, що їхній стан – це наслідок прийнятих керівництвом підприємства управлінських рішень, тобто цією категорією чинників управляють в процесі діяльності.

Інша категорія чинників конкурентоспроможності підприємства – це чинники зовнішнього середовища, які, по-перше, є незалежними від діяльності конкретного підприємства, а, по-друге, не однакові для суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність на внутрішньому та зовнішньому ринку. Для підприємств, які функціонують в ринковому просторі своєї країни, зовнішнє середовище окреслюється національними чинниками, до яких нале-

жать: стан розвитку економіки; галузева структура економіки; рівень державного регулювання економіки; темпи зростання економіки; рівень життя населення; стан політичної ситуації в країні; наявність джерел сировини; ємність внутрішнього ринку; рівень конкуренції на ринку тощо. Особливістю національних чинників конкурентоспроможності є те, що вони впливають на господарчих суб'єктів окремої країни, які здійснюють свою діяльність на внутрішньому і на зовнішньому ринку.

Чинники зовнішнього середовища доцільно систематизувати за чотирма рівнями: мікрорівень, мезорівень, макрорівень та мегарівень. На мікрорівні розташовані чинники, зумовлені діяльністю промислових підприємств при реалізації продукції на ринку країни-реципієнта. На ефективність взаємодії контрагентів із різних країн впливає низка чинників мікрорівня, серед яких і забезпеченість основними засобами, і репутація, і рівень технологічності виробництва тощо. Чинники мезорівня витікають із особливостей регіонального розвитку промислового підприємства в материнській країні та споживачів у країні-реципієнті. Окремі регіони країни часто значно різняться за економічним, політичним, культурним та іншим розвитком, тому врахування таких особливостей має велике значення для промислових підприємств, що здійснюють діяльність на міжнародному ринку. Вплив чинників макрорівня також відіграє важливу роль для підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств на зовнішньому ринку, особливо стосовно державної торговельної політики, яка реалізується через підтримку вітчизняного виробництва, встановлення санітарних, екологічних та інших норм. Чинники мегарівня впливають на всіх учасників міжнародної торгівлі, зокрема, суб'єктів материнської країни й країни-реципієнта та обумовлюються діяльністю міжнародних організацій. До компетенції наддержавних органів належать не лише економічні, але й політичні, соціальні, культурні, екологічні, правові та інші сфери міжнародної взаємодії. На рис. 2 представлено схему взаємодії внутрішнього та зовнішнього середовища промислового підприємства (національного середовища, середовища країни-реципієнта та міжнародного середовища), яке здійснює свою діяльність на зовнішньому ринку.

Конкурентні переваги представляють частину цілого – промислового підприємства, яке, у свою чергу, є також частиною – ринку країни-реципієнта, а останній також є складовою міжнародного ринку. Стан ринку країни-реципієнта змінюється під впливом міжнародних чинників. Так, наприклад, зниження цін на промислову продукцію на міжнародному ринку, або в будь-якій із його частин, неодмінно призведе до зниження попиту на продукцію, що реалізується на ринку певної країни. Встановлення однією із країн – учасників міжнародного ринку цін на промислову продукцію вище за ринкові спричинить підвищення попиту на ринках інших країн, що реалізують дану продукцію. Під впливом зазначених чинників ринок країни-реципієнта здійснює перехід у той чи інший стан, тому конкурентоспроможність промислового підприємства, що є частиною даного ринку, дуже

залежить від стану ринку. Оцінювання конкурентоспроможності промислового підприємства на зовнішньому ринку, у свою чергу, повинно включати інформацію щодо стану ринку країни-реципієнта та враховувати інші особливості внутрішнього та зовнішнього середовища.

сприяє розвитку економіки України та підвищенню ефективності її функціонування. Але, незалежно від виду діяльності, підприємство повинно будувати свої стратегічні та оперативні плани з урахуванням як міжнародних, так і національних чинників конкурентоспроможності..

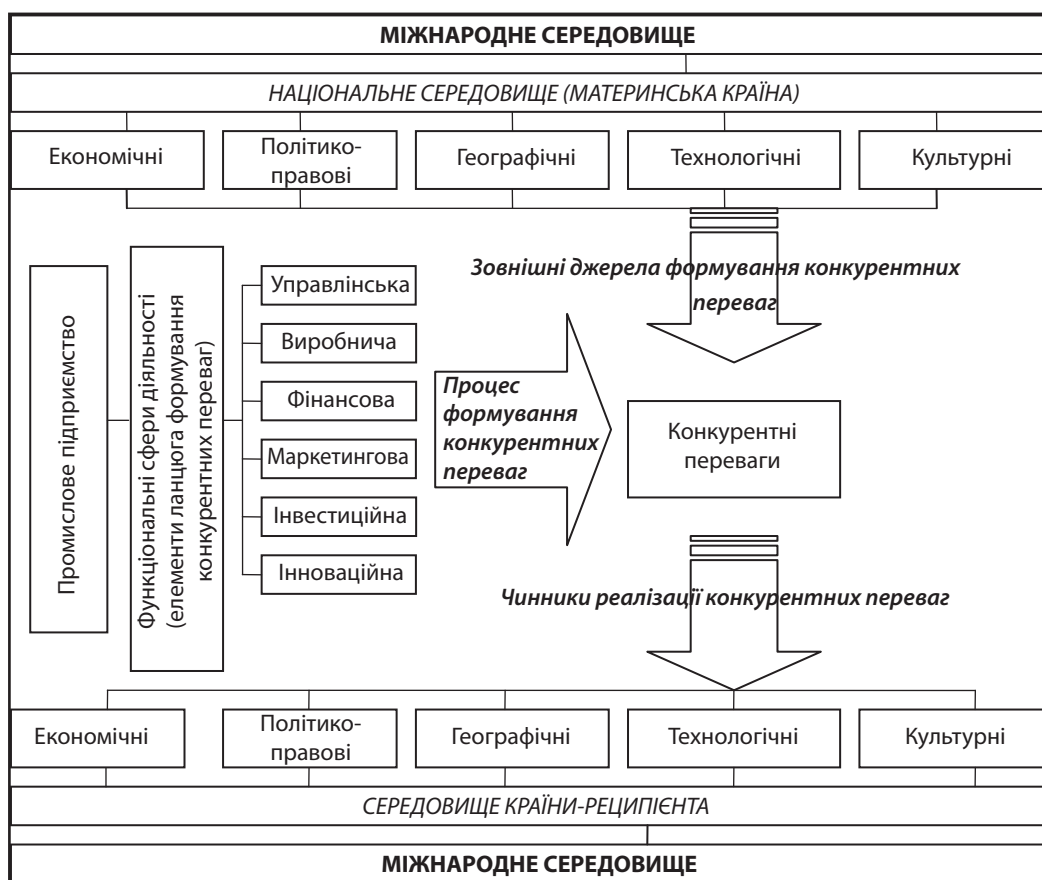

Рис. 2. Взаємодія внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, яке здійснює діяльність на зовнішньому ринку

Високому ступеню впливу міжнародних чинників підлегла і діяльність, що пов'язана із фінансовими операціями, активами та створенням банківських, кредитних, страхових організацій за межами України. Дані сфери функціонування для вітчизняних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності є новими, вони знаходяться на початковій стадії розвитку в нашій країні. Якщо банківська система переважно сформована, хоча й не відпрацьована достатньо, то кредитно-фінансові та страхові механізми тільки створюються. Аналогічний період формування переживає сьогодні й український фондовий ринок в умовах слабкої законодавчої підтримки. Значені процеси, що відбуваються у даних сферах української економіки, обумовлюють високий ступінь впливу на конкурентоспроможність міжнародних чинників.

Міжнародні чинники конкурентоспроможності значно впливають на зовнішньоекономічну діяльність, яка пов'язана з купівлею, продажем й обміном валюти на валютних аукціонах, біржах і на міжбанківському валютному ринку. Даний вид діяльності супроводжується великою кількістю ризиків і значною мірою залежить від коливань валютних курсів на міжнародному валютному ринку. Різноманітність видів зовнішньоекономічної діяльності

ВИСНОВКИ

Конкурентоспроможність підприємства на зовнішньому ринку формується під впливом міжнародних і національних чинників, які є взаємозалежними та діють системно. Кожний суб'єкт господарчої діяльності, що включається до конкурентної боротьби на зовнішньому ринку, має усвідомлювати роль цих параметрів економічної системи. Запорука успіху підприємства полягає в ефективному управлінні чинниками внутрішнього середовища поряд із швидким пристосуванням до змін у зовнішньому середовищі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ансофф І.** Стратегическое управление / И. Ансофф / Пер. с англ. Л. И. Евенко. – М.: Экономика, 1989. – 516 с.
2. **Воронкова А. Э.** Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация : [монография] / А. Э. Воронкова. – Луганск : ВНУ ім. В. Даля, 2004. – 320 с.
3. **Іванов Ю. Б.** Конкурентні переваги підприємств: оцінка, формування та розвиток : [монография] / Ю. Б. Іванов, П. А. Орлов, О. Ю. Іванова. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2008. – 352 с.

4. Піддубний І. О. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства : [навч. посіб.] / І. О. Піддубний, А. І. Піддубна. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 270 с.

5. Портер М. Е. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / М. Е. Портер. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 715 с.

6. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства (організації) : [навч. посіб.] / [за ред. І. Ю. Сиваченко]. – К. : ЦУЛ, 2003. – 186 с.

7. Фатхутдінов Р. А. Управління конкурентоспроможністю організації : [підруч.] / Р. А. Фатхутдінов, Г. В. Осовська. – К. : Кондор, 2009. – 470 с.

8. Философова Т. Г. Конкуренция и конкурентоспособность : [учеб. пособ.] / Т. Г. Философова. – М. : ЮНИТИ, 2007. – 271 с.

REFERENCES

Ansoff, I. *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic Management]. Moscow: Ekonomika, 1989.

Fatkhutdinov, R. A., and Osovska, H. V. *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu orhanizatsii* [Management of competitiveness of organization]. Kyiv: Kondor, 2009.

Filosofova, T. G. *Konkurentosposobnost* [Competition and Competitiveness]. Moscow: YUNITI, 2007.

Porter, M. E. *Konkurentnoe preimushchestvo: Kak dostich vysokogo rezultata i obespechit ego ustoychivost* [Competitive Advantage: How to achieve high results and sustained]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2005.

Piddubnyi, I. O., and Piddubna, A. I. *Upravlinnia mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu pidpriemstva* [Management of international competitiveness of the enterprise]. Kh.: INZHEK, 2006.

Upravlinnia mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu pidpriemstva (orhanizatsii) [Management of international competitiveness of the enterprise (organization)]. Kyiv: TsUL, 2003.

Voronkova, A. E. *Stratehycheskoe upravlenye konkurentosposobnym potentsyalom predpriyatiya: dyahnostyka y orhanyzatsiya* [Strategic management of the competitive capacity of enterprise: diagnosis and organization]. Lugansk: VNU im. V. Dalia, 2004.

УДК 373.3:33 (07.58)

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА ЕКСПАНСІЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

КУЛІШОВ В. В.

УДК 373.3:33 (07.58)

Кулішов В. В. Транснаціональна експансія світової економіки

У статті досліджуються питання взаємодії міжнародних економічних суб'єктів, формування взаємозв'язків, за допомогою яких відбувається трансформація і поглиблення відносин індивідуалізованої власності, тобто творення транснаціонального простору, формування інноваційної сфери, її роль у подоланні ресурсних та інституційних обмежень глобалізації, виникнення регіональних економічних просторів як прояв обмеженості глобалізаційних процесів у світовій економіці.

Ключові слова: диверсифікація, глобалізація, транснаціоналізація, інституції, інновації, корпорації, альянси, регіоналізація.

Бібл.: 9.

Кулішов Володимир Васильович – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри міжнародної економіки, Криворізький економічний інститут Криворізького національного університету (пр. К. Маркса, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 5000, Україна)

E-mail: kaf_meo@ukr.net

УДК 373.3:33 (07.58)

Кулішов В. В. Транснаціональная экспансия мировой экономики

В статье исследуются вопросы взаимодействия международных экономических субъектов и формирования взаимосвязей, при помощи которых происходит трансформация и углубление индивидуализированной собственности. Все это приводит к образованию транснационального пространства и формированию инновационной сферы, которая имеет решающее значение в преодолении ресурсных и институциональных ограничений глобализации. Происходит возникновение региональных экономических пространств как проявление ограниченности глобализационных процессов в мировой экономике.

Ключевые слова: диверсификация, глобализация, транснационализация, институции, инновации, корпорации, альянсы, регионализация.

Библ.: 9.

Кулішов Владимир Васильевич – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры международной экономики, Криворожский экономический институт Криворожского национального университета (пр. К. Маркса, 64, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 5000, Украина)

E-mail: kaf_meo@ukr.net

UDC 373.3:33 (07.58)

Kulishov V. V. Transnational Expansion of the World Economy

The article studies issues of interaction of international economic subjects and formation of interconnections, with the help of which transformation and intensification of individualised property are done. All these result in formation of a transnational environment and formation of the innovation sphere, which plays decisive role in overcoming resource and institutional limits of globalisation. Regional economic environments appear as a result of limitations of globalisation processes in the world economy.

Key words: diversification, globalisation, transnationalisation, institutions, innovations, corporations, alliances, regionalisation.

Bibl.: 9.

Kulishov Vladimir V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of International Economy, Kryvyi Rih Economic Institute of the Kryvyi Rih National University (pr. K. Marksa, 64, Kryvyi Rih, Dnipropetrovska obl., 5000, Ukraine)

E-mail: kaf_meo@ukr.net

Підвищення динамізму ділового життя в середині ХХ століття зробило необхідним перенесення центру прийняття рішень зверху вниз – у середню ланку виробництва. Акціонування та управлінська

революція змусили передати прийняття виробничих рішень десяткам тисяч спеціалістів. Це дозволило надати ще більш індивідуалізованого характеру власності великих корпорацій. Диверсифікація виробництва

4. Піддубний І. О. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства : [навч. посіб.] / І. О. Піддубний, А. І. Піддубна. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 270 с.
5. Портер М. Е. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / М. Е. Портер. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 715 с.
6. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства (організації) : [навч. посіб.] / [за ред. І. Ю. Сиваченко]. – К. : ЦУЛ, 2003. – 186 с.
7. Фатхутдінов Р. А. Управління конкурентоспроможністю організації : [підруч.] / Р. А. Фатхутдінов, Г. В. Осовська. – К. : Кондор, 2009. – 470 с.
8. Философова Т. Г. Конкуренция и конкурентоспособность : [учеб. пособ.] / Т. Г. Философова. – М. : ЮНИТИ, 2007. – 271 с.

REFERENCES

Ansoff, I. *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic Management]. Moscow: Ekonomika, 1989.

Fatkhutdinov, R. A., and Osovska, H. V. *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu orhanizatsii* [Management of competitiveness of organization]. Kyiv: Kondor, 2009.

Filosofova, T. G. *Konkurentosposobnost* [Competition and Competitiveness]. Moscow: YUNITI, 2007.

Porter, M. E. *Konkurentnoe preimushchestvo: Kak dostich vysokogo rezultata i obespechit ego ustoychivost* [Competitive Advantage: How to achieve high results and sustained]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2005.

Piddubnyi, I. O., and Piddubna, A. I. *Upravlinnia mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu pidpriemstva* [Management of international competitiveness of the enterprise]. Kh.: INZHEK, 2006.

Upravlinnia mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu pidpriemstva (orhanizatsii) [Management of international competitiveness of the enterprise (organization)]. Kyiv: TsUL, 2003.

Voronkova, A. E. *Stratehycheskoe upravlenye konkurentosposobnym potentsyalom predpriyatiya: dyahnostyka y orhanyzatsiya* [Strategic management of the competitive capacity of enterprise: diagnosis and organization]. Lugansk: VNU im. V. Dalia, 2004.

УДК 373.3:33 (07.58)

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА ЕКСПАНСІЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

КУЛІШОВ В. В.

УДК 373.3:33 (07.58)

Кулішов В. В. Транснаціональна експансія світової економіки

У статті досліджуються питання взаємодії міжнародних економічних суб'єктів, формування взаємозв'язків, за допомогою яких відбувається трансформація і поглиблення відносин індивідуалізованої власності, тобто творення транснаціонального простору, формування інноваційної сфери, її роль у подоланні ресурсних та інституційних обмежень глобалізації, виникнення регіональних економічних просторів як прояв обмеженості глобалізаційних процесів у світовій економіці.

Ключові слова: диверсифікація, глобалізація, транснаціоналізація, інституції, інновації, корпорації, альянси, регіоналізація.

Бібл.: 9.

Кулішов Володимир Васильович – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри міжнародної економіки, Криворізький економічний інститут Криворізького національного університету (пр. К. Маркса, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 5000, Україна)

E-mail: kaf_meo@ukr.net

УДК 373.3:33 (07.58)

Кулішов В. В. Транснаціональна експансія світової економіки

В статье исследуются вопросы взаимодействия международных экономических субъектов и формирования взаимосвязей, при помощи которых происходит трансформация и углубление индивидуализированной собственности. Все это приводит к образованию транснационального пространства и формированию инновационной сферы, которая имеет решающее значение в преодолении ресурсных и институциональных ограничений глобализации. Происходит возникновение региональных экономических пространств как проявление ограниченности глобализационных процессов в мировой экономике.

Ключевые слова: диверсификация, глобализация, транснационализация, институции, инновации, корпорации, альянсы, регионализация.

Библ.: 9.

Кулішов Владимир Васильевич – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры международной экономики, Криворожский экономический институт Криворожского национального университета (пр. К. Маркса, 64, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 5000, Украина)

E-mail: kaf_meo@ukr.net

UDC 373.3:33 (07.58)

Kulishov V. V. Transnational Expansion of the World Economy

The article studies issues of interaction of international economic subjects and formation of interconnections, with the help of which transformation and intensification of individualised property are done. All these result in formation of a transnational environment and formation of the innovation sphere, which plays decisive role in overcoming resource and institutional limits of globalisation. Regional economic environments appear as a result of limitations of globalisation processes in the world economy.

Key words: diversification, globalisation, transnationalisation, institutions, innovations, corporations, alliances, regionalisation.

Bibl.: 9.

Kulishov Vladimir V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of International Economy, Kryvyi Rih Economic Institute of the Kryvyi Rih National University (pr. K. Marksa, 64, Kryvyi Rih, Dnipropetrovska obl., 5000, Ukraine)

E-mail: kaf_meo@ukr.net

Підвищення динамізму ділового життя в середині ХХ століття зробило необхідним перенесення центру прийняття рішень зверху вниз – у середню ланку виробництва. Акціонування та управлінська

революція змусили передати прийняття виробничих рішень десяткам тисяч спеціалістів. Це дозволило надати ще більш індивідуалізованого характеру власності великих корпорацій. Диверсифікація виробництва

корпорацій привела до індивідуалізації прийняття рішень уже в кожному з філіалів, що відкрило шлях багатом інноваціям без узгодження «у верхах». Ці явища, на наш погляд, підводять світову економіку до нового витка розвитку, але чи стають вони надбанням світової спільноти, чи узгоджуються вони з ідеєю творення глобального ринку і транснаціональної цивілізації? У кінці ХХ і на початку ХХІ століть глобальні й транснаціональні зрушення проявляються в таких інституціональних формах, як: плюралізм міжнародних інвестицій, міжнародні фінансові центри (МФЦ), транснаціональні корпорації (ТНК), транснаціональні стратегічні альянси (ТСА), міжнародні організації, засоби масової інформації (ЗМІ), глобальні комунікаційні системи (Internet, супутниковий зв'язок, IP-комунікації тощо), транснаціоналізовані держави, міжнародні регіональні об'єднання, економічні зони, зрештою, випереджаючи зростання обсягів міжнародної торгівлі та фінансової сфери.

Усі вищезгадані структури світового господарства кількісно і якісно різнопланові, але трансформаційна роль їх одна – глобалізація. Розглянемо окремі з них за принципом «внеску» у створення нових економічних форм.

Одним із найбільш апробованих у часі методів інтернаціоналізації національних економік та створення транснаціонального простору є вивіз капіталу. У період між 1870 і 1913 рр. зростання закордонних портфельних інвестицій випереджало зростання не тільки світового валового продукту, але і світової торгівлі. Усе це дало привід деяким дослідникам стверджувати, що світова економіка стадії глобалізації досягла ще на початку ХХ століття. Та це уявлення, скоріш за все, впливає з деякої зовнішньої схожості з нинішньою ситуацією. Проведений аналіз показує, що в той час ще не було такої цілісної та самовідтворюваної системи. У сучасному світі практично не залишилось країн, що не були б втягнені в процеси міжнародного інвестиційного співробітництва. Уже стала аксіомою думка про те, що сталий економічний розвиток неможливий без ефективної участі в світових господарських процесах потоків капіталу, особливо без активного використання переваг від залучення прямих іноземних інвестицій. Міжнародна міграція капіталу полегшується тим, що за останні десятиріччя широко розповсюдились уніфіковані норми державного регулювання інвестиційних потоків. Однак говорити про наявність глобального інвестиційного простору – це перебільшення. Незважаючи на системний взаємозв'язок інвестиційних потоків різних країн, вони відіграють у цих країнах різну роль, хоча темпи зростання залучених прямих іноземних інвестицій в цілому в світі значно прискорились [3].

Тренд глобалізації сьогодні тісно пов'язаний зі зростанням ролі ТНК, які виступають поряд із суверенними суб'єктами. Із середини 80-х років і до кінця ХХ століття чисельність ТНК зростає з 7 тис. до 40 тис. Чисельність філіалів ТНК за межами держав, в яких розміщуються штаб-квартири компаній, досягло 690 тис. При цьому 500 корпорацій контролюють 70% світової торгівлі, а 400 – 50% усіх прямих іноземних капіталовкладень.

Вони виробляють близько 25% світового ВВП, і це є знакове число [5].

Продаж товарів і послуг зарубіжними філіями ТНК склав майже 11 трлн дол., тоді як загальний обсяг світового експорту становив близько 7 трлн дол. Це є свідченням того, що міжнародне виробництво, яке базується на міграції прямих інвестицій між країнами, сьогодні є важливішим для просування товарів на міжнародні ринки, ніж міжнародна торгівля. Крім того, не менше 1/3 світового експорту припадає на внутрішньокорпоративне постачання ТНК. Також майже 90% із 100 найбільших ТНК припадає на три світові економічні центри (ЄС, США, Японію) [1]. Серед інтегруючих світову економіку факторів, притаманних ТНК, варті на увагу такі:

- ✦ створення могутньої мережі іноземних філій, яка є ланкою зв'язку національних економік із зовнішнім світом;
- ✦ підвищення темпів зростання транснаціонального капіталу. Найвищий темп зафіксований у сфері послуг і в наукоємних галузях, де рівень корпоративної інтеграції був найвищим;
- ✦ диверсифікація виробничої бази, інтеграція системи обслуговування, розвиток міжнародних зв'язків зі збуту продукції, які значно зміцнюють позиції ТНК;
- ✦ отримання конкурентних переваг над національними компаніями за рахунок економії на масштабах і загальному управлінні, високого рівня витрат на НДЕКР, наявності висококваліфікованої робочої сили, низьких транспортних витрат. У результаті ТНК оволодівають найбільш сучасними перспективними галузями, у тому числі і за кордоном;
- ✦ організація ТНК своєї діяльності в декількох регіонах світу. При цьому вони проводять дослідження і розробки в одній країні, виробляють комплектуючі деталі і вузли там, де це найвигідніше з точки зору мінімізації витрат, організовують складання та збирання кінцевих виробів поблизу регіонів збуту і ведуть маркетинг глобально;
- ✦ розміщення ТНК своїх акцій на найбільш ліквідних фондових ринках;
- ✦ впровадження політики міжнародного злиття і поглинання. Завдяки цьому сьогодні нафтодобувна, автомобільна, авіаційна та аерокосмічна галузі радикально змінили свою структуру і стали транснаціональними галузями;
- ✦ звільнення економіки від національних особливостей, які ставлять перепони свободі конкуренції. Це є магістральний напрямок транснаціоналізації корпорацій [7].

Усі ці моменти найбільш притаманні американській моделі корпорації. При всіх названих проявах корпоративного глобалізму слід зважити на те, що за незначним виключенням усі ТНК контролюються капіталами країни базування головної компанії, але мало контролюються державами, в яких розташовані філії.

Слід також відмітити, що економічний механізм діяльності транснаціональних корпорацій визначається умовами та можливостями використання переваг транснаціоналізації діяльності для підвищення кінцевої ефективності функціонування нових утворень. Визначальними є такі умови: 1) міжнародне позиціонування активів транснаціональних компаній, що передбачає зниження фінансових ризиків і податкових зобов'язань; 2) податкові умови діяльності транснаціональних корпорацій, які визначають стимули трансграничного розширення виробництва та збуту; 3) можливості використання трансфертних цін, за якими здійснюються трансакції між філіями транснаціональних корпорацій у різних країнах.

Необхідність уникнення ТНК протекціоністських бар'єрів модифікує вартісні, а точніше, цінові форми. Із середини минулого сторіччя з'являються так звані трансфертні ціни. Але застосування їх досягло свого апогею в ТНК, адже внутрішній характер утворення і використання цих цін за суттю є міжнародним і дає привід підозрювати корпорації у спробі уникнути оподаткування та інших виплат національним державам.

ТНК мають низку незаперечних переваг перед національними компаніями. Переваги корпорації, що пов'язані з транснаціоналізацією, є водночас причинами активного розвитку ТНК. Основні з них такі.

1. Наявність можливості підвищення ефективності та конкурентоспроможності за рахунок доступу до ресурсів іноземних держав часто-густо більш дешевих, ніж в країні базування, за рахунок використання особливостей податкової політики, різниці в курсах валют, різниці в процентних ставках, ліберальних тарифних бар'єрів тощо.

2. Здатність продовжити життєвий цикл своїх технологій і продукції, а заощаджені кошти використати на розробку нових технологій і продуктів, зберегти контроль над використанням науково-технічного, менеджського і маркетингового потенціалу та інших наявних «активів».

3. Близькість до споживачів продукції іноземної філії корпорації та можливість отримання інформації про перспективи ринків і конкурентний потенціал фірм країни-рецепієнта [6].

Отже, можна стверджувати, що ТНК урізноманітнюють форми проникнення на міжнародні ринки, тим самим стверджуючи і розширюючи транснаціональну економіку.

Сьогодні новим явищем у міжнародній економіці є поява стратегічних альянсів. Вони являють собою довірчі довгострокові взаємовигідні відносини між фірмами з метою досягнення стратегічних цілей. У рамках стратегічного альянсу компанії об'єднують зусилля, зберігаючи при цьому господарську і юридичну самостійність. Використовуючи сильні сторони учасників альянсу, компанії збільшують конкурентні переваги над суперниками. Прозорі міжфірменні комунікації дозволяють отримати більш повну інформацію одним учасником альянсу про інших. У цих умовах значно зростає роль такого фактора, як взаємна довіра. Ключовою

тенденцією тут є зростання транснаціональних міжфірменних союзів. Спираючись на національні конкурентні переваги, включаючи інноваційний та фінансовий потенціал, державну підтримку, компаніям різних країн вигідно налагоджувати партнерські відносини на міжнародному рівні. При наявності успіху міжнародні економічні партнерства часто переростають у багатосуб'єктні альянси. Прикладом такої структури є створення в 1997 р. стратегічного альянсу «Стар альянс».

Інноваційні мотиви виникнення альянсів досить різноманітні, але в узагальненому вигляді їх можна звести до таких. *По-перше*, це можливість створення стійких каналів передачі передових знань і методів їх засвоєння, а також спрощення доступу до нових технологій у різних регіонах планети. *По-друге*, це зниження витрат інноваційного процесу за рахунок об'єднання зусиль корпорацій для розробки спільних інноваційних проєктів міжнародного характеру. *По-третє*, це створення міжфірменних мережевих інноваційно-орієнтованих структур у міжнародному просторі. *По-четверте*, це можливість виходу на міжнародну арену навіть середніх і малих фірм зі збереженням за ними своєї спеціалізації. У цілому, можна відмітити, що альянси дозволяють компаніям адаптуватись до вимог сучасного транснаціонального ринку та активізувати інноваційні процеси.

Ще одна нова тенденція транснаціоналізації, що проявилася на рубежі тисячоліть, – це регіоналізація. Протягом 1990-тих роки організаційно оформилось і закріпилось декілька регіональних об'єднань. Сьогодні це не традиційні та строкові угоди з предметів взаємного інтересу, а регіонально-цивілізаційні співтовариства, своєрідний метапростір з поліфункціональним статусом. Лідером у найбільш складних секторах економічної діяльності виступає Європейський Союз.

ЄС представляє собою унікальне наднаціональне економічне утворення, яке забезпечує оптимальне функціонування національних господарських систем в умовах уніфікованого законодавства, єдиної монетарної політики і яке передбачає в найближчому майбутньому формування найбільшої у світі єдиної регіональної економіки. Напрямки побудови цієї економіки в основному узгоджуються з об'єктивними критеріями формування глобальної спільноти у сфері задоволення потреб, раціоналізації економічних механізмів, наднаціональної інституціоналізації та структуризації багатонаціонального суспільства. Це робить ЄС привабливим для багатьох країн Європи і стверджує ідею європейської транснаціоналізації.

У сучасних умовах трансформується роль національних держав. Найбільш розвинені з них перетворюються в транснаціоналізовані країни. Вони не можуть не рахуватися з національними тенденціями в економіці, фінансах, торгівлі, культурі і т. п., беруть на себе роль глобального підприємця, делегують функцію реалізації стратегічних національних інтересів транснаціональним корпораціям і банкам, консорціумам тощо [9].

Як стверджує канадський дослідник А. Беттлер, на сьогодні такою транснаціоналізованою країною, а за його термінологією «світовим гегемоном», передусім за

критерієм ВВП (більше 8,3 трлн дол. в 1999 р.) є США. Японія значно відстає за цим показником – близько 4 трлн дол. Далі йде Німеччина – 2,1 трлн дол. Інші країни значно відстають від цього рівня [2]. З точки зору Заходу, гегемонія Сполучених Штатів дає стабільність політичну, а отже – можливість проводити глобальну економічну політику.

Аналіз міжнародних фінансових ринків свідчить про наявність тенденції зниження курсових ставок, падіння курсів цінних паперів і фондових показників у цілому. Отже, мета транснаціоналізації – нагромадження вартостей – вступає в протиріччя з методами її досягнення. У цих умовах відбувається диверсифікація фінансового портфеля і трансформація конкуренції за максимізацію прибутків у боротьбу за отримання конкурентних переваг.

Відповідно до вимог активного використання конкурентних переваг можна визначити основні напрямки транснаціоналізації, якими є: а) *інвестиційні*, засновані на використанні прямих і портфельних інвестицій; б) *неінвестиційні*, засновані на трансграничній спільній діяльності, делегуванні функцій та партнерстві, розподілі та комбінації діяльності, трансграничному спільному використанні нематеріальних і матеріальних активів і отриманні спільних трансграничних результатів та їх розподілу між членами альянсів; в) *комбіновані*, що є поєднанням інвестиційних і неінвестиційних форм транснаціоналізації [8].

Таким чином, сучасна глобалізація проявляється насамперед як транснаціоналізація виробничих процесів та економіки в цілому. Ступінь транснаціоналізації вимірюється через такі показники, як зростання міжнародних потоків товарів і послуг, капіталу, інформації, робочої сили, стандартів якості життя. Умовами ефективності національних економік, як і в цілому світової економіки, є міжгалузєва і міжнародна мобільність факторів виробництва та відкритість цих економік.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило з'ясувати, що транснаціональна мобільність факторів виробництва товарів, фінансових засобів, інформації тощо свідчить про тенденційність економіки до пошуку нових шляхів, форм і каналів нагромадження вартості, як на колективній, так і на індивідуальній основі. Вимальовується економічна комплементарність: суб'єкти економічної діяльності → національна економіка та світова економіка → національна економіка. Але одночасно наявна і опозиційність між цими комплементарними економічними елементами. Домінуючим вектором їх руху є транснаціоналізація. Очевидно, що транснаціоналізація є формою вирішення протиріч, що виникають в системі нагромадження вартості, а, отже, і формою адаптації економічної системи до нових викликів в умовах глобалізації. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Анилионис Г. П.** Глобальный мир: единый и нераздельный. Эволюция теорий глобализации / Г. П. Анилионис, Н. А. Зотова. – М. : Междунар. отношения, 2005. – 676 с.

2. **Беттлер М.** Контуры мира в первой половине XXI века и чуть дальше. / М. Беттлер // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 1. – С. 73 – 80.

3. **Білорус О. Г.** Глобальний конкурентний простір : монографія / О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2007. – 680 с.

4. **Білорус О.** Новий тоталітаризм глобальних корпорацій – зростаюча загроза безпеці розвитку у XXI столітті / О. Білорус // Економічний часопис XXI. – 2004. – № 9. – С. 3 – 7.

5. **Кулішов В. В.** Мікро-макроекономіка : підручник / В. В. Кулішов. – Львів : Магнолія-2006, 2008. – 468 с.

6. **Мазурок П. П.** Глобальна економіка : навчальний посібник / П. П. Мазурок, Б. М. Одягайло, В. В. Кулішов. – Львів : Магнолія-2006, 2011. – 208 с.

7. **Одягайло Б. М.** Національне та інтернаціональне в економічній системі України : монографія / Б. М. Одягайло. – Кривий Ріг, 2009. – 183 с.

8. **Портер М.** Конкуренция : учебное пособие / М. Портер, Э. Майк / Пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2001. – 491 с.

9. **Тоффлер Э.** Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : Акт изд-во, 2004. – 562.

REFERENCES

Anilionis, G. P., and Zotova, N. A. *Globalnyy mir: edinyy i nerazdelnyy. Evoliutsiia teoryi globalizatsii* [The global world: a single and indivisible. The evolution of theories of globalization]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia, 2005.

Bettler, M. "Kontury mira v pervoy polovine XXI veka i chut dalshe [The contours of the world in the first half of the XXI century, and a little further]." *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia*, no. 1 (2002): 73-80.

Bilorus, O. H. *Hlobalnyi konkurentnyi prostir* [Global competitive space]. Kyiv: KNEU, 2007.

Bilorus, O. "Novyi totalitaryzm hlobalnykh korporatsii – zrostaiucha zahroza bezpetsi rozvytku u KhKhI stolitti [The new totalitarian global corporations - a growing threat to development in the twenty-first century]." *Ekonomichnyi chasopys XXI*, no. 9 (2004): 3-7.

Kulishov, V. V. *Mikro-makroekonomika* [Micro-macroeconomics]. Lviv: Mahnoliia-2006, 2008.

Mazurok, P. P., Odiahailo, B. M., and Kulishov, V. V. *Hlobalna ekonomika* [Global Economy]. Lviv: Mahnoliia-2006, 2011.

Odiagaylo, B. M. *Natsionalne ta internatsionalne v ekonomichnii systemi Ukrainy* [National and international economic system in Ukraine]. Kryvyi Rih, 2009.

Porter, M., and Mayk, E. *Konkurentsii* [Competition]. Moscow: Viliams, 2001.

Toffler, E. *Tretia volna* [The third wave]. Moscow: ACT, 2004.

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ ТОВАРАМИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

ДІДКОВСЬКА Б. В.

УДК 339.5

Дідковська Б. В. Зовнішня торгівля товарами України з країнами Західної Європи

У статті обґрунтовано, що на даному етапі євроінтеграції України торговельні відносини з країнами Європи задля їх зміцнення і розширення потребують глибшого вивчення та аналізу. Оскільки серед основних торговельних партнерів України впродовж останнього десятиліття перебувають здебільшого країни Західного регіону ЄС, цілком доцільним є окреме дослідження зовнішньоторговельних зв'язків України із країнами Західної Європи. У статті проаналізовано сучасний стан зовнішньої торгівлі товарами із зазначеними країнами, виявлено основні тенденції зовнішньої торгівлі, як у докризовому, так і у післякризовому періодах. Відповідно до проведеного аналізу були зроблені висновки про високий рівень залежності внутрішнього ринку України від домінуючих в імпорті із Західної Європи товарів з високим рівнем доданої вартості, а також про наявність у торгівлі товарами із зазначеними країнами суттєвих диспропорцій, які виникли у 2000 – 2007 рр., поглиблювались у подальшому і сьогодні становлять загрозу стратегічним інтересам України. Дані процеси збільшують потребу українських експортерів у наявності економіко-математичних моделей, які б дозволили виявити тенденції та закономірності в українській торгівлі товарами з країнами Західної Європи. У статті запропоновано регресійні моделі, що описують показники товарного експорту та імпорту України із Західною Європою, які були побудовані за методом покрокового відбору факторів. Аналіз статистичних характеристик даних моделей, здійснений з метою оцінки їх прогнозних якостей, дозволяє зробити висновок про високу якість побудованих рівнянь. Враховуючи останнє, моделі можуть використовуватися для розробки імітаційних прогнозів при науковому обґрунтуванні рішень у сфері зовнішньої торгівлі товарами, що визначено як напрямок для подальших досліджень.

Ключові слова: зовнішня торгівля товарами, зовнішньоторговельні зв'язки, Західноєвропейський регіон.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 10.

Дідковська Богдана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту, Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв (вул. Лаврська, 9, корп. 15, Київ, 01015, Україна)

E-mail: danadid@mail.ru

УДК 339.5

UDC 339.5

Дидковская Б. В. Внешняя торговля товарами Украины со странами Западной Европы

В статье обосновано, что на данном этапе евроинтеграции Украины торговые взаимоотношения со странами Европы, с целью их укрепления и расширения, требуют более глубокого изучения и анализа. Поскольку среди основных торговых партнеров Украины в течение последнего десятилетия преобладают преимущественно страны Западного региона Евросоюза, вполне обоснованным является отдельное исследование внешнеторговых связей Украины со странами Западной Европы. В статье проанализировано современное состояние внешней торговли товарами с вышеупомянутыми странами, определены основные тенденции внешней торговли, как в докризисном, так и в посткризисном периодах. В соответствии с проведенным анализом были сделаны выводы о значительном уровне зависимости внутреннего рынка Украины от доминирующих в импорте из Западной Европы товаров с высоким уровнем добавленной стоимости, а также о существовании в торговле товарами с вышеупомянутыми странами существенных диспропорций, которые возникли в 2000 – 2007 гг., углублялись в дальнейшем и сегодня являются угрозой стратегическим интересам Украины. Данные процессы увеличивают потребность украинских экспортеров в наличии экономико-математических моделей, которые позволят выявить тенденции и закономерности в украинской торговле товарами со странами Западной Европы. В статье предложены регрессионные модели, описывающие показатели товарного экспорта и импорта Украины с Западной Европой и построенные методом пошагового отбора факторов. Анализ статистических характеристик данных моделей, проведенный с целью оценки их прогнозных качеств, позволяет сделать вывод о высоком качестве построенных уравнений. Учитывая вышесказанное, модели могут использоваться для разработки имитационных прогнозов при научном обосновании решений в сфере внешней торговли товарами, что определено как направление для дальнейших исследований.

Ключевые слова: внешняя торговля товарами, внешнеторговые связи, Западноевропейский регион.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул.:** 2. **Библ.:** 10.

Дидковская Богдана Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента, Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств (ул. Лаврская, 9, корп. 15, Киев, 01015, Украина)
E-mail: danadid@mail.ru

Didkovskaya B. V. Foreign Trade of Ukraine with West-European Countries

The article justifies that, at this stage of European integration of Ukraine, trade relations with European countries, with the aim of their strengthening and expansion, require deeper study and analysis. Since the main trade partners of Ukraine during the past decade include mostly West-European countries, it is quite justified to conduct a separate study of foreign economic links of Ukraine with West-European countries. The article analyses modern stage of foreign trade with the above mentioned countries, identifies main tendencies of foreign trade both in pre-crisis and in post-crisis periods. Conclusions were made on the basis of the analysis on a significant level of dependence of the Ukrainian domestic market upon dominating commodities from Western Europe with a high level of added value and also on existence of significant disproportions in trade with the above mentioned countries, which appeared in 2000 – 2007, have become deeper and are a threat to strategic interests of Ukraine. These processes increase a need of Ukrainian exporters in availability of economic and mathematical models, which would allow revelation of tendencies and regularities in Ukrainian trade with West-European countries. The article offers regression models which describe indicators of trade export and import of Ukraine with Western Europe and which are built using the method of step-by-step selection of factors. Analysis of strategic characteristics of these models, conducted with the purpose of assessment of their forecast properties, allows making a conclusion on high quality of built equations. Taking into account the above, the models could be used for development of imitation forecasts during scientific justification of decisions in the sphere of foreign trade, which is identified as a direction of further study.

Key words: foreign trade, foreign economic links, West-European Region.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 10.

Didkovskaya Bogdana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts (vul. Lavrska, 9, korp. 15, Kyiv, 01015, Ukraine)
E-mail: danadid@mail.ru

Розвиток зовнішньоторговельних зв'язків України з Євросоюзом є складним процесом, окремі аспекти якого є предметом численних економічних досліджень. Не викликає сумніву, що на даному етапі торгівельні відносини між Україною та ЄС задля їх зміцнення і розширення потребують глибшого аналізу. На сьогодні стан розробки означеної проблеми вимагає подальшого дослідження питань взаємозв'язків між показниками зовнішньої торгівлі, визначення факторів впливу на обсяги та структуру зовнішньоторговельних зв'язків, а також розробки моделей, що імітують розвиток зовнішньоторговельних зв'язків України з Євросоюзом.

Попри спільну економічну політику у Європейському Союзі, економічна система країн – членів ЄС доволі різна, і кожна країна має специфічні особливості економічного розвитку, що підтверджується низкою криз у Південній Європі в останні роки. Крім того, внаслідок історичних факторів існують суттєві відмінності між економікою країн Західної та Східної Європи, до того ж, країни Східної Європи у минулому відносилися до так званого соціалістичного табору, що вплинуло на формування сучасної економічної системи зазначених країн, а також зумовило специфіку торговельних відносин з Україною.

Враховуючи вищезгадане, досліджуючи зовнішньоторговельні зв'язки з ЄС, доцільно розглянути окремо зовнішню торгівлю України з країнами Західної Європи. Саме це зумовлює актуальність даної публікації.

Об'єктом даного дослідження є зовнішньоторговельні зв'язки України з країнами Західної Європи. Методологічне підґрунтя складають: теорія системного аналізу; альтернативні теорії зовнішньої торгівлі, економетричні методи моделювання; методи експертних оцінок, статистичного, логічного та системно-структурного аналізу, графоаналітичні методи. Інформаційною базою дослідження виступили наукові праці таких українських та іноземних вчених, як: В. Андрійчук, О. Барановський, І. Бурковський, Р. Вінн, О. Власюк, Б. Данилишин, А. Гальчинський, В. Геєць, Я. Жаліло, Б. Кваснюк, І. Крючкова, Л. Клейн, А. Мокій, О. Осауленко, В. Пархоменко, Я. Тінберген, В. Точилін, Ф. Фішер, К. Холден, О. Черняк, В. Юрчишин, дані Держкомстату України, Міністерства економіки України, а також експертні оцінки авторських досліджень.

Мета статті – аналіз сучасного стану та моделювання основних показників зовнішньоторговельних зв'язків України з країнами Західної Європи.

Тенденції світового розвитку та динаміка інтеграційних процесів ставлять перед Україною нові проблеми, що вимагає детального вивчення та нових підходів до вирішення [1 – 3]. Оскільки для світової економіки характерна постійна зміна кон'юнктури, Україні необхідна розробка національних програм, які дозволять утримувати та збільшувати частку українського експорту на європейський ринок. У цілому стратегія нарощування національного експорту полягає не тільки в збільшенні його обсягів, а й в створенні довгострокових конкурентних переваг, стабільному розширенні та якісному поліпшенні на їх основі позиції України. Виділення у структурі Євросоюзу групи країн Західної Європи та вивчення структури та закономірностей у зовнішній торгівлі товарами з цими країнами дозволить по новому

поглянути на проблему зміцнення торговельних зв'язків України та ЄС.

Традиційно до країн Західної Європи відносять Австрію, Бельгію, Грецію, Данію, Кіпр, Люксембург, Ірландію, Італію, Іспанію, Мальту, Нідерланди, Німеччину, Португалію, Фінляндію, Францію, Сполучене Королівство Великобританії та Швецію. Як бачимо, у цьому переліку присутні найбільші торговельні партнери України в ЄС, окрім Польщі, – Німеччина та Італія. Попри низку проблем у розвитку зовнішньоторговельних відносин України з країнами Західної Європи, слід відзначити, що ринки зазначених країн потенційно привабливі для українських експортерів не тільки тому, що є найбільшими ринками країн-сусідів, які мають найбільший ВВП, а й тому, що ці ринки – досить вимогливі з точки зору якості. Отже, збільшення частки українських товарів на зазначених ринках сприятиме вдосконаленню технологічної та виробничої бази української економіки, підвищенню конкурентоспроможності української продукції внаслідок відповідності високим європейським стандартам.

Проаналізуємо динаміку торгівлі між Україною та країнами Західної Європи у 2007 – 2012 рр. У зазначеному періоді спостерігалася яскрава виражена тенденція до збільшення зовнішнього торговельного обороту України з країнами Західної Європи. Виняток складає кризовий для України 2009 р., у якому відбулося скорочення експорту у 1,8 раза, порівняно з попереднім 2008 р. Проте, вже у 2010 р. обсяги експорту та імпорту зросли, порівняно з 2009 р., на 1879,6 та 1810,6 млн дол. відповідно, що свідчить про поступове відновлення обсягів зовнішньої торгівлі у післякризовий період (рис. 1). Слід зазначити, що рис. 1 демонструє значне перевищення обсягів імпорту над обсягами експорту, що традиційно для української зовнішньої торгівлі і є однією зі стратегічних проблем розвитку економіки.

У 2012 р. обсяги експорту та імпорту практично не змінилися, порівняно з попереднім роком, що однаково може свідчити про стабілізацію позицій українських експортерів на ринках країн Західної Європи, або сигналізувати про негативні тенденції у зовнішньоторговельних зв'язках з даними країнами. У табл. 1 подано зовнішню торгівлю товарами з країнами Західної Європи у географічному розрізі. Як бачимо, у 2010 – 2012 рр. найбільше Україна експортувала товарів до Італії, Німеччини та Іспанії. У трійку лідерів країн-імпортерів до України входили Німеччина, Італія та Франція (рис. 2 і рис. 3). Також традиційно значними торговельними партнерами України у даному регіоні є Нідерланди та Великобританія. Аналогічна ситуація спостерігалась і у 2007 – 2009 рр. За даними Держкомстату, у перші два місяці 2013 р. Німеччина і Франція були основними торговими партнерами України не тільки у Західній Європі, а й в цілому в Євросоюзі.

У періоді 2007 – 2012 рр. основними товарними групами українського експорту до країн західної Європи стали неблагородні метали та вироби з них (у середньому третина від загального обсягу торгівлі). Друге місце займали чорні метали (близько чверті від загального обсягу); третє місце – поставки мінеральних продуктів

(близько 1/5); четверте місце – машини, устаткування та механізми. Найбільше у 2007 – 2012 рр. із Західної Європи Україна імпортувала такі товари, як: енергетичні матеріали, фармацевтична продукція, продукти хімічної промисловості, полімерні матеріали, вироби з чорних металів, ядерні реактори, електричне обладнання, автомобілі, тощо [2, 3].

Як видно з *табл. 1*, у Західній Європі небагато країн, з якими Україна має позитивне зовнішньоторговельне сальдо, а саме: Греція, Італія, Кіпр, Мальта та Португалія, з іншими країнами у 2007 – 2012 рр. Україна мала від’ємне сальдо по торгівлі товарами.

їнами Західної Європи, при цьому обсяги імпорту товарів скоротилися значно більше, що сприяло зменшенню пасивного сальдо торгівлі товарами у 2009 – 2010 рр. У 2010 р., з появою перших ознак відновлення ділової активності, обсяги експорту до Західної Європи зросли значно більше, ніж обсяги імпорту із зазначених країн, але вже у 2011 р. від’ємне сальдо торгівлі товарами з переважною більшістю країн Західної Європи почало зростати. Найбільш відчутно воно зросло у торгівлі з Німеччиною, Францією та Великобританією, на які у сукупності припадає в середньому 31% товарного експорту та 56% імпорту України з Західної Європи.

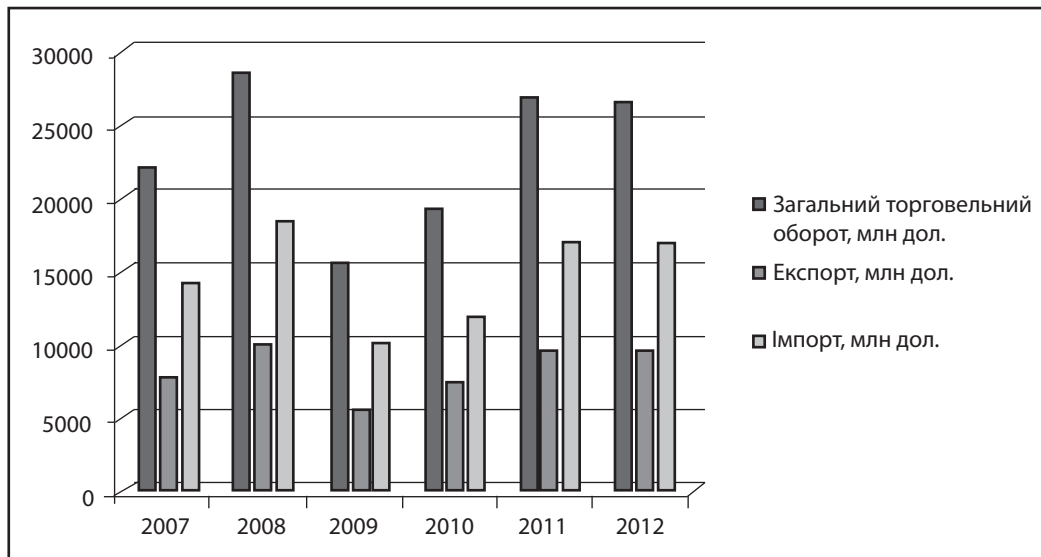

Рис. 1. Динаміка торгівлі між Україною та країнами Західної Європи у 2007 – 2012 рр.

Розроблено за [4, 5].

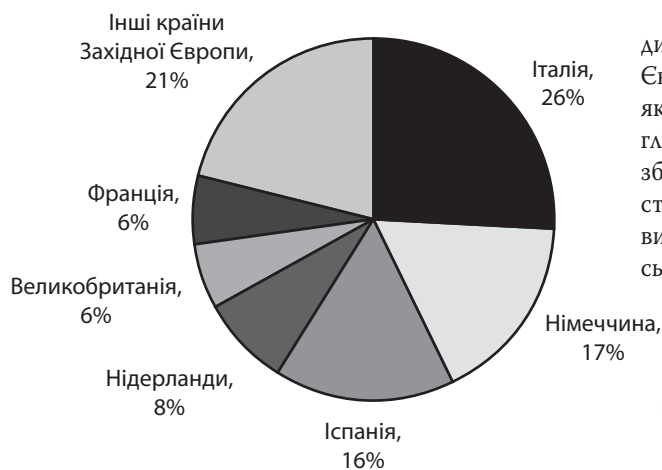
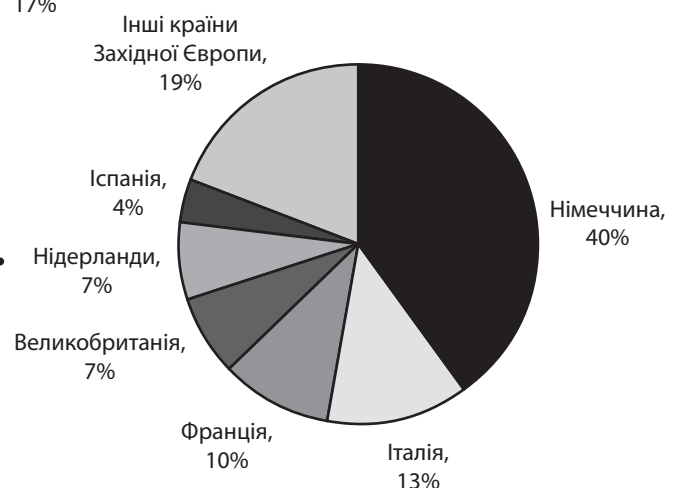

Рис. 2. Географічна структура товарного експорту України до країн Західної Європи у 2012 р.

Рис. 3. Географічна структура товарного імпорту України з країн Західної Європи у 2012 р.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що динаміка торгівлі товарами України з країнами Західної Європи доводить, наявність суттєвих диспропорцій, які суперечать стратегічним інтересам України та поглиблювалися у 2007 – 2012 рр. Вищезазначені процеси збільшують потребу українських експортерів у наявності економіко-математичних моделей, які дозволяють виявити основні тенденції та закономірності в українській торгівлі товарами з країнами Західної Європи.

Аналіз динаміки торгівлі товарами з країнами Західної Європи свідчить про високий рівень залежності внутрішнього ринку України від домінуючих в імпорті з цього регіону товарів з високим рівнем доданої вартості. Так, у кризовому 2009 р. скоротилися обсяги товарної торгівлі України з кра-

Таблиця 1

Зовнішня торгівля товарами України з країнами Західної Європи у 2010 – 2012 рр. (млн дол.)

Країна	2010 р.			2011 р.			2012 р.		
	Експорт	Імпорт	Сальдо	Експорт	Імпорт	Сальдо	Експорт	Імпорт	Сальдо
Австрія	508	697,6	-189,6	588,7	713,3	-124,6	520,8	733,4	-212,6
Бельгія	356,9	588,3	-231,4	400,8	664,6	-263,8	467,6	708,5	-240,9
Великобританія	506,5	821	-314,5	485,7	1128,6	-642,9	551,4	1149,5	-598,1
Греція	164	104,1	59,9	291,2	128,7	162,5	209,2	192	17,2
Данія	124,5	240,5	-116,0	163,8	297,3	-133,5	152,7	281,9	-129,2
Ірландія	4,5	112,1	-107,6	14,6	168,3	-153,7	76	152,6	-76,6
Іспанія	411,7	468,6	-56,9	970,6	685,3	285,3	1539	746,8	792,2
Італія	2412,4	1390,3	1022,1	3039,5	2005,8	1033,7	2480	2234,6	245,4
Кіпр	175,4	90,5	84,9	174,4	143,9	30,5	168	79,6	88,4
Люксембург	4,5	29,1	-24,6	7	466,2	-459,2	3,9	30,8	-26,9
Мальта	49,6	13,4	36,2	120,3	16,6	103,7	9,6	20,4	-10,8
Нідерланди	563,2	837,9	-274,7	833,4	1186,8	-353,4	829,9	1122	-292,1
Німеччина	1499,5	4605,3	-3106	1763,8	6865,7	-5101,9	1645	6807,1	-5162
Португалія	121,8	51,5	70,3	192,3	65,8	126,5	343,9	72,2	271,7
Фінляндія	34,1	429,8	-395,7	52,8	522,7	-469,9	48,2	485,2	-437
Франція	476,9	1106,7	-629,8	570,7	1501,5	-930,8	549,1	1664,4	-1115
Швеція	77,8	358,8	-281,0	74,2	638,6	-564,4	57,1	544,1	-487
Усього	7491,3	11945,5	1273	9743,8	17199,7	-7455,9	9651,4	17025,1	-7374

Розроблено за [4, 5].

Використовуючи статистику Держкомстату [4, 5], на базі квартальних даних по зовнішній торгівлі товарами у 2000 – 2012 рр., були розроблені рівняння, які описують обсяги експорту та імпорту України з країн Західної Європи. Моделювання відбувалося методом покрокового відбору факторів у середовищі економетричного пакету Eviews.

Рівняння обсягів товарного експорту України до країн Західної Європи набуло такого вигляду:

$$\text{EXPZANEV} = 0,9719\text{EXPZANEV}(-1) + 85315\text{KV2} + 146400\text{KV4}, \quad (1)$$

(51,34) (2,65) (4,67)

де EXPZANEV – обсяг сукупного товарного експорту України до країн Західної Європи, млн дол.;

EXPZANEV(-1) – обсяг сукупного товарного експорту України до країн Західної Європи у попередньому кварталі, млн дол.;

KV2 – фіктивна змінна, що характеризує сезонні коливання обсягів зовнішньої торгівлі України у 2-му кварталі року, млн дол.;

KV4 – фіктивна змінна, що характеризує сезонні коливання обсягів зовнішньої торгівлі України у 4-му кварталі року, млн дол.;

$$R^2 = 0,96; \quad DW = 2,09.$$

Аналізуючи параметри рівняння, слід відмітити, що майже 97% обсягів товарного експорту до країн Західної Європи є сталими для наступного кварталу, що свідчить про досить стійкі позиції українських експортерів на товарних ринках Західного регіону ЄС. Для обсягів товарного експорту України до країн Західної Європи характерна певна сезонність зі зростанням у 2-му та 4-му кварталах на 85315 тис. дол. і 146400 тис. дол. відповідно.

Розглянемо рівняння, що описує обсяги імпорту з країн Західної Європи:

$$\text{IMPZANEV} = 0,2817(\text{EXPZAG} + \text{IMPZAG}) + 32,81 + 0,7194(\text{IMPEM} - \text{EXPEM}), \quad (2)$$

(32,81) (9,18)

де IMPZANEV – обсяг сукупного товарного імпорту України з країн Західної Європи, млн дол.;

EXPZAG – обсяг сукупного товарного експорту України до країн Євросоюзу, млн дол.;

IMPZAG – обсяг сукупного товарного імпорту України з країн Євросоюзу, млн дол.;

IMPEM – обсяги імпорту України з Євросоюзу енергетичних машин та устаткування (коди митного тарифу 84 – 85), млн дол.;

EXPEM – обсяги експорту України до Євросоюзу енергетичних машин та устаткування (коди митного тарифу 84 – 85), млн дол.;

$$R = 0,99; \quad DW = 1,9,$$

Порівнюючи параметри (1) та (2), можна помітити, що, згідно із зазначеними рівняннями, обсяг імпорту до України із Західної Європи суттєво залежить від загального товарообороту між Україною та ЄС. При незмінних обсягах експорту до ЄС, 28% приросту імпорту з ЄС припадає на імпорт із Західного регіону. Другою пояснюючою змінною у рівнянні (2) виступає різниця між величинами імпорту та експорту енергетичних машин

та устаткування, оскільки між вищезгаданим сальдо та показником товарного імпорту України з країн Західної Європи великий коефіцієнт кореляції (0,99). Аналіз параметрів рівняння (2) показує, що при незмінних обсягах експорту до ЄС енергетичних машин та устаткування 72% приросту імпорту з Євросоюзу товарів даної групи припадає на імпорт із Західної Європи. Крім того, слід відзначити, що товарний імпорт з країн Західної Європи, на відміну від товарного експорту, не має сезонних коливань, що свідчить про упевнене становище західноєвропейських імпортерів на українських ринках.

При аналізі достовірності параметрів розроблених моделей і ступінь їх адекватності реальним процесам зовнішньої торгівлі з країнами Західної Європи були отримані критичні значення таких статистичних характеристик [6]: коефіцієнт детермінації (R^2), що визначає залежність варіації досліджуваних показників від факторів моделі; статистика Стьюдента (t), що характеризує значимість параметрів моделі (подана у дужках під оціненими параметрами моделей); статистика Фішера (F), що визначає значимість коефіцієнта детермінації; критерій Дарбіна – Уотсона ($D.W.$), що визначає наявність автокореляції залишків; середня квадратична помилка рівняння ($S.E.$). Усі зазначені характеристики розраховувалися автоматично у середовищі пакету Eviews.

Оцінюючи якість і придатність для побудови прогнозів рівнянь (1) та (2), необхідно зазначити, що обидві моделі, мають високий коефіцієнт детермінації, а саме: R дорівнює 0,96 та 0,99 відповідно, що означає, що запропоновані рівняння на 96% та 99% пояснюють коливання обсягів українського експорту та імпорту з країн Західної Європи. Крім того, аналіз наведених вище статистичних характеристик дозволяє зробити висновок про високу якість побудованих рівнянь. Враховуючи останнє, моделі (1) та (2) можуть використовуватися для побудови імітаційних прогнозів при науковому обґрунтуванні рішень у сфері зовнішньої торгівлі товарами [7 – 10].

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що зовнішня торгівля товарами України з країнами Західної Європи розвивалася у 2007 – 2012 рр. під впливом різноспрямованих економічних, політичних та соціальних чинників, внаслідок чого мали місце немонотонні тенденції в обсягах експорту та імпорту. Домінуючі позиції у зовнішній торгівлі товарами України з країнами Західної Європи займає експорт сировини, що піднімає питання необхідності диверсифікації українського експорту до даного регіону. При цьому рівень товарної концентрації експорту є суттєво більшим, ніж рівень концентрації імпорту, що сигналізує про вузькість товарного асортименту української торгівлі з країнами Західної Європи. Значний вплив на обсяги та структуру зовнішньої торгівлі товарами України з країнами Західної Європи спричинила криза у 2008 – 2009 рр., але динаміка зовнішньої торгівлі у 2010 – 2012 рр. дозволяє стверджувати, про поступовий вихід з кризи як українських експортерів, так і економіки країни в цілому. Внаслідок вищезгаданого розробка багатофакторних моделей, які б враховува-

ли закономірності розвитку та складність взаємозв'язків показників зовнішньої торгівлі України з країнами Західної Європи, набуває особливого значення.

Запропоновані моделі обсягів товарного експорту та імпорту України з країн Західної Європи мають високі якісні характеристики, отже на їх базі можуть бути розроблені високоточні науково обґрунтовані прогнози. З останнього визначається напрямок для подальших досліджень у даній сфері: розробка імітаційних прогнозів розвитку зовнішньої торгівлі товарами України з країнами Західної Європи. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Дідковська Б.** Стан та перспективи України на товарних ринках ЄС / Б. Дідковська // Формування ринкових відносин в Україні : 36. наук. пр. – К. : НДЕІ, 2006. – Вип.12 (67). – С. 21 – 25.
- 2. Місяць Т. В.** Торгівля України та ЄС під час і після світової кризи / Т. В. Місяць // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 3. – С. 49 – 60.
- 3. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004 – 2015). Шляхом європейської інтеграції / [А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, С. Г. Бабенко, Я. Б. Базиліук, Б. В. Букринський] / Нац. ін-т стратег. дослідж. ; Ін-т економ. прогнозування НАН України. – К., 2004. – 416 с.**
- 4. Офіційний сайт Державного комітету статистики // Зовнішньоекономічна діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>**
- 5. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України // Економічне співробітництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrexport.gov.ua>**
- 6. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування : Підручн. для студ. вищ. навч. закл. / Харківський національний екон. ун-т; В. М. Геєць, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін. – Х. : ВД «НЖЕК», 2005. – 396 с.**
- 7. Колосова Ю. В.** Оптимізація структури зовнішньої торгівлі, як основа підвищення добробуту держави / Ю. В. Колосова // Управління підприємствами: проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Т. 1. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2003. – С. 184 – 187.
- 8. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / В. М. Геєць, В. П. Александрова, Т. І. Артюмова та ін. – К. : Ін-т екон. прогнозування НАН України, Фенікс, 2003. – 1008 с.**
- 9. Конкурентоспроможність української економіки: Наук. доп. / Б. Є. Кваснюк, С. І. Кіреєв, О. Ю. Болховітінова та ін. / Б. Є. Кваснюк (ред.) / НАН України. Ін-т економічного прогнозування. – К., 2006. – 96 с.**
- 10. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Посилання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2011. – 432 с.**

REFERENCES

Didkovska, B. "Stan ta perspektyvy Ukrainy na tovarnykh rynkakh IES [Status and prospects of Ukraine to EU commodity markets]." In *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 21-25. Kyiv: NDEI, 2006.

"Ekonomichne spivrobitnytstvo [Economic cooperation]." Ofitsiyni sait Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i tohrivli Ukrainy. <http://www.ukrexport.gov.ua>

Halchynskiy, A. S. and others. *Stratehiia ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy (2004 – 2015). Shliakhom ievropeiskoi intehtatsii* [Strategy for Economic and Social Development of Ukraine (2004 – 2015). Towards European Integration]. Kyiv: Nats. in-t strateh. doslidzh.; In-t ekonom. prohnozuvannia NAN Ukrainy, 2004.

Heiets, V. M., Klebanova, T. S., and Cherniak, O. I. *Modeli i metody sotsialno-ekonomichnoho prohnozuvannia* [Models and methods of social and economic forecasting]. Kh.: Inzhpek, 2005.

Heiets, V. M., Aleksandrova, V. P., and Artyomova, T. I. *Ekonomika Ukrainy: stratehiia i polityka dovhostrokovoho rozvytku* [Economy of Ukraine: long-term strategy and policy development]. Kyiv: In-t ekon. prohnozuvannia NAN Ukrainy; Feniks, 2003.

Kolosova, Yu. V. "Optimizatsiia struktury zovnishnyoi torhivli, iak osnova pidvyshchennia dobrobutu derzhavy [Optimi-

zation of the structure of foreign trade, as a basis for welfare state]." Donetsk: DonDUET, 2003. 184-187.

Kvasniuk, B. Ie., Kirieiev, S. I., and Bolkhovitinova, O. Yu. *Konkurentospromozhnist ukrainskoi ekonomiky* [Competitiveness of Ukrainian economy]. Kyiv: In-t ekonomichnoho prohnozuvannia, 2006.

Misiats, T. V. "Torhivlia Ukrainy ta IES pid chas i pislia svi-tovoi kryzy [Trade in Ukraine and the EU during and after the global crisis]." *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 3 (2010): 49-60.

"Modernizatsiia Ukrainy – nash stratehichnyi vybir [Modernization of Ukraine - our strategic choice]." *Shchorichne posylania Prezidenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2011.

"Zovnishnyoekonomichna diialnist [Foreign trade]." Oftsiniyi sait Derzhavnoho komitetu statystyky. <http://www.ukrstat.gov.ua>

УДК 339.5:004.032.26

ПРОГНОЗУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОНАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО КОНТРАКТУ ПРОМИСЛОВОГО АВІАПІДПРИЄМСТВА

ПЛЕЦЬКА С. Т.

УДК 339.5:004.032.26

Пілецька С. Т. Прогнозування ефективності виконання зовнішньоекономічного контракту промислового авіапідприємства

У статті відзначено, що ключовим інструментом зовнішньоекономічної діяльності є зовнішньоекономічний контракт, на основі якого формуються методичні складові залежно від рівня її організації. Економічна ефективність контрактів багато в чому залежить від впливу ризиків, мінімізація яких дозволяє підвищити ефективність зовнішньоекономічної діяльності промислового авіапідприємства. Для визначення впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на рентабельність продукції пропонується використувати нелінійну авторегресійну модель із зовнішніми входами (NARX). Методом оптимізації функціонала якості виступає метод Левенберга – Марквардта, що приводить до отримання більш надійних результатів. Для оцінки ефективності виконання зовнішньоекономічного контракту доцільно розраховувати показник якості укладання контракту. Запропоновано утворювати резервні фонди відшкодування втрат від дії зовнішньоекономічних ризиків. Ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємства необхідно оцінювати з точки зору фактично отриманого прибутку за виконаними контрактами та збільшення за цей рахунок оборотних коштів.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічний контракт, ефективність, рентабельність, прогнозування, ризик, нейронні мережі.

Рис.: 1. **Табл.:** 6. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 20.

Пілецька Саміра Тимофіївна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра фінансів, обліку та аудиту, Національний авіаційний університет (пр. Космонавта Комарова, 1, Київ, 03058, Україна)

E-mail: samirapiletskaya@mail.ru

УДК 339.5:004.032.26

Пілецька С. Т. Прогнозирование эффективности выполнения внешнеэкономического контракта промышленного авиапредприятия

В статье отмечено, что ключевым инструментом внешнеэкономической деятельности является внешнеэкономический контракт, на основе которого формируются методические составляющие в зависимости от уровня ее организации. Экономическая эффективность контрактов во многом зависит от влияния рисков, минимизация которых позволяет повысить эффективность внешнеэкономической деятельности промышленного авиапредприятия. Для определения влияния рисков внешнеэкономического контракта на рентабельность продукции предлагается использовать нелинейную авторегрессионную модель с внешними входами (NARX). Методом оптимизации функционала качества выступает метод Левенберга – Марквардта, который приводит к получению более надежных результатов. Для оценки эффективности выполнения внешнеэкономического контракта целесообразно рассчитывать показатель качества заключения контракта. Предложено образовывать резервные фонды возмещения потерь от воздействия внешнеэкономических рисков. Эффективность внешнеэкономической деятельности предприятия необходимо оценивать с точки зрения фактически полученной прибыли по выполненным контрактам и увеличения за этот счет оборотных средств.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, внешнеэкономический контракт, эффективность, рентабельность, прогнозирование, риск, нейронные сети.

Рис.: 1. **Табл.:** 6. **Формул.:** 1. **Библ.:** 20.

Пілецька Саміра Тимофіївна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра фінансів, учета и аудита, Национальный авиационный университет (пр. Космонавта Комарова, 1, Киев, 03058, Украина)

E-mail: samirapiletskaya@mail.ru

UDC 339.5:004.032.26

Piletska S. T. Forecasting Efficiency of Execution of a Foreign Economic Contract of an Industrial Aviation Enterprise

The article states that the key tool of foreign economic activity is a foreign economic contract, on the basis of which methodical components are formed depending on the level of its organisation. Economic efficiency of contracts mostly depends on influence of risks, minimisation of which allows increase of efficiency of foreign economic activity of an industrial aviation enterprise. In order to determine influence of risks of a foreign economic contract on profitability of products it is offered to use a non-linear autoregressive model with external inputs (NARX). Method of optimisation of the quality functional is the Levenberg-Marquardt method, which results in obtaining more reliable results. In order to assess efficiency of performance of a foreign economic contract it is expedient to calculate the indicator of quality of conclusion of a contract. It is offered to create reserve funds of compensation of losses from impact of foreign economic risks. Efficiency of foreign economic activity of an enterprise should be assessed from the point of view of factually received profit against executed contracts and increase of circulating funds due to it.

Key words: foreign economic activity, foreign economic contract, efficiency, profitability, forecasting, risk, neural networks.

Pic.: 1. **Tabl.:** 6. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 20.

Piletska Samira T. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Finance, Accounting and Audit, National Aviation University (pr. Kosmonavta Komarova, 1, Kyiv, 03058, Ukraine)
E-mail: samirapiletskaya@mail.ru

Halchynskiy, A. S. and others. *Stratehiia ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy (2004 – 2015). Shliakhom ievropeiskoi intehtatsii* [Strategy for Economic and Social Development of Ukraine (2004 – 2015). Towards European Integration]. Kyiv: Nats. in-t strateh. doslidzh. ; In-t ekonom. prohnozuvannia NAN Ukrainy, 2004.

Heiets, V. M., Klebanova, T. S., and Cherniak, O. I. *Modeli i metody sotsialno-ekonomichnoho prohnozuvannia* [Models and methods of social and economic forecasting]. Kh.: Inzhpek, 2005.

Heiets, V. M., Aleksandrova, V. P., and Artyomova, T. I. *Ekonomika Ukrainy: stratehiia i polityka dovhostrokovoho rozvytku* [Economy of Ukraine: long-term strategy and policy development]. Kyiv: In-t ekon. prohnozuvannia NAN Ukrainy; Feniks, 2003.

Kolosova, Yu. V. "Optimizatsiia struktury zovnishnyoi torhivli, iak osnova pidvyshchennia dobrobutu derzhavy [Optimi-

zation of the structure of foreign trade, as a basis for welfare state]." Donetsk: DonDUET, 2003. 184-187.

Kvasniuk, B. Ie., Kirieiev, S. I., and Bolkhovitinova, O. Yu. *Konkurentospromozhnist ukrainskoi ekonomiky* [Competitiveness of Ukrainian economy]. Kyiv: In-t ekonomichnoho prohnozuvannia, 2006.

Misiats, T. V. "Torhivlia Ukrainy ta IES pid chas i pislia svi-tovoi kryzy [Trade in Ukraine and the EU during and after the global crisis]." *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 3 (2010): 49-60.

"Modernizatsiia Ukrainy – nash stratehichnyi vybir [Modernization of Ukraine - our strategic choice]." *Shchorichne posylania Prezidenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2011.

"Zovnishnyoekonomichna diialnist [Foreign trade]." Oftsiniyi sait Derzhavnoho komitetu statystyky. <http://www.ukrstat.gov.ua>

УДК 339.5:004.032.26

ПРОГНОЗУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОНАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО КОНТРАКТУ ПРОМИСЛОВОГО АВІАПІДПРИЄМСТВА

ПЛЕЦЬКА С. Т.

УДК 339.5:004.032.26

Пілецька С. Т. Прогнозування ефективності виконання зовнішньоекономічного контракту промислового авіапідрприємства

У статті відзначено, що ключовим інструментом зовнішньоекономічної діяльності є зовнішньоекономічний контракт, на основі якого формуються методичні складові залежно від рівня її організації. Економічна ефективність контрактів багато в чому залежить від впливу ризиків, мінімізація яких дозволяє підвищити ефективність зовнішньоекономічної діяльності промислового авіапідрприємства. Для визначення впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на рентабельність продукції пропонується використувати нелінійну авторегресійну модель із зовнішніми входами (NARX). Методом оптимізації функціонала якості виступає метод Левенберга – Марквардта, що приводить до отримання більш надійних результатів. Для оцінки ефективності виконання зовнішньоекономічного контракту доцільно розраховувати показник якості укладання контракту. Запропоновано утворювати резервні фонди відшкодування втрат від дії зовнішньоекономічних ризиків. Ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємства необхідно оцінювати з точки зору фактично отриманого прибутку за виконаними контрактами та збільшення за цей рахунок оборотних коштів.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічний контракт, ефективність, рентабельність, прогнозування, ризик, нейронні мережі.

Рис.: 1. **Табл.:** 6. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 20.

Пілецька Саміра Тимофіївна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра фінансів, обліку та аудиту, Національний авіаційний університет (пр. Космонавта Комарова, 1, Київ, 03058, Україна)

E-mail: samirapiletskaya@mail.ru

УДК 339.5:004.032.26

Пілецька С. Т. Прогнозування ефективності виконання зовнішньоекономічного контракту промислового авіапідрприємства

В статье отмечено, что ключевым инструментом внешнеэкономической деятельности является внешнеэкономический контракт, на основе которого формируются методические составляющие в зависимости от уровня ее организации. Экономическая эффективность контрактов во многом зависит от влияния рисков, минимизация которых позволяет повысить эффективность внешнеэкономической деятельности промышленного авиапредприятия. Для определения влияния рисков внешнеэкономического контракта на рентабельность продукции предлагается использовать нелинейную авторегрессионную модель с внешними входами (NARX). Методом оптимизации функционала качества выступает метод Левенберга – Марквардта, который приводит к получению более надежных результатов. Для оценки эффективности выполнения внешнеэкономического контракта целесообразно рассчитывать показатель качества заключения контракта. Предложено образовывать резервные фонды возмещения потерь от воздействия внешнеэкономических рисков. Эффективность внешнеэкономической деятельности предприятия необходимо оценивать с точки зрения фактически полученной прибыли по выполненным контрактам и увеличения за этот счет оборотных средств.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, внешнеэкономический контракт, эффективность, рентабельность, прогнозирование, риск, нейронные сети.

Рис.: 1. **Табл.:** 6. **Формул.:** 1. **Библ.:** 20.

Пілецька Саміра Тимофіївна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра фінансів, учета и аудита, Национальный авиационный университет (пр. Космонавта Комарова, 1, Киев, 03058, Украина)

E-mail: samirapiletskaya@mail.ru

UDC 339.5:004.032.26

Piletska S. T. Forecasting Efficiency of Execution of a Foreign Economic Contract of an Industrial Aviation Enterprise

The article states that the key tool of foreign economic activity is a foreign economic contract, on the basis of which methodical components are formed depending on the level of its organisation. Economic efficiency of contracts mostly depends on influence of risks, minimisation of which allows increase of efficiency of foreign economic activity of an industrial aviation enterprise. In order to determine influence of risks of a foreign economic contract on profitability of products it is offered to use a non-linear autoregressive model with external inputs (NARX). Method of optimisation of the quality functional is the Levenberg-Marquardt method, which results in obtaining more reliable results. In order to assess efficiency of performance of a foreign economic contract it is expedient to calculate the indicator of quality of conclusion of a contract. It is offered to create reserve funds of compensation of losses from impact of foreign economic risks. Efficiency of foreign economic activity of an enterprise should be assessed from the point of view of factually received profit against executed contracts and increase of circulating funds due to it.

Key words: foreign economic activity, foreign economic contract, efficiency, profitability, forecasting, risk, neural networks.

Pic.: 1. **Tabl.:** 6. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 20.

Piletska Samira T. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Finance, Accounting and Audit, National Aviation University (pr. Kosmonavta Komarova, 1, Kyiv, 03058, Ukraine)
E-mail: samirapiletskaya@mail.ru

Фінансовий механізм зовнішньоекономічної діяльності – сукупність специфічних фінансових методів і важелів, а також нормативно-правове та інформаційне забезпечення, за допомогою яких ефективно реалізуються експортно-імпорتنі контракти і договори, здійснюються відповідні міжнародні банківські розрахунки, рух фінансових потоків і сприяє фінансовій незалежності підприємства [16]. Ключовим інструментом зовнішньоекономічної діяльності є зовнішньоекономічний контракт, на основі якого формуються методичні складові залежно від рівня її організації. Економічна ефективність контрактів багато в чому залежить від впливу ризиків, мінімізація яких дозволяє підвищити ефективність зовнішньоекономічної діяльності промислового авіапідприємства.

Вагомий внесок у дослідження проблем прогнозування рівнів ризику зробили такі науковці, як Балабанов Н. Т. [8], Вітлінський В. В. [9], Внукова Н. М. [10], Нейман Дж. [14], Райзберг Б. [20] та інші. Ці та інші дослідники у своїх працях дослідили сутність поняття «ризик», класифікували ризики, розробили методи оцінювання та прогнозування рівнів ризику тощо. Дослідження нейромережових методів у задачах прогнозування займалися такі науковці, як Калініна І. О. [18], Кизим М. О. [11], Круглов В. В. [12], Мещеряков В. А. [13], Осовський С. [15], Хайкин С. [17], які внесли значний вклад у розвиток нейромережових технологій.

Однак недостатньо розробленими залишаються питання прогнозування впливу ризиків на ефективність виконання зовнішньоекономічного контракту промислового авіапідприємства із залученням нейронної мережі.

Мета статті полягає в розробці моделі прогнозування впливу ризиків на ефективність виконання зовнішньоекономічного контракту промислового авіапідприємства із залученням нейронної мережі NARX.

Об'єктивно оцінити ситуацію на ринку та вибрати найбільш ефективну стратегію зовнішньоекономічної діяльності можливо тільки під час аналізу всього комплексу ризиків, які супроводжують процес укладання й виконання контракту. Оскільки зовнішньоекономічна діяльність заснована на контрактній основі ведення бізнесу, то і в основі зовнішньоекономічних ризиків знаходяться ризики зовнішньоекономічного контракту.

Ризики зовнішньоекономічного контракту – комплекс ризиків, що виникають на усіх стадіях проведення контракту, і визначається його зовнішнім середовищем. Їх слід розглядати як початкову ланку виявлення окремих видів ризику й можливостей їх зменшення.

Ігнорування навіть одного з них призводить до несприятливих наслідків у діяльності підприємства. Прогнозування ризику допомагає своєчасно відбирати оптимальний варіант дій з числа альтернативних в усіх сферах підприємництва: виробничій, комерційній, фінансовій.

Для укладання зовнішньоекономічного контракту необхідна згода сторін за всіма суттєвими для даного виду контракту умовами. Договір вважається укладеним, якщо між сторонами в належній формі досягнуто згоди з усіх істотних умов. У контракті визначаються обов'язкові та додаткові умови його укладання (*табл. 1*).

Таблиця 1

Умови зовнішньоекономічних контрактів*

Обов'язкові або істотні умови зовнішньоекономічних контрактів	Додаткові умови зовнішньоекономічних контрактів
Найменування сторін	Здача – приймання
Предмет	Страховання
Якість	Відвантажувальні реквізити
Кількість	Гарантії
Базисні умови постачання	Пакування і маркування
Ціна	Форс-мажорні обставини
Умови платежу	Санкції та рекламації
Юридичні адреси і підписи сторін	Арбітраж та ін.

*Розроблено на основі [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

Об'єктом зовнішньоекономічного контракту є поставка обладнання на фірму Х (Росія), сума контракту – 240,0 тис. дол.

Політико-економічний стан як України, так і Росії не є стабільним. Оскільки домовленості щодо авансових розрахунків досягти не вдалося, передбачається відкриття покупцем безвідзивного документарного акредитива, що має достатнє забезпечення платежів для експортера.

Умови проходження вантажу – до доставки в країну призначення (DDP (*delivered duty paid* – Постачання зі сплатою мит)) встановлюють правила, згідно з якими продавець відповідає за прибуття товару в узгоджений пункт призначення і бере на себе при цьому всі ризики й усі витрати з доставки.

Вірогідність виникнення ризиків визначається експертним методом. Експертами виступають провідні спеціалісти фінансового відділу, планово-економічного, виробничо-диспетчерського, зовнішньоекономічних зв'язків, відділу цін (*табл. 2*).

Таблиця 2

Ризики зовнішньоекономічного контракту та рівень рентабельності за контрактом*

Ризики	Значення
1	2
Ризики зовнішнього середовища	
1. Ризик втрат при погіршенні політичної ситуації в Україні	0,0829
2. Ризик втрат при погіршенні політичної ситуації в країні контрагенті	0,0423
3. Ризик втрат при погіршенні економічної ситуації в Україні	0,0829
4. Ризик втрат при погіршенні економічної ситуації в країні контрагенті	0,0563
Контрактні ризики	
5. Ризик втрат при виборі виду платежу	0,0358
6. Ризик втрат при транспортуванні устаткування	0,0338

Закінчення табл. 2

1	2
7. Ризик втрат при приборі валюти контракту	0,0413
8. Ризик втрат при підвищенні темпу інфляції в Україні	0,0423
9. Ризик іноземного партнера	0,0553
Рентабельність за контрактами без урахування ризиків, коеф.	0,25
Рентабельність за контрактами з урахуванням ризиків, коеф.	0,2121

* Авторська розробка.

Таким чином, ризики зовнішньоекономічного контракту приведуть до зменшення рентабельності від запланованої на 3,79 в.п.

Підприємству треба розробити заходи щодо зниження вірогідності виникнення та впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту, основні з яких представлено в табл. 3.

Як бачимо з табл. 3, на етапі виконання зобов'язань продавцем і покупцем основними методами управління ризиками є методи трансферу ризику та самофінансування.

Для визначення впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на рентабельність продукції промислового авіапідприємства буде використовуватися нелінійна авторегресійна модель із зовнішніми входами (NARX), її загальний математичний вираз можна представити таким чином:

$$\begin{aligned} \hat{y}(n+1) &= F(y(n), \dots, y(n-q+1), \\ u(n), \dots, u(n-q+1)), \end{aligned} \quad (1)$$

Таблиця 3

Методи управління ризиками зовнішньоекономічного контракту*

Етапи проведення зовнішньо-економічного контракту	Ризики зовнішньоекономічного контракту	Методи управління ризиками зовнішньоекономічного контракту
Вибір товару	Ризик аналітичної помилки. Маркетингові ризики	Профілактичний метод: планомірний маркетинг; прогнозування впливу зовнішнього середовища
Пошук і вибір контрагента	Ризик аудиторської помилки. Контрольний ризик	Метод локалізації ризику: створення спеціалізованих структур, що контролюють пошук і вибір контрагента, оцінюють ризикованість проекту. Метод відхилення ризику: відмовлення від ненадійних партнерів і ризикових проектів; пошук гарантів
Встановлення ділового контакту з контрагентом	Ризики не вірного вибору форм і методів роботи на ринку	Метод дисипації: рівномірний розподіл ризику кожного контрагента в загальному обсязі; робота одночасно на декількох ринках з великою кількістю споживачів
Укладання контракту з контрагентом	Ризики ділових зв'язків з контрагентами	Метод диверсифікації ризиків між партнерами. Метод локалізації ризику: створення спеціалізованих структур, що виконують ризикові проекти
Виконання зобов'язань продавцем	Ризик втрат при погіршенні політичної ситуації в Україні. Ризик втрат при погіршенні економічної ситуації в Україні. Ризик втрат при приборі виду платежу. Ризик втрат при транспортуванні устаткування. Ризик втрат при приборі валюти контракту. Ризик втрат при підвищенні темпу інфляції в Україні. Ризики форс-мажорних обставин та інші	Метод трансферу ризику: хеджування валютних ризиків; передача ризику під фінансову гарантію, страхування ризику
Виконання зобов'язань покупцем	Ризик втрат при погіршенні політичної ситуації в країні контрагенті. Ризик втрат при погіршенні економічної ситуації в країні контрагенті. Ризики форс-мажорних обставин. Валютні ризики. Ризик іноземного партнера	Метод самофінансування ризику: утворення резервних фондів відшкодування

* Авторська розробка.

де $\hat{y}(n+1)$ – вихід моделі;

$u(n), u(n-1), \dots, u(n-q+1)$ – поточне та попереднє значення вхідного сигналу, які представляють мережі, що мають зовнішнє походження;

$y(n), y(n-1), \dots, y(n-q+1)$ – значення вхідного сигналу в попередні моменти часу, від яких залежить вихід моделі ($y = n + 1$).

Методом оптимізації функціонала якості буде виступати метод Левенберга – Марквардта, що приведе до отримання більш надійних результатів [19].

На вході моделі подаються показники ризиків зовнішньоекономічного контракту (вірогідність їх виникнення) (табл. 4), на виході – рентабельність продукції за зовнішньоекономічним контрактом.

Результати розрахунків показника рентабельності продукції за зовнішньоекономічним контрактом, наведені в табл. 5, вказують, що середня абсолютна похибка у відсотках (MAPE) не перевищує 20%, а це дозволяє зробити висновок щодо адекватності розробленої нейромережевої моделі та якості прогнозу, яку можна віднести до групи «добра».

Рівень рентабельності за контрактом після розроблених підприємством заходів щодо зниження їх впливу прогнозуються за допомогою нейромережевої моделі NARX, результати представлено в табл. 6.

Рентабельність за контрактом з урахуванням ризиків збільшилася до 22,56% (на 1,35 в.п.).

Для оцінки ефективності виконання зовнішньоекономічного контракту промислового авіапідприємства пропонується розраховувати показник якості укла-

Таблиця 4

Показники, що подаються на вході нейромережевої моделі *

Ризики зовнішньоекономічного контракту	
Ризик	Характеристика
<i>Політико-економічні ризики</i>	
Ризик втрат при погіршенні політичної ситуації в Україні	Зміна політичного режиму в Україні
Ризик втрат при погіршенні політичної ситуації в країні-контрагенті	Зміна політичного режиму в країні контрагенті
Ризик втрат при погіршенні економічної ситуації в Україні	Економічна криза в Україні
Ризик втрат при погіршенні економічної ситуації в країні-контрагенті	Економічна криза в країні контрагенті
<i>Контрактні ризики</i>	
Ризик втрат при приборі виду платежу	Невигідність вибору виду платежу за контрактом
Ризик втрат при транспортуванні устаткування	Невигідність вибору транспортного засобу або способу поставки
Ризик втрат при приборі валюти контракту	Стійкість валюти, зазначеної в контракті
Ризик втрат при підвищенні темпу інфляції в Україні	Підвищення темпу інфляції в Україні
Ризик іноземного партнера	Затримка розрахунків контрагентом по контракту або втрата здатності їх здійснювати

* Авторська розробка.

Оскільки вибір архітектури нейронної мережі покладається на плечі розробника, тому зроблено вибір на користь двохшарової мережі з 10 нейронами в прихованому шарі (рис. 1).

Завдяки тому, що тестова перевірка розроблених нейронних мереж дозволила визнати розроблену модель адекватною, перейдемо до процесу прогнозування вихідних параметрів нейронних мереж (табл. 5).

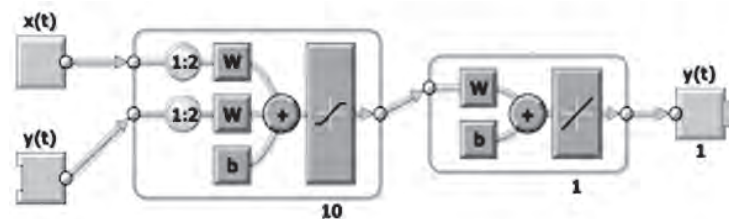

Рис. 1. Структура моделі прогнозування впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на рентабельність продукції з використанням нелінійної авторегресійної нейронної мережі NARX*

*Авторська розробка.

дання контракту, що розраховується як відношення фактичного прибутку за контрактом до запланованого, його збільшення є позитивним (табл. 7).

Оскільки методи трансферту приводять до збільшення собівартості продукції, то пропонується утворювати резервні фонди відшкодування втрат від дії зовнішньоекономічних ризиків. Розмір резервного фонду необхідно розраховувати як процент втрати рентабельності від ціни контракту після впровадження заходів щодо мінімізації ризиків.

Тоді, ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємства необхідно оцінювати з точки зору фактично отриманого прибутку за виконаними контрактами та збільшення за цей рахунок оборотних коштів.

ВИСНОВКИ

Аналізуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки: проведення прогнозування впливу ризиків зовнішньоекономіч-

ного контракту на рентабельність продукції із залученням нейронної мережі NARX дозволить мінімізувати їх негативний вплив на ефективність зовнішньоекономічної діяльності промислового авіапідприємства, економічний ефект становитиме 0,766 тис.дол. ■

Таблиця 5

Відносна похибка прогнозованого значення рентабельності продукції за контрактом*

№ п/п	Фактичні значення, коеф.	Розрахункові значення рентабельності, коеф.	Відносна похибка, %
1	0,4691	0,2034	20,27
2	0,4793	0,1551	13,50
3	0,4893	0,2360	24,67
4	0,4983	0,2373	19,67
5	0,5148	0,1688	21,44
6	0,5046	0,1768	13,60
7	0,5019	0,2361	16,94
8	0,5249	0,1908	15,18
9	0,5256	0,2813	24,67
10	0,5326	0,1954	16,00
11	0,4954	0,2510	28,45

*Авторська розробка.

Таблиця 6

Ризики зовнішньоекономічного контракту та рівень рентабельності за контрактом після впроваджених заходів щодо їх мінімізації*

Ризики	Значення
Ризики зовнішнього середовища	
1. Ризик втрат при погіршенні політичної ситуації в Україні	0,0805
2. Ризик втрат при погіршенні політичної ситуації в країні контрагенті	0,0419
3. Ризик втрат при погіршенні економічної ситуації в Україні	0,0804
4. Ризик втрат при погіршенні економічної ситуації в країні контрагенті	0,0543
Контрактні ризики	
5. Ризик втрат при виборі виду платежу	0,0353
6. Ризик втрат при транспортуванні устаткування	0,0326
7. Ризик втрат при приборі валюти контракту	0,0442
8. Ризик втрат при підвищенні темпу інфляції в Україні	0,0419
9. Ризик іноземного партнера	0,0550
Рентабельність за контрактами з урахуванням ризиків, коеф.	0,2256

* Авторська розробка.

Таблиця 7

Ефективність укладання зовнішньоекономічного контракту*

Показник	Значення
Прогнозований чистий дохід від реалізації продукції, тис. дол.	50,0
Собівартість продукції, тис. дол.	40,0
Прогнозована сума прибутку без урахування ризиків, тис. дол.	10,0
Рентабельність, %	25,0
Прогнозована сума прибутку з урахуванням ризиків до впровадження заходів щодо їх мінімізації, тис. дол.	8,4840
Прогнозована сума втрат до впровадження заходів щодо мінімізації ризиків, тис. дол.	1,5160
Прогнозована сума прибутку за контрактами після впровадження заходів щодо мінімізації ризиків, тис. дол.	9,0240
Прогнозована сума втрат за контрактом після впроваджених заходів щодо мінімізації ризиків, тис. дол.	0,9760
Фактична сума прибутку, тис. дол.	9,2500
Фактична сума втрат за контрактом, тис. дол.	0,7500
Економічний ефект, тис. дол.	0,766
Якість укладання контракту, %	92,5000

*Авторська розробка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24.02.1994 № 4002-XII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=4002-12>
2. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» № 959-12 від 16.04.1991 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=959-12>.
3. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 26 лютого 1994 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=4002-12>
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU80K03R.html
5. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_118
6. Указ Президента України «Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів» від 04.10.94 р. № 567/94. Міжнародна торговельна палата від 01.01.2000. Інкотермс. Офіційні правила тлумачення торговельних термінів Міжнародної торгової палати (редакція 2000 року) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=988_007
7. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України «Про затвердження Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів)»

№ 201 від 06.09.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0833-01>

8. Балабанов Н. Т. Риск-менеджмент / Н. Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 192 с.

9. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві : монографія / В. В. Вітлінський, П. І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.

10. Внукова Н. М. Базова методика оцінки економічного ризику підприємств / Н. М. Внукова, В. А. Смоляк // Финансы України. – 2002. – № 10. – С. 15 – 21.

11. Кизим Н. А. Нейронные сети: теория и практика применения : Монография / Н. А. Кизим, Е. Н. Ястремская, В. Ф. Сенчуков. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2006. – 240 с.

12. Круглов В. В. Искусственные нейронные сети. Теория и практика. 2-е изд / В. В. Круглов, В. В. Борисов. – Издво: Горячая линия-Телеком, 2002. – 382 с.

13. Мещеряков В. А. Идентификация строительных машин как нелинейных динамических систем на основе нейросетевых технологий // Труды II Всероссийской научной конференции «Проектирование инженерных и научных приложений в среде MATLAB». – М. : Институт проблем управления им. В. А. Трапезникова РАН, 2004. – С. 1300 – 1308.

14. Нейман Дж. Теория игр и экономическое поведение / Дж. Нейман, О. Моргенштейн – М. : Наука, 1970. – 707 с.

15. Осовский С. Нейронные сети для обработки информации : пер. с польск. / С. Осовский. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 344 с.

16. Пілецька С. Т. Формування механізму зовнішньоекономічної діяльності підприємств / С. Т. Пілецька // Вісник Донецького університету економіки та права : зб. наук. праць / редкол.: В. К. Мамутов, О. І. Амоша, А. Я. Берсуцький та ін.; гол. ред. Я. Г. Берсуцький. – Донецьк : Дон УЕП, 2010. – № 2. – С. 70 – 73.

17. Хайкин С. Нейронные сети : полный курс, 2-е издание. / Пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2006. – 1104 с.

18. Калініна І. О. Дослідження нейромережевих методів у задачах прогнозування / І. О. Калініна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Computer_technology/2009_93/93-17.pdf

19. Ранганатан А. Алгоритм Левенберга – Марквардта / А. Ранганатан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.katy.ru/science/LMA.pdf>

20. Райзберг Б. Хозяйственный механизм / Б. Райзберг, Л. Лозовский, Е. Стародубцева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.smartcat.ru/Referat/atyelramnz.shtml>

REFERENCES

Balabanov, N. T. *Risk-menedzhment* [Risk Management]. Moscow: Finansy i statistika, 1996.

“Konventsiiia Orhanizatsiia Ob’iednanykh Natsii pro dohovory mizhnarodnoi kupivli-prodazhu tovariv vid 11 kvitnia 1980 roku [United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods of 11 April 1980].” http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU80K03R.html

Kizim, N. A., Yastremskaia, E. N., and Senchukov, V. F. *Neyronnye seti: teoriia i praktika primeneniia* [Neural Networks: Theory and Practice]. Kharkiv: Inzhnek, 2006.

Kruglov, V. V., and Borisov, V. V. *Iskusstvennyye neyronnye seti. Teoriia i praktika* [Artificial neural network. Theory and practice]. : Goriachaia liniia-Telekom, 2002.

Khaykin, S. *Neyronnye seti : polnyy kurs* [Neural networks: a complete course]. Moscow: Viliams, 2006.

Kalinina, I. O. “Doslidzhennia neiromerezhevyykh metodiv u zadachakh prohozuvannia [The study of neural network techniques in prediction problems].” http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Computer_technology/2009_93/93-17.pdf

[Law of Ukraine "On international commercial arbitration", from # 24.02.1994 4002-XII]. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=4002-12>

[The Law of Ukraine "On Foreign Economic Activity" № 959-12 of 16.04.1991]. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=959-12>

[Decree of the President of Ukraine "On the application of the rules of interpretation of international commercial terms" of 04.10.94, the number 567/94. International Chamber of Commerce from 01.01.2000. Incoterms. Official rules of interpretation of trade terms of the International Chamber of Commerce (revised 2000)]. http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=988_007

[Order of the Ministry of Economy and European Integration of Ukraine "On Approval of the form of foreign economic agreements (contracts)" № 201 of 06.09.2001]. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0833-01>

Meshcheriakov, V. A. “Identifikatsiia stroitelnykh mashin kak nelineynykh dinamicheskikh sistem na osnove neyrosetevykh tekhnologiy [Identification of construction machinery as non-linear dynamic systems based on neural networks].” Moscow: Institut problem upravleniia im. V. A. Trapeznikova RAN, 2004. 1300-1308.

Neyman, Dzh., and Morgenshteyn, O. *Teoriia igr i ekonomicheskoe povedenie* [Theory of Games and Economic Behavior]. Moscow: Nauka, 1970.

Osovskiy, S. *Neyronnye seti dlia obrabotki informatsii* [Neural network processing]. Moscow: Finansy i statistika, 2002.

Piletska, S. T. “Formuvannia mekhanizmu zovnishnyoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv [Formation mechanism of foreign trade enterprises].” *Visnyk Donetskoho universytetu ekonomiky ta prava*, no. 2 (2010): 70-73.

Ranganatan, A. “Algoritm Levenberga – Markvardta [Levenberg – Marquardt algorithm].” <http://www.katy.ru/science/LMA.pdf>

Rayzberg, B., Lozovskiy, L., and Starodubtseva, E. “Khoziaystvennyy mekhanizm [Economic mechanism].” <http://www.smartcat.ru/Referat/atyelramnz.shtml>

Vitlinskyi, V. V., and Velykoivanenko, P. I. *Ryzykolohiia v ekonomitsi ta pidpriemnytstvi* [Risk-management in economics and entrepreneurship]. Kyiv: KNEU, 2004.

“Videnska konventsiiia pro pravo mizhnarodnykh dohovoriv vid 23.05.1969 [Vienna Convention on the Law of Treaties from 23/05/1969].” http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_118

Vnuкова, N. M., and Smoliak, V. A. “Bazova metodyka ot-sinky ekonomichnoho ryzyku pidpriemstv [The basic method of estimating the economic risk businesses].” *Finansy Ukrainy*, no. 10 (2002): 15-21.

ПЕРСПЕКТИВЫ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ НА ПОЛЯХ БРИКС: ПРОБЛЕМЫ ГЛОБАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ

САРЫЧЕВ В. И.

УДК 331.101.262

Сарычев В. И. Перспективы человеческого развития на полях БРИКС: проблемы глобального управления

В статье проанализированы основные направления взаимного сотрудничества стран БРИКС в контексте проблем глобального управления строительством нового международного экономического порядка. Выделены основные составляющие системы растущего влияния БРИКС на формирование более справедливой, сбалансированной и разумной архитектуры мировой экономики и политики. Основой усиливающейся консолидации и возможной в последующем институционализации блока выступают развитые торговые отношения, близкие национальные модели развития и принципиально схожие подходы к разрешению глобальных проблем человечества. Объективно реальными являются перспективы расширения блока за счет присоединения к его платформе других активно развивающихся экономик при сохранении благоприятных условий инвестирования в человеческий капитал и модернизации механизмов сотрудничества через систему расчетов в национальных валютах.

Ключевые слова: глобальное управление, человеческое развитие, мировой экономический порядок, национальные стратегии развития, диверсификация, сотрудничество, институционализация БРИКС.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Сарычев Владимир Иванович – кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры международных отношений, Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара (ул. Научная, 13, Днепропетровск, 49050, Украина)

E-mail: sarychev_dnu@mail.ru

УДК 331.101.262

Саричев В. І. Перспективи людського розвитку на полях БРИКС: проблеми глобального управління

У статті проаналізовано основні напрямки співпраці країн БРИКС у контексті проблем глобального управління будівництвом нового міжнародного економічного порядку. Виявлено основні складові системи зростаючого впливу БРИКС на формування більш справедливої, збалансованої і розумної архітектури світової економіки і політики. Визначено, що основою підсилення консолідації і можливої в майбутньому інституціоналізації блоку є розвинені торговельні відносини, близькі національні моделі розвитку і принципово подібні підходи до розв'язання глобальних проблем людства. Об'єктивно реальними є перспективи розширення блоку за рахунок приєднання до його платформи інших економік, що активно розвиваються, при збереженні сприятливих умов інвестування у людський капітал і модернізації механізмів співпраці через систему розрахунків у національних валютах.

Ключові слова: глобальне управління, людський розвиток, світовий економічний порядок, національні стратегії розвитку, диверсифікація, співробітництво, інституціоналізація БРИКС.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Саричев Володимир Іванович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: sarychev_dnu@mail.ru

UDC 331.101.262

Sarychev V. I. Prospects of Human Development in the BRICS Fields: Global Management Problems

The article analyses main directions of mutual co-operation of BRICS countries in the context of problems of global management of construction of the new international economic order. It marks main components of the system of growing influence of BRICS on formation of a more just, balanced and rational architecture of the world economy and politics. The foundation of the strengthening consolidation and possible future institutionalisation of the block is formed by developed trade relations, close national models of development and principally similar approaches solution of global problems of humanity. Objectively the prospects of the block expansion by means of joining of other actively developed economies to its platform with preservation of favourable conditions of investing into human capital and modernisation of mechanisms of co-operation through the system of settlements in national currencies are quite real.

Key words: global management, human development, world economic order, national strategies of development, diversification, co-operation, institutionalisation of BRICS.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Sarychev Vladimir I. – Candidate of Sciences (History), Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Relations, Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: sarychev_dnu@mail.ru

Современный экономический мировой порядок традиционно характеризуется доминированием западных экономик во главе с США и европейскими государствами, которые обладают решающим весом в глобальных финансовых структурах – группе Мирового банка (МБ) и МВФ. Однако на начало XXI века в мире утвердился относительно молодой экономический блок пяти крупных, быстро развивающихся экономик: Бразилии, России, Индии, Китая и Южно-Африканской республики (БРИКС), способный в ближайшее время внести существенные коррективы в архитектуру мировой экономики. А это, в свою очередь, безусловно, вызовет кардинальную трансформацию системы рейтингов по Индексу развития человеческого

потенциала (ИРПЧ) во всемирной стратегии человеческого развития [2, с. 39].

В соответствии со Стратегическим глобальным прогнозом, подготовленным Институтом мировой экономики и международных отношений РАН в 2011 г., темпы прироста ВВП, в т. ч. и на душу населения, Китая и Индии в 2011 – 2020 гг., а так же в 2021 – 2030 гг. болем чем в два раза превысят аналогичные показатели США и ЕС 27 (табл. 1). Опережающими темпами будет возрастать и ВВП России и Бразилии. Только ЮАР, занимающая лидирующее положение вместе с Ботсваной, Маврикием, Нигерией и Танзанией в группе стран Африки южнее Сахары (АЮС), будет демонстрировать темпы прироста, недостаточные для того, чтобы прео-

долесть существенный разрыв с лидерами развивающегося мира [5, с. 461 – 464].

Таблица 1

Сравнительный анализ темпов прироста ВВП в странах БРИКС, США и ЕС 27 в 2001 – 2030 гг.*

	2001 – 2010	2011 – 2010	2021 – 2030
<i>Абсолютные темпы прироста ВВП, %</i>			
Весь мир	3,5	4,4	4,3
США	1,6	2,8	2,6
ЕС 27	1,4	2,6	2,5
Бразилия	3,4	3,5	3,4
Китай	10,0	8,5	7,0
Индия	7,3	7,4	6,9
Россия	4,7	4,0	4,5
АЮС	5,4	3,2	3,1
<i>Темпы прироста ВВП на душу населения, %</i>			
Весь мир	2,3	3,4	3,8
США	1,0	2,5	2,5
ЕС 27	1,0	2,4	2,4
Бразилия	2,1	2,6	2,8
Китай	9,4	8,2	6,8
Индия	5,8	6,2	6,1
Россия	5,0	4,2	4,4
АЮС	2,5	1,4	2,0

* Составлено автором на основании данных [4, с. 461 – 464].

Целью нашего исследования является анализ основных направлений взаимного сотрудничества стран БРИКС в финансово-экономической, социально-политической, культурно-образовательной сферах, которые сейчас являются приоритетными для динамичного и устойчивого человеческого развития в рамках этого экономического блока, что в ближайшем будущем может привести к глобальным изменениям существующей архитектуры мирового порядка.

Анализ результатов активного взаимодействия стран в формате БРИКС позволяет сформулировать такие ведущие направления их экономического сотрудничества:

- ✦ выработка общей промышленной политики с целью стимулирования взаимодействия в таких отраслях, как энергетика (в т. ч. атомная), авиастроение, освоение космоса, совместная разведка и разработка месторождений природного газа и нефти, фармацевтика, где совпадают глобальные экономические интересы стран;
- ✦ расширение координации национальных стратегий развития традиционного двух-, трехстороннего уровня до пятистороннего прежде всего в отраслях, связанных с инновационной деятельностью, созданием совместных технопарков на основе био- и нанотехнологий;
- ✦ совершенствование опыта совместных действий и координации позиций во влиятельных

международных финансовых организациях для обеспечения принятия положительных решений МБ, МВФ и оказанию взаимной ресурсной поддержки, основываясь на национальных валютах в рамках региональных валютных союзов и валютных зон;

- ✦ углубление торгово-экономического сотрудничества по принципу «win-win» (выигрыш – выигрыш), которое обладает значительным потенциалом из-за наличия объемной экономической дополняемости стран – участниц БРИКС, а также диверсификации номенклатуры взаимных поставок сложного, наукоемкого оборудования;
- ✦ взаимодействие в сфере декриминализации экономического сотрудничества, миграции рабочей силы, защиты окружающей среды и невозобновляемых ресурсов, борьбы с последствиями глобального изменениями климата [1].

Для успешной реализации этих направлений сотрудничества важное значение, в первую очередь, имеют развитые торговые отношения. Для этого имеются объективные предпосылки: емкий внутренний рынок БРИКС, который охватывает 45% населения и 30% территории земного шара; эффективная экономическая дополняемость, где приоритетами для Бразилии является сельскохозяйственная продукция, для России – экспорт минеральных ресурсов, Индии – дешевые интеллектуальные ресурсы, Китая – масштабные трудовые ресурсы, ЮАР – природные ресурсы. К примеру, за 2000 – 2010 гг. торговый оборот между Бразилией и Китаем вырос в 25 раз, достигнув рубежа в 56,3 млрд долл. Основными видами экспорта для Бразилии являются железная руда, нефть, соя. Китай же, в свою очередь, выходит на рынок с потребительскими товарами массового спроса, промышленным оборудованием, транспортом, химической продукцией, сложной вычислительной и бытовой техникой [3].

К тому же эти страны имеют близкие национальные модели развития. Бразилия (вместе с Аргентиной) избрала курс на демократизацию и модернизацию экономики при опоре на частно-государственное партнерство, а Китай пошел путем «Пекинского консенсуса», в основе которого заложены инновации, устойчивое развитие, социальная справедливость и национальное самоопределение при ключевой роли государства [8].

Значительным потенциалом обладают и бразильско-индийские торговые отношения, которые в 2000 – 2010 гг. выросли в 16 раз, достигнув уровня в 7,23 млрд долл. В настоящее время особо активно развиваются отношения в сфере высоких био- и нанотехнологий, информатики, освоения космического пространства, развития научных и образовательных программ [7].

Дополнительный динамизм торгово-экономическим отношениям стран БРИКС придает необходимость разрешать глобальные социальные проблемы, близкие для всех по содержанию: в сферах образования, продовольственной безопасности, бедности, голода, продолжительности жизни и здравоохранения. К примеру, анализ Совместной статистической публикации стран БРИКС в 2012 г. дает все основания полагать, что образование и профессиональная подготовка определены

как их фундамент человеческого развития и прогресса общества. Структурные преобразования на микро- и макроэкономическом уровнях основываются на целенаправленных инвестициях в человеческий капитал – удовлетворении разносторонних потребностей личности в образовании ради ее развития, самосовершенствования, самореализации и обеспечения конкурентоспособности на рынке труда (рис. 1).

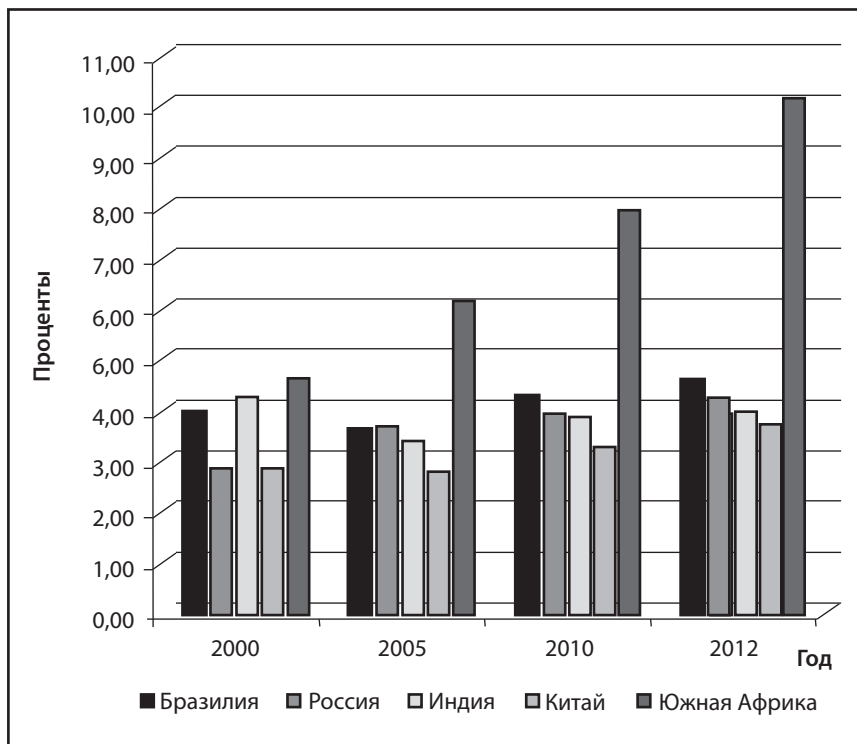

Рис. 1. Доля государственных расходов на образование по отношению к ВВП

* Составлено автором на основании данных [4].

Особенно высокими темпами в этом направлении отличаются ЮАР, Китай и Россия. Так, по «Программе развития образования РФ до 2020 г.» расходы консолидированных бюджетов в 2016 – 2020 гг. превысят 20 трлн руб. (с 446 млрд руб. в 2012 г. до 631 млрд руб. в 2020 г.). Для сравнения напомним, что бюджетом США в 2012 г. на образование выделено 77 млрд долл., а в Украине – 91 млрд грн (6,1% ВВП).

Основываясь на результатах прогноза экономического роста стран БРИКС в 2000 – 2030 гг., можно с высокой долей уверенности предположить, что многие из названных социальных проблем будут разрешены уже в скором будущем (табл. 2) [4].

Во вторую очередь, для более всесторонней координации национальных стратегий развития, убедительной консолидированной позиции во влиятельных международных финансовых организациях, оперативной имплементации принятых решений в рамках БРИКС актуальным остается вопрос об уровне институционализации блока. Ведь объединившиеся страны имеют существенные различия и в уровнях доходов на душу населения, и в масштабах экономического потенциала, в государственной политике и культурно-цивилизационных типах, методах и способах борьбы с коррупцией. К тому

же еще довольно сильно сказываются на единстве блока внутренние противоречия: исторически сложившиеся проблемы во взаимоотношениях Китая и Индии вокруг вопроса о доминировании в Юго-Восточной Азии; конфликтогенная ситуация на Дальнем Востоке между Россией и Китаем в отношении спорных территорий; время от времени возникающие разногласия в треугольнике Индия – Бразилия – Китай в сфере торговли.

Сегодня БРИКС декларирует себя как неинституциональная структура глобального управления. В то же время динамика и количество встреч, саммитов различных форматов, содержание принятых документов, увеличение вопросов повестки дня, направленность решений, принятых «на полях» других международных структур, дают основания утверждать, что БРИКС – это принципиально новая модель глобальных взаимоотношений, в основе которой заложено многоуровневое и многогранное партнерство по большому кругу вопросов мировой экономики и политики.

В то же время на международной арене растет авторитет блока как структуры, которая имеет устойчивую тенденцию к сближению по целому ряду принципиальных позиций:

- ✦ необходимости реформирования устаревшей финансово-экономической архитектуры мира, где сейчас преобладают протекционизм и лоббирование интересов сильных на сегодня экономик;
- ✦ формирования нового типа международных отношений, основанного на отказе от силовых методов разрешения противоречий в условиях реформирования существующих институтов мировой политики;
- ✦ модернизации нынешней экономической и социальной сферы в направлении прогрессирующего человеческого развития при вдумчивом уяснении доказанного мировым кризисом 2008 – 2009 гг. факта неспособности рыночной экономики самостоятельно преодолеть существующие трудности развития [6].

Растущие сила и влияние БРИКС способны дать новые импульсы для преодоления расстыковки различных уровней глобального управления мировой экономикой и политикой, когда кризисные явления по своим временным параметрам превышают возможности мировых акторов проанализировать и принять предупредительные стабилизирующие меры. Принципиальная схема такого влияния отражена на рис. 2.

Таблица 2

Основные показатели экономического роста стран БРИКС в 2000 – 2030 гг.*

	2000	2010	2020	2030
<i>ВВП, млрд долл., по ППС 2009 г.</i>				
Бразилия	1521.3	2130	3005	4200
Китай	3744.7	9685	21905	42885
Индия	2011.9	4070	8315	16125
Россия	1762.2	2795	4135	6425
АЮС	1067.6	1805	2470	3365
<i>Доля в ВВП мира, %</i>				
Бразилия	2.8	2.8	2.6	2.4
Китай	7.0	12.9	19.1	24.4
Индия	3.8	5.4	7.2	9.2
Россия	3.3	3.7	3.6	3.7
АЮС	2.0	2.4	2.1	1.9
<i>ВВП на душу населения, тыс. долл., по ППС 2009 г.</i>				
Бразилия	8.9	10.9	14.1	18.5
Китай	3.0	7.2	15.9	30.8
Индия	2.0	3.5	6.4	11.5
Россия	12.1	19.7	29.8	45.9
АЮС	1.7	2.1	2.5	3.0

* Составлено автором на основании данных [4].

ВЫВОДЫ

Углубление финансово-экономического сотрудничества стран БРИКС неизбежно ставит в повестку дня главным вопросом создание диверсифицированной международной валютной системы: национальные программы интернационализации своих валют полностью отвечают возрастающей потребности в формировании единой устойчивой валютной зоны. Этому будут способствовать создание нового банка развития, утверждение масштабных инвестиционных фондов сотрудничества, увеличение объемов товарооборота через механизм расчетов в национальных валютах.

Взаимовыгодные партнерские связи все более обретают черты глобального, трансрегионального сотрудничества. Будучи открытой организацией, основываясь на процессах укрепления и углубления механизмов сотрудничества в рамках объединения, БРИКС имеет значительный потенциал для присоединения к его платформе и других активно развивающихся государств.

Преодоление кризисных явлений и устойчивое последующее развитие возможно лишь в условиях демократических преобразований международных экономических отношений, где бы полностью реализовывались права и свободы развивающихся стран в финансово-экономической сфере, обеспечивалось справедливое представительство в системе глобального управления при формировании нового мирового экономического порядка – более справедливого, сбалансированного и разумного. ■

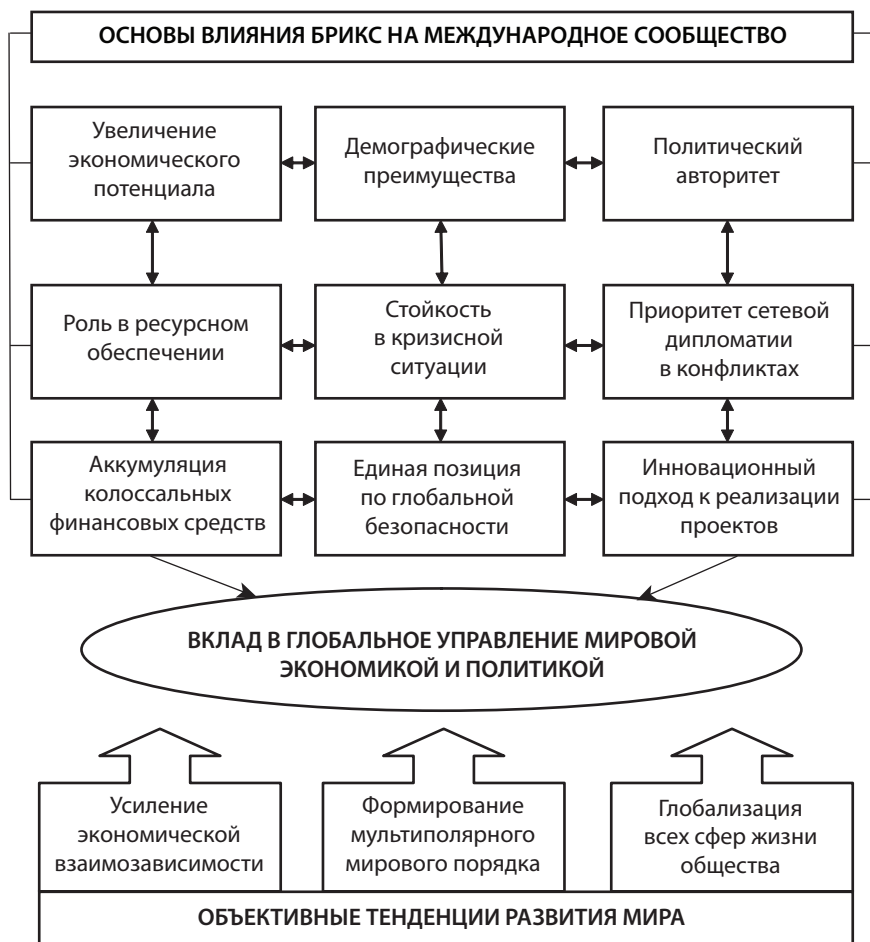

Рис. 2. Система влияния БРИКС на глобальное управление мировой экономикой и политикой

ЛИТЕРАТУРА

1. Антуан ванн Ангтмаэль. Куда движется БРИКС // Foreign Policy [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [www.inopressa.ru/article/10 oct2012/foreignpolicy/brics.html](http://www.inopressa.ru/article/10%20oct2012/foreignpolicy/brics.html)
2. БРИК как новая концепция многовекторной дипломатии (круглый стол) // Вестник МГИМО. 2010. – № 1. – С. 38 – 65.
3. Кузнецов В. А. Транснациональные корпорации стран БРИКС / В. А. Кузнецов // Мировая экономика и международные отношения. 2012. – № 3. – С. 3 – 11.
4. Совместная статистическая публикация стран БРИКС [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.hse.ru/org/dse/iori/bric
5. Стратегический глобальный прогноз 2030. Расширенный вариант / под ред. акад. А. А. Дынкина / ИМЭМО РАН. – М. : Магистр, 2011. – 480 с.
6. Чувакин О. Страны БРИКС: ответ на вызов глобального управления / О. Чувакин // Военное обозрение. – 2012. – 1 ноября [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.topwar.ru/20518-strany-briks-otvet-na-vyzov-globalnogo-upravleniya/htmt
7. Ши Цзяньсюнь. Перспективы практического сотрудничества БРИКС [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://russian.people.com.cn/95181/7771887>
8. Luo Y. How Emerging Market Governments Promote Outward FDI: Experience from China / Luo Y., Xue Q., Han B. // Journal of World Business. – 2010. – № 1. – P. 68 – 79.

REFERENCES

- Angtmael, A. "Kuda dvizhetsia BRIKS [Where does the BRICS]." [www.inopressa.ru/article/10 oct2012/foreignpolicy/brics.html](http://www.inopressa.ru/article/10%20oct2012/foreignpolicy/brics.html)
- "BRIK kak novaia kontseptsia mnogovektornoy diplomatii [BRIC as a new concept of multi-vector diplomacy]." *Vestnik MGIMO*, no. 1 (2010): 38-65.
- Chuvakin, O. "Strany BRIKS: otvet na vyzov globalnogo upravleniia [BRICS: the answer to the challenge of global governance]." *Voennoe obozrenie*. www.topwar.ru/20518-strany-briks-otvet-na-vyzov-globalnogo-upravleniya/htmt.
- Kuznetsov, V. A. "Transnatsionalnye korporatsii stran BRIKS [Multinational corporations of the BRICS]." *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia*, no. 3 (2012): 3-11.
- Luo, Y., Xue, Q., and Han, B. "How Emerging Market Governments Promote Outward FDI: Experience from China [How Emerging Market Governments Promote Outward FDI: Experience from China]." *Journal of World Business*, no. 1 (2010): 68-79.
- "Sovmestnaia statisticheskaia publikatsiia stran BRIKS [The joint statistical publication of the BRICS]." www.hse.ru/org/dse/iori/bric
- Strategicheskii globalnyi prognoz 2030. Rasshirennyy variant* [Strategic Global Forecast 2030. An expanded version]. Moscow: Magist, 2011.
- Tsziansiun, Shi. "Perspektivy prakticheskogo sotrudnichestva BRIKS [Prospects for practical cooperation in the BRICS]." <http://russian.people.com.cn/95181/7771887>

УДК 339.727.22.(510)

ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД КИТАЮ В УПРАВЛІННІ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

ГОЛОБОРОДЬКО Т. В.

УДК 339.727.22.(510)

Голобородько Т. В. Позитивний досвід Китаю в управлінні інвестиційними процесами в аграрному секторі економіки

У даній статті автором узагальнено основні напрями державного регулювання аграрного сектора економіки; визначено та згруповано основні методи регулювання інвестиційних процесів у Китаї; розглянуто джерела інвестицій у сільськогосподарському виробництві Китаю відповідно до діючого нормативно-правового механізму; проаналізовано основні причини значних прямих іноземних інвестицій в економіку Китаю; обґрунтовано доцільність використання позитивного досвіду Китаю в регулюванні інвестиційних процесів в Україні; наведено основні напрями покращення політики інвестування агробізнесу в Україні.

Ключові слова: державне регулювання, механізм фінансування інвестицій, сільське господарство, прямі іноземні інвестиції, позитивний досвід.

Табл.: 1. **Бібл.:** 13.

Голобородько Тетяна Василівна – старший викладач, Інститут ділового адміністрування (вул. Димитрова, 81а, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50086, Україна)
E-mail: goloborodkovt@meta.ua

УДК 339.727.22.(510)

Голобородько Т. В. Положительный опыт Китая в управлении инвестиционными процессами в аграрном секторе экономики

В данной статье автором обобщены основные направления государственного регулирования аграрного сектора экономики, определены и сгруппированы основные методы регулирования инвестиционных процессов в Китае; рассмотрены источники инвестиций в сельскохозяйственном производстве Китая в соответствии с действующим нормативно-правовым механизмом; проанализированы основные причины значительных прямых иностранных инвестиций в экономику Китая; обоснована целесообразность использования положительного опыта Китая в регулировании инвестиционных процессов в Украине; приведены основные направления улучшения политики инвестирования агробизнеса в Украине.

Ключевые слова: государственное регулирование, механизм финансирования инвестиций, сельское хозяйство, прямые иностранные инвестиции, положительный опыт.

Табл.: 1. **Библ.:** 13.

Голобородько Тетяна Васильевна – старший преподаватель, Институт делового администрирования (ул. Димитрова, 81а, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50086, Україна)
E-mail: goloborodkovt@meta.ua

UDC 339.727.22.(510)

Holoborodko T. V. Positive Experience of China in Managing Investment Processes in Agrarian Sector of Economy

The article generalises main directions of state regulation of the agrarian sector of economy, identifies and groups main methods of regulation of investment processes in China; considers sources of investments in agricultural production of China in accordance with the current regulatory and legislative mechanism; analyses main reasons of significant direct foreign investments into economy of China; justifies expediency of use of positive experience of China in regulation of investment processes in Ukraine; provides main directions of improvement of the policy of investing into agro-business in Ukraine.

Key words: state regulation, mechanism of financing investments, agriculture, direct foreign investments, positive experience.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 13.

Holoborodko Tetyana V. – Senior Lecturer, Institute of Business Administration (vul. Dymytrova, 81a, Kryvyi Rih, Dnipropetrovska obl., 50086, Ukraine)
E-mail: goloborodkovt@meta.ua

ЛИТЕРАТУРА

1. Антуан ванн Ангтмаэль. Куда движется БРИКС // Foreign Policy [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [www.inopressa.ru/article/10 oct2012/foreignpolicy/brics.html](http://www.inopressa.ru/article/10%20oct2012/foreignpolicy/brics.html)
2. БРИК как новая концепция многовекторной дипломатии (круглый стол) // Вестник МГИМО. 2010. – № 1. – С. 38 – 65.
3. Кузнецов В. А. Транснациональные корпорации стран БРИКС / В. А. Кузнецов // Мировая экономика и международные отношения. 2012. – № 3. – С. 3 – 11.
4. Совместная статистическая публикация стран БРИКС [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.hse.ru/org/dse/iori/bric
5. Стратегический глобальный прогноз 2030. Расширенный вариант / под ред. акад. А. А. Дынкина / ИМЭМО РАН. – М. : Магистр, 2011. – 480 с.
6. Чувакин О. Страны БРИКС: ответ на вызов глобального управления / О. Чувакин // Военное обозрение. – 2012. – 1 ноября [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.topwar.ru/20518-strany-briks-otvet-na-vyzov-globalnogo-upravleniya/htmt
7. Ши Цзяньсюнь. Перспективы практического сотрудничества БРИКС [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://russian.people.com.cn/95181/7771887>
8. Luo Y. How Emerging Market Governments Promote Outward FDI: Experience from China / Luo Y., Xue Q., Han B. // Journal of World Business. – 2010. – № 1. – P. 68 – 79.

REFERENCES

- Angtmael, A. "Kuda dvizhetsia BRIKS [Where does the BRICS]." [www.inopressa.ru/article/10 oct2012/foreignpolicy/brics.html](http://www.inopressa.ru/article/10%20oct2012/foreignpolicy/brics.html)
- "BRIK kak novaia kontseptsia mnogovektornoy diplomatii [BRIC as a new concept of multi-vector diplomacy]." *Vestnik MGIMO*, no. 1 (2010): 38-65.
- Chuvakin, O. "Strany BRIKS: otvet na vyzov globalnogo upravleniia [BRICS: the answer to the challenge of global governance]." *Voennoe obozrenie*. www.topwar.ru/20518-strany-briks-otvet-na-vyzov-globalnogo-upravleniya/htmt.
- Kuznetsov, V. A. "Transnatsionalnye korporatsii stran BRIKS [Multinational corporations of the BRICS]." *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia*, no. 3 (2012): 3-11.
- Luo, Y., Xue, Q., and Han, B. "How Emerging Market Governments Promote Outward FDI: Experience from China [How Emerging Market Governments Promote Outward FDI: Experience from China]." *Journal of World Business*, no. 1 (2010): 68-79.
- "Sovmestnaia statisticheskaia publikatsiia stran BRIKS [The joint statistical publication of the BRICS]." www.hse.ru/org/dse/iori/bric
- Strategicheskii globalnyi prognoz 2030. Rasshirenny variant [Strategic Global Forecast 2030. An expanded version]*. Moscow: Magist, 2011.
- Tsziansiun, Shi. "Perspektivy prakticheskogo sotrudnichestva BRIKS [Prospects for practical cooperation in the BRICS]." <http://russian.people.com.cn/95181/7771887>

УДК 339.727.22.(510)

ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД КИТАЮ В УПРАВЛІННІ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

ГОЛОБОРОДЬКО Т. В.

УДК 339.727.22.(510)

Голобородько Т. В. Позитивний досвід Китаю в управлінні інвестиційними процесами в аграрному секторі економіки

У даній статті автором узагальнено основні напрями державного регулювання аграрного сектора економіки; визначено та згруповано основні методи регулювання інвестиційних процесів у Китаї; розглянуто джерела інвестицій у сільськогосподарському виробництві Китаю відповідно до діючого нормативно-правового механізму; проаналізовано основні причини значних прямих іноземних інвестицій в економіку Китаю; обґрунтовано доцільність використання позитивного досвіду Китаю в регулюванні інвестиційних процесів в Україні; наведено основні напрями покращення політики інвестування агробізнесу в Україні.

Ключові слова: державне регулювання, механізм фінансування інвестицій, сільське господарство, прямі іноземні інвестиції, позитивний досвід.

Табл.: 1. **Бібл.:** 13.

Голобородько Тетяна Василівна – старший викладач, Інститут ділового адміністрування (вул. Димитрова, 81а, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50086, Україна)
E-mail: goloborodkovt@meta.ua

УДК 339.727.22.(510)

Голобородько Т. В. Положительный опыт Китая в управлении инвестиционными процессами в аграрном секторе экономики

В данной статье автором обобщены основные направления государственного регулирования аграрного сектора экономики, определены и сгруппированы основные методы регулирования инвестиционных процессов в Китае; рассмотрены источники инвестиций в сельскохозяйственном производстве Китая в соответствии с действующим нормативно-правовым механизмом; проанализированы основные причины значительных прямых иностранных инвестиций в экономику Китая; обоснована целесообразность использования положительного опыта Китая в регулировании инвестиционных процессов в Украине; приведены основные направления улучшения политики инвестирования агробизнеса в Украине.

Ключевые слова: государственное регулирование, механизм финансирования инвестиций, сельское хозяйство, прямые иностранные инвестиции, положительный опыт.

Табл.: 1. **Библ.:** 13.

Голобородько Тетяна Васильевна – старший преподаватель, Институт делового администрирования (ул. Димитрова, 81а, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50086, Україна)
E-mail: goloborodkovt@meta.ua

UDC 339.727.22.(510)

Holoborodko T. V. Positive Experience of China in Managing Investment Processes in Agrarian Sector of Economy

The article generalises main directions of state regulation of the agrarian sector of economy, identifies and groups main methods of regulation of investment processes in China; considers sources of investments in agricultural production of China in accordance with the current regulatory and legislative mechanism; analyses main reasons of significant direct foreign investments into economy of China; justifies expediency of use of positive experience of China in regulation of investment processes in Ukraine; provides main directions of improvement of the policy of investing into agro-business in Ukraine.

Key words: state regulation, mechanism of financing investments, agriculture, direct foreign investments, positive experience.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 13.

Holoborodko Tetyana V. – Senior Lecturer, Institute of Business Administration (vul. Dymytrova, 81a, Kryvyi Rih, Dnipropetrovska obl., 50086, Ukraine)
E-mail: goloborodkovt@meta.ua

У багатьох розвинених країнах центральні державні та регіональні органи управління відносяться до агропромислових систем і, перш за все, до сільського господарства як до сфер і галузей особливого стратегічного призначення, які вимагають спеціальних економічних заходів з їх захисту від руйнівних стихійних ринкових процесів, а у ряді випадків – від негативного для вітчизняних виробників агропромислової продукції впливу світового ринку продовольства і сільськогосподарської сировини. Для цього ведеться розробка відповідної державної структурної, інвестиційної, кредитно-фінансової, цінової, податкової та страхової політики в рамках комплексних аграрних програм. Важливим елементом здійснення структурних зрушень вітчизняної економіки, розвитку інноваційного сектора виступають інвестиції. Інтенсивний розвиток інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств забезпечить ринкову трансформацію економіки, сприятиме її входженню у світове співтовариство. Розвиток і динаміка інвестиційних процесів у сільському господарстві формують стратегічну основу сталого економічного зростання багатьох країн. Прикладом такого зростання є досвід Китаю.

Істотний інтерес представляє досвід Китаю як країни з перехідною економікою, що забезпечила останніми роками динамічний розвиток сільського господарства. Китай та Україна, як відомо, мають чимало спільного. Це стосується і геополітичного чинника, котрий значною мірою визначає роль і місце України та КНР не тільки в Євразійському регіоні, а у більш широкому, глобальному геополітичному контексті на основі взаємних економічних інтересів і спільності або близькості позицій обох країн щодо ключових проблем сучасного політичного розвитку. Не можна не сказати й про те, що Україна та КНР володіють величезним науково-технічним і культурним потенціалом. Разом з тим перед обома державами стоять близькі або схожі соціально-економічні проблеми. Обидві держави є державами євразійського регіону, сусідами Росії, знаходяться в колі інтересів єдиної на сьогодні супердержави – США. В обох країнах відбувається перехід до ринкової економіки, відчувається прагнення до політики відкритості.

Визначенню ролі державного регулювання аграрного сектора в підвищенні конкурентоспроможності сільського господарства в Китаї, сутності та напрямів реалізації інвестиційного процесу присвятили свої публікації такі вчені, як І. І. Вініченко, В. М. Гриньова, В. В. Ковальов, В. С. Кравців, М. І. Крупка, Н. П. Резнік, Н. Д. Свірідова, А. І. Сухоруков, Н. О. Шевченко та ін.

Метою статті є аналіз досвіду державного регулювання інвестиційних процесів в Китаї та можливості використання наведених стратегій в сучасних умовах розвитку економіки України.

Широке обговорення проблем аграрної політики на міжнародному рівні, насамперед меж державного регулювання розвитку АПК, свідчить про існування в цьому відношенні різних доктрин і, в остаточному підсумку, про жорстку економічну боротьбу держав, які дотримуються різних стратегій аграрного розвитку з огляду на власні інтереси. Ці розбіжності зводяться до протистояння двох підходів [7]. Виділяють два основні

види регулювання – економічний лібералізм та економічний дирижізм (табл. 1) [3].

Таблиця 1

Характеристика країн економічного лібералізму та економічного дирижізму

Ознаки	Країни економічного лібералізму	Країни економічного дирижізму
Країни	США, Канада, Велика Британія, Австралія та ін.	Швеція, Австрія, Японія, Німеччина та ін.
Участь держави	Мінімальна	Максимально допустима
Державний сектор	Незначний (до 10 %)	Значний (10 – 30%)
Основні функції	Мінімальні	Широкі
Державні витрати, % від ВВП	30 – 35	45 – 50
Методи ДРЕ	Переважно економічні та опосередковані (непрямі)	Активне використання прямих, специфічних, а також адміністративних методів

У цілому, попри наявність різних підходів до ролі держави стосовно аграрного сектора, зарубіжний досвід показує, що в більшості провідних країн світу державне регулювання є обов'язковим компонентом аграрної політики [7]. Аналіз вітчизняного та іноземного досвіду переконливо свідчить про те, що формування конкурентних ринків і подолання монополістичних тенденцій в економіці є можливим лише в результаті цілеспрямованої діяльності інститутів державного управління [13].

В умовах усвідомленої необхідності удосконалювання інвестиційного процесу в аграрних підприємствах України доцільно розглянути досвід країн з розвинутою ринковою економікою. Інтерес також викликає аналіз інвестиційної діяльності країн, що зіткнулися з аналогічною проблемою і вдало вирішили її. На наш погляд, особливий інтерес становить досвід Китаю, країни з перехідною економікою [1, с. 108]. Зазначені спільні риси розвитку та функціонування економіки України та Китаю дають можливість застосувати позитивний досвід КРН щодо державного регулювання інвестиційних процесів в аграрній сфері.

Успіхи економічної реформи в КНР підтверджують велике значення державного регулювання економіки. За роки реформ Китай став світовим лідером за темпами економічного зростання (9% у рік), ВВП країни збільшився у 6 разів, валовий збір зерна виріс на 200 млн т, доходи селян зросли у декілька разів [12, с. 47].

У Китаї (КНР) вперше розроблено комплексну концепцію державної виробничої політики [4, с. 40]. Оцінюючи сільське господарство як одну із найбільш перспективних галузей економіки Китаю, держава надає великого значення регулюванню реформ в аграрному секторі [1, с. 108].

У Китаї зберігається система державного централізованого планування виробництва основних видів сільськогосподарської сировини в розрізі регіонів і країни в цілому. Однак, на відміну від періоду ринкового реформування, приватні товаровиробники мають можливість самі вибирати структуру товарного виробництва, технології та ринки збуту [11, с. 125].

У даній країні кошти для інвестицій у сільське господарство надходять із чотирьох джерел: від держави (фінансові кошти), у формі кредитів (через державні банки), у формі коштів колективних господарських організацій у селі та від селянських дворів [12, с. 48]. Значну частку у фінансуванні сільського господарства займають прямі іноземні інвестиції, досвід залучення яких є досить цікавим для України.

Розглянемо джерела інвестицій у сільськогосподарському виробництві Китаю відповідно до діючого нормативно-правового механізму.

Механізм фінансування інвестицій у сільському господарстві сформований на основі правових положень, що випливають із «Закону КНР про сільське господарство», «Тимчасових положень щодо іноземних інвестицій» [1, с. 108]. У Китаї сільське господарство вважається пріоритетною галуззю. У зв'язку з цим «Закон КНР про сільське господарство» зобов'язує державу збільшувати капіталовкладення разом з місцевими урядами всіх ступенів, які повинні в своїх бюджетах спеціально асигнувати кошти на упровадження досягнень агротехніки і передбачати їх щорічне збільшення. У законі визначені джерела капіталовкладень, механізм їх здійснення, порядок підготовки фахівців у галузі сільського господарства і використання досягнень агротехнічної науки. Прийнятий також «Закон про упровадження у виробництво агротехнічних досягнень». За цим законом розповсюдження агротехніки покладається на адміністративні органи, наукові центри, а сам перелік упровадження агротехнічних досягнень повинен включатися в державний і місцевий плани розвитку науки і техніки [12, с. 48].

Відповідно до розрахунків китайських економістів, для забезпечення приросту сільськогосподарського виробництва на рівні 4% на рік необхідно, щоб частка державних бюджетних інвестицій у сільське капітальне будівництво складала не менш 10% бюджетних інвестицій, 25% витрат провінційних бюджетів і 40% повітових. З урахуванням цього факту в ході перерозподілу національного доходу урядом були скорочені капіталовкладення в промисловість і будівництво ряду промислових об'єктів заради забезпечення зростання інвестицій у сільськогосподарське виробництво і галузі промисловості, що обслуговують його [1, с. 109].

Як зазначалося, держава разом із місцевими урядами всіх ступенів зобов'язана виділяти зі своїх бюджетів кошти на капіталовкладення й оновлення агротехніки і щорічно збільшувати їх. Поширення агротехніки покладається на адміністративні органи, наукові та навчальні центри. Перелік впровадження агротехнічних досягнень включається в державний й місцеві плани розвитку сільськогосподарської науки і техніки. Акцент робиться на вкладення в основні фонди, фінансування витрат у рос-

линництві, тваринництві й у суміжних із сільськогосподарськими галузях – лісовому, рибному господарствах, іригаційному будівництві, а також на створення фондів сприяння сільськогосподарському виробництву. Місцеві урядові органи орієнтовані на вклади в регіональні матеріально-технічні бази з метою освоєння сільськогосподарських ресурсів, підвищення врожайності на полях [1, с. 109].

Останніми роками аграрному сектору КНР виділялися додаткові кредити з боку державних комерційних банків [12, с. 48]. Однак основними джерелами фінансування продовжують залишатися власні засоби підприємства [1, с. 109].

Власні кошти колективних господарських організацій і селянських дворів, як правило, носять короткочасний характер і вкладаються в оборотні кошти (купівля насіння, добрив, отрутих хімікатів тощо) [1, с. 109]. Головними суб'єктами інвестицій у сільське господарство виступають колективні господарства і селянські двори, причому на частку останніх припадає більше половини всіх вкладень, а в окремі роки і більше [12, с. 48].

Досвід Китаю є показовим у створенні стимулюючих механізмів для залучення іноземного капіталу, адже ця країна стала найбільш привабливою для іноземних інвесторів і вийшла на друге місце у світі за обсягами залучених прямих іноземних інвестицій. Китай характеризується постійним приростом прямих іноземних інвестицій, щорічні обсяги яких, за різними оцінками, за період з 2006 р. до 2010 р. перевищать 100 млрд дол. США порівняно з 50 млрд у 2002 р. Той факт, що понад 400 з 500 провідних світових компаній організували в Китаї свої підприємства, говорить про сприятливість інвестиційного клімату, потенційні можливості освоєння величезного швидкозростаючого внутрішнього ринку, використання місцевої робочої сили й природних ресурсів, а також про переваги відкритості в результаті вступу цієї країни у СОТ [5, с. 283].

Запорукою того, що Китай став одним із найбільших реципієнтів іноземного інвестиційного капіталу, стала також ефективна структурна політика, вдало зроблені акценти на стимулюванні конкурентоспроможних та інвестиційно-привабливих галузей і виробництв на основі чітко сформованої концепції економічного розвитку та визначення пріоритетів останнього [6, с. 176]. Швидке перетворення Китаю із країни, що знаходилася поза сферою уваги світового капіталу, у країну, для нього найбільш привабливу, пояснюється рядом факторів: це політична стабільність і передбачуваність; поступове реформування режиму іноземного інвестування з постійним поліпшенням інвестиційного клімату; зростання внутрішнього попиту в результаті проведених реформ і поліпшення життя; низька вартість робочої сили в поєднанні з працелюбством працівників; у зв'язку зі вступом у СОТ внесення поправок в усі законодавчі акти, що регулюють порядок залучення і функціонування іноземного капіталу. У той самий час в ході переговорів про вступ до СОТ Китаю вдалося забезпечити необхідний захист стратегічно важливих галузей народного господарства [10, с. 372].

Правильним, на наш погляд, заходом виявився розподіл підходів до закордонних інвестицій на такі, що заохочують; такі, що обмежують; такі, що дозволяють; такі, що забороняють. Таким чином встановлюється ступінь їх корисності для економіки країни. До таких, що забороняють, відносять ті інвестиційні проекти, які вимагають великих сільськогосподарських угідь або супроводжуються нанесенням збитку навколишньому середовищу, особливо землі [1, с. 109]. У Китаї заборонені іноземні інвестиції, які можуть створити загрозу для держави або підірвати обороноздатність країни. Також жорстко обмежені іноземні інвестиції в секторах, де діє монополія держави (ЗМІ, виробництво алкогольних і тютюнових виробів) [5, с. 284 – 285].

Інвестиції, що заохочують, забезпечують упровадження нових сільськогосподарських технологій, не створюючи загрози для виробництва й екології [1, с. 109].

Крім того, прямі іноземні інвестиції забезпечили доступ Китаю до сучасних світових технологій. Про це, зокрема, свідчать такі дані: підприємства за участю іноземного капіталу виготовляють 80% високотехнологічної продукції, яка йде на експорт (становить п'яту частину експорту країни) [5, с. 283].

Цікавим для України може бути досвід створення спеціальних економічних зон у Китаї. Спочатку їх було 13, а нині – понад 20. Іноземні інвестори не відчували глибокої симпатії до комуністичного уряду Китаю, проте вони впевнені, що він повністю контролює ситуацію, а тому з ним можна мати справу [8]. Також у Китаї протягом останніх десяти років успішно функціонує шість особливих економічних районів: Шень-чжень, Чжухай, Шаньтоу, Сямень, Хайнань, Пудун. За вказаний період в економічні райони було направлено 57 млрд дол. США прямих інвестицій. У китайських спеціальних економічних зонах створено 5700 сільськогосподарських підприємств з участю іноземного капіталу. Крім дешевих робочих рук (місячна заробітна плата в зонах складає 100 – 200 дол. США) та розгалуженого споживчого ринку, увагу закордонних інвесторів привертає ряд різноманітних пільг. По-перше, вони повністю звільнені від податку на імпорту обладнання, яке використовується для розширення виробництва та підприємства. По-друге, протягом перших двох років господарювання компанії звільняються від прибуткового податку, а починаючи з третього року, він складає 50%. По-третє, підприємство, що працює в галузі високих технологій, перераховує до бюджету 50% податку протягом перших восьми років. Існують й інші пільги. Зокрема, передбачене повернення частини сплаченого податку у випадку реінвестування прибутку. Якщо реінвестиції здійснюються у виробництво, продукція якого йде на експорт, або в підприємства, що використовують передові технології, то податки з вкладеними таким чином коштами повертається в повному обсязі [2, с. 43 – 44].

Продовжуючи політику розвитку особливих зон, уряд Китаю ухвалив рішення зробити 14 міст-портів (Далянь, Дінхуандо, Тяньцзінь, Яньтай, Цин-дао, Ляньюньган, Шанхай, Нинбо, Веньчжоу, Гуанчжоу, Фуч-

жоу, Чжаньчзян, Бейхай) відкритими для іноземних інвестицій [9, с. 57].

Найбільш динамічно й ефективно в Китаї функціонують технопаркові структури. Їх називають зонами розвитку нової й високої технології. Перший технопарк з'явився в 1985 р. на території вільної економічної зони «Шеньчжень». Потім у березні 1991 р. рішенням Держради було схвалено створення 26 технопарків, а в листопаді 1992 р. ще 25 наукових парків. На початок 1995 р. налічувалося 52 технопарки. Пріоритетними напрямками діяльності технопарків визначені такі: мікроелектроніка й інформатизація, оптиковолоконна, аерокосмічна, генна інженерія й біотехнологія, енергозберігаючі технології, природоохоронна технологія, медичне устаткування [10, с. 233 – 234].

У Китаї звільняються від імпортного мита та ПДВ, а також одержують податкові канікули компанії та філії ТНК, які заснували на території країни центри розробок науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт [5, с. 286].

Китай зміг досягти позитивної динаміки інвестування економічного розвитку в цілому завдяки політико-правовим соціальним і культурним чинникам фінансового потенціалу. Зокрема КНР вдалося забезпечити політичну стабільність, мінімізувати корупцію, врегулювати на законодавчому рівні фактично всі проблемні питання щодо залучення і здійснення інвестицій, сформувати належний рівень економічної культури у громадян. Це створило необхідні передумови та дало поштовх активнішій інтеграції Китаю у міжнародний інвестиційний ринок і дозволило брати участь у перерозподілі світових інвестиційних потоків. Проводячи аналогії з Україною, відзначаємо, що саме політичні фактори є чи не головною перешкодою нагромадження і, що найважливіше, належного цільового використання фінансового потенціалу [6, с. 176].

Радник з торгово-економічних питань Посольства КНР в Україні Гао Сіюнь вважає, що бурхливий розвиток економіки Китаю забезпечили тверда державна регуляторна політика і стабільність. Зокрема, в Китаї провели політику ринкових реформ і відкритості шляхом розширення зв'язків з усіма країнами світу. Це забезпечило приплив інвестицій. Друга причина – стабільність суспільства. Третя – правильне координування розвитку економіки на основі планового пропорційного збалансованого розвитку всіх її галузей [11, с. 124].

ВИСНОВКИ

Аналіз досвіду Китаю щодо інвестування сільського господарства дозволяє використовувати його в умовах розвитку української економіки. На наш погляд, більшу увагу потрібно приділяти державному регулюванню аграрної сфери. Необхідне збільшення обсягу бюджетних інвестицій, введення конкурсних відборів на державне субсидування, квотування й інші пільги, удосконалювання механізму кредитування. Ранжирування закордонних інвестицій згідно зі ступенем їхньої корисності для економіки країни дозволить раціонально використовувати іноземний капітал. Перспективним джере-

лом інвестицій у майбутньому для сільського господарства України ми бачимо іноземне інвестування. Цікавим для України може бути досвід створення спеціальних економічних зон у Китаї. У цих зонах встановлено пільгові податки на прибуток, а також пільгові митні тарифи на імпорт устаткування та експорт готової продукції, розроблено чітке законодавство, що регулює діяльність іноземних інвесторів (їх права та обов'язки) і захищає інвесторів від свавілля чиновників. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Вініченко І. І.** Інвестиційна діяльність аграрних підприємств : монографія / І. І. Вініченко ; Житомир. нац. агрокол. ун-т. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 442 с.
- 2. Гриньова В. М.** Проблеми розвитку інвестиційної діяльності / В. М. Гриньова, В. О. Коюда, Т. І. Лепейко, О. П. Коюда. – Х. : ХДЕУ, 2002. – 464 с.
- 3. Каховська О. В.** Сутність та необхідність державного регулювання економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpdduu/du/2010_148/018.pdf
- 4. Ковальов В. В.** Державне регулювання інвестиційної діяльності в аграрній сфері / В. В. Ковальов. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 182 с.
- 5. Кравців В. С.** Залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України: проблеми та політика активізації : монографія / В. С. Кравців, М. І. Мельник, В. Б. Антонов ; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. – Л., 2011. – 366 с.
- 6. Крупка М. І.** Формування фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України : монографія / М. І. Крупка, Д. В. Ванькович, Н. Б. Демчишак, М. І. Кульчицький ; МОНМС України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2011. – 404 с.
- 7. Левченко Н. М.** Принципи державного регулювання розвитку АПК України в умовах євроінтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_6/46.pdf
- 8. Резнік Н. П.** Зарубіжний досвід інвестування в агропромисловий комплекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/knp/147/knp147_77-80.pdf
- 9. Свірідова Н. Д.** Організаційно-економічне забезпечення регіональної політики залучення іноземних інвестицій : монографія / Н. Д. Свірідова. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – 200 с.
- 10. Сухоруков А. І.** Інвестування української економіки : монографія / За ред. А. І. Сухорукова. – К. : Нац. ін-т проблем міжнародної безпеки, 2005. – 440 с.
- 11. Чунуй Лі.** Державне регулювання розвитку агропромислового комплексу в Китаї / Лі Чунуй // Бізнес Інформ. – 2012. – № 2. – С. 122 – 125.
- 12. Шевченко Н. О.** Розвиток регіональної інвестиційної політики держави в аграрному секторі економіки: теорія, методологія, практичні механізми реалізації : монографія / Н. О. Шевченко ; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк : Юго-Восток, 2011. – 375 с.
- 13. Щекович О. С.** Використання зарубіжного досвіду державного регулювання економіки АПК в Україні // Економіка АПК. – 2009. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-525.html>

REFERENCES

- Chunui, Li. "Derzhavne rehulivannia rozvytku ahropromyslovoho kompleksu v Kytai [State regulation of agriculture in China]." *Biznes Inform*, no. 2 (2012): 122-125.
- Hrynyova, V. M. and others. *Problemy rozvytku investytsiinoi diialnosti* [Problems of investment]. Kh.: KhDEU, 2002.
- Kakhovska, O. V. "Sutnist ta neobkhdnist derzhavnoho rehulivannia ekonomiky [The essence and the need for state regulation of the economy]." http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpdduu/du/2010_148/018.pdf
- Kovalyov, V. V. *Derzhavne rehulivannia investytsiinoi diialnosti v ahraunii sferi* [State regulation of investment in agriculture]. Kyiv: IAE UAAN, 2003.
- Kravtsiv, V. S., Melnyk, M. I., and Antonov, V. B. *Zaluchennia priamykh inozemnykh investytsii v ekonomiku Ukrainy: problemy ta polityka aktyvizatsii* [Attracting foreign direct investment in Ukraine: Problems and Policies activation.]. Lviv: In-t rehion. doslidzh, 2011.
- Krupka, M. I. and others. *Formuvannia finansovoho potentsialu investytsiinoi diialnosti v ekonomitsi Ukrainy* [Formation of financial capacity investment in the economy of Ukraine]. Lviv: Lviv. nats. un-t im. I. Franka, 2011.
- Levchenko, N. M. "Pryntsypy derzhavnoho rehulivannia rozvytku APK Ukrainy v umovakh ievrointehratsii [The principles of state regulation of agriculture in Ukraine's European integration]." http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_6/46.pdf
- Reznik, N. P. *Zarubizhnyi dosvid investuvannia v ahropromyslovyi kompleks*. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/knp/147/knp147_77-80.pdf
- Sviridova, N. D. *Orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia rehionalnoi polityky zaluchennia inozemnykh investytsii* [Organizational and economic support regional policies to attract foreign investment]. Lugansk: Vyd-vo SNU im. V. Dalia, 2009.
- Sukhorukov, A. I. *Investuvannia ukraïnskoi ekonomiky* [Investing Ukrainian economy]. Kyiv: Nats. in-t problem mizhnarodnoi bezpeky, 2005.
- Shevchenko, N. O. *Rozvytok rehionalnoi investytsiinoi polityky derzhavy v ahraonomu sektori ekonomiky: teoriia, metodolohiia, praktichni mekhanizmy realizatsii* [Development of a regional investment policy in the agricultural sector: theory, methodology, practical implementation mechanisms]. Donetsk: Yugo-Vostok, 2011.
- Shchekovich, O. S. "Vykorystannia zarubizhnoho dosvidu derzhavnoho rehulivannia ekonomiky APK v Ukraini [The use of foreign experience of government regulation of the economy agriculture in Ukraine]." *Ekonomika APK*, no. 1 (2009).
- Vinichenko, I. I. *Investytsiina diialnist ahraunnykh pidpryiemstv* [Investment activities of farms]. Donetsk: Yugo-Vostok, 2010.

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В КРАЇНАХ ЄС

КОЗЛОВА А. І.

УДК 330.341.1

Козлова А. І. Етапи формування стратегій інноваційного розвитку в країнах ЄС

У статті досліджено еволюцію стратегічних орієнтирів інноваційного розвитку в країнах ЄС. Сформовано відмінності формування стратегій інноваційного розвитку в умовах інтернаціоналізації. Проаналізовано пріоритетні напрямки стратегій інноваційного розвитку країн ЄС та обґрунтовано позитивні ефекти від скоординованих структурних реформ стратегій інноваційного розвитку. Визначено, що головним завданням інноваційної політики стратегії є забезпечення збалансованої взаємодії наукового, технічного і виробничого потенціалів, розроблення та впровадження механізму активізації інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва.

Ключові слова: стратегія інноваційного розвитку, спеціалізовані робочі групи, структурні реформи ЄС, економічний розвиток.

Табл.: 2. **Бібл.:** 9.

Козлова Анна Ігорівна – аспірантка, кафедра міжнародної економіки, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: anna.i.kozlova@gmail.com

УДК 330.341.1

UDC 330.341.1

Козлова А. И. Этапы формирования стратегий инновационного развития в странах ЕС

Kozlova A. I. Stages of Formation of Strategies of Innovation Development in EU Countries

В статье исследована эволюция стратегических ориентиров инновационного развития в странах ЕС. Проанализированы различия формирования стратегий инновационного развития в условиях интернационализации. Сформированы приоритетные направления стратегий инновационного развития стран ЕС и обоснованы положительные эффекты скоординированных структурных реформ стратегий инновационного развития. Определено, что главной задачей инновационной политики стратегии является обеспечение сбалансированного взаимодействия научного, технического и производственного потенциалов, разработка и внедрение механизма инновационной деятельности субъектов предпринимательства.

The article studies evolution of strategic reference points of innovation development in EU countries. It analyses differences of formation of strategies of innovation development under conditions of internationalisation. It forms priority directions of strategies of innovation development of EU countries and justifies positive effects of co-ordinated structural reforms of strategies of innovation development. It determines that the main task of innovation policy of strategy is ensuring balanced interaction of scientific, technical and production potentials, development and introduction of a mechanism of innovation activity of entrepreneurs.

Ключевые слова: стратегия инновационного развития, специализированные рабочие группы, структурные реформы ЕС, экономическое развитие.

Key words: strategy of innovation development, specialised working groups, structural reforms of EU, economic development.

Табл.: 2. **Библ.:** 9.

Табл.: 2. **Библ.:** 9.

Козлова Анна Игоревна – аспирантка, кафедра международной экономики, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: anna.i.kozlova@gmail.com

Kozlova Anna I. – Postgraduate Student, Department of International Economy, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: anna.i.kozlova@gmail.com

Розвиток глобального економічного простору супроводжується загостренням конкуренції між суб'єктами науково-технічної діяльності, спричиняючи тим самим удосконалення механізмів організації інноваційної діяльності та стимулювання міжнародного співробітництва у сфері наукоємних галузей. Особливої актуальності набуває формування стратегій інноваційного розвитку. У цьому контексті доцільно відзначити позитивний досвід міжнародних ініціатив Європейського Союзу в рамках зміцнення позицій Європейського інноваційно-дослідницького простору та його структуризації.

Питанням аналізу проблематики стратегій інноваційного розвитку займалися такі вітчизняні вчені – В. Базилевич, В. Герасимчук, О. Канищенко, Л. Кістерського, А. Кредісова, Н. Мазурино, В. Онищенко, В. Парсяка, О. Рогача, Г. Рогова, В. Сіденка, А. Старостіна, І. Ткаченка, А. Філіпенка, Т. Циганкова. Теоретичною базою дослідження стали праці таких зарубіжних учених, як І. Ансофф, Р. Базель, Б. Берман, С. Блек, Д. Бойт, Р. Браун, Г. Картер, Н. Малхотра, С. Міллер. Віддаючи

належне науковим напрацюванням вітчизняних і зарубіжних учених у дослідженні даної проблематики, потрібно зазначити, що деякі питання залишаються дискусійними, а саме щодо еволюції формування стратегій інноваційного розвитку в країнах ЄС в умовах інтернаціоналізації.

Увага вітчизняних науковців і практиків більше повинна бути зосереджена на дослідженні концептуальних засад, методологічних та історичних аспектів формування стратегій інноваційного розвитку і перспективи їх запровадження в Україні. І тут важливою є необхідність виділення чітких етапів розвитку інноваційних стратегій в країнах ЄС, які якнайглибше та найточніше розкривають тенденції, що відбулися протягом визначеного періоду часу.

Мета статті – узагальнення теоретичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо формування стратегій інноваційного розвитку в країнах ЄС. Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання, як систематизування теоретичних підходів створення стратегій інноваційного розвитку, формулювання етапів

інноваційного розвитку країн ЄС, здійснення оцінки відмінностей формування стратегій інноваційного розвитку в країнах – членах ЄС.

У досягненні мети створення інноваційної Європи такий аспект, як структурна мобільність, гнучкість і пристосованість відразу в декількох галузях є ключовою частиною парадигми, що дозволяє за допомогою інновацій забезпечити додану вартість, конкурентоспроможність і високий рівень життя в Європі. Ефективне використання досліджень і знання потребує вдосконалення умов і структур оточуючого середовища, які сьогодні обмежують мобільність і пристосованість у трьох вимірах: люди, фінанси і організація та інфраструктура. Вважається, що через відсутність мобільності людські ресурси використовуються неефективно. Для вирішення цієї проблеми необхідно, щоб щорічно між наукою, промисловістю і урядом здійснювався обмін щонайменше 10% працюючих у сфері досліджень, і якнайбільша кількість повинна перетинати міждержавні кордони. Фінансову мобільність має забезпечити ефективний сектор венчурного капіталу і нових фінансових інструментів для економіки знань. Зокрема, щодо венчурного капіталу, потрібна «структура єдиного фонду», щоб уникнути подвійного оподаткування інвестора, котрий перебуває в одній державі – члені ЄС, а інвестує через фонд в іншій державі. Банки та інші фінансові установи повинні стати повноправними гравцями при переході до економіки знань шляхом визнання важливості нематеріальних активів, розробки інструментів та спеціальних знань для інвестування в них. Мобільність в організації та знаннях передбачає заміну традиційних структур для формування нових зв'язків на ті, що будуть добре адаптовані в економіці знань. Для цього необхідно створювати європейські технологічні платформи й користуватися перевагою сприятливих для інновацій ринків. Слід зосереджувати ресурси на багатообіцяючих проектах (орієнтовно 1 млрд євро) [7, р. 321]. Крім того, усвідомлюючи, що агломерації створюють сприятливе середовище для мобільності та підвищують ефективність інших заходів, доцільно їх визначити з точки зору зв'язків між новим ринком і знаннями, а не з позиції традиційних секторів та забезпечити ефективне багатозарове управління. У березні 2006 р. голова Європейського парламенту Йозеф Борель закликав керівництва країн – членів ЄС звернути увагу на чотири пріоритетні напрямки, що мають бути реалізовані у національних стратегіях:

- ✦ інвестиції у знання та інновації;
- ✦ збільшення ділового потенціалу, особливо малих і середніх підприємств;
- ✦ розширення можливостей в сфері зайнятості;
- ✦ перехід до ефективної і комплексної енергетичної політики ЄС [1, с. 76].

Зазначені пріоритети мають бути відображені в основних завданнях і заходах національних програм реформ, що формуватимуться урядами європейських країн. Удосконалення генеральної стратегії Євросоюзу та уточнення загальноєвропейських пріоритетів проектується на національний рівень і спонукає уряди країн переглядати

діючі національні інноваційні стратегії та розробляти нові документи. Аналіз методології та практики підготовки національних інноваційних стратегій (НІС) та їх ключові моменти представлені в таких країнах, як Фінляндія, Ірландія, Данія, Німеччина, Великобританія, Франція, Чеська Республіка, Словачка Республіка, Угорщина, Болгарія. Порівняльний аналіз показав, що, хоча для всіх членів Євросоюзу й було визначено спільні пріоритети, розбіжності у державному устрої, політичних і культурних традиціях, системі національних прерогатив сформували специфічні підходи як до механізму розробки, так і до способів реалізації стратегії, а також встановлення ролі та місця державних органів влади та управління в процесі втілення її в життя. Проте, спільні риси все ж таки існують. Досвід вищезазначених країн світу показує, що підготовка інноваційної стратегії – це спільні цілеспрямовані дії загальнодержавного масштабу з обов'язковим залученням представників політики, науки, бізнесу, громадськості з метою:

- ✦ оцінки ситуації у різних сферах діяльності в країні та проведення порівняного аналізу з конкурентами;
- ✦ покладання цілей та пріоритетів розвитку з обґрунтуванням цих рішень;
- ✦ визначення обсягів фінансування для кожного з напрямків діяльності;
- ✦ встановлення ступеню державного втручання в рамках багаторічного плану заходів з метою забезпечення безперервної діяльності [2, 211 с.].

Ефективність цих дій обумовлюється саме спільними зусиллями осіб, зацікавлених у використанні та створенні загальнодоступних знань, що сприяє більшому внутрішньому та зовнішньому усвідомленню процесу. Проаналізувавши світовий досвід у формуванні національних інноваційних стратегій, можна виділити п'ять найбільш характерних кроків у цьому процесі (табл. 1). Критерієм виділення цих етапів є зміна управлінського органу, що супроводжується змінами в діяльності формування інноваційного розвитку.

Отже, проаналізуємо більш детально формування етапів створення стратегії інноваційного розвитку в країнах – членах ЄС. Перший етап – створення відповідної команди – управлінського органу, до складу якого увійдуть провідні науковці з різних сфер знань, керівники галузевих підприємств, окремі посадові особи, котрі очолили б процес аналізу ситуації, побудови консенсусу та переносу ідей і пріоритетів на папір. Щодо другого етапу, то управлінський орган створює кілька профільних робочих груп, котрі об'єднують вчених, представників різних господарюючих суб'єктів, інших зацікавлених сторін (асоціацій, неурядових організацій тощо). Спираючись на методи системного аналізу, вони визнають сильні та слабкі сторони, можливості та загрози (SWOT-аналіз) у вирішенні соціально-економічних проблем. Проаналізувавши третій етап, можна визначити, що якісна, дієздатна НІС не може бути створена поза співпрацю з політичними, громадськими, науковими, бізнесовими колами, адже поставлені інноваційною стратегією завдання мають вирішувати саме вони. Тому ключовим моментом успіш-

ної реалізації розробленої стратегії є попереднє досягнення консенсусу. Четвертий етап засновується на тому, що після досягнення згоди із зацікавленими особами по ключових питаннях та аналізу запропонованих змін робочі групи коригують сформовані звіти, зводять їх в остаточний варіант та надають управлінському комітету для погодження. Після дебатів серед представників комітету нова національна інноваційна стратегія подається керівництву країни. П'ятий етап включає в себе моніторинг виконання завдань стратегії, підготовка щорічних звітів відповідними установами з метою оцінки отриманих результатів, а також коригування НІС з урахуванням нових потреб, невдач або нових можливостей з метою збереження стратегічного напрямку та досягнення наміченої цілі. Як вже було зазначено, у різних країнах спостерігаються відмінності як у кількості етапів, так і їхній послідовності в процесі формування стратегій інноваційного розвитку [3, с. 589 – 591]. Разом з тим, у рамках стратегії передбачено взаємозалежність цих п'яти етапів, що представляють собою позитивні ефекти від скоординованих структурних реформ:

1. Забезпечення якості та стійкості фінансів.

2. Розв'язання проблем макроекономічних дисбалансів.
3. Оптимізація підтримки досліджень, розробок та інновацій і розкриття потенціалу цифрової економіки.
4. Посилення залучення в ринок праці та зменшення структурного безробіття.
5. Розвиток кваліфікованої робочої сили, що відповідає потребам ринку праці, сприяння підвищенню якості робочих місць і безперервному навчанню упродовж життя [9, р. 156]. Отже, розглянемо найбільш розвинуті країни ЄС: Великобританію, Данію, Німеччину, Фінляндію, Францію та визначимо їх основну діяльність впливу на інноваційний розвиток (табл. 2).

Отже, хоча й існують деякі відмінності у формуванні стратегій інноваційного розвитку, що спостерігається з таб. 2, але все ж всі країни націлені на отримання першості як в усіх видах інновацій і особливо пов'язаних як зі зростанням продуктивності, збільшенням конкурентоспроможності компаній, протистоянням глобальним, екологічним та демографічним змінам, так і в їх впровадженні. Економічна криза стала

Таблиця 1

Етапи формування стратегій інноваційного розвитку в країнах ЄС

Етап	Назва органу	Склад	Особливості діяльності
Перший етап	Управлінський орган	Провідні науковці з різних сфер знань	Досліджується процес аналізу ситуації інноваційної стратегії
Другий етап	Профільні робочі групи	Вчені, представники різних господарюючих суб'єктів	Потенційні можливості й небезпеки з точки зору глобальних процесів.
Третій етап	Спеціалізовані робочі групи	Політичні, громадські, наукові, бізнесові кола	Ключовим моментом є попереднє досягнення консенсусу
Четвертий етап	Аналітичний орган управління	Зацікавленими особами по ключових питаннях та аналізу змін	Корегування сформованих звітів та зведення їх в остаточний варіант
П'ятий етап	Управлінський комітет інноваційних стратегій	Керівництво країни	Моніторинг виконання завдань стратегії, підготовка щорічних звітів

Джерело: Розроблено автором на основі [4, р. 321].

Таблиця 2

Відмінності формування стратегій інноваційного розвитку в країнах – членах ЄС

Країна	Основна діяльність впливу стратегій
Великобританія	1. Тематичні семінари. 2. Відкриті консультації в Інтернет
Данія	1. З'ясовано потреби суспільства та бізнесу в наукових дослідженнях. 2. Визначено декілька тем для групи з восьми експертів і проведено широкі консультації з метою підготовки орієнтовного тексту із зацікавленими гравцями.
Німеччина	1. Створення підґрунтя для взаємоузгодженої інноваційної політики, яку спільно реалізовуватимуть вчені та підприємці. 2. Трансформування наукових результатів в інноваційні продукти та робочі місця
Фінляндія	1. Створено міжміністерську «проектну групу», яка мала здійснювати контроль за виконанням робіт. 2. Створено «цільову групу», якій було доручено організацію спільної роботи та співставлення результатів проведення міжнародних конференцій
Франція	1. Затвердження Керівного комітету для спостереження та координації переговорного процесу. 2. Консультації з громадськістю та звернення до різних інстанцій

Джерело: Розроблено автором на основі [5, р. 489].

суттєвим випробуванням для амбітних прагнень ЄС. Падіння світового ВВП у 2011 р. склало 2,2%. Для економіки ЄС пік скорочення ВВП (2 кв. 2011 р.) становив 4,9% порівняно з відповідним періодом попереднього року. Прийняті в режимі оперативного реагування План відновлення Європейської економіки забезпечив низці країн ЄС, серед яких Франція, Італія, Німеччина, Словаччина, скорочення глибини падіння ВВП вже починаючи з 2 кв. 2011 р. [6, р. 256 – 257]. Така ситуація надала потужний імпульс для розробки і запровадження нової стратегії економічного розвитку – «Європа 2020: стратегія розумного, сталого та всеохоплюючого зростання» як потужного інструменту забезпечення зайнятості та сталого конкурентоспроможного зростання на основі знань та інновацій [8, р. 256]. Для досягнення встановлених цілей Стратегію «Європа 2020» передбачено низку пріоритетних як для ЄС, так й держав-учасниць напрямів діяльності, серед яких центральне місце посідає створення інноваційного союзу.

ВИСНОВКИ

З наведеного вище можна зробити такі висновки: головним завданням інноваційної політики стратегії є забезпечення збалансованої взаємодії наукового, технічного і виробничого потенціалів, розроблення та впровадження механізму активізації інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва, поширення інновацій в усіх сферах національної економіки.

Відтак стратегія інноваційного розвитку має ґрунтуватися на:

- ✦ здійсненні цілеспрямованої державної промислової та інвестиційної політики, спрямованої на активізацію нововведень як пріоритетної складової загальної стратегії соціально-економічного розвитку держави та конкурентних стратегій суб'єктів господарювання, забезпечення єдності структурної і інноваційної політики;
- ✦ створенні сприятливих інституційних умов для інноваційної діяльності в країні: правового забезпечення інноваційної діяльності підприємств; запровадження дієвого пільгового режиму здійснення інноваційної діяльності; вдосконалення механізмів фінансування інноваційної діяльності;
- ✦ послідовному збільшенні сукупного попиту, вдосконаленні інфраструктури ринків з метою підвищення питомої ваги складних, наукомістких продуктів в особистому та виробничому споживанні.

Стратегія створення в Україні економічних засад інноваційної моделі розвитку передбачає комплекс заходів у податковій, бюджетній, грошово-кредитній, інституційній та зовнішньоекономічній сферах. Власне, йдеться скоріше не про окрему стратегію інноваційного розвитку, а про надання інноваційної спрямованості усім напрямам економічної стратегії, яка розробляється та реалізується в країні. Звичайно, можна просто перейняти закордонний досвід інноваційного розвитку економіки, врахувавши специфіку законодавчої бази та стану економіки загалом і ефективно розвиватись, але якби це було

настільки просто, то мабуть усі країни світу вже давно стали б на шлях ефективної інноваційної розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України : монографія / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2010. – 272 с.

2. Канищенко О. Л. Міжнародний маркетинг у діяльності українських підприємств. – К. : Знання, 2007. – 446 с.

3. Старостіна А. О. Маркетинг : підручник / А. О. Старостіна, Н. П. Гончарова, Є. В. Крикавський та ін. ; за ред. А. О. Старостіної. – К. : Знання, 2009. – 1070 с.

4. Global marketing strategy / Susan P. Douglas, C. Samuel Craig. – McGraw-Hill, Inc, 2011. – 554 p.

5. International business / Michael R. Czinkota, Pietra Rivoti, Ilkka A. Ronkainen. – 2nd ed. – The Dryden Press, 2010. – 658 p.

6. Business marketing management: an organizational approach / Robert W. Haas. – 5th ed. – PWS-KENT Publishing Company, 2011. – 899 p.

7. Global marketing management: a strategic perspective / Brain Toyne, Peter G.P. Waltera. – 2nd ed. – Allyn and Bacon, 2010. – 734 p.

8. Marketing management strategies and programs / Joseph P. Gultinan, Gordon W. Paul, Thomas Madden. – 6th ed. – The McGraw-Hill Companies, Inc, 2010. – 463 p.

9. International business: environments and operations / John D. Daniels, Lee H. Radenbaugh. – 6th ed. – Addison-Wesley Publishing Company, Inc, 2011. – 806 p.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор кафедри міжнародної економіки економічного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка
Канищенко О. Л.

REFERENCES

Czinkota, M. R., Rivoti, P., and Ronkainen, I. A. *International business*. The Dryden Press, 2010.

Daniels, J. D., and Radenbaugh, L. H. *International business: environments and operations*. Addison-Wesley, 2011.

Gultinan, J. P., Paul, G. W., and Madden, T. *Marketing management strategies and programs*. McGraw-Hill, 2010.

Heiets, V. M., and Semynozhenko, V. P. *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy* [Innovative perspectives of Ukraine]. Kharkiv: Konstanta, 2010.

Haas, R. W. *Business marketing management: an organizational approach*. PWS-KENT Publishing Company, 2011.

Kanishchenko, O. L. *Mizhnarodnyi marketynh u diialnosti ukrainskykh pidpriemstv* [International marketing of Ukrainian enterprises]. Kyiv: Znannia, 2007.

Starostina, A. O., Honcharova, N. P., and Krykavskiy, Ye. V. *Marketynh* [Marketing]. Kyiv: Znannia, 2009.

Susan, P. Douglas, and Samuel Craig, C. *Global marketing strategy*. McGraw-Hill, 2011

Toyne, B., and Waltera, P. *Global marketing management: a strategic perspective*. Allyn and Bacon, 2010.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ КОРПОРАТИВНОЮ СОЦІАЛЬНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ НА ЗОВНІШНІХ РИНКАХ

ШЕВЧЕНКО Т. П.

УДК 65.012.412

Шевченко Т. П. Теоретичні засади управління корпоративною соціальною відповідальністю на зовнішніх ринках

Збільшення кількості підприємств, які реалізують зовнішньоекономічну діяльність та наявність соціальних проблем, що вимагають негайного вирішення, привели до необхідності залучення бізнесу до принципів корпоративної соціальної відповідальності. Разом з тим, необхідність в управлінні корпоративною соціальною відповідальністю на зовнішніх ринках, що виникла останніми роками, не має достатньої практики та досвіду. Все це обумовило необхідність формування нового покоління спеціалістів, які спеціалізуються на управлінні корпоративною соціальною відповідальністю на зовнішніх ринках. У статті проаналізовано сучасний стан корпоративної соціальної відповідальності на внутрішніх і зовнішніх ринках. Обґрунтовано необхідність запровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності у зовнішньоекономічній діяльності. Дані рекомендації щодо ведення бізнесу компаній на зовнішніх ринках на засадах корпоративної соціальної відповідальності.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, стейкхолдери, стратегія, підприємство, ринок, технологія.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 11.

Шевченко Тетяна Петрівна – аспірантка, кафедра маркетингу та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: taniashvchenko2008@yandex.ru

УДК 65.012.412

Шевченко Т. П. Теоретические основы управления корпоративной социальной ответственностью на внешних рынках

Увеличение количества предприятий, которые осуществляют внешнеэкономическую деятельность и наличие социальных проблем, требующих немедленного решения, привели к необходимости привлечения бизнеса к принципам корпоративной социальной ответственности. Вместе с тем, необходимость в управлении корпоративной социальной ответственностью на внешних рынках, которая возникла в последние годы, не имеет достаточной практики и опыта. Все это обусловило необходимость формирования нового поколения специалистов, которые будут специализироваться на управлении корпоративной социальной ответственностью на внешних рынках. Обоснована необходимость внедрения принципов корпоративной социальной ответственности во внешнеэкономической деятельности. Даны рекомендации по ведению бизнеса компаний на внешних рынках на принципах корпоративной социальной ответственности.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, стейкхолдеры, стратегия, предприятие, рынок, технология.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 11.

Шевченко Татьяна Петровна – аспірантка, кафедра маркетингу та менеджменту внешнеэкономической деятельности, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: taniashvchenko2008@yandex.ru

UDC 65.012.412

Shevchenko T. P. Theoretical Foundations of Corporate Social Responsibility in Foreign Markets

The growth of a number of enterprises that carry out foreign economic activity and availability of social problems that need immediate solution resulted in a necessity to attract business to the principles of corporate social responsibility. At the same time, a necessity to control corporate social responsibility in foreign markets, which appeared in recent years, does not have sufficient practice and experience. All these resulted in a necessity to form a new generation of specialists, who would specialise in managing corporate social responsibility in foreign markets. The article analyses the modern state of the corporate social responsibility in domestic and foreign markets. It justifies a necessity to introduce principles of corporate social responsibility in foreign economic activity. It gives recommendations on conducting business of companies in foreign markets on principles of corporate social responsibility.

Key words: corporate social responsibility, stakeholders, strategy, enterprise, market, technology.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 11.

Shevchenko Tetiana P. – Postgraduate Student, Department of Marketing and Management of Foreign Economic Activity, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: taniashvchenko2008@yandex.ru

Збільшення кількості соціальних проблем у світі потребує їх вирішення не тільки з боку державної влади, але і з боку підприємств. Ліквідація наслідків їхнього негативного впливу на навколишнє середовище, місцеві громади та допомога суспільству є головними принципами соціально-відповідальної поведінки компанії. Проте, якщо на внутрішніх ринках компанії почали застосовувати технології корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), то на зовнішніх ринках така практика є скоріше виключенням з правил.

У сучасних умовах глобалізації зростає число підприємств, зацікавлених у веденні зовнішньоекономічної діяльності. Необхідність виходу на нові ринки обумовлюють також наявність конкурентних переваг підприємства для протистояння постійно зростаючій конкуренції.

Сучасні тенденції ведення бізнесу передбачають деяку міру залучення підприємств у вирішення соціальних проблем тих регіонів, в яких вони функціонують. Крім того, принципи чесної конкуренції, етичність ведення бізнесу, захист прав споживачів є також невід'ємними складовими КСВ.

Підвищення значення моральної компоненти бізнесу, зростає увага до соціальних проблем як всередині, так і зовні корпорації. Ці процеси стають факторами ділового успіху [6].

Ще декілька десятиліть тому більшість підприємств навіть не замислювалися про такий аспект своєї діяльності, як турбота про довкілля і тих людей, на яких прямо або опосередковано вони впливають. Оплата податків і виплата заробітної плати вважалася мало не єдиним зобов'язанням, яке підприємство несло перед суспільством.

У той самий час зростаючі соціальні та екологічні проблеми у всьому світі перестали розглядатися як такі, що можуть вирішуватися виключно шляхом урядової допомоги. Підприємства почали надавати допомогу у вирішенні такого роду проблем, підвищуючи при цьому лояльність клієнтів, отримуючи підтримку і пільги від уряду, а також покращуючи свій імідж.

Business for Social Responsibility (провідне об'єднання корпорацій США) дає таке визначення КСВ «досягнення комерційного успіху шляхами, що ґрунтуються на етичних нормах та повазі до людей, співдружностях, навколишньому середовищу» [8].

Проте докризовий період сформував серед суспільства та представників бізнесу викривлене уявлення про сутність КСВ як лише про форму благодійності. І саме під час кризи підприємства вирішили, що єдиний шлях скорочення витрат є звільнення працівників. Таким чином, керівники компаній вирішили перекласти власні ризики на плечі держави, що в основі суперечить засадам КСВ.

Отримавши розповсюдження та розголос, технології та принципи КСВ почали впроваджувати не тільки великі міжнародні компанії, але й представники малого та середнього бізнесу.

Недивлячись на те, що ведення етичного бізнесу стало отримувати велику популярність серед компаній, досить нерозкритим залишається питання ведення відповідального бізнесу на зовнішніх ринках. Адже для того, щоб вирішувати соціальні та іншого роду проблеми, необхідно бути добре поінформованим про їх суть і особливості рішення в даній конкретній країні. Крім

того, можуть існувати не лише національні, але і законодавчі відмінності. Саме тому реалізація ініціатив КСВ підприємством на зовнішніх ринках є актуальною проблемою, що вимагає детального вивчення.

Таким чином, у сучасних умовах важливою особливістю управління вітчизняними підприємствами є визнання соціальної відповідальності з метою покращення їхнього іміджу, ділової репутації, підвищення конкурентоздатності в цілому [1].

Впровадження корпоративної соціальної відповідальності вимагатиме від підприємства додаткових витрат. Проте в довгостроковому періоді такі витрати можуть компенсуватися зростаючою капіталізацією підприємства і підвищенням його інвестиційної привабливості.

Витрати, пов'язані з проведенням соціальних програм у контексті КСВ, вважається інвестиціями в майбутнє [4].

Безумовно, головною метою будь-якого комерційного підприємства із зовнішньоекономічною діяльністю є отримання прибутку. Одночасно, будь-яке підприємство пов'язане з суспільством, в якому воно функціонує.

Саме тому в своїй діяльності необхідно враховувати такі чинники, як: захист інтересів стейкхолдерів, захист довкілля, підзвітність і прозорість діяльності (рис. 1).

Процес управління здійснюється через такі функції:

- ✦ аналіз;
- ✦ контроль;
- ✦ планування;
- ✦ регулювання;
- ✦ організація [5].

Рис. 1. Технології корпоративної соціальної відповідальності [3]

Приймаючи рішення впроваджувати принципи соціальної відповідальності в зовнішньоекономічну діяльність, керівництво компанії повинне визначити відповідальну особу, яка нестиме відповідальність за їх організацію. Такою особою зазвичай стає менеджер (управитель) КСВ.

У той самий час, управління корпоративною соціальною відповідальністю в зовнішньоекономічній діяльності має свої особливості, які необхідно враховувати. Менеджер корпоративної соціальної відповідальності в зовнішньоекономічній діяльності має бути обізнаний в багатьох сферах (рис. 2).

З упевненістю можна сказати, що для ефективного управління вітчизняним підприємством необхідна реалізація КСВ, яку демонструють транснаціональні корпорації.

Яскравим прикладом впровадження принципів КСО, як усередині підприємства, так і на зовнішніх ринках є компанії Procter&Gamble, Nestle, Anheuser-Busch InBev [9, 10, 11].

Procter&Gamble – транснаціональна корпорація, що виробляє товари широкого вжитку. Штаб-квартира знаходиться в США, компанія має представництва в 45 країнах світу (табл. 1).

Рис. 2. Сфери обізнаності менеджера КСВ у зовнішньоекономічній діяльності

Залежно від розміру компанії реалізація корпоративної соціальної відповідальності може проводитися також представниками різних відділів і департаментів.

У той самий час, усі менеджери корпоративної соціальної відповідальності підпорядковуються генеральному директору. Деякі компанії вводять цілий департамент корпоративної соціальної відповідальності, що, безумовно, властиво лише великим підприємствам. Проте поява такої тенденції говорить, перш за все, про зростаючу значущість цієї сфери діяльності.

Для транснаціональної компанії, що вкладає свій капітал в країну з іншою системою цінностей, важливо не тільки відповідати формальним вимогам, але й формувати стратегію корпоративного громадянства – корпоративної соціальної відповідальності чи відповідальності перед локальним суспільством [7].

Для того, щоб забезпечити виконання і контроль основних положень корпоративної соціальної відповідальності, підприємство може включити їх до кодексу поведінки компанії.

Таким чином, формується особлива корпоративна культура, яку можна розглядати, як інститут управління, що забезпечує прозорість дій компанії та демократичну гнучку структуру управління. Саме ці властивості цінуються закордонними партнерами та інвесторами [2].

Аналіз КСВ компанії Procter&Gamble демонструє різноманіття технологій, які вона застосовує у своїй діяльності. Разом з тим, Procter&Gamble реалізовує принципи КСВ і на зовнішніх ринках.

Компанія забезпечує чистою та безпечною питною водою найбільш бідні країни та країни, що постраждали від стихійних лих. Також компанією було впроваджено корпоративну благодійну програму «Живи, Навчайся, Розвивайся», метою якої є дати дітям в усьому світі можливість здорового початку життя, навчання та набуття корисних вмінь для майбутнього.

Компанія Procter&Gamble є прикладом того, як дотримання принципів етичного бізнесу приводить до успіху в бізнесі. Восени 1999 р. компанія протестувала на ринку NutriDelight, новий напій, що був розроблений спільно з Дитячим Фондом Об'єднаних Націй. Він дає можливість значним чином вплинути на проблему нестачі мікроелементів, а саме – вітаміну А, заліза та йоду у дітей шкільного віку. У 1999 р. Procter&Gamble придбала бізнес по фільтруванню води, що має величезний потенціал для забезпечення чистої питної води у світі. Врешті-решт, у 2000 р. Procter&Gamble отримала регулятивне схвалення продукту Actonel в Європі та США – ліків, що видаються за рецептом для лікування та профілактики остеопорозу [10].

Реалізація технологій КСВ Procter&Gamble

№ з/п	Технології КСВ	Приклади реалізації КСВ
1	Захист навколишнього середовища	P&G занепокоєна можливими негативними наслідками кліматичних змін і переконана, що зростаючі наукові докази зв'язку між парниковим ефектом та глобальними кліматичними змінами гарантує розумні та ефективні дії. P&G підтримує зусилля, спрямовані на боротьбу з цією проблемою під егідою Основної Конвенції Об'єднаних Націй по Зміні Клімату (ОКОНЗК) і заохочує усі нації до пошуку консенсусу. У порівнянні з іншими організаціями P&G не є компанією, що інтенсивно використовує енергію у своїй діяльності. Тим не менш, P&G визнає відповідальність для того, щоб розуміти можливі збільшення об'ємів парникових газів з нашого боку і розумно та відповідно на це реагувати. Компанія продовжуватиме втілення програм збереження енергії та її ефективного використання
2	Ставлення до співробітників	P&G не використовує дитячу або примусову працю на жодному зі світових підприємств або виробничих потужностей. Прояви неналежного ставлення до співробітників, такі як експлуатація дітей, фізичне покарання чи знущання або ж примусова робота є для нас недопустимими. P&G очікує від постачальників і партнерів такої ж позиції. У випадку проявів нехтування такими принципами і їх невиконання з боку партнерів P&G розірве ділові стосунки з ними
3	Робота з підрядниками	СЕМ P&G включає стандарти, що визначають процедури для вибору та навчання контракторів, що працюють на наших підприємствах у світі. P&G проводить щорічні перевірки відповідності організації роботи встановленим стандартам, а також оцінює екологічну політику та дії кожного підрядника, беручи до уваги попередні результати при підписанні нового договору про співпрацю
4	Поставщики	Успіх P&G залежить від побудови продуктивних відносин зі своїми споживачами та постачальниками, які ґрунтуються на чесності, етичній поведінці та взаємодовірі. P&G очікує, що наші постачальники будуть організовувати свою роботу з безпекою для працівників і довкілля. Вони мають діяти згідно із законом, в іншому випадку P&G припинить таку співпрацю. P&G вимагає від підрядників виробництва на основі погоджених принципів та відповідно до систем забезпечення якості (регулярно перевіряються), розробки процесів з ефективним використанням ресурсів, та урахування з боку постачальників інтересів тих, на кого поширюється вплив їх діяльності. Усі ці очікування обговорюються та погоджуються під час зустрічей та інших заходів. P&G також проводить перевірки на місцях, щоб переконатися в належному виконанні підрядником встановлених зобов'язань
5	Залучення співробітників	Ціль P&G – залучити всіх працівників компанії до побудови сталого мислення та дій в їх щоденну роботу. Компанія докладє зусилля до того, щоб зробити стійкість головним в мисленні у всіх працівників P&G, зберігати персональну відповідальність як на роботі, так і вдома

ВИСНОВКИ

З кожним роком збільшується кількість підприємств, що прагнуть бути соціально-відповідальними.

Разом з тим, недостатньо висвітленим є питання управління КСВ на зовнішніх ринках, недивлячись на те, що переваги від впровадження технологій КСВ у свою діяльність важко переоцінити. Такі технології допомагають інтегрувати корпоративну соціальну відповідальність в стратегію підприємства. При цьому реалізовуватися вони можуть як усередині підприємства, так і в зовнішньоекономічній діяльності.

Отже, головними рекомендаціями щодо реалізації технологій КСВ на зовнішніх ринках є:

- ✦ запровадити посаду менеджера (управителя) з КСВ на зовнішніх ринках;
- ✦ запровадити корпоративний кодекс компанії з чітко прописаними принципами щодо реалізації КСВ, яких дотримується компанія;
- ✦ інтегрувати КСВ у стратегію діяльності компанії.

Головними прикладами компаній, що реалізують КСВ на зовнішніх ринках, є транснаціональні корпорації. Проаналізувавши їх КСВ ініціативи на прикладі компанії Procter&Gamble, проілюстровано те, як побудова

діяльності на засадах КСВ дає змогу розвивати свій бізнес та отримувати прибуток. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Аграмакова Н. В. Сущность социальной ответственности предприятия и системы её регулирования / Н. В. Аграмакова // Бизнес Информ. – 2011. – № 4. – С. 86 – 88.
2. Внешнеэкономическая деятельность предприятия / Под ред Л. Е. Стровкого. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 498 с.
3. Євтушенко В. А. Наукове розуміння сутності та функцій сучасних маркетингових технологій // Пріоритети сучасного менеджменту маркетингу: монографія / І. В. Семеняк, В. А. Євтушенко, А. В. Катаєв [та ін.]; під наук. керів. д.е.н., проф. І. В. Семеняк. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. – 204 с. – С. 92 – 115.
4. Катихін Є. О. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу та її основні принципи / Є. О. Катихін // Статистика України. – 2011. – № 3. – С. 83 – 86.
5. Кнорринг В. И. Теория, практика и искусство управления / В. И. Кнорринг, 2-е изд., изм. и доп. – М. : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 2001. – 528 с.

6. Савичева Е. Ю. Социальная ответственность предприятий малого бизнеса / Е. Ю. Савичева // Вестник Московского университета. Сер. 8. Экономика. – 2010. – № 5. – С. 32 – 39.

7. Социальное измерение в бизнесе. Как сделать корпоративное гражданство выгодным для бизнеса и общества // Материалы Международного форума лидеров бизнеса под эгидой Принца Уэльского. – М. : Красная площадь, 2001.

8. Социальный портрет бизнеса. Путеводитель по социальным программам российского бизнеса (Серия путеводителей-справочников «Проверено. Коммерсантъ»). – The Platzdarm Group, Альпина Бизнес Букс, 2004. – 196 с.

9. Creating Shared Value at Nestlé [Электронный ресурс] / Официальный сайт Nestle. – 2012. Режим доступа : <http://www.nestle.com/csv/nestle>

10. Measuring progress toward our sustainability goals [Электронный ресурс] / Официальный сайт Procter&Gamble. – 2013. Режим доступа : http://www.pg.com/en_US/sustainability/performance.shtml

11. Social responsibility [Электронный ресурс] / Официальный сайт Anheuser-Busch InBev. – 2013. Режим доступа : http://www.ab-inbev.com/go/social_responsibility.cfm

REFERENCES

Agramakova, N. V. "Sushchnost sotsyalnoi otvetstvennosti predpriyatiya u systemy ee rehulyrovaniya [The essence of social responsibility of the enterprise and its system of regulation]." *Biznes Inform*, no. 4 (2011): 86-88.

"Creating Shared Value at Nestlé?" Nestle. <http://www.nestle.com/csv/nestle>.

Katykhin, I. E. O. "Korporativna sotsialna vidpovidalnist biznesu ta ii osnovni pryntsy [Corporate Social Responsibility and its basic principles]." *Statystyka Ukrainy*, no. 3 (2011): 83-86.

Knorring, V. I. *Teoriia, praktika i iskusstvo upravleniia* [The theory, practice and art of management]. Moscow: NORMA, 2001.

"Measuring progress toward our sustainability goals." Procter&Gamble. http://www.pg.com/en_US/sustainability/performance.shtml

Savicheva, E. Yu. "Sotsialnaia otvetstvennost predpriyatiya malogo biznesa [Social responsibility of small businesses]." *Vestnik Moskovskogo universiteta*, no. 5 (2010): 32-39.

"Sotsialnoe izmerenie v biznese. Kak sdelat korporativnoe grazhdanstvo vygodnym dlia biznesa i obshchestva [The social dimension of the business. How do corporate citizenship beneficial for business and society]." *Materialy Mezhdunarodnogo foruma liderov biznesa pod egidoy Printsya Uelskogo*, 2001.

Sotsialnyy portret biznesa. Putevoditel po sotsialnym programmam rossiyskogo biznesa [Social Portrait of business. Guide to the social programs of the Russian business]. The Platzdarm Group, Alpina Biznes Buks, 2004.

Semeniak, I. V., Yevtushenko, V. A., and Kataev, A. V. "Naukove rozuminnia sutnosti ta funktsii suchasnykh marketingovykh tekhnolohii [Scientific understanding of the nature and functions of modern marketing techniques]." In *Priorytety suchasnoho menedzhmentu marketingu*, 92-115. X.: KhNU im. V. N. Karazina, 2008.

"Social responsibility." Anheuser-Busch InBev. http://www.ab-inbev.com/go/social_responsibility.cfm

Vneshneekonomicheskaiia deiatelnost predpriiatiia [Foreign economic activity of the enterprise]. Moscow: YUNITI-DANA, 2011.

УДК 336.1: 332.1 (477)

БЮДЖЕТНЫЕ РИСКИ И ОСОБЕННОСТИ ИХ ОПТИМИЗАЦИИ НА УРОВНЕ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

КАЛАМБЕТ С. В.

УДК 336.1: 332.1 (477)

Каламбет С. В. Бюджетные риски и особенности их оптимизации на уровне регионов Украины

В статье систематизированы риски, которые влияют на доходную и расходную части местных бюджетов. Выделены внутренние и внешние факторы и условия, которые оказывают воздействия на уровень бюджетного риска. Разработана система оценки рисков формирования и исполнения местных бюджетов, способствующая своевременному принятию управленческих решений по их оптимизации и уменьшению.

Ключевые слова: бюджетный риск, местные финансы, бюджеты территорий, местные органы власти, бюджетные средства.

Табл.: 4. **Формул:** 1. **Библ.:** 8.

Каламбет Светлана Валерьевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой финансов и банковского дела, Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта им. академика В. Лазаряна (ул. Лазаряна, 2, Днепропетровск, 49010, Украина)

УДК 336.1: 332.1 (477)

Каламбет С. В. Бюджетні ризики та особливості їх оптимізації на рівні регіонів України

У статті систематизовано ризики, які впливають на дохідну і видаткову частину місцевих бюджетів. Виділено внутрішні та зовнішні чинники і умови, які впливають на рівень бюджетного ризику. Розроблено систему оцінки ризиків формування і виконання місцевих бюджетів, яка сприяє своєчасному ухваленню управлінських рішень з їх оптимізації та зменшенню.

Ключові слова: бюджетний ризик, місцеві фінанси, бюджети територій, місцеві органи влади, бюджетні кошти.

Табл.: 4. **Формул:** 1. **Бібл.:** 8.

Каламбет Світлана Валеріївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедр фінансів та банківської справи, Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна (вул. Лазаряна, 2, Дніпропетровськ, 49010, Україна)

UDC 336.1: 332.1 (477)

Kalambet S. V. Budget Risks and Specific Features of their Optimisation at the Regional Level in Ukraine

The article systemises risks, which influence revenue and spending parts of local budgets. It marks internal and external factors and conditions, which influence the level of the budget risk. It develops a system of assessment of risks of formation and execution of local budgets, which facilitates timely managerial decision making on their optimisation and reduction..

Key words: budget risk, local finances, territorial budgets, local authorities, budget funds.

Tabl.: 4. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 8.

Kalambet Svetlana V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Finance and Banking, Dnepropetrovsk National University of Railway Transport named after academician V. Lazaran (vul. Lazaryana, 2, Dnipropetrovsk, 49010, Ukraine)

6. Савичева Е. Ю. Социальная ответственность предприятий малого бизнеса / Е. Ю. Савичева // Вестник Московского университета. Сер. 8. Экономика. – 2010. – № 5. – С. 32 – 39.

7. Социальное измерение в бизнесе. Как сделать корпоративное гражданство выгодным для бизнеса и общества // Материалы Международного форума лидеров бизнеса под эгидой Принца Уэльского. – М. : Красная площадь, 2001.

8. Социальный портрет бизнеса. Путеводитель по социальным программам российского бизнеса (Серия путеводителей-справочников «Проверено. Коммерсантъ»). – The Platzdarm Group, Альпина Бизнес Букс, 2004. – 196 с.

9. Creating Shared Value at Nestlé [Электронный ресурс] / Официальный сайт Nestle. – 2012. Режим доступа : <http://www.nestle.com/csv/nestle>

10. Measuring progress toward our sustainability goals [Электронный ресурс] / Официальный сайт Procter&Gamble. – 2013. Режим доступа : http://www.pg.com/en_US/sustainability/performance.shtml

11. Social responsibility [Электронный ресурс] / Официальный сайт Anheuser-Busch InBev. – 2013. Режим доступа : http://www.ab-inbev.com/go/social_responsibility.cfm

REFERENCES

Agramakova, N. V. "Sushchnost sotsyalnoi otvetstvennosti predpriyatia y systemy ee rehulyrovaniya [The essence of social responsibility of the enterprise and its system of regulation]." *Biznes Inform*, no. 4 (2011): 86-88.

"Creating Shared Value at Nestlé?" Nestle. <http://www.nestle.com/csv/nestle>.

Katykhin, I. E. O. "Korporativna sotsialna vidpovidalnist biznesu ta ii osnovni pryntsy [Corporate Social Responsibility and its basic principles]." *Statystyka Ukrainy*, no. 3 (2011): 83-86.

Knorring, V. I. *Teoriia, praktika i iskusstvo upravleniia* [The theory, practice and art of management]. Moscow: NORMA, 2001.

"Measuring progress toward our sustainability goals." Procter&Gamble. http://www.pg.com/en_US/sustainability/performance.shtml

Savicheva, E. Yu. "Sotsialnaia otvetstvennost predpriiaty malogo biznesa [Social responsibility of small businesses]." *Vestnik Moskovskogo universiteta*, no. 5 (2010): 32-39.

"Sotsialnoe izmerenie v biznese. Kak sdelat korporativnoe grazhdanstvo vygodnym dlia biznesa i obshchestva [The social dimension of the business. How do corporate citizenship beneficial for business and society]." *Materialy Mezhdunarodnogo foruma liderov biznesa pod egidoy Printsya Uelskogo*, 2001.

Sotsialnyy portret biznesa. Putevoditel po sotsialnym programmam rossiyskogo biznesa [Social Portrait of business. Guide to the social programs of the Russian business]. The Platzdarm Group, Alpina Biznes Buks, 2004.

Semeniak, I. V., Yevtushenko, V. A., and Kataev, A. V. "Naukove rozuminnia sutnosti ta funktsii suchasnykh marketingovykh tekhnolohii [Scientific understanding of the nature and functions of modern marketing techniques]." In *Priorytety suchasnoho menedzhmentu marketingu*, 92-115. X.: KhNU im. V. N. Karazina, 2008.

"Social responsibility." Anheuser-Busch InBev. http://www.ab-inbev.com/go/social_responsibility.cfm

Vneshneekonomicheskaiia deiatel'nost predpriiatia [Foreign economic activity of the enterprise]. Moscow: YUNITI-DANA, 2011.

UDK 336.1: 332.1 (477)

БЮДЖЕТНЫЕ РИСКИ И ОСОБЕННОСТИ ИХ ОПТИМИЗАЦИИ НА УРОВНЕ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

КАЛАМБЕТ С. В.

UDK 336.1: 332.1 (477)

Каламбет С. В. Бюджетные риски и особенности их оптимизации на уровне регионов Украины

В статье систематизированы риски, которые влияют на доходную и расходную части местных бюджетов. Выделены внутренние и внешние факторы и условия, которые оказывают воздействия на уровень бюджетного риска. Разработана система оценки рисков формирования и исполнения местных бюджетов, способствующая своевременному принятию управленческих решений по их оптимизации и уменьшению.

Ключевые слова: бюджетный риск, местные финансы, бюджеты территорий, местные органы власти, бюджетные средства.

Табл.: 4. **Формул.:** 1. **Библ.:** 8.

Каламбет Светлана Валерьевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой финансов и банковского дела, Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта им. академика В. Лазаряна (ул. Лазаряна, 2, Днепропетровск, 49010, Украина)

UDK 336.1: 332.1 (477)

Каламбет С. В. Бюджетні ризики та особливості їх оптимізації на рівні регіонів України

У статті систематизовано ризики, які впливають на дохідну і видаткову частину місцевих бюджетів. Виділено внутрішні та зовнішні чинники і умови, які впливають на рівень бюджетного ризику. Розроблено систему оцінки ризиків формування і виконання місцевих бюджетів, яка сприяє своєчасному ухваленню управлінських рішень з їх оптимізації та зменшенню.

Ключові слова: бюджетний ризик, місцеві фінанси, бюджети територій, місцеві органи влади, бюджетні кошти.

Табл.: 4. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 8.

Каламбет Світлана Валеріївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедр фінансів та банківської справи, Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна (вул. Лазаряна, 2, Дніпропетровськ, 49010, Україна)

UDC 336.1: 332.1 (477)

Kalambet S. V. Budget Risks and Specific Features of their Optimisation at the Regional Level in Ukraine

The article systemises risks, which influence revenue and spending parts of local budgets. It marks internal and external factors and conditions, which influence the level of the budget risk. It develops a system of assessment of risks of formation and execution of local budgets, which facilitates timely managerial decision making on their optimisation and reduction.

Key words: budget risk, local finances, territorial budgets, local authorities, budget funds.

Tabl.: 4. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 8.

Kalambet Svetlana V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Finance and Banking, Dnepropetrovsk National University of Railway Transport named after academician V. Lazaran (vul. Lazaryana, 2, Dnipropetrovsk, 49010, Ukraine)

Оценка рисков местных бюджетов в Украине в условиях трансформации её экономики является необходимой, поскольку позволяет установить системные проблемы, связанные с формированием доходов и осуществлением расходов в условиях изменяющейся внешней и внутренней социально-экономической среды. Оценка бюджетных рисков позволяет своевременно и эффективно устанавливать факторы и условия, оказывающие воздействие на финансовую устойчивость местных бюджетов, разрабатывать комплекс превентивных действий и мероприятий по их оптимизации.

Изменение бюджетно-налогового законодательства, незавершенность процедур финансовой децентрализации, неэффективность бюджетной политики, изменение мировой финансовой конъюнктуры, нестабильность цен на энергоносители на внутреннем рынке, слабое развитие промышленной и непромышленной сфер обуславливают возникновение бюджетных рисков на уровне регионов и страны в целом.

Проведённые исследования показывают, что в трудах украинских учёных [1 – 3] не уделяется внимания определению сущности и методов оценки бюджетных рисков. При этом установление причин отклонений фактических показателей от плановых по статьям бюджета невозможно осуществить без комплексной оценки бюджетных рисков.

Целью статьи является определение основных эффективных подходов по оценке бюджетных рисков и разработке адаптированной для украинской практики системы их оценки.

Изучение экономической литературы показало, что существуют различные научные подходы к определению риска бюджетов местных органов власти. Риск – сложное явление, имеющее множество несовпадающих, а иногда противоположных основ и предпосылок к возникновению.

Ковалёва Т. М. определяет бюджетный риск как риск недополучения средств в бюджет бюджетной системы, а следовательно, риск недофинансирования [4, с. 177]. Предложенное определение наиболее точно раскрывает сущность бюджетного риска.

Грачёва М. В., Ляпина С. Ю. преимущественно занимающиеся вопросами финансовых рисков предприятий, под бюджетным риском понимают вероятность недополучения предприятием запланированной суммы финансирования [5, с. 174]. Авторы отождествляют понятия «бюджетный риск» и «финансовый риск предприятий», что не способствует установлению сущности бюджетного риска.

Улюкаев А. В. характеризует бюджетный риск как вероятность неосуществления запланированных расходов бюджета [6, с. 194]. Автор рассматривает бюджетный риск только с позиции его влияния на расходную часть бюджета. При этом бюджетный риск оказывает непосредственное воздействие как на доходную, так и на расходную часть местных бюджетов территориальных образований.

Изучение различных научных точек зрения на понимание бюджетного риска позволило автору статьи установить, что бюджетный риск – это риск, обу-

словленный действием как внутренних, так и внешних факторов, воздействующий на доходные и расходные статьи бюджета.

Создание эффективной системы управления бюджетными рисками должно предусматривать внедрение обоснованных методов их оценки. Исследование работ зарубежных авторов [1 – 6] показало, что существуют комплекс методов по оценке бюджетных рисков.

Статистические методы. Суть статистических методов оценки риска заключается в определении вероятности возникновения потерь на основе статистических данных предшествующего периода и установлении области (зоны) риска, коэффициента риска и т. д. Достоинствами статистических методов является возможность анализировать и оценивать различные варианты развития событий и учитывать разные факторы рисков в рамках одного подхода. Основным недостатком этих методов считается необходимость использования в них вероятностных характеристик [5, с. 25].

Дерева решений обычно используются для анализа рисков событий, имеющих обозримое или разумное число вариантов развития. Они представляют собой графическое построение вариантов возможных решений и особо полезны в ситуациях, когда решения, принимаемые в данный момент времени, сильно зависят от решений, принятых ранее, и, в свою очередь определяют сценарии дальнейшего развития событий [4, с. 23].

Этот метод позволяет эффективно оценивать вероятность наступления бюджетного риска в условиях неопределённости. Недостатками метода «дерева решений» является сложность выбора необходимого числа вариантов по оценке бюджетного риска.

Имитационное моделирование [5, с. 76] является одним из мощнейших методов анализа экономической системы; в общем случае под ним понимается процесс проведения на ЭВМ экспериментов с математическими моделями сложных систем реального мира. Имитационное моделирование представляет собой серию численных экспериментов, призванных получить эмпирические оценки степени влияния различных факторов (исходных величин) на некоторые зависящие от них результаты (показатели).

Этот метод позволяет получать точную и объективную информацию с помощью математического моделирования на компьютере об уровне бюджетного риска, факторов и условий, которые непосредственно оказывают на него влияние. Недостатками метода «имитационного моделирования» выступает сложность его проведения, необходимость высокой квалификации в области математического моделирования финансовых работников.

Анализ чувствительности широко используется в практике финансового менеджмента. В общем случае он сводится к исследованию зависимости некоторого результирующего показателя от вариации значений показателей, участвующих в его определении. Основным преимуществом этого метода является простота расчётов основных показателей. Недостатками метода «анализа чувствительности» выступает отсутствие взаимо-

связи между факторами, при этом для статей бюджета характерна корреляционная зависимость.

С помощью метода *достоверных эквивалентов* осуществляется корректировка ожидаемых значений потока платежей путем введения специальных понижающих коэффициентов с целью приведения ожидаемых поступлений к величинам платежей, получение которых практически не вызывает сомнений и значения которых могут быть достоверно определены [5, с. 145].

Основными преимуществами этого метода является возможность получения данных о бюджетном риске на основании сопоставления показателей конкретного бюджета с показателями аналогичных бюджетов. Основными недостатками этого метода является сложность расчётов коэффициентов.

Метод *экспертных оценок* представляет собой комплекс логических и математико-статистических методов и процедур по обработке результатов опроса группы экспертов, причём результаты опроса являются единственным источником информации. [6, с. 20].

Основным преимуществом этого метода является отсутствие в потребности обработки значительных объёмов статистической информации. Недостатком метода «экспертных оценок» является субъективность получаемых результатов, поэтому использование этого метода для оценки бюджетного риска является неэффективным.

Для определения отклонений фактической величины доходов и расходов от запланированных значений автором использовались статистические данные о мобилизации доходов и осуществлении расходов на уровне бюджета АР Крым в виде временных рядов. Оценка рисков формирования доходов и осуществления расходов на уровне АР Крым состояла из следующих взаимосвязанных этапов:

1. Аппроксимация (сглаживание) временного ряда кривой.
2. Расчет погрешности аппроксимации.
3. Оценка рисков по величине погрешности аппроксимации.

В данных исследованиях для аппроксимации (сглаживания) временного ряда использованы полиномы 2-го – 4-го порядков. Аппроксиманты в виде полиномов получены в текстовом процессоре Excel с помощью мастера диаграмм. Используя коэффициент детерминации R^2 , выдаваемый программой, можно получить относительную среднеквадратичную погрешность аппроксимации, выраженную в процентах, по формуле:

$$\varepsilon = 100\sqrt{1 - R^2}, \quad (1)$$

где ε – среднеквадратичная погрешность аппроксимации;

R^2 – коэффициент детерминации.

Вычисленная по формуле (1) погрешность в экономической литературе интерпретируется как экономические риски [4, 5].

Такая интерпретация обоснована тем, что аппроксиманта временного ряда описывает детерминированную составляющую ряда, а необъясненные остатки, которые характеризуются погрешностью аппроксимации, описывают случайную компоненту ряда. Случайная

компонента временного ряда обусловлена процессами, протекающими в социально-экономической системе, которые не могут быть точно предсказаны и смоделированы. Именно по этой причине погрешность аппроксимации временного ряда и интерпретируется как величина экономических рисков.

Таким образом, для правомерности трактовки погрешности аппроксимации как экономических рисков необходимо, чтобы остатки временного ряда удовлетворяли условиям Гаусса – Маркова, т. е. были так называемым «белым шумом» [5, с. 127]. С практической (содержательной) точки зрения, случайная величина, удовлетворяющая условиям Гаусса – Маркова, не может быть аппроксимирована никакой функциональной зависимостью, кроме линейной функции, совпадающей с осью абсцисс.

Для проявления статистических закономерностей временной ряд должен наблюдаться в течение хотя бы 30 периодов в условиях стабильной экономики. В нашем случае такая возможность отсутствует, поэтому приходится использовать короткий временной ряд.

Оценка рисков на основе аппроксимации короткого временного ряда может быть выполнена только при условии учета следующих особенностей аппроксимации экономических данных:

- 1) чтобы аппроксиманта не включала случайную компоненту временного ряда, погрешность аппроксимации должна быть не менее 2-3%;
- 2) порядок аппроксимирующего полинома должен быть существенно ниже количества наблюдаемых уровней временного ряда;
- 3) аппроксимация временного ряда должна выполняться нелинейным полиномом.

Первое требование связано с тем, что в математическом плане наши исследования направлены на оценку случайных колебаний статей доходов и расходов бюджета АР Крым, которые интерпретируются как риски. Расчеты, приведенные ниже, показали, что фактические и планируемые налоговые поступления, как правило, отличаются на несколько процентов. Следовательно, можно предположить, что и риски имеют величину порядка несколько процентов от плана.

Из высшей математики известно, что согласно теореме Лагранжа, через любые N точек на плоскости можно провести полином степени $N - 1$. Это означает, что при наблюдении временного ряда в течение 6 лет полином 5-й степени точно пройдет через все точки наблюдения, и погрешность аппроксимации будет равна нулю. Однако такой полином не будет отвечать ни реальным экономическим условиям, ни целям исследования.

Третье требование к аппроксиманте возникает в связи с тем, что, во-первых, реальные экономические процессы практически всегда, являются нелинейными, во-вторых, исходя из экономической теории следует, что доходы и расходы не могут прямопропорционально расти из года в год, то есть кривая роста должна выходить на некоторое почти постоянное значение. В-третьих, за исследуемый период 2006 – 2011 гг. экономика Украины не является стабильной. Исходные данные для определения бюджетного риска по доходам приведены в *табл. 1*.

Динамика исполнения бюджета АР Крым по доходам за период 2006 – 2011 гг., тыс. грн *

Наименование статьи	Год					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1. Налоговые поступления, из них:	1174959,5	1696579,0	2213071	2527811,0	3223284,5	3701184,0
Налог с доходов физических лиц	748996,2	1162731,0	1535469,0	1522953,0	1780777,0	2031824,9
Плата за землю	10481,8	11634,2	14257,4	15581,8	15575,7	17571,7
Акцизный сбор с произведенных в Украине товаров	136173,0	195054,4	279902,0	381310,0	454408,4	505006,7
Налог с владельцев транспортных средств	64471,8	81846,3	105190,1	349925,6	695370,3	907996,8
Плата за лицензии	141175,5	201951,8	290840,3	393639,5	469232,6	551762,0
Плата за торговый патент	28717,9	30375,0	32011,4	33004,9	34850,1	55499,0
Местные налоги и сборы	32613,2	31930,5	35123,5	35617,3	36797,7	141534,1
Фиксированный сельскохозяйственный налог	6412,4	6855,0	7321,4	5964,1	5686,1	5834,7
Единый налог	63922,8	74700,8	87637,6	85753,8	93351,5	101647,0
2. Неналоговые поступления, из них:	337609,3	538991,5	556460,8	545321,4	722729,7	751659,0
Административные сборы и платежи	26046,5	35737,4	50069,6	50255,7	48273,6	110253,0
Государственная пошлина	11031,6	14378,2	16224,4	16240,9	12873,0	12247,2
Собственные поступления бюджетных учреждений	264220,3	436606,4	429219,3	412231,5	600067,4	572649,6
3. Доходы от операций с капиталом	140307,5	192607,7	266633,7	127574,3	149936,7	88439,8
Поступления от продажи основного капитала	101725,4	124647,5	158452	62141,3	73566,3	43082,2
Поступления от продажи земли и нематериальных активов	38582,2	67960,2	108181,7	65432,9	76370,8	43357,6
4. Целевые фонды	24234,6	50337,6	43264,4	57044,2	71860,2	43241,0
Всего доходов	1677111	2479052	3079526	3257804	4167811,1	4584523,3

* Составлено автором на основании данных [8].

Расчёты коэффициентов исполнения бюджета по доходам и среднеквадратичная погрешность аппроксимации за период 2006 – 2011 гг. на уровне АР Крым представлены в табл. 2.

Коэффициент исполнения плана бюджета АР Крым по статье налоговые поступления составил 100,4% в 2006 г., причём он имел незначительную тенденцию к снижению до 100,1% в 2011 г. Выполнения плана за исследуемый период по налоговым поступлениям обусловлено эффективностью работы налоговой службы в АР Крым.

В 2011 г. у невыполнения плана исполнения бюджета АР Крым наблюдалось по статьям «налог на прибыль предприятий», «местные налоги и сборы», «поступления от продажи земли и нематериальных активов». При этом по большинству статей республиканского бюджета было установлено достижение запланированных показателей.

В целом доходы бюджета АР Крым за период 2006 – 2011 гг. были исполнены при риске 12,69%. Исходя из практики организации бюджетного процесса в Российской Федерации, США, Канаде, экономически развитых странах ЕС, низким считает уровень риска до 10%, умеренным 10 – 25%, свыше 25% высокий риск [7, с. 57].

Высокий уровень риска недополучения доходов за исследуемый период 2006 – 2011 гг. был установлен по статье «государственная пошлина» – 27,95%. Основной причиной высокого уровня риска стала нестабильность в мобилизации государственной пошлины на местном уровне.

Бюджетный риск по статье «фиксированный сельскохозяйственный налог» за исследуемый период составил 39,72%. Основной причиной высокого уровня риска по этому налогу стала неэффективность государственной поддержки сельхозтоваропроизводителей.

Бюджетный риск по статье «неналоговые поступления» составил 30,13%. Основной причиной высокого уровня риска явилась тенденция к снижению собственных поступлений, государственной пошлины за исследуемый период.

Уровень риска по статье «целевые фонды» за исследуемый период составил 53,04%. Такой высокий уровень риска по целевым фондам можно объяснить отсутствием реальных источников по их формированию.

Бюджетный риск по статье «доходы от операций с капиталом» составил 56,05%. Основной причиной высокого уровня риска стало снижение поступлений от продажи основного капитала и земли.

Динамика рисков доходной части бюджета АР Крым за исследуемый период 2006 – 2011 гг., в %*

Наименование статьи	Коэффициент исполнения бюджета						Среднеквадратичная погрешность аппроксимации (риск)
	Год						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
1. Налоговые поступления, из них:	100,4	102,3	100,0	100,2	100,0	100,1	6,93
Налог с доходов физических лиц	100,1	100,0	100,0	98,5	105,9	100,1	12,04
Плата за землю	100,2	100,0	100,0	98,5	100,0	98,9	19,34
Акцизный сбор с произведенных в Украине товаров	99,3	99,5	100,0	100,4	101,5	100,0	2,0
Налог с владельцев транспортных средств	99,9	101,0	100,6	100,0	103,4	102,3	10,72
Плата за лицензии	102,3	102,6	103,5	100,0	98,6	100,0	5,74
Плата за торговый патент	103,1	101,3	99,7	102,7	103,2	100,1	16,37
Местные налоги и сборы	100,3	103,0	100,0	99,9	97,3	99,8	21,91
Фиксированный сельскохозяйственный налог	99,9	99,8	103,1	99,9	98,5	100,2	39,72
Единый налог	100,2	101,7	104,9	100,8	100,1	100,1	16,43
2. Неналоговые поступления, из них:	100,4	100,1	99,4	99,9	98,1	100,1	30,13
Административные сборы и платежи	100,6	101,1	100,8	102,7	100,1	100,0	24,45
Государственная пошлина	100,4	101,5	100,2	100,0	100,0	100,0	27,95
Собственные поступления бюджетных учреждений	100,3	100,2	99,1	99,8	98,2	100,1	43,89
3. Доходы от операций с капиталом	102,2	100,6	100,1	100,0	91,7	99,5	56,05
Поступления от продажи основного капитала	101,0	100,1	100,2	101,5	92,4	100,1	50,42
Поступления от продажи земли и нематериальных активов	105,6	101,5	100,1	98,6	98,5	99,8	52,15
4. Целевые фонды	103,8	102,1	100,1	100,5	100,1	99,8	53,04
Всего доходов	100,6	101,7	103,0	100,1	100,0	100,1	12,69

* Рассчитано автором на основании данных [8].

Умеренный уровень риска бюджета АР Крым за исследуемый период был установлен по таким статьям доходов, как: «плата за лицензии», «собственные поступления бюджетных учреждений». По остальным статьям доходов республиканского бюджета за исследуемый период 2006 – 2011 гг. наблюдался низкий уровень бюджетного риска.

Таким образом, определение риска доходов бюджета АР Крым предусматривает оценку бюджетного риска исполнения его экономических, социальных и экологических статей. Исходные данные для определения бюджетного риска по расходам представлены в *табл. 3*.

Расчёты коэффициентов исполнения бюджета по расходам и среднеквадратичная погрешность аппроксимации за период 2006 – 2011 гг. на уровне АР Крым представлены в *табл. 4*.

По статье расходов «охрана окружающей среды и ядерная безопасность» бюджетный риск за период 2006 – 2011 гг. составил 59,86%. Основной причиной высокой уровня риска по этой статье стало сокращение финансирования природоохранных мероприятий на местном уровне. По статье расходов «транспорт, дорожное х-во, телекоммуникации» бюджетный риск за период 2006 – 2011 гг. составил 28,23%. Высокий уровень риска по этой статье расходов может быть объяснён не-

дофинансированием строительства объектов дорожного хозяйства в результате общего экономического спада в стране за исследуемый период.

Уровень бюджетного риска по статье расходов «сельское хозяйство, лесное хозяйство, рыболовство» за исследуемый период составил 67,79%. Основной причиной высокой уровня риска по этой статье выступило снижение государственной поддержки фермерских и крестьянских хозяйств на уровне АР Крым. По статье расходов «жилищно-коммунальное хозяйство» бюджетный риск за период 2006 – 2011 гг. составил 78,63%. Высокий уровень риска по этой статье расходов может быть объяснён сокращением объёма финансирования убыточных предприятий жилищно-коммунального сектора экономики за исследуемый период.

Умеренный уровень риска бюджета АР Крым за исследуемый период был установлен по таким статьям расходов, как: «государственное управление», «охрана здоровья», «физическая культура и спорт», «строительство», «другие услуги, связанные с экономической деятельностью».

Низкий уровень риска за период 2006 – 2011 гг. был установлен по статье «социальная защита и социальное обеспечение» – 5,66%, что может быть объяснено увеличением расходов местных бюджетов АР Крым на поддержку социально незащищённых слоёв населения

в регионе. По статье расходов «культура и искусство» бюджетный риск за период 2006 – 2011 гг. составил 9,11%. Низкий уровень риска по этой статье объясняется стабильностью республиканского финансирования

учреждений культуры и искусства. Низкий уровень риска по статье «образование» – 9,90% можно объяснить оптимизацией учреждений образования в АР Крым, увеличением объема их финансовой поддержки.

Таблица 3

Динамика исполнения бюджета АР Крым по расходам за период 2006 – 2011 годов, тыс. грн *

Наименование статьи	Год					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Государственное управление	246594	298307	425624	431624,8	475444,2	525499,9
Образование	974454	1294031	1770385	1908017,7	2208983,2	2391876,1
Охрана здоровье	732084	953167	1236328	1379869,6	1755553,6	1633167,1
Социальная защита и социальное обеспечение	380221	692112	865199	1080118,7	1415760,2	1727205,6
Жилищно-коммунальное хозяйство	193873	184622	375638	290130,7	208803,0	312264,5
Культура искусство	140655	192417	269469	294930,2	340816,4	375042,2
Физическая культура и спорт	28701,2	40220,4	45733,9	42083,4	43620,8	45901,7
Средства массовой информации	4101,2	5303,3	6875,3	6702,2	6698,7	9102,3
Сельское, лесное хозяйство, рыболовство, охотничество	545,7	944,9	9613,4	1447,6	1271,3	9665,7
Строительство	298469,0	456367	333017	193445,5	691599,8	1311716,3
Транспорт, дорожное хозяйство, телекоммуникации и информатика	91485,0	114157,0	102415,0	100931,2	129620,5	155382,4
Другие услуги, связанные с экономической деятельностью	53794,7	121521,0	85208,0	129991,4	175392,3	303962,8
Охрана окружающей среды и ядерная безопасность	3688,3	4562,6	15001,7	4243,3	3250,9	18123,1
Всего расходов	3209245	4410542	5747151	6019915,3	7596105,8	8967412,6

* Составлено автором на основании данных [8].

Таблица 4

Динамика рисков расходной части бюджета АР Крым за исследуемый период 2006 – 2011 годов, в % *

Наименование статьи	Коэффициент исполнения бюджета, %						Среднеквадратичная погрешность аппроксимации (риск)
	Год						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
1	2	3	4	5	6	7	8
Государственное управление	99,4	99,8	101,0	100,0	100,0	100,1	19,49
Образование	100,1	115,0	100,0	100,2	100,3	100,2	9,90
Охрана здоровья	100,1	99,9	98,3	100,0	100,1	99,8	16,55
Социальная защита и социальное обеспечение	100,1	100,0	96,7	100,2	100,2	100,5	5,66
Жилищно-коммунальное хозяйство	99,1	80,2	79,1	93,6	98,5	97,3	78,63
Культура и искусство	100,4	99,1	99,8	100,0	100,1	100,1	9,11
Физическая культура и спорт	102,1	65,9	100,0	100,2	99,8	100,0	16,0
Средства массовой информации	100,0	100,0	99,6	100,0	97,6	98,5	2,72
Сельское, лесное хозяйство, рыболовство, охотничество	99,6	96,1	100,0	100,5	97,4	99,0	67,79
Строительство	99,5	100	81,2	99,2	99,0	100,0	19,26
Транспорт, дорожное хозяйство, телекоммуникации и информатика	97,9	95,6	84,9	100,3	100,1	100,0	28,23
Другие услуги, связанные с экономической деятельностью	99,39	96,0	85,5	97,34	98,1	100,3	16,85

1	2	3	4	5	6	7	8
Охрана окружающей среды и ядерная безопасность	102,4	99,2	92,4	98,0	98,2	98,1	59,86
Всего расходов	100,5	98,9	98,7	101,9	100,1	100,0	10,15

* Рассчитано автором на основании данных [8].

ВЫВОДЫ

Таким образом, комплексное внедрение предложенного метода оценки бюджетного риска доходов и расходов местных бюджетов в Украине будет способствовать созданию мощной аналитической базы по определению причинно-следственных связей недополучения доходов и недофинансирования расходов на уровне территориальных образований. Создание системы оценки бюджетных рисков в нашей стране будет способствовать своевременному принятию управленческих решений для их эффективного управления на государственном и местном уровнях. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Опарін В. М.** Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія / В. М. Опарін. – К. : КНЕУ, 2005. – 240 с.
2. **Павлюк К. В.** Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України : монографія / К. В. Павлюк. – К. : НДФІ, 2006. – 584 с.
3. **Бондарук Т. Г.** Місцеве самоврядування та його фінансове забезпечення в Україні : монографія / Т. Г. Бондарук. – К. : НДФІ, 2009. – 608 с.
4. **Ковалева Т. М.** Бюджет и бюджетная политика в Российской Федерации : учебное пособие / Т. М. Ковалёва, С. В. Барулин. – М. : КноРус, 2006. – 207 с.
5. **Грачёва М. В.** Управления рисками в инновационной деятельности : учебное пособие / М. В. Грачёва, С. Ю. Ляпина. – М. : ЮНИТИ, 2010. – 350 с.
6. **Улюкаев А. В.** Проблемы государственной бюджетной политике / А. В. Улюкаев. – М. : Дело, 2004. – 543 с.
7. **Беседина А. С.** Сравнительный анализ налоговых доходов муниципальных бюджетов внутри субъектов Российской Федерации // *Налоги*. – 2008. – № 5. – С. 56 – 61.
8. Бюджет України за 2006 – 2011 рік : статистичний збірник / [В. О. Парнюк, О. П. Жак, Л. М. Калініченко та ін.]. – К. : Міністерство фінансів України, 2011. – 443 с.

REFERENCES

- Biudzhety i biudzhetni protsesy v umovakh tranzitivnoi ekonomiky Ukrainy* [The budget and budget process in transitive economy of Ukraine]. Kyiv: NDFI, 2006.
- Bondaruk, T. G. *Mistseve samovriaduvannia ta ioho finansove zabezpechennia v Ukraini* [Local government and its financial support in Ukraine]. Kyiv: NDFI, 2009.
- Besedina, A. S. "Srvnitelnyy analiz nalogovykh dokhodov munitsipalnykh biudzhetrov vnutri subektov Rossiyskoy Federatsii [Comparative analysis of tax income from the municipal budgets within the subjects of the Russian Federation]." *Nalogi*, no. 5 (2008): 56-61.

Biudzhety Ukrainy za 2006 – 2011 rik: statystychnyi zbirnyk [Budget of Ukraine for 2006 - 2011 year: statistical compendium]. Kyiv: Ministerstvo finansiv Ukrainy, 2011.

Grachëva, M. V., and Liapina, S. Yu. *Upravleniia riskami v innovatsionnoy deiatelnosti* [Risk management in innovation]. Moscow: YuNITI, 2010.

Kovalëva, T. M., and Barulin, S. V. *Biudzhety i biudzhetnaia politika v Rossiyskoy Federatsii* [Budget and fiscal policy in the Russian Federation]. Moscow: KnoRus, 2006.

Oparin, V. M. *Finansovaya sistema Ukrainy (teoretiko-metodologicheskiye aspekty)* [The financial system of Ukraine (theoretical and methodological aspects)]. Kyiv: KNEU, 2005.

Ulyukaev, A. V. *Problemy gosudarstvennoy biudzhetnoy politike* [Problems in the state budget policy]. Moscow: Delo, 2004.

ФОРМУВАННЯ КРИТЕРІЇВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ МІСТА ЗА ЗАКОНОМІРНІСТЮ ЕКВІФІНАЛЬНОСТІ

АВЕРКИНА М. Ф.

УДК 332:711

Аверкина М. Ф. Формування критеріїв забезпечення стійкого розвитку міста за закономірністю еквіфінальності

Стаття присвячена проблемі формування критеріїв забезпечення стійкого розвитку міста. Розкрито особливості функціонування підсистем міста. Досліджено та розкрито сутність закономірності еквіфінальності. Представлено інформацію про походження критеріїв і визначено їх основний зміст. Автором сформувано загальні критерії щодо процесів забезпечення відтворення ресурсів і регулювання потоків у місті: спеціалізація, інноваційність, концентрація, привабливість. Для відтворювальних процесів визначено такі критерії: раціональність, безпека, доступність, відновлюваність. На переконання автора, забезпечення процесу регулювання потоків у місті має узгоджуватися з критеріями: оптимальності, інтенсивності, завантаженості та екологічності. На основі сформуованих критеріїв визначено сутність поняття «стійкий розвиток окремої системи» як передумови формування авторської теорії стійкого розвитку міста.

Ключові слова: стійкий розвиток міста, система, підсистема, еквіфінальність, відтворення ресурсів, регулювання потоків.

Табл.: 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 8.

Аверкина Марина Федорівна – кандидат економічних наук, докторант, кафедра менеджменту та маркетингу, Луцький національний технічний університет (вул. Львівська, 75, Луцьк, Волинська обл., 43018, Україна)

E-mail: avmary@ukr.net

УДК 332:711

UDC 332:711

Аверкина М. Ф. Формирование критериев обеспечения устойчивого развития города согласно закономерности эквифинальности

Статья посвящена проблеме формирования критериев обеспечения устойчивого развития города. Раскрыты особенности функционирования подсистем города. Исследована и раскрыта сущность закономерности эквифинальности. Представлена информация о происхождении критериев и определено их основное содержание. Автором сформулированы общие критерии относительно процессов обеспечения воспроизводства ресурсов и регулирования потоков в городе: специализация, инновационность, концентрация, привлекательность. Для воспроизводственных процессов определены следующие критерии: рациональность, безопасность, доступность, возобновление. По убеждению автора, обеспечение процесса регулирования потоков в городе должно согласовываться с критериями: оптимальности, интенсивности, загруженности и экологичности. На основе сформулированных критериев определена сущность понятия «устойчивое развитие отдельной системы» как предпосылки формирования авторской теории устойчивого развития города.

Ключевые слова: устойчивое развитие города, система, подсистема, эквифинальность, воспроизводство ресурсов, регулирование потоков.

Табл.: 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 8.

Аверкина Марина Федоровна – кандидат экономических наук, докторант, кафедра менеджмента и маркетинга, Луцкий национальный технический университет (ул. Львовская, 75, Луцк, Волынская обл., 43018, Украина)

E-mail: avmary@ukr.net

Averkina M. F. Formation of Criteria of Ensuring Stable Development of a City in Accordance with Patterns of Equifinality

The article is devoted to the problem of formation of criteria of ensuring stable development of a city. The article reveals specific features of functioning of subsystems of a city. It studies and reveals the essence of the patterns of equifinality. It provides information on origin of criteria and defines their basic content. The author formulates basic criteria with respect to the processes of ensuring reproduction of resources and regulation of flows in a city: specialisation, innovation, concentration and attractiveness. It defines the following criteria for reproduction processes: rationality, security, accessibility and renewal. According to the author, ensuring the process of regulation of flows in a city should correspond with the following criteria: optimality, intensiveness, load and ecology. The formed criteria are used for defining the essence of the «stable development of an individual system» notion as a prerequisite of formation of the author's theory of stable development of a city.

Key words: stable development of a city, system, subsystem, equifinality, reproduction of resources, regulation of flows.

Tabl.: 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 8.

Averkina Marina F. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Department of Management and Marketing, Lutsk National Technical University (vul. Lvivska, 75, Lutsk, Volynska obl., 43018, Ukraine)

E-mail: avmary@ukr.net

На сучасному етапі виникає необхідність у розробленні критеріїв забезпечення стійкого розвитку міст. Це зумовлено тим, що забезпечення стійкого розвитку ускладнене негативними економічними, екологічними та соціальними тенденціями в містах України. Означені тенденції знайшли своє відображення у скороченні кількості пропонуванних робочих місць, надмірному використанні невідновлювальних ресурсів суб'єктами господарювання міста, збільшенні викидів шкідливих речовин автомобільним транспортом і промисловими підприємствами, неконтрольованому утворенні та нагромадженні небезпечних відходів, використанні екологічно-небезпечних виробництв, перевантаженні простору міста вантажопотоками.

Проблемі забезпечення розвитку міст присвячено праці таких провідних вчених, як: О. Бойка-Бойчука, І. Буднікевич, З. Герасимчук, О. Карлової, О. Карого, А. Мельник, Г. Монастирського. Однак у науковій літературі практично відсутні дослідження в руслі розроблення та формування критеріїв забезпечення стійкого розвитку міста.

Нами визначено, що, з одного боку, місто як складна, самоорганізована, динамічна система об'єднує економічну, екологічну та соціальну підсистеми. Функціонування означених підсистем відбувається завдяки споживанню та експлуатації трудових, природних, фінансових ресурсів, від ефективного використання яких залежатиме рівень відтворювальних процесів та ефективність функціонування

цих підсистем. Саме відтворювальні процеси в підсистемах (скорочення споживання невіднолювальних ресурсів та їх заміна відновлювальними) забезпечують удосконалення системи, впливають на її самоорганізацію та відображають певний рівень розвитку міста на засадах стійкості.

З другого боку, місто виступає логістичною системою, в якій переміщуються потоки і від регулювання яких залежить рівень їх оптимізації. Відтворювальні процеси в місті та регулювання потоків формують закономірність еквіфінальності, яка визначає рівень розвитку на засадах стійкості та, відповідно, виступає засадничим критерієм стійкого розвитку міста.

Термін «еквіфінальність» запропонував Л. фон Бергаланфі. *Еквіфінальність* – властивість динамічної системи різними шляхами з різних початкових станів досягати стан стійкості незалежно від стохастичних збурень у зовнішньому та внутрішньому середовищі такої системи [1].

Еквіфінальність притаманна, як правило, відкритим системам і має важливе значення для будь-яких динамічних, складних систем. В організації означених систем повинен бути закладений механізм, який забезпечує стійкий розвиток системи. Досягнення стійкого розвитку системи може бути здійснено різними варіантами, які відрізняються методами, інструментами.

У зв'язку з цим паралельно виникає інше завдання – вибір економічно доцільного варіанту, який забезпечуватиме створення умов на засадах закономірності еквіфінальності. Саме наявність останнього формує основу для стійкого функціонування системи.

Використання формальних умов еквіфінальності в дослідженні економічних систем розширює поняття дієвості якості управління. Оскільки можливі різні альтернативи забезпечення еквіфінальних умов в одній і тій самій системі, це приводить до виділення певних груп критеріїв для різних шляхів переходів керованої системи з початкових в кінцевий стан. Тому умови еквіфінальності є необхідними при описі законів функціонування складних систем.

Отже, з метою забезпечення стійкого розвитку міста за критерієм еквіфінальності постають дві взаємопов'язані проблеми: перша – забезпечення відтворювальних процесів у місті, друга – регулювання напрямів потоків у місті. Закономірність еквіфінальності характерна лише для тих систем, яким притаманний процес розвитку.

За закономірністю еквіфінальності забезпечення відтворювальних процесів і регулювання потоків у місті повинні базуватись за критеріями, які наведено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Основні критерії, які характеризують процеси відтворення ресурсів та регулювання потоків за закономірністю еквіфінальності

Назва критерію	Походження критерію	Зміст критерію
1	2	3
Відтворення ресурсів та регулювання потоків		
Спеціалізація	Теорія гнучкої спеціалізації	Розвиток міста може розглядатись не лише як кількісне зростання, але й як якісна зміна структури промисловості і конкурентних переваг
Інноваційність	Теорії підприємництва	Застосування нових ідей і пропозицій щодо відтворення ресурсів і регулювання потоків, що базуються на визначенні кількісних показників, які характеризують наукову та науково-технічну діяльність у місті
Концентрація	Теорія концентрації	На процеси відтворення ресурсів та регулювання потоків впливають ефекти локалізації та урбанізації
Привабливість	Теорія полюсів зростання	Місто як ареал економічного простору, в якому розміщені підприємства галузей-лідерів та об'єкти інфраструктури, притягують фактори виробництва, забезпечуючи високу ефективність їх використання
Відтворення ресурсів		
Раціональність	Концепція стійкого (сталого) розвитку	Узгодження процесів використання ресурсів у місті з їх збереженням у процесі економічної експлуатації при найефективнішому режимі їх відтворення з урахуванням інтересів розвитку господарства.
Безпека	Теорія безпеки	Стан захищеності міста від загроз, який забезпечує його стійкий соціально-економічний розвиток, максимальне збереження та достатнє відтворення природних і трудових ресурсів.
Доступність	Неокласична теорія урбаністики	Відтворення трудових ресурсів залежить рівня доступу населення міста до базових інфраструктур
Відновленість	Теорія менеджеризму	Відновлення ресурсів залежить від контроль їх використання та перерозподілу «менеджерами міста»
Регулювання потоків		
Оптимальність	Теорія просторової організації	Підприємства та інфраструктура міста повинні так розміщуватись, щоб забезпечувати прибутковість та раціональне використання простору міста

1	2	3
Інтенсивність	Теорія каркасу міст	Регулювання потоків залежить від рівня їх інтенсивності в місті
Навантаженість	Ноосферна концепція	Потоки, які функціонують в межах зовнішнього та внутрішнього середовища, навантажують простір міста, що потребує регулювання
Екологічність	Теорія міської екології	Зменшення антропогенного навантаження на систему міста (організація вторинних потоків у вільних від первинних)

* Розроблено автором.

Одним із критеріїв відтворення ресурсів і регулювання потоків є спеціалізація. Розвитком наукової течії щодо спеціалізації стала теорія гнучкої спеціалізації (Чарльз Ф. Сейбл, Джонатан Цейтлін). В основу досліджуваної теорії покладено поняття виробничого режиму та метод організації промислового виробництва. Відповідно до означеної теорії стійкий розвиток міста виступає не лише як кількісне соціально-економічне зростання, але ще й як якісна зміна структури промисловості і конкурентних переваг, що зрештою впливає на процеси відтворення ресурсів і регулювання потоків (практика залучення фахівців, орієнтація суб'єктів господарювання на окремі ринкові ніші).

Інновації як критерій відтворення ресурсів і регулювання потоків є кількісним показником, який дає можливість характеризувати наукову та науково-технічну діяльність в місті. Як зазначає Якобс [2], міське середовище сприяє і нововведенням. Інновації є важливим елементом циклу створення знання і перетворення його в матеріальні цінності, які споживаються суспільством. Застосування інновацій є однією з умов відтворювальних процесів і регулювання потоків, що врешті-решт сприяє забезпеченню стійкому розвитку міста.

У формуванні критерію інноваційності відтворення ресурсів і регулювання потоків засадничим виступають теорії підприємництва, важливу роль у розробленні та розвитку якої зіграли роботи Йозефа А. Шумпетера. Означена концепція базується на людському потенціалі, та саме визначальним є розум людини, який здатний до продукування наукового продукту. У сучасних умовах у містах повинна домінувати потреба у використанні капіталу знань, а не лише капіталу засобів. Тому з метою забезпечення стійкого розвитку міста виникає необхідність у створенні інновацій, які, з одного боку, сприятимуть відтворенню ресурсів, а з іншого – використовуватимуться в процесі регулювання потоків.

Відтворення ресурсів і регулювання потоків також базується на критерії концентрації. Існує два типи ефекту концентрації: ефект локалізації та ефект урбанізації. Одним із підходів до зміни величини ефекту концентрації є оцінка впливу змін в обсягах виробництва промислової продукції та розмірі міста на продуктивність праці. Гіпотетичний зв'язок має такий вигляд:

$$q = f(k, e, Q, N),$$

де q – продуктивність робітника в конкретній галузі;
 k – капіталоозброєність одного робітника;
 e – освітній рівень робітників (показник кваліфікації та ефективності);

Q – сукупний обсяг продукції, який виробляється в галузі;

N – загальна чисельність населення міста.

Продуктивність праці робітника повинна зростати зі зростанням рівня його капіталоозброєності і освітнього рівня. Якщо виникає ефект локалізації, то продуктивність праці також зростає із зростанням обсягів виробництва в галузі (Q), якщо ж існує ефект урбанізації, то продуктивність праці зростає із зростанням чисельності населення (N). Для окремої оцінки впливу обсягів виробництва в галузі (Q) на продуктивність праці робітника можна використовувати статистичний аналіз, тобто вимірювати зростання продуктивності праці робітника в розрахунок на одиницю змін у величині Q , тоді інші фактори продуктивності праці залишаються незмінними (k, e, i, N). Аналогічно можна провести окрему оцінку впливу зміни в N (розмір міста) на продуктивність робітника [3, с. 31].

Ефект урбанізації проявляється у становленні міста саме як міста, спосіб життя населення якого відрізняється від способу життя жителів інших, насамперед сільських, пунктів. Варто зазначити, що процеси урбанізації впливають на життєвий цикл міста (ЖЦМ). Ці процеси, на думку Дж. Форрестера, пов'язані між собою, оскільки відбивають природний характер циклічного розвитку міста [4]. П. Ореховський, розвиваючи ідеї Дж. Форрестера, визначив такі фази ЖЦМ, як інтенсивне зростання, уповільнене зростання, стагнація і занепад, обґрунтувавши для кожної з них взаємозв'язок чисельності населення та його зайнятості (кількості робочих місць) і рівня соціально-економічного розвитку міста [5].

Відповідно до зазначеного, на забезпечення стійкого розвитку міста в руслі відтворення ресурсів і регулювання потоків впливає як ефект локалізації, так і ефект урбанізації. За закономірністю еквіфінальності в місті має бути побудована місцева політика, яка сприятиме, з одного боку, забезпеченню відтворення ресурсів за рахунок забезпечення зростання рівня капіталоозброєності (ефект локалізації), а з іншого – сприяти забезпеченню регулювання потоків за рахунок зростання рівня освіти або ж залучення нових фахівців (ефект урбанізації).

У дієвому забезпеченні процесів відтворення ресурсів і регулювання потоків у місті є критерій привабливості. Засадничою концепцією у формуванні означеного критерію є теорія полюсів зростання, основоположником якої став французький економіст Ф. Перру. Полюси зростання можуть базуватися на основі технологічного ядра (Силіконова долина), на основі освітнього ядра (м. Пітсбург), на основі культурного ядра (м. Кирилів) [6]. Відповідно

до досліджуваної теорії місто як ареал економічного простору, в якому розміщені підприємства галузей-лідерів та об'єкти інфраструктури, притягують потоки факторів виробництва, забезпечуючи високу ефективність їх використання, і відповідно перетворюються на полюси зростання. Залучення потоків факторів виробництва передбачає як відновлення, так і регулювання потоків у місті.

Разом з тим, оскільки процеси відтворення ресурсів і регулювання потоків різняться за цільовою спрямованістю та процедурою застосування, викремлено критерії за закономірністю еквіфінальності окремо для відтворення ресурсів та окремо для регулювання потоків міста.

Критерій раціональності є важливим критерієм процесу відтворення ресурсів. Дослідженню передумов раціонального використання ресурсів у контексті забезпечення стійкого розвитку присвячено праці таких провідних вчених, як: Б. М. Данилишина, Т. П. Галушкіної, З. В. Герасимчук, Л. М. Грановської, Т. Ю.Туниць. Так, проф. З. В. Герасимчук зазначає, що тільки сталі умови можуть забезпечити такий розвиток, який відповідає потребам нинішнього дня і в той же час створює можливість майбутнім поколінням користуватися всіма надбаннями сучасності та задовольняти свої потреби. На нашу думку, раціональне використання ресурсів передбачає узгодження процесів використання ресурсів в місті з їх збереженням у процесі економічної експлуатації при найефективнішому режимі (безвідходність, безвитратність) їх відтворення з урахуванням інтересів розвитку господарства. Рівень використання ресурсів міста є мірою раціональності.

На процес відтворення ресурсів міста впливає рівень безпеки. На нашу думку, безпека системи формує сукупність властивостей системи, які забезпечують її структурну цілісність та незалежне функціонування шляхом адекватної реакції на негативні чинники зовнішнього та внутрішнього характеру. Безпека кожної окремої системи цілком залежить від стану захищеності. Стан захищеності – це сукупність властивостей системи, які забезпечують її структурну цілісність та незалежне функціонування шляхом адекватної реакції на негативні чинники зовнішнього та внутрішнього характеру.

Питання гарантування безпеки соціо-еколого-економічної системи у руслі забезпечення відтворювальних процесів розглянуто в таких теоретико-методологічних підходах: теорія катастроф (І. Зіман, Е. Ласло, Т. Оліва та ін.); теорія ризиків (Р. Дембо, Дж. Кларк, Ф. Найт та ін.); теорія конфліктів (Дж. Бертон, К. Боулдінг, Р. Дарендорф, А. Дмитрієв, Т. Парсонс та ін.); теорія упорядкування та самоорганізації різноманітних систем (Л. Бараталанфі, І. Блауберг, Н. Мойсєєв, І. Пригожин, Г. Хакен та ін.) [7, с. 27].

З нашої позиції, в основу засадничих підходів гарантування безпеки відтворення ресурсів міста доцільно покласти економічний, екологічний та соціальний аспект безпеки. Економічна та екологічна безпека в системі відтворення ресурсів передбачає досягнення такого стану економічної та екологічної системи, яка відзначається забезпеченням стійкого розвитку міста, ефек-

тивним використанням ресурсів міста, збереженням і відновленням суспільного виробництва у взаємозв'язку із достатнім відтворенням відновлювальних природних ресурсів і мінімально допустимим споживанням не відновлювальних природних ресурсів і реалізацією механізму протидії дестабілізуючим чинникам внутрішнього та зовнішнього середовищ. Соціальна безпека відтворення ресурсів полягає у забезпеченні такого стану в організації суспільних відносин у місті, за якого забезпечено адекватний баланс між правами та інтересами соціальних груп міста та їхніх окремих елементів.

У процесі відтворення ресурсів, переважно трудових, важливу роль відіграє критерій доступності. Критерій доступності детально описаний в неокласичній теорії урбаністики. Відповідно до означеного критерію, жителі міста повинні мати доступ у споживанні благ міського життя, а саме: транспорту, житла, послуг, закладів охорони здоров'я та освіти. Доступність визначається рівнем забезпеченості житловою площею, автотранспортом, фінансовими можливостями, рівнем забезпеченості газопроводом, водопроводом, каналізацією, опаленням, централізованим вивезенням сміття, можливістю жителям міста дістатися громадським транспортом або пішки з адекватним часом.

Критерій відновленості є внутрішньою метою відтворювальних процесів. Відновлення ресурсів значною мірою залежить від їх перерозподілу «менеджерів міста». Засадничим у формуванні означеного критерію є теорія менеджеризму, яку розробив Рей Пол. Відповідно до означеної теорії контроль за розподілом ресурсів в місті повинен сприяти процесу їх відновлення, особливо це стосується трудових, соціальних ресурсів і простору міста.

Щодо критеріїв регулювання потоків, то вони, на нашу думку, виражаються оптимальністю, інтенсивністю, навантаженням та екологічністю.

Оптимальність є важливою умовою в системі регулювання потоків. На сучасному етапі спостережено інтенсифікацію процесів поглиблення дослідження теорії оптимуму в світовій та національній економічній думці. Критерій оптимальності найбільш повно висвітлено в теорії просторової організації. Ми вважаємо, що відповідно до критерію оптимальності підприємства та інфраструктура міста повинні так розміщуватись, щоб забезпечувати прибутковість, раціональне використання простору міста, адекватну доступність жителям міста, а також забезпечувати оптимізацію матеріальних, фінансових і трудових ресурсів, що рухаються та формують підсистеми управління у вигляді потоків, які використовує місто в процесі реалізації своїх цілей в руслі забезпечення стійкого розвитку.

Регулювання потоків в місті також базується на критерії інтенсивності. Інтенсивність характеризує переміщення потоків в одиницю часу, що залежить від розміщення логістичної інфраструктури міста. Міста по відношенню до оточуючого їх простору характеризуються високою інтенсивністю соціально-економічного життя – певною решітковою структурою, на яку «натягнута» тканина. Саме таке розуміння міста було по-

кладено в теорію каркасу міст, основоположником якої вважається французький урбаніст П. Жорж. З метою забезпечення стійкого розвитку в руслі регулювання потоків міста виникає необхідність оцінки впливу вантажообороту, пасажирообороту та інших результатуючих показників з метою визначення рівня інтенсивності через призму ефективності їхнього використання.

Критерій навантаження базується на ноосферній концепції, яка розроблена українським вченим В. І. Вернадським. Ноосферна концепція повинна спрямовувати людство на оптимізацію процесів використання ресурсів з одночасним поєднанням зниження рівня навантаження на екосистему, в якій вона функціонує. Ми вважаємо, що використання та перероблення природних ресурсів досить часто потребує переміщення і перероблення більшої кількості субстанцій, які часто призводять до змін зовнішнього середовища та додатково навантажують простір міста. Тому використання логістичних підходів є засадничим у процесі регулювання потоків у місті.

Важливим критерієм регулювання потоків є екологічність. Критерій полягає у визначенні кількісної характеристики негативного навантаження потоків на систему міста та передбачає визначення пріоритетних напрямів усунення означеного впливу. Екологічність регулювання потоків характеризує теорія міської екології, яка пояснює, що перетворення суспільства і навколишнього середовища створює передумови для створення нових варіантів соціальних і фізичних умов. Так, у місті утворюються депресивні райони, «спальні» мікрорайони. У зв'язку із зазначеним виникає необхідність у використанні нових підходів, принципів щодо управління потоками, які сприятимуть зниженню негативного впливу навантаження та переміщення означених потоків у місті на засадах екологізації.

ВИСНОВКИ

Отже, нами виявлено, що засадничим у забезпеченні розвитку міст на засадах стійкості є процеси відтворення ресурсів і регулювання потоків, які мають базуватися на критеріях за закономірністю еквіфінальності, що забезпечуватиме стійкий розвиток міста як складної системи. Ми вважаємо, що стійкий розвиток окремої системи – є внутрішньою метою відтворювальних процесів системи, в якій позитивні кількісні зміни певного об'єкта не погіршують його якісні властивості з одночасним забезпеченням оптимізації потоків, за якого досягається розвиток самої системи, поєднаний зі зменшенням впливу її діяльності на суміжні системи з метою досягнення відповідного прийняттого рівня безпеки в системі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Теория систем и системный анализ в управлении организациями : Справочник: Учеб. пособие / Под. ред. В. Н. Волковой и А. А. Емельянова. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 848 с.: ил.
2. Jacobs, Jane. The Economy of Cities. New York: Random House, 1960.

3. О'Салливан А. Экономика города. – 4-е изд. / Пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 2002. – XXVI, 706 с. – (Серия «Университетский учебник»).

4. Форрестер Дж. Динамика развития города : монография / Дж. Форрестер. – М. : Прогресс, 1974. – 287 с.

5. Ореховский П. А. Муниципальный менеджмент [Электронный ресурс] / П. А. Ореховский. – М. : МОНФ, 1999. – Режим доступа : http://www.vanconsalt.com/book_124_chapter_4_Glava_2

6. Гуцин А. Н. Теория устойчивого развития города : учеб. пособие / А. Н. Гуцин. – Екатеринбург, 2011. – 130 с.

7. Матвійчук Л. Рационалізація використання та охорони туристичних ресурсів: діагностика та механізм забезпечення : монографія / Л. Матвійчук. – Луцьк : Волиньполіграф, 2011. – 340 с.

8. Герасимчук З. В. Оцінювання стану та регулювання економіко-екологічної безпеки регіону: теорія, методологія, практика : монографія / З. В. Герасимчук, М. Ф. Аверкіна. – Луцьк : ЛНТУ, 2012. – 240 с.

REFERENCES

Forrester, Dzh. *Dinamika razvitiia goroda* [The dynamics of the city]. Moscow: Progress, 1974.

Gushchin, A. N. *Teoriia ustoychivogo razvitiia goroda* [The theory of sustainable urban development]. Ekaterinburg, 2011.

Gerasimchuk, Z. V., and Averkina, M. F. *Otsiniuvannia stanu ta rehuliuivannia ekonomiko-ekolohichnoi bezpeky rehionu: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Evaluation and management of economic and environmental security in the region: theory, methodology, practice]. Lutsk: LNTU, 2012.

Jacobs, Jane. *The Economy of Cities*. New York: Random House, 1960.

Matviichuk, L. *Ratsionalizatsiia vykorystannia ta okhorony turystychnykh resursiv: diahnostyka ta mekhanizm zabezpechennia* [Rationalizing the use and protection of tourism resources: Diagnosis and mechanism for ensuring]. Lutsk: Volynpolihraf, 2011.

Orehovskiy, P. A. "Munitsipalnyy menedzhment [Municipal management]." http://www.vanconsalt.com/book_124_chapter_4_Glava_2.

O'Sullivan, A. *Ekonomika goroda* [The city's economy]. Moscow: INFRA-M, 2002.

Teoriia sistem i sistemnyy analiz v upravlenii organizatsiyami [Systems theory and systems analysis in the management of organizations]. Moscow: Finansy i statistika, 2006.

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

БРІЛЬ М. С.

УДК 316.42+504+330.34

Бріль М. С. Макроекономічні показники розвитку регіонів України

Стаття присвячена дослідженню макроекономічних показників розвитку регіонів України. Розглянуто ресурсно-природний потенціал та соціально-економічний розвиток окремих регіонів, що є результатом недосконалого територіального управління. Проаналізовано основні макроекономічні показники розвитку регіонів країни за географічним поділом, а саме: площа територій, чисельність населення, обсяг валового регіонального продукту мегарегіону, зайнятість та безробіття серед населення, обсяг інвестицій. Виділені передумови сталого соціально-економічного розвитку кожного з мегарегіонів. Визначено механізм синхронізації та погодження рішень, які базуються на самоврядуванні. Запропоновано шляхи вдосконалення системи управління територіальними соціально-економічними системами в Україні.

Ключові слова: регіони, географічний поділ, розвиток, мегарегіони, мегорегіональне управління, регіональна політика, макроекономічні показники, ресурсний потенціал, макрорегулювання, співробітництво, міжрегіональне управління.

Табл.: 4. **Бібл.:** 10.

Бріль Михайло Сергійович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра політичної економії, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: sup100.69@mail.ru

УДК 316.42+504+330.34

Бріль М. С. Макроекономические показатели развития регионов Украины
Статья посвящена исследованию макроэкономических показателей регионов Украины. Рассмотрены ресурсно-природный потенциал и социально-экономическое развитие отдельных регионов, что является результатом несовершенного территориального управления. Проанализированы основные макроэкономические показатели развития регионов страны по географическому разделению, а именно: площадь территорий, численность населения, объем валового регионального продукта мегарегиона, занятость и безработица населения, объем инвестиций. Выделены условия устойчивого социально-экономического развития каждого мегарегиона. Определен механизм синхронизации решений, который базируется на самоуправлении. Предложены пути совершенствования системы управления территориальными социально-экономическими системами в Украине.

Ключевые слова: регионы, географическое разделение, развитие, мегарегионы, мегарегиональное управление, региональная политика, макроэкономические показатели, ресурсный потенциал, макрорегулирование, межрегиональное управление.

Табл.: 4. **Библ.:** 10.

Бріль Михаил Сергеевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра политической экономики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: sup100.69@mail.ru

UDC 316.42+504+330.34

Bril M. S. Macro-Economic Indicators of Development of Ukrainian Region
The article is devoted to the study of macro-economic indicators of Ukrainian regions. It considers the resource and natural potential and socio-economic development of individual regions, which is a result of the imperfect territorial administration. It analyses main macro-economic indicators of development of regions of the country by geographic division, namely: areas of territories, population, gross regional product of a mega-region, employment and unemployment, and volume of investments. It specifies conditions of stable socio-economic development of each mega-region. It identifies a mechanism of synchronisation of decisions, which is based on self-governing. It offers ways of perfection of the system of administration of territorial socio-economic systems in Ukraine.

Key words: regions, geographic division, development, mega-regions, mega-regional administration, regional policy, macro-economic indicators, resource potential, macro-regulation, inter-regional administration.

Tabl.: 4. **Bibl.:** 10.

Bril Mikhail S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Political Economy, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: sup100.69@mail.ru

У сучасній науковій літературі існує достатньо багато фундаментальних досліджень як зарубіжних, так і українських вчених зі стратегічного планування розвитку регіонів України. Але в цих дослідженнях основна увага приділяється методологічним та методичним підходам до визначення стратегії кожного з регіонів окремо та побудови моделей цього розвитку.

Традиційно науковці базуються на аналізі соціально-економічного стану та оцінці ресурсного потенціалу кожного окремого регіону. Дослідження у цій сфері відображаються у працях Кизима М. О., Кононова К. Ю., Молодцова О. М., Стеченко Д. М. та інших [1; 2; 3; 4]. За географічним поділом на центральний, західний, східний, північний та південний регіони не розглядаються. На сучасному етапі посилення децентралізації та розширення повноважень місцевої влади в Україні створюються передумови для впровадження мегарегіонального управління. Це обумовлює актуальність дослідження

проблем соціально-економічного розвитку споріднених за географічним розташуванням та менталітетом населення регіонів країни. Про значущість дослідження цього питання свідчить аналіз останніх наукових досліджень.

Система управління територіальним соціально-економічним розвитком у більшості зарубіжних країн складалась трирівнева. Поряд із центральними органами влади управління здійснюють великі регіональні та локальні територіальні структури [5]. Центральні органи здійснюють макрорегулювання соціально-економічних процесів, формування законодавчої бази, а також моніторинг стану економіки та соціальної сфери. Іншими словами, моделі управління та взаємодії, які діють у розвинених країнах світу в умовах глобалізації, ґрунтуються саме на створенні великих регіональних структур. В Україні такий шлях створення в географічних регіонах країни умов для покращення макроекономічних показників і рівня життя населення є, на нашу думку, перспективним.

Автор роботи вважає, що політика регіонального розвитку повинна сприяти раціональному використанню природного, виробничого та трудового потенціалів. Неefективне використання ресурсного потенціалу, низький рівень соціально-економічного розвитку окремих регіонів – це результат недосконалого територіального управління. На нашу думку, перехід до управління на рівні мегарегіонів дозволить сконцентрувати зусилля і отримати ефект масштабу та ефект агломерації, а мегарегіони можуть скласти нову каркасну структуру просторової організації соціально-економічного розвитку країни [6].

Метою дослідження є визначення та аналіз основних макроекономічних показників розвитку регіонів країни за географічним поділом, а також обґрунтування пропозицій щодо управління великими регіональними структурами – мегарегіонами.

Для досягнення поставленої мети розглянуто такі макроекономічні показники розвитку регіонів України за географічним поділом у 2007 – 2011 рр.:

- ✦ площа території, яку займає кожний мегарегіон, як ресурс для ведення господарської діяльності та створення умов для життєдіяльності населення;
- ✦ чисельність населення як основа формування трудового потенціалу мегарегіону;
- ✦ обсяг валового регіонального продукту мегарегіону;
- ✦ зайнятість і безробіття серед населення;
- ✦ обсяг інвестицій в основний капітал як ресурс розвитку виробничої бази та підвищення зайнятості населення.

Також визначено масштаби відмінностей та шляхи вдосконалення системи управління територіальними соціально-економічними системами – мегарегіонами, яких в Україні за географічним поділом налічується п'ять: центральний, західний, східний, північний і південний.

Загальна площа та чисельність населення мегарегіонів України за географічним поділом представлені в *табл. 1*.

Наведені в *табл. 1* статистичні дані дають підставу для таких висновків. Загальна площа п'яти центральних і восьми західних областей країни майже однакова. Площа північних і південних областей однакова. Найменшою є площа індустріального східного мегарегіону країни – Донецької, Луганської та Харківської областей, яка дорівнює 84,6 тис. км². Чисельність населення в східному мегарегіоні майже така ж, як в центральному та західному мегарегіонах країни. Тому щільність населення у східному мегарегіоні дуже велика – 112 осіб на км².

В усіх географічних мегарегіонах країни спостерігається скорочення чисельності населення. У 2011 р. у порівнянні з 2007 р. найбільше скоротилась чисельність населення у північному мегарегіоні – на 3,2%. У східному і центральному – на 3%. Найкраща ситуація у західному мегарегіоні країни, де скорочення чисельності населення у 2011 р. становило лише 0,8% до рівня 2007 р. Це свідчить про кращу екологію і сприятливі умови для проживання людини.

Динаміку й обсяги структурних зрушень в економіці регіонів України характеризує валовий регіональний продукт (ВРП), який є узагальнюючим показником економічного та соціального розвитку як кожного регіону, так і мегарегіону. Складається ВРП із суми валових доданих вартостей усіх видів економічної діяльності з подальшим коригуванням на величину непрямо вимірюваних послуг фінансового посередництва та податків за виключенням субсидій на продукти [9].

Обсяг ВРП мегарегіонів країни, який характеризує їх економічний потенціал, роль і значення в економіці країни, представлено в *табл. 2*.

Статистичні дані, які наведено в *табл. 2*, свідчать про те, що за загальним обсягом виробництва ВРП лідирують східний та центральний мегарегіони країни, а в розрахунку на одну особу – північний і південний.

У порівнянні з 2007 р. обсяги ВРП найбільше зросли в 2010 р. у центральному (160,3%) та північному мегарегіонах (161,8%). Але за обсягом ВРП у грошовому ви-

Таблиця 1

Загальна площа та чисельність населення мегарегіонів за географічним поділом [7]

Мегарегіони за географічним поділом	Загальна площа території, тис. км ²	Чисельність населення, тис. осіб		Скорочення чисельності населення у 2011 р. у порівнянні з 2007 р.	
		2007 р.	2011 р.	тис. осіб	%
<i>Центральний:</i> Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська та Черкаська області	132,7	9031,0	8760,9	270,1	3,0
<i>Західний:</i> Волинська, Закарпатська, Львівська, Рівненська, Івано-Франківська, Хмельницька, Тернопільська та Чернівецька області	131,2	10763,1	10676,9	86,2	0,8
<i>Східний:</i> Донецька, Луганська, Харківська області	84,6	9774,6	9479,4	295,2	3,0
<i>Північний:</i> Житомирська, Київська, Сумська та Чернігівська області	113,6	5431,5	5256,3	175,2	3,2
<i>Південний:</i> Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області	113,6	6571,4	6461,5	109,9	1,67

мірі центральний мегарегіон перевищив цей показник у північному мегарегіоні у 2,2 раза. За значенням загально-го обсягу ВРП безперечними лідерами та локомотивами економіки країни є східний та центральний мегарегіони.

Рівень зайнятості населення та безробіття в мегарегіонах також суттєво відрізняються (табл. 3).

Статистичні дані, наведені в табл.3, свідчать про те, що ситуація у сфері соціально-трудова відносин в мегарегіонах країни залишається достатньо складною і є наслідком проблем, які існують на протязі тривалого часу в економіці країни. У 2011 р. у порівнянні з 2007 р. рівень зайнятості населення незначно збільшився тільки в західному мегарегіоні. В інших – зменшився. Рівень безробіття найбільше зріс у центральному та східному мегарегіонах.

Рівень зайнятості населення і рівень безробіття знаходяться у прямій залежності від стану промислового виробництва, розвитку аграрної сфери, а також невиробничих життєво важливих сфер [8]. Тому їх розвиток

сприятиме найбільш повному забезпеченню зайнятості працездатного населення в мегарегіонах.

У збільшенні обсягів ВРП та підвищенні зайнятості населення в кожному мегарегіоні вирішальну роль відіграють інвестиції в основний капітал. Збільшення інвестиційного потенціалу кожного географічного регіону країни є основою для підвищення конкурентоспроможності й ефективності функціонування економіки країни в цілому (табл.4).

Аналіз інвестиційної діяльності у 2007 – 2011 рр. показує, що впродовж останніх п'яти років приріст обсягів інвестицій в основний капітал за географічними мегарегіонами був різний. За даними Держкомстату України, різниця між окремими мегарегіонами щодо залучення прямих іноземних інвестицій досягала у 2007 р. 1,94 раза (східний та північний мегарегіони) та 1,57 раза у 2011 р. за цими ж мегарегіонами. Це свідчить про різну інвестиційну привабливість мегарегіонів України, а головне – про відсутність ефективних інвестиційних стратегій розвитку їх економік.

Таблиця 2

Обсяги ВРП за географічними мегарегіонами України [7]

Мегарегіони за географічним поділом	Загальний обсяг ВРП, млн грн			Середнє значення ВРП у розрахунку на одну особу у фактичних цінах, тис. грн		
	2007 р.	2010 р.	2010 р. до 2007 р., %	2007 р.	2010 р.	2010 р. до 2007 р., %
Центральний	138554	222119	160,3	15,05	22,31	148,2
Західний	100950	148425	147,0	9,10	13,42	147,5
Східний	168241	239820	142,5	16,49	24,19	146,7
Північний	61221	99037	161,8	10,96	17,97	163,9
Південний	90075	136318	151,3	13,05	20,21	154,9

Таблиця 3

Зайнятість населення та безробіття в мегарегіонах України [5]

Мегарегіони за географічним поділом	Зайнятість населення, тис. осіб			Безробіття, тис. осіб		
	2007 р.	2011 р.	2011 р. до 2007 р., %	2007 р.	2011 р.	2011 р. до 2007 р., %
Центральний	4051,7	3883,7	95,8	272,0	352,1	129,4
Західний	4454,9	4473,6	100,4	386,3	434,3	112,4
Східний	4513,2	4276,6	94,7	275,5	344,2	124,9
Північний	2412,5	2302,1	95,4	189,7	222,4	117,2
Південний	2962,9	2894,1	97,7	198,9	226,4	113,8

Таблиця 4

Інвестиції в основний капітал за географічними мегарегіонами країни [7]

Мегарегіони за географічним поділом	Інвестиції в основний капітал, млн грн			Середнє значення інвестицій в основний капітал на одну особу, тис. грн		
	2007 р.	2011 р.	2011 р. до 2007 р., %	2007 р.	2011 р.	2011 р. до 2007 р., %
Центральний	32300	41436	128,3	3,36	4,73	140,8
Західний	28172	31395	111,4	2,54	2,94	115,7
Східний	38703	38349	99,1	4,05	4,04	99,7
Північний	19957	24479	122,6	3,32	4,65	140,1
Південний	22928	21112	92,1	3,25	3,26	100,3

Однією з передумов сталого соціально-економічного розвитку кожного з мегарегіонів є, на нашу думку, створення об'єднуючої структури – координаційних Рад в мегарегіонах у складі голів обласних рад регіонів [10].

Завданнями Ради є:

- ✦ обмін досвідом та напрацювання ефективних заходів з координації найважливіших для мегарегіону питань із зайнятості та безробіття серед населення, стану навколишнього середовища;
- ✦ діагностика кризових соціально-економічних явищ на їх початкових етапах у мегарегіоні;
- ✦ побудова нових відносин з державними органами влади та управління тощо.

Основна задача Ради – розробка пропозицій щодо покращення всіх макроекономічних показників мегарегіону як в напрямі збільшення обсягів ВРП, підвищення зайнятості та зменшення рівня безробіття, так і підвищення інвестиційної привабливості мегарегіону.

Таким чином, у сучасних умовах, коли спостерігається значна диференціація у розвитку мегарегіонів, необхідно ефективно використовувати внутрішні ресурси кожного з них. Посилення потенціалу мегарегіонів полягає, насамперед, у запровадженні інвестиційно-інноваційної моделі їх розвитку, у збільшенні наукового, техніко-технологічного та людського потенціалів, а також у підвищенні ролі не тільки місцевих органів законодавчої та виконавчої влади, але й координаційних Рад мегарегіонів у розробці механізму їх сталого соціально-економічного розвитку.

Актуальність переходу від моделі регіонального управління до моделі самоуправління мегарегіоном пов'язана з тим, що сучасний стан економіки країни не дозволяє забезпечити всебічну підтримку кожного з регіонів. Тому потрібні нові форми й методи роботи в цьому напрямі.

Орієнтація на такий підхід одночасно дозволить мати як синергетичні ефекти від такого партнерства, так і надати регіонам більше самостійності у питаннях соціально-економічного розвитку та партнерства.

Визначення механізму синхронізації та погодження рішень, які базуються на самоврядуванні в мегарегіонах, визнання системи їх пріоритетів, яких повинна дотримуватись виконавча влада країни, є напрямом подальших досліджень.

Систему пріоритетів мегарегіонів передбачається будувати з урахуванням їх місця і ролі в економічному просторі країни, в умовах входження держави в транснаціональну структуру, а також наявних локальних конкурентних переваг.

Систему пріоритетів розвитку мегарегіонів можна представити таким чином:

- ✦ формування привабливого інвестиційного клімату для забезпечення інноваційного прориву;
- ✦ підтримка розвитку конкурентоспроможних виробництв у мегарегіонах і розвиток мегарегіональних ринків праці;
- ✦ забезпечення сталого соціально-економічного розвитку кожного мегарегіону з метою підвищення якості життя населення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Кизим М. О. Моделювання стратегії та інвестиційної діяльності Харківського регіону / М. О. Кизим, К. Ю. Кононова // Фінанси України. – 2002. – № 10. – С. 22 – 28.

2. Лендєл М. Спеціальні інститути розвитку територій: європейський досвід / М. Лендєл // Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів. – К.: Міленіум, 2001. – С. 67 – 148.

3. Лендєл М. Механізм реалізації регіональної політики в Україні. Досвід становлення агентств регіонального розвитку / М. Лендєл // Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів. – К.: Міленіум, 2001. – С. 161 – 176.

4. Молодцов О. Проблема інституційного забезпечення місцевого та регіонального розвитку: пошук варіантів вирішення / О. Молодцов // Управління сучасним містом. – 2002. – № 1/3. – С. 108 – 115.

5. Переход к устойчивому развитию: глобальный, региональный и локальный уровни. Зарубежный опыт и проблемы России. – М.: Изд-во КМК, 2002. – 444 с.

6. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком / Д. М. Стеченко. – К.: Вища школа, 2000. – 223 с.

7. Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Гальчинський А. С. Іноваційна стратегія українських реформ / А. Гальчинський, В. Геєць, А. Кінах, В. Семиноженко. – К.: Знання України, 2002. – 336 с.

9. Опарін В. Концептуальні основи фінансової стратегії економічного зростання в Україні / В. Опарін, В. Федосов // Економіка України. – 2002. – № 2. – С. 10 – 17.

10. Гринів Л. С. Теоретико-методологічні проблеми регіональної економіки / Л. С. Гринів // Збірник наукових праць Буковинського університету. Економічні науки. Випуск 3. – Чернівці: Книги-21, 2007. – С. 24 – 32.

REFERENCES

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Halchynskiy, A. S. and others. *Inovatsiina stratehiia ukrain-skykh reform* [Innovation Strategy of Ukrainian reforms]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2002.

Hryniv, L. S. "Teoretyko-metodolohichni problemy rehionalnoi ekonomiky [Theoretical and methodological problems of regional economy]." In *Zbirnyk naukovykh prats Bukovynskoho universytetu*, 24-32. Chernivtsi: Knigi-21, 2007.

Kizim, M. O., and Kononova, K. Yu. "Modeliuvannia stratehii i investytsiinoi diialnosti Kharkivskoho rehionu [Modelling strategies and investment Kharkiv region]." *Finansy Ukrainy*, no. 10 (2002): 22-28.

Lendel, M. "Spetsialni instytuty rozvytku terytorii: ievropeysky dosvid [Special areas of development institutions: the European experience]." In *Instytuty ta instrumenty rozvytku terytorii. Na shliakhu do ievropeyskykh pryntsyypiv*, 67-148. Kyiv: Milenium, 2001.

Lendel, M. "Mekhanizm realizatsii rehionalnoi polityky v Ukraini. Dosvid stanovlennia ahentstv rehionalnoho rozvytku [The mechanism of regional policy in Ukraine. The experience of regional development agencies]." In *Instytuty ta instrumenty rozvytku terytorii. Na shliakhu do ievropeyskykh pryntsyypiv*, 161-176. Kyiv: Milenium.

Molodtsov, O. "Problema instytutsiinoho zabezpechennia mistsevoho ta rehionalnoho rozvytku: poshuk variantiv vyrishennia [The problem of institutional support for local and regional development: the search for solutions]." *Upravlinnia suchasnym mistom*, no. 1/3 (2002): 108-115.

Oparin, V., and Fedosov, V. "Kontseptualni osnovy finansovoi stratehii ekonomichnoho zrostannia v Ukraini [Conceptual foun-

dations of the financial strategy of economic growth in Ukraine].
Ekonomika Ukrainy, no. 2 (2002): 10-17.

Perekhod k ustoychivomu razvitiyu: globalnyy, regionalnyy i lokalnyy urovni. Zarubezhnyy opyt i problemy Rossii [The transition

to sustainable development: global, regional and local levels. Foreign Experience and problems of Russia]. Moscow: KMK, 2002.

Stechenko, D.M. *Upravlinniarehionalnym rozvytkom* [Management of regional development]. Kyiv: Vishcha shkola, 2000.

УДК 911.3

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ КОМПЛЕКСНОГО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

ОРЛОВА О. М.

УДК 911.3

Орлова О. М. Теоретико-прикладні аспекти комплексного оцінювання ефективності регіональних інвестицій

У статті проведено аналіз підходів щодо визначення поняття «ефективність інвестицій». Досліджено досвід як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Визначено якісні характеристики, за якими доцільно проводити оцінювання ефективності інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів. Запропоновано методичний підхід до комплексного оцінювання ефективності вкладення інвестицій в економіку регіонів. Проаналізовано рівень ефективності інвестування регіонів України до і після настання світової фінансово-економічної кризи 2008 – 2010 рр.

Ключові слова: ефективність інвестицій, шкала Харрінгтона, регіон, методичний підхід.

Рис.: 7. **Формул:** 5. **Бібл.:** 14.

Орлова Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, завідувач відділу, відділення дистанційного та заочного навчання, Прикарпатський інститут ім. М. Грушевського Міжрегіональної академії управління персоналом (вул. Винниченка, 30, Львів, 79008, Україна)

E-mail: ibshevchuk@ukr.net

УДК 911.3

Орлова Е. Н. Теоретико-прикладные аспекты комплексного оценивания эффективности региональных инвестиций

В статье проведен анализ подходов относительно определения понятия «эффективность инвестиций». Исследован опыт как отечественных, так и зарубежных ученых. Определены качественные характеристики, по которым целесообразно проводить оценивание эффективности инвестиционного обеспечения социально-экономического развития регионов. Предложен методический подход к комплексному оцениванию эффективности вложения инвестиций в экономику регионов. Проанализирован уровень эффективности инвестирования регионов Украины до и после наступления мирового финансово-экономического кризиса 2008 – 2010 гг.

Ключевые слова: эффективность инвестиций, шкала Харрінгтона, регион, методический подход.

Рис.: 7. **Формул:** 5. **Библ.:** 14.

Орлова Елена Николаевна – кандидат экономических наук, заведующая отделом, отделение дистанционного и заочного обучения, Прикарпатский институт им. М. Грушевского Межрегиональной академии управления персоналом (ул. Винниченко, 30, Львов, 79008, Украина)

E-mail: ibshevchuk@ukr.net

UDC 911.3

Orlova Ye. Ye. Theoretical and Applied Aspects of Complex Assessment of Efficiency of Regional Investments

The article conducts analysis of approaches with respect to definition of the «investment efficiency» notion. It studies experience of both domestic and foreign scientists. It identifies qualitative characteristics, by which it is expedient to conduct assessment of efficiency of investment provision of socio-economic development of regions. It offers a methodical approach to complex assessment of efficiency of investing into economy of regions. It analyses the level of efficiency of investing into regions of Ukraine before and after beginning of the world financial and economic crisis in 2008 – 2010.

Key words: efficiency of investments, Harrington scale, region, methodical approach.

Pic.: 7. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 14.

Orlova Yelena N. – Candidate of Sciences (Economics), Head of Department, Department of Distance and Correspondence Learning, Carpathian Institute named after M. Grushevskiy of the Interregional Academy of Personnel Management (vul. Vynnychenka, 30, Lviv, 79008, Ukraine)

E-mail: ibshevchuk@ukr.net

Економічне зростання та відновлення економіки регіонів після негативних наслідків світової фінансово-економічної кризи неможливе без масштабних інвестицій. Найважливіше у цьому процесі є не так значне збільшення обсягу внутрішніх і зовнішніх інвестицій в регіональну економіку, як їх оптимальне та ефективне використання. Тому особливій уваги заслуговують дослідження саме в напрямку напрацювання цілісних методичних підходів щодо оцінювання ефективності регіонального інвестування. Адаже результати такого оцінювання можуть послужити підґрунтям для формування і реалізації ефективної інвестиційної політики держави в цілому та регіонів зокрема.

Різноманітним питанням ролі інвестицій у розвитку економіки та формування шляхів підвищення ефек-

тивності їх використання присвячені праці таких зарубіжних і вітчизняних дослідників, як: М. Фрідмана, Г. Бірмана, С. Шмідта, Л. Дж. Гітмана, М. Джонка, О. Амоші, П. Беленького, І. Бланка, Є. Бойка, В. Геєця, М. Долішнього, М. Козоріз, О. Кузьміна, А. Пересади, М. Туган-Барановського, В. Пили, М. Чумаченко, А. Мочерного та ін. Вагомий внесок у дослідження та розробку науково-методичних підходів до оцінки рівня ефективності інвестицій в галузевому та регіональному аспектах здійснили В. Гомольська, Л. Якупова, А. Дегтяр, О. Кононенко, О. Астахова, В. Корабльов, І. Олександренко, О. Парфьонова, Ю. Верланов, О. Верланов, А. Мельничук, Р. Соболев та ін.

Однак у більшості наукових розвідок недостатньо уваги приділено питанню аналізу та оцінки ефективно-

dations of the financial strategy of economic growth in Ukraine].
Ekonomika Ukrainy, no. 2 (2002): 10-17.

Perekhod k ustoychivomu razvitiyu: globalnyy, regionalnyy i lokalnyy urovni. Zarubezhnyy opyt i problemy Rossii [The transition

to sustainable development: global, regional and local levels. Foreign Experience and problems of Russia]. Moscow: KMK, 2002.

Stechenko, D.M. *Upravlinniarehionalnym rozvytkom* [Management of regional development]. Kyiv: Vishcha shkola, 2000.

УДК 911.3

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ КОМПЛЕКСНОГО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

ОРЛОВА О. М.

УДК 911.3

Орлова О. М. Теоретико-прикладні аспекти комплексного оцінювання ефективності регіональних інвестицій

У статті проведено аналіз підходів щодо визначення поняття «ефективність інвестицій». Досліджено досвід як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Визначено якісні характеристики, за якими доцільно проводити оцінювання ефективності інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів. Запропоновано методичний підхід до комплексного оцінювання ефективності вкладення інвестицій в економіку регіонів. Проаналізовано рівень ефективності інвестування регіонів України до і після настання світової фінансово-економічної кризи 2008 – 2010 рр.

Ключові слова: ефективність інвестицій, шкала Харрінгтона, регіон, методичний підхід.

Рис.: 7. **Формул:** 5. **Бібл.:** 14.

Орлова Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, завідувач відділу, відділення дистанційного та заочного навчання, Прикарпатський інститут ім. М. Грушевського Міжрегіональної академії управління персоналом (вул. Винниченка, 30, Львів, 79008, Україна)
E-mail: ibshevchuk@ukr.net

УДК 911.3

Орлова Е. Н. Теоретико-прикладные аспекты комплексного оценивания эффективности региональных инвестиций

В статье проведен анализ подходов относительно определения понятия «эффективность инвестиций». Исследован опыт как отечественных, так и зарубежных ученых. Определены качественные характеристики, по которым целесообразно проводить оценивание эффективности инвестиционного обеспечения социально-экономического развития регионов. Предложен методический подход к комплексному оцениванию эффективности вложения инвестиций в экономику регионов. Проанализирован уровень эффективности инвестирования регионов Украины до и после наступления мирового финансово-экономического кризиса 2008 – 2010 гг.

Ключевые слова: эффективность инвестиций, шкала Харрінгтона, регион, методический подход.

Рис.: 7. **Формул:** 5. **Библ.:** 14.

Орлова Елена Николаевна – кандидат экономических наук, заведующая отделом, отделение дистанционного и заочного обучения, Прикарпатский институт им. М. Грушевского Межрегиональной академии управления персоналом (ул. Винниченко, 30, Львов, 79008, Украина)
E-mail: ibshevchuk@ukr.net

UDC 911.3

Orlova Ye. Ye. Theoretical and Applied Aspects of Complex Assessment of Efficiency of Regional Investments

The article conducts analysis of approaches with respect to definition of the «investment efficiency» notion. It studies experience of both domestic and foreign scientists. It identifies qualitative characteristics, by which it is expedient to conduct assessment of efficiency of investment provision of socio-economic development of regions. It offers a methodical approach to complex assessment of efficiency of investing into economy of regions. It analyses the level of efficiency of investing into regions of Ukraine before and after beginning of the world financial and economic crisis in 2008 – 2010.

Key words: efficiency of investments, Harrington scale, region, methodical approach.

Pic.: 7. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 14.

Orlova Yelena N. – Candidate of Sciences (Economics), Head of Department, Department of Distance and Correspondence Learning, Carpathian Institute named after M. Grushevskiy of the Interregional Academy of Personnel Management (vul. Vynnychenka, 30, Lviv, 79008, Ukraine)
E-mail: ibshevchuk@ukr.net

Економічне зростання та відновлення економіки регіонів після негативних наслідків світової фінансово-економічної кризи неможливе без масштабних інвестицій. Найважливіше у цьому процесі є не так значне збільшення обсягу внутрішніх і зовнішніх інвестицій в регіональну економіку, як їх оптимальне та ефективно використання. Тому особливій уваги заслуговують дослідження саме в напрямку напрацювання цілісних методичних підходів щодо оцінювання ефективності регіонального інвестування. Адаже результати такого оцінювання можуть послужити підґрунтям для формування і реалізації ефективної інвестиційної політики держави в цілому та регіонів зокрема.

Різноманітним питанням ролі інвестицій у розвитку економіки та формування шляхів підвищення ефек-

тивності їх використання присвячені праці таких зарубіжних і вітчизняних дослідників, як: М. Фрідмана, Г. Бірмана, С. Шмідта, Л. Дж. Гітмана, М. Джонка, О. Амоші, П. Беленького, І. Бланка, Є. Бойка, В. Геєця, М. Долішнього, М. Козоріз, О. Кузьміна, А. Пересади, М. Туган-Барановського, В. Пили, М. Чумаченко, А. Мочерного та ін. Вагомий внесок у дослідження та розробку науково-методичних підходів до оцінки рівня ефективності інвестицій в галузевому та регіональному аспектах здійснили В. Гомольська, Л. Якупова, А. Дегтяр, О. Кононенко, О. Астахова, В. Корабьов, І. Олександренко, О. Парфьонова, Ю. Верланов, О. Верланов, А. Мельничук, Р. Соболев та ін.

Однак у більшості наукових розвідок недостатньо уваги приділено питанню аналізу та оцінки ефективно-

сті вливання інвестицій в економіку регіонів протягом тривалого періоду, що може послужити основою для екстраполяції процесів в їх інвестиційному середовищі й пошуку різноманітних шляхів стимулювання вітчизняних та іноземних інвестиційних надходжень.

Мета статті – розробити та обґрунтувати науково-методичний підхід щодо оцінювання ефективності регіонального інвестування, проаналізувати, як змінилась ефективність вливання інвестицій в регіони України до і після настання світової фінансово-економічної кризи.

Оцінка ефективності інвестицій має великий науковий та практичний інтерес, оскільки від того, наскільки об'єктивно й всебічно вона здійснена, залежать темпи розвитку країни, а також вирішення багатьох проблем соціально-економічного розвитку регіонів.

У загальному розумінні «ефективний» означає «той, що надає ефект, який приводить до потрібних результатів, наслідків» [3, с. 358]. А отже, поняття «ефективність» слід розглядати як відносний ефект, результативність процесу у порівнянні з витратами, що забезпечили його отримання.

Ефективність інвестицій – складна й багатоаспектна економічна категорія, проведенню комплексного аналізу та оцінки якої присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних вчених.

Так, В. В. Гомольською розроблено методичний підхід до оцінки ефективності інвестицій в регіоні, у рамках якого можна здійснити оцінку поточного стану інвестиційної діяльності у країні та її регіонах, провести порівняльний аналіз інвестиційної ситуації в різних регіонах, визначити фактори, що справляють позитивний та негативний вплив на інвестиційну діяльність у регіонах. При цьому науковцем наголошується, що інвестиційна привабливість регіону виступає критерієм ефективності цієї діяльності [5].

О. О. Астаховою запропоновано підхід до оцінки ефективності інвестицій з урахуванням факторів ризику й невизначеності. Розроблена нею методика припускає розрахунок комплексного (узгальнюючого) показника та базується на методі ранжування показників у результаті зміни вихідних параметрів. Для проведення комплексного аналізу ефективності інвестицій доцільно класифікувати фактори за такими ознаками: зовнішні й внутрішні, сприятливі й несприятливі, керовані й некеровані, ризики [2].

І. В. Олександренко наголошує на тому, що побудова інформаційної моделі оцінки ефективності інвестиційного процесу в регіоні має базуватися на системному дослідженні вхідних і вихідних даних. А комплексний аналіз та інтегральна оцінка ефективності інвестиційної діяльності в регіоні повинен здійснюватись у розрізі економічної, соціальної та екологічної ефективностей [8, с. 55 – 66.]

Л. В. Якупова рекомендує прийняти до уваги те, що комплексна оцінка економічних і соціальних наслідків реалізації регіональних інвестиційних проектів повинна проводитись на основі економіко-математичної моделі оптимізації фінансування регіональних інвестиційних програм за критерієм максимізації соціально-

економічного ефекту. Дана модель дозволяє за допомогою включення в цільову функцію величин інтегральних соціальних ефектів по довгострокових проектах відібрати регіональні інвестиційні проекти з найкращим співвідношенням економічних і соціальних результатів інвестування й визначити першочергові напрямки використання фінансових ресурсів регіону, а також обґрунтувати пріоритети перерозподілу бюджетних і приватних інвестицій на користь найбільш ефективних регіональних інвестиційних проектів. Це дає можливість у цілому підвищити ефективність вливання інвестицій у регіони та в країну загалом [14].

Наукові пошуки В. Г. Корабльова сконцентровані на інвестиціях у соціальну сферу та їх позитивних наслідках для суспільства. Оцінка соціального ефекту, на думку науковця, повинна носити комплексний характер і містити в собі економічні, екологічні, культурні, психологічні, територіальні, демографічні, політичні й соціальні зміни. Зокрема під соціальними змінами ним розуміється вплив інвестицій на зайнятість, створення робочих місць, на освіту й навчання, на здоров'я, якість життя і т. ін. А тому в систему показників комплексної оцінки ефективності інвестицій повинні входити: показник комерційної (фінансової) ефективності, показник бюджетної ефективності, показник економічної (суспільної) ефективності й показник соціальної ефективності [7].

Як зазначає О. М. Парфьонова, оцінка ефективності регіональних інвестиційних проектів повинна відігравати ключову роль при виборі можливих варіантів вкладання бюджетних грошових засобів у реалізацію проектних рішень, оскільки це дозволить виконавчій владі мати уяву про те, якою ціною досягаються поставлені цілі. Оцінка та вибір владою регіону найкращого з варіантів інвестиційних проектів повинні здійснюватись із урахуванням певної системи критеріїв. Зокрема критеріями комерційної ефективності є мінімізація витрат по їх розробленню і реалізації. Критерієм оцінки бюджетної ефективності є позитивне сальдо регіонального бюджету. Крім того, критерії комерційної та бюджетної ефективності відображають економічні інтереси влади щодо співвідношення затрат і результату вкладання бюджетних коштів у реалізацію інвестиційних рішень. Однак вони дозволяють лише визначити лише засоби, необхідні для виконання окреслених цілей. Критерії оцінки суспільної ефективності дають уявлення про якісну сторону досягнутих результатів, заради яких розроблявся інвестиційний проект: підвищення доходів населення, покращення умов праці, збільшення кількості робочих місць у регіоні та інші соціальні результати, які в кінцевому підсумку підвищують якість життя населення [9].

Ю. Ю. Верланов та О. Ю. Верланов наголошують на тому, що більш універсальним є визначення чутливості економіки регіону до інвестиційної діяльності в ній. Гіпотетично припускається, що для кожного регіону, або для їх групи є певний поріг чутливості економіки до інвестицій. Його досягнення означає отримання синергетичного ефекту у вигляді зростання ВРП у відповідь

на приріст інвестицій. Якщо таке зростання має місце, інвестиції можна розглядати такими, що відповідають особливостям розвитку регіону за обсягом, галузевою структурою чи за рівнем технологій [4, с. 102 – 110].

Викликає інтерес комплексна оцінка ефективності залучення та використання інвестицій в економіку регіону з позиції концепції сталого розвитку, запропонована О. Ю. Кононенко та А. Л. Мельничук [6, с. 184 – 188].

Аналізуючи різні підходи до оцінки ефективності вливання інвестицій в економіку регіонів, можна дійти висновку, що найважливішими якісними характеристиками цього процесу виступають:

- ✦ *економічна ефективність*, узагальнюючими критеріями якої виступають обсяг промислової продукції, вартість основних засобів, обсяг валового регіонального продукту, обсяг експорту послуг, коефіцієнт покриття експортом імпорту, рівень рентабельності операційної діяльності підприємств;
- ✦ *соціальна ефективність*, що оцінюється за рівнем доходів населення, рівнем безробіття, природним приростом населення;
- ✦ *екологічна ефективність*, показники якої враховують наслідки реалізації інвестиційних проєктів у регіонах для навколишнього природного середовища (скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти; викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення; утворення відходів).

Проведемо статистично-аналітичне дослідження економічної, соціальної та екологічної ефективності інвестицій у регіонах в докризовий та післякризовий періоди за їх ключовими показниками.

Для аналізу економічної ефективності розглянемо залежність обсягу валового регіонального продукту від інвестицій в основний капітал, що формалізується рівнянням парної лінійної регресії (рис. 1, 2).

Звичайно, його параметри дозволяють зробити припущення про характер інвестиційних процесів та їх вплив на економіку регіонів, хоч це є надто загальним для оцінки

ефективності інвестицій. Так, у 2007 р. кожне збільшення інвестицій в основний капітал на 1 млн грн забезпечувало зростання обсягу валового регіонального продукту на 3,7 млн грн. Уже у 2011 р. цей показник становив 5,5 млн грн, що вказує на підвищення економічної ефективності інвестиційних вливань у регіони в останні роки.

Як узагальнюючий критерій соціальної ефективності можна розглядати рівень доходів населення, які визначають його купівельну спроможність та добробут, забезпечуючи потреби людини матеріальними й нематеріальними (у т. ч. духовними) благами. З рис. 3, 4 видно, що між рівнем доходів населення у регіонах та обсягом інвестицій в основний капітал існує доволі сильний прямий зв'язок. При цьому, загалом по регіонах у 2007 р. збільшення інвестицій в основний капітал на 1 млн грн приводило до збільшення доходів населення на 2,1 млн грн, у 2011 р. – на 4,3 млн. Якщо не брати до уваги сильні інфляційні процеси, обумовлені світовою фінансово-економічною кризою, то можна зробити припущення про те, що надходження інвестиційних ресурсів у регіони ще мають позитивну соціальну ефективність.

Найкраще екологічну ефективність від залучення інвестицій в регіони можна оцінити за показником обсягу викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних і пересувних джерел забруднення. Для цього процесу характерним є розвиток зі змінним прискоренням (рис. 5, 6), тобто має місце сповільнення зростання обсягів викидів в атмосферне повітря. У 2007 р. збільшення обсягу інвестицій в регіони на 1 млн грн приводило до зменшення обсягу викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря на 0,15 тис. т, у 2011 р. – уже на 0,11 тис. т. Такий стан речей можна пояснити тим, що значна частина інвестицій вкладається в екологічно безпечне виробництво, а також спрямовується на модернізацію очисних споруд.

Значимо, що достатньо об'єктивну інформацію про дійсний стан ефективності інвестування економіки кожного регіону можна отримати лише на основі комплексної оцінки, у рамках якої оцінюються рівень інвестування регіонів та їх соціальних, економічний й екологічний ефекти розвитку регіональної економіки.

Для розрахунку узагальненого показника по кожній групі індикаторів (рівень інвестування економіки регіону, економічна ефективність, соціальна ефективність, екологічна ефективність) використовують узагальнену функцію Харрінгтона [1]:

$$D_i = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n d_{ij}}, \quad (1)$$

$$d_{ij} = \exp(-\exp(-y_{ij})) \quad (2)$$

показник стимулятор

$$y_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{min}}{x_{max} - x_{min}} \quad (3)$$

Рис. 1. Залежність ВРП від інвестицій в основний капітал у 2007 р.

Джерело: побудовано автором на основі даних [10, с. 12, 14; 12, с. 12; 13, с. 155].

показник дестимулятор

$$y_{ij} = \frac{x_{max} - x_{ij}}{x_{max} - x_{min}}, \quad (4)$$

де n – кількість показників, які використовуються для оцінки рівня інвестування регіонів (економічної ефективності інвестицій; соціальної ефективності інвестицій; екологічної ефективності інвестицій);

m – кількість регіонів;

d_{ij} – частинна функція для i -го регіону, яка визначена відповідно до шкали Харрінгтона;

y_{ij} – стандартизоване значення j -го показника оцінки рівня інвестування (економічної ефективності інвестицій; соціальної ефективності інвестицій; екологічної ефективності інвестицій) i -го регіону;

x_{ij} – фактичне значення j -го показника оцінки рівня інвестування (економічної ефективності інвестицій; соціальної ефективності інвестицій; екологічної ефективності інвестицій) i -го регіону;

x_{min} – мінімальне значення j -го показника за сукупністю регіонів;

x_{max} – максимальне значення j -го показника за сукупністю регіонів.

Узагальнююча функція Харрінгтона є кількісним, однозначним, єдиним та універсальним показником якості досліджуваного об'єкта. Шкала Харрінгтона умовно поділяється на п'ять ділянок (дуже погано, погано, задовільно, добре, дуже добре), які характеризують безрозмірну величину показників, що розглядаються. Точка з координатами (0; 0,37) є критичною точкою перегину кривої – вона ділить значення показників на задовільні і незадовільні (рис. 7).

Для кожного регіону за формулами (1) – (4) обчислюється рівень його інвестування (I_i), економічна (E_i), соціальна (S_i) та екологічна (C_i) ефективності вкладених інвестицій. Тоді узагальнюючий коефіцієнт ефективності інвестування i -го регіону обчислюється за формулою:

$$K_i = \frac{E_i + S_i - E_i}{I_i}. \quad (5)$$

Якщо $K_i \geq 1$, то ефективність є високою. При $K_i < 1$ – низькою. Від'ємне значення коефіцієнта вказує на надмірне і невиправдане навантаження на навколишнє природне середовище регіону.

ВИСНОВКИ

Динамічність соціально-економічного розвитку регіонів залежить від того, наскільки ефективно використовуються інвестиційні ресурси території у мовах глобальної фінансово-економічної кризи та посткризовий період. Зменшення обсягів інвестування економіки регіонів та зниження ефективності використання інвестицій призводять до спаду темпів виробництва товарів та послуг, скорочення зайнятості, інфляції попиту, припинення господарської діяльності суб'єктів господарювання тощо. Тому оцінювання рівня ефективності інвестування регіонів виступає предиктором активізації та інтенсифікації інвестиційних процесів, визначає рівень залучення інвестицій в їх економіку та служить для визначення основних напрямків підвищення ефективності інвестиційної діяльності в регіоні. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Адлер Ю. П. Планирование эксперимента при поиске оптимальных решений / Ю. П. Адлер, Е. В. Маркова, Ю. В. Грановский. – М.: Наука, 1976. – 279 с.
2. Астахова Е. А. Совершенствование методики оценки эффек-

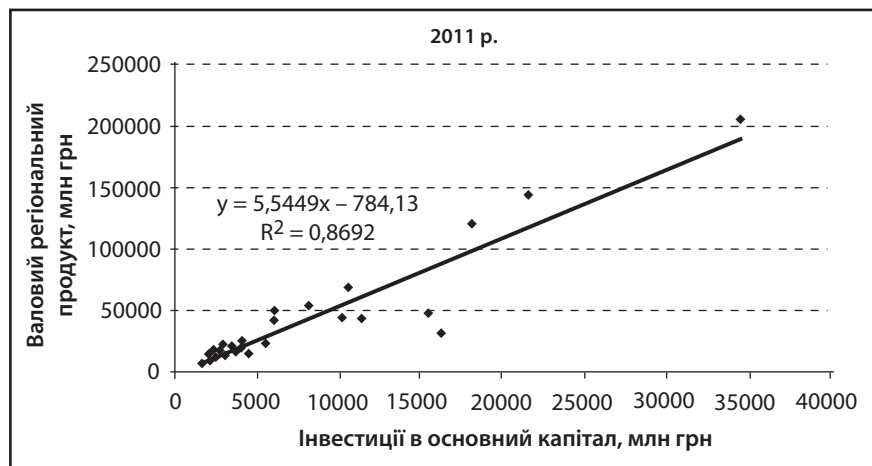

Рис. 2. Залежність ВРП від інвестицій в основний капітал у 2011 р.

Джерело: побудовано автором на основі даних [10, с. 12, 14; 12, с. 12; 13, с. 155].

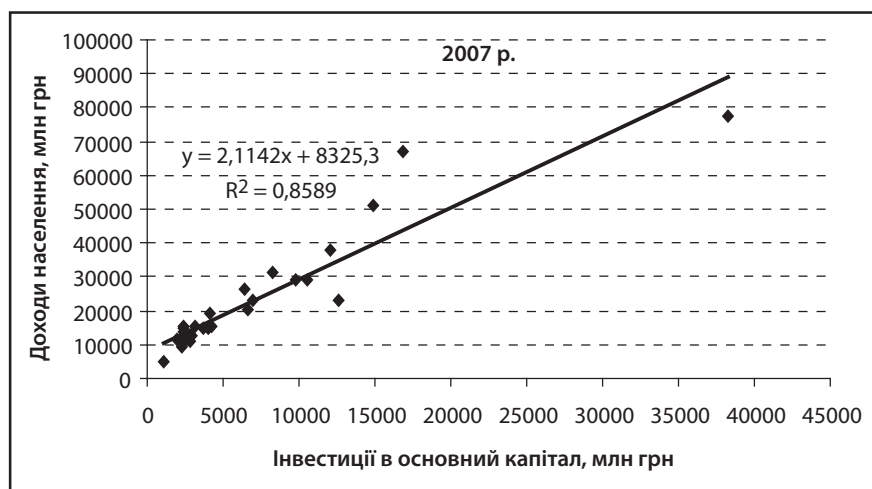

Рис. 3. Залежність доходів населення регіону від інвестицій в основний капітал у 2007 р.

Джерело: побудовано автором на основі даних [10, с. 14, 176; 12, с. 12, 124].

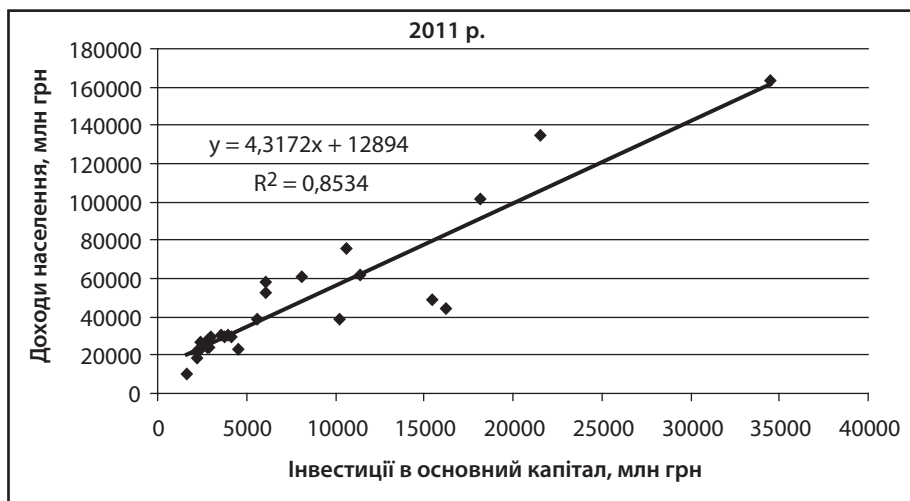

Рис. 4. Залежність доходів населення регіону від інвестицій в основний капітал у 2011 р.

Джерело: побудовано автором на основі даних [10, с. 14, 176; 12, с. 12, 124].

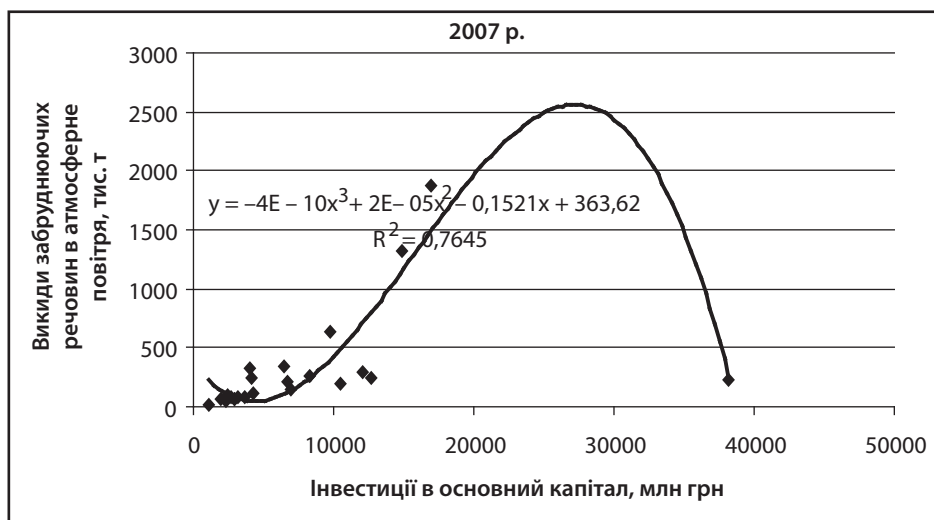

Рис. 5. Залежність обсягу викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від інвестицій в основний капітал у регіонах у 2007 р.

Джерело: побудовано автором на основі даних [10, с. 14, 353; 12, с. 12, 296].

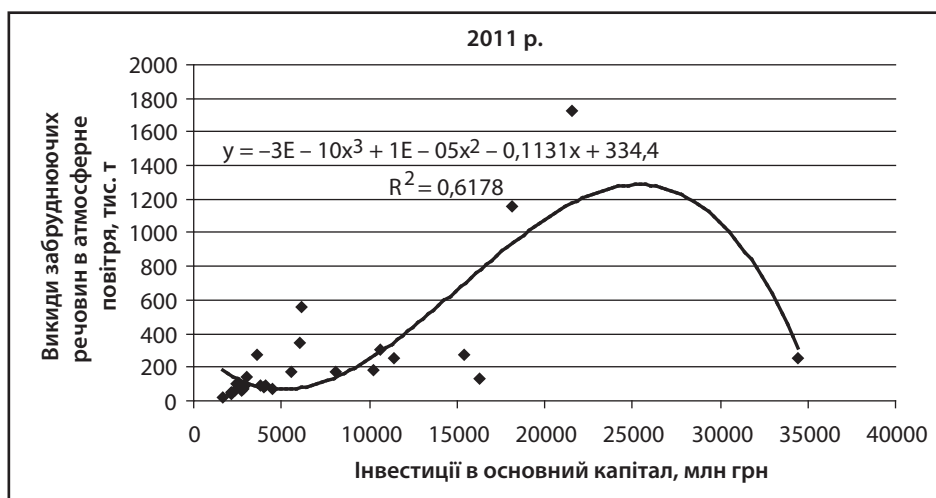

Рис. 6. Залежність обсягу викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від інвестицій в основний капітал у регіонах у 2011 р.

Джерело: побудовано автором на основі даних [10, с. 14, 353; 12, с. 12, 296].

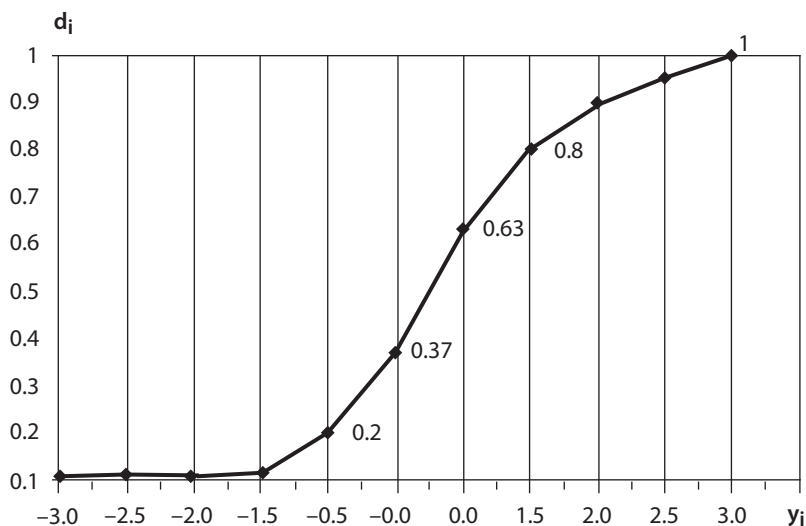

Рис. 7. Узагальнена функція Харрінгтона

Джерело: [1].

тивності інвестицій в реальному секторі економіки (на прикладі Ставропольського краю: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05. – Ставрополь, 2003. – 170 с.: [Електронний ресурс] / Е. А. Астахова. – Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/sovershenstvovanie-metodiki-otsenki-effektivnosti-investitsii-v-realnom-sektore-ekonomiki-na#ixzz2FDBmaXFW>

3. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

4. Верланов Ю. Ю. Ефективність регіональних інвестицій в Україні / Ю. Ю. Верланов, О. Ю. Верланов // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 99. Вип. 86. Економічні науки. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – С. 102 – 110.

5. Гомольська В. В. Ефективність залучення і використання інвестицій у розвиток економіки регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.10.01. – Львів, 2005. [Електронний ресурс] / В. В. Гомольська. – Режим доступу : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=business_economic_science&id=1497

6. Кононенко О. Ю. Комплексна оцінка ефективності інвестицій у економіку регіонів / О. Ю. Кононенко, А. Л. Мельничук // Стратегія забезпечення сталого розвитку : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20 травня 2008 р.). – У 3-х частинах / РВПС України НАН України. – К. : РВПС України НАН України, 2008. – Ч. 3. – С. 184 – 188.

7. Кораблев В. Г. Оценка социальной эффективности региональных инвестиционных проектов : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05. – Москва, 2001. – 156 с. [Электронный ресурс] / В. Г. Кораблев. – Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/otsenka-sotsialnoi-effektivnosti-regionalnykh-investitsionnykh-proektov>

8. Олександренко І. В. Забезпечення ефективності інвестиційних процесів у регіоні / І. В. Олександренко // Економічні науки. Серія: Регіональна економіка : зб. наук. праць ЛНТУ. – Луцьк, 2008. – № 5 (17). – Ч. 4. – С. 55 – 66.

9. Парфенова Е. Н. Проблемы методики оценки региональных инвестиционных проектов [Электронный ресурс] / Е. Н. Парфенова. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/problemy-metodiki-otsenki-regionalnykh-investitsionnykh-proektov-1>

10. Статистичний збірник «Регіони України» 2008 [Текст] : у 2 т. / [за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. С. Вла-

сенко]. – К. : Держкомстат України. Ч. 1. – 2008. – 367 с.

11. Статистичний збірник «Регіони України» 2008 [Текст] : у 2 т. / [за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. С. Власенко]. – К. : Держкомстат України. Ч. 2. – 2008. – 803 с.

12. Статистичний збірник «Регіони України» 2012 [Текст] : у 2 т. / [за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. С. Власенко]. – К. : Держкомстат України. Ч. 1. – 2012. – 310 с.

13. Статистичний збірник «Регіони України» 2012 [Текст] : у 2 т. / [за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. С. Власенко]. – К. : Держкомстат України. Ч. 2. – 2012. – 801 с.

14. Якупова Л. В. Оценка эффективности финансирования и реализации региональных инвестиционных проектов: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05, 08.00.10. – Уфа, 2001. – 177 с. [Электронный ресурс] / Л. В. Якупова. – Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/otsenka-effektivnosti-finansirovaniya-i-realizatsii-regionalnykh-investitsionnykh-proektov>

REFERENCES

Adler, Yu. P., Markova, E. V., and Granovskiy, Yu. V. *Planirovanie eksperimenta pri poiske optimalnykh resheniy* [Design of experiments in the search for optimal solutions]. Moscow: Nauka, 1976.

Astakhova, E. A. "Sovershenstvovanie metodiki otsenki effektivnosti investitsiy v realnom sektore ekonomiki (na primere Stavropolskogo kraia) [Improved methods of evaluating the effectiveness of investments in the real sector of the economy (for example, the Stavropol Territory)]." <http://www.dissercat.com/content/sovershenstvovanie-metodiki-otsenki-effektivnosti-investitsii-v-realnom-sektore-ekonomiki-na#ixzz2FDBmaXFW>

Gomolska, V. V. "Efektyvnist zaluchennia i vykorystannia investytsii u rozvytok ekonomiky rehionu [Efficiency of attraction and use investments to the economy of the region]." http://librar.org.ua/sections_load.php?s=business_economic_science&id=1497

Kononenko, O. Yu., and Melnichuk, A. L. "Kompleksna otsinka efektyvnosti investytsii u ekonomiku rehioniv [A comprehensive evaluation of the effectiveness of investments in the region's economy]." Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 2008. 184-188.

Korablev, V. G. "Otsenka sotsialnoy effektivnosti regionalnykh investitsionnykh proektov [Evaluation of social efficiency of regional investment projects]." <http://www.dissercat.com/content/otsenka-sotsialnoi-effektivnosti-regionalnykh-investitsionnykh-proektov>

Oleksandrenko, I. V. "Zabezpechennia efektyvnosti investytsiinykh protsesiv u rehionii [Ensuring the efficiency of investment processes in the region]." *Ekonomichni nauky*, no. 5 (17) (2008): 55-66.

Parfenova, E. N. "Problemy metodiki otsenki regionalnykh investitsionnykh proektov [Methodological assessment of regional investment projects]." <http://cyberleninka.ru/>

article/n/problemy-metodiki-otsenki-regionalnyh-investitsionnyh-proektov-1

Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2008 [Statistical Yearbook "Regions of Ukraine" 2008]. Ch. 1. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2008.

Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2008 [Statistical Yearbook "Regions of Ukraine" 2008]. Ch. 2. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2008.

Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2012 [Statistical Yearbook "Regions of Ukraine" 2012]. Ch. 1. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2012.

Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2012 [Statistical Yearbook "Regions of Ukraine" 2012]. Ch. 2. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2012.

Verlanov, Yu. Yu., and Verlanov, O. Yu. "Efektivnist regionalnykh investitsii v Ukraini [The effectiveness of regional investments in Ukraine]." *Naukovi pratsi* vol. 99, no. 86 (2008): 102-110.

Velykyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Great Dictionary of the Ukrainian language]. Irpin: VTF Perun, 2005.

Yakupova, L. V. "Otsenka effektivnosti finansirovaniia i realizatsii regionalnykh investitsionnykh proektov [Evaluating the effectiveness of funding and implementation of regional investment projects]." <http://www.dissercat.com/content/otsenka-efektivnosti-finansirovaniya-i-realizatsii-regionalnykh-investitsionnykh-proektov>

УДК 332.122:379.84

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ В УКРАЇНІ

БОГОСЛАВЕЦЬ О. Г.

УДК 332.122:379.84

Богославец О. Г. Механізм формування територіально-рекреаційних комплексів в Україні

Стаття присвячена теоретичним, методичним і практичним питанням формування показників ресурсної забезпеченості та інтенсивності розвитку рекреаційної сфери регіонів України в умовах постіндустріальної економіки. Висвітлено напрями оптимізації рекреаційної сфери окремих регіонів, які полягають у територіальній модернізації існуючого рекреаційного потенціалу та створенні нових функціональних компонентів рекреаційного простору. З цією метою, для вдосконалення містобудівних центрів та елементів територіально-рекреаційних систем, за об'єктивних умов недостатності рекреаційних ресурсів у них, запропоновано заходи по створенню «центрів туризму і рекреації». Для просторового розширення меж рекреації регіонів досліджено завдання та функції спеціалізованих логістичних центрів.

Ключові слова: рекреація, рекреаційні системи, інвестиційна привабливість, реформування економіки, ресурсна забезпеченість, релаксації та оздоровлення, соціально-демографічні відмінності, територіально-рекреаційні комплекси.

Табл.: 1. **Бібл.:** 7.

Богославец Оксана Григорівна – асистент, кафедра регіональної економіки, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: gooodi@bigmir.net

УДК 332.122:379.84

Богославец О. Г. Механизм формирования территориально-рекреационных комплексов в Украине

Статья посвящена теоретическим, методическим и практическим вопросам формирования показателей ресурсной обеспеченности и интенсивности развития рекреационной сферы регионов Украины в условиях постиндустриальной экономики. Выделены направления оптимизации рекреационной сферы отдельных регионов, которые заключаются в территориальной модернизации существующего рекреационного потенциала и создании новых функциональных компонентов рекреационного пространства. С этой целью, для усовершенствования градостроительных центров и элементов территориально-рекреационных систем, в объективных условиях недостаточности рекреационных ресурсов в них, предложены меры по созданию «центров туризма и рекреации». Для пространственного расширения границ рекреации регионов исследованы задачи и функции специализированных логистических центров.

Ключевые слова: рекреация, рекреационные системы, инвестиционная привлекательность, реформирование экономики, ресурсная обеспеченность, релаксация и оздоровление, социально-демографические отличия, территориально-рекреационные комплексы.

Табл.: 1. **Библ.:** 7.

Богославец Оксана Григорьевна – ассистент, кафедра региональной экономики, Киевский национальный экономический университет имени В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: gooodi@bigmir.net

UDC 332.122:379.84

Bogoslavets O. G. Mechanism of Formation of Territorial Recreation Complexes in Ukraine

The article is devoted to theoretical, methodical and practical issues of formation of indicators of resource security and intensity of development of the recreation sphere of Ukrainian regions under conditions of post-industrial economy. It marks directions of optimisation of the recreation sphere of individual regions, which lie in territorial modernisation of the existing recreation potential and creation of new functional components of the recreation space. With this purpose in mind, measures on creation of centres of tourism and recreation are offered for improvement of city centres and elements of territorial recreation systems under objective conditions of insufficiency of recreation resources in them. Tasks and functions of specialised logistics centres are studied for spatial expansion of recreation borders of regions.

Key words: recreation, recreation systems, investment attractiveness, reformation of economy, resource security, relaxation and recovery, socio-demographic differences, territorial recreation complexes.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 7.

Bogoslavets Oksana G. – Assistant, Department of Regional Economics, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: gooodi@bigmir.net

article/n/problemy-metodiki-otsenki-regionalnyh-investitsionnyh-proektov-1

Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2008 [Statistical Yearbook "Regions of Ukraine" 2008]. Ch. 1. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2008.

Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2008 [Statistical Yearbook "Regions of Ukraine" 2008]. Ch. 2. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2008.

Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2012 [Statistical Yearbook "Regions of Ukraine" 2012]. Ch. 1. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2012.

Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2012 [Statistical Yearbook "Regions of Ukraine" 2012]. Ch. 2. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2012.

Verlanov, Yu. Yu., and Verlanov, O. Yu. "Efektivnist regionalnykh investitsii v Ukraini [The effectiveness of regional investments in Ukraine]." *Naukovi pratsi* vol. 99, no. 86 (2008): 102-110.

Velykyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Great Dictionary of the Ukrainian language]. Irpin: VTF Perun, 2005.

Yakupova, L. V. "Otsenka effektivnosti finansirovaniia i realizatsii regionalnykh investitsionnykh proektov [Evaluating the effectiveness of funding and implementation of regional investment projects]." <http://www.dissercat.com/content/otsenka-efektivnosti-finansirovaniya-i-realizatsii-regionalnykh-investitsionnykh-proektov>

УДК 332.122:379.84

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ В УКРАЇНІ

БОГОСЛАВЕЦЬ О. Г.

УДК 332.122:379.84

Богославец О. Г. Механізм формування територіально-рекреаційних комплексів в Україні

Стаття присвячена теоретичним, методичним і практичним питанням формування показників ресурсної забезпеченості та інтенсивності розвитку рекреаційної сфери регіонів України в умовах постіндустріальної економіки. Висвітлено напрями оптимізації рекреаційної сфери окремих регіонів, які полягають у територіальній модернізації існуючого рекреаційного потенціалу та створенні нових функціональних компонентів рекреаційного простору. З цією метою, для вдосконалення містобудівних центрів та елементів територіально-рекреаційних систем, за об'єктивних умов недостатності рекреаційних ресурсів у них, запропоновано заходи по створенню «центрів туризму і рекреації». Для просторового розширення меж рекреації регіонів досліджено завдання та функції спеціалізованих логістичних центрів.

Ключові слова: рекреація, рекреаційні системи, інвестиційна привабливість, реформування економіки, ресурсна забезпеченість, релаксації та оздоровлення, соціально-демографічні відмінності, територіально-рекреаційні комплекси.

Табл.: 1. **Бібл.:** 7.

Богославец Оксана Григорівна – асистент, кафедра регіональної економіки, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: gooodi@bigmir.net

УДК 332.122:379.84

Богославец О. Г. Механизм формирования территориально-рекреационных комплексов в Украине

Статья посвящена теоретическим, методическим и практическим вопросам формирования показателей ресурсной обеспеченности и интенсивности развития рекреационной сферы регионов Украины в условиях постиндустриальной экономики. Выделены направления оптимизации рекреационной сферы отдельных регионов, которые заключаются в территориальной модернизации существующего рекреационного потенциала и создании новых функциональных компонентов рекреационного пространства. С этой целью, для усовершенствования градостроительных центров и элементов территориально-рекреационных систем, в объективных условиях недостаточности рекреационных ресурсов в них, предложены меры по созданию «центров туризма и рекреации». Для пространственного расширения границ рекреации регионов исследованы задачи и функции специализированных логистических центров.

Ключевые слова: рекреация, рекреационные системы, инвестиционная привлекательность, реформирование экономики, ресурсная обеспеченность, релаксация и оздоровление, социально-демографические отличия, территориально-рекреационные комплексы.

Табл.: 1. **Библ.:** 7.

Богославец Оксана Григорьевна – ассистент, кафедра региональной экономики, Киевский национальный экономический университет имени В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: gooodi@bigmir.net

UDC 332.122:379.84

Bogoslavets O. G. Mechanism of Formation of Territorial Recreation Complexes in Ukraine

The article is devoted to theoretical, methodical and practical issues of formation of indicators of resource security and intensity of development of the recreation sphere of Ukrainian regions under conditions of post-industrial economy. It marks directions of optimisation of the recreation sphere of individual regions, which lie in territorial modernisation of the existing recreation potential and creation of new functional components of the recreation space. With this purpose in mind, measures on creation of centres of tourism and recreation are offered for improvement of city centres and elements of territorial recreation systems under objective conditions of insufficiency of recreation resources in them. Tasks and functions of specialised logistics centres are studied for spatial expansion of recreation borders of regions.

Key words: recreation, recreation systems, investment attractiveness, reformation of economy, resource security, relaxation and recovery, socio-demographic differences, territorial recreation complexes.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 7.

Bogoslavets Oksana G. – Assistant, Department of Regional Economics, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: gooodi@bigmir.net

Реформування національної економіки пов'язане з глибокими структурними перетвореннями у всіх сферах суспільного життя, трансформацією господарського комплексу України, здійсненням ефективної регіональної політики тощо. Не менш важливим завданням залишається пошук раціональних методів та способів активізації розвитку тих видів діяльності, для яких існують всі необхідні умови і які, по своїй соціальній результативності та економічній віддачі, можуть скласти гідну конкуренцію традиційним галузям господарства. Серед таких своєрідних «ядер зростання» пріоритетне місце займає рекреаційна сфера.

Дослідження проблем розвитку рекреаційного комплексу знайшли відображення в працях таких зарубіжних і вітчизняних вчених, як Амоша А. І., Бейдик О. О., Глядіна М. В., Захарченко П. В., Зорін І. В., Квартальнов В. А., Кусков А. С., Лемешева М. Я., Мамутов В. К., Нудельман М. С., Фоменко М. В. та інших. У той же час, питання використання інтеграційних ефектів у практиці діяльності рекреаційних комплексів і територіальних компаній вимагають у даний час подальшого опрацювання як у напрямі включення їх в ряд стратегічних орієнтирів розвитку економічних суб'єктів, так і в напрямі створення методологічного інструментарію моделювання таких ефектів.

У статті робиться спроба розглянути механізми формування територіально-рекреаційних комплексів в Україні у системній взаємодії суб'єктів та об'єктів цього процесу. Реалізація механізмів передбачає необхідність подальшого розвитку концепції системного дослідження економічних механізмів діяльності рекреаційного комплексу, яка повинна передбачати врахування нелінійного характеру ходу економічних процесів; істотне підвищення впливу й непередбачуваності конкурентного середовища, у якому розбудовуються курорти і яке дає можливість на практиці вирішувати виникаючі динамічно змінні завдання функціонування вітчизняного рекреаційного сектору економіки.

В умовах постіндустріальної економіки серед низки факторів, що здатні забезпечити розвиток країни, вирішальним стає інтелектуальний капітал. За таких умов головне завдання системи управління вбачається в ефективному використанні інтелектуальних ресурсів, підвищенні їх якості. Як показує практика, нормалізація людського життя, напруги, відновлення працездатності відбувається завдяки такому виду діяльності, як рекреація. Для сучасного етапу суспільного розвитку роль рекреації в процесі відновлення сил людини неухильно зростає.

Економічна сутність рекреаційних послуг сьогодні розглядається у двох проекціях – крім суто матеріальної складової (внутрішній та міжнародний туризм), прямиї економічний ефект від якої можна визначити величиною прибутку, вона має нематеріальну складову, а саме: відновлення робочої сили – тобто є умовою продовження самого виробництва.

Рекреація – один із видів раціонального використання вільного часу, проведення змістовного дозвілля, задоволення пізнавальних інтересів, оздоровлення та лікування населення, туризму, який спрямовано на повне відтворення фізичних, моральних і креативних сил людини.

Однак рекреація – це не тільки орієнтація на пізнання чогось нового, але й на стрес, стомлюваність. Тому вважається, що чим більше стресовими є умови життя людини, тим більшою є його потреба в рекреації. Ця закономірність приводить до того, що найбільш активними рекреантами часто є мешканці великих міст, а також люди, що мають напружені умови праці. Зокрема, така поведінка найбільше характерна для жителів великих міст і фахівців, що займаються інтенсивною працею, наприклад, систематично працюють із комп'ютерною технікою, займаються трудовою діяльністю, яка несе в собі більше відповідальності тощо.

Одним із напрямів реалізації рекреаційних потреб є пошук розмаїтості, зняття перевантаженості. На думку фахівців, раз у рік необхідно досягати максимальної розмаїтості; раз у квартал – меншого, але також безперечно вираженої розмаїтості. Розмаїтість може бути досягнуто й без переїзду з основного місця проживання. Із просторової точки зору, це пасивна форма рекреації. Проте, вона виконує свої функції й нічим принципово не відрізняється від просторово активної. Для щорічного відпочинку не обов'язково кудись їхати – потрібно лише категорично змінити спосіб життя. Виділені форми рекреації здійснюються за рахунок відновлення в рамках добових, тижневих, кварталних і річних циклів.

Термін «рекреація» є сукупністю етимологічних значень: *rec-reatio* (лат.) – відновлення; *recreation* (франц.) – розвага, відпочинок, зміна дій, яка виключає трудову діяльність і характеризує простір, пов'язаний з цими діями. Отже, поняття «рекреація» характеризує не тільки процес і заходи щодо відновлення сил людини, але і той простір, в якому це відбувається [7, с. 5].

Формування простору – це вибір із безлічі об'єктів та властивостей тих, що відповідають рекреаційним потребам. Отже, зазначені простори відрізняються рекреаційними ресурсами різної цінності, вигіднішим місцем розташуванням. Їх кількісна обмеженість і якісні відмінності в умовах ринкової економіки породжують різницю в результатах господарського використання, тобто суб'єкти господарювання отримують різну величину додаткового прибутку.

Для рекреаційного простору також характерна багатомірність, що обумовлена розмаїтістю груп рекреантів за чисельністю та соціокультурною диференціацією, функціональними типами діяльності, природними, економічними й техноорганізаційними умовами здійснення діяльності. Мірність простору залежать від сфери приналежності суб'єкта рекреаційного процесу до певної вікової, соціальної або професійної групи; здоров'я, активності, інтересів рекреантів тощо. Таким чином, спершу, для освоєння нового рекреаційного простору або розширення й реструктуризації вже існуючого, необхідно провести сегментування груп споживачів рекреаційних послуг за виділеними ознаками.

Суттєвою ознакою, що впливає на розміри, спеціалізацію, розташування простору, є рекреаційний час – відпустка, уїк-енд, рекреаційний час робочого дня. Ця сполученість обумовлена, насамперед, обсягами вільного часу й можливостями відпочиваючих виділити з

нього час на транспортні пересування для здійснення запланованої рекреаційної діяльності.

Різноманіття функціональних і структурних ознак рекреаційних просторів дає можливість світовому господарству сформувавши класифікацію туристичних районів, визначити їх ієрархію. Вони відрізняються такими ознаками: час виникнення, історичні особливості формування; природні, історико-культурні, соціально-економічні передумови формування; рівень розвитку туристської інфраструктури; туристська спеціалізація.

За ієрархією виділяють такі галузеві регіони: туристсько-рекреаційні зони, туристичні макрорайони, мезорайони, мікрорайон та туристські об'єкти.

У сучасній географії також розвивається концепція формування рекреаційних систем. За визначенням Е. Ю. Колбовського, проектування туристсько-рекреаційних систем у регіонах базується на виділенні різних композиційних, функціональних і планувальних елементів. Серед них виділяють композиційні типи:

- ✦ *ареали* – регіони зосередження туристсько-рекреаційних і санаторно-курортних ресурсів.
- ✦ *ядра* – функціонально-економічні й містобудівні центри районів і зон.
- ✦ *осі* – ландшафтні-маршрутні коридори, що зв'язують між собою ареали і ядра в єдиний територіальний каркас.
- ✦ *локуси* – точкові елементи функціонально-планувальної структури, пов'язані з окремими пам'ятниками, турбазами, будинками відпочинку, поселеннями.

Аналізуючи рекреаційний простір України, доцільно зупинитись на особливостях і напрямках оптимізації територіальної й функціональної структури рекреаційних систем у межах адміністративних областей. Вони, на наш погляд, більш вдало поєднують різноманітні композиційні елементи рекреаційного

простору, та є оптимальними за розмірами для реалізації заходів з управління його елементами.

За типологією Глядіної М. В. [3], в основу якої покладені показники ресурсної забезпеченості та інтенсивності розвитку рекреаційної сфери регіонів, виділяються чотири групи регіонів.

I група – регіони з високими показниками ресурсної забезпеченості та інтенсивністю розвитку рекреаційної сфери. До неї відносять АР Крим, Запорізьку, Миколаївську, Одеську, Херсонську, Львівську області.

II група об'єднує регіони з високими показниками ресурсної забезпеченості, однак низькими показниками розвитку рекреаційної сфери. До неї відносять Волинську Закарпатську, Чернівецьку, Івано-Франківську, Київську, Тернопільську, Черкаську, Чернігівську, Хмельницьку області

III група об'єднує регіони з низькими показниками ресурсної забезпеченості, однак високими показниками інтенсивності розвитку рекреаційної сфери. Це Донецька та Харківська області.

IV група найпроблемніша з точки зору ресурсної забезпеченості та рівня розвитку рекреаційної сфери. Зазначені показники мають найнижчі значення. До неї відносять Вінницьку, Кіровоградську, Полтавську, Рівненську, Житомирську, Сумську, Дніпропетровську, Луганську області.

Розглянемо регіони, що складають дві останні групи.

Дослідження особливостей розвитку господарського комплексу та соціально-демографічних процесів України дозволили виділити певні відмінності зазначених регіонів (табл. 1).

Проведений аналіз свідчить: у першу чергу потребують відпочинку, релаксації та оздоровлення трудові ресурси індустриальних, густонаселених і найбільш урбанізованих областей – Донецької, Харківської, Луганської, Дніпропетровської. До того ж, ці регіони відзначаються одними із найнижчих в Україні показників

Таблиця 1

Соціально-демографічні відмінності регіонів України

Соціально-демографічні ознаки				Економічні ознаки
Природний рух (показники природного приросту)	Густота населення	Ступінь урбанізації	Економічно-активне населення за сферами діяльності	Переважаюча спеціалізація економіки регіонів
<p>Низькі: Сумська Кіровоградська, Полтавська, Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Харківська Середні – Житомирська Високі – Рівненська</p>	<p>Найвища в Україні: Донецька Висока: Харківська, Дніпропетровська, Луганська Низька: Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Рівненська, Житомирська, Сумська</p>	<p>Найвищий в Україні: Донецька Високий: Харківська, Луганська, Дніпропетровська Середній: Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Рівненська, Житомирська, Сумська</p>	<p>Невиробнича сфера та науко-місткі галузі промисловості: Харківська, Дніпропетровська Промисловість з важкими умовами праці: Донецька, Луганська Значна частка зайнята у галузях АПК: Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Рівненська, Житомирська, Сумська</p>	<p>Індустріальна: Донецька, Харківська, Дніпропетровська, Луганська Індустріально-аграрна: Полтавська, Рівненська, Житомирська, Сумська Аграрно-індустріальна: Кіровоградська, Вінницька</p>

природного руху з високою смертністю, низькою народжуваністю та значним скороченням у віковій структурі частки дітей і молоді. Однак ресурсні можливості зазначених регіонів недостатні для здійснення рекреації відповідно до потреб, а екологічна ємність територій – найнижча в Україні [3].

Напрями оптимізації рекреаційної сфери виокремлених регіонів, на наш погляд, полягають у територіальній модернізації існуючого рекреаційного потенціалу та створенні нових функціональних компонентів рекреаційного простору.

З цією метою звернемось до світового досвіду з організації рекреаційного простору. З урахуванням авторського сприйняття цього процесу слід виділити такі етапи просторового розвитку:

- ✦ освоєння (оцінка, охоплення, захоплення, присвоєння) – здійснюється відпочиваючими й організаторами;
- ✦ конструювання, комбінування (екстенсивне) – здійснюється організаторами;
- ✦ рекомбінація – здійснюється відпочиваючими;
- ✦ «винахід» – знаходження принципово нового заняття й простору;
- ✦ вибір місця для реалізації функції або підбір функції для даного місця;
- ✦ розширення рекреаційних функцій місця (геотехсистеми).

На шляху оптимізації рекреаційної сфери досліджуваних регіонів найбільш суттєвими виглядають останні три етапи. Вони передбачають виділення для здійснення рекреаційних функцій нових видів заняття, які сприятимуть відновленню психофізичних якостей населення під час нетривалого рекреаційного часу, наприклад, протягом уїк-ендів та добового рекреаційного часу. Територіально їх можливо здійснювати у межах існуючих ядер і локусів територіально-рекреаційних систем (ТРС), якими виступають міста, точкові елементи функціонально-планувальної структури, пов'язані з окремими пам'ятниками, турбазами, будинками відпочинку, поселеннями, ландшафтними об'єктами. Зауважимо, що точкових елементів для рекреації в досліджуваних регіонах замало.

За об'єктивних умов недостатності рекреаційних ресурсів, напрями удосконалення містобудівних центрів та елементів ТРС полягають у створенні в них «центрів туризму і рекреації», які суттєво відрізняються від «туристичних і рекреаційних центрів». Останні найбільш поширені в регіонах з потужним рекреаційним потенціалом, що обумовлений історичною спадщиною та природними ресурсами.

Розглядаючи сутність «туристичних центрів» і «центрів туризму», які існують у світовій науковій літературі, слід виділити суттєві розбіжності у передумовах їх створення та функціонуванні. Зокрема, туристський центр – місцевість, що приваблює туристів у силу наявності специфічних рекреаційних ресурсів, зручностей транспортно-географічного положення й доступної для туриста інформації про нього. Він припускає об'єктивну заданість рекреаційного потенціалу, тобто наявність

певного ресурсу, або спадщини, властивої даній місцевості, без яких рекреаційна діяльність не може бути реалізована.

Центр туризму – місто, місцевість або об'єкт, де на базі рекреаційних ресурсів створений комплекс туристсько-екскурсійного обслуговування. Рекреаційні ресурси центрів мають деяку особливість – вони можуть відображати природну та культурну спадщину території, а також бути штучно створеними відповідно до потреб населення, його статевовікових, культурних, професійних особливостей, модних туристичних тенденцій тощо.

Спеціалізована туристична література пропонує розгорнуту типологію туристських центрів і центрів туризму залежно від того, який цикл рекреаційної діяльності (ЦРД) може бути в них реалізований: культурно-історичний; паломницький; курортний; приморський; альпійський; активно-оздоровчий; комерційно-діловий; екологічний; фестивально-конгресний; водний; спортивний; альпіністський; мисливсько-рибальський; пригородницький; екзотичний; етнографічний; розважальний.

Таким чином, типологія туристських центрів співвідносить об'єктивну й суб'єктивну сторони туризму, тобто наявність рекреаційних ресурсів і рекреаційну мотивацію населення. Цей діалектичний феномен дозволив І. В. Зоріну виділити три групи факторів формування туристських центрів: що генерують (пов'язані з потребою), що реалізують (пов'язані з ресурсами) і що локалізують (пов'язані з поінформованістю населення) [6].

Зазначена типологія дозволяє при виборі спеціалізації центру спиратися не тільки на наявний природно-історичний, культурний потенціал, а й створювати його свідомо, відповідно до запитів та уподобань населення.

У зарубіжній та вітчизняній містобудівній літературі поняття «туристський центр» звичайно зв'язують із системою розселення (містами, селищами або спеціальними поселеннями – центрами обслуговування туристів). Більш доцільно зв'язувати дане поняття з будь-якою географічною місцевістю, що становить відомий інтерес рекреантів. Туристськими центрами можуть бути: місто, селище, сільський населений пункт, спеціальний центр обслуговування туристів, водні об'єкти, унікальні й типові ландшафти, національні парки, заповідники, заказники тощо. Отже, туристськими центрами виступають як об'єкти, так і ландшафти різних рівнів.

Результати дослідження дають можливість припустити, що міста, містечка, села, різноманітні ландшафтні елементи досліджуваних регіонів, за умов деякої обмеженості природно-історичної спадщини мають широкі можливості для перетворення їх у центри туризму та рекреації. Для цього доцільно розширити їх рекреаційні функції.

Оптимізація функціональної системи центрів туризму та рекреації передбачає розширення низки об'єктів повсякденного, періодичного, епізодичного відвідування. Метою рекреаційних установ є забезпечення потреб масового та індивідуального попиту при мінімальних витратах часу й зусиль рекреантів. Вони полягають у задоволенні фізичних, естетичних, культурних потреб, створення середовища для проведення дозвілля

й міжособистісних спілкувань. При цьому головною є забезпечення максимального комфорту й вибору виду рекреаційного обслуговування, збагачення часу відвідування. Профіль установ галузі повинен відображати реальні запити рекреантів, характер їх життєдіяльності й соціальну активність населення. Тому, на нашу думку, етапу планування рекреаційних зон та об'єктів повинно передувати детальне вивчення соціально-демографічної палітри майбутніх центрів. Вивченню і сегментуванню підлягають статевовікова структура населення, його етнічний та релігійний склад, зайнятість у сферах господарства, освітній рівень. Дослідженню також підлягають співвідношення добового, тижневого, квартального робочого та рекреаційного часу, модні світові та регіональні рекреаційні тенденції.

Рекреаційну діяльність для задоволення індивідуальних потреб населення здійснюють ресторани, бари, кафе, що організують, крім харчування, і відпочинок, а також салони краси, універсальні й спеціалізовані магазини, театри, музеї, виставкові зали, клуби, парки атракціонів, дитячі та спортивні майданчики, басейни, фітнес-клуби, стадіони, льодові палаци тощо. Найбільш оптимальним є їх територіальне поєднання у торговельно-розважальних центрах, а також гнучкий графік роботи протягом доби. Сучасним напрямом рекреаційної діяльності у світовій туристичній практиці є створення тематичних парків. Їх спеціалізація та коло відвідувачів різноманітні – від тематики дитячих казок (Диснейленд) до знайомства з історією та специфікою найбільш поширених місцевих професій, проведення в них майстер-класів, тематичних свят (Німеччина).

Місця масового притягання рекреантів виконують роль центрів або зон рекреаційно-туристичного призначення. Наприклад, в містах Києві та Львові функцію рекреаційних зон виконує історичний центр. В останній час рекреаційні зони створюються також у так званих «спальних» районах, біля ландшафтних об'єктів міст і буферній зоні передмість. Останні потребують посиленого захисту з боку місцевих громад і влади від нецільового використання.

Звідси, змістовному насиченню центрів рекреацій і туризму сприяють різноманітні тематичні заходи, які в світовій туристичній практиці мають спрямованість «подієвого» туризму. Свята, фестивалі, конкурси, змагання – це незабутні враження, які відволікають від буденності, надихають людей на творчість, збагачують враженнями. Вони виконують виховну функцію, а також створюють умови для згуртування громади під час підготовки та проведення, без сумніву, позитивних заходів.

Створення різноманітності об'єктів і видів рекреаційної діяльності має на меті збільшення функціонального призначення міст і релаксації мешканців агломерацій без значних фінансових і часових витрат.

Незважаючи на недостатність розвитку рекреаційної інфраструктури та порівняно значну частку аграрного сектора в економіці досліджуваних регіонів, зазначені умови відкривають можливості для розвитку в них рекреаційних напрямів, пов'язаних з сільським і екологічним туризмом. Вони перспективні для задово-

лення рекреаційних потреб індивідуального, групового, дитячого, сімейного спрямування. Транспортна доступність та сучасні швидкісні види транспорту дають можливість використовувати їх для тижневого, квартального, річного циклів відвідування.

Зазначене просторове розширення меж рекреації регіонів доцільно реалізовувати за допомогою спеціалізованих логістичних центрів. Визначаючи їх функції, слід зупинитися на таких:

- ✦ проведення підготовчої маркетингової роботи з сегментування;
- ✦ формування потенційних груп рекреантів за соціально-демографічними ознаками, уподобаннями, часовими можливостями здійснення рекреації;
- ✦ координація діяльності з організаторами рекреаційних послуг або туристичними фірмами, що представляють їх на галузевому ринку послуг;
- ✦ координація діяльності з представниками транспортної інфраструктури, з метою організації систематичного та спланованого перевезення рекреантів до місць відпочинку й у зворотному напрямку;
- ✦ формування «пакетів» рекреаційного послуг для визначених груп рекреантів, які містять комплекс послуг з перевезення, розміщення, харчування, організації дозвілля;
- ✦ маркетингова діяльність з проведення реклами зазначених послуг і зворотного зв'язку з рекреантами після відпочинку; співпраця з профспілками та місцевою владою з метою організаційного та фінансового сприяння реалізації турпродукту для населення регіону.

Співпраця всіх учасників рекреаційного процесу, профспілок, місцевої влади, роботодавців дасть можливість оптимізувати рекреаційний простір досліджуваних регіонів, розв'язати низку проблем, пов'язаних з його неефективністю та неприбутковістю. Однак головний результат діяльності вбачається в зміні пріоритетів регіональної економіки на користь соціальноорієнтованих галузей, метою діяльності яких є підвищення стандартів якості життя населення.

ВИСНОВКИ

На підставі вищевказаного можна зробити такі висновки стосовно перспектив розвитку рекреаційного комплексу України:

1. Економіка рекреації стає визначальним видом економічної діяльності у світі, тому впровадження ринкових механізмів регулювання рекреаційної діяльності в Україні повинно стати національним пріоритетом держави.

2. Існує нагальна потреба у розробці загальнодержавної стратегії розвитку сфери надання рекреаційних послуг.

3. В Україні наявна чимала кількість рекреаційних ресурсів, але стан їх використання є незадовільним з причини відсутності їх класифікації та інвентаризації. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Ветитнев А. М. Технологии маркетинга и менеджмента в системе управления курортными организациями / А. М. Ветитнев. – СПб. : СПбГУЭФ, 1999. – 239 с.
2. Вовк В. М. Основы системного анализа : навч. посіб. / В. М. Вовк, З. Б. Драгомирецька. – Львів : Видав. центр ЛНУ, 2002. – 248 с.
3. Глядіна М. В. Формування та реалізація регіональної політики розвитку рекреаційної сфери : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.10.01 / М. В. Глядіна ; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Л., 2006. – 20 с.
4. Захарченко П. В. Модели экономики курортно-рекреационных систем : монография / П. В. Захарченко. – Бердянск : Издательство Ткачук, 2010. – 392 с.
5. Захарченко П. В. Системні моделі діяльності регіонального курортно-рекреаційного комплексу / П. В. Захарченко // Держава та регіони. – 2010. – № 4. – С. 53–56.
6. Зорин І. В. Энциклопедия туризма : Справ. / И. В. Зорин, В. А. Квартальнов. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 368 с.
7. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : [Навч. посіб.] / Фоменко Н. В. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.

REFERENCES

- Fomenko, N. V. *Rekreasiini resursy ta kurortolohiia* [Recreational Resources and Resorts]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2007.
- Hliadina, M. V. "Formuvannia ta realizatsiia rehionalnoi polityky rozvytku rekreasiinoi sfery [Formulation and implementation of regional development policies recreational areas]." *avto-ref. dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.10.01. , 2006.
- Vovk, V. M., and Dragomiretska, Z. *Osnovy systemnoho analizu* [Fundamentals of Systems Analysis]. Lviv: LNU, 2002.
- Vetitnev, A. M. *Tekhnologii marketinga i menedzhmenta v sisteme upravleniia kurortnymi organizatsiiami* [Technology of marketing and management in the management of organizations resort]. St. Petersburg: SPbGUEF, 1999.
- Zakharchenko, P. V. "Systemni modeli diialnosti rehionalnoho kurortno-rekreasiinoho kompleksu [System model of the regional resort and recreation complex]." *Derzhava ta rehiony*, no. 4 (2010): 53-56.
- Zorin, I. V., and Kwartalnov, V. A. *Entsiklopediia turizma* [Encyclopedia of tourism]. Moscow: Finansy i statistika, 2000.
- Zakharchenko, P. V. *Modeli ekonomiki kurortno-rekreatsion 'Bnykh sistem* [Economic model of resort and recreational systems]. Berdiansk: Izdatelstvo Tkachuk, 2010.

УДК 330.34:332.142

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

ПАРХОМЕНКО Н. О.

УДК 330.34:332.142

Пархоменко Н. О. Характеристика економічних показників стабільного розвитку регіону (на прикладі Луганської області)

У статті надано характеристику показників стабільного розвитку Луганської області. Проаналізовано основні економічні показники Луганської області за 2007–2011 рр. Охарактеризовано існуючі в Україні методи оцінки економічної безпеки та стабільного розвитку регіону. Визначено тенденцію зміни стану розвитку регіону (Луганської області) у 2011 році. Порівняно значення основних показників, які визначають межі стану розвитку регіону за різними методиками. Обґрунтовано доцільність розробки повноцінного інструментарію для здійснення макроекономічного прогнозування оцінки стану регіону в контексті визначення ступеня прояву кризових явищ. Запропоновано використання інструментарію системної динаміки для прогнозування кризових явищ регіону.

Ключові слова: стабільний розвиток, сталий розвиток, регіон, кризовий стан, стабільність стану регіону.

Табл.: 2. Бібл.: 12.

Пархоменко Наталія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (кв. Молодіжний, 20а, Луганськ, 91034, Україна)

E-mail: na_parkhomenko@mail.ru

УДК 330.34:332.142

Пархоменко Н. А. Характеристика экономических показателей стабильного развития региона (на примере Луганской области)

В статье дана характеристика показателей стабильного развития Луганской области. Проанализированы основные экономические показатели Луганской области за 2007–2011 гг. Охарактеризованы существующие в Украине методики оценки экономической безопасности и стабильного развития региона. Определена тенденция изменения состояния развития региона (Луганская область) в 2011 году. Проведено сравнение основных показателей, определяющих пределы состояния развития региона по различным методикам. Обоснована целесообразность разработки полноценного инструментария для осуществления макроекономического прогнозирования оценки состояния региона в контексте определения степени проявления кризисных явлений. Предложено использование инструментария системной динамики для прогнозирования кризисных явлений региона.

Ключевые слова: стабильное развитие, устойчивое развитие, регион, кризисное состояние, стабильность состояния региона.

Табл.: 2. Библ.: 12.

Пархоменко Наталья Александровна – кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности, Восточноукраинский национальный университет им. В. Даля (кв. Молодежный, 20а, Луганск, 91034, Украина)

E-mail: na_parkhomenko@mail.ru

UDC 330.34:332.142

Parkhomenko N. A. Characteristic of Economic Indicators of Stable Development of a Region (Using Example of the Lugansk Oblast)

The article gives characteristic of indicators of stable development of the Lugansk Oblast. It analyses main economic indicators of the Lugansk Oblast during 2007–2011. It characterises the existing in Ukraine methods of assessment of economic security and stable development of the region. It identifies a tendency of changing the state of development of the region (Lugansk Oblast) in 2011. It conducts comparison of main indicators that identify limits of the state of development of the region using different methods. It justifies expediency of development of full value tools for conducting macroeconomic forecasting of assessment of the state of regions in the context of identification of the level of manifestation of crisis phenomena. It offers to use tools of system dynamics for forecasting crisis phenomena of the region.

Key words: stable development, sustainable development, region, crisis state, stability of the region state.

Tabl.: 2. Bibl.: 12.

Parkhomenko Natalia O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Management of Foreign Economic Activity, East-Ukrainian National University named after V. Dahl (kv. Molodizhnyy, 20a, 91034, Ukraine)
E-mail: na_parkhomenko@mail.ru

ЛІТЕРАТУРА

1. Ветитнев А. М. Технологии маркетинга и менеджмента в системе управления курортными организациями / А. М. Ветитнев. – СПб. : СПбГУЭФ, 1999. – 239 с.
2. Вовк В. М. Основы системного анализа : навч. посіб. / В. М. Вовк, З. Б. Драгомирецька. – Львів : Видав. центр ЛНУ, 2002. – 248 с.
3. Глядіна М. В. Формування та реалізація регіональної політики розвитку рекреаційної сфери : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.10.01 / М. В. Глядіна ; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Л., 2006. – 20 с.
4. Захарченко П. В. Модели экономики курортно-рекреационных систем : монография / П. В. Захарченко. – Бердянск : Издательство Ткачук, 2010. – 392 с.
5. Захарченко П. В. Системні моделі діяльності регіонального курортно-рекреаційного комплексу / П. В. Захарченко // Держава та регіони. – 2010. – № 4. – С. 53–56.
6. Зорин І. В. Энциклопедия туризма : Справ. / И. В. Зорин, В. А. Квартальнов. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 368 с.
7. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : [Навч. посіб.] / Фоменко Н. В. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.

REFERENCES

- Fomenko, N. V. *Rekreasiini resursy ta kurortolohiia* [Recreational Resources and Resorts]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2007.
- Hliadina, M. V. "Formuvannia ta realizatsiia rehionalnoi polityky rozvytku rekreasiinnoi sfery [Formulation and implementation of regional development policies recreational areas]." *avto-ref. dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.10.01. , 2006.
- Vovk, V. M., and Dragomiretska, Z. *Osnovy systemnoho analizu* [Fundamentals of Systems Analysis]. Lviv: LNU, 2002.
- Vetitnev, A. M. *Tekhnologii marketinga i menedzhmenta v sisteme upravleniia kurortnymi organizatsiiami* [Technology of marketing and management in the management of organizations resort]. St. Petersburg: SPbGUEF, 1999.
- Zakharchenko, P. V. "Systemni modeli diialnosti rehionalnoho kurortno-rekreasiinoho kompleksu [System model of the regional resort and recreation complex]." *Derzhava ta rehiony*, no. 4 (2010): 53-56.
- Zorin, I. V., and Kwartalnov, V. A. *Entsiklopediia turizma* [Encyclopedia of tourism]. Moscow: Finansy i statistika, 2000.
- Zakharchenko, P. V. *Modeli ekonomiki kurortno-rekreatsion 'Bnykh sistem* [Economic model of resort and recreational systems]. Berdiansk: Izdatelstvo Tkachuk, 2010.

УДК 330.34:332.142

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

ПАРХОМЕНКО Н. О.

УДК 330.34:332.142

Пархоменко Н. О. Характеристика економічних показників стабільного розвитку регіону (на прикладі Луганської області)

У статті надано характеристику показників стабільного розвитку Луганської області. Проаналізовано основні економічні показники Луганської області за 2007–2011 рр. Охарактеризовано існуючі в Україні методи оцінки економічної безпеки та стабільного розвитку регіону. Визначено тенденцію зміни стану розвитку регіону (Луганської області) у 2011 році. Порівняно значення основних показників, які визначають межі стану розвитку регіону за різними методиками. Обґрунтовано доцільність розробки повноцінного інструментарію для здійснення макроекономічного прогнозування оцінки стану регіону в контексті визначення ступеня прояву кризових явищ. Запропоновано використання інструментарію системної динаміки для прогнозування кризових явищ регіону.

Ключові слова: стабільний розвиток, сталий розвиток, регіон, кризовий стан, стабільність стану регіону.

Табл.: 2. Бібл.: 12.

Пархоменко Наталія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (кв. Молодіжний, 20а, Луганськ, 91034, Україна)

E-mail: na_parkhomenko@mail.ru

УДК 330.34:332.142

Пархоменко Н. А. Характеристика экономических показателей стабильного развития региона (на примере Луганской области)

В статье дана характеристика показателей стабильного развития Луганской области. Проанализированы основные экономические показатели Луганской области за 2007–2011 гг. Охарактеризованы существующие в Украине методики оценки экономической безопасности и стабильного развития региона. Определена тенденция изменения состояния развития региона (Луганская область) в 2011 году. Проведено сравнение основных показателей, определяющих пределы состояния развития региона по различным методикам. Обоснована целесообразность разработки полноценного инструментария для осуществления макроекономического прогнозирования оценки состояния региона в контексте определения степени проявления кризисных явлений. Предложено использование инструментария системной динамики для прогнозирования кризисных явлений региона.

Ключевые слова: стабильное развитие, устойчивое развитие, регион, кризисное состояние, стабильность состояния региона.

Табл.: 2. Библ.: 12.

Пархоменко Наталья Александровна – кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности, Восточноукраинский национальный университет им. В. Даля (кв. Молодежный, 20а, Луганск, 91034, Украина)

E-mail: na_parkhomenko@mail.ru

UDC 330.34:332.142

Parkhomenko N. A. Characteristic of Economic Indicators of Stable Development of a Region (Using Example of the Lugansk Oblast)

The article gives characteristic of indicators of stable development of the Lugansk Oblast. It analyses main economic indicators of the Lugansk Oblast during 2007–2011. It characterises the existing in Ukraine methods of assessment of economic security and stable development of the region. It identifies a tendency of changing the state of development of the region (Lugansk Oblast) in 2011. It conducts comparison of main indicators that identify limits of the state of development of the region using different methods. It justifies expediency of development of full value tools for conducting macroeconomic forecasting of assessment of the state of regions in the context of identification of the level of manifestation of crisis phenomena. It offers to use tools of system dynamics for forecasting crisis phenomena of the region.

Key words: stable development, sustainable development, region, crisis state, stability of the region state.

Tabl.: 2. Bibl.: 12.

Parkhomenko Natalia O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Management of Foreign Economic Activity, East-Ukrainian National University named after V. Dahl (kv. Molodizhnyy, 20a, 91034, Ukraine)
E-mail: na_parkhomenko@mail.ru

Розвиток підприємства важко прогнозувати, небезпека кризи існує завжди, оскільки діяльність підприємства обумовлюється макроекономічними чинниками, які складно регулювати. Проведення оцінки стабільного розвитку підприємства необхідно здійснювати не тільки на рівні самого підприємства, але й в системі галузевого та регіонального розвитку.

Питання стабільного (сталого) розвитку вивчалися багатьма українськими та зарубіжними вченими, серед яких П. Самуельсон, Й. Шумпетер, Е. М. Коротков, А. Д. Шеремет, Й. С. Завадський, Дж. К. Ван Хорн, Х. С. Барановська, О. М. Гончаренко, Ю. Брігхем, В. М. Василенко, В. Л. Іванов, Л. Г. Мельник, У. Оучі, В. С. Пономаренко, О. В. Раєвнева, А. К. Севастьянов, Р. А. Фатхутдинов, Е. Хелферт, Р. М. Лепа, В. М. Ячменьова та інші. Поняття «стабільний розвиток» є доволі суперечливим, оскільки, з одного боку, стабільність означає незмінність, а, з іншого боку, розвиток – це процес переходу з одного стану в інший. Так, П. Самуельсон під стабільним розвитком розумів урівноважений розвиток, при якому зберігається здатність суспільства до саморегуляції [1]. Отже, актуальність діагностики розвитку регіону та питання визначення порогових значень щодо оцінки стабільності розвитку актуальні та мають практичне значення.

Метою статті є характеристика існуючих інструментаріїв оцінки стабільного розвитку регіону та обґрунтування доцільності розробки повноцінного інструментарію для здійснення макроекономічного прогнозування стану регіону при визначенні ступеня прояву кризових явищ.

Діяльність будь-якого підприємства (регіону) пов'язана із нестабільним станом, який визначається безперервним впливом значної кількості чинників, серед яких – інфляція, курс валют, зміна політичної та економічної ситуації в країні, коливання попиту та пропозиції на продукцію, результативність управління тощо [2]. Беручи це до уваги, підприємства (регіони) можуть характеризуватися стабільним станом, чи наблизитися до кризового. Під стабільним, зазвичай, розуміють стан, який суттєво не змінюється з плином часу. Більш широке розуміння стабільності – це належність стану до певної множини фазового простору, утвореної сімейством можливих траєкторій динамічної системи, які задовольняють умовам стабільності [2].

Нагадаємо, що фазовим простором динамічної системи називають простір, у якому представлена множина усіх станів системи, так, що кожному можливому стану системи відповідає точка фазового простору [3]. Сутність поняття фазового простору визначається в тому, що стан як завгодно складної системи представлено у ньому однією точкою, а еволюція, розвиток цієї системи – переміщенням цієї точки [3]. Таке переміщення утворює траєкторію руху системи.

Умови стабільності можуть формулюватися по-різному, зазвичай, це відсутність великих і довготривалих погіршень основних показників діяльності системи навіть в умовах дії несприятливих факторів, здатність протидіяти їм, усуваючи чи суттєво зменшуючи як причини, так і наслідки такої дії, наявність постійних або

довготривалих, хай і невеликих, змін на краще (позитивна динаміка) тощо. Враховуючи певну кон'юнктурність самого поняття стану соціально-економічної системи [4], тобто його ситуативну залежність і визначеність, слід відзначити змінність погляду на умови стабільності.

Отже, під стабільним розвитком регіону будемо розуміти такий розвиток, минула та майбутня (у певних часових межах) траєкторія якого належить до бажаного сімейства показників, що задовольняє ряду вимог: чуттєвість до змін, чітка спрямованість, зв'язок з управлінськими рішеннями, доступність для розуміння, простота збору інформації тощо [5]. Для оцінки показників стабільного розвитку регіону (на прикладі Луганського регіону, зокрема) проаналізуємо та діагностуємо економічну динаміку регіону.

Управління процесом стабільного розвитку регіону потребує розробки критеріїв та показників (індикаторів) стабільного розвитку. Рівень економічного розвитку, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про запровадження проведення оцінки результатів діяльності Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій», характеризуються показниками галузевої структури (співвідношення промисловості, сільського господарства, інфраструктури), фінансово-інвестиційними (загальні й галузеві обсяги інвестицій, у т. ч. на одну особу), розвитку НТП (частка прогресивних галузей, рівень розвитку науково-освітнього сектора, обсяги впровадження інновацій) та ін. Значну роль відіграють показники експорту-імпорту продукції, оскільки вони характеризують спеціалізацію регіону, ступінь самозабезпечення окремими видами продукції, особливості територіальної організації господарства, міжнародні інтеграційні процеси. Важливими є також показники темпів зростання виробництва, інституційних зрушень (змін форм власності, реструктуризації та ін.). Слід зазначити, що найважливіші соціальні показники є також індикаторами розвитку економіки регіону. При цьому до соціальних необхідно віднести такі показники: кількість постійного населення; природний приріст населення; доходи населення; кількість безробітних; рівень безробіття; середньомісячну заробітну плату; обсяг споживання товарів та послуг [6]. Проаналізуємо значення основних економічних показників Луганської області за 2007 – 2011 рр. (табл. 1).

Отже, спостерігається покращення економічного стану Луганської області, а саме: зростають обсяги виробництва та реалізації продукції, зменшується рівень інфляції, підвищуються доходи населення та середньомісячна заробітна плата, зростають обсяги експорту продукції та послуг. Тобто спостерігаються позитивні тенденції зростання, що свідчать про стабільний розвиток регіону. Що стосується 2012 р., статистична інформація свідчить про такі тенденції. Обсяг внесених з початку інвестування в економіку області прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на 31 грудня 2012 р. становив 838,5 млн дол., що на 9,5% більше обсягів інвестицій на початок 2012 р., та в розрахунку на одну особу населення складає 371,0 дол. США [8]. За

2012 р. обсяги продукції порівняно з 2011 р. знизилися на 7,5%. Спад випуску продукції спостерігався у більшості основних видів промислової діяльності. За попередніми даними, загальний обсяг виробництва продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств за 2012 р. порівняно з 2011 р. збільшився на 0,6% [8]. У січні – листопаді 2012 р. обсяг експорту товарів становив 3924,5 млн дол. США і зменшився порівняно з січнем – листопадом 2011 р. на 34,0%, імпорту – 3317,8 млн дол. і зменшився на 34,6%. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами становило 606,7 млн дол. (у січні – листопаді 2011 р. також позитивне – 870,4 млн дол.). Індекс споживчих цін (індекс інфляції) на споживчому ринку області в січні – грудні 2012 р. становив 100,3% (у січні – грудні 2011 р. – 105,6%) [8].

Таким чином, враховуючи покращення значень більшості показників та подолання порогових значень, регіон має гарні перспективи для подолання кризи. У цілому, зважаючи на поліпшення макроекономічних умов та зростання обсягів виробництва ключових підприємств, регіон залишається фінансово стабільним.

Зважаючи на доволі позитивні тенденції щодо рівня економічної безпеки, Луганська область посіла лише 20 місце в рейтингу конкурентоспроможності економіки регіонів України, який проводиться щорічно Всесвітнім економічним форумом [10]. Досліджувались разом з іншими факторами соціально-економічного розвитку інституційне середовище, інфраструктура, макроекономічна стабільність, розвиток фінансового ринку регіону. Луганська область входить до десятки лідерів серед

Таблиця 1

Основні економічні показники регіону (Луганська область) [7]

Показник	Значення показників за роками				
	2007	2008	2009	2010	2011
Валова додана вартість, млн грн	32280	42985	38951	45541	64581
Валова додана вартість у розрахунку на одну особу	13628	18338	16562	19788	28300
Доходи бюджету області	*	2503,3	2503,5	2811,2	3239,8
Витрати бюджету області	*	4531,5	4733,1	5869,8	6543,1
Індекс споживчих цін	115,4	123,3	112,8	110,5	105,6
Індекс цін виробників: продукції промисловості	116	94,1	80,1	107,1	115,8
продукції сільського господарства	92,7	118,7	87,5	90,9	119,7
продукції будівництва	100,5	69,3	55,2	96,1	95,2
Обсяг реалізованої продукції: промисловості, млн грн	53648,6	72693,4	58093,9	73768,9	97581,98
Чисельність населення, тис. осіб	2369,7	2343,6	2321,7	2302	2282
Рентабельність операційної діяльності підприємств, %	*	0,0	-2,8	-2,2	0,6
Іноземні інвестиції зростаючим підсумком, тис. дол.	367	393,8	637,1	630,8	766,8
Роздрібний товарооборот, млн грн	8759,5	18013,7	18274,4	22606,6	27844,8
Експорт товарів, млн дол.	3963,7	6361	1886,4	3324,3	6505,02
Експорт послуг, млн дол.	34,3	46,4	24,2	151,7	358,1
Імпорт товарів, млн дол.	1484,5	1780,7	787,5	1119	1743,2
Імпорт послуг, млн дол.	94,5	81,7	69,3	51,6	62,9
Доходи населення, млн грн	28967	39861	41916	51338	58619
Середньомісячна заробітна плата, грн	1302	1760	1849	2239	2687

* – відсутня інформація в [7].

Наведені показники також свідчать про позитивну динаміку розвитку регіону. Для аналізу стабільності розвитку регіону встановлюються порогові значення показників, які відображають граничні значення з позиції стабільного економічного розвитку регіону. За основними елементами системи показників, яка відображає стан регіону, і використовуючи розробки, визначено їхні порогові значення, які згруповані за напрямками впливу на розвиток економічної системи, використовуючи Методику розрахунку рівня економічної безпеки України [9] (табл. 2).

українських регіонів за рівнем розвитку бізнесу та інновацій. Область програє більшості регіонів за інституціями, охороною здоров'я і початковою освітою, ефективністю ринку праці, рівнем розвитку фінансового ринку, а за оцінками технологічної готовності область потрапила до числа аутсайдерів. Податкова політика є найпроблемнішим чинником для бізнесу, за нею слідує нестабільність державної політики та корупція [10].

У 2012 р. за рейтингом конкурентоспроможності 27 регіонів України Луганська область втратила 7 позицій і займає 20 місце, незважаючи на зростання абсо-

лютного показника індексу (з 3,87 до 3,93), що нижче середнього по країні. За рік область покращила оцінки за всіма трьома субіндексами конкурентоспроможності, але недостатньо [10]. Тобто, незважаючи на позитивні тенденції економічного розвитку Луганської області, зменшуються конкурентні переваги регіону, що сприяє виникненню кризових явищ.

disasters» held January 5-9, 1994 in Santa Fe, New Mexico. – 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fishpond.com.au/Books/Reduction-and-Predictability-of-Natural-Disasters-John-Rundle-Edited-by-William-R-Klein-Edited-by/9780201870480>

2. Даніч В. М. Економіка в контексті євроінтеграційних процесів: український вимір: монографія / В. М. Даніч / За ред. О. Старіша. – Сімферополь : Оджак, 2012. – 410 с.

Таблиця 2

**Граничні значення основних показників, які визначають межі стану розвитку регіону
(фактичні значення по Луганській області за 2011 р.)**

№ з/п	Показники	Порогові значення	Фактичне значення	Тенденція
1	Рівень зростання ВРП, %	3	41,8	зростання
2	Середній рівень інфляції за рік, %	120	105,6	зменшення
3	Обсяг інвестицій до ВРП, %	25	9,5	зменшення
4	Коефіцієнт покриття імпорту експортом, разів	не менше 1	3,7	збільшення
5	Відношення обсягу експорту до ВВП, %	не більше 50	10,1	збільшення
6	Відношення обсягу імпорту до ВВП, %	не більше 50	28	збільшення
7	Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП, %	5-10	0,2	збільшення
8	Частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій, %	від 20 до 30	12,5	зменшення
9	Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, %	не менше 5	0,6	збільшення
10	Індекс реального промислового виробництва, %	не менше 100	115,8	збільшення

ВИСНОВКИ

Зважаючи на доволі суперечливі висновки щодо стабільності стану регіону за різними методиками, які існують в державі на сьогоднішній день, слід зазначити, що сьогодні немає конкретного повноцінного інструментарію для здійснення макроекономічного прогнозування оцінки стану регіону в контексті визначення ступеня прояву кризових явищ. Інструментарієм прогнозування майбутнього стану підприємства може стати теорія масового обслуговування, теорія випадкових процесів, стохастичні диференціальні рівняння, Марківські процеси, методи Монте-Карло, імітаційне моделювання, нелінійна динаміка, теорія катастроф, система динаміка [11; 12].

Найчастіше для прогнозування кризи використовуються методи імітаційного моделювання. Для розробки моделей попередньо встановлюється перелік чинників впливу та взаємозв'язки між ними. До того ж, достовірність вихідної інформації має величезне значення, оскільки може призвести до помилок прогнозування.

Використання інструментарію системної динаміки дозволить охарактеризувати складні перехресні взаємозв'язки між окремими характеристиками регіону в часі, враховувати вплив широкого переліку сценарних умов та здійснювати багатоваріантні розрахунки за різними умовами сценарію розвитку тощо. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Rundle J. B. Reduction and predictability of natural disaster // Eds. J.B. Rundle, D. L. Turcotte, W. Klein / Proceedings of the workshop "Reduction and predictability of natural

3. Фазовое пространство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/>

4. Даніч В. М. Понятійний апарат теоретико-множинних моделей економічної безпеки / В. М. Даніч // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2012. – № 24 (II). – С. 194 – 202.

5. Бобылев С. Н. Индикаторы устойчивого развития: региональное измерение / С. Н. Бобылев. – М. : Акрополь, ЦЭПР, 2007. – 60 с.

6. Запровадження проведення оцінки результатів діяльності Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій: за станом на 9 червня 2011 року / Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/650-2011-%D0%BF#n41>

7. Статистична інформація по Луганській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lg.ukrstat.gov.ua/statinform.php>

8. Соціально-економічне становище Луганської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lg.ukrstat.gov.ua/spol.php>

9. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України за станом на 02.03.2007 / Наказ Міністерства економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/publish/article?art_id=97980

10. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ua_20.11.2012.pdf

11. Згуровський М. З. Сталий розвиток регіонів України / За ред. М. З. Згуровського. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – 197 с.

12. Ярыгин О. Н. Изучение системной динамики как инструмента формирования компетентности менеджера и

исследователя / О. Н. Ярыгин, Е. С. Роганов // Вектор науки ТГУ. Серия: Экономика и управление. – 2012. – № 2(9) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://edu.tltsu.ru/sites/sites_content/site1238/html/media70427/25_jrigin.pdf

REFERENCES

Bobylev, S. N. *Indikatoriy ustoychivogo razvitiia: regionalnoe izmerenie* [Indicators of sustainable development: the regional dimension]. Moscow: Akropol; TsEPR, 2007.

Danich, V. M. *Ekonomika v konteksti ievrointehratsiinykh protsesiv: ukrainskyi vymir* [Economy in the context of European integration processes: Ukrainian dimension]. Simferopol: Odzhak, 2012.

Danich, V. M. "Poniatiinyi aparat teoretyko-mnozhyynykh modelei ekonomichnoi bezpeky [Conceptual apparatus set-theoretic models of economic security]." *Ekonomika.Menedzhment. Pidpriemnytstvo*, no. 24(II) (2012): 194-202.

"Fazovoe prostranstvo [The phase space]." <http://ru.wikipedia.org/wiki/>

[Implementation of the evaluation results of the Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea, regional, Kyiv and Sebastopol city State administrations: as of June 9, 2011/Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/650-2011-%D0%BF#n41>

[Method of calculation of the level of economic security of Ukraine as of the 02.03.2007/order of the Ministry of

economy of Ukraine]. http://www.me.gov.ua/control/publish/article?art_id=97980.

Rundle, J. B. "Reduction and predictability of natural disasters." <http://www.fishpond.com.au/Books/Reduction-and-Predictability-of-Natural-Disasters-John-Rundle-Edited-by-William-R-Klein-Edited-by/9780201870480>

"Sotsialno-ekonomichne stanovyshche Luhanskoi oblasti [Socio-economic status of Lugansk region]." <http://lg.ukrstat.gov.ua/spol.php>

"Statystychna informatsiia po Luhanskii oblasti [Statistical information in Lugansk region]." <http://lg.ukrstat.gov.ua/statinform.php>

Yarygin, O. N., and Roganov, E. S. "Izuchenie sistemnoy dinamiki kak instrumenta formirovaniia kompetentnosti menedzhera i issledovatel'ia [The study of system dynamics as a tool for the formation of a competent manager and researcher]." http://edu.tltsu.ru/sites/sites_content/site1238/html/media70427/25_origin.pdf

Zgurovskiy, M. Z. *Stalyi rozvytok rehioniv Ukrainy* [Sustainable Development of Regions of Ukraine]. Kyiv: NTUU «KPI», 2009.

"Zvit pro konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy 2012 [Report on the Competitiveness of Regions of Ukraine 2012]." http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ua_20.11.2012.pdf

УДК [331.5+658.152]

ОСВІТНЬО-ФАХОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЕРСОНАЛУ: СУТНІСТЬ І РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

СКРИНЬКОВСЬКИЙ Р. М.

УДК [331.5+658.152]

Скриньковський Р. М. Освітньо-фаховий потенціал персоналу: сутність і роль у формуванні інвестиційної привабливості підприємства

У статті розкрито сутність освітньо-фахового потенціалу персоналу та інвестиційної привабливості підприємства. Представлено модель формування інвестиційної привабливості підприємства. Встановлено роль освітньо-фахового потенціалу персоналу у формуванні інвестиційної привабливості підприємства. Наведено математичний опис впливу освітньо-фахового потенціалу персоналу на інвестиційну привабливість підприємства.

Ключові слова: освітньо-фаховий потенціал, персонал, інвестор, підприємство, система організації, інвестиційна привабливість підприємства

Рис.: 5. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 20.

Скриньковський Руслан Миколайович – асистент, кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: skrynkovskyy@voliacable.com

УДК [331.5+658.152]

Скриньковський Р. М. Образователно-професіональний потенціал персоналу: сутність і роль в формуванні інвестиційної привабливості підприємства

В статті розкрито сутність освітньо-фахового потенціалу персоналу та інвестиційної привабливості підприємства. Представлено модель формування інвестиційної привабливості підприємства. Встановлено роль освітньо-фахового потенціалу персоналу у формуванні інвестиційної привабливості підприємства. Наведено математичне описання впливу освітньо-фахового потенціалу персоналу на інвестиційну привабливість підприємства.

Ключевые слова: образователно-професіональний потенціал, персонал, інвестор, підприємство, система організації, інвестиційна привабливість підприємства.

Рис.: 5. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 20.

Скриньковський Руслан Миколайович – асистент, кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: skrynkovskyy@voliacable.com

UDC [331.5+658.152]

Skrynkovskyy R. M. Educational and Professional Potential of Personnel: Essence and Role in Formation of Investment Attractiveness of a Company

The article reveals the essence of educational and professional potential of personnel and investment attractiveness of a company. It provides a model of formation of investment attractiveness of a company. It establishes the role of educational and professional potential of personnel in formation of investment attractiveness of a company. It provides a mathematical description of influence of educational and professional potential of personnel on investment attractiveness of a company.

Key words: educational and professional potential, personnel, investor, company, system of organisation, investment attractiveness of a company

Pic.: 5. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 20.

Skrynkovskyy Ruslan M. – Assistant, Department of Management and International Business, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: skrynkovskyy@voliacable.com

исследователя / О. Н. Ярыгин, Е. С. Роганов // Вектор науки ТГУ. Серия: Экономика и управление. – 2012. – № 2(9) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://edu.tltsu.ru/sites/sites_content/site1238/html/media70427/25_jrigin.pdf

REFERENCES

Bobylev, S. N. *Indikatoriy ustoychivogo razvitiia: regionalnoe izmerenie* [Indicators of sustainable development: the regional dimension]. Moscow: Akropol; TsEPR, 2007.

Danich, V. M. *Ekonomika v konteksti ievrointehratsiinykh protsesiv: ukrainskyi vymir* [Economy in the context of European integration processes: Ukrainian dimension]. Simferopol: Odzhak, 2012.

Danich, V. M. "Poniatiinyi aparat teoretyko-mnozhyynykh modelei ekonomichnoi bezpeky [Conceptual apparatus set-theoretic models of economic security]." *Ekonomika.Menedzhment. Pidpriemnytstvo*, no. 24(II) (2012): 194-202.

"Fazovoe prostranstvo [The phase space]." <http://ru.wikipedia.org/wiki/>

[Implementation of the evaluation results of the Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea, regional, Kyiv and Sebastopol city State administrations: as of June 9, 2011/Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/650-2011-%D0%BF#n41>

[Method of calculation of the level of economic security of Ukraine as of the 02.03.2007/order of the Ministry of

economy of Ukraine]. http://www.me.gov.ua/control/publish/article?art_id=97980.

Rundle, J. B. "Reduction and predictability of natural disasters." <http://www.fishpond.com.au/Books/Reduction-and-Predictability-of-Natural-Disasters-John-Rundle-Edited-by-William-R-Klein-Edited-by/9780201870480>

"Sotsialno-ekonomichne stanovyshche Luhanskoi oblasti [Socio-economic status of Lugansk region]." <http://lg.ukrstat.gov.ua/spol.php>

"Statystychna informatsiia po Luhanskii oblasti [Statistical information in Lugansk region]." <http://lg.ukrstat.gov.ua/statinform.php>

Yarygin, O. N., and Roganov, E. S. "Izuchenie sistemnoy dinamiki kak instrumenta formirovaniia kompetentnosti menedzhera i issledovatel'ia [The study of system dynamics as a tool for the formation of a competent manager and researcher]." http://edu.tltsu.ru/sites/sites_content/site1238/html/media70427/25_origin.pdf

Zgurovskiy, M. Z. *Stalyi rozvytok rehioniv Ukrainy* [Sustainable Development of Regions of Ukraine]. Kyiv: NTUU «KPI», 2009.

"Zvit pro konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy 2012 [Report on the Competitiveness of Regions of Ukraine 2012]." http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ua_20.11.2012.pdf

УДК [331.5+658.152]

ОСВІТНЬО-ФАХОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЕРСОНАЛУ: СУТНІСТЬ І РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

СКРИНЬКОВСЬКИЙ Р. М.

УДК [331.5+658.152]

Скриньковський Р. М. Освітньо-фаховий потенціал персоналу: сутність і роль у формуванні інвестиційної привабливості підприємства

У статті розкрито сутність освітньо-фахового потенціалу персоналу та інвестиційної привабливості підприємства. Представлено модель формування інвестиційної привабливості підприємства. Встановлено роль освітньо-фахового потенціалу персоналу у формуванні інвестиційної привабливості підприємства. Наведено математичний опис впливу освітньо-фахового потенціалу персоналу на інвестиційну привабливість підприємства.

Ключові слова: освітньо-фаховий потенціал, персонал, інвестор, підприємство, система організації, інвестиційна привабливість підприємства

Рис.: 5. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 20.

Скриньковський Руслан Миколайович – асистент, кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: skrynkovskyy@voliacable.com

УДК [331.5+658.152]

Скриньковський Р. М. Образователно-професіональний потенціал персоналу: сутність і роль в формуванні інвестиційної привабливості підприємства

В статті розкрито сутність освітньо-професіонального потенціалу персоналу та інвестиційної привабливості підприємства. Представлено модель формування інвестиційної привабливості підприємства. Встановлено роль освітньо-професіонального потенціалу персоналу в формуванні інвестиційної привабливості підприємства. Приведено математичне описання впливу освітньо-професіонального потенціалу персоналу на інвестиційну привабливість підприємства.

Ключевые слова: образователно-професіональний потенціал, персонал, інвестор, підприємство, система організації, інвестиційна привабливість підприємства.

Рис.: 5. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 20.

Скриньковський Руслан Миколайович – асистент, кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: skrynkovskyy@voliacable.com

UDC [331.5+658.152]

Skrynkovskyy R. M. Educational and Professional Potential of Personnel: Essence and Role in Formation of Investment Attractiveness of a Company

The article reveals the essence of educational and professional potential of personnel and investment attractiveness of a company. It provides a model of formation of investment attractiveness of a company. It establishes the role of educational and professional potential of personnel in formation of investment attractiveness of a company. It provides a mathematical description of influence of educational and professional potential of personnel on investment attractiveness of a company.

Key words: educational and professional potential, personnel, investor, company, system of organisation, investment attractiveness of a company

Pic.: 5. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 20.

Skrynkovskyy Ruslan M. – Assistant, Department of Management and International Business, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: skrynkovskyy@voliacable.com

У даний час у соціально-економічних умовах якості і рівень освітньо-фахового потенціалу (ОФП) персоналу визначає креативну здатність та інноваційні можливості трудового потенціалу підприємства, а, отже, формування сучасних пріоритетів для забезпечення його конкурентних переваг на ринку. Поряд з тим, в умовах обмеженості власних фінансових ресурсів підприємств залучення інвестицій у них є основним економічним індикатором їх реалізації позиції поточної діяльності та стратегічних цілей розвитку. Усе це зумовило вибір теми роботи, її актуальність, мету та напрям дослідження.

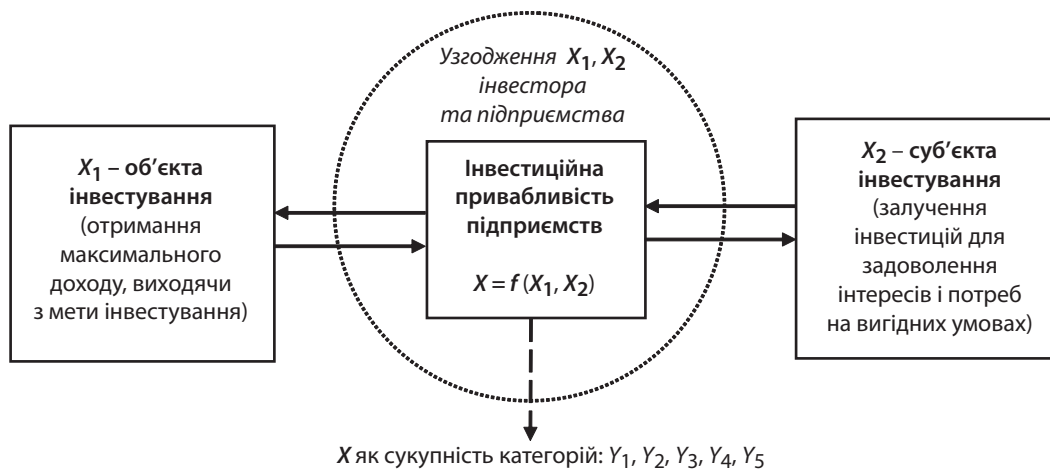
Значний внесок у вивчення та дослідження демографічного та трудового потенціалу, стратегії людського розвитку міститься у роботах вітчизняних вчених: О. Амоші, С. Вовканича, О. Гриньової, Б. Данилішина, М. Долішнього, В. Куценко, Е. Лібанової, А. Мельник, Т. Оболенської, В. Онікієнка, В. Пили, С. Пирожкова, У. Садової, А. Шевчук, М. Чумаченка, Л. Янковської та ін. При дослідженні зазначених проблем великий інтерес викликає наукова спадщина розробок (внесок у вивчення природи праці) західних вчених: Д. Белла, Л. Бенслі, Е. Денісона, П. Друкера, Г. Дрю, М. Кастельса, Х. Келлен, Б. Мільнера, Р. Паторі, М. Портера. Що стосується результатів дослідження інвестиційної привабливості підприємства (ІПП), то слід відзначити наукові праці таких вчених-економістів і фахівців у галузі інвестиційного менеджменту, як І. Бланка, Т. Власюк, І. Гвоздецьку, А. Єпіфанова, О. Коюду, Т. Момот, О. Носову, О. Олесюка, О. Спаську, В. Федоренка, О. Ястремську та ін. [1 – 4].

Незважаючи на наявні величезні наукові дослідження, сьогодні недостатньо розкрито особливості та роль ОФП персоналу у формуванні ІПП.

Мета дослідження – на основі аналізування економічних джерел і практики з поданої проблематики: уточнити сутність категорій «освітньо-фаховий потенціал персоналу» та «інвестиційна привабливість підприємства»; представити механізм формування та реалізації ІПП; встановити роль і значення ОФП персоналу у формуванні ІПП; навести математичний опис впливу ОФП персоналу на ІПП.

У результаті аналізування існуючих категорій «інвестиційна привабливість підприємства», підходів до визначення її сутності та формування у [1, с. 229; 2; 5, с. 172 – 177] тощо, доцільно ІПП розглядати в системі «інвестор – реципієнт» та як сукупність таких категорій: Y_1, Y_2, Y_3, Y_4, Y_5 ($Y_i = f_i(X_1, X_2), i = 1, 2, \dots, 5$) – рис. 1.

Отже, ІПП – інтегральна характеристика його як об'єкта інвестування, що базується на узгодженні мети і характеру інвестування інвестора та цілей реципієнта інвестицій (підприємства), яке забезпечує досягнення комплексного позитивного ефекту від освоєння капіталовкладень для кожного з них з позиції перспективності та розвитку (баланс їх інтересів та подвійний ефект). У процесі визначення ІПП необхідно врахувати: обсяги, структуру, джерела формування та період капіталовкладень, а також – оцінку ризику і потенційної прибутковості інвестицій, високий рівень їх захисту та безпеку бізнесу [7, с. 63]. Механізм формування та реалізації ІПП представлено на рис. 2.

Умовні позначення:

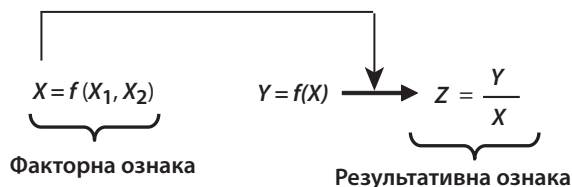
X – інвестиційна привабливість підприємства; X_1, X_2 – інвестиційні потреби та інвестиційні інтереси, відповідно – підприємства-реципієнта та інвестора;

Y_1 – ефективність інвестицій; Y_2 – можливість для інвесторів; Y_3 – умова розвитку підприємства (параметр, що формує рівень потенціалу); Y_4 – порівняльний показник; Y_5 – сукупність факторів (умова інвестування)

Система «інвестор – реципієнт» – сукупність інвесторів і підприємств, об'єднаних єдністю мети та функціональною цілісністю щодо визначення доцільності залучення інвестицій у об'єкт господарювання для досягнення цілей кожного з них на вигідних їм умовах [7, с. 63].

Рис. 1. Інвестиційна привабливість підприємства як ефект узгодження інвестиційних інтересів та інвестиційних потреб об'єкта та суб'єкта інвестування

Джерело: на підставі [5, с. 173 – 176; 6, с. 126 – 127] та модифіковано.

Означення: чим вищий рівень X , тим вищий рівень Y ;
високий рівень X забезпечується умовою: $X_1 \downarrow, X_2 \uparrow$.

Аксиома: $E \rightarrow X$, а $X \rightarrow F$

Умовні позначення:

X – інвестиційна привабливість підприємства; X_1 – інвестиційний ризик підприємства; X_2 – інвестиційний потенціал підприємства; Y – інвестиційна активність підприємства; Z – рівень реалізації ІПП; E – ефективність інвестицій; F – інвестиційна діяльність підприємства;

→ напрям руху визначення.

Рис. 2. Математичний опис механізму формування та реалізації інвестиційної привабливості підприємства

Джерело: систематизовано на підставі [5, с. 176 – 177].

Підхід щодо визначення ролі ОФП персоналу в системі формування ІПП потребує перш за все уточнення визначення сутності ОФП як категорії.

У даний час у літературних джерелах, підтримуючи думку Л. А. Янковської [4] та Н. Е. Тарусіни [8], не спостерігається чіткого розмежування у загальному контексті поняття (сутності) «потенціалу» (можливості, наявні сили, засоби, що можуть бути використані для забезпечення потреб [9, с. 541]) як: 1) функції освіти; 2) функції фахових знань, здібностей та навичок.

Враховуючи доцільність такого розмежування та [4; 8], слід зазначити: 1) поняття «освітній» є похідним від поняття «освіта» (система знань, умінь і навичок, набутих: у результаті навчання у навчальних закладах (НЗ); за допомогою самоосвіти), а поняття «фах» – тотожне поняттю «спеціальність» (система набутих знань та практичних навичок, підготовка до трудової діяльності в будь-якій галузі матеріального виробництва або культури, що об'єднує в собі [10]: науку; освіту; мистецтво (літературу та ін. галузі); мораль; уклад життя та світогляд); 2) поняття «фаховий» не повністю відповідає поняттю «освітній».

Отже, враховуючи зокрема [4], доповнимо трактування ОФП: ОФП – можливості (природні здібності, обдарованість), знання та уміння (освіта), компетентність і практичні навички (фах), якими людина (найважливіший ситуаційний фактор) оволоділа у НЗ (виходячи зі структури освіти) чи за допомогою самоосвіти (теоретичний аспект), а також у ході трудової діяльності (практичний досвід) і які можна застосувати у необхідному соціально-економічному спрямуванні.

Таким чином, ОФП можна частково ототожнити з інтелектуальним (людським) потенціалом, у складі якого виділяють такі елементи [11, с. 368]:

1) *людський капітал* (характеризує навички, здібності, досвід тощо працівників підприємства, які дають змогу генерувати нові знання та ідеї);

2) *капітал відносин* (безпосередньо пов'язаний із зовнішнім середовищем (ЗС) підприємства та визначається лояльністю до клієнтів, партнерів по бізне-

су, репутацією тощо. Згідно з думкою О. Є. Кузьміна та О. Г. Мельник [12, с. 47 – 53], фактори ЗС можна поділити на фактори прямого (ПВ) і непрямого впливу (НВ). До факторів ПВ належать: споживачі, постачальники, конкуренти, органи державної влади, інфраструктура, законодавчі акти, профспілки, партії та інші громадські організації, система економічних відносин, організації-сусіди. Фактори НВ складають міжнародні події, міжнародне оточення, науково-технічний прогрес, політичні обставини, соціально-культурні обставини, рівень техніки і технології, особливості міжнародних економічних відносин, стан економіки;

3) *інтелектуальна власність та активи інфраструктури* (становлять організаційний капітал – відображає знання, які задіяні в структурі, процесах та культурі підприємства).

У результаті, підтримуючи думку, сформульовану у праці [4], ОФП персоналу необхідно розглядати у горизонтально-кількісному аспекті як: 1) потенціал окремого працівника організації (напр., потенціал управління з його ОФП особистості (кадрово-управлінський потенціал); 2) ОФП організації (підприємства), що окреслює сумарний стан ОФП суб'єкта господарювання. У цьому аспекті особливу увагу доцільно звернути на: 1) компетентність окремих працівників; 2) «компетентність організації (підприємства)», яку розглядаємо аналогічно до компетентності випробувальних лабораторій [13].

Виходячи з цих уточнень ОФП та інформації у праці [12, с. 41 – 43, 346; 14], слід зазначити, що основними елементами формування ІПП (на рівні підприємства) у сукупності з його виробничо-фінансовими можливостями є такі системи організації (підприємства):

★ *керуюча система* – підсистема організації, основним завданням якої виступає вироблення управлінських рішень (тобто результатів альтернативної формалізації економічних, адміністративних, технологічних та соціально-психологічних методів менеджменту [12, с. 165]), завдяки яким здійснюється вплив на керовану систему організації;

- ✦ *керована система* – під впливом управлінських рішень забезпечує досягнення цілей підприємства (тобто очікуваний результат діяльності підприємства).

Елементами керуючої та керованої систем є працівники, які перебувають у тісній та постійній взаємодії між собою у процесі трудової діяльності (управлінської, виробничо-господарської). Працівників підприємства поділяють на [12, с. 42]: управлінський персонал та робітників.

Процес функціонування організації як відкритої системи представлено на рис. 3.

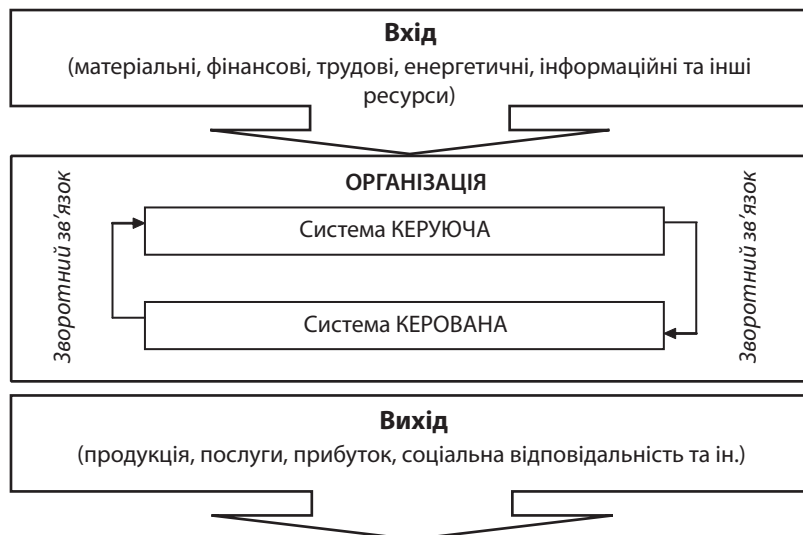

Рис. 3. Процес функціонування організації як відкритої системи

Джерело: [12, с. 43; 15, с. 35, 43].

Звідси випливає важливий висновок: ІПП, яка безпосередньо залежить від ОФП персоналу і регулюється всіма важелями зворотного впливу, забезпечить успіх підприємства, конкурентні переваги його продукції на ринку та позитивні перспективи подальшого його функціонування.

Для реалізації важелів зворотного впливу ОФП на ІПП і відповідної оптимізації введемо функціонал якості J [16] – формула (1):

$$J = \int_{t_0}^{t_k} f(\bar{g}, \bar{u}, \bar{s}) dt, \quad (1)$$

де \bar{g} – вектор заданих впливів (g_i – параметри системи); \bar{u} – вектор керувань; \bar{s} – вектор невизначених збурень; $[t_0, t_k]$ – інтервал часу, в якому розглядається процес (формування критеріального співвідношення підприємства з урахуванням перспектив підвищення його компетентності в сенсі [13]); $f(\bar{g}, \bar{u}, \bar{s})$ – функція, що відображає показник якості інформації, отриманої в процесі зворотного зв'язку. У даному випадку $f(\bar{g}, \bar{u}, \bar{s})$ – функція, що відображає показник зміни якості інформації, отриманої при співставленні ОФП та ІПП.

ВИСНОВКИ

Успіх підприємства та перспективи його подальшого функціонування забезпечують його конкурентні

переваги на ринку та ІПП, які безпосередньо залежать від ОФП персоналу. Перспективи подальших розвідок в обраному напрямі полягають у визначенні складових ОФП персоналу в структурі факторів впливу на ІПП, яка повинна:

1) відображати фактори впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на ІПП відповідно до рівнів її формування (рис. 4);

2) враховувати основні аналітичні залежності, що розкривають результативність діяльності підприємства (або систему визначення результату економічної діяльності підприємства «інформація – ресурс – час») (рис. 5).

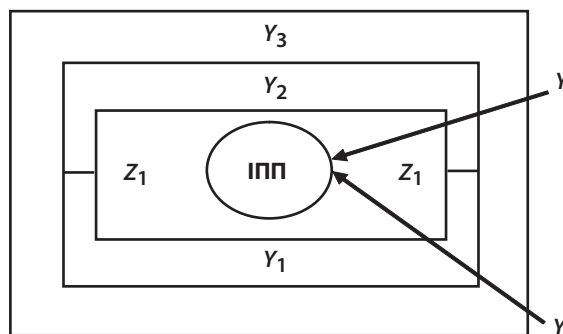
Поряд з тим, ефективне визначення стану ОФП персоналу (управлінської та особистісної складових) дозволить оптимізувати стратегію розвитку підприємства, оцінити перспективи його функціонування, підвищити конкурентоспроможність підприємства та ІПП в контексті системи «інвестор – реципієнт».

ЛІТЕРАТУРА

1. Скриньковський Р. М. Аналіз підходів щодо оцінювання інвестиційної привабливості промислових підприємств / Р. М. Скриньковський // Проблеми економіки та управління. Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2006. – Вип. № 554. – С. 74 – 79.

2. Скриньковський Р. М. Методика оцінювання інвестиційної привабливості підприємств машинобудування

/ Р. М. Скриньковський // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 7 (85). – С. 228 – 240.

Умовні позначення:

- ІПП – інвестиційна привабливість підприємства;
- Y_1, Y_2, Y_3 – фактори впливу на ІПП, відповідно на рівні регіону, галузі та держави;
- Z_1 – фактори впливу на ІПП на рівні підприємства;
- Y – вплив факторів впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на ІПП.
- напрям впливу факторів на ІПП.

Рис. 4. Фактори впливу на інвестиційну привабливість підприємства

Джерело: [7, с. 65], сформовано на підставі [17, с. 61].

Рис. 5. Основні аналітичні залежності, що розкривають результативність діяльності підприємства (система визначення результату економічної діяльності «інформація – ресурс – час»)

Джерело: [18, с. 250; 19, с. 12] – розробка науковця [20].

3. Скриньковський Р. М. Методичні підходи до економічного оцінювання інвестиційної привабливості машинобудівних підприємств для портфельних інвесторів / Р. М. Скриньковський // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 4 (118). – С. 177 – 186.

4. Янковська Л. А. Формування освітньо-фахового потенціалу в системі соціально-економічного розвитку регіону : автореф. дис. ... докт. екон. наук: 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Л. А. Янковська. - Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2008. – 40 с.

5. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання : [монографія] / [А. О. Єпіфанов, Н. А. Дехтяр, Т. М. Мельник та ін.]; за ред. д. е. н. А. О. Єпіфанова – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 286 с.

6. Буднікова Ю. В. Інвестиційна привабливість як економічна категорія / Ю. В. Буднікова, О. М. Таряник // Вісн. Хмельн. нац. ун-ту. – 2011. – № 2. – Т. 1. – С. 125 – 128.

7. Скриньковський Р. М. Методичні рекомендації до оцінювання інвестиційної привабливості підприємств / Р. М. Скриньковський // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – грудень. – № 23. – С. 62 – 67.

8. Тарусіна Н. Е. Теоретичні підходи до формування освітньо-фахового потенціалу / Н. Е. Тарусіна // 36. наук. праць: «Управління інноваційними проектами та об'єктами інтелектуальної власності». – Донецьк : ДонДУУ, 2010. – Т. 11. – (Серія «Держ. управління»; вип. 148) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpdduu/du/2010_148/035.pdf

9. Словник іншомовних слів / За ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. – Київ : Гол. редакція Укр. Радян. Енциклопедії АН УРСР, 1975. – 776 с.

10. Інф.-довідков. сайт Буського району «Перспектива» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.busk.com.ua/kultura_&_mystectvo.htm

11. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : [монографія] / С. Ф. Голов. – К. : Центр навч. літ., 2007. – 522 с.

12. Кузьмін О. Є. Теоретичні та прикладні засади менеджменту : [навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл.] / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник; Нац. ун-т «Львівська політехніка». – [3-те вид., доп. і перероб.]. – Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка» (Інф.-видавнич. центр «ІНТЕЛЕКТ +» Ін-ту післядипломної освіти), «Інтелект-Захід», 2007. – 384 с.

13. Новіков В. Тенденції розвитку вимог до компетентності лабораторій згідно ISO/IEC 17025:2005 / В. Новіков, В. Никитюк // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2006. – № 1. – С. 30 – 32.

14. Воронкова А. Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация / А.Э.Воронкова. – Луганск : Изд-во Восточно-украинского национального университета, 2000.

15. Кузьмін О. Є. Менеджмент : [навч. посібн.] / О. Є. Кузьмін, Н. Т. Мала, О. Г. Мельник, О. Р. Саніна; Нац. ун-т «Львівська політехніка». – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2012. – 240 с.

16. Голубева Т. О. Використання методу оцінювання в задачах інваріантного управління / Т. О. Голубева, В. М. Дубовой // Вісн. Вінницького політехн. інституту. – 2007. – № 1. – С. 5 – 9.

17. Активізація і підвищення ефективності інвестиційних процесів на підприємствах / В. М. Хобта, О. Ю. Попова, А. В. Мешков : [монографія] / НАН України. Ін-т екон. промсті. МОН України. ДонНТУ. – Донецьк, 2005. – 343 с.

18. Скриньковський Р. М. Основні проблеми використання державних методик до оцінювання інвестиційної привабливості машинобудівних підприємств / Р. М. Скриньковський // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2011. – № 2. – С. 242 – 252.

19. Скриньковський Р. М. Процесно-структурована модель оцінювання інвестиційної привабливості підприємства / Р. М. Скриньковський // Матеріали за 8-а міжнародна научна практична конференція [«Achievement of high school – 2012»], (България, Софія, 17-25.11.2012 r.). – Т. 7. Ікономики: Софія. «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2012. – С. 9 – 13.

20. Олесюк О. І. Результативність діяльності підприємств як основа формування їх інвестиційної привабливості / О. І. Олесюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 3. – С. 21 – 26.

REFERENCES

Budnikova, Yu. V., and Tarianyk, O. M. "Investytsiina pryvablyvist iak ekonomichna katehoriia [Investment attractiveness as an economic category]." *Visn. Khmeln. nats. un-tu*, vol. T. 1., no. 2 (2011): 125-128.

Golov, S. F. *Bukhhalterskyi oblik v Ukraini: analiz stanu ta perspektyvy rozvytku* [Accounting in Ukraine: analysis and prospects]. Kyiv: Tsentr navch. lit., 2007.

Holubieva, T. O., and Dubovoi, V. M. "Vykorystannia metodu otsiniuvannia v zadachakh invariantnoho upravlinnia [Using invariant evaluation of management problems]." *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, no. 1 (2007): 5-9.

Inf.-dovidkov. sait Buskoho raionu "Perspektyva". http://www.busk.com.ua/kultura_&_mystectvo.htm

Kuzmin, O. Ie., and Melnyk, O. H. *Teoretychni ta prykladni zasady menedzhmentu* [Theoretical and applied principles of management]. Lviv: Lvivska politekhnika; Intel'ekt-Zakhid, 2007.

Kuzmin, O. Ie. and others. *Menedzhment* [Management]. Lviv: Lvivska politekhnika, 2012.

Khobta, V. M., Popova, O. Yu., and Mieshkov, A. V. *Aktyvizatsiia i pidvyshchennia efektyvnosti investytsiinykh protsesiv na pidpriemstvakh* [Increased investment and improve the business processes]. Donetsk, 2005.

Novikov, V., and Nykytiuk, V. "Tendentsii rozvytku vymoh do kompetentnosti laboratorii zhidno ISO/IEC 17025:2005 [Trends requirements for the competence of laboratories according to ISO / IEC 17025:2005]." *Standartyzatsiia, sertyfikatsiia, iakist*, no. 1 (2006): 30-32.

Olesiuk, O. I. "Rezultatyvnist diialnosti pidpriemstv iak osnova formuvannia ikh investytsiinoi pryvablyvosti [The performance of the enterprise as a basis for forming their investment attractiveness]." *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 3 (2009): 21-26.

Skrinkovskiy, R. M. "Metodyka otsiniuvannia investytsiinoi pryvablyvosti pidpriemstv mashynobuduvannia [Methods of evaluation of investment attractiveness of engineering enterprises]." *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 7(85) (2008): 228-240.

Skrinkovskiy, R. M. "Analiz pidkhodiv shchodo otsiniuvannia investytsiinoi pryvablyvosti promyslovykh pidpriemstv [Analysis of approaches to the evaluation of investment attractiveness of industrial]." *Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 554 (2006): 74-79.

Skrinkovskiy, R. M. "Metodychni pidkhody do ekonomichnoho otsiniuvannia investytsiinoi pryvablyvosti mashynobudivnykh pidpriemstv dlia portfelnykh investoriv [Methodological approaches to the economic evaluation of investment attractiveness of engineering companies for portfolio investors]." *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4(118) (2011): 177-186.

Skrinkovskiy, R. M. "Metodychni rekomendatsii do otsiniuvannia investytsiinoi pryvablyvosti pidpriemstv [Guidelines to the evaluation of investment attractiveness of enterprises]." *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 23 (2011): 62-67.

Skrinkovskiy, R. M. "Osnovni problemy vykorystannia derzhavnykh metodyk do otsiniuvannia investytsiinoi pryvablyvosti mashynobudivnykh pidpriemstv [The main problems of using public methods to the evaluation of investment attractiveness of engineering companies]." *Derzhava ta rehiony*, no. 2 (2011): 242-252.

Skrinkovskiy, R. M. "Protsešno-strukturovana model otsiniuvannia investytsiinoi pryvablyvosti pidpriemstva [Process-structured model of evaluation of investment attractiveness]." Sofia: Bial GRAD-BG, 2012. 9-13.

Slovnnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]. Kyiv: Hol. redaktsiia Ukr. Radian. Entsyklopedii AN URSS, 1975.

Tarusina, N. E. "Teoretychni pidkhody do formuvannia osvityno-fakhovoho potentsialu [Theoretical approaches to educational and professional potential]." http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpdduu/du/2010_148/035.pdf

Voronkova, A. E. *Strategicheskoe upravlenie konkurentosposobnym potentsialom predpriiatiia: diagnostika i organizatsiia* [Strategic management of competitive potential of the enterprise: Diagnosis and organization]. Lugansk: Izd-vo Vostochnoukrainskogo natsionalnogo universiteta, 2000.

Yankovska, L. A. "Formuvannia osvityno-fakhovoho potentsialu v systemi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu [Formation educational and professional potential in the system of social and economic development]." *avtoref. dys. ... dokt. ekon. nauk: 08.00.07*, 2008.

Yepifanov, A. O., Dekhtiar, N. A., and Melnyk, T. M. *Otsinka kredytopromozhnosti ta investytsiinoi pryvablyvosti sub'ektiv hospodariuvannia* [Credit rating and investment attractiveness entities]. Sumi: UABS NBU, 2007.

КЛАСТЕРИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ НА ПРОМИСЛОВІ ПІДПРИЄМСТВА

КУЗЬМІН О. Є., САТАЛКІНА Л. О.

УДК 658.152

Кузьмін О. Є., Саталкіна Л. О. Кластери як важливий чинник залучення інвестицій на промислові підприємства

Розглянуто основні теоретичні аспекти поняття «кластер». На основі опрацьованих науково-літературних джерел визначено поняття «кластер» і розкрито його особливості. Також наведено класифікацію промислових кластерів, визначено позитивні та негативні сторони кластерної моделі економіки. Зазначено етапи формування кластерів і розглянуто моделі кластерних об'єднань. Окремо розглянуто процес становлення кластерів у деяких країнах світу із зазначенням передумов, особливостей і результатів цього процесу. Визначено вплив кластерів на процес залучення інвестиційних коштів і формування інвестиційного портфелю підприємства. Сформовано модель впливу кластерів на процес формування інвестиційного портфелю підприємств.

Ключові слова: кластери, кластерні об'єднання, кластерна модель економіки, інвестиції, інвестиційний портфель.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 18.

Кузьмін Олег Євгенович – доктор економічних наук, професор, директор Інституту економіки і менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: okuzmin@lp.edu.ua

Саталкіна Лілія Олександрівна – аспірантка, кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: lilishka15@mail.ru

УДК 658.152

Кузьмин О. Е., Саталкина Л. А. Кластеры как важный фактор привлечения инвестиций на промышленные предприятия

Рассмотрены основные теоретические аспекты понятия «кластер». Опираясь на результаты научно-литературных источников, определена суть понятия «кластер» и раскрыты его особенности. Также представлена классификация промышленных кластеров, рассмотрены преимущества и недостатки кластерной модели экономики. Указаны этапы формирования кластеров и рассмотрены модели кластерных объединений. Отдельно рассмотрен процесс становления кластеров в некоторых странах мира с указанием предпосылок, особенностей и результатов этого процесса. Определено влияние кластеров на процесс привлечения инвестиционных средств и формирования инвестиционного портфеля предприятия. Сформирована модель влияния кластеров на процесс формирования инвестиционного портфеля предприятия.

Ключевые слова: кластеры, кластерные объединения, кластерная модель экономики, инвестиции, инвестиционный портфель.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Библ.:** 18.

Кузьмин Олег Евгеньевич – доктор экономических наук, профессор, директор Института экономики и менеджмента, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: okuzmin@lp.edu.ua

Саталкина Лилия Александровна – аспирантка, кафедра менеджмента и международного предпринимательства, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: lilishka15@mail.ru

UDC 658.152

Kuzmin O. Y., Satalkina L. A. Clusters as an important factor of attraction of investments to industrial plants

The article considers main theoretical aspects of the «cluster» notion. Based on the results of scientific and bibliographic sources it defines the essence of the «cluster» notion and describes its specific features. It also provides classification of industrial clusters, considers advantages and disadvantages of the cluster model of economy. It states stages of formation of clusters and considers models of cluster pools. It considers the process of establishment of clusters in some countries of the world with specification of prerequisites, specific features and results of this process. It determines influence of clusters on the process of attraction of investments and formation of investment portfolio of a plant. It forms a model of clusters influence on the process of formation of investment portfolio of a plant.

Key words: clusters, cluster pools, cluster model of economy, investments, investment portfolio.

Pic.: 4. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 18.

Kuzmin Oleg Ye. – Doctor of Science (Economics), Professor, Director of the Institute of Economics and Management, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: okuzmin@lp.edu.ua

Satalkina Liliya A. – Postgraduate Student, Department of Management and International Business, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: lilishka15@mail.ru

Наприкінці ХХ століття особлива увага зосереджується на дослідженні кластерної моделі економіки. Передумовою цього є те, що, з огляду на сучасні тенденції у розвитку економіки, важливого значення набуває розвиток регіонів на основі їх конкурентних переваг. Це дає поштовх до розвитку національної економіки, а відповідно, і до підвищення її конкурентоспроможності. У процесі забезпечення сталого розвитку регіонів дієвим методом є кооперація суб'єктів

підприємницької діяльності. Такий вид кооперації, у процесі якої підприємства об'єднуються спільною системою від виробництва до реалізації певного продукту (як товару так і послуги), можна назвати «кластером». З огляду на результати світової практики, можна зробити висновок, що кластерна модель приносить позитивні результати для розвитку економіки. Також окремо слід відмітити вплив кластерів на процес залучення інвестицій на підприємства.

Багато науковців зробили свій внесок у формування поняття «кластер», дослідження результатів впровадження кластерної моделі економіки, а також визначення результатів її функціонування. Перші кроки у формуванні ідеї кластерного підходу здійснив А. Маршалл. Дослідження Маршалла у своїх наукових працях продовжив Й. Шумпетер. Вважається, що найбільший внесок у дослідження кластерної моделі економіки здійснив М. Портер [1, с. 81 – 82].

За визначенням М. Портера, «кластери – об'єднані географічно підприємства та організації, що відносяться до них, які працюють у певній сфері та пов'язані технологіями і досвідом». Зазвичай кластери існують на тій географічній території, де є можливість спрощення процесів комунікації, взаємодії персоналу та логістичної діяльності [2, с. 4].

Серед вітчизняних науковців багато уваги питанням кластерів у своїх роботах приділяє професор С. Соколенко. Згідно з дослідженнями С. Соколенка, запровадження кластерної моделі економіки, є методом протидії та боротьби з економічною кризою. С. Соколенко зазначає, що саме формування одинадцяти виробничих кластерів допомогло Фінляндії подолати кризу, яка виникла в 1991 р. [3].

Можна припустити, що така точка зору зумовлена тим, що кластери є сприятливим середовищем для розвитку малих і середніх підприємств. У свою чергу, малі та середні підприємства, порівняно з великими виробничими комплексами, менше піддаються кризовим впливам. Крім того, у межах кластера активно здійснюється інноваційно-інвестиційна політика, а також функціонування промислового кластера підтримується з боку держави.

Аналізуючи статтю М. Дельгадо, М. Портера та С. Стерна [4, с. 1, 33], роботи В. І. Чужикова, О. Д. Лук'яненка [1, с. 81], а також проводячи власні дослідження, зазначимо, що запровадження кластерного підходу призводить до таких позитивних зрушень:

- ✦ промисловість, яка функціонує за принципом кластерного підходу, характеризується вищим рівнем зайнятості;
- ✦ розвиток промисловості у регіоні покращується із формуванням галузево-споріднених кластерів у сусідніх регіонах;
- ✦ кластери є чинником впливу на залучення кваліфікованих працівників та дослідників для підвищення конкурентоспроможності продукції;
- ✦ кластери є центром концентрації інноваційних технологій, як у традиційних так і у нових галузях економіки;
- ✦ кластери є формою концентрації інвестиційних коштів на підприємства;
- ✦ кластерні об'єднання впливають на розвиток і використання конкурентних переваг регіону.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблеми формування кластерів проаналізовані у працях багатьох науковців. Проте важливим аспектом у дослідженні кластерів залишається їх вплив на інвестиційні процеси. А саме, на процеси залучення

інвестицій промисловими підприємствами та формування їх інвестиційних портфелів.

Мета роботи: визначення теоретичних аспектів у понятті «кластер», дослідження процесу становлення кластерної моделі економіки у світі, аналізування впливу кластерних об'єднань на процес залучення інвестиційних ресурсів і формування інвестиційного портфелю підприємства.

Перш ніж говорити про вплив на інвестиційні процеси, важливо визначити поняття «кластер» та його особливості. Кластер є відкритою системою, складові елементи якої взаємодіють як із внутрішнім так і з зовнішнім середовищем. На вході цієї системи є матеріальні, фінансові, трудові, енергетичні, інформаційні ресурси, а на виході – продукція, соціальна відповідальність, конкурентоспроможність, інноваційність [5, с. 17]. Отже, сформулюємо визначення для поняття «кластер».

Кластер – це територіально обмежена система підприємств, яка забезпечує цикл від виробництва до реалізації продукції, у межі якої входять: підприємства основного виробництва, підприємства та організації, що обслуговують основне виробництво, фінансові організації, а також науково-дослідні установи, які забезпечують інноваційний розвиток.

Аналізуючи наукові праці [6, с. 83; 2, с. 4], а також проводячи власні дослідження про поняття кластера, розглянемо особливості кластерних об'єднань:

- ✦ промислові кластери – це група економічно взаємопов'язаних, але юридично незалежних компаній, різних за статусом і об'єднаних для досягнення спільної мети;
- ✦ підприємства всередині кластера можуть не тільки співпрацювати, але й конкурувати;
- ✦ кластерні одиниці мають бути територіально сконцентровані (у межах одного, декількох регіонів країни або на території декількох країн);
- ✦ спеціалізуються у специфічній галузі і мають підтримку технологічну та інтелектуальну;
- ✦ спрямовані на інноваційний розвиток;
- ✦ діє група підприємств, об'єднаних системою переходу продукту від виробництва до реалізації, що посилює конкурентні позиції об'єднання.

Для кращого розуміння кластерів, як кінцевого результату, розглянемо процес їх формування та становлення. На *рис. 1* зображено процес формування та розвитку кластера.

Діяльність кластерних об'єднань базується на постійному розвитку, роботі за новими технологіями, розширенні діяльності, розробці інноваційної політики. Це є причиною того, що кластерні об'єднання потребують інвестиційного забезпечення. Результатом цього є те, що кластери стають центрами залучення зовнішніх інвестицій. Також, у межах кластерів полегшується розподіл інвестиційних ресурсів між підприємствами-учасниками кластерних об'єднань. Таким чином, якщо об'єднання підприємств у кластери має такий вплив на інвестиційні процеси, доцільно виділити етап, який відображає інвестиційний аспект функціонування кластерів (див. *рис. 1*).

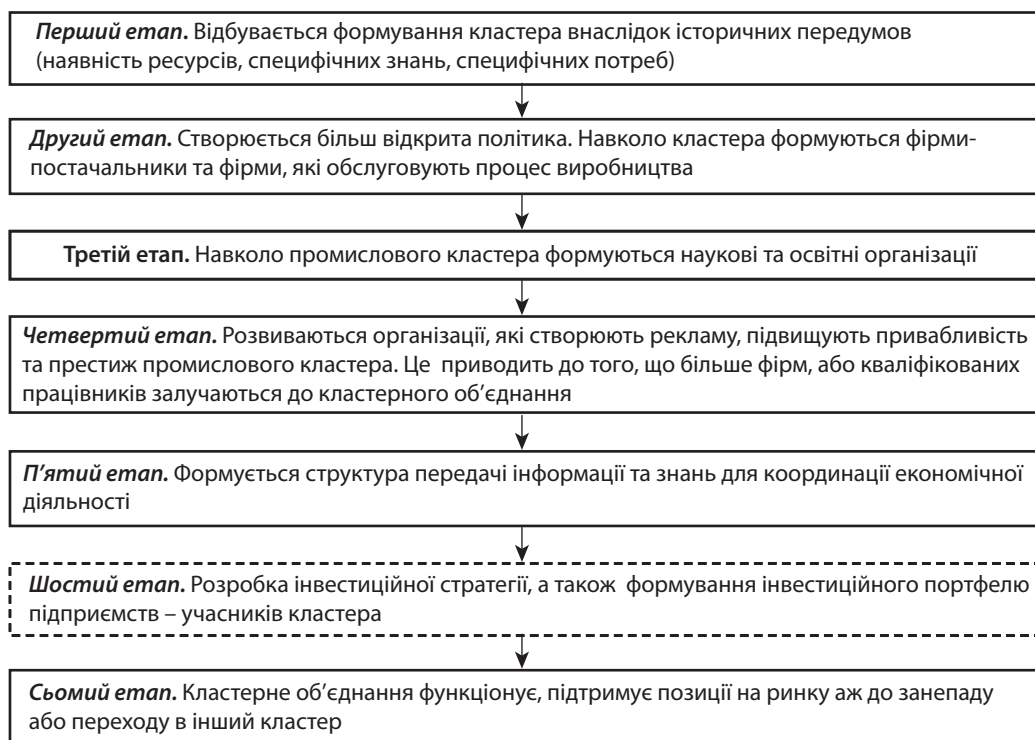

Рис. 1. Схема формування та розвитку кластера

Розроблено на основі [2, с. 5], [] – запропоновано авторами.

Промислові кластери можуть мати різну структуру та діяти у різних стратегічних напрямках. Науковці подають абсолютно різний спектр ознак для класифікації кластерів. Аналізуючи опрацьовані науково-літературні джерела, розглянемо одну з можливих класифікацій кластерних об'єднань (табл. 1). Доцільно також зазначити, що за рівнем локалізації кластери поділяються на міські, регіональні, національні, міжнародні [6, с. 84 – 85].

Визначимо наслідки функціонування кластерів для економіки країни. У табл. 2 наведено переваги та недоліки функціонування кластерних об'єднань. Огляд

науково-літературних джерел за даною тематикою дозволяє зробити висновок, що вплив функціонування кластерів на економіку слід розглядати у трьох комплексних напрямках.

Виходячи з історичних особливостей розвитку економіки різних країн, науковцями виділено моделі формування промислових кластерів. На рис. 2 наведено перелік існуючих моделей кластерних об'єднань.

Незалежно від особливостей будь-якої моделі, для формування кластерів характерною є послідовність певних етапів (рис. 3).

Таблиця 1

Класифікація промислових кластерів за характерними ознаками

Типи кластерів	Характеристики
1	2
За пріоритетними аспектами розвитку:	
Науково-інноваційний	Пріоритетним є науковий аспект. Базою для формування нової технології виробництва або створення нового продукту стають науково-дослідні організації, комерційні наукові організації, ВНЗ і творчі колективи. Характерною рисою таких кластерів є інноваційність продукції
Територіальний	Мають місце, коли на певній обмеженій території сформовано ланцюг зв'язків, який забезпечує проходження новим продуктом стадій від початку виробництва до кінцевого споживача. Характерною рисою є існування ланцюга «постачальник – виробник – відділ збуту – клієнт». У таких кластерах наявною є ресурсна база
Галузевий	Формуються навколо підприємств, які є стратегічними для певного регіону. Характерними рисами цих кластерів є: орієнтація продукції на зарубіжний ринок; значна частка продукції у валовому продукті регіону; висока концентрація виробництва
За цілями формування:	
Інфраструктурно-інноваційний	Характерним є переосвоєння наявної інфраструктури на основі нових технологічних рішень
Інфраструктурний	У таких кластерах інфраструктура створюється на основі нових принципів і ефектів. Характерним є формування нової системи виробництва

1	2
Ультроструктурний мета-промисловий	Передбачено переозброєння промисловості. Характерним є створення ряду підприємств для впровадження нової технології
Адаптаційно-технологічний	Характерним є запозичення і впровадження передових технологій для заміщення імпорту
За структурою:	
Горизонтальна інтеграція	Характерним є входження у кластер підприємств різних галузей на рівних правах
Вертикальна інтеграція	Зберігається ієрархічний зв'язок підприємств, які об'єднані одним виробничим процесом
Міжрегіональна інтеграція	У структурі кластера присутні підприємства з різних регіонів. Тут може спостерігатися як горизонтальна, так і вертикальна інтеграція
За стадією життєвого циклу:	
Ембріональні	Процеси кооперації лише починаються. Вік такого кластера складає менше 25 років
Розвинені	Наявна повноцінна структура кластера. Сформовані горизонтальні і вертикальні зв'язки, існує постійне зростання конкурентоспроможності. Вік кластера більше 25 років
Зрілі	Є стабільна структура кластера, але сповільнюються темпи зростання та інноваційного розвитку. Економічна роль кластера для регіону зменшується. Вік кластера більше 100 років
За цільністю:	
Щільні	Характерною є наявність великої кількості підприємств всередині кластера.
Розріджені	Характерною є наявність малої кількості підприємств всередині кластера

Сформовано на основі [7, с. 13 – 15; 6, с. 84 – 85].

Таблиця 2

Вплив функціонування кластерних об'єднань на рівень розвитку регіону

Позитивний вплив	Негативний вплив
1. Вплив на зміну продуктивності роботи підприємств:	
<ul style="list-style-type: none"> створюється єдиний простір, що полегшує обмін інформацією, реалізацію управлінських рішень, формування спільної стратегії; підприємства здійснюють взаємну підтримку ресурсами; кластерні об'єднання діють на основі спеціалізації та кооперації; здійснюється контроль за використанням залучених інвестицій; вартість ресурсів зменшується в результаті спільних закупівель; підвищується якість та розширяється асортимент продукції; здійснюється спільна маркетингова політика; існує можливість гнучкого переміщення ресурсів 	<ul style="list-style-type: none"> у моделях кластерних об'єднань, де ядром є велике або стратегічне підприємство регіону існує небезпека недоотримання капіталу малими підприємствами; підприємства-учасники обмежені спільною політикою кластера
2. Вплив на темпи інвестиційно-інноваційного розвитку:	
<ul style="list-style-type: none"> нові технології впроваджуються прискореними темпами; внаслідок взаємодії учасників кластерного об'єднання полегшується обмін знаннями щодо інноваційних методів; нижчою є ціна експерименту, доступ до експертів простіший; полегшується процес залучення та розподілу інвестиційних коштів 	<ul style="list-style-type: none"> внаслідок великих масштабів в інфраструктурі кластерного об'єднання збільшується можливість витікання конфіденційної інформації
3. Вплив на створення нових підприємств:	
<ul style="list-style-type: none"> підприємства активно здійснюють інвестиційну діяльність, що призводить до виникнення нових підприємств; сприятливими є умови для функціонування підприємств і компаній, які обслуговують основні виробничі підприємства; капітал спрямовується до тих галузей, які можуть використати його продуктивніше 	<ul style="list-style-type: none"> існує можливість втрати учасниками об'єднання самостійності, внаслідок підпорядкування менших підприємств великим компаніям, які є ядром кластера; внаслідок об'єднання підприємств спільною метою на довгостроковий період існує небезпека монополізації

Сформовано на основі [8 с. 4 – 8; 9; 10, с. 118].

Зазначимо, що ідея формування кластерних об'єднань вперше виникла на початку ХХ століття в Італії [15, с. 185]. Для кращого уявлення про рівень розвитку кластерної моделі економіки у світі, розглянемо особливості функціонування промислових кластерів в деяких країнах (табл. 3).

В Україні перший кластер було сформовано у 1998 році у Хмельницькій області. На сьогоднішній день у вітчизняній економіці діють кластерні об'єднання в Івано-Франківській, Полтавській, Черкаській, Харківській, Одеській, Рівненській областях, у місті Севастополі. Кластерні об'єднання функціонують в будівельній, швейній, харчовій, туристичній, деревообробній машинобудівній галузях.

Рис. 2. Моделі формування кластерних об'єднань

Розроблено на основі [11, с. 329; 7, с. 16].

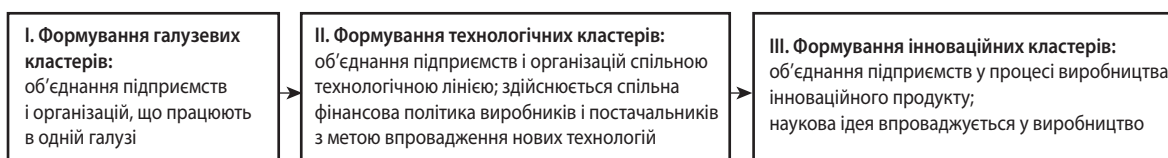

Рис. 3. Етапи становлення кластерів (Розроблено на основі [8, с. 13])

Таблиця 3

Світовий досвід формування та розвитку кластерних об'єднань

Країна	Історичні передумови формування	Особливості кластерної політики	Результат впровадженої кластерної політики
1	2	3	4
Італія	<ul style="list-style-type: none"> Вперше розвинуто модель економіки на основі об'єднань підприємств, найманих робітників, держави та банків, що дало початок зародження кластерних структур. Сформовано «італійську модель» розвитку кластерів – активне співробітництво підприємств малого, середнього і великого бізнесу. Запроваджено стратегію, згідно з якою технологічні процеси були перенесені у країни, які розвивалися 	Розвитку кластерів сприяла підтримка зв'язків між представниками малого бізнесу	Спеціалізуються на промислових кластерах з виготовлення взуття, аксесуарів, одягу, текстильної продукції. Діє 7 кластерів. Залучено 69 тис. підприємств, 600 тис. робочих місць
Австрія	<ul style="list-style-type: none"> До процесу управління економікою залучалися представники Австрійської економічної школи. Розпочали і активно стимулювали процес зв'язку між дослідницькими інститутами та виробничими одиницями. Розвивали транскордонні кластери з Німеччиною, Швейцарією, Італією, Угорщиною 	На розвиток кластерної моделі впливали закордонні компанії. Результатом вдалої кластерної політики стало відродження автомобілебудування	Спеціалізуються на промислових кластерах з виготовлення одягу, текстилю, взуття, продуктів харчування, автомобілебудування. Діє 10 кластерів, які об'єднують 417 фірм. Створено трансграничні кластери з Німеччиною, Італією, Угорщиною, Швейцарією
Данія	<ul style="list-style-type: none"> Запропоновано підхід до міжфірмового співробітництва. Досліджували промислові комплекси як окремі економічні системи в регіональному масштабі за галузями, а також аналізували шляхи передачі знань і технологій 	Регіональні кластери утворювалися як у традиційних галузях виробництва, так і на основі нових технологій	Спеціалізуються на промислових кластерах з виробництва молочних продуктів, тканин, одягу, меблів, мобільного зв'язку. Діє 29 кластерів (40% вісх фірм країни, забезпечуючи 60% експорту)

1	2	3	4
Фінляндія	<ul style="list-style-type: none"> У кінці ХХ століття змінюється структура виробництва на користь високотехнологічних галузей. Створено «кластерні каркаси» – тобто пріоритетні галузі, які представляли ряд конкурентних напрямів. Відбувся перехід економіки від підтримки базових повільно зростаючих галузей до розвитку високотехнологічних 	У кластерні об'єднання входять фірми з різних галузей. Нові кластери формуються шляхом взаємопроникнення існуючих	Діє 9 кластерів, які є «кластерним каркасом» економіки. Основну частку експорту забезпечують інформаційний лісовий і телекомунікаційний кластери
Російська Федерація	<ul style="list-style-type: none"> Сформовано політику, метою якої є підвищення конкурентоспроможності Росії шляхом створення особливих економічних зон. Кластерні моделі радянських вчених були успішно запроваджені в інших країнах і лягли в основу кластерного розвитку Росії. Сформульована Концепція кластерної політики, яка спрямована на розвиток інноваційних кластерів. На основі природно-ресурсного потенціалу сформовано Південний федеральний округ 	Запровадження кластерної моделі промисловості знаходиться на початковому етапі. Існуючі кластери, в основному, знаходяться на ембріональній стадії розвитку	Діє 72 кластери, формується ще 74. Основними галузями є нафтова, лісопереробна, легка, будівельна промисловості, машинобудування, суднобудування, інформаційні технології. Кластери сконцентровані у Самарській області та Санкт-Петербурзі
Франція	<ul style="list-style-type: none"> Процес формування та розвитку кластерних об'єднань відбувався повільніше, ніж в інших країнах Європи. Інноваційна діяльність регулювалася централізовано. Запроваджувалося бюджетне асигнування для розвитку наукоємних видів бізнесу, здійснювалася підтримка науково-дослідних розробок на потреби промисловості 	Підприємства сконцентровані навколо великої компанії	Загалом діє 144 кластери, 82 кластери знаходяться в процесі становлення (серед них кластер в галузі авіації в Тулузі). Лідером є парфумерний кластер.
США	<ul style="list-style-type: none"> Промислові кластери формувалися як мережеві структури, з метою спільного навчання, здійснення маркетингової діяльності, спільних закупівель. Успішного результату досягнуто в результаті створення кластерного об'єднання «Силіконова долина» 	Характерне мале втручання уряду в процес розвитку кластерних об'єднань. Підприємства кластерів конкурують на глобальному рівні	Діє 380 кластерів, які працюють у сфері високих технологій, виробництва споживчих товарів, послуг, видобутку ресурсів. У межах кластерних об'єднань виробляється 61% ВВП, зосереджено 57% трудових ресурсів

Розроблено на основі [12, с. 185 – 190; 13, с. 41 – 45; 14, с. 68 – 71; 15, с. 221 – 224].

Загалом, формування кластерів в Україні здійснюється повільно оскільки не впроваджується належна державна політика [14, с. 70 – 71]. Окремою складністю виступає необхідність забезпечення умов для ефективного розвитку малого бізнесу [3]. Як вже було зазначено в даній роботі, кластерне об'єднання стає центром концентрації інвестиційних коштів, що впливає на формування інвестиційної стратегії підприємств-учасників кластера. У межах інвестиційної стратегії підприємства формують інвестиційні портфель за напрямками джерел залучення або за напрямками вкладення цих коштів [16]. Узагальнюючи результати досліджень щодо особливостей кластерів та інвестиційних процесів в їх межах [17, 18], а також беручи до уваги вищезазначені напрямки формування інвестиційного портфелю, можна запропонувати модель, яка відобразатиме вплив кластерних об'єднань на формування інвестиційного портфелю підприємства (рис. 4).

ВИСНОВКИ

Отже, можна зробити висновок, що протягом останнього десятиріччя кластерна модель економіки слу-

жить успішним інструментом розвитку регіонів західних країн. На нашу думку, ефективність цієї моделі викликана в першу чергу можливістю регіонів розвиватися відповідно до своїх конкурентних переваг. Виходячи з досвіду зарубіжних країн кластери можна розглядати як інструмент для боротьби з кризовими небезпеками, оскільки вони дають поштовх до розвитку малого та середнього бізнесу, а також є центром концентрації інвестиційних коштів. Згідно з результатами дослідження можна зазначити, що об'єднання підприємств у кластери впливає на процеси формування інвестиційних портфелів підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Чужиков В. І. Кластерна політика Європейського союзу / В. І. Чужиков, О. Д. Лук'яненко // Економіка України. – 2013. – № 2 (615). – С. 81 – 91.
2. IRE subgroup «Regional clustering and networking as innovation drivers»: An overview of policies and praxis in Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.europe-innova.eu/c/document_library/get_file?folderId=148901&name=DLFE-6122.pdf

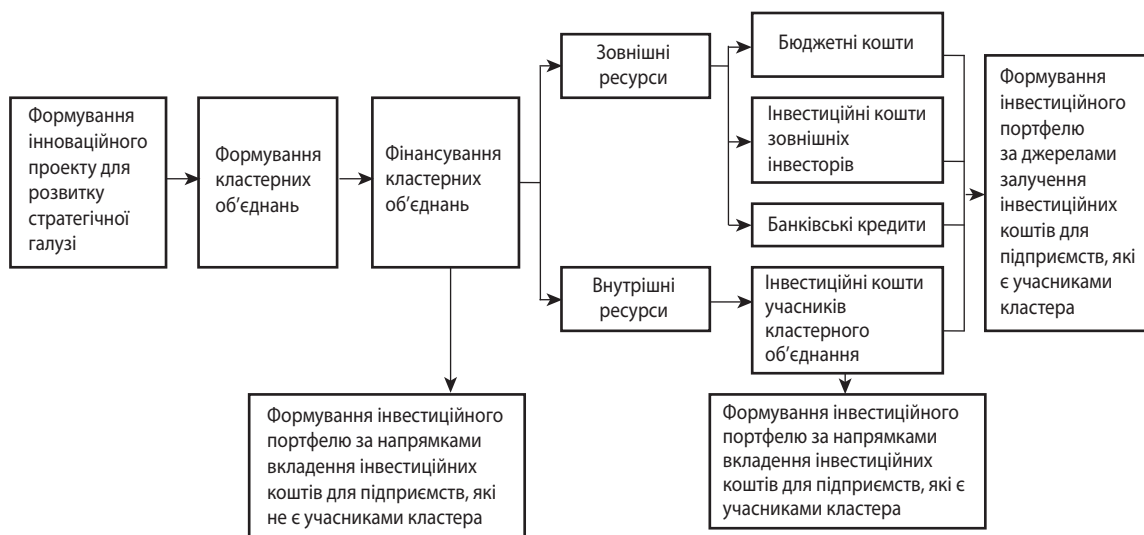

Рис. 4. Модель впливу кластерних об'єднань на формування інвестиційного портфелю підприємства

3. Інноваційні кластери допомагають подолати кризу: (Круглий стіл в КТПП та ІЕП НАНУ: «Шляхи виходу з кризи економіки України») [Електронний ресурс] / С. І. Соколенко. – 2008. – Режим доступу: <http://ucluster.org/sokolenko/2008/11/innovatsiyni-klastery-dopomagayut-podolaty-kryzu/>

4. Delgado M. Convergence, Clusters, and Economic Performance [Електронний ресурс] / M. Delgado, M. Porter, S. Stern // Working paper. – 2008. – Режим доступу : http://astro.temple.edu/~mdelgado/index_files/DPS_Cluster.pdf

5. Кузьмін О. Є. Кластери як чинник інноваційного розвитку підприємств і територіальних утворень / О. Є. Кузьмін, В. Й. Жежуха // Економіка України. – 2010. – С. 14 – 23.

6. Маркович І. Промислові кластери як інноваційна модель організації національного господарства / І. Маркович // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 2(35). – С. 82 – 87.

7. Тищенко О. М. Класифікація промислових кластерів: типи й моделі / О. М. Тищенко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 4. – С. 12 – 18.

8. Кластери та інноваційний розвиток України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ufpp.gov.ua/ckfinder/userfiles/files/lib_bissnes/klasterS.pdf

9. Береза А. А. Кластеризація: теоретичне підґрунтя, міжнародний та вітчизняний досвід [Електронний ресурс] / А. А. Береза, М. П. Войнаренко – 2012. – Режим доступу : <http://worldukraine.org/?p=1425>

10. Перевознікова О. В. Формування кластерів, як засіб підвищення конкурентоспроможності регіону / О. В. Перевознікова // Економічний простір – 2010. – №43. – С. 113 – 121.

11. Бойко Л. І. Кластери як одна з ефективних форм співробітництва / Л. І. Бойко, С. В. Кудря // Економічний простір. – 2009. – № 22/1. – С. 327 – 331.

12. Вишнякова І. В. Досвід становлення та розвитку кластерів в окремих країнах Північної, Східної і Центральної Європи / І. В. Вишнякова // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 1(9). – С. 184 – 193.

13. Карпенко О. О. Аналіз світового досвіду кластерного утворення / О. О. Карпенко // Вісник економіки транспорту і промисловості – 2011. – № 36. – С. 41 – 46.

14. Пушкар Т. А. Світовий досвід формування й розвитку мережевих і кластерних об'єднань / Т. А. Пушкар, В. Г. Федорова // Економічний часопис XXI – 2011. – № 11/12. – С. 68 – 71.

15. Ковальова Ю. М. Практичні приклади функціонування кластерів у світі / Ю. М. Ковальова, Н. В. Алишева // Механізм регулювання економіки – 2008. – №2. – С. 214 – 226.

16. Лижник Ю. Б. Формування інвестиційно-інноваційного портфелю підприємства [Електронний ресурс] / Ю. Б. Лижник. – Режим доступу : <http://intkonf.org/lizhnikyub-formuvannya-investitsiynogo-innovatsiynogo-portfelyu-pidpriemstva/>

17. Кризька Р. Ю. Регіональні інвестиційно-інноваційні кластери: актуальні проблеми запровадження в Україні / Р. Ю. Кризька // Держава та регіони. – [Сер. Державне управління]. – 2011. – № 2. – С. 129 – 135.

18. Філіпенко А. С. Україна і світове господарство : підручн. [Електронний ресурс] / А. С. Філіпенко. – 2002. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15840720/ekonomika/ukrayina_i_svitove_gospodarstvo_-_filipenko_as

REFERENCES

Bereza, A. A., and Voynarenko, M. P. "Klasteryzatsiia: teoretychne pidgruntia, mizhnarodnyi ta vitchyzniani dosvid [Clustering: theoretical foundations, international and domestic experience]." <http://worldukraine.org/?p=1425>

Boiko, L. I., and Kudria, S. V. "Klasteri iak odna z efektyvnykh form spivrobitnytstva [Clusters as one of the most effective forms of cooperation]." *Ekonomichnyi prostir*, no. 22/1 (2009): 327-331.

Chuzhykov, V. I., and Luk'ianenko, O. D. "Klasterna polityka I Evropeiskoho soiuzu [Cluster policy of the European Union]." *Ekonomika Ukrainy*, no. 2(615) (2013): 81-91.

Delgado, M., Porter, M., and Stern, S. "Convergence, Clusters, and Economic Performance." http://astro.temple.edu/~mdelgado/index_files/DPS_Cluster.pdf

Filipenko, A. S. "Ukraina i svitove hospodarstvo [Ukraine and world economy]." http://pidruchniki.ws/15840720/ekonomika/ukrayina_i_svitove_gospodarstvo_filipenko_as

"IRE subgroup «Regional clustering and networking as innovation drivers»: An overview of policies and praxis in Europe." http://www.europe-innova.eu/c/document_library/get_file?folderId=148901&name=DLFE-6122.pdf

"Klasteri ta innovatsiyni rozvytok Ukrainy [Clusters and innovation development of Ukraine]." http://ufpp.gov.ua/ckfinder/userfiles/files/lib_bissnes/klasterS.pdf

Karpenko, O. O. "Analiz svitovoho dosvidu klasterneho utvorennia [Analysis of international experience in cluster formation]." *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 36 (2011): 41-46.

Kovalyova, Yu. M., and Alisheva, N. V. "Praktychni pryklady funktsionuvannia klasteriv u sviti [Practical examples of functioning clusters in the world]." *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, no. 2 (2008): 214-226.

Krizska, R. Yu. "Rehionalni investytsiino-innovatsiini klasteri: aktualni problemy zaprovadzhennia v Ukraini [Regional investment and innovation clusters: current problems of implementation in Ukraine]." *Derzhava ta rehiony*, no. 2 (2011): 129-135.

Kuzmin, O. Ie., and Zhezhukha, V. I. "Klasteri iak chynnyk innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv i terytorialnykh utvoren [Clusters as a factor in the development of innovative enterprises and subdivisions]." *Ekonomika Ukrainy* (2010): 14-23.

Lizhnik, Yu. B. "Formuvannia investytsiino-innovatsiinoho portfeliu pidpriemstva [Formation of the investment portfolio of innovative enterprises]." <http://intkonf.org/lizhnik-yub-formuvannya-investitsiyno-innovatsiynogo-portfelyu-pidpriemstva/>

Markovych, I. "Promyslovi klasteri iak innovatsiina model orhanizatsii natsionalnoho hospodarstva [Industrial clusters as an innovative model of national economy]." *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 2(35) (2012): 82-87.

Pushkar, T. A., and Fedorova, V. G. "Svitovyi dosvid formuvannia i rozvytku merezhevykh i klasternykh ob'ednan [World experience of formation and development of network and cluster organizations]." *Ekonomichnyi chasopys XXI*, no. 11/12 (2011): 68-71.

Perevoznikova, O. V. "Formuvannia klasteriv iak zasib pidvyshchennia konkurentospromozhnosti rehionu [Formation of clusters as a means of improving the competitiveness of the region]." *Ekonomichnyi prostir – 2010*, no. 43: 113-121.

Sokolenko, S. I. "Innovatsiini klasteri dopomahaiut podolaty kryzu [Innovative clusters help to overcome the crisis]." <http://ucluster.org/sokolenko/2008/11/innovatsiyni-klasteri-dopomagayut-podolatykryzu/>

Tishchenko, O. M. "Klasyfikatsiia promyslovykh klasteriv: typy i modeli [Classification of industrial clusters: types and models]." *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, no. 4 (2010): 12-18.

Vyshniakova, I. V. "Dosvid stanovlennia ta rozvytku klasteriv v okremykh krainakh Pivnichnoi, Skhidnoi i Tsentralnoi Evropy [Experience formation and development of clusters in selected countries of North, Central and Eastern Europe]." *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, no. 1(9) (2011): 184-193.

УДК 338.432

СТРУКТУРА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ЯК СУКУПНІСТЬ ЧИННИКІВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ

ЯНЧЕНКО З. Б.

УДК 338.432

Янченко З. Б. Структура інноваційного потенціалу підприємств як сукупність чинників організаційно-економічного походження

У статті розглядається альтернативне популярному ресурсному підходу представлення структури інноваційного потенціалу підприємств як сукупності чинників організаційно-економічного походження, здійснюється розгляд та аналіз змістовного наповнення найбільш важливих структурних складових, зокрема інноваційного клімату, інноваційної культури, бізнес-процесів і цінностей підприємства. Також наводиться схема виявлення та подолання інноваційних бар'єрів за допомогою двовимірної таблиці-матриці.

Ключові слова: інноваційний потенціал, структура, ресурсний підхід, інноваційна культура, інноваційний клімат, бар'єри, цінності, бізнес-процеси.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Янченко Зінаїда Борисівна – кандидат економічних наук, начальник департаменту економічного розвитку, торгівлі та міжнародного співробітництва, Житомирська обласна державна адміністрація (м-н ім. С. П. Корольова, 1, Житомир, 10014, Україна)

E-mail: saviri@meta.ua

УДК 338.432

Янченко З. Б. Структура инновационного потенциала предприятий как совокупность факторов организационно-экономического происхождения

Статья рассматривает альтернативное популярному ресурсному подходу представление структуры инновационного потенциала предприятий как совокупности факторов организационно-экономического происхождения, проводит рассмотрение и анализ содержательного наполнения наиболее важных структурных составляющих, в частности инновационного климата, инновационной культуры, бизнес-процессов и ценностей предприятия. Также приводится схема определения и преодоления инновационных барьеров с помощью двумерной таблицы-матрицы.

Ключевые слова: инновационный потенциал, структура, ресурсный подход, инновационная культура, инновационный климат, барьеры, ценности, бизнес-процессы.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Янченко Зинаида Борисовна – кандидат экономических наук, начальник департамента экономического развития, торговли и международного сотрудничества, Житомирская областная государственная администрация (м-н им. С. П. Королева, 1, Житомир, 10014, Украина)

E-mail: saviri@meta.ua

UDC 338.432

Yanchenko Z. B. Structure of Innovation Potential of Enterprises as a Set of Factors of Organisational and Economic Origin

The article considers alternative to popular resource approach representation of the structure of innovation potential of an enterprise as a set of factors of organisational and economic origin, conducts consideration and analysis of content of the most important structural components, in particular innovation climate, innovation culture, business processes and values of an enterprise. It also provides a scheme of identification and overcoming innovation barriers with the help of two-dimensional table-matrix.

Key words: innovation potential, structure, resource approach, innovation culture, innovation climate, barriers, values, business processes.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Yanchenko Zinaida B. – Candidate of Sciences (Economics), Head of the Department of Economic Development, Trade and International Collaboration, Zhytomyr Regional State Administration (m-n im. S. P. Korolova, 1, Zhytomyr, 10014, Ukraine)

E-mail: saviri@meta.ua

Karpenko, O. O. "Analiz svitovoho dosvidu klasterneho utvorennia [Analysis of international experience in cluster formation]." *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 36 (2011): 41-46.

Kovalyova, Yu. M., and Alisheva, N. V. "Praktychni pryklady funktsionuvannia klasteriv u sviti [Practical examples of functioning clusters in the world]." *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, no. 2 (2008): 214-226.

Krizska, R. Yu. "Rehionalni investytsiino-innovatsiini klasteri: aktualni problemy zaprovadzhennia v Ukraini [Regional investment and innovation clusters: current problems of implementation in Ukraine]." *Derzhava ta rehiony*, no. 2 (2011): 129-135.

Kuzmin, O. Ie., and Zhezhukha, V. I. "Klasteri iak chynnyk innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv i terytorialnykh utvoren [Clusters as a factor in the development of innovative enterprises and subdivisions]." *Ekonomika Ukrainy* (2010): 14-23.

Lizhnik, Yu. B. "Formuvannia investytsiino-innovatsiinoho portfeliu pidpriemstva [Formation of the investment portfolio of innovative enterprises]." <http://intkonf.org/lizhnik-yub-formuvannya-investitsiyno-innovatsiynogo-portfelyu-pidpriemstva/>

Markovych, I. "Promyslovi klasteri iak innovatsiina model orhanizatsii natsionalnogo hospodarstva [Industrial clusters as an innovative model of national economy]." *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 2(35) (2012): 82-87.

Pushkar, T. A., and Fedorova, V. G. "Svitovyi dosvid formuvannia i rozvytku merezhevykh i klasternykh ob'ednan [World experience of formation and development of network and cluster organizations]." *Ekonomichnyi chasopys XXI*, no. 11/12 (2011): 68-71.

Perevznikova, O. V. "Formuvannia klasteriv iak zasib pidvyshchennia konkurentospromozhnosti rehionu [Formation of clusters as a means of improving the competitiveness of the region]." *Ekonomichnyi prostir – 2010*, no. 43: 113-121.

Sokolenko, S. I. "Innovatsiini klasteri dopomahaiut podolaty kryzu [Innovative clusters help to overcome the crisis]." <http://ucluster.org/sokolenko/2008/11/innovatsiyni-klasteri-dopomagayut-podolatykryzu/>

Tishchenko, O. M. "Klasyfikatsiia promyslovykh klasteriv: typy i modeli [Classification of industrial clusters: types and models]." *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky*, no. 4 (2010): 12-18.

Vyshniakova, I. V. "Dosvid stanovlennia ta rozvytku klasteriv v okremykh krainakh Pivnichnoi, Skhidnoi i Tsentralnoi Evropy [Experience formation and development of clusters in selected countries of North, Central and Eastern Europe]." *Visnyk Zaporizkoho natsionalnogo universytetu*, no. 1(9) (2011): 184-193.

УДК 338.432

СТРУКТУРА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ЯК СУКУПНІСТЬ ЧИННИКІВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ

ЯНЧЕНКО З. Б.

УДК 338.432

Янченко З. Б. Структура інноваційного потенціалу підприємств як сукупність чинників організаційно-економічного походження

У статті розглядається альтернативне популярному ресурсному підходу представлення структури інноваційного потенціалу підприємств як сукупності чинників організаційно-економічного походження, здійснюється розгляд та аналіз змістовного наповнення найбільш важливих структурних складових, зокрема інноваційного клімату, інноваційної культури, бізнес-процесів і цінностей підприємства. Також наводиться схема виявлення та подолання інноваційних бар'єрів за допомогою двовимірної таблиці-матриці.

Ключові слова: інноваційний потенціал, структура, ресурсний підхід, інноваційна культура, інноваційний клімат, бар'єри, цінності, бізнес-процеси.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Янченко Зінаїда Борисівна – кандидат економічних наук, начальник департаменту економічного розвитку, торгівлі та міжнародного співробітництва, Житомирська обласна державна адміністрація (м-н ім. С. П. Корольова, 1, Житомир, 10014, Україна)

E-mail: saviri@meta.ua

УДК 338.432

Янченко З. Б. Структура инновационного потенциала предприятий как совокупность факторов организационно-экономического происхождения

Статья рассматривает альтернативное популярному ресурсному подходу представление структуры инновационного потенциала предприятий как совокупности факторов организационно-экономического происхождения, проводит рассмотрение и анализ содержательного наполнения наиболее важных структурных составляющих, в частности инновационного климата, инновационной культуры, бизнес-процессов и ценностей предприятия. Также приводится схема определения и преодоления инновационных барьеров с помощью двумерной таблицы-матрицы.

Ключевые слова: инновационный потенциал, структура, ресурсный подход, инновационная культура, инновационный климат, барьеры, ценности, бизнес-процессы.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Янченко Зинаида Борисовна – кандидат экономических наук, начальник департамента экономического развития, торговли и международного сотрудничества, Житомирская областная государственная администрация (м-н им. С. П. Королева, 1, Житомир, 10014, Украина)

E-mail: saviri@meta.ua

UDC 338.432

Yanchenko Z. B. Structure of Innovation Potential of Enterprises as a Set of Factors of Organisational and Economic Origin

The article considers alternative to popular resource approach representation of the structure of innovation potential of an enterprise as a set of factors of organisational and economic origin, conducts consideration and analysis of content of the most important structural components, in particular innovation climate, innovation culture, business processes and values of an enterprise. It also provides a scheme of identification and overcoming innovation barriers with the help of two-dimensional table-matrix.

Key words: innovation potential, structure, resource approach, innovation culture, innovation climate, barriers, values, business processes.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Yanchenko Zinaida B. – Candidate of Sciences (Economics), Head of the Department of Economic Development, Trade and International Collaboration, Zhytomyr Regional State Administration (m-n im. S. P. Korolova, 1, Zhytomyr, 10014, Ukraine)

E-mail: saviri@meta.ua

Функціонування підприємств у ринкових умовах фактично тотожне участі у постійній конкурентній боротьбі за утримання та покращення своєї позиції на ринку. Успішна взаємодія зі складним зовнішнім середовищем, налагодження ділових стосунків і боротьба за споживача вимагають від підприємств пошуку резервів розвитку та освоєння нових методів господарювання, інакше кажучи – системної перебудови своєї діяльності на інноваційних засадах. Максимізація дії інноваційного чинника вимагає інноваційного перетворення усіх напрямків діяльності підприємства, починаючи від організації та здійснення виробництва та закінчуючи управлінням, що досягається через свідоме зміцнення та перетворення інноваційного потенціалу підприємства.

Управління інноваційним потенціалом підприємства вимагає виявлення чинників, що визначають закономірності його формування, та чіткого уявлення про його структуру, природу її складових і характер та силу зв'язків та взаємовпливів, які їх пов'язують. Діяльність з перетворення інноваційного потенціалу в умовах нечіткого усвідомлення природи його структури та властивостей структурних складових призводить до його деформації, нерозважного нарощування окремих його складових без збільшення загальної потужності інноваційного потенціалу, руйнування усталених зв'язків між окремими складовими та марного витрачання наявних ресурсів.

З метою забезпечення всебічного аналізу представлення інноваційного потенціалу як сукупності різного роду ресурсів або потенціалів нижчих рівнів повинно доповнюватись розглядом структури інноваційного потенціалу з позиції дії організаційно-економічного чинника.

Питанням структури інноваційного потенціалу, що відбиває змістовне наповнення цього поняття, визначенням переліку складових, їх властивостей, зв'язків та взаємовпливів, які поєднують ці складові, а також переліку чинників, що здійснюють вплив на інноваційний потенціал як самостійний самотутній феномен, займалася значна кількість вітчизняних та іноземних науковців. Серед них, зокрема, особливий внесок зробили Ю. Андріанов, Ю. Бабанова, А. Гречан, Т. Гринько, П. Завлін, С. Ільєнков, А. Казанцев, О. Князь, А. Оголев, К. Фрімен, В. Чабан, Т. Черкесова, Л. Шаміна, Ю. Шипуліна.

Незважаючи на значний обсяг наробітків з досліджуваного питання, варто відзначити, що в основному структура інноваційного потенціалу підприємств розглядається з точки зору ресурсного підходу. Альтернативному її представленню як сукупності організаційно-економічних чинників приділяється недостатньо уваги.

Метою статті є вивчення та відображення структури інноваційного потенціалу з позиції дії чинників організаційно-економічного характеру, вивчення їх взаємодії, аналіз та уточнення змістовного наповнення основних понять, які виділяють у складі інноваційного потенціалу підприємств.

Формування структури інноваційного потенціалу підприємств – як і його постійний розвиток – відбува-

ється під дією ряду чинників. До найбільш значущих серед них відносяться інноваційний клімат регіону, в якому розташоване аграрне підприємство, специфіка інноваційної діяльності підприємства, гнучкість організаційної структури управління інноваційними процесами, розвиненість систем мотивації персоналу та оптимізації маркетингових заходів, якість прийняття рішень з інноваційно-інвестиційних питань та інформаційне забезпечення інноваційного процесу тощо [1; 2].

Поділяючи думку про те, що інноваційний потенціал підприємства визначається як обсягом його ресурсів (матеріальних та інформаційних), так і якістю, професіоналізмом та рішучістю його управлінських кадрів, ми пропонуємо таку структуру інноваційного потенціалу, сформовану під дією організаційно-економічних чинників та альтернативну популярному ресурсному підходові (рис. 1).

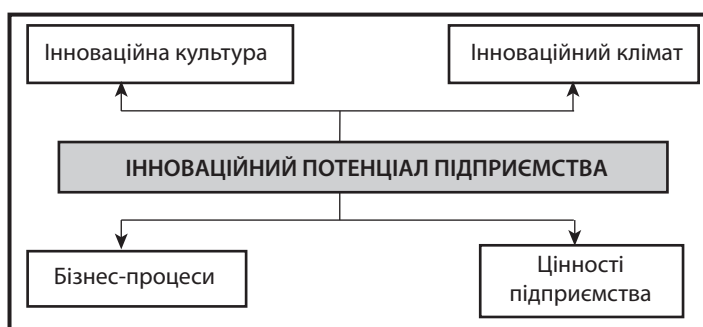

Рис. 1. Структура інноваційного потенціалу підприємства як сукупність чинників організаційно-економічного походження

Інноваційний фактор може суттєво впливати на економічний розвиток лише на фоні достатньо розвинутої інноваційної культури. Інноваційна культура є важливою та невід'ємною частиною інноваційного потенціалу. Під інноваційною культурою зазвичай розуміється ступінь сприйнятливості підприємства до нововведень, досвід впровадження нових проектів, політика управління в галузі інновацій, відношення працівників до інновацій тощо [3; 4; 5, с. 58]. Головною перевагою (як і основним недоліком) визначення є його практично-орієнтований характер: воно перераховує конкретні прояви (елементи) інноваційної культури, не узагальнюючи їх і не даючи відповідь на питання, що ж таке власне є інноваційна культура. Тому ми вважаємо за доцільне визначити його таким чином: *інноваційна культура* – це сукупність організаційних, управлінських, соціальних, психологічних і культурних чинників внутрішнього середовища підприємства (організації), які впливають на ефективність здійснення його інноваційної діяльності.

На думку окремих фахівців, за участю інноваційної культури можна реально досягнути: в економічній сфері – прискорення та підвищення ефективності впровадження нових технологій та винаходів; у сфері управління – реальної протидії бюрократичним тенденціям; в освітній сфері – сприяння розкриттю інноваційного потенціалу особистості та його реалізації; у сфері культури – оптимізації співвідношення між традиціями та оновленням, різними типами та видами культур [3; 4; 5, с. 58].

Відповідно до даної моделі інноваційна культура може відображатися у так званому інноваційному кліматі, який значною мірою характеризує наявність зовнішніх бар'єрів для реалізації інновацій – таких, як адміністративні, технологічні, інфраструктурні тощо. Тобто саме зовнішні бар'єри характеризують несприятливість інноваційного клімату. Під інноваційним кліматом в цілому розуміється сукупність зовнішніх умов, що впливають на інноваційний потенціал підприємства, тобто можливості для виробництва нових чи покращених видів продукції чи відповідних послуг; можливості для зміни соціальних стосунків на підприємстві (кадрові інновації); можливості для розробки нових методів управління (управлінські інновації); можливості придбання ноу-хау, патентів; законодавча база, низька ставка рефінансування, пільгове оподаткування; взаємодія влади і підприємництва; практика комерціалізації технологій. У зв'язку з цим бар'єри інноваційного клімату відіграють роль фільтрів, які істотно знижують цілеспрямовану дію векторів інноваційного потенціалу аграрного підприємства [3; 5, с. 58].

Таке визначення інноваційного клімату є не зовсім коректним. Так, про наявність перешкоджаючих бар'єрів для реалізації інновацій доцільно говорити у випадку несприятливого інноваційного клімату, але якщо інноваційний клімат є сприятливим, слід говорити про відсутність таких бар'єрів. Також окремі сумніви викликає і природа цих бар'єрів, вважаємо, вони можуть бути не тільки зовнішніми, але і внутрішніми. Наприклад, сюди можна віднести неможливість виробництва інноваційної продукції чи впровадження кадрових чи управлінських інновацій, спрямованих на підвищення інноваційної культури підприємства тощо. Таким чином, під інноваційним кліматом слід розуміти наявність або відсутність внутрішніх або зовнішніх бар'єрів, які перешкоджають ефективному здійсненню інноваційної діяльності на підприємстві.

Для виявлення та подолання інноваційних бар'єрів пропонується поділ діяльності підприємств на сфери, серед яких можна виділити науково-технічну, виробничу, фінансову, кадрову, маркетингову, адміністративно-управлінську тощо. Результати такого розподілу доцільно представити у вигляді двовірної таблиці-матриці [6], яка б відображала, за яким напрямком господарської діяльності та в процесі освоєння якого саме виробничого фактору виникає інноваційний бар'єр (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця виявлення інноваційних бар'єрів на аграрних підприємствах

	A	T	Rn	Ins	O	Inf
Науково-технічна (sci)						
Виробнича (op)			B_{op}^{Rn}			
Фінансова (fin)						
Кадрова (hrm)						
Маркетингова (mg)						
Управлінська (mt)						

де **A** – людський; **T** – техніко-технологічний; **Rn** – природно-ресурсний; **Ins** – інституційний; **O** – організаційний; **Inf** – інформаційний чинник створення інноваційної продукції та формування інноваційного потенціалу аграрних підприємств.

На перетині рядків та стовпчиків проставляється певний інноваційний бар'єр (**B**) із верхнім та нижніми індексами, що позначають його «приналежність» певним фактору виробництва та напрямку господарювання підприємства. Визначення резервних факторів виробництва для подолання інноваційних бар'єрів також може бути представлено графічно у вигляді двовірної матриці (табл. 2). Виявлені на етапі діагностики бар'єри B_j^i виписують у крайній лівий стовпчик матриці та умовно ранжують за 10-ти бальною шкалою [6].

Таблиця 2

Матриця виявлених резервних факторів виробництва та інноваційного потенціалу

A	T	Rn	Ins	O	Inf
B_{op}^{Rn}					
...
B_j^i					

Для прикладу, абстрактно взятий у таблиці інноваційний бар'єр B_{op}^{Rn} може бути пов'язаний з недотриманням термінів виробництва інноваційної аграрної продукції через порушення строків збору, невиконання технологічних операцій, несвоєчасне постачання паливом, добривами чи засобами захисту рослин тощо. Подолати цей бар'єр можна за допомогою використання одного чи поєднання декількох факторів виробництва (причому, зовсім не обов'язково природно-ресурсного **Rn**). Залучати можна також техніко-технологічні, інституційні, організаційні чи людські ресурси.

Зокрема, підприємство може переглянути свій логістичний ланцюг, щоб своєчасно отримувати необхідні добрива, пальне, запчастини тощо, або переглянути свої ділові стосунки із ненадійним постачальником та звернутися до іншого. Завершальною фазою із подолання бар'єрів розвитку інноваційного потенціалу агропідприємств є планування заходів і чітке визначення завдань у кожній конкретній сфері функціонування підприємства [6]. На нашу думку, такий факторний підхід може виявитися досить дієвим для подолання інноваційних бар'єрів та ефективного управління інноваційним потенціалом агропідприємств.

Згідно з моделлю, представленою на рис. 1, інноваційна культура відображується також у бізнес-процесах, за допомогою яких підприємство перетворює вхідні ресурси на продукти та послуги. Способи взаємодії, координації, комунікації та прийняття управлінських рішень в процесі цієї трансформації і складають бізнес-процеси агропідприємства. Вони включають у себе не тільки

виробничі процеси, але й маркетинг, бюджетування, управління персоналом тощо. Процеси підприємства традиційно формуються для розв'язання конкретних специфічних завдань. Якщо керівник використовує процес щодо проблем, для розв'язання яких його й було розроблено, то застосування процесу буде ефективним. Більш того, завдяки багаторазовому повторенню процедури результативність процесу зростатиме. Але якщо процес використовувати для розв'язання іншої, нестандартної проблеми, вирішення виявиться неефективним: на відміну від ресурсів, бізнес-процеси підприємства не є взаємозамінними [7].

Поряд з інноваційною культурою слід розглядати цінності підприємства. Під цінностями традиційно розуміються критерії, якими керуються працівники та управлінці під час визначення пріоритетів діяльності підприємства [3; 8]. Перевагою такого визначення є акцент на факті, що цінностями підприємства керуються не тільки управлінці, але і рядові працівники. До недоліків визначення, на нашу думку, слід віднести те, що згідно з ним цінностями підприємства його персонал керується лише під час визначення пріоритетів. На нашу думку, слід викласти визначення таким чином: під цінностями розуміють критерії, з огляду на які на підприємстві приймаються управлінські рішення, а також якими керується персонал підприємства у своїй повсякденній діяльності.

Розвиток практики прийняття працівниками на всіх рівнях ієрархії підприємства незалежних рішень, які б відповідали його генеральній стратегії, стає сьогодні дедалі більш необхідним. Показником якості управління є те, як саме поширюються цінності на підприємстві, чи поділяють їх працівники тощо. Цінності підприємства можуть здійснювати не тільки позитивний вплив, але і завдавати шкоди його інноваційному потенціалу. Цінності успішних підприємств мають тенденцію до збільшення кінцевих показників, спрямовуючи діяльність підприємств в глибину галузі, роблячи ставку на прогнозування та передбачення змін споживчих вподобань. Підприємства можуть змінювати асортимент або властивості своєї продукції, щоб залучити нових споживачів, збільшуючи тим самим накладні витрати. Як наслідок, показники прибутку, що спочатку закладались підприємствами, можуть скорочуватись [3; 8].

ВИСНОВКИ

Наведене представлення структури інноваційного потенціалу підприємств в сукупності з ресурсним її представленням дозволяє забезпечити всебічність розгляду поняття інноваційного потенціалу, визначити та дослідити вплив, який чинники організаційно-економічного походження здійснюють на максимізацію інноваційної активності підприємства, визначити взаємозв'язок внутрішнього середовища організації та його визначальних сил на ефективність інноваційної діяльності підприємства.

Вивчення взаємозалежності дії організаційно-економічних чинників та інноваційного потенціалу підприємств дозволяє сформулювати ефективну стратегію роз-

витку підприємства, визначити невикористані резерви організаційного ресурсу та розробити заходи по їх впровадженню.

У подальшому структуру інноваційного потенціалу підприємств у даному представленні пропонується використовувати під час розробки методології оцінки інноваційного потенціалу для виміру організаційно-управлінської складової та розробки рекомендації для впливу на внутрішнє середовище підприємства та формування його корпоративної культури. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Комишник В. І. Інноваційний потенціал підприємства та його складові. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://ev.nuos.edu.ua/content/%D1%96nnovats%D1%96inii-potents%D1%96al-p%D1%96dpriemstva-ta-iogo-skladov%D1%96>

2. Смеричевська С. В. Оцінка інноваційного потенціалу підприємства / С. В. Смеричевська, О. В. Сидич – Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/Okt/18_Smerich.htm

3. Андрианов Д. С. Сущность та и структура инновационного потенциала организации. – Электронный ресурс. – Режим доступа : <http://www.tisbi.org/science/vestnik/2006/issue4/Econom2.html>

4. Быстрова А. В. Инновационная культура как неотъемлемая часть инновационного потенциала. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rae.ru/forum2011/21/1499>

5. Николаев А. Инновационное развитие и инновационная культура // Проблемы теории и практики управления. – 2001. – № 2. – С. 57 – 63.

6. Мосейко В. О. Инновационный потенциал и инновационные барьеры предприятия в контексте новой теории факторов производства / В. О. Мосейко, С. А. Князев, Е. В. Кулаченко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://elibrary.ru/item.asp?id=12920324>.

7. Криворучко О. Н. Формирование системы целей бизнес-процессов предприятия / О. Н. Криворучко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-sistemy-tseley-biznes-protsessov-predpriyatiya>

8. Clayton M. Christinsen, Assessing Your Organization's Innovation Capabilities / M. Clayton // Leader to Leader. – 2001. – № 21. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ebs.ee>

REFERENCES

Andrianov, D. S. "Sushchnost i struktura innovatsionnogo potentsiala organizatsii [The nature and structure of the innovation capacity of the organization]." <http://www.tisbi.org/science/vestnik/2006/issue4/Econom2.html>

Bystrova, A. V. "Innovatsionnaia kultura kak neotemlemaia chast innovatsionnogo potentsiala [Innovative culture as an integral part of the innovation potential]." <http://www.rae.ru/forum2011/21/1499>

Clayton, M. "Christinsen, Assessing Your Organization's Innovation Capabilities." <http://www.ebs.ee>

Krivoruchko, O. N. "Formirovanie sistemy tseley biznes-protsessov predpriatiia [Formation of the objectives of busi-

ness processes].” <http://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-sistemy-tseley-biznes-protsesov-predpriyatiya>

Komyshnyk, V. I. “Innovatsiyni potentsial pidpriemstva ta ioho skladovi [The innovative potential of the company and its components].” <http://ev.nuos.edu.ua/content/%D1%96nnovats%D1%96inii-potents%D1%96al-p%D1%96dpriemstva-ta-iogo-skladov%D1%96>

Moseyko, V. O., Kniyazev, S. A., and Kulachenko, E. V. “Innovatsionnyy potentsial i innovatsionnye barery predpriiatiia v kontekste novoy teorii faktorov proizvodstva [Innovation po-

tential barriers to enterprise and innovation in the context of a new theory of the factors of production].” <http://elibrary.ru/item.asp?id=12920324>

Nikolaev, A. “Innovatsionnoe razvitie i innovatsionnaia kultura [Innovative development and innovation culture].” *Problemy teorii i praktiki upravleniia*, no. 2 (2001): 57-63.

Smerichevska, S. V., and Sidich, O. V. “Otsinka innovatsionnoho potentsialu pidpriemstva [Evaluation of innovative capacity of enterprises].” http://www.confcontact.com/Okt/18_Smerich.htm

УДК 336.011

ЭНТРОПИЙНАЯ ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ТОРГОВОГО БАЛАНСА

БАКУРОВА А. В.

УДК 336.011

Бакурова А. В. Энтропийная оценка состояния торгового баланса

В данной работе наряду с традиционными статистическими методами предложено использовать энтропийные показатели для оценки степени диверсификации географической и видовой структуры внешнеторгового оборота товаров и услуг. Применение метода полезно для выявления неиспользуемого потенциала в двусторонних отношениях на рынке товаров и услуг, для увеличения их разнообразия, укрепления жизнеспособности.

Ключевые слова: энтропия, уровень диверсификации экспорта, географическая структура, двусторонние торговые отношения, торговый баланс.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 2. **Библ.:** 6.

Бакурова Анна Владимировна – доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой экономической кибернетики и статистики, Классический приватный университет (ул. Жуковского, 70 Б, Запорожье, 69002, Украина)

E-mail: abaka11@yandex.ru

УДК 336.011

Бакурова А. В. Энтропийна оцінка стану торговельного балансу

У даній роботі поряд з традиційними статистичними методами запропоновано використовувати ентропійні показники для оцінки ступеня диверсифікації географічної та видової структури зовнішньоторговельного обороту товарів та послуг. Застосування методу корисно для виявлення невикористаного потенціалу у двосторонніх відносинах на ринку товарів і послуг, для збільшення їх різноманітності, зміцнення життєздатності.

Ключові слова: ентропія, рівень диверсифікованості експорту, географічна структура, двосторонні торговельні відносини, торговельний баланс.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 6.

Бакурова Анна Володимирівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної кібернетики та статистики, Класичний приватний університет (вул. Жуковського, 70 Б, Запоріжжя, 69002, Україна)

E-mail: abaka11@yandex.ru

UDC 336.011

Bakurova A. V. Entropy Assessment of the State of Trade Balance

The article offers to use entropy indicators along with traditional statistical methods for assessment of the level of diversification of geographic and specific structure of foreign economic turnover of goods and services. Application of the method is useful for identification of unused potential in two-sided relations in the market of goods and services, for increase of their diversity and strengthening their viability.

Key words: entropy, level of export diversification, geographic structure, two-sided trade relations, trade balance.

Pic.: 2. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 6.

Bakurova Anna V. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Economic Cybernetics and Statistics., Classic Private University (vul. Zhukovskogo, 70 B, Zaporizhzhya, 69002, Ukraine)

E-mail: abaka11@yandex.ru

Известно, что для того, чтобы международная торговля для ее участников была взаимовыгодной, должна сложиться наиболее эффективная для каждой страны структура экспорта и импорта.

Статистическому исследованию структуры межгосударственных товарных потоков, изучению проблем внешнеторгового оборота посвящены работы многих ученых и практиков, в частности, Сидоровой А. [3], Черняка А. [4]. Проблемы применения понятия энтропии для исследований социально-экономических систем рассматриваются в работах Левича А. [2], Иванова А. [1] и др.

Целью данной статьи является обоснование использования энтропийного показателя для оценки диверсификации торговых потоков во внешнеэкономической деятельности наряду с традиционными статистическими методами исследования. Такая оценка

позволяет выявлять потенциальные направления развития двусторонних отношений на рынке товаров и услуг. Иллюстрация предложенного метода проводится на примере анализа структуры двусторонних торговых отношений между Украиной и Республикой Казахстан.

Во внешних двусторонних операциях (экспорт и импорт) важно оценивать степень диспропорций экономических связей. Для анализа эффективности мировой торговли используется целый ряд показателей, в том числе географическая и видовая структуры торгового баланса.

В качестве оценки уровня диверсификации географической и видовой структуры предлагаем использовать меру разнообразия – энтропию. Для экспорта (импорта) абсолютная мера неравномерности структуры вычисляется по формуле шенноновской энтропии (абсолютной):

ness processes].” <http://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-sistemy-tseley-biznes-protsesov-predpriyatiya>

Komyshnyk, V. I. “Innovatsiyni potentsial pidpriemstva ta ioho skladovi [The innovative potential of the company and its components].” <http://ev.nuos.edu.ua/content/%D1%96nnovats%D1%96inii-potents%D1%96al-p%D1%96dpriemstva-ta-iogo-skladov%D1%96>

Moseyko, V. O., Kniyazev, S. A., and Kulachenko, E. V. “Innovatsionnyy potentsial i innovatsionnye barery predpriiatiia v kontekste novoy teorii faktorov proizvodstva [Innovation po-

tential barriers to enterprise and innovation in the context of a new theory of the factors of production].” <http://elibrary.ru/item.asp?id=12920324>

Nikolaev, A. “Innovatsionnoe razvitie i innovatsionnaia kultura [Innovative development and innovation culture].” *Problemy teorii i praktiki upravleniia*, no. 2 (2001): 57-63.

Smerichevska, S. V., and Sidich, O. V. “Otsinka innovatsionnoho potentsialu pidpriemstva [Evaluation of innovative capacity of enterprises].” http://www.confcontact.com/Okt/18_Smerich.htm

УДК 336.011

ЭНТРОПИЙНАЯ ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ТОРГОВОГО БАЛАНСА

БАКУРОВА А. В.

УДК 336.011

Бакурова А. В. Энтропийная оценка состояния торгового баланса

В данной работе наряду с традиционными статистическими методами предложено использовать энтропийные показатели для оценки степени диверсификации географической и видовой структуры внешнеторгового оборота товаров и услуг. Применение метода полезно для выявления неиспользуемого потенциала в двусторонних отношениях на рынке товаров и услуг, для увеличения их разнообразия, укрепления жизнеспособности.

Ключевые слова: энтропия, уровень диверсификации экспорта, географическая структура, двусторонние торговые отношения, торговый баланс.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 2. **Библ.:** 6.

Бакурова Анна Владимировна – доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой экономической кибернетики и статистики, Классический приватный университет (ул. Жуковского, 70 Б, Запорожье, 69002, Украина)

E-mail: abaka11@yandex.ru

УДК 336.011

Бакурова А. В. Энтропийна оцінка стану торговельного балансу

У даній роботі поряд з традиційними статистичними методами запропоновано використовувати ентропійні показники для оцінки ступеня диверсифікації географічної та видової структури зовнішньоторговельного обороту товарів та послуг. Застосування методу корисно для виявлення невикористаного потенціалу у двосторонніх відносинах на ринку товарів і послуг, для збільшення їх різноманітності, зміцнення життєздатності.

Ключові слова: ентропія, рівень диверсифікованості експорту, географічна структура, двосторонні торговельні відносини, торговельний баланс.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 6.

Бакурова Анна Володимирівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної кібернетики та статистики, Класичний приватний університет (вул. Жуковського, 70 Б, Запоріжжя, 69002, Україна)

E-mail: abaka11@yandex.ru

UDC 336.011

Bakurova A. V. Entropy Assessment of the State of Trade Balance

The article offers to use entropy indicators along with traditional statistical methods for assessment of the level of diversification of geographic and specific structure of foreign economic turnover of goods and services. Application of the method is useful for identification of unused potential in two-sided relations in the market of goods and services, for increase of their diversity and strengthening their viability.

Key words: entropy, level of export diversification, geographic structure, two-sided trade relations, trade balance.

Pic.: 2. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 6.

Bakurova Anna V. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Economic Cybernetics and Statistics., Classic Private University (vul. Zhukovskogo, 70 B, Zaporizhzhya, 69002, Ukraine)

E-mail: abaka11@yandex.ru

Известно, что для того, чтобы международная торговля для ее участников была взаимовыгодной, должна сложиться наиболее эффективная для каждой страны структура экспорта и импорта.

Статистическому исследованию структуры межгосударственных товарных потоков, изучению проблем внешнеторгового оборота посвящены работы многих ученых и практиков, в частности, Сидоровой А. [3], Черняка А. [4]. Проблемы применения понятия энтропии для исследований социально-экономических систем рассматриваются в работах Левича А. [2], Иванова А. [1] и др.

Целью данной статьи является обоснование использования энтропийного показателя для оценки диверсификации торговых потоков во внешнеэкономической деятельности наряду с традиционными статистическими методами исследования. Такая оценка

позволяет выявлять потенциальные направления развития двусторонних отношений на рынке товаров и услуг. Иллюстрация предложенного метода проводится на примере анализа структуры двусторонних торговых отношений между Украиной и Республикой Казахстан.

Во внешних двусторонних операциях (экспорт и импорт) важно оценивать степень диспропорций экономических связей. Для анализа эффективности мировой торговли используется целый ряд показателей, в том числе географическая и видовая структуры торгового баланса.

В качестве оценки уровня диверсификации географической и видовой структуры предлагаем использовать меру разнообразия – энтропию. Для экспорта (импорта) абсолютная мера неравномерности структуры вычисляется по формуле шенноновской энтропии (абсолютной):

$$H = -\sum_{i=1}^n x_i \log_2 x_i, \quad (1)$$

где n – количество категорий товаров в двустороннем товарообороте;

x_i – доля единиц i -ой категории товара в общем объеме экспорта (импорта).

Для сравнения энтропии по структурам с различным числом категорий товаров (услуг) используем относительную энтропию:

$$H_o = H / H_{max}, \quad (2)$$

где $H_{max} = \log_2 n$ – максимальная энтропия в случае равномерной структуры.

Если энтропия приближается к максимальной, то диверсификация торговых потоков находится на высоком уровне, и состояние торгового баланса удовлетворительное.

Если энтропия приближается к нулевому значению, то это соответствует однообразной видовой структуре потоков, а состояние торгового баланса характеризуется как критическое.

Относительная энтропия (2) принимает значения в интервале от 0 до 1, поэтому для оценивания состояния торгового баланса введем следующую шкалу (табл. 1).

Таблица 1

Шкала оценки степени диверсификации экспорта

Значение относительной энтропии	Степень диверсификации экспорта	Состояние торгового баланса
0,00 – 0,25	Очень низкая	Критическое
0,25 – 0,50	Ниже средней, средняя	Близкое к критическому
0,50 – 0,75	Средняя, выше средней	Удовлетворительное
0,75 – 1,00	Высокая	Хорошее

Для иллюстрации предложенного способа оценивания проведено исследование структуры двусторонних торговых отношений между Украиной и Казахстаном. Анализ географической структуры выполнен для периода с 2000 по 2011 годы в разрезе отдельных регионов Украины на основе данных Государственной службы статистики Украины [6]. Анализ видовой структуры товарного потока – в период с 2007 по 2011 гг. отдельно по экспорту и импорту по данным Агентства Республики Казахстан по статистике [5].

Результаты расчетов уровня диверсификации географической структуры по формуле (2) представлены в табл. 2 в целом для внешнеторгового оборота регионов Украины с Республикой Казахстан. Степень диверсификации экспорта товаров для 2009 и 2011 гг. находится в интервале 0,50 – 0,75, что характеризует состояние торгового баланса двусторонних отношений как удовлетворительное, а в 2010 г. даже отмечается отклонение в лучшую сторону. Для Казахстана степень диверсификации экспорта в Украину в 2009 г. находилась на уровне 0,30, что соответствует состоянию, близкому к критическому, но в 2010 – 2011 гг. происходит выравнивание диспропорции.

Таблица 2

Относительная энтропия географической структуры экспорта/импорта Украины (рассчитано по данным [6])

Год	Экспорт				Импорт			
	Товары	n	Услуги	n	Товары	n	Услуги	n
2009	0,64	27	0,53	27	0,30	24	0,59	26
2010	0,77	27	0,59	25	0,64	24	0,62	26
2011	0,73	27	0,55	27	0,65	24	0,56	25

Более подробно географическая структура представлена на диаграммах (рис. 1 и рис. 2), данные нормированы по региону с максимальным потоком.

В географической структуре внешнеторгового оборота товаров (см. рис. 1) очевидно преимущество региона города Киева в 2009 г., но в 2010 – 2011 гг. происходит смена лидера – первое место занимает Донецкая область. Следующими по активности являются Полтавская, Днепропетровская, Луганская, Харьковская, Запорожская и Киевская области. Потенциал других областей представлен слабо.

Географическая структура внешнеторгового оборота услуг (см. рис. 2) отличается еще меньшим разнообразием, чем для товаров. С большим отрывом от всех в отношениях торговли услугами с Казахстаном лидирует в 2009 – 2010 гг. город Киев, но в 2011 г. на первое место выходит Харьковская область.

Таким образом, как показывают диаграммы (см. рис. 1 и рис. 2), географическая структура экспортно-импортных потоков Украина – Республика Казахстан является однообразной (в большей степени – для услуг) и сконцентрирована в промышленных областях Украины. Это отражает активное участие Украины в реализации Программы форсированного инновационно-индустриального развития Казахстана, современный тренд сотрудничества по созданию совместных предприятий в машиностроении, авиастроении, энергетической, агропромышленной отраслях. При этом практически не используется потенциал западно-украинских областей: Львовской, Ивано-Франковской, Тернопольской, Закарпатской. Слабые потоки характерны и для юга Украины.

Видовая структура импорта-экспорта товаров и услуг подтверждает однообразие торговых отношений между Украиной и Республикой Казахстан. Диверсификация видовой структуры экспорта характеризует состояние уровня торгового баланса. Из табл. 3 видно, что в период 2007 – 2011 гг. структура всего экспорта Казахстана находилась в состоянии, близком к критическому, т. к. степень ее разнообразия меньше 0,5, хотя со странами СНГ в целом составляла достаточно высокий уровень в интервале от 0,71 до 0,75. Для торговых отношений с Украиной критическими были 2009 и 2011 гг., причем 2009 г. – для обеих сторон.

Торговля товарами и услугами в международных связях тесно взаимосвязаны. Большое воздействие на развитие торговли наукоемкими товарами, которые, в свою

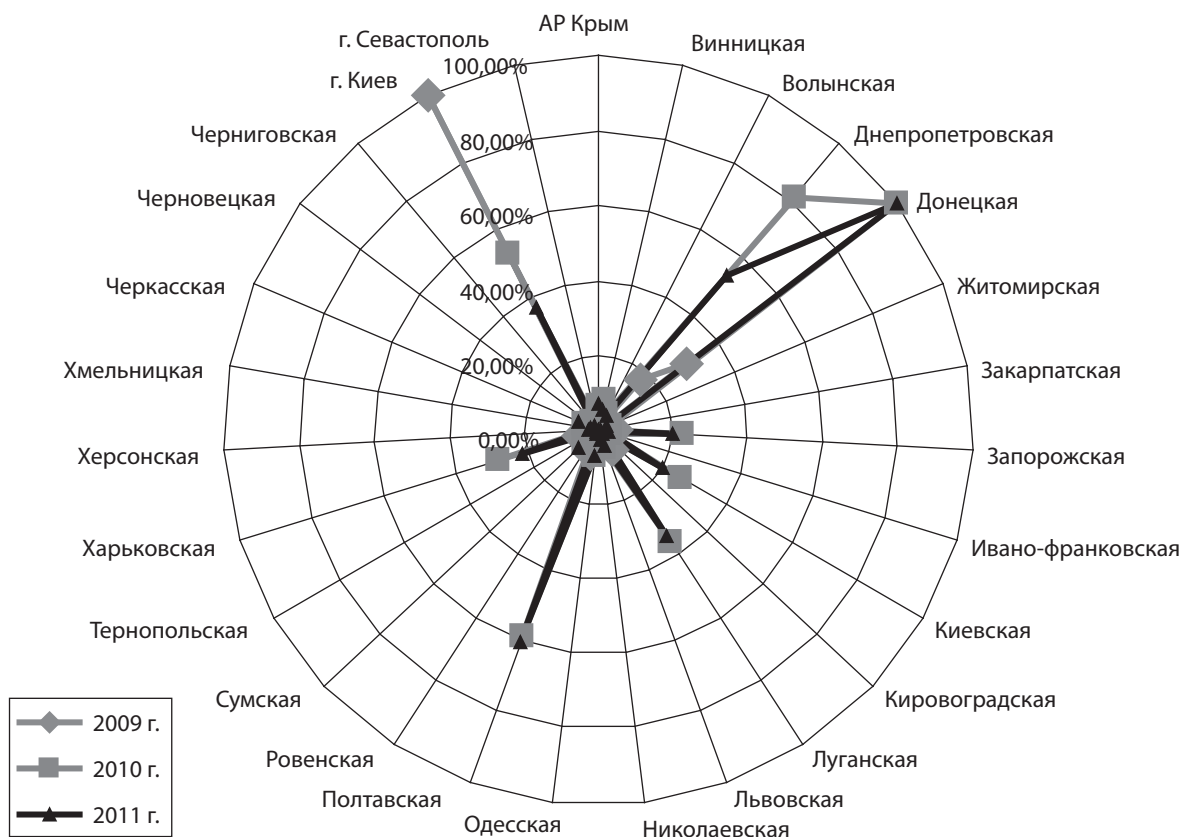

Рис. 1. Географическая структура нормированного внешнеторгового оборота товаров Украина – Казахстан (построено по данным [6])

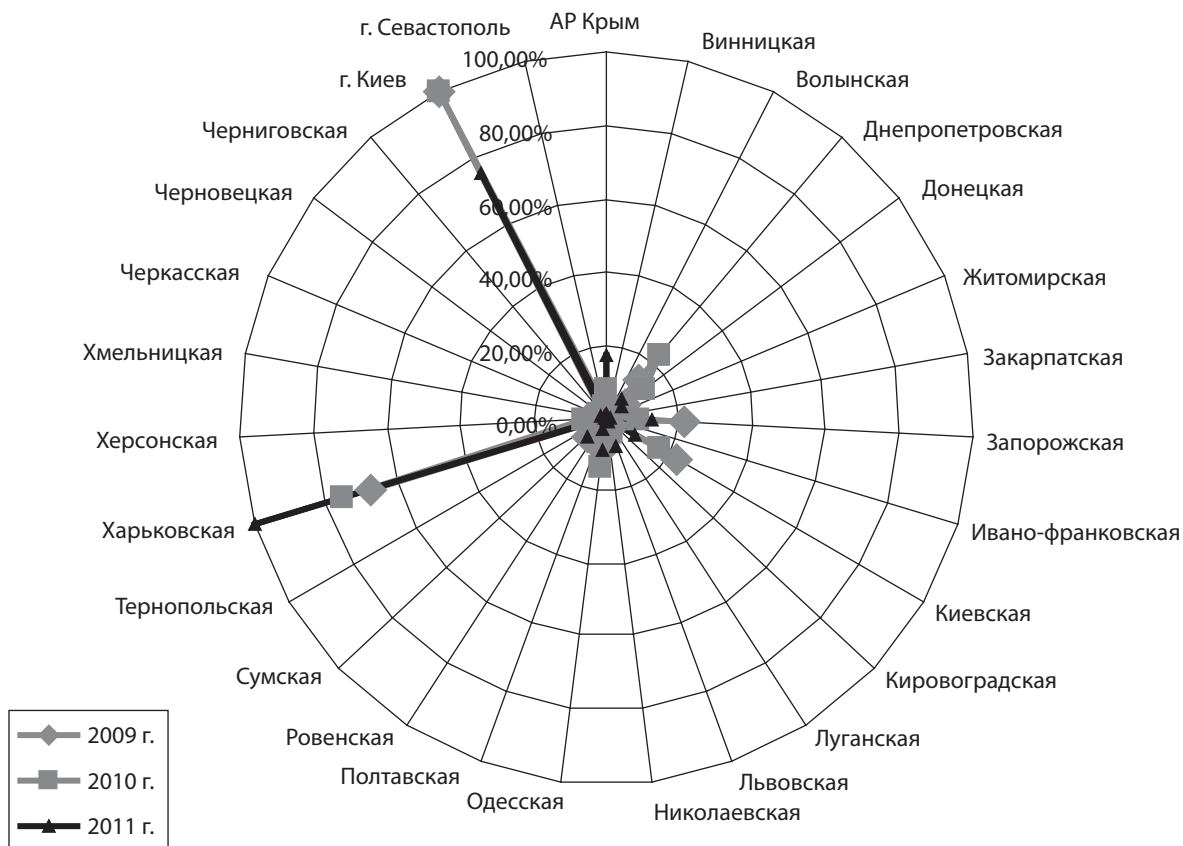

Рис. 2. Географическая структура нормированного внешнеторгового оборота услуг Украина – Казахстан (построено по данным [6])

очередь, требуют обязательного технического обслуживания, информационного и консультативного сопровождения, оказывают транспортное сопровождение, проектные услуги, разработка технологий. Поэтому новым импульсом в укреплении двусторонних отношений является сотрудничество в научно-образовательной и туристической сферах.

и услуг, для увеличения их разнообразия, укрепления жизнеспособности. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Иванов А. Ф.** Развитие и энтропия / А. Ф. Иванов // Проблема развития в гуманитарном и социально-экономическом знании. – СПб., 1999. – С. 16 – 18.

Таблица 3

Относительная энтропия видовой структуры (рассчитано по данным [5])

Год	Экспорт						Импорт					
	Всего	n	в СНГ	n	в Украину	n	Всего	n	из СНГ	n	из Украины	n
2007	0,47	68	0,73	63	0,55	34	0,61	69	0,68	65	0,59	39
2008	0,45	68	0,74	66	0,57	35	0,62	66	0,65	64	0,54	38
2009	0,44	69	0,71	65	0,48	32	0,58	67	0,62	65	0,35	42
2010	0,44	69	0,75	65	0,60	34	0,63	69	0,64	68	0,56	37
2011	0,42	69	0,71	66	0,48	37	0,64	69	0,65	69	0,54	35

Одним из проектов в этой области является Программа по развитию перспективных направлений туристской индустрии Республики Казахстан на 2010 – 2014 г., разработанная в целях реализации Государственной программы по форсированному индустриально-инновационному развитию. Реализация программы предполагает решение задач формирования туристской маркетинговой стратегии Казахстана; перемещение в списке «Индекс конкурентоспособности путешествий и туризма» к 2015 г. на 90-е место с 92-го места в 2009 г. Однако в 2011 г. Казахстан перемещается на 93-е место, спустившись на одну ступень, а Украина – на 85-е место, потеряв восемь позиций. Это, на наш взгляд, является следствием однообразия двусторонних отношений, что подтверждают статистические данные [5]:

- ✦ в 2011 г. доля иностранных граждан, прибывших в Казахстан из СНГ, по отношению ко всем посетителям-нерезидентам составила 91%, а доля посетителей из Украины – всего 0,87%;
- ✦ доля граждан Казахстана, выехавших в страны СНГ, по отношению ко всем выехавшим в другие страны, составляла почти 88%, доля выехавших в Украину – 2,8%.

Развитие сотрудничества в туристической сфере приведет к стимулированию туристических потоков между Украиной и Казахстаном, увеличит географическую и видовую диверсификацию внешнеторгового оборота товаров и услуг, снизит асимметрию доступа к европейским и восточным рынкам, повысит уровень торгового баланса.

ВЫВОДЫ

В данной работе наряду с традиционными статистическими методами предложено использовать энтропийные показатели для оценки степени диверсификации географической и видовой структуры внешнеторгового оборота товаров и услуг. Применение метода полезно для выявления неиспользуемого потенциала в двусторонних отношениях на рынке товаров

2. **Левич А. П.** Энтропия как мера структурированности сложных систем [Электронный ресурс] / А. П. Левич / Труды семинара «Время, хаос и математические проблемы». – М.: Ин-т математических исследований сложных систем. МГУ им. М. В. Ломоносова. – 2000. – Вып. 2. – Режим доступа : http://www.chronos.msu.ru/RREPORTS/levich_entropia/levich_entropia.htm

3. **Сидорова А. В.** Практикум по международной статистике / А. В. Сидорова. – Донецк : УкрНТЕК. – 2001. – 188 с.

4. **Черняк О. І.** Прогнозування зовнішнь-торгівельних салдо України: комбінований підхід із застосуванням VAR-моделей / О. І. Черняк, Є. С. Корнієнко // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 11. – С.17 – 20.

5. Агентство Республики Казахстан по статистике [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.stat.kz> – (последнее посещение – 29 марта 2013 г.).

6. Государственная служба статистики Украины [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.ukrstat.gov.ua>

REFERENCES

“Agentstvo Respubliki Kazakhstan po statistike [Agency of the Republic of Kazakhstan on Statistics].” <http://www.stat.kz>
Cherniak, O. I., and Korniienko, Ye. S. “Prohnozuvannia zovnishnyo-torhivelnikh saldo Ukrainy: kombinovanyi pidkhid iz zastosuvanniam VAR-modelei [Prediction of the foreign trade balance of Ukraine: a combined approach using the VAR-models].” *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 11 (2001): 17-20.

“Gosudarstvennaia sluzhba statistiki Ukrainy [The State Statistics Committee of Ukraine].” <http://www.ukrstat.gov.ua>

Ivanov, A. F. “Razvitie i entropiia [Development and entropy].” *Problema razvitiia v gumanitarnom i sotsialno-ekonomicheskom znanii* (1999): 16-18.

Levich, A. P. “Entropiia kak mera strukturirovannosti slozhnykh sistem [The entropy as a measure of structure of complex systems].” http://www.chronos.msu.ru/RREPORTS/levich_entropia/levich_entropia.htm

Sidorova, A. V. *Praktikum po mezhdunarodnoy statistike* [Workshop on international statistics]. Donetsk: UkrNTEK, 2001.

ОЦІНКА ВПЛИВУ УМОВ ОПОДАТКУВАННЯ НА ФІНАНСОВИЙ СТАН ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ З ВИКОРИСТАННЯМ НЕЧІТКО-МНОЖИННОГО АНАЛІЗУ ПОКАЗНИКІВ

ІВАНОВ Ю. Б., МАЛИШКО Ю. М.

УДК 336.22:368

Іванов Ю. Б., Малишко Ю. М. Оцінка впливу умов оподаткування на фінансовий стан промислових підприємств з використанням нечітко-множинного аналізу показників

Стаття присвячена обґрунтуванню та розробці теоретико-методичних положень щодо визначення ефективності реформування податкового законодавства України. Розглянуто методичні основи оцінки впливу макроекономічних факторів на діяльність підприємств. Удосконалено методику оцінки впливу зміни умов оподаткування на фінансовий стан промислових підприємств України, яка проводиться на основі багатокритеріального аналізу з використанням нечітких множин. Обґрунтовано необхідність подальшого внесення змін до норм Податкового кодексу України в напрямку протидії вимиванню обігових коштів промисловості України. Удосконалена методика дозволяє визначити характер впливу внесених змін до нормативно-правових актів в галузі оподаткування на виробничу систему.

Ключові слова: фінансовий стан, нечітко-множинний аналіз, лінгвістична змінна, система оподаткування, функція приналежності.

Рис.: 3. **Табл.:** 6. **Формул.:** 9. **Бібл.:** 17.

Іванов Юрій Борисович – доктор економічних наук, професор, заступник директора Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Малишко Юлія Михайлівна – інженер, кафедра оподаткування, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: losevajulia@inbox.ru

УДК 336.22:368

UDC 336.22:368

Іванов Ю. Б., Малишко Ю. М. Оценка влияния условий налогообложения на финансовое состояние промышленных предприятий с использованием нечетко-множественного анализа показателей

Ivanov Y. B., Malysko Y. M. Assessment of Influence of Taxation Conditions on Financial State of Industrial Companies with the Use of Fuzzy-Multiple Analysis of Indicators

Статья посвящена обоснованию и разработке теоретико-методических положений относительно определения эффективности реформирования налогового законодательства Украины. Рассмотрены методические основы оценки влияния макроекономических факторов на деятельность предприятий. Усовершенствована методика оценки влияния изменения условий налогообложения на финансовое состояние промышленных предприятий Украины, которая проводится на основе многокритериального анализа с использованием нечетких множеств. Обоснована необходимость дальнейшего внесения изменений в нормы Налогового кодекса Украины в направлении противодействия вымыванию оборотных средств промышленности Украины. Усовершенствованная методика позволяет определить характер влияния внесенных изменений в нормативно-правовых актах в области налогообложения на производственную систему.

The article is devoted to justification and development of theoretical and methodical provisions with respect to determination of efficiency of reformation of the tax legislation of Ukraine. It considers methodical foundations of assessment of influence of macroeconomic factors on company activity. It improves methods of assessment of influence of changes of taxation conditions on the financial state of industrial companies of Ukraine, which is conducted on the basis of a multi-criteria analysis with the use of fuzzy sets. It justifies a necessity of further introduction of changes into the norms of the Tax Code of Ukraine in the direction of resistance to washing-out of circulating funds of the Ukrainian industry. The improved methods allow determination of the character of influence of introduced changes in regulatory and legislative acts in the field of taxation on the production system.

Ключевые слова: финансовое состояние, нечетко-множественный анализ, лингвистическая переменная, срочная ликвидность, система налогообложения, функция принадлежности.

Key words: financial state, fuzzy-multiple analysis, linguistic variable, urgent liquidity, taxation system, membership function.

Рис.: 3. **Табл.:** 6. **Формул.:** 9. **Библ.:** 17.

Pic.: 3. **Tabl.:** 6. **Formulae:** 9. **Bibl.:** 17.

Іванов Юрій Борисович – доктор економічних наук, професор, заступник директора Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Госпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Ivanov Yuriy B. – Doctor of Science (Economics), Professor, Deputy Director of the Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

Малишко Юлія Михайлівна – інженер, кафедра оподаткування, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Malysko Yuliya M. – Engineer, Department of Taxation, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: losevajulia@inbox.ru

E-mail: losevajulia@inbox.ru

В умовах посткризового стану економіки України одним із важливих завдань є формування податкової системи, яка б створювала належні умови для покращення фінансового стану підприємств, забезпечувала можливість їх економічного розвитку. В умовах нестабільної економічної ситуації прийняття необґрунтованих норм податкового законодавства може призвести до погіршення фінансового стану платника податку, зниження ефективності його діяльності чи вза-

галі до банкрутства. З іншого боку, зважені дії уряду в рамках внесення змін до податкового законодавства можуть забезпечити не тільки збереженість та отримання додаткових грошових ресурсів платниками податків, але і створити можливості фінансування розширення діяльності підприємств, впровадження ними інновацій. Отже, внесення змін до податкового законодавства прямо впливає на формування фінансових результатів діяльності підприємств. З 1 січня 2011 р. в Україні набрав

чинності Податковий кодекс України, який замінив велику кількість законодавчих актів з питань оподаткування. Податковий кодекс України розглядався як документ, який повинен оптимально поєднати фіскальну функцію податків, від якої залежить фінансова забезпеченість держави, та регулюючу з метою зниження обсягів тіньової економіки. Тому доцільним є здійснення оцінки впливу зміни умов оподаткування на фінансові показники діяльності підприємств з метою визначення ефективності реформування податкового законодавства.

Оцінка впливу податкового законодавства на діяльність підприємств проводиться в роботах учених і практиків: Г. В. Акулової [2], В. П. Вишневського [4], К. П. Проскурової [14], О. Є. Федорчука [16]. Проте, незважаючи на значну кількість праць з цієї тематики, питання оцінки впливу умов оподаткування на фінансовий стан промислових підприємств залишається недостатньо розробленим.

Метою статті є розробка практичних рекомендацій щодо оцінювання впливу змін податкового законодавства на фінансовий стан підприємств України. Об'єктом дослідження є фінансовий стан промислових підприємств України. Предметом дослідження є методи оцінки впливу умов оподаткування на фінансовий стан промислових підприємств України.

У світовій практиці існує багато показників оцінки фінансового стану підприємства. Оскільки розрахунки кожного з них є досить об'ємними і витратними, необхідно виділити невелику кількість тих показників фінансового стану підприємства, які самостійно (тобто виключаючи мультиколінеарність) описували фінансовий стан підприємства. Отже, необхідним є формування системи фінансових показників, за допомогою якої планується оцінити вплив реформи податкового законодавства 2011 р. на фінансовий стан підприємств.

Для визначення репрезентативних показників фінансового стану підприємства використовуємо метод центра тяжіння. Першим етапом аналізу є відбір факторів, що визначають досліджувані результативні показники, тобто фінансовий стан підприємства. Відбір факторів для аналізу того чи іншого показника можна здійснити або шляхом розрахунків, або на основі теоретичних і практичних знань в конкретній галузі.

На основі аналізу робіт [5; 10; 11; 12; 13; 15] з метою визначення фінансових показників, які найбільшою мірою відображають фінансовий стан підприємства, виділені три фактори, які включають такі показники (табл. 1).

Другим етапом аналізу є розрахунок матриці відстаней між об'єктами в групі за формулою Евклідової відстані (1) [9]:

$$d_{ij} = \sqrt{\sum_{k=1}^m (x_{ik} - x_{jk})^2}, \quad (1)$$

де d_{ij} – відстань між i -тим та k -тим об'єктами;
 x_{jk} – значення k -того показника для j -го об'єкта;
 x_{ik} – значення k -того показника для i -го об'єкта.
 За результатами розрахунків репрезентантом першої групи (табл. 2) є коефіцієнт термінової ліквідності.

Таблиця 2

Репрезентант групи показників ліквідності

	Кпл	Ктл	Кал	Сума відстаней від об'єкта до всіх інших об'єктів
Кпл	0	3,11	4,93	8,04
Ктл	3,11	0	2,2	5,31
Кал	4,93	2,2	0	7,13

Репрезентантом другої групи є коефіцієнт фінансової незалежності (табл. 3).

Таблиця 1

Показники фінансового стану підприємства

Найменування фактора	Показники фінансового стану підприємства	Умовні позначки
Фактор оборотності	Коефіцієнт оборотності активів	КА
	Коефіцієнт оборотності оборотних активів	КОА
	Коефіцієнт оборотності необоротних активів	КНА
	Коефіцієнт оборотності запасів	КЗ
	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	КДЗ
Фактор ліквідності	Коефіцієнт поточної ліквідності	Кпл
	Коефіцієнт термінової ліквідності	Ктл
	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Кал
Фактор фінансової стійкості	Коефіцієнт фінансової незалежності	ФН
	Коефіцієнт фінансової залежності	ФЗ
	Коефіцієнт незалежності у формуванні запасів і витрат	КН
	Коефіцієнт маневреності	КМ
	Індекс постійного активу	ІПА
	Коефіцієнт фінансового ризику	КФР
	Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	КДП

Репрезентант групи показників фінансової стійкості

	ФН	ФЗ	КН	КМ	ІПА	КФР	КДП	Сума відстаней від об'єкта до всіх інших об'єктів
ФН	0	11,30	46,51	7,74	5,43	11,26	1,64	83,88
ФЗ	11,97	0,00	62,79	18,20	6,89	3,20	11,30	114,33
КН	62,62	62,79	0,00	44,87	80,89	62,58	46,51	360,26
КМ	7,26	18,20	44,87	0,00	13,28	19,07	7,74	110,41
ІПА	6,04	6,89	80,89	13,28	0,00	6,24	5,43	118,76
КФР	11,78	3,20	62,58	19,07	6,24	0,00	11,26	114,13
КДП	1,64	11,97	62,62	7,26	6,04	11,78	0,00	101,31

Репрезентантом третьої групи показників фінансового стану промислових підприємств є коефіцієнт оборотності активів (табл. 4).

думку аналітиків, для промислових підприємств найбільш прийнятним рівнем даного коефіцієнта є 2,5, мінімальним – 1 [3].

Таблиця 4

Репрезентант групи показників оборотності

	КОА	КНА	КА	КЗ	КДЗ	Сума відстаней від об'єктів до всіх інших об'єктів
КОА	0,00	1,46	0,00	4,00	4,60	10,77
КНА	1,41	0,00	1,46	4,07	4,32	11,25
КА	0,00	1,41	0,00	3,47	3,93	9,51
КЗ	3,47	4,07	4,00	0,00	3,18	14,73
КДЗ	3,93	4,32	4,60	3,18	0,00	16,04

Оцінити характер зміни стану (незадовільний, задовільний, вище задовільного) показників швидкої ліквідності, фінансової незалежності, оборотності активів підприємств у результаті реформування податкової системи пропонується за допомогою застосування методу нечітких множин. Процес оцінки стану показника ґрунтується на визначенні значень лінгвістичних змінних, котра може приймати значення фраз з природної або штучної мови. Фрази, значення яких приймає змінна, у свою чергу, є іменами нечітких змінних і описуються нечіткою множиною.

Таблиця 5

Підходи до визначення раціонального значення показника термінової ліквідності

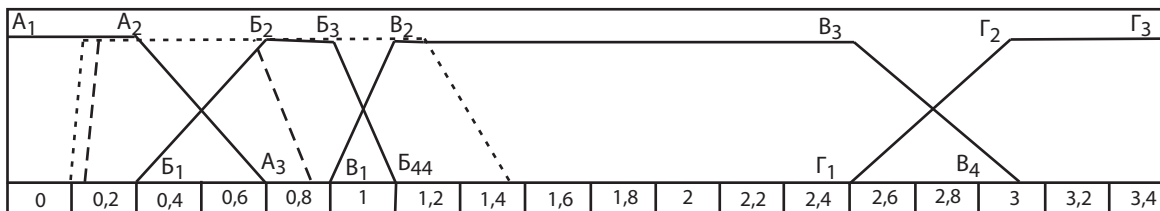
Автор	Раціональне значення показника
<i>Показник термінової ліквідності</i>	
О. Єфимова	0,8 – 1
Л. Гітлярівська	0,5 – 1
Н. Селезньова	0,8
В. Ковальов	1
А. Градов	0,3 – 0,7
М. Горенбургов	0,6 – 0,7
М. Глазов	0,7 – 1
В. Казаков	0,5 – 1
<i>Показник фінансової незалежності</i>	
О. Єфимова	50% та більше
Л. Гітлярівська	50% та більше
Н. Селезньова	50% та більше
М. Горенбургов	50% та більше
М. Глазов	50% та більше
І. Мазурова, М. Романовський	50% та більше
В. Ковальов	60% та більше
Ф. Сарагосі	60% та більше
А. Градов	60% та більше

Доцільним є формування трьох множин лінгвістичної змінної для оцінки стану показників швидкої ліквідності, фінансової незалежності, оборотності активів підприємств: за назвою незадовільна, задовільна й вище задовільної, які будуть показувати незадовільний, задовільний та вище задовільного стани досліджуваних показників. Для досягнення поставленої мети розглянемо роботи, в яких визначаються раціональні значення показників швидкої ліквідності, фінансової незалежності, оборотності активів (табл. 5).

Складено за даними [7].

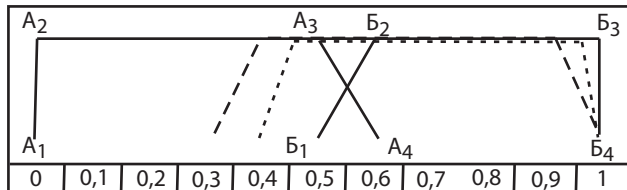
Для коефіцієнта оборотності активів, втім, як і для інших показників оборотності, не існує загальноприйнятих рекомендованих значень. Цей показник істотно варіюється залежно від галузі, розміру підприємства, його місцезнаходження та багатьох інших факторів. На

Таким чином, більшість авторів визначає раціональне значення коефіцієнта швидкої ліквідності в діапазоні 0,7 – 1, фінансової незалежності – від 0,6 до 1, оборотності активів – від 2,5. У деяких роботах вказується, що раціональне значення показника швидкої ліквідності торкається також діапазону 0,3 – 0,7, фінансової незалежності – від 0,5 до 0,6, оборотності активів – від 1. На основі даних табл. 5 побудовано функції приналежності для коефіцієнта швидкої ліквідності, фінансової незалежності, оборотності активів (рис. 1, рис. 2, рис. 3).

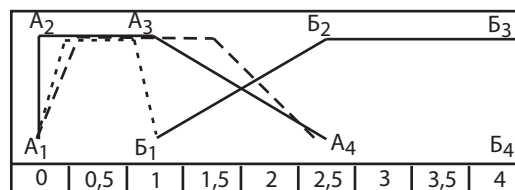
$A_1 A_2 A_3$ і $\Gamma_1 \Gamma_2 \Gamma_3$ – Погане значення показника
 $B_1 B_2 B_3$ – Гарне значення показника
 $B_1 B_2 B_3$ – Середнє значення показника

Рис. 1. Функції приналежності коефіцієнта термінової ліквідності доброму, задовільному та незадовільному стану лінгвістичної змінної

$A_1 A_2 A_3$ – Незадовільний стан показника
 $B_1 B_2 B_3$ – Задовільний стан показника

Рис. 2. Функції приналежності коефіцієнта фінансової автономії задовільному та незадовільному стану лінгвістичної змінної

$A_1 A_2 A_3$ – Незадовільний стан показника
 $B_1 B_2 B_3$ – Задовільний стан показника

Рис. 3. Функції приналежності коефіцієнта оборотності активів задовільному та незадовільному стану лінгвістичної змінної

Для того, щоб визначити ефективність реформування системи оподаткування 2011 р. і характер її впливу на фінансовий стан промислових підприємств, розрахуємо показники фінансового стану підприємств за 2011 р., тобто після реформування системи оподаткування, і ці ж показники при системі оподаткування, що діяла до 2011 р. Для досягнення поставленої мети буде використана вибірка даних про фінансову діяльність десяти машинобудівних підприємств України за 2007 – 2011 рр.

За результатами прогнозування можливі стани показників фінансового стану промислових підприємств при системі оподаткування, що діяла до 2011 р., відзначені на рис. 1, рис. 2, рис. 3 переривчастою лінією, після набрання чинності ПКУ – пунктирною лінією.

При цьому кожне значення показників фінансового стану, що відповідають певному значенню лінгвістичної змінної, а також значення самої лінгвістичної змінної представляються сукупністю α -рівнів. На кожному α -рівні можна виконати порівняння інтервалів, оцінивши ймовірність їхньої рівності або нерівності. Завдання порівняння інтервалів формулюється як завдання визначення ймовірності того, що випадкова точка із прогнозного інтервалу значень показників може збігатися з випадковою точкою з інтервалу лінгвістичної змінної. Тобто інтервал, відповідний α -рівню нечіткого критерію, може перетинатися з таким самим α -рівнем кожного з нечітких станів (значень лінгвістичної змінної), крім того, один інтервал може бути повністю поглинений іншим інтервалом, а також інтервали можуть не мати загальних областей. При порівнянні двох інтервалів $A = [a_1, a_2]$ і $B = [b_1, b_2]$ перераховані ситуації можна формалізувати за допомогою таких виразів:

$$P(B = A) \neq 0, a_1 < b_1 \text{ \& } b_1 < a_2 < b_2; \quad (2) [17]$$

$$P(B = A) \neq 0, a_1 > b_1 \text{ \& } a_2 < b_2; \quad (3) [17]$$

$$P(B = A) = 0, a_2 < b_2. \quad (4) [17]$$

Умови розглянутого випадку повністю збігаються з умовами ймовірнісної оцінки рівності інтервалів в роботі [6]. А самі ймовірності визначаються відповідно до виразів:

$$P(B = A) = (a_2 - b_1)^2 / ((a_2 - a_1) \cdot (b_2 - b_1)); \quad (5) [6]$$

$$P(B = A) = (b_2 - b_1) / (a_2 - a_1); \quad (6) [6]$$

$$P(B \in A) = 1. \quad (7) [6]$$

Перший вираз відповідає випадку пересічних інтервалів. Другий і третій вирази відповідають випадку, коли інтервал B повністю поглинається інтервалом A ($B \in A$). Слід зазначити, що у відмінності від роботи [17], у даному випадку визначається не просто ймовірність рівності інтервалів, а ймовірність приналежності одного інтервалу іншому. Тому для умов, наведених вище, інтервал B повністю належить інтервалу A , ймовірність $P(B \in A) = 1$.

Таким чином, приналежність однієї нечіткої множини іншій нечіткій множині може характеризуватися значенням ймовірностей $P(B \in A, \alpha_i), i = 1... n$, де n – кількість α -рівней. Як чіткий показник пропонується використовувати середню ймовірність належності однієї нечіткої множини іншій, яка буде обчислюватися у відповідності з виразом:

$$P(\Phi_B \in \Omega_A) = \sum_i P(\alpha_i) P(B \in A, \alpha_i), \quad (8)$$

де $P(\alpha_i)$ – ймовірність виникнення α -рівня.

У результаті розрахунків ймовірності приналежності на кожному α -рівні підмножини значень заданим інтервалам можливих станів показника, одержимо середню ймовірність приналежності прогнозних значень показників фінансового стану різним значенням. Результати обчислень наведено в *табл. 6*.

Таблиця 6

Функції приналежності для показників фінансового стану підприємств заданим інтервалам можливих станів вказаних показників

Характеристика стану показника	Середня ймовірність приналежності прогнозних значень показника термінової ліквідності різним значенням	
	До набрання чинності ПКУ	Після набрання чинності ПКУ
<i>Коефіцієнт термінової ліквідності</i>		
Незадовільний	0,53	0,211
Задовільний	0	0,222
Вище задовільного	0,47	0,577
<i>Коефіцієнт фінансової незалежності</i>		
Незадовільний	0,31	0,24
Задовільний	0,69	0,76
<i>Коефіцієнт оборотності активів</i>		
Незадовільний	0,8	0,98
Задовільний	0,2	0,02

Таким чином, у результаті оцінки впливу реформування податкового законодавства на фінансовий стан підприємств промисловості можна зробити висновок, що зменшення ймовірності приналежності показника термінової ліквідності незадовільному стану лінгвістичної змінної та збільшення ймовірності приналежності вказаного показника доброму стану лінгвістичної змінної свідчить про позитивний вплив реформування податкового законодавства на ліквідність підприємств промисловості. Однією з основних причин збільшення значення вказаного показника є надання пільг у вигляді звільнення від податку на прибуток підприємствам суднобудівної, літакобудівної, легкої промисловості, електроенергетики, машинобудування. Використання зазначеної пільги збільшує обсяг обігових коштів промислових підприємств, дозволяє збільшити обсяг виробництва промислової продукції, підвищує рівень платоспроможності підприємств.

Указані пільги також позитивно впливають на фінансову стійкість промислових підприємств України. Так, результати розрахунків свідчать, що зміна умов оподаткування промисловості України має наслідком незначне збільшення ймовірності приналежності показника фінансової незалежності задовільному стану лінгвістичної змінної. Але ймовірність приналежності значень вказаного показника доброму стану дорівнює нулю, що свідчить про негативний вплив деяких норм податкового законодавства на фінансовий стан промисловості України. Наприклад, проблемним питанням у

сфері оподаткування прибутку залишається методика визначення коефіцієнта індексації вартості основних засобів. Згідно з методикою, коефіцієнт індексації визначається за формулою (9) [1]:

$$K_i = [I(a - 1) - 10] : 100, \quad (9)$$

де $I(a - 1)$ – індекс інфляції року, за результатами якого проводиться індексація.

Тобто при рівні інфляції, меншій 110%, підприємство не може здійснити переоцінку вартості основних засобів, що призводить до вимивання обігових коштів суб'єкта господарювання. У цьому випадку виходить, що держава перекладає на платника відповідальність за інфляційні процеси в країні. Наслідком цього є збільшення податкового навантаження на суб'єктів господарювання, зменшення обігових коштів підприємств, а також виникнення необхідності позичання грошових коштів з зовнішніх джерел.

Зменшення приналежності коефіцієнта оборотності активів незадовільному стану свідчить про негативний вплив реформування податкового законодавства на динаміку вказаного показника. Отже, необхідно є розробка рекомендацій щодо усунення проблемних норм податкового законодавства України, а також проведення оцінки ефективності зазначених змін за допомогою запропонованої методики. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Податковий Кодекс України № 3221-VI (3221-17) від 02.12.2010 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>
2. Акулова Г. В. Аналіз впливу податкового навантаження на економічний ріст за допомогою виробничо-інституційних функцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cyber.kharkov.ua/contentimages/Akulova.pdf>
3. Ачевва А. Т. Оценка управления оборотными средствами в промышленных организациях [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.tmy.mwport.ru%2Ffiles%2F2010-4-econ-04.pdf&ei=qiuEUJXkCM
4. Вишневський В. П. Методологічні основи вдосконалення оподаткування підприємств : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.06.01 / В. П. Вишневський. – Донецьк, 1998. – 34 с.
5. Глазов М. М. Экономическая диагностика предприятий: новые решения / М. М. Глазов ; С.-Петербург. гос. ун-т экономики и финансов. Высшая экономическая школа. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 1998. – 194 с.
6. Дилигенский Н. В. Нечеткое моделирование и многокритериальная оптимизация производственных систем в условиях неопределенности: технология, экономика, экология / Н. В. Дилигенский, Л. Г. Дымова, П. В. Севастьянов. – М. : Издательство «Машиностроение – 1», 2004. – 397 с.
7. Жулега И. А. Методология анализа финансового состояния предприятия : монография / И. А. Жулега ; ГУАП. – СПб., 2006. – 235 с.
8. Звіти про фінансові результати підприємств України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smida.gov.ua/>
9. Евклідова відстань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Евклідова_відстань.

- 10. Ковалев В. В.** Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности / В. В. Ковалев. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 512 с.
- 11. Мазурова И. И.** Варианты прогнозирования и анализа финансовой устойчивости предприятия / И. И. Мазурова, М. В. Романовский. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2007. – 113 с.
- 12. Малич В. А.** Анализ финансовой деятельности предприятий : учеб. пособие / В. А. Малич. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2005. – 169 с.
- 13.** Предпринимательство : учебник для вузов / Под ред. В. Я. Горфинкеля, Г. Б. Поляка, В. А. Швандара. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005 – 735 с.
- 14. Проскура К. П.** Управління податковим навантаженням підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / К. П. Проскура ; Європ. Ун-т. – К., 2007. – 20 с.
- 15. Риполь-Сарагоси Ф. Б.** Основы финансового и управленческого анализа / Ф. Б. Риполь-Сарагоси. – М.: Книга-сервис, 2002. – 224 с.
- 16. Федорчук О. Є.** Економетричний аналіз впливу податкового навантаження на ділову активність підприємств / О. Є. Федорчук // Львівська комерційна академія. Вісник. – Львів, 1998. – Вип. 3: Сер. Економічна. – С. 138 – 143.
- 17. Nedosekin A.** Fuzzy financial management / A. Nedosekin; AFA Library. – Moscow, 2003. – 184 p.
- Mazurova, I. I., and Romanovskiy, M. V. *Varianty prognozirovaniia i analiza finansovoy ustoychivosti predpriiatiia* [Options forecasting and analyzing financial stability]. St. Petersburg: Izd-vo SPbGUEF, 2007.
- Malich, V. A. *Analiz finansovoy deiatelnosti predpriiatiy* [Analysis of the financial activities of enterprises]. St. Petersburg: Izd-vo SPbGUEF, 2005.
- Nedosekin, A. *Fuzzy financial management*. Moscow, 2003.
- Predprinimatelstvo* [entrepreneurship]. Moscow: YUNITI-DANA, 2005.
- Proskurova, K. P. "Upravlinnia podatkovym navantazheniam pidpriemstva [Managing enterprise tax burden]." *avto-ref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2007.
- Ripol-Saragosi, F. B. *Osnovy finansovogo i upravlencheskogo analiza* [Fundamentals of Financial Management and Analysis]. Moscow: Kniga-servis, 2002.
- Vishnevskiy, V. P. "Metodolohichni osnovy vdoskonalennia opodatkovannia pidpriemstv [Methodological foundations improving taxation]." *avto-ref. dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.06.01*, 1998.
- "Zvity pro finansovi rezultaty pidpriemstv Ukrainy [Reports on the financial results of enterprises in Ukraine]." <http://smida.gov.ua/>
- Zhulega, I. A. *Metodologiya analiza finansovogo sostoianiia predpriiatiia* [The methodology of the analysis of the financial condition of the company]. SPb, 2006.

REFERENCES

- Akulova, G. V. "Analiz vplyvu podatkovoho navantazhenia na ekonomichni rist za dopomohoiu vyrobnycho-institutsiinykh funktsii [Analysis of the impact of the tax burden on economic growth through industrial and institutional functions]." <http://www.cyber.kharkov.ua/contentimages/Akulova.pdf>
- Acheeva, A. T. "Otsenka upravleniia oborotnymi sredstvami v promyshlennykh organizatsiakh [Evaluation of working capital management in industrial organizations]." <http://www.tmy.mwport.ru%2Ffiles%2F2010-4-econ-04.pdf&ei=qiuEUJXkCM>
- Diligenskiy, N. V., Dymova, L. G., and Sevastianov, P. V. *Nechetkoe modelirovanie i mnogokriterialnaia optimizatsiia proizvodstvennykh sistem v usloviakh neopredelennosti: tekhnologiya, ekonomika, ekologiya* [Fuzzy modeling and multi-objective optimization of production systems in the face of uncertainty: technology, economics, ecology]. Moscow: Mashinostroenie, 2004.
- "Evklidova vidstan [Euclidean distance]." http://uk.wikipedia.org/wiki/Евклідова_відстань.
- Fedorchuk, O. Ie. "Ekonometrychnyi analiz vplyvu podatkovoho navantazhenia na dilovu aktyvnist pidpriemstv [Econometric analysis of the impact of the tax burden on business activity of enterprises]." *Lvivska komertsiiina akademiia. Visnyk*, no.3 (1998): 138-143.
- Glazov, M. M. *Ekonomicheskaya diagnostika predpriiatiy: novye resheniia* [Economic diagnostics businesses, new solutions]. St. Petersburg: Izd-vo SPbGUEF, 1998.
- Kovalev, V. V. *Finansovyy analiz: Upravlenie kapitalom. Vybor investitsiy. Analiz otchetnosti* [Financial Analysis: Money Management. Investment choices. Analysis reporting]. Moscow: Finansy i statistika, 2000.
- [The Tax Code of Ukraine # 3221-VI (3221-17) from the 02.12.2010.]. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

СТАНДАРТИЗАЦИЯ И ИНТЕГРАЦИЯ МАТЕМАТИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ ИНДУСТРИИ ЗНАНИЙ

БОГОМОЛОВ А. И., НЕВЕЖИН В. П.

УДК 004.89

Богомолов А. И., Невежин В. П. Стандартизация и интеграция математических моделей экономических систем как составная часть индустрии знаний

Обсуждается возможность получения новых знаний от интеграции в одну модель нескольких экономико-математических моделей, погружённых в единое информационное пространство в виде семантической сети, описываемых стандартным образом на специальном языке знаний и концептуальных карт. Приведены два примера полезности интеграций нескольких моделей в одну.

Ключевые слова: математическое моделирование, системы, классификация, сети доверия Байеса, знания, язык знаний, информационное пространство, контент-карты, семантическая паутина.

Рис.: 3. **Формул.:** 3. **Библ.:** 10.

Богомолов Александр Иванович – кандидат технических наук, доцент, Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации (пр. Ленинградский, 49, Москва, 125993, Россия)

Невежин Виктор Павлович – кандидат технических наук, профессор, Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации (пр. Ленинградский, 49, Москва, 125993, Россия)

УДК 004.89

Богомолов О. І., Невежин В. П. Стандартизація та інтеграція математичних моделей економічних систем як складова частина індустрії знань

Обговорюється можливість отримання нових знань від інтеграції в одну модель декількох економіко-математичних моделей, занурених у єдиний інформаційний простір у вигляді семантичної мережі, описуваних стандартним чином на спеціальній мові знань і концептуальних карт. Наведено два приклади корисності інтеграцій декількох моделей в одну.

Ключові слова: математичне моделювання, системи, класифікація, мережі довіри Байеса, знання, мова знань, інформаційний простір, контент-карти, семантична павутина

Рис.: 3. **Формул.:** 3. **Бібл.:** 10.

Богомолов Александр Иванович – кандидат технических наук, доцент, Финансовый университет при Уряді Російської Федерації (пр. Ленинградский, 49, Москва, 125993, Росія)

Невежин Виктор Павлович – кандидат технических наук, профессор, Финансовый университет при Уряді Російської Федерації (пр. Ленинградский, 49, Москва, 125993, Росія)

UDC 004.89

Bogomolov A. I., Nevezhin V. P. Standardisation and Integration of Mathematic Models of Economic Systems as a Component of the Knowledge Industry

The article discusses a possibility of obtaining new knowledge from integration of several economic and mathematical models, submerged into a single information environment in the form of a semantic web and described in a standard form in a special language of knowledge and conceptual maps, into one model. It provides two examples of usefulness of integration of several models into one model.

Key words: mathematic modelling, systems, classification, Bayesian network, knowledge, knowledge language, information environment, convent cards, semantic web.

Pic.: 3. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 10.

Bogomolov Aleksandr I. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Finance Academy under the Government of the Russian Federation (125993, Russia)

Nevezhin Viktor P. – Candidate of Sciences (Engineering), Professor, Finance Academy under the Government of the Russian Federation (125993, Russia)

Применение математического моделирования экономических процессов и систем является широко распространённой практикой как в учебных процессах, так и в экономических исследованиях. Огромное множество созданных за последние десятилетия разнообразных математических моделей ежедневно пополняется вновь создаваемыми, имеющими различную степень новизны и практическую значимость. Создание и ведение банков математических моделей, имеющих общепринятые (стандартизованные) классификационные признаки, «погружённых» в единое информационное пространство (Интернет), будет способствовать дальнейшему развитию «индустрии знаний». Если бы математические модели были представлены в Интернет в стандартизованном виде, то в ряде случаев при решении практических задач они могли бы быть объединены в одну систему.

Пример положительного эффекта от интеграции нескольких моделей в одну являет собой использование статистической процедуры Эйткена в системе массовой

оценки стоимостных показателей объектов недвижимости г. Москвы [1]. Разработка вышеназванной системы было поручено Правительством Москвы Финансовой академии при Правительстве РФ. В качестве ядра этой системы использовалась эконометрическая нелинейная по параметрам модель массовой оценки объектов недвижимости г. Москвы.

В предположении, что помимо разработанной эконометрической модели для повышения точности оценки стоимостных показателей объекта недвижимости, могут быть использованы и другие модели, была осуществлена интеграция данной и дополнительной моделей на основе статистической процедуры Эйткена, что дало возможность существенно улучшить качество модели и точность вычисляемых стоимостных характеристик.

Рассмотрим другую модель, а именно: использование модели на основе сети доверия Байеса для принятия решения о возможности предоставления кредита [2]. На рис. 1 представлена модель в виде простейшей сети доверия для оценки вероятности принятия положитель-

ного решения о выдаче кредита. Вероятности событий, кроме корневого, определяются экспертным путём.

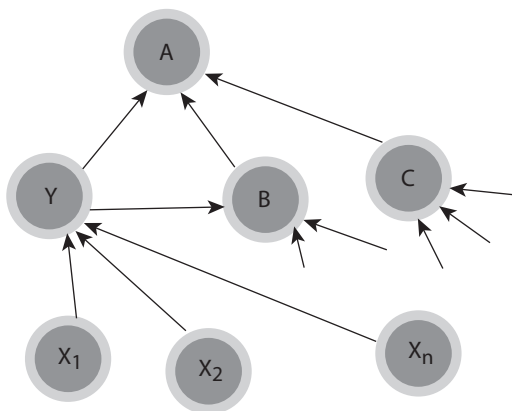

Рис. 1. Сеть доверия Байеса для принятия решения о выдаче кредита

Однако точность и информативность модели можно было бы улучшить, если использовать для оценки вероятности некоторых событий не экспертные оценки, а модели бинарного выбора [3], то есть объединить модель на основе сети доверия и модели бинарного выбора, которая определяет вероятность события не на основе экспертного вывода, а на основе фактических значений характеристик клиента и финансовых показателей банка.

Данные примеры иллюстрирует актуальность создания регистров с базами знаний, включающих в себя математические модели различных классов, а также технологий их стандартизованного описания, поиска и взаимодействия. Такая задача является лишь частным, но весьма важным аспектом общей проблемы стандартизации, поиска и интеграции знаний.

На производство знаний в современном обществе затрачивается больше ресурсов, чем на производство товаров и услуг, что позволяет говорить об индустрии знаний. Знания – это нечто большее, чем и данные и информация. Наши знания помогают нам создавать новые технологии и машины, лечить заболевания и покорять космос, разбираться в различных ситуациях, решать сложные задачи и выполнять трудные задания, учиться на своем опыте и, соответственно, корректировать свое поведение. Если мы работаем в какой-либо компании, то наши знания в сочетании со знаниями наших коллег способствуют ее успешной деятельности.

Основным средством накопления, обнародования и распространения знаний совсем недавно были книги, затем добавилось радио и телевидение. За последние 20 лет ситуация коренным образом изменилась. С появлением Интернет, всеобщим распространением компьютеров и компьютерных сетей, цифровых хранилищ данных, технологий OLAP и Data Mining, других достижений в области информационных технологий, произошли революционные изменения в хранении, обработке информации и получении знаний. Основная часть информации и знаний хранится в сетях и на машинных носителях, не считая, конечно, тех знаний, которые хранятся в головах людей.

Накопленный и всё увеличивающийся объём мировых знаний ставит перед человечеством задачу их формализации, стандартизации и интеграции. Теория классификации и систематизации сложно организованных областей знаний называется *таксономией*. Таксономия представляет иерархически выстроенную систему понятий от простого к сложному.

Математическую модель, лежащую в основе таксономии, можно представить в виде древообразной структуры набора объектов. Вверху этой структуры – объединяющая единая классификация (корневой таксон), которая относится ко всем объектам данной таксономии. Таксоны, находящиеся ниже корневого, являются более специфическими классификациями, которые относятся к поднаборам общего набора классифицируемых объектов. Например, в классификации организмов Карла Линнея корневым таксоном является организм. Ниже в этой таксономии находятся тип, класс, отряд, семейство, род и вид [4].

В настоящее время знания могут быть представлены и описаны на различных языках (также имеющих иерархическую структуру), включая естественные (русский, английский и др.), язык формул, в виде графиков, таблиц, фильмов и т. д. Отдельные направления науки имеют свои понятия и свои языки, например, генетика или теория групп. Есть языки для записи доказательств, архивы этих доказательств и программы, которые могут не только проверять, но и искать доказательства утверждений.

Одно из решений для формализации и поиска знаний предлагает российский проект KML¹. Основная идея проекта заключена в создании специального языка знаний – Knowledge Markup Language (KML). KML – это XML язык для создания больших Баз Знаний, как естественнонаучных, так и гуманитарных. Это могут быть строгие теории, описания технологий, материалы по истории науки, фундаментальные работы, статьи о текущих исследованиях, учебники, методические разработки, результаты экспериментов, и все то, что является рациональным знанием.

Возможность создания универсального языка знаний, даже на базе такого универсального инструмента и языка, как XML (который лежит в основе KML), представляется проблематичной. Но, безусловно, продвижение научных исследований в этом направлении представляется весьма интересным и перспективным. На выходе таких исследований появляются результаты, которые находят применение в экспертных системах, теории интеллектуальных агентов и искусственного интеллекта, теориях и технологиях создания баз знаний, компьютерной лингвистике, общей теории систем, теории компьютерного анализа естественного языка и компьютерного выделения семантики. Случаи, когда какой-либо этап решения задач, в том числе теоретических, проводят с помощью компьютера, сегодня уже не редкость. Человечество начинает доверять свои знания компьютеру.

¹ kml.mipt.ru

Продвижение в этом направлении связано с разработкой единых стандартов формализации знаний, протоколов обмена знаниями, технологий взаимодействия различных онтологий и связывания объектов в единые сети.

Наиболее простым средством описания онтологий являются концептуальные карты. Впервые концепт-карты были предложены в начале 70-х гг. профессором Джозефом Новаком (Joseph D. Novak) из Корнелльского университета для изучения детского мышления и формирования первых научных понятий [5]. Это исследование использовало идеи Дэвида Аусубела [6] о формировании понятийного мышления. Концепт-карты оказались эффективным инструментом отображения понятийной системы человека. Благодаря этому они стали использоваться в обучающих системах (E-learning), для формальных обоснований в химии и аргументации высказываний в биологии, затем для описания процессов проведения научных исследований и при разработке баз знаний.

Концепт-карты, или карты памяти, активно используются в образовании и бизнесе. Перечислим лишь некоторые сферы их применения:

- ✦ краткое изложение проблемы;
- ✦ выявление знаний;
- ✦ генерирование новых знаний;
- ✦ трансформация скрытых знаний в структурированные;
- ✦ сохранение данных в ассоциативных связях;
- ✦ моделирование совместных групповых знаний;
- ✦ анализ структуры комплексных идей;
- ✦ выстраивание цепочек аргументации, выявление нарушения аргументационной логики (ошибки, разрывы, пропуски и т. п.);
- ✦ изучение механизмов познания.

Для работы с концепт-картами разработано достаточно много программ. Обзор программ класса *concept mapping* приведен на сайте [7].

Например, программный инструмент для построения концептуальных карт Smart Tools. Этот программный продукт разработан Флоридским Институтом исследований человеческого и машинного познания

(IHMC – Institute for Human and Machine Cognition), доступен для скачивания в интернете и успешно используется отечественными и зарубежными специалистами по созданию баз знаний и систем работы со знаниями [6]. Указанный институт плодотворно работает по заказам Минобороны США (DOD), Агентства перспективных исследовательских проектов (DARPA) и американского космического агентства (NASA).

SMART Tools обладает целым рядом достоинств.

- ✦ позволяет создавать карты концепций, добавлять ссылки;
- ✦ программа бесплатна;
- ✦ имеет неплохой и быстрый в освоении интерфейс;
- ✦ поддерживает он-лайн доступ. Можно запустить собственный сервер или использовать сервер IHMC разработчика;
- ✦ поддерживает совместную работу (контроль доступа, комментарии, запись изменений);
- ✦ программа успешно использовалась для крупных проектов, например, освоения Марса.

Основным назначением программы BrainEKP [7] является устранение в современных корпорациях, так называемого кризиса знаний (*knowledge crisis*), который заключается в постоянно возрастающей потребности в автоматизации накапливающихся знаний. BrainEKP предоставляет корпорациям возможность утилизировать неиспользуемый интеллектуальный капитал, интегрируя информацию из разных хранилищ данных, например с web-сайтов, из баз данных и т. п. На рис. 2 приведена структура BrainEKP.

Так как знания, представленные в виде информации, хранятся в различных узлах всемирной сети, для их объединения необходимо, чтобы сеть единым образом представляла их в виде, пригодном для машинной обработки. Это направление развития Всемирной паутины называется *семантическая паутина* [8] (от англ. *Semantic Web*). В обычной Паутине, основанной на HTML-страницах, информация заложена в тексте страниц и извлекается че-

Рис. 2. Структура BrainEKP [7]

ловеком с помощью браузера. Семантическая же паутина предполагает запись информации в виде семантической сети с помощью онтологий. Таким образом, программ-клиент может непосредственно извлекать из паутины факты и делать из них логические заключения. Семантическая паутина работает параллельно с обычной Паутиной и на её основе, используя протокол HTTP и идентификаторы ресурсов URI.

Термин «семантическая паутина» был впервые введён сэром Тимом Бернерсом-Ли [9] (изобретателем Всемирной паутины) в мае 2001 г. в журнале «Scientific American», и называется им «следующим шагом в развитии Всемирной паутины». Позже в своём блоге он предложил в качестве синонима термин Гигантский Глобальный Граф (*Giant Global Graph, GGG*, по аналогии с WWW). Концепция семантической паутины была принята и продвигается Консорциумом Всемирной паутины.

Семантическая паутина может являться основой для поиска баз знаний с экономико-математическими моделями. Однако остаются вопросы их классификации и интеграции. Интеграция двух и более экономико-математических моделей в одну, более сложную, но более эффективную, требует последовательности действий, которые выполняются каждой на своём уровне.

Попробуем провести аналогии с сетью UDDI (*The Universal Description, Discovery and Integration*) [10]. UDDI является инициативой лидеров электронного бизнеса Arriba, IBM и Microsoft. Это первая попытка привести к общему стандарту деятельность бизнес-структур, представленных в Интернете. В целом UDDI принимает и организует три типа информации в три категории:

- ★ белые страницы (*white pages*) – это общая информация о компании, включающая наименование, тип бизнеса, адрес и контактную информацию;
- ★ желтые страницы (*yellow pages*) описывают, какие услуги предоставляет компания. Здесь имеется возможность применить отраслевые или межотраслевые классификаторы;

Семантическая сеть – GGG
Белые страницы

- Информация об области применения модели
- Информация о типе модели и т. д.

Язык для формализованного описания моделей.
Жёлтые страницы

- Текстовая информация о модели
- Обозначения и формулы

Интеграция нескольких моделей в одну.
Зелёные страницы

- Контент-карты
- Согласование интерфейсов программ для вычислений

Рис. 3. Схема поиска, классификации и интеграции экономико-математических моделей

- ★ зеленые страницы (*green pages*) – это техническая информация об услугах, которые выставлены бизнесом, включая ссылки и интерфейсы к ним.

Тогда по аналогии с UDDI для поиска и интеграции экономико-математических моделей может быть использована схема, представленная на рис. 3.

Несмотря на существенные продвижения в вышеперечисленных направлениях, которые относятся, скорее, к поиску и получению знаний из неструктурированной информации, вопросы стандартизации, поиска и интеграции математических моделей всё ещё ожидают своих исследователей. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Бывшев В. А.** Массовая оценка стоимостных показателей объектов недвижимости: от модели к системе / В. А. Бывшев, А. И. Богомолов, В. И. Костюнин // Вестник Финансовой академии. – М., 2007. – № 3.
2. <http://otherreferats.allbest.ru/programming/00199834.html>
3. **Пасечник А. А.** Использование эконометрических моделей бинарного выбора для оценки вероятности банкротства российских банков [Текст] / А. А. Пасечник, Д. А. Пасечник, Е. Н. Лукаш // Молодой ученый. – 2011. – № 10. Т. 1. – С. 137 – 148.
4. <http://ei5.ru/?p=4597>
5. <http://www.mindmap.ru/stat/cmmaps.htm>
6. <http://www.slideshare.net/olgashum/concept-mapping-presentation>
7. **Прохоров А.** Обзор программ класса concept mapping [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.compress.ru/article.aspx?id=17383>
8. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/28440>
9. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1143580>
10. <http://ru.wikipedia.org/wiki/%C2%E5%E1-%F1%EB%F3%E6%E1%E0>

PREFERENCES

Byvshev, V. A., Bogomolov, A. I., and Kostyunin, V. I. "Massovaia otsenka stoimostnykh pokazateley obektov nedvizhimosti: ot modeli k sisteme [Mass evaluation of indicators stoimostnykh real estate objects: from c system models]." *Vestnik Finansovoy akademii*, no. 3 (2007).

<http://ru.wikipedia.org/wiki/%C2%E5%E1-%F1%EB%F3%E6%E1%E0>.

Pasechnik, A. A., Pasechnik, D. A., and Lukash, E. N. "Ispol-zovanie ekonomicheskikh modeley binarnogo vybora dlia otsenki veroiatnosti bankrotstva rossiyskikh bankov [Using economic binary choice of the models for the evaluation of probability of bankruptcy of Russian banks]." *Molodoy uchenyy*, vol. T.1, no. 10 (2011): 137-148.

Prokhorov, A. "Obzor programm klassa concept mapping [Browse the class concept mapping programs]." <http://www.compress.ru/article.aspx?id=17383>

<http://www.mindmap.ru/stat/cmmaps.htm>
<http://www.slideshare.net/olgashum/concept-mapping-presentation>

<http://ei5.ru/?p=4597>
<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/28440>
<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1143580>
<http://otherreferats.allbest.ru/programming/00199834.html>

ОБЧИСЛЕННЯ ЦІН ОПЦІОНІВ МЕТОДАМИ СПЕКТРАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Буртняк І. В., Малицька Г. П.

УДК 336.71

Буртняк І. В., Малицька Г. П. Обчислення цін опціонів методами спектрального аналізу

У статті розроблено систематичний метод обчислення наближеної ціни для широкого класу цінних паперів за допомогою інструментів спектрального аналізу, сингулярної та регулярної хвильової теорії. Ціна опціонів залежить від стохастичної волатильності, яка описується шляхо-залежним процесом. Знаходження ціни зводиться до розв'язання проблеми знаходження власних значень і власних функцій певного рівняння.

Ключові слова: стохастична волатильність, локальна волатильність, спектральна теорія, сингулярна хвильова теорія, регулярна хвильова теорія.

Рис.: 1. **Формул:** 46. **Бібл.:** 3.

Буртняк Іван Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

Малицька Ганна Петрівна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, кафедра математичного та функціонального аналізу, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

УДК 336.71

Буртняк І. В., Малицька А. П. Вычисление цен опционов методами спектрального анализа

В статье разработан систематический метод вычисления приближенной цены для широкого класса ценных бумаг с помощью инструментов спектрального анализа, сингулярной и регулярной волновой теории. Цена опционов зависит от стохастической волатильности, зависящей от пути. Нахождение цены сводится к решению проблемы нахождения собственных значений и собственных функций определенного уравнения.

Ключевые слова: стохастическая волатильность, локальная волатильность, спектральная теория, сингулярная волновая теория, регулярная волновая теория.

Рис.: 1. **Формул:** 46. **Библ.:** 3.

Буртняк Іван Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

Малицька Анна Петровна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, кафедра математичного та функціонального аналізу, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

UDC 336.71

Burtnyak I. V., Malitskaya A. P. Calculation of Option Prices Using Methods of Spectral Analysis

The article develops a systematic method of calculation of an approximate price for a wide range of securities with the help of instruments of spectral analysis, singular and regular wave theory. Price of options depend on stochastic volatility, which depends on a method. Finding the price is reduced to solution of a problem of finding own values and own functions of a specific equation.

Key words: stochastic volatility, local volatility, spectral theory, singular wave theory, regular wave theory.

Pic.: 1. **Formulae:** 46. **Bibl.:** 3.

Burtnyak Ivan V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Cybernetics, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (vul. Shevchenka, 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

Malitskaya Anna P. – Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor, Department of Mathematical and Functional Analysis, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (vul. Shevchenka, 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

Спектральна теорія стала важливим інструментом для аналізу дифузії, а саме, у дослідженні розвинень за власними функціями лінійних операторів. Для фінансових моделей дифузії є основним процесом, тому не дивно, що методи спектральної теорії зробили свій внесок у фінансову математику. Зокрема, багато проблем, пов'язаних з оцінкою похідних активів, були вирішені аналітично за допомогою методів спектральної теорії. Спектральний метод застосовувався до похідних ціноутворення таким чином: використання цін, нейтральних до ризику, відбувається через представлення ціни похідної активу $u(t, x)$ нейтральною до ризику очікування деякої функції від майбутньої вартості основного процесу X . Математично це виражається як

$$u(t, x) = \tilde{E}_x [H(X_t)] = \int H(y) p(t, x, y) dy, \quad (1)$$

де $p(t, x, y)$ – щільність переходу X по P . Якщо інфінітезимальний (нескінченно малий) генератор L базового процесу самоспряжений на гільбертовому просторі з приростом міри $m(x) dx$, і спектр L є дискретним, то щільність переходу X має розвинення за власними функціями:

$$p(t, x, y) = m(y) \sum_n e^{-\lambda_n t} \varphi_n(y) \varphi_n(x), \quad (2)$$

де $\{\lambda_n\}$ – власні значення $(-L)$ і $\{\varphi_n\}$ – власні функції: тобто $-L\varphi_n = \lambda_n \varphi_n$.

Значення ціни похідної активу може бути виражене аналітично шляхом підстановки (2) в (1):

$$u(t, x) = \sum c_n e^{-\lambda_n t} - \varphi_n(x),$$

$$c_n = (\varphi_n, H) := \int H(y) \varphi_n(y) m(y) dy.$$

Розглянемо інфінітезимальний генератор загальної одновимірної дифузії:

$$L = \frac{1}{2} a^2(x) \partial_{xx}^2 + b(x) \partial_x - k(x), \quad x \in (e_1, e_2), \quad (3)$$

з областю визначення $dom(L)$, який завжди самоспряжений в гільбертовому просторі $H = L^2(I, m)$, де $I \in \mathbb{R}$, $I = (e_1, e_2)$ та m – швидкість щільності дифузії:

$$m(x) := \frac{2}{a^2(x)} \exp \left(\int_{x_0}^x \frac{2b(y)}{a^2(y)} dy \right).$$

Нижня межа інтегрування $x_0 \in I$ є довільною. Таким чином, при одновимірній дифузії для опису основної

динаміки, спектральний метод служить потужним інструментом для аналітичного ціноутворення.

Одномірні дифузії широко застосовуються в фінансах, але існують випадки, у яких одномірні дифузії не є адекватними для опису динаміки базового активу. Це стосується, наприклад, досліджень стохастичної волатильності, зокрема волатильності активу, що лежить в основі похідної та контролюється нелокальною дифузійою, але інфінітезимальний генератор багатовимірної дифузії буде самоспряженим тільки, коли вектор зсуву задовольняє певні обмеження, пов'язані з волатильністю кореляційної матриці.

Комбінуючи методи з теорії сингулярних збурень і спектральної теорії, можна наближено обчислити ціну вибору, як розвинення за власними функціями, хоч працюватимемо з інфінітезимальними не самоспряженими генераторами двовимірної дифузії.

Спочатку розглянемо загальну одномірну дифузійою $dX_t = v(X_t)dt + a(X_t)dW_t$, в якій є можливість проявляти кілінг (стрибок дефолту) на швидкості $h(X_t) \geq 0$, W_t – геометричний броунівський рух (ГБР), X завжди строго додатний. До загальної дифузії ми додаємо два фактори нелокальної волатильності: $a(X_t) \rightarrow a(X_t)f(Y_t, Z_t)$. Перший фактор Y – це фактор швидко мінливих чинників. Другий фактор Z змінюється повільно. Таким чином, наша модель є багатовимірною стохастичною волатильною моделлю.

Нехай (Ω, F, P) ймовірнісний простір, який підтримує корельований броунівський рух (W^x, W^y, W^z) і експоненціальна випадкова змінна $\varepsilon \sim Exp(1)$, яка не залежить від (W^x, W^y, W^z) . Будемо вважати, що економіка з трьома факторами, описана однорідним часом, неперервним процесом Маркова $\chi = (X, Y, Z)$, який приймає значення в деякому просторі станів $E = I \times R \times R$, $I = (e_1, e_2)$, $-\infty \leq e_1 < e_2 \leq \infty$. Припустимо, що χ починається в E миттєво зникає, як тільки $X \in I$, тобто:

$$X_t = \begin{cases} (X_t, Y_t, Z_t), & \tau_I > t \\ \Delta & \tau_I > t, \quad \tau_I = \inf\{t > 0 : X_t \notin I\}, \end{cases}$$

де (X, Y, Z) задаються

$$\begin{cases} dX_t = v(X_t)dt + a(X_t)f(Y_t, Z_t)dW_t^x, \\ dY_t = \frac{1}{\varepsilon}\alpha(Y_t)dt + \frac{1}{\sqrt{\varepsilon}}\beta(Y_t)dW_t^y, \\ dZ_t = \delta c(Z_t)dt + \sqrt{\delta}g(Z_t)dW_t^z, \\ d(W^x, W^y)_t = \rho_{xy}dt, \\ d(W^x, W^z)_t = \rho_{xz}dt, \\ d(W^y, W^z)_t = \rho_{yz}dt, \\ (X_0, Y_0, Z_0) = (x, y, z) \in E. \end{cases} \quad (4)$$

$|\rho_{xy}|, |\rho_{xz}|, |\rho_{yz}| \leq 1$ та $1 + 2\rho_{xy}\rho_{xz}\rho_{yz} - \rho_{xy}^2 - \rho_{xz}^2 - \rho_{yz}^2 \geq 0$ так, щоб матриця кореляції броунівського руху була додатно визначена.

Генератори Y та Z мають вигляд

$$\begin{aligned} \Omega_Y^\varepsilon &= \frac{1}{\varepsilon} \left(\frac{1}{2} \beta^2(y) \partial_{yy}^2 + \alpha(y) \partial_y \right), \\ \Omega_Z^\delta &= \delta \left(\frac{1}{2} g^2(z) \partial_{zz}^2 + c(z) \partial_z \right), \end{aligned} \quad (5)$$

узгоджені з факторами $\frac{1}{\varepsilon}$ та δ відповідно. Таким чином,

Y та Z мають внутрішню шкалу часу $\varepsilon > 0$ і $\frac{1}{\delta} > 0$. Відмітимо, що Ω_Y^ε і Ω_Z^δ мають вигляд (3) з $k(x) = 0$ для всіх $x \in I$. Нас цікавить оцінка похідного активу, з виплатою в час $t > 0$, яка залежить від траєкторії X . Зокрема, ми розглянемо форми виплати:

$$H(X_t) \Pi_{(t > t)}, \quad (6)$$

де τ – випадковий час, несплати похідного активу, визначимо динаміку (X, Y, Z) за оцінкою міри з нейтральним ризиком, яку ми позначимо, як $\tilde{\mathbb{P}}$:

$$\begin{cases} dX_t = (b(X_t) - a(X_t)f(Y_t, Z_t)\Omega(Y_t, Z_t))dt + a(X_t)f(Y_t, Z_t)d\tilde{W}_t^x, \\ dY_t = \left(\frac{1}{\varepsilon}\alpha(Y_t) - \frac{1}{\sqrt{\varepsilon}}\beta(Y_t)\Lambda(Y_t, Z_t) \right) dt + \frac{1}{\sqrt{\varepsilon}}\beta(Y_t)d\tilde{W}_t^y, \\ dZ_t = (\delta c(Z_t) - \sqrt{\delta}g(Z_t)\Gamma(Y_t, Z_t))dt + \sqrt{\delta}g(Z_t)d\tilde{W}_t^z, \\ d\langle \tilde{W}^x, \tilde{W}^y \rangle_t = \rho_{xy}dt, \\ d\langle \tilde{W}^x, \tilde{W}^z \rangle_t = \rho_{xz}dt, \\ d\langle \tilde{W}^y, \tilde{W}^z \rangle_t = \rho_{yz}dt, \\ (X_0, Y_0, Z_0) = (x, y, z) \in E, \end{cases} \quad (7)$$

де

$$d\tilde{W}_t^x := dW_t^x + \left(\frac{v(X_t) - b(X_t)}{a(X_t)f(Y_t, Z_t)} + \Omega(Y_t, Z_t) \right) dt,$$

$$d\tilde{W}_t^y := dW_t^y + \Lambda(Y_t, Z_t)dt, \quad d\tilde{W}_t^z := dW_t^z + \Gamma(Y_t, Z_t)dt.$$

Припустимо, що (7) має єдиний сильний розв'язок, τ – час похідного активу, дефолт може відбутися одним із двох способів: X виходить за інтервал I , або у випадковий час τ_h , яким управляє рівень небезпеки $h(X_t) \geq 0$. Математично ми виражаємо час дефолту τ таким чином:

$$\begin{cases} \tau = \tau_I \wedge \tau_h, \\ \tau_I = \inf\{t \geq 0 : X_t \in I\}, \\ \tau_h = \inf\{t \geq 0 : \int_0^t (X_s) ds \geq \varepsilon\}, \quad \varepsilon \sim Exp(1), \quad \varepsilon(X, Y, Z). \end{cases} \quad (8)$$

Припустимо, що наша економіка включає надійний актив, який росте миттєво на короткий рівень $r(X_t) \geq 0$. Таким чином, якщо наша економіка включає, наприклад, «не платити дивіденди» і виносить на обговорення неплатіжний актив S , ціновий процес, який описується: $S_t = \Pi\{t \geq \tau_h\} X_t$, де простір станів X на $I = (0, \infty)$, тоді ціна активу має вигляд: $\{e^{-\int_0^t r(X_s) ds} S_t, t \geq 0\}$, $(\tilde{\mathbb{P}}, \mathbb{G})$ – повинен бути мартингальним, \mathbb{G} – розширена фільтрація процесу. $b(X_t) = [r(X_t) + h(X_t)]X_t$ і $\Omega(Y_t, Z_t) = 0$ у (7). З іншого боку, якщо X тільки описує надійний відсоток через $r(X_t)$, то зміна ймовірнісної міри $\tilde{\mathbb{P}}$ на \mathbb{P} не має причини змінити дрейф від X до $v(X_t)$ до $b(X_t)$. Однак, якщо

є ефект включення ринкової ціни ризику, то в цьому випадку можливе $b(X_t) = v(X_t)$, і $\Omega(Y_t, Z_t) \neq 0$ в (7).

Оцінимо похідний актив деякого виграшу, який має вигляд (6), де час дефолту виражається формулою (8). Використовуючи нейтральний ризик ціноутворення і властивість Маркова X , ціна $u^{\epsilon, \delta}(t, x, y, z)$ деяких похідних активів при $t = 0$ має вигляд:

$$u^{\epsilon, \delta}(t, x, y, z) = \mathbb{E}_{x, y, z} \left[\exp \left(- \int_0^t r(X_s) ds \right) H(X_t \mathbb{1}_{\{t > \tau\}} \right),$$

де $(x, y, z) \in E$ – вихідна точка процесу (X, Y, Z) , $u^{\epsilon, \delta}(t, x, y, z)$ задовольняє такій задачі Коші:

$$u^{\epsilon, \delta} = 0, \quad (x, y, z) \in E, t \in \mathbb{R}^+, \quad (9)$$

$$u^{\epsilon, \delta}(0, x, y, z) = H(x), \quad (10)$$

де оператор $\mathcal{L}^{\epsilon, \delta}$ має вигляд:

$$\mathcal{L}^{\epsilon, \delta} = \frac{1}{\epsilon} \mathcal{L}_0 + \frac{1}{\sqrt{\epsilon}} \mathcal{L}_1 + \mathcal{L}_2 + \sqrt{\frac{\delta}{\epsilon}} \mathfrak{M}_3 + \sqrt{\delta} \mathfrak{M}_1 + \delta \mathfrak{M}_2, \quad (11)$$

$$\begin{aligned} \mathcal{L}_0 &= \frac{1}{2} \beta^2(y) \partial_{yy}^2 + \alpha(y) \partial_y, \\ \mathcal{L}_1 &= \beta(y) (\rho_{xy} a(x) f(y, z) \partial_x - \Lambda(y, z)) \partial_y, \\ \mathcal{L}_2 &= \frac{1}{2} a^2(x) f^2(y, z) \partial_{xx}^2 + (b(x) - a(x) \Omega(y, z) f(y, z)) \partial_x - k(x), \\ \mathfrak{M}_3 &= \rho_{xz} \beta(y) g(z) \partial_{yz}^2, \\ \mathfrak{M}_1 &= g(z) (\rho_{xz} a(x) f(y, z) \partial_x - \Gamma(y, z)) \partial_z, \\ \mathfrak{M}_2 &= \frac{1}{2} g^2(z) \partial_{zz}^2 + c(z) \partial_z, k(x) = r(x) + h(x). \end{aligned} \quad (12)$$

Крім початкової умови (10) функція $u^{\epsilon, \delta}(t, x, y, z)$ повинна задовольняти на кінцях інтервалу I додаткові крайові умови. З рівняння (5) ми бачимо, що $\mathcal{L}_0 = \mathcal{L}_Y^1$. Вважаємо, що дифузія з генератором \mathcal{L}_Y^1 має інваріантний розподіл з щільністю π , оператор \mathcal{L}_0 з $dom(\mathcal{L}_0) = L^2(\mathbb{R}, \pi)$ є самоспряженим в Гільбертовому просторі $L^2(\mathbb{R}, \pi)$.

Розв'яжемо задачу Коші (9) – (10). Для сукупності $(f, \alpha, \beta, \Lambda, c, g, \Gamma)$ не існує ніякого аналітичного розв'язку. Однак для фіксованого δ умови (11), які містять ϵ , відхиляються в як завгодно малому ϵ -околі, що призводить до сингулярних збурень. Тим часом, для фіксованого ϵ умови, які містять δ , є малими для деякого малого δ -околу, що призводить до регулярних збурень. Таким чином, ϵ -оکیل і δ -оکیل дають початок об'єднаному сингулярно-регулярному збуренню $O(1)$ оператора \mathcal{L}_2 . Це говорить про те, що ми шукаємо асимптотичний розв'язок задачі Коші (9) – (10). Для цього ми розкладемо $u^{\epsilon, \delta}$ по степенях $\sqrt{\epsilon}$ та $\sqrt{\delta}$ таким чином:

$$u^{\epsilon, \delta} = \sum_{j \geq 0} \sum_{i \geq 0} \sqrt{\epsilon}^i \sqrt{\delta}^j u_{i, j}.$$

Тому наближення цін має вигляд

$$u^{\epsilon, \delta} \approx u_{0,0} + \sqrt{\epsilon} u_{1,0} + \sqrt{\delta} u_{0,1}.$$

Розглянемо регулярний розклад збурень, які породжені δ , а потім здійснимо сингулярний аналіз збурень, які стосуються ϵ .

Регулярне розвинення збурень для $\mathcal{L}^{\epsilon, \delta}$ і $u^{\epsilon, \delta}$, що стосуються $\sqrt{\delta}$:

$$\mathcal{L}^{\epsilon, \delta} = \mathcal{L}^\epsilon + \sqrt{\delta} \mathfrak{M}^\epsilon + \delta \mathfrak{M}_2, \quad (13)$$

$$u^{\epsilon, \delta} = \sum_{o \geq 0} (\sqrt{\delta})^o u_j^\epsilon,$$

де

$$\mathcal{L}^\epsilon = \frac{1}{\epsilon} \mathcal{L}_0 + \frac{1}{\sqrt{\epsilon}} \mathcal{L}_1 + \mathcal{L}_2, \quad \mathfrak{M}^\epsilon = \frac{1}{\sqrt{\epsilon}} \mathfrak{M}_3 + \mathfrak{M}_1. \quad (14)$$

$$u_j^\epsilon = \sum_{i \geq 0} (\sqrt{\epsilon})^i u_{i, j}, \quad (15)$$

Підставивши розклад (13) в (9) і збираючи члени з степенями $\sqrt{\delta}$, ми отримали рівняння з регулярним розвиненням збурень:

$$\mathcal{O}(1): 0 = (-\partial_t + \mathcal{L}^\epsilon) u_0^\epsilon, \quad (16)$$

$$\mathcal{O}(\sqrt{\delta}): 0 = (-\partial_t + \mathcal{L}^\epsilon) u_1^\epsilon + \mathfrak{M}^\epsilon u_0^\epsilon. \quad (17)$$

У рівняннях (16) і (17) застосуємо сингулярне розвинення збурень по відношенню до ϵ . Підставимо (14) – (15) в (16) і зберемо члени зі степенями $\sqrt{\epsilon}$. У результаті порядок $\mathcal{O}(\frac{1}{\epsilon})$ і $\mathcal{O}(\frac{1}{\sqrt{\epsilon}})$ рівняння:

$$\mathcal{O}\left(\frac{1}{\epsilon}\right): 0 = \mathcal{L}_0 u_{0,0}, \quad (18)$$

$$\mathcal{O}\left(\frac{1}{\sqrt{\epsilon}}\right): 0 = \mathcal{L}_0 u_{1,0} + \mathcal{L}_1 u_{0,0}. \quad (19)$$

якщо $u_{0,0}$ і $u_{1,0}$ не залежать від y , то вони задовольняють рівняння (18) і (19), тому вибираємо $u_{0,0} = u_{0,0}(t, x, z)$ і $u_{1,0} = u_{1,0}(t, x, z)$. Проведемо асимптотичний аналіз для порядку $O(1)$ і $O(\sqrt{\epsilon})$:

$$\mathcal{O}(1): 0 = \mathcal{L}_0 u_{2,0} + (-\partial_t + \mathcal{L}_2) u_{0,0}, \quad (20)$$

$$\mathcal{O}(\sqrt{\epsilon}): 0 = \mathcal{L}_0 u_{3,0} + \mathcal{L}_1 u_{2,0} + (-\partial_t + \mathcal{L}_2) u_{1,0} \quad (21)$$

Рівняння (20) і (21) є рівняннями Пуассона вигляду:

$$0 = \mathcal{L}_0 u + \mathcal{X}. \quad (22)$$

$$u \in dom(\mathcal{L}_0) = L^2(\mathbb{R}, \pi)$$

$$\langle \mathcal{X} \rangle := \int \mathcal{X}(y) \pi(y) dy = 0, \quad (23)$$

З рівнянь (20) і (21) і умови центрованості (23) випливає:

$$\mathcal{O}(1): 0 = (-\partial_t + \langle \mathcal{L}_2 \rangle) u_{0,0}, \quad (24)$$

$$\mathcal{O}(\sqrt{\epsilon}): 0 = \langle \mathcal{L}_1 u_{2,0} \rangle + (-\partial_t + \langle \mathcal{L}_2 \rangle) u_{1,0}. \quad (25)$$

Оператор $\langle \mathcal{L}_2 \rangle$ має вигляд:

$$\langle \mathcal{L}_2 \rangle = \frac{1}{2} \bar{\sigma}^2 a^2(x) \partial_{xx}^2 + \quad (26)$$

$$+ (b(x) - \bar{f} \bar{\Omega} a(x)) \partial_x - k(x), \quad x \in (e_1, e_2)$$

$$\bar{\sigma}^2 := \langle f^2(\cdot, z) \rangle, \quad \bar{f} \bar{\Omega} := \langle f(\cdot, z) \Omega(\cdot, z) \rangle.$$

Враховуючи відповідні крайові умови, знайдемо розв'язок рівняння (24):

$$\begin{aligned} \mathcal{L}_1 u_{2,0} &= -(-\partial_t + \mathcal{L}_2) u_{0,0} = -(-\partial_t + \mathcal{L}_2) u_{0,0} + (-\partial_t + \langle \mathcal{L}_2 \rangle) u_{0,0} \\ &= -\left(\frac{1}{2} a^2 (f^2 - \bar{\sigma}^2) \partial_{xx}^2 - a(f \Omega - \bar{f} \bar{\Omega}) \partial_x \right) u_{0,0}. \end{aligned}$$

Позначимо $\phi(y, z)$ і $\eta(y, z)$ розв'язки рівнянь Пуассона:

$$\mathcal{L}_0 \phi = f^2 - \bar{\sigma}^2, \quad \mathcal{L}_0 \eta = f \Omega - \overline{f \Omega}. \quad (27)$$

Використовуючи (27), знайдемо $u_{2,0}$ як:

$$u_{2,0} = -\left(\frac{1}{2} a^2 \phi \partial_{xx}^2 - a \eta \partial_x\right) u_{0,0} + C, \quad (28)$$

де C – константа, незалежна від y . Підставимо (12) і (28) в $\langle \mathcal{L}_0 u_{2,0} \rangle$ і отримаємо:

$$\langle \mathcal{L}_1 u_{2,0} \rangle = \langle (\beta \rho_{xy} a f \partial_x - \mathcal{A}) \partial_y \rangle \times \\ \times \left(\frac{1}{2} a^2 \phi \partial_{xx}^2 - a \eta \partial_x\right) u_{0,0} = -\mathcal{A} u_{0,0}. \quad (29)$$

Оператор \mathcal{A} має вигляд:

$$\mathcal{A} = -v_3 a(x) \partial_x a^2(x) \partial_{xx}^2 - v_2 a^2(x) \partial_{xx}^2 \\ - \mathcal{U}_2 a(x) \partial_x a(x) \partial_x - \mathcal{U}_1 a(x) \partial_x, \quad (30)$$

де $v_3 = -\frac{\rho_{xy}}{2} \langle \beta f \partial_y \phi \rangle$, $v_2 = \frac{1}{2} \langle \beta \Lambda \partial_y \phi \rangle$,

$$\mathcal{U}_2 = \rho_{xy} \langle \beta f \partial_y \eta \rangle, \quad \mathcal{U}_1 = -\langle \beta \Lambda \partial_y \eta \rangle.$$

Підставивши (29) в (25), отримаємо:

$$\mathcal{A} u_{0,0} = (-\partial_t + \langle \mathcal{L}_2 \rangle) u_{1,0}. \quad (31)$$

Враховуючи вираз для $u_{0,0}$ і відповідні крайові умови, можна знайти вираз для $u_{1,0}$. Повернемося до рівняння $O(\sqrt{\delta})$. Для сингулярного аналізу збурень рівняння (17), підставимо (14) і (15) в (17) згрупуємо по степенях $\sqrt{\epsilon}$. У результаті для $O(\sqrt{\delta}/\epsilon)$ і $O(\sqrt{\delta}/\sqrt{\epsilon})$ маємо рівняння:

$$O\left(\frac{\sqrt{\delta}}{\epsilon}\right): 0 = \mathcal{L}_0 u_{0,1}, \quad (32)$$

$$O\left(\frac{\sqrt{\delta}}{\sqrt{\epsilon}}\right) 0 = \mathcal{L}_0 u_{1,1} + \mathcal{L}_1 u_{0,1}, \quad (33)$$

де $\mathfrak{M}_3 u_{0,0} = 0$. Якщо $u_{0,1}$ і $u_{1,1}$ не залежать від y , то вони автоматично будуть задовольняти рівняння (32) та (33), тому $u_{0,1} = u_{0,1}(x, z)$ і $u_{1,1} = u_{1,1}(x, z)$. Продовжуючи асимптотичний аналіз, для $O(\sqrt{\delta})$ маємо рівняння:

$$O(\sqrt{\delta}) 0 = \mathcal{L}_0 u_{2,1} + (-\partial_t + \mathcal{L}_2) u_{0,1} + \mathfrak{M}_1 u_{0,0}, \quad (34)$$

оскільки $\mathcal{L}_1 u_{1,1} = 0$ і $\mathfrak{M}_3 u_{1,0} = 0$ для (34) знайдемо розв'язок $u_{2,1} \in L^2(\mathbb{R}, \pi)$, умова центрування (23) виконується. У (34) умові центрування відповідає

$$0 = (-\partial_t + \mathcal{L}_2) u_{0,1} + \langle \mathfrak{M}_1 \rangle u_{0,0}. \quad (35)$$

де $u_{0,0}(t, x, z)$ залежить від z тільки через $\bar{\sigma}$ і $\overline{f \Omega}(z)$. Таким чином, у (35) $\langle \mathfrak{M}_1 \rangle$ можна записати: $\langle \mathfrak{M}_1 \rangle = -B \partial_z$,

$$B = -v_1 a(x) \partial_x - v_0, \quad v_1 := g \rho_{xz} \langle f \rangle, \quad v_0 = g \langle \Gamma \rangle, \quad (36)$$

$$\partial_z = \bar{\sigma}' \partial_{\bar{\sigma}} + \overline{f \Omega}' \partial_{\overline{f \Omega}}, \quad \bar{\sigma}' := \partial_z \bar{\sigma}. \quad (37)$$

$$O(1): (-\partial_t + \langle \mathcal{L}_2 \rangle) u_{0,0} = 0 \quad u_{0,0}(0, x, z) = H(x), \quad (38)$$

$$O(\sqrt{\epsilon}): (-\partial_t + \langle \mathcal{L}_2 \rangle) u_{1,0} = \mathcal{A} u_{0,0}, \quad u_{1,0}(0, x, z) = 0, \quad (39)$$

$$O(\sqrt{\delta}): (-\partial_t + \langle \mathcal{L}_2 \rangle) u_{0,1} = B \partial_z u_{0,0}, \\ u_{0,1}(0, x, z) = 0. \quad (40)$$

Оператори $\langle \mathcal{L}_2 \rangle$, \mathcal{A} , B та ∂_z визначені в (26), (30), (36) та (37) відповідно, та введені крайові умови при $t = 0$.

Розв'яжемо рівняння (38) – (40) з точки зору власних функцій $\{\psi_n\}$, власних значень $\{\lambda_n\}$ оператора $\langle \mathcal{L}_2 \rangle$. Відмітимо, що $\langle \mathcal{L}_2 \rangle$, поданий у (26), має вигляд інфінітезимального генератора одномірної дифузії (3) з волатильністю $\bar{\sigma} a(x)$, відхиленням $(b(x) - \overline{f \Omega}) a(x)$ і кілінг з рівнем $k(x)$, $dom(\langle \mathcal{L}_2 \rangle)$ включає крайові умови, які накладені на кінцях e_1 та e_2 . Припустимо що $\langle \mathcal{L}_2 \rangle$ має чисто дискретний спектр. Зафіксуємо Гільбертів простір $\mathcal{H} = \mathcal{L}^2(I, m)$, де m – щільність швидкості, яка відповідає $\langle \mathcal{L}_2 \rangle$. Оператор $\langle \mathcal{L}_2 \rangle$ самоспряжений в \mathcal{H} , і його область визначення є щільною підмножиною в \mathcal{H} . Таким чином, власні функції $\{\psi_n\}$ оператора $\langle \mathcal{L}_2 \rangle$ формують ортогональну базу в \mathcal{H} . Позначимо:

$$dom(\mathcal{A}) := \{\psi \in \mathcal{H}, \mathcal{A}\psi \in \mathcal{H}\}$$

$$dom(B) := \{\psi \in \mathcal{H}, B\psi \in \mathcal{H}\},$$

$$dom(\partial_z) := \{\psi \in \mathcal{H}, \partial_z \psi \in \mathcal{H}\}.$$

Теорема 1: Нехай рівняння власного значення:

$$-\langle \mathcal{L}_2 \rangle \psi_n = \lambda_n \psi_n, \quad \psi_n \in dom(\langle \mathcal{L}_2 \rangle), \quad (41)$$

і припустимо, що $H \in \mathcal{H}$. Тоді розв'язок $u_{0,0}$ можна подати у вигляді:

$$u_{0,0} = \sum_n c_n \psi_n T_n, \quad c_n = (\psi_n, H), \quad T_n = e^{-t \lambda_n}.$$

Теорема 2: Нехай c_n , ψ_n , T_n є такими, як описано в теоремі 1 і визначимо

$$\mathcal{A}_{k,n} := (\psi_k, \mathcal{A} \psi_n), \quad U_{k,n} := \frac{T_k - T_n}{\lambda_k - \lambda_n}.$$

Тоді розв'язок $u_{1,0}$ рівняння (40) має вигляд:

$$u_{1,0} = \sum_n \sum_{k \neq n} c_n \mathcal{A}_{k,n} \psi_k U_{k,n} - \sum_n c_n \mathcal{A}_{n,n} \psi_n t T_n. \quad (42)$$

Теорема 3: Нехай c_n , ψ_n і T_n є такими, як описано в теоремі 1, нехай $U(k, n)$ є таким, як в Теоремі 2, визначимо

$$\tilde{B}_{k,n} := (\psi_k, B \partial_z \psi_n), \quad B_{k,n} := (\psi_k, B \psi_n), \\ V_{k,n} := \frac{T_k - T_n}{(\lambda_k - \lambda_n)^2} + \frac{t T_n}{\lambda_k - \lambda_n}$$

Тоді розв'язок $u_{0,1}$ рівняння (39) має вигляд:

$$u_{0,1} = \sum_n \sum_{k \neq n} c_n \tilde{B}_{k,n} \psi_k U_{k,n} - \sum_n c_n \tilde{B}_{n,n} \psi_n t T_n \\ + \sum_n \sum_{k \neq n} (\partial_z c_n) B_{k,n} \psi_k U_{k,n} - \\ - \sum_n (\partial_z c_n) B_{n,n} \psi_n t T_n + \sum_n \sum_{k \neq n} c_n B_{k,n} \psi_k (\partial_z \lambda_n) V_{k,n} \\ - \sum_n c_n B_{n,n} \psi_n (\partial_z \lambda_n) \frac{1}{2} t^2 T_n. \quad (43)$$

Отримані наближення для ціни похідного активу мають вигляд $u^{\epsilon, \delta} \approx u_{0,0} + \sqrt{\epsilon} u_{1,0} + \sqrt{\delta} u_{0,1}$. Однак дана похідна покладена на формальні сингулярні і регулярні аргументи збурень. Для більш точного результату вимагаємо щоб функція виплати $H(x)$ і всі її похідні були гладкими і обмеженими. Тоді уточнення виглядає таким чином.

Теорема 4: Для фіксованих (t, x, y, z) існує стала C

така, що для будь-якого $\epsilon \leq 1$, $\delta \leq 1$ маємо:

$$|u^{\epsilon, \delta} - (u_{0,0} + \sqrt{\epsilon} u_{1,0} + \sqrt{\delta} u_{0,1})| \leq C(\epsilon + \delta).$$

Розглянемо приклад. Нехай X – цінний папір, по якому не виплачуються дивіденди. У нашому випадку X – модель ГБР з багатовимірною стохастичною волатильністю. Зокрема, \mathbb{P} динаміки в X задані:

$$dX_t = rX_t dt + f(Y_t, Z_t)X_t dW_t^x, \quad h(X_t) = 0,$$

де r – безризикова відсоткова ставка, а Y , і Z є швидкими і повільними факторами нестабільності, які описані в (7). Відзначимо, що за зниженою ціною активу $e^{-rt}X_t$ є мартингалом під \mathbb{P} . Обчислимо приблизну ціну опціону подвійного бар'єра визначеного на X . Спочатку використаємо рівняння (4) і (26), щоб записати оператор $\langle \mathcal{L}_2 \rangle$ і пов'язані з ним щільності зі швидкістю $m(x)$:

$$\begin{aligned} \langle \mathcal{L}_2 \rangle &= \frac{1}{2} \bar{\sigma}^2 x^2 \partial_{xx}^2 + rx \partial_x - r, \\ m(x) &= \frac{2}{\bar{\sigma}^2 x^2} \exp\left(\frac{2r}{\bar{\sigma}^2} \ln x\right) \end{aligned} \quad (44)$$

Для подвійного бар'єру опціону з бар'єрами L і R опціон виплат:

$$\begin{aligned} H(X_t) \mathbb{1}_{\{\tau > t\}} &= (X_t - K)^+ \mathbb{1}_{\{\tau > t\}}, \\ I &= (L, R), \quad 0 < L < K < R. \end{aligned}$$

Щоб обчислити значення цього параметра, ми повинні спочатку знайти власні значення рівняння (41) з $\langle \mathcal{L}_2 \rangle$, подані в (44) і з крайовими умовами

$$\lim_{x \searrow L} \psi_n(x) = 0, \quad \lim_{x \nearrow R} \psi_n(x) = 0.$$

$$\psi_n(x) = \frac{\bar{\sigma} \sqrt{x}}{\sqrt{\ln\left(\frac{R}{L}\right)}} \exp\left(\frac{-r}{\bar{\sigma}^2} \ln x\right) \sin\left(\frac{n\pi \ln\left(\frac{x}{L}\right)}{\ln\left(\frac{R}{L}\right)}\right), \quad n = 1, 2, 3, \dots$$

$$\lambda_n = \frac{1}{2} \left(\frac{n\pi \bar{\sigma}}{\ln\left(\frac{R}{L}\right)} \right)^2 + \left(\frac{v^2}{2} + r \right), \quad v = \frac{r}{\bar{\sigma}} - \frac{\bar{\sigma}}{2}$$

розрахуємо коефіцієнти $\mathcal{A}_{k,n}$, $\mathcal{B}_{k,n}$, $\tilde{\mathcal{B}}_{k,n}$. Для $k \neq n$ ми знайдемо

$$\begin{aligned} \mathcal{A}_{k,n} &= -\vartheta_3 \left(\frac{(-1 + (-1)^{k+n})kn(4n^2\pi^2\bar{\sigma}^4}{2(k^2 - n^2)\bar{\sigma}^4 \ln^3\left(\frac{R}{L}\right)} + \frac{(-12r^2 + 4r\bar{\sigma}^2 + \bar{\sigma}^4)\ln^2\left(\frac{R}{L}\right)}{2(k^2 - n^2)\bar{\sigma}^4 \ln^3\left(\frac{R}{L}\right)} \right) \\ &\quad - \vartheta_2 \left(\frac{(-1 + (-1)^{k+n})knr}{(k^2 - n^2)\bar{\sigma}^2 \ln\left(\frac{R}{L}\right)} \right), \end{aligned}$$

$$\mathcal{B}_{k,n} = \vartheta_1 \frac{2(-1 + (-1)^{k+n})kn}{(k-n)(k+n) \ln\left(\frac{R}{L}\right)},$$

$$\tilde{\mathcal{B}}_{k,n} = -\vartheta_1 \bar{\sigma}'(Y_{k,n}) - \vartheta_0 \bar{\sigma}' \left(\frac{8(-1 + (-1)^{k+n})knr \ln\left(\frac{R}{L}\right)}{(k^2 - n^2)^2 \pi^2 \bar{\sigma}^3} \right),$$

$$Y_{k,n} := \frac{4nkr(\ln(L) - (-1)^{k+n} \ln(R))}{(k^2 - n^2)\bar{\sigma}^3 \ln\left(\frac{R}{L}\right)}$$

$$\frac{2(-1 + (-1)^{k+n})kn \left(\frac{(k-n)(k+n)\pi^2\bar{\sigma}^4}{-2r(-2r + \bar{\sigma}^2)\ln^2\left(\frac{R}{L}\right)} \right)}{(k^2 - n^2)^2 \pi^2 \bar{\sigma}^5 \ln\left(\frac{R}{L}\right)},$$

і для $k = n$ знайдемо:

$$\begin{aligned} \mathcal{A}_{n,n} &= -\vartheta_3 \left(\frac{1}{\bar{\sigma}^3} \left(\frac{3n^2\pi^2 v}{\ln^2\left(\frac{R}{L}\right)} - v^3 \right) - \frac{1}{\bar{\sigma}^2} \left(v^2 - \frac{n^2\pi^2}{\ln^2\left(\frac{R}{L}\right)} \right) \right) \\ &\quad - \vartheta_2 \left(\frac{1}{\bar{\sigma}^2} \left(v^2 - \frac{n^2\pi^2}{\ln^2\left(\frac{R}{L}\right)} + \frac{v}{\bar{\sigma}} \right) \right), \end{aligned}$$

$$\mathcal{B}_{n,n} = \vartheta_1 \left(\frac{2r - \bar{\sigma}^2}{2\bar{\sigma}^2} \right) - \vartheta_0,$$

$$\tilde{\mathcal{B}}_{n,n} = -\vartheta_1 \bar{\sigma}' \left(\frac{1}{\bar{\sigma}} - \frac{rv(\ln^2(R) - \ln^2(L))}{\bar{\sigma}^4 \ln\left(\frac{R}{L}\right)} \right)$$

$$- \vartheta_0 \bar{\sigma}' \left(\frac{1}{\bar{\sigma}} - \frac{r(\ln^2(R) - \ln^2(L))}{\bar{\sigma}^3 \ln\left(\frac{R}{L}\right)} \right).$$

$$c_n = (\psi_r(\cdot), (\cdot - K)^+) = \frac{L \bar{\sigma}}{\ln\left(\frac{R}{L}\right)} (L \Phi_n(v + \bar{\sigma}) - K \Phi_n(v)),$$

$$\Phi_n(z) := \frac{2}{\omega_n^2 + z^2} (\exp(\mathfrak{K}z) (\omega_n \cos(\omega_n \mathfrak{K})$$

$$- z \sin(\omega_n \mathfrak{K}) - \exp(\mathfrak{I}z) (\mathfrak{K} - 1)^n \omega_n),$$

$$\omega_n := \frac{n\pi}{\mathfrak{I}}, \quad \mathfrak{K} := \frac{1}{\bar{\sigma}} \ln\left(\frac{K}{L}\right), \quad \mathfrak{I} := \frac{1}{\bar{\sigma}} \ln\left(\frac{L}{L}\right).$$

Орієнтовні ціни опціонів обчислимо за допомогою теорем 1 – 3.

На лівій частині *рис. 1* зображена наближена ціна $u_{0,0} + \sqrt{\varepsilon} u_{1,0}$ з подвійним бар'єром опціону для конкретної моделі, яка має тільки швидко змінні чинники волатильності у припущенні, що відома динаміка Y і функції волатильності $f := \sigma \exp(Y_t + Z_t) \exp\left(\frac{\beta^2}{2} - z\right)$:

$$\begin{aligned} dY_t &= \left(-\frac{1}{\varepsilon} Y_t - \frac{1}{\sqrt{\varepsilon}} \frac{\beta}{\sqrt{\varepsilon}} \operatorname{erf}(Y_t) \right) dt + \beta d\tilde{W}_t^y, \\ f(Y_t) &= \frac{\sigma \exp(Y_t)}{\exp\left(-\frac{\beta^2}{2}\right)}, \quad \operatorname{erf}(y) := \frac{2}{\sqrt{\pi}} \int_0^y e^{-t^2} dt. \end{aligned} \quad (45)$$

Права частина *рис. 1* репрезентує наближену ціну $u_{0,0} + \sqrt{\delta} u_{0,1}$ з подвійним бар'єром опціону на конкретну модель, яка містить чинники волатильності, що змінюються повільно, за умови, що динаміка Z і функції волатильності задана

$$\begin{aligned} dZ_t &= (-\delta Z_t - \sqrt{\delta} g \operatorname{erf}(Z_t)) dt + \sqrt{\delta} g d\tilde{W}_t^z, \\ f(Z_t) &= \frac{\sigma \exp(Z_t)}{\exp(z)}. \end{aligned} \quad (46)$$

Ця стаття розвиває загальний метод отримання орієнтовної ціни для широкого класу похідних-активів. Виграш похідних може бути шляхозалежним процесом, що лежить в основі похідної-активу, і може проявляти стрибок, також комбіновані нелокальні стохастичні волатильності. Інтенсивність стрибка може бути залежною. Нелокальна компонента волатильності може бути багатовимірною. Її спонукають один швидко мінливий і один повільно фактори. Однією з ключових переваг на-

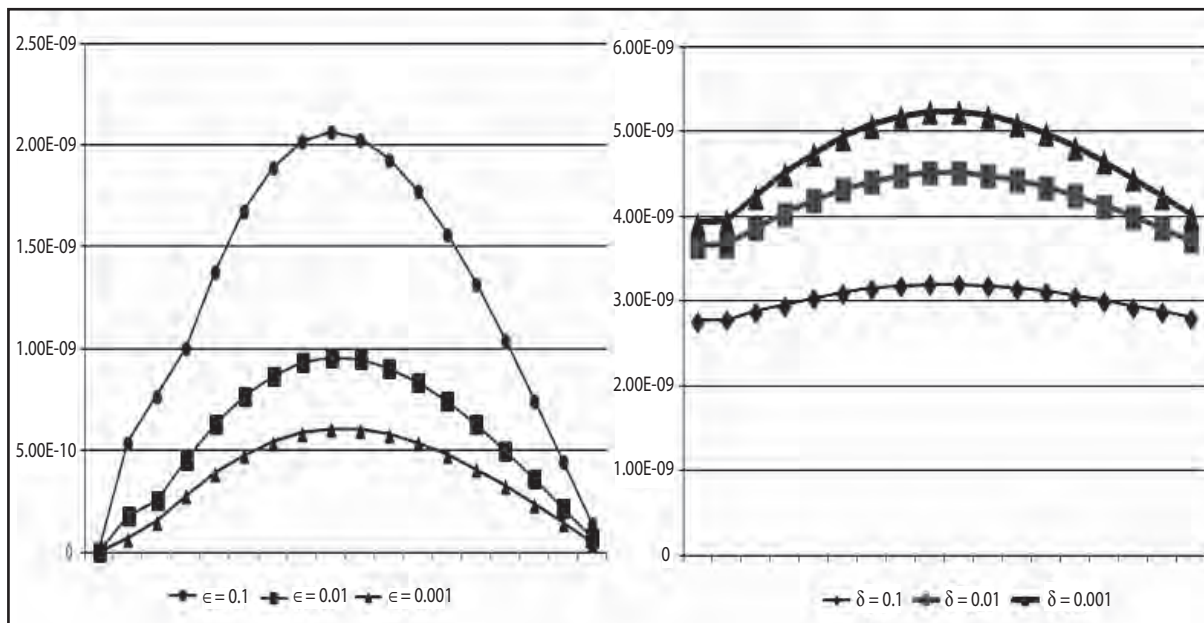

Рис. 1. Ціна опціону з подвійним бар'єром, $L = 300, K = 350, R = 400, y = 0, z = 2, \beta = 1, \sigma = 0,34, r = 0,05, g = 2, \rho_{xy} = 0,5, \rho_{xz} = 0,18, \rho_{yz} = 0,18$.

шої методології ціноутворення є те, що, комбінуючи методи зі спектральної теорії, теорії сингулярних збурень і регулярної теорії збурень, ми зводимо обчислення ціни активу до розв'язання одного рівняння для знаходження власних значень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Anderson T. W. Introduction to Multivariate Statistical Analysis / T. W. Anderson. – New York, 1968. – P. 584.
2. Благун І. С. Спектральний аналіз динаміки валютних курсів / І. С. Благун, І. В. Буртняк // Економічна кібернетика. – 2005. – № 5-6. – С. 86 – 93.
3. Благун І. С. Застосування методів крос-спектрального аналізу для виявлення взаємозв'язку між рядами значень фінансових ресурсів / І. С. Благун, І. В. Буртняк //

Зб. наук. праць «Моделювання регіональної економіки». – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – № 1(5). – С. 3 – 13.

PREFERENCES

- Anderson, T. W. *Introduction to Multivariate Statistical Analysis*. New York, 1968.
- Blahun, I. S., and Burtniak, I. V. "Spektralnyi analiz dynamiky valiutnykh kursiv [Spectral analysis of changes in foreign exchange rates]." *Ekonomichna kibernetika*, no. 5-6 (2005): 86-93.
- Blahun, I. S., and Burtniak, I. V. "Zastosuvannya metodiv kros-spektralnoho analizu dlia vyavlennia vzaiemozv'iazku mizh riadamy znachen finansovykh resursiv [Application of cross-spectral analysis to identify the relationship between the rows values of financial resources]." *Modeliuvannia rehionalnoi ekonomiky*, no. 1(5) (2005): 3-13.

ДИСКРЕТНАЯ МОДЕЛЬ РЫНОЧНОЙ АДАПТАЦИИ

ВОРОНИН А. В., ГУНЬКО О. В.

УДК 313.42

Воронин А. В., Гунько О. В. Дискретная модель рыночной адаптации

В настоящей работе предложена динамическая модель рыночного ценообразования и производства, которая позволяет определить общие закономерности производственно-технологической специфики на эволюцию экономической системы. Теоретической основой построения модели являются балансовые соотношения, объединяющие подходы Л. Вальраса и А. Маршалла для описания динамики цен и объемов промышленной продукции на рынке одного товара. Синтезированная математическая модель представляет собой систему двух линейных разностных уравнений для определения цены и объема товара в дискретном времени. Для данной динамической системы получены условия устойчивости равновесного положения и выполнен соответствующий параметрический анализ. В данной статье достаточно подробно рассмотрены периодические режимы функционирования исследуемой системы с позиции теории экономических циклов. В качестве примера рассмотрена проблема влияния автономных колебаний на стороне спроса в целом на динамику ценообразования и объема выпуска товарной продукции. С помощью средств компьютерного моделирования представлены численные результаты, демонстрирующие все типы колебательного поведения, включая гармонические биения и резонанс.

Ключевые слова: цена, объем, спрос, предложение, баланс, устойчивость, колебания, резонанс.

Рис.: 5. **Формул:** 26. **Библ.:** 8.

Воронин Анатолий Витальевич – кандидат технических наук, доцент, кафедра высшей математики и экономико-математических методов, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: voronin61@ukr.net

Гунько Ольга Владимировна – кандидат физико-математических наук, доцент, кафедра высшей математики и экономико-математических методов, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

УДК 313.42

UDC 313.42

Воронін А. В., Гунько О. В. Дискретна модель ринкової адаптації

У даній роботі запропоновано динамічну модель ринкового ціноутворення та виробництва, яка дозволяє визначити загальні закономірності виробничо-технологічної специфіки на еволюцію економічної системи. Теоретичною основою побудови моделі є балансові співвідношення, що об'єднують підходи Л. Вальраса і А. Маршалла для опису динаміки цін і обсягів промислової продукції на ринку одного товару. Синтезована математична модель являє собою систему двох лінійних різницевих рівнянь для визначення ціни і обсягу товару в дискретному часі. Для даної динамічної системи отримано умови стійкості рівноважного положення і виконаний відповідний параметричний аналіз. У статті досить докладно розглянуто періодичні режими функціонування дослідженої системи з позиції теорії економічних циклів. Як приклад розглянуто проблему впливу автономних коливань на стороні попиту в цілому на динаміку ціноутворення та обсягу випуску товарної продукції. За допомогою засобів комп'ютерного моделювання представлені чисельні результати, що демонструють всі типи коливальної поведінки, включаючи гармонійні биття і резонанс.

Ключові слова: ціна, обсяг, попит, пропозиція, баланс, стійкість, коливання, резонанс.

Рис.: 5. **Формул:** 26. **Бібл.:** 8.

Воронін Анатолій Віталійович – кандидат технічних наук, доцент, кафедра вищої математики й економіко-математичних методів, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: voronin61@ukr.net

Гунько Ольга Володимирівна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, кафедра вищої математики й економіко-математичних методів, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Voronin A. V., Gunko O. V. Discrete Model of Market Adaptation

The article offers a dynamic model of market price formation and production, which allows identification of general regularities of influence of production and technological specific features upon evolution of an economic system. Balance relations, which unite approaches of L. Walras and A. Marshall for description of dynamics of prices and volumes of industrial production of one commodity in the market, serve as the theoretical basis of building the model. Synthesised mathematical model is a system of two linear differential equations for identifying price and volume of the commodity in discrete time. Conditions of stability of the equilibrium position have been obtained for this dynamic system and a relevant parametric analysis was conducted. The article considers in detail periodical modes of functioning of the studied system from the point of view of the theory of economic cycles. The problem of influence of autonomous fluctuations on the demand side in general upon dynamics of price formation and volume of commodity output are considered as an example. Numerical results, which demonstrate all types of fluctuation behaviour including harmonic beat and resonance, are presented with the help of the means of computer modelling.

Key words: price, volume, demand, supply, balance, stability, fluctuations, resonance.

Pic.: 5. **Formulae:** 26. **Bibl.:** 8.

Voronin Anatolii V. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Department of Mathematics and Economic and Mathematical Methods, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: voronin61@ukr.net

Gunko Olga V. – Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor, Department of Mathematics and Economic and Mathematical Methods, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Для экономистов-теоретиков всегда актуальной является проблема конструирования модели механизма формирования цен на выпускаемую предприятиями продукцию. Наиболее важным здесь является синтез двух различных подходов в ценообразовании. Так, с одной стороны, с позиций А. Маршалла, классическая теория фирмы постулирует, что в случае производственного равновесия цена выпускаемой продукции должна быть равна предельным издержкам предприятия. С другой стороны, руководствуясь тео-

рией Л. Вальраса, так называемая «паутинная» модель рыночной цены допускает существование равновесной цены при равенстве объемов спроса и предложения товара. Вполне очевидно, что оба подхода взаимно дополняют друг друга и позволяют учитывать в рамках единой динамической экономической системы совместный эффект от взаимодействия не только избытков спроса и предложения, но и превышение цены спроса над ценой предложения и наоборот.

К настоящему времени известен ряд работ, посвященных данной проблеме, и получены соответствующие результаты для динамических систем с непрерывным изменением времени [1 – 7]. Наше дальнейшее изложение будет посвящено процессам, где время является дискретно меняющейся величиной.

Пусть рынок какого-либо отдельного товара (продукта) характеризуется двумя основными переменными: $p = p(t)$ – цена, зависящая от времени t , единицы товара (продукта); $y = y(t)$ – объем выпускаемой продукции, также меняющийся во времени t . Будем предполагать, что время t изменяется как целочисленная величина – $t = 0, 1, 2, \dots$

Для формализации вышеупомянутых подходов Л. Вальраса и А. Маршалла необходимо определить еще ряд понятий:

- 1) $D = D(p, y, t)$ – объем спроса на товарном рынке;
- 2) $S = S(p, y, t)$ – объем предложения продукта;
- 3) $P_d = P_d(p, y, t)$ – рыночная цена спроса;
- 4) $P_s = P_s(p, y, t)$ – рыночная цена предложения;

Динамический процесс реализуется при наличии запаздывания на стороне спроса или предложения. Одним из наиболее простейших допущений в дискретном анализе является сосредоточенное запаздывание, или отставание функции предложения на некоторый интервал времени:

$$D(p, y, t) = S(p, y, t - T_1).$$

Данное соотношение имеет место в случае, когда необходимо конечное время T_1 для формирования требуемого объема предложения. С другой стороны, производитель строит свои ожидания будущей цены, которая имела место на рынке, т. е. на цену предыдущего периода T_2 :

$$P_s(p, y, t) = P_d(p, y, t - T_2).$$

Далее мы сосредоточим внимание на модели с одинаковыми запаздываниями $T_1 = T_2$. Тогда получим динамическую систему следующего вида

$$\begin{cases} D(p, y, t) = S(p, y, t - 1) \\ P_s(p, y, t) = P_d(p, y, t - 1) \end{cases} \quad (1)$$

Система (1) является слишком общей для анализа, и поэтому необходимо выдвинуть дополнительные гипотезы, конкретизирующие явное представление всех вышеуказанных функций. В этой связи допустим, что предложение товара $S(p, y, t)$ равно объему произведенной продукции $y(t)$, а цена спроса $P_d(p, y, t)$ есть цена единицы продукции $p(t)$. Функция спроса $D(p, y, t)$ будет считаться традиционной, т. е. линейной убывающей функцией цены $p(t)$: $D(p, y, t) = d_0(t) - d_1 p(t)$, где $d_1 = const > 0$; $d_0(t)$ – автономная тенденция изменения спроса. Относительно цены предложения $P_s(p, y, t)$, являющейся по сути предельными издержками производственных затрат, положим, что она состоит из условно переменных затрат, линейно зависящих от объема продукции $y(t)$ и условно постоянных затрат $S_0(t)$, зависящих только от времени t и не зависящих от объема выпуска $y(t)$:

$$P_s(p, y, t) = S_1 \cdot y(t) - S_0(t),$$

где $S_1 = const > 0$.

С учетом всех выдвинутых допущений система (1) примет вид системы двух линейных разностных уравнений первого порядка для переменных $p(t)$ и $y(t)$:

$$\begin{cases} d_0(t) - d_1 \cdot p(t) = y(t - 1) \\ S_1 \cdot y(t) - S_0(t) = p(t - 1) \end{cases} \quad (2)$$

при этом будем считать в начальный момент $t = 0$ заданными цену $p(0)$ и объем $y(0)$. Представим систему (2) в форме уравнений, разрешенных относительно $p(t)$ и $y(t)$:

$$\begin{cases} p(t) = -\frac{1}{d_1} y(t - 1) + \frac{d_0(t)}{d_1}, \\ y(t) = \frac{1}{S_1} p(t - 1) + \frac{S_0(t)}{S_1}. \end{cases} \quad (3)$$

Дальнейшие преобразования допускают трансформацию системы (3) в два независимых разностных уравнения второго порядка для каждой искомой переменной:

$$p(t) + p(t - 2)/S_1 d_1 = (S_1 d_0(t) - S_0(t - 1))/S_1 d_1; \quad (4)$$

$$y(t) + y(t - 2)/S_1 d_1 = (d_0(t - 1) + d_1 S_0(t))/S_1 d_1. \quad (5)$$

Очевидно, что по своему внешнему виду уравнения (4) и (5) отличаются только правыми частями.

Рассмотрим простейший случай динамического поведения (4), (5) в случае постоянных значений d_0 и S_0 . Тогда (4) и (5) будут иметь вид разностных уравнений второго порядка с постоянными правыми частями.

$$p(t) + \frac{1}{S_1 d_1} p(t - 2) = \frac{S_1 d_0 - S_0}{S_1 d_1}; \quad (6)$$

$$y(t) + \frac{1}{S_1 d_1} y(t - 2) = \frac{d_0 + d_1 S_0}{S_1 d_1}. \quad (7)$$

Система (6), (7) на больших временах t обладает равновесным решением:

$$p^* = \frac{S_1 d_0 - S_0}{1 + S_1 d_1}, \quad y^* = \frac{d_0 + d_1 S_0}{1 + S_1 d_1}. \quad (8)$$

Поэтому представляется удобным ввести новые переменные $\tilde{p} = p - p^*$ и $\tilde{y} = y - y^*$, являющиеся по своему смыслу отклонениями от равновесных значений. Тогда уравнения (6), (7) в новых переменных примут форму однородных разностных уравнений второго порядка для $\tilde{p}(t)$ и $\tilde{y}(t)$ с соответствующими начальными условиями $\tilde{p}(0) = p(0) - p^*$, $\tilde{y}(0) = y(0) - y^*$.

Все это имеет конкретный экономический смысл, так как интерес представляет именно отклонение от положения равновесия. Итак, имеем:

$$\tilde{p}(t) + \frac{1}{S_1 d_1} \tilde{p}(t - 2) = 0; \quad (9)$$

$$\tilde{y}(t) + \frac{1}{S_1 d_1} \tilde{y}(t - 2) = 0. \quad (10)$$

Решения разностных уравнений (9), (10) хорошо известны и имеют вид:

$$\tilde{p}(t) = A_1 r^t \cos(\pi \cdot t/2) + A_2 r^t \sin(\pi \cdot t/2); \quad (11)$$

$$\tilde{y}(t) = B_1 r^t \cos(\pi \cdot t/2) + B_2 r^t \sin(\pi \cdot t/2), \quad (12)$$

где $r = 1/\sqrt{s_1 d_1}$.

Элементарные рассуждения о представлениях (11) и (12) позволяют сделать вывод о том, что отклонение от равновесных значений цены $\tilde{p}(t)$ и объема $\tilde{y}(t)$ совершают колебания вокруг p^* и y^* с одинаковой частотой $\pi/2$, но различными амплитудами и фазами, определяемыми начальными условиями.

Для определения постоянных A_1 и A_2 рассмотрим (11) при $t = 0$ и $t = 1$:

$$\tilde{p}(0) = A_1, \quad \tilde{p}(1) = A_2 r.$$

Следовательно, (11) переписывается в виде

$$\tilde{p}(t) = A_1 r^t \cos(\pi \cdot t/2) + A_2 r^t \sin(\pi \cdot t/2). \quad (13)$$

Аналогично, $\tilde{y}(0) = B_1, \quad \tilde{y}(1) = B_2 r$

$$\tilde{y}(t) = r^t \tilde{y}(0) \cos(\pi \cdot t/2) + \frac{\tilde{y}(1)}{r} \sin(\pi \cdot t/2). \quad (14)$$

Величины $\tilde{p}(1), \tilde{y}(1)$ могут быть легко найдены из системы (3):

$$p(1) = (d_0 - y(0))/d_1, \quad y(1) = (S_0 + p(0))/S_1,$$

$$\tilde{p}(1) = p(1) - p^*, \quad \tilde{y}(1) = y(1) - y^*.$$

Вполне очевидно, что вопрос об устойчивости положения равновесия p^*, y^* должен рассматриваться с точки зрения динамики. В данном случае важным для нас является значение параметра $r = 1/\sqrt{s_1 d_1}$. При этом заметим, что s_1 и d_1 являются сугубо статическими параметрами.

Тем не менее, при различных значениях r наблюдаются различные типы динамического поведения. Так, например, при $r > 1$ ($s_1, d_1 < 1$) колебания вокруг положения равновесия p^*, y^* носят нарастающий «взрывной» характер, т. е. равновесие является неустойчивым. При $r < 1$ ($s_1, d_1 > 1$), наоборот, колебания являются затухающими, что свидетельствует об устойчивости равновесного положения. В случае $r = 1$ ($s_1, d_1 = 1$) равновесие называется «нейтральным», т. к. происходят колебания с постоянной амплитудой.

На рис. 1 – рис. 3 представлены результаты моделирования переходных процессов для отклонений цен и объемов от своих равновесных значений. Вычисления произведены для следующих значений параметров: $d_1 = 1; S_1 = 1 + \mu; d_0 = 3; S_0 = 2; p_0 = d_0/d_1; y_0 = S_0/S_1$, где μ – малая знакопеременная величина [8]. На всех графиках отклонения цены представлены штрих-пунктирной линией, отклонения объема – точечной.

Представляет содержательный интерес рассмотрение ситуации, когда автономная тенденция спроса $d_0(t)$ содержит в себе периодическую составляющую, что, как правило, соответствует сезонным колебаниям рыночного спроса:

$$d_0(t) = d_0 + \varepsilon \cdot \sin(\omega t),$$

где ε – амплитуда и ω – частота соответствующих колебаний.

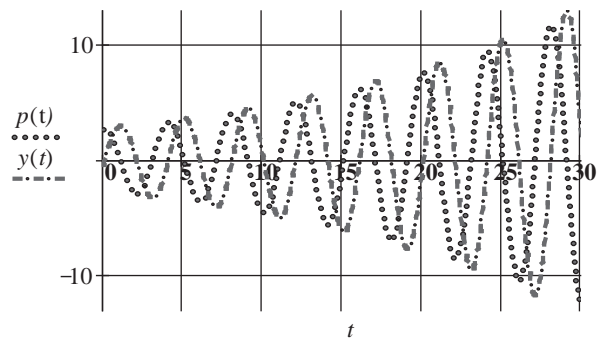

Рис. 1. Неустойчивый переходный процесс в системе (13), (14) при $\mu = -0,1$

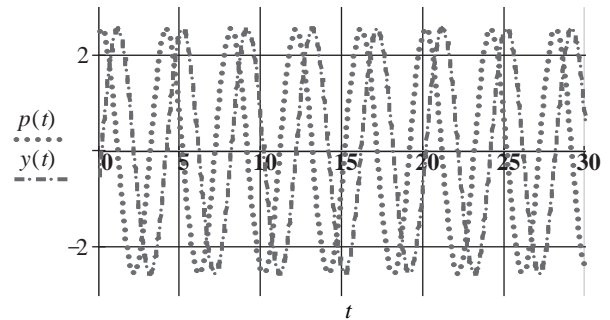

Рис. 2. Нейтральный переходный процесс в системе (13), (14) при $\mu = 0$

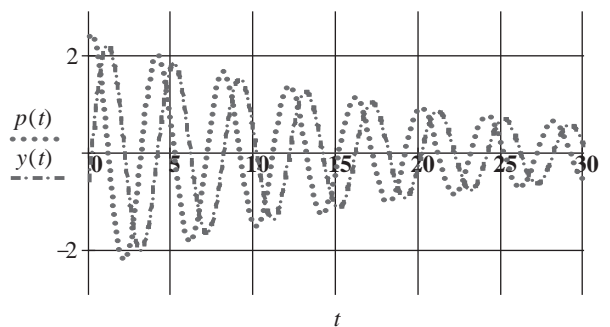

Рис. 3. Устойчивый переходный процесс в системе (13), (14) при $\mu = 0,1$

Кроме того, положим $s_1 d_1 = 1$ с целью нейтрализации затухающих и взрывных периодических режимов в исследуемой экономической системе. С учетом выдвинутых предположений уравнения (4) и (5) примут вид:

$$p(t) + p(t-2) = S_1 d_0 - S_0 + S_1 \varepsilon \sin(\omega \cdot t); \quad (15)$$

$$y(t) + y(t-2) = d_1 S_0 + d_0 + \varepsilon \sin(\omega \cdot (t-1)). \quad (16)$$

Обозначим $p_e = (S_1 d_0 - S_0)/2, y_e = (d_1 S_0 - d_0)/2$ и введем переменные $\bar{p} = p - p_e, \bar{y} = y - y_e$. Величины p_e и y_e соответствуют p^* и y^* при условии $s_1 d_1 = 1$. Тогда, в новых переменных уравнения (15), (16) преобразуются к форме:

$$\bar{p}(t+2) + \bar{p}(t) = S_1 \varepsilon \sin(\omega \cdot (t+2)); \quad (17)$$

$$\bar{y}(t+2) + \bar{y}(t) = \varepsilon \sin(\omega \cdot (t+1)) \quad (18)$$

или

$$\bar{p}(t+2) + \bar{p}(t) = S_1 \varepsilon \sin(2\omega) \cos(\omega \cdot t) + S_1 \varepsilon \cos(2\omega) \sin(\omega \cdot t); \quad (19)$$

$$\bar{y}(t+2) + \bar{y}(t) = \varepsilon \sin \omega \cdot \cos(\omega \cdot t) + \varepsilon \cos \omega \cdot \sin(\omega \cdot t). \quad (20)$$

Очевидно, что каждое из уравнений (19) и (20) можно переписать так:

$$x(t+2) + x(t) = R_1 \cos(\omega \cdot t) + R_2 \sin(\omega \cdot t). \quad (21)$$

Его общее решение имеет вид:

$$x(t) = C_1 \cos(\pi \cdot t/2) + C_2 \sin(\pi \cdot t/2) + u(t), \quad (22)$$

где $u(t) = Q_1 \cos(\omega t) + Q_2 \sin(\omega t)$ – некоторое частное решение (21) с неопределенными коэффициентами Q_1, Q_2 . Для их нахождения подставим $u(t)$ в уравнение (21). В результате подстановки и выполнения необходимых преобразований, получим:

$$Q_1 = (1/2)(R_1 - tg\omega \cdot R_2), \quad Q_2 = (1/2)(tg\omega \cdot R_1 + R_2).$$

Постоянные C_1, C_2 будут найдены из (22) при подстановке $t = 0$ и $t = 1$:

$$C_1 = x(0) - Q_1, \quad C_2 = x(1) - Q_1 \cos \omega - Q_2 \sin \omega.$$

С учетом вышеизложенного после очевидных вычислений будем иметь:

а) решение уравнения (19):

$$\bar{p}(t) = C_1 \cos(\pi \cdot t/2) + C_2 \sin(\pi \cdot t/2) + S_1 \varepsilon \sin(\omega(t+1))/2 \cos \omega, \quad (23)$$

где $C_1 = \bar{p}(0) - (S_1 \varepsilon/2) tg\omega$, $C_2 = \bar{p}(1) - S_1 \varepsilon \cdot \sin \omega$.

б) решение уравнения (20)

$$\bar{y}(t) = C_1 \cos(\pi \cdot t/2) + C_2 \sin(\pi \cdot t/2) + (\varepsilon/2 \cos \omega) \sin(\omega t), \quad (24)$$

где $C_1 = \bar{y}(0)$, $C_2 = \bar{y}(1) - (\varepsilon/2) tg\omega$.

Из явного вида решений (23), (24) следует, что в данном случае происходит наложение двух гармонических колебаний: свободных и вынужденных. Свободные колебания полностью определены начальными условиями с собственной частотой $\pi/2$ и никак не зависят от сезонной составляющей спроса.

Вынужденные колебания происходят с частотой сезонной компоненты ω и никоим образом не зависят от начальных условий. Когда $\omega = \pi/2$, выражения (23) и (24) теряют смысл из-за имеющейся неопределенности, которая может быть раскрыта по правилу Лопиталя при $\omega \rightarrow \pi/2$. Предельный переход приводит к следующим результатам:

$$\bar{p}(t) = \bar{p}(0) \cos(\pi \cdot t/2) + \bar{p}(1) \sin(\pi \cdot t/2) + (S_1 \varepsilon/2)(t-1) \sin(\pi \cdot t/2); \quad (25)$$

$$\bar{y}(t) = \bar{y}(0) \cos(\pi \cdot t/2) + \bar{y}(1) \sin(\pi \cdot t/2) - (\varepsilon t/2) \cos(\pi \cdot t/2). \quad (26)$$

Легко заметить, что в (25) и (26) присутствуют слабые с линейно растущими амплитудами колебаний, что характеризует явление резонанса при совпадении собственной частоты с частотой автономного изменения спроса.

На рис. 4 представлены результаты взаимодействия частот свободных и вынужденных колебаний при условии достаточной близости их частот при следующих

значениях: $\omega = \frac{\pi}{2} 0,9$; $d_1 = 1$; $S_1 = 1 + \mu$; $d_0 = 3$; $S_0 = 2$; $p_0 = d_0 / d_1$; $y_0 = S_0 / S_1$.

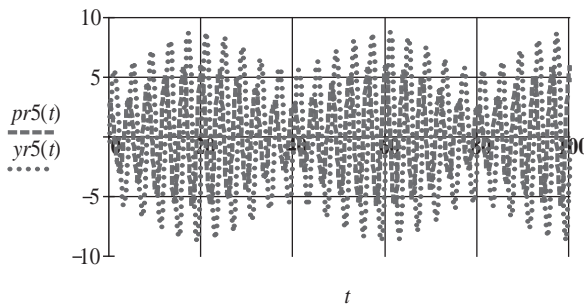

Рис. 4. Гармонические биения при близости частот свободных и вынужденных колебаний

На рис. 5 изображен резонансный случай динамической системы (23), (24), где частоты вынужденных и свободных колебаний совпадают, что соответствует решениям (25), (26).

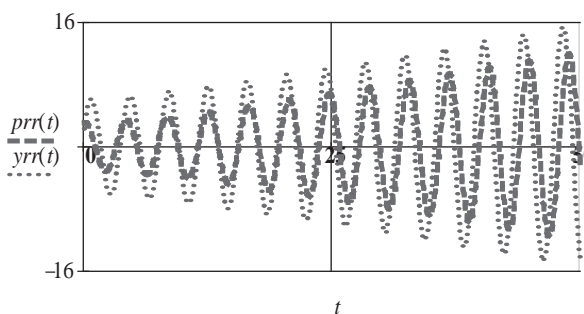

Рис. 5. Резонанс в динамической системе (15), (16)

ЛИТЕРАТУРА

1. Балацкий Е. В. Рыночное ценообразование и производственные циклы / Е. В. Балацкий // Экономика и математические методы. – 2005. – т. 41. – № 1. – С. 37 – 44.
2. Воронин А. В. Бифуркации в модели Вальраса – Маршалла / Воронин А. В., Евтушенко С. А., Московкин В. М. // Бизнес Информ. – 2002. – № 1–2. – С. 51 – 53.
3. Внукова Н. Н. Адаптационные механизмы производственно – экономической системы / Н. Н. Внукова, А. В. Воронин, А. В. Бондаренко // Экономика: проблемы теории та практики : Збірник наук. праць. – Дніпропетровськ, ДНУ, 2009, Вип. 253, т. 3. – С. 756 – 774.
4. Кизим Н. А. Модель производственного цикла / Н. А. Кизим, А. В. Воронин // Бизнес Информ. – 2006 – № 6. – С. 71 – 74.
5. Воронин А. В. Нелинейность в неоклассических моделях «спрос – предложение» / А. В. Воронин // Бизнес Информ. – 2006. – № 11. – С. 85 – 88.
6. Воронин А. В. Сложная динамика производственно-экономической системы / А. В. Воронин // Бизнес Информ. – 2007. – № 1-2. – С. 109 – 112.
7. Воронин А. В. Структурная неустойчивость рыночного положения фирмы / А. В. Воронин // Бизнес Информ. – 2007. – № 6. – С. 67 – 70.
8. Гунько О. В. Використання середовища Mathcad при вивченні навчальної дисципліни «Математика для економістів» / О. В. Гунько. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2010. – 288 с.

REFERENCES

- Balatskiy, E. V. "Rynochnoe tsenoobrazovanie i proizvodstvennyye tsykly [Market pricing and production cycles]." *Ekonomika i matematicheskie metody*, vol. 41, no. 1 (2005): 37-44.

Gunko, O. V. *Vykorystannia seredovyshcha Mathcad pry vyvchenni navchalnoi dystsypliny «Matematyka dlia ekonomistiv»* [Using Mathcad environment in the study of the course "Mathematics for Economists"]. Kharkiv: Vid. KhNEU, 2010.

Kizim, N. A., and Voronin, A. V. "Model proizvodstvenno-go tsikla [Model of the production cycle]." *Biznes Inform*, no. 6 (2006): 71-74.

Vnukova, N. N., Voronin, A. V., and Bondarenko, A. V. "Adaptatsionnye mekhanizmy proyzvodstvenno - ekonomy-cheskoi systemy [Adaptation mechanisms production - the economic system]." *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, vol. 3, no. 253 (2009): 756-774.

Voronin, A. V. "Nelineynost v neoklassicheskikh mod-eliakh «spros – predlozhenie» [Non-linearity in the neoclassical model "demand – offer]." *Biznes Inform*, no. 11 (2006): 85-88.

Voronin, A. V. "Slozhnaia dinamika proizvodstvenno-eko-nomicheskoy systemy [Complex dynamics of production and the economic system]." *Biznes Inform*, no. 1-2 (2007): 109-112.

Voronin, A. V. "Strukturnaia neustoychivost rynochnogo polozheniia firmy [Structural instability of the market position of the company]." *Biznes Inform*, no. 6 (2007): 67-70.

Voronin, A. V., Evtushenko, S. A., and Moskovkin, V. M. "Bi-furkatsii v modeli Valrasa – Marshalla [Bifurcation in the Walra-sian-Marshall model]." *Biznes Inform*, no. 1-2 (2002): 51-53.

УДК 331.225.3

МОДЕЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ

КАРПЕЦЬ О. С., ЧУЙКО І. М.

УДК 331.225.3

Карпець О. С., Чуйко І. М. Моделювання фінансового механізму підвищення продуктивності праці персоналу

У статті розглядається проблема побудови ефективної системи стимулювання персоналу підприємства на основі застосування основних положень теорії активних систем: визначений склад системи, її тип, основні цілі функціонування та інші характеристики. Подальші дослідження побудованої моделі дозволять уточнити її функціональні співвідношення та побудувати ефективну персоніфіковану модель фінансового стимулювання праці персоналу підприємства.

Ключові слова: система, теорія активних систем, фактори, прогнозування, управління, механізм, моделі, стимулювання.
Формул: 11. **Бібл.:** 7.

Карпець Ольга Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, Західнодонбаський інститут Міжрегіональної академії управління персоналом (вул. Дніпровська, 400, Павлоград, 51400, Україна)

Чуйко Ірина Михайлівна – викладач, кафедра економічної кібернетики, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)
E-mail: irchik_be@ukr.net

УДК 331.225.3

Карпец О. С., Чуйко И. М. Моделирование финансового механизма повышения производительности труда персонала

В статье рассматривается проблема построения эффективной системы стимулирования персонала предприятия с использованием теории активных систем: определены параметры, тип системы и основные цели ее функционирования. Построена в общем виде математическая модель стимулирования персонала, дальнейшее исследование которой позволят построить ее функциональные соотношения и разработать эффективную персонифицированную модель стимулирования персонала предприятия.

Ключевые слова: система, теория активных систем, факторы, прогнозирование, управление, механизм, модели, стимулирование.
Формул: 11. **Библ.:** 7.

Карпец Ольга Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, Западнодонбасский институт Межрегиональной академии управления персоналом (ул. Днепроvская, 400, Павлоград, 51400, Украина)

Чуйко Ирина Михайловна – преподаватель, кафедра экономической кибернетики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)
E-mail: irchik_be@ukr.net

UDC 331.225.3

Karpets O. S., Chuyko I. M. Modelling Financial Mechanism of Increase of Efficiency of Personnel Labour

The article considers the problem of building an effective system of stimulation of personnel of a company with the use of the theory of active systems: parameters, system type and main goals of its functioning are identified. It builds a general mathematic model of stimulation of personnel, the further study of which would allow construction of its functional correlations and development of effective personified model of stimulation of personnel of a company.

Key words: system, theory of active systems, factors, forecasting, management, mechanism, models, stimulation.
Formulae: 11. **Bibl.:** 7.

Karpets Olga S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, West Donbass Institute of Interregional Academy of Personnel Management (vul. Dniprovska, 400, Pavlograd, 51400, Ukraine)

Chuiko Irina M. – Lecturer, Department of Economic Cybernetics, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)
E-mail: irchik_be@ukr.net

Центральне місце у виробничій діяльності будь-якого підприємства посідає персонал і результати його праці. В умовах розвитку ринкових відносин правильна організація праці та системи її оплати повинна забезпечувати відтворення робочої сили, фор-

мування мотивів і стимулів до праці, підвищення її якості та продуктивності. Ефективність використання трудових ресурсів на підприємстві виражається через показники продуктивності праці, які можуть оцінюватися в кількості продукції (обсягом робіт, послуг), виготов-

Gunko, O. V. *Vykorystannia seredovyshcha Mathcad pry vyvchenni navchalnoi dystsypliny «Matematyka dlia ekonomistiv»* [Using Mathcad environment in the study of the course "Mathematics for Economists"]. Kharkiv: Vid. KhNEU, 2010.

Kizim, N. A., and Voronin, A. V. "Model proizvodstvenno-go tsikla [Model of the production cycle]." *Biznes Inform*, no. 6 (2006): 71-74.

Vnukova, N. N., Voronin, A. V., and Bondarenko, A. V. "Adaptatsionnye mekhanizmy proyzvodstvenno - ekonomy-cheskoi systemy [Adaptation mechanisms production - the economic system]." *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, vol. 3, no. 253 (2009): 756-774.

Voronin, A. V. "Nelineynost v neoklassicheskikh mod-eliakh «spros – predlozhenie» [Non-linearity in the neoclassical model "demand – offer]." *Biznes Inform*, no. 11 (2006): 85-88.

Voronin, A. V. "Slozhnaia dinamika proizvodstvenno-eko-nomicheskoy systemy [Complex dynamics of production and the economic system]." *Biznes Inform*, no. 1-2 (2007): 109-112.

Voronin, A. V. "Strukturnaia neustoychivost rynochnogo polozheniia firmy [Structural instability of the market position of the company]." *Biznes Inform*, no. 6 (2007): 67-70.

Voronin, A. V., Evtushenko, S. A., and Moskovkin, V. M. "Bi-furkatsii v modeli Valrasa – Marshalla [Bifurcation in the Walra-sian-Marshall model]." *Biznes Inform*, no. 1-2 (2002): 51-53.

УДК 331.225.3

МОДЕЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ

КАРПЕЦЬ О. С., ЧУЙКО І. М.

УДК 331.225.3

Карпець О. С., Чуйко І. М. Моделювання фінансового механізму підвищення продуктивності праці персоналу

У статті розглядається проблема побудови ефективної системи стимулювання персоналу підприємства на основі застосування основних положень теорії активних систем: визначений склад системи, її тип, основні цілі функціонування та інші характеристики. Подальші дослідження побудованої моделі дозволять уточнити її функціональні співвідношення та побудувати ефективну персоніфіковану модель фінансового стимулювання праці персоналу підприємства.

Ключові слова: система, теорія активних систем, фактори, прогнозування, управління, механізм, моделі, стимулювання.
Формул: 11. **Бібл.:** 7.

Карпець Ольга Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, Західнодонбаський інститут Міжрегіональної академії управління персоналом (вул. Дніпровська, 400, Павлоград, 51400, Україна)

Чуйко Ірина Михайлівна – викладач, кафедра економічної кібернетики, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)
E-mail: irchik_be@ukr.net

УДК 331.225.3

Карпец О. С., Чуйко И. М. Моделирование финансового механизма повышения производительности труда персонала

В статье рассматривается проблема построения эффективной системы стимулирования персонала предприятия с использованием теории активных систем: определены параметры, тип системы и основные цели ее функционирования. Построена в общем виде математическая модель стимулирования персонала, дальнейшее исследование которой позволят построить ее функциональные соотношения и разработать эффективную персонифицированную модель стимулирования персонала предприятия.

Ключевые слова: система, теория активных систем, факторы, прогнозирование, управление, механизм, модели, стимулирование.
Формул: 11. **Библ.:** 7.

Карпец Ольга Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, Западнодонбасский институт Межрегиональной академии управления персоналом (ул. Днепровская, 400, Павлоград, 51400, Украина)

Чуйко Ирина Михайловна – преподаватель, кафедра экономической кибернетики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)
E-mail: irchik_be@ukr.net

UDC 331.225.3

Karpets O. S., Chuyko I. M. Modelling Financial Mechanism of Increase of Efficiency of Personnel Labour

The article considers the problem of building an effective system of stimulation of personnel of a company with the use of the theory of active systems: parameters, system type and main goals of its functioning are identified. It builds a general mathematic model of stimulation of personnel, the further study of which would allow construction of its functional correlations and development of effective personified model of stimulation of personnel of a company.

Key words: system, theory of active systems, factors, forecasting, management, mechanism, models, stimulation.
Formulae: 11. **Bibl.:** 7.

Karpets Olga S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, West Donbass Institute of Interregional Academy of Personnel Management (vul. Dniprovskya, 400, Pavlograd, 51400, Ukraine)

Chuiiko Irina M. – Lecturer, Department of Economic Cybernetics, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)
E-mail: irchik_be@ukr.net

Центральне місце у виробничій діяльності будь-якого підприємства посідає персонал і результати його праці. В умовах розвитку ринкових відносин правильна організація праці та системи її оплати повинна забезпечувати відтворення робочої сили, фор-

мування мотивів і стимулів до праці, підвищення її якості та продуктивності. Ефективність використання трудових ресурсів на підприємстві виражається через показники продуктивності праці, які можуть оцінюватися в кількості продукції (обсягом робіт, послуг), виготов-

лених за одиницю робочого часу, або обсягом робочого часу, що витрачається на виготовлення одиниці продукції. Пошук шляхів підвищення продуктивності праці є задачею для кожного керівника та об'єктом дослідження багатьох науковців. Дослідженню цього питання присвячені роботи таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Абалкін Л., Бабенко А., Бугуцький О., Вітліцький В., Дієсперов В., Кларк Д., Назаров М., Прокопенко М., Солоу Р., Фільштейна Л., Андрушків Б., Кузьмін О., Данюк В., Савченко В., Петрова І., Бедний Г., Колот А., Богиня Д. та багатьох інших. Роботи цих учених-економістів присвячені дослідженням факторів, що сприяють зростанню продуктивності праці персоналу, їх класифікації та методам визначення.

Одним із найбільш діючих факторів підвищення ефективності праці персоналу є впровадження систем фінансового стимулювання. В усіх країнах з розвинутою ринковою економікою широко застосовуються різні системи преміювання за зростання продуктивності праці, економію сировини, матеріалів і т. п. Багато робіт у вітчизняній та зарубіжній сучасній науковій літературі присвячено дослідженню систем стимулювання праці та їх ефективності, розроблені практичні рекомендації щодо впровадження різних систем стимулювання праці на підприємствах різних галузей економіки. Незважаючи на значний обсяг проведених досліджень, ряд теоретичних і практичних питань залишаються невирішеними, зокрема потребують дослідження питання формування фінансового механізму підвищення продуктивності праці на основі економіко-математичного моделювання.

Використання економіко-математичних методів і моделей в дослідженнях продуктивності праці в основному стосується прогнозування її рівня на мезо- та макрорівнях, факторного аналізу чинників впливу, кореляційно-регресійного аналізу та імітаційного моделювання.

Предметом даної статті є використання основних теоретичних положень теорії активних систем для моделювання фінансових впливів на підвищення продуктивності праці персоналу підприємства. Цим положенням, на наш погляд, у сучасній економічній літературі приділяється недостатньо уваги, особливо що стосується питань практичного застосування для моделювання фінансових механізмів стимулювання праці.

Будь-яке підприємство (організація) як система являє собою сукупність органів управління та виконавців робіт, які взаємодіють між собою у процесі здійснення своєї діяльності. Причому у рамках даної статті не має значення сфера діяльності підприємства, будь то промисловість, торгівля чи інша сфера. Під час такої взаємодії управлінці і виконавці робіт керуються власними цілями при прийнятті рішень та взаємодіють між собою з метою отримання певної вигоди для себе. Така цілеспрямованість поведінки елементів підприємства як системи дозволяє розглядати її як сукупність активних елементів, тобто як активну систему, та застосувати для її дослідження основні засади та принципи теорії активних систем, запропоновані такими видатними на-

уковцями як Новіков Д. А., Цветков А. В., Бурков В. Н. та іншими [2, 4 – 6].

Відповідно до положень теорії активних систем, кожна активна система описується множиною параметрів:

$$(H(\bullet), I, \Omega, c(r, y))$$

де $H : A \rightarrow R_+^1$ – функція доходу центру; $y \in A$ – дія активного елемента; I – множина активних елементів (AE); $c_i(y) = c(r_i, y)$ – витрати AE залежно від їх типу; $\Omega \in \Omega$ – множина типів $AE (r_1, \dots, r_n)$, яка відома центру.

Залежно від значень вказаних чотирьох параметрів визначають тип активної системи (AC) і механізм її функціонування.

Розглянемо основні параметри підприємства як AC : [4, 6, 7]: систему управління підприємством можна представити у вигляді трьохрівневої AC , що складається з одного центру (керівництво підприємства), проміжних центрів (керівники функціональних підрозділів) та активних елементів (підрозділи, виконавці робіт). Але оскільки центри другого рівня виконують загалом функцію передачі інформації від центру до AE і навпаки (у рамках досліджуваної у статті проблеми), то у подальшому розглядатимемо спрощену дворівневу систему підприємства «центр – активний елемент». За підпорядкованістю розрізняють AC з унітарним контролем і з розподіленим контролем, а за рівнем взаємозв'язку виконуваних робіт – AC з незалежними, слабо пов'язаними та сильно пов'язаними AE . Оскільки кожний співробітник підприємства зобов'язаний виконувати накази та розпорядження адміністрації, то розглядаємо AC з унітарним контролем. Рівень взаємозалежності AE встановлюється залежно від сфери діяльності підприємства. Якщо розглядається промислове підприємство з певним технологічним процесом виготовлення продукції, який вимагає послідовного виконання робіт, то слід розглядати його як AC з сильно пов'язаними AE . Якщо ж роботи можуть виконуватися незалежно (паралельно), то доцільніше брати за основу для дослідження AC з незалежними або слабо пов'язаними AE (наприклад, підприємства сфери торгівлі).

Позначимо через $H^t(y^t) : A^t \rightarrow R_+^1$ – функцію доходу підприємства в t -й момент часу, яка залежить від його діяльності (виконуваних робіт) $y^t \in A^t$, де A^t – множина всіх можливих дій системи у t -й момент часу.

$c_i^t(y_i^t) = c^t(r_i^t, y_i^t)$ – фізичні, розумові, емоційні, часові та інші витрати, які витрачає i -й AE у процесі виконання роботи, залежить від виду виконуваних робіт $y_i^t \in A_i^t(A_i^t)$ – множина можливих дій i -го виконавця робіт в момент часу t) та його типу $r_i^t \in \Omega \subset R^1$, що відображає рівень кваліфікації, досвід роботи, творчі здібності та інші особисті якості AE .

У рамках дослідження проблеми моделювання фінансового механізму підвищення продуктивності праці персоналу підприємства розглядатимемо конкретну задачу управління AC – задачу стимулювання. У зв'язку з цим формуємо цілі функціонування AC та її елементів.

Цілями центру (керівників підприємства) вважати- мемо підвищення ефективності праці AE (підрозділів, виконавців робіт, працівників), що виражається у зростанні його доходів (прибутків). Цілями AE є отримання додаткової винагороди за підвищення ефективності своєї праці.

Отже, задача центра полягає в отриманні максимального ефекту від фінансового стимулювання AE :

$$H^t(y^t_1, y^t_2, \dots, y^t_n) - \sum_{i=1}^n \sigma^t_i(y^t_i)$$

шляхом обрання способу стимулювання (вектора функцій):

$$(\sigma^t_1(y^t_1), \sigma^t_2(y^t_2), \dots, \sigma^t_n(y^t_n)),$$

де $\sigma^t_i : A^t_i \rightarrow R^1_+$ – стимулювання i -го виконавця робіт у t -й момент часу при виконанні роботи $y^t_i, i = \overline{1, n}, t = \overline{1, T}$.

Визначивши цілі та склад системи, опишемо порядок її функціонування: керівництво підприємства, опираючись на інформацію про витрати виконавця робіт $c^t_i(y^t_i)$ і керуючись своїми можливостями $H^t(y)$, визначає вектор фінансового стимулювання $\sigma^t(y^t_1, y^t_2, \dots, y^t_n)$ праці AE ; AE , при відомій системі стимулювання праці, виконуючи роботу y^t_i , максимізує свою цільову функцію $e^t_i(y^t_i) + \sigma^t_i(y^t_i) - c^t_i(y^t_i) \rightarrow \max_{y_i \in A_i}$, де $e^t_i(y^t_i)$ – ефективність праці AE .

Ефективність праці на підрозділах підприємства оцінюється за показниками прибутку або витрат. Показник прибутку характеризує ефективність діяльності тих підрозділів, які виготовляють і постачають продукцію на ринок. У цьому випадку обсяг і динаміка прибутку однозначно характеризують ефективність діяльності підрозділу. Проте в більшості випадків внутрішні підрозділи є місцями витрат, а не центрами прибутку. Тому й ефективність їх діяльності визначається за рівнем витрат на певний обсяг виробництва. Економія витрат у місцях їх формування веде до зменшення собівартості продукції і збільшення прибутку підприємства як головної кінцевої мети його діяльності.

Уточнимо характеристики досліджуваної AC – підприємства. Оскільки діяльність підприємства неперервна протягом досліджуваного періоду часу – AC віднесемо до класу динамічних [7]. Також досліджувану систему можемо вважати AC із внутрішньою та зовнішньою невизначеністю, оскільки учасники AC не володіють всією значущою в межах системи інформацією відносно параметрів самої системи та зовнішнього середовища. Так, керівництво підприємства володіє тією інформацією про виконавця, яку можна перевірити (рівень кваліфікації, досвід роботи, витрати часу у процесі виконання робіт), а решту інформації сприймає від виконавця (фізичні, розумові, емоційні витрати та ін.). З іншого боку, виконавець робіт отримує від керівництва тільки ту інформацію, яку йому необхідно знати (система стимулювання, обсяги робіт), а решта залишається йому невідомою. Про стан зовнішнього середовища і керівництво, і виконавці робіт володіють неповною мірою з різним ступенем поінформованості, оскільки існують

відмінності в множині факторів зовнішнього середовища, які впливають на функціонування учасників, і таких, що приймаються ними до уваги.

Визначимо порядок моментів прийняття рішень в системі, залежно від рівня далекоглядності її елементів. Далекोगлядність характеризує можливість урахування учасниками AC майбутніх наслідків прийняття рішень в даний момент часу. Нехай ξ_i – ступінь далекоглядності i -го AE . Різні учасники AC можуть по-різному враховувати майбутні наслідки прийняття рішень, тому їх далекоглядність буде відрізнятися між собою. Для досліджуваної AC доцільно за далекоглядність AE (виконавців робіт) вважати період виконання певної роботи, розпочатої у момент часу τ_i . Керівництво підприємства характеризується певною фіксованою далекоглядністю ξ_0 ($1 < \xi_0 < T$), що дорівнює $\xi_0 \geq \max\{\xi_i\}$, визначає свої плани на L_0 періодів і приймає рішення на період t у момент часу τ_0 через кожні m_0 періодів ($1 \leq m_0 \leq L_0$), причому центр може приймати рішення тільки на такі періоди, які лежать в межах його далекоглядності: $1 \leq m_0 \leq L_0 \leq \xi_0 \leq T$. Кількість періодів m_0 , через які центр приймає наступні рішення, визначається специфікою діяльності підприємства (тривалістю виробничого циклу, галузевою спрямованістю та ін.). Оцінка центром ефективності роботи AE здійснюється в момент часу τ_0 , причому цей момент настає після початку виконання AE певної роботи ($\tau_0 > \tau_i$), тобто за період $\tau_0 > \tau_i$ центру необхідно оцінити результати праці виконавця робіт. Рішення про стимулювання AE центр приймає в момент часу t , після оцінки ефективності його роботи. Чим більше період $(t - \tau)$, тим вищий ступінь невизначеності впливу на хід виконання роботи внутрішніх і зовнішніх факторів. Щоб врахувати цю невизначеність, введемо в опис функціонування системи функцію $\Delta(t - \tau, \tau)$. З урахуванням усіх попередніх міркувань, обов'язковим при моделюванні фінансового механізму підвищення продуктивності праці персоналу підприємства є виконання нерівності $\tau_i < \tau_0 < t < \xi_i \leq L_0 \leq \xi_0 \leq T$, а також для кожного AE умови – $t = \overline{1, \xi_i}$.

Уточнимо деякі введені раніше позначення з урахуванням невизначеності та введемо нові:

$\sigma^t_i(y_i^{1,t}, \Delta(\tau, t - \tau))$ – стимулювання праці i -го виконавця робіт у t -й момент часу;

$e^t_i(y_i^{1,t}, \Delta(\tau, t - \tau))$ – ефективність праці i -го виконавця робіт в t -й момент часу;

$f_i^t(y_i^{1,t}, \sigma^t_i(\bullet), c^t_i(\bullet), e^t_i(\bullet))$ – функція доходу i -го виконавця робіт в t -й момент часу, що залежить від характеру виконуваної роботи $y_i^{1,t}$, стимулювання праці, витрат AE на виконання роботи та його ефективності праці;

$H^t(y_i^{1,t}, \Delta(\tau, t - \tau))$ – прибуток підприємства від виконання робіт усіма виконавцями в t -й момент часу;

$\Phi^t(y_i^{1,t}, \sigma^t(\bullet), H^t(\bullet))$ – ефект від управління центром.

Рішення про стимулювання праці виконавця робіт у t -й момент часу буде залежати від його результа-

тів праці за весь попередній період виконання роботи, тобто $\sigma^t = \sigma^t(y^{1,t})$. Аналогічно витрати виконавця робіт у t -й момент часу буде залежати від виконаної роботи до цього моменту, тому $c^t = c^t(y^{1,t})$.

Визначимо основні етапи моделювання фінансового механізму підвищення продуктивності праці персоналу.

У загальному випадку розв'язання задачі пошуку оптимальної функції стимулювання складається з двох етапів: перший передбачає пошук для кожної допустимої дії AE такого стимулювання, яке б дозволяло отримувати максимальний результат від цієї дії з мінімальними витратами центра на стимулювання; другий закладається в пошуку оптимальної з точки зору центра дії, тобто дії, при якій би досягався максимум цільової функції центра [2, 3].

Оскільки центр приймає рішення про стимулювання виконавця робіт виходячи з витрат і результатів його праці, то для моделювання варто взяти за основу персоналізовану систему стимулювання, для якої характерна обізнаність центра щодо типу AE (кваліфікація, досвід роботи, результати виконання попередніх робіт та ін.). Також приймаємо, що витрати AE на виконання певної роботи не залежать від дій інших виконавців робіт, а залежать тільки від його власних дій, тобто є сепарабельними [2, 3].

Кошти, які виділяє керівництво підприємства на стимулювання праці персоналу, обмежені певною величиною ϑ_k^t , яка може представляти собою, наприклад, преміальний фонд або інші спеціальні фонди:

$$\sum_{i=1}^n \sigma_i^t(y_i^{1,t}, \Delta(\tau, t - \tau)) \leq \vartheta_k^t.$$

Залежно від специфіки та галузевої спрямованості підприємства величина цього фонду може формуватися, наприклад, таким чином:

✦ як процент від доходу підприємства:

$$\vartheta_k^t = \alpha_k^t H^t(y^{1,t}, \Delta(\tau, t - \tau));$$

✦ як сума коштів, що відраховуються з прибутку від виконаних підприємством робіт, таким чином:

$$\vartheta_k^t = \sum_{i=1}^n \vartheta_i^t(y_i^{1,t})$$

✦ або якимось іншим чином.

Опираючись на теоретичні основи формування фонду оплати праці (ФОП) в АС, викладені у [7], ФОП i -го підрозділу підприємства формується таким чином:

$$FOT_i^t = \sum_{i=1}^n c_i^t(y_i^{1,t}) + \mu P_i^t,$$

де P_i^t – прибуток від функціонування i -го підрозділу підприємства; μ – відсоток відрахувань від прибутку до ФОП, які і формують преміальний фонд підрозділу.

У процесі розподілу преміального фонду підприємства можуть спостерігатися такі ситуації:

– кошти фонду повністю використовуються для стимулювання праці співробітників

$$\vartheta^t(y^{1,t}) = \sum_{i=1}^n \sigma_i^t(y_i^{1,t}, \Delta(\tau, t - \tau)) -$$

така ситуація спостерігається тоді, коли підрозділи (виконавці робіт) підприємства забезпечують заплановану ефективність праці;

– залишається певна частина фонду, яка акумулюється на рівні підприємства

$$\vartheta^t(y^{1,t}) \geq \sum_{i=1}^n \sigma_i^t(y_i^{1,t}, \Delta(\tau, t - \tau)) -$$

якщо декілька або всі підрозділи не виконали програму з підвищення ефективності праці.

З урахуванням наведених вище міркувань сформуємо остаточно основи співвідношення модельованого механізму підвищення продуктивності праці персоналу. Функція ефективності управління персоналом в момент часу t дорівнює різниці між прибутком підприємства і сумарним преміальним фондом його підрозділів (виконавців робіт):

$$\Phi^t = H^t(y^{1,t}, \Delta(\tau, t - \tau)) - \sum_{i=1}^n \sigma_i^t(y_i^{1,t}, \Delta(\tau, t - \tau)).$$

Функція цілі i -го виконавця робіт являє собою прибуток від виконання його роботи, що визначається його власними витратами на її виконання, продуктивністю праці виконавця та величини премії, отриманої для підвищення ефективності роботи виконавця від центру:

$$f_i^t = e_i^t(y_i^{1,t}, \Delta(\tau, t - \tau)) + \sigma_i^t(y_i^{1,t}, \Delta(\tau, t - \tau)) - c_i^t(y_i^{1,t}, \Delta(\tau, t - \tau)).$$

Сформуємо математичну постановку задачі оптимального механізму стимулювання праці персоналу підприємства:

Необхідно знайти n невід'ємних величин (кошти преміальних фондів для виконавців робіт) $\sigma_i^t(y_i^{1,t}, \Delta(\tau, t - \tau)) > 0$, які дозволять максимізувати функцію ефекту (прибутку):

$$\Phi^t = H^t(y^{1,t}, \Delta(\tau, t - \tau)) - \sum_{i=1}^n \sigma_i^t(y_i^{1,t}, \Delta(\tau, t - \tau)) \rightarrow \max$$

та задовольняють умовам:

$$\left\{ \begin{array}{l} \vartheta^t(y^{1,t}) \geq \sum_{i=1}^n \sigma_i^t(y_i^{1,t}, \Delta(\tau, t - \tau)); \\ \vartheta^t(y^{1,t}) \geq 0; \\ \sigma_i^t(y_i^{1,t}, \Delta(\tau, t - \tau)) \geq 0. \end{array} \right.$$

Таким чином, у статті були розглянуті основні положення моделювання фінансового механізму підвищення продуктивності праці персоналу підприємства на основі положень теорії активних систем. Були визначені характеристики системи управління персоналом як активної системи, а саме: склад AE , наявність невизначеності, розподіл далекоглядностей у системі, режим

прийняття рішень та наявність взаємопов'язаних параметрів, що дозволило побудувати математичну модель стимулювання персоналу підприємства. Подальші дослідження побудованої моделі на основі положень теорії активних систем дозволять уточнити її функціональні співвідношення та побудувати ефективну персоналізовану модель фінансового стимулювання праці персоналу підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьман О. О. Економіка підприємства : Навч. посібник для студентів ВНЗ / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 194 – 201.
2. Кочиева Т. Б. Базовые системы стимулирования / Т. Б. Кочиева, Д. А. Новиков. – М. : ИПУ РАН, 2000. – 108 с.
3. Мерзляк А. В. Економіка праці і соціально-трудових відносин : Навч. посібник / А. В. Мерзляк, Є. П. Михайлов, М. Х. Корецький, О. Г. Михайлова. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – С. 125 – 137.
4. Новиков Д. А. Механизмы управления динамическими активными системами / Д. А. Новиков, И. М. Смирнов, Т. Е. Шохина. – М. : ИПУ РАН, 2002. – 124 с.
5. Новиков Д. А. Механизмы стимулирования в многоэлементных организационных системах / Д. А. Новиков, А. В. Цветков. – М. : ООО «НИЦ «Апостроф», 2000. – 182 с.

6. Цветков А. В. Стимулирование в управлении проектами / А. В. Цветков. – М. : ООО «НИЦ «АПОСТРОФ», 2001. – 143 с.
7. Щепкин А. В. Внутрифирменное управление (модели и методы) / А. В. Щепкин. – М. : ИПУ РАН, 2001. – 80 с.

PREFERENCES

- Getman, O. O. Shapoval V. M. *Ekonomika pidpriemstva* [Business Economics]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2006.
- Kochieva, T. B., and Novikov, D. A. *Bazovye sistemy stimulirovaniia* [The basic system of incentives]. M: IPU RAN, 2000.
- Merzliak, A. V. and others. *Ekonomika pratsi i sotsialno-trudovykh vidnosyn* [Labour economics and industrial relations]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2005.
- Novikov, D. A., Smirnov, I. M., and Shokhina, T. E. *Mekhanizmy upravleniia dinamicheskimi aktivnymi sistemami* [The mechanisms controlling the dynamic active systems]. Moscow: IPU RAN, 2002.
- Novikov, D. A., and Tsvetkov, A. V. *Mekhanizmy stimulirovaniia v mnogoelementnykh organizatsionnykh sistemakh* [Incentive mechanisms in multiple-organizational systems]. Moscow: Apostrof, 2000.
- Shchepkin, A. V. *Vnutrifirmennoe upravlenie (modeli i metody)*. [In-house control (models and methods)]. Moscow: IPU RAN, 2001.
- Tsvetkov, A. V. *Stimulirovanie v upravlenii proektami* [Stimulation of project management]. Moscow: Apostrof, 2001.

УДК 330.32.35

ОПТИМІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

ОГЛІХ В. В., ЄФАНОВА Т. І.

УДК 332.146:330.332

Огліх В. В., Єфанова Т. І. Оптимізація інвестиційної програми розвитку регіону

Робота присвячена проблемі формування цілісно-ефективного регіонального інвестиційного портфеля проектів, який допоможе регіону вийти на новий економічний та соціальний рівень. У роботі розглянуто можливі варіанти щодо вирішення цієї проблеми шляхом розв'язання динамічної, комбінаторної задачі оптимізації з параметрами, які є розв'язком задачі прийняття рішень з лівистичними змінними.

Ключові слова: оптимізація з параметрами, інвестиційна програма, регіон, прийняття рішень.

Рис.: 3. **Табл.:** 4. **Формул.:** 8. **Бібл.:** 4.

Огліх Валентина Валеріївна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, кафедра економічної кібернетики, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: oglih@list.ru

Єфанова Тетяна Ігорівна – студентка, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: efanovati@gmail.com

УДК 332.146:330.332

Огліх В. В., Єфанова Т. И. Оптимизация инвестиционной программы развития региона

Работа посвящена проблеме формирования целостно-эффективного регионального инвестиционного портфеля проектов, который поможет региону выйти на новый экономический и социальный уровень. В работе рассмотрены варианты по решению этой проблемы путем решения динамической, комбинаторной задачи оптимизации с параметрами, являющимися решением задачи принятия решений по ливистичным переменным.

Ключевые слова: оптимизация с параметрами, инвестиционная программа, регион, принятие решений.

Рис.: 3. **Табл.:** 4. **Формул.:** 8. **Библ.:** 4.

Огліх Валентина Валеріївна – кандидат фізико-математических наук, доцент, кафедра економічної кібернетики, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: oglih@list.ru

Єфанова Тетяна Ігорівна – студентка, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: efanovati@gmail.com

UDC 332.146:330.332

Oglikh V. V., Yefanova T. I. Optimisation of the Investment Programme of the Region Development

The article is devoted to the problem of formation of integral and efficient regional investment portfolio of projects, which would assist the region to come to a new economic and social level. The article considers variants on solution of this problem by means of solution of a dynamic and combinatoric task of optimisation with parameters, which are a solution of the task of making decisions with linguistic variables.

Key words: optimisation with parameters, investment programme, region, decision making.

Pic.: 3. **Tabl.:** 4. **Formulae:** 8. **Bibl.:** 4.

Oglikh Valentina V. – Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor, Department of Economic Cybernetics, Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: oglih@list.ru

Yefanova Tatyana I. – student, Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: efanovati@gmail.com

прийняття рішень та наявність взаємопов'язаних параметрів, що дозволило побудувати математичну модель стимулювання персоналу підприємства. Подальші дослідження побудованої моделі на основі положень теорії активних систем дозволять уточнити її функціональні співвідношення та побудувати ефективну персоналізовану модель фінансового стимулювання праці персоналу підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьман О. О. Економіка підприємства : Навч. посібник для студентів ВНЗ / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 194 – 201.
2. Кочиева Т. Б. Базовые системы стимулирования / Т. Б. Кочиева, Д. А. Новиков. – М. : ИПУ РАН, 2000. – 108 с.
3. Мерзляк А. В. Економіка праці і соціально-трудових відносин : Навч. посібник / А. В. Мерзляк, Є. П. Михайлов, М. Х. Корецький, О. Г. Михайлова. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – С. 125 – 137.
4. Новиков Д. А. Механизмы управления динамическими активными системами / Д. А. Новиков, И. М. Смирнов, Т. Е. Шохина. – М. : ИПУ РАН, 2002. – 124 с.
5. Новиков Д. А. Механизмы стимулирования в многоэлементных организационных системах / Д. А. Новиков, А. В. Цветков. – М. : ООО «НИЦ «Апостроф», 2000. – 182 с.

6. Цветков А. В. Стимулирование в управлении проектами / А. В. Цветков. – М. : ООО «НИЦ «АПОСТРОФ», 2001. – 143 с.
7. Щепкин А. В. Внутрифирменное управление (модели и методы) / А. В. Щепкин. – М. : ИПУ РАН, 2001. – 80 с.

PREFERENCES

- Getman, O. O. Shapoval V. M. *Ekonomika pidpriemstva* [Business Economics]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2006.
- Kochieva, T. B., and Novikov, D. A. *Bazovye sistemy stimulirovaniia* [The basic system of incentives]. M: IPU RAN, 2000.
- Merzliak, A. V. and others. *Ekonomika pratsi i sotsialno-trudovykh vidnosyn* [Labour economics and industrial relations]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2005.
- Novikov, D. A., Smirnov, I. M., and Shokhina, T. E. *Mekhanizmy upravleniia dinamicheskimi aktivnymi sistemami* [The mechanisms controlling the dynamic active systems]. Moscow: IPU RAN, 2002.
- Novikov, D. A., and Tsvetkov, A. V. *Mekhanizmy stimulirovaniia v mnogoelementnykh organizatsionnykh sistemakh* [Incentive mechanisms in multiple-organizational systems]. Moscow: Apostrof, 2000.
- Shchepkin, A. V. *Vnutrifirmennoe upravlenie (modeli i metody)*. [In-house control (models and methods)]. Moscow: IPU RAN, 2001.
- Tsvetkov, A. V. *Stimulirovanie v upravlenii proektami* [Stimulation of project management]. Moscow: Apostrof, 2001.

УДК 330.32.35

ОПТИМІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

ОГЛІХ В. В., ЄФАНОВА Т. І.

УДК 332.146:330.332

Огліх В. В., Єфанова Т. І. Оптимізація інвестиційної програми розвитку регіону

Робота присвячена проблемі формування цілісно-ефективного регіонального інвестиційного портфеля проектів, який допоможе регіону вийти на новий економічний та соціальний рівень. У роботі розглянуто можливі варіанти щодо вирішення цієї проблеми шляхом розв'язання динамічної, комбінаторної задачі оптимізації з параметрами, які є розв'язком задачі прийняття рішень з лівистичними змінними.

Ключові слова: оптимізація з параметрами, інвестиційна програма, регіон, прийняття рішень.

Рис.: 3. **Табл.:** 4. **Формул:** 8. **Бібл.:** 4.

Огліх Валентина Валеріївна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, кафедра економічної кібернетики, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: oglih@list.ru

Єфанова Тетяна Ігорівна – студентка, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: efanovati@gmail.com

УДК 332.146:330.332

Огліх В. В., Єфанова Т. И. Оптимизация инвестиционной программы развития региона

Робота посвящена проблеме формирования целостно-эффективного регионального инвестиционного портфеля проектов, который поможет региону выйти на новый экономический и социальный уровень. В работе рассмотрены варианты по решению этой проблемы путем решения динамической, комбинаторной задачи оптимизации с параметрами, являющимися решением задачи принятия решений по ливистичным переменным.

Ключевые слова: оптимизация с параметрами, инвестиционная программа, регион, принятие решений.

Рис.: 3. **Табл.:** 4. **Формул:** 8. **Библ.:** 4.

Огліх Валентина Валеріївна – кандидат фізико-математических наук, доцент, кафедра економічної кібернетики, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Науковa, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: oglih@list.ru

Єфанова Тетяна Ігорівна – студентка, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Науковa, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: efanovati@gmail.com

UDC 332.146:330.332

Oglikh V. V., Yefanova T. I. Optimisation of the Investment Programme of the Region Development

The article is devoted to the problem of formation of integral and efficient regional investment portfolio of projects, which would assist the region to come to a new economic and social level. The article considers variants on solution of this problem by means of solution of a dynamic and combinatoric task of optimisation with parameters, which are a solution of the task of making decisions with linguistic variables.

Key words: optimisation with parameters, investment programme, region, decision making.

Pic.: 3. **Tabl.:** 4. **Formulae:** 8. **Bibl.:** 4.

Oglikh Valentina V. – Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor, Department of Economic Cybernetics, Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: oglih@list.ru

Yefanova Tatyana I. – student, Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: efanovati@gmail.com

Успішний розвиток регіону в умовах ринкової економіки можливий лише за умов впровадження ефективного управління за всіма напрямками діяльності. Істотного значення набуває якість прийнятих управлінських рішень щодо інвестування в суспільно значущі проекти. Зокрема через те, що на перший план в інвестиційному процесі поряд із прибутковістю виходять такі фактори, як бізнес-клімат, стан екології, рівень якості та комфортності життя, рівень зайнятості, доступність матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, які, у свою чергу, визначають рівень конкурентоспроможності регіону і забезпечують приток нових інвестицій.

Проблема ускладнюється тим, що зазвичай регіональний портфель проектів є занадто диверсифікованим. Управління високодиверсифікованим портфелем на рівні регіону може не дати бажаного результату, тому що прибутковість портфелю не буде зростати більш високими темпами, ніж витрати у зв'язку з високою диверсифікацією. У комбінації інвестиційні проекти мають доповнювати один одного, реалізація одного інвестиційного проекту створювати поштовх для наступного, тобто має створюватися синергетичний ефект від їх впровадження.

Теоретичні питання впливу портфельних інвестицій на реструктуризацію національної економіки та її економічне зростання розглядалися у роботах вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема, І. Бланка [1], А. Мертенса [2], О. Вовчак [3], В. Шеремета [4] та інших. Однак слід зазначити, що методологія портфельного інвестування на регіональному рівні залишається недостатньо вивченою і потребує постійного вдосконалення.

Головна складність у формуванні комплексної регіональної інвестиційної програми полягає в тому, що вона має включати як економічно привабливі, так і соціально орієнтовані проекти, які не є достатньо ефективними, але є важливою складовою розвитку регіону та спрямовані на вирішення соціальних та екологічних проблем суспільства. У цьому полягає принципова різниця між регіональним і звичайним портфелем проектів.

Наявність окреслених проблем, відсутність на цей час відповідних теоретичних і практичних розробок визначають мету роботи – формування цілісно-ефективного регіонального інвестиційного портфеля проектів, який спрямовано одночасно на економічний, екологічний, інноваційний та соціальний розвиток регіону.

Задля досягнення нового економічного та соціального рівня регіон має сформувати та створити умови для реалізації цілісно-ефективного регіонального інвестиційного портфелю проектів.

Особливість полягає в тому, що кожний проект, який належить до сформованої експертами множини альтернатив, характеризується об'єктивними та суб'єктивними параметрами: обсягом грошових коштів, потрібних для його реалізації; терміном реалізації; напрямом надходження та часткою коштів (обласний та міський бюджет, приватний інвестор); оцінками експертів за соціальною, екологічною, трудовою, інноваційною компонентами. Важливим є те, що проекти розглядаються в контексті різних сценаріїв розвитку. Тому ці параметри не є сталими величинами.

Звертаємо увагу, що:

- ✦ портфель проектів може досягати ефекту синергії. При виборі однакових проектів цінність кожного з них може збільшуватися (за рахунок зростання ринкового потенціалу або за рахунок зменшення коштів на розробку);
- ✦ може існувати декілька шляхів реалізації проектів;
- ✦ окремі проекти можуть бути реалізовані лише після виконання інших, тобто існує черговість виконання;
- ✦ обсяг інвестиційних ресурсів не є константою, він коригується залежно від величини витрат та величини доходу від реалізації проектів;
- ✦ враховуються соціальний, трудовий, екологічний та інноваційний показники ефективності проекту, які є суб'єктивними оцінками.

Таким чином, необхідно розв'язувати динамічну, комбінаторну задачу умовної оптимізації з параметрами, які, у свою чергу, є розв'язком задачі прийняття рішень з лінгвістичними змінними.

Пропонується як *цільову функцію* регіональної портфельної моделі розглядати дисконтовану корисність від реалізації цілісно-ефективного регіонального портфеля проектів держави та приватного інвестора, яка являє собою зважену (за набором проектів, напрямом залучення коштів, соціальним, трудовим, екологічним та інноваційним показниками) суму чистих дисконтованих потоків грошових коштів:

$$\begin{aligned}
 UERNPV(x) = & \sum_{s=1}^S \sum_{t=1}^T \sum_{m=1}^M \sum_{j=1}^J \sum_{r=1}^R v_r \lambda_j^r \frac{P_s x_j(t)(D_{j,s,m}(t, w(t)) - I_{j,s,m}(t, w(t)))}{(1+r_d(t))^t} + \\
 & + \sum_{s=1}^S \sum_{t=1}^T \sum_{m=N+1}^M \sum_{j=1}^J \frac{P_s x_j(t)(D_{j,s,m}(t, w(t)) - I_{j,s,m}(t, w(t)))}{(1+r_d(t))^t} \rightarrow \max,
 \end{aligned}$$

де $D_{j,s,m}(t, w(t))$ – дохід від реалізації проекту $j, j = 1, \dots, J$ у період t за сценарієм s , за напрямом надходжень коштів m і за ступенем реалізації $w(t)$, коли здійснюється рішення x ;

$I_{j,s,m}(t, w(t))$ – інвестиційні витрати на реалізацію проекту $j, j = 1, \dots, J$ в період t за сценарієм s , за напрямом надходжень коштів m і за ступенем реалізації $w(t)$, коли здійснюється рішення x ;

$x_j(t)$ – змінна, що відображає вибір чи відхилення проекту. Вона може приймати два значення: 1, якщо проект J приймається до виконання, та 0, якщо проект відхиляється;

$\Lambda = \{\lambda_j^l\}, j = \overline{1, J}, l = \overline{1, L}$ – матриця привабливості

з елементами $\lambda_j^l = \sum_{r=1}^R v_r \lambda_j^r$, які визначають, наприклад,

соціальну, трудову, екологічну та інноваційну важливість проекту $j, j = 1, \dots, J$ для регіону;

λ_j^r – оцінки проекту $j, j = 1, \dots, J$ за r показником у кількісному вигляді, отримані за F_r критеріями;

v_r – вага кожного показника r (соціального, трудового, інноваційного, екологічного та інших) в інтегральній оцінці привабливості проекту;

- r – індекс показника;
- R – загальна кількість показників;
- p_s – ймовірність розвитку сценарію s ;
- s – індекс сценарію;
- S – кількість сценаріїв;
- m – індекс напрямку надходження коштів;
- M – загальна кількість інвесторів;
- N – кількість інвесторів, для яких враховано інтегральний показник привабливості.

$r_d(t)$ – норма дисконту в період t ;

Звертаємо увагу, що елементи матриці λ_j^l – інтегральна кількісна оцінка j -го проекту за $K_p, p = 1, \dots, F$ критерієм не відомі, а визначаються на підставі оцінок експертів, заданих у вигляді лінгвістичних змінних. Для множини проектів $B = \{b_j\}, j = \overline{1, J}$, яку пред'явлено для формування регіонального портфеля, задані матрицею A , де a_{jf} – якісна оцінка експертів за $j, j = 1, \dots, J$ проектом по $K_p, p = 1, \dots, F$ критерію (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінки експертів за кожним проектом

	K_1	K_2	K_3	...	K_f
b_1	a_{11}	a_{12}	a_{13}	...	a_{1f}
...
b_j	a_{j1}	a_{j2}	a_{j3}	...	a_{jf}

Урахування можливих варіантів реалізації проектів пропонується провести за рахунок введення додаткових проектів та обмежень.

Обмеження моделі повинні забезпечити достатність грошових ресурсів для кожного періоду та для кожного інвестора:

$$D_{j,s,m}(t, w(t)) - I_{j,s,m}(t, w(t)) + A_{m,s} \geq 0, \forall s, \forall t, \forall m,$$

де $A_{m,s}(t)$ – сукупний обсяг грошових потоків за кожним напрямком надходження коштів m , який наявний на початок періоду t .

$$A_{m,s}(t) = \alpha(D_{j,s,m}(t, w(t)) - I_{j,s,m}(t, w(t))) + A_{s,m}(t-1) + C(t),$$

де $C(t)$ – вхідний обсяг грошового потоку в період t ; α – дисконтний множник.

Урахування послідовності виконання проектів досягається за рахунок введення обмеження $\sum_{i=1}^n x_i$,

$$nx_z \leq \sum_{i=1}^n x_i,$$

де x_z – залежний розв'язок, яке залежить від розв'язку $x_p, p = 1, \dots, n$.

Ефект синергії та взаємозв'язку між проектами.

Для n проектів, що мають синергію, необхідно створити модифікації проектів – P_j^{i*} . Якщо в процесі розв'язання обирається один з цих проектів $P^i, i = 1, \dots, n$, то синергія відсутня. Вибір рішення за цих умов має відповідати обмеженню: $x_j + x_j^{i*} \leq 1, i = 1, \dots, n; x_j^{1*} = x_j^{2*} = \dots = x_j^{n*}$.

Відкладання проекту P_j на t періодів пізніше проводиться через введення додаткового проекту P_j^t ідентичного, але потік ресурсів та початок проекту P_j^t відбувається на t періодів пізніше, ніж P_j . Тоді обмеження має вигляд: $x_j + x_j^t \leq 1$, де x_j, x_j^t – рішення за першим і другим проектами відповідно.

Для розв'язання динамічної, комбінаторної задачі оптимізації з параметрами, які є розв'язком задачі прийняття рішень з лінгвістичними змінними, доцільно використати метод Балаша, який полягає в лексикографічному упорядкуванні множини допустимих розв'язків задачі та додаванні на кожному етапі перебору нових обмежень

$$\sum_{s=1}^S \sum_{t=1}^T \sum_{m=1}^N \sum_{j=1}^J \sum_{r=1}^R v_r \lambda_j^r \frac{p_s x_j(t)(D_{j,s,m}(t, w(t)) - I_{j,s,m}(t, w(t)))}{(1 + r_d(t))^t} + \frac{p_s x_j(t)(D_{j,s,m}(t, w(t)) - I_{j,s,m}(t, w(t)))}{(1 + r_d(t))^t} + \sum_{s=1}^S \sum_{t=1}^T \sum_{m=N+1}^M \sum_{j=1}^J \frac{-I_{j,s,m}(t, w(t))}{(1 + r_d(t))^t} \geq UERNPV(x_{p+1})$$

у разі, якщо $UERNPV(x_{p+1}) > UERNPV(x_p)$, які звужують множину припустимих рішень.

Для знаходження значень лінгвістичних змінних застосовується метод, який засновано на побудові нечітких відношень переваги та включає таку послідовність операцій:

1. Ініціалізація задачі: побудова і завдання базових шкал, визначення за ними критеріальних оцінок альтернатив і критеріїв, які зводяться у функціонал оцінок F і вектор ваги критеріїв K ;
2. Обчислення значень відношення переваги за кожним критерієм для кожній пари альтернатив $p_j(k, i)$, за формулою:

$$p_j(k, i) = \begin{cases} \frac{a_{kj} - a_{ij}}{m_j}, & \text{якщо } a_{kj} > a_{ij} \\ 0, & \text{у протилежному випадку.} \end{cases}$$

3. Обчислення значень загального відношення переваги для кожній пари альтернатив $P(k, i)$, за формулою:

$$P(k, i) = \sum_{j=1}^M k_j p_j(k, i) = \sum_{j=1}^M k_j \cdot \begin{cases} \frac{a_{kj} - a_{ij}}{m_j}, & \text{якщо } a_{kj} > a_{ij} \\ 0, & \text{у протилежному випадку.} \end{cases}$$

4. Обчислення відношення домінування λ_j^r за формулою:

$$\lambda_j^r = \begin{cases} P(k, i) - P(i, k), & \text{якщо } P(k, i) > P(i, k), \\ 0, & \text{у протилежному випадку.} \end{cases}$$

5. Обчислення відношення не домінування λ_j^{rND} за формулою:

$$\lambda_j^{rND} = 1 - \lambda_j^r.$$

6. Обчислення інтенсивності домінування $\lambda_j^{r*}(b_k)$ кожній альтернативи, за формулою:

$$\lambda_j^{r*}(b_k) = \min_{\substack{i=1, n \\ i \neq k}} \lambda_j^{rND}.$$

7. Ранжування альтернатив, вибір найкращої, за формулою:

$$\lambda_j^{r*}(b^{opt}) = \max_{k=1,n} \lambda_j^{r*}(b_k) =$$

$$= 1 - \min \left\{ \max_{\substack{i,k=1,n \\ k \neq i}} (P(i,k) - P(k,i)) \right\}.$$

Апробація запропонованого підходу відбувалася в Дніпропетровській області на умовно-реальних даних, які бралися із сайту облдержадміністрації (<http://dia.dp.ua/>). З'ясовано, що для реалізації інвестиційної програми обласним, міським бюджетом і приватним інвестором може бути виділено 900 мільйонів гривень протягом 5 років. Для кожного проекту відомі потреби в коштах (табл. 4) та очікувані доходи. Крім цього, по кожному проекту та кожному критерію отримані

оцінки експертів. Критерії, за якими експерти оцінюють проекти, наведено в *табл. 2*.

Оцінюються проекти експертами, які виставляють якісні оцінки за кожним критерієм. Приклад оцінювання по екологічній компонентні представлено в *табл. 3*. Аналогічно проводиться оцінювання для визначення соціальної, трудової та інноваційної компоненти.

Оцінки за кожним із показників входять до інтегрального показника привабливості регіону (*табл. 4*) з певними вагами, які також визначаються на основі оцінок експертів.

Було розглянуто чотири базові проекти. Урахування сценаріїв розвитку та синергії потребувало формування вже 10 субпроектів (*рис. 1*).

Нами було виявлено, що:

- ✦ впровадження базових проектів окремо менш ефективно (витрати більше на 23%, а дохід менше на 15%), ніж реалізація комплексної програми;

Таблиця 2

Критерії для оцінки проектів

Соціальна і трудова компоненти	Екологічна компонента	Інноваційна компонента
Екологічні наслідки	Оцінка екологічних умов при проектуванні, будівництві та експлуатації об'єкта	Сумісність проекту с ціллю регіону
Вплив проекту на рівень зайнятості регіону	Очікувані екологічні наслідки при впровадженні проектів	Відповідність проекту певним потребам ринку
Необхідність проекту;	Оцінка рівня дії на оточуюче середовище	Відповідність проекту інноваційній стратегії регіону
Доступність матеріальних ресурсів на його впровадження	Оцінка екологічних ситуацій на території реалізації проекту	Наявність науково-технічних ризиків
Доступність трудових ресурсів на його впровадження	Екологічна ефективність реалізації проекту	Ступінь новизни
Підвищення загального рівня комфорту та якості життя	Платежі за забруднення оточуючого середовища	Рентабельність інвестицій

Таблиця 3

Анкета для оцінки екологічної компоненти

b_j \ K_i	K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6
Ринок сільгосппродукції	Допустимий	Допустимий	Нейтральний	Екологічний	Екологічний	Нейтральний
Аеропорт	Допустимий	Допустимий	Допустимий	Допустимий	Нейтральний	Нейтральний
Парк розваг	Екологічний	Допустимий	Екологічний	Допустимий	Нейтральний	Екологічний
Полігон по відходам	Допустимий	Допустимий	Нейтральний	Екологічний	Екологічний	Допустимий

Таблиця 4

Вихідні дані

№	Назва проекту	Кошти на реалізацію	Сценарії розвитку	λ_j^l
1	Ринок с/п	180 млн грн	1. Ринок с/п на Запорізькому шосе. 2. Ринок с/п на Криворізькому шосе. 3. Ринок с/п сел. Кіровське	0,27
2	Аеропорт	225 млн грн	-	0,23
3	Парк розваг	225 млн грн	-	0,2
4	Полігон по відходах	270 млн грн	1. Полігон в м. Кривий Ріг. 2. Полігон в м. Синельникове. 3. Полігон в м. Дніпропетровськ.	0,3

* Усі грошові кошти приведені в національній валюті.

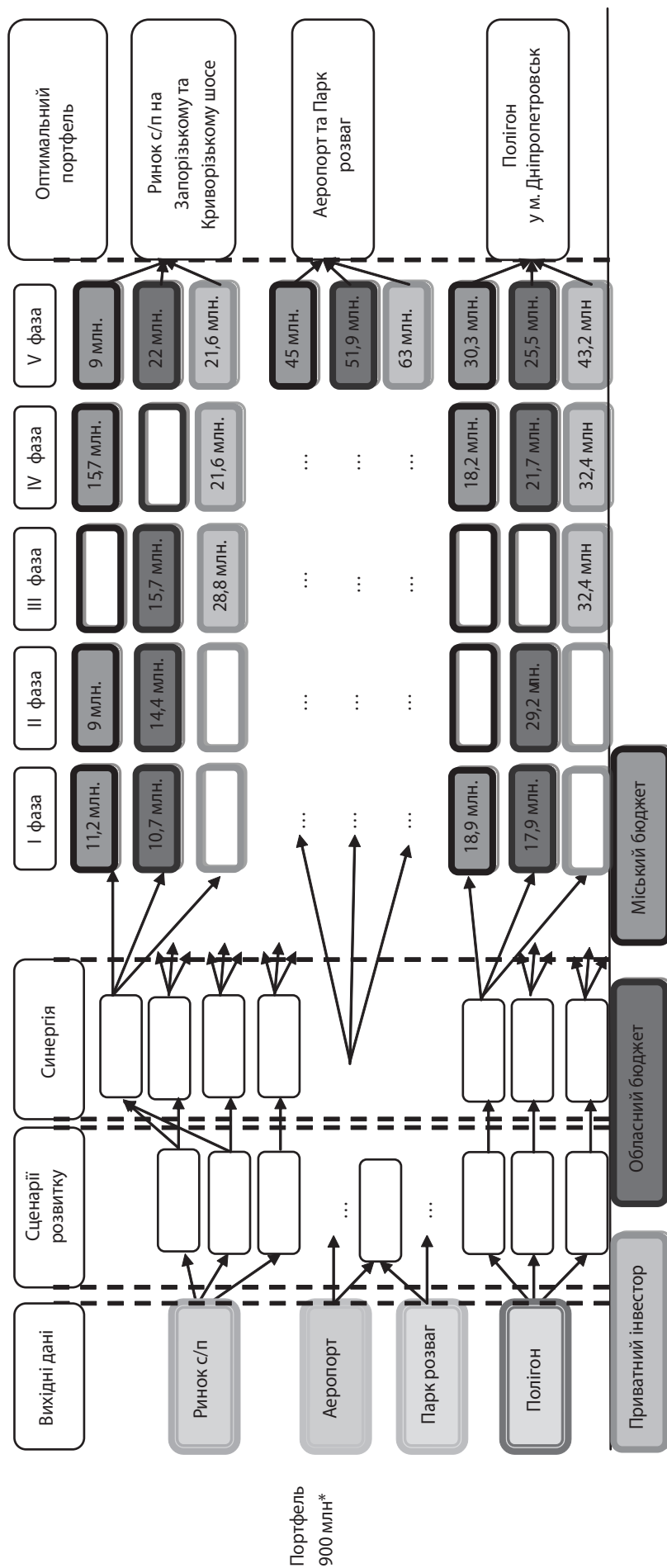

Рис. 1. Формування оптимальної інвестиційної програми

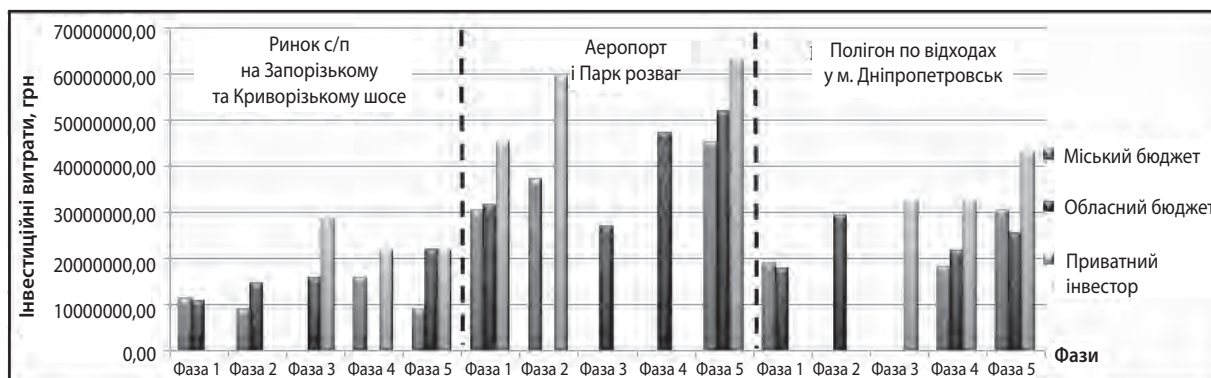

Рис. 2. Процес фінансування оптимальної інвестиційної програми

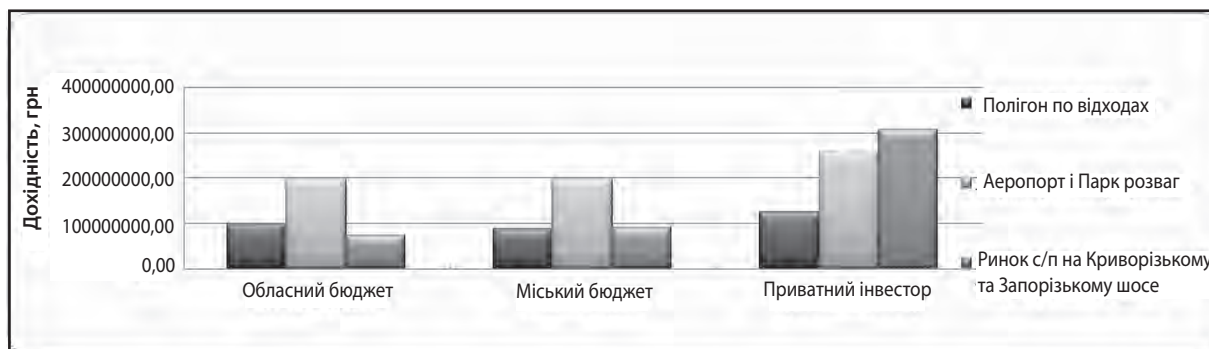

Рис. 3. UERNPV (корисність) від реалізації проектів

- ✦ максимальний ефект ми отримаємо, якщо проекти «Аеропорт» і «Парк розваг» будуть реалізовуватись разом;
- ✦ проекти затратні, коштів обласного та міського бюджетів не вистачить на реалізацію всієї програми, тому, щоб покрити дефіцит, визначено привабливі проекти, як з позиції влади, так і приватних інвесторів та умови, на яких доцільно залучати інвесторів.

У результаті був сформований оптимальний портфель проектів (див. рис. 1), фінансування розбито на фази та напрями залучення коштів (рис. 2). Визначено дохідність та корисність від впровадження даної програми (рис. 3).

ВИСНОВКИ

Дістала розвитку методологія формування збалансованої регіональної інвестиційної програми, яку належить формувати виходячи з критерію максимізації дисконтованої корисності. Запропоновано модель формування цілісно-ефективного регіонального портфеля проектів. Апробація, яка проводилась за допомогою розробленого програмного продукту на умовно-реальних даних (Дніпропетровська область), однозначно підтвердила ефективність запропонованого підходу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бланк **И. А.** Управление инвестициями предприятия / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2003. – 480 с.
2. Мертенс **О. В.** Инвестиции. Курс лекций по современной финансовой теории / О. В. Мертенс. – К.: КИА, 1997. – 416 с.

3. Вовчак **О. Д.** Инвестування: навч. посібн. / О. Д. Вовчак. – Львів: Вид-во «Новий Світ-2000», 2007. – 544 с.

4. Управление инвестициями: справочное пособие для специалистов и предпринимателей / Под ред. В. В. Шеремета. – М., 1998. – 398 с.

PREFERENCES

Blank, I. A. *Upravlenie investitsiyami predpriyatiia* [Investment Management Company]. Kyiv: Nika-Tsentr; Elga, 2003.

Mertens, O. V. *Investitsii. Kurs leksiy po sovremennoy finansovoy teorii* [Investments. The course of lectures on modern financial theory]. Kyiv: KIA, 1997.

Upravlenie investitsiyami: spravochnoe posobie dlia spetsialistov i predprinimateley [Investment management: a manual for professionals and entrepreneurs]. Moscow, 1998.

Vovchak, O. D. *Investuvannia* [Investment]. Lviv: Novyi Svit-2000, 2000, 2007.

ГІБРИДНЕ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ДАНИХ ДЛЯ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ПРОАКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

ЧОРНОУС Г. О.

УДК 330.46:004.89

Чорноус Г. О. Гібридне використання методів інтелектуального аналізу даних для моделювання процесів проактивного управління

У статті розглядаються питання, присвячені розробці механізму реалізації концепції моделювання процесів проактивного управління в соціально-економічних системах на основі інтелектуального аналізу даних. Запропоновано комплекс моделей та варіанти використання гібридного підходу на інструментальному, модельному та організаційно-практичному рівнях.

Ключові слова: соціально-економічна система, проактивне управління, інтелектуальний аналіз даних, гібриди моделей.

Рис.: 2. **Бібл.:** 17.

Чорноус Галина Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра економічної кібернетики, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: chornous@univ.kiev.ua

УДК 330.46:004.89

Чорноус Г. А. Гибридное использование методов интеллектуального анализа данных для моделирования процессов проактивного управления

В статье рассматриваются вопросы, посвященные разработке механизма реализации концепции моделирования процессов проактивного управления в социально-экономических системах на основе интеллектуального анализа данных. Предложен комплекс моделей и варианты использования гибридного подхода на инструментальном, модельном и организационно-практическом уровнях.

Ключевые слова: социально-экономическая система, проактивное управление, интеллектуальный анализ данных, гибриды моделей.

Рис.: 2. **Библ.:** 17.

Чорноус Галина Александровна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра экономической кибернетики, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: chornous@univ.kiev.ua

UDC 330.46:004.89

Chornous G. A. Hybrid Use of Methods of Intellectual Analysis of Data for Modelling Processes of Proactive Administration

The article considers issues devoted to development of a mechanism of realisation of a concept of modelling processes of proactive administration in socio-economic systems on the basis of intellectual analysis of data. It offers a complex of models and variants of use of a hybrid approach at instrumental, model and organisational and practical levels.

Key words: socio-economic system, proactive administration, intellectual analysis of data, hybrids of models.

Pic.: 2. **Bibl.:** 17.

Chornous Galina A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Economic Cybernetics, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: chornous@univ.kiev.ua

Становлення глобального економічного простору пов'язане з глибокою інтеграцією національних економік у світову економіку, що посилює конкуренцію на всіх міжнародних ринках. Функціонування суб'єктів економічної діяльності в умовах зростаючої конкуренції, яка супроводжується турбулентними змінами в зовнішньому оточенні, висуває нові вимоги до прийняття управлінських рішень, вимагає адекватних наукових методів управління на рівнях різних соціально-економічних систем (СЕС).

Зростаюча невідповідність розповсюджених економіко-математичних методів до нових економічних умов сприяє розвитку нової парадигми моделювання, що ґрунтується на сучасних інтелектуальних технологіях. Розвиток нової парадигми передбачає розробку та ефективне використання в практиці управління таких математичних інструментів, що дають можливість проводити ефективне моделювання на підґрунті реальних статистичних даних, обсяг яких зростає лавиноподібно.

В умовах глобалізації економіки, необхідності врахування при прийнятті рішень величезного обсягу інформації з різних джерел, швидкої зміни політики діяльності економічних суб'єктів у відповідь на турбулентні зміни світової кон'юнктури, на передові позиції виходить проблема розробки цілісного механізму при-

йняття управлінських рішень в СЕС, в основу якого покладено принципи проактивного управління, а як інструментарій використовується інтелектуальний аналіз даних (ІАД).

Нині значна увага науковців прикута до використання моделей і методів ІАД для підтримки процесів прийняття управлінських рішень в СЕС. Механізм реалізації окремих методів представлено в [6, 7, 8], дослідженню комплексного використання методів ІАД на окремих рівнях управління присвячені [1, 12], питання технології побудови гібридних інтелектуальних систем розглядаються в [4, 5].

Однак розробка і впровадження цілісного механізму прийняття управлінських рішень в СЕС, що базується на інструментарії ІАД, потребує обґрунтування комплексу взаємопов'язаних економіко-математичних моделей, що дозволяють підтримувати процеси проактивного управління на всіх його рівнях – від оперативного до стратегічного, тим самим забезпечуючи повноцінність управління. Це означає, що необхідним є формування єдиного методологічного підходу до використання методів і моделей ІАД для забезпечення проактивного управління.

У [15] нами запропоновано концепцію моделювання проактивного механізму прийняття управлінських

рішень в СЕС на базі інструментарію ІАД. Метою даної статті є розробка механізмів реалізації цієї концепції на інструментальному, модельному та організаційно-практичному рівнях на основі гібридного використання інтелектуальних технологій.

Проактивне управління СЕС є систематичним цілеспрямованим процесом, що комплексно охоплює всі сфери діяльності системи в будь-який період її функціонування. Інформаційна підтримка проактивного управління має ґрунтуватися на використанні формалізованих процедур і методів економіко-математичного моделювання, новітніх інформаційних технологій. Технологія ІАД може стати базовою для розв'язання завдань проактивного управління [13].

Процедури проактивного управління нерозривно пов'язані з неперервним моніторингом і діагностуванням СЕС. При цьому діагностика має зводитись до виявлення та формалізації ситуації до рівня конкретної моделі з метою прийняття на основі її аналізу обґрунтованого управлінського рішення. Виявлення закономірностей і взаємозв'язків між подіями та явищами, що відбуваються в системі, представляють собою складну задачу. Її розв'язання можливе через вивчення ситуації в багатовимірному просторі показників, які характеризують її з різних боків, а це обумовлює необхідність розробки комплексу взаємопов'язаних економіко-математичних моделей ІАД для діагностики ситуацій в СЕС. Такий комплекс повинен включати моделі:

- ✦ формування образів ситуацій в СЕС, що ґрунтуються на комбінованому використанні підходів до відстеження ситуацій в системі;
- ✦ розпізнавання образів ситуацій: моделей встановлення (добування) образів методом індукції правил, з використанням генетичних алгоритмів, нейронних мереж, програмних агентів, категоризованих графіків, піктографіків; моделі виділення кластерів ситуацій методом k-середніх; класифікації набору образів з використанням дерев рішень і нейронних мереж;
- ✦ ідентифікації ситуацій методом «найближчого сусіда», методом індукції правил, з використанням нейронних мереж, мереж Байєса, асоціацій, алгоритму обмеженого перебору;
- ✦ виявлення причинно-наслідкових зв'язків за допомогою агентів (крос-табуляція), мереж Байєса, еволюційного програмування, статистичних методів, редукції вибірки і маркування підгруп даних;
- ✦ оптимізації з використанням нейронних мереж, генетичних алгоритмів, дерев рішень, методу індукції правил;
- ✦ прогнозування з використанням методів «найближчого сусіда», індукції правил, міркування за прецедентами, мереж Байєса, статистичних методів, асоціацій, нейронних мереж, дерев рішень, пошарового стиснення;
- ✦ моніторингу ефективності рішень з використанням апарату нейронних мереж, дерев рішень тощо.

Можна запропонувати такий механізм діагностики ситуації на основі ІАД (рис. 1). У ньому процеси навчання, розпізнавання ситуації, формування варіантів рішень безпосередньо пов'язані з реалізацією основних процесів проактивного управління.

ІАД об'єднує методи аналізу структурованих даних (*Data Mining/ Knowledge Discovery*), методи аналізу неструктурованих текстових даних (*Text Mining*), методи візуального аналізу (*Visual Mining*), методи аналізу в реальному часі (*Real-Time Data Mining*), методи аналізу Web-ресурсів (*Web Mining*), методи аналізу процесів (*Process Mining*), методи оперативного аналізу (*OLAP*), тощо [2, 16]. Дослідження окремих методів ІАД засвідчує, що жоден з них не є універсальним, причому мова йде не лише про реалізацію всього комплексу моделей для будь-якої СЕС, але й про реалізацію окремих етапів діагностики. У кожному конкретному випадку аналітики мають провести ретельний системний аналіз структури і діяльності системи, особливостей інформаційного та програмного забезпечення процесу управління, що пов'язано з унікальністю організаційної структури, методів управління і технологій підготовки і підтримки прийняття рішень в кожній окремій системі.

До того ж, технологія інтелектуального аналізу, як і будь-який метод пізнання, має низку слабких місць, які потрібно враховувати при формуванні конкретного комплексу моделей: потреба великого набору вхідних даних для успішного навчання; формування моделі у прихованій формі («чорна скринька»); значний відсоток помилових результатів; вимоги до кваліфікації та досвіду користувачів [3].

У зв'язку з цим дослідники прикладають багато зусиль для підвищення точності та інтерпретованості застосовуваних моделей. Цьому сприяє гібридне використання методів ІАД, що підтримує розв'язання складних проблем, підсилюючи окремі «чисті» підходи. Воно передбачає:

- ✦ реалізацію ансамблів (комітетів) моделей;
- ✦ залучення до реалізації певного алгоритму інших методів аналізу даних;
- ✦ поєднання різних методів ІАД, наприклад, *Data Mining* та *OLAP*;
- ✦ формування гібридних інформаційних систем.

У ситуаціях, коли можливості вдосконалення єдиної моделі вичерпані, а якість її роботи залишається незадовільною, реалізують кілька моделей. При цьому припускається, що єдина модель ніколи не може досягти тієї ефективності, яку забезпечує ансамбль.

Нині пошук сильних індивідуальних методів і алгоритмів для основної маси дослідників ІАД перестав бути актуальним – їх інтереси змістилися в бік умінь працювати з великими ансамблями «слабких» методів і алгоритмів. На передній план почали виходити методи роботи з ансамблями, що вміщують сотні й тисячі методів і алгоритмів [10, 14]. Як виявилось, подібні ансамблі, що складаються навіть зі «слабких» алгоритмів, здатні перевершувати за точністю ізольовані «сильні» алгоритми, спрямовані на пошук глибоких закономірностей в масивах даних.

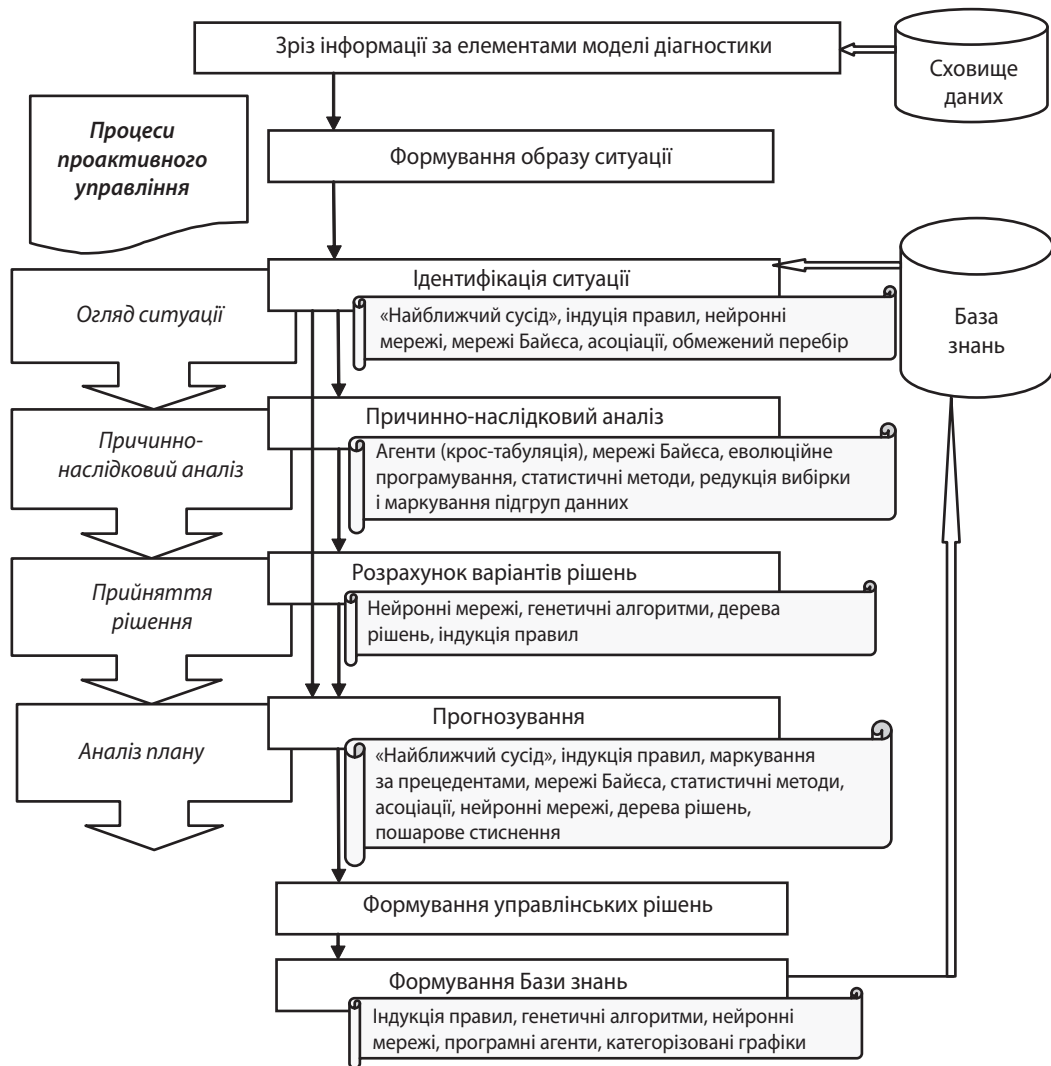

Рис. 1. Схема механізму діагностики ситуації в СЕС на основі ІАД

Використання ансамблів замість окремої моделі в більшості випадків дозволяє підвищити якість рішень, однак такий підхід пов'язаний з низкою проблем, основними з яких є збільшення часових і обчислювальних витрат на навчання кількох моделей, складність інтерпретації результатів, неоднозначний вибір методів комбінування результатів, одержаних за окремими моделями.

Наразі ансамблі моделей є сферою дуже активних досліджень в машинному навчанні, що привело до розробки значної кількості різноманітних методів формування ансамблів [9]. Основними проблемами при побудові ансамблю є вибір базової моделі, вибір способу формування навчальної вибірки, вибір методу комбінування результатів.

Практика підтверджує, що в більшості випадків, наприклад, регресійні моделі, дерева рішень і нейронні мережі доповнюють один одного та їх комбінація дає краще рішення.

Тому вже на рівні реалізації певного етапу діагностики ситуації в СЕС можна здійснювати декомпозицію складної задачі на кілька підзадач і для кожної з них застосовувати певну модель. Наприклад, на першому етапі виділити об'єкти зі спільними властивостями, потім всередині отриманої групи встановити зв'язок між

вхідними і вихідними змінними тощо. При цьому моделі застосовують послідовно, у відповідності з певним наперед налаштованим сценарієм. Результати, одержані за однією моделлю, є початковими даними для іншої.

При паралельному використанні різних моделей один і той самий навчальний набір даних «проганяється» одночасно через кілька моделей, які потім порівнюють на основі одержаних результатів. Модель, визнана найкращою, обирається робочою.

Побудова ансамблю моделей також супроводжує реалізацію кількох послідовних етапів процесу діагностики.

Відомим прикладом поєднання та комбінування методів ІАД (нечітка логіка, нейронні мережі, довірчі мережі, еволюційні алгоритми тощо) є так звані «м'які обчислення» [11]. Взагалі, вплив нечіткої логіки на гібридизацію методів ІАД виявився одним з найбільших, він наділяє ці методи новою функціональністю (нечіткі методи кластеризації, нечіткі асоціативні правила, нечіткі довірчі мережі тощо).

Значні перспективи має поєднання генетичних алгоритмів з іншими методами і моделями ІАД (нечітке управління генетичними операторами, створення і навчання нейронних мереж, отримання початкових даних для роботи інших алгоритмів пошуку й оптимізації, ге-

нерація правил, що втілює ідею мутацій і відбору кращих правил та багато інших).

Гібридизація методів аналізу має значні перспективи для вдосконалення «чистих» підходів. У результаті такої інтеграції підвищується якість окремих моделей комплексу і, насамкінець, підвищується якість управління.

Інструменти ІАД, що належать до різних груп методів (*Data Mining, Visual Mining, OLAP* тощо), посідають власне особливе місце в процесі підтримки прийняття рішень. Але для ефективнішої реалізації певних задач управління вони мають бути інтегрованими, що також викликає необхідність створення гібридних моделей прийняття рішень.

Яскравим прикладом такого поєднання є багатовимірний інтелектуальний аналіз (*OLAP Data Mining*), інструменти якого мають знаходити закономірності як в деталізованих, так і в агрегованих з різним ступенем узагальнення даних [2]. Таке поєднання, на жаль, не завжди можливе в зв'язку з тим, що багато методів ІАД (мережі Байеса, метод найближчого сусіда) засновані на визначенні подібності деталізованих прикладів і не здатні працювати з агрегованими даними.

Методи візуального аналізу (*Visual Mining*) можуть супроводжувати процес реалізації будь-якої моделі ІАД, дозволяючи як візуалізувати проміжні результати для перевірки якості моделей, контролю правильності результатів, так і представляти результати аналізу в зручній для користувача формі. Йдеться як про інтерпретацію результатів, та і про оцінку їх достовірності.

Комбінація статичних методів *Data Mining* з адаптивним навчанням через взаємодію з користувачем сприяла розробці адаптивних алгоритмів, що дозволяють використовувати інформацію, накопичену в минулому, для переоцінки поточних рішень та отримання на

їх основі нових розв'язків задачі без повторного запуску алгоритмів. Сформований на цій основі підхід *Real-Time Data Mining* має низку переваг: для реалізації алгоритмів потрібна менша кількість статистичних припущень, моделі швидко пристосовуються до змін зовнішнього середовища, системи можуть регулярно збирати нові дані. Але для цього необхідна велика ІТ-інфраструктура та складніші математичні інструменти.

Реалізація розглянутих в даному дослідженні методів і моделей ще не забезпечує успішного проактивного управління. Результати моделювання обов'язково мають супроводжуватись діями, що використовують переваги добутих знань і прогнозів. Це означає, що необхідним є створення замкнених комп'ютерних систем управління (КСУ) в інтегрованому системному середовищі, в основу створення яких доцільно покласти гібридний підхід.

При проектуванні гібридних КСУ найскладнішою проблемою є розробка загального алгоритму підтримки прийняття рішень, що має передбачати поєднання алгоритмів виводу на правилах і прецедентах та алгоритми прийняття рішень на основі моделей і методів ІАД. Як ілюстрацію застосування гібридного підходу до організації КСУ можна представити загальну модель структури системи, що включає базу знань з правилами і прецедентами, а також модулі адаптації рішень та пошуку рішень на основі правил, прецедентів, моделей і методів ІАД (рис. 2).

Застосування методів, що базуються на прецедентах, в інтелектуальних КСУ дозволяє підвищити ефективність прийняття рішень при виникненні проблемних ситуацій через проведення пошуку і адаптації прийнятих раніше рішень в подібних проблемних ситуаціях, що були збережені у формі прецедентів в спеціальному інформаційному сховищі – базі прецедентів.

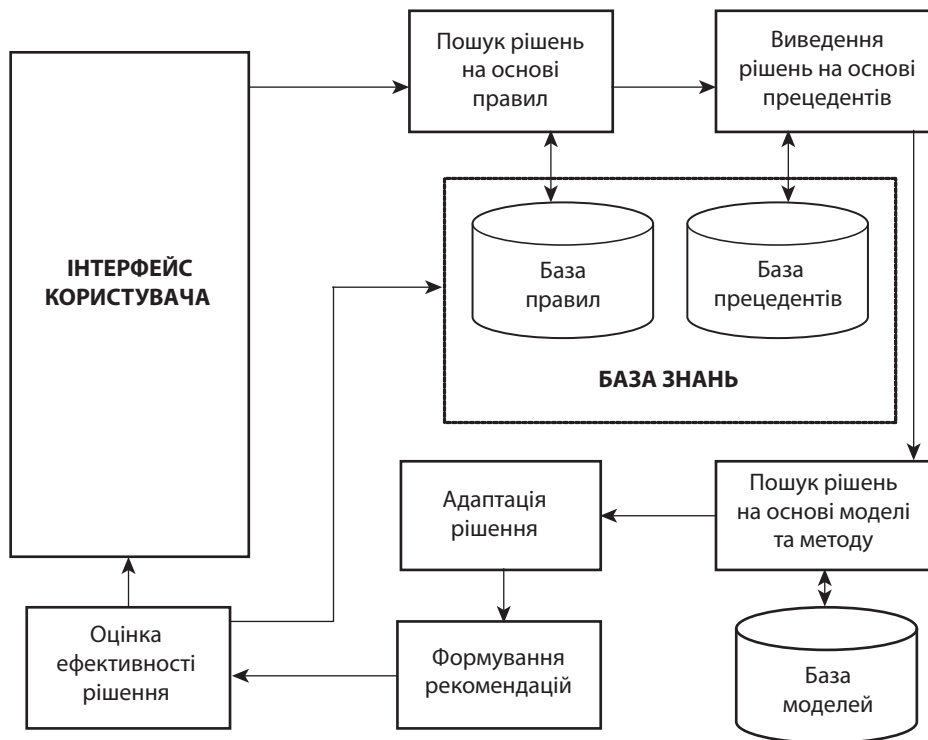

Рис. 2. Схема взаємодії компонентів гібридної КСУ

Разом з тим, таким гібридним КСУ притаманні і переваги правилоорієнтованих інтелектуальних систем: пояснення запропонованого рішення; швидкість та своєчасність підтримки прийняття рішення, можливість працювати без експерта, ефективно розв'язання проблеми невизначеності, формалізація експертних оцінок, можливість еволюціонування бізнес-політики, відсутність суперечностей та впливу суб'єктивного чинника тощо.

Для ефективної інтеграції різних технологій в одній системі передбачається уніфіковане подання даних та знань [17].

Результати проведеного дослідження дозволяють переконатися в тому, що розробка механізмів реалізації концепції моделювання процесів проактивного управління в СЕС на основі ІАД має ґрунтуватись на гібридному використанні методів і моделей, а саме:

1) на окремих етапах діагностики необхідно використовувати як «чисті» підходи, так і їх гібриди у вигляді модифікованих алгоритмів та комбінованих інструментів;

2) для підтримки кількох послідовних етапів діагностики потрібно будувати та реалізовувати ансамблі моделей; ансамблі моделей також ефективно використовуються при реалізації окремих етапів діагностики;

3) при формуванні інструментарію для моделювання на окремому етапі в розрізі рівнів управління потрібно так комбінувати методи ІАД, щоб забезпечувати перевагу методів візуального та експертного аналізу при переході від задач підтримки оперативних рішень до задач підтримки стратегічних і цілепокладаючих рішень;

4) реалізація організаційно-практичного рівня концепції моделювання пов'язана зі створенням КСУ, що мають в своєму арсеналі інтегровані інструменти ІАД. Такі системи повинні використовувати комбінований підхід – повну автоматизацію прийняття рішень в стандартних ситуаціях та часткову автоматизацію для подібних та нових ситуацій;

4) ставити завдання розробити універсальний набір моделей, що розв'язували б комплекс завдань проактивного управління у відриві від аналізу конкретної системи і використовувати його як базис для формування такого набору в будь-якій СЕС, немає сенсу.

Як перспективи подальших досліджень у цьому напрямі можна розглядати реалізацію прикладного рівня концепції проактивного механізму прийняття управлінських рішень на базі ІАД для конкретних видів СЕС. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Акопов А. С.** Интеллектуальные гибридные системы управления деятельностью вертикально-интегрированными организационными структурами / А. С. Акопов, Г. Л. Бекларян. – М. : ЦЭМИ РАН, 2009. – 53 с.
2. Анализ данных и процессов / А. А. Барсегян и др. – СПб. : БХВ-Петербург, 2009. – 512 с.
3. **Большова Э. С.** Применение интеллектуальных систем извлечения знаний: проблемы и ограничения / Э. С. Большова // Информатика, вычислительная техника и инженерное образование/ – 2010. Вып.1. – С. 3 – 6.

4. Гибридные адаптивные интеллектуальные системы: монография / П. М. Клачек и др.; Ч. 1. Теория и технология разработки. – Калининград, 2011. – 373 с.

5. **Колесников А. В.** Гибридные интеллектуальные системы: Теория и технология разработки : монография / А. В. Колесников. – СПб. : Изд-во СПбГТУ, 2001. – 710 с.

6. **Кричевский М. Л.** Интеллектуальный анализ данных в менеджменте: учеб. пособие / М.Л. Кричевский. – СПб. : СПбГУАП, 2005. – 208 с.

7. Модели оценки, анализа и прогнозирования социально-экономических систем : монография / под ред. Т. С. Клебановой, Н. А. Кизима. – Х. : ИНЖЭК, 2010. – 275 с.

8. **Матвійчук А. В.** Штучний інтелект в економіці: нейронні мережі, нечітка логіка : монографія / А. В. Матвійчук. – К. : КНЕУ, 2011. – 439 с.

9. **Паклин Н. Б.** Бизнес-аналитика: от данных к знаниям / Н. Паклин, В. Орешков. – М., 2013 – 701 с.

10. Применение технологий интеллектуального анализа данных в естественнонаучных, технических и гуманитарных областях / В. А. Дюк, А. В. Флегонтов, И. К. Фомина // Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена. – СПб., 2011. – № 138. – С. 77 – 84.

11. **Ситник В. Ф.** Интеллектуальный анализ данных (дейтамайнинг): навч. посіб / В. Ф. Ситник, М. Т. Краснюк. – К. : КНЕУ, 2007. – 376 с.

12. **Тейлор Дж.** Почти интеллектуальные системы: как получить конкурентные преимущества путем автоматизации принятия скрытых решений / Дж. Тейлор, Н. Рэйден. – СПб. : Символ-Плюс, 2009. – 445 с.

13. **Чорноус Г. О.** Методология проактивного управления социально-экономическими системами / Г. О. Чорноус // Теоретичні та прикладні питання економіки. – Вип. 27, т. 3. – С. 62 – 70.

14. *Advances in computational intelligence: Theory and practice* / Hans-Paul Schwefel [et al.] (eds.). – Berlin: Springer, 2003. – 323 p.

15. **Chornous G. O.** Proactive decision-making mechanism based on mining technology / G. O. Chornous // *Economica (Economics)*. – 2012. – Vol. 91, issue (1). – P. 105 – 118.

16. *Data mining and knowledge discovery handbook* / Oded Maimon (ed.), Lior Rokach (ed.). – N. Y. : Springer, 2005. – XXXV, 1383 p.

17. *Decision Support and Business Intelligence Systems* / E. Turban, R. Sharda, D. Delen, J. E. Aronson, T.-P. Liang, D. King. – Prentice Hall, 2010. – 780 p.

REFERENCES

Akopov, A. S., and Beklarian, G. L. *Intellektualnye gibridnye sistemy upravleniia deiatelnosti vertikalno-integririvannymi organizatsionnymi strukturami* [Intelligent hybrid system of the activity vertically integrated organizational structures]. Moscow: TsEMI RAN, 2009.

Advances in computational intelligence: Theory and practice. Berlin: Springer, 2003.

Bolshova, E. S. "Primenenie intellektualnykh sistem izvlecheniia znaniy: problemy i ogranicheniia [The use of intelligent systems for knowledge extraction: Issues and Limitations]." *Informatika, vychislitelnaia tekhnika i inzhenernoe obrazovanie*, no. 1 (2010): 3-6.

Barsegian, A. A. *Analiz dannykh i protsessov* [Analysis of the data and processes]. St. Petersburg: BKhV-Peterburg, 2009.

Chornous, G. O. "Metodolohiia proaktyvnoho upravlinnia sotsialno-ekonomichnykh systemamy [Methodology proactive management of socio-economic systems]." *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, vol. 3, no. 27: 62-70.

Chornous, G. O. "Proactive decision-making mechanism based on mining technology." *Ekonomika (Economics)*, vol. 91, no. 1 (2012): 105-118.

Diuk, V. A., Flegontov, A. V., and Fomina, I. K. "Primene-nie tekhnologiy intellektualnogo analiza dannykh v estest-vennonauchnykh, tekhnicheskikh i gumanitarnykh oblastiakh [Application of data mining technology in the natural sciences, engineering and humanities]." *Izvestiia Rossiyskogo gosudarst-vennogo pedagogicheskogo universiteta imeni A. I. Gertsena*, no. 138 (2011): 77-84.

Data mining and knowledge discovery handbook. N. Y.: Springer, 2005.

Hans-Paul, Schwefel. *Advances in computational intelli-gence: Theory and practice*. Berlin: Springer, 2003.

Kolesnikov, A. V. *Gibridnye intellektualnye sistemy: Teoriia i tekhnologiya razrabotki* [Hybrid Intelligent Systems: Theory and technology development]. St. Petersburg: Izd-vo SPbGTU, 2001.

Klachek, P. M. *Gibridnye adaptivnye intellektualnye sistemy* [Hybrid adaptive intelligent systems]. Kaliningrad, 2011.

Krichevskiy, M. L. *Intellektualnyy analiz dannykh v mened-zhmente* [Data mining in management]. SPb: SPbGUAP, 2005.

Modeli otsenki, analiza i prognozirovaniia sotsialno-eko-nomicheskikh sistem [Models of assessment, analysis and fore-casting of socio-economic systems]. Kharkiv: INZhEK, 2010.

Matviichuk, A. V. *Shtuchnyi intelekt v ekonomitsi: neironni merezhi, nechitka lohika* [Artificial Intelligence in Economics: neural networks, fuzzy logic]. Kyiv: KNEU, 2011.

Paklin, N., and Oreshkov, V. *Biznes-analitika: ot dannykh k znaniiam* [Business Intelligence: from data to knowledge]. Mos-cow, 2013.

Sitnik, V. F., and Krasniuk, M. T. *Intellektualnyi analiz danykh (deitaininh)* [Data mining]. K: KNEU, 2007.

Taylor, Dzh., and Reyden, N. *Pochti intellektualnye sistemy: kak poluchit konkurentnye preimushchestva putem avtomati-zatsii priniatiia skrytykh resheniy* [Almost intelligent systems: how to gain a competitive advantage by automating the deci-sion-making hidden]. St. Petersburg: Simvol-Plus, 2009.

Turban, E. and others. *Decision Support and Business Intel-ligence Systems*. Prentice Hall, 2010.

УДК 65.012.265: 65.011.56

ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТНОСТІ ВПЛИВУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ НА РЕЗУЛЬТУЮЧИЙ ПОКАЗНИК РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЧНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

ВАРАВА А. А.

УДК 65.012.265: 65.011.56

Варава А. А. Визначення пріоритетності впливу інформаційних чинників на результуючий показник реалізації стратегічних управлінських рішень

У статті розглянуто один із методичних підходів до ефективної реалізації інформаційної підсистеми стратегічного управління на промислових підприємствах і в корпораціях. Відображено, що стратегічна інформація повинна забезпечувати ефективне прийняття та реалізацію стратегічних управлінських рішень (СУР), які зорієнтовані на кінцевий довгостроковий результат. Для запобігання зайвого інформаційного потоку рекомендовано відокремлювати пріоритетну стратегічну інформацію. Надано методику виконання аналізу впливу на результуючий показник реалізації СУР зовнішніх і внутрішніх інформаційних чинників. Установлено ряд чинників, які мають найбільший вплив на даний результуючий показник.

Ключові слова: стратегічні управлінські рішення, стратегічна інформація, інформаційні чинники, кореляційні залежності.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 9.

Варава Андрій Анатолійович – асистент, кафедра менеджменту і адміністрування, Криворізький національний університет (вул. XXII Партз'їзду, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50027, Україна)

E-mail: andvarkum@mail.ru

УДК 65.012.265: 65.011.56

Варава А. А. Определение приоритетности влияния информационных факторов на результирующий показатель реализации стратегических управленческих решений

В статье рассмотрен один из методических подходов к эффективной реализации информационной подсистемы стратегического управления на промышленных предприятиях и в корпорациях. Отражено, что стратегическая информация должна обеспечивать эффективное принятие и реализацию стратегических управленческих решений (СУР), которые ориентированы на конечный долгосрочный результат. Для предотвращения излишнего информационного потока рекомендуется отделять приоритетную стратегическую информацию. Представлена методика выполнения анализа влияния на результирующий показатель реализации СУР внешних и внутренних информационных факторов. Установлен ряд факторов, которые оказывают наибольшее влияние на данный результирующий показатель.

Ключевые слова: стратегические управленческие решения, стратегическая информация, информационные факторы, корреляционные зависимости.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул.:** 2. **Библ.:** 9.

Варава Андрей Анатольевич – ассистент, кафедра менеджмента и администрирования, Криворожский национальный университет (ул. XXII Партсъезда, 11, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50027, Украина)

E-mail: andvarkum@mail.ru

UDC 65.012.265: 65.011.56

Varava A. A. Determining Priority of Influence of Information Factors on a Resulting Indicator of Realisation of Strategic Managerial Decisions

The article considers one of methodical approaches to efficient realisation of information subsystem of strategic management in industrial enterprises and corporations. It shows that strategic information should provide efficient making and realisation of strategic managerial decisions, which are oriented at a final long-term result. It is recommended to single out priority strategic information in order to avoid excessive information flow. It provides methods of conducting analysis of influence on a resulting indicator of realisation of strategic managerial decisions of external and internal information factors. It establishes a number of factors that exert biggest influence on this resulting indicator.

Key words: strategic managerial decisions, strategic information, information factors, correlation dependencies.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 9.

Varava Andrey A. – Assistant, Department of Management and Administration, Kryvyi Rig National University (vul. XXII Partz'yizdu, 11, Kryvyi Rig, Dnipropetrovska obl., 50027, Ukraine)

E-mail: andvarkum@mail.ru

Chornous, G. O. "Metodolohiia proaktyvnoho upravlinnia sotsialno-ekonomichnykh systemamy [Methodology proactive management of socio-economic systems]." *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, vol. 3, no. 27: 62-70.

Chornous, G. O. "Proactive decision-making mechanism based on mining technology." *Ekonomika (Economics)*, vol. 91, no. 1 (2012): 105-118.

Diuk, V. A., Flegontov, A. V., and Fomina, I. K. "Primene- nie tekhnologiy intellektualnogo analiza dannykh v estest- vennonauchnykh, tekhnicheskikh i gumanitarnykh oblastiakh [Application of data mining technology in the natural sciences, engineering and humanities]." *Izvestiia Rossiyskogo gosudarst- vennogo pedagogicheskogo universiteta imeni A. I. Gertsena*, no. 138 (2011): 77-84.

Data mining and knowledge discovery handbook. N. Y.: Springer, 2005.

Hans-Paul, Schwefel. *Advances in computational intelli- gence: Theory and practice*. Berlin: Springer, 2003.

Kolesnikov, A. V. *Gibridnye intellektualnye sistemy: Teoriia i tekhnologiya razrabotki* [Hybrid Intelligent Systems: Theory and technology development]. St. Petersburg: Izd-vo SPbGTU, 2001.

Klachek, P. M. *Gibridnye adaptivnye intellektualnye sistemy* [Hybrid adaptive intelligent systems]. Kaliningrad, 2011.

Krichevskiy, M. L. *Intellektualnyy analiz dannykh v mened- zhmente* [Data mining in management]. SPb: SPbGUAP, 2005.

Modeli otsenki, analiza i prognozirovaniia sotsialno-eko- nomicheskikh sistem [Models of assessment, analysis and fore- casting of socio-economic systems]. Kharkiv: INZhEK, 2010.

Matviichuk, A. V. *Shtuchnyi intelekt v ekonomitsi: neironni merezhi, nechitka lohika* [Artificial Intelligence in Economics: neural networks, fuzzy logic]. Kyiv: KNEU, 2011.

Paklin, N., and Oreshkov, V. *Biznes-analitika: ot dannykh k znaniiam* [Business Intelligence: from data to knowledge]. Mos- cow, 2013.

Sitnik, V. F., and Krasniuk, M. T. *Intellektualnyi analiz danykh (deitaininh)* [Data mining]. K: KNEU, 2007.

Taylor, Dzh., and Reyden, N. *Pochti intellektualnye sistemy: kak poluchit konkurentnye preimushchestva putem avtomati- zatsii priniatiia skrytykh resheniy* [Almost intelligent systems: how to gain a competitive advantage by automating the deci- sion-making hidden]. St. Petersburg: Simvol-Plus, 2009.

Turban, E. and others. *Decision Support and Business Intel- ligence Systems*. Prentice Hall, 2010.

УДК 65.012.265: 65.011.56

ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТНОСТІ ВПЛИВУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ НА РЕЗУЛЬТУЮЧИЙ ПОКАЗНИК РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЧНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

ВАРАВА А. А.

УДК 65.012.265: 65.011.56

Варава А. А. Визначення пріоритетності впливу інформаційних чинників на результуючий показник реалізації стратегічних управлінських рішень

У статті розглянуто один із методичних підходів до ефективної реалізації інформаційної підсистеми стратегічного управління на промислових підприємствах і в корпораціях. Відображено, що стратегічна інформація повинна забезпечувати ефективне прийняття та реалізацію стратегічних управлінських рішень (СУР), які зорієнтовані на кінцевий довгостроковий результат. Для запобігання зайвого інформаційного потоку рекомендовано відокремлювати пріоритетну стратегічну інформацію. Надано методику виконання аналізу впливу на результуючий показник реалізації СУР зовнішніх і внутрішніх інформаційних чинників. Установлено ряд чинників, які мають найбільший вплив на даний результуючий показник.

Ключові слова: стратегічні управлінські рішення, стратегічна інформація, інформаційні чинники, кореляційні залежності.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 9.

Варава Андрій Анатолійович – асистент, кафедра менеджменту і адміністрування, Криворізький національний університет (вул. XXII Партз'їзду, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50027, Україна)

E-mail: andvarkum@mail.ru

УДК 65.012.265: 65.011.56

Варава А. А. Определение приоритетности влияния информационных факторов на результирующий показатель реализации стратегических управленческих решений

В статье рассмотрен один из методических подходов к эффективной реализации информационной подсистемы стратегического управления на промышленных предприятиях и в корпорациях. Отражено, что стратегическая информация должна обеспечивать эффективное принятие и реализацию стратегических управленческих решений (СУР), которые ориентированы на конечный долгосрочный результат. Для предотвращения излишнего информационного потока рекомендуется отделять приоритетную стратегическую информацию. Представлена методика выполнения анализа влияния на результирующий показатель реализации СУР внешних и внутренних информационных факторов. Установлен ряд факторов, которые оказывают наибольшее влияние на данный результирующий показатель.

Ключевые слова: стратегические управленческие решения, стратегическая информация, информационные факторы, корреляционные зависимости.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул.:** 2. **Библ.:** 9.

Варава Андрей Анатольевич – ассистент, кафедра менеджмента и администрирования, Криворожский национальный университет (ул. XXII Партсъезда, 11, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50027, Украина)

E-mail: andvarkum@mail.ru

UDC 65.012.265: 65.011.56

Varava A. A. Determining Priority of Influence of Information Factors on a Resulting Indicator of Realisation of Strategic Managerial Decisions

The article considers one of methodical approaches to efficient realisation of information subsystem of strategic management in industrial enterprises and corporations. It shows that strategic information should provide efficient making and realisation of strategic managerial decisions, which are oriented at a final long-term result. It is recommended to single out priority strategic information in order to avoid excessive information flow. It provides methods of conducting analysis of influence on a resulting indicator of realisation of strategic managerial decisions of external and internal information factors. It establishes a number of factors that exert biggest influence on this resulting indicator.

Key words: strategic managerial decisions, strategic information, information factors, correlation dependencies.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 9.

Varava Andrey A. – Assistant, Department of Management and Administration, Kryvyi Rig National University (vul. XXII Partz'yizdu, 11, Kryvyi Rig, Dnipropetrovska obl., 50027, Ukraine)

E-mail: andvarkum@mail.ru

У сучасних умовах на більшості підприємств корпоративного типу для забезпечення процесу прийняття управлінських рішень розроблено складні інформаційні системи. У даний час використовується поняття «інформаційні управлінські системи» (ІУС), які набули розвитку в стратегічній діяльності підприємств. Але слід відмітити, що часто ці системи зорієнтовані виключно на функції оперативного контролю, а не на прийняття стратегічних управлінських рішень, особливо важливих для майбутнього розвитку підприємства.

У. Кінг і Д. Кліланд відмічають [1, с. 235], що лише після достатньо повної переробки внутрішніх інформаційних потоків увага керівників фірм переключалася на систематичне накопичення та використання зовнішньої інформації. На вітчизняних підприємствах зазвичай залишаються поза увагою важливі аспекти багатьох складових зовнішнього середовища підприємства (макро- і мікрооточення бізнесу), за якими повинні створюватися бази стратегічних даних (БСА) і постійно досліджуватися аналітиками.

У зв'язку з цим розробка дієвої інформаційної підсистеми стратегічного управління (ІПСУ) на окремих підприємствах і в корпораціях та її ефективна реалізація вимагає формування єдиного методичного підходу до організації даного процесу.

ІПСУ дозволяє не тільки збирати, систематизувати, прогнозувати фактори зовнішнього середовища, але й формувати інформацію з внутрішнього середовища, що необхідно для прийняття перспективних управлінських рішень та розробки стратегій.

В умовах стратегічного менеджменту як сучасного еволюційного етапу розвитку корпоративних систем набули поширення концептуальні підходи до процесу інформаційного забезпечення стратегічної діяльності. При виконанні конкретних завдань у процесі прийняття стратегічних управлінських рішень здійснюється переробка даних у інформацію. У роботах багатьох науковців [2, 3, 4, 5] розроблено методичні засади розвитку інформаційних систем в управлінській діяльності та надано визначення основних категорій у цій сфері, у тому числі понять «інформація», «інформаційно-управлінська система» тощо. Узагальнюючи ці підходи для наступних досліджень у даній галузі, доцільно надати власне визначення поняття «стратегічна інформація».

Стратегічна інформація (СІ) – організована сукупність баз стратегічних даних, які сформовані фахівцями підприємства щодо відповідності прийняття рішень за певним напрямом, пройшли аналітичну обробку та підготовлені до багаторазового використання в процесі стратегічної управлінської діяльності.

Для обґрунтованого прийняття стратегічних управлінських рішень (СУР) необхідно постійно збирати потрібну інформацію із різних джерел та аналізувати її. При цьому важливо дослідити та визначити із значного інформаційного потоку саме ту інформацію, яка є пріоритетною з точки зору узгодженості зі стратегіями, що реалізуються, та стратегічними цілями підприємства і впливає на результуючі показники СУР. Для цього досліджуються фактори контролю досягнення результуючого показника реалізації СУР.

У сучасних умовах на підприємства надходять необмежені обсяги інформації, а ступінь її корисності для майбутніх рішень не визначається. Ефективність використання інформації неоднакова, а при її ухваленні та реалізації СУР обов'язкова інформація як із зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємства. У зв'язку з тим, що інформація, яка використовується при розробці й ухваленні СУР, має розходження щодо інтерпретації її змістовності, а також частина її може бути зайвою, слід визначити якісні характеристики інформації. На наш погляд, ранжування повинно здійснюватись за ступенем пріоритетності та корисності зовнішньої й внутрішньої інформації для досягнення запланованого кінцевого результуючого показника прийняття СУР та його наступної реалізації.

За результатами дослідження визначено основні етапи збереження та обробки стратегічної інформації, а також пріоритетності впливу інформаційних чинників на результати діяльності.

I етап – збирання необхідної інформації щодо складових компонентів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства (якісні та кількісні чинники, характеристики);

II етап – аналіз отриманих даних з точки зору їх інформативності;

III етап – виділення інформації, яка є пріоритетною з точки зору узгодженості зі стратегіями, що реалізуються, стратегічними цілями підприємства;

IV етап – аналіз впливу пріоритетних чинників на результуючі показники стратегічного розвитку для формування достовірної СІ у відповідності з досягненням цілей підприємства;

V етап – оцінка та співвідношення отриманої та сформованої СІ з кінцевими цілями.

Прийняття СУР завжди орієнтоване на кінцевий результат, якого треба досягти впродовж довгострокового періоду.

Такими результатами можуть бути як фінансові, так і нефінансові показники, тобто: чистий прибуток підприємства, ринкова вартість підприємства, конкурентоспроможність продукції, кількість споживачів на ринковому сегменті тощо.

Для визначення пріоритетної інформації необхідно проаналізувати результуючі показники реалізації СУР, а також групи факторів (якісних і кількісних), які на них впливають, та зважено дослідити їх.

Як приклад розглянуто показник зростання прибутку від збільшення продажів основної товарної продукції підприємства, який часто використовується як результуючий при реалізації СУР. До груп факторів, що мають вплив на цей показник, належать: технологічні, витратні, цінові, конкурентні чинники. У табл. 1 надано перелік розрахункових показників, що належать до вказаних груп.

Побудуємо моделі залежностей рівня чистого прибутку від реалізації 1 т залізорудного концентрату за вихідними даними ПАТ «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат». Статистична обробка даних про роботу даного підприємства за останні 11 років дозволила встановити теоретичні залежності між рівнем чистого прибутку від реалізації 1 т концентрату і низкою факторів (див. табл. 1).

Чинники, що впливають на рівень прибутку від реалізації продукції на гірничо-збагачувальному підприємстві

Найменування чинника	Умовне позначка	Одиниці вимірювання	Формула для розрахунку
<i>Технологічні:</i> X_{A1} – фондівіддача активної частини основних фондів при виробництві концентрату	f_e	т/грн	$f_e = \frac{Q_\phi}{O\Phi_A}$, де $O\Phi_A$ – вартість активної частини основних фондів, грн; Q_ϕ – фактичний обсяг виробництва за період, що аналізується, т
X_{A2} – енергоємність одиниці концентрату	e_e	грн/т	$e_e = \frac{E}{Q_\phi}$, де E – витрати електроенергії, тис. грн
X_{A3} – матеріалоємність одиниці концентрату	M_e	грн/т	$M_e = \frac{M}{Q_\phi}$, де M – витрати матеріалів, тис. грн
<i>Витратні:</i> X_{B1} – виробнича собівартість 1 т концентрату	C_e	грн/т	
X_{B2} – адміністративні витрати, розраховані на 1 т концентрату	B_a	грн/т	
X_{B3} – збутові витрати, розраховані на 1 т концентрату	$B_{сб}$	грн/т	
<i>Цінові:</i> X_{C1} – ціна 1 т концентрату	C_k	грн/т	
<i>Конкурентні:</i> X_{D1} – вміст заліза у концентраті	β	%	
X_{D2} – вміст сірки у концентраті	S	%	
X_{D3} – конкурентоспроможність концентрату	I_k	ч. од.	$I_k = \frac{G_T}{G_e}$, де G_T, G_e – відповідно показники конкурентоспроможності за технічними і економічними параметрами

Побудуємо моделі пар змінних. Для аналізу впливу факторів доцільно відібрати ті, які відповідають виробничим та економічним особливостям формування результуючого показника і між якими немає мультиколінеарності.

Залежність зміни рівня чистого прибутку від реалізації 1 т концентрату описується такою моделлю:

$$P_{pi}^n = b_0 + b_1 X_{A1} + b_2 X_{A2} + b_3 X_{A3} + b_4 X_{B1} + b_5 X_{B2} + b_6 X_{B3} + b_7 X_{C1} + b_8 X_{D1} + b_9 X_{D2} + b_{10} X_{D3}.$$

У випадку нелінійної залежності коефіцієнт кореляції r втрачає фізичний зміст. Для вимірювання тісноти криволінійного кореляційного зв'язку застосовується кореляційне відношення η . Статистичну оцінку проведемо за середньоквадратичними відхиленнями σ і коефіцієнтом детермінації R^2 [6, 7], результати яких наводяться в табл. 2.

Аналіз результатів розрахунку й оцінки побудованих попарних залежностей між рівнем чистого прибутку від реалізації 1 т концентрату й факторами X_{A1} , X_{D2} і X_{D3} показав, що величини кореляційного відношення в цих випадках недостатньо високі у порівнянні з іншими факторами, а значить зазначені моделі неадекватні

дійсності. Таким чином, перелічені фактори у загальну модель чистого прибутку від реалізації 1 т концентрату включати недоцільно з позиції їх незначного впливу на рівень даного результуючого показника.

Загальну модель рівня чистого прибутку від реалізації 1 т концентрату в остаточному вигляді можна одержати за допомогою додавання парних залежностей з коригуванням постійних коефіцієнтів

$$Pp(t) = -8,17 \cdot 10^{-5} X_{A2} - 5,457 \cdot 10^{-3} X_{A3} + 0,701 X_{C1} - 0,7 X_{B1} - 0,713 X_{B2} + 0,242 X_{D1} - 15,44.$$

Графіки залежностей рівня чистого прибутку від найбільш значимих факторів зображено на рис. 1.

Для економічної інтерпретації нелінійних зв'язків використовується коефіцієнт еластичності, що характеризує у відсотках зміну досліджуваного економічного показника при зміні на 1% середнього значення даного фактора.

Розрахунок коефіцієнтів еластичності показав, що величина чистого прибутку від реалізації 1 т концентрату підвищується при зниженні енергоємності на 1%, на 2,71% – при підвищенні ціни концентрату на 1%, на 1,44% – при зниженні виробничої собівартості концентрату на 1%, на 0,066% – при зниженні адміністративних

витрат на 1%, на 0,206% – при зростанні вмісту заліза у концентраті на 1%, при зниженні збутових витрат на 1% чистий прибуток зростає на 0,197%, при зниженні матеріалоємності на 1% прибуток зростає на 0,009%.

на негативний вплив макрофакторів. Перш за все, це реконструкція та модернізація технологічних процесів, що забезпечує оновлення виробництва; зменшення шкідливого впливу на навколишнє середовище; матері-

Таблиця 2

Емпіричні залежності рівня чистого прибутку від реалізації 1 т концентрату

Найменування фактора	Функції залежностей	Середньоквадратичне відхилення, σ	Кореляційне відношення, η	Коефіцієнт детермінації, R^2
X_{A1} – фондвіддача активної частини основних фондів при виробництві концентрату	–	6,916	-0,413	0,171
X_{A2} – енергоємність 1 т концентрату	$f(x) = 12,253e^{0,04x} - 14,884$	26,991	0,641	0,411
X_{A3} – матеріалоємність 1 т концентрату	$f(x) = 4,934e^{0,016x} + 0,258$	117,688	0,837	0,7
X_{B1} – виробнича собівартість 1 т концентрату	$f(x) = 146,968\ln(x) - 646,538$	2758	0,862	0,742
X_{B2} – адміністративні витрати, розраховані на 1 т концентрату	$f(x) = 1,269e^{0,437x} + 8,998$	16,247	0,654	0,427
X_{B3} – збутові витрати, розраховані на 1 т концентрату	$f(x) = 2,872 \cdot 10^7 e^{1,77 \cdot 10^{-7}x} - 2,872 \cdot 10^7$	15,921	0,876	0,457
X_{C1} – ціна 1 т концентрату	$f(x) = 105,403e^{1,661 \cdot 10^{-3}x} - 116,836$	270,174	0,977	0,955
X_{D1} – вміст заліза у концентраті	$f(x) = 7 \cdot 10^{-4} \cdot e^{1,922x} - 9,84$	60,234	0,476	0,227
X_{D2} – вміст сірки у концентраті	–	0,046	-0,125	0,016
X_{D3} – конкурентоспроможність концентрату	–	0,079	0,321	0,123

Таким чином, було встановлено, що найбільший вплив на даний результуючий показник прийняття рішень мають: серед технологічних – енергоємність і матеріалоємність; цінових – ціна 1 т концентрату; витратних – виробнича собівартість і розмір адміністративних і збутових витрат, конкурентних – вміст заліза у концентраті.

Для визначення пріоритетної стратегічної інформації необхідно також проаналізувати і вплив основних макро- і мікрофакторів. З цією метою досліджено дані на ГЗК Кривбасу за 11 років [8].

Основними макрофакторами на підприємствах гірничодобувної промисловості є політичні, фінансово-економічні, виробничо-технологічні, соціальні та екологічні. Серед них значний вплив мають фінансово-економічні і політичні макрофактори. Відносно останніх, найбільш важливим чинником є політична нестабільність у державі. До пріоритетних фінансово-економічних факторів в різні роки належать наступні чинники: 1) недосконалість економічного законодавства (2001–2006 рр.); 2) монополізм енергопостачальників (2001 – 2006 рр.); 3) надмірний податковий тиск (2006 – 2008 рр.); 4) зростання цін на сировину та на всі види енергоресурсів, підвищення залізничних тарифів (2008 р.); 5) зниження ринкових цін на залізничну продукцію внаслідок економічної кризи (2009 – 2010 рр.).

Як видно зі звітності гірничодобувних підприємств [8] та на основі здійсненого PEST-аналізу [9], вони планують зміни, що з їх боку є відповідною реакцією

альне стимулювання та покращення житлових умов, що скорочує плінність кадрів.

Особливої уваги аналітиків і керівників гірничодобувних підприємств у мікросередовищі потребує ступінь впливу з боку постачальників та споживачів. При ухваленні взаємовигідних контрактів на постачання матеріально-технічних ресурсів забезпечується зниження матеріалоємності та енергоємності виробництва, що дозволяє підвищити конкурентоспроможність продукції, поширити коло споживачів на ринках та досягти зростання прибутку.

Після зазначених розрахунків у табл. 3 надано пріоритетні інформаційні чинники та фактори, що визначені для включення до БСД ІПСУ, при прийнятті СУР за результуючими показниками прибутку від реалізації продукції.

ВИСНОВКИ

На основі наведеної методики можна визначити пріоритетну інформацію при прийнятті різних СУР і результуючих показників їх реалізації. Ці чинники повинні накопичуватись, формувати відповідні бази даних. Їх вивчення, аналіз дозволяють визначити прогностичні тенденції змін і можливості досягнення бажаних результатів.

Таким чином, аналітикам чи особам, що приймають рішення на підприємствах, необхідно орієнтуватися на інформаційні складові, що впливають на конкретні результуючі показники прийняття і реалізації СУР для досягнення установлених цілей.

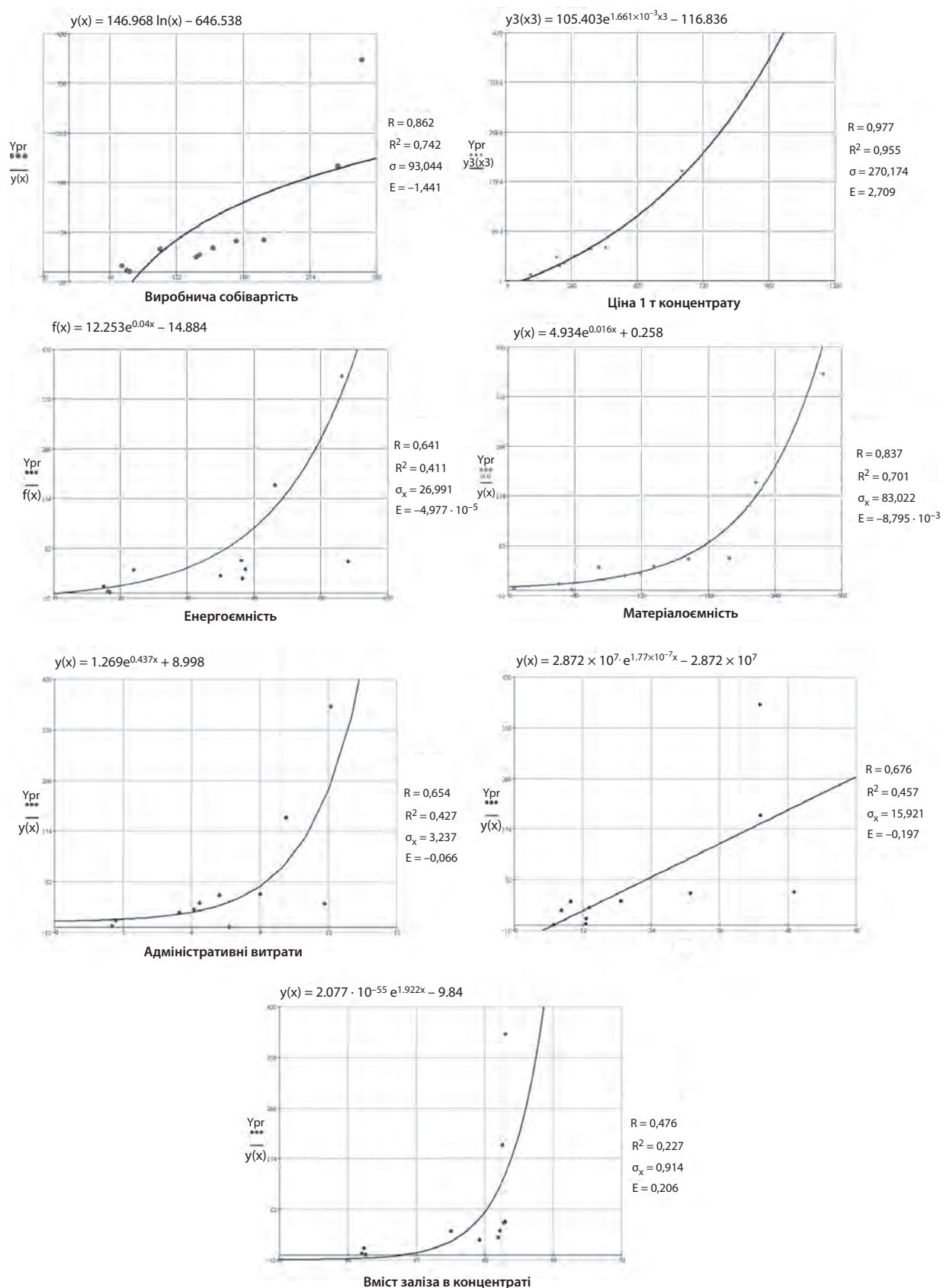

Рис. 1. Залежності величини чистого прибутку від реалізації 1 т концентрату від факторів

Напрями подальших досліджень. Представляється важливим дослідити модель інформаційних зв'язків стратегічної діяльності підприємства з ураху-

ванням можливої граничної вартості стратегічної інформації. Цей показник є величиною економії чи прибутків, що отримуються від її використання. ■

Пріоритетні інформаційні чинники та фактори при прийнятті СУР за результуючими показниками прибутку від реалізації концентрату та його конкурентоспроможності

Результуючий показник	Найменування інформаційних чинників	Найменування факторів	Коефіцієнт детермінації R ² або ступінь впливу
Прибуток від реалізації концентрату	Технологічні	Енергоємність; матеріалоємність	0,511 0,700
	Витратні	Виробнича собівартість; адміністративні витрати; збутові витрати	0,742 0,538 0,557
	Цінові	Ціна 1 т концентрату	0,955
	Конкурентні	Вміст заліза в концентраті	0,527
	Політичні	Політична нестабільність у державі	Значний вплив
	Фінансово-економічні	Недосконалість економічного законодавства і монополізм енергопостачальників; низький контроль та відсутність підтримки з боку держави щодо діяльності підприємств	Значний вплив; середній вплив
	Ринкові	Погіршення кон'юнктури ринку та значне зниження цін на залізородну сировину	Значний вплив

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Кинг У.** Стратегическое планирование и хозяйственная политика / У. Кинг, Д. Клиланд / Пер. с англ. А. М. Белолипецкого и др. – М. : Прогресс, 1982. – 400 с.
- 2. Новак В. О.** Інформаційне забезпечення менеджменту: навч. посіб. / В. О. Новак, Л. Г. Макаренко, М. Г. Луцький. – К. : Кондор, 2006. – 462 с.
- 3. Іванюта П. В.** Управлінські інформаційні системи в аналізі та аудиті : навч. посіб. / П. В. Іванюта. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 180 с.
- 4. Твердохліб М. Г.** Інформаційне забезпечення менеджменту : навч. посіб. / М. Г. Твердохліб. – К. : КНЕУ, 2000. – 208 с.
- 5. Литвин І. С.** Оптимізація інформаційної ефективності систем управління : монографія / І. С. Литвин. – Тернопіль : ТНЕУ, 2008. – 336 с.
- 6. Курицкий Б. Я.** Поиск оптимальных решений средствами Excel 7.0 / Б. Я. Курицкий. – СПб. : BHV – Санкт-Петербург, 1997. – 384 с.
- 7. Замков О. О.** Математические методы в экономике : учебник / О. О. Замков, А. В. Толстопятенко, Ю. Н. Черемных. – М. : МГУ им. М. В. Ломоносова, Изд-во «Дело и Сервис», 1999. – 368 с.
- 8.** Сборник технико-экономических показателей горнодобывающих предприятий Украины в 2009 – 2010 гг. Анализ мировой конъюнктуры рынка ЖРС 2004 – 2011 гг. / [Бабец Е. К., Штанько Л. А., Салганик В. А. и др.]. – Кривой : Видавничий дім, 2011. – 329 с.
- 9. Василенко В. О.** Стратегічне управління підприємством : навч. посіб. / В. О. Василенко, Г. І. Ткаченко; за ред. В. О. Василенка. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 400 с.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, аудиту і фінансового аналізу ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Нусінов В. Я.

PREFERENCES

- Babets, E. K., Shtanko, L. A., and Salganik, V. A. *Sbornyky tekhniko-ekonomycheskykh pokazatelei hornodobyvaiushchykh predpriyatiy Ukrainy v 2009 – 2010 hh. Analiz myrovoi koniunktury rynku ZhRS 2004 - 2011 hh.* [Collection of technical and economic parameters of mining enterprises in Ukraine in 2009 - 2010 years. Analysis of the global iron ore market conditions 2004 - 2011 years.]. Krivoy Rog: Vydavnychiy dim, 2011.
- Ivaniuta, P. V. *Upravlinski informatsiini systemy v analizi ta audyti* [Management information systems analysis and audit]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2007.
- Kuritskiy, B. Ya. *Poisk optimalnykh resheniy sredstvami Excel 7.0* [The search for optimal solutions by means of Excel 7.0]. St. Petersburg: BHV – Sankt-Peterburg, 1997.
- King, U., and Kliland, D. *Strategicheskoe planirovanie i khoziaystvennaia politika* [Strategic planning and economic policy]. Moscow: Progress, 1982.
- Lytvyn, I. S. *Optymizatsiia informatsiinoi efektyvnosti system upravlinnia* [Optimizing the efficiency of information management systems]. Ternopil: TNEU, 2008.
- Novak, V. O., Makarenko, L. G., and Lutskiy, M. G. *Informatsiine zabezpechennia menedzhmentu* [Information Management providing]. Kyiv: Kondor, 2006.
- Tverdokhlib, M. H. *Informatsiine zabezpechennia menedzhmentu* [Information Management providing]. Kyiv: KNEU, 2000.
- Vasylenko, V. O., and Tkachenko, H. I. *Stratehichne upravlinnia pidpriemstvom* [Strategic management]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2004.
- Zamkov, O. O., Tolstopiatenko, A. V., and Cheremnykh, Yu. N. *Matematicheskie metody v ekonomike* [Mathematical Methods in Economics]. Moscow: Delo i Servis, 1999.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

БЕДРИНЕЦЬ М. Д.

УДК 336.113

Бедринець М. Д. Ефективність діяльності суб'єктів підприємництва в сучасних умовах господарювання

Досліджено поняття «суб'єкт господарювання» та «ефективність господарської діяльності підприємства». Сформоване власне визначення ефективності підприємства, яке являє собою комплексну оцінку кінцевих результатів використання основних і оборотних фондів, трудових і фінансових ресурсів та нематеріальних активів. У статті розглянуто систему показників, що використовуються для оцінки ефективності господарської діяльності суб'єктів підприємництва. Відображено основні структурні показники діяльності суб'єктів підприємництва України в 2008 – 2011 рр. Наведено розрахунки відносних показників ділової активності підприємств України. Визначено причини погіршення оцінки ділової активності. Розкрито найбільш збиткові сфери господарської діяльності підприємств. Обґрунтовано основні інструменти підвищення ефективності діяльності підприємства. Автором запропоновано систему показників для аналізу ефективності виробничо-господарської діяльності підприємств, яка чітко та більш повно визначає сутність виробничого процесу. Зроблено висновок, що на підприємствах та інших організаціях і фірмах економічний аналіз має проводитись не менше одного разу на рік і в установленому вигляді, результати аналізу повинні доповнювати звіти підприємства, підготовлені для податкової інспекції та органів статистики. У цих компетентних інспекціях повинна звірятися достовірність і об'єктивність аналізу. Фірми, які не забезпечили об'єктивного вивчення своєї діяльності, повинні припинити роботу.

Ключові слова: суб'єкт господарювання, підприємство, підприємництво, ефективність діяльності.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 14.

Бедринець Мирослава Дмитрівна – кандидат економічних наук, доцент, заступник завідувача кафедри фінансів, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: oksana_skvur@mail.ru

УДК 336.113

UDC 336.113

Бедринець М. Д. Эффективность деятельности субъектов предпринимательства в современных условиях хозяйствования

Исследованы понятия «предприятие» и «эффективность хозяйственной деятельности предприятия». Сформировано собственное определение эффективности предприятия, которое представляет собой комплексную оценку конечных результатов использования основных и оборотных фондов, трудовых и финансовых ресурсов и нематериальных активов. В статье рассмотрена система показателей, используемых для оценки эффективности хозяйственной деятельности субъектов предпринимательства. Отражены основные структурные показатели деятельности субъектов предпринимательства Украины в 2008 – 2011 гг. Приведены расчеты относительных показателей деловой активности предприятий Украины. Определены причины ухудшения оценки деловой активности. Раскрыты наиболее убыточные сферы хозяйственной деятельности предприятий. Обоснованы основные инструменты повышения эффективности деятельности предприятия. Автором предложена система показателей для анализа эффективности производственно-хозяйственной деятельности предприятия, которая четко и более полно определяет сущность производственного процесса. Сделан вывод, что на предприятиях и других организациях и фирмах экономический анализ должен проводиться не менее одного раза в год и в установленном виде, результаты анализа должны дополнять отчеты предприятия, подготовленные для налоговой инспекции и органов статистики. В этих компетентных инспекциях должна сверяться достоверность и объективность анализа. Фирмы, которые не обеспечили объективного изучения своей деятельности, должны прекращать работу.

Ключевые слова: субъект ведения хозяйства, предприятие, предпринимательство, эффективность деятельности.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Библ.:** 14.

Бедринець Мирослава Дмитрівна – кандидат економічних наук, доцент, заступник завідувача кафедрою фінансів, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, г. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: oksana_skvur@mail.ru

Bedrinets M. D. Efficiency of Activity of Entrepreneurs Under Modern Economic Conditions

The article studies the «enterprise» and «efficiency of economic activity of an enterprise» notions. It forms own definition of efficiency of an enterprise, which is a complex assessment of final results of the use of main and circulating funds, labour and financial resources and intangible assets. The article considers a system of indicators that are used for assessing efficiency of economic activity of entrepreneurs. It reflects main structural indicators of activity of entrepreneurs in Ukraine during 2008 – 2011. It provides calculations of main indicators of economic activity of Ukrainian enterprises. It identifies reasons of worsening of the assessment of economic activity. It reveals the most unprofitable spheres of economic activity of enterprises. It justifies main instruments of increase of efficiency of activity of enterprises. The author offers a system of indicators for analysis of efficiency of production and economic activity of an enterprise, which clearly and in more detail defines the essence of the production process. It draws a conclusion that an economic analysis should be conducted at enterprises and other organisations at least once a year and in an established form, and results of the analysis should supplement reports of an enterprise, which were prepared for tax authorities and statistics institutions. These competent authorities should compare authenticity and objectivity of the analysis. The firms that did not provide objective study of their activity should stop their activity.

Key words: economic subject, enterprise, entrepreneurship, efficiency of activity.

Pic.: 2. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 14.

Bedrinets Miroslava D. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Deputy Head of the Department of Finance, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 08201, Ukraine)

E-mail: oksana_skvur@mail.ru

Для економічного розвитку як окремих суб'єктів господарювання, так і економіки держави загалом необхідно, щоб процес виготовлення продукції був ефективним, тобто здійснювався в умовах оптимального (раціонального) витрачання виробничих ресурсів, мінімальних витрат та максимальній прибутковості виробництва.

Поняття ефективності є центральним в економічній науці, необхідно робити особливий акцент на ухвалення виробничих й управлінських рішень.

Проблема ефективності посідає важливе місце. Зацікавленість в цьому виникає на різних рівнях управління економікою – від власників приватного підприємства до керівників держави; ефективність не повинна досліджуватися у відриві від кінцевих результатів діяльності підприємств.

Питанню аналізу й оцінки ефективності діяльності підприємств присвячено багато праць вітчизняних і зарубіжних авторів. Так, дослідженням цих проблем займалися відомі вчені-економісти – Т. Хачатуров, Б. Плишевський, Р. Солоу, Е. Денісон, А. Анчишкін, П. Почкін, П. Хейне та ін. Питання діагностики стану господарської діяльності підприємств вивчали такі вчені, як: І. Бланк, А. Гречан, Ю. Василенко, А. Воронкова, Л. Костирко, Т. Косянчук, Л. Лігоненко, Н. Міценко, Є. Мних, О. Олексюк, А. Турило, М. Чумаченко, Г. Швиданенко та багато інших. Водночас, у працях економістів наразі немає єдиного підходу до розуміння сутності й змісту аналізу ефективності господарської діяльності, незважаючи на те, що це поняття досить широко використовують під час дослідження практично всіх проблем удосконалення процесу управління підприємством.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування сутності діяльності суб'єктів підприємництва, оцінювання її ефективності та формулювання напрямків покращення в сучасних умовах господарювання.

На всіх етапах розвитку економіки основною її ланкою є підприємство, де здійснюється виробництво продукції, відбувається безпосередній зв'язок працівника із засобами виробництва.

Згідно з Господарським Кодексом України підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами [1].

Суть визначення «суб'єкт господарювання» полягає в тому, що підприємство є товаровиробником, трудовим колективом, який на професійній основі виробляє та реалізує свій товар з метою одержання прибутку. Як господарюючий суб'єкт підприємство здійснює виробничу, науково-дослідну, іншу господарську діяльність [2, с. 221].

Господарська діяльність включає як виробничу діяльність, у процесі якої виробляється продукція, виробнича діяльність, пов'язана з виконанням різних видів робіт, у тому числі науково-дослідних, надання послуг, результати яких відчужуються як товар.

Основні структурні показники діяльності суб'єктів підприємництва України відобразимо в *табл. 1*.

Таблиця 1

Основні структурні показники діяльності суб'єктів підприємництва України в 2008 – 2011 рр.

Рік	Показники суб'єктів підприємництва, у тому числі				
	підприємства	з них			фізичні особи-підприємці
		великі	середні	малі	
1	2	3	4	5	6
<i>Кількість суб'єктів господарювання у відсотках до загальної кількості суб'єктів</i>					
2008	13,8	0,5	6,8	92,7	86,2
2009	13,1	0,5	5,8	93,7	86,9
2010	16,0	0,1	0,9	15,0	84,0
2011	20,4	0,1	1,2	19,1	79,6
<i>Кількість суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць</i>					
2008	85	0	5	72	530
2009	88	0	5	75	579
2010	75	1	4	70	394
2011	74	0	4	70	290
<i>Кількість зайнятих працівників, тис. осіб</i>					
2008	9051,0	3594,3	3137,7	2237,4	3989,0
2009	8350,3	3278,7	2844,1	2152,0	4223,5
2010	7958,2	3305,3	2507,2	2145,7	2814,5
2011	7793,1	3375,7	2346,6	2070,8	2371,4

1	2	3	4	5	6
<i>Кількість найманих працівників, тис. осіб</i>					
2008	8936,8	3594,2	3136,5	2156,8	1538,9
2009	8228,2	3278,6	2843,1	2067,8	1559,3
2010	7836,4	3305,2	2506,3	2024,9	1009,4
2011	7712,4	3375,7	2345,6	1991,1	1045,5
<i>Обсяг реалізованої продукції, (робіт, послуг), млн грн</i>					
2008	3019046,7	1344754,3	1177609,4	492378,7	204951,6
2009	2745801,8	1249361,4	1034749,3	456667,8	195952,5
2010	3366228,2	1640279,5	1241555,2	484393,5	230418,2
2011	3991239,4	2045185,8	1422415,4	523638,2	211215,8

Джерело: сформовано автором на основі [3].

За даними Державного комітету статистики України, на 01.01.2011 р. в Україні зареєстровано 51208 приватних підприємств, 1292 державних підприємств, 765 комунальних підприємств, 1234 іноземних підприємств та 149161 товариств [4].

Як відомо, характерною рисою ринкової економіки є переважання серед організаційно-правових форм об'єднань акціонерних товариств. Однак в Україні домінуючою формою є товариства з обмеженою відповідальністю, що складають 93,97% від загальної кількості, на той час, як частка акціонерних товариств добігає 5,75% (рис. 1).

Підприємництво як самостійна, ініціативна, господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку, виступає як особлива форма економічної активності. Основа підприємництва вільний вибір підприємцем видів підприємницької діяльності; самостійне формування програми діяльності, вибір постачальників і споживачів продукції, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів [5, с. 55].

Ефективність господарської діяльності підприємства – це економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами від господарської

діяльності та витраченими на її досягнення ресурсами, причому при вимірюванні ефективності ресурси можуть бути представлені або в певному обсязі за їх первісною (переоціненою) вартістю (застосовувані ресурси), або частиною їх вартості у формі виробничих витрат (виробничо-спожиті ресурси). Якщо при цьому врахувати, що результати виробництва не лише є різноманітними, але й можуть бути представлені в різних формах: вартісній, натуральній, соціальній, то стає очевидною необхідність в ідентифікації категорії ефективності господарської діяльності відповідно до тих аспектів діяльності підприємства, які важливо проаналізувати й оцінити.

Фактично визначення ефективності господарської діяльності підприємства полягає в оцінці її результатів. Такими результатами можуть бути обсяги виготовленої продукції в натуральному чи вартісному виразі або прибуток. Але ж сама по собі величина цих результатів не дає змоги робити висновки про ефективність або неефективність роботи підприємства, оскільки невідомо, якою ціною отримані ці результати. Звідси для отримання об'єктивної оцінки ефективності господарської діяльності підприємства необхідно також урахувати оцінку тих витрат, що дали змогу одержати ті чи інші результати.

У табл. 2 наведені розрахунки відносних показників ділової активності підприємств України.

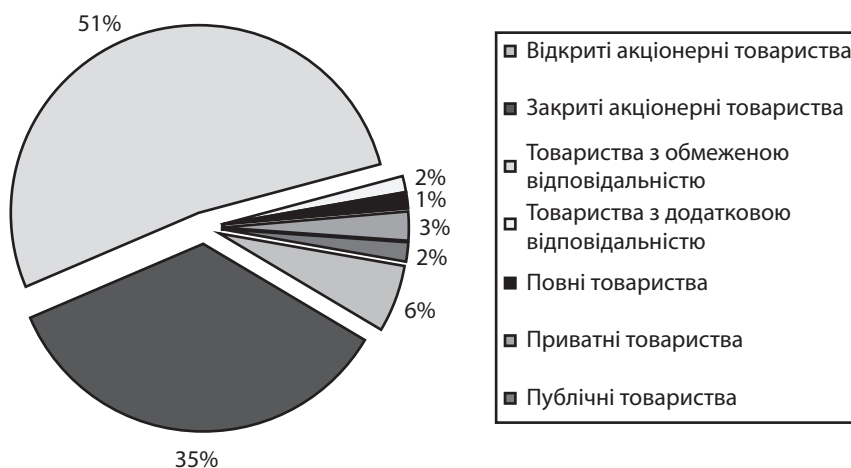

Рис. 1. Структура організаційно-правових форм господарювання в Україні станом на 1 січня 2011 р. [6]

Відносні показники ділової активності підприємств України у 2008 – 2011 рр.

Показник	Рік				Відхилення (+/-)		
	2008	2009	2010	2011	2009 до 2008	2010 до 2009	2011 до 2010
Коефіцієнт стійкості економічного зростання	збиток	збиток	збиток	0,01	-	-	-
Коефіцієнт реінвестування прибутку	збиток	збиток	збиток	0,99	-	-	-
Коефіцієнт оборотності активів	1,65	1,10	0,79	0,85	1,10	-0,31	0,06
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	2,44	2,24	1,55	1,60	2,24	-0,69	0,04
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	5,02	4,53	3,64	3,01	4,53	-0,89	-0,62
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	2,89	2,81	2,21	2,44	2,81	-0,60	0,23
Коефіцієнт фондівдачі	12,37	11,95	10,14	8,46	11,95	-1,81	-1,68
Тривалість періоду обертання активів, дня	401,83	327,15	457,62	425,16	327,15	130,47	-32,46
тривалість періоду обертання оборотних активів, дня	314,56	160,45	231,79	225,56	160,45	71,35	-6,23

Джерело: сформовано автором на основі [7].

За рахунок того, що у 2009 і 2010 рр. у сукупності підприємства України отримали збитки коефіцієнт стійкості економічного зростання і коефіцієнт реінвестування прибутку в ці роки не можна обчислити. У 2011 р. 98,7% чистого прибутку підприємств було реінвестовано. У цьому році чистий прибуток підприємств України становив 13906,1 млн грн, а дивідендів було сплачено на суму 175,8 млн грн. Коефіцієнт стійкості економічного зростання у 2011 р. становив 0,01.

За рахунок зниження чистого доходу (виручки) від реалізації продукції у 2010 р. показники оборотності у цьому році скоротилися. У 2011 р. ситуація дещо покращилася для показників оборотності активів (в тому числі оборотних) та власного капіталу.

Щодо загальної оцінки рівня ділової активності підприємств України, то варто зазначити, що у 2009 і 2010 роках спостерігалось погіршення ділової активності. Основними причинами погіршення оцінки стали збитковість підприємств, скорочення обсягів реалізації продукції, неефективність використання ресурсів, зростання фінансової залежності підприємств від позикових ресурсів. Для підприємств більшості видів економічної діяльності було характерно зростання операційного та фінансового циклів. У той самий час існують групи підприємств, які не розраховуються вчасно зі своїми боргами постачальникам. Негативною тенденцією також було скорочення показників оборотності. У 2011 р. відбулось покращення рівня ділової активності підприємств. Зокрема, було отримано чистий прибуток, більшість підприємств наблизились до виконання «золотого правила економіки», зросла оборотність активів і власного капіталу.

Треба акцентувати увагу на тому, що в Україні найбільша частка в загальному обсязі реалізованої продукції у вартісному виразі належить промисловості — 37,5% за січень – вересень 2011 р. Частка сільськогосподарської

продукції в 2010 р. становила 1,7% (30,4% — промислової продукції), а за січень – вересень 2011 р. — 0,014% [8]. Окрім того, майже половина — 49,5% вартості валового внутрішнього продукту України — створюється у промисловості. Відтак, доцільно розглянути показники фінансової безпеки промислових підприємств як основи національної економіки України.

За даними Державного комітету статистики України, кількість прибуткових підприємств у 2011 р. зросла порівняно з попереднім роком з 59% до 64% від загальної кількості підприємств. Зокрема, найбільше прибуткових підприємств у сфері сільського господарства, мисливства, лісового господарства (85,1%), сфері освіти (72,7%) та фінансової діяльності (67,9%) (рис. 2).

Найбільша кількість збиткових підприємств спостерігається у таких сферах, як операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям, надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту та сфері будівництва. Найбільша кількість прибуткових підприємств у сферах виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування (70%), виробництва шкіри, виробів зі шкіри (69,2%). Найменше прибуткових підприємств у таких сферах господарської діяльності, як виробництво та розподілення електроенергії, газу та води (40,2%) [9].

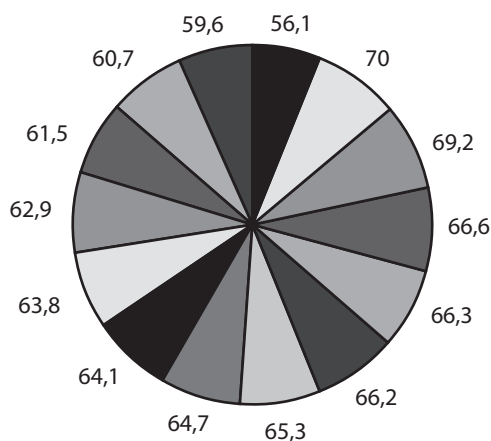
Таким чином, ефективним слід вважати підприємство, яке за мінімальний проміжок часу досягає максимальних результатів при мінімальному використанні ресурсів, використовує фактори внутрішнього та зовнішнього середовища з урахуванням інноваційного розвитку.

Для оцінки ефективності діяльності підприємства пропонується модель діагностики таких показників ефективності:

- 1) виробничої діяльності;
- 2) використання необоротних активів;

- 3) використання трудових ресурсів;
- 4) використання матеріальних ресурсів;
- 5) використання фінансових ресурсів;
- 6) розрахунків з дебіторами і кредиторами.

Статичний аналіз цих показників покаже досягнутий рівень ефективності діяльності підприємства. Ретроспективний, оперативний, прогнозний та комплексний аналіз через визначення факторів впливу на ефективність діяльності підприємства буде індикатором виявлення трансформаційних процесів відтворення ресурсів підприємства, а оцінка управління ефективністю діяльності підприємства через методи моніторингу, експрес-діагностики та моделі «результат-витрати» дасть об'єктивне визначення ефективності діяльності підприємства.

- виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування
- виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів
- машинобудування
- виробництво транспортних засобів та устаткування
- виробництво гумових та пластмасових виробів
- оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів
- хімічна та нафтохімічна промисловість
- целюлозно-паперове виробництво, видавнича діяльність
- виробництво машин та устаткування
- хімічне виробництво
- легка промисловість
- металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів
- текстильне виробництво, виробництво одягу, хутра та виробів з хутра
- виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів

Рис. 2. Кількість прибуткових підприємств у % до загальної кількості підприємств [8]

Під системою діагностики слід розуміти єдність концепції, підходів, принципів, механізмів, технологій та конкретних алгоритмів постійного простежування цільових точок соціально-економічної системи підприємства. З цією метою пропонуються групи внутрішніх індикаторів – складових показників ефективності діяльності підприємства. Їх пропонується розробляти індивідуально для кожного підприємства з урахуванням його цілей і стратегій, що відображає пріоритети ефективного функціонування [10, с. 136]. Методика визначення рівня показників ефективності внутрішніх складових підприємства проводиться відповідно до запропонованого підходу (табл. 3).

При експрес-оцінці рівня внутрішніх індикаторів складових ефективності функціонування підприємства достатньо розглянути три-чотири ключових узагаль-

нюючих показники оцінки кожної складової внутрішніх індикаторів складових оцінки ефективності функціонування підприємства, при деталізованій оцінці кількість аналізованих показників може бути значно вищою.

Виходячи з цього, можна дати таке визначення ефективності: *ефективність підприємства являє собою комплексну оцінку кінцевих результатів використання основних і оборотних фондів, трудових і фінансових ресурсів та нематеріальних активів.*

У визначенні показників ефективності науковці пішли різними шляхами. У ряді видань фахівці консультативних фірм, які мають досвід впровадження систем показників ефективності, відзначають можливість її застосування та для оцінки ефективності заходів, що проводяться з метою розвитку підприємства.

На їхню думку, використання цієї методики для оцінки, наприклад, проекту автоматизації системи управління підприємством [11, с. 127] дозволяє визначити, наскільки він відповідає цілям цього підприємства. При цьому розглядаються фінансові та нефінансові цілі. У цьому й полягають, як вважають автори статей, перевага і новизна методики Д. Нортон і Р. Каплана. Але, на мій погляд, оцінки лише фінансових показників замало, потрібно приділяти увагу показникам, які характеризують саме виробничо-господарську діяльність підприємства.

Система показників для аналізу ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства повинна:

- ✦ відображати витрати всіх видів ресурсів, що споживаються на підприємстві;
- ✦ створювати передумови для виявлення резервів підвищення ефективності виробництва;
- ✦ стимулювати використання всіх резервів, наявних на підприємстві;
- ✦ забезпечувати інформацією стосовно ефективності виробництва;
- ✦ виконувати критеріальну функцію.

Отже, після проведених досліджень автор пропонує такий перелік показників аналізу та оцінки ефективності діяльності підприємства, що чітко та більш повно визначає сутність виробничого процесу:

1. Фондовіддача, фондомісткість, фондоозброненість, які характеризують забезпеченість виробничими фондами та їх вартісну значимість у виробництві.
2. Коефіцієнти вибуття, оновлення, оборотності, завантаження основних виробничих фондів, які характеризують використання виробничих фондів.

Групи внутрішніх показників ефективності діяльності підприємства

№ п/п	Напрями дослідження показників ефективності	Коефіцієнти оцінки ефективності	Схема розрахунку показників
1	Виробничої діяльності	Чистий прибуток на 1 працівника	Чистий прибуток / Середньорічна чисельність працівників
		Обсяг реалізації на 1 працівника	Виручка від реалізації / Середньорічна чисельність працівників
2	Використання необоротних активів	Коефіцієнт оновлення	Вартість оновлених основних фондів / Загальна вартість основних фондів
		Коефіцієнт придатності	Залишкова вартість основних фондів / Первинна вартість основних фондів
		Фондовіддача	Обсяг виробництва / Середньорічна вартість основних засобів
		Фондомісткість	Середньорічна вартість основних засобів / Обсяг виробництва
		Коефіцієнт інтенсивного завантаження	Середньодобовий обсяг виробництва / Середньодобова виробнича потужність
		Коефіцієнт екстенсивного завантаження	Фактичний фонд робочого часу / Розрахунковий фонд робочого часу
		Коефіцієнт інтегрального завантаження	Коефіцієнт інтенсивного завантаження / Коефіцієнт екстенсивного завантаження
3	Використання трудових ресурсів	Середньорічний виробіток продукції одним робітником	Річний обсяг виробництва / Середньорічна чисельність працівників
		Трудомісткість продукції	Середня кількість годин, відпрацьованих одним працівником / Обсяг виробництва
		Індекс продуктивності праці	Середній виробіток за звітний період / Середній виробіток за базисний період
		Питома вага заробітної плати у витратах підприємства	Витрати на оплату праці / Витрати підприємства
4	Використання матеріальних ресурсів	Коефіцієнт забезпечення матеріальними ресурсам	Вартість фактично отриманих матеріалів / Планова потреба в матеріальних ресурсах
		Матеріаловіддача	Сума матеріальних витрат / Вартість виробленої продукції
		Матеріаломісткість	Вартість виробленої продукції / Сума матеріальних витрат
		Коефіцієнт обертання запасів	Вартість реалізованої продукції / Вартість запасів
5	Використання фінансових ресурсів	Коефіцієнт повернення капітальних вкладень	Капітальні вкладення / Середньорічний грошовий потік
6	Стану розрахунків	Коефіцієнт динаміки дебіторської заборгованості	Сума дебіторської заборгованості / Обсяг продажів у кредит
		Коефіцієнт динаміки кредиторської заборгованості	Сума кредиторської заборгованості / Обсяг закупівлі в кредит

3. Продуктивність праці, трудомісткість, продукція – саме ці показники необхідні для визначення ефективності використання трудових ресурсів.

4. Показники рентабельності (рентабельність основних виробничих фондів, рентабельність власного капіталу, рентабельність продукції) показують, наскільки ефективно був проведений процес виробництва та взагалі успішність діяльності підприємства.

Проблема визначення ефективності підприємства та пошуку шляхів її підвищення є складною і такою, що важко формалізується. Адже будь-яке підприємство –

це складна система, яку важко спростити, не втративши при цьому її суттєвих характеристик. Тому сподіватися, що можна дістати просту й легко зрозумілу схему аналізу, яка давала б змогу отримувати бажаний результат в усіх випадках, було б не зовсім правильно.

Насправді ці проблеми комплексні, отже, для їх вирішення слід застосовувати комплексний, системний підхід, ретельно досліджуючи всі підрозділи, служби підприємства та ті процеси, які в них відбуваються.

Тільки на основі системного аналізу можна отримати справді адекватну оцінку стану справ на підпри-

емстві та розробити ефективні заходи щодо його поліпшення [12, с. 300].

Слід зазначити, що на підприємствах та інших організаціях і фірмах економічний аналіз повинен проводитись не менше одного разу на рік і в установленому вигляді, результати аналізу повинні доповнювати звіти підприємства (об'єкти аналізу), підготовлені для податкової інспекції та органів статистики. У цих компетентних інспекціях повинна звірятися достовірність і об'єктивність аналізу. Фірми, які не забезпечили об'єктивного вивчення своєї діяльності, мають припинити свою роботу [13, с. 248].

ВИСНОВКИ

У процесі аналітичного дослідження ми виявили зміни абсолютних і відносних величин показників, що характеризують результативність здійснюваної господарської діяльності. Суб'єкти підприємництва показали, що формування у достатньому обсязі фінансових ресурсів, капіталу та їх раціональний розподіл і використання є необхідною умовою прибуткової діяльності будь-якої господарюючої одиниці. Нестача фінансових ресурсів негативно впливає як на виробничу, так і на фінансову діяльність підприємств, зумовлюючи зменшення можливостей фінансування подальшого їх розвитку, скорочення надходжень до бюджету, виникнення та зростання заборгованостей перед суб'єктами господарювання, погіршення кінцевих результатів діяльності.

Успішна реалізація запропонованих шляхів щодо покращення діяльності суб'єктів підприємництва вимагає проведення відповідних заходів на загальнодержавному рівні. З тих, що сприятимуть позитивним змінам у структурі капіталу підприємств, активізації їх фінансової діяльності, вважаємо, можуть бути такі:

- ✦ створення політичного середовища, яке позитивно впливатиме на розвиток саме малого та середнього підприємництва;
- ✦ постійний моніторинг реалізації політики сприяння розвитку суб'єктів підприємництва через відстежування стану становлення малого та середнього підприємництва;
- ✦ створення сприятливого інвестиційного клімату в державі збільшить обсяги інвестицій у малий та середній бізнес та активізує діяльність суб'єктів підприємництва. У цьому контексті доцільним є вдосконалення методів і форм міжнародного співробітництва та формування позитивного іміджу країни;
- ✦ на загальнодержавному рівні варто створити умови для залучення коштів не лише вітчизняних і зарубіжних інвесторів, а й фізичних осіб в основний капітал суб'єктів підприємництва;
- ✦ фінансово-кредитна політика держави через надання малим підприємствам та індивідуальним підприємцям субсидій чи пільгових кредитів, пільг при оподаткуванні сприятиме розвитку малого підприємництва;
- ✦ пріоритети потрібно надавати таким суб'єктам підприємництва, які забезпечать максимально

можливе використання у процесі діяльності місцевих ресурсів та ефективне і раціональне їх використання, стабільні надходження до місцевих бюджетів, формування моделі зайнятості, яка найбільш відповідає специфіці трудового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці з урахуванням основних тенденцій, що відбуваються на регіональному ринку праці;

- ✦ доцільним є розроблення програм сприяння розвитку суб'єктів підприємництва на різних рівнях управління;
- ✦ сприяння розвитку ефективної регіональної інфраструктури малого бізнесу, яка забезпечуватиме інформаційні, консультативні та навчальні послуги щодо здійснення фінансової діяльності;
- ✦ сприяння розвитку системи підготовки висококваліфікованих кадрів для сфери фінансової діяльності, підвищення кваліфікації кадрів шляхом їх перепідготовки, стажування за кордоном;
- ✦ оцінювання стану розвитку суб'єктів підприємництва на території регіону й розроблення заходів щодо його розвитку на пільгових умовах у менш розвинених районах;
- ✦ проведення соціальних опитувань підприємців з питань оцінювання інвестиційного клімату, інформування підприємців про позитивний закордонний досвід функціонування малих підприємств через спеціальні сайти Інтернету або газети, радіо чи телебачення, активізація сприяння підприємцям у можливості отримання стажування за кордоном. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України: Ухвалений Верховною Радою України від 16 січня 2003 р. № 436-IV (зі змінами і доповненнями від 22.12.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>
2. Зятковський І. В. Суб'єкти господарювання: економіко-правова характеристика / І. В. Зятковський // Вісник Хмельницького національного університету. – 2005. – № 32. – С. 221 – 224.
3. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України // Державна служба статистики України : офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану.
4. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Турило А. М. Оцінка результативності ефективності продуктивності і збитковості підприємства [Текст] : монографія / А. М. Турило, А. А. Турило. – Кривий Ріг : Етюд-Сервіс, 2010. – 196 с.
6. Єдиний державний реєстр підприємств і організацій України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gorstat.kiev.ua/p.php3?c=953&lang=1>
7. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України // Державна служба статистики України : офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану.
8. Статистичний щорічник України за 2011 рік. – К. : Август Трейд, 2012. – 560 с.

9. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. **Гречан А. П.** Діагностика ефективності діяльності підприємства / А. П. Гречан, Н. Й. Радіонова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2011. – № 10[164] – С. 56 – 61.
11. **Каплан Р. С.** Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. / [Д. П. Нортон]; под ред. Р. С. Каплана. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 320 с.
12. **Мец В. О.** Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства : навч. посіб. / В. О. Мец. – К. : Вид-во КНЕУ, 2006. – 356 с.
13. Економіка підприємства : навч. посіб. / [Т. М. Литвиненко та ін.]; за ред. А. В. Шегди. – К. : Знання-Прес, 2005. – 431 с.
14. Господарський кодекс України: Ухвалений Верховною Радою України від 16 січня 2003 р. № 436-1V (зі змінами і доповненнями від 22.12.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>

REFERENCES

- “Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy [State Statistics Committee of Ukraine].” <http://www.ukrstat.gov.ua>
- “Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy [State Statistics Committee of Ukraine].” <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Hrechani, A. P., and Radionova, N. I. “Diahnostyka efektyvnosti diialnosti pidpriemstva [Diagnostic efficiency of the enterprise].” *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, no. 10[164] (2011): 56-61.

- Kaplan, R. S. *Sbalansirovannaia sistema pokazateley. Ot strategii k deystviu* [The Balanced Scorecard. From strategy to action]. Moscow: Olimp-Biznes, 2003.
- [Economic Code of Ukraine: Adopted by the Verkhovna Rada on 16 January 2003, № 436-1V]. <http://rada.gov.ua>
- Litvinenko, T. M. *Ekonomika pidpriemstva* [Business Economics]. Kyiv: Znannia-Pris, 2005.
- [Legal Act of Ukraine]. <http://rada.gov.ua>.
- Mets, V. O. *Ekonomichniy analiz finansovykh rezultativ ta finansovoho stanu pidpriemstva* [Economic analysis of financial results and financial condition of the company]. Kyiv: Vid-vo KNEU, 2006.
- “Statystychna informatsiia [Statistical information].” <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2011 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2011]. Kyiv: Avgust Treyd, 2012.
- “Statystychna informatsiia [Statistical information].” <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Turilo, A. M., and Turilo, A. A. *Otsinka rezultatyvnosti efektyvnosti produktyvnosti i zbytkovosti pidpriemstva* [Evaluations of the effectiveness of enterprise performance and loss]. Kryvyi Rih: Etiud-Servis, 2010.
- “Yedyniy derzhavnyi reistr pidpriemstv i orhanizatsii Ukrainy [Unified State Register of Enterprises and Organizations of Ukraine].” <http://www.gorstat.kiev.ua/p.php3?c=953&lang=1>
- Ziatkovskiy, I. V. “Sub'iekty hospodariuvannia: ekonomiko-pravova charakterystyka [Entities: economic and legal description].” *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 32 (2005): 221-224.

УДК 621

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

БОЖКО В. П., КАЩЕЄВА І. О.

УДК 621

Божко В. П., Кащєєва І. О. Аналіз сучасного стану машинобудівної галузі України

У статті досліджено сучасний стан машинобудівних підприємств України. Доведено важливість машинобудівної галузі, стан і рівень розвитку якої є основним з показників економічного і, насамперед, промислового розвитку країни. Виявлено основні проблеми, які постають у сучасних економічних умовах перед машинобудівними підприємствами та уповільнюють або взагалі призупиняють їх розвиток. На основі опрацьованого матеріалу були розроблені рекомендації щодо покращення стану та вирішення основних проблем машинобудівної галузі України.

Ключові слова: машинобудування, галузь, промисловість, економіка, продукція, потенціал.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 9.

Божко Валерій Павлович – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (вул. Чкалова, 17, Харків, 61070, Україна)

Кащєєва Ірина Олександрівна – аспірантка, кафедра фінансів, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (вул. Чкалова, 17, Харків, 61070, Україна)

E-mail: irina.kashcheeva@gmail.com

УДК 621

UDC 621

Божко В. П., Кащєєва И. А. Анализ современного состояния машиностроительной отрасли Украины

В статье исследовано современное состояние машиностроительных предприятий Украины. Доказана важность машиностроительной отрасли, состояние и уровень развития которой является основным из показателей экономического и, прежде всего, промышленного развития страны. Выявлены основные проблемы, которые возникают в современных экономических условиях перед машиностроительными предприятиями и замедляют или вовсе приостанавливают их развитие. На основании исследованного материала были разработаны рекомендации по улучшению состояния и решения основных проблем машиностроительной отрасли Украины.

Ключевые слова: машиностроение, отрасль, промышленность, экономика, продукция, потенциал.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 9.

Божко Валерий Павлович – доктор технических наук, профессор, заведующий кафедрой финансов, Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт» (ул. Чкалова, 17, Харьков, 61070, Украина)

Кащєєва Ирина Александровна – аспирантка, кафедра финансов, Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт» (ул. Чкалова, 17, Харьков, 61070, Украина)

E-mail: irina.kashcheeva@gmail.com

Bozhko V. P., Kashcheeva I. A. Analysis of Modern State of Engineering Industry of Ukraine

The article studies the modern state of engineering companies of Ukraine. It proves importance of the engineering industry, state and level of development of which is the main indicator of economic and, first of all, industrial development of the country. It reveals main problems of engineering companies, which arise under modern economic conditions and slow down or even stop their development. The studied material is used for development of recommendations on improvement of the state and solution of main problems of the engineering industry of Ukraine.

Key words: engineering industry, branch, industry, economy, products, potential.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 9.

Bozhko Valeriy P. – Doctor of Sciences (Engineering), Professor, Head of the Department of Finance, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute» named after M. Ye. Zhukovskiy (vul. Chkalova, 17, Kharkiv, 61070, Ukraine)

Kashcheeva Irina A. – Postgraduate Student, Department of Finance, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute» named after M. Ye. Zhukovskiy (vul. Chkalova, 17, Kharkiv, 61070, Ukraine)

E-mail: irina.kashcheeva@gmail.com

9. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Гречан А. П. Діагностика ефективності діяльності підприємства / А. П. Гречан, Н. Й. Радіонова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2011. – № 10[164] – С. 56 – 61.
11. Каплан Р. С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. / [Д. П. Нортон]; под ред. Р. С. Каплана. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 320 с.
12. Мец В. О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства : навч. посіб. / В. О. Мец. – К. : Вид-во КНЕУ, 2006. – 356 с.
13. Економіка підприємства : навч. посіб. / [Т. М. Литвиненко та ін.]; за ред. А. В. Шегди. – К. : Знання-Прес, 2005. – 431 с.
14. Господарський кодекс України: Ухвалений Верховною Радою України від 16 січня 2003 р. № 436-1V (зі змінами і доповненнями від 22.12.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>

REFERENCES

- “Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy [State Statistics Committee of Ukraine].” <http://www.ukrstat.gov.ua>
- “Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy [State Statistics Committee of Ukraine].” <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Hrechani, A. P., and Radionova, N. I. “Diahnostyka efektyvnosti diialnosti pidpriemstva [Diagnostic efficiency of the enterprise].” *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, no. 10[164] (2011): 56-61.

- Kaplan, R. S. *Sbalansirovannaia sistema pokazateley. Ot strategii k deystviu* [The Balanced Scorecard. From strategy to action]. Moscow: Olimp-Biznes, 2003.
- [Economic Code of Ukraine: Adopted by the Verkhovna Rada on 16 January 2003, № 436-1V]. <http://rada.gov.ua>
- Litvinenko, T. M. *Ekonomika pidpriemstva* [Business Economics]. Kyiv: Znannia-Pres, 2005.
- [Legal Act of Ukraine]. <http://rada.gov.ua>.
- Mets, V. O. *Ekonomichniy analiz finansovykh rezultativ ta finansovoho stanu pidpriemstva* [Economic analysis of financial results and financial condition of the company]. Kyiv: Vid-vo KNEU, 2006.
- “Statystychna informatsiia [Statistical information].” <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2011 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2011]. Kyiv: Avgust Treyd, 2012.
- “Statystychna informatsiia [Statistical information].” <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Turilo, A. M., and Turilo, A. A. *Otsinka rezul'tatyvnosti efektyvnosti produktyvnosti i zbytkovosti pidpriemstva* [Evaluations of the effectiveness of enterprise performance and loss]. Kryvyi Rih: Etiud-Servis, 2010.
- “Yedyniy derzhavnyi reiestr pidpriemstv i orhanizatsii Ukrainy [Unified State Register of Enterprises and Organizations of Ukraine].” <http://www.gorstat.kiev.ua/p.php3?c=953&lang=1>
- Ziatkovskiy, I. V. “Sub'iekty hospodariuvannya: ekonomiko-pravova kharakterystyka [Entities: economic and legal description].” *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 32 (2005): 221-224.

УДК 621

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

БОЖКО В. П., КАЩЄЄВА І. О.

УДК 621

Божко В. П., Кащєєва І. О. Аналіз сучасного стану машинобудівної галузі України

У статті досліджено сучасний стан машинобудівних підприємств України. Доведено важливість машинобудівної галузі, стан і рівень розвитку якої є основним з показників економічного і, насамперед, промислового розвитку країни. Виявлено основні проблеми, які постають у сучасних економічних умовах перед машинобудівними підприємствами та уповільнюють або взагалі призупиняють їх розвиток. На основі опрацьованого матеріалу були розроблені рекомендації щодо покращення стану та вирішення основних проблем машинобудівної галузі України.

Ключові слова: машинобудування, галузь, промисловість, економіка, продукція, потенціал.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 9.

Божко Валерій Павлович – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (вул. Чкалова, 17, Харків, 61070, Україна)

Кащєєва Ірина Олександрівна – аспірантка, кафедра фінансів, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (вул. Чкалова, 17, Харків, 61070, Україна)

E-mail: irina.kashcheeva@gmail.com

УДК 621

UDC 621

Божко В. П., Кащєєва І. А. Анализ современного состояния машиностроительной отрасли Украины

В статье исследовано современное состояние машиностроительных предприятий Украины. Доказана важность машиностроительной отрасли, состояние и уровень развития которой является основным из показателей экономического и, прежде всего, промышленного развития страны. Выявлены основные проблемы, которые возникают в современных экономических условиях перед машиностроительными предприятиями и замедляют или вовсе приостанавливают их развитие. На основании исследованного материала были разработаны рекомендации по улучшению состояния и решения основных проблем машиностроительной отрасли Украины.

Ключевые слова: машиностроение, отрасль, промышленность, экономика, продукция, потенциал.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 9.

Божко Валерий Павлович – доктор технических наук, профессор, заведующий кафедрой финансов, Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт» (ул. Чкалова, 17, Харьков, 61070, Украина)

Кащєєва Ирина Александровна – аспирантка, кафедра финансов, Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт» (ул. Чкалова, 17, Харьков, 61070, Украина)

E-mail: irina.kashcheeva@gmail.com

Bozhko V. P., Kashcheeva I. A. Analysis of Modern State of Engineering Industry of Ukraine

The article studies the modern state of engineering companies of Ukraine. It proves importance of the engineering industry, state and level of development of which is the main indicator of economic and, first of all, industrial development of the country. It reveals main problems of engineering companies, which arise under modern economic conditions and slow down or even stop their development. The studied material is used for development of recommendations on improvement of the state and solution of main problems of the engineering industry of Ukraine.

Key words: engineering industry, branch, industry, economy, products, potential.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 9.

Bozhko Valeriy P. – Doctor of Sciences (Engineering), Professor, Head of the Department of Finance, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute» named after M. Ye. Zhukovskiy (vul. Chkalova, 17, Kharkiv, 61070, Ukraine)

Kashcheeva Irina A. – Postgraduate Student, Department of Finance, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute» named after M. Ye. Zhukovskiy (vul. Chkalova, 17, Kharkiv, 61070, Ukraine)

E-mail: irina.kashcheeva@gmail.com

Машинобудування є однією найважливіших галузей промисловості, бо має вплив на ефективність та продуктивність багатьох сфер економічної діяльності країни. В економіці України перед машинобудівними підприємствами постають проблеми підвищення рівня конкурентоспроможності на міжнародному ринку та залучення додаткових фінансових і матеріальних ресурсів, чим і зумовлена актуальність даного дослідження. На відміну від інших держав світу, машинобудування України базується на технологіях, що залишилися з часів Радянського Союзу. Це знижує її конкурентоспроможність та можливість на світовому ринку. На сучасному етапі розвитку світової економіки її особливістю є те, що найбільш конкурентоспроможними є не окремі суб'єкти господарювання, а об'єднання чи групі утворення підприємств. Це пояснюється тим, що дані структури здатні забезпечувати вироблення та реалізацію необхідних рішень у короткостроковому періоді та адаптацію щодо змін, які відбуваються в економіці. Задля виходу машинобудування із ситуації, що склалася, необхідно провести аналіз сучасного стану машинобудівних підприємств [2, 3].

Вивченням розвитку та стану машинобудівної галузі займається велика кількість вітчизняних вчених: Н. Іванова, П. Перерва, В. Дікань, А. Яковлев, О. Кузьмін, І. Швець, О. Маслак, В. Лишиленко, П. Орлов, Л. Ліпич, Я. Кудря, Т. Жуковська, Р. Скриньковський, Н. Карачина, В. Зазарченко, А. Золотарьов та інші. Проте, постійне виникнення проблем в динаміці змін у машинобудуванні потребує постійного оновлення, адаптованого до сучасного економічного стану країни та світу [2, 4, 8, 9].

Метою статті є визначення ролі машинобудівної галузі в загальній структурі промисловості України, виявлення основних проблем розвитку машинобудування, запропонування деяких перспективних напрямків розвитку та пропозиції стосовно вирішення виявлених проблем.

Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження вирішувалися такі завдання:

- ✦ провести аналіз машинобудівних підприємств України з ринкових позицій;
- ✦ за результатами проведеного аналізу виявити основні тенденції та перспективи розвитку машинобудівної галузі України;
- ✦ виявити основні проблеми розвитку машинобудівної галузі України;
- ✦ запропонувати рекомендації стосовно вирішення існуючих проблем.

Машинобудування – важлива галузь промисловості розвинутих країн світу. Воно значною мірою визначає не лише галузеву структуру промисловості, але й її розміщення. Рівень розвитку машинобудування є одним з основних показників економічного, і насамперед промислового розвитку країни.

На початку 1990-х р. машинобудування опинилося в кризовій ситуації. Знижувалася оновлюваність виробів, знос основних фондів досяг 50%, середній вік працівників наблизився до 50 років. Лише близько чверті нових технологій відповідали світовому рівню.

Машинобудування України як потужний сектор промисловості на сьогоднішній день розглядається як найбільший комплекс, від діяльності якого залежить

конкурентоспроможність товарів і послуг як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, він об'єднує 11267 підприємств, з яких 146 – великих, 1834 – середніх та 9287 – малих з виробництва різноманітних машин і устаткування, приладів і апаратури, тощо. У машинобудуванні зосереджено понад 15% вартості основних засобів і майже 6% оборотних активів вітчизняної промисловості та понад 22% кількості найманих працівників. Машинобудівні підприємства є одними з найбільш постраждалих від економічної кризи. Через зменшення зовнішнього попиту відбулося зниження експорту продукції машинобудування, зменшення обсягів виробництва та збільшення кількості готової продукції на складах, погіршення фінансових результатів. Між тим, від рівня розвитку машинобудування залежать темпи та масштаби впровадження науково-технічних досягнень в галузях – споживачах машинобудівної продукції [1, 5].

Найбільш стабільними й успішними на українському ринку є такі машинобудівні підприємства як ВАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. Фрунзе», ДП завод «Електроважмаш», концерн «Крюківський вагонобудівний завод», Державне науково-виробниче підприємство «Об'єднання «Комунар», Державне підприємство «Харківський машинобудівний завод «ФЕД», ПАТ «Новокраматорський машинобудівний завод» та ін. [1, 3, 8].

Дослідження взаємозв'язку основних показників машинобудівельних підприємств та підприємств промисловості у динаміці за період з 2006 по 2011 рр. представлено в *табл. 1*.

Аналіз *табл. 1* показує, що спостерігається чіткий взаємозв'язок розвитку промислових підприємств та підприємств машинобудування, кількість яких протягом всього періоду, що досліджується, повільно зростає.

Варто відмітити деяке зростання малих підприємств, переважна більшість яких створюється завдяки державному стимулюванню, а саме – шляхом надання податкових пільг, різних умов кредитування та ін. Кількість підприємств, як видно із *табл. 1*, повільно зростає. Це зумовлено розвитком економіки держави, а отже, все зростаючим попитом на продукцію промислових підприємств. Однак більшість машинобудівних підприємств знаходиться в скрутному стані, постійно перебувають в пошуках ринків збуту своєї продукції. Особливо це стосується підприємств важкого і транспортного машинобудування.

Надзвичайно важливим для аналізу показником являється рентабельність операційної діяльності промислових підприємств і підприємств машинобудування, динаміка якої приведена на *рис. 1*.

Як видно із періоду дослідження (див. *рис. 1*), найменша рентабельність промислових підприємств і машинобудування була у кризовому 2009 р. В останні роки вона дещо виросла, але є ще недостатньою для швидкого розвитку підприємств. Слід також відмітити, що підприємства промисловості та підприємства машинобудування мають схожі тенденції зміни показника рентабельності операційної діяльності (спади і підвищення показника проходять приблизно в одні часові інтервали).

Динаміка показників підприємств промисловості та машинобудування України [2, 7, 8, 9]

Показник	Період часу (рік)					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Загальна кількість підприємств</i>						
Промисловості	55012	55342	51765	51017	51324	52456
Машинобудування	11502	11537	11429	11388	11402	11527
<i>Загальна кількість малих підприємств</i>						
Промисловості	44212	44249	43879	43297	43389	44212
Машинобудування	9312	9344	9306	9277	9308	9321
<i>Рентабельність операційної діяльності підприємств, %</i>						
Промисловості	5,7	5,45	4,2	4,0	4,6	4,8
Машинобудування	3,6	3,64	3,49	3,31	3,45	3,55
<i>Обсяги експорту продукції, дол. США</i>						
Машинобудування	4,64	5,56	8,48	10,9	3,94	8,97
<i>Обсяги імпорту продукції, дол.США</i>						
Машинобудування	10,05	13,7	19,77	26,65	4,67	18,8

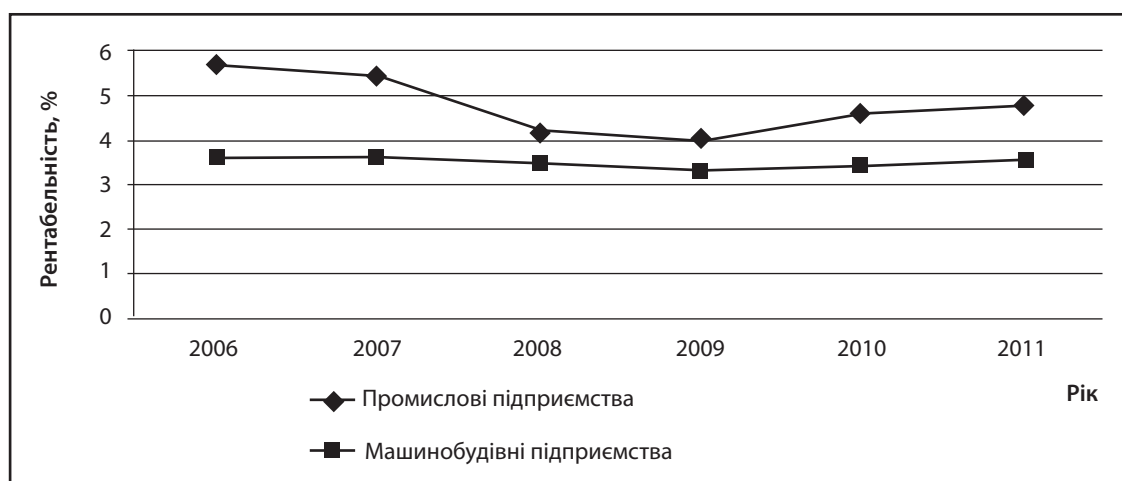

Рис. 1. Рентабельність операційної діяльності підприємств [8, 9]

Також слід зауважити що машинобудівна галузь в Україні є експортоорієнтованою, на зовнішні ринки реалізується близько половини виробленої продукції. При цьому експорт недиверсифікований і припадає переважно на країни СНД (насамперед Росію), які також сильно постраждали від кризи. У результаті чого різке скорочення інвестиційної активності у 2009 р. на основних ринках збуту призвело до зменшення експорту продукції машинобудування на 37% – до 6,89 млрд дол.США. У першій половині 2010 р., за рахунок поступового відновлення інвестиційного попиту на зовнішніх ринках, відбулося зростання експорту продукції машинобудування, порівняно з відповідним періодом попереднього року, більш ніж на 40% – до 3,94 млрд дол. США (див. табл. 1).

У 2010 р. обсяги імпорту зазначеної продукції зросли на 32,3% – до 4,67 млрд дол. США. Незважаючи на окремі значні успіхи в таких галузях, як авіакосмічна, виробництво енергетичного устаткування, важке і транспортне машинобудування та деяких інших, стан галузі у цілому не відповідає сучасним вимогам як вітчизняної

економіки, так і світової. Насамперед, в Україні відсутній ряд високотехнологічних галузей, що визначають експортні позиції. Питома вага експорту в інші країни є незначною. За якістю та технологічними рішеннями виробу радіоелектроніки, побутові прилади, сільськогосподарські та шляхобудівні машини, а також ціла низка інших товарів значно програють зарубіжним аналогам [2, 4, 5].

Ще однією причиною зменшення прибутковості підприємств машинобудівного комплексу України є зменшення обсягу виробництва продукції. Обсяг продукції підприємств на ринку наведено в табл. 2.

Значну роль у зниженні обсягів виробництва в 2009 р. зіграло зменшення закордонних поставок сировини, матеріалів, енергоресурсів, напівфабрикатів та комплектуючих, входження на ринок більш дешевої та якісної імпортованої продукції. У першому півріччі 2008 р. відбулося зростання цін на метал, яке призвело до збільшення вартості кінцевої продукції. Через скорочення світового попиту на ринку машинобудівної продукції підприємства втратили зарубіжні ринки збуту. 2010 р. є часом подолання

кризових явищ, відновлення виробничих потужностей, нарощування обсягів виробництва та, відповідно, зростання обсягів реалізованої продукції. На сьогодні значна увага приділяється освоєнню та підготовці випуску нових видів продукції, упровадженню нових технологій, технічному переозброєнню виробництва, а саме розвитку науково-технічної діяльності, розробка та впровадження інновацій є запорукою успішного функціонування та покращення стану машинобудівної галузі [5, 9].

що гальмують розвиток конкурентоспроможності продукції машинобудування України. Кількість збиткових підприємств зростає з кожним роком. Відбулося погіршення експортно-імпортних відносин. Однак машинобудівний комплекс України має значний інноваційний потенціал, значні можливості до формування нових і посилення існуючих конкурентних переваг як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках, що дає велику надію на відродження галузі. ■

Таблиця 2

Динаміка обсягів реалізованої промислової продукції в Україні (тис. грн) [3, 5, 9].

Обсяг реалізації продукції	Рік					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Промислових підприємств	551729	717076,7	917035,5	806345,8	954232,7	985458,4
Машинобудівних підприємств	68731	72456	81231	70560	88659	90325

Ми виділили ряд факторів, що призвели до зменшення виробництва:

- ✦ скорочення зовнішнього попиту на машинобудівну продукцію, спричинене рецесійними процесами у світовій економіці, що призвело до втрат експортерами зовнішніх ринків збуту, а звідси – до неможливості отримання прибутків, відсутності обігових коштів для розвитку виробництва, зростання заборгованості по заробітній платі тощо;
- ✦ зменшення попиту на продукцію машинобудування на внутрішньому ринку. Це пов'язано зі зниженням купівельної спроможності вітчизняних споживачів;
- ✦ заморожено споживче кредитування.

Таким чином, у результаті скорочення попиту на продукцію машинобудування, в умовах погіршення умов кредитування та нестачі ліквідності виробники, у першу чергу, намагаються реалізувати продукцію, що знаходиться в наявності на складах без нарощування обсягів виробництва.

Управління машинобудівним підприємством в умовах кризи має бути спрямоване на збільшення надходження фінансових ресурсів та зменшення поточних витрат. Увагу слід приділити розвитку наукоємних і високотехнологічних виробництв. Це приведе до зниження матеріалоємності продукції, до покращення якості та виходу виробництва на новий рівень, що дозволить зайняти нові ніші на світовому ринку. Для успішного розвитку машинобудування в Україні необхідно підтримувати конкурентоспроможність продукції на світовому ринку. Для цього потрібно забезпечити високу якість продукції, її надійність та довговічність, що вимагає великих інвестиційних вливань у наукове забезпечення та оновлення технологічного парку виробництва.

ВИСНОВКИ

Машинобудування України перебуває у складному фінансовому становищі. Було виявлено ряд чинників,

ЛІТЕРАТУРА

1. **Барташевська Ю. М.** Розвиток машинобудування України: стан, проблеми, перспективи / Ю. М. Барташевська // *Європейський вектор економічного розвитку*. – 2010. – № 1. – С. 19 – 25.
2. **Іванова Н.** Инновационная сфера: Итоги столетия / Н. Иванова // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2001. – № 8. – С. 22 – 34.
3. **Иноземцев В. Л.** Технологический прогресс и социальная поляризация в XXI столетии / В. Л. Иноземцев // *Политические исследования*. – 2000. – № 6. – С. 28 – 29.
4. **Лишиленко В. І.** Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : навч. посіб. / В. І. Лишиленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 325 с.
5. **Літвінов Є. І.** Здобуття конкурентних переваг у глобальній економіці / Є. І. Літвінов // *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі*. – 2008. – № 4. – С. 120 – 128.
6. **Хмелевський О. І.** Оцінка якості в інноваційно-інвестиційному розвитку підприємств машинобудування / О. І. Хмелевський // *Економіст*. – 2008. – № 3. – С. 50 – 53.
7. **Макаренко І. О.** Механізм фінансової стабілізації машинобудівного підприємства в ринкових умовах / І. О. Макаренко // *Актуальні проблеми економіки*. – 2006. – № 1. – С. 31 – 37.
8. **Карачина Н. Р.** Комплексна економічна оцінка машинобудівних підприємств в умовах нестабільності / Н. Р. Карачина // *Економіст*. – 2009. – № 11. – С. 32 – 37.
9. **Скриньковський Р. М.** Методика оцінювання інвестиційної привабливості підприємств машинобудування / Р. М. Скриньковський // *Актуальні проблеми економіки*. – 2008. – № 7. – С. 228 – 240.

REFERENCES

- Bartashevska, Yu. M. "Rozvytok mashynobuduvannia Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy [Development of engineering Ukraine: status, problems and prospects]." *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 1 (2010): 19-25.
- Ivanova, N. "Innovatsionnaia sfera: Itogi stoletia [Innovative sphere: Results of the century]." *Mirovaia ekonomika i mezh-dunarodnye otnosheniia*, no. 8 (2001): 22-34.

Inozemtsev, V. L. "Tekhnolohycheskyi prohress y sotsyalnaia poliaryzatsiya v XXI stoletyy [Technological and social polarization in the XXI century]." *Polytycheskiye yssledovaniya*, no. 6 (2000): 28-29.

Khmelevskiy, O. I. "Otsinka yakosti v innovatsiino-investytsiynomu rozvytku pidpriemstv mashynobuduvannya [Quality assessment of innovation and investment in the development of mechanical engineering]." *Ekonomist*, no. 3 (2008): 50-53.

Karachina, N. R. "Kompleksna ekonomichna otsinka mashynobudivnykh pidpriemstv v umovakh nestabilnosti [Comprehensive economic evaluation of engineering companies in an unstable]." *Ekonomist*, no. 11 (2009): 32-37.

Lyshylenko, V. I. *Rozmishchennia produktyvnykh syl i regionalna ekonomika* [Placement of the productive forces and regional economy]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2006.

Litvinov, Ie. I. "Zdobuttia konkurentnykh perevah u hlobalnii ekonomitsi [Gaining competitive advantage in the global economy]." *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi*, no. 4 (2008): 120-128.

Makarenko, I. O. "Mekhanizm finansovoi stabilizatsii mashynobudivnoho pidpriemstva v rynkovykh umovakh [Financial stabilization mechanism building enterprise in market conditions]." *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1 (2006): 31-37.

Skrinkovskiy, R. M. "Metodyka otsiniuvannya investytsiino pryvabyvosti pidpriemstv mashynobuduvannya [Methods of evaluation of investment attractiveness of engineering enterprises]." *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 7 (2008): 228-240.

УДК 338.242

НАПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИРОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ЦИКЛА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УГОЛЬНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

ОРЛОВА Н. С., КУЛИКОВА Н. А.

УДК 338.242

Орлова Н. С., Куликова Н. А. Направления инвестирования технологического цикла промышленных предприятий угольной отрасли Украины

В статье исследованы возможности реформирования угольной промышленности Украины исходя из разработанных мероприятий в рамках государственной экономической и инвестиционной политики. Рассмотрена математическая модель оптимального распределения ограниченных инвестиций между технологическими звеньями шахты, что позволит повысить пропускные способности технологических звеньев и даст возможность повысить производственную мощность шахты в целом. Разработаны направления инвестирования технологического процесса угольных предприятий Украины для улучшения использования их производственных мощностей и повышения эффективности их работы.

Ключевые слова: инвестирование, угольная отрасль, технологическое звено, производственная мощность.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул:** 9. **Библ.:** 8.

Орлова Наталья Сергеевна – доктор наук по государственному управлению, профессор, кафедра финансов, Донецкий государственный университет управления (ул. Челюскинцев, 163а, Донецк, 83050, Украина)

E-mail: 80677245849@mail.ru

Куликова Наталья Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики и управления, Донбасский государственный технический университет (пр. Ленина, 16, Алчевск, 94204, Украина)

E-mail: kylikova_07@mail.ru

УДК 338.242

Орлова Н. С., Куликова Н. А. Напрямки інвестування технологічного циклу промислових підприємств вугільної галузі України

У статті досліджено можливості реформування вугільної промисловості України виходячи з розроблених заходів у рамках державної економічної та інвестиційної політики. Розглянуто математичну модель оптимального розподілу обмежених інвестицій між технологічними ланками шахти, що дозволить підвищити пропускні здатності технологічних ланок і дасть можливість підвищити виробничу потужність шахти в цілому. Розроблені напрями інвестування технологічного процесу вугледобувних підприємств України для поліпшення використання їх виробничих потужностей і підвищення ефективності їх роботи.

Ключові слова: інвестування, вугільна галузь, технологічна ланка, виробнича потужність.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул:** 9. **Бібл.:** 8.

Орлова Наталья Сергеевна – доктор наук з державного управління, професор, кафедра фінансів, Донецький державний університет управління (вул. Челюскінців, 163а, Донецьк, 83050, Україна)

E-mail: 80677245849@mail.ru

Куликова Наталія Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки і управління, Донбаський державний технічний університет (пр. Леніна, 16, Алчевськ, 94204, Україна)

E-mail: kylikova_07@mail.ru

UDC 338.242

Orlova N. S., Kulikova N. A. Directions of Investing Into Technological Cycle of Industrial Enterprises in the Coal Industry of Ukraine

The article studies possibilities of reformation of the coal industry of Ukraine on the basis of the measures developed within the state economic and investment policy. It considers a mathematical model of optimal distribution of limited investments between technological units of a mine, which would allow increase of production capacity of a mine in general. It develops directions of investing the technological process of the coal mining enterprises of Ukraine for improvement of use of their production capacities and increase of efficiency of their operation.

Key words: investing, coal industry, technological unit, production capacity.

Pic.: 3. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 9. **Bibl.:** 8.

Orlova Natalya S. – Doctor of Sciences (State Administration), Professor, Department of Finance, Donetsk State University of Management (vul. Chelyuskintsev, 163a, Donetsk, 83050, Ukraine)

E-mail: 80677245849@mail.ru

Kulikova Natalya A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics and Management, Donbas State Technical University (pr. Lenina, 16, Alchevsk, 94204, Ukraine)

E-mail: kylikova_07@mail.ru

Inozemtsev, V. L. "Tekhnolohycheskyi prohress y sotsyalnaia poliaryzatsiya v XXI stoletyy [Technological and social polarization in the XXI century]." *Polytycheskiye yssledovaniya*, no. 6 (2000): 28-29.

Khmelevskiy, O. I. "Otsinka yakosti v innovatsiino-investytsiynomu rozvytku pidpriemstv mashynobuduvannia [Quality assessment of innovation and investment in the development of mechanical engineering]." *Ekonomist*, no. 3 (2008): 50-53.

Karachina, N. R. "Kompleksna ekonomichna otsinka mashynobudivnykh pidpriemstv v umovakh nestabilnosti [Comprehensive economic evaluation of engineering companies in an unstable]." *Ekonomist*, no. 11 (2009): 32-37.

Lyshylenko, V. I. *Rozmishchennia produktyvnykh syl i regionalna ekonomika* [Placement of the productive forces and regional economy]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2006.

Litvinov, Ie. I. "Zdobuttia konkurentnykh perevah u hlobalnii ekonomitsi [Gaining competitive advantage in the global economy]." *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi*, no. 4 (2008): 120-128.

Makarenko, I. O. "Mekhanizm finansovoi stabilizatsii mashynobudivnoho pidpriemstva v rynkovykh umovakh [Financial stabilization mechanism building enterprise in market conditions]." *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1 (2006): 31-37.

Skrinkovskiy, R. M. "Metodyka otsiniuvannia investytsiino pryvabyvosti pidpriemstv mashynobuduvannia [Methods of evaluation of investment attractiveness of engineering enterprises]." *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 7 (2008): 228-240.

УДК 338.242

НАПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИРОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ЦИКЛА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УГОЛЬНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

ОРЛОВА Н. С., КУЛИКОВА Н. А.

УДК 338.242

Орлова Н. С., Куликова Н. А. Направления инвестирования технологического цикла промышленных предприятий угольной отрасли Украины

В статье исследованы возможности реформирования угольной промышленности Украины исходя из разработанных мероприятий в рамках государственной экономической и инвестиционной политики. Рассмотрена математическая модель оптимального распределения ограниченных инвестиций между технологическими звеньями шахты, что позволит повысить пропускные способности технологических звеньев и даст возможность повысить производственную мощность шахты в целом. Разработаны направления инвестирования технологического процесса угольных предприятий Украины для улучшения использования их производственных мощностей и повышения эффективности их работы.

Ключевые слова: инвестирование, угольная отрасль, технологическое звено, производственная мощность.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул:** 9. **Библ.:** 8.

Орлова Наталья Сергеевна – доктор наук по государственному управлению, профессор, кафедра финансов, Донецкий государственный университет управления (ул. Челюскинцев, 163а, Донецк, 83050, Украина)

E-mail: 80677245849@mail.ru

Куликова Наталья Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики и управления, Донбасский государственный технический университет (пр. Ленина, 16, Алчевск, 94204, Украина)

E-mail: kylikova_07@mail.ru

УДК 338.242

Орлова Н. С., Куликова Н. А. Напрямки інвестування технологічного циклу промислових підприємств вугільної галузі України

У статті досліджено можливості реформування вугільної промисловості України виходячи з розроблених заходів у рамках державної економічної та інвестиційної політики. Розглянуто математичну модель оптимального розподілу обмежених інвестицій між технологічними ланками шахти, що дозволить підвищити пропускні здатності технологічних ланок і дасть можливість підвищити виробничу потужність шахти в цілому. Розроблені напрями інвестування технологічного процесу вугледобувних підприємств України для поліпшення використання їх виробничих потужностей і підвищення ефективності їх роботи.

Ключові слова: інвестування, вугільна галузь, технологічна ланка, виробничу потужність.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул:** 9. **Бібл.:** 8.

Орлова Наталья Сергеевна – доктор наук з державного управління, професор, кафедра фінансів, Донецький державний університет управління (вул. Челюскінців, 163а, Донецьк, 83050, Україна)

E-mail: 80677245849@mail.ru

Куликова Наталія Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки і управління, Донбаський державний технічний університет (пр. Леніна, 16, Алчевськ, 94204, Україна)

E-mail: kylikova_07@mail.ru

UDC 338.242

Orlova N. S., Kulikova N. A. Directions of Investing Into Technological Cycle of Industrial Enterprises in the Coal Industry of Ukraine

The article studies possibilities of reformation of the coal industry of Ukraine on the basis of the measures developed within the state economic and investment policy. It considers a mathematical model of optimal distribution of limited investments between technological units of a mine, which would allow increase of production capacity of a mine in general. It develops directions of investing the technological process of the coal mining enterprises of Ukraine for improvement of use of their production capacities and increase of efficiency of their operation.

Key words: investing, coal industry, technological unit, production capacity.

Pic.: 3. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 9. **Bibl.:** 8.

Orlova Natalya S. – Doctor of Sciences (State Administration), Professor, Department of Finance, Donetsk State University of Management (vul. Chelyuskintsev, 163a, Donetsk, 83050, Ukraine)

E-mail: 80677245849@mail.ru

Kulikova Natalya A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics and Management, Donbas State Technical University (pr. Lenina, 16, Alchevsk, 94204, Ukraine)

E-mail: kylikova_07@mail.ru

Угольная промышленность является базовой отраслью страны, ее дальнейшее развитие тесно связано с состоянием экономики и инвестиционными возможностями государства.

Эффективность работы предприятий угольной отрасли определяется совместным действием природных и индустриальных факторов, при этом обеспечение стабильной работы этих предприятий сдерживается нехваткой бюджетных средств на обновление шахтного фонда и отсутствием эффективного механизма адресного инвестирования.

Рыночные трансформации в экономике Украины происходят в условиях острого дефицита инвестиционных ресурсов, что свидетельствует о низких темпах обновления оборудования промышленных предприятий и ускорения его морального и физического износа, с одной стороны, и неполной загрузки производственных мощностей предприятий в результате кризисных явлений, – с другой. Данные обстоятельства обуславливают необходимость разработки методов оценки уровня использования производственных мощностей, выявления инвестиционных возможностей улучшения их использования как важного фактора повышения эффективности производства.

Решению проблем оценки уровня использования производственной мощности промышленных предприятий угольной отрасли уделяется постоянное внимание со стороны ученых. Исследованию данной проблемы посвящены работы Воскресенского Б. В., Гавришкина А. С., Евдокимова Ф. И., Кваши Я. Б., Маниловского Р. Г., Москаленко О. П., Орлова А. А., Тарасюк Г. Н., Петровича И. М., Скударя Г. М., Слижиса М. У., Швеца И. Б.

Состояние проблемы порождает потребность в новых теоретических разработках и практических рекомендациях по оценке инвестиционных возможностей производственных мощностей предприятий угольной отрасли, обеспечивающих увеличение угледобычи.

Целью данной работы является оценка приоритетности направлений инвестирования технологического процесса угледобывающих предприятий Украины для улучшения использования их производственных мощностей и повышения эффективности работы.

Согласно Концепции реформирования угольной отрасли Украины, распоряжением Кабинета Министров Украины от 14.05.2008 г. № 737-г основным фактором, ограничивающим развитие отрасли, является недостаточный объем инвестиций, который на сегодняшний момент не дает возможности опережающего ввода производственных мощностей [1]. Ежегодная инвестиционная составляющая для воспроизводства основных фондов должна составлять 5 – 7 млрд грн.

Министерство энергетики и угольной промышленности Украины разработало ряд проектов законодательных актов, которые имеют определяющее значение для продолжения реформ угольной отрасли, а именно: Закон Украины «О государственной поддержке предприятий угольной промышленности», Закон Украины «О приватизации предприятий угольной отрасли», Закон Украины «О основах функционирования рынка угольной продукции». Также подготовлена программа

масштабных преобразований в отрасли, результатом которой должны стать приватизация перспективных шахт и закрытие бесперспективных.

Программой реформ Президента Украины на 2010 – 2014 гг. предусмотрено реформирование и базовых отраслей промышленности, в том числе и угольной.

Основными целями реформ являются:

- ✦ создание экономически эффективной безубыточной угольной отрасли, которая обеспечивает экономику сырьем по конкурентным на мировом рынке ценам;
- ✦ эффективное перераспределение высвобожденных трудовых ресурсов в другие отрасли экономики.

Для достижения этих целей необходимым является решение следующих задач:

- ✦ либерализовать рынок угольной продукции, механизмы сбыта и ценообразования;
- ✦ приватизировать жизнеспособные предприятия отрасли и закрыть безнадежно убыточные шахты;
- ✦ перенаправить дотации с субсидирования себестоимости на переквалификацию и повышение мобильности высвобождаемых работников;
- ✦ повысить способность национального рынка труда перераспределять рабочую силу в отрасли, которые демонстрируют рост, и регионы, которые активно развиваются.

Реформа угольной отрасли должна быть тесно связана с развитием смежных отраслей промышленности, в первую очередь, электроэнергетики [2].

Реализацию стратегии преобразований в угольной отрасли планируется осуществлять в несколько этапов (табл. 1).

Решение проблем угольной отрасли, которые накапливались в течение многих лет, требует значительных капитальных вложений. В условиях ограниченных инвестиционных ресурсов необходимо определить первоочередные направления инвестирования, целью которых является активизация саморазвития угольных предприятий и повышение уровня их самостоятельности, которые основываются на критериях экономической надежности и инвестиционной привлекательности.

Неудовлетворительное финансовое состояние большинства угольных шахт, отсутствие собственных средств для модернизации звеньев производства обуславливает необходимость финансовой поддержки предприятий за счет бюджетного и внебюджетного финансирования. Исследования подтверждают, что закрытие убыточных шахт влечет за собой большие потери в экономике, чем суммарные дотации государства на поддержание их деятельности [3].

Одним из возможных путей решения проблемы повышения производственной мощности в условиях ограниченных инвестиций является оптимальное распределение инвестиций между технологическими звеньями шахты и выявление приоритетов инвестирования на микроуровне – уровне предприятия.

Содержание этапов реформ угольной промышленности в соответствии с «Программой экономических реформ Украины 2010 – 2014 гг.»

Этап реформ	Период этапа	Содержание этапа
1 этап	До конца 2010 г.	Распределение предприятий по категориям и разработка программы приватизации; подготовка предприятий к приватизации; разработка программы мероприятий повышения мобильности работников, которые высвобождаются; разработка изменений механизма государственной поддержки
2 этап	До конца 2012 г.	Либерализация рынка угля: приведение цен на уголь государственных шахт к рыночным; применение прямых договоров и развитие аукционной системы торгов углем; либерализация импорта угля; переход на систему прямых прозрачных дотаций убыточным шахтам и ликвидация ГП «Уголь Украины»; приватизация жизнеспособных шахт; ликвидация шахт, которые уже находятся на стадии закрытия/консервации/доработки запасов; внедрение программы мероприятий повышения мобильности работников, которые высвобождаются; перенаправление дотаций на переквалификацию и адаптацию работников, которые высвобождаются; повышение эффективности работы службы занятости, ориентирование ее на перераспределение кадров в региональном и межрегиональном масштабе, используя успешную международную практику в этой отрасли
3 этап	До конца 2014 г.	Поэтапное прекращение субсидирования операционных расходов государственных шахт при увеличении финансирования реструктуризации шахт и социальной поддержки работников, которые высвобождаются (до 2016 г.)

С внедрением высокопроизводительного добычного оборудования для предприятий угольной отрасли особую актуальность приобретает задача оптимального инвестирования по технологическим звеньям, в основу которой положена структура производственного процесса шахты. Одним из методов определения приоритетных направлений инвестирования для угольных шахт может быть использование модели оптимального инвестирования. Сущность этой модели состоит в том, что инвестиционные ресурсы будут направляться в технологические звенья, которые имеют наименьшую пропускную способность и ограничивают объем добычи. Повышение пропускных способностей даст возможность увеличить производственную мощность шахты в целом и обеспечивает выполнение основных принципов организации производства: непрерывность, ритмичность и пропорциональность.

Технологическая структура шахты может быть представлена в виде цепочки технологических звеньев, изображенной на рис. 1.

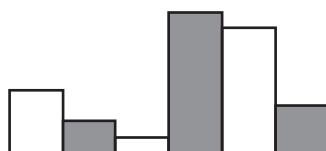

Рис. 1. Исходная технологическая структура шахты

Группировка представляет собой процесс систематизации, или упорядочения, первичных данных о пропускной способности каждого технологического звена с целью извлечения содержащейся в них информации. Гистограмма используется для графического представления распределений непрерывно варьирующих признаков и состоит из примыкающих друг к другу прямоугольников, как показано на рис. 1. Основание и высота каждого прямоугольника определяется пропускной способностью звена и эффективностью инвестирования в технологическое звено.

Каждое j -тое звено последовательной цепочки (например: очистные, подготовительные, проходческие работы; подземный транспорт; вентиляция и др.) будем характеризовать двумя параметрами p^j и v^j – пропускной способностью звена и эффективностью инвестирования в технологическое звено.

Примем, что пропускная способность шахты определяется пропускной способностью звена (группы звеньев) с наименьшей производительностью [4]. В дальнейшем это звено (группу звеньев) будем называть узким местом технологической цепи. Поэтому для максимизации производительности шахты в целом при распределении инвестиций между отдельными технологическими звеньями, в первую очередь, инвестиции следует направлять на ликвидацию «узкого места».

Для удобства рассуждений расположим технологические звенья шахты в порядке возрастания их пропускных способностей (рис. 2).

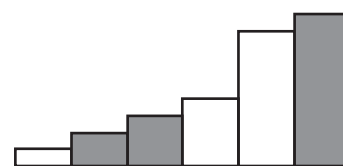

Рис. 2. Технологическая структура после соответствующей перенумерации

Рассмотрим шахту, имеющую k технологических звеньев с различными друг от друга пропускными способностями и конечными ненулевыми эффективностями. Обозначим $S_{ин}^{\Sigma}$ – общую сумму инвестирования, превышающую некоторую величину, достаточную чтобы пропускные способности всех звеньев шахты сравнялись между собой. Найдем конечную последовательность инвестиций:

$$S_{ин}^{1,2}, S_{ин}^{1,2,3}, S_{ин}^{1,2,3,4}, \dots, S_{ин}^{1,2,\dots,k}, \quad (1)$$

члены которой удовлетворяют условию:

$$0 < S_{ин}^{1,2} < S_{ин}^{1,2,3} < S_{ин}^{1,2,3,4} < \dots < S_{ин}^{1,2,\dots,k} < S_{ин}^{\Sigma} \quad (2)$$

такую, что при инвестировании суммы $S_{ин} = S_{ин}^{1,2,\dots,j}$ ($j = 2, 3, \dots, k$) пропускные способности звеньев с первого по j -тое становятся равными. Опишем также алгоритм распределения инвестиций между отдельными технологическими звеньями.

Первый член последовательности (1) находится по формуле:

$$S_{ин}^{1,2} = \frac{(p^2 - p^1)}{v^1} \quad (3)$$

Если сумма инвестирования $S_{ин}$ удовлетворяет неравенству $0 < S_{ин} \leq S_{ин}^{1,2}$, то все средства следует направлять на увеличение пропускной способности первого звена.

При инвестировании в размере $S_{ин} = S_{ин}^{1,2}$ пропускные способности первых двух звеньев сравниваются. После этого узким местом становится объединенный участок, включающий первые два звена. Эффективность объединенного участка $v^{1,2}$ может быть найдена из уравнения:

$$\frac{1}{v^1} + \frac{1}{v^2} = \frac{1}{v^{1,2}} \quad (4)$$

Второй член последовательности (1) находится по формуле:

$$S_{ин}^{1,2,3} = S_{ин}^{1,2} + \frac{(p^3 - p^2)}{v^{1,2}} \quad (5)$$

Если $S_{ин}^{1,2} < S_{ин} < S_{ин}^{1,2,3}$, то часть инвестиций в размере $S_{ин} = S_{ин}^{1,2}$ следует распределить описанным выше способом (направлять на увеличение пропускной способности первого звена). После этого часть инвестиций в размере $\Delta S_{ин} = (S_{ин} - S_{ин}^{1,2})$ следует распределить между первым и вторым звеном так, чтобы пропускные способности этих звеньев увеличились на одну и ту же величину. Обозначим x^1 и x^2 – искомые суммы, инвестируемые в первое и второе звено. Тогда имеем систему

$$\Delta S_{ин} = x^1 + x^2, \quad x^1 \cdot v^1 = x^2 \cdot v^2, \quad (6)$$

откуда находим

$$x^1 = \frac{\Delta S_{ин} \cdot v^2}{v^1 + v^2}, \quad (7)$$

$$x^2 = \frac{\Delta S_{ин} \cdot v^1}{v^1 + v^2}. \quad (8)$$

При $S_{ин} = S_{ин}^{1,2,3}$ пропускные способности первых трех звеньев сравниваются. После этого узким местом становится объединенный участок первого, второго и третьего звена. Эффективность этого объединенного участка $v^{1,2,3}$ может быть найдена из уравнения.

$$\frac{1}{v^{1,2}} + \frac{1}{v^3} = \frac{1}{v^{1,2,3}} \quad (9)$$

В соответствии с представленной моделью для максимизации пропускной способности шахты инвестирование следует осуществлять в «узкое место» технологической цепи. «Узким местом», после соответствующей перенумерации, является либо первое технологическое звено, либо объединенный участок, включающий группу технологических звеньев с первого по j -тое ($j = 2, 3, \dots, k$) [5].

Шахтный фонд угольной промышленности Украины очень изношен. Распределение шахт Донецкой области по срокам эксплуатации имеет следующий вид: более 70 лет – 22%; от 50 до 70 лет – 25%; от 30 до 50 лет – 44%, меньше 30 лет – 9%. В течение последних лет производственные мощности постоянно снижаются вследствие системного уменьшения объемов инвестиций в угольную отрасль, поэтому шахтный фонд оценивается как критический [6]. Модель оптимального инвестирования шахт по технологическим звеньям с учетом поэтапной ликвидации «узких мест» производственного процесса может обеспечить эффективность капитальных вложений на техническое перевооружение угледобывающего производства.

Решение этой задачи означает увеличение производства продукции, повышение отдачи созданного производственного потенциала предприятий угольной отрасли.

На основе исследований можно разработать направления инвестирования на отдельных звеньях технологического процесса для повышения производственной мощности угледобывающего предприятия (рис. 3).

Ученые считают, что целый ряд специфических особенностей угольной промышленности: ограниченные запасы месторождения, горно-геологические условия, технология горных работ существенно влияют на формирование производственного потенциала [7]. Основой потенциала выступает утвержденная производственная мощность.

При определении приоритетов инвестирования целесообразно учитывать и этапы жизненного цикла угольного предприятия, так как этот подход существенно влияет на эффективность инвестиций [8].

ВЫВОДЫ

Неудовлетворительное финансовое состояние большинства угольных шахт, отсутствие собственных средств для модернизации отдельных звеньев производства обуславливает необходимость финансовой поддержки предприятий за счет дополнительных инвестиционных средств (инвестиционных проектов), формирования действенных программ реструктуризации шахт, развития направлений государственной инвестиционной политики, основанных на экономической оценке запасов, оптимальном планировании развития горных работ и соответствия техники условиям эксплуатации.

В результате исследования выявлено, что для повышения производственных мощностей предприятий угольной отрасли необходимо эффективное распределение инвестиционных ресурсов, что позволит повысить пропускные способности технологических звеньев до

оптимального уровня. В соответствии с приведенной математической моделью, инвестиционные ресурсы следует направлять в первую очередь в технологическое звено, которое имеет наименьшую пропускную способность, т. е. является «узким местом» предприятия. Политика поддержания производственной мощности шахт за счет инвестиционных ресурсов должна строиться на оценке запасов полезного ископаемого, оптимальном планировании развития фронта очистных работ и соответствии выемочной техники условиям эксплуатации. ■

А. А. Сачковська // Проблеми забезпечення сталої економіки в країні : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 21 – 22 вересня 2012 р.). – Дніпропетровськ : Наукова економічна організація «Перспектива», 2012. – С. 63 – 65.

REFERENCES

Astakhov, A. S., Kamenetskiy, L. E., and Chernegov, Yu. A. *Ekonomika gornoy promyshlennosti* [Economics of mining industry]. Moscow: Nedra, 1982.

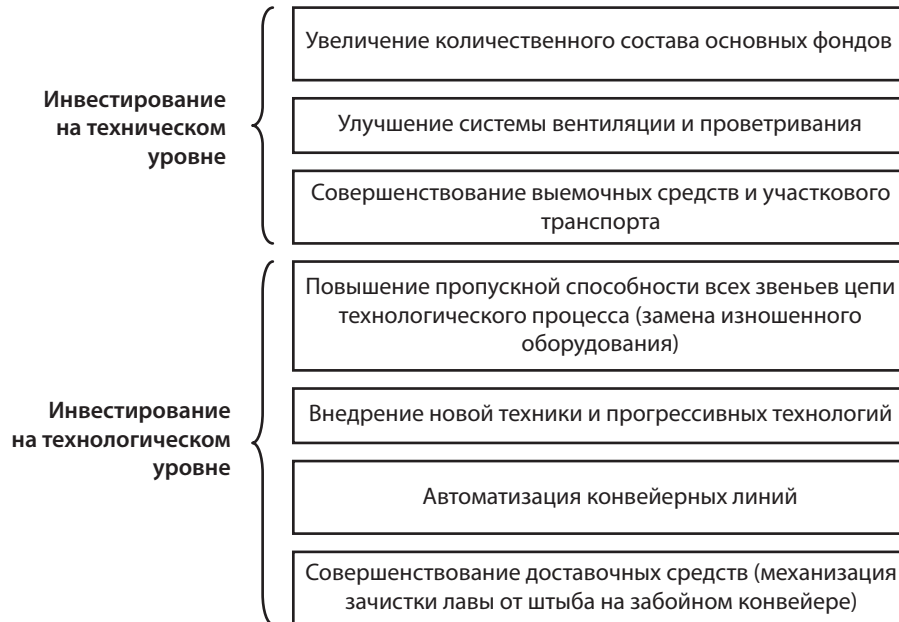

Рис. 3. Направления инвестирования технологического процесса для угледобывающего предприятия

ЛИТЕРАТУРА

1. Концепція реформування вугільної галузі України від 14 травня 2008 р. № 737-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/737-2008-%D1%80>
2. Програма економічних реформ України на 2010-2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/content/pubinfo0312.html>
3. **Фесенко І. А.** Методологія управління розвитком вугільної промисловості : монографія / І. А. Фесенко. – Донецьк : ІЕП НАН України; Алчевськ : ДонДТУ, 2010. – 490 с.
4. **Астахов А. С.** Економіка горної промисловості / А. С. Астахов, Л. Е. Каменецкий, Ю. А. Чернегов. – М. : Недра, 1982. – 408 с.
5. **Секистова Н. А.** К оптимизации инвестирования в объединение многопродуктовых горнодобывающих предприятий / Н. А. Секистова, Р. З. Хайруллин // Препринт ИПМ. – 2002. – № 7.
6. **Кабанов А. І.** Збереження шахтного фонду і проблеми реструктуризації вугільної галузі: ретроспектива та перспектива / А. І. Кабанов // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – № 1 (15). – С. 4 – 10.
7. **Евдокимов Ф. І.** Механізм управління виробничими ризиками угледобиваючих підприємств / Ф. І. Евдокимов // Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна. – 2008. – Випуск 33-2. – С. 26 – 31.
8. **Куликова Н. А.** Особливості визначення виробничого потенціалу вугільних підприємств / Н. А. Куликова,

Evdokimov, F. I. "Mekhanyzm upravleniya proyzvodstvennyy riskamy uhledobvyaiushchykh predpriyatiy [The mechanism of management of production risks of coal mining enterprises]." *Naukovi pratsi DonNTU*, no. 33-2 (2008): 26-31.

Fesenko, I. A. *Metodolohiia upravlinnia rozvytkom vuhilnoi promyslovosti* [Management Methodology development of the coal industry]. Donetsk; Alchevsk: IEP NAN Ukrainy; DonDTU, 2010.

Kabanov, A. I. "Zberezhennia shakhtnoho fondu i problemy restrukturyzatsii vuhilnoi haluzi: retrospektyva ta perspektyva [Preservation of mining assets and problems of restructuring the coal industry: Retrospective and Perspective]." *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 1(15) (2009): 4-10.

Kulikova, N. A., and Sachkovska, A. A. "Osoblyvosti vyznachennia vyrobnychoho potentsialu vuhilnykh pidpriemstv [Features of determining production potential of coal enterprises]." *Dnipropetrovsk: Perspektiva*, 2012. 63-65.

[The concept of the reform of coal industry of Ukraine dated May 14, 2008, 737-p]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/737-2008-%D1%80>.

"Prohrama ekonomichnykh reform Ukrainy na 2010-2014 рр. [Economic Reform Program of Ukraine for 2010-2014 pp.]" <http://www.president.gov.ua/content/pubinfo0312.html>

Sekistova, N. A., and Khayrullin, R. Z. "K optimizatsii investirovaniia v obedinenie mnogoproduktovykh gornodobyvaiushchykh predpriyatiy [To optimize the investment in mining association multiproduct]." *Preprint IPM*, no. 7 (2002).

НАПРЯМИ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

БІЛЯВЦЕВА К. С., ПАРХОМЕНКО О. С.

УДК 658.153.012.7

Білявцева К. С., Пархоменко О. С. Напрями управління ліквідністю машинобудівних підприємств України

У статті висвітлено основні проблеми у формуванні ліквідності машинобудівних підприємств; здійснено оцінку рівня ліквідності на прикладі ВАТ «Турбоатом». Виявлено умови, які визначають прийнятний рівень ліквідності підприємств (високий рівень ділової активності, у тому числі на зарубіжних ринках, певна дивідендна політика, ліквідність акцій підприємства, задовільний стан корпоративного управління та ін.), та окреслено основні напрями покращення фінансового стану машинобудівних підприємств, серед яких реструктуризація активів підприємства, виявлення внутрішніх резервів підвищення прибутковості виробничої діяльності, прозорість здійснення операційної, фінансової та інвестиційної діяльності та ін.

Ключові слова: ліквідність, ліквідність балансу, ліквідність підприємства, платоспроможність, фінансовий стан.

Табл.: 4. **Формул:** 1. **Бібл.:** 13.

Білявцева Катерина Сергіївна – магістрант, Українська інженерно-педагогічна академія (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)

E-mail: bilyavceva_kotic@bk.ru

Пархоменко Олена Степанівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємницької та освітньої діяльності Української інженерно-педагогічної академії (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)

E-mail: elena_parkhom@mail.ru

УДК 658.153.012.7

Білявцева Е. С., Пархоменко Е. С. Направления управления ликвидностью машиностроительных предприятий Украины

В статье определены основные проблемы формирования ликвидности машиностроительных предприятий; осуществлена оценка уровня ликвидности на примере ОАО «Турбоатом». Выявлены условия, которые определяют приемлемый уровень ликвидности предприятий (высокий уровень деловой активности, в том числе на зарубежных рынках, определенная дивидендная политика, ликвидность акций предприятия, удовлетворительное состояние корпоративного управления и др.), и обоснованы основные направления улучшения их финансового состояния, среди которых реструктуризация активов предприятия, выявление внутренних резервов повышения прибыльности производственной деятельности, прозрачность осуществления операционной, финансовой и инвестиционной деятельности и т. п.

Ключевые слова: ликвидность, ликвидность баланса, ликвидность предприятия, платежеспособность, финансовое состояние.

Табл.: 4. **Формул:** 1. **Библ.:** 13.

Білявцева Катерина Сергеевна – магістрант, Украинская инженерно-педагогическая академия (ул. Университетская, 16, Харьков, 61003, Украина)

E-mail: bilyavceva_kotic@bk.ru

Пархоменко Елена Степановна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предпринимательской и образовательной деятельности Украинской инженерно-педагогической академии (ул. Университетская, 16, Харьков, 61003, Украина)

E-mail: elena_parkhom@mail.ru

UDC 658.153.012.7

Bilyavtseva Y. S., Parkhomenko Y. S. Directions of Managing Liquidity of Engineering Companies of Ukraine

The article identifies main problems of formation of liquidity of engineering companies; it assesses the level of liquidity using the example of OJSC Turboatom. It reveals conditions, which determine an acceptable level of company liquidity (high level of economic activity, liquidity of company shares, satisfactory state of corporate management, etc.), and it justifies main directions of improvement of their financial state, which include restructuring of assets of a company, revelation of internal reserves of increase of profitability of production activity, transparency of performance of operational, financial and investment activity, etc.

Key words: liquidity, balance liquidity, company liquidity, solvency, financial state.

Tabl.: 4. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 13.

Bilyavtseva Yekaterina S. – Graduate Student, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy (vul. Universytetska, 16, Kharkiv, 61003, Ukraine)

E-mail: bilyavceva_kotic@bk.ru

Parkhomenko Yelena S. – Candidate of Science (Economics), associate professor of department of economy of entrepreneurial and educational activity of Ukrainian engineer-pedagogical academy (vul. Universytetska, 16, Kharkiv, 61003, Ukraine)

E-mail: elena_parkhom@mail.ru

Для вітчизняних підприємств у складних економічних умовах функціонування дуже важливою проблемою залишаються питання покращення рівня їхньої кредито- і платоспроможності. Вирішення цих питань потребує розробки певних заходів, спрямованих на відтворення ліквідності та платоспроможності підприємств, стабілізації їхнього фінансового стану та запобігання виникнення кризових ситуацій у фінансово-виробничій сфері.

Створюючи найбільшу активну частину основних виробничих фондів, машинобудівна промисловість істотно впливає на темпи і напрями науково-технічного прогресу в різних галузях народного господарства, зростання продуктивності праці, які визначають ефективність розвитку суспільного виробництва.

Тому існує нагальна потреба в своєчасному виявленні та подоланні кризових ситуацій, які можуть призвести до неплатоспроможності і, як наслідок, до банкрутства підприємства. Але недостатньо дослідженими є аспекти подолання фінансової кризи підприємствами машинобудівної галузі в сучасних українських реаліях. Тому метою даної роботи є виявлення основних напрямів покращення фінансового стану підприємств машинобудівного комплексу в умовах виходу з фінансово-економічної кризи.

Належний рівень фінансового стану підприємства є основною умовою його стабільного розвитку: він характеризує прибутковість, рівень розвитку підприємства, кредитоспроможність, платоспроможність (ліквідність), майновий стан, рентабельність, ділову активність та фінансову стійкість.

Дослідження фінансового стану підприємства з метою раннього виявлення ознак його кризового розвитку, що спричиняють можливість банкрутства, є складовою частиною загального фінансового аналізу. Сьогодні існує чимало емпіричних і теоретичних напрацювань щодо оцінки фінансового стану підприємств на основі розрахунку фінансових показників платоспроможності та ліквідності.

Питанням оцінки і прогнозування фінансового стану промислових підприємств і розробці активних антикризових стратегій присвячено праці багатьох науковців, у тому числі Е. Альтмана, М. В. Білошкурського, І. Н. Карпунь, Л. О. Коваленко, Н. В. Мержі, С. Я. Салиги, О. О. Терещенко, Н. М. Тюріна, Л. Фокіна, Н. В. Черниченко, А. М. Штангрет та інших.

Метою дослідження є висвітлення основних проблем у формуванні ліквідності суб'єктів господарювання та визначення напрямів оптимізації її рівня на прикладі машинобудівних підприємств України.

Найважливішим показником фінансового стану підприємства є ліквідність, сутність якої полягає в можливості підприємства в будь-який момент розрахуватися за своїми зобов'язаннями (пасивами) за допомогою майна (активів), яке є на балансі, тобто в тому, як швидко підприємство може продати свої активи, отримати грошові кошти і погасити зобов'язаність перед постачальниками і банками щодо повернення кредитів, перед бюджетом і позабюджетними централізованими фондами зі сплати податків і платежів, перед працівниками з виплати заробітної плати тощо [1].

Машинобудівні підприємства є одними з найбільш постраждалих від економічної кризи. Через зменшення зовнішнього попиту відбулося зниження експорту продукції машинобудування, скорочення обсягів виробництва та збільшення кількості готової продукції на складах, погіршення фінансових результатів; відбулося погіршення експортно-імпортних відносин. Проте машинобудівельний комплекс України має значний інноваційний потенціал, а з плином часу негативні тенденції у розвитку машинобудування дещо спадають, про що свідчать дані, наведені у *табл. 1* [2].

Важливими напрямками машинобудування в Україні є енергетичне та нафтогазове машинобудування, які у порівнянні з іншими підгалузями не так сильно постраждали від кризи, а деякі провідні підприємства

навіть показали невелике зростання. Енергетичне машинобудування включає виробництво устаткування для електростанцій і підстанцій: турбін, котлоагрегатів, трансформаторів.

До факторів, які призвели до загального зменшення виробництва, можна віднести [3]:

1) скорочення зовнішнього попиту на машинобудівну продукцію, спричинене рецесійними процесами у світовій економіці, що призвело до втрат експортерами зовнішніх ринків збуту, а звідси – неможливість отримання прибутків, відсутність обігових коштів для розвитку виробництва, зростання заборгованості по заробітній платі тощо;

2) зменшення попиту на продукцію машинобудування на внутрішньому ринку. Це пов'язано зі зниженням купівельної спроможності вітчизняних споживачів, що спричиняє в умовах погіршення умов кредитування та нестачі ліквідності першочергову реалізацію продукції, що знаходиться в наявності на складах, без нарощування обсягів виробництва.

У складних сучасних умовах функціонування буде корисним дослідити основні показники фінансового стану такого успішного, незважаючи на загальне несприятливе економічне становище в країні, підприємство енергетичного машинобудування, як ВАТ «Турбоатом». Підприємство спеціалізується на створенні та виробництві парових турбін для теплових електростанцій (ТЕС), атомних станцій (АЕС), гідравлічних турбін для гідроелектростанцій (ГЕС) і гідроакмулюючих електростанцій (ГАЕС), газових турбін для ТЕС, парогазових установок (ПГУ) та іншого енергетичного устаткування.

«Турбоатом» накопичив позитивний досвід співробітництва з турбобудівними фірмами світу (АТ «Ленінградський металічний завод» (Росія), «Сіменс» (Німеччина), міжнародний концерн «Альстом – Пауер» та іншими) щодо поставок енергетичного обладнання, у тому числі: ГЕС «Пурнарі» (Греція); ГЕС «Агуамільпа» (Мексика); крім того, було взято участь у модернізації блока № 8 потужністю 300 МВт Зміївської ТЕС (Україна) [4].

Використовуючи дані фінансової звітності ВАТ «Турбоатом» [5], проведемо аналіз ліквідності його балансу за 2009 – 2011 рр. (*табл. 2*).

Порівняння найбільш ліквідних коштів (А1) і швидколіквідних активів (А2) з найбільш терміновими зобов'язаннями (П1) і короткостроковими пасивами (П2) дозволяє оцінити поточну ліквідність. Порівняння ж активів, які повільно реалізуються, з довгострокови-

Таблиця 1

Основні показники діяльності підприємств машинобудівельного комплексу України в 2009 – 2011 рр.

Показник	Рік		
	2009	2010	2011
Фінансові результати підприємств до оподаткування (млн грн)	1974,8	7172,8	15081,2
Підприємства, які одержали збиток, у % до загальної кількості підприємств	39,3	37,6	32,3
Сума збитків (млн грн)	6384,9	3637,3	3218,7
Обсяг реалізованої промислової продукції України (млн грн)	806550,6	1065108,2	1329256,3
Обсяг реалізованої продукції машинобудівних підприємств (млн грн)	85833,0	116348,5	154184,9

Аналіз ліквідності балансу ВАТ «Турбоатом» за 2009 – 2011 рр., тис. грн

Активи	Формула розрахунку (за даними Ф.1)	2009 р.	2010 р.	2011 р.	Пасиви	Формула розрахунку	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Високоліквідні активи (А1)	р. 220 + р. 230 + р. 240	105998	183877	416593	Найбільш термінові зобов'язання (П1)	р. 530 – р. 610	13938	12839	34811
Активи, що швидко реалізуються (А2)	р. 150 + р. 170 + р. 180 + р. 190 + р. 210	66989	136314	117315	Короткострокові зобов'язання (П2)	р. 500 – р. 520	-47	-7	0
Активи, що повільно реалізуються (А3)	р. 100 + р. 110 + р. 120 + р. 130 + р. 140 + р. 250	534821	643310	903655	Довгострокові зобов'язання (П3)	р. 480	5426	5527	4612
Активи, що важко реалізуються (А4)	р. 080	630383	645072	717669	Постійні зобов'язання (П4)	р. 380 + р. 430	1045695	1190288	1562583
Баланс	р. 280	1460073	1671990	2380408	Баланс	р. 640	1460073	1671990	2380408

ми і постійними відображає перспективну ліквідність. Поточна ліквідність свідчить про платоспроможність (чи неплатоспроможність) підприємства на найближчий проміжок часу до моменту, який розглядається. Перспективна ліквідність є прогнозом платоспроможності на підставі порівняння майбутніх надходжень і платежів [7, 8, 9].

Оптимальним варіантом співвідношення активів і пасивів вважається сукупність таких нерівностей [7]:

$$A1 \geq P1; A2 \geq P2; A3 \geq P3; A4 \leq P4. \quad (1)$$

У разі, якщо одна або декілька нерівностей системи мають протилежний знак порівняно із зазначеним вище варіантом, ліквідність балансу відрізняється від абсолютної.

Фактичне співвідношення активів і пасивів на ВАТ «Турбоатом» у 2009 – 2011 рр. можна оцінити за даними табл. 3.

Таблиця 3

Ліквідність балансу ВАТ «Турбоатом» у 2009 – 2011 рр., тис. грн

2009	2010	2011
105998 ≥ 13938 A1 ≥ P1	183877 ≥ 12839 A1 ≥ P1	416593 ≥ 34811 A1 ≥ P1
66989 ≥ -47 A2 ≥ P2	136314 ≥ -7 A2 ≥ P2	117315 ≥ 0 A2 ≥ P2
534821 ≥ 5426 A3 ≥ P3	643310 ≥ 5527 A3 ≥ P3	903655 ≥ 4612 A3 ≥ P3
630383 ≤ 1045695 A4 ≤ P4	645072 ≤ 1045695 A4 ≤ P4	717669 ≤ 1562583 A4 ≤ P4
1460073 = = 1460073 A = П	1671990 = = 1671990 A = П	2380408 = = 2380408 A = П

Отримані результати розрахунків за даними ВАТ «Турбоатом» свідчать про те, що баланс підприємства є абсолютно ліквідним, тому що виконуються всі вимоги до співвідношень активів і пасивів.

Основними джерелами інформації для проведення дослідження економічних показників і виявлення відповідного рівня неплатоспроможності чи банкрутства є вибірккові систематизовані показники статей фінансової звітності.

Загрозливий стан підприємства настає внаслідок виявлення ознак критичної неплатоспроможності, що повністю відповідає фінансовому стану потенційного банкрутства, за якого коефіцієнт покриття і коефіцієнт забезпечення власними коштами наприкінці звітної періоду менші від їх нормативних значень (відповідно 2 і 0,1) [10].

Основою для визнання структури балансу господарюючого суб'єкта незадовільною, а самого суб'єкта – неплатоспроможним, є виконання хоча б однієї з таких критичних умов [4]:

1) коефіцієнт поточної ліквідності (K_n) на кінець звітної періоду має значення менше 2;

2) коефіцієнт забезпечення власними коштами ($K_{вк}$) на кінець звітної періоду має значення менше 0,1.

Розраховані показники ліквідності та платоспроможності ВАТ «Турбоатом» знаходяться загалом в межах норми (табл. 4), хоча слід зауважити, що маневреність власних оборотних коштів дещо менша за рекомендоване значення, і це за умови деякого перевищення показників ліквідності може свідчити про недоліки у сфері управління активами, зокрема, про збільшення невідрядної дебіторської заборгованості.

Проте, незважаючи на деякі перекося основних фінансових показників у порівнянні з рекомендованими значеннями, можна зробити висновок про стабільне фінансове становище ВАТ «Турбоатом».

Розрахунок показників ліквідності та платоспроможності ВАТ «Турбоатом» за групами активів і зобов'язань за 2009 – 2011 рр., част.од.

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	Рекомендовані значення
Маневреність власних оборотних коштів	0,0856	0,1224	0,1683	> 0,5
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2591	0,3861	0,5122	0,2 – 0,35
Коефіцієнт термінової ліквідності	0,7197	0,8021	0,9322	0,6 – 0,8
Коефіцієнт загальної (покриття) ліквідності	2,0275	2,1531	2,0434	>1
Коефіцієнт забезпечення власними коштами	0,4984	0,5299	0,5073	> 0,1
Частка оборотних засобів в активах	0,5679	0,6132	0,6980	≥ 0,5
Частка виробничих запасів у поточних активах	0,6083	0,5988	0,5067	≈ 0,5

Стабільний фінансовий стан ВАТ «Турбоатом» зумовлюється насамперед унікальністю його продукції, а також високим рівнем його ділової активності на зарубіжних ринках: майже 70% продукції підприємства йде на експорт, і воно успішно конкурує із французьким Alstom, німецьким Siemens, російським «Силові машини» [10]. «Турбоатом» бере активну участь у реалізації багатьох важливих інвестиційних проектів, у будівництві об'єктів паливно-енергетичного комплексу в Росії та інших країнах [11].

Також висока ліквідність ВАТ «Турбоатом» забезпечується тим, що керівництво підприємства у реалізації своєї дивідендної політики вважає за краще не виплачувати основну частину дивідендів своїм інвесторам, а залишати їх у розпорядженні підприємства [12].

Висока інвестиційна привабливість даного підприємства зумовлюється, крім того, ліквідністю його акцій на фондовому ринку і задовільним станом його корпоративного управління, у сфері якого хоча й є деякі недоліки (наприклад, відсутність МСФО звітності) [13], але на тлі основної маси підприємств машинобудівельного комплексу України ці вади виглядають незначними.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна зробити висновок про те, що ВАТ «Турбоатом» успішно здійснює свою операційну, фінансову та інвестиційну діяльність. Досвід роботи цього підприємства буде корисним для всіх підприємств машинобудівельної галузі України, основними напрямками поліпшення фінансового стану яких мають стати такі:

- ✦ реструктуризація активів підприємства;
- ✦ підвищення ділової активності підприємства за рахунок встановлення нових фінансово-господарських зв'язків із підприємствами-партнерами;
- ✦ підвищення якості продукції, оперативне реагування на зміни кон'юнктури ринку, що сприятиме підвищенню попиту на продукцію вітчизняних підприємств;
- ✦ виявлення внутрішніх резервів підвищення прибутковості виробничої діяльності, спрямування грошових коштів на модернізацію і розвиток виробництва;
- ✦ підвищення рівня корпоративного управління та інвестиційної привабливості підприємства;

- ✦ прозорість здійснення операційної, фінансової та інвестиційної діяльності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Вахович Дж. М.** Основы финансового менеджмента : учебник / Джон М. Вахович, Джеймс К. Ван Хорн. – М. : ИД «Вильямс», 2008. – 1225 с.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Машинобудівний комплекс (січень – квітень 2009 р.) / Державна підтримка українського експорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/prom/ukr/1726.html>
4. ОАО «Турбоатом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.turboatom.com.ua>
5. Річна звітність емітентів цінних паперів [Електронний ресурс] / Система розкриття інформації на фондовому ринку України. – Режим доступу : <http://www.smida.gov.ua/reestr/smreestr.php?info=at&year=&obls>
6. **Пернарівський О. В.** Моделі прогнозування неплатоспроможності підприємств та проблеми їхнього використання в Україні / О. В. Пернарівський // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 4. – С. 24 – 26.
7. **Базилінська О. Я.** Фінансовий аналіз: теорія та практика : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. Я. Базилінська. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 328 с.
8. **Ковалев В. В.** Введение в финансовый менеджмент / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 768 с.
9. **Грищенко О. В.** Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия : учебное пособие / О. В. Грищенко. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2000. – 112 с.
10. Состояние и перспективы инновационно-технологического сотрудничества предприятий России и Украины / Н. И. Комков, Л. И. Федулова, Г. Г. Балааян, Н. Н. Бондарева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eabr.org/general/upload/docs/publication/magazine/no2_2010/n7_2010_6.pdf
11. **Федулова Л. И.** Производственная кооперация предприятий Украины и Российской Федерации / Л. И. Федулова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecfor.ru/pdf.php?id=2010/5/11>
12. Мегабанк живет за счет «Турбоатома» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrrudprom.ua/digest/Megabank_givet_za_schet_IdquoTurboatomardquo.html
13. Корпоративное управление: Октябрь 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rs.concorde.ua/files/Image/Corporate_Governance_October_2011_Special_Report_RUSSIAN.pdf

REFERENCES

Bazilinska, O. Ya. *Finansovy analiz: teoriia ta praktyka* [Financial Analysis: Theory and Practice]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2009.

"Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]." <http://www.ukrstat.gov.ua>

Dzhon, M. Vakhovich, and Dzheyms, K. Van Khorn. *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Fundamentals of Financial Management]. Moscow: Viliams, 2008.

Fedulova, L. I. "Proizvodstvennaia kooperatsiia predpriatiy Ukrainy i Rossiyskoy Federatsii [Industrial cooperation of enterprises in Ukraine and the Russian Federation]." <http://www.ecfor.ru/pdf.php?id=2010/5/11>

Grishchenko, O. V. *Analiz i diagnostika finansovo-khoziaystvennoy deiatelnosti predpriatiia* [Analysis and diagnosis of the financial and economic activity of the enterprise]. Taganrog: Izd-vo TRTU, 2000.

Kovalev, V. V. *Vvedenie v finansovyy menedzhment* [Introduction to Financial Management]. Moscow: Finansy i statistika, 2006.

Komkov, N. I. and others. "Sostoianie i perspektivy innovatsionno-tehnologicheskogo sotrudnichestva predpriatiy Rossii

i Ukrainy [Status and prospects for innovation and technology cooperation of enterprises in Russia and Ukraine]." http://www.eabr.org/general/upload/docs/publication/magazine/no2_2010/n7_2010_6.pdf

"Korporativnoe upravlenie: Oktiabr 2011 [Corporate Governance: October 2011]." http://rs.concorde.ua/files/Image/Corporate_Governance_October_2011_Special_Report_RUSSIAN.pdf

"Mashynobudivnyi kompleks (sichen - kviten 2009 r.) [Mechanical engineering (January - April 2009)]." <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/prom/ukr/1726.html>

"Megabank zhivet za schet "Turboatoma" [Megabank lives by "Turboatom"]." http://www.ukrrudprom.ua/digest/Megabank_givet_za_schet_ldquoTurboatomardquo.html

"OAO «Turboatom» ["Turboatom"]." <http://www.turboatom.com.ua>

Pernarivskiy, O. V. "Modeli prohozuvannia neplatospromozhnosti pidpriemstv ta problemy ikhnyoho vykorystannia v Ukraini [Models predict insolvency problems and their use in Ukraine]." *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4 (2003): 24-26.

"Richna zvitnist emitentiv tsinnykh paperiv [Annual reporting issuers]." <http://www.smida.gov.ua/reestr/smreestr.php?info=at&year=&obls>

УДК 338.512

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ ПРИ СПОРУДЖЕННІ ВИРОБОК НА ВУГІЛЬНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

ШАШЕНКО О. О.

УДК 338.512

Шашенко О. О. Оптимізація процесу формування виробничих витрат при спорудженні виробок на вугільному підприємстві

Статтю присвячено розв'язанню актуальної проблеми підвищення конкурентоспроможності гірничодобувних підприємств на основі удосконалення управління процесом формування виробничих витрат. Обґрунтовано, що співвідношення виробничих витрат, спрямованих на спорудження та експлуатацію кріплення виробки при інших незмінних витратах у собівартості видобутку, впливає на рівень рентабельності підприємства в цілому. Встановлено, що розподіл зазначених витрат у процесі спорудження та експлуатації виробки визначає плановий рівень коефіцієнту ремонтваності кріплення виробки за критерієм максимізації прибутку. Розроблено оптимізаційні моделі співвідношення експлуатаційних витрат і витрат на спорудження виробки для випадку, коли собівартість видобутого вугілля у певній виробці гірничодобувного підприємства зростає згідно з нелінійною функцією залежно від коефіцієнта ремонтваності кріплення виробки, та для випадку, коли собівартість видобутого вугілля гірничодобувного підприємства зростає згідно з поліноміальною функцією залежно від коефіцієнта ремонтваності кріплення виробки.

Ключові слова: витрати, оптимізація витрат, вуглевидобувне підприємство, виробка, максимізація прибутку.

Рис.: 3. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 10.

Шашенко Олена Олександрівна – асистент, кафедра обліку і аудиту, Національний гірничий університет (пр. К. Маркса, 19, Дніпропетровськ, 49027, Україна)
E-mail: elena.shashenko@gmail.com

УДК 338.512

UDC 338.512

Шашенко Е. А. Оптимизация процесса формирования производственных затрат при сооружении выработок на угольном предприятии

Статья посвящена решению актуальной проблемы повышения конкурентоспособности горнодобывающих предприятий на основе совершенствования управления процессом формирования производственных затрат. Обосновано, что соотношение производственных затрат, направленных на строительство и эксплуатацию крпления выработки при прочих неизменных расходах в себестоимости добычи, влияет на уровень рентабельности предприятия в целом. Установлено, что распределение указанных расходов в процессе строительства и эксплуатации выработки определяет плановый уровень коэффициента ремонтваности крпления выработки по критерию максимизации прибыли. Разработаны оптимизационные модели соотношения эксплуатационных расходов и расходов на сооружение выработки для случая, когда себестоимость добытого угля в определенной выработке горнодобывающего предприятия возрастает по нелинейной функции в зависимости от коэффициента ремонтваности крпления выработки, и для случая, когда себестоимость добытого угля горнодобывающего предприятия возрастает по полиномиальной функции в зависимости от коэффициента ремонтваности крпления выработки.

Ключевые слова: затраты, оптимизация затрат, угледобывающее предприятие, выработка, максимизация прибыли.

Рис.: 3. **Формул.:** 2. **Библ.:** 10.

Шашенко Елена Александровна – ассистент, кафедра учета и аудита, Национальный горный университет (пр. К. Маркса, 19, Днепропетровск, 49027, Украина)
E-mail: elena.shashenko@gmail.com

Shashenko O. O. Optimisation of the Process of Formation of Production Expenses When Doing Excavation at a Coal Mining Enterprise

The article is devoted to solution of a topical problem of increase of competitiveness of coal mining enterprises on the basis of improvement of management of the process of formation of production expenses. It proves that correlation of production expenses directed at construction and use of timbering for mines, with other equal expenses in cost of mining, influences the level of profitability of an enterprise in general. It is established that distribution of the said expenses in the process of construction and exploitation of mines identifies the planning level of the ratio of repairing of mine timbering by criterion of profit maximisation. It develops optimisation models of correlation of operating expenses and expenses on mine construction for the case when cost of excavated coal in a certain mine of the coal mining enterprise grows by a non-linear function depending on the ratio of repairing of mine timbering and for the case when cost of excavated coal of the coal mining enterprise grows by a polynomial function depending on the ratio of repairing of mine timbering.

Key words: expenses, optimisation of expenses, coal mining enterprise, mine working, maximisation of profit.

Pic.: 3. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 10.

Shashenko Olena O.– Assistant, Department of Accounting and Audit, National Mining University (pr. K. Marksa, 19, Dnipropetrovsk, 49027, Ukraine)
E-mail: elena.shashenko@gmail.com

REFERENCES

Bazilinska, O. Ya. *Finansovy analiz: teoriia ta praktyka* [Financial Analysis: Theory and Practice]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2009.

"Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]." <http://www.ukrstat.gov.ua>

Dzhon, M. Vakhovich, and Dzheyms, K. Van Khorn. *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Fundamentals of Financial Management]. Moscow: Viliams, 2008.

Fedulova, L. I. "Proizvodstvennaia kooperatsiia predpriatiy Ukrainy i Rossiyskoy Federatsii [Industrial cooperation of enterprises in Ukraine and the Russian Federation]." <http://www.ecfor.ru/pdf.php?id=2010/5/11>

Grishchenko, O. V. *Analiz i diagnostika finansovo-khoziaystvennoy deiatelnosti predpriatiia* [Analysis and diagnosis of the financial and economic activity of the enterprise]. Taganrog: Izd-vo TRTU, 2000.

Kovalev, V. V. *Vvedenie v finansovyy menedzhment* [Introduction to Financial Management]. Moscow: Finansy i statistika, 2006.

Komkov, N. I. and others. "Sostoianie i perspektivy innovatsionno-tehnologicheskogo sotrudnichestva predpriatiy Rossii

i Ukrainy [Status and prospects for innovation and technology cooperation of enterprises in Russia and Ukraine]." http://www.eabr.org/general/upload/docs/publication/magazine/no2_2010/n7_2010_6.pdf

"Korporativnoe upravlenie: Oktiabr 2011 [Corporate Governance: October 2011]." http://rs.concorde.ua/files/Image/Corporate_Governance_October_2011_Special_Report_RUSSIAN.pdf

"Mashynobudivnyi kompleks (sichen - kviten 2009 r.) [Mechanical engineering (January - April 2009)]." <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/prom/ukr/1726.html>

"Megabank zhivet za schet "Turboatoma" [Megabank lives by "Turboatom"]." http://www.ukrrudprom.ua/digest/Megabank_givet_za_schet_ldquoTurboatomardquo.html

"OAO «Turboatom» ["Turboatom"]." <http://www.turboatom.com.ua>

Pernarivskiy, O. V. "Modeli prohozuvannia neplatospromozhnosti pidpriemstv ta problemy ikhnyoho vykorystannia v Ukraini [Models predict insolvency problems and their use in Ukraine]." *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4 (2003): 24-26.

"Richna zvitnist emitentiv tsinnykh paperiv [Annual reporting issuers]." <http://www.smida.gov.ua/reestr/smreestr.php?info=at&year=&obls>

УДК 338.512

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ ПРИ СПОРУДЖЕННІ ВИРОБОК НА ВУГІЛЬНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

ШАШЕНКО О. О.

УДК 338.512

Шашенко О. О. Оптимізація процесу формування виробничих витрат при спорудженні виробок на вугільному підприємстві

Статтю присвячено розв'язанню актуальної проблеми підвищення конкурентоспроможності гірничодобувних підприємств на основі удосконалення управління процесом формування виробничих витрат. Обґрунтовано, що співвідношення виробничих витрат, спрямованих на спорудження та експлуатацію кріплення виробки при інших незмінних витратах у собівартості видобутку, впливає на рівень рентабельності підприємства в цілому. Встановлено, що розподіл зазначених витрат у процесі спорудження та експлуатації виробки визначає плановий рівень коефіцієнту ремонтваності кріплення виробки за критерієм максимізації прибутку. Розроблено оптимізаційні моделі співвідношення експлуатаційних витрат і витрат на спорудження виробки для випадку, коли собівартість видобутого вугілля у певній виробці гірничодобувного підприємства зростає згідно з нелінійною функцією залежно від коефіцієнта ремонтваності кріплення виробки, та для випадку, коли собівартість видобутого вугілля гірничодобувного підприємства зростає згідно з поліноміальною функцією залежно від коефіцієнта ремонтваності кріплення виробки.

Ключові слова: витрати, оптимізація витрат, вуглевидобувне підприємство, виробка, максимізація прибутку.

Рис.: 3. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 10.

Шашенко Олена Олександрівна – асистент, кафедра обліку і аудиту, Національний гірничий університет (пр. К. Маркса, 19, Дніпропетровськ, 49027, Україна)
E-mail: elena.shashenko@gmail.com

УДК 338.512

UDC 338.512

Шашенко Е. А. Оптимизация процесса формирования производственных затрат при сооружении выработок на угольном предприятии

Статья посвящена решению актуальной проблемы повышения конкурентоспособности горнодобывающих предприятий на основе совершенствования управления процессом формирования производственных затрат. Обосновано, что соотношение производственных затрат, направленных на строительство и эксплуатацию крпления выработки при прочих неизменных расходах в себестоимости добычи, влияет на уровень рентабельности предприятия в целом. Установлено, что распределение указанных расходов в процессе строительства и эксплуатации выработки определяет плановый уровень коэффициента ремонтваности крпления выработки по критерию максимизации прибыли. Разработаны оптимизационные модели соотношения эксплуатационных расходов и расходов на сооружение выработки для случая, когда себестоимость добытого угля в определенной выработке горнодобывающего предприятия возрастает по нелинейной функции в зависимости от коэффициента ремонтваности крпления выработки, и для случая, когда себестоимость добытого угля горнодобывающего предприятия возрастает по полиномиальной функции в зависимости от коэффициента ремонтваности крпления выработки.

Ключевые слова: затраты, оптимизация затрат, угледобывающее предприятие, выработка, максимизация прибыли.

Рис.: 3. **Формул.:** 2. **Библ.:** 10.

Шашенко Елена Александровна – ассистент, кафедра учета и аудита, Национальный горный университет (пр. К. Маркса, 19, Днепропетровск, 49027, Украина)
E-mail: elena.shashenko@gmail.com

Shashenko O. O. Optimisation of the Process of Formation of Production Expenses When Doing Excavation at a Coal Mining Enterprise

The article is devoted to solution of a topical problem of increase of competitiveness of coal mining enterprises on the basis of improvement of management of the process of formation of production expenses. It proves that correlation of production expenses directed at construction and use of timbering for mines, with other equal expenses in cost of mining, influences the level of profitability of an enterprise in general. It is established that distribution of the said expenses in the process of construction and exploitation of mines identifies the planning level of the ratio of repairing of mine timbering by criterion of profit maximisation. It develops optimisation models of correlation of operating expenses and expenses on mine construction for the case when cost of excavated coal in a certain mine of the coal mining enterprise grows by a non-linear function depending on the ratio of repairing of mine timbering and for the case when cost of excavated coal of the coal mining enterprise grows by a polynomial function depending on the ratio of repairing of mine timbering.

Key words: expenses, optimisation of expenses, coal mining enterprise, mine working, maximisation of profit.

Pic.: 3. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 10.

Shashenko Olena O.– Assistant, Department of Accounting and Audit, National Mining University (pr. K. Marksa, 19, Dnipropetrovsk, 49027, Ukraine)
E-mail: elena.shashenko@gmail.com

Необхідною умовою розвитку виробничої діяльності промислових підприємств вуглевидобувної галузі є ефективне використання та відтворення виробничих ресурсів, що передбачає оптимізацію управління процесом мінімізації виробничих витрат. Таким чином, пошук шляхів мінімізації на підприємстві вуглевидобувної галузі виробничих витрат є важливим науково-практичним завданням в контексті вирішення актуальної проблеми підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств гірничодобувної галузі.

Серед останніх досліджень і публікацій особливу увагу привертають такі: Гришко Н. В. розглядала методологію управління конкурентоспроможними витратами вугледобувних підприємств [1] та окремо вивчала сучасні концепції управління витратами промислових підприємств [2], Несвет В. І. – формування концепції управління собівартістю продукції [3], а Череп А. В. у своїй роботі – управління витратами суб'єктів господарювання [4]. Галузеві особливості гірничої промисловості та їх вплив на організацію обліку виробничих запасів розглянула у своїй роботі І. М. Юркова [5]. На державному рівні було розроблено Енергетичну стратегію України на період до 2030 р. зі змінами і доповненнями, внесеними розпорядженням Міністерства палива та енергетики України [6], проведено аналіз вугільної промисловості України: поточний стан і перспективи розвитку [7]. І. А. Фесенко проаналізувала організаційно-економічний механізм управління ресурсним потенціалом вуглевидобувних підприємств [8]. Клименко О. О. розглядала управління діяльністю гірничо-збагачувальних комбінатів в умовах організаційно-структурної перебудови [9]. Розумна Н. В. охарактеризувала можливості управління інвестиційним потенціалом вугледобувних підприємств [10]. Однак в економіці склалася ситуація, коли вчені, які займаються питаннями суто управління витратами, мало приділяють увагу таким специфічним витратам, як витрати гірничодобувного підприємства на проведення виробок, внаслідок складності технології

та непередбачуваності багатьох факторів. У свою чергу, у дослідженнях, присвячених економіці гірничодобувних підприємств, здебільшого розглядаються питання стратегічного розвитку, реструктуризації, ліквідації, модернізації, але не приділяється увага управлінню витратами на стандартних неминучих етапах виробництва.

Завданням даного дослідження, результати якого викладено у статті, є обґрунтування оптимального показника співвідношення виробничих витрат на експлуатацію та спорудження кріплення виробки вуглевидобувного підприємства за критерієм максимізації прибутку від реалізації видобутого вугілля та з урахуванням залежності цих витрат від коефіцієнта ремонтності кріплення виробки.

З метою обґрунтування оптимального (гранично припустимого) показника співвідношення виробничих витрат на експлуатацію та спорудження кріплення, дослідимо динаміку названих виробничих витрат, загальних виробничих витрат на спорудження та експлуатацію кріплення, собівартості видобутого вугілля, а також виручки від його подальшої реалізації при існуючому рівні цін залежно від коефіцієнта ремонтності кріплення виробки (рис. 1).

Як раніше зазначалось, якщо на гірничодобувному підприємстві планується витратити більше коштів, тобто формувати більший обсяг витрат на подальшу експлуатацію кріплення виробки, ніж на її спорудження, то коефіцієнт ремонтності кріплення виробки буде зростати, і навпаки. Цей факт відображено для гіпотетичного прикладу на рис. 1 прямою залежністю експлуатаційних витрат (крива 1) та оберненою залежністю витрат на спорудження кріплення виробки (крива 2) від коефіцієнта ремонтності виробки, значення якого відкладено на осі абсцис. У гіпотетичному прикладі припущено, що характер залежності обох типів виробничих витрат та коефіцієнта ремонтності кріплення виробки є нелінійним. Оскільки інші виробничі витрати, які в підсумку формують собівартість видобутого вугілля,

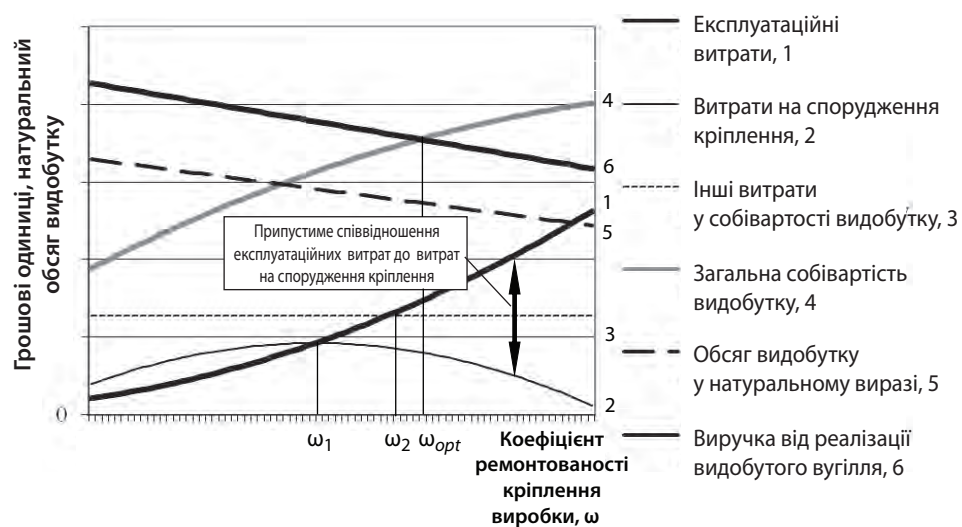

Рис. 1. Графічне представлення гранично припустимого співвідношення експлуатаційних виробничих витрат і виробничих витрат на спорудження кріплення виробки

Джерело: розроблено автором.

є постійною величиною та не впливають на формування виробничих витрат з метою спорудження та експлуатації кріплення виробки, то на рис.1 вони зображені кривою 3, що є паралельною до осі абсцис.

Загальна собівартість видобутку, яка складається з виробничих витрат на спорудження, експлуатацію кріплення виробки та інших виробничих витрат представлена кривою 4. Її зростаючий характер визначається динамікою виробничих витрат на спорудження та експлуатацію кріплення, оскільки усі інші виробничі витрати, які входять до собівартості видобутого вугілля, є постійними відносно коефіцієнта ремонтваності виробки.

Формування виробничих витрат на експлуатацію та спорудження кріплення виробки впливає на фізичні обсяги видобутку вугілля. Чим більше витрат буде сформовано на етапі експлуатації кріплення виробки, тим більше робочого часу буде втрачено внаслідок простою виробки при ремонтних роботах. Тому існує достатня ймовірність виникнення простоїв, що є підставою для припущення оберненої залежності між коефіцієнтом ремонтваності кріплення виробки та фізичними обсягами видобутку вугілля (крива 5).

У такому випадку при фіксованій ціні реалізації видобутого вугілля динаміка виручки від реалізації по певній виробці залежно від коефіцієнта ремонтваності виробки також має спадаючий характер (крива 6). Величина ціни впливає на розташування кривої виручки від реалізації у площині координат на рис. 1. Чим більшою є ціна реалізації вугілля, тим більшою є виручка від реалізації, тим вище розташована відповідна крива. Якщо ринкові умови можна відобразити таким чином, щоб крива виручки від реалізації не перетиналася з кривою загальної собівартості видобутого вугілля, то можна зробити висновок, що по даній виробці підприємство має запас економічної міцності (рентабельності) у вигляді відстані між названими кривими. Якщо ціна реалізації вугілля не достатньо висока, крива виручки від реалізації перетинає криву загальної собівартості видобутого вугілля (випадок на рис. 1). Точка перетину цих кривих характеризує беззбиткове економічне положен-

ня досліджуваної виробки, тобто понесені виробничі витрати дорівнюють отриманій виручці від реалізації видобутого вугілля, прибуток дорівнює нулю. Проекція точки беззбитковості на вісь абсцис дозволяє встановити оптимальне (гранично припустиме) співвідношення виробничих витрат на експлуатацію та спорудження кріплення виробки, при якому коефіцієнт ремонтваності виробки також буде гранично припустимим. Це означає, що подальша відмова від формування виробничих витрат на спорудження якісного кріплення виробки на користь експлуатаційних витрат та нарощення тим самим коефіцієнта ремонтваності кріплення виробки, може призвести до загальних економічних збитків та потрапляння виробки у зону від'ємної економічної рентабельності (площина правіше оптимального коефіцієнта ремонтваності виробки). Навпаки, переорієнтація управлінських рішень на збільшення виробничих витрат на спорудження якісного кріплення та скорочення витрат на його ремонт дозволить наростити рівень прибутку виробки та перевести її у зону додатної рентабельності (площина лівіше оптимального коефіцієнта ремонтваності кріплення виробки).

Таким чином, при інших постійних виробничих витратах, які включаються у собівартість видобутого вугілля, виробничі витрати на спорудження та експлуатацію кріплення можуть вплинути на загальне економічне становище як окремої виробки, так і підприємства в цілому (рис. 2).

Дотепер розглядався випадок, коли динаміку загальної собівартості видобутку залежно від сформованих виробничих витрат на експлуатацію та спорудження кріплення виробки можна описати нелінійною функцією. Випадок, коли поведінка собівартості видобутку описується поліноміальною функцією, представлений на рис. 3. Тут спостерігається дві точки беззбиткового функціонування виробки, які відповідають співвідношенню експлуатаційних та витрат на спорудження кріплення виробки на рівні γ_1 та γ_2 . Водночас між цими значеннями знаходиться зона прибуткового функціонування виробки. Це означає, що експлуатаційні витрати

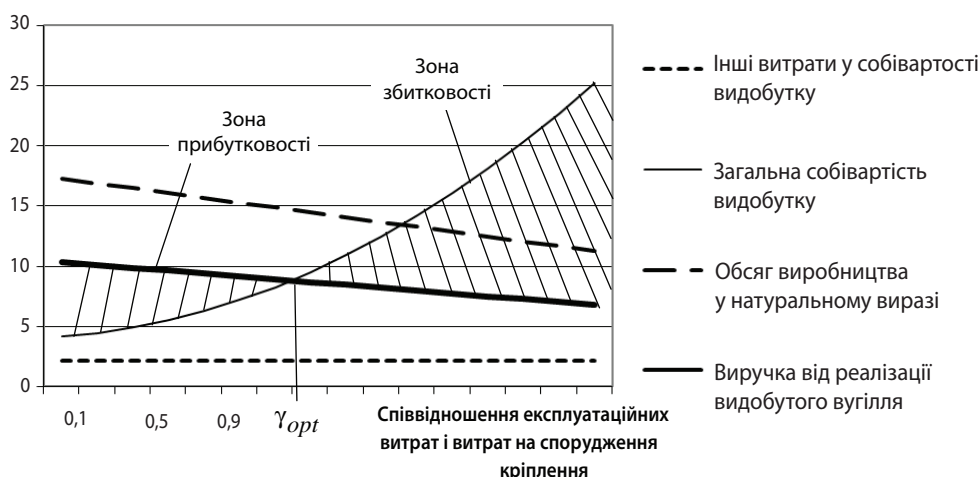

Рис. 2. Динаміка основних економічних показників гірничодобувного підприємства по окремій виробці залежно від показника співвідношення експлуатаційних та витрат на спорудження кріплення виробки

Джерело: розроблено автором.

по відношенню до витрат на спорудження кріплення виробки повинні складати на менше значення γ_1 та не більше значення γ_2 . При цьому максимального прибутку буде досягнуто при мінімальній собівартості.

Таким чином, з рис. 3 видно, що оптимальним співвідношенням експлуатаційних виробничих витрат і витрат на спорудження кріплення виробки за критерієм максимізації прибутку від реалізації видобутого у виробці вугілля буде співвідношення на рівні γ_{opt} .

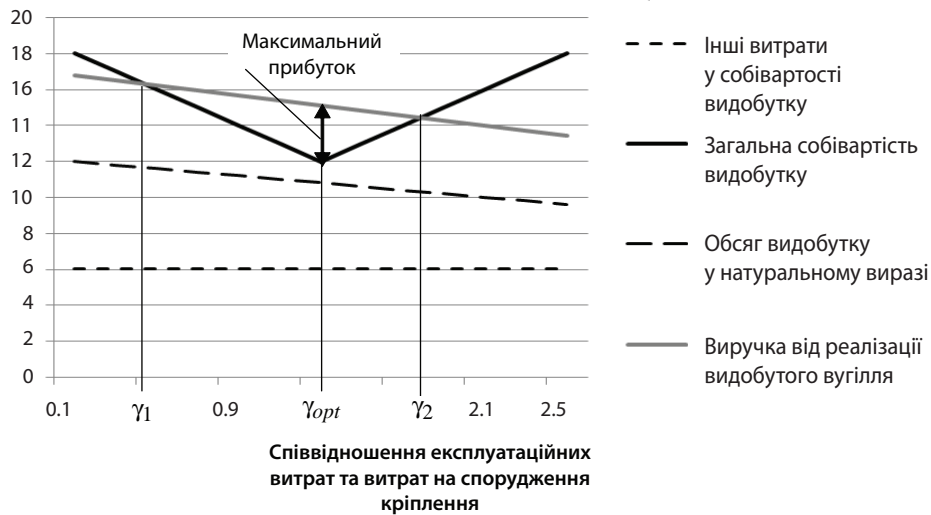

Рис. 3. Динаміка основних економічних показників по окремій виробці залежно від показника співвідношення експлуатаційних та витрат на спорудження кріплення виробки

Джерело: розроблено автором.

На основі вищезазначеного побудуємо оптимізаційну модель визначення оптимального або гранично припустимого співвідношення виробничих витрат на експлуатацію кріплення виробки до виробничих витрат на її спорудження.

Для випадку, коли собівартість видобутого вугілля у певній виробці гірничодобувного підприємства зростає згідно нелінійної функції залежно від коефіцієнта ремонтваності кріплення виробки, функція цілі оптимізаційної моделі зводиться до пошуку такого співвідношення експлуатаційних та витрат на спорудження кріплення виробки, при яких досягається беззбиткове її функціонування або функціонування із заданим рівнем рентабельності при заданих цінах на вугілля:

$$R = \frac{Q_{PP} - (C_t + C)}{(C_t + C)} \rightarrow 0 \text{ або } a$$

$$\begin{cases} Q_{PP} = f(\gamma) = f\left(\frac{C_u}{C_I}\right); \\ C_t = \ln(\lambda) = C_u + C_I. \end{cases} \quad (1)$$

де R – рентабельність видобутку вугілля у певній виробці (частка одиниці); a – заданий рівень рентабельності видобутку вугілля у певній виробці (частка одиниці); Q_{PP} – виручка від реалізації видобутого вугілля.

Для випадку, коли собівартість видобутого вугілля гірничодобувного підприємства зростає згідно з поліноміальною функцією залежно від коефіцієнта ремонтваності кріплення виробки, функція цілі оптимізаційної моделі зводиться до пошуку такого співвідношення

експлуатаційних і витрат на спорудження кріплення виробки, при яких можна отримати максимальний прибуток при заданих цінах на вугілля:

$$R = \frac{Q_{PP} - (C_t + C)}{(C_t + C)} \rightarrow \max$$

$$\begin{cases} Q_{PP} = f(\gamma) = f\left(\frac{C_u}{C_I}\right); \\ C_t = \ln(\lambda) = C_u + C_I. \end{cases} \quad (2)$$

ВИСНОВКИ

У статті розглянуто процес формування виробничих витрат на вугледобувному підприємстві. Установлено залежність цих витрат у процесі спорудження та експлуатації виробки від коефіцієнта ремонтваності кріплення виробки. Розроблено дві оптимізаційні моделі співвідношення експлуатаційних витрат і витрат на спорудження виробки для випадку, коли собівартість видобутого вугілля у певній виробці гірничодобувного підприємства зростає згідно з нелінійною функцією залежно від коефіцієнта ремонтваності кріплення виробки, та для випадку, коли собівартість видобутого вугілля гірничодобувного підприємства зростає згідно з поліноміальною функцією залежно від коефіцієнта ремонтваності кріплення виробки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Гришко Н. В. Методологія управління конкурентоспроможними витратами вугледобувних підприємств / Н. В. Гришко // Економіка промисловості. – 2009. – № 5. – С. 138 – 142.
2. Гришко Н. В. Сучасні концепції управління витратами промислових підприємств / Н. В. Гришко // Культура народів Причорномор'я. — 2007. — № 99. – С. 33 – 38.
3. Несвет В. И. К вопросу формирования концепции управления себестоимостью продукции / В. И. Несвет // Вісник економічної науки України. – 2006. – № 1(9). – С. 109 – 113.
4. Череп А. В. Управление витратами суб'єктів господарювання : монографія. Ч. 1 / А. В. Череп. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 368 с.

5. **Юркова І. М.** Галузеві особливості гірничої промисловості та їх вплив на організацію обліку виробничих запасів / І. М. Юркова // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2012. – № 5. – С. 52 – 58.

6. Енергетична стратегія України на період до 2030 року із змінами і доповненнями, внесеними розпорядженням Міністерства палива та енергетики України від 26 березня 2008 року – Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006. – 145 с.

7. Паливно-енергетичний комплекс України 2008 – Вугільна промисловість України: значення для енергобезпеки, поточний стан та перспективи розвитку. – Режим доступу : <http://who-is-who.ua/main/page/pek2008/4/327>.

8. **Фесенко І. А.** Організаційно-економічний механізм управління ресурсним потенціалом вугледобувних підприємств / І. А. Фесенко // Вісник економічної науки України. – 2010. – № 1. – С. 138 – 142.

9. **Клименко О. О.** Управління діяльністю гірничозбагачувальних комбінатів в умовах організаційно-структурної перебудови / О. О. Клименко // Д.: Національний гірничий університет, 2010. – 124 с.

10. **Розумна Н. В.** Управління інвестиційним потенціалом вугледобувних підприємств / Н. В. Розумна // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 41. Донецьк. – 2012. – С. 68 – 75.

Рецензент – доктор економічних наук, професор Національного гірничого університету **В. Я. Швець**

REFERENCES

Cherep, A. V. *Upravlinnia vytratamy sub'ektiv hospodariuvannia* [Cost management entities]. Kharkiv: INZhEK, 2006.

Fesenko, I. A. "Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm upravlinnia resursnym potentsialom vuhledobuvnykh pidpriemstv [Organizational-economic mechanism of resource potential of coal mines]." *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 1 (2010): 138-142.

Grishko, N. V. "Metodolohiia upravlinnia konkurentospro-mozhnyumu vytratamy vuhledobuvnykh pidpriemstv [Management Methodology competitive cost coal mines]." *Ekonomika promyslovosti*, no. 5 (2009): 138-142.

Grishko, N. V. "Suchasni kontseptsii upravlinnia vytratamy promyslovykh pidpriemstv [Modern concepts of cost management industry]." *Kultura narodov Prychernomoria*, no. 99 (2007): 33-38.

Klimenko, O. O. *Upravlinnia diialnistiu hirnycho-zbaha-chuvalnykh kombinativ v umovakh orhanizatsiino-strukturnoi perebudovy* [Management of mining and processing plants in organizational restructuring]. Dnipropetrovsk: Natsionalnyi hirnychiy universytet, 2010.

[Legal Act of Ukraine]. "Enerhetychna stratehiia Ukrainy na period do 2030 roku [Energy Strategy of Ukraine till 2030].", 2006.

Nesvet, V. I. "K voprosu formyrovanyia kontseptsyy upravleniya sebestoymosti produktsyy [To the formation of the concept of cost management products]." *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 1(9) (2006): 109-113.

"Palyvno-enerhetychnyi kompleks Ukrainy 2008 - Vuhilna promyslovisht Ukrainy: znachennia dlia enerhobezpeky, potochnyi stan ta perspektyvy rozvytku. [Fuel and Energy Complex of Ukraine 2008 – The Coal Industry of Ukraine: significance for

energy, current status and prospects.]" <http://who-is-who.ua/main/page/pek2008/4/327>.

Rozumna, N. V. "Upravlinnia investytsiynym potentsialom vuhledobuvnykh pidpriemstv [Management of the investment potential of coal mines]." *Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, no. 41 (2012): 68-75.

Yurkova, I. M. "Haluzevi osoblyvosti hirnychoi promyslovosti ta ikh vplyv na orhanizatsiiu obliku vyrobnychyykh zapasiv [Mining Industry characteristics and their impact on the organization of inventory accounting]." *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, no. 5 (2012): 52-58.

ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ЕФЕКТУ ВІД ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПІЛЬГ У МОЛОКОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ АПК

БЕЛОСВЕТ О. В.

УДК 336.225.6:330.59

Белосвет О. В. Дослідження фінансово-економічного ефекту від запровадження пільг у молокопродуктовому підкомплексі АПК

У статті досліджено ефективність застосування інструментів державного регулювання, які направлені на розширення переліку витрат, котрі зменшують податкові зобов'язання в молокопродуктовому підкомплексі АПК України. Предметною областю дослідження є можливість зменшення фіскального навантаження на сільськогосподарських товаровиробників за рахунок скорочення податкової бази. Автором визначено економічний ефект від застосування преференцій суб'єктами молокопродуктового підкомплексу АПК. У статті розраховано приріст податкових надходжень з податку на прибуток та приріст податкових надходжень до бюджету в розрахунку на 1 тис. грн наданої пільги. Визначено недоліки досліджуваної преференції та напрями її вдосконалення.

Ключові слова: молокопродуктовий підкомплекс, ефективність, фінансовий результат.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Формул.:** 3. **Бібл.:** 8.

Белосвет Олександр Володимирович – аспірантка, кафедра оподаткування, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 336.225.6:330.59

UDC 336.225.6:330.59

Белосвет А. В. Исследование финансово-экономического эффекта от внедрения льгот в молокопродуктовом подкомплексе АПК
В статье исследована эффективность применения инструментов государственного регулирования, которые направлены на расширение перечня расходов, уменьшающих налоговые обязательства в молокопродуктовом подкомплексе АПК Украины. Предметной областью исследования является возможность уменьшения фискальной нагрузки на сельскохозяйственных товаропроизводителей за счет сокращения налоговой базы. Автором определен экономический эффект от применения преференции субъектами молокопродуктового подкомплекса АПК. В статье рассчитан прирост налоговых поступлений по налогу на прибыль и прирост налоговых поступлений в бюджет в расчете на 1 тыс. грн предоставленной льготы. Определены недостатки исследуемой преференции и направления её усовершенствования.

Ключевые слова: молокопродуктовый подкомплекс, эффективность, финансовый результат.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Формул.:** 3. **Библ.:** 8.

Белосвет Александр Владимирович – аспирантка, кафедра налогообложения, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Belosvet A. V. Study of Financial and Economic Effect From Introduction of Benefits in Milk-Food Subcomplex of the Agro-Industrial Complex

The article studies efficiency of application of instruments of state regulation, which are directed at expansion of a list of expenses, which reduce tax obligations in the milk-food subcomplex of the agro-industrial complex of Ukraine. It studies a possibility of reduction of fiscal load on agricultural producers by means of reduction of the tax base. The author identifies an economic effect from application of a preference by the subjects of the milk-food subcomplex of the agro-industrial complex. The article contains calculation of the increase of tax proceeds by the income tax and increase of tax proceeds into the budget for UAH 1,000 of the provided benefit. It identifies disadvantages of the studied preference and directions of its improvement.

Key words: milk-food subcomplex, efficiency, financial result.

Pic.: 4. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 8.

Belosvet Aleksandr V.– Postgraduate Student, Department of Taxation, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Одним із основних видів діяльності в Україні є аграрне виробництво, яке пов'язане не лише з необхідністю забезпечення населення основними продуктами харчування, а і створює значну частину валового внутрішнього продукту країни. Крім того, галузь сільського господарства є однією з основних бюджетоутворюючих складових національної економіки, частка якої у Зведеному бюджеті України за останні роки становить 8-9 відсотків, а також займає друге місце серед секторів економіки у товарній структурі експорту [1]. Таким чином, молокопродуктовий підкомплекс АПК України є досить важливою сферою виробництва, зважаючи на внутрішні потреби та зовнішньоекономічні пріоритети розвитку держави.

Проблеми, пов'язані з державною підтримкою розвитку аграрного сектора економіки, на теоретичному та практичному рівнях вивчалися багатьма вченими, серед яких: О. Амосов, В. Амбросов, Л. Анічін, Г. Андрусенко, П. Гайдуцький, М. Калінчик, І. Кириленко, М. Корецький,

І. Лукінов, П. Макаренко, О. Могильний, Г. Мостовий, Т. Осташко, О. Онищенко, В. Перебийніс, П. Саблук, М. Хорунжий, О. Шпичак, В. Юрчишин, К. Якуба та ін. Однак недостатньо дослідженим залишається питання пов'язане з підтримкою розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК податковими методами державного регулювання.

Одним із можливих варіантів державної підтримки молокопродуктового підкомплексу АПК є розширення переліку витрат, котрі зменшують податкові зобов'язання з податку на прибуток. Нормативними актами дане положення регламентується, як можливість платників податку на прибуток, основною діяльністю яких є виробництво сільськогосподарської продукції, до складу витрат включати плату за землю, що використовується в сільськогосподарському виробничому обороті [2].

Зважаючи на це, необхідним здається розглянути особливості розрахунку плати за землю. Базою оподаткування є нормативна грошова оцінка земельних

ділянок. Ставки податку за один гектар сільськогосподарських угідь встановлюються у відсотках від їх нормативної грошової оцінки у таких розмірах: для ріллі, сіножатей та пасовищ – 0,1.

Базовим податковим (звітним) періодом для плати за землю є календарний рік. Базовий податковий (звітний) рік починається 1 січня і закінчується 31 грудня того ж року (для новостворених підприємств та організацій, а також у зв'язку із набуттям права власності та/або користування на нові земельні ділянки може бути меншим 12 місяців) [2].

Виходячи із зазначених вище обмежень розраховуємо економічний ефект від застосування пільги для молокопродуктового підкомплексу за формулою (1):

$$B = ПБ \cdot Ст. н. - (ПБ - 0,001 \cdot ГОЗ \cdot I) \cdot Ст. н., \quad (1)$$

де B – економічний ефект;

$ГОЗ$ – грошова оцінка земель;

I – індекс інфляції;

$Ст. н.$ – ставка податку на прибуток;

0,001 – ставка плати за землю для ріллі, сіножатей та пасовищ;

У процесі проведення певних перетворень отримуємо вираз (формула (2):

$$\begin{aligned} B &= ПБ \cdot Ст. н. - Ст. н. \cdot ПБ - Ст. н. \cdot 0,001 \cdot ГОЗ \cdot I, \\ B &= Ст. н. \cdot 0,001 \cdot ГОЗ \cdot I. \end{aligned} \quad (2)$$

Для визначення сум преференцій, які були отримані МППК, необхідно зазначити вихідні дані для розрахунку. Відповідно до нормативних значень інтегрованої сільськогосподарської компанії «Індустріальна Молочна Компанія» (ІМК), яка є одним з десяти найбільших виробників молока в Україні необхідна площа для відгодівлі однієї корови складає 1,5 га [3, 4]. Середнє значення грошової оцінки земель по Україні складає 23,73 грн за кв. метр (розраховано автором за [5]). Зважаючи на зазначені вище параметри, економічний ефект від застосування преференції складатиме (табл. 1).

ві, які були недоотримані в результаті втрати можливостей застосування санкцій до платника податків.

Зважаючи на положення Податкового кодексу, можна стверджувати, що до платників податків у цій ситуації можуть бути застосовані штрафні санкції, коли контролюючий орган самостійно визначає суму податкового зобов'язання. Таке правопорушення тягне за собою накладення на платника податків штрафу в розмірі 25 відсотків суми визначеного податкового зобов'язання [2].

Таким чином, отримуємо вираз, який описує економічний ефект від застосування пільги з урахуванням фінансових втрат держави (формула (3):

$$B = Ст. н. \cdot 0,001 \cdot ГОЗ \cdot I + 0,25 \cdot B, \quad (3)$$

де B – економічний ефект від застосування пільги з урахуванням фінансових втрат держави;

0,25 – ставка штрафних санкцій;

Результати розрахунків наведено на рис. 1.

Доцільним здається розрахувати кількісні показники пільги, яка була отримана сектором молочного скотарства (табл. 2).

Враховуючи те, що пільга направлена на збільшення показників прибутковості підприємств за рахунок скорочення бази оподаткування, доцільним здається провести дослідження динаміки приросту фінансових результатів сектора молочного скотарства в розрахунку на 1 тис. грн пільг (рис. 2).

Поряд із цим, доцільним здається порівняння приросту податкових надходжень і сум преференцій, які надаються сектору молочного скотарства (табл. 3).

Проведемо порівняння приросту фінансового результату в розрахунку на 1 тис. грн наданих пільг та приросту податкових надходжень до Державного бюджету в розрахунку на 1 тис. грн наданих пільг (рис. 3).

Виходячи з отриманих результатів можна говорити не ефективність використання такого інструмента державного регулювання. Підтвердженням цього є показники економічної та бюджетної ефективності пільги, тобто державні втрати є більшими ніж фінансові вигоди,

Таблиця 1

Розрахунок економічного ефекту від надання пільги

Показник	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Середнє значення грошової оцінки землі (грн. за м кв.)	23,73	23,73	23,73	23,73	23,73	23,73	23,73
Індекс інфляції	1,035	1	1,028	1,152	1,059	1	1
Ставка податку на прибуток підприємств (%)	25	25	25	25	25	25	23
Економічний ефект (грн. за 1 гектар)	61,40	59,33	60,99	68,34	62,83	59,33	54,58

Таким чином можна стверджувати, що податкові зобов'язання для сектора молочного скотарства з податку на прибуток будуть зменшені на величину B за рахунок застосування досліджуваної преференції.

Наступним кроком є розрахунок економічного ефекту застосування пільги з ураженням фінансових втрат держави від запровадження відповідної пільги. Частина цих втрат буде дорівнювати розміру коштів, недоотриманих у результаті запровадження преференції, інша частина буде формуватися за рахунок втрат держа-

які отримує досліджуваний підкомплекс АПК. При цьому преференція не забезпечує достатніх умов для суттєвого збільшення показників прибутковості сектора молочного скотарства. Така ситуація може бути пояснена розривами між виробниками сировини та переробними підприємствами, тобто пільга надається суб'єктам господарювання, які безпосередньо зайняті у виробництві молока, при цьому основною проблемою виробників сирого молока є достатньо низький рівень цін на цей продукт. Необхідно також зазначити, що надання пре-

ференції призводить до зменшення фіскального навантаження на виробників, які є платниками податку на прибуток, фіскальне навантаження на фізичних осіб

залишається на попередньому рівні, при цьому основна доля сирого молока в Україні виробляється саме фізичними особами (рис. 4).

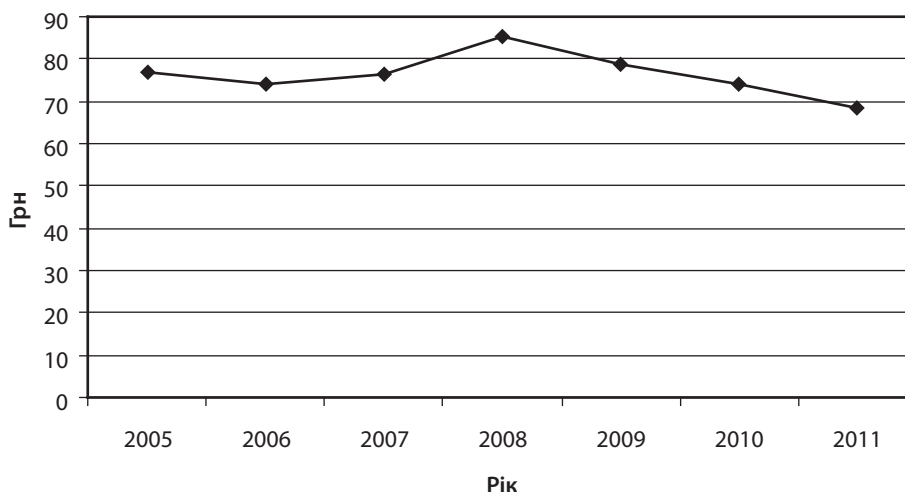

Рис. 1. Ефект від застосування пільги з урахуванням фінансових втрат держави

Таблиця 2

Сума пільги сектора молочного скотарства

Показник	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Поголів'я корів (тис. голів)	3926	3635,1	3346,7	3095,9	2856,3	2736,5	2631,2
Необхідна посівна площа для забезпечення кормами (тис. га)	5889	5452,65	5020,	4643,85	4284,45	4104,75	3946,8
Середнє значення горошової оцінки землі (грн за м кв.)	23,73	23,73	23,73	23,73	23,73	23,73	23,73
Індекс інфляції	1,035	1	1,028	1,152	1,059	1	1
Ставка податку на прибуток підприємств (%) [2; 6]	25	25	25	25	25	25	23
Економічний ефект (грн за гектар)	61,40	59,32	60,98	68,34	62,82	59,32	54,57
Економічний ефект з урахуванням втрат держави (грн за гектар)	76,71	74,15	76,23	85,42	78,53	74,15	68,22
Економічний ефект від надання пільги для сектора молочного скотарства (тис. грн)	451991	404348	382691	396714	336464	304392,9	269265
Фінансовий результат діяльності підприємств сектора молочного скотарства (тис. грн)	1760400	286800	1430700	3533200	2784800	4038600	4301500
Приріст фінансового результату в розрахунку на 1 тис. грн наданих пільг	-	-3,26	2,83	5,49	-1,89	3,73	0,86

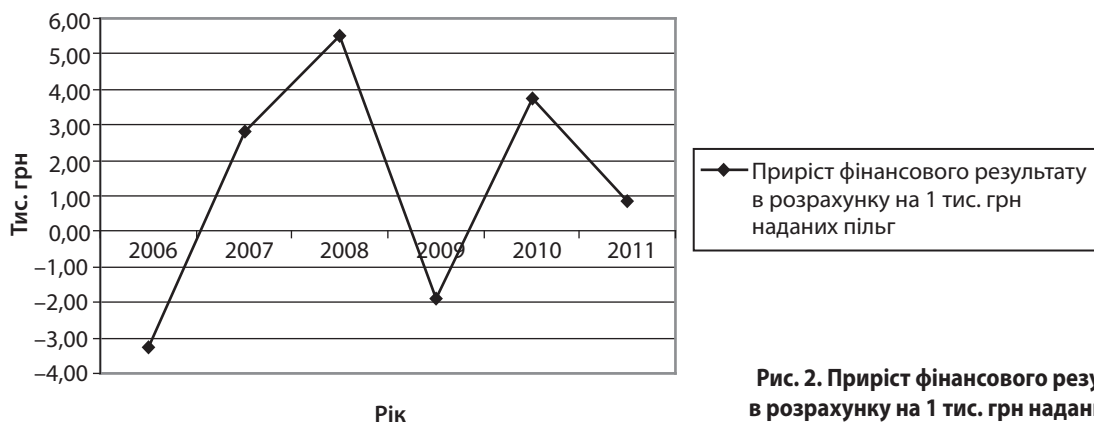

Рис. 2. Приріст фінансового результату в розрахунку на 1 тис. грн наданих пільг

Бюджетна ефективність пільги

Показник	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Економічний ефект від надання пільги для сектора молочного скотарства (тис. грн)	451991	404348	382692	396715	336464	304393	269265
Податкові надходження до Державного бюджету від сектора молочного скотарства (тис. грн)	1911,47	1075,54	1869,64	2228,96	1902,85	2221,06	1446,43
Приріст (убуток) податкових надходжень з податку на прибуток (тис. грн)		-835,93	794,1	359,32	-326,11	318,21	-774,63
Приріст (убуток) податкових надходжень до Державного бюджету в розрахунку на 1 тис. грн наданих пільг (тис. грн)		-0,0021	0,00208	0,00091	-0,001	0,00105	-0,0029

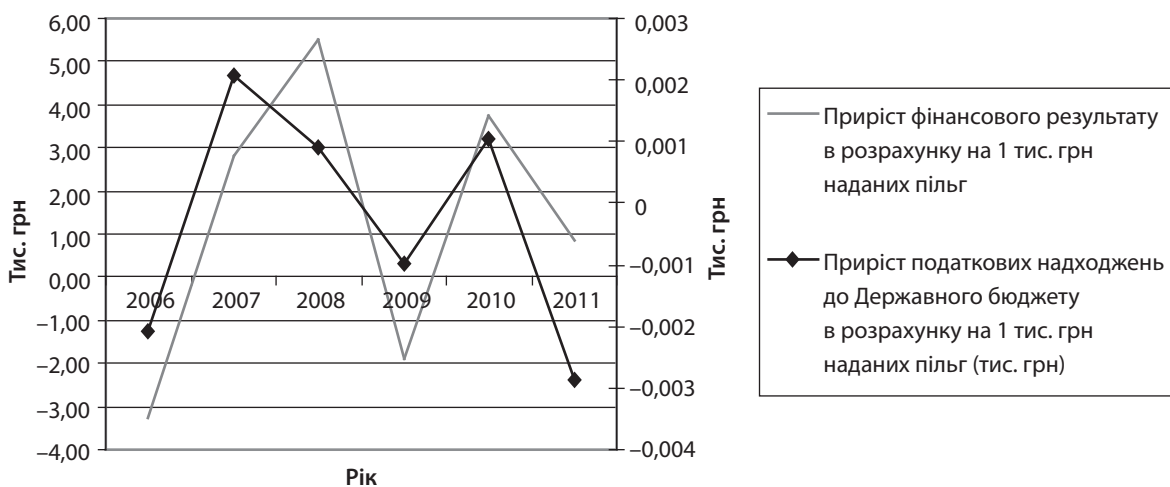

Рис. 3. Порівняння динаміки бюджетної та фінансової ефективності пільги

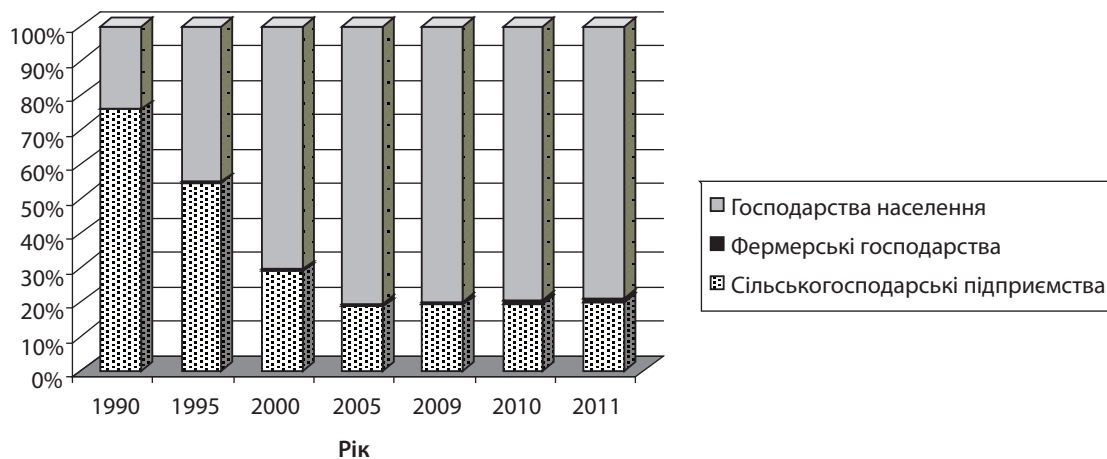

Рис. 4. Структура виробництва сирого молока за категоріями виробників [7; 8]

ВИСНОВКИ

Зважаючи на отримані результати можна говорити про те, що застосування пільги створює умови для зменшення фіскального навантаження на прибуток сільськогосподарських підприємств юридичних осіб, які, відповідно, є платниками податку на прибуток. Зважаючи на показники, котрі наведені на рис. 4, можна говорити про стійку тенденцію в Україні до збільшення виробництва молока в господарствах населення, які, як правило, не

мають статусу юридичної особи і, відповідно, не сплачують податок на прибуток. Таким чином, можна стверджувати, що зазначена вище пільга не створює достатніх передумов для реалізації стратегічних цілей та задач досліджуваного підкомплексу АПК. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена постановою КМУ

від 19 вересня 2007 р. № 1158 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1158-2007-%EF>

2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>

3. Офіційний сайт інтегрованої сільськогосподарської компанії «Індустріальна Молочна Компанія» (ІМК) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://imcagro.com.ua/index.php/uk>

4. Тваринництво в Україні – відродження чи занепад? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/19-2010-06-11-12-53-11/1105-2012-06-20-12-47-09.html>

5. Офіційний сайт Державного агентства земельних ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dazru.gov.ua/terra/control/uk/index>

6. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.1994 № 334/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/334/94-vr>

7. Статистичний збірник «Тваринництво в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/2012/05_2012/zb_tvar_2011.zip

8. Статистичний бюлетень «Валова продукція сільськогосподарства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/2012/06_2012/bl_vpsg_2011.rar

Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент Харківського національного економічного університету
Найденко О. Є.

REFERENCES

“Derzhavna tsilyova prohrama rozvytku ukrainskoho sela na period do 2015 roku [State Program of Ukrainian village in 2015].” Ofitsiyni veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1158-2007-%EF>

[Tax Code of Ukraine from the 02.12.2010 No. 2755-VI]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>

[Law of Ukraine "On Taxation of Enterprises' Profits" from 28.12.1994 no. 334/94-VR]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/334/94-vr>.

Ofitsiyni sait Derzhavnogo ahentstva zemelnykh resursiv Ukrainy. <http://www.dazru.gov.ua/terra/control/uk/index>

Ofitsiyni sait intehrovanoi silskohospodarskoi kompanii «Industrialna Molochna Kompaniia» (IMK). <http://imcagro.com.ua/index.php/uk>

“Statystychnyi zbirnyk «Tvarynnytstvo v Ukraini» [Statistical Yearbook "Livestock in Ukraine].” http://www.ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/2012/05_2012/zb_tvar_2011.zip

“Statystychnyi biuleten «Valova produktsiia silskoho hospodarstva» [Statistical Bulletin "Gross agricultural production"].” http://www.ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/2012/06_2012/bl_vpsg_2011.rar

“Tvarynnytstvo v Ukraini - vidrodzhennia chy zanepad? [Livestock in Ukraine - the revival or decline?].” <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/19-2010-06-11-12-53-11/1105-2012-06-20-12-47-09.html>

УДК 338.439.02

ІНДИКАТОРИ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬНОЇ СФЕРИ ДЕРЖАВИ

ГОЛІКОВА К. П.

УДК 338.439.02

Голікова К. П. Індикатори продовольчої безпеки як критерії ефективності розвитку агропродовольчої сфери держави

У статті узагальнено критерії ефективності розвитку агропродовольчої сфери, а також стан продовольчої безпеки країни, який визначається широким спектром взаємозалежних показників (індикаторів), що систематизуються у відповідні групи. Основними завданнями державних органів управління є своєчасне прогнозування та виявлення зароз продовольчої безпеки, мінімізація їх негативних наслідків за рахунок стратегічних запасів продовольства.

Ключові слова: продовольча безпека, агропродовольча сфера, національна продовольча безпека, індикатори продовольчої безпеки, стійкість та ступінь незалежності продовольчого ринку.

Бібл.: 6.

Голікова Катерина Павлівна – аспірантка, Інститут ділового адміністрування (вул. Димитрова, 81а, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50086, Україна)

УДК 338.439.02

Голікова Е. П. Индикаторы продовольственной безопасности как критерии эффективности развития агропродовольственной сферы государства

В статье обобщены критерии эффективности развития агропродовольственной сферы, а также состояние продовольственной безопасности страны, определяемое широким спектром взаимосвязанных показателей (индикаторов), которые систематизируются в соответствующие группы. Основными задачами государственных органов управления является своевременное прогнозирование и выявление угроз продовольственной безопасности, минимизация их негативных последствий за счет стратегических запасов продовольствия.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, агропродовольственная сфера, национальная продовольственная безопасность, индикаторы продовольственной безопасности, устойчивость и степень независимости продовольственного рынка.

Библ.: 6.

Голікова Катерина Павлівна – аспірантка, Інститут ділового адміністрування (вул. Димитрова, 81а, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50086, Україна)

UDC 338.439.02

Golikova Y. P. Indicators of Food Security as Criteria of Efficiency of Development of the Agro-Food Sphere of a State

The article generalises criteria of efficiency of development of the agro-food sphere and also the state of food security of a country, identified by a wide spectrum of interrelated indicators, which are systemised into relevant groups. Main tasks of state bodies of management are timely forecasting and revelation of threats of food security and minimisation of their negative impact by means of strategic food reserves.

Key words: food security, agro-food sphere, national food security, indicators of food security, stability and level of independence of the food market.

Bibl.: 6.

Golikova Yekaterina P. – Postgraduate Student, Institute of Business Administration (vul. Dymytrova, 81a, Kryvyi Rih, Dnipropetrovska obl., 50086, Ukraine)

від 19 вересня 2007 р. № 1158 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1158-2007-%EF>

2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>

3. Офіційний сайт інтегрованої сільськогосподарської компанії «Індустріальна Молочна Компанія» (ІМК) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://imcagro.com.ua/index.php/uk>

4. Тваринництво в Україні – відродження чи занепад? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/19-2010-06-11-12-53-11/1105-2012-06-20-12-47-09.html>

5. Офіційний сайт Державного агентства земельних ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dazru.gov.ua/terra/control/uk/index>

6. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.1994 № 334/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/334/94-vr>

7. Статистичний збірник «Тваринництво в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/2012/05_2012/zb_tvar_2011.zip

8. Статистичний бюлетень «Валова продукція сільськогосподарства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/2012/06_2012/bl_vpsg_2011.rar

Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент Харківського національного економічного університету
Найденко О. Є.

REFERENCES

“Derzhavna tsilyova prohrama rozvytku ukrainskoho sela na period do 2015 roku [State Program of Ukrainian village in 2015].” Ofitsiyni veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1158-2007-%EF>

[Tax Code of Ukraine from the 02.12.2010 No. 2755-VI]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>

[Law of Ukraine "On Taxation of Enterprises' Profits" from 28.12.1994 no. 334/94-VR]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/334/94-vr>.

Ofitsiyni sait Derzhavnogo ahentstva zemelnykh resursiv Ukrainy. <http://www.dazru.gov.ua/terra/control/uk/index>

Ofitsiyni sait intehrovanoi silskohospodarskoi kompanii «Industrialna Molochna Kompaniia» (IMK). <http://imcagro.com.ua/index.php/uk>

“Statystychnyi zbirnyk «Tvarynnytstvo v Ukraini» [Statistical Yearbook "Livestock in Ukraine].” http://www.ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/2012/05_2012/zb_tvar_2011.zip

“Statystychnyi biuletень «Valova produktsiia silskoho hospodarstva» [Statistical Bulletin "Gross agricultural production"].” http://www.ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/2012/06_2012/bl_vpsg_2011.rar

“Tvarynnytstvo v Ukraini - vidrodzhennia chy zanepad? [Livestock in Ukraine - the revival or decline?].” <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/19-2010-06-11-12-53-11/1105-2012-06-20-12-47-09.html>

УДК 338.439.02

ІНДИКАТОРИ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬНОЇ СФЕРИ ДЕРЖАВИ

ГОЛІКОВА К. П.

УДК 338.439.02

Голікова К. П. Індикатори продовольчої безпеки як критерії ефективності розвитку агропродовольчої сфери держави

У статті узагальнено критерії ефективності розвитку агропродовольчої сфери, а також стан продовольчої безпеки країни, який визначається широким спектром взаємозалежних показників (індикаторів), що систематизуються у відповідні групи. Основними завданнями державних органів управління є своєчасне прогнозування та виявлення зароз продовольчої безпеки, мінімізація їх негативних наслідків за рахунок стратегічних запасів продовольства.

Ключові слова: продовольча безпека, агропродовольча сфера, національна продовольча безпека, індикатори продовольчої безпеки, стійкість та ступінь незалежності продовольчого ринку.

Бібл.: 6.

Голікова Катерина Павлівна – аспірантка, Інститут ділового адміністрування (вул. Димитрова, 81а, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50086, Україна)

УДК 338.439.02

Голікова Е. П. Индикаторы продовольственной безопасности как критерии эффективности развития агропродовольственной сферы государства

В статье обобщены критерии эффективности развития агропродовольственной сферы, а также состояние продовольственной безопасности страны, определяемое широким спектром взаимосвязанных показателей (индикаторов), которые систематизируются в соответствующие группы. Основными задачами государственных органов управления является своевременное прогнозирование и выявление угроз продовольственной безопасности, минимизация их негативных последствий за счет стратегических запасов продовольствия.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, агропродовольственная сфера, национальная продовольственная безопасность, индикаторы продовольственной безопасности, устойчивость и степень независимости продовольственного рынка.

Библ.: 6.

Голікова Катерина Павлівна – аспірантка, Інститут ділового адміністрування (вул. Димитрова, 81а, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50086, Україна)

UDC 338.439.02

Golikova Y. P. Indicators of Food Security as Criteria of Efficiency of Development of the Agro-Food Sphere of a State

The article generalises criteria of efficiency of development of the agro-food sphere and also the state of food security of a country, identified by a wide spectrum of interrelated indicators, which are systemised into relevant groups. Main tasks of state bodies of management are timely forecasting and revelation of threats of food security and minimisation of their negative impact by means of strategic food reserves.

Key words: food security, agro-food sphere, national food security, indicators of food security, stability and level of independence of the food market.

Bibl.: 6.

Golikova Yekaterina P. – Postgraduate Student, Institute of Business Administration (vul. Dymytrova, 81a, Kryvyi Rih, Dnipropetrovska obl., 50086, Ukraine)

Агропродовольча сфера повинна забезпечувати формування належного рівня продовольчої безпеки держави. Лише та держава здатна проводити незалежну політику, яка може гарантувати продовольчу безпеку в будь-яких умовах. Відповідальність за формування продовольчої безпеки безпосередньо покладається на державу, і тому її забезпечення залежить від формування аграрної політики. Вирішення зазначених проблем неможливе без використання індикаторів продовольчої безпеки як критеріїв ефективності розвитку агропродовольчої сфери держави.

Тому системне дослідження продовольчої безпеки держави сьогодні набуває пріоритетного значення в реформуванні вітчизняної економіки та забезпеченні її стабільного розвитку.

Проблеми продовольчої безпеки були пріоритетними під час вивчення для широкого кола вітчизняних й іноземних вчених-економістів, таких як: В. Р. Андрійчук, В. І. Богачова, В. С. Балабанов, Ю. Д. Білик, Б. М. Данилишин, А. В. Дейнеко, О. І. Гойчук, С. М. Кваша, П. Т. Саблук, В. Г. Ткаченко, А. М. Чечіль, О. С. Щекочевич, Р. І. Тринько, В. В. Журавков та ін. Разом із тим, вважаємо за доцільне розглянути питання впливу індикаторів продовольчої безпеки як важливих критеріїв розвитку агропродовольчої сфери держави.

Враховуючи досвід економічно розвинених країн, де продовольча безпека є складовою частиною національної безпеки, доцільним є розгляд основних індикаторів продовольчої безпеки які безпосередньо впливають на агропродовольчу сферу держави.

Агропродовольча сфера посідає важливе місце в економіці суспільства і є системоутворюючою складовою у процесі розв'язання економічних, соціальних та екологічних проблем будь-якої держави. Від розвитку агропродовольчої сфери залежить нормальне функціонування всього господарства країни і добробуту людей, оскільки вона відіграє вирішальну роль у забезпеченні населення продуктами харчування, а промисловість сільськогосподарською сировиною.

Продовольча безпека є органічною складовою економічної безпеки, яка в узагальненій формі визначається спроможністю чи неспроможністю країни самотійно протистояти загрозам національним економічним інтересам. Найбільш загрозливим в надзвичайній ситуації може стати руйнування механізму господарювання – розрив сфери виробництва та грошового обігу, послаблення кредитно-банківської системи, згорання фондового ринку, інвестиційної діяльності, різке зниження платоспроможного попиту населення та підприємств, послаблення податково-бюджетної системи тощо. Ці загрози, у першу чергу, впливають на рівень продовольчої безпеки [3].

Тому агропродовольча сфера та сталий її розвиток виступає фундаментальною основою забезпечення національної продовольчої безпеки та продовольчої незалежності держави в сучасному світі.

Експерти Комітету з світової продовольчої безпеки (CFS), що працює під егідою FAO, рекомендують низку показників – індикаторів рівня продовольчої безпеки країни. Розрізняють дві групи таких індикаторів:

- ✦ глобальні, що застосовуються для вимірювання рівня продовольчої безпеки у світі;
- ✦ індивідуальні, які використовують для окремої країни [3].

Передусім державна політика із забезпечення продовольчої безпеки визначається відповідними нормативними актами згідно з п. 17 ст. 92 Конституції України. Розподіл відповідальності щодо забезпечення національної безпеки і продовольчої безпеки як її складової відповідно між гілками влади та посадовими особами теж урегульований Конституцією.

Одним з найважливіших законодавчих актів є Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 р. Він закріплює гарантію продовольчої безпеки на рівні стратегічної мети аграрної політики. Досить актуальним є положення ст. 3 про державний контроль якості та безпеки продовольчих товарів у розрізі захисту прав споживачів та формування ринків сільгосппродукції.

Більш конкретні механізми забезпечення продовольчої безпеки описані Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року. Це й державне цінове регулювання шляхом аграрної інтервенції – продажу або придбання сільськогосподарської продукції з метою забезпечення цінової стабільності. Також механізм заставних закупівель, коли Аграрний фонд як кредитор надає бюджетну позику виробнику під заставу зерна, яке є об'єктом державного цінового регулювання. Застосовується механізм фінансової підтримки суб'єктів господарювання, а саме: механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів шляхом субсидування частини плати (процентів чи лізингових платежів) за використання кредитів, наданих банками в національній та іноземній валюті. Щорічно Кабінет Міністрів України передбачає статтю видатків на надання дотацій виробникам продукції тваринництва [5].

Згідно зі ст. 11 Проекту Законом України «Про продовольчу безпеку» [2], оцінка її стану здійснюється на основі такої системи індикаторів:

1. Рівень споживання населенням харчових продуктів визначається як сукупний показник фактичного споживання окремих видів харчових продуктів в розрахунок на душу населення, а також добова калорійність харчового раціону, враховуючи його збалансованість за вмістом білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, макро- та мікроелементів. Розрізняється рівень споживання населенням харчових продуктів у домогосподарствах з дітьми залежно від кількості дітей у їхньому складі; споживання харчових продуктів у домогосподарствах за рівнем сукупних витрат на одну особу.

2. Економічна доступність харчових продуктів визначається як вартість набору харчових продуктів відповідно до раціональних норм їхнього споживання у відношенні до рівня середньомісячної номінальної і реальної заробітної плати, із урахуванням розподілу населення за рівнем сукупних витрат на одну особу, частки сукупних і грошових витрат на продукти харчування в

загальній структурі витрат населення; індексу споживчих цін на продовольчі товари, у т. ч. у розрізі окремих видів товарів, а також корелюючись на обсяги адресної продовольчої допомоги населенню та рівень монополізації продовольчого ринку.

3. Фізична доступність харчових продуктів визначається як структура джерел реалізації продовольчих товарів на ринку, наявність мережі роздрібною торгівлі у розрахунку на 10 тис. осіб, чисельність торгових місць на продовольчих ринках у розрахунку на 10 тис. осіб, чисельність підприємств малого бізнесу у сфері торгової діяльності на відповідній території, стан розвитку оптової торгівлі продовольчими товарами, наявність основних видів продовольчих товарів у роздрібній торговій мережі та на ринках на відповідній території та асортимент продовольчих товарів у роздрібній торговій мережі на відповідній території.

4. Стійкість продовольчого ринку визначається рівнем роздрібних і закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію з урахуванням нормативної рентабельності її виробництва та рівень залучення місцевих виробничих і переробних потужностей для насичення локальних ринків продукцією власного виробництва, що вимірюється у відсотках продажу окремих видів продовольчих товарів місцевого виробництва в загальному обсязі їх реалізації.

5. Ступінь незалежності продовольчого ринку визначається як частка імпортованих харчових продуктів у загальній структурі їх реалізації, окремо визначаючи рівень самозабезпеченості продовольчими товарами, обсяг державних запасів продовольства та баланс зовнішньої торгівлі продовольчими товарами

6. Якість і безпечність харчової продукції визначається як частка харчової продукції, виявлена як невідповідна діючим вимогам щодо якості та безпечності також окремо розраховується обсяг окремих видів харчових продуктів та сільськогосподарської сировини, що виробляється за міжнародними стандартами якості, у загальному обсязі їх виробництва; обсяги виробництва та реалізації на вітчизняному ринку органічної харчової продукції.

7. Рівень розвитку агропродовольчої сфери вимірюється за допомогою оцінки обсягів виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів, урожайності основних видів сільськогосподарських культур, продуктивності худоби і птиці, частки господарств населення у виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції, рентабельності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів, фінансових результатів діяльності сільськогосподарських і переробних підприємств, а також обсягів інвестицій в агропродовольчу сферу, у т. ч. іноземних; рівень державної підтримки аграрних товаровиробників).

8. Природно-ресурсний потенціал і ефективність його використання визначається за показниками родючості земель сільськогосподарського призначення, у тому числі в розрізі окремих територій, частки деградованих земель у загальній їх структурі та рівнем розораності земель [2].

Закон України «Про основи національної безпеки» [1] визначив основні загрози продовольчій безпеці країни:

- ✦ незбалансоване споживання продуктів харчування населенням;
- ✦ низький рівень споживання продуктів тваринного походження;
- ✦ висока частка витрат домогосподарства на продукти харчування у структурі загальних витрат;
- ✦ висока диференціація вартості харчування за соціальними групами;
- ✦ низька ємність внутрішнього ринку за окремими продуктами;
- ✦ сировинний характер експорту сільгосппродукції;
- ✦ зростання цін на сільгосппродукцію на внутрішньому ринку;
- ✦ відсутність контролю за безпечністю продуктів харчування.

На думку Р. І. Тринько, стан продовольчої безпеки держави, як складової її національної та економічної безпеки, необхідно постійно контролювати за допомогою сьоми основних індикаторів, зокрема, добова енергетична цінність раціону харчування людини та забезпечення основними продуктами харчування, достатність запасів зерна у державних ресурсах, економічна доступність продуктів харчування за соціальними групами, ємність внутрішнього ринку, а також продовольча незалежність за окремими продуктами [4].

За цими критеріями рівень продовольчої безпеки України останнім часом знизився до критичної межі. За калорійністю та якісним складом раціону харчування Україна перейшла від рівня розвинених країн (3300 – 3800 ккал) до межі продовольчої безпеки (2500 ккал), а за споживанням протеїнів тваринного походження опинилася нижче цієї межі, оскільки 30% продуктів тваринництва є дефіцитні [5].

На основі аналізу індикаторів продовольчої безпеки, запропонованих експертами, можна зробити висновок про те, що деякі індикатори (сальдо зовнішньоторговельного балансу, денний середньодушовий чистий імпорту продовольства (у калоріях), оцінка середнього запасу продовольства в калоріях на душу населення на день) поки що не можуть бути використані для оцінки стану продовольчої безпеки в Україні внаслідок відсутності в системі офіційної статистики необхідної інформації.

У перспективі застосування в Україні системи індикаторів продовольчої безпеки та її підвищення до рекомендованих CFS значень дасть можливість більш чітко визначитися на державному рівні із ситуацією, яка складається у різних регіонах і в країні загалом, та своєчасно здійснити відповідні заходи щодо її покращення [4].

Формування продовольчої безпеки відбувається з урахуванням економічних інтересів та при створенні економічного механізму, який стимулює розвиток агропродовольчої сфери. Зростання її продуктивності за рахунок вітчизняної сировини дозволить отримати триєдине вирішення проблематики продовольчої безпеки.

По-перше, зростатиме фізична доступність продуктів харчування.

По-друге, відбуватиметься зростання валового внутрішнього продукту та валового регіонального продукту, що забезпечуватиме збільшення наповнюваності відповідних бюджетів та, відповідно, можливість реалізації соціальних програм, які підвищують рівень економічної доступності продовольства. Остання також може зростати за рахунок зниження цін на продукти харчування, які мають низьку цінову еластичність попиту, при умові впровадження нових виробничих технологій та стабільності цін на ресурси, що споживаються в галузі. При цьому відбуватиметься скорочення рівня диференціації у споживанні продуктів між окремими соціальними групами населення, оскільки категорії населення з низькими доходами витрачають на продукти харчування більшу частку доходів, ніж групи з середніми та високими доходами.

Для депресивних аграрноорієнтованих регіонів питання стимулювання розвитку агропродовольчої сфери має особливе значення, оскільки від його вирішення залежить стан регіонального соціально-економічного розвитку в цілому, що пов'язано зі значним позитивним мультиплікативним впливом економічного росту в агропродовольчій сфері на інші галузі економіки.

По-третє, з'являтимуться можливості для підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої сфери, що забезпечуватиме збільшення виручки, у т. ч. експортної [6].

Отже, агропродовольча сфера може стати базовою передумовою для більш широкого розвитку всієї економіки та формування вищого рівня продовольчої безпеки. При цьому має враховуватися, що кожен наступний приріст агропродовольчого виробництва пов'язаний з необхідністю залучення несільськогосподарського капіталу, зокрема у вигляді ефективних засобів виробництва, професійного кадрового складу, розвинутої фінансової та матеріально-технічної інфраструктури та ін. [6].

ВИСНОВКИ

Розвиток агропродовольчої сфери є неодмінною передумовою поліпшення добробуту населення і прогресу всього суспільного виробництва. Основним критерієм ефективності розвитку даної сфери є стан продовольчої безпеки країни, який визначається широким спектром взаємозалежних показників (індикаторів), що систематизуються у відповідні групи. У перспективі застосування в Україні системи індикаторів продовольчої безпеки дасть можливість більш чітко визначитися на державному рівні із ситуацією, яка складається у різних регіонах і в країні загалом, та своєчасно здійснити відповідні заходи щодо її покращення.

Основними завданнями державних органів управління є своєчасне прогнозування та виявлення загроз продовольчої безпеки, мінімізація їх негативних наслідків за рахунок стратегічних запасів продовольства. Слід створити комплексну систему спостережень, збору, обробки, систематизації та аналізу інформації щодо виробництва, управління запасами і постачання продовольства, якості і безпеки харчових продуктів, споживання

продовольства та харчування населення. Також необхідно сформувані державні інформаційні ресурси у сфері забезпечення продовольчої безпеки, використовуючи сучасні засоби комунікації, а саме: Інтернет, мобільний зв'язок тощо. Також важливо організувати своєчасне інформування виробників і надання консультаційних послуг державними органами та дорадчими службами щодо державних програм підтримки галузі і схем їх реалізації, механізмів регулювання ринків сільгосппродукції [5]. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

2. Закон України «Про продовольчу безпеку України» № 8370-1 від 22.12.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01G.html

3. Журавков В. В. Продовольча безпека в надзвичайних ситуаціях: історичний досвід та концептуальні підходи до її забезпечення в Україні / В. В. Журавков ; Українська академія зовнішньої торгівлі. – К. : Видавництво УАЗТ, 2002. – 95 с.

4. Продовольча безпека країни: стан та перспективи зміцнення : монографія / [Р. І. Тринько (кер. авт. кол.) та ін.] ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Л. : ЛьвДУВС, 2011. – 303 с.

5. Сидоренко О. Продовольча безпека України неможлива без державного регулювання АПК [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-ekonomist.com/216-prodovolcha-bezpeka-ukrayini-nemozhлива-bez-derzhavnogo-regulyuvannya-apk.html>

6. Скидан О. В. Продовольча безпека як пріоритет аграрної політики: проблеми інституціоналізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=154>

PREFERENCES

[Law of Ukraine "on fundamentals of national security of Ukraine", No. 960-IV from 19.06.2003.]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

[Law of Ukraine "On Food Security of Ukraine", No. 8370 from 22.12.2011]. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01G.html

Zhuravkov, V. V. *Prodovolcha bezpeka v nadzvychaynykh sytuatsiiakh: istorychnyi dosvid ta kontseptualni pidkhody do ii zabezpechennia v Ukraini* [Food safety in an emergency: historical experience and conceptual approaches to its system in Ukraine]. Kyiv: Vidavnitstvo UAZT, 2002.

Trynko, R. I. *Prodovolcha bezpeka krainy: stan ta perspektyvy zmitsnennia* [Food security country: State and prospects of strengthening]. Lviv: LvDUVS, 2011.

Sidorenko, O. "Prodovolcha bezpeka Ukrainy nemozhлива bez derzhavnogo rehuliuвання АПК [Food security is impossible without State regulation of AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX]." <http://ua-ekonomist.com/216-prodovolcha-bezpeka-ukrayini-nemozhлива-bez-derzhavnogo-regulyuvannya-apk.html>

Skidan, O. V. "Prodovolcha bezpeka iak priorytet ahrarnoi polityky: problemy instytutsionalizatsii" [Food security as a priority agricultural policy: problems institutionalization]. <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=154>

ПРІОРИТЕТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗБАЛАНСУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ТРАНСПОРТНИХ ІНТЕРЕСІВ

ГУДКОВА В. П.

УДК 338.242

Гудкова В. П. Пріоритети соціально-економічного збалансування суспільно-транспортних інтересів

У статті на прикладі сфери перевезення пасажирів позначено проблеми соціально-економічного збалансування, що полягають у необхідності задоволення полярних інтересів та обов'язковості урахування кількісно не вимірювальних чинників. Обґрунтована необхідність визначення пріоритетів у побудові суспільно-транспортних зв'язків за методом аналізу ієрархій. Встановлено рівні та надано характеристику структурно-функціональним елементам ієрархії галузевих пріоритетів, що враховуються при створенні умов досягнення квазісервісної рівноваги. Процес збалансування суперечливих інтересів у системі транспортного обслуговування населення розглянуто через призму взаємодіючих сил, суб'єктів, локальних цілей і контрастних сценаріїв, що створює можливості для визначення обґрунтованих пропорцій у співвідношенні соціального і комерційного секторів галузевого ринку.

Ключові слова: соціально-економічне врівноваження, пасажирські перевезення, метод аналізу ієрархій.

Рис.: 1. **Бібл.:** 16.

Гудкова Вікторія Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств, Державний економіко-технологічний університет транспорту (вул. М. Лукашевича, 19, Київ, 03049, Україна)

E-mail: v_gudkova@ukr.net

УДК 338.242

Гудкова В. П. Приоритеты социально-экономического сбалансирования общественно-транспортных интересов

В статье на примере сферы перевозки пассажиров обозначены проблемы социально-экономического сбалансирования, которые сводятся к необходимости удовлетворения полярных интересов и обязательности учета количественно не измеряемых факторов. Обоснована необходимость определения приоритетов в построении общественно-транспортных связей с помощью метода анализа иерархий. Установлены уровни и охарактеризованы структурно-функциональные элементы иерархии отраслевых приоритетов, учитываемых при формировании условий достижения квазисервисного равновесия. Процесс сбалансирования противоречивых интересов в системе транспортного обслуживания населения рассмотрен через призму взаимодействующих сил, субъектов, локальных целей и контрастных сценариев, что создает возможности для определения обоснованных пропорций в соотношении социального и коммерческого секторов отраслевого рынка.

Ключевые слова: социально-экономическое сбалансирование, пассажирские перевозки, метод анализа иерархий.

Рис.: 1. **Библ.:** 16.

Гудкова Виктория Петровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятий, Государственный экономико-технологический университет транспорта (ул. Н. Лукашевича, 19, Киев, 03049, Украина)

E-mail: v_gudkova@ukr.net

UDC 338.242

Gudkova V. P. Priorities of Socio-Economic Balancing of Public Transportation Interests

The article uses example of the sphere of passenger transportation to mark problems of socio-economic balancing, which are reduced to a necessity to satisfy polar interests and mandatory accounting of quantitatively non-measurable factors. It justifies a necessity to identify priorities in building socio-transportation links with the help of the method of analysis of hierarchies. It establishes levels and characterises structural and functional elements of hierarchy of branch priorities, which are taken into account during formation of conditions of achievement of quasi-service equilibrium. The process of balancing contradictory interests in the system of transport servicing of the population is considered through the prism of interaction forces, subjects, local goals and contrast scenarios, which creates opportunities for determining justified proportions in relation of social and commercial sectors of the branch market.

Key words: socio-economic balancing, passenger transportation, method of analysis of hierarchies.

Pic.: 1. **Bibl.:** 16.

Gudkova Viktoriya P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economics of Enterprises, State Economy-Technological University of Transport (vul. M. Lukashevycha, 19, Kyiv, 03049, Ukraine)

E-mail: v_gudkova@ukr.net

Внаслідок соціально-економічної вагомості виробничо-споживчих процесів сфери перевезення пасажирів діяльності галузевих підприємств властиві складні умови організації та структурно-функціональної взаємодії. Полярність вимог ускладнює методологію розв'язання завдань, а обов'язковість урахування кількісно не вимірювальних чинників викликає ситуацію невизначеності. При цьому природно виникають питання щодо необхідності соціалізації та можливості комерціалізації транспортних послуг, визначення меж застосування спеціальних механізмів державного регулювання, розстановки пріоритетів прийняття галузевих рішень.

Часткові відповіді на зазначені питання можна отримати за результатами сегментації ринку пасажироперевезень. Поділ за групами споживачів дозволяє відокремити платоспроможний попит та встановити категорії населення, якими опікується суспільство. Застосування поняття «базових пасажирських перевезень» та відповідне відокремлення груп транспортних послуг надає можливість узгодження соціальних сегментів, виділених за різними ознаками. Виявлення критеріїв поділу за групами виробників висуває на провідні позиції перевізників, що найбільшим чином відповідають загальним суспільним вимогам. Як наслідок формується концептуальне уявлення про складну квазісервісну систему тран-

спортного обслуговування населення, і так само концептуально розподіляються механізми врегулювання соціально-економічних процесів в кожній її складовій.

Проте, як вже було зазначено, шляхом сегментації отримуються лише часткові відповіді, а отже теоретичний опис зазначеної проблематики повинен бути поглиблений за рахунок більш чіткої розстановки *пріоритетів* (< лат. *prior* – перший, старший) у побудові суспільно-транспортних зв'язків в окремих соціально-економічних секторах квазісервісної діяльності сфери перевезення пасажирів.

Методологія встановлення найбільш важливих завдань функціонування і пріоритетних напрямів розвитку транспортних підприємств, а отже, поточних і перспективних соціально-економічних пропорцій складових у системі транспортного обслуговування населення, повинна задовольняти низці вимог, а саме: передбачати об'єктивність прийняття управлінських рішень, тобто забезпечувати вибір незалежно від індивідуальної свідомості суб'єктів господарювання та суб'єктів державного управління, від упередженості, особистих позицій та односторонніх інтересів учасників; стати універсальною систематичною основою обробки альтернатив або мати різноманітне призначення та різноманітне застосування при визначенні, поданні та моделюванні суспільно-транспортних відносин; враховувати складність загальної проблематики (або проблеми вибору між виробничими, споживчими і соціальними потребами) і можливість неоднозначної оцінки досягнутих результатів (залежно від суб'єкту оцінки); передбачати наявність множини варіантів реалізації (в умовах комерційного надання послуг і забезпечення соціальної доступності споживання); враховувати не лише підсумки кількісного вимірювання, а інтуїтивно встановлений рівень суспільної корисності (інтуїтивно – в умовах неповноти інформації, часткового накопичення відомостей, обмежено структурованої системи відносин, яка описується з домінуванням якісних, мало-відомих або невизначених параметрів).

Зазначеним вимогам відповідає *метод аналізу ієрархій* [< англ. *analytic hierarchy process*]. На відміну від інших методів прийняття багатокритеріальних рішень в умовах невизначеності [1 – 5] метод аналізу ієрархій передбачає не лише декомпозицію проблеми, а й дозволяє встановити вагомість альтернатив для всіх критеріїв ієрархії. Зазначений метод, запропонований у 70-х рр. ХХ ст. Т. Саати [6, 7], надалі отримав методологічний розвиток [2, 8], достатньо широке застосування при розробці переважно техніко-технологічних рішень [9, 10] і навіть був доведений до стану методичних рекомендацій [11].

Метод аналізу ієрархій представляється відносно обґрунтованим засобом розв'язання багатокритеріальних задач у складній обстановці з ієрархічними структурами, що включають як відчутні, так і невідомі чинники, ніж підхід, заснований на лінійній логіці [6, с. 3]. Будучи замкнутою логічною конструкцією, спроможний забезпечувати за допомогою достатньо простих правил аналіз складних різноманітних проблем і приводити до

отримання найкращої відповіді стосовно вибору способів їхнього вирішення.

Єдиного підходу до ієрархічного опису системи не існує, точніше категорично не встановлено рівні ієрархії, відсутня обов'язкова належність рівневих складових, немає жорстких вимог до кількісно-якісного змісту структурної будови. Проте із сутності поняття ієрархії, як принципу «структурної організації» і способу «побудови складних багаторівневих систем, який полягає в упорядкуванні взаємодії між рівнями – від вищого до нижчого – за наявності» їхньої «структурної та функціональної спеціалізації..., відносної самостійності» [12, т. 1, с. 625], слідує розуміння необхідності визначення залежностей складових і встановлення логіки прийняття рішень від загальної мети до конкретних засобів її реалізації. Як наслідок встановлюються базові орієнтири, проте і виникає необхідність *впорядкування пріоритетів соціально-економічного врівноваження в сфері перевезення пасажирів* (постановка завдання).

Згідно з методом аналізу ієрархій центральним є питання встановлення впливу окремих факторів нижчого рівня на вершину – загальну мету, для якої визначається характер нерівномірності і ступень (інтенсивність) дії певних чинників та за результатами оцінки вагомості рухомих сил виявляються стратегічні пріоритети [6, с. 5].

Отже першим рівнем ієрархії в процесі прийняття рішень є *загальна мета*, що й позначено як центральний елемент всієї структурної будови. Враховуючи проблематику суспільно-транспортної взаємодії [13] та обґрунтовану парадигму розв'язання протиріч [14] метою обрано необхідність *квазісервісного соціально-економічного врівноваження сфери пасажироперевезень* (рис. 1) або відповідність вимогам суспільного розвитку, необхідність узгодження суперечливих інтересів, врахування потреб економічної та соціальної підсистем, раціональне об'єднання ресурсів суб'єктів взаємодії, дотримання сервісного і соціального змісту транспортним обслуговуванням населення.

Врівноваження суперечливих інтересів та розв'язання виникаючих при цьому проблем є динамічною, цілеспрямованою процедурою із зосередженням зусиль на трансформації стану сфери пасажироперевезень – з можливого (за умови дотримання існуючих підходів) у бажане (при досягненні загальної мети).

Сфера пасажироперевезень втілює у собі вже існуючу предметну цілісність специфічних товарів-послуг, охоплюючи сукупність соціально-економічних відносин, пов'язаних з переміщенням і супутнім обслуговуванням населення, а отже являє собою частку комплексної матеріально-духовної соціальної реальності [15, с. 25], тому під час прийняття рішень передбачає одночасне планування від досягнутого і від кінцевого результату. За дотримання логіки планування від досягнутого можливий стан сфери перевезення пасажирів визначається існуючим станом і діючими силами, які в межах та завдяки певній мотивації спрямовуються учасниками відносин. Бажаний стан досягається внаслідок зворотних логічних побудов і передбачає планування від кін-

цевого результату, згідно з яким діючі сили комбінуються таким чином, щоб забезпечити кількісно-якісний перехід і відповідну трансформацію існуючого стану. За рахунок співставлення можливих наслідків і бажаних результатів, встановлення проблем, що перешкоджають їхньому наближенню, коригування діючих сил з метою усунення встановлених проблем з покроковою оптимізацією сукупності застосовуваних засобів забезпечується обрання найбільш сприятливого шляху подальшого розвитку та умов функціонування на кожному трансформаційному етапі. За висловом Т. Сааті, «таким чином, процес з двохточковим граничним значенням приходить до потрібного зближення можливого і бажаного майбутнього» [6, с. 124].

З зазначеної логіки стають зрозумілими такі чергові ієрархічні рівні.

Другим рівнем ієрархії після загальної мети виявляється рівень діючих сил. Саме вони забезпечують активне ставлення суб'єктів соціально-економічних відносин до суспільно-транспортної системи, обумовлюють характер

статичних зв'язків та напрям динамічних зсувів, на певному кількісно-якісному рівні відтворюють умови подальшого функціонування і розвитку елементарних складових, а у кінцевому підсумку визначають майбутній стан сфери пасажироперевезень. У межах соціально-економічної взаємодії силами, що мають пряме відношення до збалансування або дисбалансування системи транспортного обслуговування населення, відносяться виробничі можливості, купівельна спроможність, зовнішня зацікавленість. *Виробничі можливості* втілюють у собі сукупність економічних ресурсів з урахуванням якості, обсягу, структури, техніко-технологічного та кваліфікаційного рівня, які спроможні залучити, використати та відтворити транспортні підприємства в процесі діяльності. *Купівельна спроможність* охоплює кошти і заощадження споживачів у частині, яку населення може спрямувати на користування послугами транспорту. *Зовнішня зацікавленість* є наслідком суспільної вагомості сфери пасажироперевезень і включає будь-який локальний та загальний інтерес поза межами ланцюга відносин «виробник – споживач».

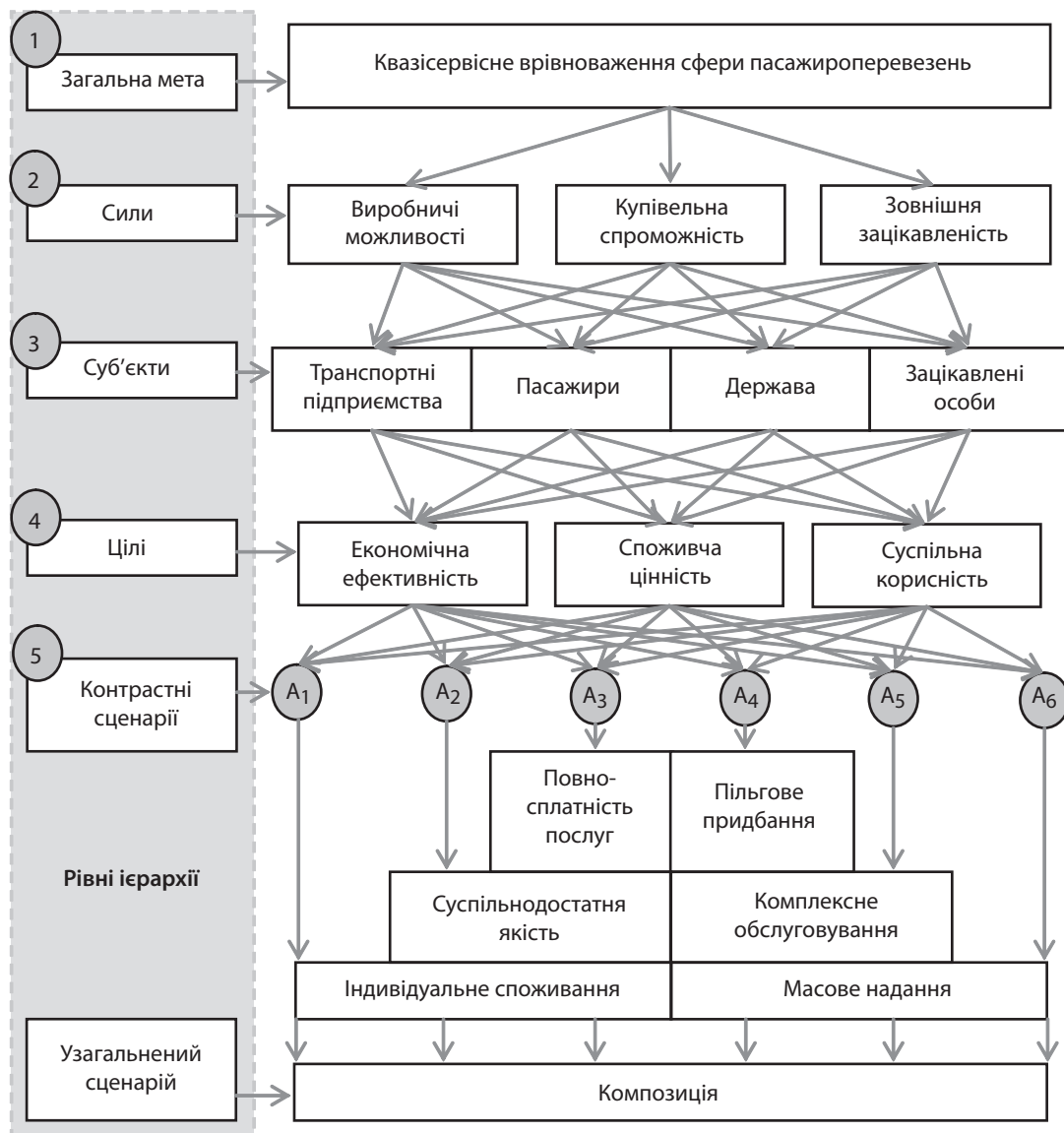

Рис. 1. Ієрархія пріоритетів квазісервісного врівноваження сфери пасажироперевезень

З попередніх пояснень стає зрозумілим наступний ієрархічний рівень – *суб'єкти*. Як і у випадку визначення сил, так і у випадку визначення суб'єктів центральним змістовним елементом поділу є учасники суспільно-транспортних відносин. Проте якщо у випадку визначення сил мова йшла про характеристику ресурсного та мотиваційного забезпечення їхньої дії, то при встановленні суб'єктів розглядається типологія осіб, які здійснюють галузеву економічну діяльність, споживають транспортні послуги та з використанням специфічного інструментарію впливають на стан системи транспортного обслуговування населення з зовні. Відповідно це *транспортні підприємства, пасажирки, держава та інші зацікавлені особи*.

Кожен із зазначених суб'єктів власну дію на ринку здійснює та певні сили впливу використовує з визначеною метою, як наслідок, четвертим рівнем ієрархії слід позначити – *цілі*. Не загальну мету врівноваження сфери пасажироперевезень у цілому, а локальні цілі, на які спрямовують взаємодію окремі суб'єкти виробничо-споживчих відносин. З урахуванням економічного та соціального змісту галузевих зв'язків до такого роду цілей відносяться: економічна ефективність, споживча цінність та суспільна корисність. Зрозуміло, що *економічна ефективність* або здатність утворення ефекту, результативність виробничої діяльності, можливість досягнення найбільших результатів за найменших витрат є прерогативою економічної підсистеми сфери перевезення пасажирів, але в той же час на досягнення економічної ефективності можуть бути спрямовані дії пасажирів (при отриманні відносної економії у розрахунку на одиницю якості споживання), держави (у випадку збільшення бюджетних надходжень за підтримки галузі, а отже розширення обсягів транспортно-обслуговування та обсягів виробництва у суміжних видах економічної діяльності), зацікавлені особи (транспортний розвиток біля яких сприятиме прискоренню або зростанню масштабів обігу коштів). Безумовно, що *споживча цінність*, або унікальний набір властивостей транспортної послуги, необхідний для задоволення потреб пасажирів, є головним цільовим орієнтиром під час споживання, але і транспортні підприємства, як суб'єкти ринкових відносин у конкурентному середовищі, і держава, як загальний регулятор суспільно-транспортних процесів і коректор негативних явищ, і зацікавлені особи, як учасники галузевої соціально-економічної взаємодії, мають певний інтерес та у визначеному ступені зацікавлені щодо забезпечення сферою пасажироперевезень сучасного рівня транспортно-обслуговування населення. І нарешті, *суспільна корисність* стає ключовим орієнтиром у прийнятті загальнодержавних або регіональних рішень в будь-якій, у т. ч. в транспортній галузі. Виробництво може бути економічно ефективним, а послуги мати цінність для окремого споживача, проте не обов'язково при цьому вони приносять користь суспільству. Задоволення соціальних інтересів у цілому та відносно менші негативні зовнішні ефекти як критерії мають переваги при прийнятті рішень на рівні держави, але знов таки сучасний розвиток, умови конкурентної

боротьби, свідомість та фізіологічні вподобання пасажирів надають вагомості зазначеному явищу і для інших суб'єктів суспільно-транспортної взаємодії у сфері перевезення пасажирів.

Якщо повернутися до послідовності побудови ієрархії пріоритетів галузевого соціально-економічного врівноваження, то відслідковується певна логіка переходів, що розкривається шляхом відповідей на питання: «Що?», «За рахунок чого?», «Ким?» і «Навіщо?» здійснюється або у зворотному напрямі: «Для чого?», «Ким?» та «За рахунок чого?» відбувається збалансування. Проте в межах зазначеної логіки відсутній один з головних ланцюгів – спосіб досягнення мети або інструментарій квазісервісного врівноваження.

Користуючись термінологією методу аналізу ієрархій та теорії прогнозування, мова йде про відпрацювання *контрастних сценаріїв*, або різноманітних прогнозів, щодо функціонування соціально-економічної системи в майбутньому. Під час розробки альтернативних сценаріїв враховуються певні припущення, відбувається дотримання концептуальних вимог та здійснюється урахування різних параметрів взаємодії. У даному випадку окремі сценарії – це певні характеристики функціонування сфери пасажироперевезень, що відповідають вимогам квазісервісності та віддзеркалюють тенденції суспільного розвитку. Враховуючи суперечливість цих вимог, стає зрозумілим, що зазначені характеристики відображають протилежні складові галузевих суперечностей та змістовно полягають у забезпеченні комплексного обслуговування або дотриманні суспільно-достатньої якості послуг, повносплатності споживання або пільгового придбання, індивідуалізації виробничо-споживчих процесів або їхньої зорієнтованості на масовість та типовість ознак [13]. Вибір протилежних складових галузевих суперечностей як контрастних сценаріїв врівноваження сфери пасажироперевезень продиктований необхідністю усунення проблем для встановлення шляхів забезпечення стабільного функціонування та сталого розвитку системи транспортно-обслуговування населення, перетворення проблемних ситуацій (за рахунок виключення необхідності вибору «або/або» та становлення меж локалізації протилежних властивостей з компромісним і комплементарним функціонуванням складових) у фактори квазісервісного врівноваження. Композиція контрастних сценаріїв втілює у собі *загальний сценарій* і надає відповідь на кінцеве питання – «Яким чином?».

ВИСНОВКИ

Отже, дослідження пріоритетів соціально-економічного врівноваження сфери пасажироперевезень з використанням ієрархічного підходу створює можливості встановлення різних шляхів галузевого збалансування, закладає основу подальшого математичного опису взаємозв'язків, сприяє більш обґрунтованому визначенню пропорцій у співвідношенні соціального і комерційного сегментів ринку транспортно-обслуговування населення. Але це, безумовно, лише перший крок. Надалі слід встановити участь кожного окремого рівня та його складових у досягненні позначеної загальної мети. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гожий О.** Побудова СППР на основі методів багатокритеріального прийняття рішень / О. Гожий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/ISM/2011_715/09.pdf
2. **Андрейчиков А. В.** Анализ, синтез, планирование решений в экономике / А. В. Андрейчиков, О. Н. Андрейчикова. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 368 с.
3. **Ногин В. Д.** Принятие решений в многокритериальной среде: количественный поход / В. Д. Ногин. – М. : ФИЗМАТЛИТ, 2004. – 176 с.
4. **Ногин В. Д.** Принятие решений при многих критериях / В. Д. Ногин. – СПб. : Изд-во «ЮТАС», 2007. – 104 с.
5. **Черноруцкий И. Г.** Методы принятия решений / И. Г. Черноруцкий. – СПб. : БХВ Петербург, 2005. – 416 с.
6. **Саати Т.** Принятие решений. Метод анализа иерархий / Tomas Saaty. The Analytic Hierarchy Process / Томас Саати / Пер. с англ. Р. Г. Вачнадзе. – М. : Радио и связь, 1993. – 315 с.
7. **Саати Т.** Аналитическое планирование. Организация систем / Саати Т., Кернс К. / Пер. с англ. Р. Г. Вачнадзе ; Под ред. И. А. Ушакова. – М. : Радио и связь, 1991. – 223 с.
8. **Павлов А. А.** Модифицированный метод анализа иерархий / А. А. Павлов, А. А. Иванова, А. С. Штанькевич, А. П. Федотов // Вісник НТУУ «КПІ»: Інформатика, управління та обчислювальна техніка. – № 51. – С. 3–12.
9. **Жихор О. Б.** Економетричні методи прогнозування науково-технічного прогресу та світового розвитку / О. Б. Жихор, Р. А. Коваль // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.6. – С. 318–328.
10. **Павлов А. А.** Математические модели оптимизации для обоснования и нахождения весов объектов в методе парных сравнений / А. А. Павлов, Е. И. Лищук, В. И. Кут // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2007. – № 2. – С. 13–21.
11. Применение метода анализа иерархий в практике психосоциальной реабилитации и в программе дестигматизации: методические рекомендации / В. С. Ястребов, В. Г. Митихин, И. И. Михайлова и др. ; Науч. Центр психического здоровья РАМН. – М. : Изд-во ЗАО «Юстицинформ», 2009. – 26 с.
12. Економічна енциклопедія : наукове видання у 3-х т. / [Редкол.: ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.] – К. : Видавничий центр «Академія». – Т. 1, 2000. – 864 с.; Т. 2, 2001. – 848 с.; Т. 3, 2002. – 952 с.
13. **Гудкова В. П.** Суспільно-транспортні суперечності в сфері перевезення пасажирів / В. П. Гудкова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 12. – С. 170–174.
14. **Гудкова В. П.** Ідеологія квазісервісного врівноваження в сфері перевезення пасажирів / В. П. Гудкова // Економіка та держава. – 2013. – № 1. – С. 32–34.
15. **Гудкова В. П.** Сфера пасажироперевезень як узгальнююча соціально-економічна категорія / В. П. Гудкова // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту: Серія «Економіка і управління». – Вип. 19. – К. : ДЕТУТ, 2012. – С. 20–29.
16. **Шульгіна Л. М.** Еволюція наукових поглядів щодо поняття «споживча цінність товару» / Л. М. Шульгіна, В. М. Мельничук // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 2. – С. 74–80.

REFERENCES

- Andreychikov, A. V., and Andreychikova, O. N. *Analiz, sintez, planirovanie resheniy v ekonomike* [Analysis, design, planning decisions in the economy]. Moscow: Finansy i statistika, 2000.
- Chernorutskiy, I. G. *Metody priniatia resheniy* [Decision-making]. St. Petersburg: BKhV Peterburg, 2005.
- Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Akademiia, 2002.
- Gozhiy, O. "Pobudova SPPR na osnovi metodiv bahatotsil'ovoho pryiniattia rishen [Building a decision support system based on multi-decision-making methods]." http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/ISM/2011_715/09.pdf
- Gudkova, V. P. "Suspilno-transportni superechnosti v sferi perevezennia pasazhyriv [Public-transport inconsistencies in the transport of passengers]." *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 12 (2012): 170-174.
- Gudkova, V. P. "Ideolohiia kvaziservisnoho vrinovazhenia v sferi perevezennia pasazhyriv [Ideology kvaziservisnoho balance in the transport of passengers]." *Ekonomika ta derzhava*, no. 1 (2013): 32-34.
- Gudkova, V. P. "Sfera pasazhyroperevezhen yak uzahalniucha sotsialno-ekonomichna katehoriia [Scope passenger as a generalization of the socio-economic category]." *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho ekonomiko-tekhnologichnoho universytetu transportu*, no. 19 (2012): 20-29.
- Nogin, V. D. *Pryniatyte resheniy v mnogokryterialnoi srede: kolychestvennii pokhod* [Multi-criteria decision-making environment: quantitative hike]. Moscow: FIZMATLIT, 2004.
- Nogin, V. D. *Priniatie resheniy pri mnogikh kriteriakh* [Decision making multi-criteria]. St. Petersburg: YuTAS, 2007.
- Pavlov, A. A., Lishchuk, E. I., and Kut, V. I. "Matematycheskye modely optymyzatsyy dlia obosnovaniya y nakhozhdeniya vesov obektov v metode parnykh sravneniy [Mathematical models for the study and optimization of finding the weights of objects in the method of paired comparisons]." *Systemni doslidzhennia ta informatsiini tekhnologii*, no. 2 (2007): 13-21.
- Pavlov, A. A. and others. "Modyfityrovannyi metod analiza yerarkhyi [A modified method of analytic hierarchy process]." *Visnyk NTUU «KPI»: Informatyka, upravlinnia ta obchysliuvanna tekhnika*, no. 51: 3-12.
- Saaty, T. *Priniatie resheniy. Metod analiza ierarkhiy* [The Analytic Hierarchy Process]. Moscow: Radio i sviaz, 1993.
- Saaty, T., and Kerns, K. *Analitycheskoe planirovanie. Organizatsiia sistem* [Analytical planning. organization systems]. Moscow: Radio i sviaz, 1991.
- Shulhina, L. M., and Melnychuk, V. M. "Evolutsiia naukovykh pohliadiv shchodo poniattia «spozhyvcha tsinnist tovaru» [The evolution of scientific views on the concept of "value consumer goods"]." *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no. 2 (2011): 74-80.
- Yastrebov, V. S., Mitikhin, V. G., and Mikhaylova, I. I. *Primenenie metoda analiza ierarkhiy v praktike psikhosotsialnoy rehabilitatsii i v programme destigmatizatsii: metodicheskie rekomendatsii* [The use of the analytic hierarchy process in the practice of psycho-social rehabilitation and de-stigmatize the program: guidelines]. Moscow: Yustitsinform, 2009.
- Zhikhov, O. B., and Koval, R. A. "Ekonometrychni metody prohozuvannia nauково-tekhnichnoho prohresu ta svitovoho rozvytku [Econometric forecasting methods of scientific and technological progress and global development]." *Naukovy visnyk NLTU Ukrainy*, no. 22.6 (2012): 318-328.

КОНЦЕПЦИЯ ЭФФЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ СОБСТВЕННОСТЬЮ МОРСКИХ ПОРТОВ УКРАИНЫ

ДЕМЬЯНЧЕНКО А. Г.

УДК 334.78:658.11

Демьянченко А. Г. Концепция эффективного управления собственностью морских портов Украины

В представленной статье предложена концепция эффективного управления собственностью морских портов Украины, которая является стратегической системой целей, задач проведения новой политики государства по разгосударствлению портовой отрасли, отражает спектр необходимых направлений реализации, принципов, инструментов и механизмов. Основным условием эффективного проведения реформ в морских портах является привлечение частного капитала и построение таких взаимоотношений между ним и государством, чтобы порты получали мощный ресурс для развития и модернизации, правительство – конкурентоспособную и регулируемую отрасль, а инвесторы – прибыльный, привлекательный бизнес. Задачами предлагаемой концепции являются формирование условий для интенсивного развития портовой отрасли; совершенствование механизма государственно-частного партнерства; обеспечение роста экономической эффективности портов; содействие региональному развитию; децентрализация управления отраслью; обеспечение роста технического и технологического потенциала портов. Описанное в статье стратегическое направление управления собственностью морских портов, сформированное в условиях набирающего обороты процесса разгосударствления в отрасли, представляет собой комплексный механизм реструктуризации отношений собственности и управления, нацеленный на рост конкурентоспособности морской отрасли в экономическом, финансовом, организационном, правовом и инвестиционном аспектах за счет привлечения частного капитала и активного взаимодействия государственных органов власти и частных инвесторов на паритетной основе.

Ключевые слова: морские порты, управление собственностью, концепция.

Рис.: 3. **Библ.:** 8.

Демьянченко Алиса Геннадиевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и управления морским транспортом, Азовский морской институт Одесской национальной морской академии (ул. Черноморская, 19, Донецкая обл., г. Мариуполь, 87517, Украина)
E-mail: ademyanchenko@gmail.com

УДК 334.78:658.11

UDC 334.78:658.11

Дем'янченко А. Г. Концепція ефективного управління власністю морських портів України

Demyanchenko A. G. Concept of Efficient Management of Property of Ukrainian Sea Ports

У даній статті запропоновано концепцію ефективного управління власністю морських портів України, яка є стратегічною системою цілей, завдань проведення нової політики держави по роздержавленню портової галузі та відображає спектр необхідних напрямів її реалізації, принципів, інструментів і механізмів. Основною умовою ефективного проведення реформ у морських портах є залучення приватного капіталу і побудова таких взаємин між ним і державою, щоб порти отримували потужний ресурс для розвитку і модернізації, уряд – конкурентоспроможну і регульовану галузь, а інвестори – прибутковий, привабливий бізнес. Завданнями пропонованої концепції є формування умов для інтенсивного розвитку портової галузі; вдосконалення механізму державно-приватного партнерства; забезпечення зростання економічної ефективності портів; сприяння регіональному розвитку; децентралізація управління галуззю; забезпечення зростання технічного та технологічного потенціалу портів. Описаний у статті стратегічний напрям управління власністю морських портів, сформований в умовах процесу роздержавлення, представляє комплексний механізм перебудови відносин власності та управління, націлений на зростання конкурентоспроможності морської галузі в економічному, фінансовому, організаційному, правовому та інвестиційному аспектах за рахунок залучення приватного капіталу та активної взаємодії державних органів влади та приватних інвесторів на паритетній основі.

The article offers a concept of efficient management of property of Ukrainian sea ports, which is a strategic system of goals and tasks of conducting new policy of the state on de-governmentalisation of the port branch and reflects a spectrum of necessary directions of realisation, principles, instruments and mechanisms. The main condition of efficient conduct of reforms in sea ports is attraction of private capital and building such relations between it and the state, so that the ports would obtain a powerful resource for development and modernisation, the state would obtain a competitive and regulated branch, and investors would obtain a profitable and attractive business. The tasks of the offered concept are formation of conditions for intensive development of the port branch; perfection of the mechanism of the state-private partnership; ensuring growth of economic efficiency of the ports; promotion of regional development; decentralisation of the branch management; and ensuring growth of technical and technological potential of the ports. The strategic direction of management of property of sea ports, formed under conditions of the accelerating process of de-governmentalisation in the branch, is a complex mechanism of reconstruction of relations of property and management, directed at growth of competitiveness of the sea branch in economic, financial, organisational, legal and investment aspects by means of attraction of private capital and active interaction of state authorities and private investors on parity basis.

Ключові слова: морські порти, управління власністю, концепція.

Key words: sea ports, property management, concept.

Рис.: 3. **Бібл.:** 8.

Рис.: 3. **Бібл.:** 8.

Дем'янченко Алиса Геннадіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра економіки та управління морським транспортом, Азовський морський інститут Одеської національної морської академії (вул. Черноморська, 19, Донецька обл., м. Маріуполь, 87517, Україна)
E-mail: ademyanchenko@gmail.com

Demyanchenko Alisa G. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economics and Management of Sea Transport, Azov Sea Institute of Odessa National Maritime Academy (vul. Chernomorska, 19, 87517, Ukraine)
E-mail: ademyanchenko@gmail.com

Анализ состояния портовой отрасли Украины и опыта управления нею показал, что тот потенциал, который достался стране в 1991 г. на сегодня во многом исчерпан. Несколько лет подряд эксперты отрасли в Национальном морском рейтинге указывают на существенные проблемы, не позволяющие украинским портам быть конкурентоспособными и привлекательными на рынке портовых услуг, а именно: недостаточный профессионализм управляющих кадров; отсутствие полноценного капитального финансирования технического и технологического перевооружения в соответствии с мировыми тенденциями развития морского транспорта; чрезмерная бюрократизация; недальновидная тарифная политика; неурегулированные взаимоотношения между государственными портами и работающими на их территории частными компаниями [1, 2, 3].

С другой стороны, история управления портами в ведущих зарубежных странах показала: эффективность государственного управления в некоторых случаях существенно уступает результативности работы частного инвестора, освобожденного от давления политических, социальных мотивов [4].

Понимание тупиковости ситуации, сложившейся в украинских портах, осознание невозможности государственного сектора полноценно управлять и развивать отрасль привело к развернувшейся инициативе привлечения частного капитала в порты, в 2012 г. закрепленной в Законе Украины «О морских портах», принятие которого многие специалисты считают запоздалым, так как аналогичный акт в России был утвержден и с переменным успехом реализовывался еще в начале 1990-х гг. Закон официально разрешает использовать концессию и договоры совместной деятельности как формы государственно-частного партнерства, а также создавать публичные акционерные компании и приватизировать целостные имущественные комплексы [5].

В связи с этим возникает необходимость определить приоритетные цели и задачи проведения новой политики государства в портовой отрасли, сформировать спектр ее направлений, принципов, инструментов и механизмов реализации.

Структурно систему теоретико-методологических положений проведения реформ можно описать с помощью Концепции эффективного управления собственностью морских портов Украины (далее Концепции), раскрывающей сущность самого процесса реформирования и его содержательные элементы (рис. 1). В данном контексте под эффективным управлением собственностью морских портов подразумевается достижение определенного уровня конкурентоспособности отрасли, различного рода эффектов (экономического, социального, экологического, инновационного) от портовой деятельности путем использования механизма государственно-частного партнерства, участия частного сектора и приватизации.

Комплекс мероприятий по определению правового статуса имущества морских портов, различные формы государственного взаимодействия с частным капиталом, разрешаемые и используемые в настоящее время, позволяют определить основной подход к реформированию отрасли как разгосударствление и по-

иск эффективного собственника, что позволит достичь основной цели правительства – повысить конкурентоспособность и расширить потенциал портов, как крупных международных, так и локальных.

Разгосударствление – это процесс снижения роли государственной собственности, ее перестроения, стимулирования развития частного предпринимательства путем преобразования государственных предприятий в предприятия, основанные на негосударственных формах собственности – частной, смешанной, акционерной, коллективной. Его целью является [6]:

- ✦ сокращение объемов госсобственности и расширение участия частного капитала;
- ✦ предоставление права персоналу предприятия принимать участие во владении и управлении;
- ✦ создание конкурентной среды в различных отраслях, освобождение от монопольного влияния государства;
- ✦ привлечение частного капитала в традиционно государственные отрасли;
- ✦ повышение качества и конкурентоспособности продукции, предприятия;
- ✦ ускорение экономического роста за счет привлечения необходимого объема инвестиций.

Подобные реформы сводятся к трем направлениям работы: создание разнообразных типов хозяйств; преобразование государственных предприятий, оставления их в полном или частичном государственном ведении, но избавления от прямого административного управления; приватизация.

Однако основной целью разгосударствления в портовой отрасли должно стать не столько повышение эффективности ее деятельности, сколько рост конкурентоспособности. Так как отрасль состоит из отдельных предприятий и системы связей между ними, то логично предположить, что конкурентоспособные морские порты формируют конкурентоспособную отрасль, только соперничать она будет с другими видами транспорта внутри Украины и с морскими портами за ее пределами. Основой высокого положения любого предприятия на рынке являются конкурентные преимущества, то есть именно те факторы внутреннего и внешнего характера, которые позволяют выдерживать быстрый темп изменения рыночной среды. К ним относят экономические, финансовые, организационные, инновационные ценовые, сервисные, технологические, качественные аспекты деятельности предприятия. В то же время достижение поставленной цели позволит решить не только проблему неэффективной работы портов, но и способствует реализации задач регионального развития, социальной политики, экологической безопасности.

Главным условием реализации предлагаемой Концепции является всестороннее содействие привлечению частного капитала в портовую отрасль в зависимости от качества проблем, с которыми сталкивается тот или иной порт. Спектр форм взаимодействия достаточно широк и не ограничивается концессией и продажей активов, что, по мнению некоторых экспертов, может привести к потере отрасли для государства, ее уничто-

жению. Достаточно широко могут применяться субконтракты на выполнение услуг, контракты на управление, лизинговые соглашения, которые, однако, предполагают наличие контролирующего и регулирующего влияния со стороны государственных портовых администраций [7]. Следовательно, данная Концепция может быть эффективной не только для малых убыточных портов Украины, но и устойчиво, прибыльно работающих крупных предприятий.

Круг задач, которые необходимо решать для реализации стратегии эффективного управления собствен-

ностью морских портов Украины, не такой широкий, однако достаточно емкий.

1. Государственным органам управления отраслью необходимо сформировать условия для интенсивного развития морских портов, а именно:

- ✦ определить систему направлений взаимодействия государственного и частного сектора, его целевые параметры – рост грузооборота, решение проблем занятости и оплаты труда, развитие технического потенциала и т. д.;

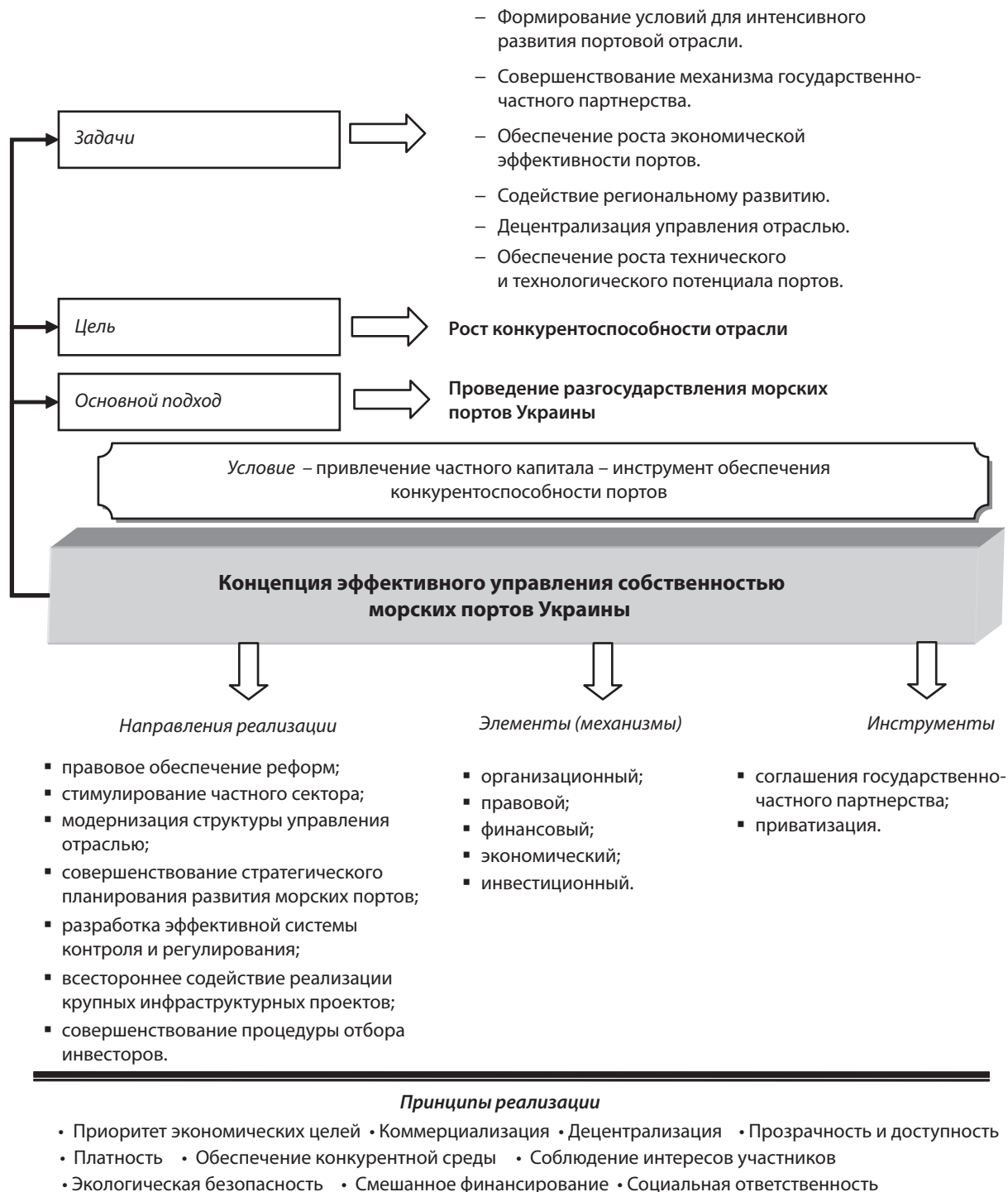

Рис. 1. Структурная схема концепции эффективного управления собственностью морских портов Украины

- ✦ разработать конкурентоспособную тарифную политику, которая не устанавливала бы жесткие нормы ставок и платежей, но и не предоставляла портам и частным владельцам самостоятельно выстраивать тарифы, однако все же устанавливала определенные границы и условия на цену портовых услуг, позволяя учитывать покрытие необходимой нормы прибыли на вложенный капитал и рыночные факторы, влияющие на морскую отрасль;
- ✦ определить перечень стимулирующих мероприятий, позволяющий частному капиталу быстрее адаптироваться к ситуации в отрасли и наращивать объемы инвестиционных ресурсов;
- ✦ создать систему административной поддержки процесса реформирования морских портов.

2. Совершенствование механизма государственно-частного партнерства, участия частного капитала в портовой деятельности, приватизации повысит прозрачность процедур разгосударствления и доверия частных инвесторов к государственным органам власти, расширит возможности для повышения эффективности деятельности портового сектора.

3. Существенная централизация управления морскими портами, бюрократизация и политизация процесса принятия решений, жесткое регулирование финансов не позволяет отрасли развиваться в соответствии с рыночными требованиями. Помочь решению данных проблем может определенная децентрализация управления, подразумевающая распределение функций и сфер ответственности между центральными органами власти, портовыми администрациями, местным самоуправлением и частным инвестором. В этом случае за первыми сохраняются функции стратегического планирования, разработки политики развития отрасли, макроэкономического регулирования. Портовые администрации возьмут на себя обязанности тактического планирования, обеспечения безопасности судоходства грузообработки, оперативного управления собственностью портов и хозяйственной деятельностью, часть которых перейдет к частникам по соответствующим договорам. Местные органы власти будут заинтересованы в аспектах влияния порта на прилегающие территории, со своей стороны регулировать социальные, экономические вопросы и проблемы безопасности.

4. Если одним из основных критериев конкурентоспособности отрасли и предприятий является их эффективность, то задача ее роста в морских портах напрямую будет способствовать достижению целей предлагаемой Концепции. Рост эффективности может обеспечиваться разными путями:

- ✦ за счет увеличения грузооборота, чего можно достичь, привлекая частных стивидоров, судоходные компании со своими грузами;
- ✦ путем наращивания мощностей и обеспечения безопасного функционирования инфраструктуры портов, что сложно осуществить без привлечения частного капитала;
- ✦ проведением оптимальной тарифной политикой и предоставлением некоторой свободы частным партнерам в определении цен на свои услуги;

- ✦ оптимизацией объема инвестиционных ресурсов из различных источников;
- ✦ повышением качества обслуживания, как государственными портовыми администрациями, так и частными компаниями, устанавливая определенные правила и нормы проведения погрузочно-разгрузочных и сопутствующих работ;
- ✦ качественным выполнением управленческих функций, остающихся в распоряжении портовых администраций – планирование, маркетинг, управление персоналом, финансовый анализ и оценка, бухгалтерский учет.

5. Обновление и наращивание объемов портовой инфраструктуры – объективное условие роста конкурентоспособности отрасли, обусловленное расширением мировой торговли, роли морского транспорта, необходимостью переориентировать многие грузопотоки Черноморо-Азовского бассейна на украинские порты. По данным экспертов [8], износ портовой инфраструктуры Украины в некоторых портах достигает 60 – 90%, что не позволяет эффективно их использовать. Важным является также факт недогрузки существующих терминалов и причалов, необходимость реконструкции производственных мощностей под определенные виды грузов (создание крытых и открытых складов, оборудованных площадей для фасовки и упаковки), отсутствие вспомогательных подъемно-транспортных машин. Препятой на пути реализации задачи технического и технологического обновления портовой инфраструктуры, в первую очередь, стоит объем необходимого финансирования – около 25 млрд грн, что является неподъемной суммой для Государственного бюджета Украины. Вследствие сложившейся ситуации единственным выходом является привлечение частного капитала для финансирования расширения портовых мощностей. На практике, частные инвесторы уже показали возможность эффективной работы в портовой отрасли: за годы независимости Украины из-за отсутствия нормальных механизмов взаимодействия государственных портов и частных предприятий, появилось достаточно частных портов и терминалов, работающих гораздо успешнее, чем рядом находящиеся государственные морские порты, обслуживающие похожий набор грузов. Однако частные инвесторы, вкладывая значительные средства, стремятся получить от портовых администраций не только возможность беспрепятственно работать в морских портах, но и уверенность в стратегическом сотрудничестве и долгосрочной эксплуатации модернизируемой портовой инфраструктуры. Такие взаимоотношения могут быть обеспечены концессионными соглашениями, лизинговыми договорами и ВОТ-контрактами.

6. Морские порты – это градообразующие предприятия, поэтому их финансово-экономическое состояние напрямую сказывается на уровне развития города, региона, в котором они находятся. В первую очередь это касается налоговых поступлений: например, Измаильский порт может давать до 18% собственных поступлений городского бюджета, Одесский порт перечисляет в бюджеты всех уровней около 600 млн грн, причем в местный – около трети, Ильичевский порт в городской

бюджет дает около 100 млн грн ежегодно, Феодосийский порт является основным источником доходов города. Немаловажен и факт того, что морские порты – крупные работодатели: в Одесском и Ильичевском портах трудится около 7 тыс. чел, в Мариупольском, Южненском – почти 4 тыс. чел., при этом в сопутствующей деятельности только в одной Одессе около 100 тыс. чел.

Велики расходы прибыльно работающих портов и на социальную сферу: Ильичевский порт в 2012 г. выделил около 29 млн грн, Феодосийский порт также тратит до 2 млн грн в месяц на поддержание собственной непромышленной базы. В некоторых городах порты участвуют в развитии культурно-бытовой сферы – являются спонсорами ремонта школ, детских садов, домов культуры, парков и мест отдыха. Поэтому в свете процесса разгосударствления, прихода частного инвестора в порты, вопрос содержания социальной сферы и регионального развития стоит особо остро. Коллектив морских портов опасается массовых сокращений, городские власти – сокращений поступлений в бюджеты и потери финансовой поддержки городских проектов. Избежать негативного сценария в этом случае должно помочь переключивание на частного инвестора не только функций эксплуатации, модернизации, роста эффективности порта, но и управления и поддержания социальных программ, что должно быть закреплено в коллективных договорах, условиях концессионного соглашения, договорах о содействии и сотрудничестве между городом и частным инвестором.

Направлениями реализации поставленной цели роста конкурентоспособности морской портовой отрасли Украины, могут стать следующие аспекты государственной политики содействия развитию портов, а именно:

- *правовое обеспечение проводимых реформ*: кроме принятия Закона Украины «О морских портах», специалисты отрасли отмечают, что необходимо привести в соответствие с ним Законы Украины «О концессиях», «Об аренде государственного и коммунального имущества», «О приватизации государственного имущества», Хозяйственный и Гражданский Кодексы, усовершенствовать механизм расчета концессионных платежей, обеспечить устойчивый правовой статус как частного партнера (сегодняшнего и будущего), так и государственных портовых администраций, существующих коллективов портов, разработать прозрачные правила проведения конкурсных торгов и тендеров;

- *стимулирование участия частного сектора в деятельности морских портов* на тех участках, которые сейчас считаются неконкурентоспособными и малорентабельными, путем предоставления различных льготных условий соглашений, снижения налогового давления, освобождения от концессионных или арендных платежей на определенный период;

- *модернизация структуры управления морской портовой отраслью* является залогом стабильности проводимых реформ. Основы этого процесса уже заложены в Законе о морских портах, где прописана четкая иерархия управления портовой отраслью – от Кабинета

Министров до администрации определенного морского порта, разделены функции стратегического управления и хозяйственной деятельности, регулирования и обеспечения безопасности мореплавания. Однако не менее важным должно стать реальное и целесообразное применение предоставленных полномочий и высшими органами управления, и начальниками портовых администраций на местах;

- *совершенствование стратегического планирования развития морских портов* подразумевает изменение отношения к этому достаточно эффективному инструменту управления – переход от формального к реальному его использованию. Различные стратегии и концепции развития морской портовой отрасли, разрабатываемые и принимаемые Кабинетом Министров (Стратегия развития морских портов Украины до 2015 г., Транспортная стратегия Украины на период до 2020 г.) определяют концептуальные основы формирования государственной политики управления, отдельные положения которых успешно реализуются: закон о морских портах, государственно-частное партнерство, концессионные соглашения, повышение безопасности мореплавания, структурная перестройка системы управления. Однако отсутствие финансовой поддержки разрабатываемых мероприятий, некая несистемность и разбалансированность их реализации, слишком общий характер без указания реальных средств и способов достижения поставленных целей и конкретных действий делает такие документы рамочными и расплывчатыми. Стратегический план развития морских портов должен обязательно основываться на глубоких аналитических исследованиях проблем и перспектив отрасли, содержать перспективные, целевые показатели параметров развития отрасли, ее перспективные направления, четкие сроки и этапы реализации, описывать соответствующие механизмы, полномочия и ответственность участвующих сторон, ожидаемые результаты. Тогда такой план станет не просто концепцией, а долгосрочной «дорожной картой» роста конкурентоспособности отрасли;

- *разработка эффективной системы контроля и регулирования деятельности частных и государственных структур в портовой отрасли*, которая позволила бы оценивать соответствие существующих результатов их сотрудничества или процессов разгосударствления с оговоренными в соответствующих соглашениях и принимать решения, направленные на преодоление разногласий и возвращение к выполнению договоренностей. Эффективность контроля в данном случае будет заключаться, в основном, в предотвращении ситуаций игнорирования положений договора, отказа исполнять принятые обязательства частным партнером либо государственными портовыми органами, неконкурентных, коррупционных действий, невыполнения экологических требований. Организационно, система контроля и регулирования может быть реализована в виде наблюдательного органа – совета, в который войдут представители, как частного инвестора, так и администрации порта, местных властей, отраслевого министерства, профсоюза;

– *всестороннее содействие реализации крупных инфраструктурных проектов со стороны государственных органов власти* – от организационной поддержки до финансовой не только в морских портах, но и в автомобильном, железнодорожном секторе;

– *совершенствование процедуры отбора инвесторов* должно проходить в направлении снижения бюрократической нагрузки на частный сектор, повышения прозрачности конкурсов, преследования коррупционных схем получения контрактов. Однако, наряду с упрощением процедур, необходимо разработать эффективную систему критериев отбора инвесторов, проводить тщательный аудит их финансово-экономического состояния, кредитоспособности, истории участия в аналогичных проектах, позиции в отношении соблюдения законодательства и требований безопасности. Причем для различных форм государственно-частного партнерства или участия частного капитала мера принятия инвестора может отличаться – чем более масштабное и длительное сотрудничество, тем жестче должны быть требования по всем группам критериев отбора.

Предлагаемая Концепция эффективного управления собственностью морских портов Украины имеет свой механизм реализации – совокупность отдельных составляющих системы управления, соприкасающихся и связанных друг с другом, а именно: экономического, финансового, инвестиционного, организационного и правового механизмов (рис. 2).

Представленный выше набор элементов не может действовать отдельно друг от друга. Кроме того, на практике сложно выделить чистые механизмы экономического, финансового, организационного характера, поэтому образуются естественные обобщенные структуры, взявшие некоторые черты друг друга – финансово-инвестиционный механизм, финансово-экономический, экономико-инвестиционный, организационно-правовой, организационно-экономический. Вместе они формируют комплексный механизм реализации Концепции эффективного управления собственностью морских портов Украины, который должен обеспечить целенаправленное взаимодействие всех заинтересованных сторон в процессе осуществления программы разгосударствления портовой отрасли в условиях существующей политики управления морехозяйственным комплексом страны (рис. 3).

В основу разработанной Концепции управления положен ряд принципов – руководящих положений, которые должны стать основными правилами, установками для проведения процесса разгосударствления и достижения основной цели – роста конкурентоспособности морской портовой отрасли:

- ✦ *приоритет экономических целей, коммерциализация и децентрализация*, что позволит на первый план вывести экономические, а не политические мотивы перестройки отношений собственности в морских портах;

Рис. 2. Структура элементов Концепции эффективного управления собственностью морских портов Украины

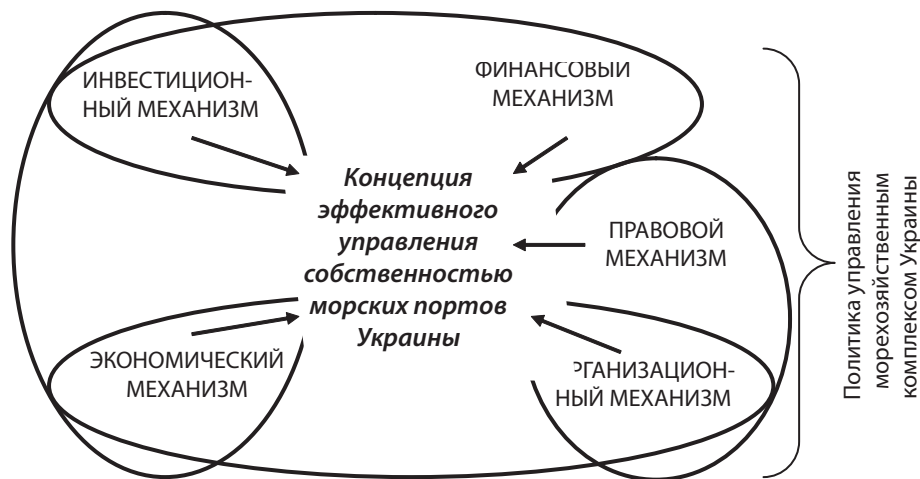

Рис. 3. Комплексный механизм Концепции эффективного управления собственностью морских портов Украины

- ✦ *платность* – возмездное предоставление государственного имущества по договорам государственно-частного партнерства, и в результате приватизации;
- ✦ *смешанное финансирование* – позволяет снизить риск вложения средств в крупные проекты и совместные предприятия за счет участия государства, расширить спектр используемых финансовых источников, обеспечить большую заинтересованность как государства-инвестора, так и инвестора-частника;
- ✦ *баланс интересов участников* особенно важен, так как возможно цели частного инвестора и государства будут отличаться. Особенно это касается финансовой части – финансирования проектов, тарифной политики, налогообложения. Поэтому важно заранее определить точки компромисса, несогласия и контролировать их соблюдение;
- ✦ *соблюдение антимонопольного законодательства и поддержка конкуренции* возможна путем конкурентного выбора инвестора для участия в проектах, четкого выполнения пунктов договора о партнерстве, касающихся конкуренции в портах, а также контроль соответствующих государственных органов и применение санкций в случае их нарушения;
- ✦ *прозрачность и доступность информации о прохождении процессов разгосударствления и государственно-частного партнерства* позволит предотвратить коррупционные действия государственных чиновников и частных лиц, повысить имидж государства на международной арене, что отразится и на инвестиционной привлекательности отрасли, и на ее кредитном потенциале;
- ✦ *экологическая и техногенная безопасность* – обязательное условие работы любых предприятий, структур и обеспечения качества жизни населения. Предусматривает реализацию политики недопущения вреда и ущерба окружающей природной среде, персоналу предприятия, жителям прилегающих территорий;

- ✦ *экономическая и социальная ответственность инвесторов и государства* позволит провести реформирование отрасли менее болезненно для персонала, местных органов власти, обеспечит поддержку и распространение данного процесса путем взятия на себя частным инвестором прошлых социальных обязательств государственного порта и их расширением, активного диалога новых владельцев и коллектива предприятия, участия в общегородских программах развития.

ВЫВОДЫ

Таким образом, предлагаемая Концепция эффективного управления собственностью морских портов, сформированная в условиях набирающего обороты процесса разгосударствления в отрасли, представляет собой комплексный механизм перестроения отношений собственности и управления, нацеленный на рост конкурентоспособности морской отрасли в экономическом, финансовом, организационном, правовом и инвестиционном аспектах за счет привлечения частного капитала и активного взаимодействия государственных органов власти и частных инвесторов на паритетной основе. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Национальный морской рейтинг Украины – 2009 // Порты Украины. – 2010. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://portsukraine.com/node/1719>
2. Михайлова В. Национальный морской рейтинг Украины – 2010 / В. Михайлова // Порты Украины. - 2011. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://portsukraine.com/node/2006>
3. Национальный морской рейтинг Украины – 2011 // Порты Украины. – 2012. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://portsukraine.com/node/2479>
4. Verhoeven P. A review of port authority functions: towards a renaissance? / [P. Verhoeven]. – University of Antwerp, 2009. – 24 p.
5. Закон Украины «О морских портах» / Голос Украины. – № 105. – 13.06.2012.

6. Політична економія : підручник / За ред. В. Г. Федоренка. – К. : Алерта, 2008. – 487 с.
7. Port reform toolkit. Alternative port management structures and ownership models / The International Bank for Reconstruction and Development. – The World Bank, 2007. – 78 p.
8. Кабмин разрешил передавать порты в концессию // Центр транспортных стратегий. Новости. – 20.11.2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cfts.org.ua/news/49390>

PREFERENCES

"Kабmin razreshil peredavat porty v kontsessiiu [Cabinet resolved to transfer the ports to the concession]." Tsentr transportnykh strategiy. <http://cfts.org.ua/news/4939>

[The law of Ukraine "On sea ports" / Voice of Ukraine. – No. 105. – 13 June 2012.

Mikhaylova, V. "Natsionalnyy morskoy reyting Ukrainy-2010 [National Maritime rating of Ukraine-2010]." <http://portsukraine.com/node/2006>.

"Natsionalnyy morskoy reyting Ukrainy-2011 [National Maritime rating of Ukraine-2011]." <http://portsukraine.com/node/2479>.

"Natsionalnyy morskoy reyting Ukrainy-2009 [National Maritime rating of Ukraine-2009]." <http://portsukraine.com/node/1719>.

Politychna ekonomiiia [Political Economy]. Kyiv: Alerta, 2008.

"Port reform toolkit. Alternative port management structures and ownership models." In *The International Bank for Reconstruction and Development: The World Bank*, 2007.

Verhoeven, P. *A review of port authority functions: towards a renaissance?* : University of Antwerp, 2009.

УДК 338.47

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ АВТОТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ З ПОЗИЦІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

КУДРЯВЦЕВ В. М.

УДК 338.47

Кудрявцев В. М. Пріоритетні напрямки розвитку автотранспортної галузі з позицій забезпечення інвестиційної безпеки

У даній роботі розглянуто й обґрунтовано сучасні підходи до визначення пріоритетних напрямків формування державної політики розвитку автотранспортної галузі та розвитку автотранспортних підприємств з позицій забезпечення інвестиційної безпеки. Запропоновано механізм формування та реалізації політики держави, який є не простою сумою організаційно-економічних форм, а таким явищем, в якому відображаються взаємозв'язок між ними, взаємодія, взаємопереходи. Встановлено найважливіші причини, що стримують розвиток автотранспортної галузі. Визначено основні економічні заходи державної політики забезпечення інвестиційної безпеки автотранспортної галузі, до яких віднесено розвиток перспективних форм фінансування і підтримки даної сфери.

Ключові слова: автотранспорт, держава, безпека, економічна безпека, інвестиційна безпека.

Рис.: 1. **Бібл.:** 8.

Кудрявцев В'ячеслав Михайлович – асистент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: slavkudr@mail.ru

УДК 338.47

Кудрявцев В. М. Приоритетные направления развития развития автотранспортной отрасли с позиций обеспечения её инвестиционной безопасности

В данной работе рассмотрены и обоснованы современные подходы к определению приоритетных направлений формирования государственной политики развития автотранспортной отрасли и развития автотранспортных предприятий с позиций обеспечения инвестиционной безопасности. Предложен механизм формирования и реализации политики государства, который является не простой суммой организационно-экономических форм, а таким явлением, в котором отражаются взаимосвязь между ними, взаимодействие, взаимопереходы. Установлены важнейшие причины, сдерживающие развитие автотранспортной отрасли. Определены основные экономические меры государственной политики обеспечения инвестиционной безопасности автотранспортной отрасли, к которым отнесено развитие перспективных форм финансирования и поддержки данной сферы.

Ключевые слова: автотранспорт, государство, безопасность, экономическая безопасность, инвестиционная безопасность.

Рис.: 1. **Библ.:** 8.

Кудрявцев Вячеслав Михайлович – ассистент, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет (ул. Петровского, 25, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: slavkudr@mail.ru

UDC 338.47

Kudryavtsev V. M. Priority Directions of Development of Transportation Branch From the Point of View of Ensuring its Investment Security

The article considers and justifies modern approaches to determining priority directions of formation of the state policy of development of the transportation branch and development of transportation companies from the point of view of investment security. It offers a mechanism of formation and realisation of the state policy, which is not just a sum of organisational and economic forms, but a phenomenon, which reflects interconnection between them, interaction and intertransition. It establishes most important reasons that hold back development of the transportation branch. It determines main economic measures of the state policy of ensuring investment security of the transportation branch, which development of prospective forms of financing and support of this sphere are related to.

Key words: transport, state, security, economic security, investment security.

Pic.: 1. **Bibl.:** 8.

Kudryavtsev Vyacheslav M. – Assistant, Kharkiv National Automobile and Highway University (vul. Petrovskogo, 25, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: slavkudr@mail.ru

6. Політична економія : підручник / За ред. В. Г. Федоренка. – К. : Алерта, 2008. – 487 с.
7. Port reform toolkit. Alternative port management structures and ownership models / The International Bank for Reconstruction and Development. – The World Bank, 2007. – 78 p.
8. Кабмин разрешил передавать порты в концессию // Центр транспортных стратегий. Новости. – 20.11.2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cfts.org.ua/news/49390>

PREFERENCES

"Kабmin razreshil peredavat porty v kontsessiiu [Cabinet resolved to transfer the ports to the concession]." Tsentr transportnykh strategiy. <http://cfts.org.ua/news/4939>

[The law of Ukraine "On sea ports" / Voice of Ukraine. – No. 105. – 13 June 2012.

Mikhaylova, V. "Natsionalnyy morskoy reyting Ukrainy-2010 [National Maritime rating of Ukraine-2010]." <http://portsukraine.com/node/2006>.

"Natsionalnyy morskoy reyting Ukrainy-2011 [National Maritime rating of Ukraine-2011]." <http://portsukraine.com/node/2479>.

"Natsionalnyy morskoy reyting Ukrainy-2009 [National Maritime rating of Ukraine-2009]." <http://portsukraine.com/node/1719>.

Politychna ekonomiiia [Political Economy]. Kyiv: Alerta, 2008.

"Port reform toolkit. Alternative port management structures and ownership models." In *The International Bank for Reconstruction and Development: The World Bank*, 2007.

Verhoeven, P. *A review of port authority functions: towards a renaissance?* : University of Antwerp, 2009.

УДК 338.47

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ АВТОТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ З ПОЗИЦІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

КУДРЯВЦЕВ В. М.

УДК 338.47

Кудрявцев В. М. Пріоритетні напрямки розвитку автотранспортної галузі з позицій забезпечення інвестиційної безпеки

У даній роботі розглянуто й обґрунтовано сучасні підходи до визначення пріоритетних напрямків формування державної політики розвитку автотранспортної галузі та розвитку автотранспортних підприємств з позицій забезпечення інвестиційної безпеки. Запропоновано механізм формування та реалізації політики держави, який є не простою сумою організаційно-економічних форм, а таким явищем, в якому відображаються взаємозв'язок між ними, взаємодія, взаємопереходи. Встановлено найважливіші причини, що стримують розвиток автотранспортної галузі. Визначено основні економічні заходи державної політики забезпечення інвестиційної безпеки автотранспортної галузі, до яких віднесено розвиток перспективних форм фінансування і підтримки даної сфери.

Ключові слова: автотранспорт, держава, безпека, економічна безпека, інвестиційна безпека.

Рис.: 1. **Бібл.:** 8.

Кудрявцев В'ячеслав Михайлович – асистент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: slavkudr@mail.ru

УДК 338.47

Кудрявцев В. М. Приоритетные направления развития автотранспортной отрасли с позиций обеспечения её инвестиционной безопасности

В данной работе рассмотрены и обоснованы современные подходы к определению приоритетных направлений формирования государственной политики развития автотранспортной отрасли и развития автотранспортных предприятий с позиций обеспечения инвестиционной безопасности. Предложен механизм формирования и реализации политики государства, который является не простой суммой организационно-экономических форм, а таким явлением, в котором отражаются взаимосвязь между ними, взаимодействие, взаимопереходы. Установлены важнейшие причины, сдерживающие развитие автотранспортной отрасли. Определены основные экономические меры государственной политики обеспечения инвестиционной безопасности автотранспортной отрасли, к которым отнесено развитие перспективных форм финансирования и поддержки данной сферы.

Ключевые слова: автотранспорт, государство, безопасность, экономическая безопасность, инвестиционная безопасность.

Рис.: 1. **Библ.:** 8.

Кудрявцев Вячеслав Михайлович – ассистент, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет (ул. Петровского, 25, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: slavkudr@mail.ru

UDC 338.47

Kudryavtsev V. M. Priority Directions of Development of Transportation Branch From the Point of View of Ensuring its Investment Security

The article considers and justifies modern approaches to determining priority directions of formation of the state policy of development of the transportation branch and development of transportation companies from the point of view of investment security. It offers a mechanism of formation and realisation of the state policy, which is not just a sum of organisational and economic forms, but a phenomenon, which reflects interconnection between them, interaction and intertransition. It establishes most important reasons that hold back development of the transportation branch. It determines main economic measures of the state policy of ensuring investment security of the transportation branch, which development of prospective forms of financing and support of this sphere are related to.

Key words: transport, state, security, economic security, investment security.

Pic.: 1. **Bibl.:** 8.

Kudryavtsev Vyacheslav M. – Assistant, Kharkiv National Automobile and Highway University (vul. Petrovskogo, 25, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: slavkudr@mail.ru

Існує взаємообумовленість між зміцненням інвестиційної безпеки сектора автотранспортного підприємства та забезпеченням національної безпеки держави, включаючи такі її складові, як фінансова, соціальна, інноваційно-технологічна, продовольча, зовнішньоекономічна, демографічна, енергетична, екологічна та інвестиційна безпека. У свою чергу, розвиток підприємства є необхідною передумовою соціального та економічного розвитку, демократизації суспільства, забезпечення європейського шляху розвитку територій тощо.

Для того, щоб автотранспортне підприємство стало реальним стратегічним ресурсом, одним із основних факторів виходу з глибокої економічної кризи України та її регіонів на шлях сталого економічного розвитку, необхідно його державне регулювання, яке являє собою систему економічного, соціального, організаційного, правового і політичного забезпечення державою сприятливого середовища для формування і сталого розвитку сучасного підприємства.

Розробці цієї проблеми присвячені роботи таких вітчизняних вчених, як О. І. Барановського, О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко О. С. Власюка, В. О. Василенко, В. М. Гейця, В. П. Горбуліна, В. І. Мунтіяна, С. І. Пирожкова, Я. А. Жаліло, Г. А. Пастернак-Таранушенко, В. І. Кириленко [1, 2, 3, 4, 5, 6] і зарубіжних фахівців Паштова А. Г., Олейников А. А. [7, 8].

Мета статті – обґрунтування сучасних підходів визначення пріоритетних напрямків формування державної політики розвитку автотранспортної галузі та розвитку автотранспортних підприємств з позицій забезпечення інвестиційної безпеки.

Методологічною основою дослідження стали фундаментальні дослідження вітчизняних і зарубіжних економістів. Основними методами дослідження, використаними в роботі, є: абстрактно-логічний (теоретичне узагальнення і формування висновків); метод порівнянь та системно-структурний аналіз.

Модель формування та реалізації політики держави щодо розвитку автотранспортної галузі формується відповідно до загальнодержавних цілей сталого розвитку економіки та включає цілі і завдання розвитку автотранспортної галузі, а також механізм забезпечення її інвестиційної безпеки, який являє собою сукупність організаційно-економічних форм, за допомогою яких реалізується система відносин інвестиційного комплексу та має такі складові: наукові принципи, науково-методичні складові, стратегічна орієнтація, заходи, щодо розвитку та підтримки, інституціональна складова, цільові державні програми, державний механізм регулювання інвестиційних процесів, що відображені на *рис. 1*.

При цьому механізм є не простою сумою організаційно-економічних форм, а таким явищем, в якому відображаються взаємозв'язок між ними, взаємодія, взаємопереходи, тобто механізм виступає як певне утворення в системі економічної безпеки і сам, у свою чергу, є системою.

Механізм реалізації інвестиційної безпеки є цілісною системою. Цілісність механізму інвестиційної безпеки визначається, з одного боку, залежністю його елементів, за якої зміна одного з них приводить до змі-

ни інших, з другого – цілісність виступає як міра його розвитку, критерій рівня його зрілості.

Дія механізму повинна бути направлена на забезпечення інвестиційної безпеки як в даний час, так і на перспективу. Результатом функціонування цього механізму є надходження необхідних для організації процесу виробництва інвестиційних ресурсів і інформації відповідно до системи пріоритетних інтересів підприємства, мінімізація витрат на придбання ресурсів у необхідній кількості і належної якості.

Основні функції держави в період становлення підприємства повинні сприяти формуванню суб'єктів сучасного підприємства здатних реалізувати свої можливості до інноваційної, ризикової діяльності у всіх сферах економіки, у тому числі і в автотранспорті.

Основними цілями державної політики в області розвитку автотранспортного підприємства в Україні є:

- ✦ розвиток суб'єктів автотранспортного підприємства з ціллю формування конкурентного середовища в економіці України;
- ✦ забезпечення сприятливих умов для розвитку суб'єктів автотранспортного підприємства;
- ✦ забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів автотранспортного підприємства;
- ✦ збільшення кількості суб'єктів автотранспортного підприємства.

Система автотранспортних підприємств розвивається в Україні, головним чином, у великих містах і промислових центрах. Ця обставина пов'язана з особливостями цього підприємства. Воно посилюється ще і тим, що в умовах урбанізації, система автотранспортних підприємств відіграє нову, важливу роль у функціонально-просторовому розвитку міст.

Найважливішими причинами, стримуючими розвиток автотранспортної галузі, можна назвати:

- ✦ нестабільність загальноекономічних і правових умов роботи, постійні і не завжди виправдані зміни законодавчої бази, відсутність ефективного механізму і нерозвиненість регіональної законодавчої бази;
- ✦ нестійка економічна обстановка, інфляція, високі кредитні ставки, ненадійність банків і інших фінансових інститутів;
- ✦ недосконалий механізм державного регулювання автотранспортної галузі, відсутність правових гарантій, велика кількість адміністративних бар'єрів, що перешкоджають її динамічному розвитку;
- ✦ нестача кредитно-фінансових ресурсів, труднощі отримання кредитів, інвестицій і т. п.;
- ✦ низький рівень ділової і правової культури у більшості підприємств, відсутність ділової етики;
- ✦ недостатня, слабка ресурсна база автотранспортних підприємств;
- ✦ складна криміногенна обстановка.

Однією з причин, стримуючих розвиток автотранспортного підприємства, є нерозвиненість маркетингової інфраструктури, відсутність інформаційно-консультативної системи і труднощі, що виникають у зв'язку з цим.

Рис. 1. Механізм формування та реалізації державної політики розвитку автотранспортної галузі з позиції забезпечення інвестиційної безпеки

Для нормального функціонування виробничо-ринкової інфраструктури і формування цивілізованих ринкових відносин необхідний розвиток системи маркетингу.

Для функціонування даної системи необхідне формування маркетингових організаційних структур, таких як науково-інформаційні і консультаційні маркетингові центри з метою збору і обробки потоків інформації.

Для ліквідації технічного відставання необхідна реалізація цільової державної програми по розробці та впровадженню маркетингової мережі в автотранспортні підприємства.

Актуальність розвитку фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки сфери автотранспортного підприємства постійно підкреслюється як державним урядом, так і на регіональному рівні. Реальний механізм підтримки, діючий в цьому напрямку, ще недостатньо ефективний у порівнянні з масштабом проблем, які можуть бути вирішені при підвищенні інвестиційної активності даних підприємства.

Нестабільність економічного розвитку України вимагає для забезпечення її інвестиційної та економічної безпеки в цілому реалізації активних заходів щодо розвитку автотранспортних підприємств. У той же час напруженість бюджетів усіх рівнів, а також недостача іноземних інвестицій не дозволяють у достатній мірі фінансувати дану галузь.

Виходячи з вищевикладеного, у першу чергу необхідно забезпечити визнання суспільно-політичними групами стратегії одержання менш інтенсивної, проте довгострокової економічної віддачі від вкладених ресурсів. Для цього варто досягнути усвідомлення усіма суспільно-політичними групами існування зв'язки між вкладанням ресурсів у менш рентабельні сфери діяльності і забезпеченням якісно нового та більш ефективного підприємницького середовища країни. Необхідно розробити фундаментальні пріоритети економічного розвитку галузі та забезпечити їх визнання суспільством. Насамперед це стосується необхідності окреслення визначальних принципів економічної політики, які повинні бути ув'язаними із відповідною системою моральних цінностей, стати основою формування ефективної моделі розвитку економіки та підприємницького середовища і забезпечити усунення наявних у ній суперечностей, передусім тих, що чинять негативний вплив на поглиблення дезінтеграційних тенденцій у суспільно-економічному середовищі. Серед пріоритетних принципів доцільно закріпити зниження розподільчої функції органів державною управління; забезпечення пропорційності економічного та соціального розвитку; зниження рівня монополізації економіки та її галузей і т. ін.

Виходом із ситуації, що склалося, є розробка і реалізація такої концепції інвестиційної підтримки сфери автотранспортних підприємств, при якій засоби, що виділяються на дані цілі, повинні витратитися на створення структур і налагодження фінансових механізмів, що характеризуються високим рівнем повернення інвестиційних ресурсів, що вкладаються.

Для реалізації цієї концепції можна виділити декілька основних напрямів вдосконалення існуючої системи підтримки інвестиційної діяльності у сфері автотранспортних підприємств.

До організаційних заходів перш за все слід віднести розвиток інформаційного забезпечення механізму інвестиційної підтримки сфери автотранспортних підприємств.

Головним завданням науково-методичної складової механізму підтримки інвестиційної активності сфери автотранспортних підприємств є розробка системи пріоритетів фінансування по основних напрямках його розвитку і обґрунтування заходів щодо їх реалізації з метою віддзеркалення інтересів усіх рівнів: державного, регіонального і самих підприємств.

Основними принципами для забезпечення розвитку автотранспортних підприємств в умовах відкритості економіки повинні стати: акцентування на розвитку підприємств, які мають порівняльні і конкурентні переваги у світовій економіці регіонального і глобального масштабу; високий рівень внутрішньої інтегрованості вітчизняної економіки, створення потужного національного ринку як фундаментальної основи для завоювання і закріплення за собою відповідних ніш на конкурентних і високоефективних світових ринках товарів і послуг; урахування різної фактороінтенсивності національних галузей і виробництв, тобто їх капітало- і працебезпеченості порівняно з іншими країнами, урахування відповідних внутрішніх витрат, цін та їх світових аналогів.

Стратегічна орієнтація в управлінні інвестиційною безпекою підприємництва на довгостроковий та раціональний розвиток зобов'язує приймати управлінські рішення органами державного управління з урахуванням не лише існуючої сукупності чинників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, але й передбачати заходи із захисту інтересів суб'єктів підприємницької діяльності у перспективі.

До економічних заходів слід віднести перш за все розвиток перспективних форм фінансування і підтримки сфери автотранспортних підприємств, таких як:

- ✦ розвиток системи кредитування в цілях розширення кількості реципієнтів, що користуються фінансовою підтримкою, і полегшення доступу автотранспортних підприємств до комерційних кредитів. Для цього передбачається розширення мережі фінансових інститутів, що здійснюють кредитування автотранспортних підприємств на пільгових умовах (пониження процентної ставки за обслуговування кредиту, збільшення тривалості термінів кредитування, зниження вимог до заставного забезпечення, надання різноманітних форм безкоштовного консультування);
- ✦ розвиток механізму гарантій по інвестиційних кредитах автотранспортних підприємств повинен включати надання державних гарантій з боку фондів підтримки автотранспортного підприємництва комерційним банкам, що беруть участь у фінансуванні цієї сфери;
- ✦ розвиток системи страхування інвестицій. Підвищений рівень ризику діяльності автотранспортних підприємств пред'являє особливі вимоги до роботи страхових компаній; при цьому одночасно можуть створюватися системи страхування, перестраховки, а також механізми гарантування повернення кредитів. Також необхідна певна підтримка цих процесів з боку державних і регіональних органів, наприклад, у формі введення деяких пільг або компенсації збитків страхових компаній у разі їх спеціалізації на страхуванні ризику автотранспортних підприємств;
- ✦ розвиток лізингу, толінгу, форфейтингу як перспективних форм інвестування автотранспортної галузі;

- ✦ створення систем виробничого і технологічного обслуговування автотранспортних підприємств. У даний час істотним резервом для формування певних елементів інфраструктури автотранспортних підприємств може стати використання в цих цілях майна та виробничих площ неспроможних підприємств при їх ліквідації, реорганізації або перепрофілюванні, у тому числі шляхом розміщення на їх базі об'єктів інфраструктури підтримки автотранспортних підприємств у рамках такої форми інвестиційної підтримки, як інвестиційний селенг.

ВИСНОВКИ

Виходячи з цього, вважаємо, що невід'ємним завданням органів державного управління в межах реалізації стратегії та механізму гарантування інвестиційної безпеки автотранспортної галузі є організація системи діагностики і моніторингу цього процесу. Під нею слід розуміти систематичну соціально-економічну оцінку рівня розвитку сектора автотранспортних підприємств з точки зору інвестиційної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності та сектора автотранспортних підприємств загалом. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановський О. І. Фінансова безпека [Текст] : монографія / О. І. Барановський / Інститут економічного прогнозування. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
2. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки : [монографія] / В. І. Кириленко – К. : КНЕУ, 2005. – 232 с.
3. Глобалізація і безпека розвитку : [монографія] / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко ; наук. ред. О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
4. Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян – К. : КИИЦ, 1999. – 463 с.
5. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін. ; За ред. В. М. Геєця. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
6. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення : монографія / Г. А. Пастернак-Таранушенко. – К. : Київський економічний інститут менеджменту, 2003. – 320 с.
7. Паштова Л. Г. Инвестиционная составляющая экономической безопасности : [монография] / Л. Г. Паштова. – М. : Изд-во Гном и Д, 2001. – 240 с.
8. Олейников Е. А. Экономическая и национальная безопасность : учебник / Под ред. Е. А. Олейникова. – М. : Издательство «Экзамен», 2004. – 768 с.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки ХНАДУ **Бабич Д. В.**

REGERENCES

Baranovskyi, O. I. *Finansova bezpeka* [Financial Security]. Kyiv: Feniks, 1999.

Bilorus, O. H., and Luk'ianenko, D. H. *Hlobalizatsiia i bezpeka rozvytku* [Globalization and Development Security]. Kyiv: KNEU, 2001.

Heiets, V. M. and others. *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Simulation of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv: Inzhfek, 2006.

Kyrylenko, V. I. *Investytsiina skladova ekonomichnoi bezpeky* [The investment component of economic security]. Kyiv: KNEU, 2005.

Muntian, V. I. *Ekonomichna bezpeka Ukrainy* [The economic security of Ukraine]. Kyiv: KIITs, 1999.

Oleynikov, E. A. *Ekonomicheskaiia i natsionalnaia bezopasnost* [Economic and national security]. Moscow: Ekzamen, 2004.

Pashtova, L. G. *Investitsionnaia sostavliaiushchaia ekonomicheskoy bezopasnosti* [The investment component of the economic security]. Moscow: Gnom i D, 2001.

Pasternak-Taranushenko, G. A. *Ekonomichna bezpeka derzhavy. Metodolohiia zabezpechennia* [The economic security of the state. Methodology to ensure]. Kyiv: Kyivskiy ekonomichnyi instytut menedzhmentu, 2003.

УДК 338.001.36

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ ПРОИЗВОДСТВА И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БИОДИЗЕЛЯ В УКРАИНЕ

ШЕВЧЕНКО Е. Б., КУРЕННАЯ И. Г.

УДК 338.001.36

Шевченко Е. Б., Куренная И. Г. Экономическая целесообразность производства и использования биодизеля в Украине

Зависимость от импорта энергоресурсов в значительной степени сдерживает развитие и стабильность экономики Украины. Такая зависимость сказывается на национальной и энергетической безопасности, а использование нефтепродуктов как источников энергии несет в себе значительную экологическую опасность. Эта зависимость стимулирует интенсивный поиск альтернативных источников энергии. Среди путей решения этой проблемы рассматривается производство и использование биотоплива, а именно биодизельных смесей. Наиболее оптимальным типом биодизельных смесей являются смеси, в которых содержание биодизельного топлива не превышает 30%, а нефтяного дизельного – 70%. Добавка биодизеля до 30% в нефтяное дизельное топливо не требует изменения конструкции двигателя. Эксплуатационные и физико-химические свойства смешанного дизельного топлива значительно не отличаются от требований стандарта на дизельное топливо. Стоимость биодизельного топлива сопоставима со стоимостью дизельного топлива и не ведёт к его удорожанию. Украина имеет значительный потенциал и условия для производства биодизеля. Однако при сегодняшнем соотношении цен на энергоносители и биотопливное сырьё производство биотоплива в Украине не прибыльно. Для стимулирования использования биодизеля необходимо разработать и внедрить систему льгот и ввести жёсткий контроль, предусматривающий штрафы за выбросы вредных компонентов в атмосферу.

Ключевые слова: возобновляемые источники энергии, биодизельное топливо, рапсовое масло, жир технический, себестоимость.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 9.

Шевченко Елена Борисовна – кандидат технических наук, доцент, кафедра химической технологии топлива, Украинский государственный химико-технологический университет (пр. Гагарина, 8, Днепропетровск, 49005, Украина)

Куренная Ирина Григорьевна – старший преподаватель, кафедра экономики предприятия, Днепропетровский университет им. А. Нобеля (ул. Набережная Ленина, 18, Днепропетровск, 49000, Украина)

E-mail: kurennaia_lg@mail.ru

УДК 338.001.36

Шевченко О. Б., Куренная И. Г. Економічна доцільність виробництва та використання біодизеля в Україні

Залежність від імпорту енергоресурсів значною мірою стримує розвиток і стабільність економіки України. Така залежність позначається на національній і енергетичній безпеці, а використання нафтопродуктів як джерел енергії несе в собі значну екологічну небезпеку. Ця залежність стимулює інтенсивний пошук альтернативних джерел енергії. Серед шляхів вирішення цієї проблеми розглядається виробництво та використання біопалива, а саме – біодизельних сумішей. Найбільш оптимальним типом біодизельних сумішей є суміші, в яких зміст біодизельного палива не перевищує 30%, а нафтового дизельного – 70%. Добавка біодизеля до 30% в нафтове дизельне паливо не вимагає зміни конструкції двигуна. Експлуатаційні та фізико-хімічні властивості сумішевого дизельного палива значно не відрізняються від вимог стандарту на дизельне паливо. Вартість біодизельного палива порівнянна з вартістю дизельного палива і не веде до його дорожчання. Україна має значний потенціал і умови для виробництва біодизеля. Проте при сьогоднішньому співвідношенні цін на енергоносії та біопаливну сировину виробництво біопалива в Україні не є прибутковим. Для стимулювання використання біодизеля необхідно розробити і впровадити систему пільг і ввести суворий контроль, що передбачає штрафи за викиди шкідливих компонентів в атмосферу.

Ключові слова: поновлювані джерела енергії, біодизельне паливо, рапсова олія, жир технічний, собівартість.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 9.

Шевченко Олена Борисівна – кандидат технічних наук, доцент, кафедра хімічної технології палива, Український державний хіміко-технологічний університет (пр. Гагарина, 8, Дніпропетровськ, 49005, Україна)

Куренная Ирина Григорьевна – старший викладач, кафедра економіки підприємства, Дніпропетровський університет ім. А. Нобеля (вул. Набережна Леніна, 18, Дніпропетровськ, 49000, Україна)

E-mail: kurennaia_lg@mail.ru

UDC 338.001.36

Shevchenko Y. B., Kurennaia I. G. Economic Expediency of Production and use of Biodiesel in Ukraine

Dependence on import of energy resources significantly holds back development and stability of Ukrainian economy. Such a dependence influences national and energetic security and the use of petroleum products as sources of energy presents significant ecological threats. This dependence stimulates intensive search for alternative sources of energy. Production and use of biofuel, namely biodiesel mixtures, are considered among other ways of solution of this problem. The most optimal type of biodiesel mixtures are mixtures, which contain not more than 30% of biodiesel fuel and 70% of petroleum diesel fuel. Adding up to 30% of biodiesel to the petroleum diesel fuel does not require changes in engine construction. Exploitation and physical and chemical properties of the mixed diesel fuel do not differ significantly from requirements of the diesel fuel standard. The cost of biodiesel fuel is comparable with the cost of diesel fuel and does not result in rise of price. Ukraine has significant potential and conditions for production of biodiesel. However, the current correlation of prices on energy resources and biofuel raw materials makes production of biofuel in Ukraine unprofitable. To stimulate the use of biodiesel, it is necessary to develop and introduce a system of privileges and introduce a strict control, which envisages fines for polluting the atmosphere.

Key words: renewable sources of energy, biodiesel fuel, rapeseed oil, inedible fat, cost.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 9.

Shevchenko Yelena B. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Department of Fuel Chemical Technology, Ukrainian State University of Chemical Technology (pr. Gagarina, 8, Dnipropetrovsk, 49005, Ukraine)

Kurennaia Irina G. – Senior Lecturer, Department of Economy of Enterprise, Alfred Nobel Dnipropetrovsk University (vul. Naberezhna Lenina, 18, Dnipropetrovsk, 49000, Ukraine)

E-mail: kurennaia_lg@mail.ru

Bilorus, O. H., and Luk'ianenko, D. H. *Hlobalizatsiia i bezpeka rozvytku* [Globalization and Development Security]. Kyiv: KNEU, 2001.

Heiets, V. M. and others. *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Simulation of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv: Inzhfek, 2006.

Kyrylenko, V. I. *Investytsiina skladova ekonomichnoi bezpeky* [The investment component of economic security]. Kyiv: KNEU, 2005.

Muntian, V. I. *Ekonomichna bezpeka Ukrainy* [The economic security of Ukraine]. Kyiv: KIITs, 1999.

Oleynikov, E. A. *Ekonomicheskai i natsionalnaia bezopasnost* [Economic and national security]. Moscow: Ekzamen, 2004.

Pashtova, L. G. *Investitsionnaia sostavliaiushchaia ekonomicheskoy bezopasnosti* [The investment component of the economic security]. Moscow: Gnom i D, 2001.

Pasternak-Taranushenko, G. A. *Ekonomichna bezpeka derzhavy. Metodolohiia zabezpechennia* [The economic security of the state. Methodology to ensure]. Kyiv: Kyivskiy ekonomichnyi instytut menedzhmentu, 2003.

УДК 338.001.36

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ ПРОИЗВОДСТВА И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БИОДИЗЕЛЯ В УКРАИНЕ

ШЕВЧЕНКО Е. Б., КУРЕННАЯ И. Г.

УДК 338.001.36

Шевченко Е. Б., Куренная И. Г. Экономическая целесообразность производства и использования биодизеля в Украине

Зависимость от импорта энергоресурсов в значительной степени сдерживает развитие и стабильность экономики Украины. Такая зависимость сказывается на национальной и энергетической безопасности, а использование нефтепродуктов как источников энергии несет в себе значительную экологическую опасность. Эта зависимость стимулирует интенсивный поиск альтернативных источников энергии. Среди путей решения этой проблемы рассматривается производство и использование биотоплива, а именно биодизельных смесей. Наиболее оптимальным типом биодизельных смесей являются смеси, в которых содержание биодизельного топлива не превышает 30%, а нефтяного дизельного – 70%. Добавка биодизеля до 30% в нефтяное дизельное топливо не требует изменения конструкции двигателя. Эксплуатационные и физико-химические свойства смешанного дизельного топлива значительно не отличаются от требований стандарта на дизельное топливо. Стоимость биодизельного топлива сопоставима со стоимостью дизельного топлива и не ведёт к его удорожанию. Украина имеет значительный потенциал и условия для производства биодизеля. Однако при сегодняшнем соотношении цен на энергоносители и биотопливное сырьё производство биотоплива в Украине не прибыльно. Для стимулирования использования биодизеля необходимо разработать и внедрить систему льгот и ввести жёсткий контроль, предусматривающий штрафы за выбросы вредных компонентов в атмосферу.

Ключевые слова: возобновляемые источники энергии, биодизельное топливо, рапсовое масло, жир технический, себестоимость.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 9.

Шевченко Елена Борисовна – кандидат технических наук, доцент, кафедра химической технологии топлива, Украинский государственный химико-технологический университет (пр. Гагарина, 8, Днепропетровск, 49005, Украина)

Куренная Ирина Григорьевна – старший преподаватель, кафедра экономики предприятия, Днепропетровский университет им. А. Нобеля (ул. Набережная Ленина, 18, Днепропетровск, 49000, Украина)

E-mail: kurennaia_lg@mail.ru

УДК 338.001.36

Шевченко О. Б., Куренная И. Г. Економічна доцільність виробництва та використання біодизеля в Україні

Залежність від імпорту енергоресурсів значною мірою стримує розвиток і стабільність економіки України. Така залежність позначається на національній і енергетичній безпеці, а використання нафтопродуктів як джерел енергії несе в собі значну екологічну небезпеку. Ця залежність стимулює інтенсивний пошук альтернативних джерел енергії. Серед шляхів вирішення цієї проблеми розглядається виробництво та використання біопалива, а саме – біодизельних сумішей. Найбільш оптимальним типом біодизельних сумішей є суміші, в яких зміст біодизельного палива не перевищує 30%, а нафтового дизельного – 70%. Добавка біодизеля до 30% в нафтове дизельне паливо не вимагає зміни конструкції двигуна. Експлуатаційні та фізико-хімічні властивості сумішевого дизельного палива значно не відрізняються від вимог стандарту на дизельне паливо. Вартість біодизельного палива порівнянна з вартістю дизельного палива і не веде до його дорожчання. Україна має значний потенціал і умови для виробництва біодизеля. Проте при сьогоднішньому співвідношенні цін на енергоносії та біопаливну сировину виробництво біопалива в Україні не є прибутковим. Для стимулювання використання біодизеля необхідно розробити і впровадити систему пільг і ввести суворий контроль, що передбачає штрафи за викиди шкідливих компонентів в атмосферу.

Ключові слова: поновлювані джерела енергії, біодизельне паливо, рапсова олія, жир технічний, собівартість.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 9.

Шевченко Олена Борисівна – кандидат технічних наук, доцент, кафедра хімічної технології палива, Український державний хіміко-технологічний університет (пр. Гагарина, 8, Дніпропетровськ, 49005, Україна)

Куренная Ирина Григорьевна – старший викладач, кафедра економіки підприємства, Дніпропетровський університет ім. А. Нобеля (вул. Набережна Леніна, 18, Дніпропетровськ, 49000, Україна)

E-mail: kurennaia_lg@mail.ru

UDC 338.001.36

Shevchenko Y. B., Kurennaia I. G. Economic Expediency of Production and use of Biodiesel in Ukraine

Dependence on import of energy resources significantly holds back development and stability of Ukrainian economy. Such a dependence influences national and energetic security and the use of petroleum products as sources of energy presents significant ecological threats. This dependence stimulates intensive search for alternative sources of energy. Production and use of biofuel, namely biodiesel mixtures, are considered among other ways of solution of this problem. The most optimal type of biodiesel mixtures are mixtures, which contain not more than 30% of biodiesel fuel and 70% of petroleum diesel fuel. Adding up to 30% of biodiesel to the petroleum diesel fuel does not require changes in engine construction. Exploitation and physical and chemical properties of the mixed diesel fuel do not differ significantly from requirements of the diesel fuel standard. The cost of biodiesel fuel is comparable with the cost of diesel fuel and does not result in rise of price. Ukraine has significant potential and conditions for production of biodiesel. However, the current correlation of prices on energy resources and biofuel raw materials makes production of biofuel in Ukraine unprofitable. To stimulate the use of biodiesel, it is necessary to develop and introduce a system of privileges and introduce a strict control, which envisages fines for polluting the atmosphere.

Key words: renewable sources of energy, biodiesel fuel, rapeseed oil, inedible fat, cost.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 9.

Shevchenko Yelena B. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Department of Fuel Chemical Technology, Ukrainian State University of Chemical Technology (pr. Gagarina, 8, Dnipropetrovsk, 49005, Ukraine)

Kurennaia Irina G. – Senior Lecturer, Department of Economy of Enterprise, Alfred Nobel Dnipropetrovsk University (vul. Naberezhna Lenina, 18, Dnipropetrovsk, 49000, Ukraine)

E-mail: kurennaia_lg@mail.ru

В настоящее время во всем мире проводят исследования, направленные на обеспечение экономии топлива и частичной замены традиционных ископаемых углеводородных источников энергии, ресурсы которых в обозримом будущем могут быть исчерпаны.

Постоянный рост цен на нефть, локальное и мировое загрязнение планеты отходами от ее использования обусловили привлекательность производства и использования экологически чистого топлива на основе возобновляемых биоресурсов.

Украина относится к энергодефицитным странам, поскольку обеспечивает свои потребности в топливно-энергетических ресурсах лишь на 53% (импортирует 75% необходимого объема газа и 85% сырой нефти и нефтепродуктов) [1]. Зависимость от поставок энергоресурсов из других стран в значительной степени сдерживает развитие и стабильность экономики Украины. Большинство развитых стран такая зависимость рассматривается как вопрос национальной и энергетической безопасности, а использование нефтепродуктов как источников энергии несет в себе значительную экологическую опасность. Добыча углеводородов в Украине сдерживается ограниченностью запасов и необходимостью многомиллиардных капиталовложений на их освоение. А самое главное, использование нефтепродуктов приводит к значительному загрязнению окружающей среды, что нарушает мировую экосистему [2]. Таким образом, зависимость от импорта нефтепродуктов, цены на которые растут, а также значительное ухудшение экологической ситуации стимулируют интенсивный поиск альтернативных источников энергии.

Согласно Государственной программе, начиная с 2016 г., Украина планирует замещать в энергобалансе страны альтернативными источниками энергии 20 – 30% импортируемых энергоресурсов. Одной из составляющих этой программы является активизация работы по производству и использованию биотоплива. Важнейшим стратегическим результатом развития этого направления энергетики является снижение темпов роста антропогенной нагрузки на окружающую среду и противодействие климатическим изменениям, повышение уровня энергетической безопасности и уменьшение потерь произведенной энергии [3].

Исследованию правовых, организационных, экономических и технических проблем использования альтернативных источников энергии посвящены работы ученых: Гавриша В. И., Гелетуки Г. Г., Гродзинского Д. М., Корчемного М. А. и многих других.

Исследованием состава биодизельного топлива, рациональных способов его использования и методов добычи занимаются такие отечественные ученые, как Дубровин В. А., Масло И. В., Семенов В. Г., Лебедь Д. В., Савельев М. С., Бронникова Д. Л., Романюк Е. В., Калетник Г. М. и другие.

Однако все еще остается ряд нерешенных проблем в данной области, обуславливающих актуальность научных исследований по данному вопросу.

Целью исследования является обоснование необходимости производства и использования биодизеля,

анализ вариантов экономически выгодного производства биодизеля в настоящий момент.

Термин «биодизельное топливо», или «биодизель», применяется к химическому веществу, которое содержит метиловый и этиловый эфиры, полученные из сырья растительного происхождения и животного жира. Полученное жидкое топливо обладает свойствами, близкими к традиционному дизельному топливу, с содержанием энергии около 88% от нефтяного аналога.

Среди достоинств биодизельного топлива следующие:

- ✦ оно является возобновляемым и экологически чистым источником энергии;
- ✦ при попадании в воду оно не причиняет вреда растениям и животным;
- ✦ в почве или в воде микроорганизмы за 28 дней перерабатывают 99% биодизеля, что позволяет говорить о минимизации загрязнения рек и озёр;
- ✦ в сравнении с обычным дизельным топливом биодизель почти не содержит серы, а при его сгорании выделяется столько углекислого газа, сколько было потреблено растением, являющимся исходным сырьём, за весь период его жизни;
- ✦ имеет значительно лучшие смазочные свойства, чем дизельное топливо, поэтому уменьшает изнашиваемость двигателя и продлевает срок его работы.

Следует отметить, что мировое производство биодизеля за 20 лет увеличилось с 88 тыс. т в 1993 г., до 17826 тыс. т в 2012 г. (рис. 1).

Лидерами в производстве и использовании биодизеля являются страны Евросоюза – Германия, Франция, Чехия и Польша.

В странах Евросоюза производство биодизельного топлива имеет существенную государственную поддержку. В Германии его не облагают минеральными и экологическими налогами, существует система дотирования выращивания рапса, во Франции налоговая скидка составляет 0,35 евро/литр. В Испании автомобилистам, которые используют биотопливо, разрешена бесплатная внутригородская парковка. В целом по Европе литр такого топлива на 0,10 – 0,15 евро дешевле дизельного.

Основой для его производства чаще всего служит рапсовое масло (84%) (рис. 2), однако в зависимости от географического положения и природно-климатических условий производителей используется масло подсолнечника (13%), соевое (2%), конопляное масло, масло ятрофы (бутылочное дерево). Его вырабатывают из жиров животного происхождения, например, рыбьего и куриного жиров, отходов пищевой промышленности (отработанного растительного масла) и т. д.

В Украине сложилась благоприятная ситуация, способствующая расширению использования альтернативных энергоносителей. К сырьевой базе для производства биодизельного топлива в Украине относятся: масла, получаемые из семян маслосодержащих растений (рапс, подсолнечник и др.), «мультисырье» мясокомбинатов (жиры

животных и птиц), фритюрный жир, липиды микроводорослей и др. Во многих регионах страны, таких как Львовская, Ивано-Франковская, Тернопольская, Хмельницкая, Винницкая, Киевская, Ривненская и Волынская области освоено выращивание озимого рапса. Яровой рапс лучше всего растет в Кировоградской, Киевской, Черкасской, Одесской, Херсонской, Полтавской, Черниговской, Сумской, Харьковской областях и в Крыму.

Украина производительностью 150000 литров биодизеля в сутки. Стоимость установки составляет \$1 725 000.

В состав установки входят: блок приготовления и дозирования раствора NaOH в метаноле, блок дозирования масла, блок теплообменников и конденсаторов, блок трансэтерификации, сепаратор, рекуперативные выпарные аппараты (биодизеля и глицерина), блок фильтров-сорберов [7].

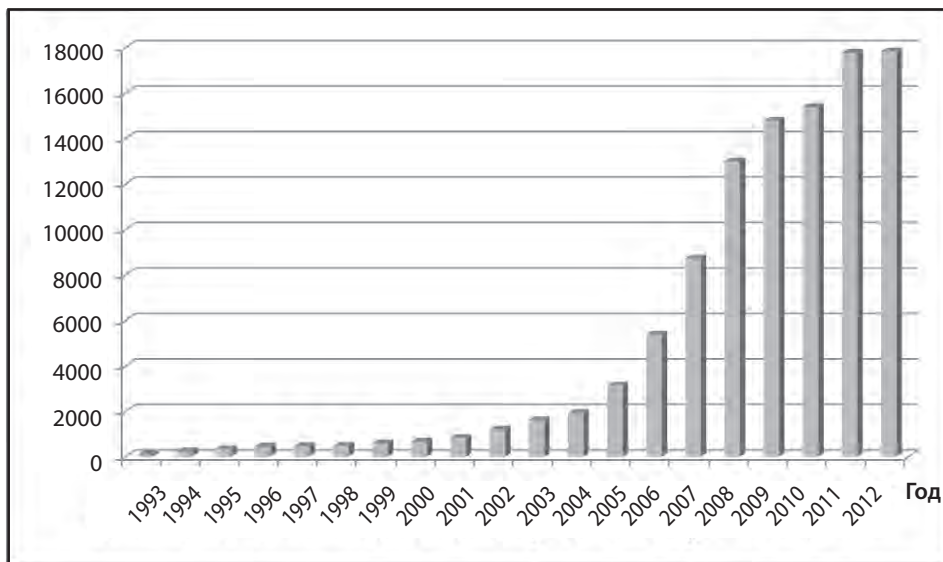

Рис. 1. Производство биодизеля в мире за 1993 – 2012 гг., тыс. т [8]

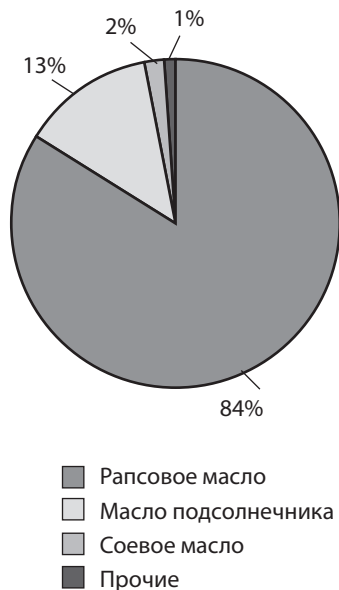

Рис. 2. Структура сырья для производства биодизельного топлива [6]

Принимая во внимание опыт европейских государств, производство биодизельного топлива в Украине можно организовать на следующих типах установок и заводов: малотоннажные установки производительностью 300 – 3000 тонн/год (для фермеров), региональные (областные) заводы 10000 – 30000 тонн/год, промышленные заводы значения 50000 – 100000 тонн/год.

Для расчетов экономической эффективности производства биодизеля была выбрана установка EXON – 6250 000 «BIODIESEL CRIMEA ltd», Симферополь,

Как известно, на себестоимость биодизеля влияет ряд факторов: урожайность, стоимость семян, содержание масла в семенах, выход масла из семян, эффективность использования попутных продуктов производства, стоимость химических ингредиентов, стоимость оборудования по переработке, качество технологического процесса, административные затраты, стоимость электроэнергии, заработная плата обслуживающего персонала.

Нами была рассчитана себестоимость и стоимость биодизельного топлива, получаемого из масла рапсового, масла подсолнечника, животных жиров технических.

Годовой объем производства рассчитывается исходя из режима работы. Режим работы: круглосуточный, 8 часов в смену, 22 дня в месяц, 251 день в год.

В табл. 1 приведены агрегированные материальные балансы производства 1 т биодизельного топлива из различных видов сырья.

В табл. 2 приводится расчет калькуляции себестоимости и стоимости 1т биодизельного топлива из различных видов сырья.

Приведенные расчеты позволяют сделать вывод, что получение биодизельного топлива из технического жира дешевле получения топлива из растительных масел и обеспечивается сырьем, являющимся отходом производства.

Применяют биодизельное топливо либо в чистом виде, либо в виде смесей с традиционным дизельным. В США смесь дизельного топлива с биодизелем обозначается буквой **B**. Цифра рядом с буквой означает процентное содержание биодизеля. В ряде европейских стран используют чистый биодизель. Так, во Франции

используют преимущественно 5% смесь, в Германии – чистое биодизельное топливо. В США наиболее популярна смесь В20, которая состоит из 20% биодизельного топлива и 80% традиционного дизельного. У смеси В20 есть

существенное достоинство. В холодное время года биодизельное топливо, идущее из топливного бака в топливный насос, необходимо подогревать, а при использовании смеси В20 в такой операции нет необходимости.

Таблица 1

Материальный баланс производства биодизельного топлива

Показатель	Рапсовое масло		Подсолнечное масло		Жир технический	
	%	т	%	т	%	т
Взято						
Сырье	77,03	1,1	78,68	1,0	80	1,0
метанол	10,08	0,144	7,55	0,096	9,6	0,12
щелочь NaOH	1,33	0,019	0,79	0,01	0,8	0,01
вода	7,35	0,105	8,26	0,105	8,4	0,105
прочие	4,2	0,06	4,72	0,06	1,2	0,015
Всего:	100	1,428	100	1,271	100	1,25
Получено						
Основная продукция:						
Биодизельное топливо	70,03	1,0	70,0	1,0	80,0	1,0
Попутная продукция:						
сырой глицерин	14,01	0,2	11,1	0,1	8,0	0,1
Вода	8,19	0,117	6,5	0,059	9,5	0,119
Потери	7,77	0,111	12,4	0,112	2,5	0,031
Всего:	100	1,428	100	1,271	100	1,25

Таблица 2

Расчет калькуляции себестоимости и стоимости 1 т биодизельного топлива

Статья затрат	Ед. изм.	Цена	Рапсовое масло		Подсолнечное масло		Жир технический	
			нат. ед.	грн	нат. ед.	грн	нат. ед.	грн
1. Сырье и основные материалы:								
масло (жир)	т		1,1	7920,0	1,0	6000,0	1,0	5000,0
метанол	кг	4	144,0	576,0	96,0	384,0	120,0	480,0
2. Вспомогательные материалы								
щелочь NaOH	кг	7	19,0	133,0	10,0	70,0	10,0	70,0
вода	кг	0,2	105,0	21,0	105,0	21,0	105,0	21,0
фильтрующие материалы	кг	0,25	60,0	15,0	60,0	15,0	60,0	15,0
Электроэнергия	кВт	1,2	61,0	73,2	61,0	73,2	61,0	73,2
Оплата труда с начислениями				5,79		6,23		6,33
Расходы на содержание и эксплуатацию оборудования				17,98		19,36		19,68
Производственная себестоимость				8761,97		6569,43		5665,53
Накладные расходы				321,55		259,28		223,96
Полная себестоимость				9083,52		6828,71		5889,49
Основная продукция – биодизель			0,98	8483,52	1,0	6528,71	1,0	5589,49
Попутная продукция – глицерин	т	3000	0,2	600	0,1	300	0,1	300
Прибыль (5% от с/б)				424,18		326,44		279,47
Цена без НДС				8907,7		6855,15		5868,97
НДС				1781,54		1371,03		1173,79
Цена				10689,2		8226,18		7042,76

Наиболее оптимальным типом биодизельных смесей являются смеси, в которых содержание биодизельного топлива не превышает 30%, а нефтяного дизельного – 70%. Добавка биодизеля до 30% в нефтяное дизельное топливо не требует изменения конструкции двигателя. Условия транспортировки и хранения те же, что и дизельного топлива. Эксплуатационные и физико-химические свойства смесевых дизельных топлив значительно не отличаются от требований стандарта на дизельное топливо [5, 6]. Стоимость биодизельного топлива сопоставима со стоимостью дизельного топлива и не ведёт к его удорожанию.

Для расчета экономии при применении смеси за основу взят биодизель, получаемый из куриного жира. Стоимость 1 т биодизеля составит 7042,46 грн, учитывая, что 1 т биодизеля равна 1204,0 л, то стоимость 1 л биодизеля будет равна 5,84 грн. На 1 л смеси необходимо 0,7 л нефтяного дизельного топлива (средняя цена за 1 л на сегодняшний день составляет 8,25 грн) и 0,3 л биодизеля (цена 5,84 грн за 1 л). Цена 1 л смеси составит:

$$0,7 \times 8,25 + 0,3 \times 5,84 = 7,52 \text{ грн.}$$

Экономия составит 0,73 грн.

Впрочем, при внутривладельческом производстве и применении биодизеля экономический эффект может оказаться весьма ощутимым. При оптимальной организации производства и переработке сырья в сельскохозяйственных организациях Украины его цена может быть ниже цены дизельного топлива.

ВЫВОДЫ

Результаты проведенного анализа зарубежного опыта производства и использования биодизеля свидетельствуют о безусловной экономической, социальной и экологической целесообразности производства биодизеля как продукта переработки рапса, подсолнечника и технических жиров. Украина имеет значительный потенциал и условия для производства биодизеля. Однако при сегодняшнем соотношении цен на энергоносители и биотопливное сырье производство биотоплива в Украине не прибыльно. Для стимулирования использования биодизеля необходимо разработать и внедрить систему льгот и ввести жесткий контроль, предусматривающий штрафы за выбросы вредных компонентов в атмосферу. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Калетник Г. М.** Економіка виробництва біопалива в Україні та забезпечення продовольчої безпеки / Г. М. Калетник // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 30 – 35.
2. **Калетник Г. М.** Біопалива: ефективність їх виробництва та споживання в АПК України: навч. посіб. / Г. М. Калетник, В. М. Пришляк // М-во аграрної політики, ВДАУ. – Вінниця, 2008. – 192 с.
3. **Баранник В. О.** Перспективи енергообеспечения Украины в контексте мировых тенденцій : монографія / В. О. Баранник, В. В. Вербицкий, А. А. Дорошкевич и др. Под общей научной ред.. А. И. Шевцова – Д. : Р.Ф.Н.І.С.Д., 2008. – 206 с.
4. **Шевченко Е. Б.** Исследование биодизельного топлива на основе эфиров куриного жира / Е. Б. Шевченко,

А. М. Данилов // Мир нефтепродуктов. Вестник нефтяных компаний. – Москва, 2012. – № 3. – С. 25 – 26.

5. **Шевченко Е. Б.** Особенности смесевых дизельных топлив / Е. Б. Шевченко, А. М. Данилов // Катализ и нефтехимия. – Київ, 2013. – № 21. – С. 76 – 79.

6. The EU biodiesel industry. Statistics. European Biodiesel Board. Режим доступа: <http://www.ebb-eu.org/stats.php>

7. BioDIESEL CRIMEA [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://biodiesel-ua.com>

8. World Annual Biodiesel Production, 1993 – 2012 [Электронный ресурс]. Earth Policy Institute. http://www.earth-policy.org/datacenter/xls/book_pb4_ch4-5_34.xls

9. Production of biofuels in the world in 2009/ [Электронный ресурс]. Biofuels Platform. Режим доступа : <http://www.biofuels-platform.ch/en/infos/production.php>

REFERENCES

Barannik, V. O., Verbitskiy, V. V., and Doroshkevich, A. A. *Perspektyvy enerhoobespechennya Ukrainy v kontekste myrovykh tendentsii* [The prospects of energy supply in Ukraine in the context of global trends]. Donetsk: R.F.N.I.S.D., 2008.

"BioDIESEL CRIMEA." <http://biodiesel-ua.com>

Kaletnik, H. M. "Ekonomika vyrobnytstva biopalyva v Ukraini ta zabezpechennia prodovolchoi bezpeky [Economics of biofuel production in Ukraine and food security]." *Ekonomika APK*, no. 1 (2010): 30-35.

Kaletnik, H. M., and Pryshliak, V. M. *Biopalyva: efektyvnist ikh vyrobnytstva ta spozhyvannia v APK Ukrainy* [Biofuels: Efficiency of production and consumption in agriculture Ukraine]. Vinnytsia: VDAU, 2008.

"Production of biofuels in the world in 2009." Biofuels Platform. <http://www.biofuels-platform.ch/en/infos/production.php>

Shevchenko, E. B., and Danilov, A. M. "Issledovanie biodizelnogo topliva na osnove efrov kurinogo zhira [Study biodiesel based on esters chicken fat]." *Mir nefteproduktov. Vestnik neftnykh kompaniy*, no. 3 (2012): 25-26.

Shevchenko, E. B., and Danilov, A. M. "Osobennosty smesevykh dyzelynykh toplyv [Features mixed diesel fuel]." *Katalyz neftekhymyia*, no. 21 (2013): 76-79.

"The EU biodiesel industry. Statistics. European Biodiesel Board." <http://www.ebb-eu.org/stats.php>

"World Annual Biodiesel Production, 1993-2001." Earth Policy Institute. http://www.earth-policy.org/datacenter/xls/book_pb4_ch4-5_34.xls

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ОПТОВОЇ ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

КОВАЛЬЧУК К. Ф., ХИМЕНКО О. О.

УДК 658.8.012.12:338.246.83:005.31

Ковальчук К. Ф., Хименко О. О. Структурний аналіз оптової посередницької діяльності в Україні

Ефективне функціонування сучасної економічної системи залежить від створення розвиненої ринкової інфраструктури, яка об'єднує різноманітні форми каналів товароруку продукції. Центральним суб'єктом будь-якого каналу розподілу товарів і послуг є посередницьке підприємство. Наявність та необхідність посередницьких організацій зумовлена необхідністю вирішення фундаментальної економічної суперечності між ефективністю масового виробництва та ефективністю індивідуального споживання. У статті проаналізовано сучасний стан оптової торгівлі в Україні: простежено динаміку обсягів оптового товарообороту у 2005 – 2011 рр.; розглянуто регіональну структуру оптового товарообороту та концентрацію підприємств оптової торгівлі в регіонах; висвітлено динаміку обсягів оптового товарообороту в розрахунку на одне підприємство; проаналізовано структуру підприємств оптової торгівлі залежно від обсягів оптового товарообороту та динаміку обсягів складських площ. У роботі запропоновано класифікацію функцій оптових посередників і проведено морфологічний аналіз цих функцій. Обсяги оптової посередницької діяльності в Україні збільшуються протягом останніх років, оптовій торгівлі притаманний регіональний аспект, лідерами за обсягами оптового товарообороту є м. Київ, Донецька, Дніпропетровська та Харківська області. Комерційні функції значно превалюють серед усіх інших функцій посередників, але наявність та вираженість виробничих, фінансових та інформаційних функцій підтверджує, що оптовий посередник є опорою виробника, професійна діяльність якого веде до удешевлення товару і підвищення якості, оскільки виробник не займається функціями, які для нього не характерні.

Ключові слова: оптовий посередник, функції, стан.

Рис.: 6. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 8.

Ковальчук Костянтин Федорович – доктор економічних наук, професор, декан факультету економіки та менеджменту, Національна металургійна академія України (пр. Гагаріна, 4, Дніпропетровськ, 49600, Україна)

E-mail: const1955@mail.ru

Хименко Олена Олександрівна – аспірантка, кафедра фінансів, Національна металургійна академія України (пр. Гагаріна, 4, Дніпропетровськ, 49600, Україна)

E-mail: khimenko@i.ua

УДК 658.8.012.12:338.246.83:005.31

Ковальчук К. Ф., Хименко Е. А. Структурный анализ оптовой посреднической деятельности в Украине

Эффективное функционирование современной экономической системы зависит от развитой рыночной инфраструктуры, которая объединяет различные формы каналов товародвижения продукции. Центральным субъектом любого канала распределения товаров и услуг является посредническое предприятие. Наличие и необходимость посреднических организаций обусловлена необходимостью решения фундаментального экономического противоречия между эффективностью массового производства и эффективностью индивидуального потребления. В статье проанализировано современное состояние оптовой торговли в Украине: прослежена динамика объемов оптового товарооборота в 2005 – 2011 гг.; рассмотрена региональная структура оптового товарооборота и концентрация предприятий оптовой торговли в регионах; освещена динамика объемов оптового товарооборота в расчете на одно предприятие; проанализирована структура предприятий оптовой торговли в зависимости от объемов оптового товарооборота и динамика объемов складских площадей. В работе предложена классификация функций оптовых посредников и проведен морфологический анализ этих функций. Объемы оптовой посреднической деятельности в Украине увеличились в течение последних лет, оптовой торговли присущ региональный аспект, лидерами по объемам оптового товарооборота являются г. Киев, Донецкая, Днепропетровская и Харьковская области. Коммерческие функции значительно превалируют среди всех других функций посредников, но наличие и выраженность производственных, финансовых и информационных функций подтверждает, что оптовый посредник является опорой производителя, профессиональная деятельность которого ведет к удешевлению товара и повышению качества, так как производитель не занимается функциями, которые для него не характерны.

Ключевые слова: оптовый посредник, функции, состояние.

Рис.: 6. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 8.

Ковальчук Константин Федорович – доктор экономических наук, профессор, декан факультета экономики и менеджмента, Национальная металлургическая академия Украины (пр. Гагарина, 4, Днепропетровск, 49600, Украина)

E-mail: const1955@mail.ru

Хименко Елена Александровна – аспирант, кафедра финансов, Национальная металлургическая академия Украины (пр. Гагарина, 4, Днепропетровск, 49600, Украина)

E-mail: khimenko@i.ua

UDC 658.8.012.12:338.246.83:005.31

Kovalchuk K. F., Khimenko Y. A. Structural Analysis of Wholesale Intermediary Activity in Ukraine

Efficient functioning of the modern economic system depends on a developed market infrastructure, which unites various forms of product movement channels. An intermediary company is a central subject of any channel of distribution of goods and services. Availability and necessity of intermediary organisations is justified by a necessity to solve a fundamental economic contradiction between efficiency of mass production and efficiency of individual consumption. The article analyses the modern state of wholesale trade in Ukraine: it traces dynamics of volumes of wholesale goods turnover during 2005 – 2011; considers the regional structure of wholesale goods turnover and concentration of companies of wholesale trade in regions; illustrates dynamics of volumes of wholesale goods turnover for one company; analyses the structure of wholesale companies depending on volumes of wholesale goods turnover and dynamics of volumes of storehouse facilities. The article offers a classification of functions of wholesale intermediaries and conducts a morphological analysis of these functions. Volumes of the wholesale intermediary activity in Ukraine have increased during the past years, regional aspect inheres in wholesale trade, leaders in volumes of wholesale goods turnover are the City of Kiev, Donetsk Oblast, Dnipropetrovsk Oblast and Kharkiv Oblast. Commercial functions significantly prevail among all other functions of intermediaries, however, availability and evidence of production, financial and information functions confirm that a wholesale intermediary is a support of a producer, professional activity of which results in reduction of cost and increase of quality of goods, since the producer does not deal with functions not typical for it.

Key words: wholesale intermediary, functions, state.

Pic.: 6. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 8.

Kovalchuk Konstantin F. – Doctor of Science (Economics), Professor, Dean of the Faculty of Economics and Management, The National Metallurgical Academy of Ukraine (pr. Gagarina, 4, Dnipropetrovsk, 49600, Ukraine)

E-mail: const1955@mail.ru

Khimenko Yelena A. – Postgraduate Student, Department of Finance, The National Metallurgical Academy of Ukraine (pr. Gagarina, 4, Dnipropetrovsk, 49600, Ukraine)

E-mail: khimenko@i.ua

У сучасних умовах господарювання промисловість України характеризується наявністю чисельних міжгалузевих, регіональних і міжрегіональних зв'язків. Ефективне функціонування сучасної економічної системи залежить від створення розвинутої ринкової інфраструктури, яка об'єднує різноманітні форми каналів товароруку продукції від виробництва до споживання. Центральним суб'єктом будь-якого каналу розподілу товарів і послуг є посередницьке підприємство, а для промислової сфери – оптовий посередник. Наявність та необхідність посередницьких організацій зумовлена необхідністю вирішення фундаментальної економічної суперечності між ефективністю масового виробництва та ефективністю індивідуального споживання, а також необхідністю виробляти тільки ті товари та послуги, які мають платоспроможний попит.

Важлива роль у вирішенні цих завдань належить оптовій торгівлі, яка, з одного боку, має організувати активне просування товарів вітчизняних та іноземних товаровиробників, а з іншого – забезпечити роздрібну торгівлю необхідним обсягом та асортиментом товарної пропозиції, акумулюючи розпорознені товарні ресурси. Оптова торгівля відіграє роль організатора ринку, збалансовуючи інтереси його учасників. Ефективність оптової торгівлі є обов'язковою умовою стійкого функціонування ринкової економіки [5].

Актуальність питань, пов'язаних із дослідженням оптових посередників, знайшла своє відображення у дослідженнях українських і зарубіжних вчених: В. В. Апопія, Л. В. Балабанової, І. О. Бланка, М. Д. Виноградського, В. Даненбурга, Ж. Жалле, Ф. Котлера, А. Кріє, Р. Монкріфа та ін. Однак аналіз функцій, які надають підприємства оптової торгівлі в сучасних умовах, а також сучасного стану ринку оптових посередників в Україні потребують подальшого дослідження.

У зв'язку з цим метою даної роботи є дослідження стану та розвитку оптової торгівлі в Україні, а також проведення морфологічного аналізу функцій оптових посередників.

Ефективність існування посередників обумовлюється тим, що в багатьох виробників не вистачає власних оборотних коштів для здійснення просування товарів до кінцевого споживача. При спробі здійснити прямий продаж власних товарів багатьом виробникам довелося б стати посередниками в продажі товарів інших виробників з метою створення широкого асортименту продукції, навіть якщо виробник володіє достатніми обсягами ресурсів для створення власної мережі каналів розподілу товарів, це вимагатиме від нього відволікання частини ресурсів, які б він мав змогу вкласти в основне виробництво, що принесло б йому більшу норму прибутку [3].

В Україні обсяги оптового товарообороту за період з 2005 по 2011 рр. збільшилися в 2,2 раза та склали в 2011 р. 1 107 289 млн грн (рис. 1) [8].

При цьому 70% усього оптового товарообороту України створюють м. Київ (35%), Донецька область (21%), Дніпропетровська область (9%) і Харківська область (5%) за даними на 2011 р. (рис. 2). Треба відмітити, що у 2005 р. частки Донецької та Дніпропетровської областей були майже рівними (13,5%), частка м. Києва за період з 2005 по 2011 рр. коливалася між 30% та 38% загального оптового товарообороту країни [7].

За даними 2012 р. 18% всіх підприємств оптової торгівлі було сконцентровано в м. Києві, 11% – у Дніпропетровській області, 9% – у Харківській і 8% – у Донецькій області, що в сукупності складає 46% всіх оптових підприємств України (рис. 3) [6].

В Україні обсяги оптового товарообороту в розрахунку на одне підприємство з 2009 по 2011 рр. збільшилися у 1,5 раза і склали 17208,6 тис. грн, цей показник Донецької області складав 44265 тис. грн, що в 2,6 раза перевищує середній показник по країні, також показник м. Києва перевищує середній у 1,9 раза, оптовий товарооборот в розрахунку на одне підприємство Київської області перевищує показник по Україні в 1,54 раза. Оптовий товарооборот у розрахунку на одне підприємство інших областей є нижчим узагальненого показника по країні. У період з 2009 р. по 2010 р. обсяги оптово-

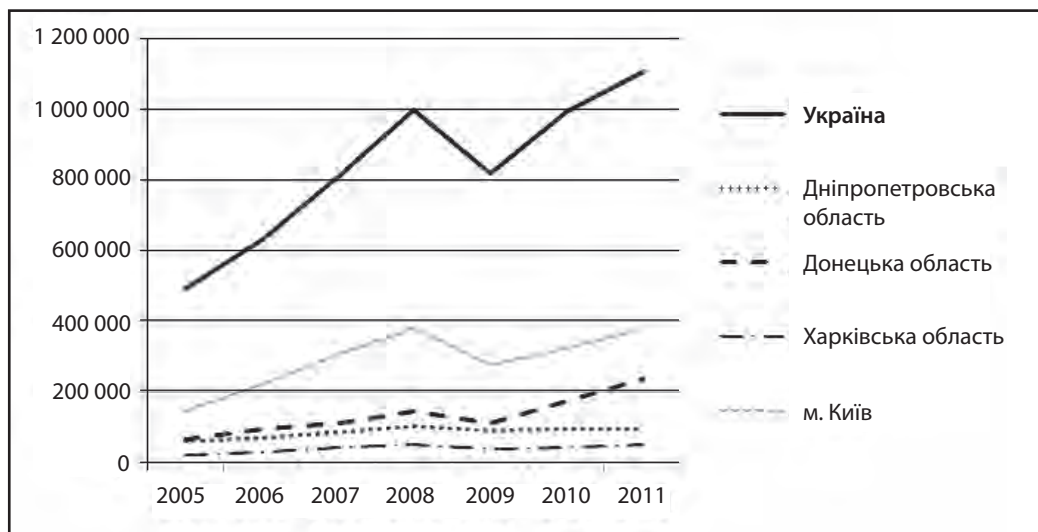

Рис. 1. Динаміка обсягів оптового товарообороту

го товарообороту в розрахунку на одне підприємство збільшилися на 17%, а кількість підприємств оптової торгівлі зросла лише на 4%, що свідчить про підвищення ефективності діяльності оптовиків [6].

Рис. 2. Структура оптового товарообороту у 2011 р.

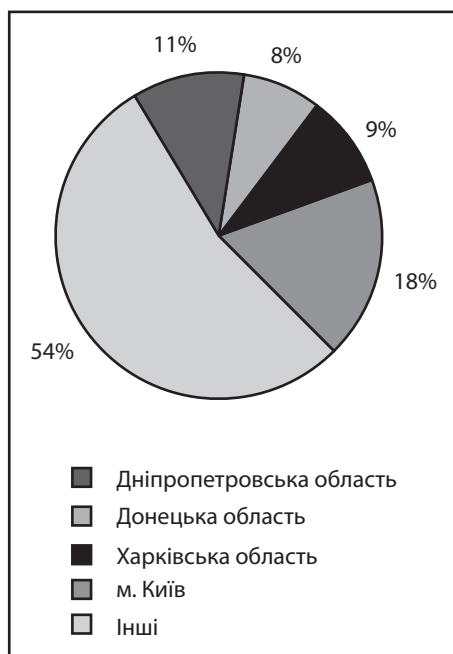

Рис. 3. Концентрація підприємств оптової торгівлі в 2012 р.

У 2011 р. в Україні налічувалося 64 345 підприємств оптової торгівлі, з них майже 30% складали підприємства з оптовим товарооборотом від 1,1 до 10 млн грн і 29% підприємств з оптовим товарооборотом до 50 тис. грн (рис. 4).

Підприємства з оптовим товарооборотом 500,1 млн грн і більше склали лише 0,4% усіх підприємств оптової торгівлі, при цьому товарооборот саме цих підприємств склав 50,2% загального оптового товарообороту країни (рис. 5) [6].

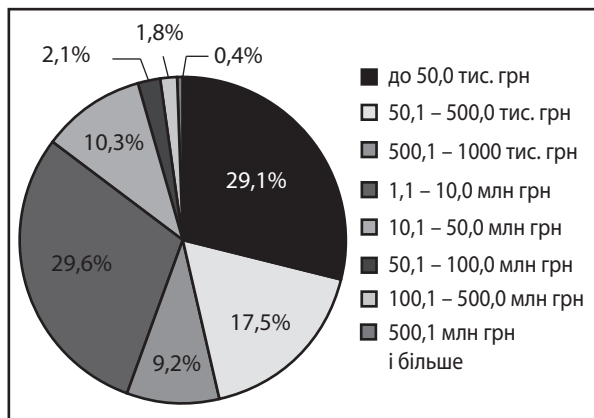

Рис. 4. Групування підприємств оптової торгівлі за обсягом оптового товарообороту у 2011 р.

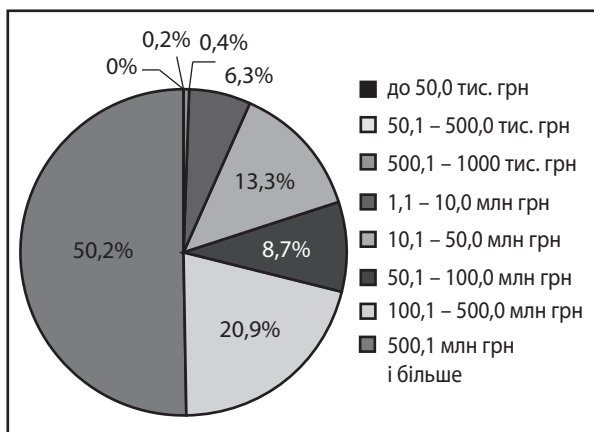

Рис. 5. Структура оптового товарообороту України в 2011 р. залежно від обсягів діяльності підприємств

Незважаючи на збільшення обсягів оптового товарообороту України, з 2009 р. до 2012 р. відбулося скорочення складських площ на підприємствах оптової торгівлі на 15%. На початок 2012 р. 30% складських площ було сконцентровано в м. Києві (14%), Дніпропетровській області (8%) та Одеській області (8%) (рис. 6) [6].

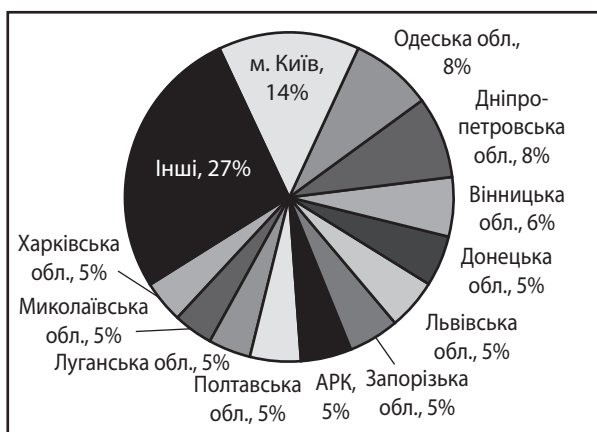

Рис. 6. Структура складських площ на підприємствах оптової торгівлі за регіонами на початок 2012 р.

Зростанню оптової торгівлі сприяє декілька факторів: зростання масового виробництва на великих підприємствах, віддалених від основних споживачів готової продукції, збільшення обсягів безперебійного виробни-

цтва, а не для задоволення конкретних заказів, заострення необхідності пристосовувати товарів до вимог проміжних та кінцевих споживачів з точки зору кількості, упаковки та асортименту [3].

Будь-яка посередницька діяльність здійснюється з метою отримання прибутку. Але обґрунтовану необхідність існування посередницьких організацій можна простежити через ряд переваг, які досягаються завдяки їх залученню до діяльності:

- ✦ посередники можуть завчасно орієнтувати виробників, в якому напрямі їм слід розвивати виробництво продукції та послуг, тобто посередники практично здійснюють безперервний маркетинговий моніторинг ринку;
- ✦ посередники вкладають у сферу обігу власний капітал, тобто авансують виробників товарів і послуг, створюючи їм умови для збільшення прибутку за рахунок економії оборотності виробничого капіталу;
- ✦ посередники приймають на себе фінансові гарантії виконання платіжних і інших зобов'язань сторін, підвищуючи надійність товарного обміну, а також посередники можуть організувати транспортування вантажів, їх розмитнення та страхування;
- ✦ посередники підвищують конкурентоспроможність товарів по технічному рівню та якості, здійснюючи передпродажну підготовку товарів та їх технічне обслуговування в гарантійний і післягарантійний періоди;
- ✦ посередники сприяють підвищенню ефективності реклами товарів, яку вони здійснюють з урахуванням регіональних та інших особливостей ринку;
- ✦ капітал посередницьких фірм використовується для фінансування угод на основі як короткострокового, так і середньострокового кредитування;
- ✦ виробник звільняється від багатьох функцій, пов'язаних із реалізацією товару (доставка, сортування, упакування, підбір за асортиментом, пристосування до вимог місцевого ринку) і таким чином заощаджує свої кошти).

У сучасному ринковому середовищі існує велике розмаїття посередницьких фірм, які беруть на себе виконання різноманітних функцій щодо просування товарів від виробника до споживача, а саме:

I. Комерційні функції:

1. *Збут і його стимулювання.* Оптові фірми мають торговий персонал, який допомагає виробнику охопити багато дрібних клієнтів при порівняно невеликих витратах. Також оптові фірми мають більше ділових контактів, і часто покупець довіряє йому більше, ніж виробнику.

2. *Закупівля та формування товарного асортименту.* Оптовий посередник може підібрати вироби і сформувати необхідний товарний асортимент, позбавивши таким чином клієнта від необхідності виконувати це самостійно.

II. Виробничі функції:

3. *Складування.* Оптові посередники зберігають товарні запаси, сприяючи тим самим зниженню відповідних витрат постачальника і споживачів.

4. *Розфасовка великих партій товарів на дрібні.* Посередники забезпечують клієнтам економію коштів, розбиваючи великі партії на дрібніші.

5. *Транспортування.* Посередницькі організації забезпечують більш оперативну доставку товарів, оскільки вони знаходяться ближче до клієнтів, ніж виробники.

6. *Пакування.* При розфасовці великих партій товару посередник може також здійснювати пакування цього товару.

7. *Сервісне обслуговування.* Оптовий посередник може доробляти товар, пристосовуючи його до вимог конкретного споживача.

III. Фінансові функції:

8. *Кредитування споживача.* Посередники фінансують своїх клієнтів, надаючи їм відстрочку платежу.

9. *Кредитування виробника.* Посередники фінансують постачальників, видаючи замовлення завчасно і вчасно оплачуючи рахунки.

10. *Страховання.* Беручи право власності на товар і несучи витрати у зв'язку з його розкраданням, пошкодженням, псуванням і старінням, фірми-посередники беруть на себе частину ризику.

11. *Митні послуги.* Здійснюючи імпорт іноземних товарів для вітчизняного споживача, оптовий посередник бере на себе розмитнення товару, що ж функцію оптовик виконує при продажі вітчизняних товарів закордон.

IV. Інформаційні функції:

12. *Інформаційна підтримка.* Посередницькі організації надають своїм постачальникам і клієнтам інформацію про діяльність конкурентів, про нові товари, динаміку цін і т. ін.

13. *Послуги з управління та консалтингу.* Оптові посередники можуть допомагати роздрібним торговцям удосконалювати діяльність, навчаючи їх продавців, беручи участь у розробці схеми магазину і пристрої експозицій, а також в організації систем бухгалтерського обліку та управління запасами.

14. *Реклама.* Оптовий посередник інформує потенційних клієнтів про переваги товарів на послуг, які він представляє.

Усіх посередників можна поділити на дві групи відповідно до функцій, які вони виконують: оптові дистриб'ютори (оптові посередники з повним циклом обслуговування, інтернет-торгівля, оптовики-консигнанти, оптовики-комівояжери та оптовики-організатори), брокери та агенти (брокери, агенти виробників, повноважні агенти зі збуту, агенти з закупівлі та комісionери). Основна відмінність між цими групами полягає в тому, що оптові дистриб'ютори придбають право власності на товар, а брокери та агенти не беруть його на себе. Саме ця відмінність пояснює наявність, чи відсутність певних функцій у різних посередників.

У роботі запропоновано модель морфологічного аналізу видів оптових посередників відповідно до функ-

цій, які вони виконують, яка реалізується у такій послідовності:

1) Експертна оцінка ступеня наявності відповідної функції у бальній шкалі від 0 до 5, де 5 – функція представлена в повному обсязі, 0 – функція відсутня. Результати експертизи наявності функцій у посередників представляються у вигляді морфологічної матриці:

$$\| b_{ij} \|_{n,m}, \quad (1)$$

де $i = 1, 2, \dots, n$ – індекс виду оптового посередника;
 $j = 1, 2, \dots, m$ – індекс функції посередника;
 $b_{ij} = 0, 1, 2, 3, 4, 5$ – бальна оцінка наявності j -тої функції у i -того виду оптового посередника.

2) Ранжування видів оптовиків відповідно повноті реалізації посередницьких функцій:

– сумування балів функцій для кожного виду оптовика:

$$B_i = \sum_{j=1}^m b_{ij};$$

– упорядкування видів оптовиків за убунням суми балів:

$$B_{i_1} > B_{i_2} > \dots > B_{i_n};$$

– ранжування видів оптових посередників:

$$R_{i_1} = 1, R_{i_2} = 2, \dots, R_{i_n} = n.$$

3) Ранжування посередницьких функцій за рівнем представлення у оптовій діяльності:

– сумування балів видів оптовика для кожної функції:

$$B_j = \sum_{i=1}^n b_{ij};$$

– упорядкування посередницьких функцій за убунням суми балів:

$$B_{j_1} > B_{j_2} > \dots > B_{j_m};$$

– ранжування посередницьких функцій:

$$R_{j_1} = 1, R_{j_2} = 2, \dots, R_{j_m} = m.$$

4) Визначення середньгруппової бальної оцінки за групами комерційних, виробничих, фінансових та інформаційних функцій.

Відповідно до визначень видів оптових посередників у науковій літературі [1 – 5], було оцінено у 5-бальній шкалі рівень наявності відповідних функцій, розраховані відповідні ранги та значущість класів функцій, що представлено в *табл. 1*.

Серед усіх посередницьких функцій значно преважують саме комерційні функції з перепродажу товарів, які мають спекулятивний характер. Виробничі функції, на жаль, представлені в значно меншій мірі. Але треба відмітити, що функція транспортування за ступенем наявності знаходиться на 4 місці серед 14 функцій. Аналогічна ситуація відбувається з інформаційними функціями, які також за своєю значущістю значно поступаються комерційним функціям, але функція інформаційної підтримки займає 3 місце серед всіх функцій.

Серед фінансових функцій найбільш вагомим є страхування, що пояснюється самою природою посередницькою діяльності, бо посередник приймає на себе частину ризиків і виробників, і споживачів, тому що приймаючи комерційне рішення він бере на себе ризик, пов'язаний з невизначеністю кон'юнктури, як на ринку виробників, так і на ринку споживачів товарів та послуг. Усе це підкреслює необхідність існування посередницької діяльності для сучасної ринкової економіки.

ВИСНОВКИ

Отже, обсяги оптової посередницької діяльності в Україні стрімко збільшуються протягом останніх років,

Таблиця 1

Види посередницьких організацій та функції, які вони виконують

Функції	Комерційні		Виробничі					Фінансові				Інформаційні			В _i Разом	R _i
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14		
З повним циклом обслуговування	5	5	4	4	4	4	4	4	4	5	4	3	2	3	55	1
Комівожери	5	5	3	3	5	1	0	2	2	2	0	2	0	0	30	4
Організатори	5	0	0	0	0	0	0	3	4	5	4	3	0	3	27	6
Консигнанти	5	5	2	3	4	1	3	4	2	2	0	0	0	0	31	3
Інтернет торгівля	5	5	4	2	0	1	0	0	3	3	2	4	0	3	32	2
Брокери	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	2	12	10
Агенти виробників	5	0	0	0	4	0	0	0	0	0	3	4	2	3	21	7
Повноважні агенти зі збуту	5	0	0	0	3	0	0	0	0	0	3	4	2	3	20	8
Агенти з закупівлі	3	5	4	0	4	0	0	0	2	3	3	4	0	0	28	5
Комісіонери	5	5	2	2	4	0	0	0	0	2	0	0	0	0	20	9
Разом B _j	48	30	19	14	28	7	7	13	17	22	19	29	6	17		
R _j	1	2	6	10	4	12	13	11	8	5	7	3	14	9		
Разом по групі	78		75					71				52				
Середньгруппова бальна оцінка	39		15					18				17				

оптовій торгівлі притаманний регіональний аспект, лідерами за обсягами оптового товарообороту є м. Київ, Донецька, Дніпропетровська та Харківська області. Комерційні функції значно превалюють серед усіх інших функцій посередників, але наявність та вираженість виробничих, фінансових та інформаційних функцій підтверджує, що оптовий посередник є опорою виробника, професійна діяльність посередника веде до здешевлення товару і підвищенню його якості, оскільки виробник не займається функціями, які для нього не характерні. Посередницька діяльність робить ринок більш конкурентним і пристосовує його до вимог споживача. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Анопій В. В.** Організація торгівлі : підручник / В. В. Анопій, І. П. Міщук. – 3-тє вид. ; за ред. В. В. Анопія. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 632 с.
2. **Даненбург В.** Основы оптовой торговли: практический курс / В. Даненбург, Р. Монкриф, В. Тейлор. – М. : Сирин, 2003. – 248 с.
3. **Котлер Ф.** Основы маркетинга [пер. с англ.] / Ф. Котлер. – М. : Прогресс, 1991. – 657 с.
4. **Методология прикладных исследований экономической кибернетики: К.2** / [Заруба В. Я., Витлинский В. В., Ковальчук К. Ф. и др.]. – Д. : Юго-Восток, 2007.
5. **Носуліч А. М.** Організаційно-економічний механізм оптової торговельної діяльності : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / А. М. Носуліч. – Київ, 2010. – 23 с.

6. Статистичний збірник «Оптова і біржова торгівля України» / Державна служба статистики України. – К., 2012.
7. Статистичний збірник «Україна у цифрах 2011» / Державна служба статистики України. – К., 2012.
8. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державна служба статистики України. – К., 2012.

REFERENCES

- Danenburg, V., Monkrif, R., and Teylor, V. *Osnovy optovoy trgovli* [Basics of wholesale trade]. Moscow: Sirin, 2003.
- Kotler, F. *Osnovy marketinga* [Principles of Marketing]. Moscow: Progress, 1991.
- Nosulich, A. M. "Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm optovoi torhovelnoi diialnosti [Organizational-economic mechanism of wholesale trade activities]." *avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04*, 2010.
- Statystychnyi zbirnyk «Optova i birzhova torhivlia Ukrainy»* [Statistical Yearbook "Wholesale and exchange trading Ukraine"]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012.
- Statystychnyi zbirnyk «Ukraina u tsyfrakh 2011»* [Statistical Yearbook "Ukraine at a Glance 2011"]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012.
- Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2011 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2011]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012.
- Apopii, V. V., and Mishchuk, I. P. *Orhanizatsiia torhivli* [Trade Organization]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2009.
- Zaruba, V. Ya., Vitlinskiy, V. V., and Kovalchuk, K. F. *Metodologiya prikladnykh issledovaniy ekonomicheskoy kibernetiki* [Methodology Applied Research of Economic Cybernetics]. Donetsk: Yugo-Vostok, 2007.

УДК 378.147:338.48

ТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

ЛОЛА Ю. Ю.

УДК 378.147:338.48

Лола Ю. Ю. Тренінгові технології в процесі підготовки фахівця туристичної індустрії

У статті розглянуто особливості підготовки фахівців туристичної сфери, досліджено сучасний підхід до формування комплексу професійних і загальних компетентностей, розвитку професійно важливих особистісних якостей, а також формування психологічної готовності студентів працювати за обраною спеціальністю. Визначено місце тренінгів у сучасній системі навчання, встановлено ряд особливостей проведення тренінгів у рамках навчального процесу. Доведено, що компетентнісний підхід в освіті потребує формування певного досвіду, який можливо набути на основі впровадження тренінгових технологій.

Ключові слова: підготовка фахівців з туризму, професійні компетентності, тренінг.

Рис.: 6. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Лола Юлія Юрїєвна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра туризму, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)
E-mail: yulia-8-11-8@rambler.ru

УДК 378.147:338.48

Лола Ю. Ю. Тренінгові технології в процесі підготовки фахівця туристичної індустрії

В статье рассмотрены особенности подготовки специалистов туристической сферы, исследован современный подход к формированию комплекса профессиональных и общих компетентностей, развития профессионально важных личностных качеств, а также формирование психологической готовности студентов работать по выбранной специальности. Определено место тренингов в современной системе обучения, установлен ряд особенностей проведения тренингов в рамках учебного процесса. Доказано, что компетентностный подход в образовании требует формирования опыта, который можно приобрести на основе внедрения тренинговых технологий.

Ключевые слова: подготовка специалистов сферы туризма, профессиональные компетентности, тренинг.

Рис.: 6. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Лола Юлия Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра туризма, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)
E-mail: yulia-8-11-8@rambler.ru

UDC 378.147:338.48

Lola Y. Y. Training Technologies in the Process of Training Specialists for the Tourist Industry

The article considers specific features of training specialists for the tourist sphere, studies the modern approach to formation of a complex of professional and general competences, development of professionally important personal qualities and also formation of psychological readiness of students to work in the selected specialty. It determines the place of trainings in the modern system of education, establishes a number of specific features of conducting trainings within the framework of the process of education. It proves that the competence approach in education requires formation of experience, which could be obtained on the basis of introduction of training technologies.

Key words: training specialists for the tourist sphere, professional competences, training.
Pic.: 6. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Lola Yuliya Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Tourism, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)
E-mail: yulia-8-11-8@rambler.ru

оптовій торгівлі притаманний регіональний аспект, лідерами за обсягами оптового товарообороту є м. Київ, Донецька, Дніпропетровська та Харківська області. Комерційні функції значно превалюють серед усіх інших функцій посередників, але наявність та вираженість виробничих, фінансових та інформаційних функцій підтверджує, що оптовий посередник є опорою виробника, професійна діяльність посередника веде до здешевлення товару і підвищенню його якості, оскільки виробник не займається функціями, які для нього не характерні. Посередницька діяльність робить ринок більш конкурентним і пристосовує його до вимог споживача. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Анопій В. В.** Організація торгівлі : підручник / В. В. Анопій, І. П. Міщук. – 3-тє вид. ; за ред. В. В. Анопія. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 632 с.
2. **Даненбург В.** Основы оптовой торговли: практический курс / В. Даненбург, Р. Монкриф, В. Тейлор. – М. : Сирин, 2003. – 248 с.
3. **Котлер Ф.** Основы маркетинга [пер. с англ.] / Ф. Котлер. – М. : Прогресс, 1991. – 657 с.
4. **Методология прикладных исследований экономической кибернетики: К.2** / [Заруба В. Я., Витлинский В. В., Ковальчук К. Ф. и др.]. – Д. : Юго-Восток, 2007.
5. **Носулич А. М.** Організаційно-економічний механізм оптової торговельної діяльності : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / А. М. Носулич. – Київ, 2010. – 23 с.

6. Статистичний збірник «Оптова і біржова торгівля України» / Державна служба статистики України. – К., 2012.
7. Статистичний збірник «Україна у цифрах 2011» / Державна служба статистики України. – К., 2012.
8. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державна служба статистики України. – К., 2012.

REFERENCES

- Danenburger, V., Monkrif, R., and Taylor, V. *Osnovy optovoy trgovli* [Basics of wholesale trade]. Moscow: Sirin, 2003.
- Kotler, F. *Osnovy marketinga* [Principles of Marketing]. Moscow: Progress, 1991.
- Nosulich, A. M. "Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm optovoi torhovelnoi diialnosti [Organizational-economic mechanism of wholesale trade activities]." *avto-ref. dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04*, 2010.
- Statystychnyi zbirnyk «Optova i birzhova torhivlia Ukrainy»* [Statistical Yearbook "Wholesale and exchange trading Ukraine"]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012.
- Statystychnyi zbirnyk «Ukraina u tsyfrakh 2011»* [Statistical Yearbook "Ukraine at a Glance 2011"]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012.
- Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2011 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2011]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012.
- Apopii, V. V., and Mishchuk, I. P. *Orhanizatsiia torhivli* [Trade Organization]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2009.
- Zaruba, V. Ya., Vitlinskiy, V. V., and Kovalchuk, K. F. *Metodologiya prikladnykh issledovaniy ekonomicheskoy kibernetiki* [Methodology Applied Research of Economic Cybernetics]. Donetsk: Yugo-Vostok, 2007.

УДК 378.147:338.48

ТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

ЛОЛА Ю. Ю.

УДК 378.147:338.48

Лола Ю. Ю. Тренінгові технології в процесі підготовки фахівця туристичної індустрії

У статті розглянуто особливості підготовки фахівців туристичної сфери, досліджено сучасний підхід до формування комплексу професійних і загальних компетентностей, розвитку професійно важливих особистісних якостей, а також формування психологічної готовності студентів працювати за обраною спеціальністю. Визначено місце тренінгів у сучасній системі навчання, встановлено ряд особливостей проведення тренінгів у рамках навчального процесу. Доведено, що компетентнісний підхід в освіті потребує формування певного досвіду, який можливо набути на основі впровадження тренінгових технологій.

Ключові слова: підготовка фахівців з туризму, професійні компетентності, тренінг.

Рис.: 6. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Лола Юлія Юрїєвна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра туризму, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)
E-mail: yulia-8-11-8@rambler.ru

УДК 378.147:338.48

Лола Ю. Ю. Тренінгові технології в процесі підготовки фахівця туристичної індустрії

В статье рассмотрены особенности подготовки специалистов туристической сферы, исследован современный подход к формированию комплекса профессиональных и общих компетентностей, развития профессионально важных личностных качеств, а также формирование психологической готовности студентов работать по выбранной специальности. Определено место тренингов в современной системе обучения, установлен ряд особенностей проведения тренингов в рамках учебного процесса. Доказано, что компетентностный подход в образовании требует формирования опыта, который можно приобрести на основе внедрения тренинговых технологий.

Ключевые слова: подготовка специалистов сферы туризма, профессиональные компетентности, тренинг.

Рис.: 6. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Лола Юлия Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра туризма, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)
E-mail: yulia-8-11-8@rambler.ru

UDC 378.147:338.48

Lola Y. Y. Training Technologies in the Process of Training Specialists for the Tourist Industry

The article considers specific features of training specialists for the tourist sphere, studies the modern approach to formation of a complex of professional and general competences, development of professionally important personal qualities and also formation of psychological readiness of students to work in the selected specialty. It determines the place of trainings in the modern system of education, establishes a number of specific features of conducting trainings within the framework of the process of education. It proves that the competence approach in education requires formation of experience, which could be obtained on the basis of introduction of training technologies.

Key words: training specialists for the tourist sphere, professional competences, training.
Pic.: 6. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Lola Yuliya Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Tourism, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)
E-mail: yulia-8-11-8@rambler.ru

Основною вимогою розвитку туризму та підвищення привабливості країни у світовому просторі як туристичного напрямку є розбудова туристичної індустрії та підвищення якості послуг, що пропонуються. Це потребує професіоналізму обслуговуючого персоналу та здатності фахівців з туризму створювати гостинну атмосферу, ефективно проводити спілкування з відвідувачами, передбачувати, виявляти та задовольняти їх бажання та потреби, регулювати свій психо-емоційний стан, бути доброзичливими та відкритими. Для цього необхідно сформувати у фахівців з туризму певний комплекс компетентностей, що потребує введення в навчальний процес крім традиційних видів занять ще й тренінгові заняття. У зв'язку з цим тема є актуальною та потребує подальших теоретичних та практичних досліджень.

Дослідженням теорії та практики професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму займалися ряд науковців: Є. О. Алілуйко, І. В. Зоріна, В. О. Квартальнова, Л. І. Поважна, В. К., Федорченко, Н. А. Фоменко. Однак недостатньо уваги приділено дослідженню використання тренінгів в навчальному процесі як прогресивного засобу формування необхідних загальних та професійних компетентностей, що і визначило мету статті.

У 2011 р. за даними Державної служби туризму і курортів України в туристичній сфері було зайнято 7,6% населення [1], і цей показник має тенденцію до зростання. Однак досі існує невідповідність кількісно-якісної структури працівників туристичної індустрії, тим вимогам які висуває туристичний ринок, тому попит на них залишається незадовільненим. Це приводить до необхідності збільшення кількості вищих навчальних закладів, що готують фахівців туристичного напрямку підготовки. На даний час в Україні нараховується близько 100 таких вищих навчальних закладів (державної та приватної форм власності). Необхідно зазначити, що їх розташування за регіонами країни не є однорідним, що представлено на *рис. 1*.

Як видно з *рис. 1*, найбільша кількість державних і приватних навчальних закладів, які готують фахівців сфери туризму, знаходиться в м. Києві та Львові. Це зумовлено високим попитом на таких фахівців у даних регіонах, оскільки вони є центром ділового, екскурсійного та освітнього туризму. Значна кількість вузів представлена також в Криму, Запорізькій, Харківській та Одеській областях.

Для підвищення якості освіти випускників вищих навчальних закладів впроваджується принципово нова парадигма, що заснована на формуванні необхідних загальних і професійних компетентностей та діагностуванні рівня їх набуття за напрямом підготовки «Туризм».

Під компетентністю розуміють набір знань, вмінь та навичок фахівця, що знаходяться в синергетичній взаємодії з його особистими, діловими та лідерськими якостями [2]. Інтегральні компетентності для різних кваліфікаційних рівнів затверджені у Національній рамці кваліфікації [3]. Вони складається з чотирьох дескрипторів (знання, вміння, комунікація, автономність та відповідальність), взаємозв'язок яких наведено на *рис. 2*.

Професійна компетентність відображає здатність особистості проявляти свої знання та вміння в складних практичних ситуаціях для розв'язання задач і проблем у галузі туризму, що досягається із придбанням певного досвіду. Набуття вмінь потребує наявності певних знань, а їх реалізація вимагає здатності до автономного приймання рішень та здатності обґрунтовувати свої дії іншим членам колективу. Причому здатність до комунікації, автономності та відповідальності залежить від особистісних компетентностей, які потрібні для професійної діяльності.

У той же час наявність у особистості необхідних для успішної діяльності здатностей не гарантує їх прояв у практичній діяльності, оскільки у фахівця може бути відсутня мотивація до ефективних професійних дій. Це потребує формування внутрішнього прагнення випускників вузів до професійної творчості та самореалізації.

На даний час навчальний процес спрямований, у більшості, на формування комплексу знань та вмінь. Для цього розробляються та впроваджуються нові інформаційні, методичні та педагогічні технології підвищення їх якості. Однак в умовах інтенсивної зміни ринкового середовища традиційна система навчання призводить до недостатньої наявності у випускників туристичних спеціальностей готовності до трудової діяльності та відсутності повністю сформованих загальних та професійних компетентностей, що призводить до їх неповної відповідності вимогам роботодавців.

Крім того, значна більшість фахівців туристичної сфери є робітниками «переднього фронту», оскільки їх діяльність пов'язана із постійним спілкуванням з клієнтами [4], що потребує комунікативних компетентностей та комплексу знань і вмінь ефективної взаємодії, самопрезентації та створення гостинної атмосфери.

У зв'язку з тим, що компетентності формуються під час набуття певного досвіду, підготовка фахівців у ВНЗ повинна включати крім лекційних, практичних, семінарських занять також і тренінгові заняття. Усі ці форми занять спрямовані на формування певних дескрипторів, що представлено на *рис. 3*.

Як видно з *рис. 3*, тренінги спрямовані на формування вмінь, комунікаційних, управлінських здібностей та здібностей особистості до автономності й відповідальності, а також забезпечують розвиток професійно важливих якостей та психологічну готовність майбутнього фахівця з туризму працювати за обраною професією [5].

Тренінг суттєво відрізняється від інших форм навчання та є запланованим процесом зміни відношення, знання чи поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття навчального досвіду з тим, щоб досягти ефективного їх виконання в одному виді діяльності або в певній галузі [6]. Тренінги дозволяють сформувати необхідні професійні навички за обмежений проміжок часу, однак їх кількість має бути невеликою. Розробка тренінгових програм спрямована на досягнення передбачуваних змін психологічних феноменів людини, групи та організації з метою гармонізації професійного й особистісного буття людини [7].

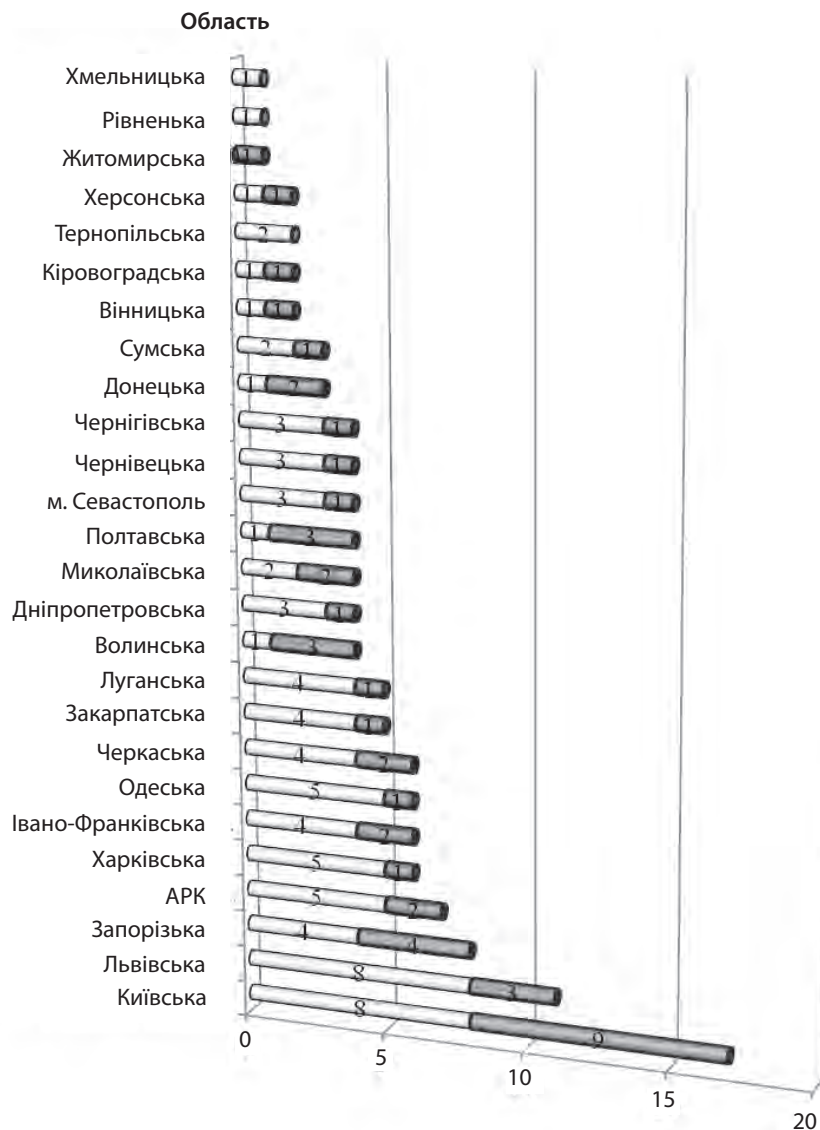

Рис. 1. Структура кількості навчальних закладів за регіонами України у 2011 р.

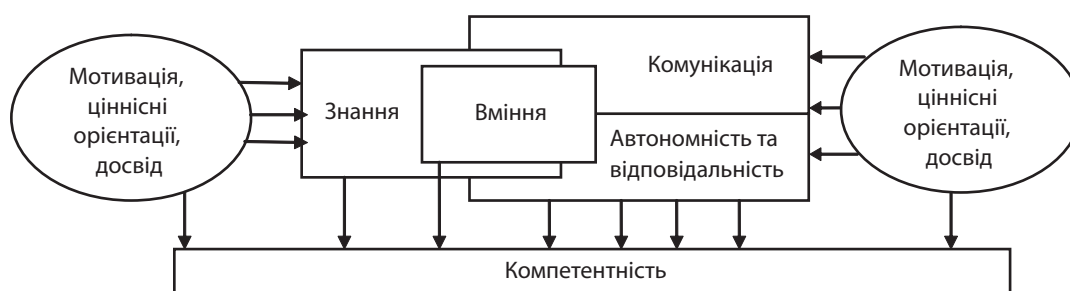

Рис. 2. Взаємозв'язок дескрипторів компетентностей

Тренінг забезпечує не лише передачу знань, а й певний стан емоційного піднесення учасників, оскільки актуалізуються пізнавальні інтереси та прагнення до саморозвитку. Особливістю тренінгу є й те, що після його проходження кожний учасник має чіткі уявлення про те як можна використати отримані навички найближчим часом.

Розроблення і впровадження в систему навчання тренінгів за напрямом підготовки «Туризм» є необхідною умовою формування у фахівців професійних навичок і забезпечення їх конкурентоспроможності на рин-

ку праці. Сучасні умови господарювання підприємств туристичної індустрії вимагають від випускника вищого навчального закладу здібностей до самопрезентації, швидкого встановлення контактів, швидкої адаптації на робочому місці, виконання посадових обов'язків одразу на етапі входження на посаду, інтегрування багатоаспектних знань туристичного спрямування для розв'язання актуальних проблем практичної діяльності.

Фахівці сфери туризму, які починають свою професійну діяльність, відчують певні складності: несправ-

джувані очікування, неготовність до рутинної роботи, неадекватну самооцінку, страх ризиків і відповідальності, не сформованість навичок корпоративної взаємодії та роботи із клієнтами [5]. Деякі кризові стани виникають у фахівців з туризму ще підчас професійної підготовки. Для запобігання цим проблемам та створення гармонійної середовища навчання необхідно своєчасно формувати загальні та професійні компетентності шляхом проведення комплексу тренінгів за спеціальністю та тренінгів особистісного розвитку на різних етапах навчання (рис. 4).

Представлена на рис. 4 диференціація стресових станів пов'язана з кризовими станами студентського віку, серед яких є кризи: залежності від родини, приватних відносин, криза старших курсів, що пов'язано з проблемою побудови планів на майбутнє та кризою працевлаштування.

Це підтверджує опитування студентів 2-го та 5-го курсів стосовно того, чи впевнені вони, що зможуть знайти роботу за спеціальністю після закінчення навчання. Результати опитування наведені на рис. 5.

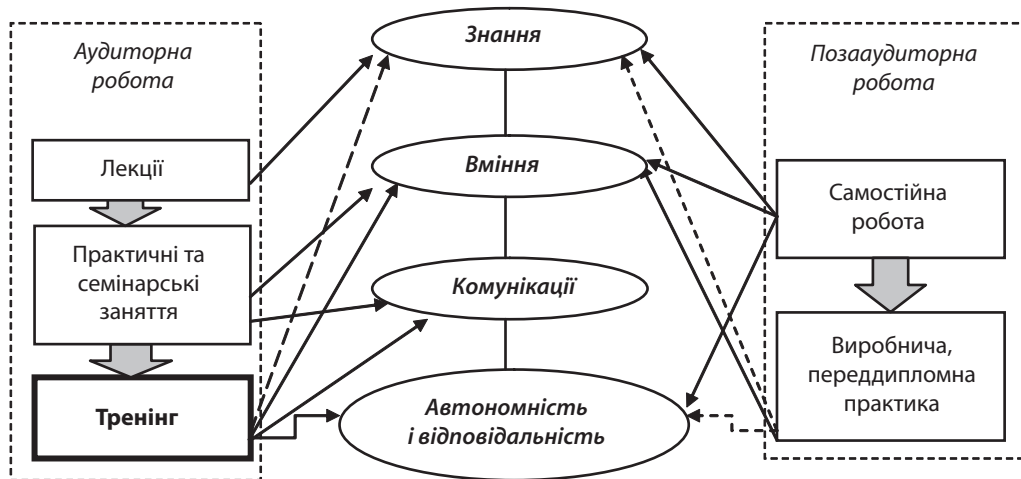

Рис. 3. Взаємозв'язок форм навчання з дескрипторами Національної рамки кваліфікації

Рис. 4. Структура тренінгової роботи за курсами

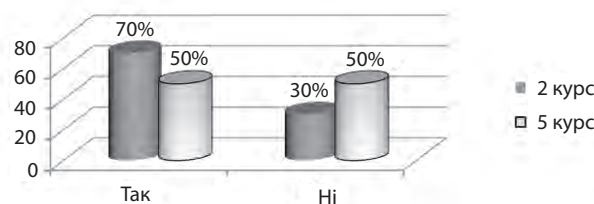

Рис. 5. Відповіді студентів другого та п'ятого курсів

З рис. 5. видно, що невпевненість у подальшому працевлаштуванні зростає у випускників вузів і складає 50%. Такий процес є закономірним, тому може бути частково невилікований завдяки проведенню відповідних тренінгів.

Студентам різних курсів також було запропоновано обрати тренінги, які б вони хотіли відвідати. Результати опитування наведені на рис. 6.

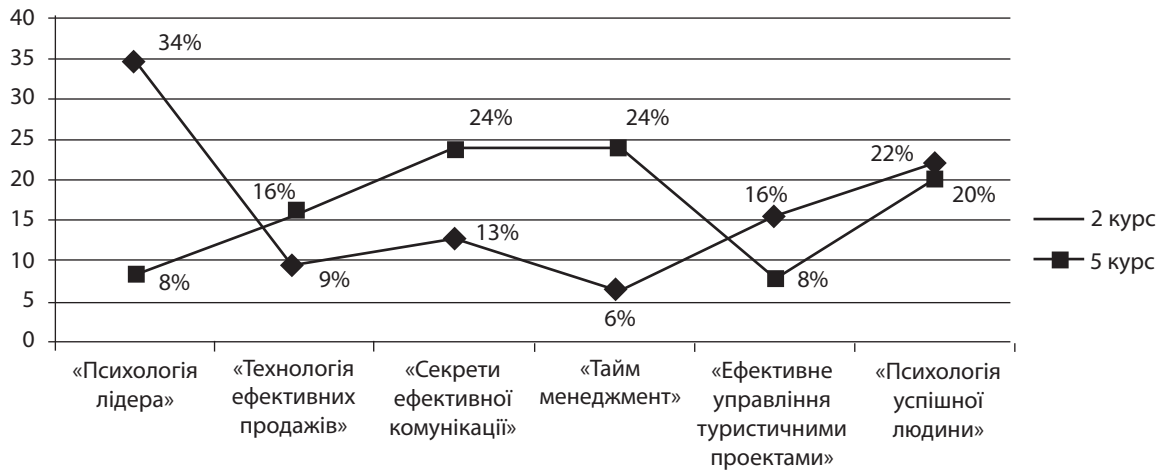

Рис. 6. Вибір видів тренінгів студентами другого та п'ятого курсів

З рис. 6. видно, що на другому курсі найбільший інтерес викликав тренінг, що спрямований на формування лідерських якостей. На старших курсах першочерговою потребою є формування здатностей до ефективної комунікації та ефективного використання свого часу. Необхідно зазначити, що стабільний інтерес викликає тематика психології успішної людини.

Тренінгову роботу зі студентами по можливості доцільно проводити на всіх курсах. Головним завданням тренінгів відповідно до сучасних вимог економіки є здійснення індивідуалізованої підготовки фахівців з туризму з урахуванням потреб їхньої мобільності та ефективності, вирішення пріоритетних і актуальних питань практичної діяльності. Така форма навчання також дає змогу учасникам зрозуміти рівень розвитку своїх особистісних компетентностей та усвідомити вектор їх удосконалення, а також розвинути навички творчості та колектив-

ності, усвідомити сферу своїх інтересів та здібностей. Тому тренінгова форма роботи все ширше застосовується в сучасних системах навчання, а також в системі підготовки кадрів та підвищення їх кваліфікації.

Тренінги в рамках навчального процесу мають ряд особливостей, що представлено в табл. 1.

Тренінгова форма навчання дозволяє досягти формування групової динаміки, поєднати інформацію та емоційне ставлення до неї, підвищити рівень мотивації, здатність групи до колективного мислення та прийняття рішень. Застосування тренінгів в комплексі з іншими формами навчання дозволить формувати комплекс компетентностей фахівця здатного працювати в умовах швидкоплинної ринкової економіки, спроможного гнучко реагувати на виклики суспільно-економічного прогресу та бути ініціативним, володіти творчим мисленням [8].

Однак, необхідно зазначити, що тренінги непридатні для засвоєння великого обсягу теоретичного матеріалу, також встановлюються обмеження стосовно розміру групи (12-14 учасників). Проведення таких занять вимагають від викладача додаткових професійних, особистісних та комунікативних компетентностей для створення необхідної атмосфери, групової динаміки та забезпечення активності кожного учасника.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика традиційних тренінгів і тренінгів в рамках навчального процесу

Порівняльні ознаки	Традиційні тренінги	Тренінги в рамках навчального процесу
Принцип набору динамічної групи	Добровільний	Обов'язковий
Мотивація учасників до роботи в групі	Внутрішня	Зовнішня (потребує попередньої роз'яснювальної роботи)
Склад групи	Формується випадково з незнайомих людей	Визначенні стаціонарні групи
Місце проведення	Віддалене від місця навчання та роботи	Проводиться в місці навчання, що потребує від тренера додаткових зусиль для створення довірчої та вільної атмосфери
Тренер	Особа, що спеціалізується на цій формі навчання	Викладач
Використання навичок	Часто використовуються одразу після тренінгу	Часто віддалено у часі

Таким чином, разом із швидким розвитком індустрії туризму, інформаційних технологій, техніки та суспільства в цілому постали потреби в удосконаленні кваліфікації та майстерності фахівців, які б змогли адаптуватися в непередбачуваних і мінливих умовах, а також бути здатними до ефективного розв'язання проблем. Це спричинило актуальність розвитку тренінгових форм навчання на етапі підготовки фахівців, які є складовою традиційного навчального процесу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна служба туризму і курортів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : tourism.gov.ua
2. Ковальчук Г. О. Активізація навчання в економічній освіті / Г. О. Ковальчук. – К. : КНЕУ, 2003.
3. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій / Постанова Кабінет Міністрів України, від 23.11.2011 № 1341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p>
4. Сакун Л. В. Теория и практика подготовки специалистов сферы туризма в развитых странах мира / Л. В. Сакун. – К. : МАУП, 2004. – 399 с.
5. Концептуальні засади розвитку Харківського національного економічного університету / Укл. О. М. Тридід, В. М. Гриньова, Ю. М. Великий та ін. ; наук. керів. проф. Пономаренко В. С. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2006. – 20 с.
6. Тренінгові технології навчання з економічних дисциплін: навч. посіб. / Г. О. Ковальчук, Н. Ю. Бутенко, М. В. Артюшина та ін.; За ред. Г. О. Ковальчук. – К. : КНЕУ, 2006. – 320 с.
7. Психогимнастика в тренінгу / Под ред. Н. Ю. Хрящевой. – СПб. : Речь. Институт Тренинга, 2006.

8. Пономаренко В. С. Проблеми підготовки компетентних економістів та менеджерів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://competence.in.ua/2-1-conception-of-a-competence-based-approach#more-373>

REFERENCES

- Derzhavna sluzhba turizmu i kurortiv Ukrainy. www.tourism.gov.ua
- Kovalchuk, G. O. *Aktyvizatsiia navchannia v ekonomichnii osviti* [Enhancing learning in economic education]. Kyiv: KNEU, 2003.
- Kontseptualni zasady rozvytku Kharkivskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu* [Conceptual Foundations of Kharkiv National Economic University]. Kharkiv: Vid. KhNEU, 2006.
- Kovalchuk, G. O., Butenko, N. Yu., and Artiushina, M. V. *Treninhovi tekhnologii navchannia z ekonomichnykh dystsyplin* [Training technology education with economic disciplines]. Kyiv: KNEU, 2006.
- [Legal Act of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p>
- Psikhogimnastika v treninge* [Psycho gymnastics in training]. St. Petersburg: Rech; Institut Treninga, 2006.
- Ponomarenko, V. S. "Problemy pidhotovky kompetentnykh ekonomistiv ta menedzheriv v Ukraini [Problems of competent economists and managers in Ukraine]." <http://competence.in.ua/2-1-conception-of-a-competence-based-approach#more-37>
- Sakun, L. V. *Teoriia i praktika podgotovki spetsialistov sfery turizma v razvitykh stranakh mira* [Theory and practice of training of tourism in the developed world]. Kyiv: MAUP, 2004.

УДК 338.48:001.4

ІННОВАЦІЙНЕ ЗРОСТАННЯ ІНТЕГРОВАНІХ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

МИХАЙЛІЧЕНКО Г. І.

УДК 338.48:001.4

Михайліченко Г. І. Інноваційне зростання інтегрованих туристичних підприємств

У статті розглянуто актуальні питання продукування та поширення інновацій корпоративними утвореннями в туризмі. У процесі аналізу системи управління консолідованими структурами визначено: напрями змін і світосистемні закономірності розвитку суб'єктів туристичного бізнесу, організаційно-правове та економічне підґрунтя поширення інновацій в межах інтегрованих підприємств; фактори впливу на процеси імплементації інновацій. Обґрунтовано напрями змін управлінської ієрархії, значущість новацій в економічному зростанні підприємств.

Ключові слова: інноваційний розвиток, консолідовані структури в туризмі, інтеграція туристичних підприємств, туроперейтинг.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 12.

Михайліченко Ганна Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: sv2007_71@ukr.net

УДК 338.48:001.4

Михайліченко А. И. Инновационное развитие интегрированных туристических предприятий

В статье рассмотрены актуальные вопросы продуцирования и распространения инноваций корпоративными структурами в туризме. В ходе анализа системы управления консолидированными структурами определены: направления изменений и закономерности развития субъектов туристического бизнеса, организационно-правовая и экономическая основа распространения инноваций в пределах интегрированных предприятий; факторы влияния на процессы имплементации инноваций. Обоснованы направления изменений управленческой иерархии, значимость новаций в экономическом развитии предприятий.

Ключевые слова: инновационное развитие, консолидированные структуры в туризме, интеграция туристических предприятий, туроперейтинг.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 12.

Михайліченко Анна Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Київський національний торговельно-економічний університет (ул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: sv2007_71@ukr.net

UDC 338.48:001.4

Mikhaylichenko A. I. Innovation Development of Integrated Tourist Companies

The article considers topical issues of producing and distribution of innovations by corporate structures in tourism. Systems of managing consolidated structures are identified in the course of analysis: directions of changes and regularities of development of subjects of the tourist business, organisation and legal and economic base of distribution of innovations within integrated companies; factors of influence on the processes of implementation of innovations. It justifies directions of changes of managerial hierarchy, importance of innovations in economic development of companies.

Key words: innovation development, consolidated structures in tourism, integration of tourist companies, tour operating.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 12.

Mikhaylichenko Anna I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Hotel, Restaurant and Tourism Business, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: sv2007_71@ukr.net

Таким чином, разом із швидким розвитком індустрії туризму, інформаційних технологій, техніки та суспільства в цілому постали потреби в удосконаленні кваліфікації та майстерності фахівців, які б змогли адаптуватися в непередбачуваних і мінливих умовах, а також бути здатними до ефективного розв'язання проблем. Це спричинило актуальність розвитку тренінгових форм навчання на етапі підготовки фахівців, які є складовою традиційного навчального процесу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна служба туризму і курортів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : tourism.gov.ua
2. Ковальчук Г. О. Активізація навчання в економічній освіті / Г. О. Ковальчук. – К. : КНЕУ, 2003.
3. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій / Постанова Кабінет Міністрів України, від 23.11.2011 № 1341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p>
4. Сакун Л. В. Теория и практика подготовки специалистов сферы туризма в развитых странах мира / Л. В. Сакун. – К. : МАУП, 2004. – 399 с.
5. Концептуальні засади розвитку Харківського національного економічного університету / Укл. О. М. Тридід, В. М. Гриньова, Ю. М. Великий та ін. ; наук. керів. проф. Пономаренко В. С. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2006. – 20 с.
6. Тренінгові технології навчання з економічних дисциплін: навч. посіб. / Г. О. Ковальчук, Н. Ю. Бутенко, М. В. Артюшина та ін.; За ред. Г. О. Ковальчук. – К. : КНЕУ, 2006. – 320 с.
7. Психогимнастика в тренінгу / Под ред. Н. Ю. Хрящевой. – СПб. : Речь. Институт Тренинга, 2006.

8. Пономаренко В. С. Проблеми підготовки компетентних економістів та менеджерів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://competence.in.ua/2-1-conception-of-a-competence-based-approach#more-373>

REFERENCES

- Derzhavna sluzhba turizmu i kurortiv Ukrainy. www.tourism.gov.ua
- Kovalchuk, G. O. *Aktyvizatsiia navchannia v ekonomichnii osviti* [Enhancing learning in economic education]. Kyiv: KNEU, 2003.
- Kontseptualni zasady rozvytku Kharkivskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu* [Conceptual Foundations of Kharkiv National Economic University]. Kharkiv: Vid. KhNEU, 2006.
- Kovalchuk, G. O., Butenko, N. Yu., and Artiushina, M. V. *Treninhovi tekhnologii navchannia z ekonomichnykh dystsyplin* [Training technology education with economic disciplines]. Kyiv: KNEU, 2006.
- [Legal Act of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p>
- Psikhogimnastika v treninge* [Psycho gymnastics in training]. St. Petersburg: Rech; Institut Treninga, 2006.
- Ponomarenko, V. S. "Problemy pidhotovky kompetentnykh ekonomistiv ta menedzheriv v Ukraini [Problems of competent economists and managers in Ukraine]." <http://competence.in.ua/2-1-conception-of-a-competence-based-approach#more-37>
- Sakun, L. V. *Teoriia i praktika podgotovki spetsialistov sfery turizma v razvitykh stranakh mira* [Theory and practice of training of tourism in the developed world]. Kyiv: MAUP, 2004.

УДК 338.48:001.4

ІННОВАЦІЙНЕ ЗРОСТАННЯ ІНТЕГРОВАНІХ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

МИХАЙЛІЧЕНКО Г. І.

УДК 338.48:001.4

Михайліченко Г. І. Інноваційне зростання інтегрованих туристичних підприємств

У статті розглянуто актуальні питання продукування та поширення інновацій корпоративними утвореннями в туризмі. У процесі аналізу системи управління консолідованими структурами визначено: напрями змін і світосистемні закономірності розвитку суб'єктів туристичного бізнесу, організаційно-правове та економічне підґрунтя поширення інновацій в межах інтегрованих підприємств; фактори впливу на процеси імплементації інновацій. Обґрунтовано напрями змін управлінської ієрархії, значущість новацій в економічному зростанні підприємств.

Ключові слова: інноваційний розвиток, консолідовані структури в туризмі, інтеграція туристичних підприємств, туроперейтинг.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 12.

Михайліченко Ганна Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: sv2007_71@ukr.net

УДК 338.48:001.4

UDC 338.48:001.4

Михайличенко А. И. Инновационное развитие интегрированных туристических предприятий

В статье рассмотрены актуальные вопросы продуцирования и распространения инноваций корпоративными структурами в туризме. В ходе анализа системы управления консолидированными структурами определены: направления изменений и закономерности развития субъектов туристического бизнеса, организационно-правовая и экономическая основа распространения инноваций в пределах интегрированных предприятий; факторы влияния на процессы имплементации инноваций. Обоснованы направления изменений управленческой иерархии, значимость новаций в экономическом развитии предприятий.

Ключевые слова: инновационное развитие, консолидированные структуры в туризме, интеграция туристических предприятий, туроперейтинг.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 12.

Михайличенко Анна Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра гостинично-ресторанного и туристического бизнеса, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: sv2007_71@ukr.net

Mikhaylichenko A. I. Innovation Development of Integrated Tourist Companies

The article considers topical issues of producing and distribution of innovations by corporate structures in tourism. Systems of managing consolidated structures are identified in the course of analysis: directions of changes and regularities of development of subjects of the tourist business, organisation and legal and economic base of distribution of innovations within integrated companies; factors of influence on the processes of implementation of innovations. It justifies directions of changes of managerial hierarchy, importance of innovations in economic development of companies.

Key words: innovation development, consolidated structures in tourism, integration of tourist companies, tour operating.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 12.

Mikhaylichenko Anna I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Hotel, Restaurant and Tourism Business, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: sv2007_71@ukr.net

Туристичне підприємництво на початку XXI сторіччя досягло тієї граничної межі, за якою процес розвитку без залучення різновиду інновацій неможливий. Стимулююча роль інноваційних ринкових, ментальних, соціально-економічних перетворень формують напрями змін і світосистемних закономірностей в туризмі, а саме:

- ✦ розвиток туристичного бізнесу обумовлює виникнення нових форм взаємодії різних суб'єктів між собою, які стають стійкими економічними практиками та каналами взаємного впливу і для сфери туризму є інноваційними інституціями;
- ✦ рівень концентрації туристичних потоків, консолідації суб'єктів туристичної діяльності, операційна й фінансова синергія виробників турпослуг та організаторів подорожей визначають структурні утворення, в яких роль інтегратора відіграють процесні інновації;
- ✦ участь у формуванні транснаціональних глобальних утворень як результатів агрегування, об'єднання, синдиціювання та злиття у міжнародній туристичній економіці примножує прибуток від спільної діяльності та змушує національних організаторів використовувати здобутки інноваційної діяльності з туризмології для власного розвитку;
- ✦ пошук джерел отримання гіперприбутку заохочують суб'єктів підприємництва до використання інноваційних технологій туроперейтингу як з метою збільшення пропозиції нових продуктів, напрямів, програм, так і освоєння нових дестинацій, формуванні впізнаності їх брендів із залучення різновиду маркетингових інновацій туристичного ринку;
- ✦ створення інноваційної інфраструктури туризму, формування інтелектуального капіталу підвищують ефективність та мультиплікати́вний внесок сфери, у т. ч. від експорту туристичних послуг і товарів на міжнародному ринку, тощо.

Незважаючи на проведені дослідження та праці вчених: В. Бандуріна, Д. Ушакова [1, 5], А. Мовсесяна [2], Т. Кальченко [3], Л. Федулової [4], П. Дракера [6], А. Михайлушкіна, П. Шимко [7], Н. Антонюк [8], О. Ігнат'єва [9], питання формування інтегрованих структур у туризмі розглянуто недостатньо, не визначений механізм поширення інновацій в глобальних утвореннях, моделей технологічних процесів підприємств сфери туризму та інші актуальні питання сучасного туризмологічного знання.

Метою даної роботи стало осмислення ролі й місця інтегрованих управлінських утворень в поширенні й розповсюдженні інновацій в сфері туризму.

Оцінка впливу ТНК на національну економіку буде не повною, якщо не зазначити роль транснаціональних компаній у передачі знань, досвіду, технологічних секретів. Усе це – нематеріальний, але досить цінний капітал.

У даний час ТНК перетворилися в «інкубатори» технологічних нововведень. Вони розробляють власні інноваційні програми, вкладають величезні кошти в створення інтелектуального товару і пропонують його на світовому ринку.

Врешті, ТНК здійснюють вплив на «власну» економіку опосередковано через туристичні потоки. Їх присутність на ринку подорожей часто виступає однією з причин активізації візного туризму. Із збільшенням кількості поїздок за кордон і відповідно відтоку валюти з країни створюється негативне сальдо туристичного платіжного балансу. Разом з тим саме завдяки діяльності ТНК частину вивезених туристами та бізнесменами коштів вдається повернути назад завдяки інвестиціям. Таким чином, процеси транснаціоналізації в сучасних умовах їх прояву є суперечливими. Дискусії щодо ролі та місця ТНК у структурі туристичного господарства країни продовжуються пропорційно збільшенню кількості транснаціональних компаній на нашому ринку та розширенню їх економічної експансії.

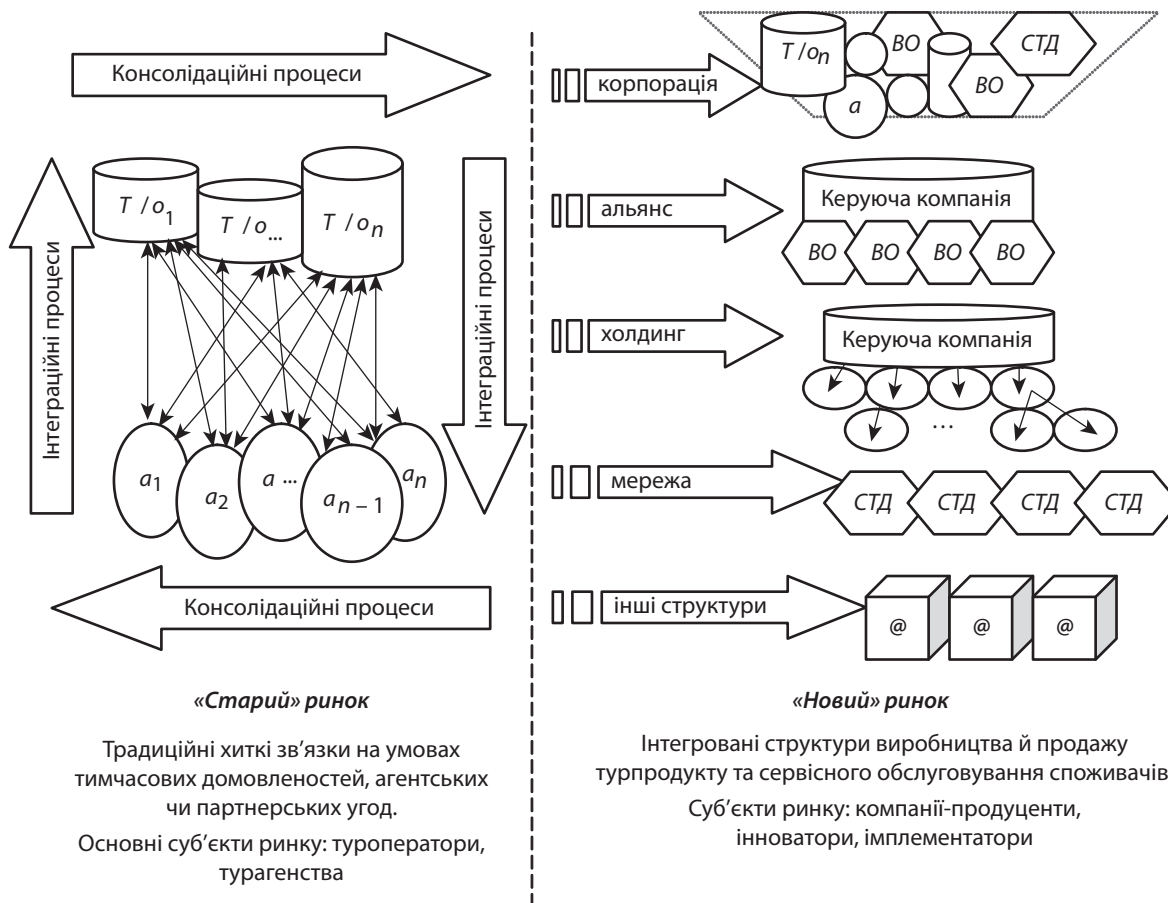
Зміна управлінських структур під дією укрупнення, інтеграції, злиття й консолідації, перетворюють організації на потужні комплекси, де результати інноваційної діяльності поширюється миттєво та виступають головною конкурентною перевагою суб'єктів бізнесу.

Існують різні варіанти об'єднання в туризмі, які можуть бути класифіковані за ознаками:

- 1) *синергетичної теорії злиття*: операційна чи фінансова синергія [4, с. 24];
- 2) *добровільного партнерського об'єднання*: асоціація, спілки, групи, сімейства, альянси, картелі, кластери, код-шерінг, ін.;
- 3) *правовою основою*: акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, приватне підприємство тощо;
- 4) *форматом співпраці*: злиття, поглинання, консолідація, інтеграція, аффілірування, агломерація тощо;
- 5) *типом моделі*: американська, європейська чи азіатська модель транснаціональних корпорацій, змішані типи [5, с. 22 – 90];
- 6) *формою консолідації*: конгломерат, консорціум, холдинг, концерн, корпорація та ін.

Глобальні туристичні ТНК послідовно проводять стратегію утворення великих груп, що об'єднують виробничі, торговельні та фінансові компанії. Проте окрім економічних альянсів великих і найбільших ТНК між собою, транснаціональні глобальні компанії посилюють взаємодію з підприємствами середнього і малого бізнесу як в країні базування, так і із зарубіжними партнерами. Зокрема, розширюється мережа субпідрядних зв'язків туристичних ТНК з дрібними фірмами, що успішно виконують функції з пошуку і впровадження нових технологій у туризмі, самостійній розробці нових типів турпродукту, підтримці матеріально-технічної бази туристичної діяльності та інше. Також спостерігається процес нарощування потенціалу на заміну втраченій «вазі», виникають менш громіздкі, але більш гнучкі та маневрені утворення.

Процеси агрегації та консолідації змінюють структуру ринку (рис. 1) і впливають на оновлення механізму управління туристичними підприємствами, винайдення нових важелів впливу на діяльність партнерів, прогнозування доцільності стратегічних альянсів, фінансову самостійність тощо.

Умовні позначення: $T/o_1 - T/o_n$ – туроператори; $a_1 - a_n$ – турагентства, турагенти; $ВО$ – бізнес-одиниці, $СТД$ – суб'єкти туристичної діяльності.

Рис. 1. Зміна організаційної структури туроперейтингу

Джерело: складено автором.

До переваг, які отримують інтегровані структури туроперейтингу, слід віднести:

- ✦ високий рівень інноваційної сприйнятливості;
- ✦ економія витрат і часу на популяризацію інновацій, бо вони миттєво поширюються на всю мережу підприємств;
- ✦ відрив від національної структури туроперейтингу, мобільний міжнародний характер порозуміння та взаємодії;
- ✦ внутрішньофірмове планування робіт у межах системи технологічно взаємопов'язаних підприємств у різних країнах світу, що обмінюються продукцією за некомерційними, трансфертними цінами та в результаті цього отримують економію на витратах й собівартості турпродукту;
- ✦ розподіл ринку між філіалами та їх централізоване технологічне забезпечення;
- ✦ підвищення ефективності та конкурентоспроможності, загальні для всіх великих підприємств, які інтегрують у свою структуру постачальницькі, виробничі, науково-дослідні, розподільчі та збутові підприємства; а також залучають ресурси країни-реципієнта, використовуючи дешевшу та більш кваліфіковану робочу силу, сировинні ресурси, інноваційний потенціал, фінансові ресурси приймаючої сторони;

- ✦ підвищення мобільності нематеріальних активів компанії (її управлінський, маркетинговий та інший досвід), які можуть бути перенесені в інші країни (при цьому зовнішні ефекти використання цих активів не виходять за межі компанії та залишаються в її власності);
- ✦ здатність пролонгувати життєвий цикл технологій та продукції, реалізуючи їх через свої філіали й зосереджуючи ресурси підрозділів в материнській компанії на розробку інновацій, інше.

До недоліків слід віднести втрату самостійності у прийнятті управлінських рішень та подекуди втрату фінансової незалежності.

Одним із найбільш яскравих і переконливих прикладів трансферу технологій є розповсюдження готельних, ресторанних ланцюгів, об'єднаних альянсів туроператорського та агентського бізнесу, успіх яких досягається високою якістю обслуговування та ін. умовами участі (табл. 1).

У ході проведеного аналізу інноваційної активності туристичних підприємств нами були виокремлені загальні тенденції інтеграційних процесів в туризмі:

- ✦ високий ступінь консолідації в міжнародних виробничих ланцюгах між учасниками процесів обслуговування;

- ✦ зосередження процесів внутрішньофірмових досліджень та формування результатів цих досліджень як репутаційного ресурсу корпорації;
- ✦ низький рівень наукоємкості процесів обслуговування, надто на ринку туристичних організацій;
- ✦ високий рівень імплементації інновацій інформаційно-комунікаційної сфери та віртуалізація туристичного обслуговування із залученням в ці процеси клієнтів (туристів);
- ✦ суб'єкти інноваційного підприємництва інтегровані в глобальні виробничі структури, і лише в цьому випадку новітні розробки отримують здатність комерціалізації в максимальному обсязі з експлуатацією всього можливого ефекту масштабу (інноваційний ресурс → інноваційна сприйнятливість → інноваційні активність);
- ✦ провайдинг та комерціалізація результатів інноваційної діяльності ускладнені відсутністю (чи небажанням) реалізовувати ці новації в низькорентабельному секторі національного туropolейтингу, на відміну від міжнародних туropolейтингів, що поширюють кращий закордонний досвід і технології (в основному в процесах збуту закордонного туристичного продукту).

Саме в межах консолідованих структур є можливість швидкої комерціалізації власних розробок і винаходів, що підвищує ринкову вартість останніх і максимізує ефективність корпоративної інноваційної діяльності.

Виходячи з виявлених особливостей та структуризації туристичного ринку витікає, що максимально ефективним буде суб'єкт інноваційного підприємництва – член корпорації, який в результаті командної взаємодії і самонавчальної структури, має максимальний інтегрований ефект від використання глобальної виробничої, логістичної, маркетингової системи.

Суб'єкт інноваційного підприємництва відрізняється мобільністю як власної інфраструктури (має можливість оперативного підключення до будь-яких інформаційних каналів і потоків, проводить моніторинг трендів і динаміки світового науково-технологічного прогресу), так і внутрішньокорпоративного середовища (мобільність розподілу праці, формування внутрішнього новаторського середовища, стимулювання ініціатив, відмова від бюрократичних процедур в узгодженні й фінансуванні проєктів, готовність максимально швидко перенавчити (змінити) штат співробітників, створити нові ланцюжки формування інноваційного продукту і т. д.).

Найпоширенішою формою консолідаційної взаємодії на туристичному ринку є транснаціональні корпорації мультігалузевого типу вертикальної інтеграції, в якій основним стимулом до інноваційного зростання є нематеріальний потенціал корпорацій, зосереджений в передачі знань, досвіду, технологічних секретів.

У даний час ТНК перетворилися в «інкубатори» технологічних нововведень. Вони розробляють власні інноваційні програми, вкладають інвестиції в створення інтелектуального товару і пропонують його на світовому ринку.

Таблиця 1

Моделі передачі інновацій в межах інтегрованих утворень підприємств індустрії туризму

Формат співпраці	Умови передачі знань		
	Франчайзингові угоди	Управління за контрактом	Створення альянсів, злиття та поглинання
Ціна	<p>1) Попередній (вступний) внесок (призначається в залежності від місця розміщення франчайзі – чим більше кількість населення міста – тим вище попередній внесок).</p> <p>2) Щомісячні відрахування за користування торговельною маркою (брендом) або відсоток від обороту з продажу турів (1 – 3%) або від прибутку.</p> <p>3) Можуть бути додаткові витрати: на навчання персоналу, внески на проведення сумісних рекламних акцій, заходів, ін.</p>	<p>1) У вигляді договору рітейлу (без втрати фінансової незалежності): – туристичний брокер; – уповноважене агентство.</p> <p>2) Агентський договір: – передача права продажу турів на умовах виплати агентської винагороди, як % від вартості путівки/туру</p>	<p>1) Бізнес-партнер.</p> <p>2) Відокремлений структурний підрозділ.</p> <p>3) Бізнес-одиниця віртуальної корпорації (online travel agency).</p> <p>Будь-яка форма означає втрату самостійності та передбачає ведення бізнесу на умовах корпоративного утворення</p>
Переваги та умови виконання	<p>Передача знань про турпродукт та права на його реалізацію на умовах франчайзера;</p> <p>– освоєння технологій продажу турів;</p> <p>– широкий асортимент турів різних напрямів, призначення, видів туризму;</p> <p>індивідуальних турів, тощо;</p> <p>– належна якість туристичного обслуговування;</p> <p>– використання бренду, технології, репутації, продукту та послуг, маркетингових технологій, експертизи, механізмів підтримки від франчайзера</p>	<p>Передача права продажу турпродукту від власного імені та за дорученням туropolейтингу;</p> <p>– широта асортименту турів певного туropolейтингу</p>	<p>Фінансові дотації у ведення бізнесу та виведення його на рентабельну стадію;</p> <p>– навчання персоналу та керівництва за рахунок корпорації;</p> <p>– передовий досвід туropolейтингу;</p> <p>– освоєння новітніх технологій та ін.</p>

Джерело: складено автором.

Інноваційні компанії, інтегровані в транснаціональні виробничі конструкції, мають унікальну можливість акумулювати увесь ефект комерціалізації результатів їх діяльності у зв'язку з тим, що навіть впровадження новачків в діяльність філій, географічно віддалених від головного офісу (центру) не має на увазі вихід інтелектуального продукту за межі компанії-розробника, забезпечує захист від можливого його копіювання і несанкціонованого застосування третіми сторонами. Таким чином, увесь подальший економічний ефект комерціалізації інноваційних розробок знаходиться в підконтрольній зоні, формуючи додаткові джерела його доходу і покращуючи фінансові показники.

Як результат поглиблення глобалізації світового туризму, будь-яка зміна ринкової кон'юнктури на локальному рівні може мати регіональні або глобальні наслідки. Незважаючи на протести громадськості, окрема держава не здатна розвиватися ізольовано від інших, тому глобалізація перетворилася на деяку об'єктивну умову функціонування світового співтовариства, до якої необхідно пристосовуватися, і позитивні наслідки якої слід ефективно використовувати при плануванні національної економіки. Кількість залучених у світові туристичні потоки країн зростає, а тенденція створення диференційованого туристичного продукту в країнах-суб'єктах, що відрізняються великим досвідом функціонування індустрії туризму, і масового туристичного продукту в країнах-об'єктах зберігається (табл. 2).

За прогнозами фахівців ВТО [10, 11], у першій десятиці найбільш відвідуваних туристами країн вже до 2015 р. переважатимуть так звані країни «наздоганяючого розвитку» (у т. ч. Китай, Росія, Польща, Туреччина).

Безумовно, для такого стрімкого зростання туристичної популярності країн, що розвиваються, знадобиться якнайповніше їх залучення до глобальних процесів на світовому туристичному ринку як об'єктів. Завдяки подальшому розвитку засобів зв'язку, транспорту, а також жорсткій ціновій конкуренції та уніфікації споживчих переваг масовий туристичний продукт стане стандартним всюди, матиме єдиний рівень цін за рівних умов якості послуг, що входять в туристичний пакет. Це дозволить туристам – прихильникам групових турів – вибирати місце відпочинку, керуючись не ціновими факторами (а отже, і географічною віддаленістю курорту), а власними туристичними перевагами і очікуваннями.

Поглиблення інтернаціоналізації світової економіки призводить до перерозподілу переважаючих нині внутрішньорегіональних туристичних потоків на користь туристичних обмінів між країнами-суб'єктами і країнами-об'єктами завдяки діям туристичних ТНК і зовнішній політиці урядів, країн, що розвиваються, зацікавлених у розвитку в'їзного туризму, орієнтованою на скорочення туристичних формальностей, полегшення національних візових, прикордонних і митних режимів, зняття можливих обмежень на здійснення інвестицій в туристичну індустрію, організацію регулярних і чартерних перевезень і т. ін.

Таблиця 2

Вплив факторів глобалізації на інноваційний розвиток світового туристичного ринку

Негативні	Позитивні
Важкопрогнозованість наслідків інноваційних перетворень, низький коефіцієнт запровадження новачків	Перерозподіл внутрішньорегіональних туристичних потоків на користь туристичних обмінів між країнами-суб'єктами і країнами-об'єктами (в межах діяльності туристичних ТНК)
Невелика питома вага глобальних, стратегічних інновацій у формуванні національної туристичної політики країн, що розвиваються	Зміни в зовнішній політиці урядів, зацікавлених в розвитку в'їзного туризму країн, на спрощення туристичних формальностей
Високі ризики при впровадженні результатів інноваційної діяльності	Зняття можливих обмежень на здійснення інвестицій в туристичну індустрію
Тінізація міжнародних фінансових потоків у туризмі. Переливання коштів корпорації в країни з лояльним адмініструванням і меншим податковим тиском	Подальший розвиток всіх видів транспортних сполучень, технічних інновацій на транспорті з метою підвищення рівня сервісу, збільшення дальності рейсів, зменшення вартості перевезень
Численні перешкоди на шляху творчості інноваторів; канцелярщина, архаїзм і рутинність, тяганина у запровадженні новачків В інноваційному менеджменті введена ціла система чинників, що стоять на шляху реалізації нововведень, і більшість з них – людські: інертність, відсталість, консерватизм; недовіра до невідомих імен, себелюбство, вузький егоїзм, нерозуміння загальнолюдського і власного блага; тимчасові збитки, протидія незвичному з боку працівників, небажання перенавчатися, корпоративні інтереси, професійна заздрість	Яскравим прикладом є введення hub-and-spokes системи і низька вартість носіїв у галузі цивільної авіації, міжнародної готельної мережі, гастрономії, бізнесу з прокату автомобілів, парків відпочинку і, нарешті, кредитна картка, яка усунула проблеми обмінного курсу. Інноваційний розвиток можливий в умовах олігополістичної конкуренції, що призводить до стандартизації, індустріалізації і концентрації
Надзвичайно важко оформити впровадження результатів науково-дослідної роботи	Освітньо-виховна компонента інноваційної культури представляється ключовим фактором інновіну та потребує формування певного «прогресивного мислення», бажання й потреби винахідництва, новотворення

Джерело: складено автором.

Уже сьогодні спеціалісти та науковці вбачають у глобалізації світового туризму корінні зміни таких складових туристичного підприємництва, як: ціноутворення туристичного продукту, маркетинг туристичних послуг, особливостей їх просування, систему державного управління міжнародним туризмом, формування та утримання взаємин між основними гравцями туристичних ринків.

Відкриття міжконтинентальних і екзотичних ринків привели до домінування великих корпорацій в країнах, які були основним джерелом постачання туристів. Авіакомпанії, мережі готелів і компанії з оренди автомобілів взмозі контролювати потік відвідувачів, завдяки стандартизованій продукції міжнародної туристичної індустрії. Ці корпорації знаходяться в умовах олігополістичної конкуренції, тому повинні постійно запроваджувати новачки, щоб гарантувати, що їх продукція завжди пропонує якість за доступною ціною, та дозволяє їм конкурувати з іншими. Тому процес нарощування інновацій є об'єктивною умовою виживання на ринку, оскільки конкуренція є головним стимулятором нововведень.

Світовий досвід вказує про те, що подолати інноваційну стагнацію тільки за допомогою інвестицій неможливо. Це багато в чому пов'язано зі схильністю підприємств йти від ризику, а також з численними перешкодами на шляху творчості інноваторів, канцелярщиною, тяганиною. Подібні перешкоди негативно впливають на координацію зусиль, людські ресурси і правове середовище, що у результаті обмежує можливості перетворення наукових проривів і технологічних досягнень в комерційний успіх.

Процес формування інноваційно сприйнятливо-го середовища надзвичайно складний. Показово, що в наші дні він переключається з думкою експертів ЄС, які у «Звіті про інноваційний розвиток...» відзначили, що внаслідок цілого ряду причин «...ідея, навіть найплідніша, переважно гине. У кращому разі хороша думка гальмується і затримується на десятки і сотні років... Людство ж залишається потому в страшному збитку...» [12]. Для корінної зміни ситуації буде потрібно і підтримка ініціативних починів, і використання правових актів, стимулів, контролю, всього арсеналу засобів кадрової політики і управління демократичної держави.

ВИСНОВКИ

З проведеного нами дослідження туристичного ринку ми можемо констатувати:

- ✦ найбільшими імплементаторами на ринку є корпоративні утворення, що мають потужні інвестиційні ресурси на розробку та впровадження інновацій, забезпечують їх швидке поширення, що призводить до підвищення їх конкурентного статусу;
- ✦ поширення інновацій здійснюється на умовах франчайзингу, котрактного управління або інших форм агрегації підприємств;
- ✦ дрібні та середні суб'єкти туристичного бізнесу, що не мають можливості вкладання коштів у наукові розробки, є популяризаторами інно-

вацій і залучаються потужними компаніями як імплементатори. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Ушаков Д. С. Инновационная модернизация экономических систем / Д. С. Ушаков.. – Москва : Технологии стратегического менеджмента, 2008. – 210 с.
2. Мовсесян А. Г. Транснационализация в мировой экономике : учебное пособие / А. Г. Мовсесян. – М. : Финансовая академия при Правительстве РФ, 2001. – 316 с.
3. Кальченко Т. В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень : монографія. [Текст] / Т. В. Кальченко – К. : КНЕУ, 2006. – 248 с.
4. Корпоративні структури в національній інноваційній системі України / За ред. д-ра екон. наук Л. І. Федулової. – К. : Вид-во УкрІНТЕІ, 2007. – 812 с.
5. Туристические транснациональные корпорации: модели, структура, экономическая эффективность / Д. С. Ушаков, В. В. Бандурин. – Москва : ИД «Граница», 2007, – 305 с.
6. Дракер П. Эффективный управляющий / П. Дракер. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004.
7. Михайлушкин А. И. Экономика транснациональной компании / А. И. Михайлушкин, П. Д. Шимко. – М. : Высшая школа, 2005. – С. 31.
8. Антониук Н. Процеси глобалізації та транснаціоналізації на ринку туристичних послуг [Текст] / Н. Антониук // Географія і туризм: міжнародні виклики українському туризму : Матеріали V між.-ної наук. конф. – Львів, 2011. – С. 7.
9. Игнатьев А. В. Методы формирования и механизмы реализации инновационной стратегии управления туристическим бизнесом [Текст] : автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05 / Игнатьев А. В. ; НОУ ВПО «Университет Российской академии образования». – Москва, 2011. – 52 с.
10. Барометр международного туризма ЮНВТО. Том 10 – январь 2012 : Статистическое приложение. – ISSN 2223-3199 (electronic).
11. Travel & Tourism: economic impact, 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.wttc.org
12. Innovation and Growth in Tourism. Part 1: Towards an Innovation-Oriented Tourism Policy. – p. 19. – ISBN 92-64-02501-4 @ OECD 2006.

REFERENCES

- Antoniuk, N. "Protsesy hlobalizatsii ta transnatsionalizatsii na rynku turystychnykh posluh [The processes of globalization and transnationalization of the tourist market]." Lviv, 2011. 7.
- "Barometr mezhdunarodnogo turizma YuNVTO. [UNWTO World Tourism Barometer]." *Statisticheskoe prilozhenie*, 2012
- Draker, P. *Effektivnyy upravliaiushchiy* [An effective manager]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2004.
- Ignatev, A. V. "Metody formirovaniia i mekhanizmy realizatsii innovatsionnoy strategii upravleniia turisticheskim biznesom [Methods of forming and implementing innovative mechanisms for control strategies in tourism business]." *avto-ref. dis. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.05*, 2011.
- Innovation and Growth in Tourism. Part 1: Towards an Innovation-Oriented Tourism Policy. – p. 19. – ISBN 92-64-02501-4 @ OECD 2006.
- Kalchenko, T. V. *Hlobalna ekonomika: metodolohiia systemnykh doslidzhen* [Global Economy: A Methodology for System Studies]. Kyiv: KNEU, 2006.

Korporativni struktury v natsionalnii innovatsiinii systemi Ukrainy [Corporate structure in the national innovation system of Ukraine]. Kyiv: UkrINTEI, 2007.

Mikhaylushkin, A. I., and Shimko, P. D. *Ekonomika transnatsionalnoy kompanii* [The economy of transnational companies]. Moscow: Vysshaya shkola, 2005.

Movsesian, A. G. *Transnatsionalizatsiia v mirovoy ekonomike* [Transnationalization of the world economy]. Moscow: Finansovaia akademiia pri Pravitelstve RF, 2001.

"Travel & Tourism: economic impact." www.wttc.org
Ushakov, D. S. *Innovatsionnaia modernizatsiia ekonomicheskikh sistem* [Innovative modernization of economic systems]. Moscow: Tekhnologii strategicheskogo menedzhmenta, 2008.

Ushakov, D. S., and Bandurin, V. V. *Turisticheskie transnatsionalnye korporatsii: modeli, struktura, ekonomicheskaia effektivnost* [Travel multinationals: the model structure, economic efficiency]. Moscow: Granitsa, 2007.

УДК 339.138:338.48

ВЗАЄМОДІЯ ОСНОВНИХ УЧАСНИКІВ КАНАЛІВ ЗБУТУ В ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ

МУЗИЧКА Є. О.

УДК 339.138:338.48

Музичка Є. О. Взаємодія основних учасників каналів збуту в туристичній індустрії

У статті розглянуто особливості співпраці основних учасників каналу збуту турпродукту в процесі його донесення від постачальника до споживача; досліджено принципи збутової концепції туристичних підприємств. Здійснено класифікацію туроператорів залежно від місця здійснення діяльності та функціональних характеристик. Розкрито специфіку формування контрагентської збутової мережі туроператора та проаналізовано основні сегменти віртуального сектора розподілу туристичних послуг. Досліджено значення електронних систем бронювання в збутовій діяльності підприємств туризму.

Ключові слова: контрагентська мережа, постачальник, в'їзний туроператор, виїзний туроператор, місцевий туроператор, турагенція, туристичний провайдер, регіональний представник, електронна система бронювання та резервування.

Рис.: 2. **Бібл.:** 14.

Музичка Єлизавета Олександрівна – аспірантка кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна)

E-mail: mybox.lm@gmail.com

УДК 339.138:338.48

Музичка Е. А. Взаимодействие основных участников каналов сбыта в туристической индустрии

В статье рассмотрены особенности сотрудничества основных участников канала сбыта турпродукта в процессе его донесения от поставщика к потребителю; исследованы принципы сбытовой концепции туристических предприятий. Осуществлена классификация туроператоров в зависимости от места осуществления деятельности и функциональных характеристик. Раскрыта специфика формирования контрагентской сбытовой сети туроператора и проанализированы основные сегменты виртуального сектора распределения туристических услуг. Исследовано значение электронных систем бронирования в деятельности предприятий туризма.

Ключевые слова: контрагентская сеть, поставщик, въездной туроператор, выездной туроператор, местный туроператор, турагентство, туристический провайдер, региональный представитель, электронная система бронирования и резервирования.

Рис.: 2. **Библ.:** 14.

Музичка Єлизавета Александровна – аспірантка кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна)

E-mail: mybox.lm@gmail.com

УДК 339.138:338.48

Muzychka Y. A. Interaction of Main Participants of Sales Channels in Tourist Industry

The article considers specific features of co-operation of main participants of a channel of sales of a tour product in the process of its bringing from supplier to consumer; and studies principles of sales concept of tourist companies. It conducts classification of tour operators depending on the place of performance of activity and functional characteristics. It reveals specific features of formation of the counteragent sales network of a tour operator and analyses main segments of the virtual sector of distribution of tourist services. It studies significance of electronic systems of reservation in activity of tourist companies.

Key words: counteragent network, supplier, inbound tour operator, outbound tour operator, local tour operator, tour agency, tourist provider, regional representative, Electronic System of Reservation.

Рис.: 2. **Bibl.:** 14.

Muzychka Yelizaveta A. – Postgraduate Student, Department of Hotel, Restaurant and Tourism Business, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: mybox.lm@gmail.com

Сучасна система збуту обумовлює конкуренцію між суб'єктами туристичного ринку та дозволяє споживачам порівнювати пропозиції постачальників. Канали збуту в туризмі пов'язують ринки та туристичні дестинації, основна їх мета – зробити туристичний продукт доступним для споживача у необхідній кількості та якості й у потрібний момент часу, полегшити доступ до туристичних продуктів у пунктах призна-

чення. Сучасні канали збуту не лише роблять туристичні послуги доступними для споживачів, але і впливають на всі інші аспекти маркетингу, в тому числі на попит та маркетингові бюджетні рішення постачальників.

Питанням збутової політики туристичних підприємств і дослідженням сучасних концепцій формування контрагентської збутової мережі присвячено праці багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених, зо-

Korporativni struktury v natsionalnii innovatsiinii systemi Ukrainy [Corporate structure in the national innovation system of Ukraine]. Kyiv: UkrINTEI, 2007.

Mikhaylushkin, A. I., and Shimko, P. D. *Ekonomika transnatsionalnoy kompanii* [The economy of transnational companies]. Moscow: Vysshaya shkola, 2005.

Movsesian, A. G. *Transnatsionalizatsiia v mirovoy ekonomike* [Transnationalization of the world economy]. Moscow: Finansovaia akademiia pri Pravitelstve RF, 2001.

"Travel & Tourism: economic impact." www.wttc.org
Ushakov, D. S. *Innovatsionnaia modernizatsiia ekonomicheskikh sistem* [Innovative modernization of economic systems]. Moscow: Tekhnologii strategicheskogo menedzhmenta, 2008.

Ushakov, D. S., and Bandurin, V. V. *Turisticheskie transnatsionalnye korporatsii: modeli, struktura, ekonomicheskaya effektivnost* [Travel multinationals: the model structure, economic efficiency]. Moscow: Granitsa, 2007.

УДК 339.138:338.48

ВЗАЄМОДІЯ ОСНОВНИХ УЧАСНИКІВ КАНАЛІВ ЗБУТУ В ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ

МУЗИЧКА Є. О.

УДК 339.138:338.48

Музичка Є. О. Взаємодія основних учасників каналів збуту в туристичній індустрії

У статті розглянуто особливості співпраці основних учасників каналу збуту турпродукту в процесі його донесення від постачальника до споживача; досліджено принципи збутової концепції туристичних підприємств. Здійснено класифікацію туроператорів залежно від місця здійснення діяльності та функціональних характеристик. Розкрито специфіку формування контрагентської збутової мережі туроператора та проаналізовано основні сегменти віртуального сектора розподілу туристичних послуг. Досліджено значення електронних систем бронювання в збутовій діяльності підприємств туризму.

Ключові слова: контрагентська мережа, постачальник, в'їзний туроператор, виїзний туроператор, місцевий туроператор, турагенція, туристичний провайдер, регіональний представник, електронна система бронювання та резервування.

Рис.: 2. **Бібл.:** 14.

Музичка Єлизавета Олександрівна – аспірантка кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна)

E-mail: mybox.lm@gmail.com

УДК 339.138:338.48

Музичка Е. А. Взаимодействие основных участников каналов сбыта в туристической индустрии

В статье рассмотрены особенности сотрудничества основных участников канала сбыта турпродукта в процессе его донесения от поставщика к потребителю; исследованы принципы сбытовой концепции туристических предприятий. Осуществлена классификация туроператоров в зависимости от места осуществления деятельности и функциональных характеристик. Раскрыта специфика формирования контрагентской сбытовой сети туроператора и проанализированы основные сегменты виртуального сектора распределения туристических услуг. Исследовано значение электронных систем бронирования в деятельности предприятий туризма.

Ключевые слова: контрагентская сеть, поставщик, въездной туроператор, выездной туроператор, местный туроператор, турагентство, туристический провайдер, региональный представитель, электронная система бронирования и резервирования.

Рис.: 2. **Библ.:** 14.

Музичка Єлизавета Александровна – аспірантка кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна)

E-mail: mybox.lm@gmail.com

УДК 339.138:338.48

Muzychka Y. A. Interaction of Main Participants of Sales Channels in Tourist Industry

The article considers specific features of co-operation of main participants of a channel of sales of a tour product in the process of its bringing from supplier to consumer; and studies principles of sales concept of tourist companies. It conducts classification of tour operators depending on the place of performance of activity and functional characteristics. It reveals specific features of formation of the counteragent sales network of a tour operator and analyses main segments of the virtual sector of distribution of tourist services. It studies significance of electronic systems of reservation in activity of tourist companies.

Key words: counteragent network, supplier, inbound tour operator, outbound tour operator, local tour operator, tour agency, tourist provider, regional representative, Electronic System of Reservation.

Рис.: 2. **Bibl.:** 14.

Muzychka Yelizaveta A. – Postgraduate Student, Department of Hotel, Restaurant and Tourism Business, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: mybox.lm@gmail.com

Сучасна система збуту обумовлює конкуренцію між суб'єктами туристичного ринку та дозволяє споживачам порівнювати пропозиції постачальників. Канали збуту в туризмі пов'язують ринки та туристичні дестинації, основна їх мета – зробити туристичний продукт доступним для споживача у необхідній кількості та якості й у потрібний момент часу, полегшити доступ до туристичних продуктів у пунктах призна-

чення. Сучасні канали збуту не лише роблять туристичні послуги доступними для споживачів, але і впливають на всі інші аспекти маркетингу, в тому числі на попит та маркетингові бюджетні рішення постачальників.

Питанням збутової політики туристичних підприємств і дослідженням сучасних концепцій формування контрагентської збутової мережі присвячено праці багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених, зо-

крема Н. Бирицької [2], З. Гадецької [3], Д. Мейера [12], С. Мельниченко [5], В. Міделтона [11], Г. Михайліченко [4], Т. Каченко [6], Д. Ушакова [9], Дж. Холлоуей [10] та ін.

Більшість фахівців зазначають, що туроператорам для закріплення свого конкурентоспроможного становища на внутрішньому та зовнішньому туристичному ринку необхідно використовувати різні канали збуту. Проте залишаються недостатньо дослідженими особливості співпраці учасників контрагентської збутової мережі, зокрема, виїзних, в'їзних, місцевих туроператорів, туристичних агенцій, субагентів та регіональних представників.

Метою дослідження є виявлення особливостей взаємодії різних учасників каналів розподілу в процесі донесення турпродукту від постачальника до кінцевого споживача.

Канали розподілу в туристичній індустрії включають усіх суб'єктів господарської діяльності, чий зусилля об'єднані з метою створення та реалізації туристичного продукту. Основними учасниками каналу розподілу є постачальники, посередники, зв'язуюча ланка та споживачі.

Основну роль у каналі розподілу відіграють постачальники, оскільки від їхньої діяльності залежать інші учасники каналу. До категорії постачальників належать: транспортні перевізники (компанії з прокату автомобілів; круїзні компанії; залізниця, внутрішні та міжнародні авіалінії); заклади розміщення (готелі, пансіонати, санаторії, мотелі, хостели, курортні заклади розміщення туристів); заклади ресторанного господарства; заклади, які пропонують туристичні атракції (музеї, визначні пам'ятки природи, історії та архітектури, театри, спортивні майданчики; екскурсійні бюро), інші підприємства, які здатні самостійно продукувати та організувати туристичні послуги.

Учасниками каналу розподілу, які розповсюджують туристичні продукти та організують туристичні подорожі споживачів, є посередники. На думку Т. Каченко, посередниками між підприємствами – виробниками послуг та їх споживачами є туристичні підприємства – туристичні оператори, туристичні агентства й інші, що надають інформаційні послуги про подорож (турбюро) та організують збут сформованих туристичних продуктів або окремих послуг [6, с. 145].

Також автор зауважує, що «існують підприємства, що виконують змішані функції виробників і посередників на ринку туристичних послуг і представлені транспортними організаціями, які мають у своєму складі структурні підрозділи з організації туризму, а також різного виду туристичними комплексами (дитячо-оздоровчі, спортивно-оздоровчі, туристично-оздоровчі, готельно-туристичні та ін.» [6, с.145].

На нашу думку, до посередників у сфері туризму та рекреації слід відносити юридичних і фізичних осіб, які спеціалізуються на формуванні та розповсюдженні туристичних послуг, використовуючи прямі та контрагентські канали збуту, отримують комісійну винагороду та застосовують реальні та віртуальні підходи у роботі з цільовими ринками.

Основним посередником, який займається організацією внутрішніх і міжнародних подорожей, формує туристичний пакет послуг та розповсюджує його використовуючи прямі та непрямі канали збуту, є *туроператор*. У Законі України «Про туризм» зазначається, що «*туристичні оператори* – це юридичні особи, створені згідно із законодавством України, для яких виключною діяльністю є організація та створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних та супутніх послуг і які в установленому порядку отримали ліцензію на туроператорську діяльність» [1]. Туроператори являють собою ключову ланку в процесі просування туристичного продукту від постачальника до кінцевого споживача, формуючи власний турпакет і маючи змогу впливати на рівень попиту та пропозиції на туристичному ринку.

Діяльність туроператора полягає не лише у створенні якісного та конкурентоспроможного турпакету, але й у позиціонуванні його на цільовому ринку та донесенні до кінцевого споживача – туриста.

Наїефективнішим шляхом реалізації турпродукту та максимального залучення клієнтів вважаються продажі з використанням посередників, так звані контрагентські ланцюги. Наявність у туроператора широкої та розгалуженої турагентської мережі сприяє зниженню витрат на реалізацію турпакетів, збільшенню обсягів продажів та виходу на нові ринки.

Відповідно до функцій, які виконують туроператори та території здійснення господарської діяльності, їх класифікують на виїзних туроператорів (*Outbound Tour Operators*) та в'їзних туроператорів (*Inbound Tour Operators*).

Виїзні туроператори (Outbound Tour Operators) спеціалізуються на створенні та просуванні закордонних турів, які реалізують на національному ринку, зазвичай пропонуючи різноманітність туристичних напрямів (дестинацій). Вони проектують та розробляють власні турпакети, співпрацюючи з іноземними постачальниками або обирають та реалізують турпакети вже створені в'їзними закордонними туроператорами. Виїзний туроператор при розробці туру повинен досконало володіти не лише інформацією про запропоновані ним готелі, трансфери, екскурсійні програми та спеціалізовані послуги, але й знати законодавство, звичаї та традиції країни призначення. Залежно від активності співпраці з авіакомпаніями туроператорів класифікують на *флайтерів* і *нон-флайтерів* [9]. *Флайтери* є активними фрахтувальниками повітряних суден, які належать місцевим авіакомпаніям, тобто мають можливість організувати чартерні перельоти до місць призначення. Залежно від форми співпраці туроператора з авіакомпанією розрізняють абсолютних та відносних флайтерів. Перші, за договором чартеру, закупають авіарейс, авіаквитки на який повністю належать абсолютному флайтеру, який реалізує їх у складі турпакетів, або як окрему послугу іншим туроператорам чи кінцевим споживачам. Відносні флайтери являють собою туроператорів, обсяги продажів яких не дозволяють повністю завантажити

авіарейс. З цієї причини відносні флайт-туроператори консолідуєть свої зусилля в рамках пулу [9], розділяючи між собою салон повітряного лайнера на блоки крісел, кількість яких узгоджується з керівництвом авіакомпанії. Під *нон-флайтерами* розуміють туроператорів, які не фрахтують авіарейси.

Відповідно до форми співпраці з іноземними курортами та туристично-рекреаційними комплексами виїзних туроператорів класифікують на *презентативних* і *репрезентативних*. *Репрезентативні туроператори* співпрацюють з візними туроператорами, які зустрічають туристів, забезпечують трансфер, екскурсійне обслуговування, допомагають вирішувати усі проблеми, які виникають у туристів. Натомість *презентативні туроператори* володіють власними представництвами, філіями та відділеннями у місці призначення, функціями яких є зустріч і трансфер туристів, розселення, організація екскурсійного обслуговування та анімація.

В'їзні туроператори (Inbound Tour Operators) спеціалізуються на розробці, просуванні та організації подорожей у межах туристичної дестинації для іноземних туристів. Їхніми перевагами є знання місцевого ринку туристичних послуг, більш економні та якісні пропозиції відпочиваючим. В'їзний туроператор здебільшого спеціалізується на одній країні чи дестинації, розробляючи групові та індивідуальні турпакети самостійно, або за участю місцевих туроператорів та постачальників послуг. Також співпрацює з виїзними туроператорами, забезпечуючи останнім зустріч туристів, трансфер, розселення та дозвілля.

Місцеві туроператори розробляють та реалізують туристичні продукти у межах туристичної дестинації, вони не займаються збутом турпакетів за кордоном, а зосереджують свою діяльність на наданні місцевих туристичних послуг, зокрема, – це верхова їзда, прогулянки на яхті, кулінарні та винні тури. Місцеві туро-

ператори здебільшого продають власні турпродукти незалежним туристам, які вже прибули до туристичної дестинації, іноді співпрацюють з візними та виїзними туроператорами.

Основне місце на ринку туристичних послуг займають турагенції, які здійснюють розповсюдження та реалізацію турпакетів, розроблених туроператорами, інформування та консультування споживачів щодо умов подорожі. У Законі України «Про туризм» надано таке визначення турагенції: «...це юридичні особи, створені згідно із законодавством України, а також фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють посередницьку діяльність з реалізації туристичного продукту туроператорів та туристичних послуг інших суб'єктів туристичної діяльності, а також посередницьку діяльність щодо реалізації характерних та супутніх послуг і які в установленому порядку отримали ліцензію на турагентську діяльність» [1].

У сучасних умовах ведення туристичного бізнесу для реалізації туристичного продукту туроператори використовують різні канали розподілу через контрагентську мережу, або за допомогою своїх структурних підрозділів, а саме: створення власних торгових точок або посередницької турагентської мережі; організація співпраці з туристичними організаціями та підприємцями, залученими до туристичної діяльності; продаж через спеціалізовані туристичні магазини; електронна комерція. Схему контрагентської туристичної мережі наведено на *рис. 1*.

Класична (пряма) турагентська мережа представлена такою схемою розподілу турпродукту, за якої продаж здійснюється за наявності лише одного рівня посередників – туристичних агенцій.

Презентативна агентська мережа використовується туроператором, який виходить на міжнародні туристичні ринки. Структурно схема залишається тією ж, однак дода-

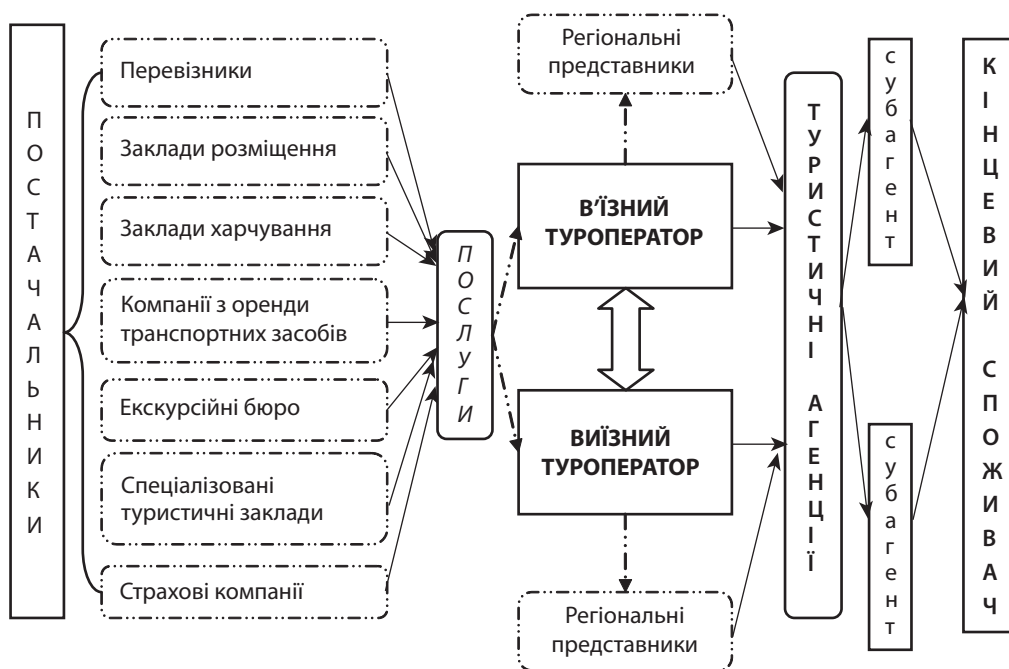

Рис. 1. Контрагентська збутова мережа [авторська розробка]

ється ще один рівень збуту між туроператорами та турагентствами у вигляді *регіональних представників туроператора*, який виконує функції консолідатора, приймаючи та обробляючи замовлення (бронювання) від турагентств та інших учасників збуту. У презентативній агентській мережі передбачається співпраця туроператора з регіональними представниками ринків, на яких реалізується турпродукт. Основними причинами залучення регіональних представників є їх співпраця з туристичними агенціями, оперативне донесення інформації щодо функціонування місцевого туристичного ринку та гнучке реагування на зміну попиту. Крім того, співпраця з регіональними представництвами – це дієвий спосіб знизити рівень витрат, оскільки немає необхідності проводити рекламні кампанії та промо-акції, брати участь у місцевих туристичних виставках. Усі презентативні функції виконує представник – регіональний консолідатор. Існує ще один вид агентської мережі, коли крім агента, є ще один рівень посередників, представлених субагентами.

На сучасному ринку туристичних послуг усе більшого розповсюдження набуває така форма взаємодії його учасників, як франчайзинг, який надає право продавати турпакети від імені туроператора. Цю модель дистрибуції туристичних послуг використовують ті туроператори, які надають перевагу прямим каналам розподілу турпродуктів, уникаючи участі посередників, запроваджують єдині стандарти обслуговування туристів. Для франчайзингових туристичних агенцій ця форма співпраці з туроператором має свої переваги, зокрема: використання відомого бренда; відсутність необхідності у рекламних кампаніях; продаж турпакетів на умовах підвищеної комісії; корпоративне комунікаційне та програмне забезпечення; кураторство у процесі реалізації турпослуг; рекрутингове сприяння; юридичний і бухгалтерський супровід; отримання пакета POS матеріалів та ін. Перевага туроператора-франчайзера полягає у створенні власних незалежних регіональних представництв, які активують продажі та сприяють зміцненню його ав-

торитету та популяризації бренда. Крім того, туроператор отримує паушальний внесок за використання його назви та щомісячні роялті.

Сьогодні традиційні канали збуту в туристичній індустрії залишаються важливими, проте зростає роль та місце мережі Інтернет як середовища, в якому відбувається віртуальний обмін даними та інформацією, таким чином змінюючи методіку ведення бізнесу. У зв'язку із розвитком інтернет-комунікацій все більше уваги приділяється об'єднаній агентській мережі, відмінною рисою якої є наявність інфопосередника між туроператорами та турагентами у вигляді бази даних, представленою туристичними порталами, веб-сайтами туристичних компаній [2] (рис. 2).

Зв'язуюча ланка у системі розподілу туристичних послуг представлена електронними системами бронювання та продажу туристичних послуг, інформаційне забезпечення яких забезпечують такі глобальні системи, як:

- ✦ *Global Consolidating System (GCS)* об'єднує ряд ланцюгів електронної комерції за логістичними принципами та акумулює процеси збуту за допомогою інтернет-продажів, прямого збуту, альтернативних каналів та методів збуту з використанням: GDS, ADS, CRS, BSP.
- ✦ *Global Distribution System (GDS)*, яка включає професійні системи резервування та бронювання (Galileo, Worldspan, Amadeus, Sabre) і забезпечує взаємозв'язок між різними учасниками світового туристичного ринку. Global Distribution System (GDS) пов'язує авіакомпанії, готелі, туристичні агентства та інших членів каналу розподілу. На частку GDS припадає близько 15% від загальної кількості світових резервувань [13].
- ✦ *Alternative Distribution System (ADS)*, яка представлена такими порталами, як booking.com, expedia.com, hotel.de, hotels.com, lastminute.com, ORBITZ, що дають можливість бронювати туристичні послуги як агентам-посередникам, так і кінцевим споживачам.

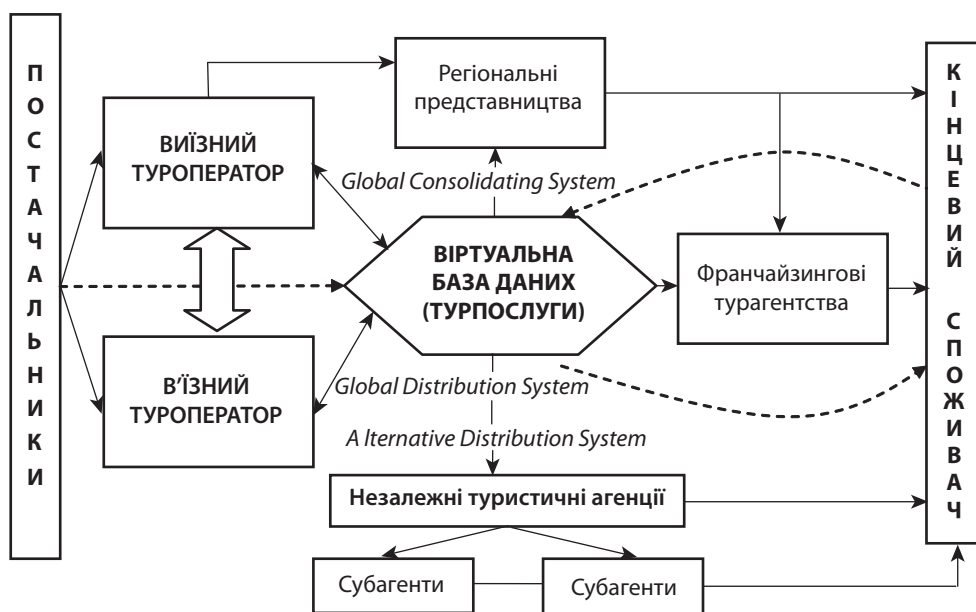

Рис. 2. Об'єднана агентська мережа [авторська розробка]

- ✦ *Central Reservation System (CRS)*, яка призначена для завантаження інформації про послуги готелів (авіакомпаній, туроператорів ін.) в усі існуючі електронні канали продажу з метою підвищення ефективності прямих online-продажів із сайту підприємства.
- ✦ *Business Service Provider (BSP)*, яка являє собою контекстну програму «бізнес для бізнесу» як сукупність програмних продуктів, об'єднаних характеристиками і можливостями систем управління мультимедійними документами і систем управління процесами діловодства для зменшення надмірності у традиційному документообігу і підвищення ефективності адміністративної роботи, які працюють в інфраструктурі інформаційних технологій на платформі програмних продуктів Microsoft [4].

У збутовій діяльності туристичної компанії останнім часом значне місце посідають *туристичні портали*, що являють собою «віртуальні туристичні магазини», які акумулюють пропозиції туристичних компаній і є їхніми «інфопосередниками». На них розміщується інформація про туристичні продукти, місця проживання, вартість проживання, місця харчування, індустрію розваг, місця продажу сувенірної продукції, туристичні організації і маршрути, авіарейси, розклади руху поїздів, ціни на квитки і візи, торговельну, медичну, побутову інфраструктуру із зазначенням адрес, телефонів, послуги зв'язку, банківське обслуговування, публікації (включаючи електронні версії книг), фотовиставки, інформація про туристичні агентства і туристичних операторів тощо [8]. Туристичні портали дають змогу потенційним туристам знайти та порівняти різноманітні турпакети, зосереджені на одному веб-сайті.

На нашу думку, під *віртуальним бізнесом* у туризмі слід розуміти таку форму ведення бізнесу, при якій господарсько-виробнича діяльність проводиться із використанням інформаційних і телекомунікаційних технологій, а збутові процеси здійснюються глобально, виходячи за межі регіональних ринків. Реалізація збутової політики туристичного підприємства за допомогою інформаційних технологій та мережі Інтернет обумовлює розвиток електронної комерції. За результатами аналізу теоретичних підходів нами визначено поняття «*електронна комерція*» у туристичній індустрії, яка являє собою збутову діяльність туристичних підприємств, спрямовану на просування туристичного продукту від постачальника до кінцевого споживача, використовуючи можливості та переваги віртуального простору, та супроводжується електронними фінансово-обмінними процесами. З метою конкурентоспроможного функціонування на сучасному ринку перед туристичним підприємством постає необхідність у здійсненні основних бізнес-процесів із використанням інформаційних та телекомунікаційних технологій. Тому майже кожне підприємство у сфері туризму виходить на якісно новий рівень ведення господарської та збутової діяльності, використовуючи можливості мережі Інтернет у комерційних цілях. Віртуальні продажі дають можливість вста-

новити більш ефективні та економічні канали зв'язку з цільовими ринками, забезпечують простий і швидкий для споживача спосіб придбання товарів і послуг, високий рівень обслуговування та утримання клієнтів, сприяють зменшенню витрат завдяки більшій ефективності внутрішніх операцій та комерційних процедур [13].

Перетворення традиційної економіки у віртуальну, яка дозволяє здійснювати економічні операції, встановлювати ділові відносини у віртуальному просторі, зумовило організацію та розвиток віртуальних підприємств. Автором пропонується таке визначення *віртуальної туристичної компанії*: це суб'єкт туристичної діяльності, який функціонує у глобальному віртуальному просторі та акумулює взаємодію з постачальниками, посередниками та кінцевими споживачами, розробляє та створює турпродукти, використовуючи інтернет-технології. Віртуальні туристичні компанії використовують інструменти традиційного маркетингу за допомогою сайтів, банерів, електронної пошти, інтерактивних кіосків у режимі реального часу.

ВИСНОВКИ

Аналізуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки:

1. Діяльність туроператора полягає не лише у створенні якісного та конкурентоспроможного турпакета, але й у позиціонуванні його на цільовому ринку та донесенні до кінцевого споживача – туриста.

2. Найефективнішим шляхом реалізації турпродукту та максимального залучення клієнтів вважаються продажі з використанням посередників, так звані контрагентські ланцюги. Основними посередниками на ринку туристичних послуг є візні та виїзні туроператори, туристичні агенції, субагенти, регіональні представництва, франчайзингові компанії, віртуальні туристичні агенції та туристичні портали.

3. Наявність у туроператора широкої та розгалуженої турагентської мережі сприяє зниженню витрат на реалізацію турпакетів, збільшенню обсягів продажів та виходу на нові ринки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про туризм» від 15.09.95 № 324/95-ВР зі змінами і допов. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004.– № 13.– ст. 180 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1282-15>
2. **Бирицкая Н. М.** Туроперейтинг : учеб.-метод. пособие / Н. М. Бирицкая, Т. М. Сергеева. – Мн. : БГЭУ, 2010.
3. **Гадецька З. М.** Інтернет-технології в діяльності туристичних фірм для організації дозвілля молоді / З. М. Гадецька // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. – 2010. – № 6/2 (48) 201. – С. 4 – 7.
4. **Михайліченко Г. І.** Інноваційний розвиток інформаційної системи туроперейтингу / Г. І. Михайліченко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2012.– № 7 (178). С. 221 – 224.
5. **Мельниченко С.** Інтернет-технології в діяльності туристичних підприємств / С. Мельниченко, К. Єсіпова // Вісник КНТЕУ. – № 6/2010. – С. 35 – 47.

- 6. Ткаченко Т. І.** Сталый розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та допов. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.
- 7.** Туристичний бізнес в Інтернеті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.internetua.com/archive/2001_09/index8.html
- 8. Пилипенко С. М.** Вплив сучасних інтернет-технологій на розвиток туристичного бізнесу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvse/2010_3/49.pdf
- 9. Ушаков Д. С.** Прикладной туруперейтинг / Д. С. Ушаков // МарТ. – 2004. – 416 с.
- 10. Holloway J. C.** The Business of Tourism. 5th edn. / J.C. Holloway – 1998. – Harlow. – Longman.
- 11. Middleton V.T . C.** Marketing inclusive tours and product packages / V.T.C. Middleton and J. Clark. – Marketing in Travel and Tourism. – 2002.
- 12. Meyer D.** The UK Outbound Tour Operating Industry and Implications for Pro-Poor Tourism / D. Meyer – London: Pro Poor Tourism Working Paper No. 17. – Available from: http://www.propoortourism.org.uk/17_industry.pdf
- 13.** ITS. (2010). Global Distribution Systems Fact Sheet. Retrieved from http://www.interactivetravel.org/IndustryBackground/Attachments/GDS_Fact_Sheet.pdf
- 14.** The business of inbound Tours Operators. – *Touropers Manual*. USAID– 2007. – p. 77.

PREFERENCES

- Biritskaia, N. M., and Sergeeva, T. M. *Tuopereyting* [Tour-operating]. Minsk: BGEU, 2010.
- Gadetska, Z. M. "Internet-tekhnologii v diialnosti turystrychnykh firm dlia orhanizatsii dozvillia molodi [Internet technologies in business travel agencies to organize youth leisure]." *Vostochno-Evropeyskiy zhurnal peredovykh tekhnolohiy*, no. 6/2 (48)201 (2010): 4-7.
- "Global Distribution Systems Fact Sheet." http://www.interactivetravel.org/IndustryBackground/Attachments/GDS_Fact_Sheet.pdf
- Holloway, J. C. *The Business of Tourism*. Harlow: Longman, 1998.
- [Law of Ukraine "About tourism" from 15.09.95 № 324/95-VR]. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1282-15>
- Mykhailichenko, H. I. "Innovatsiinyi rozvytok informatsiinoi systemy tuopereitynhu [Innovative development of information system touroperating]." *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu*, no. 7(178) (2012): 221-224.
- Middleton, V. T., and Clark, J. *Marketing inclusive tours and product packages*. 2002.
- Meyer, D. "The UK Outbound Tour Operating Industry and Implications for Pro-Poor Tourism." http://www.propoortourism.org.uk/17_industry.pdf
- Melnychenko, S., and lesipova, K. "Internet-tekhnologii v diialnosti turystrychnykh pidpriemstv [Internet technologies in business tourism enterprises]." *Visnyk KNTEU*, no. 6/2010: 35-47.
- Pilipenko, S. M. "Vplyv suchasnykh internet-tekhnologii na rozvytok turystrychnoho biznesu v Ukraini [The influence of modern Internet technologies for the development of tourism in Ukraine]." www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvse/2010_3/49.pdf

"Turystychnyi biznes v Interneti [Tourist business online]." http://www.internetua.com/archive/2001_09/index8.html

Tkachenko, T. I. *Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu* [Sustainable tourism development: theory, methodology, business realities]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2009.

"The business of inbound Tours Operators." *Touropers Manual*. USAID-2007.

Ushakov, D. S. *Prikladnoy turopereyting* [Applied Touroperating]. MarT, 2004.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ФАКТОРІВ І ЗМІНИ СПОЖИВЧИХ УПОДОБАНЬ НА ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ МЕРЕЖ ТОРГІВЕЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

КОРСАК В. І.

УДК 332.1:314.1

Корсак В. І. Вплив соціально-демографічних факторів і змін споживчих уподобань на формування регіональних мереж торговельних закладів

У статті досліджено світовий досвід впливу соціально-демографічних факторів на формування регіональних роздрібних торговельних мереж, які суттєво диференціюються у різних регіонах, що обумовлено природно-ресурсними, кліматичними, історичними та культурними умовами. Для більш глибокого розуміння процесів, які супроводжують формування таких мереж, було систематизовано фактори, які є визначальними при формуванні роздрібною торгівлі у різних країнах, та екстрапольовано їх на регіональний рівень. Адаже відповідно до сучасних теорій регіон розглядається як квазідержавна, а не просто як зосередження природних ресурсів та населення, виробництва і споживання товарів. Проаналізовано реакцію роздрібних торговельних операторів на зміну споживачьких уподобань. Важливість висвітленої автором проблеми для економіки держави та постійна поява все нових і нових чинників, які суттєво можуть впливати на розвиток галузі роздрібною торгівлі, потребують перманентного моніторингу даного питання, що дасть можливість вітчизняному ритейлу подолати існуюче відставання від глобальних лідерів.

Ключові слова: роздрібні торговельні мережі, соціально-демографічні фактори, споживчі уподобання, регіон.

Бібл.: 22.

Корсак Віктор Іванович – кандидат медичних наук, Голова Ради директорів, Компанія «Волвест Груп» (вул. Карбишева, 1, Луцьк, Волинська обл., 43023, Україна)

E-mail: org@volw.lutsk.ua

УДК 332.1:314.1

UDC 332.1:314.1

Корсак В. И. Влияние социально-демографических факторов и измененной потребительских предпочтений на формирование региональных сетей торговых учреждений

Korsak V. I. Influence of Socio-demographic Factors and Changes of Consumer Preferences on Formation of Regional Networks of Sales Outlets

В статье исследованы мировой опыт влияния социально-демографических факторов на формирование региональных розничных торговых сетей, которые существенно дифференцируются в разных регионах, что обусловлено природно-ресурсными, климатическими, историческими и культурными условиями. Для более глубокого понимания процессов, сопровождающих формирование таких сетей, были систематизированы факторы, являющиеся определяющими при формировании розничной торговли в разных странах, и экстраполированы на региональный уровень. Ведь согласно современным теориям регион рассматривается как квазигосударство, а не просто как сосредоточение природных ресурсов и населения, производства и потребления товаров. Проанализирована реакция розничных торговых операторов на смену потребительских предпочтений. Важность освещенной автором проблемы для экономики государства и постоянное появление все новых и новых факторов, которые существенно могут влиять на развитие отрасли розничной торговли, требуют перманентного мониторинга данного вопроса, что даст возможность отечественному ритейлу преодолеть существующее отставание от глобальных лидеров.

The article studies the world experience of influence of socio-demographic factors on formation of regional retail trade networks, which are significantly differentiated in different regions, which is caused by natural-resource, climate, historical and cultural conditions. In order to have better understanding of processes that accompany formation of such networks, factors that are determining in the process of formation of retail trade in different countries were systemised and extrapolated on the regional level. In accordance with modern theories a region is considered as a quasi-state and not just as a concentration of natural resources and population, production and consumption of goods. It analyses reaction of retail trade operators on the change of consumer preferences. Significance of this problem for economy of the state and constant appearance of new factors, which might significantly influence development of retail trade, require permanent monitoring of this issue, which would provide the domestic retailer with a possibility to overcome the current lag from global leaders.

Ключевые слова: розничные торговые сети, социально-демографические факторы, потребительские предпочтения, регион.

Key words: retail trade networks, socio-demographic factors, consumer preferences, region.

Библ.: 22.

Bibl.: 22.

Корсак Виктор Иванович – кандидат медицинских наук, Председатель Совета директоров, Компания «Волвест Групп» (ул. Карбышева, 1, Луцк, Волынская обл., 43023, Украина)

Korsak Viktor I. – Candidate of Science (Medicine), Head of the Board of Directors, Volwest Group Co. (vul. Karbysheva, 1, Lutsk, Volynska obl., 43023, Ukraine)

E-mail: org@volw.lutsk.ua

E-mail: org@volw.lutsk.ua

Важливість галузі роздрібною торгівлі в економіці країни, її ключова роль у задоволенні вітальних потреб жителів регіонів і надзвичайно швидкі темпи інновацій, які у ній відбуваються, потребують розробки політики розвитку даного сектора економіки, яка відповідала б як загальнодержавним інтересам, так і сприяла сталому розвитку регіонів.

На нашу думку, невід'ємною складовою вирішення даної проблеми повинен стати аналіз світового досвіду та кращих практик розв'язання подібних питань.

Тобто, для більш глибокого розуміння процесів, які супроводжують формування регіональних роздрібних торговельних мереж, слід дослідити та систематизувати фактори, які є визначальними при формуванні роздрібною торгівлі у різних країнах та екстрапольовати їх на регіональний рівень. Адаже, відповідно до сучасних теорій, регіон розглядається як квазідержавна, а не просто як зосередження природних ресурсів та населення, виробництва і споживання товарів.

Регіони як квазідержави являють собою «відособлені підсистеми держави і національної економіки» [1, с. 41], а відтак принципи їх розвитку подібні на принципи розвитку держави, і тому фактори, які модерують розвиток макрорівня, є подібними на фактори, які впливають на розвиток мезорівня.

Дослідження факторів, під впливом яких відбувається формування роздрібних торговельних мереж, є актуальними питанням сучасної економічної науки. Дану проблематику вивчали такі економісти, як: Апопій В. В., Бакунов О. О., Балабанова Л. В., Бланк І. О., Голошубова Н. О., Кавун О. О., Колчкова О. В., Лігоненко Л. О., Мазаракі А. А., Садеков А. А., Фролова Л. В. Водночас, важливість даної проблеми для економіки держави та постійна поява все нових і нових чинників, які суттєво можуть впливати на розвиток галузі роздрібної торгівлі, потребує перманентного моніторингу даного питання, що дасть можливість вітчизняному ритейлу подолати існуюче відставання від глобальних лідерів.

Відомо, що вагомий вплив на формування регіональних роздрібних мереж мають соціально-демографічні фактори, які суттєво диференціюються у різних регіонах, що обумовлено природно-ресурсними, кліматичними, історичними та культурними умовами. Зокрема, структура населення за віком або за національним складом значно впливає на попит на певні товари й послуги. На розвиток торгівлі також впливає культурне середовище, що включає інститути, які сприяють формуванню цінностей, смаків та норм поведінки суспільства [2].

Так, для японських споживачів велике значення завжди мали якість і зручність, що спричиняє їх незмінну орієнтацію на магазини «біля дому» (1999 р. – 35% ринку; 2003 р. – 38%), що дуже ускладнює спроби виходу на ринок роздрібних операторів із великоформатними концепціями роздрібних торгових закладів.

Зокрема, гіпермаркети, які були відкриті французькими роздрібними організаціями в Японії, не стали такими успішними, як в інших країнах, бо споживачі не сприйняли ідеї низьких цін. Вони були переконані, що за такі низькі ціни неможливо отримати якісні товари.

Встановлено, що важке матеріальне становище німецького народу у післявоєнний період стимулювало розвиток такого формату, як дискаунтер. Аналогічну картину ми спостерігаємо сьогодні в Україні, зокрема, за останні півтора кризові роки, за даними iVOX, серед споживачів значно знизився рівень лояльності стосовно супермаркетів, як каналу продажів – з 50% у жовтні 2010 р. до 14% в квітні 2012 р. Скорочення споживачів, що вибирають супермаркет місцем купівлі товарів, відбулося практично рівномірно в усіх регіонах країни. У той час, як лояльність до дискаунтерів зросла з 5% у 2010 р. до 20% у 2012 р. Найбільший приріст переваг на користь дискаунтерів стався в центральних, східних і південних областях, де він перевищував 20%. Слід зауважити, що кризові явища негативно вплинули на дохід населення саме в цих регіонах. Також зросла лояльність покупців до магазинів формату cash&carry: з 5% у 2010 р. до 10% у 2012 р., для яких також характерна торгівля за низькими цінами [3].

У США на діяльність ритейлерів суттєво впливають декілька соціально-демографічних чинників. Так, одним із важливих є наявність у країні двох вікових груп – «бебі-бумерів» (*babyboomer*) – так у Північній Америці називають покоління людей, які народилися у проміжку між 1946 та 1964 рр.) і «покоління Y» («Покоління Y» (*Generation Y*, чи *MillennialGeneration*) – вікова група, до якої належать люди, що народилися в період з 1980 до 1994 рр. включно);

«Бебі-бумери» мають чималий наявний прибуток, значну частку якого витрачають не на купівлю товарів, а в першу чергу на оплату послуг і збагачення досвіду. Предметом зацікавлення представників цієї вікової групи є товари з категорії «*wellness*» (для здорового способу життя). Ритейлери, які орієнтуються на цю цільову аудиторію, фокусуються на поліпшенні умов шопінгу та якості досвіду купівлі, а також на пропозиції товарів з категорії «*wellness*».

Споживачі «покоління Y» – ерудованіші та незалежніші у своєму виборі як товарів, так і ритейлерів, у яких вони бажають постійно здійснювати покупки.

Роздрібні торгові організації, котрі орієнтуються на цю цільову аудиторію, прагнуть налагодити з покупцями чесні та щирі особисті стосунки, бо ці споживачі, на відміну від своїх батьків, не так легко спокушаються на традиційну рекламу у мас-медіа та на брендінг.

Ще одним із важливих факторів є національне різноманіття населення США, яке постійно зростає. Зокрема, кардинальною демографічною зміною у США є зростання чисельності іспаномовного населення, яке у 2000 р. стало найбільшою національною меншиною країни (13% населення США). Зазвичай різноманітні етнічні та расові групи не бажають інтегруватися в англосаксонську культуру, яка домінує в країні. Вони, навпаки, пишуться своєю національною ідентичністю і прагнуть зберегти культурний зв'язок із батьківщиною. Тому торговельні організації адаптують свої пропозиції до потреб усіх цих етнічних і расових груп [4].

Тобто, роздрібні оператори стараються максимально адаптувати глибину та склад свого асортименту відповідно до демографічних особливостей споживачів, які живуть на території, де вони здійснюють свою торговельну діяльність. Так, бакалійні магазини, розміщені в місцях проживання здебільшого іспаномовного населення, пропонують більше продуктів, які використовуються у мексиканській кухні. Аптеки, розміщені в районах, заселених здебільшого молодими родинами з маленькими дітьми, пропонують багато видів дитячих підгузків. Універмаги в престижних міських районах мають у своєму асортименті широкий вибір модного одягу (*haute couture*).

Такий демографічний фактор, як рівень освіти, стимулює торговельні мережі до активізації своєї соціальної відповідальності, оскільки при виборі торгового закладу споживач все більше враховує відповідність його суспільної позиції власному світогляду. Зокрема, фінансово спроможні та з високим рівнем освіченості покупці розвинутих країн приділяють підвищену увагу впливу бізнесу на суспільство, а отже їх споживачькі пріоритети будуть на боці тих ритейлерів, які займають

громадянську позицію в питаннях екології, зайнятості, благодійної діяльності тощо [5].

Велику роль у формуванні роздрібних торговельних мереж відіграють споживачські фактори, які обумовлені ментальними особливостями жителів певного регіону та ціннісним апаратом, який характерний для них, а також змінами їхніх пріоритетів.

Так, зростання бажання споживачів отримувати товари кращої якості за мінімальними цінами (*best value for money*) привело у роздрібній торгівлі до розвитку концепції «найкращої ціни». Відомо, що сьогодні торгові заклади, які позиціонуються у даному форматі, є одними із найуспішніших у ритейлі [6].

Така конкурентна перевага досягається за рахунок зниження витрат, що дозволяє здійснювати продаж товарів за цінами, які нижчі, аніж у конкурентів. Їхні торговельні підприємства розміщені, як правило, у місцях, де орендна плата є невисокою.

Зокрема, чимало торгових організацій у США, які працюють у сегменті «найкращої ціни», перш за все FamilyDollar і DollarGeneral, орієнтуються на споживачів із низьким рівнем доходів, купівельні звички яких відрізняються від звичок покупців типових дискаунтерів, чи клубів оптової торгівлі. Споживачі цієї категорії надають перевагу добре відомим загальнонаціональним брендам, хоча часто й не можуть дозволити собі купувати ці товари у великих кількостях. Тому виробники нерідко пропонують для цих споживачів товари в менших упаковках.

Раніше торгові заклади «найкращої ціни» вважалися торговцями з низьким статусом, які задовольняли потреби покупців з невисоким рівнем доходів. Утім, сьогодні споживачі з високим рівнем доходів дедалі частіше стають постійними клієнтами магазинів «найкращої ціни», для них це щось на кшталт пригоди, а для деяких покупців відвідування таких магазинів – це можливість знайти «скарб» серед «антикваріату». Прагнучи використати таку зацікавленість незвичними товарами, багато супермаркетів та дискаунтерів з повним асортиментом товарів виокремлюють спеціальні «доларові зони» у своїх магазинах.

Окрім того, постійне збільшення бажання споживачів отримувати товари кращої якості за мінімальними цінами, спонукало роздрібних операторів до активізації розвитку власних торговельних марок. Так, у торговельних мережах Західної Європи дані товари займають 30 – 90% усіх представлених товарів, зокрема, у магазинах німецької мережі Aldi до 95% продукції реалізується під власною торговельною маркою (VTM). Aldi свідомо не працює з брендowanними товарами, адже на рекламу продуктів під VTM витрати практично відсутні, що без втрати рентабельності дозволяє суттєво знизити їх ціну [7].

Зростання потреб споживачів стимулює ритейлерів до створення інтегрованої багатоканальної пропозиції. Споживачі хочуть, щоб торговельний оператор їх впізнавав незалежно від того, чи вони спілкуються безпосередньо з торговельним персоналом у магазинах, чи заходять на сайт компанії, чи спілкуються з працівниками Call-центру по телефону. Для цього ритейлери повинні консолідувати дані, які збирають інформаційні системи

всіх каналів, що забезпечить надання інтегрованої, зорієнтованої на клієнта пропозиції необхідного для його асортименту, улюблених торгових марок за ціною, що перевершить його очікування [8].

Сьогодні найкраще інтегровані багатоканальні ритейлери пропонують зокрема:

- ✦ гнучкий підхід до повернення товарів, коли магазини приймають назад товари, придбані через Інтернет;
- ✦ веб-сайти, що містять інформацію про розпродажі та промоакції;
- ✦ торговельний персонал магазину спрямовує покупців на веб-сайт, якщо товарів, які вони хочуть придбати, у даний час немає;
- ✦ споживачі в онлайн-режимі можуть розмістити замовлення на товари, які вони купуватимуть у звичайному магазині;
- ✦ у магазинах є кіоски, через які споживачі можуть зайти на веб-сайт ритейлера;
- ✦ на веб-сайті наводиться інформація про товарні запаси в найближчих магазинах;
- ✦ в інформаційних кіосках покупці можуть замовити товари, яких немає в магазині;
- ✦ на веб-сайті можна підготувати та роздрукувати перелік покупок, що їх планує зробити споживач;
- ✦ через веб-сайт пропонуються купони на знижку, а також реалізуються промоакції;
- ✦ веб-сайт містить перелік заходів, які проводить магазин;
- ✦ торговельний персонал магазину спрямовує покупців на сайт для отримання інформації про післяпродажне обслуговування;
- ✦ ритейлери пропонують безплатну доставку товарів, які споживач купує через веб-сайт, але фізично отримує в магазинах;
- ✦ покупці можуть у магазині розрахуватися за товари, які вони придбали через веб-сайт;

Ще одним фактором, який суттєво впливає на формування структури регіональних торговельних мереж, є зростання потреби споживачів в унікальних товарах та послугах.

Дана тенденція інтенсивно набуває розвитку, поширюючи свій вплив все на нові та нові групи товарів. Роздрібні оператори реагують на такі зміни уподобань споживачів, пропонуючи максимально повний (глибокий і широкий) асортимент у рамках певної категорії товарів. Здебільшого спеціалісти у категорії, їх ще називають «убивці категорії», розпочинають діяльність в якомусь одному регіоні країни, насичують локальний ринок, а тоді виходять в інші регіони.

«Убивці категорій» постійно знижують витрати шляхом збільшення операційної ефективності, що дозволяє їм реалізовувати продукцію за вигіднішими цінами у порівнянні із конкурентами.

Така конкурентна перевага досягається за рахунок ефективного управління витратами, зокрема, успішні ритейлери зуміли ефективно інтегрувати своїх постачальників, виробників, системи складів, магазини в єдиний

ланцюг постачань, таким чином скоротивши витрати в цілій системі, одночасно забезпечуючи рівень сервісу, який відповідає сподіванням споживачів. [9, с. 27].

Прагнучи ще більшої економії на масштабі вони часто купують менші мережі і, як наслідок консолідації, у кожній категорії сьогодні у США домінують два чи три роздрібних оператори.

Окрім цінової диференціації, «убивці категорій» створюють унікальну пропозицію споживачам в площині обслуговування. Зокрема, HomeDepot та Lowe's на замовлення споживачів можуть виконати для них електромонтажні та сантехнічні роботи, також ці компанії проводять заняття, на яких навчають клієнтів класти плитку, фарбувати стіни тощо.

Потреба споживачів в унікальних товарах і послугах стимулює тотальне поширення кастомізації (*customization*). Споживачі більше не хочуть купувати стандартні продукти і послуги. Вони хочуть отримувати персоналізовані продукти. Роздрібні мережі докладають чималі зусилля для адаптації товарного асортименту до особливостей споживання на локальних ринках. Так, австралійський продавець меблів Evolvex за допомогою спеціальної програми дає можливість клієнтові створити он-лайн свій дизайн меблів і придбати її в ІКЕА.

Кастомізація також стимулює роздрібних операторів до розвитку нішевих форматів, які б максимально задовольняли вишукані потреби споживачів. Так, 12,6% опитаних роздрібних компаній США володіють як мінімум одним торговельним об'єктом, який орієнтується на цільову нішеву аудиторію. З них 44,4% пропонують формат «магазин для гурманів», по одній третині – магазини, орієнтовані на покупців латиноамериканського походження та магазини органічної їжі [10].

Для літніх людей придумуються такі рішення, як спеціально сконструйовані візки, спеціальна їжа, спеціальний розділ на Інтернет-сайті магазину і т. д.

Крім того, сьогодні відбувається нівелювання фактору «статусу» при здійсненні покупок. Так, споживачі в різних ситуаціях виявляють різні потреби, результатом яких є зростання «крос-шопінгу», коли один і той самий споживач купує як товари преміум-класу, так і товари з нижнього цінового сегмента виявляючи цим самим свою лояльність і до ритейлерів, котрі пропонують дорогі статусні речі, і до тих, що орієнтуються насамперед на низькі ціни [11, с. 67], що у тому числі спонукає роздрібних операторів до впровадження мультиформатної стратегії розвитку.

Зокрема, за даними «Deloitte Touche Tohmatsu» 250 провідних світових ритейлерів розвивають торговельні об'єкти різних форматів. Зокрема, торговельні об'єкти формату «супермаркет» представлені у 98% провідних роздрібних операторів, формату «спеціалізований магазин» – у 88%, формат «гіпермаркет» – у 73%, «магазин біля будинку» – 63% [12].

Дедалі більшого значення на даний момент набирає фактор економії часу при здійсненні покупок. Так, 82% споживачів у Західній Європі і в Північній Америці називають параметр «заощадження часу і зусиль» найважливішим у списку пріоритетів, що спонукає ритейле-

рів до вибору найзручніших для споживачів місць локалізації торгового закладу, що економить час на дорогу до нього, підвищення зрозумілості розміщення товарів і внутрішньо-магазинної навігації, збільшення швидкості проведення транзакцій, забезпечення наявності у торговому закладі усього необхідного асортименту товарів та послуг.

Крім того, сьогодні світові роздрібні оператори спрямовують свої зусилля на надання покупцям найбільш широкого переліку супутніх послуг з метою максимального задоволення їх потреб при відвідуванні кожного торгового закладу, що впливає на вибір покупців при прийнятті рішення про місце здійснення покупок, оскільки суттєво економить час на «шопінг». [13, с. 30].

Слід зауважити, що збільшення кількості послуг, які надають роздрібні оператори споживачам, приводить до зростання їх питомої ваги у загальній виручці торговельних мереж. Так, ще у 2001 р. середній показник частки послуг для 30 найпотужніших європейських торговельних мереж склав 68,6% загального товарообороту, зокрема, в Sainsbury – 90%, Tesco – 86%, Carrefour – 71%, WalMart – 69%, Metro – 50%. Найбільш поширеними послугами, які надають роздрібні оператори у світі, за даними досліджень, є: фінансові послуги, доступ до мережі Інтернет, фармацевтичні послуги, поповнення рахунків мобільних телефонів, туристичні послуги, поштовий сервіс, послуги прокату, страхування [14].

Крім того, магазини впроваджують систему продажу «Cookit», коли покупець на вході може знайти проілюстрований детальний рецепт приготування страви, поряд з яким розташовуються заздалегідь зібрані продукти, необхідні для приготування цієї страви. Очікується, що попит на готові до вживання обіди збільшиться удвічі в наступні 10 років.

Іще однією реакцією торговельних організацій на підвищення вимог споживачів до процесу здійснення покупки є узгодження часу торговельного обслуговування з графіком робочого часу споживачів, які обслуговуються, що робить актуальним для ритейлерів подовження часу своєї роботи та впровадження концепції 24/7 (робота 24 години, 7 днів на тиждень) на весь торговельний об'єкт або окремі відділи, а також реалізацію вендінгових проектів (торгівля через автомати) як супутнього сервісу [15].

Бажання споживачів купувати все в одному місці приводить до популяризації форматів із широким асортиментом товарів. Роздрібні оператори пропонують широкий вибір категорій товарів «за одну зупинку», що призводить до часткового розмивання меж між форматами. Наприклад, магазини «біля дому» і супермаркети, які продають уже готові до споживання страви; супермаркети та торгові заклади, які торгують товарами широкого вжитку; бакалійні магазини, які пропонують ліки; книжкові магазини, що відкривають у своїх торгових залах кав'ярні [16].

Проте слід зауважити, що споживачі потребують оптимальної кількості позицій у категорії. Так, досліджуючи потреби споживачів щодо ширини та глибини асортименту, вчені прийшли до висновку, що більше

не завжди означає краще. Глибший асортимент (більша кількість позицій товарів у рамках однієї категорії) означає, що споживачі витрачають більше часу та зусиль на пошуки потрібних товарів, а це їм не подобається. З іншого боку, такий асортимент створює широкі можливості вибору. Імовірність того, що споживачі знайдуть саме те, чого потребують, за таких умов зростає.

Проте найпривабливіша позиція включається в асортимент першою. Таким чином, кожна наступна позиція приваблює все меншу кількість покупців. Тобто в міру зростання кількості позицій в асортименті перевага, яку дає різноманіття, нівелюється [17].

Розмір асортименту, на думку Briesch, Richard A., Pradeep K., Chintagunta, Edward J., який є оптимальним для споживачів, відображає компроміс між перевагами, які вони отримують, маючи можливість вибирати з-поміж більшої кількості товарів, та незручностями, пов'язаними з купівлею в магазинах із великим вибором товарів. Тобто, вартість часу споживачів є основним чинником, який впливає на те, скільки часу вони готові витратити на процес купівлі. Таким чином, покупці з різною альтернативною вартістю часу віддаватимуть перевагу різним розмірам асортименту.

Так, споживачі з низькою вартістю купівельного часу готові витратити на процес купівлі багато часу, тому віддають перевагу ширшому асортименту. Натомість споживачі, вартість купівельного часу яких висока, готові витратити на процес купівлі обмежену кількість часу, тому віддають перевагу меншому асортименту [18].

При дослідженні уподобань споживачів щодо надання переваг тому чи іншому формату роздрібною торгівлі, яке було проведене Global MarketInsite Inc [19], було встановлено, що:

1. Споживачам подобається, що кількість форматів торгівлі зростає. У результаті багато споживачів змінюють свої споживачькі пріоритети щодо місця купівлі.

2. Покупцям подобаються магазини різних форматів – як великі, так і маленькі. Великі особливо подобаються у країнах, що розвиваються, для яких вони є «новинкою». У розвинутих країнах все більшої популярності набуває формат модернізованого супермаркету та спеціалізованих магазинів, які визнані найбільш популярним форматом купівель «для поповнення запасів».

3. Зростає кількість покупців, які прагнуть витратити менше на продукти харчування, що робить привабливими такі формати торговельних об'єктів, як дискаунтери (*deep-hard-discount*), магазини знижених цін, гіпермаркети.

4. У розвинутих країнах більш вагомим фактором вибору торгового закладу для споживачів має час, який вони витрачають на купівлю.

Варто зазначити, що поширеність окремих форматів торгівлі суттєво різняться у різних країнах світу. Відмінність споживачьких симпатій обумовлено такими факторами, як ступінь економічного розвитку країни, щільність розміщення населення, національні та ментальні особливості споживачів, рівень урбанізації тощо.

Так, якщо на півдні Європи, у Греції, Італії, Іспанії частка великоформатних торговельних закладів не переви-

щує 50 – 60%, то в таких країнах, як Нідерланди, Великобританія, Бельгія, які розміщуються північніше, їх доля сягає до 90% [20].

Як свідчать результати досліджень, гіпермаркет є найбільш популярним форматом у Чехії (32%), Угорщині (25%), Словаччині (22%). Супермаркети найбільш популярні в Хорватії (31%) і Сербії (27%). Мережі дискаунтерів є улюбленим місцем купівлі продовольчих товарів у Чехії, Польщі, Угорщині (17 – 22%). У Румунії та Болгарії (60%) поки що переважають традиційні магазини з торгівлею через прилавок. Невеликі магазини користуються популярністю також у Хорватії та Польщі (по 35%). Частка вуличної торгівлі, яка була популярна особливо в Польщі (1997 р. – 11%), практично доведено до нульового рівня [21].

Слід зауважити, що сьогодні все більший вплив на формування роздрібних мереж здійснює турбота споживачів про власне здоров'я (*Wellness*). Так, цей фактор не тільки суттєво впливає на створення асортиментних матриць торговельних закладів, а і вносить кардинальні зміни у філософію роздрібною торгівлі в цілому.

Зокрема, на даний момент більше 30% молоді Голландії є вегетаріанцями і, зрозуміло, що через 5 років вони стануть основними споживачами в країні.

У зв'язку із тим, що *Wellness* стає бажаним способом життя, а не якоюсь захмарною ідеєю, продовольчі роздрібні оператори сьогодні для підтримання конкурентоздатності повинні об'єднувати в магазині: місце, де можна придбати корисні продукти, а також знайти аптеку, консультаційний центр для інформування споживачів, як зберегти здоров'я та надавати їм для цього поради, рецепти та персональні меню.

У світлі даної тенденції у країнах з розвинутою економікою швидко зростає торгівля органічними продуктами. Зокрема, за підсумками 2011 р. місткість світового ринку органічних продуктів перевищила 55 млрд дол. Під органічне сільське господарство у світі відводиться все більше земель: в Європі більше 5 млн га, у Північній Америці – 1,5 млн, в Австралії – 10,6 млн га [22].

Популяризація здорового способу життя вимагає наявності в асортименті товарів дієтичного та оздоровчого призначення зі зниженим вмістом жиру, солі, цукру, підвищеним вмістом вітамінів, кальцію та інших корисних для здоров'я мінералів тощо, продуктів органічного та натурального продовольства, товарів для спорту, ергономічної меблі та побутових приладів, білизни та одягу з природної сировини тощо.

Турбота споживачів про здоров'я стимулює роздрібні торговельні організації до підвищення уваги до харчової безпеки, зокрема, посилення контролю на етапі вибору постачальника, експертизи товарної документації, приймання товарів до реалізації, регулярного контролю термінів придатності товарів, добросовісного інформування покупців [15].

ВИСНОВКИ

Таким чином, такі соціально-демографічні фактори, як: доходи різних соціальних груп; рівень зайнятості

населення; рівень розвитку трудових ресурсів; глибина розширення суспільства та рівень соціального захисту; купівельна спроможність населення; чисельність та склад населення; вікова структура населення регіону; національна структура населення регіону; рівень освіти; ментальні особливості населення регіону; дефіцит часу, який може бути витрачений на придбання товарів у магазинах; зростання бажання отримувати товари кращої якості за мінімальними цінами та потреби в унікальних товарах і послугах; орієнтація населення на здоровий спосіб життя; рівень поінформованості споживачів; рівень упевненості у завтрашньому дні; готовність відстоювати свої права; рівень хвилювання за екологію здійснюють вагомий вплив на формування роздрібних торговельних мереж і стимулюють роздрібних операторів трансформуватися у напрямку максимального задоволення соціально-економічних потреб населення регіонів, у яких локалізовані їхні торгові об'єкти. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / [З. С. Варналій, А. І. Мокій, О. Ф. Новікова, С. А. Романюк, В. І. Чужиков та ін.]; за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.
2. Павлова В. Вплив основних факторів макросередовища на функціонування підприємств / В. Павлова // Торговля і ринок України : темат. зб. наук. пр. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2000. – Вип. 11, Т. 2. – С. 77 – 82.
3. Некогда популярне формати ритейла теряют интерес покупателей [Электронный ресурс]. – Режим доступа : markets.eizvestia.com/full/nekogda-populyarnye-formaty-ritejla-teryayut-interes-pokupatelej
4. Retail Forward. Twenty Trends for 2010: Retailing in an Age of Uncertainty. Columbus, OH: Retail Forward, April 2003, p. 8.
5. 2008 Global Powers of Retailing // www.deloitte.com/consumerbusiness/STORES/ Январь 2008. – С. 51.
6. DSN Retailing Today (2004), Dollar Formats Continue Food Expansion, DSN Retailing Today, July 19, 2004, p. 10.
7. Кризис вывел Private label на пик популярности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.retailstudio.org/market/7566.htm
8. Вайц Бартон А. Електронна роздрібна торгівля // Роздрібна торгівля у XXI столітті. Теперішні і майбутні тренди / Пер. з англ. під ред. Л. Савицької. – К. : Видавництво «Агенції «Стандарт», 2008. – С. 331.
9. Греваль Д. Успіх та ключові важелі в роздрібній торгівлі / Дрив Греваль, Рам Кришнан, Майкл Леві, Жанна Мюнгер // Роздрібна торгівля у XXI столітті. Теперішні і майбутні тренди / Пер. з англ. під редакцією Л. Савицької. – К. : Видавництво «Агенції «Стандарт», 2008. – С. 15 – 31.
10. Нишевые рынки стимулируют развитие магазинов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.retail.ru з посиланням на www.fmi.com
11. Вайц Бартон А. Роздрібна торгівля в США: основні тенденції / Бартон А. Вайц, Мері Бретт Вітфільд // Роздрібна торгівля у XXI столітті. Теперішні і майбутні тренди / Пер. з англ. під ред. Л. Савицької. – К. : Видавництво «Агенції «Стандарт», 2008. – С. 65 – 84.
12. Global Power of Retailing 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.deloitte.com/view/en
13. Трансформаційні процеси в торгівлі Україні в умовах інтернаціоналізації: монографія / Л. О. Лігоненко [та ін.]; за ред. Л. О. Лігоненка. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 334 с.
14. Обзор: Стратегии розничных мировых розничных сетей © Центр Исследований РАМ, июль 2002 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.retail.ru
15. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія : у 2 ч. – Ч. 2 / за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 273 с.
16. Фокс Едвард Дж. Конкуренція в роздрібній торгівлі / Едвард Дж. Фокс, Радж Сетураман // Роздрібна торгівля у XXI столітті. Теперішні і майбутні тренди / Пер. з англ. під ред. Л. Савицької. – К. : Видавництво «Агенції «Стандарт», 2008. – 225 с.
17. Бронярчик Сюзан М. Роздрібний асортимент. Що більше, то краще? / Сюзан М. Бронярчик, Вайн Гоєр // Роздрібна торгівля у XXI столітті. Теперішні і майбутні тренди / Пер. з англ. під ред. Л. Савицької. – К. : Видавництво «Агенції «Стандарт», 2008. – С. 239.
18. Briesch Richard A., Pradeep K. Chintagunta, Edward J. Fox (2005): Assortment, Price, a Convenience: Modeling the Determinants of Grocery Store Choice, Working pap Dallas, TX: Southern Methodist University.
19. Глобальный покупатель не против новых форматов 2005-05-16 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : RetailStudio.org
20. Дітер А. Теперішній стан і майбутній розвиток форматів роздрібно торгівлі. Роздрібна торгівля у XXI столітті. Теперішні і майбутні тренди / А. Дітер, Б. Маркус, Г. Еваніцький / Пер. з англ. під ред. Л. Савицької. – К. : Видавництво «Агенції «Стандарт», 2008. – 289 с.
21. Забарилло М. Мониторинг предпочтений потребителей в странах Центральной и Восточной Европы 2006/07 : материалы ритейл-форума / М. Забарилло. – К., 2008.
22. Матеріали IV Міжнародної щорічної спеціалізованої конференції «Органічна переробка та збут»: Перспективи розвитку українського ринку органічних продуктів харчування. Міжнародний досвід та співпраця. Тенденції та виклики (Київ, 2 листопада 2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biolan.org.ua/uk/news/?newsid=128>

REFERENCES

- Broniarchyk, S. M., and Hoier, V. "Rozdribnyi asortyment. Shcho bilshe, to krashche?" [Retail portfolio. The more the better?]. In *Rozdribna torhivlia u XXI stolitti. Teperishni i maibutni trendy*. Kyiv: Ahentsii «Standart», 2008.
- Briesch, R. A., Chintagunta, P. K., and Fox, E. J. "Assortment, Price, a Convenience: Modeling the Determinants of Grocery Store Choice". *Working pap Dallas, TX: Southern Methodist University*, 2005.
- DSN Retailing Today (2004), Dollar Formats Continue Food Expansion, DSN Retailing Today*. 2004.
- Diter, A., Markus, B., and Evanitskyi, H. "Teperishnii stan i maibutnii rozvytok formativ rozdribnoi torhivli" [Current status and future development of retail formats]. In *Rozdribna torhivlia u XXI stolitti. Teperishni i maibutni trendy*. Kyiv: Ahentsii «Standart», 2008.
- Foks, E. Dzh., and Seturaman, R. "Konkurentsia v rozdribnii torhivli" [Competition in the retail]. In *Rozdribna torhivlia u XXI stolitti. Teperishni i maibutni trendy*. Kyiv: Ahentsii «Standart», 2008.

Greal, D. and others. "Uspikh ta kliuchovi vazheli v rozdribnii torhivlii" [The success and the key levers in retail]. In *Rozdribna torhivlia u XXI stolitti. Teperishni i maibutni trendy*, 15-31. Kyiv: Ahentsii «Standart», 2008.

"Global Power of Retailing 2009". www.deloitte.com/view/en
"2008 Global Powers of Retailing" www.deloitte.com/consumerbusiness

"Globalnyy pokupatel ne protiv novykh formatov 2005-05-16" [Global buyer against the new format 2005-05-16]. www.RetailStudio.org.

"Krizis vyvel Private label na pik populiarnosti" [The crisis brought Private label on the peak of popularity]. www.retailstudio.org/market/7566.htm

Lihonenko, L. O. *Transformatsiini protsesy v torhivlii Ukraini v umovakh internatsionalizatsii* [Transformation processes in Ukraine trade in internationalization]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-eksn. un-t, 2009.

"Materialy IV Mizhnarodnoi shchorichnoi spetsializovanoi konferentsii «Orhanichna pererobka ta zbut»: Perspektyvy rozvytku ukrainskoho rynku orhanichnykh produktiv kharchuvannia. Mizhnarodnyi dosvid ta spivpratsia. Tendentsii ta vykyky" [Of the IV International Specialized annual conference "Organic Processing and Trade": Prospects for Ukrainian market of organic food. International experience and cooperation. Trends and Challenges]. <http://biolan.org.ua/uk/news/?newsid=12>

"Nekogda populiarnye formaty riteyla teriaut interes pokupateley" [Once popular formats of retail buyers lose interest]. www.markets.eizvestia.com/full/nekogda-populyarnye-formaty-riteyla-teryayut-interes-pokupatele

"Nishevye rynki stimuliruiut razvitie magazinov" [Niche markets encourage the development of shopping]. www.retail.ru

"Obzor: Strategii roznychnykh mirovikh roznychnykh setey" www.retail.ru

Pavlova, V. "Vplyv osnovnykh faktoriv makroseredovyscha na funktsionuvannia pidpriemstv" [Effect of key factors on the functioning of the macro]. In *Torhivlia i rynek Ukrainy*, 77-82. Donetsk: DonDUET, 2000.

Priorytety natsionalnogo ekonomichnogo rozvytku v konteksti hlobalizatsiinykh vykykyv [Priorities for national economic development in the context of globalization challenges]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2008.

"Retail Forward. Twenty Trends for 2010: Retailing in an Age of Uncertainty". *Columbus, OH: Retail Forward*. 2003.

Vaits, B. A., and Vitfeld, M. B. "Rozdribna torhivlia v SShA: osnovni tendentsii" [Retail sales in the United States: Major Trends]. In *Rozdribna torhivlia u XXI stolitti. Teperishni i maibutni trendy*, 65-84. Kyiv: Ahentsii «Standart», 2008.

Vaits, Barton A. "Elektronna rozdribna torhivlia" [E-retailing]. In *Rozdribna torhivlia u XXI stolitti. Teperishni i maibutni trendy*. Kyiv: Ahentsii «Standart», 2008.

Varnalii, Z. S. and others. *Rehiony Ukrainy: problemy ta priorytety sotsialno-ekonomichnogo rozvytku* [Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2005.

Zabarilo, M. "Monitoring predpochteniy potrebiteley v stranakh Tsentralnoy i Vostochnoy Evropy 2006/07" *Materialy riteyl-forumu*, 2008.

УДК 334.73.021

УДОСКОНАЛЕННЯ КООПЕРАТИВНОЇ ПОЛІТИКИ В СПОЖИВЧІЙ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

МАНЖУРА О. В.

УДК 334.73.021

Манжура О. В. Удосконалення кооперативної політики в споживчій кооперації України

Визначено сутність кооперативного укладу як соціально-економічного явища, систематизовано принципи, на яких ґрунтується кооперативна політика. Проаналізовано розподілення та динаміку кількості пайовиків за регіонами України, виявлено області з їх найбільшою і найменшою чисельністю, а також темпами скорочення. Надано оцінку стану реалізації кооперативної політики в частині участі пайовиків в управлінні споживчими товариствами (спілками), питомої ваги реалізації товарів пайовикам, наявності кооперативних виплат і виплат на паї. Виявлено вади кооперативної політики і обґрунтовано рекомендації з їх усунення. Розроблено пропозиції по активізації організаційно-кооперативної роботи та пропаганді кооперативних ідей і цінностей, формуванню мотивації у пайовиків брати активну участь у діяльності кооперативних організацій, стимулюванню споживчого попиту та лояльності пайовиків-споживачів до товарів і послуг підприємств, організацій споживчої кооперації.

Ключові слова: споживча кооперація, товариство, спілка, кооперативна політика, пайовик.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 12.

Манжура Олександр Васильович – кандидат економічних наук, заступник директора, Полтавський кооперативний технікум (вул. Леніна, 9/17, Полтава, 36000, Україна)

E-mail: manzhura11@ukr.net

УДК 334.73.021

UDC 334.73.021

Манжура А. В. Усовершенствование кооперативной политики в потребительской кооперации Украины

Manzhura A. V. Improvement of Co-Operative Policy in Consumer's Co-Operation of Ukraine

Определена сущность кооперативного уклада как социально-экономического явления, систематизированы принципы, которые лежат в основе кооперативной политики. Проанализировано распределение и динамика количества пайщиков по регионам Украины, выявлены области с их наибольшей и наименьшей численностью, а также темпами сокращения. Дана оценка состоянию реализации кооперативной политики в части участия пайщиков в управлении потребительскими обществами (союзами), удельного веса реализации товаров пайщикам, наличия кооперативных выплат и выплат на паи. Выявлены изъяны кооперативной политики и обоснованы рекомендации по их устранению. Разработаны предложения по активизации организационно-кооперативной работы и пропаганде кооперативных идей и ценностей, формированию мотивации у пайщиков активно участвовать в деятельности кооперативных организаций, стимулированию потребительского спроса и лояльности пайщиков-потребителей к товарам и услугам предприятий, организаций потребительской кооперации.

Ключевые слова: потребительская кооперация, общество, союз, кооперативная политика, пайщик.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Манжура Александр Васильевич – кандидат экономических наук, заместитель директора, Полтавский кооперативный техникум (ул. Ленина, 9/17, Полтава, 36000, Украина)

E-mail: manzhura11@ukr.net

The article defines essence of co-operative way of life as a socio-economic phenomenon, systemises principles, which lie in the foundation of the co-operative policy. It analyses distribution and dynamics of a number of shareholders by regions of Ukraine, reveals regions with their biggest and lowest numbers and also rates of reduction. It gives an assessment of the state of realisation of the co-operative policy in the part of participation of shareholders in managing consumer's societies (unions), specific weight of sales of goods by shareholders, and availability of co-operative payments and payments for shares. It reveals defects of the co-operative policy and substantiates recommendations on their elimination. It develops proposals on activation of organisation and co-operative activity and propaganda of co-operative ideas and values, formation of shareholders motivation to actively participate in activity of co-operative organisations, stimulation of consumer demand and loyalty of shareholders-consumers to the goods and services of companies and organisations of consumer's co-operation.

Key words: consumer's co-operation, society, union, co-operative policy, shareholder.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Manzhura Aleksandr V. – Candidate of Sciences (Economics), Deputy Director, Poltava Co-operative College (vul. Lenina, 9/17, Poltava, 36000, Ukraine)

E-mail: manzhura11@ukr.net

Greal, D. and others. "Uspikh ta kliuchovi vazheli v rozdribnii torhivlii" [The success and the key levers in retail]. In *Rozdribna torhivlia u XXI stolitti. Teperishni i maibutni trendy*, 15-31. Kyiv: Ahentsii «Standart», 2008.

"Global Power of Retailing 2009". www.deloitte.com/view/en
"2008 Global Powers of Retailing" www.deloitte.com/consumerbusiness

"Globalnyy pokupatel ne protiv novykh formatov 2005-05-16" [Global buyer against the new format 2005-05-16]. www.RetailStudio.org.

"Krizis vyvel Private label na pik populiarnosti" [The crisis brought Private label on the peak of popularity]. www.retailstudio.org/market/7566.htm

Lihonenko, L. O. *Transformatsiini protsesy v torhivlii Ukraini v umovakh internatsionalizatsii* [Transformation processes in Ukraine trade in internationalization]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-eksn. un-t, 2009.

"Materialy IV Mizhnarodnoi shchorichnoi spetsializovanoi konferentsii «Orhanichna pererobka ta zbut»: Perspektyvy rozvytku ukrainskoho rynku orhanichnykh produktiv kharchuvannia. Mizhnarodnyi dosvid ta spivpratsia. Tendentsii ta vykyky" [Of the IV International Specialized annual conference "Organic Processing and Trade": Prospects for Ukrainian market of organic food. International experience and cooperation. Trends and Challenges]. <http://biolan.org.ua/uk/news/?newsid=12>

"Nekogda populiarnye formaty riteyla teriaut interes pokupateley" [Once popular formats of retail buyers lose interest]. www.markets.eizvestia.com/full/nekogda-populyarnye-formaty-riteyla-teryayut-interes-pokupatele

"Nishevye rynki stimuliruiut razvitie magazinov" [Niche markets encourage the development of shopping]. www.retail.ru

"Obzor: Strategii roznychnykh mirovikh roznychnykh setey" www.retail.ru

Pavlova, V. "Vplyv osnovnykh faktoriv makroseredovyscha na funktsionuvannia pidpriemstv" [Effect of key factors on the functioning of the macro]. In *Torhivlia i rynek Ukrainy*, 77-82. Donetsk: DonDUET, 2000.

Priorytety natsionalnoho ekonomichnoho rozvytku v konteksti hlobalizatsiinykh vykykyv [Priorities for national economic development in the context of globalization challenges]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2008.

"Retail Forward. Twenty Trends for 2010: Retailing in an Age of Uncertainty". *Columbus, OH: Retail Forward*. 2003.

Vaits, B. A., and Vitfeld, M. B. "Rozdribna torhivlia v SShA: osnovni tendentsii" [Retail sales in the United States: Major Trends]. In *Rozdribna torhivlia u XXI stolitti. Teperishni i maibutni trendy*, 65-84. Kyiv: Ahentsii «Standart», 2008.

Vaits, Barton A. "Elektronna rozdribna torhivlia" [E-retailing]. In *Rozdribna torhivlia u XXI stolitti. Teperishni i maibutni trendy*. Kyiv: Ahentsii «Standart», 2008.

Varnalii, Z. S. and others. *Rehiony Ukrainy: problemy ta priorityty sotsialno-ekonomichnoho rozvytku* [Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2005.

Zabarilo, M. "Monitoring predpochteniy potrebiteley v stranakh Tsentralnoy i Vostochnoy Evropy 2006/07" *Materialy riteyl-forumu*, 2008.

УДК 334.73.021

УДОСКОНАЛЕННЯ КООПЕРАТИВНОЇ ПОЛІТИКИ В СПОЖИВЧІЙ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

МАНЖУРА О. В.

УДК 334.73.021

Манжура О. В. Удосконалення кооперативної політики в споживчій кооперації України

Визначено сутність кооперативного укладу як соціально-економічного явища, систематизовано принципи, на яких ґрунтується кооперативна політика. Проаналізовано розподілення та динаміку кількості пайовиків за регіонами України, виявлено області з їх найбільшою і найменшою чисельністю, а також темпами скорочення. Надано оцінку стану реалізації кооперативної політики в частині участі пайовиків в управлінні споживчими товариствами (спілками), питомої ваги реалізації товарів пайовикам, наявності кооперативних виплат і виплат на паї. Виявлено вади кооперативної політики і обґрунтовано рекомендації з їх усунення. Розроблено пропозиції по активізації організаційно-кооперативної роботи та пропаганді кооперативних ідей і цінностей, формуванню мотивації у пайовиків брати активну участь у діяльності кооперативних організацій, стимулюванню споживчого попиту та лояльності пайовиків-споживачів до товарів і послуг підприємств, організацій споживчої кооперації.

Ключові слова: споживча кооперація, товариство, спілка, кооперативна політика, пайовик.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 12.

Манжура Олександр Васильович – кандидат економічних наук, заступник директора, Полтавський кооперативний технікум (вул. Леніна, 9/17, Полтава, 36000, Україна)

E-mail: manzhura11@ukr.net

УДК 334.73.021

UDC 334.73.021

Манжура А. В. Усовершенствование кооперативной политики в потребительской кооперации Украины

Manzhura A. V. Improvement of Co-Operative Policy in Consumer's Co-Operation of Ukraine

Определена сущность кооперативного уклада как социально-экономического явления, систематизированы принципы, которые лежат в основе кооперативной политики. Проанализировано распределение и динамика количества пайщиков по регионам Украины, выявлены области с их наибольшей и наименьшей численностью, а также темпами сокращения. Дана оценка состоянию реализации кооперативной политики в части участия пайщиков в управлении потребительскими обществами (союзами), удельного веса реализации товаров пайщикам, наличия кооперативных выплат и выплат на паи. Выявлены изъяны кооперативной политики и обоснованы рекомендации по их устранению. Разработаны предложения по активизации организационно-кооперативной работы и пропаганде кооперативных идей и ценностей, формированию мотивации у пайщиков активно участвовать в деятельности кооперативных организаций, стимулированию потребительского спроса и лояльности пайщиков-потребителей к товарам и услугам предприятий, организаций потребительской кооперации.

Ключевые слова: потребительская кооперация, общество, союз, кооперативная политика, пайщик.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Манжура Александр Васильевич – кандидат экономических наук, заместитель директора, Полтавский кооперативный техникум (ул. Ленина, 9/17, Полтава, 36000, Украина)

E-mail: manzhura11@ukr.net

The article defines essence of co-operative way of life as a socio-economic phenomenon, systemises principles, which lie in the foundation of the co-operative policy. It analyses distribution and dynamics of a number of shareholders by regions of Ukraine, reveals regions with their biggest and lowest numbers and also rates of reduction. It gives an assessment of the state of realisation of the co-operative policy in the part of participation of shareholders in managing consumer's societies (unions), specific weight of sales of goods by shareholders, and availability of co-operative payments and payments for shares. It reveals defects of the co-operative policy and substantiates recommendations on their elimination. It develops proposals on activation of organisation and co-operative activity and propaganda of co-operative ideas and values, formation of shareholders motivation to actively participate in activity of co-operative organisations, stimulation of consumer demand and loyalty of shareholders-consumers to the goods and services of companies and organisations of consumer's co-operation.

Key words: consumer's co-operation, society, union, co-operative policy, shareholder.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Manzhura Aleksandr V. – Candidate of Sciences (Economics), Deputy Director, Poltava Co-operative College (vul. Lenina, 9/17, Poltava, 36000, Ukraine)

E-mail: manzhura11@ukr.net

У поточний час споживчі товариства України мають статус непідприємницького товариства [1, с. 53] і історично вони сформувались як самостійні, демократичні організації, які здійснювали господарську діяльність на засадах взаємовиручки та взаємодопомоги не з метою отримання прибутку, а для поліпшення свого матеріального та соціального стану [2, с. 135]. Стимулом було отримання компенсації на власний пай або придбання якісних товарів за нижчими цінами. Особлива цінність кооперативного укладу, як соціально-економічного явища, полягає в тому, що кооперативний рух, який до певної міри є паралельним розвитку капіталізму, демонструє відхід від закону конкуренції до домінанти законів соціальної економії, які коротко можливо висловити в одному слові – кооперації [3].

Протягом ХХ ст. світовий кооперативний рух активно розвивався, що виявилось у зростанні числа кооперативів та кількості їх членів; в укрупненні кооперативних організацій та концентрації кооперативних капіталів; збільшенні масштабів господарської діяльності кооперативів тощо [4]. Конгрес Міжнародного кооперативного альянсу в 1995 р. затвердив «Декларацію кооперативних принципів», де сформульовані цінності та принципи, якими мають керуватися кооперативи у ХХІ столітті [5]: Принципи кооперації – це основа взаємодії членів кооперативу, що забезпечує збереження їх статусу, як власників, це модель поведінки, алгоритм діяльності членів кооперативу та його виборчих органів [6].

Споживча кооперація України витримала випробування системної кризи періоду переходу до ринкової економіки, зберегла в основному свій потенціал, організаційну єдність і функціональну цілісність [7]. Але зі становленням ринкових відносин відбувається занепад діяльності кооперативних організацій [8]. Актуальною проблемою функціонування споживчої кооперації України є «криза» кооперативної політики. У працях багатьох дослідників кооперативного руху йдеться про

незадовільне виконання пайовиками своїх обов'язків щодо участі у господарській діяльності кооперативу, про недостатнє знання ними своїх прав і обов'язків, про байдуже ставлення до справ у кооперативі [9]. З огляду на специфіку сучасної економічної ситуації, споживча кооперація України для найбільш повної реалізації своєї соціальної ролі, має дбати про підвищення ролі члена-пайовика у вирішенні стратегічних питань розвитку як первинних товариств, так і системи у цілому [10].

Метою статті є обґрунтування напрямів удосконалення кооперативної політики в споживчій кооперації України.

Побудова споживчої кооперації на засадах самоврядування пайовиків потребує відповідної організаційно-кооперативної роботи з населенням, пайовиками та працівниками споживчої кооперації. В основі формування, розвитку та функціонування кооперативних організацій лежать кооперативні принципи: добровільне і відкрите членство, демократичний контроль, участь членів в економічній діяльності, самоуправління і незалежність, освіта, професійна підготовка та інформація, кооперація між кооперативами, турбота про суспільство.

У табл. 1 наведено динаміку членів споживчих товариств України. Пайовики можуть мати статус члена або асоційованого члена споживчого товариства (спілки). Член споживчого товариства – фізична чи юридична особа, яка внесла вступний внесок та пай у розмірах, визначених загальними зборами членів споживчого товариства, додержується вимог статуту і користується правом ухвального голосу. Фізична особа може бути членом споживчого товариства, якщо вона досягла 16-річного віку і виявила бажання брати участь у його діяльності [11]. Асоційований член споживчого товариства – фізична чи юридична особа, яка внесла вступний внесок та пай у розмірах, визначених загальними зборами членів споживчого товариства, додержується вимог статуту і користується правом дорадчого голосу.

Таблиця 1

Динаміка членів споживчих товариств Укоопспілки, на кінець періоду

Область	2007	2008	2009			2010			2011			Приріст 2011/2007	
			Усього, тис. осіб	У т. ч. асоційовані	Питома вага, %	Усього, тис. осіб	У т. ч. асоційовані	Питома вага, %	Усього, тис. осіб	У т. ч. асоційовані	Питома вага, %	Абсолютний, тис. грн	Темп приросту, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
АР Крим	30,2	26,6	20,3	7,9	38,9	20,9	8,7	41,6	20,5	8,8	42,9	-9,7	-32,1
Вінницька	37,9	32,6	25,2	7,3	29,0	24,8	8,4	33,9	24,5	8,3	33,9	-13,4	-35,4
Волинська	28,3	24,3	20,1	10,9	54,2	19,9	11,0	55,3	18,6	10,2	54,8	-9,7	-34,3
Дніпропетровська	57,8	46,4	33,8	19,4	57,4	33,5	20,0	59,7	33,1	19,7	59,5	-24,7	-42,7
Житомирська	36,4	33,7	23,6	15,8	66,9	24,3	16,2	66,7	24,2	16,0	66,1	-12,2	-33,5
Закарпатська	33,5	30,8	27,1	10,7	39,5	27,1	10,8	39,9	26,3	11,0	41,8	-7,2	-21,5
Івано-Франківська	37,6	32,0	29,7	18,6	62,6	29,8	18,6	62,4	28,9	18,6	64,4	-8,7	-23,1
Кіровоградська	24,4	21,5	21,3	6,8	31,9	19,9	7,1	35,7	19,8	7,1	35,9	-4,6	-18,9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Луганська	9,7	7,3	7,5	4,9	65,3	7,6	5,1	67,1	7,6	5,1	67,1	-2,1	-21,6
Львівська	35,6	27,8	19,4	5,5	28,4	19,3	5,5	28,5	18,6	5,4	29,0	-17	-47,8
Миколаївська	12,3	10,4	9,8	3,2	32,7	10,0	3,3	33,0	10,1	3,5	34,7	-2,2	-17,9
Одеська	19,9	19,2	20,1	7,8	38,8	20,0	7,8	39,0	19,0	7,4	38,9	-0,9	-4,5
Полтавська	50,1	45,1	38,2	21,7	56,8	35,2	21,6	61,4	35,4	21,9	61,9	-14,7	-29,3
Рівненська	35,8	32,5	30,8	9,2	29,9	30,8	9,1	29,5	30,1	8,9	29,6	-5,7	-15,9
Сумська	25,6	15,6	11,5	2,5	21,7	12,1	3,2	26,4	11,8	3,1	26,3	-13,8	-53,9
Тернопільська	36,3	31,2	26,6	15,5	58,3	26,6	15,8	59,4	24,4	14,3	58,6	-11,9	-32,8
Харківська	12,7	10,0	6,4	3,0	46,9							-12,7	-100,0
Херсонська	14,0	11,1	10,6	7,0	66,0	10,6	7,0	66,0	9,8	6,5	66,3	-4,2	-30,0
Хмельницька	54,6	45,3	39,4	29,7	75,4	40,6	30,7	75,6	37,5	27,8	74,1	-17,1	-31,3
Черкаська	24,6	24,6	24,6	11,7	47,6	24,7	11,8	47,8	23,6	11,3	47,9	-1	-4,1
Чернівецька	27,2	20,5	20,6	10,3	50,0	20,6	10,3	50,0	20,6	10,3	50,0	-6,6	-24,3
Чернігівська	32,6	30,1	26,9	8,2	30,5	25,7	8,1	31,5	25,5	7,9	31,0	-7,1	-21,8
Київська	20,9	16,8	20,9	16,8	14,3	2,3	16,1					-20,9	-100,0
Усього	698,0	595,4	507,8	239,8	47,2	483,8	240,0	49,6	469,9	233,2	49,6	-228,1	-32,7

Таким чином, різниця між членом споживчого товариства і асоційованим його членом полягає в тому, що член споживчого товариства має право ухвального голосу, а асоційований член – право дорадчого голосу.

Протягом 2007 – 2011 рр. кількість членів споживчих товариств скоротилася з 698,0 до 469,9 тис. осіб, на 228,1 тис. осіб, або на 32,7%. У 2007 р. найбільш чисельними були споживчі товариства таких областей: Дніпропетровської (57,8 тис. осіб), Хмельницької (54,6 тис. осіб), Полтавської (50,1 тис. осіб). Найменшу чисельність мали споживчі товариства Луганської (9,7 тис. осіб), Миколаївської (12,3 тис. осіб), Харківської (12,7 тис. осіб) областей. На кінець 2011 р. трійка лідерів серед областей не змінилася: Хмельницька (37,5 тис. осіб), Полтавська (35,4 тис. осіб), Дніпропетровська (33,1 тис. осіб). Харківська обласпоживспілка, райспоживспілки і райспоживтовариства Київської області вийшли зі складу Укоопспілки у 2010 р. Найменшу чисельність на кінець аналізованого періоду мали споживчі товариства Луганської (7,6 тис. осіб), Херсонської (9,8 тис. осіб), Миколаївської (10,1 тис. осіб) областей.

Найбільшими темпами у відносному вимірі скоротилася чисельність пайовиків у Дніпропетровській обл. (на 42,7%), Львівській обл. (на 47,8%), Сумській обл. (на 53,9%), найменшими темпами – у Одеській обл. (на 4,5%), Черкаській (на 4,1%). Питома вага асоційованих членів споживчих товариств протягом 2009 – 2011 рр. збільшилася з 47,2% до 49,6%, тобто майже половина пайовиків має право дорадчого голосу. Пасивна позиція переважної більшості пайовиків пояснюється такими факторами: широка пропозиція вітчизняних та імпортованих споживчих товарів знижує привабливість кооперативних магазинів, відсутні пільги для членів при придбанні товарів у магазинах споживчої кооперації, зниження ефективності господарювання в системі призводить до відсутності виплат на паї або низького їх рівня.

Дослідження стану реалізації кооперативної політики Полтавської обласпоживспілки протягом 2008 – 2012 рр. дозволило встановити, що питома вага товарів, реалізованих пайовикам у кооперативних магазинах, скоротилася з 5,26% до 4,62%, на *рис. 1* наведено її розподілення у 2012 р. Вона варіює від 0 до 9%. Найбільша кількість спостережень (по 3) приходиться на інтервал від 2% до 2,5% і від 4,5% до 5%. Найбільшу частку реалізації товарів пайовикам мають В.Багачанське районне споживче товариство (РСТ) і РСТ «Козельщина», які потрапили в інтервал від 8,5% до 9%, найменші – в інтервалі до 1,5% – Хорольська районна споживча спілка (РСС), Гадяцька РСС. Аналіз дозволив виявити закономірність, пов'язану зі зростанням питомої ваги товарів, реалізованих пайовикам, у споживчих товариствах (спілках), які територіально об'єднують райони з більшою часткою сільського населення.

Чистий прибуток споживчого товариства (спілки) спрямовується на: виробничий і соціальний розвиток підприємства; створення резервного (страхового) фонду; кооперативні виплати, виплати на паї, виконання інших статутних завдань.

Кооперативні виплати – частина доходу споживчого товариства, що розподіляється за результатами фінансового року між членами (асоційованими членами) споживчого товариства пропорційно їх участі в господарській діяльності споживчого товариства, у порядку, визначеному рішенням загальних зборів його членів. За аналізований п'ятирічний період у Полтавській обласпоживспілці кооперативні виплати здійснювали із 24 споживчих товариств (спілок) лише Кобеляцька РСС, Пирятинська РСС, Чутівське РСТ.

Виплати на паї – виплати частини доходу споживчого товариства на паї члена (асоційованого члена) споживчого товариства. Розмір виплат на паї встановлюється рішенням загальних зборів членів споживчого

товариства після відрахувань обов'язкових коштів на формування і поповнення його фондів. Загальна сума виплат на паї не може перевищувати 20 відсотків доходу, визначеного для розподілу. Протягом 2008 – 2012 рр. виплати на паї здійснювали лише 4 споживчі товариства (спілки): Кременчуцька РСС – у загальній сумі 223 тис. грн, Котелевське РСТ – 205 тис. грн, Оржицька РСС – 24 тис. грн, Кобеляцька РСС – 5 тис. грн.

лого віку, за станом здоров'я, тривалого перебування за межами населеного пункту, за сімейними обставинами тощо) не має змоги постійно брати участь у роботі дільничних зборів членів споживчого товариства, він може подати заяву про переведення в асоційовані члени споживчого товариства.

XXI (позачерговий) з'їзд споживчої кооперації України 4 жовтня 2012 р. прийняв постанову про прове-

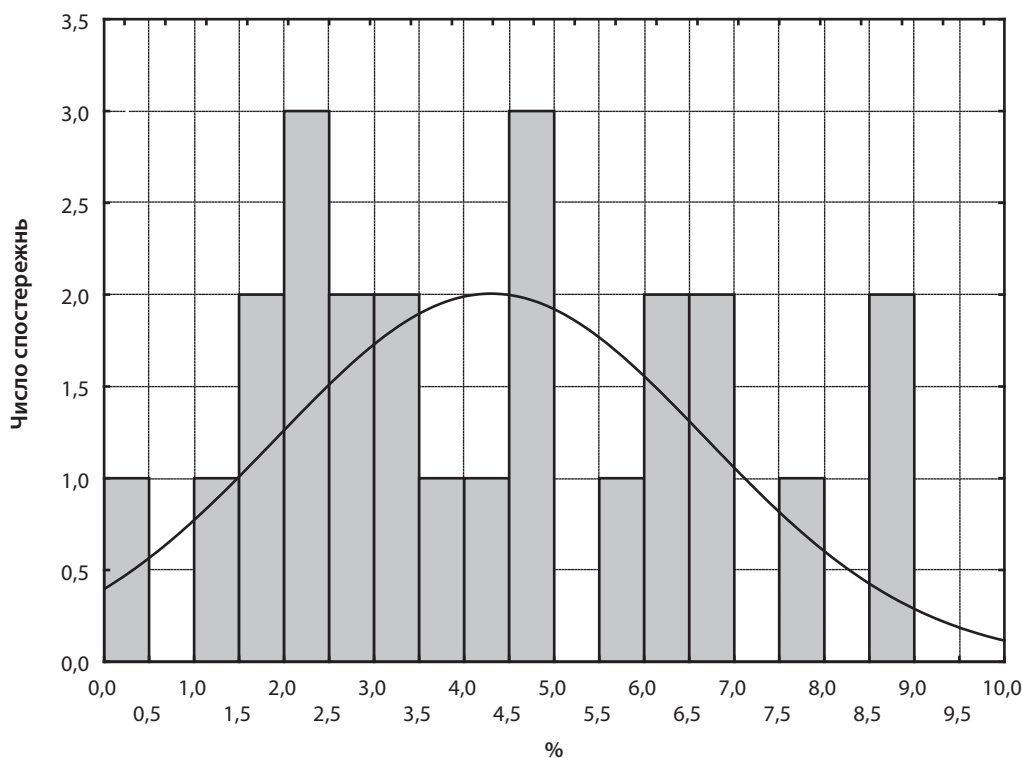

Рис. 1. Розподілення питомої ваги товарів, реалізованих пайовикам у кооперативних магазинах районних споживчих товариств (спілок) Полтавської облспоживспілки у 2012 р.

Особливості процедури прийняття рішень у споживчих товариствах пов'язані з тим, що кожен пайовик має один голос, незалежно від розміру свого пайового внеску та реальної участі в діяльності споживчого товариства. Випадки порушення пайовиками кооперативних принципів мають певні негативні наслідки для діяльності споживчих товариств. Лобювання зацікавленими особами рішень про продаж на їх користь за зниженою вартістю найбільш ліквідного майна чи його передачу в оренду на не вигідних для системи умовах може призвести не лише до реальної втрати майна, а й до припинення діяльності споживчих товариств. Ігнорування пасивними пайовиками участі в зборах негативно позначається на оперативності прийняття управлінських рішень, оскільки може бути відсутнім кворум, або рішення не набирає необхідної кількості голосів. Статутом споживчого товариства передбачено певні механізми, які стимулюють дотримання корпоративних принципів. Зокрема, при відсутності члена споживчого товариства на дільничних (загальних) зборах без поважних причин більше трьох разів поспіль членство його в споживчому товаристві припиняється. Якщо пайовик із певних причин (похи-

дення в I кварталі 2013 р. Всеукраїнської перереєстрації членів, асоційованих членів споживчих товариств станом на 31.12.2012 р. Мета перереєстрації – забезпечити органи управління споживчих товариств достовірною і неупередженою інформацією про членів, асоційованих членів для прийняття управлінських рішень, спрямованих на виконання Програми подальшого реформування споживчої кооперації України [12].

Кожному члену, асоційованому члену буде надіслане поштою рекомендованим листом або вручене особисто під підпис повідомлення про час, місце та порядок проведення перереєстрації. Для її проведення член, асоційований член споживчого товариства повинен пред'явити комісії з перереєстрації паспорт та членський квиток. Відмова членів, асоційованих членів від проходження перереєстрації або непроходження її без поважних причин може спричинити рішення загальних зборів про їх виключення.

Перереєстрація забезпечить органи управління кооперативних організацій повною і достовірною інформацією про членів, асоційованих членів споживчих товариств.

ВИСНОВКИ

1. Регіони України суттєво різняться за рівнем розвитку кооперативного руху, про що свідчить нерівномірний розподіл кількості пайовиків. Їх найбільша чисельність припадає на Хмельницьку, Полтавську, Дніпропетровську області, найменша – на Луганську, Херсонську, Миколаївську області. Протягом п'яти останніх років спостерігається суттєве скорочення кількості пайовиків, причому за всіма регіонами України, що свідчить про кризу корпоративної ідеї. Вадами корпоративної політики є: пасивність пайовиків в управлінні споживчими товариствами (спілками), значна кількість асоційованих членів, низька питома вага реалізації товарів пайовикам, відсутність або низький рівень кооперативних виплат і виплат на паї.

2. Для активізації членів споживчих товариств та усунення вказаних вад необхідно якісно оновити кооперативну політику, базисом якої має стати повернення споживчої кооперації до своєї первинної ідеї – задоволення споживчих очікувань і потреб пайовика-споживача. Для цього необхідно, передусім, підвищити ефективність господарської діяльності, що створить передумови для: а) збільшення рівня кооперативних виплат і виплат на паї; б) забезпечення більш низького рівня цін на товари і послуги у магазинах споживчої кооперації порівняно з ринковими та їх більшої конкурентоспроможності. Це буде мотивувати пайовиків до активної участі у діяльності кооперативних організацій; стимулюватиме споживчий попит і формуватиме лояльність пайовиків-споживачів до товарів і послуг підприємств, організацій споживчої кооперації.

Перспективами подальших досліджень є обґрунтування напрямів реформування бізнес-процесів споживчої кооперації. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Кучеренко І. М.** Місце споживчих товариств у системі невідприємницьких кооперативів / І. М. Кучеренко // Університетські наукові записки. – 2005. – № 3(15). – С. 52 – 59.
2. **Зеліско А. В.** Споживчі товариства як вид невідприємницьких товариств / А. В. Зеліско // Університетські наукові записки. – 2005. – № 4(16). – С. 132 – 136.
3. **Артеменко В. М.** Діалектика змісту та протиріч кооперативних відносин / В. М. Артеменко // Українська кооперація. – 2008. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/>
4. **Вісин В. В.** Міжнародний кооперативний альянс і українська кооперація (ретроспективний аналіз) / В. В. Вісин // Вісник Львівської комерційної академії. – 2010. – Вип. 9. – С. 221 – 230.
5. **Ткаченко А. В.** Особливості імплементації міжнародних стандартів споживчої кооперації в Україні [Текст] / А. В. Ткаченко // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 878 – 883.
6. **Тимченко Ю. В.** Економічні організації кооперативного типу: теоретичний аспект / Ю. В. Тимченко // Українська кооперація. – 2010. – № 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2010-3/num/tymchenko.htm>

7. **Михальський Ю. В.** Становище та перспективи розвитку української кооперації в умовах глобалізації та світової економічної кризи / Ю. В. Михальський // Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки. – 2009. – Вип. 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca_Gum/2009_8/15.pdf

8. **Хлопук О. С.** Структурні зміни в діяльності Волинської облспоживспілки у період 1939 – 2008 рр. / О. С. Хлопук // Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки. – 2009. – Вип. 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca_Gum/2009_8/14.pdf

9. **Аліман М. В.** Інститут пайовиків: місце і роль у системі споживчої кооперації / М. В. Аліман // Українська кооперація. – 2009. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2009-2/num/aliman.htm>

10. **Бабенко С. Г.** Перспективи розвитку системи споживчої кооперації в умовах лібералізації економіки / С. Г. Бабенко, А. О. Пантелеймоненко // Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки. – 2010. – Вип. 9. – С. 199 – 213.

11. Положення про організацію пайового господарства споживчої кооперації України: Рішення зборів XIX скликання Ради Укоопспілки від 24.01.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=n0003626-07>

12. Про Програму подальшого реформування споживчої кооперації України: Постанова XXI (позачергового) з'їзду споживчої кооперації України від 4 жовтня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.licasoft.com.ua/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=1235091&menu=1>

REFERENCES

- Artemenko, V. M. "Dialektyka zmistu ta protyrych kooperatyvnykh vidnosyn" [Dialectic contradictions content and cooperative relations]. <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/>
- Aliman, M. V. "Instytut paiovykiv: mistse i rol u systemi spozhyvchoi kooperatsii" [Institute of shareholders: the place and role in the system of consumer cooperatives]. <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2009-2/num/aliman.htm>
- Babenko, S. H., and Panteleimonenko, A. O. "Perspektyvy rozvytku systemy spozhyvchoi kooperatsii v umovakh liberalizatsii ekonomiky" [Prospects for the development of consumer cooperatives in a liberalized economy]. *Visnyk Lvivskoi komertsii-noi akademii*, no. 9 (2010): 199-213.
- Khlopuk, O. S. "Strukturni zminy v diialnosti Volynskoi oblsposhyvspilky u period 1939 – 2008 rr." [Structural changes in the Volyn regional consumer in the period 1939 – 2008 pp.]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca_Gum/2009_8/14.pdf
- Kucherenko, I. M. "Mistse spozhyvchykh tovarystv u systemi nepidpriemnytskykh kooperatyviv" [Place of consumer societies in the system non-business cooperatives]. *Universytetski naukovi zapysky*, no. 3(15) (2005): 52-59.
- [Regulations on the Organization of the unit, the host society of consumer cooperation in Ukraine: 19TH meeting of the Council of Ukoopspilki, 24.01.2007]. <http://zakon.nau.ua/doc/?code=n0003626-07>

Mykhalskiy, Yu. V. "Stanovyshche ta perspektyvy rozvytku ukrainsoi kooperatsii v umovakh hlobalizatsii ta svitovoi ekonomichnoi kryzy" [The situation and perspectives of Ukrainian cooperation in the context of globalization and the global economic crisis]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca_Gum/2009_8/15.pdf

Tkachenko, A. V. "Osoblyvosti implementatsii mizhnarodnykh standartiv spozhyvchoi kooperatsii v Ukraini" [Features of the implementation of international standards of Consumer Cooperatives in Ukraine]. *Forum prava*, no. 2 (2011): 878-883.

Tymchenko, Yu. V. "Ekonomichni orhanizatsii kooperatyvnoho typu: teoretychnyi aspekt" [Cooperative economic organizations such as: the theoretical aspect]. <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2010-3/num/tymchenko.htm>

Visyn, V. V. "Mizhnarodnyi kooperatyvnyi alians i ukrainska kooperatsiia (retrospektyvnyi analiz)" [The International Cooperative Alliance and Ukrainian Cooperation (retrospective analysis)]. *Visnyk Lvivskoi komertsii noi akademii*, no. 9 (2010): 221-230.

Zelisko, A. V. "Spozhyvchi tovarystva iak vyd nepidpriemnytskykh tovarystv" [Consumer society as a kind of non-business partnerships]. *Universytetski naukovi zapysky*, no. 4(16) (2005): 132-136.

УДК 338.46(477)

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ І ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ РИНКУ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

ЧЕПУРДА Л. М.

УДК 338.46(477)

Чепурда Л. М. Оцінка сучасного стану і тенденцій розвитку ринку послуг України

У статті проаналізовано сучасний стан і тенденції розвитку ринку послуг в Україні, включаючи туристичні, соціальні, послуги готельно-ресторанного бізнесу, телефонії, реклами, ринку маркетингових послуг, телекомунікації, міжнародної торгівлі, а також таких видів послуг, як страхові, фінансові, ділові та побутові в умовах фінансової кризи останніх років. За цей період в Україні ринок послуг зазнав суттєвих змін, однак зберіг стабільність з найменшими втратами. Значним поштовхом для його розвитку стало проведення Євро-2012 в Україні, вивівши на перший план обслуговуючий сектор. Розвиток сфери послуг в Україні потребує залучення додаткових інвестицій, у тому числі іноземних. Це забезпечить не тільки надходження необхідних фінансових ресурсів, але й підвищить конкурентоспроможність вітчизняних виробників послуг і значно зміцнить позиції України в міжнародному обміні послугами. У висновках передбачено перспективи розвитку ринку послуг України.

Ключові слова: ринок послуг, послуги туристичного та готельно-ресторанного бізнесу, телефонії, реклами, телекомунікації, міжнародної торгівлі, соціальні та фінансові послуги.

Табл.: 1. **Бібл.:** 8.

Чепурда Лариса Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри управління розвитком туризму, Черкаський державний технологічний університет (бул. Шевченка, 460, Черкаси, 18006, Україна)

E-mail: uptur07@mail.ru

УДК 338.46(477)

Чепурда Л. М. Оценка современного состояния и тенденций развития рынка услуг Украины

В статье проанализированы современное состояние и тенденции развития рынка услуг в Украине, включая туристические, социальные, услуги гостинично-ресторанного бизнеса, телефонии, рекламы, рынка маркетинговых услуг, телекоммуникации, международной торговли, а также таких видов услуг, как страховые, финансовые, деловые и бытовые услуги в условиях финансового кризиса последних лет. За этот период в Украине рынок услуг испытал существенные изменения, однако сохранил стабильность с наименьшими потерями. Значительным толчком для его развития стало проведение Евро-2012 в Украине, выведя на первый план обслуживающий сектор. Развитие сферы услуг в Украине нуждается в привлечении дополнительных инвестиций, в том числе иностранных. Это обеспечит не только поступление необходимых финансовых ресурсов, но и повысит конкурентоспособность отечественных производителей услуг, что значительно укрепит позиции Украины в международном обмене услугами. В выводах предусмотрены перспективы развития рынка услуг Украины.

Ключевые слова: рынок услуг, услуги туристического и гостинично-ресторанного бизнеса, телефонии, рекламы, телекоммуникации, международной торговли, социальные и финансовые услуги.

Табл.: 1. **Библ.:** 8.

Чепурда Лариса Михайловна – кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой управления развитием туризма, Черкасский государственный технологический университет (бул. Шевченка, 460, Черкасы, 18006, Украина)

E-mail: uptur07@mail.ru

UDC 338.46(477)

Чепурда L. M. Assessment of the Modern State and Tendencies of Development of the Service Market of Ukraine

The article analyses the modern state and tendencies of development of the market of services in Ukraine, including tourist, social, hotel and restaurant, telephony, advertising, marketing, telecommunication, international trade and other services, such as insurance, financial, business and household services under conditions of the recent financial crisis. Service market of Ukraine during this period experienced significant changes, however, preserved stability with minimum losses. A significant impact for its development was EURO-2012 in Ukraine, which brought the service sector to the foreground. Development of the service sphere in Ukraine needs to attract additional investments, including foreign ones. This would ensure both receipt of financial resources and increase competitiveness of domestic producers of services, which would significantly strengthen positions of Ukraine in international exchange of services. Conclusions have prospects of Ukrainian service market development.

Key words: service market, services of tourist and hotel and restaurant businesses, telephony, advertising, telecommunications, international trade, social and financial services.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 8.

Чепурда Larisa M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Tourism Development Management, Cherkasy State Technological University (bul. Shevchenko, 460, Cherkasy, 18006, Ukraine)

E-mail: uptur07@mail.ru

Mykhalskiy, Yu. V. "Stanovyshche ta perspektyvy rozvytku ukrainsoi kooperatsii v umovakh hlobalizatsii ta svitovoi ekonomichnoi kryzy" [The situation and perspectives of Ukrainian cooperation in the context of globalization and the global economic crisis]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca_Gum/2009_8/15.pdf

Tkachenko, A. V. "Osoblyvosti implementatsii mizhnarodnykh standartiv spozhyvchoi kooperatsii v Ukraini" [Features of the implementation of international standards of Consumer Cooperatives in Ukraine]. *Forum prava*, no. 2 (2011): 878-883.

Tymchenko, Yu. V. "Ekonomichni orhanizatsii kooperatyvnoho typu: teoretychnyi aspekt" [Cooperative economic organizations such as: the theoretical aspect]. <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2010-3/num/tymchenko.htm>

Visyn, V. V. "Mizhnarodnyi kooperatyvnyi alians i ukrainska kooperatsiia (retrospektyvnyi analiz)" [The International Cooperative Alliance and Ukrainian Cooperation (retrospective analysis)]. *Visnyk Lvivskoi komertsii noi akademii*, no. 9 (2010): 221-230.

Zelisko, A. V. "Spozhyvchi tovarystva iak vyd nepidpriemnytskykh tovarystv" [Consumer society as a kind of non-business partnerships]. *Universytetski naukovi zapysky*, no. 4(16) (2005): 132-136.

УДК 338.46(477)

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ І ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ РИНКУ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

ЧЕПУРДА Л. М.

УДК 338.46(477)

Чепурда Л. М. Оцінка сучасного стану і тенденцій розвитку ринку послуг України

У статті проаналізовано сучасний стан і тенденції розвитку ринку послуг в Україні, включаючи туристичні, соціальні, послуги готельно-ресторанного бізнесу, телефонії, реклами, ринку маркетингових послуг, телекомунікації, міжнародної торгівлі, а також таких видів послуг, як страхові, фінансові, ділові та побутові в умовах фінансової кризи останніх років. За цей період в Україні ринок послуг зазнав суттєвих змін, однак зберіг стабільність з найменшими втратами. Значним поштовхом для його розвитку стало проведення Євро-2012 в Україні, вивівши на перший план обслуговуючий сектор. Розвиток сфери послуг в Україні потребує залучення додаткових інвестицій, у тому числі іноземних. Це забезпечить не тільки надходження необхідних фінансових ресурсів, але й підвищить конкурентоспроможність вітчизняних виробників послуг і значно зміцнить позиції України в міжнародному обміні послугами. У висновках передбачено перспективи розвитку ринку послуг України.

Ключові слова: ринок послуг, послуги туристичного та готельно-ресторанного бізнесу, телефонії, реклами, телекомунікації, міжнародної торгівлі, соціальні та фінансові послуги.

Табл.: 1. **Бібл.:** 8.

Чепурда Лариса Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри управління розвитком туризму, Черкаський державний технологічний університет (бул. Шевченка, 460, Черкаси, 18006, Україна)

E-mail: uptur07@mail.ru

УДК 338.46(477)

Чепурда Л. М. Оценка современного состояния и тенденций развития рынка услуг Украины

В статье проанализированы современное состояние и тенденции развития рынка услуг в Украине, включая туристические, социальные, услуги гостинично-ресторанного бизнеса, телефонии, рекламы, рынка маркетинговых услуг, телекоммуникации, международной торговли, а также таких видов услуг, как страховые, финансовые, деловые и бытовые услуги в условиях финансового кризиса последних лет. За этот период в Украине рынок услуг испытал существенные изменения, однако сохранил стабильность с наименьшими потерями. Значительным толчком для его развития стало проведение Евро-2012 в Украине, выведя на первый план обслуживающий сектор. Развитие сферы услуг в Украине нуждается в привлечении дополнительных инвестиций, в том числе иностранных. Это обеспечит не только поступление необходимых финансовых ресурсов, но и повысит конкурентоспособность отечественных производителей услуг, что значительно укрепит позиции Украины в международном обмене услугами. В выводах предусмотрены перспективы развития рынка услуг Украины.

Ключевые слова: рынок услуг, услуги туристического и гостинично-ресторанного бизнеса, телефонии, рекламы, телекоммуникации, международной торговли, социальные и финансовые услуги.

Табл.: 1. **Библ.:** 8.

Чепурда Лариса Михайловна – кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой управления развитием туризма, Черкасский государственный технологический университет (бул. Шевченка, 460, Черкасы, 18006, Украина)

E-mail: uptur07@mail.ru

UDC 338.46(477)

Чепурда L. M. Assessment of the Modern State and Tendencies of Development of the Service Market of Ukraine

The article analyses the modern state and tendencies of development of the market of services in Ukraine, including tourist, social, hotel and restaurant, telephony, advertising, marketing, telecommunication, international trade and other services, such as insurance, financial, business and household services under conditions of the recent financial crisis. Service market of Ukraine during this period experienced significant changes, however, preserved stability with minimum losses. A significant impact for its development was EURO-2012 in Ukraine, which brought the service sector to the foreground. Development of the service sphere in Ukraine needs to attract additional investments, including foreign ones. This would ensure both receipt of financial resources and increase competitiveness of domestic producers of services, which would significantly strengthen positions of Ukraine in international exchange of services. Conclusions have prospects of Ukrainian service market development.

Key words: service market, services of tourist and hotel and restaurant businesses, telephony, advertising, telecommunications, international trade, social and financial services.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 8.

Чепурда Larisa M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Tourism Development Management, Cherkasy State Technological University (bul. Shevchenko, 460, Cherkasy, 18006, Ukraine)

E-mail: uptur07@mail.ru

Розглядаючи ринок послуг в Україні, слід зазначити, що він формувався відповідно до вимог централізованої, планової системи господарювання та тривалий час фінансувався державою за залишковим принципом. Зі здобуттям незалежності країна отримала у спадок сформовану структуру ринку послуг, основними суб'єктами якого були державні спеціалізовані підприємства.

Оцінюючи сучасний стан і розвиток ринку послуг в Україні, можна визначити такі характерні особливості як:

- 1) динамічний розвиток за наявності великих резервів щодо розширення його видової структури, нарощування обсягів реалізації послуг;
- 2) ефективне функціонування в його структурі малих господарських утворень;
- 3) досягнення підприємствами колективної форми власності найкращих показників діяльності за обсягами, видовою структурою;
- 4) залежність розвитку малого підприємництва на ринку послуг від нагальної уваги та фінансової підтримки держави. Однак проблеми економічного розвитку, наповнення державного і місцевих бюджетів унеможливають оптимальну його фінансову підтримку.

Вагомий внесок в дослідження сучасного ринку послуг зробили у свій час дослідження таких авторів, як Мазаракі А. А., Дядечко Л. П., Пуцентейло П. Р., Моргулець О. Б., Смолій В. А., Федорченко В. К., Цибух В. І., Сокол Т. Г., Чорненка Н. В.

Мета статті – дослідити стан та основні тенденції розвитку ринку послуг України в умовах останніх років економічної кризи.

Як відомо, найперспективнішим напрямком розвитку сучасного ринку послуг в Україні та світі є *туристичний бізнес*.

На конференції Всесвітньої Туристичної Організації (ВТО) в Лісабоні за результатами дослідження «Tourism 2020 Vision» проголошені п'ять перспективних туристичних напрямків XXI століття: пригородний туризм, круїзи, екологічний туризм, культурно-пізнавальний туризм, тематичний туризм.

За прогнозами ВТО, у XXI столітті очікується туристичний бум: кількість подорожуючих у світі до 2020 р. зросте до 1,6 млрд осіб за рік, що означає збільшення туристичних прибуттів у 2,4 раза порівняно з 2000 р. (табл. 1).

При цьому доходи від туризму, за прогнозами ВТО до 2020 р. збільшаться до 2000 млрд доларів США.

Частка туризму у світовому експорті товарів і послуг становить близько 13%, а в країнах ЄС – 14%. Туризм формує 8% сукупного ВВП країн ЄС і забезпечує близько 11% їхнього економічного зростання. Кількість робочих місць у туристичній індустрії країн ЄС становить близько 12% від загальної чисельності зайнятих.

Таким чином, тенденції розвитку міжнародного туризму носять позитивний характер. Ситуація в Україні виглядає інакше.

Україна посідає одне з помітних місць у світі щодо наявності унікальних туристичних і культурно-рекреаційних ресурсів. Водночас туризм в Україні ще не набув пріоритетного становища. Це пов'язано з від-

сутністю інтегрованої системи взаємозв'язків між усіма видами економічної діяльності, зокрема між транспортом, промисловістю, сільським господарством, будівництвом, медициною, культурою тощо.

Таблиця 1

Прогноз найбільш популярних туристичних напрямків до 2020 р.

Країна	Кількість туристичних прибуттів, млн	Частка на світовому туристичному ринку, %	Динаміка зростання 2000 – 2020 рр., %
Китай	137,1	8,6	8,0
США	102,4	6,4	3,5
Франція	93,3	5,8	1,8
Іспанія	71,0	4,4	2,4
Гонконг	59,3	3,7	7,3
Італія	52,9	3,3	2,2
Великобританія	52,8	3,3	3,0
Мексика	48,9	3,1	3,6
Росія	47,1	2,9	6,7
Чеська Республіка	44,0	2,7	4,0
Усього	708,8	44,2	-

Загальна фінансова криза торкнулася і цієї галузі. Так найбільші обсяги продажу спостерігалися у 2008 р. та на початку 2009 р., суттєве зниження обсягів продажу яке відбувалося з 2010 року в Україні не торкнулося лікувального та дитячого туризму. Саме в цей період спостерігається збільшення обсягів продажу по VIP-турам та круїзному відпочинку.

За оцінкою лідерів туристичного бізнесу України, внесок туризму у ВВП України складає біля 2%. Держбюджет 2013 р. передбачає витрати на розвиток туризму в розмірі 3 млн грн. Зрозуміло, що цих коштів достатньо тільки на виплату заробітної плати чиновникам, які працюють в цій галузі. Країни, для яких туризм більш пріоритетний інвестують в цю галузь на багато більше. Наприклад, Туреччина передбачила більше 3 млн євро тільки на рекламу власної готельної бази в Україні.

Для успішного розвитку туризму зрозуміло, що необхідно витратити десятки мільярдів доларів, яких у країні не має. Тому основним завданням уряду є – швидке створення умов для інвестування галузі.

Впливає на ситуацію і погіршення іміджу України. По методології компанії «Bohush Communications» імідж і брендінг України можна оцінити за трьома показниками: інвестиції, туризм і міграція. За всіма цими показниками в Україні відбувається стійке падіння.

Перспективи розвитку туризму в Україні пов'язані з реалізацією глобальної програми створення в Україні транспортних коридорів та розвитку Закарпаття і Криму. Ефективний розвиток туристичної галузі тісно пов'язаний зі сферою розгалуженої транспортної інфраструктури, адже транспортні послуги

відіграють визначальну роль у переміщенні людських, грошових, товарних потоків.

Необхідною умовою розвитку туризму в Україні є ефективне функціонування готельної індустрії та ресторанного бізнесу, що дає близько 60% усіх доходів від туризму. На сьогодні розвиток індустрії готельного бізнесу в Україні гальмується низкою зовнішніх і внутрішніх факторів. Тому важливою є зміна структури галузі, зокрема поява високотехнологічних готелів у складі мережі і малих готелів сімейного типу.

Економічний спад вплинув й на *готельний ринок України*. Як вважають експерти міжнародної консалтингової компанії «Knight Frank», унаслідок скорочення кількості туристів уже в кінці 2008 р. учасники ринку відчули зниження попиту, а у 2009 р. на ринку було зафіксовано рекордне зменшення заповнюваності і прибутковості готелів. За підрахунками фахівців в 2011 р., у порівнянні з аналогічним періодом минулого 2010 р., завантаження великих готелів, не дивлячись на дефіцит готельних номерів в Україні, скоротилося з 80 – 95% до 45 – 50%, а прибутковість одного номера – майже на 13%. Недивлячись на економічний спад, надія на краще залишається. Проведення Євро-2012 в Україні активізувало будівництво нових готелів. Так або інакше, готельний дефіцит в Україні буде ліквідований, а тому готельєри вже зараз шукають нові шляхи просування своїх продуктів.

Слід зазначити, що не в найкращому стані й *ресторанний ринок України*. Фінансова криза в першу чергу вдарила по представниках середнього класу – основних відвідувачах піцерій, кав'ярень, барів. Саме такі заклади першими відчули вплив клієнтів.

До фінансової кризи український ресторанний ринок зростав за рахунок закладів нижнього і середнього цінкових сегментів. Кількість таких ресторанів щороку збільшувалася на 20 – 30%. Однак наприкінці 2009 р. недорогі заклади із середнім чеком 100 – 150 грн під кризовим тиском почали закриватися. За даними компанії «Ресторанний консалтинг» до кризи денний виторг середньоцінових закладів сягав 20 – 25 тис. грн, а нині він рідко перевищує 15 тис. грн.

З найменшими втратами з кризи виходять заклади, що входять до великих ресторанних мереж і груп, що мають резерв для підтримки життєдіяльності малоприбуткових проектів. Також вижили заклади, менеджмент яких орієнтований на клієнта, а не на високий прибуток. Якість кухні та рівень сервісу інших ресторанів різко впав через скорочення витрат за рахунок переходу на низькоякісну сировину з одночасним підвищенням цін. Найменше криза вплинула на приміські ресторани великих міст, які, не зважаючи на явне посилення конкуренції, процвітають. У передмістях мегаполісів відкриваються ресторани середнього і високого цінкових сегментів. Середній чек клієнтів цих закладів – 20 – 50 дол. США.

Щодо *ринку послуг телефонії* України, то він залишається в стабільному стані, але влада міст і райцентрів все ж вважає за необхідне постійно підвищити вартість абонентської плати за користування стаціонарними телефонами. Після збільшення абонентської плати опера-

тори місцевого зв'язку практично вийдуть на рівень собівартості, що дасть їм можливість хоча б частково компенсувати недоотримані (через нестабільність валютного курсу) доходи за міжнародний зв'язок. Представники компаній заявляють, що вони істотно втрачають на необхідності переведення коштів з гривні в тверду валюту, якою розраховуються з міжнародними операторами.

Не в найгіршому стані є *ринок реклами* завдяки своїм перспективам. Але сьогодні неможливість спрогнозувати обсяг продажу на наступний рік і невизначеність із курсом гривні змушують багато компаній оптимізувати витрати на просування. Чимало рекламодавців визнають, що скорочуватимуть бюджети, перерозподіляючи вкладення у доступніші та ефективніші, на думку рекламодавця, види комунікації.

Рекламні агенції, намагаючись утримати клієнтів, пропонують нові технології просування. Однак клієнти поки що не ризикують йти на рекламні експерименти. Більшість традиційних технологій вичерпали себе, зусилля нав'язливої реклами призвело до падіння продуктивності повідомлень.

Рекламисти змушені винаходити нові способи впливу на споживача – дедалі частіше в несподіваних місцях і формах. Нові рекламні технології більш результативні і зазвичай менш витратні з погляду вартості ефективного контакту, стверджують фахівці, які просувають нестандартну рекламу. Вони впевнені – це саме те, що потрібно зараз клієнтам: в умовах жорсткої економії рекламних витрат і зростання конкуренції компанії шукають дешеві, але більш дієві способи просування. Однак рекламодавець в Україні поки лише придивляється до нових форматів. Втім, спеціалісти, котрі просувають нові види реклами, налаштовані оптимістично. Вони впевнені – фінансова криза, що змусила скоротити маркетингові витрати, збільшить попит на їхній креатив.

У подібному стані *ринок маркетингових послуг*. Згідно з дослідженням на цьому ринку, у зв'язку з економічною кризою близько 80% компаній скорочують бюджети на маркетинг або планують це зробити в нинішньому році. У деяких сферах бізнесу (наприклад: будівництво, банківська справа, автовиробництво, страхування, туризм) зниження витрат іноді досягає 100%. Навіть фармацевтичний сектор, який завжди демонстрував один із найнижчих коефіцієнтів еластичності попиту за ціною, відмовляється від використання багатьох маркетингових інструментів, які були ефективні у минулому.

Криза активно стимулює психологічну готовність керівників багатьох підприємств переходити на нові нестандартні для України методики роботи, що, звичайно, сприятиме появі нових можливостей для вирішення важливих стратегічних завдань. І подолати всі фінансові негоди вдасться тільки тим учасникам ринку, які зуміють правильно розставити пріоритети і грамотно вибудувати свою маркетингову політику.

Сьогодні *телекомунікаційний ринок* є одним із найперспективніших і швидко зростаючих напрямків галузі зв'язку України. Система телекомунікацій в Україні знаходиться на шляху швидкого розвитку, що в цілому орієнтоване на інтеграцію української системи зв'язку

у світову як рівноправного партнера. Однією з галузей зв'язку, що бурхливо розвивається, є мобільний зв'язок. Мобільний зв'язок сьогодні є однією з наймогутніших рушійних сил в індустрії телекомунікацій.

Прибутки від мобільного зв'язку зараз перевищують прибутки від міжнародного зв'язку в стаціонарних телефонних мережах, а в майбутньому ця різниця обіцяє зрости і ще більше. У деяких країнах ємність мереж стільникового зв'язку вже перевищила аналогічний показник для стаціонарних мереж. Високі темпи розвитку стільникових мереж спостерігаються і в Україні, випереджаючи темпи зростання в Західній Європі, яка ще у 2009 р. практично наблизилася до 100-відсоткового насичення ринку.

Виходячи з вищезгаданого, тенденціями розвитку операторів мобільного зв'язку України є надання нових перспективних і конкурентоспроможних послуг, таких, наприклад, як мобільний банкінг, контент, мобільний Інтернет і телебачення та інші.

Після бурхливого зростання ринку мобільного зв'язку абоненти деяких регіонів почали бути перенасиченими, і як результат – зниження кількості нових користувачів мобільного зв'язку, що позначилося на доходах операторів мобільного зв'язку. Знадобилася нова політика розвитку для операторів мобільного зв'язку та контент-провайдерів. Вихід знайдено у створенні та розповсюдженні контенту (розважальної інформації). За прогнозами, обсяг світового ринку мобільного контенту (включаючи музику, відео, ігри та картинки) повинен збільшитися до 43 млн дол. до 2012 р.

Останніми роками значно розширився контингент населення, який є потенційним споживачем *соціальних послуг* за рахунок появи нових форм соціального благополуччя. Однак сучасний рівень розвитку системи соціальних послуг, якості та види послуг, їх доступність для населення значно відстають від потреби людей. Тому можна сказати, що надання соціальних послуг є перспективним і водночас зникаючим видом послуг.

Неефективність системи соціальних послуг, зокрема, засвідчує її надмірна централізація, тенденція до концентрації послуг в стаціонарних установах, відсутність стандартів якості послуг, нераціональна система фінансування. На думку Мінпраці, навіть в умовах подальшого нарощування обсягів фінансування цієї системи, при збереженні нинішніх підходів до управління нею, неможливо досягти головної мети – запропонувати людям справді якісні послуги, орієнтовані на їхні реальні потреби.

Нині назріла необхідність у глибоких структурних перетвореннях, впровадженні нової системи соціальних послуг – європейського зразка, яка, зокрема, передбачає поступове звільнення держави від функцій безпосереднього надавання соціальних послуг і передачу їх недержавним організаціям. Водночас за державою мають бути закріплені функції фінансування та контролю за використанням коштів.

Відносно обмеженою є частка України і в *міжнародній торгівлі послугами*. Відношення між експортом та імпортом послуг України складає 64,47% до 35,53%. Водночас, у країні є потенціал для розвитку міжнародної торгівлі послугами. Так, розвиток науки, технологій

і висококваліфікована робоча сила є необхідними передумовами для динамічного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, програмного забезпечення, електронної і мобільної торгівлі, які базуються на основі глобальної мережі Інтернет, що може відіграти роль «локомотиву розвитку», тобто простимулювати розвиток всієї національної економіки, забезпечити міцні конкурентні переваги на світових ринках. Слід також використати вигідне геоекономічне положення країни для розвитку транспортної інфраструктури та туризму.

Слід зауважити, що розвиток експорту послуг України має стійку тенденцію до зростання не тільки в абсолютному вимірі, а й у відносних показниках. В економіці України вже набули розвитку деякі види послуг, такі як транспорт, торгівля, туризм, страхові, фінансові, ділові, послуги з ремонту.

Отже, можна зробити **висновок**, що внаслідок економічної кризи в Україні зазнав суттєвих змін ринок послуг, однак зберіг стабільність з найменшими втратами ринок туризму, телефонії, готельний і ресторанный ринок, ринок реклами та маркетингових послуг.

Щодо перспективи розвитку сфери послуг України, то очевидним і закономірним є її залежність від сучасного подолання загальноекономічної кризи.

Значним поштовхом для розвитку вітчизняного ринку послуг стало проведення Євро-2012 в Україні. Цей факт простимулював владу до активних дій в боротьбі з економічною кризою, виводячи на перший план обслуговуючий сектор.

Також розвиток сфери послуг в Україні потребує залучення додаткових інвестицій, у т. ч. іноземних. Залучення іноземного капіталу забезпечить не тільки надходження необхідних фінансових ресурсів, але й передових, технічно ефективних методів реалізації послуг, що сприятиме підвищенню їх якості, доступності, культурі обслуговування та зрештою – підвищить конкурентоспроможність вітчизняних виробників послуг і значно зміцнить позиції України в міжнародному обміні послугами. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про туризм» в редакції від 18.11.2003 р. № 1282-IV.
2. Проект Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 р.
3. **Дядечко Л. П.** Економіка туристичного бізнесу / Л. П. Дядечко. – Київ : Центр навчальної літератури, 2007. – 224 с.
4. **Моргулець О. Б.** Менеджмент у сфері послуг / О. Б. Моргулець. – Київ : Центр навчальної літератури, 2012. – 384 с.
5. **Пуцентейло П. Р.** Економіка і організація туристично-готельного підприємства / П. Р. Пуцентейло. – Київ : Центр навчальної літератури, 2007. – 344 с.
6. **Смолій В. А.** Енциклопедичний словник-довідник з туризму / В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух. – Київ : Видавничий Дім «Слово», 2006. – 372 с.
7. **Сокол Т. Г.** Основи туристичної діяльності / Т. Г. Сокол / За заг. ред. В. Ф. Орлова. – К. : Грамота, 2006. – 264 с.
8. **Чорненька Н. В.** Організація туристичної індустрії / Н. В. Чорненька. – Київ : Атіка, 2006. – 264 с.

REFERENCES

- Chornenka, N. V. *Orhanizatsiia turystychnoi industrii* [The organization of the tourism industry]. Kyiv: Atika, 2006.
- Diadechko, L. P. *Ekonomika turystychnoho biznesu* [Business tourism]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2007.
- [Law of Ukraine "About tourism"]. 18.11.2003 p. № 1282-IV. [The draft concept of the State program of development of tourism and resorts for the period until 2022.].
- Morhulets, O. V. *Menedzhment u sferi posluh* [Management in the service sector]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2012.

- Putsenteilo, P. R. *Ekonomika i orhanizatsiia turystychno-hotelnoho pidpriemstva* [Economics and Organization of tourism and hospitality businesses]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2007.
- Sokol, T. H. *Osnovy turystychnoi diialnosti* [Basics of tourism]. Kyiv: Hramota, 2006.
- Smolii, V. A., Fedorchenko, V. K., and Tsybukh, V. I. *Entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk z turyzmu* [Encyclopedic Dictionary of Tourism]. Kyiv: Slovo, 2006.

УДК 330.322.3: 37

ІНВЕСТУВАННЯ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ: МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ

НИКИФОРЕНКО В. Г.

УДК 330.322.3: 37

Никифоренко В. Г. Інвестування в людський капітал: механізми та інструментарій

Стаття присвячена визначенню тенденцій у зміні ролі освітньої сфери в побудові економіки знань, а також проблемі підвищення ефективності взаємодії суб'єктів інвестування в людський капітал. Запропоновано інструментарій реалізації інноваційного розвитку освітньої сфери.

Ключові слова: інвестування, людський капітал, освітня сфера, інноваційний розвиток.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 4.

Никифоренко Валерій Григорович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)
E-mail: nikiforenko@te.net.ua

УДК 330.322.3: 37

Никифоренко В. Г. Инвестирование в человеческий капитал: механизмы и инструментарий

Статья посвящена определению тенденций в изменении роли образовательной сферы в построении экономики знаний, а также проблеме повышения эффективности взаимодействия субъектов инвестирования в человеческий капитал. Предложен инструментарий реализации инновационного развития образовательной сферы.

Ключевые слова: инвестирование, человеческий капитал, образовательная сфера, инновационное развитие.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 4.

Никифоренко Валерий Григорьевич – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой управления персоналом и экономики труда, Одесский национальный экономический университет (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)
E-mail: nikiforenko@te.net.ua

UDC 330.322.3: 37

Nikiforenko V. G. Investing Into Human Capital: Mechanisms and Tools

The article is devoted to identification of tendencies in changing the role of the educational sphere in building the knowledge economy and also the problem of increase of efficiency of interaction of subjects of investing into the human capital. It offers tools for realisation of innovation development of the educational sphere.

Key words: investing, human capital, educational sphere, innovation development.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 4.

Nikiforenko Valeriy G. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Odessa National Economic University (vul. Preobrazhenska, 8, Odessa, 65082, Ukraine)
E-mail: nikiforenko@te.net.ua

Сучасна наука управління виявляє помітну зацікавленість до тенденцій, що формуються, щодо інвестицій у нарощування людського капіталу. Сьогодні без постійного й вагомого інвестування в освіту немає надії на побудову української економіки, що базується на знаннях, немає надії на більш високий рівень розвитку суспільства в цілому. Інвестування в освіту людини ґрунтується на тих самих принципах раціональної економічної поведінки, що й в інших видах підприємницької діяльності. Разом з тим існують деякі особливості, які пов'язані з об'єктом інвестування – людиною й з економічними інтересами та мотивами суб'єктів інвестування: держави, підприємств, благодійних фондів і самої людини.

Теоретичні дослідження із проблем вивчення ролі й ефективності інвестицій у людський капітал, проведені багатьма вітчизняними та закордонними вченими, у чис-

лі яких: А. Р. Алавердов, В. А. Антонюк, Н. І. Архипова, А. В. Александров, С. В. Беляєва, М. Д. Віноградський, Г. Г. Воробійов, О. А. Грішнова, В. А. Дятлов, А. Я. Кибанов, Г. А. Ковальова, В. М. Колпаков, В. А. Дмитренко, А. Е. Котляр, М. І. Магура, В. П. Мазірін, А. Н. Неверовська, Ю. Г. Одегов, А. В. Омарів, В. М. Петюх, Л. Н. Пономарьов, Г. Х. Попов, В. А. Савченко, Н. Г. Рак, В. А. Розанова, В. В. Травін, С. В. Шекшня, А. М. Яновський, Д. Ноумен, Дж. Іванцевич, З. Лізер, М. Мескон, Й. Ніссинен, Д. О'дейл, З. О'Доннел, Т. Пітерс, Т. Сааті, С. Д. Сінк, Н. Тічі, Р. Уотермен, Ф. Хедоурі, Х. Хекхаузен, підготували наукову базу для розробки методів і інструментів ефективного впливу на нарощування людського капіталу.

У зв'язку з цим сьогодні з'явилася необхідність у розробці механізму й інструментарію інвестицій у розбудову системи безперервної освіти, які забезпечили б

REFERENCES

Chornenka, N. V. *Orhanizatsiia turystychnoi industrii* [The organization of the tourism industry]. Kyiv: Atika, 2006.
 Diadechko, L. P. *Ekonomika turystychnoho biznesu* [Business tourism]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2007.
 [Law of Ukraine "About tourism"]. 18.11.2003 p. № 1282-IV.
 [The draft concept of the State program of development of tourism and resorts for the period until 2022.].
 Morhulets, O. V. *Menedzhment u sferi posluh* [Management in the service sector]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2012.

Putsenteilo, P. R. *Ekonomika i orhanizatsiia turystychno-hotelnoho pidpriemstva* [Economics and Organization of tourism and hospitality businesses]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2007.
 Sokol, T. H. *Osnovy turystychnoi diialnosti* [Basics of tourism]. Kyiv: Hramota, 2006.
 Smolii, V. A., Fedorchenko, V. K., and Tsybukh, V. I. *Entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk z turyzmu* [Encyclopedic Dictionary of Tourism]. Kyiv: Slovo, 2006.

УДК 330.322.3: 37

ІНВЕСТУВАННЯ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ: МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ

НИКИФОРЕНКО В. Г.

УДК 330.322.3: 37

Никифоренко В. Г. Інвестування в людський капітал: механізми та інструментарій

Стаття присвячена визначенню тенденцій у зміні ролі освітньої сфери в побудові економіки знань, а також проблемі підвищення ефективності взаємодії суб'єктів інвестування в людський капітал. Запропоновано інструментарій реалізації інноваційного розвитку освітньої сфери.

Ключові слова: інвестування, людський капітал, освітня сфера, інноваційний розвиток.
Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 4.

Никифоренко Валерій Григорович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)
E-mail: nikiforenko@te.net.ua

УДК 330.322.3: 37

Никифоренко В. Г. Инвестирование в человеческий капитал: механизмы и инструментарий

Статья посвящена определению тенденций в изменении роли образовательной сферы в построении экономики знаний, а также проблеме повышения эффективности взаимодействия субъектов инвестирования в человеческий капитал. Предложен инструментарий реализации инновационного развития образовательной сферы.

Ключевые слова: инвестирование, человеческий капитал, образовательная сфера, инновационное развитие.
Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 4.

Никифоренко Валерий Григорьевич – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой управления персоналом и экономики труда, Одесский национальный экономический университет (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)
E-mail: nikiforenko@te.net.ua

UDC 330.322.3: 37

Nikiforenko V. G. Investing Into Human Capital: Mechanisms and Tools

The article is devoted to identification of tendencies in changing the role of the educational sphere in building the knowledge economy and also the problem of increase of efficiency of interaction of subjects of investing into the human capital. It offers tools for realisation of innovation development of the educational sphere.

Key words: investing, human capital, educational sphere, innovation development.
Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 4.

Nikiforenko Valeriy G. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Odessa National Economic University (vul. Preobrazhenska, 8, Odessa, 65082, Ukraine)
E-mail: nikiforenko@te.net.ua

Сучасна наука управління виявляє помітну зацікавленість до тенденцій, що формуються, щодо інвестицій у нарощування людського капіталу. Сьогодні без постійного й вагомого інвестування в освіту немає надії на побудову української економіки, що базується на знаннях, немає надії на більш високий рівень розвитку суспільства в цілому. Інвестування в освіту людини ґрунтується на тих самих принципах раціональної економічної поведінки, що й в інших видах підприємницької діяльності. Разом з тим існують деякі особливості, які пов'язані з об'єктом інвестування – людиною й з економічними інтересами та мотивами суб'єктів інвестування: держави, підприємств, благодійних фондів і самої людини.

Теоретичні дослідження із проблем вивчення ролі й ефективності інвестицій у людський капітал, проведені багатьма вітчизняними та закордонними вченими, у чис-

лі яких: А. Р. Алавердов, В. А. Антонюк, Н. І. Архипова, А. В. Александров, С. В. Беляєва, М. Д. Віноградський, Г. Г. Воробійов, О. А. Грішнова, В. А. Дятлов, А. Я. Кибанов, Г. А. Ковальова, В. М. Колпаков, В. А. Дмитренко, А. Е. Котляр, М. І. Магура, В. П. Мазірін, А. Н. Неверовська, Ю. Г. Одегов, А. В. Омарів, В. М. Петюх, Л. Н. Пономарьов, Г. Х. Попов, В. А. Савченко, Н. Г. Рак, В. А. Розанова, В. В. Травін, С. В. Шекшня, А. М. Яновський, Д. Ноумен, Дж. Іванцевич, З. Лізер, М. Мескон, Й. Ніссинен, Д. О'дейл, З. О'Доннел, Т. Пітерс, Т. Сааті, С. Д. Сінк, Н. Тічі, Р. Уотермен, Ф. Хедоурі, Х. Хекхаузен, підготували наукову базу для розробки методів і інструментів ефективного впливу на нарощування людського капіталу.

У зв'язку з цим сьогодні з'явилася необхідність у розробці механізму й інструментарію інвестицій у розбудову системи безперервної освіти, які забезпечили б

формування й збагачення інтелектуального капіталу персоналу як визначальної складової людського капіталу.

Отже, метою статті є викладення поглядів автора щодо визначення системних скоординованих дій у розбудові якісної безперервної освіти, які мають бути спрямованими на розвиток інтелектуального капіталу.

«Інвестиції в людський капітал у деякому відношенні подібні інвестиціям у фізичний капітал. Інвестування в людський і фізичний капітал має багато загального. І той, і інший капітал накопичується в результаті додатка економічних ресурсів, які могли б бути використані для виробництва й поточного споживання інших предметів і послуг; і той, і інший капітал при інвестуванні дозволяють одержувати протягом тривалого часу прибуток; нарешті, і той, і інший обмежені термінами життя: машини зношуються, люди вмирають» [1, р. 25].

Подібно фізичному капіталу, людський капітал формується за допомогою інвестицій, має властивість накопичуватися, підданий моральному й фізичному зношуванню, має обмежений термін служби, приносить своєму власникові дохід протягом тривалого періоду часу, здійснює послуги, що мають вартість. На відміну від фізичного капіталу людський капітал невіддільний від його носія – конкретної особистості.

Два нобелівські лауреати – Теодор Шульц і Роберт Лукас розвили головну ідею А. Сміта, яка полягала в тому, що розподіл праці й спеціалізація є джерелом економічного зростання. Т. Шульц визначив, що спеціалізація збільшує ефективність продукування нових знань, а нові знання є джерелом економічного зростання й розвитку. Р. Лукас дав іншу інтерпретацію цієї ідеї, а саме: джерелом економічного зростання є інвестиції в людський капітал. Більше того, залежність економічного зростання від людського капіталу означає, що немає видимих меж цього процесу.

У сучасних умовах при прискоренні науково-технічного прогресу, яке призводить до скорочення періоду старіння професійних знань до 3-х років, освіта людини вимагає постійних і досить великих інвестицій.

У країнах – членах Організації економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР) інвестиції в знання зростають швидше, ніж інвестиції в основні фонди. За оцінками експертів, у промислово розвинених країнах приблизно 40% загального обсягу промислової продукції (табл. 1) уже зараз створюється на базі знань, а успіх

національної економіки визначається ефективністю в накопиченні й використанні знань і технологій. Вкладення в знання, створення мереж знань є ключовими факторами розвитку нововведень, а їх поширення – джерелом зростання продуктивності й конкурентоспроможності.

Інвестиційний період вкладень в освіту може становити від 11 до 20 років, а відповідно до концепції безперервної освіти – до закінчення виробничої діяльності, тобто в середньому 45 – 55 років. Віддача від вкладень в освіту можлива через досить тривалий період і носить інтегральний характер. Проте віддача інвестицій у людину набагато вища, ніж вкладень в основний капітал. Наприклад, у США за післявоєнний період норми віддачі від вищої освіти коливалися в межах 8 – 12%, а середня норма прибутку реального капіталу приблизно 4%.

Головним результатом економічної віддачі освіти вважається приріст заробітної плати працівника, завдяки підвищенню його освітнього й професійного потенціалу. Таке припущення ґрунтується на тому, що відмінність зарплат відображає відмінність у продуктивності праці, кваліфікації праці (хоча й існує багато прикладів недотримання такої залежності, особливо в Україні). Згідно з даними ЮНЕСКО 60% різниці в доходах людей припадає на освіту, а 40% – на всі інші фактори (здоров'я, природні здібності, соціальне походження) [3, с. 14]. У США в 1980-х роках усі групи фахівців стали прагнути до підвищення освітнього рівня, і в 1990-х роках середньорічний рівень заробітної плати дипломованого фахівця перевищував рівень заробітної плати випускника коледжу приблизно в 2 рази, а рівень заробітної плати випускника коледжу з незакінченою освітою приблизно в 3, 5 рази [3, с. 111].

Аналіз економічних показників у перехідний період розвитку України в галузі освіти показав, що інвестиції в освіту людини відстають від більшості інших країн. Разом із тим економіка знань пред'являє до людини (особливо тієї, що займається розумовою працею) особливі вимоги до наявних у нього знань, тобто у сфері його освіти. Крім вузькоспеціалізованих, необхідно мати міждисциплінарні знання, вміти систематизувати інформацію й використовувати велику кількість інформаційних технологій, вміти постійно оновлювати свої знання. Для цього мало бажання й природних здібностей людини, необхідно щоб уся система освіти відповідала вимогам суспільства, що розвивається.

Таблиця 1

Критичні показники економіки: інноваційна складова [2]

Показник	Рівень 2010 р.		
	Граничний рівень, %	Україна, %	Промислово розвинені країни, %
Частка наукомісткої продукції на світовому ринку	2	0,4	США ≈ 15
Частка підприємств, що впроваджують інновації	25	11,5	ОЕСР ≈ 50
Частка інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції	25	3,8	ОЕСР ≈ 40
Частка витрат на інновації в загальному обсязі промислової продукції	2,5	1,3	ОЕСР ≈ 10

На зміну моделі кінцевої освіти, основною метою якої була передача об'єкту освіти – людині – накопичених людством знань і досвіду, повинна прийти модель безперервної освіти. Відповідно до парадигми людського існування, що базується на нових знаннях і глобальних принципах мислення, на принципах сталого розвитку, метою освіти повинний стати безперервний розвиток людини, формування в неї критичного мислення, незалежності в прийнятті рішень, соціальної активності.

Таким чином, необхідні посилення уваги держави до проблем вітчизняної системи освіти, модернізації механізмів інвестицій в освіту, а, отже, у людський капітал.

Оскільки освіта впливає на всі складові людського капіталу, вкрай важливим є збільшення інвестицій у третинну освіту (до якої за Міжнародною стандартною класифікацією освіти відноситься середня професійна, вища професійна й післявузівська освіта) до рівня розвинених країн і об'єднання зусиль по формуванню високого рівня людського капіталу всіх зацікавлених у цьому сторін – самої людини, організацій-роботодавців і держави.

На рис. 1 наведено основні суб'єкти й напрямки інвестування коштів в освітню сферу.

У розвинених країнах державна частка коштів, які виділяються на освіту в % від державного бюджету становить 6-7%, тоді як в Україні у 2012 р. – усього лише 4% [2]. Державного фінансування явно не вистачає для реалізації основних цілей сучасної освіти з підготовки висококваліфікованого фахівця, ініціативної особистості із критичним мисленням. Не дивно, що більшість роботодавців висуває претензії до якості підготовки фахівців, до їхнього вміння застосовувати отримані знання на практиці.

Переважає більшість українських промислових підприємств (компаній, корпорацій) вкладала донедавна в освіту і розвиток своїх фахівців, а тим більше, потенційних, незначні кошти.

Витрати підприємств на соціальні потреби наприкінці 90-х років становили всього лише 4% від загальних витрат на виробництво, що явно недостатньо для забезпечення високого сукупного людського капіталу підприєм-

ства. Наразі ситуація починає трохи поліпшуватися. Великі компанії із галузей, що найбільше динамічно розвиваються (інформаційних технологій, будівництва, страхування, торгівлі тощо), яких не влаштовує якість вузівської підготовки фахівців, надають відсутні знання й навички молодим фахівцям у власних корпоративних навчальних підрозділах, налагоджують контакти із провідними вузами.

Ряд великих корпорацій починають робити додаткові інвестиції в освіту не тільки теперішніх працівників, але й своїх потенційних фахівців. Йдеться про ранню профорієнтацію, матеріальну підтримку обдарованих студентів у ВНЗ, інвестуванні коштів у матеріальну базу освітніх установ. Формування майбутнього фахівця починається зі шкільної лави, триває у вузі, а потім на самому підприємстві.

Діяльність благодійних фондів в основному спрямована на підтримку талановитої молоді в різних галузях: природничої, гуманітарної, економічної, музичної, акторської тощо. Інвестування в освіту виражається у виділенні іменних стипендій, оплаті видатків на участь у різних професійних конференціях, конкурсах, разовій допомозі в придбанні будь-якого устаткування й інструментів для освітніх установ.

Сама людина має можливість вкладати свої власні кошти або кошти своєї родини в освіту. Загальна тенденція зростання з поступовою стабілізацією чисельності вищих навчальних закладів і контингенту студентів за останні 15 років свідчить про затребуваність освіти в Україні і готовність громадян вкладати в неї гроші.

У той же час потрібно відзначити негативну тенденцію щодо зростання чисельності тих, хто не має змоги оплатити навчання (з 4,3% домогосподарств у 2007 р. до 7,4% у 2011 р.) [4].

Процес інвестування коштів в освіту людини не виключає одночасного використання коштів усіх суб'єктів інвестування. Більше того, в умовах, що склалися, тільки шляхом інтегрування зусиль і коштів усіх суб'єктів інвестування в освіту людини можна значно збільшити як індивідуальний, так і сукупний людський капітал.

Рис. 1. Суб'єкти і напрямки інвестування коштів в освітню сферу

На даному етапі розвитку в умовах переходу до економіки, заснованої на знаннях, найважливішою функцією управління є управління знаннями. Управління знаннями є логічно послідовним підходом до виявлення і визначення знань, необхідних організації для досягнення її цілей і вирішення поставлених завдань. Основні питання тут пов'язані з формуванням знань, а також з їх розповсюдженням і застосуванням. Створення нових знань на даному етапі обумовлене інтенсивною динамікою сучасного суспільства в цілому. Інформаційні потоки формуються в умовах змін об'єктів економіки і трансформації зв'язків між ними. Таким чином, основним завданням системи освіти є формування і подальший розвиток навиків і здібностей до навчання не тільки на рівні індивідів, організації в цілому, але і на загальнодержавному рівні. Це припускає формування і реалізацію відповідної концепції інноваційної побудови системи безперервної освіти.

Вважаємо, що для досягнення вказаної мети необхідно перш за все визначити умови і механізми їх досягнення, які:

- ✦ забезпечать якісні зміни в самій освіті, системі освіти і освітніх середовищах для надання можливостей людині багатогранно розвиватися як духовній, творчій і здоровій особі відповідно до вимог сучасного розвитку України;
- ✦ створять умови для зацікавленої участі суспільства в розвитку освіти;
- ✦ повною мірою враховуватимуть суспільний запит з боку різних груп населення;
- ✦ сприятимуть ефективному, конкурентоспроможному і стійкому соціально-економічному розвитку регіонів.

Впровадження в систему безперервної освіти України ефективних економічних механізмів і підвищення її інвестиційної привабливості можливе за рахунок виконання таких завдань:

- ✦ розробки, апробації і впровадження моделі багатоканального фінансування освітніх установ і організацій всіх рівнів, типів і видів;
- ✦ розробки, апробації і впровадження ефективних технологій управління якістю освіти, що забезпечують її інвестиційну привабливість;
- ✦ активного використання апробованих і проектування нових механізмів, включаючи нормативно-правові, для ефективного використання бюджетних коштів;
- ✦ розробки і впровадження системи економічної мотивації праці працівників освіти, пов'язаної із застосуванням ними в своїй професійній практиці принципів інноваційного розвитку освіти;
- ✦ здійснення перспективного економічного і програмного аналізу можливості багатопрофільної підготовки кадрів, готових працювати в нових умовах діяльності системи безперервної освіти.

Вважаємо, що інструментами реалізації інноваційного розвитку освітньої сфери повинні стати механізми:

- ✦ прогностичного аналізу розвитку освіти;
- ✦ створення системних освітніх комплексів на конкурсній основі;

- ✦ окремого мережевого впровадження інновацій на рівні муніципальних утворень;
- ✦ залучення інвестицій в освіту через суспільну участь в управлінні освітою і процесах визначення освітньої політики;
- ✦ довгострокового нормативного фінансування споживачів освітніх послуг.

Очевидно, що вирішення таких масштабних завдань вимагає не тільки розробки цілої низки програмних заходів, але і постійного наукового супроводу, без чого складно добитися ефективного функціонування всієї системи безперервної освіти як основної складової розвитку інтелектуального потенціалу України. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Bell D. The Third Technological Revolution & Its Possible Socio-Economic Consequences / D. Bell. – Tokyo, 1990. – 347 p.
2. Доклад о развитии человека 2011. Украина // HDR website [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org>
3. Добрынин А. И. Человеческий капитал в транзитивной экономике / А. И. Добрынин, С. А. Дятлов, Е. Д. Цыренова. – СПб. : Наука, 1999. – 307 с.
4. Статистична інформація Держкомстату України. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

PREFERENCES

- Bell, D. *The Third Technological Revolution & Its Possible Socio-Economic Consequences*. Tokyo, 1990.
- "Doklad o razvitii cheloveka 2011. Ukraina". HDR website. <http://hdr.undp.org>
- Dobrynin, A. I., Diatlov, S. A., and Tsyrenova, E. D. *Chelovecheskiy kapital v tranzitivnoy ekonomike* [Human capital in transitive economy]. St. Petersburg: Nauka, 1999.
- "Sotsialno-demografichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrainy u 2011r." [Socio-demographic characteristics of households in Ukraine in 2011.]. <http://www.ukrstat.gov.ua>

СЕРЕДНЯ ОСВІТА У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

БУЛАХ Т. М.

УДК 37.018.51(477)

Булах Т. М. Середня освіта у сільській місцевості України: проблеми та шляхи подолання

Стаття присвячена дослідженню стану середньої освіти у сільській місцевості України та визначенню проблем її розвитку. Проведено статистичний аналіз даних Державного комітету статистики, розраховано показники розвитку, проведено структурний аналіз та виявлено основні тенденції розвитку середньої освіти в сільській місцевості України. За результатами зазначеного аналізу визначено бажані напрями її розвитку.

Ключові слова: середня освіта, школа, учні, вчителі, фінансування, законодавча база.

Бібл.: 10.

Булах Тетяна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу, Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі (вул. Чигоріна, 57, Київ, 01601, Україна)

E-mail: rla79@list.ru

УДК 37.018.51(477)

**Булах Т. Н. Среднее образование в сельской местности Украины:
проблемы и пути преодоления**

Статья посвящена исследованию состояния среднего образования в сельской местности Украины и определению проблем ее развития. Проведен статистический анализ данных Государственного комитета статистики, рассчитаны показатели развития, проведен структурный анализ и выявлены основные тенденции развития среднего образования в сельской местности Украины. По результатам указанного анализа определены желаемые направления ее развития.

Ключевые слова: среднее образование, школы, ученики, учителя, финансирование, законодательная база.

Библ.: 10.

Булах Татьяна Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры международного менеджмента и маркетинга, Украинский государственный университет финансов и международной торговли (ул. Чигорина, 57, Киев, 01601, Украина)

E-mail: rla79@list.ru

UDC 37.018.51(477)

**Bulakh T. N. Secondary Education in Rural Districts of Ukraine:
Problems and Solutions**

The article is devoted to the study of the state of secondary education in rural districts of Ukraine and identification of problems of its development. It provides a statistical analysis of the data of State Statistics Committee, calculates indicators of development, conducts a structural analysis and reveals main tendencies of development of secondary education in rural districts of Ukraine. Results of the analysis are used for determining desirable directions of its development.

Key words: secondary education, schools, pupils, teachers, financing, legislative base.

Bibl.: 10.

Bulakh Tatyana N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Management and Marketing, Ukrainian State University of Finance and International Trade (vul. Chygorina, 57, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: rla79@list.ru

Серед актуальних проблем функціонування сільських населених пунктів особливого значення набувають ті, що пов'язані із середньою освітою. Забезпечення громадянам України рівного доступу до якісної освіти є одним із пріоритетних напрямів реалізації державної освітньої політики. Але задекларовані у попередні десятиріччя стратегічні завдання щодо забезпечення рівного доступу дітей до освіти, забезпечення її сталого розвитку і нової якості, демократизації управління не набули повної реалізації [2]. Саме це зумовлює актуальність даної публікації.

У країнах з розвинутою ринковою економікою приділяється велика увага розвитку середньої освіти на селі. Вагомий внесок у вивчення цих проблем зробили такі відомі вітчизняні вчені, як: С. Гудзинський, О. Онищенко, М. Орлатий, І. Прокопа, П. Саблук, М. Хвесик, В. Юрчишин, К. Якуба; зарубіжні – Л. Ван Демпел, Ж. Вілкін, Т. Дуча, Х. Каравелі, М. Кларк, Т. Лонч та багато інших.

Українськими вченими висвітлюються різноманітні проблеми середньої освіти: недостатність мережі і фінансового забезпечення; неукомплектованість висококваліфікованими педагогічними кадрами; слабке

матеріально-технічне забезпечення та ін. Однак, незважаючи на різноплановість та глибину проведених досліджень, ця проблема залишається недостатньо вивченою і потребує подальшого дослідження.

Метою статті є вивчення проблем середньої освіти у сільській місцевості України та надання пропозицій щодо їх вирішення.

За даними Держкомстату, із загальної кількості середніх загальноосвітніх навчальних закладів, що функціонують в Україні, 66,7% становлять школи, які знаходяться у сільській місцевості. Станом на 2011/12 н. р. у сільській місцевості України діяло 12,9 тис. загальноосвітніх навчальних закладів з кількістю учнів 1362,09 тис. осіб (у середньому 105 учнів припадає на одну школу), у тому числі 11,4% – школи першого ступеня, 36% – другого ступеня і 51,6% – третього ступеня і 0,7% – спеціальні школи. Мережа загальноосвітніх закладів за аналізований період зменшилась на 14,3%.

Майже всі вони (99%) працювали в одну зміну. Середнє навантаження на одного вчителя становить шість учнів. Це значно менше, ніж у будь-якій країні Європи. Майже кожна п'ята школа в Україні – малокомплектна.

При цьому, якщо заповнюваність учнями початкових шкіл внаслідок їх скорочення збільшується, то у середніх вона відповідно на 4 – 5% зменшується. Наведені показники стану освітньої мережі на селі свідчать, що забезпеченість населених пунктів школами становить лише 46%. Цей показник вважається незадовільним, оскільки означає, що в середньому на 2 села функціонує 1 школа [6].

Водночас така ситуація може розглядатися по-різному – присутність школи у кожному селі не завжди виправдовує себе з огляду на кількість дітей шкільного віку, хоча це і утруднює процес навчання через відстань до школи.

Варто зауважити, що під час введення реформаторських змін в освіті у 1998 р. у Польщі також відбувався процес скорочення навчальних закладів, але активісти сільських громад разом із недержавними організаціями та органами місцевого самоврядування знайшли шлях вирішення цієї проблеми, яким стало створення громадських закладів освіти.

В основі створення навчальних закладів такого типу лежить положення польського законодавства про те, що засновниками навчальних установ можуть бути не лише органи державної влади та місцевого самоврядування, але і громадські організації, так само як і приватні особи. Керуючись цим положенням, представники певної громади, що бажають зберегти школу, можуть знайти підтримку у профільній громадській організації [3].

За державними будівельними нормами України радіус обслуговування від місця проживання до загальноосвітнього навчального закладу повинен складати не більше 0,5 км пішохідної доступності. Дозволяється розміщення шкіл на відстані транспортної доступності: для учнів шкіл I ступеня – 15 хв. (в один бік), для учнів шкіл II і III ступенів – не більше 30 хв. (в один бік). У сільській місцевості розміщення шкіл передбачає для учнів I ступеня радіус пішохідної доступності не більше 2 км і не більше 15 хв. в один бік – при транспортному забезпеченні учнів. Підвезення учнів до навчального закладу у сільській місцевості повинно здійснюватись спеціальним транспортом. Максимальний радіус обслуговування учнів шкіл II-III ступенів не повинен бути більшим 15 км. Транспортним обслуговуванням забезпечуються учні, які проживають на відстані від школи понад 3 км, з попередньо визначеними зупинками відповідного транспорту. Відстань від місця проживання до місця збору на зупинці не повинна бути більшою 500 м.

Для учнів, які проживають на відстані більшій за максимально допустимі границі транспортного обслуговування, а також при транспортній недоступності в період негоди, повинен передбачатися пришкільний інтернат із розрахунку 10 відсотків місць від загальної місткості закладу [1].

Проте в усіх областях радіус доступності всіх шкіл перевищує від 3,91 км – у Львівській до 7,58 км – у Херсонській областях (у середньому по Україні 5,54 км).

Значна частина учнів (321867 осіб) у сільській місцевості потребує підвезення. Для подолання незручностей такого роду в ряді сіл діє програма «Шкільний автобус», але на сучасному етапі вона охоплює лише не-

значну кількість сіл, які потребують таких послуг. І хоча у 2010 р., попри економічні проблеми, для навчальних закладів державою закуплено 112 шкільних автобусів, на початок 2011/12 н. р. ця програма виконувалась лише для 25,6% учнів від загальної кількості учнів, які його потребують, хоча загалом підвезення було організовано для 94,4% учнів. Нині передбачається збільшення закупівлі автобусів майже у 8,9 раза [10].

Аналізуючи загальні показники забезпеченості сільського населення навчальними і дошкільними закладами, зауважимо, що поряд з фізичним скороченням їх кількості, а отже, і показниками забезпеченості, не можна оминати увагою їх моральну зношеність. Шкільні освітні заклади у більшості випадків мають слабку матеріальну-технічну базу [8]. Із загальної кількості шкільних будівель у сільській місцевості близько 5% приміщень потребують капітального ремонту і 1% знаходяться в аварійному стані, 84% навчальних закладів оснащені центральним опаленням або мають власну котельню, 77% приміщень забезпечені водою, 89% – ідальною або буфетом з гарячим харчуванням. Забезпечення закладів освіти в сільській місцевості необхідним навчальним устаткуванням, особливо комп'ютерним обладнанням, для трудового навчання, підручниками тощо потребує значних матеріальних ресурсів. Так, із загальної кількості сільських загальноосвітніх навчальних закладів 12,3 тис. од. мають у своєму складі бібліотеки, 7,4 тис. од. із них забезпечені підключенням Інтернет, 11,2 тис. од. мають комп'ютери (у середньому 10 комп'ютерів припадає на одну школу), 1,7 тис. шкіл не мають комп'ютерів взагалі, що негативно впливає на якість освіти сільської молоді.

Залишається критично низьким рівень оплати праці працівників освіти і науки, що спричиняє небажання працювати у сільській школі. За статистичними даними, навчальний процес у загальноосвітніх навчальних закладах забезпечували у 2011/12 н. р. 230039 педагогічних працівників (у середньому 17 учителів припадає на одну школу). На даний час у школах України працюють понад 76 тисяч учителів пенсійного віку. Це 18% від загальної кількості педагогічних працівників. Понад половина працюючих учителів мають вік більше 40 років і 20 років педагогічного стажу [6].

Фінансування середньої освіти в Україні здійснюється в основному за рахунок коштів місцевих бюджетів (91,5% від загальних витрат на відповідний рівень освіти), які виділяються з державного бюджету відповідно до нормативів на одного учня, встановлених для певної території. Частка ВВП, яка виділяється на потреби середньої освіти в Україні, коливається від 2,5% у 2007 р. до 2,7% у 2011 р.

Також слід відмітити, що основні послуги у сфері освіти у розрахунку на одного учня/студента коштують 8305 грн, другорядні – 1759 грн, з яких витрати на харчування становлять у середньому 840 грн, або майже 47,8% від витрат на другорядну діяльність. Аналіз розподілу витрат на освіту свідчить, що в Україні порівняно з розвинутими європейськими країнами досить низький рівень витрат у розрахунку на одного учня/студента

(менше 20% від середніх витрат на учня/студента у країнах ЄС) [10].

Однією із вагомих причин браку коштів є зростання цін на енергоносії, що спричиняє збільшення витрат школи. Комунальні платежі складають 11% поточних витрат державного сектора на загальноосвітні навчальні заклади. Через обмеженість фінансування його ледве вистачає на заробітну плату вчителям, яка складає майже 80% зазначених поточних витрат. Тому майже нічого не лишається на основні витрати у сфері освіти. Кошти, які вносять батьки у формі оплати спеціальних занять, підручників, харчування та інших матеріалів, не можуть вирішити проблему дефіцитних бюджетів шкіл. У 2010 р. обсяг платних послуг з утримання дітей у школах склав близько 2557,9 млн грн, що в середньому становило 600 грн на одну дитину [5].

Країнами Європи та Північної Америки здобутий плідний досвід підвищення фінансової життєдіяльності шкіл. Завдяки спільній діяльності керівника та громадських шкільних об'єднань, у навчальний заклад залучаються вагомі додаткові ресурси через здійснення фандрейзингової діяльності.

Наприклад, після входження Польщі до Євросоюзу освіти приділяється багато уваги. Освітня країна активно залучають для своєї діяльності не тільки державні, але й інші джерела фінансування (місцеві та зовнішні). Місцеві джерела – це насамперед кошти органів державної влади, бюджету гміни (територіальної одиниці), підприємств, батьків, меценатів, випускників, піклувальної ради, громадських організацій. Так, наприклад, відсоток від продажу алкогольних напоїв рада гміни виділяє на проведення школярами антиалкогольних кампаній. Кошти зовнішніх джерел можна отримувати шляхом написання проектів для отримання грантів, наприклад, від Світового банку, ЮНІСЕФ, Євросоюзу.

Польські інститути підвищення кваліфікації вчителів розуміють актуальність даного питання й впроваджують спеціальні курси для керівників шкіл і громадсько-активних вчителів з питань написання проекту, його оформлення, взаємодії з фондами.

Польські некомерційні організації здійснюють республіканські грантові програми для шкіл. Одним із таких прикладів є проект «Школа мрії», що був розроблений фондом «Центр Громадянської Освіти» у рамках програм Європейського Соціального Фонду. Це був проект збільшення освітніх і життєвих шансів учнів із сільських шкіл, що реалізовувався з жовтня 2005 р. по жовтень 2006 р. Бюджет проекту становив 43 500 000 zł (13 600 000 \$) [3].

Нещодавно урядом затверджено низку надзвичайно важливих для шкільної освіти державних цільових програм: розвитку дошкільної освіти на період до 2017 р.; підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 р.; розвитку професійно-технічної освіти на 2011 – 2015 рр.; програму впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» [2].

Водночас глибина освітніх реформ, якість і ефективність роботи навчальних закладів і установ системи національної освіти не можуть повною мірою задовольнити сучасні потреби особистості і суспільства. Проблеми сільської загальноосвітньої школи України за часів незалежності зумовлені комплексом таких чинників: загострення демографічної ситуації, недостатнє фінансування освітньої галузі в цілому, відсутність чіткої комплексної програми розвитку шкільної мережі на селі.

ВИСНОВКИ

Отже, для того, щоб поліпшити нинішню ситуацію із середньою освітою, що склалася в сільській місцевості і Україні, необхідно:

- ✦ розглянути ситуацію із сільськими школами в кожному регіоні, визначитися із мережею;
- ✦ визначити опорні школи та організувати освітні округи;
- ✦ поліпшити якість підготовки вчителя, що передбачає навчання за суміжними спеціальностями, володіння комп'ютерними технологіями навчання, іноземними мовами, сучасними інтерактивними методиками роботи у школі з малою наповнюваністю учнів [8];
- ✦ використати досвід країн з розвинутою економікою щодо гідного фінансування сільських шкіл.

Створення необхідних умов і гарантій для здобуття якісної освіти та повноцінного розвитку молодих селян в подальшому сприятиме їх залученню до процесів, які допоможуть відродитися українському селу, а Україні посісти гідне місце в міжнародному аграрному розподілі праці. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. ДБН В.2.2-4-97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/budinki-i-sporudi.-budinki-ta-sporudi-ditjachih-doshkilnih-z-nor395.html>
2. Дейкун Д. І. Методичні рекомендації з оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів у сільських районах : навчально-методичний посібник / Д. І. Дейкун, О. В. Пастовенський. – Київ, 2011. – 31 с.
3. Дрепіна О. М. Фандрейзингова діяльність шкіл: польська практика та українські реалії / О. М. Дрепіна // Школа – центр активності громади: узагальнення адаптованого польського досвіду збереження освітніх послуг у сільській місцевості : матеріали Всеукр. науково-практичного семінару (Луганськ, 26 – 27 березня 2011 р.) ; ред. колегія: О. М. Дрепіна, О. В. Переходченко, В. В. Щербаченко. – Луганськ : СПД Резніков В. С., 2011. – С. 72 – 80.
4. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2009/10 навчального року : статистичний бюлетень. – К., 2010. – 100 с.
5. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2010/11 навчального року : статистичний бюлетень. – К., 2011. – 101 с.
6. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2011/12 навчального року : статистичний бюлетень. – К., 2012. – 100 с.

7. Куценко В. І. Соціальний вектор економічного розвитку : монографія / В. І. Куценко / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – Київ : Наук. думка, 2010. – 735 с.

8. Орлатий М. К. Зміни у функціонуванні об'єктів соціально-культурного призначення на селі / М. К. Орлатий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Nrzd/2011_2/15.pdf

9. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / С. І. Бандур, Т. А. Заяць, В. І. Куценко та ін. / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – 2-ге вид. доп. і перероб. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 620 с.

10. Україна в цифрах 2010 : статистичний збірник. – К. : ДП «ІАА», 2011. – 252 с.

REFERENCES

Bandur, S. I., Zaiats, T. A., and Kutsenko, V. I. *Sotsialnyi rozvytok Ukrainy: suchasni transformatsii ta perspektyvy* [The social development of Ukraine: current perspectives of transformation and]. Cherkasy: Brama-Ukraina, 2006.

Deikun, D. I., and Pastovenskyi, O. V. *Metodychni rekomendatsii z optymizatsii merezhi zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv u silskykh raionakh* [Guidelines to optimize the network of schools in rural areas]. Kyiv, 2011.

Driepina, O. M. "Fandreizynhova diialnist shkil: polska praktyka ta ukrainski realii" [Fundraising schools: Polish and Ukrainian realities of practice]. Luhansk: SPD Rieznikov V. S., 2011. 72-80.

Kutsenko, V. I. *Sotsialnyi vektor ekonomichnoho rozvytku* [Vector Social Economic Development]. Kyiv: Nauk. dumka, 2010.

[Legal Act of Ukraine]. <http://document.ua/budinki-isporudi.-budinki-ta-sporudi-ditjachih-doshkilnih-z-nor395.html>

Orlatyi, M. "Zminy u funktsionuvanni ob'ektiv sotsialno-kulturnoho pryznachennia na seli" [Changes in the functioning of social and cultural facilities in rural areas]. http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Nrzd/2011_2/15.pdf

Ukraina v tsyfrakh 2010 : statystychnyi zbirnyk [Ukraine at a Glance 2010: Statistical Yearbook]. Kyiv: IAA, 2011.

Zahalnoosvitni navchalni zaklady Ukrainy na pochatok 2011/12 navchalnoho roku [General educational institutions of Ukraine at the beginning of 2011/12 school year]. Kyiv, 2012.

Zahalnoosvitni navchalni zaklady Ukrainy na pochatok 2010/11 navchalnoho roku [General educational institutions of Ukraine at the beginning of 2010/11 school year]. Kyiv, 2011.

Zahalnoosvitni navchalni zaklady Ukrainy na pochatok 2009/10 navchalnoho roku [General educational institutions of Ukraine at the beginning of 2009/10 school year]. Kyiv, 2010.

УДК 334.7

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

ЗІНЧЕНКО О. І., ХІМЧЕНКО А. М.

УДК 334.7

Зінченко О. І., Хімченко А. М. Корпоративна соціальна відповідальність в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку

У статті досліджено поняття «корпоративна соціальна відповідальність» (КСВ) і запропоновано авторське визначення. Окреслено необхідні умови задля розробки та здійснення КСВ підприємством. Проаналізовано можливості українських підприємств щодо здійснення КСВ. Наведено приклади реалізації КСВ підприємствами в Україні. Запропоновано схему концепції функціонування КСВ в економічній системі суспільства, яка відображає взаємовідносини «працівник – підприємство – держава».

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність (КСВ), глобальний Договір ООН, принципи КСВ, концепції функціонування КСВ, державна підтримка.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Зінченко Оксана Ігорівна – студентка, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: oxy@telenet.dn.ua

Хімченко Андрій Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: himan@meta.ua

УДК 334.7

Зинченко О. И., Химченко А. Н. Корпоративная социальная ответственность в Украине: современные реалии и перспективы развития

В статье исследовано понятие «корпоративная социальная ответственность» (КСО) и предложено авторское определение. Обозначены необходимые условия для разработки и осуществления КСО предприятием. Проанализированы возможности украинских предприятий по осуществлению КСО. Приведены примеры реализации КСО предприятиями в Украине. Предложена схема концепции функционирования КСО в экономической системе общества, отражающая взаимоотношения «работник – предприятие – государство».

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность (КСО), глобальный Договор ООН, принципы КСО, концепции функционирования КСО, государственная поддержка.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Зинченко Оксана Игоревна – студентка, Донецкий национальный университет (ул. Университетская, 24, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: oxy@telenet.dn.ua

Химченко Андрей Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории, Донецкий национальный университет (ул. Университетская, 24, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: himan@meta.ua

UDC 334.7

Zinchenko O. I., Khimchenko A. N. Corporate Social Responsibility in Ukraine: Modern Realities and Prospects of Development

The article studies the «corporate social responsibility» (CSR) notion and offers author's definition. It marks necessary conditions for development and conduct of CSR by a company. It analyses possibilities of Ukrainian companies on conduct of CSR. It provides examples of CSR realisation by companies in Ukraine. It offers a scheme of the concept of CSR functioning in the economic system of the society, which reflects «worker – company – state» relations.

Key words: corporate social responsibility (CSR), global UN agreement, CSR principles, concepts of CSR functioning, state support.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Zinchenko Oksana I. – Student, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: oxy@telenet.dn.ua

Khimchenko Andrey N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: himan@meta.ua

7. Куценко В. І. Соціальний вектор економічного розвитку : монографія / В. І. Куценко / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – Київ : Наук. думка, 2010. – 735 с.

8. Орлатий М. К. Зміни у функціонуванні об'єктів соціально-культурного призначення на селі / М. К. Орлатий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Nrzd/2011_2/15.pdf

9. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / С. І. Бандур, Т. А. Заяць, В. І. Куценко та ін. / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – 2-ге вид. доп. і перероб. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 620 с.

10. Україна в цифрах 2010 : статистичний збірник. – К. : ДП «ІАА», 2011. – 252 с.

REFERENCES

Bandur, S. I., Zaiats, T. A., and Kutsenko, V. I. *Sotsialnyi rozvytok Ukrainy: suchasni transformatsii ta perspektyvy* [The social development of Ukraine: current perspectives of transformation and]. Cherkasy: Brama-Ukraina, 2006.

Deikun, D. I., and Pastovenskyi, O. V. *Metodychni rekomendatsii z optymizatsii merezhi zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv u silskykh raionakh* [Guidelines to optimize the network of schools in rural areas]. Kyiv, 2011.

Driepina, O. M. "Fandreizynhova diialnist shkil: polska praktyka ta ukrainski realii" [Fundraising schools: Polish and Ukrainian realities of practice]. Luhansk: SPD Rieznikov V. S., 2011. 72-80.

Kutsenko, V. I. *Sotsialnyi vektor ekonomichnoho rozvytku* [Vector Social Economic Development]. Kyiv: Nauk. dumka, 2010.

[Legal Act of Ukraine]. <http://document.ua/budinki-isporudi.-budinki-ta-sporudi-ditjachih-doshkilnih-z-nor395.html>

Orlatyi, M. "Zminy u funktsionuvanni ob'ektiv sotsialno-kulturnoho pryznachennia na seli" [Changes in the functioning of social and cultural facilities in rural areas]. http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Nrzd/2011_2/15.pdf

Ukraina v tsyfrakh 2010 : statystychnyi zbirnyk [Ukraine at a Glance 2010: Statistical Yearbook]. Kyiv: IAA, 2011.

Zahalnoosvitni navchalni zaklady Ukrainy na pochatok 2011/12 navchalnoho roku [General educational institutions of Ukraine at the beginning of 2011/12 school year]. Kyiv, 2012.

Zahalnoosvitni navchalni zaklady Ukrainy na pochatok 2010/11 navchalnoho roku [General educational institutions of Ukraine at the beginning of 2010/11 school year]. Kyiv, 2011.

Zahalnoosvitni navchalni zaklady Ukrainy na pochatok 2009/10 navchalnoho roku [General educational institutions of Ukraine at the beginning of 2009/10 school year]. Kyiv, 2010.

УДК 334.7

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

ЗІНЧЕНКО О. І., ХІМЧЕНКО А. М.

УДК 334.7

Зінченко О. І., Хімченко А. М. Корпоративна соціальна відповідальність в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку

У статті досліджено поняття «корпоративна соціальна відповідальність» (КСВ) і запропоновано авторське визначення. Окреслено необхідні умови задля розробки та здійснення КСВ підприємством. Проаналізовано можливості українських підприємств щодо здійснення КСВ. Наведено приклади реалізації КСВ підприємствами в Україні. Запропоновано схему концепції функціонування КСВ в економічній системі суспільства, яка відображає взаємовідносини «працівник – підприємство – держава».

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність (КСВ), глобальний Договір ООН, принципи КСВ, концепції функціонування КСВ, державна підтримка.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Зінченко Оксана Ігорівна – студентка, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: oxy@telenet.dn.ua

Хімченко Андрій Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: himan@meta.ua

УДК 334.7

Зинченко О. И., Химченко А. Н. Корпоративная социальная ответственность в Украине: современные реалии и перспективы развития

В статье исследовано понятие «корпоративная социальная ответственность» (КСО) и предложено авторское определение. Обозначены необходимые условия для разработки и осуществления КСО предприятием. Проанализированы возможности украинских предприятий по осуществлению КСО. Приведены примеры реализации КСО предприятиями в Украине. Предложена схема концепции функционирования КСО в экономической системе общества, отражающая взаимоотношения «работник – предприятие – государство».

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность (КСО), глобальный Договор ООН, принципы КСО, концепции функционирования КСО, государственная поддержка.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Зинченко Оксана Игоревна – студентка, Донецкий национальный университет (ул. Университетская, 24, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: oxy@telenet.dn.ua

Химченко Андрей Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории, Донецкий национальный университет (ул. Университетская, 24, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: himan@meta.ua

UDC 334.7

Zinchenko O. I., Khimchenko A. N. Corporate Social Responsibility in Ukraine: Modern Realities and Prospects of Development

The article studies the «corporate social responsibility» (CSR) notion and offers author's definition. It marks necessary conditions for development and conduct of CSR by a company. It analyses possibilities of Ukrainian companies on conduct of CSR. It provides examples of CSR realisation by companies in Ukraine. It offers a scheme of the concept of CSR functioning in the economic system of the society, which reflects «worker – company – state» relations.

Key words: corporate social responsibility (CSR), global UN agreement, CSR principles, concepts of CSR functioning, state support.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Zinchenko Oksana I. – Student, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: oxy@telenet.dn.ua

Khimchenko Andrey N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: himan@meta.ua

В умовах глобалізації економіки трансформуються соціальні, політичні та економічні відносини, зростає роль найманого працівника та усвідомлюється необхідність максимального задоволення інтересів робітників і суспільства загалом. Впровадження практики корпоративної соціальної відповідальності є актуальним для країн різного рівня розвитку, у тому числі для України.

Корпоративна соціальна відповідальність (далі – КСВ) є предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, а саме: В. Борисова, М. Гаврицька, П. Друкер, К. Девіс, М. Корсакова, А. Кредісов, С. Литовченко, С. Мельник, М. Мескон, Є. Панченко та ін. Проте відсутність єдиної методологічної, нормативно-правової бази та багатофакторного аналізу досвіду корпоративної соціальної відповідальності зумовлюють необхідність подальшого дослідження.

Мета роботи – дослідження сучасного стану корпоративної соціальної відповідальності в Україні та перспектив її подальшого розвитку.

Вважається, що основу сучасного підходу до інституту корпоративної соціальної відповідальності заклали американський економіст Г. Боуен, у роботі якого («Соціальна відповідальність бізнесмена», 1953 р.) цей термін згадується вперше. На думку Г. Боуена, обов'язком бізнесмена є здійснення такої діяльності, прийняття таких рішень або проходження такої лінії поведінки, які відповідають цілям і цінностям суспільства [1, с. 9].

Корпоративна соціальна відповідальність як соціально-економічне явище стає вельми актуальним на початку 1990-х рр. Відправним пунктом можна вважати звернення президента Європейської комісії Жака Делора до бізнесу для вирішення структурних проблем безробіття, реструктуризації та соціальної ізоляції. З того часу КСВ закріплюється у нормативно-правових документах, визначаються принципи функціонування європейської мережі обміну інформацією й досвідом. Проте, тільки у 2001 р. Комісією європейської спільноти в Зеленій книзі «Сприяння поширенню Європейської структури Корпоративної Соціальної Відповідальності» було наведено визначення корпоративної соціальної відповідальності як концепції, згідно з якою компанії інтегрують соціальні та екологічні проблеми в їхні операції та в їх взаємодії із зацікавленими сторонами на добровільній основі [2].

Треба зазначити, що КСВ не має загальноприйнятого визначення. Кожна організація, підприємство та науковець має власне уявлення щодо сутності та практичної реалізації КСВ.

Корпоративна соціальна відповідальність є інструментом, за допомогою якого підприємства регулюють вплив своєї діяльності на суспільство та затверджують свої принципи і цінності як у рамках своїх власних внутрішніх методів і процесів, так і у взаємовідносинах з іншими учасниками. КСВ є добровільною ініціативою, яка здійснюється на базі підприємств і охоплює заходи, які вважаються такими, що виходять за рамки вимог, що пред'являються відповідно до закону [3].

На нашу думку, КСВ – це конкурентна перевага успішно функціонуючого підприємства, завдяки якій

невиробничі витрати підприємства примножують його ринкову вартість за рахунок колективного інтелектуального капіталу та гудвілу, конкурентоспроможність продукції, послуг і сприяють вирішенню соціальних, екологічних та економічних проблеми суспільства.

Отже, необхідною умовою задля розробки та здійснення КСВ підприємством є:

- ✦ прибутковість підприємства;
- ✦ наявність коштів після виконання податкових зобов'язань;
- ✦ орієнтованість на довгострокове функціонування та розвиток підприємства;
- ✦ розуміння об'єктивної необхідності вирішення соціальних, екологічних та економічних проблем суспільства.

Аналізуючи показники діяльності суб'єктів господарювання у 2011 р., можна зробити висновки, що серед суб'єктів господарювання найбільш питомо вагу складають фізичні особи-підприємці – 79,6%, а підприємств лише 20,4% (з них 19,1% – малі підприємства). Отже, 1,3% суб'єктів господарювання, або 6,3% загальної кількості підприємств, мають потенційну можливість здійснювати КСВ (це великі та середні підприємства, у яких до того ж найбільша кількість найманих і зайнятих працівників). Саме великі та середні підприємства реалізують 82,52% всього обсягу продукції (робіт, послуг). Загалом збільшення питомої ваги підприємств з 16,0% у 2010 р. до 20,4% у 2011 р. відбулося за рахунок малих підприємств, що з точки зору розвитку КСВ в Україні не є суттєвим. Саме тому в подальшому дослідженні треба враховувати дані великих і середніх підприємств (табл. 1).

Аналіз фінансових результатів до оподаткування показав, що в 2011 р. 65,1% загальної кількості підприємств одержали прибуток, з них: 69,9% – великі підприємства та 67,3% – середні. Фінансові результати до оподаткування великих підприємств у 4 рази більші, ніж у середніх підприємств. Найвищі показники спостерігаються у промисловості; оптовій торгівлі та посередництві в оптовій торгівлі; сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві. Щодо регіонального розташування, то найбільша сумарна частка великих і середніх підприємств загальної кількості підприємств держави спостерігається у Чернігівській, Черкаській та Житомирській областях. Зокрема, найбільша частка великих підприємств у Донецькій, Полтавській, Волинській та Дніпропетровській областях.

Таким чином, лише невелика кількість підприємств мають потенційну можливість здійснювати КСВ. Найкращі фінансові результати підприємств у видах економічної діяльності, які використовують природні ресурси країни. Регіональне розташування великих і середніх підприємств сприятиме розвитку як розвинених регіонів, так й економічно не розвинених областей у разі реалізації корпоративної соціальної відповідальності підприємствами. Враховуючи вищезазначене, на нашу думку, підприємства саме цих галузей повинні активно впроваджувати заходи у сфері охорони навколишнього середовища у рамках КСВ.

Основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання [4]

Показник, рік	У тому числі				
	підприємства	з них			фізичні особи-підприємці
		великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	
Кількість суб'єктів господарювання, у % до загальної кількості суб'єктів					
2010	16,0	0,1	0,9	15,0	84,0
2011	20,4	0,1	1,2	19,1	79,6
Кількість зайнятих працівників, у % до загальної кількості зайнятих працівників					
2010	73,9	41,5	31,5	27,0	26,1
2011	76,7	43,3	30,1	26,6	23,3
Кількість найманих працівників, у % до загальної кількості найманих працівників					
2010	88,6	42,2	32,0	25,8	11,4
2011	88,1	43,8	30,4	25,8	11,9
Обсяг реалізованої продукції, (робіт, послуг), % до загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг)					
2010	93,6	48,7	36,9	14,4	6,4
2011	95,0	51,2	35,6	13,1	5,0

Попри існуючі труднощі в сучасних умовах, КСВ як напрямок філософії бізнесу набуває стрімкого розвитку в Україні. Успішні великі підприємства прагнуть забезпечити своїх співробітників гідними умовами праці, конкурентною заробітною платою, соціальними гарантіями відповідно до чинного законодавства, високим рівнем охорони праці та здоров'я, комфортними умовами на робочих місцях і широкими можливостями для професійної самореалізації. Тобто на більшості підприємств КСВ має схожу мету та реалізується на однакових принципах. Але у кожного підприємства є свої пріоритетні напрямки КСВ залежно від галузевої спрямованості, що, на нашу думку, є найактуальнішим.

Яскравим прикладом для наслідування іншими великими та середніми підприємствами споріднених галузей є досвід корпорації «Індустріальний Союз Донбасу» (ІСД). Це одна з найбільших транснаціональних металургійних компаній, провідний виробник сталі в регіоні Центральної та Східної Європи. Керівництво ІСД усвідомлює відповідальність за свій вплив на суспільство і реалізує свою стратегію з корпоративної соціальної відповідальності з 2005 р. У 2008 р. Корпорація ІСД вступила до Альянсу бізнес-компаній, які беруть активну участь у боротьбі з ВІЛ/СНІДом, туберкульозом, малярією, і стала членом Глобального Договору ООН.

Досліджуючи загальносуспільний аспект функціонування корпорації, діяльність якої базується на безпосередньому використанні природних ресурсів, треба зауважити неминучий згубний вплив на навколишнє середовище. На нашу думку, ключовою ідеєю в стратегії КСВ підприємства має бути розуміння, що витрати у сфері охорони навколишнього середовища – це інвестиції у подальший розвиток підприємства. Так у 2010 р. освоєння кисневого блоку на ПАТ «Алчевський металургійний комбінат» дозволило заощадити 166 млн квтч електроенергії, економічний ефект цього заходу склав 98 млн грн. А інвестиції в модернізацію в розмірі 21,6 млрд грн сприяли

зниженню викидів в атмосферу на 80% на одиницю виробленої продукції [5]. Безумовно, модернізація також сприяла зростанню конкурентоспроможності продукції, покращенню стану здоров'я, працездатності робітників підприємства та загалом репутації корпорації.

Значним досягненням у реалізації КСВ можна відзначити показник середньої заробітної плати на комбінатах Корпорації «ІСД», який на 360 – 420% вищий за мінімальну заробітну плату в Україні. Враховуючи кількість співробітників – 40 тис. осіб, КСВ корпорації сприяє поліпшенню добробуту її працівників та збільшенню середнього класу в країні. Ефективність корпоративної соціальної відповідальності корпорації у трудових відносинах підтверджується також показником плинності кадрів, який в 2009 р. становив 2,9%, а в 2010 і 2011 рр. – 2,7% [5].

Прикладом практики КСВ серед підприємств – виробників споживчих товарів є компанія Carlsberg Ukraine, яка займає другу позицію на ринку пива України. До її складу входить три заводи, на яких працює близько 3500 співробітників. Виробнича потужність компанії складає 1 270 млн л пива в рік. Портфель компанії створюють такі локальні торгові марки, як «Славутич», «Славутич ІСЕ», «Львівське», «Арсенал», «Квас Тарас», а також міжнародні бренди Carlsberg, Tuborg, «Балтика», Holsten, Corona, Negra Modelo, Zatecky Gus, Guinness, Kilkenny, Harp, Warsteiner і сидр Somersby.

Враховуючи особливість продукції Carlsberg Ukraine, особливе місце в КСВ компанії займають маркетингові комунікації. Усвідомлюючи негативний вплив від споживання алкоголю на неповнолітніх, підприємство вживає заходи щодо сприяння зниженню споживання підлітками алкогольних напоїв. Так, у 2010 – 2011 рр. компанія спільно з Асоціацією виробників пива «Укрпиво» реалізувала масштабний проект «Споживай відповідально». Проект був направлений як на споживачів так й на продавців. Згідно з внутрішньою маркетинговою політикою, вік всіх акторів, що знімаються в

рекламних роликах, перевищує 25 років, або вже повнолітні актори виглядають старше вказаного віку. Такий підхід до комунікацій спрямований в першу чергу на те, щоб просувати продукцію компанії тільки серед дорослого населення.

Значним кроком у врегулюванні згубного впливу продукції Carlsberg Ukraine є те, що корпорація спільно з іншими ключовими гравцями пивного ринку, Всеукраїнською рекламною коаліцією, Індустріальним телевізійним комітетом, Асоціацією правників та асоціацією «Укрпиво» в 2011 р. підписала «Положення про систему саморегулювання комерційних комунікацій». Згідно з даним документом вводяться такі обмеження:

- ✦ недопущення пропаганди зловживання пивом;
- ✦ обмеження, пов'язані з вживанням пива неповнолітніми;
- ✦ обмеження, пов'язані з керуванням транспортними засобами нетверезими водіями;
- ✦ обмеження, пов'язані з медичними аспектами;
- ✦ обмеження, пов'язані з вмістом алкоголю;
- ✦ обмеження, пов'язані з якістьми і здібностями споживачів;
- ✦ обмеження щодо спонсорства заходів, організованих для неповнолітніх;
- ✦ обмеження щодо просування продукції шляхом дегустації неповнолітніми [6].

Треба відзначити, що Carlsberg Ukraine належить до данської пивоварної Групи Carlsberg. Саме завдяки цьому, на нашу думку, КСВ української компанії відповідає європейським стандартам.

Ще одним прикладом корпоративної соціальної відповідальності, метою якої є зменшення негативного впливу наданих послуг на суспільство є послуги мобільного зв'язку. «Київстар» – один з найбільших операторів на ринку мобільного зв'язку, один з найкращих брендів в Україні. За даними щорічного дослідження компанії Ericsson, мережа мобільного зв'язку «Київстар» є однією з найкращих у Європі і охоплює всі великі та малі міста України, а також понад 28 тис. сільських населених пунктів.

Мережа широкопasmового Інтернету (послуга «Домашній Інтернет») функціонує у 138 містах України. «Київстар» є лідером на ринку мобільного Інтернету та одним з найбільших провайдерів фіксованого Інтернету: обслуговує понад 6,6 млн користувачів мобільного та 0,5 млн користувачів фіксованого Інтернету [7, с. 72].

Корпоративна соціальна відповідальність «Київстар» – це ведення бізнесу в гармонії із суспільством, добровільно взяті зобов'язання компанії та активна участь у соціальному і економічному розвитку України [8]. Тому активно розвиваючи послуги з доступу до мобільного та фіксованого Інтернету, компанія відповідально визначила не лише переваги для бізнесу, а й ризики, які можуть виникнути для потенційних клієнтів, особливо найменших користувачів інтернет-послуг.

У 2009 р. «Київстар» спільно з Інститутом соціології НАН України здійснила перше в Україні дослідження щодо суспільного ставлення до питання безпеки в інтернеті. За результатами виявилось, що близько 28%

дітей, побачивши в Мережі рекламу алкоголю або тютюну, хоч раз спробували їх купити, 11% – намагалися купити наркотики. Крім того, 22% дітей періодично потрапляють на сайти для дорослих, 17% – погоджуються повідомити особисту інформацію в он-лайн [7, с. 72].

Проведені дослідження продемонстрували наявність актуальної соціальної проблеми, яка стрімко стає все більш масштабною з огляду на високу швидкість розвитку мобільного та фіксованого Інтернету в Україні.

У 2009 р. «Київстар» ініціював довгострокову соціальну програму «Безпека дітей в інтернеті», спрямовану на формування культури безпечної онлайн-поведінки серед українських дітей і дорослих.

Перш за все, «Київстар» урегулював питання продажу «дорослого» контенту, азартних онлайн-ігор, реклами тютюну та алкоголю на власних web і war-ресурсах, добровільно відмовившись від значного обсягу потенційного прибутку. Крім того, телеком-оператор зобов'язав дотримуватися цих правил і контент-провайдерів, підписавши відповідні вимоги у договорах з усіма партнерами.

Спільно з Інститутом психології ім. Г. С. Костюка НАПН України у 2010 р. «Київстар» видав перший в Україні науково обґрунтований посібник для батьків «Діти в інтернеті: як навчити безпеці у віртуальному світі». Посібник було рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України для використання в школах.

Розвиваючи послугу з доступу до фіксованого Інтернету, «Київстар» підписав у 2011 р. Меморандум про співпрацю з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України. У межах партнерських домовленостей компанією розпочато програму інтернетизації українських шкіл для надання учням безпечного доступу до сучасних навчальних інформаційних ресурсів Мережі. У межах цієї програми послуги Інтернету надаються безкоштовно, але стає зрозумілим, що цей захід – ефективна інвестиція у рекламу та репутацію компанії.

Можна зробити висновок, що корпоративна соціальна відповідальність – це, свого роду, добровільна, усвідомлена плата підприємства за використання ресурсів чи негативні наслідки через виробництво, споживання продукції чи послуг; а також інвестиція у подальший розвиток підприємства завдяки розширенню ринків збуту, збільшенню обсягів реалізованої продукції.

Світовим орієнтиром щодо впровадження відповідальної громадянської позиції корпорацій є Глобальний договір ООН, до якого вже приєдналися учасники більш ніж із 100 країн світу. Його мета – популяризація та залучення корпорацій у вирішенні глобальних проблем суспільства.

Глобальний договір своїм першочерговим завданням вважає демонстрацію і забезпечення соціальної легітимності бізнесу та ринків. Наголошує, що ділова практика, яка спирається на універсальні принципи, сприяє більшій стійкості, справедливості і презентабельності глобального ринку і сприяє формуванню успішних і процвітаючих суспільств.

Діяльність учасників договору ґрунтується на добровільній ініціативі ведення чесного, прозорого бізнесу, надання публічної звітності та дотримання 10 принципів Глобального договору у сферах прав людини, трудових відносин, охорони навколишнього середовища та боротьби з корупцією, а саме:

Права людини:

- ✦ ділові кола повинні підтримувати та поважати захист проголошених на міжнародному рівні прав людини;
- ✦ ділові кола не повинні бути причетними до порушень прав людини.

Трудові відносини:

- ✦ ділові кола повинні підтримувати свободу об'єднання та реальне визнання права на укладення колективних договорів;
- ✦ ділові кола повинні виступати за ліквідацію всіх форм примусової та обов'язкової праці;
- ✦ ділові кола повинні виступати за повне викорінення дитячої праці;
- ✦ ділові кола повинні виступати за ліквідацію дискримінації у сфері праці та зайнятості.

Навколишнє середовище:

- ✦ ділові кола повинні підтримувати підхід до екологічних питань, заснований на принципі обачливості;
- ✦ ділові кола повинні вживати ініціативи, спрямовані на підвищення відповідальності за стан навколишнього середовища;
- ✦ ділові кола повинні сприяти розвитку та поширенню екологічно безпечних технологій.

Протидія корупції:

- ✦ ділові кола повинні протистояти всім формам корупції, включаючи хабарництво [5].

Безумовно, дотримання цих основних принципів та втілення їх у корпоративну стратегію, корпоративну

культуру ведення відповідального та інноваційного бізнесу сприятиме активному вирішенню соціальних, економічних, екологічних проблем суспільства та сталому розвитку регіонів. На нашу думку, механізм ефективного функціонування корпоративної соціальної відповідальності в економічній системі держави можна відобразити у такій схемі (рис. 1).

Схема концепції функціонування КСВ в економічній системі суспільства має три ключові суб'єкти, а саме: держава, підприємство та працівник. У процесі взаємозв'язку цих суб'єктів виникають прямі та зворотні зв'язки, які створюють замкнутий ланцюг взаємовигідного функціонування. Це, у свою чергу, створює синергетичний ефект в процесі вирішення соціальних, економічних та екологічних проблем суспільства.

ВИСНОВКИ

Розглянута практика реалізації корпоративної соціальної відповідальності свідчить про актуальність, необхідність і результативність нової політики ведення бізнесу.

Корпоративна соціальна відповідальність – конкурентна перевага успішно функціонуючого підприємства, завдяки якій невиробничі витрати підприємства примножують його ринкову вартість за рахунок колективного інтелектуального капіталу та гудвілу, конкурентоспроможність продукції, послуг, і сприяють вирішенню соціальних, екологічних та економічних проблеми суспільства.

У сучасних умовах в Україні потенційну можливість здійснювати КСВ мають лише великі підприємства з найбільш прибуткових видів економічної діяльності, які так чи інакше негативно впливають на навколишнє середовище чи суспільство.

Регіональне розташування великих і середніх підприємств сприятиме розвитку як розвинених регіонів, так й економічно не розвинених областей у разі реалізації корпоративної соціальної відповідальності підприємствами.

Рис. 1. Схема концепції функціонування КСВ в економічній системі суспільства

На етапі становлення та розвитку цього явища необхідна підтримка держави. Соціально відповідальні дії підприємства не завжди економічно вигідні, принаймні в короткостроковій перспективі. Тому в інтересах держави закріплення ринкових стимулів для КСВ шляхом організації державних закупівель та інвестицій.

Наступним кроком у розвитку корпоративної соціальної відповідальності завдяки поширенню позитивного досвіду великих підприємств може бути створення потенціалу для впровадження КСВ у діяльність посередників, середнього та малого бізнесу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Корпоративная социальная ответственность: от европейского эталона к белорусским реалиям [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://isefi.by>
2. Commission of the European Communities. Green Paper [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu>
3. Инициатива ИнФокус по корпоративной социальной ответственности (КСО): стратегические ориентиры [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.ilo.org>
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. United Nations. Global Compact [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unglobalcompact.org/>

6. Звіт із КСВ 2010 – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.carlsbergukraine.com>
7. Практики КСВ в Україні 2012 / Під ред. М. А. Саприкіної ; Центр «Розвиток КСВ». – К., 2012. – 126 с.
8. Соціальна відповідальність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kyivstar.ua>

PREFERENCES

- “Commission of the European Communities. Green Paper” <http://eur-lex.europa.eu>
- “Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy” [State Statistics Service of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- “Initsiativa InFokus po korporativnoy sotsialnoy otvetstvennosti (KSO): strategicheskie orientiry” [Infocus initiative on corporate social responsibility (CSR): strategic orientations]. <http://www.ilo.org>
- “Korporativnaia sotsialnaia otvetstvennost: ot evropeyskogo etalona k belorusskim realiiam” [Corporate social responsibility: from the European reference to the Belarusian realities]. <http://isefi.by>
- Praktyky KSV v Ukraini 2012 [CSR Practices in Ukraine in 2012]. Kyiv: Tsentr Rozvytok KSV, 2012.
- “Sotsialna vidpovidalnist” [Social Responsibility]. <http://www.kyivstar.ua>
- “United Nations. Global Compact” <http://www.unglobalcompact.org/>
- “Zvit iz KSV 2010 – 2011” [CSR Report 2010 - 2011]. <http://www.carlsbergukraine.com>

УДК 331.22

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО КОНСТРУЮВАННЯ КОМПЕНСАЦІЙНОГО ПАКЕТА: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

ЦИМБАЛЮК С. О.

УДК 331.22

Цимбалюк С. О. Аналіз наукових підходів до конструювання компенсаційного пакета: теоретико-прикладні аспекти

У статті розглянуто теоретичні та методологічні питання надання найманим працівникам компенсаційного пакета. Досліджено наукові погляди на конструкцію компенсаційного пакета. На основі узагальнення розглянутих поглядів різних вчених виокремлено підходи до формування набору компенсацій. Перший підхід – до компенсацій належать грошові винагороди; другий – матеріальні (грошові й негрошові) винагороди; третій – матеріальні та нематеріальні винагороди; четвертий – частина благ соціального характеру. Обґрунтовано, що саме третій підхід до конструювання пакета компенсацій забезпечує комплексний підхід до формування системи винагород і відповідає сучасним трендам у практиці економічної діяльності та системі соціально-трудових відносин.

Ключові слова: компенсація, компенсаційний пакет, заробітна плата, винагорода, соціальні блага.

Табл.: 2. **Бібл.:** 18.

Цимбалюк Світлана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: cymso@ukr.net

УДК 331.22

Цимбалюк С. А. Анализ научных подходов к конструированию компенсационного пакета: теоретико-прикладные аспекты

В статье рассмотрены теоретические и методологические вопросы предоставления наемным работникам компенсационного пакета. Исследованы научные взгляды на конструкцию компенсационного пакета. На основе обобщения взглядов различных ученых выделены подходы к формированию набора компенсаций. Первый подход – к компенсациям принадлежат денежные вознаграждения, второй – материальные (денежные и неденежные) вознаграждения, третий – материальные и нематериальные вознаграждения, четвертый – часть благ социального характера. Обосновано, что именно третий подход к конструированию пакета компенсаций обеспечивает комплексный подход к формированию системы вознаграждений и соответствует современным трендам в практике экономической деятельности и системе социально-трудовых отношений.

Ключевые слова: компенсация, компенсационный пакет, заработная плата, вознаграждение, социальные блага.

Табл.: 2. **Библ.:** 18.

Цимбалюк Светлана Александровна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра управления персоналом и экономики труда, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)
E-mail: cymso@ukr.net

UDC 331.22

Tsymbalyuk S. A. Analysis of Scientific Approaches to Construction of a pay Package: Theoretical and Applied Aspects

The article considers theoretical and methodological issues of providing employees with a pay package. It studies scientific views on a construction of a pay package. Having generalised views of different scientists we specified approaches to formation of a set of compensations. The first approach – compensations include money remuneration, second – tangible (money and not money) remuneration, third – tangible and intangible remuneration, and fourth – benefits of the social character. We justify that namely the third approach to construction of the pay package ensures a complex approach to formation of a system of remuneration and corresponds with modern trends in the practice of economic activity and system of socio-labour relations.

Key words: compensation, pay package, wage, remuneration, social welfare.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 18.

Tsymbalyuk Svetlana A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Human Resource Management and Labour Economics, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)
E-mail: cymso@ukr.net

На етапі становлення та розвитку цього явища необхідна підтримка держави. Соціально відповідальні дії підприємства не завжди економічно вигідні, принаймні в короткостроковій перспективі. Тому в інтересах держави закріплення ринкових стимулів для КСВ шляхом організації державних закупівель та інвестицій.

Наступним кроком у розвитку корпоративної соціальної відповідальності завдяки поширенню позитивного досвіду великих підприємств може бути створення потенціалу для впровадження КСВ у діяльність посередників, середнього та малого бізнесу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Корпоративная социальная ответственность: от европейского эталона к белорусским реалиям [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://isefi.by>
2. Commission of the European Communities. Green Paper [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu>
3. Инициатива ИнФокус по корпоративной социальной ответственности (КСО): стратегические ориентиры [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.ilo.org>
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. United Nations. Global Compact [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unglobalcompact.org/>

6. Звіт із КСВ 2010 – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.carlsbergukraine.com>
7. Практики КСВ в Україні 2012 / Під ред. М. А. Саприкіної ; Центр «Розвиток КСВ». – К., 2012. – 126 с.
8. Соціальна відповідальність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kyivstar.ua>

PREFERENCES

- “Commission of the European Communities. Green Paper” <http://eur-lex.europa.eu>
- “Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy” [State Statistics Service of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- “Initsiativa InFokus po korporativnoy sotsialnoy otvetstvennosti (KSO): strategicheskie orientiry” [Infocus initiative on corporate social responsibility (CSR): strategic orientations]. <http://www.ilo.org>
- “Korporativnaia sotsialnaia otvetstvennost: ot evropeyskogo etalona k belorusskim realiiam” [Corporate social responsibility: from the European reference to the Belarusian realities]. <http://isefi.by>
- Praktyky KSV v Ukraini 2012 [CSR Practices in Ukraine in 2012]. Kyiv: Tsentr Rozvytok KSV, 2012.
- “Sotsialna vidpovidalnist” [Social Responsibility]. <http://www.kyivstar.ua>
- “United Nations. Global Compact” <http://www.unglobalcompact.org/>
- “Zvit iz KSV 2010 – 2011” [CSR Report 2010 - 2011]. <http://www.carlsbergukraine.com>

УДК 331.22

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО КОНСТРУЮВАННЯ КОМПЕНСАЦІЙНОГО ПАКЕТА: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

ЦИМБАЛЮК С. О.

УДК 331.22

Цимбалюк С. О. Аналіз наукових підходів до конструювання компенсаційного пакета: теоретико-прикладні аспекти

У статті розглянуто теоретичні та методологічні питання надання найманим працівникам компенсаційного пакета. Досліджено наукові погляди на конструкцію компенсаційного пакета. На основі узагальнення розглянутих поглядів різних вчених виокремлено підходи до формування набору компенсацій. Перший підхід – до компенсацій належать грошові винагороди; другий – матеріальні (грошові й негрошові) винагороди; третій – матеріальні та нематеріальні винагороди; четвертий – частина благ соціального характеру. Обґрунтовано, що саме третій підхід до конструювання пакета компенсацій забезпечує комплексний підхід до формування системи винагород і відповідає сучасним трендам у практиці економічної діяльності та системі соціально-трудових відносин.

Ключові слова: компенсація, компенсаційний пакет, заробітна плата, винагорода, соціальні блага.

Табл.: 2. **Бібл.:** 18.

Цимбалюк Світлана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: cymso@ukr.net

УДК 331.22

Цимбалюк С. А. Анализ научных подходов к конструированию компенсационного пакета: теоретико-прикладные аспекты

В статье рассмотрены теоретические и методологические вопросы предоставления наемным работникам компенсационного пакета. Исследованы научные взгляды на конструкцию компенсационного пакета. На основе обобщения взглядов различных ученых выделены подходы к формированию набора компенсаций. Первый подход – к компенсациям принадлежат денежные вознаграждения, второй – материальные (денежные и неденежные) вознаграждения, третий – материальные и нематериальные вознаграждения, четвертый – часть благ социального характера. Обосновано, что именно третий подход к конструированию пакета компенсаций обеспечивает комплексный подход к формированию системы вознаграждений и соответствует современным трендам в практике экономической деятельности и системе социально-трудовых отношений.

Ключевые слова: компенсация, компенсационный пакет, заработная плата, вознаграждение, социальные блага.

Табл.: 2. **Библ.:** 18.

Цимбалюк Светлана Александровна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра управления персоналом и экономики труда, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)
E-mail: cymso@ukr.net

UDC 331.22

Tsymbalyuk S. A. Analysis of Scientific Approaches to Construction of a pay Package: Theoretical and Applied Aspects

The article considers theoretical and methodological issues of providing employees with a pay package. It studies scientific views on a construction of a pay package. Having generalised views of different scientists we specified approaches to formation of a set of compensations. The first approach – compensations include money remuneration, second – tangible (money and not money) remuneration, third – tangible and intangible remuneration, and fourth – benefits of the social character. We justify that namely the third approach to construction of the pay package ensures a complex approach to formation of a system of remuneration and corresponds with modern trends in the practice of economic activity and system of socio-labour relations.

Key words: compensation, pay package, wage, remuneration, social welfare.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 18.

Tsymbalyuk Svetlana A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Human Resource Management and Labour Economics, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)
E-mail: cymso@ukr.net

Теорія і практика розподільних відносин знаходиться під пильною увагою науковців і практиків. Незважаючи на значні наукові здобутки, у теоретико-методологічному плані є величезний пласт проблем і невирішених питань, що потребують додаткових фундаментальних досліджень. Треба відзначити посилення інтересу і науковців, і практиків до термінів «компенсаційна політика», «компенсації», «компенсаційний пакет». Разом з тим їх природа та сутність залишаються малодослідженими. Потребує уточнення понятійний апарат щодо різних винагород і благ, які одержує найманий працівник у результаті виконання певної трудової функції на підприємстві.

Питанням формування системи винагород, матеріальної мотивації та організації заробітної плати присвячено чимало праць зарубіжних і вітчизняних науковців. З-поміж зарубіжних авторів, які займалися дослідженням теоретичних і прикладних аспектів формування систем винагород, треба виокремити М. Армстронга, Дж. Мілковича, Е. Лоулер, Дж. Ньюман, Т. Стівенс, Дж. Тропмена, Р. Хендерсона, М. Хемел, Р. Хенімена та ін.

Різні теоретичні та прикладні аспекти матеріальної мотивації та організації заробітної плати викладено в працях вітчизняних вчених: О. Грішної, В. Данюка, Т. Кир'ян, А. Колота, Г. Кулікова, В. Лагутіна, Е. Ліба-

наної, Н. Лук'янченко, О. Новікової, І. Петрової та ін. Ці проблеми досліджували також вчені країн СНД: Л. Абалкін, І. Алієв, Л. Бабиніна, В. Бобков, Н. Волгін, Б. Генкін, В. Гімпельсон, Н. Горелов, Ю. Кокін, Р. Колоцова, Б. Мазманова, Ю. Одегов, А. Рофе, М. Сорокіна, Р. Яковлев та ін. Прикладним питанням розроблення компенсаційного пакета присвячені праці вчених і практиків: С. Бабіна, Л. Бабиніної, О. Бодрової, І. Поварича, А. Соснового, А. Федченко та ін.

Дослідження теоретико-методологічних аспектів компенсаційної політики передбачає з'ясування конструкції компенсаційного пакета та винагород, що його формують. Аналіз наукових праць показав, що відсутня єдність у поглядах учених щодо *конструкції компенсаційного пакета, переліку форм компенсацій, що їх одержує найманий працівник у результаті виконання певної трудової функції на конкретному підприємстві*, відсутні також узагальнення наявних поглядів і належне теоретико-методологічне обґрунтування власних підходів.

Метою роботи є аналіз наукових поглядів на конструкцію пакета компенсацій, виокремлення підходів та обґрунтування власної позиції щодо формування набору компенсацій.

Погляди різних вчених на конструкцію пакета компенсацій наведено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Погляди різних вчених на конструкцію пакета компенсацій

Учені	Перелік компенсацій
1	2
С. Рогерс, С. Макотті	<i>Грошові виплати</i> , які здійснює роботодавець працівникові за надані послуги (зокрема, час, зусилля, навички). Вони включають постійні та змінні виплати [17, с. 6]
Р. Хенімен	Основна заробітна плата, плата за заслуги, заохочення (грошові премії за результати праці), заохочення за виконання нових робіт, оплата залежно від стажу роботи в організації [15, с. 3]
С. Гросс, Г. Фрідман	Основна заробітна плата, короткострокові та довгострокові заохочення [13, с. 7 – 12]
С. Каплан	Основна заробітна плата, щорічні заохочувальні винагороди, довготермінові грошові винагороди, програми участі в акціонерному капіталі, одноразові премії, винагороди за участь в проектах, цільові програми для співробітників, бонуси за особисті заслуги [16, с. 16]
Дж. Мілкович, Дж. Ньюман	<i>Усі форми фінансових доходів, матеріальних послуг і благ, які працівники одержують у процесі трудових відносин</i> . Сумарні компенсаційні виплати включають грошові компенсаційні виплати (базова ставка, заслуги/вартість життя, короткострокова і довгострокова системи заохочень) та пільги (захищеність доходу, робота/життя, допомога) [6, с. 25 – 26]
Р. Хендерсон	<i>Усі винагороди, які можна класифікувати як монетарну чи натуральну оплату</i> . Компенсаційна система (пакет компенсацій) включає плату за роботу та продуктивність, продовження виплат у разі настання непрацездатності, відтермінований дохід, охорона здоров'я, від нещасного випадку, зобов'язання, плата за неробочий час, продовження виплат у разі втрати роботи, продовження виплат на чоловіка (сім'ю), оплата, еквівалентна доходу (автомобілі і кредитні карти компанії, субсидування послуг і організації харчування, піклування про дітей) [11, с. 83, 85]
Л. Бабиніна	<i>Прямі компенсації</i> (базова заробітна плата; стимулювальні виплати; компенсаційні виплати); <i>непрямі компенсації</i> (виплати з обов'язкового соціального страхування; гарантії, компенсації, доплати згідно з ТК РФ); <i>додаткові соціальні виплати і пільги, понад установлені законодавством</i> [3, с. 36]
Т. Соломанідіна, В. Соломанідін	<i>Матеріальні винагороди разом з благами та привілеями</i> [9, с. 208]
І. Поварич, С. Бабін, С. Бабіна	<i>Усі винагороди фінансового характеру</i> , тобто такі, що можуть бути оцінені в грошовому вираженні, і які одержує працівник від роботодавця протягом існування між ними соціально-трудова відносин. Компенсації включають компенсації за заслуги, компенсації за результати, компенсації соціального характеру, компенсації, пов'язані з розвитком людського капіталу, компенсація витрат, зумовлених трудовою діяльністю [8]

1	2
Дж. Троппен	Основна заробітна плата; збільшення оплати, тобто будь-які разові виплати, навіть якщо здійснюються через регулярні проміжки часу (приміром, оплата роботи в надурочний час); непряма оплата (бенефіти); організаційно-технічне забезпечення (обладнання, робочий одяг тощо); додаткові специфічні блага (будь-що від аксесуарів до знижок на продукцію компанії для співробітників); можливості для посадового просування та підвищення відповідальності; можливості для професійного зростання; моральна винагорода, емоційне задоволення від самої роботи та оточення (людей); якість життя, можливість одержати інші важливі переваги (розташування роботи поблизу дому, гнучкий графік тощо); будь-яка інша унікальна перевага, яку працівник хоче мати на робочому місці [18, с. 30]
М. Хемел	<i>Зовнішні (прямі та непрямі) і внутрішні винагороди</i> , які використовує організація для компенсації своїм працівникам. Прямі винагороди включають грошові компенсації, зокрема основну заробітну плату та плату за результати. Непрямі (негрошові) винагороди – вигоди, які захищають доходи працівників або поліпшують їхній життєвий рівень. Внутрішні винагороди включають можливості для особистісного та професійного зростання, якість трудового життя, задоволення роботою, відчуття належності, свобода дій та ін. [14, с. 3]
І. Алієв, Н. Горелов	<i>Компенсаційні винагороди</i> , до яких належать усі матеріальні виплати (плата за роботу і продуктивність, продовження виплат у разі непрацездатності, відтермінований дохід, охорона здоров'я від нещасного випадку, зобов'язання, оплата за неробочий час, продовження виплат у разі втрати здоров'я, продовження виплат на чоловіка (сім'ю), оплата, еквівалентна доходу), та <i>некомпенсаційні, тобто нематеріальні, винагороди</i> (підвищення соціального статусу, почуття власної гідності та задоволення від виконаної роботи, неформальне визнання та ін.) [2, с. 261]
А. Федченко	<i>Внутрішні та зовнішні компенсації</i> : прямі і непрямі матеріальні компенсації і нематеріальні винагороди. Внутрішні компенсації орієнтовані на задоволення духовних потреб працівника (задоволеність виконаною роботою, її змістом, залучення до прийняття рішень тощо). Прямі матеріальні компенсації включають заробітну плату, премії за виконання робіт, премії до свят, участь в прибутках, право на купівлю акцій та ін.; непрямі матеріальні компенсації – страхування, різні форми обслуговування, оплату членства в престижних клубах, користування автомобілем; пряма нематеріальна винагорода – оцінка керівництвом внеску в успіхи організації, порівняння власного результату з результатами інших працівників; непряма нематеріальна винагорода – візитні картки, інші відзнаки [10, с. 115]
І. Новак	Форми відшкодування особистих витрат, пов'язаних із роботою (на мобільний зв'язок, транспорт, оренду або придбання житла в іншому місті та ін.) [7, с. 7]
С. Мельник, В. Матросов, Д. Чумаков	Форми відшкодування особистих витрат (матеріальних, фізичних, моральних), які пов'язані з роботою і безпосередньо стосуються трудової діяльності людини [5, с. 76 – 82]

Окремі науковці до системи компенсацій включають лише грошові винагороди. С. Рогерс і С. Макотті зазначають, що компенсації – це грошові виплати, які здійснює роботодавець працівникові за надані послуги (зокрема, час, зусилля, навички). Вони включають постійні та змінні виплати, що залежать від рівня виконання. Окрім компенсацій, вчені розглядають такі винагороди: блага (бенефіти), допомога у досягненні успіху на роботі та в особистісному житті, досягнення результатів і визнання, можливості для професійного і кар'єрного зростання [17, с. 6].

Подібний погляд на систему компенсацій мають Р. Хенімен, С. Гросс, Г. Фрідман та С. Каплан. Перелік винагород, що належать до компенсацій, згідно з позицією Р. Хенімена, наведено у табл. 1. Крім компенсацій, учений розглядає в структурі сукупної винагороди блага та умови для особистісного зростання. До благ належить оплата за роботу в шкідливих умовах праці та у разі хвороби, оплата відпусток та невідпрацьованого часу, виплати у разі звільнення залежно від стажу роботи [15, с. 3]. Як бачимо, погляд Р. Хенімена на компенсації, так само як і на блага, є спрощеним.

У контексті розвитку стратегії сукупної винагороди С. Каплан розглядає, крім системи компенсацій (див. табл. 1), блага, навчання та розвиток, робоче середовище [16, с. 16].

Якщо провести паралелі зі структурою заробітної плати¹ і компенсаціями, що їх виокремлюють С. Рогерс, С. Макотті, С. Гросс, Г. Фрідман та Р. Хенімен, то компенсації є вужчим поняттям, аніж заробітна плата, і включають лише основну заробітну плату, премії та окремі доплати й надбавки. С. Каплан до компенсацій відносить також програми участі в акціонерному капіталі та одноразові винагороди. Для розглянутих поглядів на систему компенсацій (С. Рогерс, С. Макотті, Р. Хенімен, С. Гросс, Г. Фрідман, С. Каплан) характерним є те, що блага, виплати і заохочення соціального характеру не входять до системи компенсацій.

Згідно з поглядами частини авторів до компенсацій належать усі матеріальні виплати та винагороди, які надає роботодавець найманим працівникам. Американські вчені Дж. Мілкович і Дж. Ньюман зазначають, що до компенсаційних виплат належать усі форми фінансових доходів, матеріальних послуг і благ, які працівники одержують у процесі трудових відносин [6, с. 25]. На думку вчених, сумарні компенсаційні виплати включають грошові компенсаційні виплати та пільги (див. табл. 1). Крім сумарних компенсаційних виплат, автори виокремлюють

¹ Згідно з Інструкцією зі статистики заробітної плати, затвердженою наказом Державного комітету статистики України від 13 січня 2004 року № 5.

відносні доходи, зокрема визнання і статус, гарантію зайнятості, цікаву роботу, можливості навчатися. Сумарні компенсаційні виплати та відносні доходи складають сумарні доходи за роботу [6, с. 26].

Зазначимо, що підхід Дж. Мілковича та Дж. Ньюман залишається спрощеним, хоча автори наводять ширший перелік виплат, винагород і заохочень, ніж згідно з розглянутими раніше підходами інших авторів. Крім того, такий підхід до розгляду структури та форм винагороди за працю є неприйнятним для вітчизняної практики соціально-трудова відносин. Автори виокремлюють грошові компенсаційні виплати та пільги. Використовуючи таку термінологію, можна зробити висновки, що пільги не можуть надаватися у грошовому вигляді. Проте частина благ і заохочень (як-от: компенсація транспортних витрат, витрат на харчування тощо) може надаватися грошима. І, як бачимо, деякі з них за своїм призначенням теж є компенсаційними виплатами, причому соціального характеру.

Відомий теоретик західного компенсаційного менеджменту Р. Хендерсон зазначає, що усі винагороди, які можна класифікувати як монетарну чи натуральну оплату, складають систему компенсацій [11, с. 83]. Складові компенсаційної системи (пакета компенсацій), що їх наводить Р. Хендерсон, подано в табл. 1. Крім компенсацій, Р. Хендерсон виокремлює некомпенсаційні винагороди. Він зазначає, що фактично будь-яка діяльність, яка певним чином впливає на інтелектуальне, емоційне чи фізичне благополуччя найманого працівника, і не охоплена спеціально оговореним покриттям в рамках компенсаційної системи, є складовою системи некомпенсаційних винагород [11, с. 89 – 90]. З-поміж таких винагород Р. Хендерсон виокремлює: підвищення почуття власної гідності та задоволення від виконаної роботи, поліпшення фізичного здоров'я, підвищення інтелектуального рівня, заохочення конструктивних соціальних взаємозв'язків з колегами по роботі тощо [11, с. 90].

У результаті поглибленого аналізу некомпенсаційних вимірів Р. Хендерсон виявив тісний взаємозв'язок між компенсаційними та некомпенсаційними винагородами. Учений пише, що «на перших порах лінія поділу між цими двома головними категоріями винагород здається дуже чіткою, але незабаром ця чіткість розмивається, оскільки вони взаємодіють і заганяють прояв один одного» [11, с. 90].

Зроблений Р. Хендерсоном висновок фактично підтверджує хибність запропонованого ним поділу усіх винагород на компенсаційні та некомпенсаційні. Аналіз наповнення двох груп (компенсаційних і некомпенсаційних) винагород свідчить про те, що винагороди, охарактеризовані Р. Хендерсоном як компенсаційні, фактично є матеріальними, а некомпенсаційні – нематеріальними. А якщо виходити з теорії компенсаційних відмінностей у заробітній платі матеріальні і нематеріальні винагороди є компенсаційними.

Фактично погляди на конструкцію пакета компенсацій Дж. Мілковича і Дж. Ньюман та Р. Хендерсона є подібними. Частина російських авторів (А. Бабиніна, Т. Со-

ломанідіна, В. Соломанідін І. Поварич, С. Бабін, С. Бабіна) поділяє погляди цих учених.

А. Бабиніна розглядає компенсаційний пакет як зовнішню винагороду [3, с. 36]. Перелік винагород, що їх наводить автор у складі пакета компенсацій, подано в табл. 1. Варто зауважити, що А. Бабиніна зробила спробу імплементувати підхід західних теоретиків компенсаційного менеджменту, зокрема й прийняту в західній практиці термінологію щодо винагород, які одержує найманий працівник, у російську практику розподільних відносин. Разом з цим, на нашу думку, автору не вдалося зробити це коректно. *По-перше*, недостатньо обґрунтованим, на наш погляд, є поділ компенсацій на прямі та непрямі. *По-друге*, і в прямих компенсаціях автор виокремлює компенсаційні виплати і в непрямих – компенсації згідно з Трудовим Кодексом РФ, що вказує на відсутність чіткого розмежування автором прямих і непрямих компенсацій. *По-третє*, у спроектованій структурі компенсаційного пакета бракує премій, надбавок, виплат і винагород від участі в прибутку та акціонерному капіталі тощо. Отже, запропонований автором підхід, на нашу думку, є звуженим, оскільки не враховує усього спектру винагород, які надає роботодавець найманим працівникам.

І. Поварич, С. Бабін та С. Бабіна зазначають, що до компенсацій належать усі винагороди фінансового характеру, тобто такі, що можуть бути оцінені в грошовому вираженні, і які одержує працівник від роботодавця протягом існування між ними соціально-трудова відносин. Компенсаційний пакет можна розглядати як зовнішню форму вираження позиції роботодавця з приводу його зобов'язань щодо винагороди персоналу, які він бере на себе у соціально-трудова відносинах з працівниками [8].

Усі компенсації, що формують компенсаційний пакет, автори (І. Поварич, С. Бабін та С. Бабіна) поділяють залежно від їх функціонального призначення (див. табл. 1). Такий підхід до виокремлення форм компенсацій є корисним в контексті дослідження компенсаційної політики.

Разом з цим, на наш погляд, він не позбавлений недоліків. *По-перше*, виокремлюючи в окрему групу компенсації соціального характеру, ми свідомо визнаємо той факт, що решта компенсацій не мають соціального характеру. Разом з тим трудові відносини і соціальні відносини між роботодавцем і найманим працівником невіддільні й формують соціально-трудова відносини, а відтак, коли ми говоримо про розподільні відносини в системі соціально-трудова, то фактично усі складові системи компенсацій мають (більш чи менш виражений) соціальний характер. *По-друге*, не варто виокремлювати в окрему групу компенсацію витрат, зумовлених трудовою діяльністю, оскільки практично усі компенсації прямо чи опосередковано пов'язані з трудовою діяльністю.

Крім того, зазначимо, що фактично підхід, запропонований І. Поваричем, С. Бабіним і С. Бабіною, ще більше звужує поняття «компенсаційного пакета», оскільки до нього, на думку авторів, належать лише грошові винагороди. Якщо розглядати поняття «компенсаційний пакет» як сукупність фінансових винагород, то воно наближається до поняття «заробітна плата», хоча автори у своєму дослідженні розрізняють ці терміни.

Інші науковці до компенсаційного пакета, крім матеріальних, відносять нематеріальні винагороди. Прибічником такого підходу є автор концепції сукупної компенсації Дж. Тропмен [18, с. 30]. Дж. Тропмен підкреслює необхідність комплексного підходу до системи винагород і переорієнтації підприємств зі старої системи оплати до так званої «оновленої нової системи оплати» (авт. – англ. «new new pay»)², яку вчений представляє як «сукупну компенсацію» (авт. – англ. «total compensation») [18, с. 28 – 33]. У структурі сукупної компенсації Дж. Тропмен виокремлює десять елементів, які наведено в табл. 1.

М. Хемел теж розглядає сукупні компенсації як суму усіх прямих і непрямих компенсаційних елементів. Сукупні компенсації поділяються на зовнішні та внутрішні винагороди. Зовнішні винагороди – це ті винагороди, які є очевиднішими, як-от безпека праці чи кар'єрні можливості. Їх можна поділити на прямі винагороди, що містять грошові компенсації та непрямі винагороди, які можна класифікувати як негрошові, або вигоди, які захищають доходи працівників чи поліпшують їхній життєвий рівень. Внутрішні винагороди залежать від робочого місця й оцінюються самим працівником. Вони містять можливості для особистісного та професійного зростання, якості трудового життя, задоволення роботою, відчуття належності, свобода дій та ін. [14, с. 3].

Як бачимо, такий підхід до розгляду системи компенсацій є ширшим від розглянутих і урахує усі форми компенсацій: матеріальні (грошові та негрошові) та нематеріальні. При цьому нематеріальні винагороди автор називає внутрішніми й акцентує увагу на тому, що вони оцінюються самим працівником.

Російські вчені І. Алієв та Н. Горелов теж є прибічниками «розширеного» підходу до формування системи компенсацій. На думку вчених, схема різних видів винагород, які надає роботодавець, називається компенсаційною системою. На основі компенсаційної системи компаніями <...>, виходячи зі своїх можливостей розробляється компенсаційний пакет [2, с. 260]. У системі компенсацій І. Алієв та Н. Горелов виокремлюють компенсаційні винагороди, до яких належать усі матеріальні виплати, та некомпенсаційні, тобто нематеріальні, винагороди (див. табл. 1).

Зазначимо, що ми підтримуємо комплексний підхід до розгляду системи компенсацій, який теж поділяють російські вчені. Разом з цим, у наведеному І. Алієвим та Н. Гореловим переліку компенсаційних винагород відсутні такі складники, як основна заробітна плата, премії, доплати та надбавки, соціальні блага та винагороди, хоча ті чи ті елементи, виокремлені вченими в системі компенсацій, очевидно і характеризують виплати та винагороди, які є традиційними для російської практики.

Прибічником «розширеного» підходу до формування системи компенсацій є також російський науковець А. Федченко (див. табл. 1).

² Термін «new new pay» автор вводить для того, щоб оновити (видозмінити) запропоновану раніше Дж. Шустером і П. Зінгаєм концепцію «нової оплати праці» (авт. – англ. «new pay»).

Окремі вчені [4, с. 297; 12, с. 696] компенсаційний пакет розглядають у вузькому значенні, здебільшого у традиційному, розуміючи під цим пакетом набір компенсацій, передбачених трудовим законодавством.

Разом з тим частина науковців (насамперед, вітчизняних) додержується підходу, згідно з яким компенсації в традиційному розумінні формують поряд з іншими виплатами обов'язкового характеру «базовий соціальний пакет». Своєю чергою компенсаційний пакет містить виплати, блага та заохочення, не передбачені чинним законодавством, що мають добровільний характер. Наприклад, І. Новак використовує таке поняття як «компенсаційний соціальний пакет», виокремлює його разом з конкурентним соціальним пакетом в складі мотиваційного соціального пакета. Останній своєю чергою поряд із базовим соціальним пакетом формує соціальний пакет [7, с. 7].

С. Мельник, В. Матросов і Д. Чумаков, розглядаючи структуру соціального пакета, наводять такі його складники: базовий (стандартний), мотиваційний (конкурентний), компенсаційний [5, с. 76 – 82].

Очевидно, що за такого підходу компенсаційний пакет має розглядатися у вузькому традиційному значенні. Разом з тим, автори зазначають, що компенсаційний соціальний пакет має відшкодовувати особисті витрати (матеріальні, фізичні, моральні), які пов'язані з роботою і безпосередньо стосуються трудової діяльності людини. За такого підходу до визначення компенсаційного соціального пакета останній виходить за межі традиційного вузького розуміння компенсацій, хоча автори й акцентують увагу на витратах, безпосередньо пов'язаних з роботою працівника. За такого підходу компенсаційний пакет має включати і базовий, і мотиваційний пакети³, а тому виплати й винагороди, природа яких має швидше економічний характер, аніж соціальний.

Згідно з позиціями І. Новак, С. Мельника, В. Матросова, Д. Чумакова компенсаційний пакет є складовою соціального пакета. Така позиція діаметрально протилежна більшості підходів до розгляду сутності та структури компенсаційного пакета, згідно з якими навпаки: у структурі компенсаційного пакета виділяється соціальна його складова.

На основі узагальнення розглянутих нами поглядів різних вчених і дослідників, нами виокремлено такі підходи до формування набору компенсацій.

Перший підхід – до компенсацій (компенсаційного пакета) належать грошові винагороди. (С. Рогерс, С. Макотті, Р. Хенімен, С. Гросс, Г. Фрідман, С. Каплан). Компенсації не містять виплат, винагород і благ соціального характеру (соціального пакета).

Другий підхід – до компенсацій (компенсаційного пакета) належать матеріальні (грошові й негрошові) винагороди (Дж. Мілкович, Дж. Ньюман, Р. Хендерсон, Л.

³ До мотиваційного пакета автори включають розширені параметри, спрямовані на підвищення професійних і особистісних характеристик працівників, а також на забезпечення прийнятного рівня фізіологічного й морального відтворення працівників.

Бабиніна, І. Поварич, С. Бабін, С. Бабіна, Т. Соломанідіна, В. Соломанідін). Компенсації містять виплати, винагороди і блага соціального характеру (соціальний пакет).

Третій підхід – до компенсацій (компенсаційного пакета) належать матеріальні (грошові й негрошові) та нематеріальні винагороди (Дж. Тропмен, М. Хемел, І. Алієв, Н. Горєлов, А. Федченко). Компенсації містять виплати, винагороди і блага соціального характеру (соціальний пакет).

Четвертий підхід – до компенсацій належить частина виплат і благ соціального характеру (І. Новак, С. Мельник, В. Матросов, Д. Чумаков). Компенсації є складовою соціального пакета.

Узагальнені нами наукові підходи до формування набору компенсацій унаочнено в табл. 2.

ної винагороди». Прибічники третього підходу фактично поняття «компенсації» і «сукупна винагорода» вживають як синоніми.

Треба зауважити, що поняття «сукупна винагорода» зазвичай розглядають у широкому розумінні, включаючи в пакет винагород матеріальні та нематеріальні винагороди. У такому трактуванні сукупна винагорода тотожна компенсаційному пакету, якщо останній розглядати у широкому розумінні (згідно з поглядами частини науковців і дослідників, зокрема і нашою позицією).

На наш погляд, **поняття «сукупна винагорода» та «компенсаційний пакет» є синонімами щодо системи соціально-трудова відносин, основними сторонами яких є наймані працівники та роботодавці.** Разом з тим поняття «винагорода» має ширшу сферу застосування. Винагороду одержують:

Таблиця 2

Узагальнені нами наукові підходи до формування набору компенсацій

Підхід	Прибічники	Структура компенсаційного пакета (форми компенсацій)	Співвідношення компенсаційного та соціального пакета
Перший	С. Рогерс, С. Макотті, Р. Хенімен, С. Гросс, Г. Фрідман, С. Каплан	Грошові винагороди	Компенсації не містять виплат, винагород і благ соціального характеру (соціального пакета)
Другий	Дж. Мілкович, Дж. Ньюман, Р. Хендерсон, Л. Бабиніна, І. Поварич, С. Бабін, С. Бабіна, Т. Соломанідіна, В. Соломанідін	Матеріальні (грошові й негрошові) винагороди	Компенсації містять виплати, винагороди і блага соціального характеру (соціальний пакет)
Третій	Дж. Тропмен, М. Хемел, І. Алієв, Н. Горєлов, А. Федченко	Матеріальні та нематеріальні винагороди	Компенсації містять виплати, винагороди і блага соціального характеру (соціальний пакет)
Четвертий	І. Новак, С. Мельник, В. Матросов, Д. Чумаков	Частина виплат і благ соціального характеру	Компенсації є складовою соціального пакета

На наш погляд, *саме третій підхід до конструювання пакета компенсацій забезпечує комплексний підхід до формування системи винагород персоналу, збалансування матеріальних і нематеріальних чинників і відповідає сучасним трендам, що простежуються в практиці економічної діяльності та системі соціально-трудова відносин.*

Розроблення та запровадження повноцінної компенсаційної політики характеризує якісно новий рівень розвитку соціально-трудова відносин, за яких найманий працівник і роботодавець є рівноправними сторонами соціально-трудова відносин. При цьому найманий працівник розглядається не як елемент засобів виробництва, який зможе виконати певну роботу задля одержання грошової винагороди. Найманий працівник має власні права обирати самостійно роботодавця й місце роботи відповідно до своїх потреб, інтересів, можливостей, де він зможе одержати адекватний рівню розвитку своїх компетенцій повноцінний, збалансований за структурою і змістом компенсаційний пакет.

Окремі західні дослідники оплати праці віддають перевагу поняттю «сукупна винагорода». Практично представники західної школи компенсаційного менеджменту, котрі є прибічниками виокремлених нами першого та другого підходів до формування набору пакета компенсацій, розглядають останній як складову «сукуп-

- ✦ підприємці від здійснення підприємницької діяльності (для цієї категорії зайнятих їхню винагороду не можна назвати ні заробітною платою, ні компенсаційним пакетом);
- ✦ особи за виконану роботу згідно з цивільно-правовими договорами підряду/про надання послуг (такі особи не працюють за наймом, не є найманими працівниками, відносини між замовником і такими особами регулюються не трудовим, а цивільним законодавством, зокрема Цивільним кодексом України [1]);
- ✦ особи, зайняті незалежною професійною діяльністю (такі особи теж не є найманими працівниками) тощо.

Поняття «компенсаційний пакет» («система компенсацій»), так само як і заробітна плата, використовується у сфері соціально-трудова відносин і характеризує виплати, заохочення та блага, що надають роботодавці найманим працівникам.

ВИСНОВКИ

Незважаючи на посилення інтересу і науковців, і практиків до термінів «компенсаційна політика», «компенсації», «компенсаційний пакет», їх природа та сутність залишаються малодослідженими. Аналіз наукових праць показав, що відсутня єдність у поглядах учених щодо кон-

струкції компенсаційного пакета, переліку форм компенсацій, що їх одержує найманий працівник.

На основі узагальнення розглянутих поглядів різних вчених і дослідників виокремлено підходи до формування набору компенсацій: *перший* – до компенсацій (компенсаційного пакета) належать грошові винагороди; *другий* – до компенсацій належать матеріальні (грошові й негрошові) винагороди; *третій* – до компенсацій належать матеріальні та нематеріальні винагороди; *четвертий* – до компенсацій належить частина виплат і благ соціального характеру.

Визначено, що саме *третій підхід* до конструювання пакета компенсацій забезпечує комплексний підхід до формування системи винагород і відповідає сучасним трендам, що простежуються в практиці економічної діяльності та системі соціально-трудових відносин.

Подальші дослідження системи компенсацій мають розвиватися у напрямі аналізу та оцінки компенсаційної політики на різних рівнях, виявлення проблем і розроблення рекомендацій з метою підвищення її ефективності, надання найманим працівникам конкурентного, збалансованого за структурою, адекватного затраченим зусиллям компенсаційного пакета. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. – Дата відвідування: 11.03.2013.
2. **Алиев И. М.** Политика доходов и заработной платы : учебник / И. М. Алиев, Н. А. Горелов. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 382 с.
3. **Бабынина Л. С.** Компенсационная модель оплаты труда: теория, методология и корпоративный опыт : автореф. дис. ... докт. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (экономика труда)» / Л. С. Бабынина. – Москва, 2012. – 55 с.
4. **Генкин Б. М.** Экономика и социология труда : учеб. для вузов / Б. М. Генкин. – 7-е изд., доп. – М. : Норма, 2007. – 448 с.
5. **Мельник С.** Удосконалення системи надання роботодавцями соціальних пакетів як складової соціального захисту працівників / С. Мельник, В. Матросов, Д. Чумаков. // Довідник кадровика. – 2011. – № 4. – С. 76 – 82.
6. **Милкович Дж. Т.** Система вознаграждений и методы стимулирования персонала / Дж. Т. Милкович, Дж. М. Ньюман ; пер. с англ. – М. : Вершина, 2005. – 760 с.
7. **Новак. І.** Соціальний пакет як механізм удосконалення оплати праці / І. Новак // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 2. – С. 6 – 12.
8. **Поварич И. П.** Разработка и реализация компенсационной политики организации : монография / И. П. Поварич, С. А. Бабин, С. И. Бабина. – М. : Академия Естествознания, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rae.ru/monographs/111>. – Дата посещения: 11.03.2013.
9. **Соломанидина Т. О.** Мотивация трудовой деятельности персонала : учеб. пособ. / Т. О. Соломанидина, В. Г. Соломанидин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 312 с.
10. **Федченко А. А.** Компенсационный пакет организации: подходы к формированию / А. А. Федченко // Вестник ВГУ. Серия: Экономика и управление. – 2008. – № 1. – С. 114 – 122.

11. Хендерсон Р. Компенсационный менеджмент. Стратегия и тактика формирования заработной платы и других выплат / Р. Хендерсон. – СПб. : Питер, 2004. – 880 с.

12. Экономика персонала : учебник / [Р. П. Колосова, Т. Н. Василюк, М. В. Артамонова, М. В. Луданик и др.]. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 896 с.

13. Gross S. E. Creating an effective total reward strategy: holistic approach better support/ S. E. Gross, H. M. Friedman // Benefits Quarterly. – 2004. – № 20 (3). – P. 7–12.

14. Hamel M. C. Compensation guid / M.C. Hamel // A Manual on Compensation Practice and Theory. – 2008. – March. – 71 p. – [Electronic resource]. – Available from: http://www.onestep.ca/Resources/OneStep_Compensation_v6.pdf. – Date of visit: 11.03.2013.

15. Heneman R. Implementing Total Rewards Strategies. A guide to successfully planning and implementing a total rewards system: SHRM Foundation's Effective Practice Guidelines Series / R. Heneman. – SHRM Foundation, 2007. – 39 p.

16. Kaplan S. L. Business Strategy, People Strategy and Total Rewards / S. L. Kaplan // Benefits & Compensation Digest. – 2007. – Vol. 44. – № 9 (September). – p. 13 – 19.

17. Rogers S. Communicating Total Rewards. How-To Series for the HR Professional / S. Rogers, S. Marcotte ; third edition. – WorldatWork Press, 2010. – 66 p.

18. Tropman J. E. The Compensation Solution: How to Develop an Employee-Driven Rewards System / J. E. Tropman. – San Francisco : Jossey-Bass, 2001. – 144 p.

REFERENCES

- Aliiev, I. M., and Gorelov, N. A. *Politika dokhodov i zarabotnoy platy* [Incomes policy and wage]. Rostov n/D: Feniks, 2008.
- Babynina, L. S. "Kompensatsionnaia model oplaty truda: teoriia, metodologii i korporativnyy opyt" [Compensatory model of work: theory, methodology and corporate experience]. *avtoref. dis. ... dokt. ekon. nauk : spets. 08.00.05*.
- Fedchenko, A. A. "Kompensatsionnyy paket organizatsii: podkhody k formirovaniu" [The compensation package organization: approaches to the formation of]. *Vestnik VGU*, no. 1 (2008): 114-122.
- Genkin, B. M. *Ekonomika i sotsiologiya truda* [Economics and sociology of work]. Moscow: Norma, 2007.
- Gross, S. E., and Friedman, H. M. "Creating an effective total reward strategy: holistic approach better support". *Benefits Quarterly*, no. 20(3) (2004): 7-12.
- Hamel, M. C. "Compensation guid" http://www.onestep.ca/Resources/OneStep_Compensation_v6.pdf
- Heneman, R. "Implementing Total Rewards Strategies. A guide to successfully planning and implementing a total rewards system" In *SHRM Foundation's Effective Practice Guidelines Series*: SHRM Foundation, 2007.
- Khenderson, R. *Kompensatsionnyy menedzhment. Strategii i taktika formirovaniia zarabotnoy platy i drugikh vyplat* [Compensation management. The strategy and tactics of the formation of wages and other benefits]. St. Petersburg: Piter, 2004.
- Kolosova, R. P. and others. *Ekonomika personala* [Economics of staff]. Moscow: INFRA-M, 2009.
- Kaplan, S. L. "Business Strategy, People Strategy and Total Rewards". *Benefits & Compensation Digest* vol. 44, no. 9 (September) (2007): 13-19.

[The Civil Code of Ukraine of 16.01.2003, № 435-IV]. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Melnyk, S., Matrosova, V., and Chumakov, D. "Udoskonalennia systemy nadання robotodavtsiamy sotsialnykh paketiv iak skladovoi sotsialnoho zakhystu pratsivnykiv" [Improving the provision by employers of social packages as part of social protection]. *Dovidnyk kadrovyka*, no. 4 (2011): 76-82.

Milkovich, Dzh. T., and Niuman, Dzh. M. *Sistema vozna-grazhdeniy i metody stimulirovaniia personala* [The system of rewards and incentives of staff]. Moscow: Vershina, 2005.

Novak, I. "Sotsialnyi paket iak mekhanizm udoskonalennia oplyaty pratsi" [Social benefits as a mechanism to improve salary]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 2 (2008): 6-12.

Povarich, I. P., Babin, S. A., and Babina, S. I. "Razrabotka i realizatsiia kompensatsionnoy politiki organizatsii" [Development and implementation of the compensation policy of the organization]. <http://www.rae.ru/monographs/111>

Rogers, S., and Marcotte, S. *Communicating Total Rewards*. WorldatWork Press, 2010.

Solomanidina, T. O., and Solomanidin, V. G. *Motivatsiia trudovoy deiatelnosti personala* [Motivation employment of staff]. Moscow: YUNITI-DANA, 2009.

Tropman, J. E. *The Compensation Solution: How to Develop an Employee-Driven Rewards System*. San Francisco: Jossey-Bass, 2001.

УДК 338.45:658

РОЗРОБКА ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЯКІСНИХ НОРМАТИВІВ ПРАЦІ ЯК ОСНОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВА

КУЧИНСЬКИЙ В. А., КРАМСЬКОЇ Д. Ю.

УДК 338.45:658

Кучинський В. А., Крамської Д. Ю. Розробка та застосування якісних нормативів праці як основа підвищення ефективності роботи підприємства

Розробка та застосування якісних нормативів для нормування праці та широке впровадження їх на виробничих підприємствах є важливим заходом, що дасть можливість удосконалити існуючі технологічні процеси і організацію праці, тим самим підвищувати ефективність роботи виробничих підприємств у цілому. Тому був запропонований найбільш раціональний підхід до розробки науково обґрунтованих нормативів праці, який дасть можливість скоротити час, трудові й матеріальні витрати на їх розробку, що дозволить розширити сферу застосування і підвищити якість нормативів праці на виробничих підприємствах.

Ключові слова: нормування праці, нормативи праці, норми праці, організація праці, трудовий процес, ефективність.

Рис.: 3. **Бібл.:** 9.

Кучинський Володимир Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра організації виробництва і управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: kuchinskyi09@mail.ru

Крамської Дмитро Юрійович – доцент, кафедра організації виробництва і управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: kramskoy2007@rambler.ru

УДК 338.45:658

Кучинский В. А., Крамской Д. Ю. Разработка и применение качественных нормативов труда как основа повышения эффективности работы предприятия

Разработка и применение качественных нормативов для нормирования труда и широкое внедрение их на производственных предприятиях является важным мероприятием, которое дает возможность совершенствовать существующие технологические процессы и организацию труда, тем самым повышают эффективность работы производственных предприятий в целом. Поэтому был предложен наиболее рациональный подход к разработке научно обоснованных нормативов труда, который даст возможность сократить время, трудовые и материальные затраты на их разработку, что позволит расширить сферу применения и повысить качество нормативов труда на производственных предприятиях.

Ключевые слова: нормирование труда, нормативы труда, нормы труда, организация труда, трудовой процесс, эффективность.

Рис.: 3. **Библ.:** 9.

Кучинский Владимир Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра организации производства и управления персоналом, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: kuchinskyi09@mail.ru

Крамской Дмитрий Юрьевич – доцент, кафедра организации производства и управления персоналом, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: kramskoy2007@rambler.ru

UDC 338.45:658

Kuchinsky V. A., Kramskoy D. Y. Development and Application of Qualitative Standards of Labour as a Basis of Increase of Efficiency of an Enterprise Activity

The article states that development and application of qualitative standards for labour rating and their wide implementation in production enterprises is an important measure, which gives a possibility to improve the existing technological processes and organisation of labour, thus, to increase efficiency of activity of production enterprises in general. That is why it offers the most rational approach to development of scientifically justified labour standards, which would give a possibility to reduce time, labour and material expenses on their development, which would allow expansion of the sphere of application and increase quality of labour standards at production enterprises.

Key words: labour rating, labour standards, labour norms, organisation of labour, labour process, efficiency.

Pic.: 3. **Bibl.:** 9.

Kuchinsky Vladimir A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of the Organization of Production and Personnel Management, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: kuchinskyi09@mail.ru

Kramskoy Dmitriy Yu. – Associate Professor, Department of the Organization of Production and Personnel Management, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: kramskoy2007@rambler.ru

[The Civil Code of Ukraine of 16.01.2003, № 435-IV]. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Melnyk, S., Matrosova, V., and Chumakov, D. "Udoskonalennia systemy nadання robotodavtsiamy sotsialnykh paketiv iak skladovoi sotsialnoho zakhystu pratsivnykiv" [Improving the provision by employers of social packages as part of social protection]. *Dovidnyk kadrovyka*, no. 4 (2011): 76-82.

Milkovich, Dzh. T., and Niuman, Dzh. M. *Sistema vozna-grazhdeniy i metody stimulirovaniia personala* [The system of rewards and incentives of staff]. Moscow: Vershina, 2005.

Novak, I. "Sotsialnyi paket iak mekhanizm udoskonalennia oplyaty pratsi" [Social benefits as a mechanism to improve salary]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 2 (2008): 6-12.

Povarich, I. P., Babin, S. A., and Babina, S. I. "Razrabotka i realizatsiia kompensatsionnoy politiki organizatsii" [Development and implementation of the compensation policy of the organization]. <http://www.rae.ru/monographs/111>

Rogers, S., and Marcotte, S. *Communicating Total Rewards*. WorldatWork Press, 2010.

Solomanidina, T. O., and Solomanidin, V. G. *Motivatsiia trudovoy deiatelnosti personala* [Motivation employment of staff]. Moscow: YUNITI-DANA, 2009.

Tropman, J. E. *The Compensation Solution: How to Develop an Employee-Driven Rewards System*. San Francisco: Jossey-Bass, 2001.

УДК 338.45:658

РОЗРОБКА ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЯКІСНИХ НОРМАТИВІВ ПРАЦІ ЯК ОСНОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВА

КУЧИНСЬКИЙ В. А., КРАМСЬКОЇ Д. Ю.

УДК 338.45:658

Кучинський В. А., Крамської Д. Ю. Розробка та застосування якісних нормативів праці як основа підвищення ефективності роботи підприємства

Розробка та застосування якісних нормативів для нормування праці та широке впровадження їх на виробничих підприємствах є важливим заходом, що дасть можливість удосконалити існуючі технологічні процеси і організацію праці, тим самим підвищувати ефективність роботи виробничих підприємств у цілому. Тому був запропонований найбільш раціональний підхід до розробки науково обґрунтованих нормативів праці, який дасть можливість скоротити час, трудові й матеріальні витрати на їх розробку, що дозволить розширити сферу застосування і підвищити якість нормативів праці на виробничих підприємствах.

Ключові слова: нормування праці, нормативи праці, норми праці, організація праці, трудовий процес, ефективність.

Рис.: 3. **Бібл.:** 9.

Кучинський Володимир Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра організації виробництва і управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: kuchinskyi09@mail.ru

Крамської Дмитро Юрійович – доцент, кафедра організації виробництва і управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: kramskoy2007@rambler.ru

УДК 338.45:658

Кучинский В. А., Крамской Д. Ю. Разработка и применение качественных нормативов труда как основа повышения эффективности работы предприятия

Разработка и применение качественных нормативов для нормирования труда и широкое внедрение их на производственных предприятиях является важным мероприятием, которое дает возможность совершенствовать существующие технологические процессы и организацию труда, тем самым повышают эффективность работы производственных предприятий в целом. Поэтому был предложен наиболее рациональный подход к разработке научно обоснованных нормативов труда, который даст возможность сократить время, трудовые и материальные затраты на их разработку, что позволит расширить сферу применения и повысить качество нормативов труда на производственных предприятиях.

Ключевые слова: нормирование труда, нормативы труда, нормы труда, организация труда, трудовой процесс, эффективность.

Рис.: 3. **Библ.:** 9.

Кучинский Владимир Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра организации производства и управления персоналом, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: kuchinskyi09@mail.ru

Крамской Дмитрий Юрьевич – доцент, кафедра организации производства и управления персоналом, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: kramskoy2007@rambler.ru

UDC 338.45:658

Kuchinsky V. A., Kramskoy D. Y. Development and Application of Qualitative Standards of Labour as a Basis of Increase of Efficiency of an Enterprise Activity

The article states that development and application of qualitative standards for labour rating and their wide implementation in production enterprises is an important measure, which gives a possibility to improve the existing technological processes and organisation of labour, thus, to increase efficiency of activity of production enterprises in general. That is why it offers the most rational approach to development of scientifically justified labour standards, which would give a possibility to reduce time, labour and material expenses on their development, which would allow expansion of the sphere of application and increase quality of labour standards at production enterprises.

Key words: labour rating, labour standards, labour norms, organisation of labour, labour process, efficiency.

Pic.: 3. **Bibl.:** 9.

Kuchinsky Vladimir A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of the Organization of Production and Personnel Management, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: kuchinskyi09@mail.ru

Kramskoy Dmitriy Yu. – Associate Professor, Department of the Organization of Production and Personnel Management, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: kramskoy2007@rambler.ru

Важливою складовою механізму господарювання на виробничому рівні було і залишається нормування праці. Останнє необхідне за будь-якого доцільно організованого трудового процесу. Сутність нормування праці полягає у проектуванні раціональних трудових процесів і встановленні прогресивних, обґрунтованих норм праці.

Найважливіші задачі нормування праці у сучасних умовах – послідовне поліпшення організації праці та виробництва; зниження трудомісткості продукції; посилення матеріальної зацікавленості робітників у підвищенні ефективності виробництва, упровадженні досягнень науки та техніки, прогресивної технології; підтримка економічно обґрунтованих співвідношень між ростом продуктивності праці та заробітною платнею.

Недоліки у нормуванні праці підривають стимулюючу роль заробітної платні, стримують виявлення внутрівиробничих резервів, перешкоджають раціоналізації виробництва, використанню науково-технічних досягнень. Таким чином, проблема вдосконалення нормування праці у сучасних умовах є однією з найважливіших у промисловості. Її рішення сприятиме розвитку виробництва, зменшенню собівартості продукції, а отже і її ціни, збільшенню прибутків на підприємствах, які дадуть змогу їм розвиватися.

Проблемі вдосконалювання організації і нормування праці та підвищенню його ефективності приділяється велика увага фахівців-практиків, їй присвячені дослідження багатьох учених-економістів: В. Чернова, Є. Оленича, В. Данилюка, Г. Райковської, А. Калини, Д. Богині, В. Нижника, Т. Завгородні, Е. Горбатюк, С. Дзюби, І. Гайдая, О. Грішньої, Б. Генкіна, В. Одерія, В. Асадуліної, Г. Шабанової, І. Самойлова, В. Вязгіна, Л. Лучинкіної, А. Зубкової, А. Сушкіної та інших. Глибоке і усебічне вивчення представлених в економічній літературі розробок свідчить про те, що ряд питань дотепер досліджений недостатньо повно і вимагає подальшого розвитку, а в деяких випадках уточнення.

Метою статті є визначення взаємозв'язку якості нормативів праці з ефективністю роботи підприємства і визначення найбільш раціонального підходу до розробки науково обґрунтованих нормативів праці, який би відповідав сучасним вимогам.

Нормування праці є складовою частиною наукової організації праці на підприємстві, яка служить засобом планомірного формування і розподілу трудових ресурсів на виробництві, та є передумовою для планування виробничо-господарської діяльності підприємства. Важливу роль грає нормування праці при внутрівиробничому поділі праці і його кооперації, коли потрібно встановлення кількісних і якісних пропорцій у витратах праці працівників. Таким чином, основною задачею нормування праці є встановлення наукове обґрунтованої міри праці для кожного працівника, зайнятого в сфері виробництва, його обслуговування і керування.

Зміст нормування праці представлено на *рис. 1*.

Науково обґрунтовані норми праці дозволяють вирішувати ряд конкретних задач:

- ✦ визначити кількість робітників різних професій і спеціальностей, які потрібні для організації ефективного виробництва товарів чи послуг;
- ✦ застосовувати найбільш прогресивних методів праці;
- ✦ оцінити економічну ефективність упровадження нової техніки, технології, визначити найбільш доцільні варіанти вирішення окремих виробничих питань, планування виробництва та праці;
- ✦ встановити найбільш раціональний регламент роботи і фізіологічно обґрунтовані режими праці та відпочинку;
- ✦ порівняти результати праці окремих робітників та виробничих колективів, визначити долю їх участі в загальних результатах праці, а також право на винагородження (оплату) у відповідності з їх вкладом.

Соціально-економічні задачі, які вирішує нормування праці, представлені на *рис. 2*.

Таким чином, ефективність економічної роботи на підприємствах значною мірою залежить від якості норм праці та ступеню охоплення нормуванням усіх робіт, включаючи обслуговування та управління.

Технічне нормування лежить в основі планування. На усякому підприємстві робота здійснюється у відповідності з бізнес-планом, який представляє собою обґрунтований прогноз його виробничої, технічної та фінансово-господарської діяльності. В основі розробки бізнес-плану лежить система норм витрат робочого часу, ви-

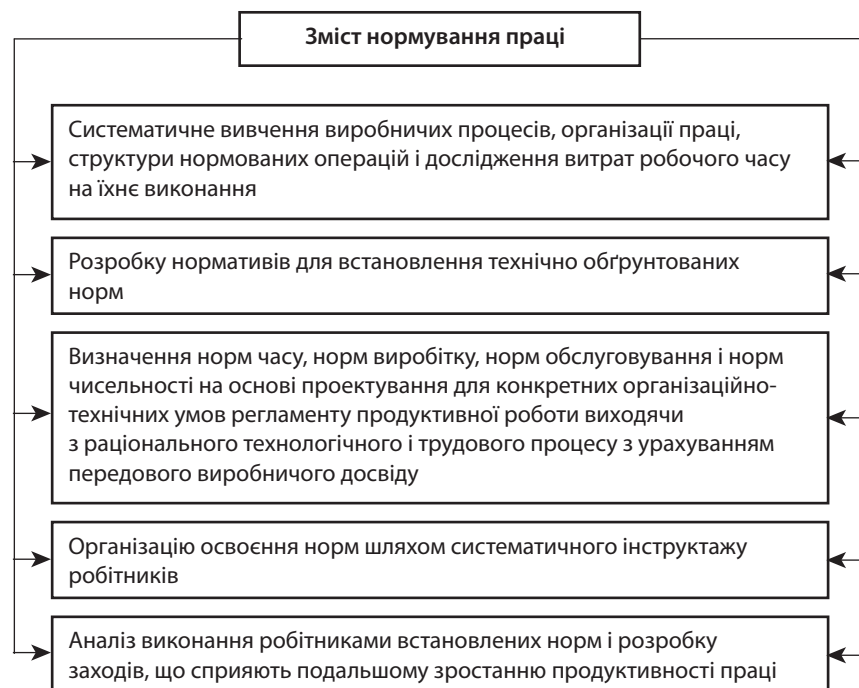

Рис. 1. Зміст нормування праці

трат основних і допоміжних матеріалів, електроенергії, палива, води, норм амортизаційних відрахувань і т. д. При цьому норми витрат робочого часу займають особливе місце, бо служать вихідним матеріалом для розрахунку основних елементів бізнес-плану підприємства.

їх роботу. Досить напружені та науково обґрунтовані норми сприяють укріпленню дисципліни праці, скороченню витрат робочого часу.

Таким чином, нормування праці дозволяє зв'язати воедино інтереси підприємства та інтереси працівників, має самий безпосередній зв'язок з економічною та соціальною політикою.

Кожне підприємство створюється й існує для того, щоб увійшовши до суспільного поділу праці, зайнявши свою нішу на ринку товарів, виробляючи і продаючи певну продукцію для потреб суспільства, заробити необхідні кошти для власних потреб учасників виробництва.

Це зобов'язує підприємство і насамперед його власника добре налагоджувати виробничий процес, організувати працю так, щоб вона була економічно ефективна, забезпечувала кожному матеріальний добробут, давала матеріальне задоволення.

Організація праці на підприємстві – процес багатогранний і складний, спрямований на оптимальне поєднання інтересів учасників виробництва й створення необхідних умов для ефективного його функціонування.

До виробничого процесу людина включається з економічних міркувань, вбачаючи в цьому єдину можливість заробити на прожиття. Отже, головною ланкою, що з'єднує людину із засобами виробництва, є доход, який отримують наймані працівники у вигляді заробітної плати, а власники засобів виробництва – як прибуток.

Для забезпечення певної ефективності виробництва вкрай важливо оптимізувати витрачання усіх видів ресурсів, що використовуються для цього: живої праці, сировини і матеріалів, палива й енергії, інструментів тощо. Першим кроком до такої оптимізації є нормування, тобто обґрунтоване визначення кількості конкретних ресурсів, об'єктивно потрібної для ведення економічно ефективного виробництва за досягнутого рівня розвитку продуктивних сил суспільства.

Отже, йдеться про певну об'єктивну міру витрачання ресурсів на одиницю продукту, що виробляється. Будь-який надлишок у витрачанні ресурсів негайно збільшить собівартість продукції і тим самим зменшить прибуток підприємства. Невиправдана економія ресурсів також не вигідна, бо призводить до погіршення якості продукції. А це за умов ринкових відносин для підприємства може обернутися більшими збитками, ніж було заощаджено на економії ресурсів.

Усе це повною мірою стосується і живої праці. Зайві люди на виробництві – це низька продуктивність праці й висока собівартість продукції за рахунок невиправданих виплат заробітної плати. Менша за об'єктивно потрібну чисельність персоналу дає деяку економію на заробітній платі, але призводить до диспропорції між різними

Соціально-економічні задачі, які вирішує нормування праці

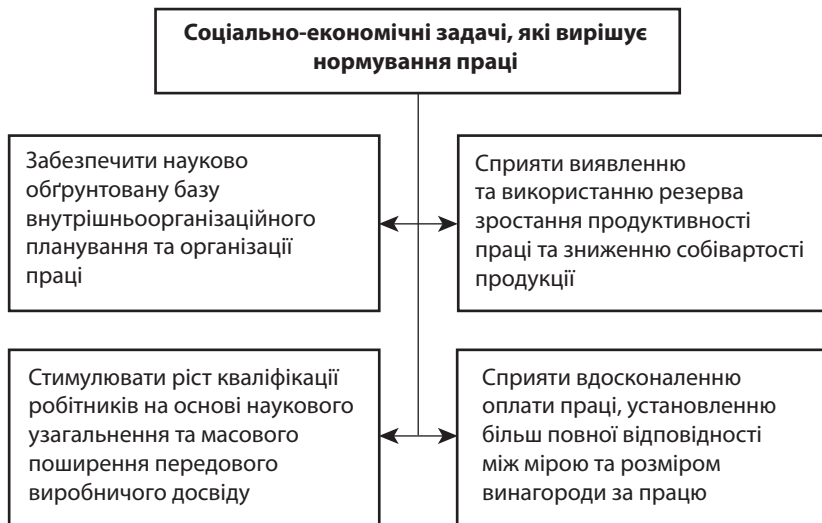

Рис. 2. Соціально-економічні задачі, які вирішує нормування праці

На основі норм часу виконується розрахунок кількості та завантаження обладнання робочих місць, визначення виробничої потужності дільниці, цеха, підприємства у цілому. На їх базі розраховується кількість працюючих, складаються планові завдання окремим робочим місцям, дільницям, цехам на зміну, добу, місяць, рік; виконується розрахунок циклу вироблення окремих деталей та виробів. Таким чином, технічно обґрунтовані норми являються важливим елементом заводського планування.

Особливо широкий та всебічний вплив нормування на організацію праці, тому що оптимальні норми допомагають вибрати найбільш раціональну, економічно ефективну, науково обґрунтовану організацію праці.

Тісний зв'язок нормування праці з його організацією виявляється особливо помітним при вдосконаленні розподілу та кооперації праці. Для виокремлення трудових функцій, забезпечення найбільш ефективного розміщення та використання робітників треба мати не лише дані про змістовність операцій, але й нормативні матеріали про необхідні витрати робочого часу для їх виконання. За допомогою нормованих витрат робочого часу вирішується задача визначення обсягу суміщених робіт при сполученні професій, виконується вибір зон обслуговування для багатостатників, їх раціональне розташування, визначення оптимального складу бригад, підрядних та орендних колективів, розподіл робіт усередині них. Прогресивні технічно обґрунтовані норми служать основою розробки річних, кварталних, місячних виробничих планів (завдань) виробничих бригад та колективів. Кожній бригаді (колективу) виробничі плани встановлюються виходячи з технічно обґрунтованих заходів росту продуктивності праці.

Вивчення трудових процесів та оцінка їх у часі на основі нормування дозволяє спроектувати оптимальну організацію робочих місць, рівномірну та взаємозв'язану

структурними підрозділами, порушення виробничого ритму з усіма негативними наслідками.

Принципово важливим питанням організації праці є забезпечення відповідності трудового доходу як індивідів, так і окремих колективів тій кількості й якості праці, що вкладена ними у загальний результат колективних дій. Така відповідність в економічній літературі трактується як співвідношення між мірою праці і мірою заробітної плати.

Сутність нормування праці полягає саме в тому, щоб визначити витрати живої праці на виконання певного виду роботи у конкретних техніко-організаційних умовах і встановити на цій основі міру праці. Оскільки через нормування визначається міра праці, то його треба розглядати як один із головних елементів організації заробітної плати. Водночас нормування праці, з одного боку, виступає як засіб встановлення і забезпечення контролю над мірою праці, а через неї над мірою споживання, а з іншого – спрямоване на підвищення продуктивності праці, ефективне виконання роботи.

Оскільки будь-який процес праці відбувається в часі, то універсальною мірою кількості живої праці є робочий час. Проте не завжди фактично витрачений на конкретну роботу час може слугувати обґрунтованою мірою праці. До фактично витраченого часу можуть входити простої з різних причин, не обов'язкової перерви, зумовлені недбалістю або недостатньою кваліфікацією як самих виконавців трудового процесу, так і керівників.

Таким чином, за міру праці можна вважати лише таку кількість робочого часу, що об'єктивно потрібна на виконання конкретної роботи кваліфікованими виконавцями за сприятливих організаційно-технічних умов.

Оптимальне співвідношення між мірою праці і мірою її оплати сприяє позитивній мотивації праці, зростанню її продуктивності, правильному співвідношенню між фондами споживання і нагромадження, отже є необхідною умовою нормального розвитку економічних процесів.

Водночас значне випередження темпів зростання фонду нагромадження порівняно з темпами збільшення фонду споживання призведе до погіршення, умов відтворення робочої сили, уповільнення зростання або й зниження життєвого рівня населення.

Невиправдане випередження темпів зростання фонду споживання над темпами зростання фонду нагромадження також має комплекс негативних наслідків: порушення балансу між попитом і пропонуванням на товарному ринку, інфляції тощо.

Отже, нормування як процес визначення об'єктивно необхідних витрат робочого часу в усіх сферах діяльності людини є однією із найважливіших складових суспільної організації праці.

Нормативи для нормування праці – це величини, що рекомендуються для розрахунку прогресивних режимів роботи устаткування і витрат робочого часу на виконання окремих елементів операції, що враховують раціональні організаційно-технічні умови.

Нормативи часу і режимів роботи устаткування є керівними матеріалами при нормуванні технологічних процесів на виготовлення продукції.

Якість технічно обґрунтованих норм визначається безпосередньо якістю нормативів, по яких вони розраховуються. Визначення виробничої потужності підприємства і собівартість продукції, що випускається, також залежать від якості нормативів, по яких розраховані норми.

Нормативи, що враховують конкретні організаційно-технічні умови виконання роботи, не можуть бути незмінними величинами, і їх необхідно систематично коректувати з урахуванням зростання технічної озброєності, поліпшення організації виробництва і праці, раціоналізації виконання операцій, досягнень техніки і новаторів виробництва.

Нормативи для нормування праці повинні відповідати таким основним вимогам:

- ✦ відбивати сучасний рівень техніки, організації виробництва і праці, а також ураховувати методи роботи новаторів виробництва, що забезпечують підвищення продуктивності праці;
- ✦ відповідати по точності і ступеню укрупнення типу виробництва, для якого вони призначаються;
- ✦ правильно враховувати вплив факторів на тривалість виконання операції та її окремих складених елементів;
- ✦ враховувати конкретні організаційно-технічні умови й особливості технологічних процесів, властиві типу виробництва, і містити необхідні відомості про технічні й організаційні умови робочого місця, на які вони розраховані;
- ✦ бути зручними для користування при розрахунку технічно-обґрунтованих норм і забезпечувати мінімальні витрати часу на знаходження потрібних величин.

Таким чином, розробка якісних нормативів для нормування праці і широке впровадження їх на виробничих підприємствах є важливим заходом, що дасть можливість удосконалювати існуючі технологічні процеси й організацію праці, забезпечувати підвищення продуктивності праці, тим самим даючи можливість успішно розвиватися і конкурувати підприємствам на ринку.

Тому необхідно визначити універсальну методику розробки якісних нормативів праці для виробничих підприємств.

Обґрунтування нормативів праці повинне здійснюватися з урахуванням комплексу технічних, економічних, психофізіологічних і соціальних факторів. Сутність такого обґрунтування складається насамперед у виборі оптимальних варіантів технологічного і трудового процесів. При розрахунку нормативів об'єктами обґрунтування є також сфера їхнього застосування, ступінь укрупнення, склад факторів-умов і факторів-аргументів нормативної функції, форма представлення інформації і ряд інших. Загальним критерієм оптимальності нормативів є мінімум сумарних витрат на їхню розробку і застосування.

Для розробки науково обґрунтованих нормативів праці на виробничих підприємствах раціонально застосовувати системи мікроелементних нормативів. Використання мікроелементних нормативів у цих цілях

істотно скорочує трудомісткість розробки нормативів, тому що відповідає необхідності у проведенні численних фотохронометражних спостережень на підприємствах. Запропонований підхід встановлення нормативних матеріалів з використанням мікроелементних нормативів зображено на рис. 3.

робку, що дозволить розширити сферу застосування і підвищити якість нормативів праці на виробничих підприємствах. У свою чергу, це приведе до поліпшення організації трудового і виробничого процесу, а отже, до підвищення ефективності роботи підприємств і конкурентоздатності їх продукції на ринку. ■

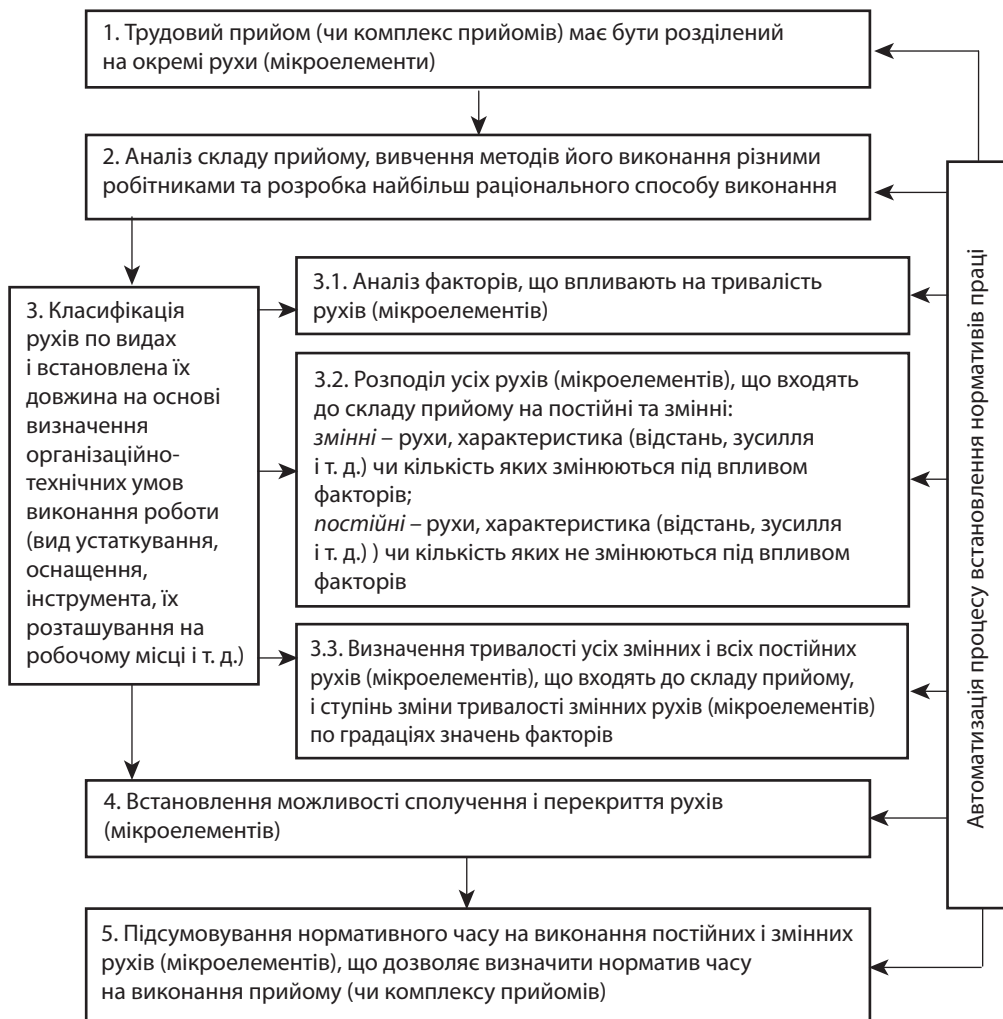

Рис. 3. Запропонований підхід встановлення нормативних матеріалів з використанням мікроелементних нормативів

У такий спосіб використання мікроелементних нормативів при організації і нормуванні праці дозволить:

- ✦ підвищити якість нормативів по праці і діючих на підприємстві норм;
- ✦ створити робітникам умови для більш продуктивної роботи з мінімальними витратами фізичної і нервової енергії;
- ✦ забезпечити впровадження більш раціональних прийомів і методів праці і підвищення, на цій основі, продуктивності праці.

ВИСНОВКИ

Визначені взаємозв'язки якості нормативів праці з ефективністю роботи підприємства та запропонований найбільш раціональний підхід до розробки науково обґрунтованих нормативів праці, який дасть можливість скоротити час, трудові і матеріальні витрати на їх роз-

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітвіцький В. Науково-методичне забезпечення нормування праці в період ринкової трансформації суспільства / В. Вітвіцький // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 8. – С. 42 – 45.
2. Генкин Б. М. Организация, нормирование и оплата труда на промышленных предприятиях: учеб. для вузов / Б. М. Генкин. – М.: Изд-во НОРМА, 2007. – 464 с.
3. Дзюба С. Г. Нормування праці в вітчизняній і міжнародній економіці / С. Г. Дзюба, І. Ю. Гайдай. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2005. – 172 с.
4. Зубкова А. Ещѐ раз о необходимости и задачах возрождения нормирования труда / А. Зубкова, А. Сушкина // Российский экономический журнал. – 2006. – № 7-8. – С. 100 – 103.
5. Колот А. Нормування праці та його роль у функціонуванні економіки ринкового типу / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 1998. – № 3. – С. 46 – 50.

6. **Кравчук О. М.** Основні концепції українських учених у сфері нормування праці / О. М. Кравчук // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2007. – № 12. – С. 28 – 35.

7. **Погорелов Н. И.** Методика оценки влияния на рост производительности труда повышения трудовой активности в связи с совершенствованием нормирования труда / Н. И. Погорелов, С. Н. Погорелов, И. Н. Погорелов // Вестник НТУ «ХПИ». – 2002. – № 8. – С. 212 – 216.

8. **Савкова С.** Шляхи вдосконалення нормування праці / С. Савкова, О. Терещенко // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 2. – С. 41 – 45.

9. **Яковлев Р.** Нормирование труда: необходимость и задачи возрождения / Р. Яковлев // РЭЖ. – 2001. – № 9. – С. 64 – 68.

PREFERENCES

Dziuba, S. H., and Haidai, I. Yu. *Normuvannia pratsi v vitchyzniani i mizhnarodnii ekonomitsi* [Standardization work in the domestic and international economy]. Donetsk: Yuho-Vostok, 2005.

Genkin, B. M. *Organizatsiia, normirovanie i oplata truda na promyshlennykh predpriatiakh* [The organization, regulation and wages in industrial enterprises]. Moscow: NORMA, 2007.

Kolot, A. "Normuvannia pratsi ta ioho rol u funktsionuvanni ekonomiky rynkovoho typu" [Standardization work and

its role in the functioning of a market economy type]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 3 (1998): 46-50.

Kravchuk, O. M. "Osnovni kontseptsii ukrainskykh uchenykh u sferi normuvannia pratsi" [Basic concepts of Ukrainian scientists in the field of standardization work]. *Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, no. 12 (2007): 28-35.

Pogorelov, N. I., Pogorelov, S. N., and Pogorelov, I. N. "Metodika otsenki vliianiia na rost proizvoditelnosti truda povysheniia trudovoy aktivnosti v sviazi s sovershenstvovaniem normirovaniia truda". *Vestnik NTU «KhPI»*, no. 8 (2002): 212-216.

Savkova, S., and Tereshchenko, O. "Shliakhy vdoskonalennia normuvannia pratsi" [Ways of improving the regulation of labor]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 2 (2002): 41-45.

Vitvitskyi, V. "Naukovo-metodychne zabezpechennia normuvannia pratsi v period rynkovoï transformatsii suspilstva" [Scientific and methodological support standardization work during the market transformation of society]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 8 (2000): 42-45.

Yakovlev, R. "Normirovanie truda: neobkhodimost i zadachi vrozhdenniia " [Rationing of Labour: the need for and objectives of revival]. *REZh*, no. 9 (2001): 64-68.

Zubkova, A., and Sushkina, A. "Eshche raz o neobkhodimosti i zadachakh vrozhdenniia normirovaniia truda" [Once again, the need for and objectives of the revival of work measurement]. *Rossiyskiy ekonomicheskii zhurnal*, no. 7-8 (2006): 100-103.

УДК 331.446.4:330.5

РОЛЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ В МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

ПЕРЕВЕРЗЭВА А. В.

УДК 331.446.4:330.5

Переверзэва А. В. Роль економічної психології в мотивації праці: національний аспект

У статті досліджується роль економічної психології та її використання для формування мотиваційного механізму відповідно до національних особливостей; виділяються види мотивації та ефективність їх використання; визначаються найважливіші характеристики умов трудової діяльності та ступінь їх відповідності потребам працівників. Підкреслюється необхідність радикальних змін національної мотиваційної системи для створення сприятливого «трудового» середовища, в основі якої повинні бути не тільки матеріальне стимулювання, а й нематеріальне. Застосування різних методів мотивації залежить від індивідуальних особливостей кожного працівника та колективу в цілому. Визначено, що ефективне використання різних стимулів повинно ґрунтуватися на економічній психології, що дозволить створити умови для максимальної віддачі та сприймати працю не тільки як спосіб матеріального збагачення та самозбереження, але й як спосіб самореалізації та подальшого розвитку.

Ключові слова: адміністративний вплив, економічна психологія, мотивація, мотиваційний механізм, матеріальна мотивація, нематеріальна мотивація, примус.

Рис.: 4. **Бібл.:** 17.

Переверзэва Анна Василівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри міжнародної економіки та економічної теорії, Запорізький національний університет (вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, 69600, Україна)

E-mail: pereverzeva@ukr.net

УДК 331.446.4:330.5

Переверзэва А. В. Роль экономической психологии в мотивации труда: национальный аспект

В статье исследуется роль экономической психологии и ее использование для формирования мотивационного механизма в соответствии с национальными особенностями; выделяются виды мотивации и эффективность их использования; определяются важнейшие характеристики условий трудовой деятельности и степень их соответствия потребностям работников. Подчеркивается необходимость радикальных изменений национальной мотивационной системы для создания благоприятной «трудова́й» среды, в основе которой должно быть не только материальное стимулирование, но и нематериальное. Использование разных стимулов должно базироваться на экономической психологии, что позволит создать благоприятные условия для максимальной отдачи и воспринимать труд не только как способ материального обогащения и самосохранения, но и как способ самореализации и дальнейшего развития.

Ключевые слова: административное влияние, экономическая психология, мотивация, мотивационный механизм, материальная мотивация, нематериальная мотивация, принуждение.

Рис.: 4. **Библ.:** 17.

Переверзэва Анна Васильевна – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры международной экономики и экономической теории, Запорізький національний університет (вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, 69600, Україна)

E-mail: pereverzeva@ukr.net

UDC 331.446.4:330.5

Pereverzeva A. V. Role of Economic Psychology in Motivation of Labour: National Aspect

The article studies the role of economic psychology and its use for formation of the motivational mechanism in accordance with national specific features; it allocates types of motivation and efficiency of their use; it identifies most important characteristics of conditions of labour activity and level of their correspondence with needs of the workers. It emphasises a necessity of radical changes of the national motivational system for creation of the favourable "labour" environment, in the foundation of which there should be not only tangible but also intangible stimulation. Use of different methods of motivation depends on individual specific features of each worker and personnel in general. It identifies that efficient use of different incentives should be based on economic psychology, which would allow creation of favourable conditions for maximum efficiency and perceive labour not only as a method of tangible enrichment and self-preservation, but also as a method of self-actualisation and further development.

Key words: administrative influence, economic psychology, motivation, motivational mechanism, tangible motivation, intangible motivation, constraint.

Pic.: 4. **Bibl.:** 17.

Pereverzeva Anna V. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer of the Department of International Economics and Economic Theory, Zaporizhzhya National University (vul. Zhukovskogo, 66, Zaporizhzhya, 69600, Ukraine)

E-mail: pereverzeva@ukr.net

6. Кравчук О. М. Основні концепції українських учених у сфері нормування праці / О. М. Кравчук // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2007. – № 12. – С. 28 – 35.

7. Погорелов Н. И. Методика оценки влияния на рост производительности труда повышения трудовой активности в связи с совершенствованием нормирования труда / Н. И. Погорелов, С. Н. Погорелов, И. Н. Погорелов // Вестник НТУ «ХПИ». – 2002. – № 8. – С. 212 – 216.

8. Савкова С. Шляхи вдосконалення нормування праці / С. Савкова, О. Терещенко // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 2. – С. 41 – 45.

9. Яковлев Р. Нормирование труда: необходимость и задачи возрождения / Р. Яковлев // РЭЖ. – 2001. – № 9. – С. 64 – 68.

PREFERENCES

Dziuba, S. H., and Haidai, I. Yu. *Normuvannia pratsi v vitchyzniani i mizhnarodnii ekonomitsi* [Standardization work in the domestic and international economy]. Donetsk: Yuho-Vostok, 2005.

Genkin, B. M. *Organizatsiia, normirovanie i oplata truda na promyshlennykh predpriatiakh* [The organization, regulation and wages in industrial enterprises]. Moscow: NORMA, 2007.

Kolot, A. "Normuvannia pratsi ta ioho rol u funktsionuvanni ekonomiky rynkovoho typu" [Standardization work and

its role in the functioning of a market economy type]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 3 (1998): 46-50.

Kravchuk, O. M. "Osnovni kontseptsii ukrainskykh uchenykh u sferi normuvannia pratsi" [Basic concepts of Ukrainian scientists in the field of standardization work]. *Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, no. 12 (2007): 28-35.

Pogorelov, N. I., Pogorelov, S. N., and Pogorelov, I. N. "Metodika otsenki vliianiia na rost proizvoditelnosti truda povysheniia trudovoy aktivnosti v sviazi s sovershenstvovaniem normirovaniia truda". *Vestnik NTU «KhPI»*, no. 8 (2002): 212-216.

Savkova, S., and Tereshchenko, O. "Shliakhy vdoskonalennia normuvannia pratsi" [Ways of improving the regulation of labor]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 2 (2002): 41-45.

Vitvitskyi, V. "Naukovo-metodychne zabezpechennia normuvannia pratsi v period rynkovoï transformatsii suspilstva" [Scientific and methodological support standardization work during the market transformation of society]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 8 (2000): 42-45.

Yakovlev, R. "Normirovanie truda: neobkhdimost i zadachi vrozhdenniia " [Rationing of Labour: the need for and objectives of revival]. *REZh*, no. 9 (2001): 64-68.

Zubkova, A., and Sushkina, A. "Eshche raz o neobkhdimosti i zadachakh vrozhdenniia normirovaniia truda" [Once again, the need for and objectives of the revival of work measurement]. *Rossiyskiy ekonomicheskii zhurnal*, no. 7-8 (2006): 100-103.

УДК 331.446.4:330.5

РОЛЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ В МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

ПЕРЕВЕРЗЭВА А. В.

УДК 331.446.4:330.5

Переверзэва А. В. Роль економічної психології в мотивації праці: національний аспект

У статті досліджується роль економічної психології та її використання для формування мотиваційного механізму відповідно до національних особливостей; виділяються види мотивації та ефективність їх використання; визначаються найважливіші характеристики умов трудової діяльності та ступінь їх відповідності потребам працівників. Підкреслюється необхідність радикальних змін національної мотиваційної системи для створення сприятливого «трудового» середовища, в основі якої повинні бути не тільки матеріальне стимулювання, а й нематеріальне. Застосування різних методів мотивації залежить від індивідуальних особливостей кожного працівника та колективу в цілому. Визначено, що ефективне використання різних стимулів повинно ґрунтуватися на економічній психології, що дозволить створити умови для максимальної віддачі та сприймати працю не тільки як спосіб матеріального збагачення та самозбереження, але й як спосіб самореалізації та подальшого розвитку.

Ключові слова: адміністративний вплив, економічна психологія, мотивація, мотиваційний механізм, матеріальна мотивація, нематеріальна мотивація, примус.

Рис.: 4. **Бібл.:** 17.

Переверзэва Анна Василівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри міжнародної економіки та економічної теорії, Запорізький національний університет (вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, 69600, Україна)

E-mail: pereverzeva@ukr.net

УДК 331.446.4:330.5

Переверзэва А. В. Роль экономической психологии в мотивации труда: национальный аспект

В статье исследуется роль экономической психологии и ее использование для формирования мотивационного механизма в соответствии с национальными особенностями; выделяются виды мотивации и эффективность их использования; определяются важнейшие характеристики условий трудовой деятельности и степень их соответствия потребностям работников. Подчеркивается необходимость радикальных изменений национальной мотивационной системы для создания благоприятной «трудова́й» среды, в основе которой должно быть не только материальное стимулирование, но и нематериальное. Использование разных методов мотивации зависит от индивидуальных особенностей каждого работника и коллектива в целом. Определено, что эффективное использование разных стимулов должно базироваться на экономической психологии, что позволит создать благоприятные условия для максимальной отдачи и воспринимать труд не только как способ материального обогащения и самосохранения, но и как способ самореализации и дальнейшего развития.

Ключевые слова: административное влияние, экономическая психология, мотивация, мотивационный механизм, материальная мотивация, нематериальная мотивация, принуждение.

Рис.: 4. **Библ.:** 17.

Переверзэва Анна Васильевна – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры международной экономики и экономической теории, Запорізький національний університет (вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, 69600, Україна)

E-mail: pereverzeva@ukr.net

UDC 331.446.4:330.5

Pereverzeva A. V. Role of Economic Psychology in Motivation of Labour: National Aspect

The article studies the role of economic psychology and its use for formation of the motivational mechanism in accordance with national specific features; it allocates types of motivation and efficiency of their use; it identifies most important characteristics of conditions of labour activity and level of their correspondence with needs of the workers. It emphasises a necessity of radical changes of the national motivational system for creation of the favourable "labour" environment, in the foundation of which there should be not only tangible but also intangible stimulation. Use of different methods of motivation depends on individual specific features of each worker and personnel in general. It identifies that efficient use of different incentives should be based on economic psychology, which would allow creation of favourable conditions for maximum efficiency and perceive labour not only as a method of tangible enrichment and self-preservation, but also as a method of self-actualisation and further development.

Key words: administrative influence, economic psychology, motivation, motivational mechanism, tangible motivation, intangible motivation, constraint.

Pic.: 4. **Bibl.:** 17.

Pereverzeva Anna V. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer of the Department of International Economics and Economic Theory, Zaporizhzhya National University (vul. Zhukovskogo, 66, Zaporizhzhya, 69600, Ukraine)

E-mail: pereverzeva@ukr.net

У сучасних економічних реаліях, коли розширюються, поглиблюються і ускладнюються взаємозв'язки людей на підприємстві, особливо актуальним постає питання ставлення людей до праці, яке визначає повноту використання їх потенціалу. Це ставлення виявляється у трудовій мотивації, самооцінці рівня задоволеності працею та у відповідній поведінці працівників. Виникає необхідність використання економічної психології у створенні мотиваційного середовища на підприємстві, яка вивчає економічне мислення працівника, суб'єктивну форму існування й розвитку індивідуальних, колективних та суспільних потреб та інтересів. Разом з тим останнім часом спостерігається тенденція зниження інтересу й уваги до аспектів національної свідомості, цінностей та ідеалів основних суб'єктів економічної діяльності, які опосередковано впливають на трудову активність. Отже, сьогодні потрібні нові креативні механізми й інструменти, що створюють могутні стимули для продуктивної праці і максимальної реалізації потенціалу.

Економічна психологія у сфері мотивації праці дозволяє визначити особливості поведінки людини у колективі та суспільстві, ставлення до працівників, на основі якого формуються певні групи серед них залежно від особливостей мотиваційного механізму, вивчити вплив різних видів мотивації на формування та розвиток працівника нового типу. Роль економічної психології на всіх рівнях функціонування економіки є безперечною. Вона дає можливість не тільки обґрунтувати поведінку окремих економічних суб'єктів і суспільства в цілому, а й прогнозувати можливі варіанти поведінки, що, у свою чергу, дозволяє передбачити можливий результат прийняття того чи іншого економічного рішення.

Історія розвитку економічної психології сягає своїми коренями у давнину. Вона виникла на перехресті таких традиційних галузей психології, як психологія праці, організаційна, соціальна і психологія управління. Значний внесок у дослідження цього напрямку зробив вітчизняний вчений А. І. Китов. На його думку, економічна психологія вивчає психологічні умови ефективного господарювання, відображення форм власності і виробничих відносин у свідомості людини, а також вплив думок і почуттів людини на її трудову діяльність і соціальну поведінку [1, с. 3].

Мотивацію у трудовій діяльності та її психологічний аспект досліджувалася в роботах зарубіжних вчених: Ф. Герцберга, К. Замфіра, Д. Мак-Клелланда, А. Маслоу, П. Печчеї, Г. Саймона, Д. Узнадзе, В. Франкла, Ф. Фур'є [2 – 7].

Серед російських науковців значну увагу цій проблематиці приділяли: Є. Ільїн, Є. Клімов, Л. Шаховська, Г. Яшин [8 – 11].

Слід зауважити, що праця може сприйматися як заняття, яке знищує людину, або як засіб самореалізації особистості. Так, Г. Саймон та К. Замфір дійшли висновку, що праця не повинна бути рутинною діяльністю, яка породжує специфічну хворобу, призводить до деградації людини, порушення її психологічної рівноваги. Тобто кожне зусилля повинно мати сенс, а не спустошувати людину [12, 13]. У свою чергу, Ф. Фур'є вважав, що причиною негативного ставлення людини до праці є незадовільна соціальна організація праці. На його думку, праця

обов'язково повинна відповідати характеру людини, його бажанням; будь-яка робота, що приносить задоволення, займає незначну кількість часу, виконується добровільно і відповідає очікуванням та інтересам людини [14].

Вагомий внесок у визначення сутності мотивації зробили українські вчені: І. Багрова, А. Єськов, В. Зайцев, В. Кошеленко, Г. Куликов, А. Чухно [15 17].

Проте питання щодо використання економічної психології у формуванні мотиваційного механізму залишається недостатньо розкритим і потребує більш ґрунтовного вивчення та комплексного аналізу. Отже, проблема мотивації праці через призму психологічного аспекту для сучасної України є однією з найважливіших і потребує оперативного вирішення.

Метою статті є дослідження мотивації праці через призму економічної психології та виявлення особливостей національного мотиваційного механізму.

У сучасній системі управління підприємством головною ознакою успішності є люди, а не матеріальні засоби. У міру руху до економіки знань, безперечним є те, що саме люди – джерело як матеріального, так і духовного збагачення. Наявність у працівників належної професійної підготовки, навичок, досвіду не гарантує високої ефективності праці. «Локомотивом» їхньої активної трудової діяльності є мотивація, яка б відповідала внутрішній сутності людини. Крім того, домінуючою функцією управління на сучасному підприємстві є вплив на інших для того, щоб спонукати виконавців діяти, досягаючи поставлених цілей. Важливим аспектом цієї функції є також мотивація, значний інтерес до якої викликаний підвищенням ролі суб'єктивних факторів у суспільному виробництві, ускладненням умов трудової і позатрудової діяльності, збагаченням і розвитком самої особистості.

Отже, *мотивація* (англ. *motivation*) – це процес спонукання людини або групи людей до досягнення цілей організації, який включає в себе мотиви, інтереси, потреби, захоплення, мотиваційні установки та ідеали.

У процесі праці у людей цілеспрямовано формується ставлення до неї та її результатів, оскільки мотивація посилює бажану поведінку людини, дає напрямок поведінки і ґрунтується на внутрішніх і зовнішніх факторах або на мотивах і стимулах.

Умовно мотивацію працівників можна поділити на два види – матеріальну (фінансову, пряму) і нематеріальну (нефінансову, непряму) (*рис. 1*).

Слід зауважити, що мотивація праці в національній економіці потребує вдосконалення та радикальних змін. Досвід, значна кількість часу, високий рівень освіти, організаторські здібності керівника – це лише невелика частина вдалої побудови системи мотивації персоналу. Але ж усі мотиваційні механізми дуже схожі між собою і, запроваджуючи однаковий механізм у різних сферах, підприємства будуть успішно працювати. Проте, це справджується не завжди, адже кожна нація має свою ментальність, характер, історію, свою внутрішню сутність, чим і визначається ефективність використання того чи іншого виду мотивації. Отже, головною особливістю мотиваційної системи є людина та її взаємодія з оточуючим середовищем.

Рис. 1. Основні види мотивації та їх складові елементи

Таким чином, ефективний мотиваційний механізм визначається поєднанням різних методів мотивації, тобто симбіоз матеріальної і нематеріальної мотивації дасть можливість: сформувати не тільки відповідальність і сумлінність, але креативно ставитися до праці, сформувати активність та ініціативність у поведінці працівників.

Мотивація праці може реалізуватися через три основні складові: *примус* (адміністративний вплив); *винагорода* (матеріальна та нематеріальна); *спонукання* (створення умов для виконання певних дій на основі внутрішніх мотивів людини). Дієвість цих мотиваційних інструментів може бути різною і залежить від потреб, інтересів працівників та від їх поєднання, а також від ставлення до людини до праці: праця – матеріальне збагачення; праця – спосіб самореалізації, праці – спосіб самозбереження.

У ході дослідження, проведеного автором, з метою визначення, чим керується суспільство у мотиваційному механізмі, проводилося опитування. Дослідження було спрямоване на встановлення та аналіз економічних тенденцій, закономірностей розвитку вітчизняної системи мотивації. Дослідження проходило в м. Запоріжжі протягом двох місяців (короткострокове). Була розроблена анкета опитування відносно особливостей національної трудової мотивації та оцінки впливу матеріальної та нематеріальної мотивації на працівників. У опитуванні взяло участь 300 осіб, з яких 165 – жінки, 135 – чоловіки, більшість з яких віком від 30 – 39 років і 40 – 49 років відповідно. При дослідженні враховувався і рівень освіти (з усіх опитаних 93% мали вищу освіту і лише 7% – професійно-технічну) і сфера трудової діяльності (найбільша кількість опитаних – зі сфери освіти, операцій з нерухомістю, а найменше працівників державного управління й промисловості).

Цікавим і суперечливим одночасно виявилось питання щодо планів на найближчі два роки. Більшість опитаних налаштована не змінювати місця роботи, проте 71% опитаних відчувають занепокоєння щодо втрати роботи (рис. 2).

Дослідження показало, що найбільш важливими характеристиками роботи виявилися: можливість покращення житлових та побутових умов (66%), висока заробітна плата (52%), сприятливі умови праці (43%), сприятливий психологічний клімат (37%) та самостійність у виконанні роботи (29%). Складність роботи людей практично не турбує, так само як і престиж професії (рис. 3).

Безперечно, важливим є питання щодо ступеня відповідності умов праці потребам та очікуванням працівників. Те, що турбує людей найбільше – можливість покращення життєвих і побутових умов, має найменший рівень відповідності між бажаним і реальним. Цей дисбаланс між потребами та можливостями негативно впливає на поведінку працівників, з точки зору формування психологічного клімату у колективі, відносин між людьми. Так, лише 6% опитаних задоволені можливостями вирішення житлово-побутових проблем, тоді як для 66% це питання є найважливішим (рис. 4).

Дослідження підтвердило, що незбалансованість між потребами та можливостями люди намагаються компенсувати або пошуком додаткових джерел доходів (69% опитаних потребують додаткових доходів додаткових, 21% – не потребують, і лише 10% – не визначилися), а також нематеріальними методами мотивації. Мультиплікативний ефект у мотивації має трудовий настрій колективу, впевненість у завтрашньому дні, стабільність, надійність. Отже, дослідження показало, що вітчизняна мотиваційна система працює не ефективно; більшість керівників спекулюють заробітною платою; приділяється недостатня увага моральному стимулюванню; більшість персоналу працюють в напруженні, страху втратити роботу; невеликими темпами компанії почали переймати закордонний досвід. Використання економічної психології дозволить створити ефективну систему мотивації, яка б відповідала особистим якостям людини і дозволила б збалансувати її потреби та можливості щодо їх задоволення.

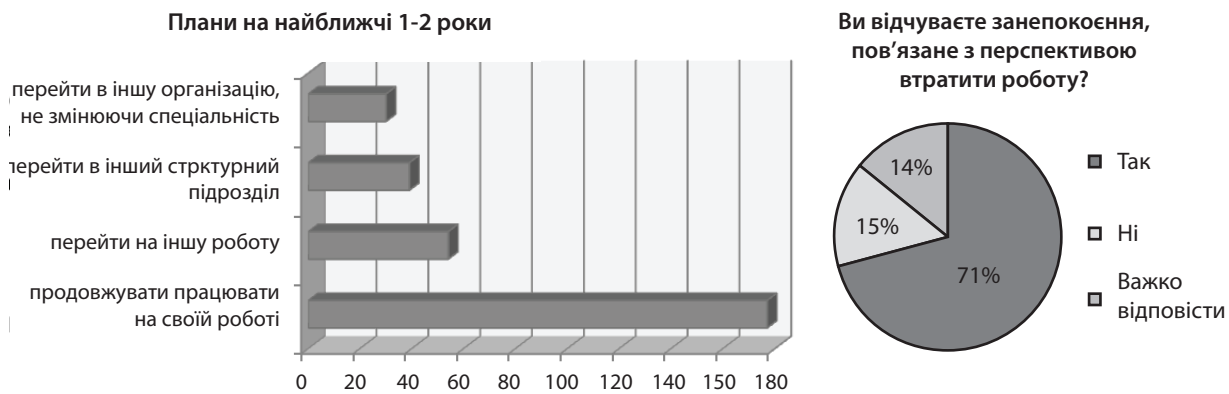

Рис. 2. Плани на найближчі 1-2 роки та занепокоєння щодо втрати роботи

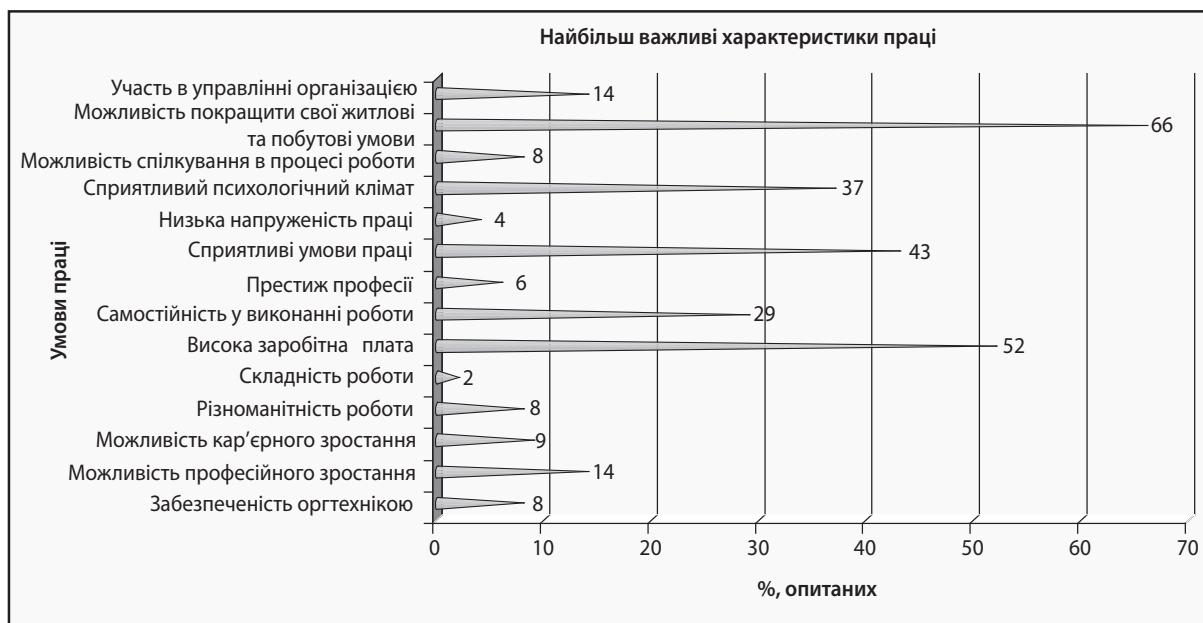

Рис. 3. Найбільш важливі характеристики

Рис. 4. Ступінь відповідності умов праці очікуванням працівників

ВИСНОВКИ

Мотивація праці та професійне зростання є важливим фактором успішного розвитку. Сучасна мотиваційна система повинна ґрунтуватися не тільки на матеріальному стимулюванні, а й на моральному. Потрібно розвивати у працівників причетність до підприємства, наближувати інтереси працівників до інтересів підприємства і навпаки, створювати умови для максимальної віддачі та самореалізації, налагоджувати сприятливі відносини з керівництвом, підтримувати дух єдності, одного цілого, і найважливіше, створити умови, які будуть розвивати у працівників відчуття безпеки й стабільності, впевненості у майбутньому.

Усе ж потрібно використовувати не тільки нематеріальну мотивацію, а підтримувати й розвивати матеріальну мотивацію. На сьогоднішній день держава майже не приділяє увагу управлінню матеріальним стимулюванням, надавши значну свободу приватним підприємствам, що є не завжди корисним. Приватні організації зосередили ринок праці у своїх руках і встановлюють ті умови, які задовольняють їхні бажання та потреби.

Використання досвіду іноземних підприємств також не є зайвим. Головне – пам'ятати та будувати ефективну мотиваційну систему, керуючись принципом, що кожна людина – це індивідуальність. Враховуючи світовий досвід мотивації праці, можна стверджувати, що теоретична основа для створення такого механізму існує, однак його слід удосконалити з урахуванням результатів мотиваційного моніторингу і адаптувати до своєї рідної трудової ментальності українців, економічної ситуації в країні. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Китов А. И.** Психология хозяйственного управления / А. И. Китов. – М.: Профиздат, 1984.
2. **Herzberg F.** The Motivation to Work / F. Herzberg, B. Mausner, B. Snyderman. – N.Y.: John Wiley, 1959. – 157 p.
3. **Мак-Клелланд Д.** Мотивация человека / Д. Мак-Клелланд. – СПб.: Питер, 2007. – 672 с.
4. **Маслоу А.** Психология бытия / А. Маслоу – М.: Рефл-бук, 1997. – 304 с.
5. **Печчеи А.** Человеческие качества / А. Печчеи. – М.: Прогресс, 1985. – 312 с.
6. **Узнадзе Д. Н.** Психологические мотивации поведения человека / Д. Н. Узнадзе. – М., 1969.
7. **Франкл В.** Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М., 1990.
8. **Ильин Е. П.** Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб., 2000.
9. **Климов Е. А.** Введение в психологию труда : учеб. / Е. А. Климов. – М., 1998. – 350 с.
10. **Шаховская Л. С.** Мотивация труда в переходной экономике. – Волгоград, 1995.
11. **Яшин Г. А.** Труд как формирующий фактор человеческой деятельности / Г. А. Яшин. – М., 1996.
12. **Саймон Г.** Теории принятия решений в экономической теории и науке о поведении / Г. Саймон // Теория фирмы. – СПб.: Экономическая школа, 1995. – С. 54 – 72.
13. **Замфир К.** Удовлетворенность трудом: мнение социолога / К. Замфир ; [пер. с рум. ; вступ. ст. А. Д. Мазылу, И. Т. Левыкина]. – М.: Политиздат, 1987. – 237 с.

14. **Фурье Ф.** Новый хозяйственный социетарный мир / Ф. Фурье ; [пер. с франц.]. – М., 1939.

15. **Єськов А.** Роль мотивації в удосконаленні організації праці / А. Єськов, В. Зайцев // Вісник економічної науки України. – 2008. – № 3 (13). – С. 31–33.

16. **Кошеленко В.** Аналіз закордонного досвіду мотивації робочої сили як важливого чинника розвитку національної економіки / В. Кошеленко // Схід. – 2008. – № 3 (87). – С. 47–49.

17. **Чухно А. А.** Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика / А. А. Чухно // Твори : у 3 т. – К.: КНУ, 2006. – Т. 2. – С. 124 – 145.

PREFERENCES

Chukhno, A. A. *Informatsiina postindustrialna ekonomika: teoriia i praktyka* [Information postindustrial economy: theory and practice]. Kyiv: KNU, 2006.

Frank I. V. *Chelovek v poiskakh smysla*. Moscow, 1990.

Fure, F. *Novyy khoziaystvennyy sotsiarnyy mir* [The new economic world sotsiarnyy]. Moscow, 1939.

Herzberg, F., Mausner, V., and Snyderman, B. *The Motivation to Work*. N. Y: John Wiley, 1959.

Ilin, E. P. *Motivatsiia i motivy*. St. Petersburg, 2000.

Ileskov, A., and Zaitsev, V. "Rol motyvatsyy v uluchshenyy orhanyzatsyy truda" [The role of motivatsyy in improving the organization of labor]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 3(13) (2008): 31-33.

Klimov, E. A. *Vvedenie v psikhologiiu truda: ucheb*. Moscow, 1998.

Koshelenko, V. "Analiz zakordonnoho dosvidu motyvatsii robochoy syly iak vazhlyvoho chynnyka rozvytku natsionalnoi ekonomiky" [The analysis of foreign experience motivating the workforce as an important factor in the development of the national economy]. *Skhid*, no. 3(87) (2008): 47-49.

Kitov, A. I. *Psikhologija khoziaystvennogo upravleniia* [Psychology of economic management]. Moscow: Profizdat, 1984.

Mak-Klelland, D. *Motivatsiia cheloveka* [Human motivation]. St. Petersburg: Piter, 2007.

Maslou, A. *Psikhologija bytiia* [Psychology of Being]. Moscow: Refl-buk, 1997.

Pechchei, A. *Chelovecheskie kachestva* [Human qualities]. Moscow: Progress, 1985.

Shakhovskaia, L. S. *Motivatsiia truda v perekhodnoy ekonomike* [The motivation to work in a transition economy]. Volgograd, 1995.

Saymon, G. "Teorii priiniatiia resheniy v ekonomicheskoy teorii i nauke o povedenii" [Decision theory in economics and the science of behavior]. In *Teoriia firmy*, 54-72. St. Petersburg: Ekonomicheskaya shkola, 1995.

Uznadze, D. N. *Psikhologicheskie motivatsii povedeniia cheloveka*. Moscow, 1969.

Yashin, G. A. *Trud kak formoobrazuiushchiy faktor chelovecheskoy deiatelnosti*. Moscow, 1996.

Zamfir, K. *Udovletvorennost' trudom: mnenie sotsiologa* [Job satisfaction: the view of sociologist]. Moscow: Politizdat, 1987.

ЕМПІРИЧНА ОЦІНКА ВТОРИННИХ ЕФЕКТІВ ВПЛИВУ ВАЛЮТНОГО КУРСУ ГРИВНІ НА ПОКАЗНИКИ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

ШУМСЬКА С. С.

УДК 339.743: 331.5

Шумська С. С. Емпірична оцінка вторинних ефектів впливу валютного курсу гривні на показники ринку праці України

У статті виділено основні канали впливу змін валютного курсу національної валюти на показники діяльності підприємств. До первинних ефектів віднесено, зокрема, зміни ціни на імпортовані товари, вартості імпортованих факторів виробництва, витрат на обслуговування боргу, номінованого в іноземній валюті. Описано вторинні ефекти, які проявляються в динаміці показників ринку праці та пов'язані зі змінами показників діяльності підприємств при адаптації до дії первинних ефектів. Наведено результати емпіричної перевірки гіпотези щодо наявності вторинних ефектів змін валютного курсу гривні, а також аналіз особливостей їх прояву в Україні. Представлено результати економетричної оцінки впливу змін реального ефективного курсу гривні (розрахованого за «імпортним кошиком») на динаміку показників заробітної плати, зайнятості, рентабельності різних ВЕД промисловості.

Ключові слова: структурні ефекти змін курсу, реальний ефективний обмінний курс гривні, ринок праці, економетрична модель.

Рис.: 2. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 17.

Шумська Світлана Степанівна – кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник, відділ моделювання та прогнозування економічного розвитку, Інститут економіки та прогнозування НАН України (вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна)

E-mail: s_shumska@mail.ru

УДК 339.743: 331.5

UDC 339.743: 331.5

Шумская С. С. Эмпирическая оценка вторичных эффектов влияния валютного курса гривны на показатели рынка труда Украины

Shumskaya S. S. Empirical Assessment of Secondary Effects of Influence of the Currency Rate of UAH on Labour Market Indicators of Ukraine

В статье выделены основные каналы влияния изменений валютного курса национальной валюты на показатели деятельности предприятий. К первичным эффектам отнесены изменения: цен на импортные товары, стоимости импортных факторов производства, расходов на обслуживание долга, номинированного в иностранной валюте. Описаны вторичные эффекты, проявляющиеся в динамике показателей рынка труда и связанные с изменениями показателей деятельности предприятий при адаптации к действию первичных эффектов. Приведены результаты эмпирической проверки гипотезы о наличии вторичных эффектов изменений валютного курса гривны, а также анализ особенностей их проявления в Украине. Представлены результаты эконометрической оценки влияния изменений реального эффективного курса гривны (рассчитанного по «импортной корзине») на динамику показателей заработной платы, занятости, рентабельности различных ВЭД промышленности.

The article specifies main channels of influence of changes of the currency rate of the national currency on indicators of activity of enterprises. The primary effects are changes of: prices on imported goods, cost of imported factors of production, expenses on servicing debts nominated in a foreign currency. The article describes secondary effects that manifest themselves in dynamics of indicators of the labour market and are connected with the changes of indicators of activity of enterprises when adapting to action of primary effects. The article provides results of empirical check of the hypothesis about availability of secondary effects of changes of the currency rate of UAH and also analysis of specific features of their manifestation in Ukraine. It presents results of econometric assessment of influence of changes of the real effective UAH rate (calculated by "import basket") on dynamics of indicators of wages, employment and profitability of different industrial types of economic activity.

Ключевые слова: структурные эффекты изменений валютного курса, реальный эффективный обменный курс гривны, рынок труда, эконометрическая модель.

Key words: structural effects of currency rate changes, real effective UAH exchange rate, labour market, econometric model.

Рис.: 2. **Табл.:** 5. **Библ.:** 17.

Рис.: 2. **Табл.:** 5. **Библ.:** 17.

Шумская Светлана Степановна – кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник, отдел моделирования и прогнозирования экономического развития, Институт экономики и прогнозирования НАН Украины (ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, Украина)

E-mail: s_shumska@mail.ru

Shumskaya Svetlana S. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow, Department of Modelling and Forecasting of Economic Development, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine (vul. Panasa Myrnogo, 26, Kyiv, 01011, Ukraine)

E-mail: s_shumska@mail.ru

Актуальність оцінки впливу змін валютного курсу гривні на показники ринку праці України визначається необхідністю визначення сумарного ефекту курсової політики НБУ на економічний розвиток країни. Баланс різноспрямованих курсових ефектів визначає динаміку конкурентоспроможності українських підприємств, їх поведінку та фінансовий стан. Емпіричні дослідження на мікро- та макrorівнях дають можливість визначити реальні механізми впливу валютної політики і здійснити тонке її налаштування залежно від поставлених стратегічних цілей.

Значна роль валютного курсу у соціально-економічному розвитку країни і, відповідно, важливість ва-

люотної політики як одного з напрямів державного регулятивного впливу на економіку, відображені у великій кількості публікацій – як українських, так і зарубіжних учених. Серед вітчизняних науковців і практиків, роботи яких зробили значний внесок у розробку проблем, пов'язаних із особливостями курсоутворення в Україні, варто назвати імена таких вчених, як О. Береславська, О. Дзюблюк, І. Крючкова, Б. Лапчук, С. Михайличенко, В. Міщенко, Т. Мусієнко, М. Савлук, В. Стельмах, А. Мороз, В. Шевчук, О. Щербакова.

Варто підкреслити, що для українських реалій тривалий час дослідження були зосереджені на забезпеченні стабільності курсу гривні, яка створювала сприятливі

умови для розвитку економіки. Сьогодні, з посиленням актуальності переходу на гнучкий режим курсоутворення, особливу зацікавленість викликають дослідження впливу курсової волатильності на економічну динаміку, структуру економіки, зовнішньоторговельні потоки. Серед різних аспектів розгляду проблеми впливу обмінного курсу гривні на економіку важливе місце займає кількісна оцінка змін курсу на ринок праці. Відсутність системних досліджень у частині оцінки взаємозв'язків динаміки валютного курсу гривні та основних показників розвитку вітчизняного ринку праці із виділенням галузевих особливостей зумовили вибір *мети* даної статті – визначення каналів та оцінка структурних ефектів впливу змін реального ефективного курсу гривні на показники ринку праці України в розрізі окремих видів економічної діяльності (ВЕД).

На теоретичному рівні науковці виділяють три основні канали впливу змін валютного курсу (ВК) національної валюти на показники діяльності підприємств. Ці канали представляють *первинні ефекти*, тобто з них починається будь-який потенціально вплив змін ВК на функціонування підприємств:

- ✦ *першим каналом* впливу ВК на підприємство є *зміна ціни на імпортовані товари*. Зміцнення національної валюти знижує ціни на імпортовані товари відносно вітчизняних, у результаті попит на продукцію внутрішніх виробників скорочується. Зменшення попиту на продукцію, у свою чергу, негативно впливає на обсяг продажів підприємства та рентабельність його діяльності;
- ✦ *другим каналом* впливу ВК є *зміна вартості імпортованих факторів виробництва*. У такому випадку зміцнення національної валюти має позитивний вплив на підприємство, оскільки відбувається зниження вартості імпортованих факторів виробництва для внутрішніх виробників;
- ✦ *третьім каналом* безпосереднього впливу змін ВК на підприємства є *зміна витрат на обслуговування боргу*, номінованого в іноземній валюті. У випадку зміцнення національної валюти витрати підприємства будуть знижуватись [1].

Окрім первинних ефектів змін ВК, існують також *вторинні ефекти*, які пов'язані із змінами показників діяльності підприємств при адаптації до дії первинних ефектів. Наприклад, у випадку значного зниження цінкової конкурентоспроможності продукції національних товаровиробників порівняно з імпортом, вітчизняні підприємства будуть змушені для збереження своєї частки на ринку піти на зниження собівартості продукції за рахунок скорочення витрат на працю чи зниження інвестиційної активності [1].

Виявлення та емпіричне підтвердження середньострокових ефектів змін курсу гривні ускладнюється тим, що Національний банк України при проведенні курсової політики має враховувати її вплив на конкурентоспроможність українських товарів як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках [2]. Це вимагає детального аналізу впливу курсу по різних каналах окремо на внутрішньому та зовнішньому ринках. Незважаючи на очевидну актуальність такої розбивки, на практиці,

як правило, превалюють лише оцінки впливу курсу на обсяги експорту товарів, а параметри функцій імпорту, на жаль, в Україні не оцінювались повною мірою. Крім того, кількісні оцінки впливу динаміки курсу гривні на обсяги експорту та імпорту продукції у розрізі окремих видів економічної діяльності взагалі тривалий час не проводились через відсутність розрахунків часткових/індивідуальних індексів реального ефективного обмінного курсу (РЕОК) гривні для ВЕД [3].

Сьогодні вже не викликає дискусії теза, що ефект зміцнення валюти в тій чи іншій країні визначається особливостями її економіки (рівнем відкритості, рівнем розвитку фінансової системи й т. ін.). Однак не менш важливо для кожної економіки знати саме секторальні ефекти впливу ВК, які можуть відрізнитись залежно від участі галузі в міжнародній конкуренції, її орієнтації на зовнішній чи внутрішній ринки, масштабів використання імпортованої сировини і комплектуючих, інших факторів [4]. Зрозуміти можливі наслідки корекції валютного курсу не тільки для української економіки в цілому, а для окремих її галузей дає аналіз структури імпорту за напрямками використання, зокрема, матриці імпорту розрахованої в рамках побудови таблиці «витрати – випуск», де показано ступінь залежності окремих видів економічної діяльності від продукції іноземного виробництва [5]. Такий підхід дає можливість коректного трактування та емпіричної оцінки курсових еластичностей експорту та імпорту продукції окремих видів економічної діяльності [3].

Яким є сумарний ефект впливу зміни курсу на всю економіку та окремі сектори, без детального аналізу сказати неможливо. Для кожної країни відповідь на дане питання буде різною. У реальності коливання ВК національних валют призводять до істотних змін порівняних цін і витрат виробників в різних країнах світу, що, у свою чергу, веде до змін у їх поведінці для адаптації до нових умов (наприклад, до змін зайнятості чи заробітної праці на підприємствах) [1]. Це спонукає до перевірки теоретичних постулатів, пошуку емпіричного підтвердження чи спростування стандартних гіпотез.

Огляд досліджень, присвячених оцінці впливу ВК, свідчить, що в економічній літературі основна увага приділяється аналізу первинних ефектів – зміні цін у результаті коливання курсу, або ефекту переносу¹. Робіт, що присвячено дослідженню вторинних ефектів, у яких дається оцінка впливу валютного курсу на ситуацію на ринку праці, є значно менше. Це можна пояснити тим, що для коректного пояснення ситуації, наприклад, впливу ВК на показники зайнятості та заробітної плати, потрібно включити у аналіз значну кількість додаткових факторів, які описують особливості ринку праці в країні. У контексті узагальнення та порівняння результатів цікавою є робота російських дослідників Інституту комплексних стратегічних досліджень (м. Москва), де зроблено огляд наукових робіт, присвячених оцінці впливу ВК на ринок праці (табл. 1). Вони зазначають, що у переважній більшості

¹ Ефект переносу – *exchange rate pass-through*.

робіт канал впливу ВК на ринок праці описано практично за однаковою схемою: зміни ВК призводять до зміни вартості продукції іноземних товаровиробників порівняно з внутрішніми виробниками. Зокрема, зміцнення валюти приводить до зниження цін на імпортовані товари, що на внутрішньому ринку зменшує попит на більш дорожчу продукцію національного виробника. У свою чергу, скорочення попиту призводить до зменшення обсягів виробництва і/або цін і, як наслідок, до зниження зайнятості і/або заробітної плати [1].

праці (табл. 2) підтверджують, що динаміка гривні має статистично значимий вплив (при 1% рівні значимості) з високим рівнем показника детермінації R^2 для показників рівня безробіття та зайнятих; однак не є статистично значимим (навіть при 10% рівні значимості) зв'язок курсу та реальної середньої заробітної плати.

«Неправильний» (з точки зору теорії) знак параметра C курсової еластичності в оцінюваних рівняннях можна пояснити виходячи з декількох припущень.

Таблиця 1

Емпіричні оцінки впливу зміцнення національної валюти на зайнятість і заробітну плату

Автор (и), рік	Період часу	Країни	Вплив зміцнення курсу національної валюти
<i>Розвинені країни</i>			
Grossman, 1986 [6]	1973 – 1983	США	Скорочення зайнятості в сталеливарній промисловості
Branson, Love, 1987 [7]	1970 – 1986	США	Скорочення зайнятості в 13 з 20 галузей
Revinga, 1992 [8]	1977 – 1987	США	скорочення зайнятості в 4 розглянутих підгалузях
Burgess, Knetter, 1998 [9]	1970 – 1988	G-7	Скорочення зайнятості в 25 галузях з 95
Dekle, 1998 [10]	1975 – 1994	Японія	Скорочення зайнятості в 12 галузях з 12
Goldberg, Campa, 2001 [11]	1972 – 1995	США	Зниження зарплати
Goldberg, Tracy, 1999, 2002 [12, 13]	1977 – 2001	США	Зниження зарплат у найменш кваліфікованих працівників
<i>Країни, що розвиваються</i>			
OIT, 1998 [14]	1980 – 1995	Чилі	Зниження темпів зростання зайнятості в економіці
Damill, Frenkel, Maurizio, 2002 [15]	1990–2001	Аргентина	Скорочення зайнятості в економіці
Frenkel, 2004 [16]	1980 – 2003	Аргентина, Бразилія, Мексика, Чилі	Збільшення безробіття в економіці 4 країн

Джерело: [1, с.19].

Огляд результатів робіт, присвячених дослідженню поведінки підприємств залежно від курсової політики, проводяться у світі давно і досить часто (як приклад, у табл. 1 згадана робота Гросмана 1986 р.). У країнах колишнього СНД такі розробки тільки починають з'являтися. У РФ, наприклад, актуальність постановки даного питання викликана необхідністю перевірки офіційної тези про те, що темпи реального зміцнення рубля забезпечують достатній баланс між підтримкою поточної конкурентоспроможності виробництва і створенням умов для модернізації російської економіки у середньостроковій перспективі. Проведене спеціальне опитування російських підприємств викликало дискусію щодо правильності даного твердження на мікрорівні [1].

В Україні емпірична перевірка дії вторинних ефектів змін валютного курсу гривні не підтвердила гіпотезу щодо класичного, описаного теорією, напрямку впливу ВК на показники ринку праці. Як свідчить *рис. 1*, динаміка показників демонструє протилежну за напрямком змін тенденцію: на посилення гривні (зростання агрегованого індексу РЕОК) замість очікуваних скорочення заробітних плат і зайнятості на графіку видно висхідну динаміку даних показників та зменшення рівня безробіття.

Статистичні характеристики регресійних рівнянь² оцінки впливу валютного курсу на показники ринку

По-перше, курсова волатильність гривні на виділеному часовому проміжку була не основним фактором, який визначав обсяг імпорту і, відповідно, динаміку розвитку ринку праці та економіки України (основним чинником було розширення внутрішнього попиту).

По-друге, агреговані показники можуть не показувати реального стану справ у окремих галузях економіки. Для виявлення фактичних взаємозв'язків необхідний аналіз впливу індивідуальних індексів РЕОК для кожного виду економічної діяльності.

По-третє, наявність різних за знаком показників курсової еластичності може бути пояснено не тільки тим, що мова йде про різні ситуації, де внутрішні та імпортовані товари є різною мірою взаємозамінними, але й тим, що реакція підприємств на зміни ВК залежить від характеристики самого ринку товару та особливостей його державного регулювання. Огляд емпіричних досліджень підтверджує, що на ринках з високим рівнем конкуренції зміни ВК мають значний вплив на внутрішніх виробників, а по мірі зростання монопольної сили виробників та диференціації продукції вплив курсу слабшає [1].

² Статистична оцінка параметрів рівняння виду $Y = c \cdot X + \text{const}$ проведена методом найменших квадратів за допомогою статистичного пакету EViews.

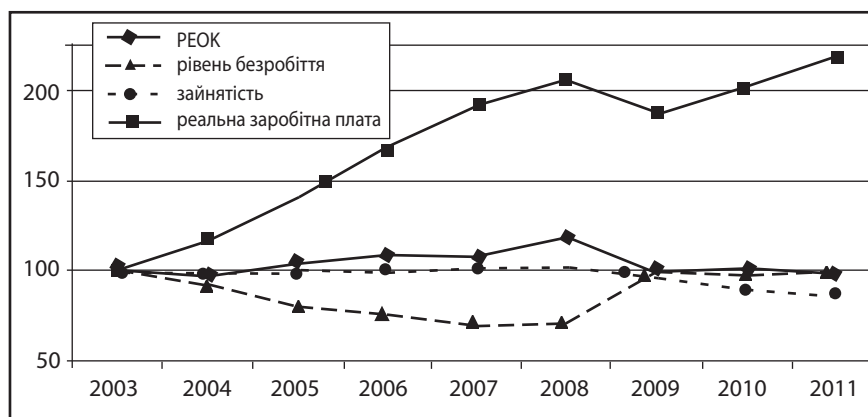

Рис. 1. Динаміка змін показників ринку праці та індексу реального ефективного курсу гривні у 2003 – 2011 рр., (2003 = 100)

Розраховано за даними НБУ та Державної служби статистики України.

Таблиця 2

Статистичні характеристики регресійних рівнянь впливу валютного курсу на показники ринку праці

Показник	C	Prob t-Statistic	R ²
Рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією МОП), у % до економічно активного населення відповідної вікової групи	-1,378	0,0057	0,688
Усього зайнято в галузях економіки	0,178	0,0025	0,751
Середньомісячна реальна заробітна плата 1 штатного працівника	2,041	0,3750*	0,114

*фактор статистично не значимий при 10% рівні значимості.

Митно-тарифне регулювання ринку товару та державне регулювання ринку праці також мають як прямий, так і непрямий вплив, що спотворює реальну картину, нівелює величину та знаки курсової еластичності.

По-четверте, в умовах інтенсивної експансії імпортової продукції і витіснення вітчизняного виробника із внутрішнього ринку в Україні склалась ситуація пасивної адаптації підприємств до посилення конкуренції з боку імпорту. З метою збереження професійних кадрів серед особливостей «адаптації» українського ринку праці – неоплачувані відпустки замість скорочення штату, «заморожування» заробітної плати замість її скорочення й т. ін. Такі «косметичні» заходи на ринку праці, як свідчить українська та російська практика, не тільки не допомагають підвищити конкурентоспроможність національної продукції і збільшити обсяги виробництва, але й викривляють курсові ефекти.

У контексті визначення факторів, що визначали розвиток економіки та ринку праці в Україні у 2003 – 2008 рр., важливо наголосити, що ключовим фактором зростання у даний період було розширення внутрішнього попиту. Слід зазначити, що у минулому десятиріччі така модель економічного зростання була дуже розповсюдженою. Крім того, варто відмітити, що зростання попиту активно підтримувалось збільшенням кредитної підтримки підприємств та населення. У результаті, хоча й темпи реального приросту промислового виробництва і перевищували реальний приріст ВВП, зростання реальних доходів було більшим, що провокувало зростання цін і розширення імпорту, які покривали приріст внутрішнього попиту. Так, з даних табл. 3 видно, що на

фоні зростання РЕОК (зміцнення гривні) активно зростає імпорту, і його темпи були вищими за темпи зростання експорту.

З точки зору оцінки ефективності докризової моделі зростання (яка базувалась на стабільному номінальному валютному курсі гривні) варто звернути увагу на ключову її характеристику – здатність підприємств реагувати на зростання попиту збільшенням обсягів виробництва, тобто важливо знати наскільки таке економічне зростання стимулює внутрішній випуск. Основним показником у оцінюванні ефективності моделі економічного зростання, що базується на розширенні внутрішнього попиту, є структура покриття³ приросту попиту: чим вищою є частка внутрішнього виробництва товарів та послуг, тим більш стабільно розвивається національна економіка. Якщо подивитись на динаміку даного показника (див. табл. 3), то бачимо, що питома вага продукції вітчизняного виробника зростає із 39,4% у 2004 р. до 52,2% у 2007 р., тобто співвідношення українських товарів та імпорту в структурі покриття приросту попиту вирівнялось (не зважаючи на реальне посилення гривні). Після кризи і девальвації у 2008 р. замість очікуваного (за теорією) скорочення імпорту відбулось зростання його темпів і, відповідно, частки імпорту у внутрішньому попиті із 47,3% до 56,1% (2009 – 2011 рр.).

Нівелювати фактичну картину впливу курсової волатильності на показники ринку праці може також

³ Розраховано на основі матриці імпорту та матриці використання продукції вітчизняного виробництва (що обчислюється шляхом віднімання матриці імпорту від I та II квадрантів таблиці «витрати-випуск» в основних цінах).

агрегованість інформації. Якщо для регресійного аналізу використати не агреговані макропоказники (як це зроблено у випадку табл.2), а конкретні дані по окремим секторам чи галузям економіки, то результат буде іншим. Для визначення структурних ефектів курсової динаміки, як свідчить практика, більш коректним є застосування індивідуальних/часткових індексів реального ефективного курсу гривні (РЕОК) [2]. Оскільки часткові індекси РЕОК гривні для різних ВЕД в окремі періоди демонстрували різні темпи змін, то високо ймовірним будуть і різними відгуки на зміни курсової політики.

Варто відмітити, що окрім позитивної реакції вищезазначених промислових ВЕД на зміцнення гривні, є ряд ВЕД, які реагують на зростання курсу гривні скороченням зайнятості та зменшенням заробітних плат. Правильний негативний (згідно з теорією, $C < 0$) знак курсової еластичності відносно зайнятості та заробітної плати отримано під час оцінки вторинних курсових ефектів для підприємств таких промислових ВЕД, як: добування паливно-енергетичних корисних копалин; добування вугілля, лігніту і торфу; текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з ху-

Таблиця 3

Відносні зміни валютного курсу та внутрішнього сукупного попиту у 2003 – 2011 рр., %

Рік	РЕОК по «імпортній корзині»	Питома вага імпорту у внутрішньому попиті	Частка продукції вітчизняних виробників у внутрішньому попиті	Індекс змін до попереднього року		
				Внутрішній попит	Імпорт	Експорт
2003	100	56,6	43,4	120,6	128,8	124,1
2004	96,5	60,6	39,4	122,3	130,9	142,2
2005	104,3	51,1	48,9	137,4	115,8	103,5
2006	107,3	48,1	51,9	127,8	120,4	111,6
2007	108,5	47,8	52,2	136,1	135,4	127,4
2008	123,4	50,8	49,2	134,4	142,9	137,6
2009	104,4	47,3	52,7	90,7	84,3	95,2
2010	103,0	52,1	47,9	120,0	132,4	129,7
2011	98,9	56,1	43,9	124,6	134,1	128,9

Розраховано за даними НБУ та Державної служби статистики України.

У табл. 4, табл. 5 наведено результати емпіричної перевірки гіпотези щодо наявності вторинних ефектів змін валютного курсу в Україні. Так, у табл. 5 представлено статистичні характеристики однофакторних регресійних рівнянь, де залежними факторами виступали заробітна плата та зайнятість обраних ВЕД промисловості, а незалежним фактором – індекси реального ефективного курсу гривні (розраховані за «імпортним кошником»)⁴. Проведений регресійний аналіз підтвердив наявність різно направлених структурних ефектів валютного курсу для різних галузей. Так, потребує додаткових досліджень статистично значущий (за 10% рівня значимості) позитивний вплив ($C > 0$) змін курсу на показники ринку праці, що виявлено:

- ✦ через вплив на заробітну плату для ВЕД – текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра; оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів, хімічне виробництво; виробництво гумових і пластмасових виробів; інші галузі промисловості;
- ✦ через вплив на зайнятість для ВЕД – добування вугілля, лігніту і торфу; оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів; виробництво гумових і пластмасових виробів; інші галузі промисловості.

⁴ Для побудови використано: як ціновий індикатор – індекс споживчих цін, як вагові коефіцієнти – міри важливості торгових партнерів країни, а саме – частки імпорту кожної країни (у ковзній середньорічній структурі за три роки).

тра; виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів; виробництво коксу, продуктів нафтопереробки; виробництво машин та устаткування; виробництво та розподілення електроенергії, газу та води.

Середньострокова політика на ринку праці значною мірою залежить від фінансових результатів діяльності підприємств. Якщо провести аналіз впливу валютного курсу на показники рентабельності підприємств різних ВЕД, то буде чітко видно, що структурні ефекти для окремих підприємств можуть дуже відрізнятися залежно від масштабів використання імпортової сировини і комплектуючих. З даних, наведених у табл. 5, видно, що фінансові результати підприємств у 2003 – 2011 рр. статистично значимо залежали від коливань курсу.

Види економічної діяльності, у яких емпірично доведено наявність взаємозв'язку динаміки курсу та показника рентабельності, можна розділити на дві групи: з додатним і від'ємним показниками курсової еластичності. Якщо подивитись на структуру використання імпорту різними ВЕД, то буде зрозумілим даний ефект: у тих ВЕД, де імпорт використовується переважно у виробництві (йде на проміжне споживання), знак курсової еластичності додатний, тобто при зростанні РЕОК відбувається здешевлення імпортової сировини і комплектуючих, а отже зміни курсу позитивно впливають на вартість факторів виробництва та фінансові результати діяльності і, відповідно, на політику зайнятості. Курсова еластичність ВЕД, продукція яких конкурує з імпортом на ринку (кінцеве споживання), має від'ємний знак по

рентабельності, оскільки при ревальвації гривні імпортовані товари стають дешевшими, ніж внутрішні національні, що змушує попит на українську продукцію, погіршує фінансові результати і призводить до скорочення виробництва та зайнятості.

Чітку взаємозалежність між показниками розвитку ринку праці та динамікою курсу гривні виявити дуже важко. Як правило, скорочення зайнятості та обмеження зростання заробітної плати активно використовуються як заходи по зниженню витрат на підприємствах і виявити це можна, наприклад, у період кризових негараздів. Так, на рис. 2, де представлено динаміку по-

ведінки² вітчизняних підприємств щодо зміни кількості працівників, чітко видно, що у період кризи (і девальвації гривні) скорочення зайнятих є реакцією на форсмажорні обставини в економіці, спробою скоротити витрати, щоб зменшити можливі фінансові втрати [17]. У період післякризового відновлення у більшості ви-

⁵ Шляхом опитувань НБУ щодо ділових очікувань збирається якісна інформація про діяльність українських підприємств-респондентів, яка дає можливість отримати уявлення про очікування підприємств відносно майбутніх трендів їх власної економічної активності та макроекономічних показників.

Таблиця 4

Статистичні характеристики економетричної оцінки впливу змін валютного курсу гривні на динаміку заробітної плати і зайнятості різних ВЕД промисловості

Вид економічної діяльності	Код ВЕД	Заробітна плата			Зайнятість		
		C	Prob t-Statistic	R ²	C	Prob t-Statistic	R ²
Промисловість	C + D + E (10 – 37,40)	1,2	0,523	0,06	0,13	0,771	0,01
Добувна промисловість	C (10–14)	0,325	0,801	0,009	-0,09	0,651	0,03
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	CA (10,11,12)	0,41	0,743	0,016	-0,107	0,483	0,07
Добування вугілля, лігніту і торфу	10	-7,262	0,153	0,268	1,031	0,107	0,327
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	CB (13,14)	1,216	0,512	0,063	0,663	0,269	0,17
Переробна промисловість	D (15 – 37)	1,872	0,297	0,153	0,286	0,628	0,035
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	DA (15,16)	0,804	0,726	0,018	0,535	0,316	0,142
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	DB (17,18)	2,01	0,099	0,34	-0,835	0,285	0,16
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	DC (19)	0,193	0,222	0,204	-0,286	0,262	0,175
Обробка деревини та виробництво виробів із деревини, крім меблів	DD (20)	2,376	0,023	0,541	0,81	0,053	0,436
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	DE (21,22)	1,468	0,322	0,139	0,456	0,394	0,123
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	DF (23)	-0,403	0,777	0,012	1,299	0,186	0,235
Хімічне виробництво	DG (24)	2,81	0,119	0,31	-0,298	0,535	0,057
Виробництво гумових і пластмасових виробів	DH (25)	2,503	0,064	0,408	1,661	0,048	0,447
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	DI (26)	1,879	0,471	0,076	1,594	1,118	0,311
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	DJ (27 – 28)	1,646	0,257	0,179	0,724	0,235	0,195
Виробництво машин та устаткування	DK (29)	2,639	0,19	0,231	-0,401	0,609	0,039
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	DL (30 – 33)	2,243	0,317	0,142	0,546	0,126	0,402
Виробництво транспортних засобів та устаткування	DM (34 – 35)	1,23	0,514	0,063	0,803	0,169	0,339
Інші галузі промисловості	DN (36 – 37)	2,133	0,031	0,507	0,57	0,076	0,38
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	E (40)	-0,599	0,718	0,028	-0,08	0,424	0,109

Розраховано за даними НБУ та Державної служби статистики України.

падків підприємства планують ті ж дії у відношенні змін чисельності зайнятих на наступний рік як і у минулому періоді, а плани стосовно заробітної плати – як мінімум, залишаються на рівні минулого року або підвищуються відповідно до змін споживчої інфляції [1].

У період модернізації економіки для підвищення конкурентоспроможності національних товарів як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках, окрім валютної політики, як наголошують експерти, необхідною є реалізація більш широкого комплексу заходів державної економічної політики, направленої на ліквідацію обмежень і штучних пристосувань, що перешкоджають вибору ак-

тивної стратегії поведінки підприємств. Зокрема, для обмеження процесу розширення імпорту на внутрішньому ринку та збільшення обсягів виробництва експортних товарів необхідна реалізація заходів по стимулюванню інвестиційної активності підприємств, а також підготовки кваліфікованих робочих кадрів для промисловості [1].

ВИСНОВКИ

Емпірична перевірка наявності вторинних ефектів динаміки гривні у вимірі показників розвитку ринку праці України підтвердила висновок, що баланс структурних курсових ефектів визначається поведінкою під-

Таблиця 5

Статистичні характеристики економетричної оцінки впливу змін валютного курсу гривні на показники рентабельності

Вид економічної діяльності	Код ВЕД	Часовий проміжок оцінювання	Характеристики		
			C	Prob t-Statistic	R ²
Промисловість	C + D + E (10 – 37,40)	2003 – 2011	2,55	0,245	0,187
Добувна промисловість	C (10 – 14)	2003 – 2011	5,03	0,341	0,13
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	CA (10, 11, 12)	2003 – 2011	0,542	0,884	0,003
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	CB (13,14)	2003–2011	19,1	0,235	0,194
Переробна промисловість	D (15 – 37)	2006 – 2011	3,73	0,216	0,349
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	DA (15,16)	2005–2011	-4,88	0,117	0,418
Легка промисловість	DB + DC (17 – 19)	2005 – 2011	-47,7	0,044	0,589
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	DC (19)	2005 – 2011	-17,25	0,011	0,758
Обробка деревини та виробництво виробів із деревини, крім меблів	DD (20)	2003 – 2011	-2,526	0,435	0,089
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	DE (21, 22)	2003–2011	-4,14	0,194	0,227
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	DF (23)	2005 – 2011	15,9	0,086	0,476
Хімічна та нафтохімічна промисловість	DG + DH (24 – 25)	2006 – 2011	5,45	0,014	0,811
Хімічне виробництво	DG (24)	2006 – 2011	6,31	0,004	0,897
Виробництво гумових і пластмасових виробів	DH (25)	2005 – 2011	-10,77	0,026	0,659
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	DI (26)	2005 – 2011	11,32	0,08	0,489
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	DJ (27 – 28)	2005 – 2011	3,722	0,32	0,193
Машинобудування	DK + DL + DM (29 – 35)	2005 – 2011	-12,7	0,055	0,553
Виробництво машин та устаткування	DK (29)	2005 – 2011	-13,7	0,039	0,605
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	DL (30 – 33)	2005 – 2011	-5,85	0,085	0,477
Виробництво транспортних засобів та устаткування	DM (34 – 35)	2005 – 2011	-13,27	0,107	0,435
Інші галузі промисловості	DN (36 – 37)	2003 – 2011	-1,39	0,401	0,102

Розраховано за даними НБУ та Державної служби статистики України.

приємств, яка, у свою чергу, значною мірою залежить від участі галузі в міжнародній конкуренції, її орієнтації на зовнішній чи внутрішній ринки, масштабів використання імпоротної сировини і комплектуючих, очікувань щодо майбутнього розвитку економіки. Велика кількість

штучних пристосувань, які склались у процесі пасивної адаптації підприємств до посилення конкуренції з боку імпорту, нівелює не тільки величину курсових ефектів, але і їх напрямок, що спотворює оцінки впливу валютної політики на основні показники ринку праці. ■

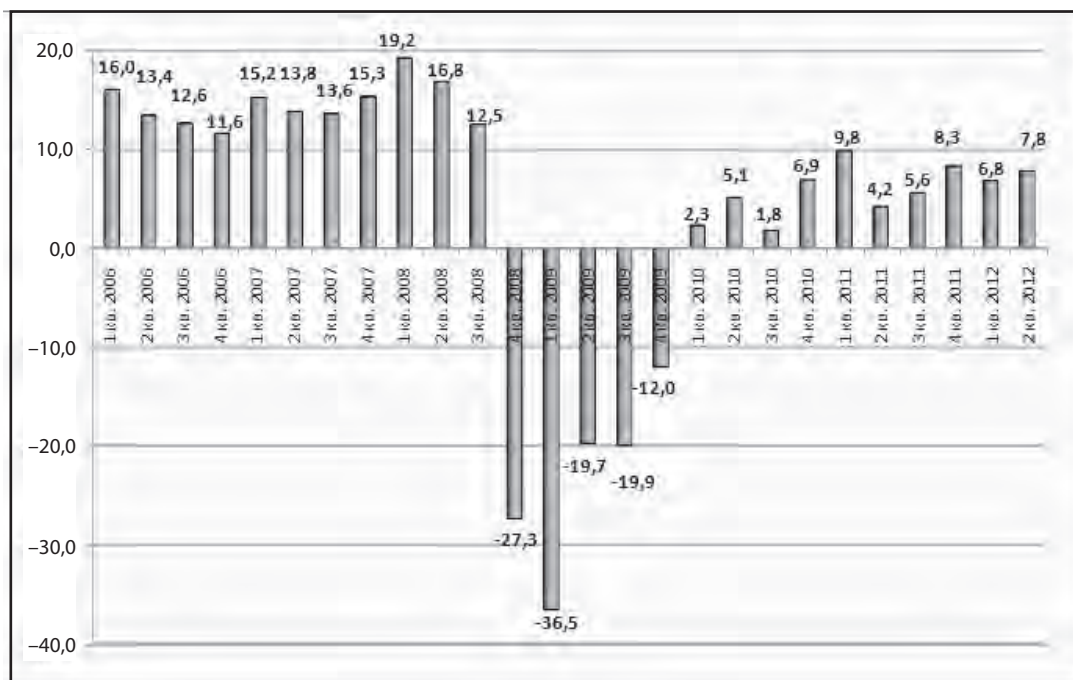

Рис. 2. Динаміка очікувань підприємств щодо зміни кількості працівників у наступні 12 місяців, (баланс відповідей)

Складено за даними НБУ щодо ділових очікувань підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Погребняк Е. В.** Валютный курс и экономическое поведение российских промышленных предприятий в 2005 – 2006 гг. / Е. В. Погребняк, Н. В. Шварева, Д. А. Плеханов, И. А. Петровская, С. В. Цухло. – М.: МОНФ – ИКСИ, 2006.
- 2. Шумська С. С.** Реальний ефективний обмінний курс гривні та структура української економіки // Сучасні проблеми прогнозування соціально-економічних процесів: концепції, моделі, прикладні аспекти : монографія / За ред. О. І. Черняка, П. В. Захарченка. – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2012. – С. 364 – 377.
- 3. Шумська С. С.** Емпірична оцінка впливу змін часткових РЕОК гривні на потоки експорту та імпорту у розрізі ВЕД / С. С. Шумська // Проблеми економіки. – 2013 (прийнято до друку).
- 4. Бланк А.** Обменный курс и конкурентоспособность отраслей российской экономики / А. Бланк, Е. Гурвич, А. Улюкаев // Вопросы экономики. – 2006. – № 6. – С. 4 – 24.
- 5.** Таблиця витрати-випуск України за 2010 рік в основних цінах. Статистичний збірник / Державна служба статистики України – Київ, 2012. – 57 с.
- 6. Grossman G.** (1986) Imports as a Cause of Injury: The Case of the U.S. Steel Industry / G. Grossman // Journal of International Economics, 20, pp. 201 – 223.
- 7. Branson, Love** (1987) The real exchange rate and Employment in US Manufacturing: State and Regional Results / Branson, Love / NBER Working Paper No. 2435, November
- 8. Revenga A.** (1992) Exporting Jobs? The Impact of Import Competition on Employment and Wages in US

Manufacturing / A. Revenga // Quarterly Journal of Economics, 107(1), pp. 255 – 284.

- 9. Burgess S.** (1998) An International Comparison of Employment Adjustment to Exchange Rate Fluctuations / S. Burgess, M. Knetter // Review of International Economics, February, 6, pp. 151 – 163.

- 10. Dekle R.** (1998) The Yen and Japanese Manufacturing Employment / R/ Dekle // Journal of International Money and Finance, 17, October, pp. 785 – 801.

- 11. Goldberg L.** (2001) Employment versus Wage Adjustment and the U.S. Dollar. / L. Goldberg, J. M. Campa // Review of Economics and Statistics, August, 83(3), pp. 477 – 489.

- 12. Goldberg L.** (1999) Exchange Rates and Local Labor Markets / L. Goldberg, J. Tracy / NBER Working Paper No. 8137.

- 13. Goldberg L.** (2002) Exchange Rates and Wages. / L. Goldberg, J. Tracy / NBER Working Paper No. 8137, February

- 14.** OIT (1998) Chile: Crecimiento, Empleo y el Desafío de la Justicia Social / OIT, Santiago, Chile.

- 15. Damill M.** (2002) Argentina: A Decade of Currency Board. Analysis of Growth, Employment and Income Distribution / M. Damill, R. Frenkel, R. Maurizio // International Labor Organization, Geneva, www.ilo.org/public/english/employment/strat/download/ep42.pdf

- 16. Frenkel R.** (2004) Real Exchange Rate and Employment in Argentina, Brazil, Chile and Mexico / R. Frenkel (draft).

- 17.** Ділові очікування підприємств України. Аналітичний звіт. – Київ : Центр наукових досліджень НБУ, 2012. 2 квартал [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

REFERENCES

Blank, A., Gurchich, E., and Uliukaev, A. "Obmennyy kurs i konkurentosposobnost otrasley rossiysskoy ekonomiki" [Exchange rate and the competitiveness of the Russian economy]. *Voprosy ekonomiki*, no. 6 (2006): 4-24.

Branson, Love "The real exchange rate and Employment in US Manufacturing: State and Regional Results". *NBER Working Paper*, no. 2435 (1987).

Burgess, S., and Knetter, M. "An International Comparison of Employment Adjustment to Exchange Rate Fluctuations". *Review of International Economics*, no. 6 (1998): 151-163.

Chile: *Crecimiento, Empleo y el Desafio de la Justicia Social*. Santiago: OIT, 1998.

Dekle, R. "The Yen and Japanese Manufacturing Employment". *Journal of International Money and Finance*, no. 17 (1998): 785-801.

Damill, M., Frenkel, R., and Maurizio, R. "Argentina: A Decade of Currency Board. Analysis of Growth, Employment and Income Distribution". International Labor Organization. www.ilo.org/public/english/employment/strat/download/ep42.pdf

"Dilovi ochikuvannya pidpriemstv Ukrainy. Analitichnyi zvit" [Business Outlook Survey Ukraine. Analytical]. <http://www.bank.gov.ua>

Frenkel R. (2004) "Real Exchange Rate and Employment in Argentina, Brazil, Chile and Mexico", (draft).

Goldberg, L., and Campa, J. M. "Employment versus Wage Adjustment and the U. S. Dollar". *Review of Economics and Statistics*, no. 83(3) (2001): 477-489.

Goldberg, L., and Tracy, J. *Exchange Rates and Local Labor Markets*, 1999.

Goldberg, L., and Tracy, J. "Exchange Rates and Wages". *NBER Working Paper*, no. 8137 (2002).

Grossman, G. "Imports as a Cause of Injury: The Case of the U. S. Steel Industry". *Journal of International Economics*, no. 20 (1986): 201-223.

Pogrebniak, E. V. and others. *Valiutnyy kurs i ekonomicheskoe povedenie rossiysskikh promyshlennykh predpriatiy v 2005-2006 gg.* [Exchange rate and the economic behavior of Russian enterprises in 2005-2006]. Moscow: MONF-IKSI, 2006.

Revenga, A. "Exporting Jobs? The Impact of Import Competition on Employment and Wages in US Manufacturing". *Quarterly Journal of Economics*, no. 07(1) (1992): 255-284.

Shumska, S. S. "Empirychna otsinka vplyvu zmin chastkovo vykh REOK hryvni na potoky eksportu ta importu u rozrizi VED" [Empirical assessment of the impact of changes in the REER partial flows of exports and imports in terms of VED]. *Problemy ekonomiky* (2013).

Shumska, S. S. "Realnyi efektyvnyi obminnyi kurs hryvni ta struktura ukrainskoy ekonomiki" [The real effective exchange rate and structure of the Ukrainian economy]. In *Suchasni problemy prohnovuzuvannya sotsialno-ekonomichnykh protsesiv: kontseptsii, modeli, prykladni aspekty*, 364-377. Berdiansk: Tkachuk O. V., 2012.

Tablytsia vytraty-vypusk Ukrainy za 2010 rik v osnovnykh tsinakh. *Statystychnyi zbirnyk* [The Input-Output Ukraine in 2010 at basic prices. Statistical Yearbook]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012.

УДК 331.101.6

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ПРАЦІ ТА ЇЇ ПРОДУКТИВНІСТЬ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ

НЕВДАХА О. Ю.

УДК 331.101.6

Невдаха О. Ю. Трансформація змісту праці та її продуктивність в умовах інноваційної моделі економіки

У статті розкрито сутність нового етапу економічного розвитку – інноваційної моделі економіки, охарактеризовано процес інтелектуалізації праці. Розкрито сутність та наочно зображено процес трансформації змісту праці в умовах переходу до інноваційної моделі економіки. Представлена порівняльна характеристика фізичної та розумової праці. Визначено, що в сучасних умовах господарювання для отримання довгострокових конкурентних переваг пріоритетного значення набуває підвищення продуктивності інтелектуальної складової праці, а саме – праці фахівців. Розкрито сутність підвищення продуктивності праці фахівців шляхом співставлення її з продуктивністю фізичної праці та сформульовано визначення поняття «продуктивність праці фахівців».

Ключові слова: інноваційна модель економіки, інтелектуальний капітал, продуктивність праці, інтелектуалізація праці.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Невдаха Ольга Юріївна – аспірантка, кафедра економіки праці та менеджменту, Кіровоградський національний технічний університет (пр. Університетський, 8, Кіровоград, 25006, Україна)
E-mail: NevdahaOlga@ukr.net

УДК 331.101.6

Невдаха О. Ю. Трансформация содержания труда и его производительность в условиях инновационной модели экономики

В статье раскрыта сущность нового этапа экономического развития – инновационной модели экономики, охарактеризован процесс интеллектуализации труда. Раскрыта сущность и наглядно изображен процесс трансформации содержания труда в условиях перехода к инновационной модели экономики. Представлена сравнительная характеристика физического и умственного труда. Определено, что в современных условиях для получения долгосрочных конкурентных преимуществ, приоритетное значение приобретает повышение производительности интеллектуальной составляющей труда, а именно – труда специалистов. Раскрыта сущность повышения производительности труда специалистов путем сопоставления его с производительностью физического труда и дано определение понятию «производительность труда специалистов».

Ключевые слова: инновационная модель экономики, интеллектуальный капитал, производительность труда, интеллектуализация труда.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Невдаха Ольга Юрьевна – аспирантка, кафедра экономики труда и менеджмента, Кіровоградський національний технічний університет (пр. Університетський, 8, Кіровоград, 25006, Украина)
E-mail: NevdahaOlga@ukr.net

UDC 331.101.6

Nevdakh O. Y. Transformation of Labour Content and its Productivity under Conditions of the Innovation Model of Economy

The article reveals the essence of a new stage of economic development – innovation model of economy, characterises the process of labour intellectualisation. It also reveals the essence and depicts the process of transformation of labour content under conditions of transition to the innovation model of economy. It provides a comparative analysis of physical and mental labour. It states that in order to obtain long-term competitive advantage under modern conditions increase of productivity of intellectual component of labour, namely – labour of professionals, acquire the priority significance. It reveals the essence of increase of productivity of professional labour through its comparison with productivity of physical labour and gives definition to the «productivity of professional labour» notion.

Key words: innovation model of economy, intellectual capital, labour productivity, labour intellectualisation.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Nevdakh Olga Yu. – Postgraduate Student, Department of Labour Economy and Management, Kirovograd National Technical University (pr. Universytetskyi, 8, Kirovograd, 25006, Ukraine)
E-mail: NevdahaOlga@ukr.net

REFERENCES

Blank, A., Gurchich, E., and Uliukaev, A. "Obmennyy kurs i konkurentosposobnost otrasley rossiyskoy ekonomiki" [Exchange rate and the competitiveness of the Russian economy]. *Voprosy ekonomiki*, no. 6 (2006): 4-24.

Branson, Love "The real exchange rate and Employment in US Manufacturing: State and Regional Results". *NBER Working Paper*, no. 2435 (1987).

Burgess, S., and Knetter, M. "An International Comparison of Employment Adjustment to Exchange Rate Fluctuations". *Review of International Economics*, no. 6 (1998): 151-163.

Chile: *Crecimiento, Empleo y el Desafio de la Justicia Social*. Santiago: OIT, 1998.

Dekle, R. "The Yen and Japanese Manufacturing Employment". *Journal of International Money and Finance*, no. 17 (1998): 785-801.

Damill, M., Frenkel, R., and Maurizio, R. "Argentina: A Decade of Currency Board. Analysis of Growth, Employment and Income Distribution". International Labor Organization. www.ilo.org/public/english/employment/strat/download/ep42.pdf

"Dilovi ochikuvannya pidpriemstv Ukrainy. Analitichnyi zvit" [Business Outlook Survey Ukraine. Analytical]. <http://www.bank.gov.ua>

Frenkel R. (2004) "Real Exchange Rate and Employment in Argentina, Brazil, Chile and Mexico", (draft).

Goldberg, L., and Campa, J. M. "Employment versus Wage Adjustment and the U. S. Dollar". *Review of Economics and Statistics*, no. 83(3) (2001): 477-489.

Goldberg, L., and Tracy, J. *Exchange Rates and Local Labor Markets*, 1999.

Goldberg, L., and Tracy, J. "Exchange Rates and Wages". *NBER Working Paper*, no. 8137 (2002).

Grossman, G. "Imports as a Cause of Injury: The Case of the U. S. Steel Industry". *Journal of International Economics*, no. 20 (1986): 201-223.

Pogrebniak, E. V. and others. *Valiutnyy kurs i ekonomicheskoe povedenie rossiyskikh promyshlennykh predpriatiy v 2005-2006 gg.* [Exchange rate and the economic behavior of Russian enterprises in 2005-2006]. Moscow: MONF-IKSI, 2006.

Reventa, A. "Exporting Jobs? The Impact of Import Competition on Employment and Wages in US Manufacturing". *Quarterly Journal of Economics*, no. 07(1) (1992): 255-284.

Shumska, S. S. "Empirychna otsinka vplyvu zmin chastkovo vykh REOK hryvni na potoky eksportu ta importu u rozrizi VED" [Empirical assessment of the impact of changes in the REER partial flows of exports and imports in terms of VED]. *Problemy ekonomiky* (2013).

Shumska, S. S. "Realnyi efektyvnyi obminnyi kurs hryvni ta struktura ukrainskoi ekonomiki" [The real effective exchange rate and structure of the Ukrainian economy]. In *Suchasni problemy prohnouzuvannya sotsialno-ekonomichnykh protsesiv: kontseptsii, modeli, prykladni aspekty*, 364-377. Berdiansk: Tkachuk O. V., 2012.

Tablytsia vytraty-vypusk Ukrainy za 2010 rik v osnovnykh tsinakh. *Statystychnyi zbirnyk* [The Input-Output Ukraine in 2010 at basic prices. Statistical Yearbook]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012.

УДК 331.101.6

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ПРАЦІ ТА ЇЇ ПРОДУКТИВНІСТЬ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ

НЕВДАХА О. Ю.

УДК 331.101.6

Невдаха О. Ю. Трансформація змісту праці та її продуктивність в умовах інноваційної моделі економіки

У статті розкрито сутність нового етапу економічного розвитку – інноваційної моделі економіки, охарактеризовано процес інтелектуалізації праці. Розкрито сутність та наочно зображено процес трансформації змісту праці в умовах переходу до інноваційної моделі економіки. Представлена порівняльна характеристика фізичної та розумової праці. Визначено, що в сучасних умовах господарювання для отримання довгострокових конкурентних переваг пріоритетного значення набуває підвищення продуктивності інтелектуальної складової праці, а саме – праці фахівців. Розкрито сутність підвищення продуктивності праці фахівців шляхом співставлення її з продуктивністю фізичної праці та сформульовано визначення поняття «продуктивність праці фахівців».

Ключові слова: інноваційна модель економіки, інтелектуальний капітал, продуктивність праці, інтелектуалізація праці.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Невдаха Ольга Юріївна – аспірантка, кафедра економіки праці та менеджменту, Кіровоградський національний технічний університет (пр. Університетський, 8, Кіровоград, 25006, Україна)

E-mail: NevdahaOlga@ukr.net

УДК 331.101.6

Невдаха О. Ю. Трансформация содержания труда и его производительность в условиях инновационной модели экономики

В статье раскрыта сущность нового этапа экономического развития – инновационной модели экономики, охарактеризован процесс интеллектуализации труда. Раскрыта сущность и наглядно изображен процесс трансформации содержания труда в условиях перехода к инновационной модели экономики. Представлена сравнительная характеристика физического и умственного труда. Определено, что в современных условиях для получения долгосрочных конкурентных преимуществ, приоритетное значение приобретает повышение производительности интеллектуальной составляющей труда, а именно – труда специалистов. Раскрыта сущность повышения производительности труда специалистов путем сопоставления его с производительностью физического труда и дано определение понятию «производительность труда специалистов».

Ключевые слова: инновационная модель экономики, интеллектуальный капитал, производительность труда, интеллектуализация труда.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Невдаха Ольга Юрьевна – аспирантка, кафедра экономики труда и менеджмента, Кіровоградський національний технічний університет (пр. Університетський, 8, Кіровоград, 25006, Украина)

E-mail: NevdahaOlga@ukr.net

UDC 331.101.6

Nevdakh O. Y. Transformation of Labour Content and its Productivity under Conditions of the Innovation Model of Economy

The article reveals the essence of a new stage of economic development – innovation model of economy, characterises the process of labour intellectualisation. It also reveals the essence and depicts the process of transformation of labour content under conditions of transition to the innovation model of economy. It provides a comparative analysis of physical and mental labour. It states that in order to obtain long-term competitive advantage under modern conditions increase of productivity of intellectual component of labour, namely – labour of professionals, acquire the priority significance. It reveals the essence of increase of productivity of professional labour through its comparison with productivity of physical labour and gives definition to the «productivity of professional labour» notion.

Key words: innovation model of economy, intellectual capital, labour productivity, labour intellectualisation.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Nevdakh Olga Yu. – Postgraduate Student, Department of Labour Economy and Management, Kirovograd National Technical University (pr. Universytetskyi, 8, Kirovograd, 25006, Ukraine)

E-mail: NevdahaOlga@ukr.net

Праця є одним із найголовніших факторів економічного розвитку. Носієм і персоніфікатором праці є людина, вона – суб'єкт господарства, репрезентант трудового потенціалу держави і нації. У цьому контексті, при з'ясуванні економічних проблем, стану і перспектив економічного зростання особливого значення набуває аналіз продуктивності праці [3, с. 341].

Продуктивність праці як економічна та соціальна категорія має важливе значення при здійсненні економічного та соціального аналізу розвитку країни. Дана категорія є важливим показовим індикатором, що відображає рівень життя населення, економічного зростання та конкурентоспроможності країни.

Пітер Друкер у своїй праці «Задачі менеджменту XXI століття» зазначає: «У XX столітті найважливішим і воістину унікальним досягненням менеджменту стало підвищення продуктивності фізичної праці на виробничих підприємствах у 50 разів. Найголовнішим досягненням менеджменту XXI століття повинно стати також підвищення продуктивності праці, але на цей раз – розумової. Найціннішим активом будь-якої компанії XX століття було виробниче обладнання. Найціннішим активом будь-якої організації XXI століття – як комерційної, так і некомерційної, – стануть працівники розумової праці та їх продуктивність» [4, с. 85].

Таким чином, питання щодо підвищення продуктивності праці залишається в центрі уваги економічної науки, проте реалії сьогодення ставлять нові вимоги до його вивчення. На сьогоднішній час головним ресурсом є інформація, а головним активом підприємства – інтелектуальний капітал. Увага зміщується із засобів виробництва до інформаційних технологій, а головне питання менеджменту переміщується до питання підвищення продуктивності розумової або інтелектуальної праці фахівців [1].

Поняття «інтелектуальний капітал» розкрито у працях таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як: Е. Бруккінг, О.Б. Бутнік-Сіверський, Н. Л. Гавкалова, В. С. Єфремов, В. А. Іноземцев, А. М. Козирев, Л. Г. Мельник, В. І. Пожувєв, А. Прусак, К. Е. Сіейбі, Т. Стюарт, Я. О. Топільницька та інших. Однак недостатньо уваги приділено трансформації змісту праці в умовах переходу до інноваційної моделі економіки та важливості виміру продуктивності інтелектуальної праці.

Поняття продуктивності праці, методи оцінки та підвищення її ефективності розглядаються у роботах таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як: Базарова Т.Ю., Богиня Д. П., Брич В. Я., Вігужинська С. Ю., Вітвіцький В.В., Власова Н. В., Волгіна Н. А., Гаврилов Р. В., Генкін Б. М., Германов О. Є., Головіна О. Д., Грішнова О. А., Мостова В. А., Ромусік Я.В., Хміль Ф.І., Чернова Т. В. та інші. Однак на сьогоднішній час, в умовах трансформації змісту та умов праці, нерозкритими залишаються питання щодо підвищення продуктивності праці фахівців.

Метою статті є проведення аналізу трансформації змісту праці в умовах формування інноваційної моделі економіки, здійснення порівняльної характеристики між фізичною та інтелектуальною працею, обґрунтування визначення поняття «продуктивність праці фахівців».

Реалії сьогодення ставлять нові вимоги до вивчення поняття продуктивності праці. На теперішній момент

головним ресурсом є інформація, а головним активом підприємства – інтелектуальний капітал. Увага зміщується із засобів виробництва до інформаційних технологій.

Інтелектуалізація праці – це породжені феноменом людського розуму й досвіду якісні та кількісні зміни у витратах трудових зусиль, предметів і засобів праці у процесі економічної діяльності. Інтелектуалізація праці, з одного боку, характеризується збільшенням ролі переважно інтелектуальної, творчої, складної компоненти змісту праці, порівняно із переважно фізичною, рутинною, простою, а з іншого – підвищенням загальноосвітнього, професійно-кваліфікаційного і культурного рівня працівників. Це супроводжується нагромадженням і ротацією знань та інформації, появою і практичним застосуванням новинок, економією витрат й одержанням корисного ефекту [6, с. 7].

Поступова зміна співвідношення та ролі компонент змісту праці в бік інтелектуалізації спочатку відзначалася прагненням людей задовольнити свої фізіологічні, матеріальні та духовні потреби, а відтак – удосконалити сам механізм задоволення цих потреб. Саме це визначило історичні етапи розвитку технологічного способу виробництва, привело до скорочення термінів між черговими фундаментальними нововведеннями й заміни одних технологічних укладів іншими. Трансформацію змісту праці в умовах переходу до інноваційної моделі економіки зображено на *рис. 1*.

Розглядаючи питання інтелектуалізації праці в сучасній економіці, потрібно зауважити, що інтелектуалізація праці одночасно виступає як чинник, процес і результат економічної діяльності, що поступово взаємоперетворюються і взаємопідсилюються. Інтелектуалізація праці як чинник економічної діяльності зводиться до нагромадження і ротації знань та інформації, формування людського капіталу, появи новинок; інноваційної кластеризації та кооперації, творчої і наукової співпраці.

Інтелектуалізація праці як процес економічної діяльності зводиться до використання та підвищення рівня людського капіталу, ресурсно-техніко-технологічних, товарно-продуктових та організаційно-збутових нововведень, зміцнення інноваційної кластеризації та кооперації, поглиблення творчої і наукової співпраці.

Інтелектуалізація праці як результат економічної діяльності зводиться до зростання інноваційної озброєності та продуктивності праці, екологізації робочого місця, продукції та навколишнього середовища, підвищення інноваційної активності і культури, зростання рівня конкурентоспроможності, нарощування інтелектуально-місткого експорту, одержання інновативної ренти, зміцнення інтелектуальної безпеки й антикризового імунітету [6, с. 18].

Отже, інтелектуалізація праці являє собою процес, який на глобальному рівні характеризує соціально-економічну тенденцію розвитку, що приводить до зміни умов, змісту і характеру праці, розширення сфери використання переважно творчої інтелектуальної праці внаслідок поступового насичення виробництва наукоємними технологіями та інноваціями.

Основний зміст праці

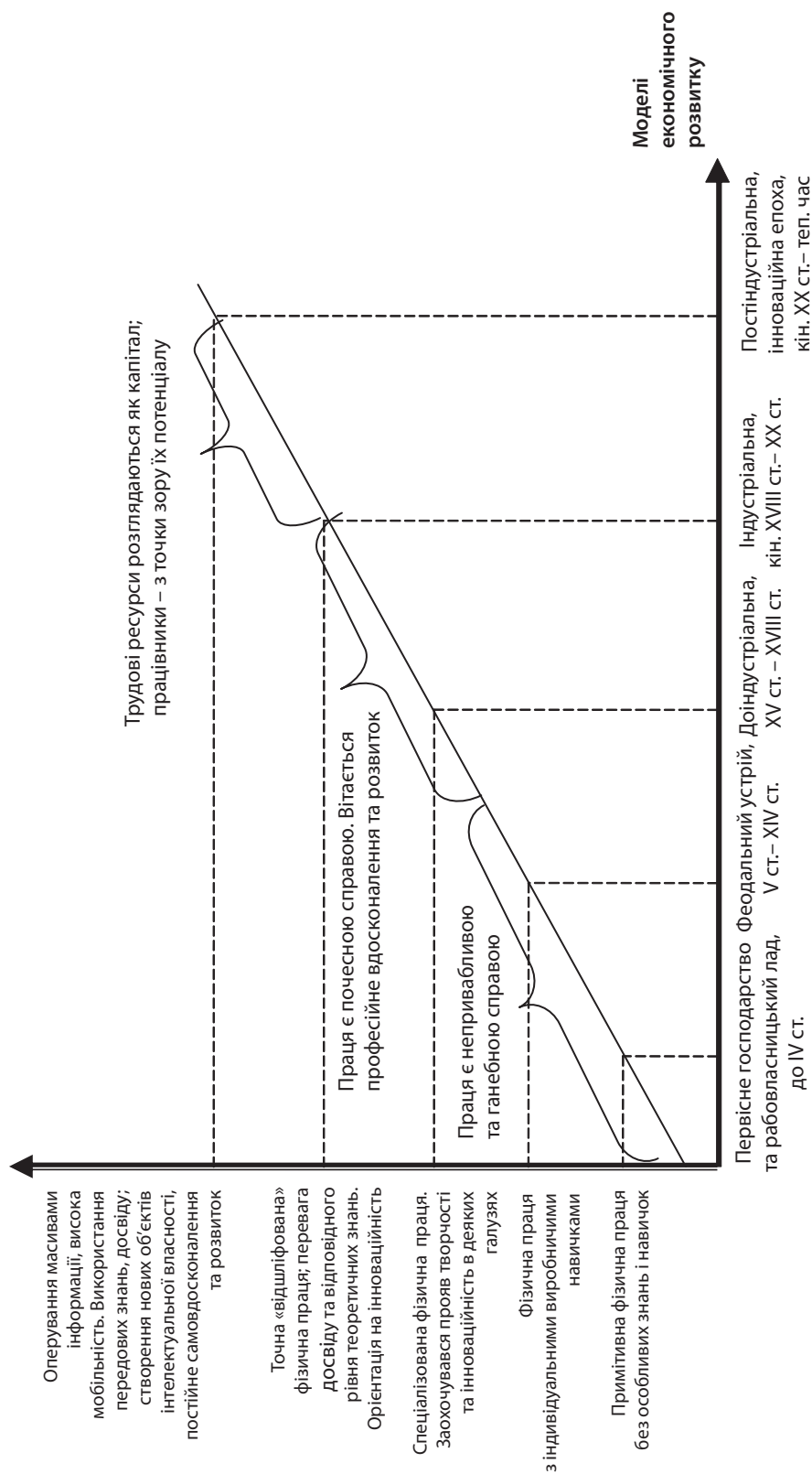

Рис. 1. Трансформація змісту праці в умовах інноваційної моделі економіки

Джерело: розроблено автором.

Усе більшу роль в житті суспільства відіграють галузі, що ґрунтуються на так званих «високих технологіях», а також галузі, що безпосередньо задовольняють потреби людей. Інноваційний тип розвитку характеризується перенесенням акценту на використання принципово нових прогресивних технологій, переходом до випуску високотехнологічної продукції, прогресивними

організаційними і управлінськими рішеннями в інноваційній діяльності, що стосується як мікро-, так і макроекономічних процесів розвитку – створення технопарків, технополісів, проведення політики ресурсозбереження, інтелектуалізації всієї виробничої діяльності, софтизації та сервізації економіки [5, с. 140].

Відтворювальний процес в інноваційній моделі економіки можна зобразити таким чином (рис. 2).

Рис. 2. Відтворювальний процес інноваційної моделі економіки

Джерело: [5, с. 140].

Швидкі темпи модернізації життя людей приводять до зростання вимог щодо якості товарів та послуг, їх різноманітності. Відповідно, суспільство стає більш відкритим і сприйнятливим до інновацій як засобу досягнення необхідного розміття.

Відбувається переоцінка людського фактора в економіці: зростає роль творчих кадрів – людей, що володіють знаннями і є носіями нововведень у сфері організаційної, науково-технічної та екологічної культури. З'являються нові суспільні пріоритети: добробут, інтелектуалізація виробничої діяльності, використання високих та інформаційних технологій, екологічність.

Якщо до цього часу центральним питанням було підвищення продуктивності фізичної праці робітника, то на сьогоднішній час увага менеджменту переміщу-

ється до питань щодо підвищення продуктивності розумової або інтелектуальної праці фахівців [7, с. 12].

Варто зазначити, що продуктивність фізичної та розумової праці є зовсім різними за своєю природою, їх не можна ототожнювати та порівнювати. Усе, що підходить для фізичної праці, може бути зовсім неприйнятним для розумової, і навпаки. Пітер Друкер у своїй праці «Задачі менеджменту XXI століття» виділив такі відмінності між розумовою та фізичною працею [4, с. 87]:

- ✦ для розумової праці не може бути сформульовано чіткого алгоритму дій, на противагу як це зробив Тейлор, для фізичної праці;
- ✦ працівники розумової праці самі несуть відповідальність за прийняті рішення і за результати своєї діяльності, їм потрібна незалежність у прийнятті рішень;
- ✦ невід'ємною частиною розумової роботи має бути безперервна інноваційна діяльність та запровадження нововведень;
- ✦ працівнику розумової праці потрібно постійно навчатися та постійно навчати інших;
- ✦ продуктивність їх праці не можливо виміряти кількісно, найбільша увага приділяється якості;
- ✦ для підвищення продуктивності праці працівників розумової діяльності, необхідно витрати розглядати з точки зору капіталовкладень.

Узагальнену порівняльну характеристику фізичної та інтелектуальної праці наведено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика фізичної та інтелектуальної праці

Відмінні ознаки	Фізична праця	Інтелектуальна праці
Головний ресурс	Засоби виробництва.	Інформація та інформаційні технології.
Прийняття рішень та контроль над їх виконанням	Здійснюється менеджерами вищої ланки, вони і несуть відповідальність	Здійснюється самими працівниками, вони і несуть за них повну відповідальність
Вимоги до знань та навичок	Обмежені технічним процесом; перевага надається працівникам з більшим досвідом роботи	Використання у своїй праці передових теоретичних і практичних знань та досвіду; безперервне оновлення знань, навчання протягом життя та постійне створення інновацій; перевага надається креативним працівникам з «гнучким» розумом
Показники виміру результатів праці	Переважно кількісні: виробіток, трудомісткість; дуже рідко якісні: покращення якості продукції та ін.	Переважно якісні: покращення процесу виробництва, зміна якості продукції, чіткість та безперервність у всіх ланцюгах виробничого процесу, рівень задоволеності та лояльності працівників та ін.
Застосування норм	Встановлення норм на всіх ланцюгах виробничого процесу: норми часу, виробітку, відпочинку та ін.	Нормування відсутнє. Праця є творчою та повністю залежить від індивідуальних особливостей працівника.
Підхід до підвищення продуктивності	Успіх високої продуктивності у чіткому та відшліфованому виробничому процесі шляхом встановлення менеджерами справедливих норм, стимулів до праці та при повному контролі	Відсутній чіткий алгоритм процесу праці. Повна залежність від людського фактора та рівня автоматизації інформаційних технологій.
Дисципліна	Єдині правила і розпорядження для всіх. Чіткі, прописані стандартні інструкції	Іноді наявні єдині правила у сфері загальних обов'язків (час роботи та відпочинку). Відсутні стандарти та інструкції праці
Підхід до інновацій	Новаторство та раціоналізаторство заохочується передусім серед науковців та інженерно-технічного персоналу	Інноваційний підхід, розробка заходів до безперервного удосконалення й поліпшення продуктів, робіт і процесів широко впроваджуються у діяльності усіх категорій персоналу

Джерело: складено автором.

Отже, інтелектуальна праця за своїм змістом та основними характеристиками суттєво відрізняється від фізичної. У сьогоденних умовах господарювання конкурентні переваги належать тому, хто прагне до інноваційного розвитку та безперервного вдосконалення. Тому є очевидним, що увага переміщується з фізичної праці та фокусується на її інтелектуальній складовій. Саме фахівці складають найбільшу та швидкозростаючу за кількістю групу в категорії працівників у передових країнах світу. У таких умовах отримати справжню конкурентну перевагу на довгостроковий термін зможе лише те підприємство або країна, яка зуміє підняти продуктивність розумової праці.

Для розуміння того, хто є фахівцем, звернемося до економічного тлумачного словника та отримаємо таке визначення: «фахівець – особа, яка досконало володіє якимось фахом, має високу кваліфікацію, глибокі знання з певної галузі науки, техніки, мистецтва, виробництва тощо» [8, с. 650].

Таким чином, фактично, фахівцем може бути працівник, який займається як фізичною, так і розумовою працею у будь-якій сфері господарювання, головною умовою при цьому є використання досвіду та передових теоретичних знань. До фахівців належать професії, яким відповідає кваліфікація за дипломом чи іншим відповідним документом: молодшого спеціаліста; бакалавра; спеціаліста, що проходить післядипломну підготовку (стажування, інтернатуру, клінічну ординатуру тощо); спеціаліста (на роботах з керування складними технічними комплексами чи їх обслуговування) [2].

Обов'язки фахівців значно відрізняються від обов'язків інших категорій працівників. Так, вони під управлінням керівника підрозділу здійснюють координацію та методичне керівництво на певній ділянці одного з напрямів роботи підрозділу. Контролюють, аналізують та оцінюють стан справ на відповідній ділянці роботи. Беруть участь в узагальненні практики застосування законодавства та ході реалізації державної політики у відповідній сфері діяльності. Розробляють пропозиції, комплекси заходів, плани тощо та беруть участь в організації їх виконання, а також в організаційному забезпеченні нарад, семінарів, конференцій з відповідних питань. Готують проекти рішень та пропозиції керівництву на виконання доручень державних органів вищого рівня, беруть участь у підготовці проектів нормативних та організаційно-методичних документів. Готують проекти відповідей на звернення та заяви, що надійшли для розгляду у відповідному підрозділі. Своєчасно і точно виконують рішення державних органів чи посадових осіб, розпорядження, вказівки і окремі доручення своїх керівників. За дорученням свого керівника виконують обов'язки, які передбачено характеристиками для споріднених за характером роботи посад [2].

Формулюючи визначення поняття «продуктивність праці фахівців», варто зауважити, що як і у випадку з фізичною працею, вона характеризує ступінь ефективності використання праці, однак вже такої, що має інтелектуальну складову. Проте, якщо продуктивність фізичної праці можна виміряти шляхом співставлення отриманих результатів до понесених витрат, то склад-

ність виміру продуктивності розумової праці є очевидною. Важко однозначно сказати, що є результатом праці фахівця, а також визначити, що відносити до затрат. Головною складовою як результату діяльності, так і затрат на його досягнення, є інформація та знання. Значно більшу роль при визначенні продуктивності праці фахівців відіграють не кількісні, а якісні показники.

Підвищення продуктивності праці фахівців більшою мірою залежить від індивідуальних особливостей працівника: його здатності до навчання, аналізу, самоорганізації та ін. У зв'язку з цими особливостями відрізняються і методи підвищення продуктивності праці фахівців від звичних і загальноприйнятих методів підвищення продуктивності праці. Так, продуктивність праці фахівців не буде більшою при підвищенні її інтенсивності, скороченні витрат на неї або збільшенням робочого часу.

Підсумовуючи вищесказане, вважаємо за доцільне надати таке визначення *продуктивності праці фахівців: це показник, що відображає сумарну ефективність використання всіх наявних здібностей та властивостей працівників, праця яких включає інтелектуальну складову.*

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження визначено, що на сьогоденньому етапі соціально-економічного розвитку суспільства все більшу роль відіграють галузі, що ґрунтуються на так званих «високих технологіях», а також галузі, що безпосередньо задовольняють потреби людей. Перенесення акценту на використання принципово нових прогресивних технологій і прогресивних методів управління у всіх сферах господарської діяльності ставить нові вимоги до працівників та активізує процес інтелектуалізації праці. Інтелектуалізація праці полягає у збільшенні ролі переважно інтелектуальної, творчої, складної компоненти змісту праці, супроводжується підвищенням загальноосвітнього, професійно-кваліфікаційного і культурного рівня працівників, порівняно із переважно фізичною, рутинною, простою працею. За таких умов, головним активом підприємства стають працівники розумової праці, а саме – фахівці. Тому отримати довгострокові конкурентні переваги та стати лідером зможе лише та організація, яка зуміє значною мірою підняти продуктивність праці фахівців. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Гойло В. Новый этап в развитии экономической науки / В. Гойло [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ug.ru/old/ug_pril/ol/99/44/eopin.htm
2. Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики класифікатор професій ДК 003:2010 / Національний класифікатор України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dovidnyk.in.ua/directories/profesii>
3. Дуда С. Т. Сучасні підходи до вивчення поняття продуктивності праці / С. Т. Дуда // Збірник науково-технічних праць. Науковий вісник. – 2005. – Вип. 15.5. – С. 341.
4. Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке / Пер. с англ. / П. Ф. Друкер. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2004. – 272 с.

5. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання : монографія / О. Лапко. – К. : ІЕП НАН України, 1999. – 254 с.

6. Сем'янчук П. М. Інтелектуалізація праці у стратегії інноваційного розвитку економіки України : автореферат / П. М. Сем'янчук. – К., 2010. – 20 с.

7. Стюарт Т. А. Інтелектуальний капітал. Новый источник богатства организаций / Т. А. Стюарт / Пер. с англ. – М. : Поколение, 2007. – 148 с.

8. Сучасний тлумачний словник української мови: 50 тисяч слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубчинського. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2006. – 832 с.

REFERENCES

Duda, S. T. "Suchasni pidkhody do vyvchennia poniattia produktyvnosti pratsi" [Current approaches to the study of the

concept of productivity]. *Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats. Naukovyi visnyk*, no. 15.5 (2005).

Druker, P. F. *Zadachi menedzhmenta v XXI veke* [Task management in the XXI century]. Moscow: Viliams, 2004.

Goylo, V. "Novyy etap v razvitii ekonomicheskoy nauki" [A new stage in the development of economic science]. http://www.ug.ru/old/ug_pril/ol/99/44/eopinion.htm

[Legal Act of Ukraine]. <http://dovidnyk.in.ua/directories/profesii>

Lapko, O. *Innovatsiina diialnist v systemi derzhavnoho rehuliuвання* [Innovation in the system of state regulation]. Kyiv: IEP NAN Ukrainy, 1999.

Sem'ianchuk, P. M. "Intelektualizatsiia pratsi u stratehii innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy" [Intellectual labor strategy of innovative development of economy of Ukraine]. *avtoreferat*.

Stiuart, T. A. *Intellektualnyy kapital. Novyy istochnik bogatstva organizatsiy* [Intellectual capital. A new source of wealth of organizations]. Moscow: Pokolenie, 2007.

УДК 338.48-44(1-22)

СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ ПІДПРИЄМНИЦТВА У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ МЕХАНІЗМІ РОЗВИТКУ СЕЛА

ДОВГАЛЬ О. В

УДК 338.48-44(1-22)

Довгаль О. В. Сільський туризм як перспективний напрям підприємництва у соціально-економічному механізмі розвитку села

Стаття присвячена дослідженню сільського туризму як перспективного напрямку розвитку підприємництва в сільській місцевості України, оскільки він позитивно впливає на відродження, збереження і розвиток місцевих народних звичаїв, промислів, пам'яток історико-культурної спадщини, а також розширює канали реалізації продукції підсобного господарства селянина. Проаналізовано сутність сільського туризму та його місце в комплексному соціально-економічному розвитку села. Визначено основні проблеми розвитку цієї сфери діяльності. Основну увагу звернуто на те, що практична реалізація державної політики у сфері підтримки сільського туризму носить сьогодні, як і упродовж багатьох попередніх років, переважно декларативний характер, а державне цільове фінансування розвитку сільського туризму як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях практично відсутнє. На основі проведеного аналізу подано перспективи подальшого розвитку сільського туризму, враховуючи досвід країн – членів ЄС, в яких прийняття державних і місцевих програм, спрямованих на розвиток підприємництва у сфері сільського туризму, їх належне виконання та достатнє фінансування, реалізація заходів цих програм через фонди підтримки підприємництва є одним із перспективних напрямів розвитку сільських територій.

Ключові слова: сільський туризм, підприємництво, село, соціально-економічний розвиток села, законодавча база.

Бібл.: 9.

Довгаль Олена Валеріївна – старший викладач, кафедра економіки та підприємництва, Миколаївська філія Європейського університету (вул. Морехідна, 2а, Миколаїв, 54010, Україна)

E-mail: dovgal@ua.fm

УДК 338.48-44(1-22)

Довгаль Е. В. Сельский туризм как перспективное направление предпринимательства в социально-экономическом механизме развития села

Статья посвящена исследованию сельского туризма как перспективного направления развития предпринимательства в сельской местности Украины, поскольку он положительно влияет на возрождение, сохранение и развитие местных народных обычаев, промыслов, памятников историко-культурного наследия, а также расширяет каналы реализации продукции подсобного хозяйства сельского жителя. Проанализированы сущность сельского туризма и его место в комплексном социально-экономическом развитии села. Определены основные проблемы развития этой сферы деятельности. Основное внимание обращено на то, что практическая реализация государственной политики в сфере поддержки сельского туризма носит сегодня, как и на протяжении многих предыдущих лет, преимущественно декларативный характер, а государственное целевое финансирование развития сельского туризма как на общегосударственном, так и на региональном уровнях практически отсутствует. На основе проведенного анализа представлены перспективы дальнейшего развития сельского туризма, учитывая опыт стран - членов ЕС, в которых принятие государственных и местных программ, направленных на развитие предпринимательства в сфере сельского туризма, их надлежащее выполнение и достаточное финансирование, реализация мероприятий этих программ через фонды поддержки предпринимательства является одним из перспективных направлений развития сельских территорий.

Ключевые слова: сельский туризм, предпринимательство, село, социально-экономическое развитие села, законодательная база.

Библ.: 9.

Довгаль Елена Валерьевна – старший преподаватель, кафедра экономики и предпринимательства, Николаевский филиал Европейского университета (ул. Мореходная, 2а, Николаев, 54010, Украина)

E-mail: dovgal@ua.fm

UDC 338.48-44(1-22)

Dovgal Ye. V. Rural Tourism as a Prospective Direction of Entrepreneurship in the Socio-Economic Mechanism of Rural Development

The article is devoted to the study of rural tourism as a prospective direction of activity of entrepreneurship in rural districts of Ukraine, since it positively influences restoration, preservation and development of local traditions, trades, monuments of historical and cultural heritage and also expands channels of realisation of products of private farms of rural population. It analyses the essence of the rural tourism and its place in the complex socio-economic rural development. It identifies main problems of development of this sphere of activity. It focuses main attention on the fact that practical realisation of the state policy in the sphere of support of rural tourism bears today, as well as during numerous years in the past, mainly a declaratory character, and the state target financing of development of rural tourism is practically absent both at the state and regional levels. The article uses the analysis to present prospects of further development of rural tourism taking into account experience of EU country-members, in which adoption of state and local programmes, directed at development of entrepreneurship in the sphere of rural tourism, their proper performance and sufficient financing, realisation of measures of these programmes through funds of support of entrepreneurship is one of prospective directions of development of rural territories.

Key words: rural tourism, entrepreneurship, rural, socio-economic rural development, legislative base.

Bibl.: 9.

Dovgal Yelena V. – Senior Lecturer, Department of Economics and Business, Nikolaev branch of the European University (vul. Morekhidna, 2a, 54010, Ukraine)

E-mail: dovgal@ua.fm

5. **Лапко О.** Інноваційна діяльність в системі державного регулювання : монографія / О. Лапко. – К. : ІЕП НАН України, 1999. – 254 с.

6. **Сем'янчук П. М.** Інтелектуалізація праці у стратегії інноваційного розвитку економіки України : автореферат / П. М. Сем'янчук. – К., 2010. – 20 с.

7. **Стюарт Т. А.** Інтелектуальний капітал. Новый источник богатства организаций / Т. А. Стюарт / Пер. с англ. – М. : Поколение, 2007. – 148 с.

8. Сучасний тлумачний словник української мови: 50 тисяч слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубчинського. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2006. – 832 с.

REFERENCES

Duda, S. T. "Suchasni pidkhody do vyvchennia poniattia produktyvnosti pratsi" [Current approaches to the study of the

concept of productivity]. *Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats. Naukovyi visnyk*, no. 15.5 (2005).

Druker, P. F. *Zadachi menedzhmenta v XXI veke* [Task management in the XXI century]. Moscow: Viliams, 2004.

Goylo, V. "Novyy etap v razvitii ekonomicheskoy nauki" [A new stage in the development of economic science]. http://www.ug.ru/old/ug_pril/ol/99/44/eopinion.htm

[Legal Act of Ukraine]. <http://dovidnyk.in.ua/directories/profesii>

Lapko, O. *Innovatsiina diialnist v systemi derzhavnoho rehuliuвання* [Innovation in the system of state regulation]. Kyiv: IEP NAN Ukrainy, 1999.

Sem'ianchuk, P. M. "Intelektualizatsiia pratsi u stratehii innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy" [Intellectual labor strategy of innovative development of economy of Ukraine]. *avtoreferat*.

Stiuart, T. A. *Intellektualnyy kapital. Novyy istochnik bogatstva organizatsiy* [Intellectual capital. A new source of wealth of organizations]. Moscow: Pokolenie, 2007.

УДК 338.48-44(1-22)

СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ ПІДПРИЄМНИЦТВА У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ МЕХАНІЗМІ РОЗВИТКУ СЕЛА

ДОВГАЛЬ О. В

УДК 338.48-44(1-22)

Довгаль О. В. Сільський туризм як перспективний напрям підприємництва у соціально-економічному механізмі розвитку села

Стаття присвячена дослідженню сільського туризму як перспективного напрямку розвитку підприємництва в сільській місцевості України, оскільки він позитивно впливає на відродження, збереження і розвиток місцевих народних звичаїв, промислів, пам'яток історико-культурної спадщини, а також розширює канали реалізації продукції підсобного господарства селянина. Проаналізовано сутність сільського туризму та його місце в комплексному соціально-економічному розвитку села. Визначено основні проблеми розвитку цієї сфери діяльності. Основну увагу звернуто на те, що практична реалізація державної політики у сфері підтримки сільського туризму носить сьогодні, як і упродовж багатьох попередніх років, переважно декларативний характер, а державне цільове фінансування розвитку сільського туризму як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях практично відсутнє. На основі проведеного аналізу подано перспективи подальшого розвитку сільського туризму, враховуючи досвід країн – членів ЄС, в яких прийняття державних і місцевих програм, спрямованих на розвиток підприємництва у сфері сільського туризму, їх належне виконання та достатнє фінансування, реалізація заходів цих програм через фонди підтримки підприємництва є одним із перспективних напрямів розвитку сільських територій.

Ключові слова: сільський туризм, підприємництво, село, соціально-економічний розвиток села, законодавча база.

Бібл.: 9.

Довгаль Олена Валеріївна – старший викладач, кафедра економіки та підприємництва, Миколаївська філія Європейського університету (вул. Морехідна, 2а, Миколаїв, 54010, Україна)

E-mail: dovgal@ua.fm

УДК 338.48-44(1-22)

Довгаль Е. В. Сельский туризм как перспективное направление предпринимательства в социально-экономическом механизме развития села

Статья посвящена исследованию сельского туризма как перспективного направления развития предпринимательства в сельской местности Украины, поскольку он положительно влияет на возрождение, сохранение и развитие местных народных обычаев, промыслов, памятников историко-культурного наследия, а также расширяет каналы реализации продукции подсобного хозяйства сельского жителя. Проанализированы сущность сельского туризма и его место в комплексном социально-экономическом развитии села. Определены основные проблемы развития этой сферы деятельности. Основное внимание обращено на то, что практическая реализация государственной политики в сфере поддержки сельского туризма носит сегодня, как и на протяжении многих предыдущих лет, преимущественно декларативный характер, а государственное целевое финансирование развития сельского туризма как на общегосударственном, так и на региональном уровнях практически отсутствует. На основе проведенного анализа представлены перспективы дальнейшего развития сельского туризма, учитывая опыт стран - членов ЕС, в которых принятие государственных и местных программ, направленных на развитие предпринимательства в сфере сельского туризма, их надлежащее выполнение и достаточное финансирование, реализация мероприятий этих программ через фонды поддержки предпринимательства является одним из перспективных направлений развития сельских территорий.

Ключевые слова: сельский туризм, предпринимательство, село, социально-экономическое развитие села, законодательная база.

Библ.: 9.

Довгаль Елена Валерьевна – старший преподаватель, кафедра экономики и предпринимательства, Николаевский филиал Европейского университета (ул. Мореходная, 2а, Николаев, 54010, Украина)

E-mail: dovgal@ua.fm

UDC 338.48-44(1-22)

Dovgal Ye. V. Rural Tourism as a Prospective Direction of Entrepreneurship in the Socio-Economic Mechanism of Rural Development

The article is devoted to the study of rural tourism as a prospective direction of activity of entrepreneurship in rural districts of Ukraine, since it positively influences restoration, preservation and development of local traditions, trades, monuments of historical and cultural heritage and also expands channels of realisation of products of private farms of rural population. It analyses the essence of the rural tourism and its place in the complex socio-economic rural development. It identifies main problems of development of this sphere of activity. It focuses main attention on the fact that practical realisation of the state policy in the sphere of support of rural tourism bears today, as well as during numerous years in the past, mainly a declaratory character, and the state target financing of development of rural tourism is practically absent both at the state and regional levels. The article uses the analysis to present prospects of further development of rural tourism taking into account experience of EU country-members, in which adoption of state and local programmes, directed at development of entrepreneurship in the sphere of rural tourism, their proper performance and sufficient financing, realisation of measures of these programmes through funds of support of entrepreneurship is one of prospective directions of development of rural territories.

Key words: rural tourism, entrepreneurship, rural, socio-economic rural development, legislative base.

Bibl.: 9.

Dovgal Yelena V. – Senior Lecturer, Department of Economics and Business, Nikolaev branch of the European University (vul. Morekhidna, 2a, 54010, Ukraine)

E-mail: dovgal@ua.fm

Формування соціальної ринкової економіки в Україні неможливе без розвитку сільських територій. Сучасний стан економічного розвитку України потребує пошуку нових форм господарювання в сільській місцевості. Однією з таких форм є мале підприємництво, оскільки воно максимально поєднує інтереси як виробників, так і споживачів продукції. Крім того, у розвитку даного сектора економіки зацікавлені всі верстви населення, а особливо сільське. Оскільки, забезпечуючи зайнятість значної частини населення, цим самим формуючи «середній» клас, вони стають фундаментом формування сучасної економічної піраміди. Перспективним проявом підприємницької ініціативи в сільській місцевості є сільський туризм [4]. Саме це зумовлює актуальність даної публікації.

У країнах з розвинутою ринковою економікою приділяється велика увага розвитку сільського туризму як перспективному напрямку розвитку підприємництва на селі. Вагомий внесок у вивчення цих проблем зробили такі відомі вітчизняні вчені, як: С. Гудзинський, О. Онищенко, М. Орлатий, І. Прокопа, П. Саблук, М. Хвесик, В. Юрчишин, К. Якуба; зарубіжні – Л. Ван Депенель, Ж. Вілкін, Т. Дуча, Х. Каравелі, М. Кларк, Т. Лонч і багато інших.

Українськими вченими висвітлюються різноманітні проблеми сільського туризму: відсутність правового забезпечення; невизначеність щодо схем кредитування, оподаткування, тарифів на житло та послуги; невисокий рівень кадрового забезпечення щодо діяльності з сільського туризму та інші. Однак, незважаючи на різноплановість та глибину проведених досліджень, ця проблема залишається недостатньо вивченою і потребує подальшого дослідження.

Метою статті є вивчення проблем сільського туризму як перспективного напрямку підприємництва в механізмі соціально-економічного розвитку села та надання пропозицій щодо їх вирішення.

Сільський туризм є відносно новим і перспективним напрямком підприємництва, що дозволяє городянам долучитися до традиційного укладу життя сільських жителів. Сутність даного виду туризму полягає в відпочинку в сільській місцевості, де все організаційне забезпечення проживання туристів (у тому числі харчування, дозвілля, обслуговування та ін.) бере на себе приймаюча родина. Сільський туризм являє можливості відпочинку для тих, хто з якихось причин інші види туризму дозволити собі не може. Його привабливими рисами є чисте повітря, домашня атмосфера, незаймана природа, натуральні продукти, тиша і неквапливий побут.

Існує три основні різновиди сільського туризму.

Агротуризм – має як пізнавальний, так і відпочинковий характер, що пов'язаний з використанням підсобних господарств населення або земель сільськогосподарських підприємств, які тимчасово не використовуються в аграрній сфері. Цей вид може не мати обмежень у навантаженості на територію і регламентуванні видів розважального відпочинку.

Відпочинковий туризм (відпочинок у селі). Базою його розвитку є капітальний житловий фонд на садибах господарів і наявні природні, рекреаційні, історико-архітектурні, культурно-побутові й інші надбання тієї чи іншої місцевості.

Екотуризм – науково-пізнавальний вид сільського туризму, характерний для сільських місцевостей і сіл, розташованих у межах територій національних парків, заповідних зон, природних парків тощо, де передбачено відповідні обмеження щодо навантажень на територію та регламентовано види розважального відпочинку [2].

Розвиток сільського туризму у більшості країн світу розглядається як невід'ємна складова частина комплексного соціально-економічного розвитку села. Позитивний вплив сільського туризму на поліпшення умов і якості життя селян полягає передусім у тому, що він розширює сферу зайнятості сільського населення, особливо жінок, і дає селянам додатковий заробіток. При цьому їхні прибутки надходять не тільки від здавання в найм приміщень для проживання, а й від таких послуг:

- ✦ безпосередня реалізація власних сільськогосподарських продуктів (без посередників і транспортних витрат);
- ✦ приготування їжі для гостей (з власноруч вирощених продуктів);
- ✦ прокат спортивного та рибацького інвентарю;
- ✦ продаж ремісничих та інших виробів;
- ✦ ознайомлення з місцевими традиціями та культурою;
- ✦ залучення до участі у сільськогосподарських роботах, зокрема, на пасіці, у косовиці;
- ✦ організація розваг (катання на бричці, човні, спостереження за птахами, рибальство тощо) [7].

Європейський Союз вбачає в сільському туризмі основний важіль економічного підйому своїх сільських територій. За підрахунками експертів Європейського банку реконструкції та розвитку, облаштування в місті вихідця із сільської місцевості в 20 разів дорожче, ніж створення умов для його життя і роботи в селі. Також підраховано, що дохід, отриманий від одного ліжко-місця, еквівалентний річному доходу фермера від однієї корови. На сьогодні в Західній Європі налічується приблизно стільки ж ліжко-місць для відпочинку у сільській місцевості в приватних агрооселях, скільки місць у європейських готелях.

Наприклад, Австрія, яка за своєю площею майже в сім разів менша за Україну, а за кількістю населення – у п'ять разів, за один гірськолижний сезон отримує дохід у сфері сільського туризму близько 10 млрд євро, що дорівнює майже половині Державного бюджету України. Сільський туризм не тільки опинився у сфері інтересів політики Європейського Союзу, а й достатньо сильно нею підтримується, у тому числі й у фінансовому плані [3].

У Франції, Великобританії, Голландії, Ірландії, Німеччині, Іспанії залучення до діяльності у сфері сільського туризму заохочується на національному рівні. За популярністю відпочинок у сільській місцевості в цих країнах посідає нині друге місце після відпочинку на морі.

У Німеччині становлення «зеленого туризму» почалося з розробки концепції його розвитку у периферійних регіонах. У результаті на ринку нині представлені пропозиції дешевого відпочинку на природі, без використання дорогої інфраструктури, але з наданням комфортних умов проживання.

Так, у Польщі на селян, які бажають розпочати діяльність у сфері «зеленого туризму», та тих, котрі вже надають такі послуги, не поширюється дія закону, що регулює господарську (підприємницьку) діяльність.

В угорському законодавстві регулювання «зелено-туристичних» відносин не підпадає під дію нормативних актів, якими регулюються відносини у сфері підприємництва. Відповідно, не підлягають оподаткуванню й особисті доходи, отримані селянами від використання для відпочинку власного житла. Існують також спеціальні пільги та переваги для сімейних господарств, які займаються (або виявили бажання зайнятися) діяльністю у сфері сільського туризму, якщо вони розміщуватимуться на території сільських поселень в економічно слабкорозвинутих (визнаних економічно депресивними) регіонах.

Великий законодавчий досвід у розвитку агротуризму має Латвія. Зумовлено це тим, що вже тривалий час основним контингентом туристів, які бажають відпочити в тамтешній сільській місцевості, є іноземці. Уряд вчасно звернув увагу на цей вельми перспективний вид туризму, здатний вирішити проблему безробіття на селі, і затвердив ряд відповідних нормативів [9].

Це актуально й для України, де особливо загострені соціально-економічні проблеми села, серед яких:

- ✦ низький рівень доходів сільського населення;
- ✦ відсутність ринкової інфраструктури для ОСГ;
- ✦ відсутність державної підтримки ОСГ;
- ✦ недостатній розвиток малого і середнього підприємництва у сільському господарстві і поза сільськогосподарським виробництвом;
- ✦ зношеність матеріальної бази соціальної та інженерної інфраструктури села, зниження якості послуг;
- ✦ обмежений доступ до базових умов розвитку людського потенціалу: освіти, медичного обслуговування, нормальних житлових умов;
- ✦ недоступність і обмеженість інформації щодо сучасних технологій, прав і можливостей населення;
- ✦ відсутність соціального захисту незайнятих і самозайнятих осіб;
- ✦ трудова міграція сільського населення, обезлюднення і відмирання сіл; масовий виїзд молоді з села;
- ✦ втрата національних традицій сільського укладу, сімейних цінностей;
- ✦ відсутність довгострокової державної політики підтримки сільської місцевості;
- ✦ відсутність реальних важелів впливу у органів місцевого самоврядування; нерозвиненість громадського руху.

Українське село володіє високим туристично-рекреаційним потенціалом. У багатьох регіонах представлений широкий спектр потенційно привабливих туристичних об'єктів і комплексів, які користуються великою популярністю у російських і іноземних туристів.

Крім цього, розвиток сільського туризму в Україні стає можливим за рахунок наявності таких факторів:

- ✦ безцінної природної та історичної спадщини;
- ✦ 15 унікальних природних заповідників;
- ✦ сприятливий клімат, який відрізняється від клімату багатьох країн світу;
- ✦ самобутність етнічної спадщини;
- ✦ 4 млн незайнятого або частково зайнятого в сільському господарстві;
- ✦ 6,4 млн житлових будинків потенційно можуть бути використані для сільського туризму;
- ✦ 2/3 сільськогосподарської продукції в особистих селянських господарствах, і є проблеми з її збутом тощо [4].

Перші паростки розвитку сільського туризму в Україні з'явилися в середині 90-х років ХХ ст. Відтоді його популяризацією займається створена 1996 р. Спілка сприяння розвитку сільського «зеленого туризму» в Україні. Уже шість років поспіль у Києві проводяться Всеукраїнські виставки-ярмарки сільського туризму. Так поступово сільський туризм з екзотичного, маловідомого виду перетворюється на один із можливих варіантів активізації господарського розвитку проблемних територій.

Крім цього, Україна має значні природні, кліматичні та рекреаційні ресурси для розвитку сільського туризму, оцінку яких у нашій державі лише почали здійснювати. Майже 15% території – це зони відпочинку, гірські й приморські ландшафти, придніпровські зелені зони, де чисті ріки, повітря, гори, де збережені національні традиції, фольклор, музеї, церкви й інші прекрасні архітектурні пам'ятники. Історично сформувалося більше 500 населених пунктів, які мають унікальну історико-культурну спадщину. Охороняється державою близько 30 національних і регіональних парків і садіб відомих діячів української культури. Видатними є лікувальні ресурси – понад 400 джерел мінеральних вод і більше 100 родовищ цілющих вод, які є унікальними не тільки для України, але й для Європи. Проведені дослідження виявили, що кожний регіон України характеризується своїм напрямом розвитку сільського туризму. Водночас в Україні «приймаюча» сторона сільського туризму зосереджена в традиційних для даного виду туризму регіонах: Карпати, Крим і Приазов'є, де й сконцентровано приблизно 90% сільських туристичних садіб.

Нині західний регіон посідає провідне місце в розвитку сільського туризму. Найбільш популярним є район Карпат у чотирьох областях, до яких він входить: Івано-Франківська, Закарпатська, Львівська та Чернівецька. Основне, що приваблює тут під час відпочинку: взимку – гірські лижі, можливість зустріти Новий рік та різдвяні свята; влітку – незвичайні ландшафти, чисте повітря, вода гірських рік. Найпопулярніші центри «зеленого туризму» в Карпатах: Яремна, Татарів, Верховина, Косів, Путала, Вишняця, Яблучниця, Ясиня, Рахів, Сколе, Славко.

Другим за популярністю є південний регіон. «Роздинкою» Криму є його багатоетнічність. Завдяки сільському «зеленому туризму» можна познайомитися з життям спільнот кримських татар, болгар, німців, греків, їхньою культурою та побутом, скуштувати страви традиційних кухонь і, звісно, відвідати відомі пам'ятники

природи й культури. Найбільш популярні центри «зеленого туризму» в Криму: Алушта, Форос, Мухалатка, Коктебель, Партеніт, Рибаче, Лобанівка, Чернопольє, Олександрівка [5].

Однак, на превеликий жаль, розвиток сільського туризму в Україні відбувається дуже повільно і не системно.

Основними проблемами, що стоять на шляху його широкого розповсюдження, є відсутність дієвого господарського механізму розвитку даного виду діяльності сільського населення, що проявляється в такому:

відсутність правового забезпечення розвитку сільського туризму (законодавча база України про цей вид туристичної діяльності складається, в основному, з Конституції України, Закону України „Про туризм”, Закону України „Про особисте селянське господарство” інших непрямих підзаконних актів [8].);

- ✦ відсутність механізму раціонального та екологічно збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу для потреб туризму;
- ✦ невизначеність щодо схем кредитування, оподаткування, тарифів на житло та послуги (господарі «зелених» садіб намагаються скористатися іншими спеціалізованими програмами, одна з яких – «Сільський дім» (фінасується з державного бюджету), що орієнтована здебільшого на будівництво житла. Програма «Сільський дім» діє практично в кожній області України і керується облдержадміністраціями. Та отримати кредит тут дуже складно, бо, приміром, на одну область може бути виділено всього 10 кредитів, а охочих його отримати значно більше [10]);
- ✦ відсутність виваженої маркетингової політики у сфері сільського туризму (як зазначають фахівці, маркетингової стратегії у сільського туризму немає. Це характерно навіть для тих регіонів, де він відносно непогано розвинутий. Сьогодні навіть туроператори слабо уявляють собі, що таке сільський туризм. Незважаючи на різні гранти, які надаються фондами на його розвиток, господарі поняття не мають, як продавати свій продукт і працювати з туроператорами);
- ✦ невисокий рівень кадрового забезпечення щодо діяльності з сільського туризму [1, 6];
- ✦ відсутність інноваційних проектів і наукових досліджень з питань розвитку перспективних видів туризму (розвиток сільського туризму в Україні підтримують спеціальні Європейські програми ТАСІС, Міжнародний фонд «Відродження», Фонд «Євразія», Європейська федерація сільського туризму «Єврожітс», ПРІК ПРООН та інші. Проте повна відсутність державного фінансування й обмеженість фінансових ресурсів зарубіжних партнерів значно стримують ефективний розвиток сільського аграрного туризму в Україні та запобігають соціально-

економічному відродженню сільських територій за рахунок новітніх напрямів розвитку [5].

ВИСНОВКИ

Отже, у подальшому для забезпечення розвитку сільського «зеленого туризму» в Україні вбачається доцільним:

- ✦ розробити нормативно-правову базу як на державному, так і на регіональному рівнях;
- ✦ постійно проводити моніторинг показників щодо розвитку сільського туризму та вивчення потреб ринку послуг;
- ✦ створити інфраструктури державної фінансово-кредитної підтримки розвитку сільського туризму;
- ✦ запровадити безкоштовне навчання сільських господарів основам ведення туристичної діяльності, видання методичних посібників, навчальних фільмів. Враховуючи, що важливою підвалиною організації сільського туризму є також особисті якості господарів агроосель (адже вони повинні навчитися основам сервісу й культури гостинності, бути щирими, усміхненими і мати організаторські здібності), професійні вміння та навички потрібно вивчати у фахових навчальних закладах, де і запровадити відповідний напрям підготовки [5].

Крім того, для того, щоб українське село стало метою подорожі, а селянська садиба – місцем розміщення та відпочинку, потрібно докласти значних зусиль у сфері поліпшення якості туристичних послуг, оскільки відвідуючи село, туристи шукають садибу, яка задовольняє їхні вимоги.

Принциповим моментом формування подальшої стратегії розвитку сільського туризму в сільській місцевості України є питання офіційного визнання місця і ролі цієї галузі в економічній структурі конкретних регіонів, відтак – напрацювання відповідних регіональних комплексних програм. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Биркович В. І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України / В. І. Биркович // Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник. – 2008. – №1 (6). – С. 138 – 143.
2. Гальцова І. Зелений туризм: недоліки існуючого законодавства / І. Гальцова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2999>
3. Гордієнко О. Фонди підтримки підприємництва «осідлали» тему сільського туризму в Україні / О. Гордієнко. – Режим доступу : <http://rfse.od.ua/ua/silskij-turizm-v-ukrajini>
4. Коробка С. В. Зелений туризм як різновид підприємницької діяльності в сільській місцевості / С. В. Коробка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/korobka_2.htm
5. Малік М. Й. Сільський аграрний туризм як чинник розвитку сільських територій України / М. Й. Малік, Л. В. Забуранна // Економіка АПК : [міжнар. наук.-виробн. журнал]. – 2012. – № 5. – С. 110 – 115.

6. Мельниченко С. В. Соціально-економічне значення та проблеми розвитку сільського зеленого туризму в Україні / С. В. Мельниченко, А. Ю. Єременко // Київський національний торговельно-економічний університет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecologylife.ru>

7. Пітюлич М. М. Особливості функціонування сільського туризму в Україні та досвід європейських країн / М. М. Пітюлич, І. І. Михайлюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/pitjulych.htm

8. Про сільський зелений туризм: Закон України. Проект від 12.04.2007 р. № 3467 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/zakon/pro_siltur.htm

9. Туристична бібліотека – все про туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tourlib.net>

10. Філіпенко І. Зелене світло – «зеленим» садивам. (Сільський туризм допоможе боротися з бідністю на селі) / І. Філіпенко // День. – 2008. – 10 квіт.

PREFERENCES

Filipenko, I. "Zelene svitlo – „zelenym“ sadybam" [Green Light for "green" Manor]. Den, April 10, 2008.

Hordiienko, O. "Fondy pidtrymky pidpriemnytstva «osidlaly» temu silskoho turizmu v Ukraini" [Business Support

Fund "saddled" theme of rural tourism in Ukraine]. <http://rfse.od.ua/ua/silskij-turizm-v-ukrajini>

Haltsova, I. "Zeleniy turizm: nedoliki isnuiochoho zakonodavstva" [Green tourism: the shortcomings of existing legislation]. <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2999>.

Korobka, S. V. http://tourlib.net/statti_ukr/korobka2.htm.

[About rural green tourism: the Law of Ukraine. Project from 12.04.2007, # 3467]. http://tourlib.net/zakon/pro_siltur.htm.

Melnichenko, S. V., and Yeremenko, A. Yu. "Sotsialno-ekonomichne znachennia ta problemy rozvytku silskoho zelenoho turizmu v Ukraini" [Socio-economic importance and problems of rural tourism in Ukraine]. <http://www.ecologylife.ru>

Malik, M. I., and Zaburanna, L. V. "Sil'skyi aharnyi turizm iak chynnyk rozvytku sil'skykh terytorii Ukrainy" [Agrarian Rural tourism as a factor of rural Ukraine]. *Ekonomika APK*, no. 5 (2012): 110-115.

Pitulych, M. M., and Mykhailiuk, I. I. "Osoblyvosti funkcionuvannia silskoho turizmu v Ukraini ta dosvid ievropeiskykh krain" [Features of rural tourism in Ukraine and the European experience]. http://tourlib.net/statti_ukr/pitjulych.htm

"Turystychna biblioteka – vse pro turizm" [Travel Library – all about tourism]. <http://tourlib.net>

УДК 658.6

ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

ЛУПАК Р. Л.

УДК 658.6

Лупак Р. Л. Економічне обґрунтування стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства

У статті запропоновано варіант поетапного формування та реалізації конкурентної стратегії, який відповідає ознакам елементного поділу, передбачає застосування специфічних процедур і методичного обґрунтування та пояснює систему вибору стратегічної поведінки підприємства в конкурентному середовищі. Систематизовано стратегічні цілі управління конкурентоспроможністю підприємства відносно рівнів їх виконання (нульовий, перший, другий), взаємозв'язки (головні, основні, допоміжні цілі) та послідовності дій. Висвітлено типові стратегії досягнення конкурентних переваг підприємства, поєднуючи маркетинговий підхід (максимізація охоплення цільового ринку) і фінансовий підхід (максимізація цільового прибутку шляхом оптимізації витрат).

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, стратегічне управління, конкурентні стратегії, конкурентне середовище.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 12.

Лупак Руслан Любомирович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємства, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: economist_555@mail.ru

УДК 658.6

UDC 658.6

Лупак Р. Л. Экономическое обоснование стратегического управления конкурентоспособностью предприятия

Lupak R. L. Economic Substantiation of Strategic Management of Company Competitiveness

В статье предложен вариант поэтапного формирования и реализации конкурентной стратегии, который отвечает признакам элементного разделения, предусматривает применение специфических процедур и методического обоснования и объясняет систему выбора стратегического поведения предприятия в конкурентной среде. Систематизированы стратегические цели управления конкурентоспособностью предприятия относительно уровней их выполнения (нулевой, первый, второй), взаимосвязи (главные, основные, вспомогательные цели) и последовательности действий. Освещены типичные стратегии достижения конкурентных преимуществ предприятия, совмещающая маркетинговый подход (максимизация охвата целевого рынка) и финансовый подход (максимизация целевой прибыли путем оптимизации расходов).

The article offers a variant of stage-by-stage formation and realisation of competitive strategy, which suits features of element division, envisages application of specific procedures and methodical substantiation and explains the system of selection of strategic behaviour of a company in a competitive environment. It systemises strategic goals of managing competitiveness of a company with respect to the levels of their performance (zero, first, second), interrelations (main, basic, and auxiliary goals) and sequence of actions. It describes typical strategies of achievement of competitive advantages of companies combining marketing approach (maximisation of coverage of the target market) and financial approach (maximisation of target profit through optimisation of costs).

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятия, стратегическое управление, конкурентные стратегии, конкурентная среда.

Key words: company competitiveness, strategic management, competitive strategies, competitive environment.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Лупак Руслан Любомирович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятия, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

Lupak Ruslan L. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economy of Enterprise, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: economist_555@mail.ru

E-mail: economist_555@mail.ru

6. Мельниченко С. В. Соціально-економічне значення та проблеми розвитку сільського зеленого туризму в Україні / С. В. Мельниченко, А. Ю. Єременко // Київський національний торговельно-економічний університет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecologylife.ru>

7. Пітюлич М. М. Особливості функціонування сільського туризму в Україні та досвід європейських країн / М. М. Пітюлич, І. І. Михайлюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/pitjulych.htm

8. Про сільський зелений туризм: Закон України. Проект від 12.04.2007 р. № 3467 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/zakon/pro_siltur.htm

9. Туристична бібліотека – все про туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tourlib.net>

10. Філіпенко І. Зелене світло – «зеленим» садивам. (Сільський туризм допоможе боротися з бідністю на селі) / І. Філіпенко // День. – 2008. – 10 квіт.

PREFERENCES

Filipenko, I. "Zelene svitlo – „zelenym“ sadybam" [Green Light for "green" Manor]. Den, April 10, 2008.

Hordiienko, O. "Fondy pidtrymky pidpriemnytstva «osidlaly» temu silskoho turizmu v Ukraini" [Business Support

Fund "saddled" theme of rural tourism in Ukraine]. <http://rfse.od.ua/ua/silskij-turizm-v-ukrajini>

Haltsova, I. "Zeleniy turizm: nedoliki isnuiuchoho zakonodavstva" [Green tourism: the shortcomings of existing legislation]. <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2999>.

Korobka, S. V. http://tourlib.net/statti_ukr/korobka2.htm.

[About rural green tourism: the Law of Ukraine. Project from 12.04.2007, # 3467]. http://tourlib.net/zakon/pro_siltur.htm.

Melnichenko, S. V., and Yeremenko, A. Yu. "Sotsialno-ekonomichne znachennia ta problemy rozvytku silskoho zelenoho turizmu v Ukraini" [Socio-economic importance and problems of rural tourism in Ukraine]. <http://www.ecologylife.ru>

Malik, M. I., and Zaburanna, L. V. "Sil'skyi aharnyi turizm iak chynnyk rozvytku sil'skykh terytorii Ukrainy" [Agrarian Rural tourism as a factor of rural Ukraine]. *Ekonomika APK*, no. 5 (2012): 110-115.

Pitulych, M. M., and Mykhailiuk, I. I. "Osoblyvosti funkcionuvannia silskoho turizmu v Ukraini ta dosvid ievropeiskyykh krain" [Features of rural tourism in Ukraine and the European experience]. http://tourlib.net/statti_ukr/pitjulych.htm

"Turystychna biblioteka – vse pro turizm" [Travel Library – all about tourism]. <http://tourlib.net>

УДК 658.6

ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

ЛУПАК Р. Л.

УДК 658.6

Лупак Р. Л. Економічне обґрунтування стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства

У статті запропоновано варіант поетапного формування та реалізації конкурентної стратегії, який відповідає ознакам елементного поділу, передбачає застосування специфічних процедур і методичного обґрунтування та пояснює систему вибору стратегічної поведінки підприємства в конкурентному середовищі. Систематизовано стратегічні цілі управління конкурентоспроможністю підприємства відносно рівнів їх виконання (нульовий, перший, другий), взаємозв'язки (головні, основні, допоміжні цілі) та послідовності дій. Висвітлено типові стратегії досягнення конкурентних переваг підприємства, поєднуючи маркетинговий підхід (максимізація охоплення цільового ринку) і фінансовий підхід (максимізація цільового прибутку шляхом оптимізації витрат).

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, стратегічне управління, конкурентні стратегії, конкурентне середовище.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 12.

Лупак Руслан Любомирович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємства, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: economist_555@mail.ru

УДК 658.6

UDC 658.6

Лупак Р. Л. Экономическое обоснование стратегического управления конкурентоспособностью предприятия

Lupak R. L. Economic Substantiation of Strategic Management of Company Competitiveness

В статье предложен вариант поэтапного формирования и реализации конкурентной стратегии, который отвечает признакам элементного разделения, предусматривает применение специфических процедур и методического обоснования и объясняет систему выбора стратегического поведения предприятия в конкурентной среде. Систематизированы стратегические цели управления конкурентоспособностью предприятия относительно уровней их выполнения (нулевой, первый, второй), взаимосвязи (главные, основные, вспомогательные цели) и последовательности действий. Освещены типичные стратегии достижения конкурентных преимуществ предприятия, совмещающая маркетинговый подход (максимизация охвата целевого рынка) и финансовый подход (максимизация целевой прибыли путем оптимизации расходов).

The article offers a variant of stage-by-stage formation and realisation of competitive strategy, which suits features of element division, envisages application of specific procedures and methodical substantiation and explains the system of selection of strategic behaviour of a company in a competitive environment. It systemises strategic goals of managing competitiveness of a company with respect to the levels of their performance (zero, first, second), interrelations (main, basic, and auxiliary goals) and sequence of actions. It describes typical strategies of achievement of competitive advantages of companies combining marketing approach (maximisation of coverage of the target market) and financial approach (maximisation of target profit through optimisation of costs).

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятия, стратегическое управление, конкурентные стратегии, конкурентная среда.

Key words: company competitiveness, strategic management, competitive strategies, competitive environment.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Лупак Руслан Любомирович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятия, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

Lupak Ruslan L. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economy of Enterprise, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: economist_555@mail.ru

E-mail: economist_555@mail.ru

Альтернативність та багатоваріантність напрямів позиціонування підприємства у сфері конкурентного середовища, потреба оптимізації ресурсного потенціалу і управління капіталом обґрунтовують системність стратегічного планування забезпечення конкурентоспроможності. Адаптивна до конкурентного середовища економічна політика у формі стратегії конкуренції є умовою реалізації ефективного господарського механізму підприємства. У такому випадку існує необхідність розробки поетапної системи стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства, яка б урахувала базові вимоги, підсилювачі ефективності, фактори розвитку та інноваційного потенціалу конкурентоспроможності.

Вважаємо, що вибір моделі забезпечення конкурентоспроможності підприємства передбачає обґрунтування правил і прийомів досягнення стратегічних цілей конкуренції, а саме: формування цінової політики, що забезпечує стратегічну динаміку зростання цільового сегмента ринку, загального обсягу реалізації продукції; управління ресурсним потенціалом, його функціонально-вартісний перерозподіл з метою отримання цільового прибутку і максимізацію рентабельності в стратегічному періоді; формування товарного асортименту, що відповідає споживчим потребам і забезпечує максимізацію доходів, мінімізацію обсягу і оптимізацію структури витрат; забезпечення інвестиційної привабливості як результату мінімізації терміну окупності капіталовкладень та зростання ефективності інвестиційних проектів в стратегічний розвиток господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій довів, що питанням стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства приділяється значна увага в дослідженнях Ансоффа І. [1], Борисенка В. М. [2], Воронкової А. Е. [3], Довганя Л. Є. [10], Должанського І. З. [4], Донецька Л. І. [5], Загорної Т. О. [4], Ковтуна О. І. [6], Круглова М. І. [7], Мізюка Б. М. [8], Синіговеця О. М. [9], Немцова В. Д. [10], Портера М. Е. [11], Фатхутдінова Р. А. [12]. Однак слід відмітити відсутність методичного підходу щодо систему вибору ресурсозабезпеченого оптимального варіанту стратегічної поведінки підприємства в конкурентному середовищі. Відтак, існує необхідність удосконалення системи управління конкурентною стратегією підприємства, що поєднуватиме маркетинговий, фінансовий підходи та систематизуватиме стратегічні цілі конкуренції з відображенням рівня їх виконання.

Метою статті є обґрунтування етапів розробки і реалізації конкурентної стратегії, систематизація стратегічних цілей управління конкурентоспроможністю підприємства в розрізі ключових параметрів і типових стратегій досягнення конкурентних переваг.

Забезпечення конкурентоспроможності є функцією стратегічного управління, що побудована на принципах цільового прогнозування та інтегрування господарської діяльності відповідно до місії, цілей і завдань стратегічного розвитку. Тому важливим принципом управління конкурентоспроможністю є системність етапів формування, забезпечення і використання стратегічних переваг підприємства, оскільки відображає

об'єднання суб'єктів і об'єктів конкурентного середовища відповідно до динаміки їх конкурентного потенціалу. Відповідно, у сегменті безпосереднього впливу зовнішнього оточення основним результатом стратегічного планування конкурентоспроможності підприємства є формування конкурентної стратегії, забезпечення її виконання, контролю та управлінського вдосконалення. Таким чином, послідовність стратегічного планування необхідно розглядати як підсумок адаптації підприємства до розвитку конкурентного середовища та ринкових умов забезпечення конкурентних переваг.

Більше того, основною особливістю стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства є його орієнтація на майбутнє. Зауважимо, що за такого підходу до необхідності стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства обумовлюється, насамперед, триваючими швидкими змінами зовнішнього середовища, виникненням важко передбачуваних економічних і фінансових ситуацій [5, 6, 12]. Відповідно, у кожному реальному ситуаційному рішенні керівництву підприємства необхідно враховувати особливості об'єкта стратегічного управління та вплив на нього факторів конкурентного середовища.

В економічній літературі існують різні методичні підходи до побудови системи стратегічного управління конкурентоспроможністю та процесу розробки конкурентної стратегії господарсько-фінансової діяльності підприємства [1, 5, 7, 9, 11]. Причому, сутність та зміст поетапного формування стратегії розвитку підприємства в більшості авторів відзначаються ознаками єдиної концептуальності суджень. Зокрема, до них віднесено обов'язкові елементи складання структурної схеми конкурентної стратегії: визначення місії та цілей підприємства; аналіз стану та впливу зовнішнього середовища функціонування підприємства; оцінка сильних і слабких сторін формування конкурентної позиції; альтернативність стратегічних рішень; коригування, виконання та контроль стратегії.

На відміну вже існуючих моделей запропонований варіант поетапного формування і реалізації конкурентної стратегії (рис. 1) є більш деталізованим, обґрунтовує систему вибору та ресурсозабезпеченого оптимального варіанту стратегічної поведінки підприємства в конкурентному середовищі. Кожен із етапів конкурентної стратегії відповідає ознакам елементного поділу та передбачає застосування специфічних процедур і методичного обґрунтування.

Так, першим етапом у розробці конкурентної стратегії є вивчення місії та загальних цілей функціонування підприємства, зокрема, причин, мотивів і наслідків створення суб'єкта господарювання, кроків формування механізму і концептуальних завдань розвитку діяльності в стратегічному періоді.

Більше того, важливою є послідовність виконання місії, що характеризує систему відповідних для окремих стратегічних періодів завдань забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

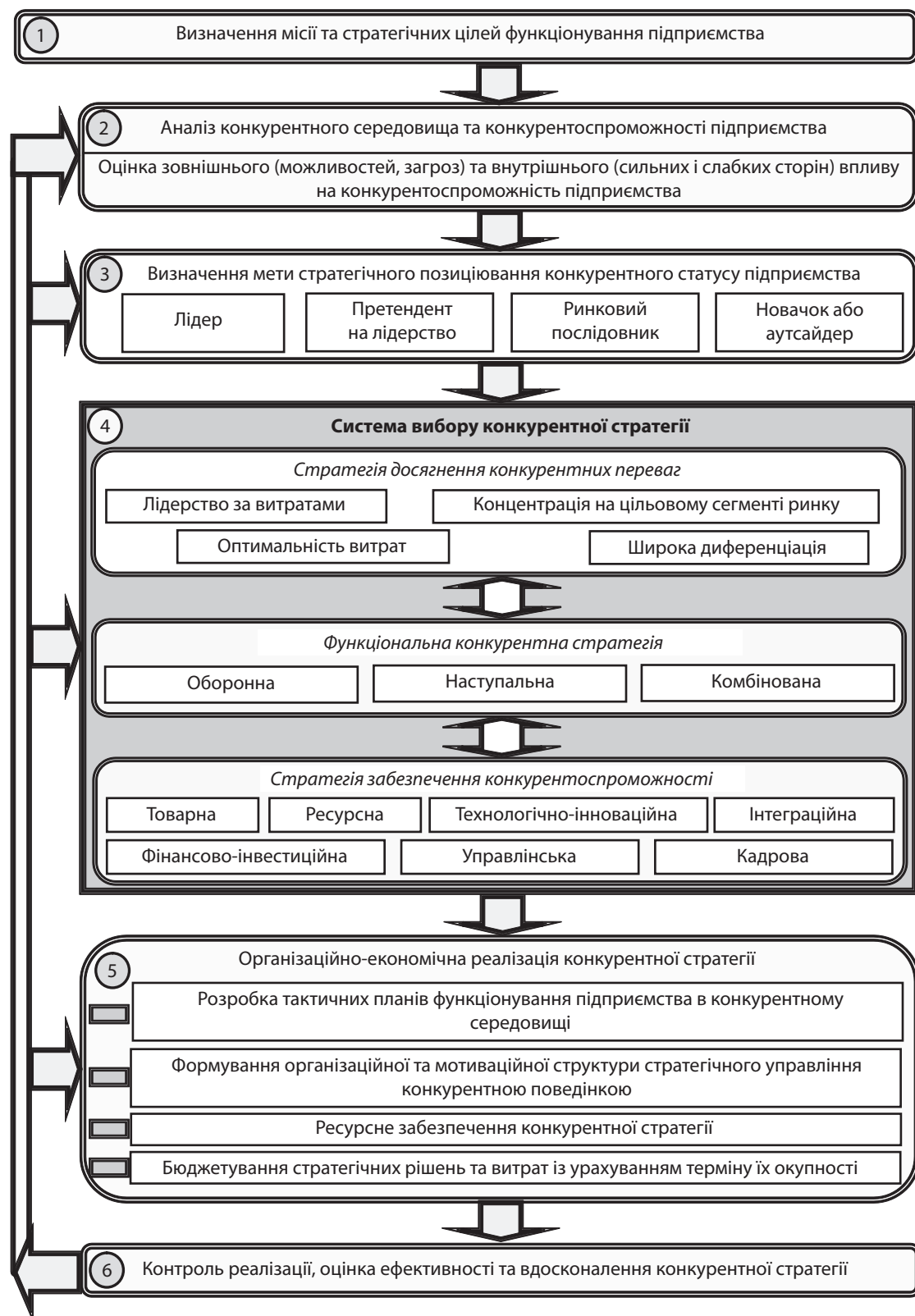

Рис. 1. Етапи розробки і реалізації конкурентної стратегії підприємства

Водночас систематизація стратегічних цілей відображає рівні їх виконання (нульовий, перший, другий), взаємозв'язки (головні, основні, допоміжні цілі) та послідовність дій, зокрема, побудову дерева цілей (рис. 2). Як правило, економічні та соціальні цілі діяльності є взаємозалежними та забезпечують у стратегічному періоді

збалансування попиту (соціальний аспект стратегії) та пропозиції (економічний аспект стратегії).

Натомість, аналіз конкурентоспроможності підприємства є продовженням економічної діагностики конкурентного середовища, що розглядається через призму функціональної забезпеченості економічного відтворення

факторів розвитку та інноваційного потенціалу конкурентоспроможності, а її інтегральна оцінка виступає інструментом обґрунтування концепції стратегічного позиціонування підприємства в конкурентному полі, забезпечує системні взаємозв'язки окремих параметрів і показників діяльності та їх динаміку в стратегічному періоді.

Для оцінки зовнішнього (можливостей, загроз) та внутрішнього (сильних і слабких сторін) факторного впливу на підприємства використано SWOT-аналіз як своєрідну форму стратегічного балансу, яка не містить остаточної інформації для прийняття управлінських рішень, але дозволяє встановити систему взаємозв'язків між зовнішнім конкурентним середовищем і внутрішньогосподарським потенціалом конкурентоспроможності [4, 5, 6, 8, 10]. SWOT-аналіз доцільно проводити в розрізі окремих суб'єктів конкуренції та для конкурентного середовища в цілому, а його результати в значній мірі можуть бути абстраговані для оцінки інших підприємств конкурентів. Так, з урахуванням значного рівня суб'єктивності, SWOT-аналіз виконує функції забезпечення синтезу, інтеграції різноманітних факторів з метою встановлення стратегічної позиції підприємства і вироблення напрямку його розвитку в конкурентному середовищі [3, 6, 11].

Вважаємо за доцільне за основу обирати маркетингове спрямування стратегічної мети конкурентної позиції підприємства. Відповідно до частки ринку, що планує освоювати підприємство, виділено типи стратегічної мети розвитку конкурентної позиції: «лідер», «претендент на лідерство», «ринковий послідовник», «новачок» [6, 8, 9, 12]. Так, важливим є альтернативність та багатоваріантність вибору стратегічних рішень відповідно до критерію мінімізації ризику невиконання окремих бізнес-проектів, планових завдань господарської діяльності, неотримання цільових фінансових результатів.

Додамо, вибір базової конкурентної стратегії є відображенням стратегічного аналізу діяльності, конкурентного статусу підприємства, резервів використання конкурентних переваг, впливу конкурентного середовища та ринкової інфраструктури. Таким чином, систематизація вибору конкурентної стратегії підприємством – це обґрунтування та оптимізація сценарію досягнення конкурентних переваг, конкурентної поведінки та забезпечення конкурентоспроможності.

Загальновідомо, що типові ознаки конкурентної стратегії відображають загальні параметри її виконання, зокрема завдання зростання цільового сегмента ринку.

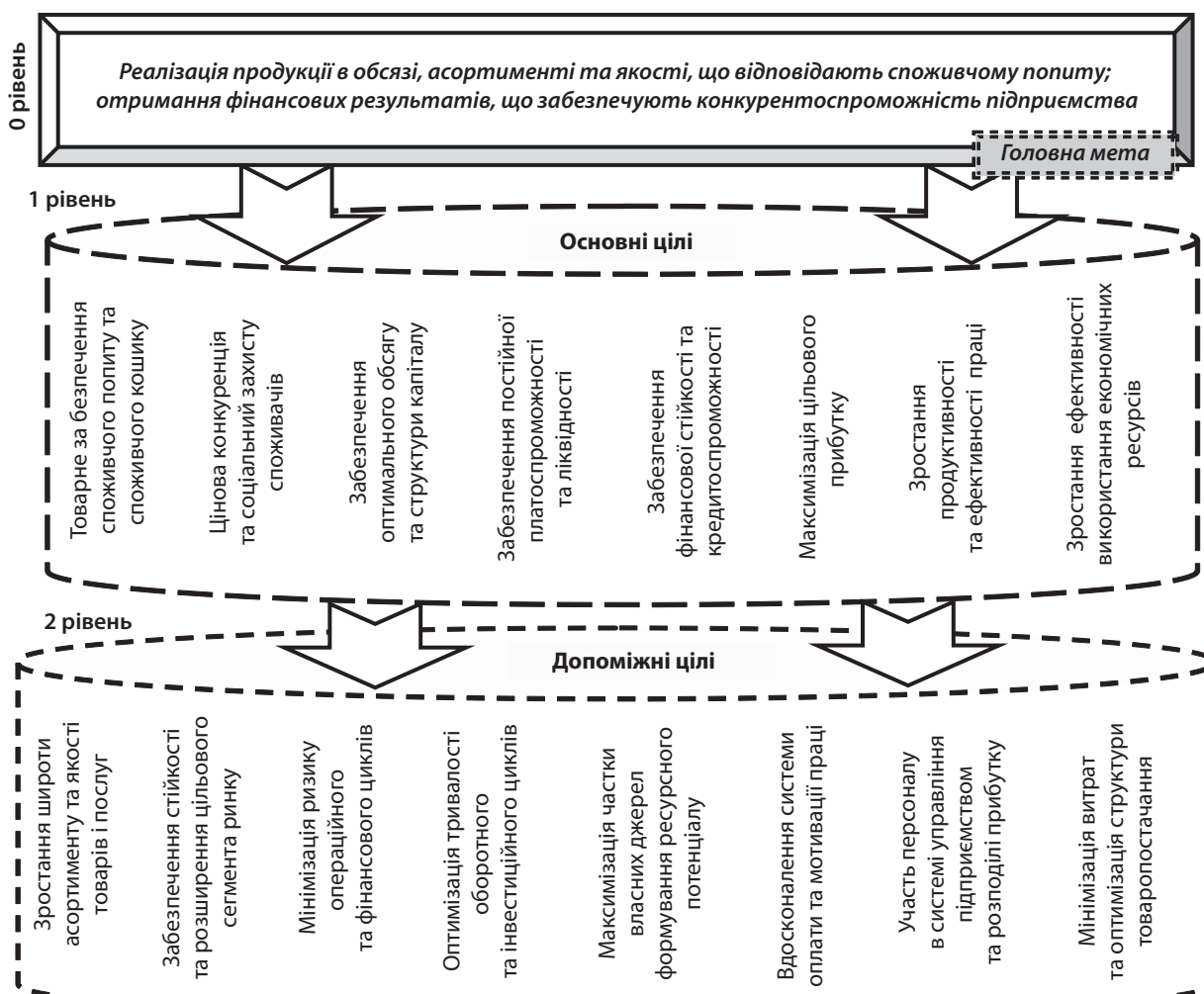

Рис. 2. Систематизація стратегічних цілей управління конкурентоспроможністю підприємства

Відповідно, функціональні особливості конкурентної стратегії є відображенням галузі, сфери господарювання, ступені розвитку конкурентного середовища, технологічної та організаційної структури. У зв'язку з цим, урахування даних особливостей забезпечує функціональне використання конкурентних переваг.

Вважаємо, що економічна характеристика типових стратегій досягнення конкурентних переваг повинна поєднувати маркетинговий підхід (максимізація охоплення цільового ринку) та фінансовий підхід (максимізація цільового прибутку шляхом оптимізації витрат) (табл. 1).

Очевидно, важливим є визначення параметричних характеристик конкурентної стратегії підприємства, що, як правило, можуть бути оптимізовані шляхом їх максимізації (мінімізації). Зокрема, стратегічна мета може передбачати максимізацію обсягу доходів і прибутку, швидкості товарної реалізації, частки цільового сегменту ринку, мінімізацію витрат, ціни реалізації. Необхідно визнати, що маркетинговий підхід передбачає зростання швидкості реалізації зі зменшенням витрат обігу, ціни, фокусування попиту і пропозиції відповідно до вимог цільового сегмента ринку [1, 2, 5, 8, 10, 11].

Відповідно, використання функціональних стратегій може носити модифікований характер і враховувати соціально-економічні особливості ринку та стадії життєвого циклу підприємства. Так, наприклад, головною метою застосування підприємством оборонної стратегії є збереження власної конкурентної позиції, зменшення

ризиків втрат і зниження частки цільового сегмента ринку до мінімального рівня; наступальна стратегія передбачає ефективне використання ресурсного потенціалу, конкурентного досвіду та динамічне зростання цільового сегмента ринку. На нашу думку, функціональна стратегія має бути комбінованою та змінюватися з урахуванням товарної кон'юнктури ринку та конкурентної інфраструктури. Більше того, враховуючи високу динамічність економічних процесів, підприємство повинно завжди бути організаційно готовим до впровадження оперативних рішень, що забезпечать виконання конкурентної стратегії. Таким чином, підприємство комбінує конкурентні стратегії оборони та нападу, що в поєднанні створює господарську систему інноваційного характеру забезпечення конкурентоспроможності.

Додамо, що ресурси підприємства в динаміці змінюють свою форму, вартісну та якісну оцінки, тому стратегії забезпечення конкурентоспроможності є взаємозв'язаними та формують систему конкурентної стратегії. Відповідно, для забезпечення визначеного рівня конкурентоспроможності керівництву підприємства доцільно використовувати ряд стратегій: товарну, ресурсну, технологічно-інноваційну, інтеграційну, управлінську, фінансово-інвестиційну, кадрову тощо.

Важливим етапом стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства є організаційно-економічна реалізація конкурентної стратегії, що поєднує розробку та виконання тактичних планів функціонування в конкурентному середовищі, які відображають

Таблиця 1

Характеристики конкурентних стратегій підприємства

Ключові параметри	Типові стратегії досягнення конкурентних переваг			
	Стратегія лідерства за витратами	Стратегія широкої диференціації	Стратегія оптимальних витрат	Стратегії цільового сегмента ринку
Стратегічна мета	Зростання товарооборотності за рахунок зменшення ціни	Зростання сегмента не спеціалізованого товарного ринку	Зростання товарооборотності за рахунок якості та зменшення споживчих витрат	Зростання цільового сегмента ринку та концентрація груп споживачів
Конкурентна перевага	Мінімальна витратомісткість обороту	Мінімальна цінова еластичність попиту	Мінімальна ціна реалізації та споживання	Мінімальна диференціація споживачів, стійкість попиту і споживання
Асортимент товарів	Товарна спеціалізація та обмеженість вибору	Товарна диференціація та широта вибору	Товарна диференціація та вибір високої якості і ціни	Товарна спеціалізація та широта вибору
Пріоритети у маркетингу	Зменшення рівня умовно-постійних витрат у результаті зростання обсягу доходів	Реалізація продукції з диференційованими споживчими властивостями	Реалізація товарів-аналогів за якістю зі зменшенням ціни	Фокусування попиту і пропозиції за специфікою цільового сегмента ринку
Торговельно-технологічний процес	Економія витрат без зниження рівня якості пропозиції та зростання інноваційності продукції	Використання прогресивних форм товаропросування та відсутність цінових коливань	Реалізація товарного асортименту мінімальної витратомісткості	Зростання цільового сегмента ринку відповідно до умов життєвого циклу підприємства
Умови забезпечення	Зменшення рівня витрат, середньої ціни та зростання прибутковості	Забезпечення унікальності споживчих властивостей та стійкості цінової політики	Однотимчасне технологічної структури та зниження рівня умовно-постійних витрат	Конкурентний імідж та переваги цінової конкуренції, стійкість споживчого попиту

окремі цілі стратегічного плану конкурентоспроможності. Зокрема, тактичне планування конкурентної стратегії забезпечує постійність її виконання та можливість коригування окремих стратегічних завдань з урахуванням впливу кон'юнктури ринкового середовища, внутрішньогосподарських факторів господарської діяльності.

Заключним етапом життєвого циклу конкурентної стратегії є контроль її реалізації, оцінка ефективності та вдосконалення. Контроль передбачає моніторинг окремих параметрів і показників шляхом порівняння фактичних і запланованих значень, визначення відхилень з аналогічними параметрами підприємств конкурентів.

ВИСНОВКИ

Невід'ємною умовою стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства є визначення достовірності стратегічних моделей розвитку та їх коригування в умовах значних відхилень фактичних і запланованих показників конкурентоспроможності. Також, необхідним є визначення резервів зростання конкурентоспроможності в стратегічному періоді, зокрема шляхом зростання ефективності використання ресурсного потенціалу та отримання відповідних конкурентних переваг. Відповідно розробка та реалізація конкурентної стратегії потребують методологічного, методичного і інформаційного забезпечення та передбачають використання розглянутого і вдосконаленого механізму забезпечення конкурентної стратегії. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ансофф И.** Стратегическое управление / И. Ансофф; [пер. с англ. Л. И. Евенко]. – М.: Экономика, 1993. – 519 с.
2. **Борисенко З. М.** Основи конкурентної політики : підруч. / З. М. Борисенко. – К.: Таксон, 2004. – 704 с.
3. **Воронко А. Е.** Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємств в умовах економіки знань / А. Е. Воронко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2010. – № 3 (145). – С. 53 – 61.
4. **Должанський І. З.** Конкурентоспроможність підприємства : навч. посіб. / І. З. Должанський, Т. О. Загорна. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
5. **Донець Л. І.** Базові принципи сучасної парадигми управління конкурентоспроможністю підприємства / Л. І. Донець, А. А. Донець // Бюлетень Нобелівського економічного форуму. – 2012. – № 1 (5). – Т. 2. – С. 101 – 106.
6. **Ковтун О. І.** Стратегія підприємства : навч. посіб. / О. І. Ковтун. – Львів : «Новий Світ - 2000», 2005. – 388 с.
7. **Круглов М. И.** Стратегическое управление компанией : уч. для вузов / М. И. Круглов. – М.: Русская Деловая Литература, 1999 – 768 с.
8. **Мізюк Б. М.** Стратегічне управління підприємством / Б. М. Мізюк. – Львів : Коопосвіта. ЛКА, 1999. – 338 с.
9. **Синіговець О. М.** Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємства / О. М. Синіговець // Вісник економіки та промисловості. – 2012. – № 39. – С. 275 – 278.
10. **Немцов В. Д.** Стратегічний менеджмент / В. Д. Немцов, Л. Є. Довгань. – Київ, 2002. – 560 с.
11. **Портер М. Е.** Стратегія конкуренції / М. Е. Портер; пер. з англ. – К.: Основи, 1998. – 390 с.

12. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации : учеб. пособ. / Р. А. Фатхутдинов. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 544 с.

REFERENCES

- Ansoff, I. *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic Management]. Moscow: Ekonomika, 1993.
- Borysenko, Z. M. *Osnovy konkurentnoi polityky* [COMPETITION POLICY]. Kyiv: Takson, 2004.
- Dolzhanskyi, I. Z., and Zahorna, T. O. *Konkurentospromozhnist pidpriemstva* [Competitiveness of enterprises]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2006.
- Donets, L. I., and Donets, A. A. "Bazovi pryntsyipy suchasnoi paradyhmy upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva" [Basic principles of modern management paradigm of enterprise's competitiveness]. *Biuletyn Nobelivskoho ekonomichnoho forumu*, vol. 2, no. 1(5) (2012): 101-106.
- Fatkhutdinov, R. A. *Upravlenie konkurentosposobnosti organizatsii* [Management of competitiveness of the organization]. Moscow: Eksmo, 2004.
- Kovtun, O. I. *Stratehiia pidpriemstva* [Business Strategy]. Lviv: Novyi Svit-2000, 2000, 2005.
- Kruglov, M. I. *Strategicheskoe upravlenie kompaniei* [Strategic Management компанияей]. Moscow: Russkaia Delovaia Literatura, 1999.
- Miziuk, B. M. *Stratehichne upravlinnia pidpriemstvom* [Strategic management]. Lviv: Kooposvita; LKA, 1999.
- Nemtsov, V. D., and Dovhan, L. Ie. *Stratehichniy menedzhment* [Strategic Management]. Kyiv, 2002.
- Porter, M. E. *Stratehiia konkurentsii* [Competitive Strategy]. Kyiv: Osnovy, 1998.
- Synihovets, O. M. "Stratehichne upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva" [Strategic management of enterprise's competitiveness]. *Visnyk ekonomiky ta promyslovosti*, no. 39 (2012): 275-278.
- Voronko, A. E. "Stratehichne upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv v umovakh ekonomiky znan" [Strategic management competitiveness of enterprises in the knowledge economy]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, no. 3(145) (2010): 53-61.

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ КАРТ У РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

САБЛІНА Н. В., КУЗЕНКО Т. Б.

УДК 658.1

Сабліна Н. В., Кузенко Т. Б. Формування стратегічних карт у рамках реалізації процесу управління фінансовою безпекою підприємства

У статті проаналізовано підходи щодо сутності управління фінансовою безпекою підприємства. Обґрунтовано доцільність закладення системного підходу в основу системи управління фінансовою безпекою підприємства, вихідною ідеєю якого є необхідність визначення впливу дестабілізуючих чинників внутрішнього та зовнішнього середовища при визначенні стратегічної мети діяльності підприємства. Зазначено, що одним із сучасних підходів ефективної адаптації до мінливого зовнішнього середовища, попередження та нейтралізації небажаних ризиків і загроз, досягнення фінансових інтересів і довгострокового успіху суб'єктів господарювання в процесі забезпечення їх фінансової безпеки є стратегічне управління. Методологічною концепцією стратегічного управління підприємством є методологія розробки «стратегічних карт» розвитку підприємства. Запропоновано алгоритм побудови стратегічної карти управління фінансовою безпекою підприємства, що забезпечує встановлення цільових показників рівня фінансової безпеки підприємства та формування ефективних стратегічних управлінських рішень щодо їх досягнення.

Ключові слова: фінансова безпека підприємства, управління фінансовою безпекою підприємства, стратегічний підхід, стратегічна карта, стратегія управління.

Рис.: 1. **Бібл.:** 10.

Сабліна Наталя Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: nsablina@bigmir.net

Кузенко Тетяна Борисівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: tkuzenko@yandex.ru

УДК 658.1

Сабліна Н. В., Кузенко Т. Б. Формирование стратегических карт в рамках реализации процесса управления финансовой безопасностью предприятия

В статье проанализированы подходы к сущности управления финансовой безопасностью предприятия. Обоснована целесообразность внедрения системного подхода в систему управления финансовой безопасностью предприятия, исходной идеей которого является необходимость определения влияния дестабилизирующих факторов внутренней и внешней среды при определении стратегической цели деятельности предприятия. Указано, что одним из современных подходов эффективной адаптации к изменяющейся внешней среде, предупреждению и нейтрализации нежелательных рисков и угроз, достижению финансовых интересов и долгосрочного успеха субъектов хозяйствования в процессе обеспечения их финансовой безопасности является стратегическое управление. Методологической концепцией стратегического управления является методология разработки «стратегических карт» развития предприятия. Предложен алгоритм построения стратегической карты управления финансовой безопасностью предприятия, обеспечивающей установление целевых показателей уровня финансовой безопасности предприятия и формирование эффективных управленческих решений при их достижении.

Ключевые слова: финансовая безопасность предприятия, управление финансовой безопасностью предприятия, стратегический подход, стратегическая карта, стратегия управления.

Рис.: 1. **Библ.:** 10.

Сабліна Наталя Вікторівна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: nsablina@bigmir.net

Кузенко Татьяна Борисовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: tkuzenko@yandex.ru

UDC 658.1

Sablina N. V., Kuzenko T. B. Formation of Strategic Maps within the Framework of Realisation of the Process of Administration of Financial Security of a Company

The article analyses approaches to the essence of administration of financial security of a company. It justifies expediency of introduction of a system approach to the system of administration of financial security of a company, the original idea of which is a necessity to determine influence of destabilising factors of internal and external environments when identifying the strategic goal of company's activity. It specifies that one of the modern approaches of effective adaptation to the changing external environment, prevention and elimination of undesirable risks and threats, achievement of financial interests and long-term success of the subjects of economy in the process of ensuring their financial security is strategic administration. Methodological concept of strategic administration is a methodology of development of strategic maps of company development. It offers an algorithm of construction of a strategic map of administration of financial security of a company that provide establishment of target indicators of the level of financial security of a company and formation of effective managerial decisions in the process of their achievement.

Key words: financial security of a company, administration of financial security of a company, strategic approach, strategic map, administration strategy.

Pic.: 1. **Bibl.:** 10.

Sablina Natalia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: nsablina@bigmir.net

Kuzenko Tatiana B. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: tkuzenko@yandex.ru

Сучасні умови поглиблених системних змін економіки України для суб'єктів господарювання характеризуються зростанням впливу негативних факторів зовнішнього середовища та посиленням позицій конкурентів на ринку, тому функціонування підприємств у довгостроковому періоді залежить від якісного, своєчасного прийняття управлінських рішень і ефективного управління. Рішення цього завдання викликає значні ускладнення, а для багатьох підприємств воно стало складною проблемою. Однією з основних причин є відсутність на підприємствах чіткої стратегії розвитку, конкретних фінансово-економічних цілей і критеріїв. Відсутність у керівництва чіткого розуміння цілей, складність орієнтації в ринкових умовах, призводить до недосконалості комплексного управління підприємством. Поставлена на достатньому рівні система управління допомагає своєчасно та правильно оцінювати становище, що склалося на підприємстві, швидко реагувати на вплив факторів зовнішнього середовища, забезпечувати високий рівень фінансової безпеки підприємства.

Сучасна практика управління фінансово-економічною діяльністю вітчизняних підприємств свідчить, що однією з найбільш поширених причин виникнення нестійкої діяльності підприємств є відсутність ефективної системи управління фінансовою безпекою, тож потреба у формуванні її на підприємствах є значною. Особливе значення має управління фінансовою безпекою з погляду стратегічного розвитку підприємства.

Отже, актуальним постає питання стабільного, безкризового розвитку суб'єкта господарювання, підтримання на належному рівні фінансової безпеки підприємства з огляду на його стратегічні цілі.

Основні аспекти визначення сутності поняття фінансової безпеки, відповідних загроз, індикаторів і системи її критеріальної оцінки досліджено у наукових працях вчених: О. В. Ареф'євої, О. І. Барановського, І. О. Бланка, К. С. Горячевої, М. М. Єрмошенка, В. Забродського, О. І. Захарова та ін. Дослідженню основних аспектів стратегічного управління підприємством приділяють увагу такі вчені, як Е. Ветлужських, І. В. Демченко, Ю. В. Поканевич, О. Л. Трухан, З. Є. Шершеньова та ін.

Разом з тим залишився поза увагою такий важливий аспект діяльності підприємства, як системна робота щодо попередження і недопущення небезпечних ситуацій і визначення площини загроз для підприємства в стратегічній перспективі.

Метою статті є уточнення окремих положень у рамках методичного забезпечення системи управління фінансовою безпекою підприємства в стратегічній перспективі.

Забезпечення належного рівня фінансової безпеки підприємства можливо лише за умов прийняття ефективних управлінських рішень у системі фінансового управління. Під управлінням фінансовою безпекою підприємства О. І. Захаров розуміє свідомий цілеспрямований вплив з боку суб'єктів управління підприємством і системою його безпеки (організація й управління фінансами, планування, контроль і аналіз фінансів, інформаційні ресурси, зовнішньоекономічна діяльність, персонал і т. д.), який здійснюється з метою направлення їх

дії на зниження рівня загроз і ризиків, а також попередження небажаних результатів фінансової діяльності [4].

О. І. Бланк визначає управління фінансовою безпекою підприємства як спеціалізований напрям у системі фінансового менеджменту, що являє собою систему принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних із забезпеченням захисту його пріоритетних фінансових інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз [1].

З цієї позицією погоджується Петренко Л. М., який у загальному вигляді управління фінансовою безпекою підприємства розглядає як систему принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних із забезпеченням захисту його пріоритетних фінансових інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз [7].

Погоджуючись із усіма вищенаведеними формулюваннями, додамо, що, на нашу думку, управління фінансовою безпекою підприємства визначається його завданнями на певному етапі та являє собою сукупність ієрархічно взаємопов'язаних і взаємообумовлених елементів фінансового менеджменту, зміст яких віддзеркалює особливості конкретних процесів в управлінні фінансовою сферою діяльності, які наразі є пріоритетними для підприємства.

Слід погодитись з поглядом Трухан О. Л., який зазначив, що фінансову безпеку підприємства слід розглядати одночасно з двох позицій – як результат діяльності підприємства на певну дату та як розвиток підприємства в умовах фінансово-економічної безпеки у короткостроковій та довгостроковій перспективі [9]. Тому в основу системи управління фінансовою безпекою підприємства має бути закладений стратегічний підхід, вихідною ідеєю якого є необхідність визначення впливу дестабілізуючих чинників внутрішнього і зовнішнього середовища при визначенні стратегічної мети діяльності підприємства. Якщо внутрішні чинники (низька ефективність управління активами, відсутність фінансових планів, зниження рівня фінансової стійкості, платоспроможності, прибутковості та рентабельності підприємства, розбалансована структура капіталу, збільшення рівня виробничих запасів або порушення постачань сировини, інвестиційна непривабливість, неефективна політика залучення позичкових коштів, низький рівень менеджменту, недоліки в організаційній структурі, недоліки в організації виробничого процесу і т. ін.) безпосередньо залежать від кваліфікації керівників підприємства і можуть бути вчасно локалізовані, то зовнішні чинники (високий рівень податкових платежів, інфляційні процеси, висока ціна кредитних ресурсів, зміна смаків споживачів, політична й економічна нестабільність у країні, швидка зміна законодавства, неоднозначність трактування окремих правових актів, природні лиха і т. ін.), що відображають загальне економічне становище в країні, у деякій своїй частині локалізовані бути не можуть, а підприємство може лише адаптуватися до них.

Основними принципами стратегічного забезпечення фінансової безпеки підприємства на думку І. В. Демченко є:

- ✦ *єдності*, тобто суб'єкт господарювання в плані підтримання відповідного рівня фінансової безпеки розглядається та виступає в цивільно-господарському обороті як одне ціле;
- ✦ *автономності*, тобто незважаючи та тісну інтегрованість економіки та поглиблену взаємозалежність суб'єктів один від одного, підприємство забезпечує власну фінансову безпеку незалежно від контрагентів;
- ✦ *самостійності*, тобто органи управління суб'єкта господарювання на власний розсуд обирають пріоритетні напрямки розвитку, джерела фінансування, ринки та обсяги збуту тощо;
- ✦ *гнучкості*, тобто фінансова безпека має бути орієнтована на мінливість економічного середовища підприємства та бути спроможна швидко реагувати на подразники та перерозподіляти фінансову систему фірми;
- ✦ *нейтралізації*, тобто забезпечення згладжування та ліквідації загроз фінансовому результату, недосягнення цілей та ефективності роботи підприємства;
- ✦ *комплексності* – керівництво суб'єкта при прийнятті та реалізації конкретного рішення повинно враховувати його вплив та можливі наслідки для всіх адміністративно-господарських зв'язків та ланок підприємства;
- ✦ *системності* – ґрунтується на необхідності забезпечення повної узгодженості показників діяльності всіх служб і структурних підрозділів підприємства, узгодження руху грошових коштів з поточним і перспективним станом, дотримання фінансових планів у процесі організації та ведення роботи;
- ✦ *інформативності* – забезпечення інформативного середовища прийняття рішень та прогнозування їх наслідків;
- ✦ *економічності* – реалізується в забезпеченні співставності доходів і витрат від будь-якої діяльності чи ініціативи суб'єкта господарювання [3].

Одним із сучасних підходів ефективною адаптації до мінливого зовнішнього середовища, попередження та нейтралізації небажаних ризиків і загроз, досягнення фінансових інтересів і довгострокового успіху суб'єктів господарювання в процесі забезпечення їх фінансової безпеки є стратегічне управління.

Методологічною концепцією стратегічного управління підприємством, що безпосередньо пов'язана з упровадженням у практику його діяльності системи оціночних показників, є методологія розробки «стратегічних карт» розвитку підприємства. Використання цієї методології дозволяє забезпечити впровадження запропонованої системи показників оцінки ефективності менеджменту одночасно з розробкою та реалізацією загальної стратегії підприємства [8].

Дослідження літературних джерел виявило неозначеність підходів сучасних науковців до визначення сутності стратегічної карти. Так, згідно з підходом Р. Каплан і Д. Нортон стратегічна карта є прикладним зо-

браженням стратегії, яке на одному аркуші паперу розповідає, яким чином інтегровані та скомбіновані цілі підприємства трансформуються в єдину стратегію і вміщує показники, за допомогою яких вона може бути реалізована [5]. На думку, М. В. Меедведева, стратегічна карта є візуалізацією системи цілей, показників діяльності підприємства і причинно-наслідкових зв'язків між ними [6]. Е. Ветлужських зазначає, що стратегічна карта використовується у зв'язку з системою ключових показників успіху (КПІ) з метою встановлення та визначення ступеня досягнення стратегічних та оперативних цілей [2].

Аналіз існуючих підходів дозволяє стверджувати, що стратегічні карти – це інструмент, що дозволяє менеджменту підприємств формувати і відображати те, як можна ефективно створювати цінність, погоджуючи стратегічні цілі через ланцюг причинно-наслідкових зв'язків. Доцільність використання стратегічних карт у практичній діяльності полягає в тому, що вони дають змогу керівництву підприємства отримувати необхідну для управління підприємством інформацію, що є вимірною і введеною до стратегічної карти та має стратегічну спрямованість. Вчасно отримана інформація сприяє ефективній оцінці показників діяльності підприємства і забезпечує прийняття зважених та обґрунтованих управлінських рішень. Стратегічна карта деталізує систему показників, ілюструючи динаміку стратегічного розвитку і роблячи акцент на основні напрями діяльності підприємства, дозволяючи здійснювати контроль за стратегією у межах усього підприємства. Тобто, стратегічна карта надає універсальний і послідовний спосіб опису стратегії так, щоб можна було встановити не лише цілі і показники, а і управляти ними.

Методика побудови стратегічної карти підприємства включає такі етапи: цілепокладання, поєднання стратегічних цілей причинно-наслідковими зв'язками, переведення стратегічних цілей у площину конкретних показників, визначення заходів із досягнення цілей [5].

Розробляючи алгоритм побудови стратегічної карт як складової частини стратегічного управління фінансовою безпекою підприємства, враховується послідовність реалізації оцінки та аналізу рівня фінансової безпеки підприємства. Алгоритм розробки стратегічної карти підприємства в рамках забезпечення фінансової безпеки є таким:

- 1) формування та коректування стратегічних цілей підприємства відносно забезпечення його фінансової безпеки відповідно із стратегією його розвитку;
- 2) побудова стратегічної карти підприємства на основі взаємозв'язку стратегічних цілей підприємства;
- 3) визначення системи цільових показників фінансової безпеки підприємства, що характеризують досягнення стратегічних цілей та ефективність діяльності підприємства, визначення їх оптимальних значень, закріплення фінансової відповідальності;
- 4) розподіл цільових показників фінансової безпеки підприємства за центрами фінансової відповідальності з урахуванням функціональної специфіки;
- 5) розробка заходів, спрямованих на досягнення показників фінансової безпеки підприємства за центрами відповідальності та підприємства в цілому;

6) приведення в стратегічну відповідність усіх ресурсів і процесів забезпечення фінансової безпеки підприємства;

7) коригування цільових показників фінансової безпеки підприємства та встановлення періодичності контрольного аналізу показників, що характеризують рівень фінансової безпеки підприємства;

8) формування стратегічної програми заходів за забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Таким чином, запропонований алгоритм побудови стратегічної карти управління фінансовою безпекою підприємства поєднує принципи управління «згори – вниз» і «знизу – вгору», що забезпечує встановлення цільових показників рівня фінансової безпеки підприємства та формування ефективних стратегічних управлінських рішень щодо їх досягнення.

Структура класичної стратегічної карти має чотири рівня (фінансове становище компанії; клієнти компанії і ринок збуту; внутрішні бізнес-процеси; розвиток компанії та її персонал), на яких декомпозується стратегія для її здійснення.

Цілі чотирьох складових пов'язані один з одним причино-наслідковими стосунками. Приведені в стратегічну відповідність цілі усіх складових – і є основний інструмент створення вартості, а отже, сфокусовані і послідовні стратегії [10]. Ця архітектура причини і наслідку, що зв'язує чотири складові системи збалансованих показників, є структурою, навколо якої будується стратегічна карта.

Для наочного відображення інструменту стратегічних карт побудовано стратегічну карту підприємства (рис. 1). Представлені на рис. 1. стратегічні задачі дозволяють визначити структуру причинно-наслідкових зв'язків.

Верхня частина стратегічної карти формує проекцію фінансів підприємства, забезпечуючи оптимальний рівень фінансової безпеки підприємства, і у загальному випадку охоплює стратегії зростання і результативності.

Проекція клієнтів показує, як підприємство прагне виглядати в очах клієнтів, що є важливим для загальної стратегії забезпечення належного рівня функціонування підприємства, тому що вона чітко визначає вибір ринкової позиції компанії і ключових клієнтів.

Рівень бізнес-процесів значною мірою визначається перспективою клієнтів. Цей ракурс визначає ключові внутрішні процеси, в яких організація повинна перевершити конкурентів, щоб виконати завдання, виражене в конкурентній пропозиції.

Проекція «Персонал» визначає основні елементи культури, технології та навичок робітників підприємства. У межах цієї перспективи підприємство повинно реалізувати цілі підвищення продуктивності праці шляхом мотивації персоналу та підвищенню його кваліфікації.

При сприятливому кліматі в колективі, при заохоченні результатів роботи співробітники прикладають зусилля для вдосконалення своєї діяльності, відповідно і підвищується продуктивність. У свою чергу, підвищення продуктивності праці є основою для підвищення якості послуг, які входять до «Бізнес-процесів», у межах якого підприємство вирішує завдання оптимізації бізнес-процесів, завдяки чому реалізуються цілі в перспективі «Фінанси», такі як: оптимізація управлін-

ня прибутком підприємства, оптимізація управління ліквідністю, збільшення рентабельності, підвищення фінансової стійкості, зменшення поточних зобов'язань підприємства і т. ін.

ВИСНОВКИ

Таким чином, результати, отримані в системі стратегічного управління фінансовою безпекою, є одним із способів удосконалення даної системи, що приведе до підвищення ефективності довгострокового управління фінансовою безпекою підприємства, а також до покращення системи управління підприємством в цілому. Розгляд стратегічної карти як структурного компоненту процесу управління фінансовою безпекою підприємства сприяє реалізації стратегії підприємства в галузі забезпечення оптимального рівня його фінансової безпеки, забезпечує керівництво якісною інформацією, необхідною для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, є інструментом забезпечення виконання довгострокової стратегії підприємства. Запропонована модель є гнучкою і може бути застосована для підприємств різних організаційно-правових форм. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бланк И. А.** Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К. : Эльга; Ника-Центр, 2008. – 784 с.
2. **Ветлужских Е.** Стратегическая карта, системный подход и KPI: Инструменты для руководителей / Е. Ветлужских. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 208 с.
3. **Демченко І. В.** Стратегічне управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання / І. В. Демченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/nvfb/2010/p_43_46.pdf
4. **Захаров О. І.** Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності : навч. посіб. / О. І. Захаров, П. Я. Пригунов – К., 2008. – 257 с.
5. **Каплан Роберт С.** Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Р. Каплан, Д. Нортон: [пер. с англ.]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : ЗАО «Олимпбизнес», 2005.– 320 с.
6. **Медведев М. Б.** Система сбалансированных показателей. Вечный поиск эффективности / М. Б. Медведев [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.for-expert.ru/articles/dvoynaya_zapis-1-2006.shtml
7. **Петренко Л. М.** Моделирование процессов управления фінансовою безпекою підприємства : автореф. дис ... канд. екон. наук : 08.00.11 / Петренко Л. М. ; Держ. вищий навч. заклад «Київський нац. економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». – Київ, 2010. – 20 с.
8. **Поканевич Ю. В.** Методология та основні концепції розробки «стратегічних карт» розвитку компанії [Текст] / Ю. В. Поканевич // Торговля і ринок України. – 2009. – Вип. 28. – Т. 2. – С. 247 - 252, с. 249.
9. **Трухан О. Л.** Наукова інтерпретація функцій стратегічного управління підприємствами / О. Л. Трухан // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: «Економічні науки». – 2010. – № 1, Т. 2. – С. 29 - 35.
10. **Шершньова З. Є.** Стратегічне управління : підручник / З. Є. Шершньова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2004. – 699 с.

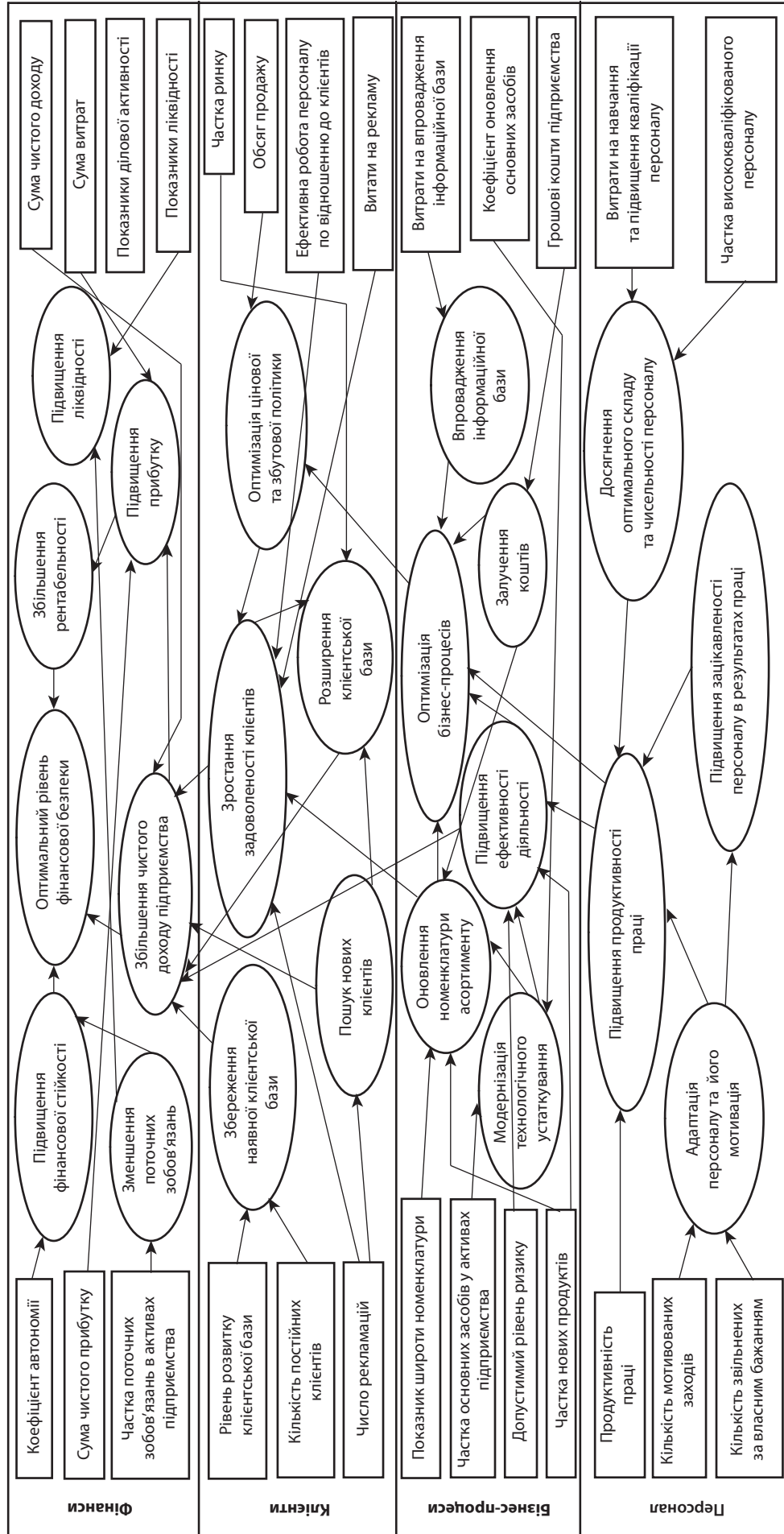

Рис. 1. Стратегічна карта управління фінансовою безпекою підприємства

REFERENCES

Blank, I. A. *Upravlenie finansovoy bezopasnostiu predpriiitiia* [The financial management enterprise security]. Kyiv: Elga; Nika-Tsentr, 2008.

Demchenko, I. V. "Stratehichne upravlinnia finansovoiu bezpekoiu sub'iekta hospodariuvannia" [Strategic management of the entity's financial security]. http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/nvfb/2010/p_43_46.pdf

Kaplan, R., and Norton, D. *Sbalansirovanaia sistema pokazateley. Ot strategii k deystviu* [Balance of the system performance. From strategy to action]. Moscow: Olimp-biznes, 2005.

Medvedev, M. B. "Sistema sbalansirovannykh pokazateley. Vechnyy poisk effektivnosti" [The balanced scorecard. The eternal search for efficiency]. http://www.for-expert.ru/articles/dvoinaya_zapis-1-2006.shtml

Petrenko, L. M. "Modeliuvannia protsesiv upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstva" [Modeling of financial management enterprise security]. *avto-ref. dys. . . kand. ekon. nauk: 08.00. 11*, 2010.

Pokaneych, Yu. V. "Metodolohiia ta osnovni kontseptsii rozrobky «stratehichnykh kart» rozvytku kompanii" [The methodology and basic concepts of development "strategy maps" of the company]. *Torhivlia i rynok Ukrainy*, vol. 2, no. 28: 247-252.

Shershnyova, Z. Ie. *Stratehichne upravlinnia* [Strategic Management]. Kyiv: KNEU, 2004.

Trukhan, O. L. "Naukova interpretatsiia funktsii stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvamy" [Scientific interpretation of the functions of strategic business management]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 2, no. 1 (2010): 29-35.

Vetluzhskikh, E. *Strategicheskaia karta, sistemnyy podkhod i KPI: Instrumenty dlia rukovoditeley* [The strategic map, systematic approach and KPI: Tools for Executives]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2008.

Zakharov, O. I., and Pryhunov, P. Ya. *Orhanizatsiia ta upravlinnia ekonomichnoi bezpekoiu sub'ektiv hospodarskoi diialnosti* [Organization and management of economic security business entities]. Kyiv, 2008.

УДК 330.46

ИМИТАЦИОННЫЕ ПОТОКОВЫЕ МОДЕЛИ ДИНАМИКИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

СЕРГИЕНКО Е. А., ЧУЙКО И. М.

УДК 330.46

Сергиенко Е. А., Чуйко И. М. Имитационные потоковые модели динамики развития предприятия

В статье рассмотрены аспекты управления денежными потоками промышленного предприятия на основе построения имитационных потоковых моделей движения денежных средств в разрезе трех основных видов деятельности: операционной, инвестиционной и финансовой, внедрение которых повысит обоснованность принятия решений по эффективному управлению развитием предприятия.

Ключевые слова: денежные потоки, имитационные модели, концептуальная модель, методы системной динамики, принятие решений.

Рис.: 7. **Табл.:** 5. **Формул:** 8. **Библ.:** 8.

Сергиенко Елена Андриановна – кандидат экономических наук, старший преподаватель, кафедра экономической кибернетики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Чуйко Ирина Михайловна – преподаватель, кафедра экономической кибернетики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: irchik_be@ukr.net

УДК 330.46

Сергиенко О. А., Чуйко І. М. Імітаційні потокові моделі динаміки розвитку підприємства

У статті розглянуто аспекти управління грошовими потоками промислового підприємства на основі побудови імітаційних потокових моделей руху грошових коштів у розрізі трьох основних видів діяльності: операційної, інвестиційної та фінансової, впровадження яких підвищить обґрунтованість прийняття рішень з ефективного управління розвитком підприємства.

Ключові слова: грошові потоки, імітаційні моделі, концептуальна модель, методи системної динаміки, прийняття рішень, управління.

Рис.: 7. **Табл.:** 5. **Формул:** 8. **Бібл.:** 8.

Сергиенко Елена Андриановна – кандидат экономических наук, старший преподаватель, кафедра экономической кибернетики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Чуйко Ирина Михайловна – преподаватель, кафедра экономической кибернетики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: irchik_be@ukr.net

UDC 330.46

Sergiyenko Ye. A., Chuyko I. M. Imitation Flow Models of Dynamics of Enterprise Development

The article considers aspects of managing cash flows of an industrial enterprise on the basis of building imitation flow models of movement of money funds in the context of three main types of activity: operational, investment and financial, introduction of which would increase justification of decision making with respect to efficient management of enterprise development.

Key words: cash flows, imitation models, conceptual model, methods of system dynamics, decision making.

Fig.: 7. **Tabl.:** 5. **Formulae:** 8. **Bibl.:** 8.

Sergiyenko Yelena A. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer, Department of Economic Cybernetics, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Chuyko Irina M. – Lecturer, Department of Economic Cybernetics, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: irchik_be@ukr.net

Денежные потоки – один из центральных элементов жизнедеятельности любого предприятия, управление которыми является неотъемлемой частью управления всеми финансовыми ресурсами пред-

приятия. В рыночных условиях управление денежными потоками становится наиболее актуальной проблемой управления всем предприятием, потому что именно здесь сосредоточены основные пути получения положи-

REFERENCES

Blank, I. A. *Upravlenie finansovoy bezopasnostiu predpriiitiia* [The financial management enterprise security]. Kyiv: Elga; Nika-Tsentr, 2008.

Demchenko, I. V. "Stratehichne upravlinnia finansovoiu bezpekoiu sub'iekta hospodariuvannia" [Strategic management of the entity's financial security]. http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/nvfb/2010/p_43_46.pdf

Kaplan, R., and Norton, D. *Sbalansirovanaia sistema pokazateley. Ot strategii k deystviu* [Balance of the system performance. From strategy to action]. Moscow: Olimp-biznes, 2005.

Medvedev, M. B. "Sistema sbalansirovannykh pokazateley. Vechnyy poisk effektivnosti" [The balanced scorecard. The eternal search for efficiency]. http://www.for-expert.ru/articles/dvoinaya_zapis-1-2006.shtml

Petrenko, L. M. "Modeliuvannia protsesiv upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstva" [Modeling of financial management enterprise security]. *avto-ref. dys. . . kand. ekon. nauk: 08.00. 11*, 2010.

Pokaneych, Yu. V. "Metodolohiia ta osnovni kontseptsii rozrobky «stratehichnykh kart» rozvytku kompanii" [The methodology and basic concepts of development "strategy maps" of the company]. *Torhivlia i rynok Ukrainy*, vol. 2, no. 28: 247-252.

Shershnyova, Z. Ie. *Stratehichne upravlinnia* [Strategic Management]. Kyiv: KNEU, 2004.

Trukhan, O. L. "Naukova interpretatsiia funktsii stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvamy" [Scientific interpretation of the functions of strategic business management]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 2, no. 1 (2010): 29-35.

Vetluzhskikh, E. *Strategicheskaia karta, sistemnyy podkhod i KPI: Instrumenty dlia rukovoditeley* [The strategic map, systematic approach and KPI: Tools for Executives]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2008.

Zakharov, O. I., and Pryhunov, P. Ya. *Orhanizatsiia ta upravlinnia ekonomichnoi bezpekoiu sub'ektiv hospodarskoi diialnosti* [Organization and management of economic security business entities]. Kyiv, 2008.

УДК 330.46

ИМИТАЦИОННЫЕ ПОТОКОВЫЕ МОДЕЛИ ДИНАМИКИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

СЕРГИЕНКО Е. А., ЧУЙКО И. М.

УДК 330.46

Сергиенко Е. А., Чуйко И. М. Имитационные потоковые модели динамики развития предприятия

В статье рассмотрены аспекты управления денежными потоками промышленного предприятия на основе построения имитационных потоковых моделей движения денежных средств в разрезе трех основных видов деятельности: операционной, инвестиционной и финансовой, внедрение которых повысит обоснованность принятия решений по эффективному управлению развитием предприятия.

Ключевые слова: денежные потоки, имитационные модели, концептуальная модель, методы системной динамики, принятие решений.

Рис.: 7. **Табл.:** 5. **Формул:** 8. **Библ.:** 8.

Сергиенко Елена Андриановна – кандидат экономических наук, старший преподаватель, кафедра экономической кибернетики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Чуйко Ирина Михайловна – преподаватель, кафедра экономической кибернетики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: irchik_be@ukr.net

УДК 330.46

Сергиенко Е. А., Чуйко И. М. Імітаційні потокові моделі динаміки розвитку підприємства

У статті розглянуто аспекти управління грошовими потоками промислового підприємства на основі побудови імітаційних потокових моделей руху грошових коштів у розрізі трьох основних видів діяльності: операційної, інвестиційної та фінансової, впровадження яких підвищить обґрунтованість прийняття рішень з ефективного управління розвитком підприємства.

Ключові слова: грошові потоки, імітаційні моделі, концептуальна модель, методи системної динаміки, прийняття рішень, управління.

Рис.: 7. **Табл.:** 5. **Формул:** 8. **Бібл.:** 8.

Сергиенко Елена Андриановна – кандидат экономических наук, старший преподаватель, кафедра экономической кибернетики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Чуйко Ирина Михайловна – преподаватель, кафедра экономической кибернетики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: irchik_be@ukr.net

UDC 330.46

Sergiyenko Ye. A., Chuyko I. M. Imitation Flow Models of Dynamics of Enterprise Development

The article considers aspects of managing cash flows of an industrial enterprise on the basis of building imitation flow models of movement of money funds in the context of three main types of activity: operational, investment and financial, introduction of which would increase justification of decision making with respect to efficient management of enterprise development.

Key words: cash flows, imitation models, conceptual model, methods of system dynamics, decision making.

Fig.: 7. **Tabl.:** 5. **Formulae:** 8. **Bibl.:** 8.

Sergiyenko Yelena A. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer, Department of Economic Cybernetics, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Chuyko Irina M. – Lecturer, Department of Economic Cybernetics, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: irchik_be@ukr.net

Денежные потоки – один из центральных элементов жизнедеятельности любого предприятия, управление которыми является неотъемлемой частью управления всеми финансовыми ресурсами пред-

приятия. В рыночных условиях управление денежными потоками становится наиболее актуальной проблемой управления всем предприятием, потому что именно здесь сосредоточены основные пути получения положи-

тельных финансовых результатов, повышения уровня устойчивости и финансовой безопасности, что лежит в основе стратегического развития предприятий [2]. Таким образом, эффективное управление развитием предприятия невозможно без оптимизации движения денежных потоков, что решает следующие управленческие задачи:

- ✦ исследование особенностей динамики денежных потоков предприятия;
- ✦ определение основных показателей влияющих на движение денежных средств на предприятии;
- ✦ выбор оптимальной модели структуры денежного капитала в рамках концепции финансового менеджмента;
- ✦ прогнозирование изменения состояния источников финансирования;
- ✦ усовершенствование механизма управления денежными потоками предприятия.

Таким образом, в статье предлагаются инструментальные средства управления денежными потоками промышленного предприятия на основе построения имитационных потоковых моделей движения денежных средств [4, 6], внедрение которых повысит обоснованность принятия решений по эффективно управлению развитием предприятия.

В основе исследования динамики денежных потоков предприятия лежит модель системной динамики [3, 4, 6, 7] совокупной стоимостной оценки средств, участвующих в воспроизводственном процессе, и денежного капитала является неотъемлемой частью разработок, осуществляемых в ходе управления финансовой деятельностью предприятий, которая и позволяет решать поставленные задачи. Основные характеристики денежного потока [2, 5] в разрезе трех основных видов деятельности, рассмотренные в работе, представлены в *табл. 1*.

Основная задача анализа денежных потоков заключается в выявлении причин недостатка (избытка) денежных средств, определении источников их поступлений и направлений использования [2, 5]. Схема ис-

следования системы формирования денежных потоков на предприятии представлена на *рис. 1*.

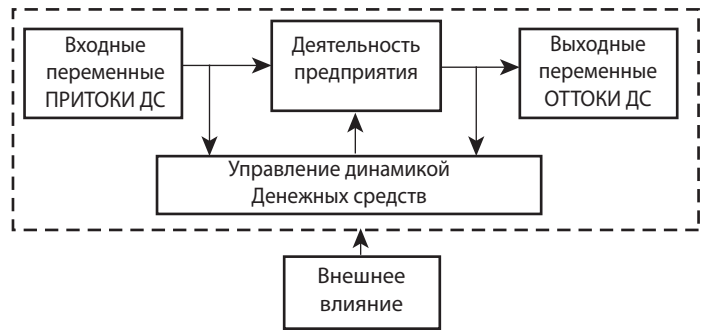

Рис. 1. Схема исследования системы формирования денежных средств

Схема движения денежных потоков на предприятии описывается входными и выходными потоками денежных средств по трем основным видам деятельности. В качестве входящих и выходящих переменных выступают притоки и оттоки денежных средств по данному виду деятельности предприятия. Состояние системы характеризуется тремя переменными состояниями уровнями, поведение системы отслеживается в течении года, таким образом в модели выделяются три основных уровня. Алгоритм построения сложной динамической системы денежных потоков представлен на *рис. 2*.

Рассмотрим основные аналитические зависимости, положенные в основу построения имитационной потоковой модели.

По операционной (основной) деятельности базовым элементом расчета чистого денежного потока предприятия косвенным методом выступает его чистая прибыль, полученная в отчетном периоде, которая преобразуется в показатель чистого денежного потока [2, 5]:

$$\begin{aligned}
 ЧДП_0 &= ЧП + A_{OC} + A_{НА} \pm \\
 &\pm \Delta ДЗ \pm З_{ТМ} \pm \Delta КЗ \pm \Delta P,
 \end{aligned}$$

где $ЧДП_0$ – сумма чистого денежного потока предприятия по операционной деятельности в рассматриваемом периоде; $ЧП$ – сумма чистой прибыли предприятия;

Таблица 1

Характеристики денежного потока

Денежный поток операционной деятельности	Характеризуется денежными выплатами поставщикам сырья и материалов; исполнителям отдельных видов услуг; заработной платы персоналу; налоговых платежей предприятия в бюджеты всех уровней и во внебюджетные фонды; другими выплатами, связанными с осуществлением операционного процесса и поступлениями денежных средств от покупателей продукции; налоговых органов и других платежей, предусмотренных стандартами учета
Денежный поток финансовой деятельности	Характеризует поступления и выплаты денежных средств, связанные с привлечением дополнительного акционерного и паевого капитала, получением долгосрочных и краткосрочных кредитов и займов, уплатой в денежной форме дивидендов и процентов по вкладам собственников и некоторые другие денежные потоки, связанные с осуществлением внешнего финансирования хозяйственной деятельности предприятия
Денежный поток инвестиционной деятельности	Характеризует платежи и поступления денежных средств, связанные с осуществлением реального и финансового инвестирования, продаж выходящих основных средств и нематериальных активов, ротацией долгосрочных финансовых инструментов инвестиционного портфеля

A_{OC} – сумма амортизации основных средств; $A_{НА}$ – сумма амортизации нематериальных активов; ΔZ – прирост (снижение) суммы дебиторской задолженности; $KЗ$ – прирост суммы резервного и других страховых фондов; P – прирост суммы резервного и других страховых фондов.

Концептуальная модель движения денежных средств по основной деятельности представлена на рис. 3.

Основные направления притока и оттока денежных средств по основной деятельности в модели представлены в табл. 2.

По финансовой деятельности сумма чистого денежного потока определяется как разница между суммой финансовых ресурсов привлеченных из внешних источников и суммой основного долга, а также дивидендов (процентов), выплаченных собственником предприятия [2, 5]:

$$\begin{aligned} ЧДП_{\Phi} = & P_{СК} + P_{ДК} + P_{КК} + \\ & + БЦФ - В_{ДК} - В_{КК} - Д_{У}, \end{aligned}$$

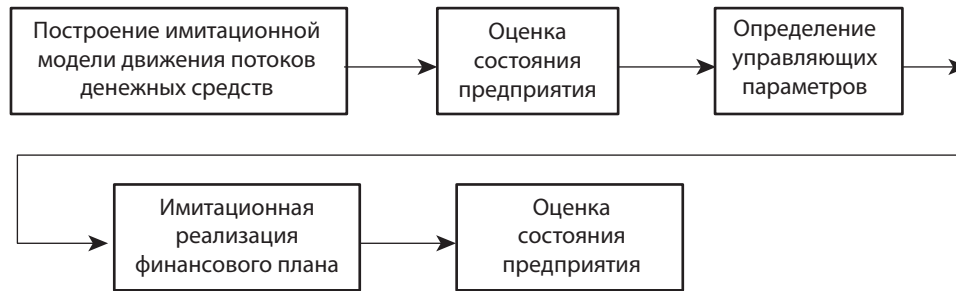

Рис. 2. Схема исследования системы денежных потоков

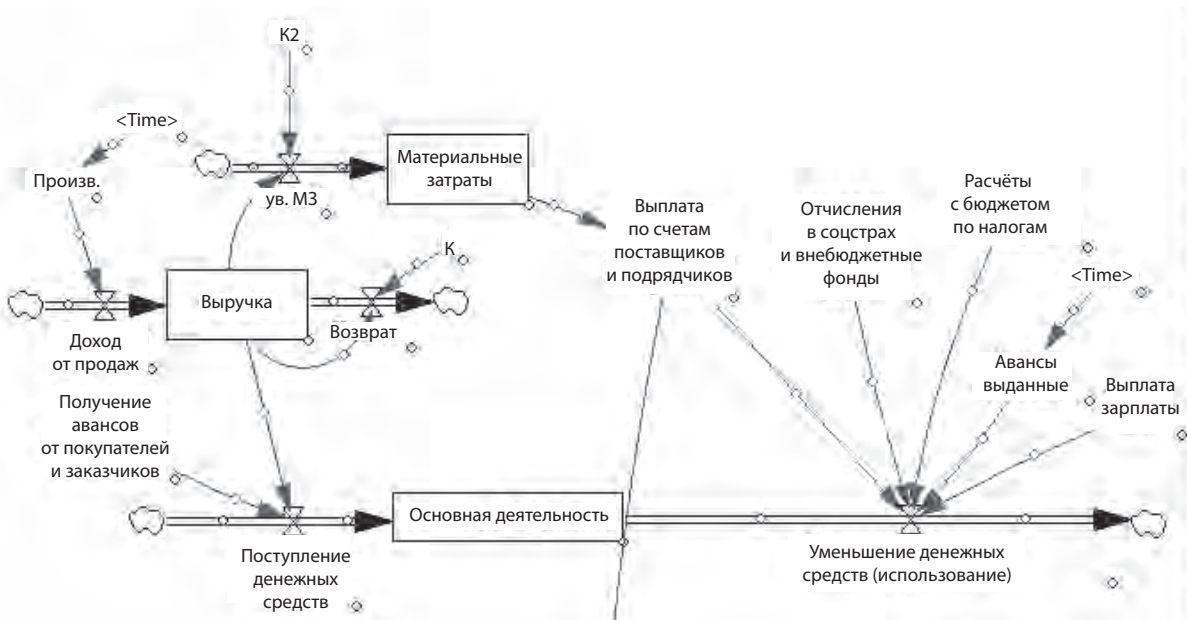

Рис. 3. Модель движения денежных средств по основной деятельности

Таблица 2

Основные направления движения денежных средств по основной деятельности

1. Входящий темп – поступление денежных средств	2. Исходящий темп – уменьшение денежных средств (использование)
1.1. Выручка от реализации продукции, работ, услуг. Данный показатель представлен в модели в виде уровня (см. рис. 3), входящим темпом которого является доход от продаж, а исходящим – возврат	2.1. Выплата по счетам поставщиков и подрядчиков определяется из уровня материальных затрат, зависящего от коэффициента увеличения материальных затрат
1.2. Получение авансов от покупателей и заказчиков	2.3. Отчисления в соцстрах и внебюджетные фонды
	2.4. Расчеты с бюджетом по налогам
	2.5. Авансы
	2.6. Выплата заработной платы

где $ЧДП_{\phi}$ – сумма чистого денежного потока предприятия по финансовой деятельности в рассматриваемом периоде; $П_{СК}$ – сумма дополнительно привлеченного из внешних источников собственного акционерного и паевого капитала; $П_{ДК}$ – сумма дополнительно привлеченных долгосрочных кредитов и займов; $П_{КК}$ – сумма дополнительно привлеченных краткосрочных кредитов и займов; $БЦФ$ – сумма средств поступивших в порядке безвозмездного целевого финансирования; $В_{ДК}$ – сумма выплаты (погашение) основного долга по долгосрочным кредитам и займам; $В_{КК}$ – сумма выплаты (погашение) основного долга по краткосрочным кредитам и займам; $А_{у}$ – сумма дивидендов (процентов), уплаченных собственникам (акционерам) на вложенный капитал.

Концептуальная модель движения денежных средств по финансовой деятельности представлена на рис. 4.

Основные направления притока и оттока денежных средств по финансовой деятельности в модели представлены в табл. 3.

По инвестиционной деятельности сумма чистого денежного потока определяется как разница между суммой реализации отдельных видов внеоборотных активов и суммы их приобретения в отчетном периоде [2, 5]:

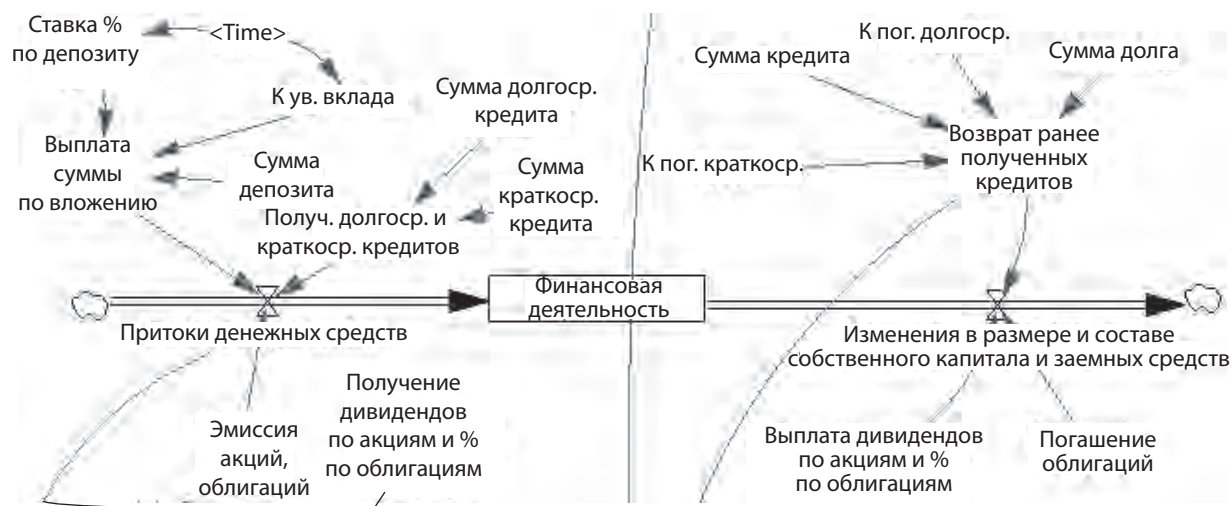

Рис. 4. Модель движения денежных средств по финансовой деятельности

$$ЧДП_{И} = P_{OC} + P_{НА} + P_{ДФИ} + P_{СА} + D_{П} - П_{OC} - \Delta НКС - П_{НА} - П_{ДФИ} - В_{СА},$$

где $ЧДП_{И}$ – сумма чистого денежного потока по инвестиционной деятельности; P_{OC} – сумма реализации выбывших основных средств; $P_{НА}$ – сумма реализации выбывших нематериальных активов; $P_{ДФИ}$ – сумма реализации долгосрочных финансовых инструментов инвестиционного портфеля; $P_{СА}$ – сумма повторной реализации ранее выкупленных собственных акций; $D_{П}$ – сумма дивидендов (%), полученных по долгосрочным финансовым инструментам; $П_{OC}$ – сумма приобретенных основных средств; $\Delta НКС$ – сумма прироста незавершенного капитального строительства; $П_{НА}$ – сумма приобретения нематериальных активов; $П_{ДФИ}$ – сумма приобретения долгосрочных финансовых инструментов инвестиционного портфеля предприятия; $В_{СА}$ – сумма выкупленных собственных акций предприятия.

Концептуальная модель движения денежных средств по инвестиционной деятельности представлена на рис. 5. Основные направления притока и оттока денежных средств по инвестиционной деятельности в модели представлены в табл. 4.

Таблица 3

Основные направления движения денежных средств по финансовой деятельности

1. Входящий темп – притоки денежных средств	2. Исходящий темп – изменение в размере и составе собственного капитала и заемных средств (уменьшение)
1.1. Сумма дополнительно привлеченного из внешних источников собственного капитала. Данный показатель определяется из ставки процента по депозиту, коэффициента увеличения вклада и суммы депозита	2.1. Возврат ранее полученных кредитов
1.2. Сумма дополнительно привлеченных долгосрочных и краткосрочных кредитов и займов ($Получ. долгоср. и краткоср. кредитов = Сумма долгоср. кредита + Сумма краткоср. кредита$)	2.2. Сумма дивидендов (процентов), уплаченных собственниками предприятия (акционерам) на вложенный капитал (акции, паи и т. п.)
1.3. Эмиссия акций и облигаций	2.3. Погашение облигаций

Рис. 5. Модель движения денежных средств по инвестиционной деятельности

Таблица 4

Основные направления движения денежных средств по инвестиционной деятельности

1. Входящий темп – поступление денежных средств, от продажи основных средств, нематериальных активов, получением дивидендов, и т.д.	2. Исходящий темп – расходы на приобретение имущества
1.1. Реализация долгосрочных финансовых инвестиций	2.1. Расходы на приобретение основных фондов ($\text{Приобр. осн. фондов} = \text{Козф. обновл. осн. фондов}$)
1.2. Получение дивидендов по акциям и облигациям	2.2. Расходы на приобретение нематериальных активов ($\text{Приобр. нематер. активов} = \text{К обновл. нематер. активов} * \text{Стоимость нематер. активов}$)
1.3. Реализация ранее выкупленных акций предприятия	2.3. Прирост долгосрочных финансовых инвестиций
1.4. Выручка от реализации основных средств ($\text{Выручка от реализ. осн. средств} = \text{К функц. годности} * \text{Остаточная стоимость осн. средств}$)	2.4. Прирост незавершенного строительства
1.5. Реализация нематериальных активов ($\text{Реализ. нематер. активов} = \text{К функц. годности НА} * \text{Остаточная стоимость нематер. активов}$)	

Математическая запись структурных соотношений по соответствующим направлениям деятельности имеет вид:

$$OD_t = OD_{t-1} + \Delta t \cdot (PDS_{t-1,t} - UDS_{t-1,t});$$

$$FD_t = FD_{t-1} + \Delta t \cdot (PDS_{t-1,t} - UDS_{t-1,t});$$

$$ID_t = ID_{t-1} + \Delta t \cdot (PDS_{t-1,t} - UDS_{t-1,t}).$$

Таким образом, значения уровней в каждый момент времени, кроме начального, вычисляются на основе рекуррентных соотношений и предполагают интегрирование по времени разности входных и выходных темпов (определенных на интервале). Результаты базового прогона модели по результатам деятельности представлены на рис. 6.

Структура движения денежных средств в соответствующей модели имеет следующий вид [1, 2, 5]:

$$d_0 + \Delta_+ d - \Delta_- d = d_1,$$

где d_0, d_1 – остатки денежных средств предприятия на начало и конец отчетного периода; $\Delta_+ d$ – поступление денежных средств за период; $\Delta_- d$ – выбытие (расход) денежных средств за период.

Смоделировав в данном разрезе совокупный денежный поток, мы сможем оценить текущее состояние предприятия и выработать соответствующие управленческие решения. В табл. 5 представлены основные соотношения для оценки состояния предприятия по результатам динамики его денежных потоков [4, 5].

Таким образом, совокупный денежный поток по трем основным видам деятельности характеризуется следующим образом: в начале исследуемого периода предприятие находилось в предкризисном состоянии; в середине исследуемого периода предприятие находилось в неустойчивом состоянии; в конце рассматриваемого периода – предкризисное состояние.

Основными целями оптимизации денежных потоков предприятия являются:

- ✦ обеспечение сбалансированности объемов денежных потоков;
- ✦ обеспечение синхронности формирования денежных потоков;
- ✦ обеспечение роста чистого денежного потока предприятия.

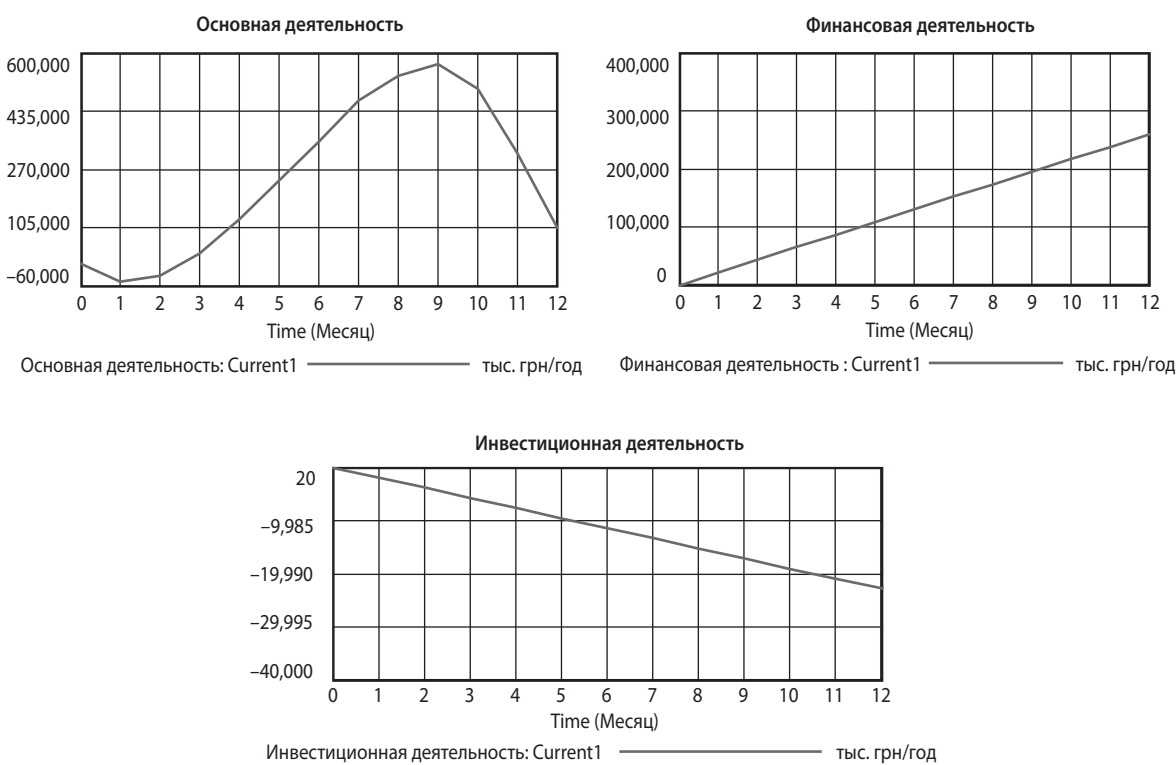

Рис. 6. Графики движения денежных потоков

Таблица 5

Оценка состояния предприятия

Устойчивое состояние предприятия	Предкризисное состояние
$1. \begin{cases} \Delta d^{осн} = d_0 + \Delta_+ d - \Delta_- d > 0 \\ \Delta d^{фин} = d_0 + \Delta_+ d - \Delta_- d < 0 \\ \Delta d^{инв} = d_0 + \Delta_+ d - \Delta_- d < 0 \end{cases}$	$3. \begin{cases} \Delta d^{осн} = d_0 + \Delta_+ d - \Delta_- d < 0 \\ \Delta d^{фин} = d_0 + \Delta_+ d - \Delta_- d > 0 \\ \Delta d^{инв} = d_0 + \Delta_+ d - \Delta_- d < 0 \end{cases}$
Неустойчивое состояние	Кризисное состояние
$2. \begin{cases} \Delta d^{осн} = d_0 + \Delta_+ d - \Delta_- d > 0 \\ \Delta d^{фин} = d_0 + \Delta_+ d - \Delta_- d > 0 \\ \Delta d^{инв} = d_0 + \Delta_+ d - \Delta_- d < 0 \end{cases}$	$4. \begin{cases} \Delta d^{осн} = d_0 + \Delta_+ d - \Delta_- d < 0 \\ \Delta d^{фин} = d_0 + \Delta_+ d - \Delta_- d < 0 \\ \Delta d^{инв} = d_0 + \Delta_+ d - \Delta_- d > 0 \end{cases}$

Сбалансированность положительного и отрицательного денежных потоков для оценки достаточности генерируемого чистого денежного потока с позиции финансируемых им потребностей в работе оценивается на основе коэффициента достаточности чистого денежного потока [2, 5]:

$$КД_{чДП} = ЧДП / (ОД + \Delta Z_{ТМ} + D_y),$$

где $КД_{чДП}$ – коэффициент достаточности чистого денежного потока; $ЧДП$ – сумма чистого денежного потока; $ОД$ – сумма выплат основного долга по долгосрочным и краткосрочным кредитам и займам; $\Delta Z_{ТМ}$ – сумма прироста запасов товарно-материальных ценностей в составе оборотных активов; D_y – сумма дивидендов (процентов), выплаченных собственником предприятия (акционерам) на вложенный капитал (акции, паи, и т. п.).

Синхронность формирования положительного и отрицательного денежных потоков в разрезе отдельных интервалов оценивается на основе коэффициента ликвидности денежного потока [2, 5]:

$$КЛ_{ДП} = (ПДП - (ДА_K - ДА_H)) / ОДП,$$

где $КЛ_{ДП}$ – коэффициент ликвидности денежного потока предприятия; $ПДП$ – сумма валового положительного денежного потока (поступление денежных средств); $ДА_K$ – сумма остатка денежных активов предприятия на конец рассматриваемого периода; $ДА_H$ – сумма остатка денежных активов предприятия на начало рассматриваемого периода; $ОДП$ – сумма валового отрицательного денежного потока (расходование денежных средств).

Эффективность денежных потоков определяется на основе обобщающего коэффициента эффективности денежного потока предприятия [2, 5]:

$$KЭ_{ДП} = ЧДП / ОДП,$$

где $KЭ_{ДП}$ – коэффициент эффективности денежного потока; $ЧДП$ – сумма чистого денежного потока; $ОДП$ – сумма валового отрицательного денежного потока

Выбор показателей (управляющих переменных), влияющих на оптимизацию денежных потоков предприятия, является одной из важнейших функций управления денежными потоками, направленной на повышение их эффективности в предстоящем периоде. На основе проведенного анализа практики хозяйствования украинских предприятий, силы воздействия угроз внешней среды и финансового состояния исследуемого предприятия были выделены следующие управляющие воздействия: снижение суммы постоянных издержек предприятия за счет уменьшения коэффициента материальных затрат; увеличение массы полученных финансовых кредитов путем перевода краткосрочных их видов в долгосрочные.

На основе имитационной модели динамики денежных потоков предприятия реализуем выбранные мероприятия как управляющие переменные оптимизации [6, 7, 8]. Таким образом, при уменьшении постоянные издержек предприятия за счет уменьшения коэффициента увеличения материальных затрат на 20% и увеличение массы полученных финансовых кредитов путем перевода краткосрочных их видов в долгосрочные на 20%, графики показателей эффективности движения денежных потоков при реализации экспериментов имитационной модели будут иметь вид (рис. 7).

Анализ динамики показателей оценки эффективности движения денежных потоков и имитационных экспериментов дает возможность сделать следующие обоснованные выводы:

1) уменьшение издержек предприятия приводит к уменьшению выплат по счетам поставщиков и подрядчиков, уменьшению оттока денежных средств по основной деятельности и соответственно увеличению коэффициента достаточности денежного потока, что способствует увеличению денежных средств для осуществления своей текущей деятельности;

2) наблюдается увеличение чистого денежного потока, что является важнейшим результатом финансовой деятельности предприятия, во многом определяющим финансовое равновесие и темпы роста его рыночной стоимости;

3) достаточно ли полученной прибыли для обслуживания текущей деятельности и в состоянии ли предприятие расплатиться по своим текущим обязательствам, чем объясняются расхождения величины полученной прибыли и наличия денежных средств;

4) развернутый анализ позволяет отследить в каком объеме и из каких источников были получены поступившие денежные средства, каковы основные направления их использования и достаточно ли собственных средств предприятия для осуществления инвестиционной деятельности;

Таким образом, построенная имитационная потоковая модель предприятия позволяет исследовать динамику денежных потоков при различных состояниях предприятия; прогнозировать возможности перехода

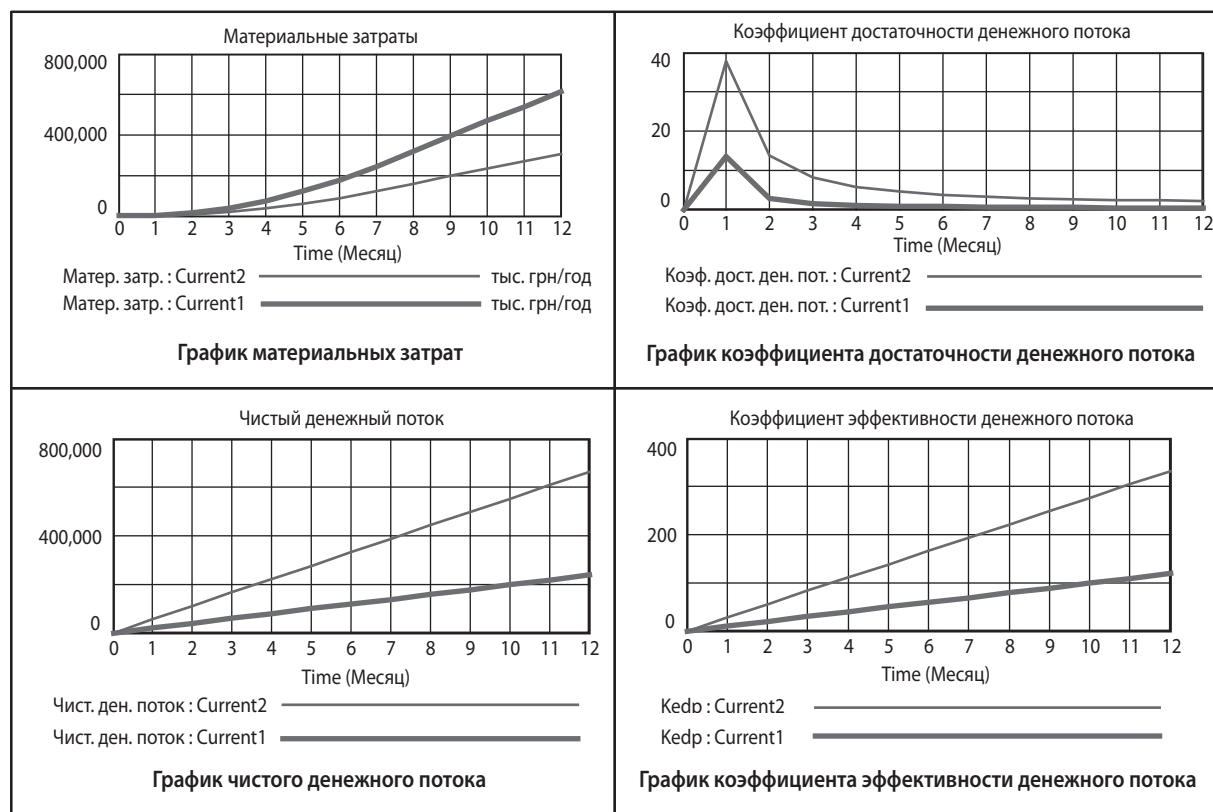

Рис. 7. Графики показателей эффективности движения денежных потоков

предприятия из состояния к состоянию; предвидеть и нейтрализовать угрозу банкротства; конкретизировать формы и методы финансового управления и возможные сценарии развития, внедрение результатов которой позволит предприятию разработать эффективные стратегии оперативного и стратегического характера по обеспечению надлежащего уровня экономической безопасности и развития предприятия. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Бакаев О. О. Мікроекономічне моделювання та інформаційні технології / О. О. Бакаєв, В. І. Гриценко та ін.. – К. : Наукова думка, 2003. – 182 с.

2. Бланк И. А. Стратегия и тактика управления финансами / И. А. Бланк. – К. : МП «ИТЕМЛтд», СП «АДЕФ–Украина», 1996. – 345 с.

3. Диордица С. Г. Средства имитационного моделирования экономических систем : учебное пособие / С. Г. Диордица, З. Н. Соколовская. – Одесса : АстроПринт, 1999. – 112 с.

4. Клебанова Т. С. Моделирование финансовых потоков предприятия в условиях неопределенности : монография / Т. С. Клебанова, Л. С. Гурьянова, Н. Богониколос, О. Ю. Кононов, А. Я. Берсуцкий – Харьков : ИД «ИНЖЭК», 2006. – 312 с.

5. Ковалев В. В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 432 с.

6. Полякова О. Ю. Анализ сценариев развития кризисных ситуаций на предприятии / О. Ю. Полякова, Е. А. Сергиенко, О. С. Карпец // Механизмы и модели управления кризисными ситуациями : монография / Под ред. Т. С. Клебановой – Х. : ИД «ИНЖЕК», 2007. – С. 136 – 157.

7. Раєвнєва О. В. Модель формування комплексу сценаріїв управління розвитком фінансової сфери життєдіяльності підприємства / О. В. Раєвнєва // Сучасні та перспективні методи і моделі управління в економіці : монографія : у 2 ч. Ч. 1 / За ред. д.е.н, проф. А. О. Єпіфанова. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – С. 197 – 211.

8. Сергиенко Е. А. Имитационная модель функционирования предприятия в условиях действия угроз : монография / Е. А. Сергиенко, О. С. Карпец // Механизмы и модели управления кризисными ситуациями / Под ред. Т. С. Клебановой. – Х. : ИД «ИНЖЕК», 2007. – С. 113 – 136.

REFERENCES

Bakaiev, O. O., and Hrytsenko, V. I. *Mikroekonomichne modeluvannia i infomatsiini tekhnolohii* [Microeconomic modeling and information technologies]. Kyiv: Naukova dumka, 2003.

Blank, I. A. *Стратегія і тактика управління фінансами* [The strategy and tactics of financial management]. Kyiv: ITEMltd; ADEF-Ukraine, 1996.

Diorditsa, S. G., and Sokolovskaia, Z. N. *Sredstva imitatsionnogo modelirovaniia ekonomicheskikh cistem: uchebnoe posobie* [Tools of simulation of economic systems]. Odessa: AstroPrint, 1999.

Klebanova, T. S. and others. *Modelipovanie finansovykh potokov ppedpiiatiia v ucloviakh neoppedelennosti: mono-*

grafii [Modeling financial flows of the company in the face of uncertainty]. Kharkiv: Inzhhek, 2006.

Kovalev, V. V. *Finansovy analiz: Upravlenie kapitalom. Vbor investitsiy. Analiz otchetnosti* [Financial Analysis: Money Management. Investment choices. Analysis reporting]. Moscow: Finansy i statistika, 1996.

Poliakova, O. Yu., Cepgienko, E. A., and Kappets, O. C. "Analiz ctsenapiev pazvitiia kpizicnykh cituatsiy na ppedpiiatiu" [Scenario analysis of crisis situations in the enterprise]. In *Mekhanizmy i modeli uppavleniia kpizicnymi cituatsiiami*, 136-157. Kharkiv: Inzhhek, 2007.

Raievnieva, O. V. "Model fopmuvannia kompleksu ctsenapiiu uppavlinnia pozvytkom financovoi cfepy zhyttiedialnocti pidppiemctva" [Model of formation of complex scenarios of development management of the enterprise finance]. In *Suchacni ta pepcpektyvni metody i modeli uppavlinnia v ekonomitsi*, 197-211. Sumy: UABS NBU, 2008.

Sergienko, E. A., and Karpets, O. C. "Imitatsionnaia model funktsionipovaniia ppedpiiatiia v ucloviakh deystviia ugpoz: monografia" [A simulation model of the enterprise in terms of action threats]. In *Mekhanizmy i modeli upravleniia krizisnymi situatsiiami*, 113-136. Kharkiv: Inzhhek, 2007.

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ МЕХАНІЗМУ САНАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

ЛІСНІЧУК О. А.

УДК 336.113.1

Лісничук О. А. Основні складові механізму санації підприємств України

У статті розглянуто важливе значення теоретичних положень наукового обґрунтування санації підприємства. Автором сформовано систему санаційних заходів організаційно-правового, виробничо-технічного, фінансово-економічного та соціального характеру. Досліджено структуру організаційно-економічного механізму санації. Розроблено механізми управління процесом санації підприємств. Узагальнено основні цілі санації. Встановлено етапи здійснення санації та визначено мету кожного етапу. Визначено місце санації як одного з елементів антикризового управління підприємства. Досліджено, що на даному етапі розвитку української економіки необхідно вдосконалити інститут санації збанкрутілих підприємств, не даючи можливості конкурсним кредиторам суб'єктів господарювання та уповноваженим органам розпродавати майно по частинах з метою максимального задоволення висунутих вимог.

Ключові слова: санація, банкрутство, реорганізація, підприємство, антикризове управління, механізм санації.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 12.

Лісничук Оксана Андріївна – старший викладач, кафедра фінансів, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: oksana_skvur@mail.ru

УДК 336.113.1

Лисничук О. А. Основные составляющие механизма санации предприятий Украины

В статье рассмотрено важное значение теоретических положений научного обоснования санации предприятия. Автором сформирована система санационных мероприятий организационно-правового, производственно-технического, финансово-экономического и социального характера. Исследована структура организационно-экономического механизма санации. Разработаны механизмы управления процессом санации предприятий. Обобщены основные цели санации. Установлены этапы осуществления санации и определены цели каждого этапа. Определено место санации как одного из элементов антикризисного управления предприятия. Доказано, что на данном этапе развития украинской экономики необходимо усовершенствовать институт санации обанкротившихся предприятий, не давая возможности конкурсным кредиторам субъектов хозяйствования и уполномоченным органам распродавать имущество по частям с целью максимального удовлетворения предъявленных требований.

Ключевые слова: санация, банкрутство, реорганизация, предприятие, антикризисное управление, механизм санации.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Лисничук Оксана Андреевна – старший преподаватель, кафедра финансов, Национальный университет государственной налоговой службы Украины (ул. Карла Маркса, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина)

E-mail: oksana_skvur@mail.ru

UDC 336.113.1

Lisnichuk O. A. Main Components of the Mechanism of Readjustment of Ukrainian Enterprises

The article considers importance of theoretical provisions of scientific substantiation of readjustment of an enterprise. It formulates a system of readjustment measures of organisation and legal, production and technical, financial and economic and social character. It studies a structure of organisation and economic mechanism of readjustment. It develops mechanisms of managing the process of readjustment of enterprises. It generalises main goals of readjustment. It establishes stages of performance of readjustment and identifies goals of each stage. It identifies the place of readjustment as one of the elements of anti-crisis management of an enterprise. It proves that, at this stage of development of Ukrainian economy, it is necessary to improve the institute of readjustment of bankrupt enterprises, depriving competitive creditors of economic subjects and authorised bodies of a possibility to sell property in parts with the purpose of maximal satisfaction of presented claims.

Key words: readjustment, bankruptcy, reorganisation, enterprise, anti-crisis management, readjustment mechanism.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Lisnichuk Oksana A. – Senior Lecturer, Department of Finance, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 08201, Ukraine)

E-mail: oksana_skvur@mail.ru

В умовах нестабільності економіки, зумовлених світовою фінансовою кризою, нестабільності ринку в Україні, різких коливань валютних курсів, високих темпів інфляції для багатьох підприємств особливо актуальною є задача ефективного оздоровлення за рахунок мобілізації фінансових ресурсів та грамотного управління діяльністю підприємств. Саме процес прийняття виважених та ефективних управлінських рішень виступає найважливішим засобом забезпечення умов виходу з економічної кризи та надійним механізмом соціально-економічних перетворень, яких неможливо досягти без здійснення ефективної процедури контролю та моніторингу підприємства.

Розгортання фінансової кризи на підприємстві може призвести навіть до його банкрутства. Найефективнішим засобом запобігання банкрутству підприємства є

фінансова санація. Проблеми санації сьогодні є об'єктом пильного дослідження вчених, зокрема, у дисертаційних роботах, присвячених проблемам антикризового управління й фінансового оздоровлення підприємств різних галузей і форм власності, що обумовлюється необхідністю підвищення ефективності її здійснення щодо підприємств, які знаходяться у кризовому стані.

В останні роки у вітчизняній економічній літературі маємо ряд публікацій, що стосуються вивчення механізмів формування фінансових ресурсів підприємств та механізму санації підприємства, розробки моделей оптимізації фінансування, визначення ключових параметрів оцінки ефективності формування, теоретичного обґрунтування термінології та інших напрямків. Зокрема, це праці Л. М. Алексеєнко, В. Ахтирської, К. В. Багацької, І. А. Бланка, В. І. Бондаля, О. А. Задой, Л. І. Лач-

кова, О. В. Маковоз, Д. Опачинського, О. В. Панасенко, А. М. Поддєрьогіна, О. О. Терещенко, О. Є. Чорної, І. Чуницької, Ю. С. Цал-Цалка та ін.

Потребують вдосконалення підходи до формування механізму санації. Даний механізм автори розглядають у різних аспектах: організаційно-економічний, механізм санаційного управління. Дослідниками пропонується введення додаткових складових до механізму санації (зокрема, екологічної складової), удосконалюється його структура, приділяється увага правовим аспектам санаційних процедур. Усе це підтверджує висновок щодо необхідності дослідження санації як складної комплексної економічної категорії.

Метою статті є теоретичне обґрунтування механізму санації підприємств України та визначення його складових.

В умовах мінливості та невизначеності ринкового середовища важливим стає питання щодо запровадження заходів, які дали б змогу запобігти фінансовій кризі та банкрутству підприємства. Одним із основних елементів є санація.

Сьогодні в Україні, за даними Державного комітету статистики [1], кількість збанкрутілих підприємств зменшується. Графічно зміну частки збиткових підприємств України за період 2000 – 2011 рр. наведено на рис. 1.

Динаміка зміни частки збиткових підприємств України свідчить про дуже високу кількість підприємств України – на рівні 35 – 40%, які є збитковими серед загальної кількості підприємств України.

Розраховані прогнози свідчать про передбачуване зниження частки збиткових підприємств до рівня 30 – 35%, проте темпи зниження дуже низькі 1 – 1,5% щорічно.

Також Державний комітет статистики України надає таку статистику: зі 100 підприємств, які зареєструвалися, «виживають» тільки близько 15, інші в період до п'яти років ліквідуються. Але в умовах невизначеності економічної ситуації та недосконалої законодавчої бази щодо антикризового управління будь-яке підприємство, навіть велике, може опинитись у стані банкрутства. Насамперед це пов'язано з тим, що окремо взяте підприємство не є ізольованим від економіки. Воно співпрацює з іншими суб'єктами підприємницької діяльності, державою, споживачами, що, у свою чергу, впливає на стан підприємства [1].

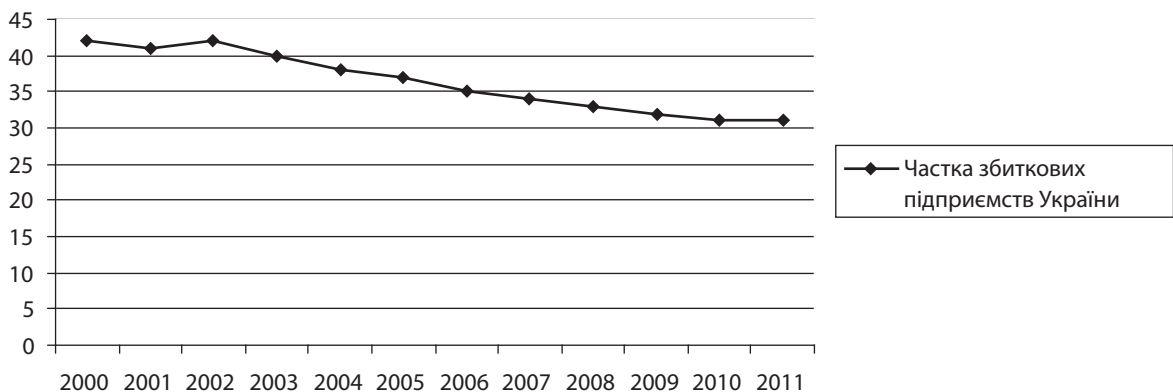

Рис. 1. Динаміка зміни частки збиткових підприємств України

Банкрутство на підприємстві – це ще не той стан, коли підприємство перестає існувати. Тому доцільно здійснювати санацію на підприємстві, щоб запобігти ліквідації [2, с. 69 – 75].

Необхідно відмітити, що серед фахівців немає єдиної думки щодо трактування цього поняття.

Згідно із Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»: «Санація – задоволення вимог кредиторів та виконання зобов'язань перед бюджетом та іншими державними цільовими фондами». Згідно з таким підходом санація за своєю правовою основою є лише інститутом переведення боргу [3].

Економічний словник тлумачить це поняття як систему заходів, здійснюваних для запобігання банкрутства промислових, торговельних, банківських монополій, визнаючи, що санація може відбуватися злиттям підприємства, яке перебуває на межі банкрутства, з потужнішою компанією; випуском нових акцій або облігацій для мобілізації грошового капіталу; збільшенням банківських кредитів і наданням урядових субсидій; перетворенням короткострокової заборгованості в довгострокову; повною або частковою купівлею державою акцій підприємства, що перебуває на межі банкрутства [4, с. 31].

О. Терещенко вважає, що «санація підприємства – заходи фінансово-економічного характеру, які відбуваються фінансові відносини, що виникають у процесі мобілізації та використання внутрішніх і зовнішніх фінансових джерел оздоровлення підприємства» [5, с. 20].

І. Бланк із санацією отожднює заходи щодо фінансового оздоровлення підприємства, які реалізуються за допомогою сторонніх юридичних чи фізичних осіб [6, с. 44].

М. І. Титов визначає санацію як надання боржнику фінансової допомоги з боку власника майна, кредиторів та інших юридичних і фізичних осіб з метою підтримки діяльності боржника [7, с. 49].

Зарубіжні економісти Н. Здравомислов, Б. Бекенферде, М. Гелінг зазначають, що санація – це система фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових і соціальних заходів, спрямованих на досягнення чи відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості і конкурентоспроможності підприємства-боржника в довгостроковому періоді.

Санація – система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнання боржника банкрутом і його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського стану боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) зміни організаційно-правової та виробничої структури боржника.

Санація здійснюється за допомогою фінансових коштів та стосується, насамперед, фінансово-економічної системи господарського суб'єкта. Це доводить потребу створення фінансово-економічного механізму санації.

Узагальнення теоретичних доробок науковців в галузі антикризового управління дозволило автору сформулювати систему санаційних заходів організаційно-правового, виробничо-технічного, фінансово-економічного та соціального характеру (табл. 1).

Теоретичне та законодавче обґрунтування необхідності застосування тих чи інших заходів фінансового оздоровлення має підкріплюватися відповідним механізмом їх впровадження [8, с. 122 – 126].

З економічної точки зору, механізм – це послідовність станів, процесів, які визначають певну дію, явище [9, с. 54]. Відповідно механізм санації підприємства має визначати порядок реалізації санаційних процедур, заходів та інструментів.

На нашу думку, при визначенні наукового поняття «механізм управління фінансовою санацією» перший і

найбільш фундаментальний методологічний крок полягає у підведенні конкретного поняття під більш загальне поняття «механізм». Проблема механізму в цілому методологічно вирішена – під ним розуміється взаємозв'язок між взаємодіючими об'єктами, який забезпечує перетворення одного типу рушійних сил в інший тип таких сил, чи певний об'єктивний результат.

Під організаційно-економічним механізмом санації підприємств розуміємо систему взаємопов'язаних організаційно-економічних елементів (санаційних заходів та інструментів), нормативно-правового, методичного, інформаційного і кадрового забезпечення, спрямовану на активізацію запровадження та успішну реалізацію санації підприємств. Організаційний характер даного механізму підтверджується необхідністю формування і регулювання відносин між підприємством та іншими учасниками процесу санації. Отже, організаційно-економічний механізм санації підприємств ґрунтується на дії суб'єктів санації (арбітражного керуючого, кредиторів, власника, керівника боржника і трудового колективу підприємства-боржника, органів державної влади) відповідно до їх цілей та інтересів.

Для забезпечення ефективної реалізації санації підприємств необхідне досягнення збалансованої роботи всіх основних складових її організаційно-економічного механізму (рис. 2):

- ★ нормативно-правового забезпечення (сукупність нормативно-правових актів, які регулюють проведення санації підприємств);

Таблиця 1

Система санаційних заходів на підприємстві

Тип заходу	Характеристика заходу
Організаційно-правовий	Звільнення від об'єктів соціальної сфери
	Реорганізація підприємства
	Продаж частини майна боржника
	Надання в оренду частини основних фондів боржника
	Продаж підприємства
Виробничо-технічний	Модернізація та оновлення виробничих фондів
	Поліпшення якості виробничого процесу
	Перепрофілювання
	Закриття нерентабельних виробництв
	Оптимізація запасів
Соціальний	Звільнення працівників боржника, які не можуть бути задіяні в процесі реалізації плану санації, та надання їм соціальних гарантій
	Зміна керівництва, залучення нових висококваліфікованих кадрів
Фінансово-економічних	Мирова угода (відстрочка, розстрочка, списання боргу)
	Укладання форвардних контрактів на постачання продукції
	Стягнення, рефінансування дебіторської заборгованості
	Залучення додаткових кредитів для погашення боргу та реалізації плану санації
	Пролонгування погашення раніше одержаних позичок
	Виконання зобов'язань боржника власником або третіми особами
	Залучення інвестора з переведенням на нього частини боргу боржника
	Участь держави (державне фінансування, державні кредити, субсидії, податкові пільги)

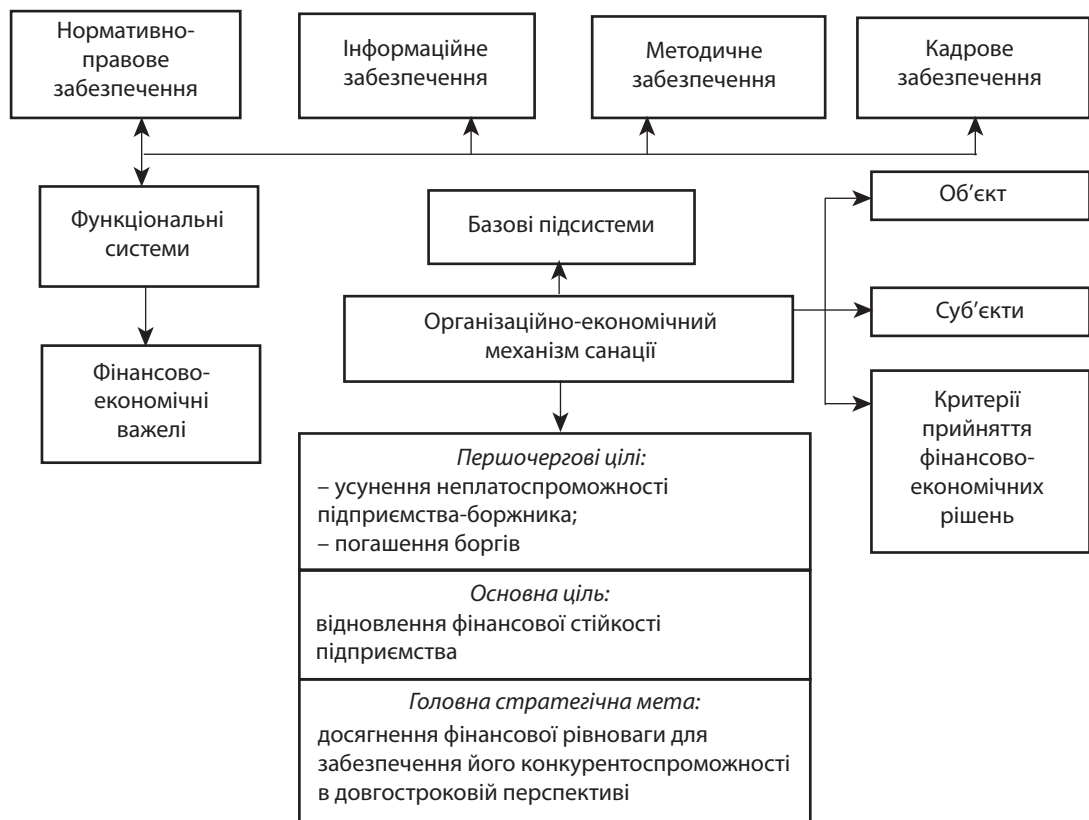

Рис. 2. Структура організаційно-економічного механізму санації

- ✦ інформаційного забезпечення (сукупність інформаційних потоків щодо фінансово-господарської діяльності підприємства та його зв'язків із зовнішнім середовищем);
- ✦ методичного забезпечення (сукупність методів планування, організації, контролю, аналізу, оцінки та регулювання в межах процесу санації);
- ✦ кадрового забезпечення (підготовки кваліфікованих спеціалістів з питань санації);
- ✦ організаційно-економічних елементів (санаційних заходів та інструментів), реалізація яких забезпечує фінансове оздоровлення підприємств [10].

Головною метою санації є мобілізація фінансових ресурсів для відновлення (поліпшення) платоспроможності та ліквідності підприємств, а також формування фінансового капіталу для здійснення санаційних заходів.

Найважливішими для санації є цілі підприємства, що представлені на рис. 3.

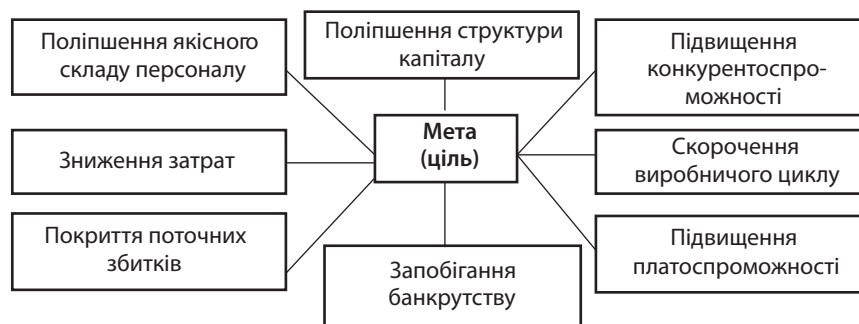

Рис. 3. Цілі санації [11, с. 105]

Підставою для проведення санації є наявність реальної загрози банкрутства підприємств.

Основними джерелами фінансування санації можуть бути:

- ✦ власні кошти підприємств (самофінансування);
- ✦ кошти кредиторів;
- ✦ державні кошти,
- ✦ кошти власників [7, с. 49].

Крім того, в окремих випадках держава може здійснювати непрямі методи сприяння санації господарюючих суб'єктів у вигляді надання податкових пільг, створення особливих умов діяльності підприємствам.

Процес виконання санації підприємства представимо як послідовне проходження таких етапів: виживання, забезпечення прибутковості, економічне зростання (рис. 4).

Розгляд механізму санації, як одного механізму для розуміння досить складний, оскільки це багатограний процес. Класичну модель санації можна поділити на кілька складових, що можна розглядати як комплекс певних заходів

Перший етап – механізм кількісної оцінки стану підприємства. Метою механізму є одержання однозначної кількісної оцінки стану підприємства. Необхідно зазначити, що оцінку стану підприємства доцільно проводити як на основі інтегральних, так і на основі локальних показників.

ЕТАП	ЗАВДАННЯ	ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ	ІНСТРУМЕНТАРІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ	СФЕРА ВПЛИВУ	КОНТРОЛЬ
«Вживання»	Відновлення платоспроможності	Продаж активів, що не використовуються	Фінансова санація	Фінансова підсистема	Ліквідність
	Зниження вірогідності загрози банкрутства	Товарні кредити	Організаційна санація	Організаційна підсистема	Платоспроможність
		Санаційні кредити			Структура капіталу
	Фінансова рівновага	Позики працівників	Реструктуризація, списання кредиторської заборгованості		
		Рефінансування дебіторської заборгованості			
«Забезпечення прибутковості»	Оптимізація діяльності	Збільшення статутного капіталу	Організаційна санація	Організаційна підсистема	Фінансовий результат
	Фінансова стійкість	Інвестиційний податковий кредит	Правова санація	Виробнича підсистема	Фінансовий важіль
	Прибутковість		Соціальна санація	Фінансова підсистема	
«Економічне зростання»	Створення конкурентних переваг	Збільшення статутного капіталу	Техніко-технологічна санація	Інвестиційна та інноваційна підсистема	Швидкість обороту
	Забезпечення розвитку бізнесу	Прибуток основної діяльності	Екологічна санація	Виробнича підсистема	Фінансовий результат
		Інвестиційний податковий кредит	Виробнича санація	Підсистема маркетингу	Фінансовий важіль
			Соціальна санація	Фінансова підсистема	Вартість бізнесу
			Організаційна підсистема		

Рис. 4. Етапи здійснення санації

Джерело: сформовано автором на основі [5].

Визначення загального інтегрального показника, який характеризує сформований на певний час стан підприємства, дозволяє сформувавши класи кризи з використанням методів кластеризації. Отримані класи дозволяють ідентифікувати поточні стани і використовуються при визначенні тенденцій розвитку кризових явищ на підприємстві.

Методика кількісної оцінки стану підприємства включає такі послідовні етапи:

1. Оцінка стану підприємства.

2. Визначення тенденцій розвитку загального та локальних показників.

3. Визначення джерел розвитку негативних тенденцій на підприємстві.

4. Висновки та пропозиції.

Другий етап – механізм прогнозування тенденцій розвитку кризових явищ на підприємстві. Основним завданням цього комплексу є визначення тенденцій розвитку кризових явищ на основі прогнозу загального та локальних показників.

Методика прогнозування тенденцій розвитку кризи передбачає такі етапи:

1. Прогнозування стану підприємства на основі загального показника.

2. Прогнозування стану підприємства на підставі залежності загального показника від сукупності локальних.

3. Прогноз класу ризику, до якого буде належати підприємство, в залежності від змін кількісних показників у майбутньому.

4. Аналіз обраних рішень.

Третій етап – механізм розробки комплексу управлінських рішень щодо ліквідації розвитку кризи. Даний механізм передбачає синтезування всіх можливих варіантів дій в залежності від фази кризи, в якій знаходиться підприємство.

1. Визначення дій оперативної санації.

2. Розробка комплексу управлінських рішень щодо санації підприємства.

Четвертий етап – координація і контроль. Саме для того, щоб оцінити, наскільки доцільним було проведення санації та наскільки правильно відбувається цей процес, необхідний останній механізм реалізації антикризових заходів. При санаційному процесі досить важливим є ідентифікація всіх можливих відхилень, оскільки ще існує можливість внесення певних корективів для забезпечення повного оздоровлення підприємства.

Методика проведення даного механізму включає:

1. Ідентифікацію оперативних результатів від першочергових заходів.

2. Аналіз відхилень і підготовку проектів рішень щодо використання виявлених резервів і подолання додаткових перешкод.

ВИСНОВКИ

Таким чином, враховуючи вищезазначене, можна відмітити, що загальною метою санації є зміна діяльності організації на більш ефективну, конкурентну, фінансово стійку, яка не залежить від позичкового капіталу. На даному етапі розвитку української економіки необхідно вдосконалити інститут санації збанкрутілих підприємств, не даючи можливості конкурсним кредиторам суб'єктів господарювання та уповноваженим органам розпродавати майно по частинах з метою максимального задоволення пред'явлених вимог. Подібне передбачене діючим законодавством, і якщо керуватися вимогами закону, то доцільним є проведення процесу санації, зберігаючи при цьому виробничі фонди в єдиному інвестиційному портфелі, не розпродаючи активи частинами.

Слід зазначити, що антикризове управління розглядає санацію як важливу процедуру, оскільки вона проводиться тільки даним типом управління. Отже, санація як елемент теорії антикризового управління є запобіжним заходом банкрутства суб'єкта господарювання, може розглядатись як інструмент управління після попереднього аналізу та мета антикризового управління.

Визначено основні складові механізму санації, а саме: механізм кількісної оцінки стану підприємства, механізм прогнозування тенденцій розвитку кризових явищ на підприємстві, механізм розробки комплексу управлінських рішень щодо ліквідації розвитку кризи, координація і

контроль. Такі складові механізму дозволять втілити санаційні заходи на будь-якому конкретному підприємстві. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

2. Коваленко М. А. Санація підприємств регіону та фінансові джерела її проведення / М. А. Коваленко, Л. В. Лобанова // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 69 – 75.

3. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», від 14.05.1992, № 2343-XII, внесення змін від 04.06.2009 № 1442-VI/1442-17.

4. Благодетельова-Вовк С. Л. Управління фінансовою санацією підприємств : навчальний посібник / С. Л. Благодетельова-Вовк. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 248 с.

5. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві [Монографія] / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2006. – 268 с.

6. Бланк И. А. Управление финансовой стабилизацией предприятия / И. А. Бланк. – К. : Эльга, 2003. – 483 с.

7. Титов М. І. Банкрутство: матеріально-правові та процесуальні аспекти / За наук. ред. В. М. Гайворонського. – Х. : Консум, 2005. – С. 49.

8. Мозенко О. В. Механізм управління процесом санації підприємств-банкрутів / О. В. Мозенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6. – С. 122 – 126.

9. Шаблиста Л. Механізми подолання збитковості підприємств і забезпечення їх фінансової стійкості / Л. Шаблиста // Економіка України. – 2009. – № 6. – С. 53 – 64.

10. Офіційний сайт Державного департаменту з питань банкрутства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sbd.gov.ua>

11. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посібник / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2008. – 412 с.

12. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства : монографія / М. О. Кизим, В. А. Забродський, В. А. Зінченко, Ю. С. Копчак. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 144 с.

PREFERENCES

Blahodietielieva-Vovk, S. L. *Upravlinnia finansovoiu sanatsiieiu pidpriemstv* [Management of financial rehabilitation of enterprises]. Kyiv: Nika-Tsentr, 2006.

Blank, I. A. *Upravlenie finansovoy stabilizatsiyei predpriatiia* [A Fiscal Stabilization of Company]. Kyiv: Elga, 2003.

Kovalenko, M. A., and Lobanova, L. V. "Sanatsiia pidpriemstv rehionu ta finansovi dzherela ii provedennia" [Remediation companies in the region and its financial sources of]. *Finansy Ukrainy*, no. 8 (2004): 69-75.

Kyzym, M. O. and others. *Otsinka i diahnozytyka finansovoi stiikosti pidpriemstva* [Assessment and diagnosis of the financial viability]. Kharkiv: Inzhpek, 2003.

[Legal Act of Ukraine].

Mozenko, O. V. "Mekhanizm upravlinnia protsesom sanatsii pidpriemstv-bankrutiv" [The mechanism of managing the reorganization of bankrupt enterprises]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6 (2009): 122-126.

Ofitsiyniy sait Derzhavnoho departamentu z pytan bankrutstva. <http://www.sbd.gov.ua>

Ofitsiyniy sait Derzhavnoho komitetu statystyky. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Shablysta, L. " Mekhanizmy podolannia zbytkovosti pidpriemstv i zabezpechennia ikh finansovoi stiiikosti " [Mechanisms to overcome the losses of enterprises and ensure their financial stability]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 6 (2009): 53-64.

Tytov, M. I. *Bankrutstvo: materialno-pravovi ta protsesualni aspekty* [Bankruptcy: substantive and procedural aspects]. Kharkiv: Konsum, 2005.

Tereshchenko, O. O. *Finansova sanatsiia ta bankrutstvo pidpriemstv* [Financial reorganization and bankruptcy]. Kyiv: KNEU, 2008.

Tereshchenko, O. O. *Antykryzove finansove upravlinnia na pidpriemstvi* [Financial Crisis management in the enterprise]. Kyiv: KNEU, 2006.

УДК 338.242(075)

ОБОСНОВАНИЕ КОМПЛЕКСА ЗАДАЧ ДИАГНОСТИКИ СИСТЕМЫ СБЫТА В ПЛАНИРОВАНИИ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ. ЦЕЛЕВОЙ ПОДХОД

ШПАК С. А.

УДК 338.242(075)

Шпак С. А. Обоснование комплекса задач диагностики системы сбыта в планировании реструктуризации предприятий. Целевой подход

На примере задачи диагностики системы сбыта как инструмента аналитического обеспечения принятия решений при разработке стратегии и плана реструктуризации предприятий разработаны методические положения по определению перечня необходимых аналитических исследований и последовательности их проведения, реализующие методологию целевого подхода. Установлено, что в условиях отсутствия практического опыта в проведении реструктуризации, что является характерным для менеджмента предприятий Украины, следование общепризнанным в западной экономике рекомендациям порождает проблему выбора задач диагностики для конкретных предприятий из широкого спектра задач, рекомендуемых современными руководствами. Показано, что применение целевого подхода на стадии формирования дерева приоритетных целей реструктуризации позволяет провести декомпозицию общей задачи диагностики на совокупность более простых задач, определить логическую и временную последовательность проведения диагностики, целевое назначение и требования к результатам анализа, обосновать выбор подходящих методов.

Ключевые слова: предприятие, сбыт, реструктуризация, методическое обеспечение, планирование, целевой подход.

Рис.: 5. **Библ.:** 10.

Шпак Сергей Александрович – ведущий специалист, ООО «Рейлтрансколдинг» (ул. Варганова, 10, Донецкая обл., г. Мариуполь, 87517, Украина)
E-mail: nizrth@mail.ru

УДК 338.242(075)

Шпак С. О. Обґрунтування комплексу завдань діагностики системи збуту в плануванні реструктуризації підприємств. Цільовий підхід
На прикладі завдання діагностики системи збуту як інструменту аналітичного забезпечення ухвалення рішень при розробці стратегії та плану реструктуризації підприємств розроблено методичні положення з визначення переліку необхідних аналітичних досліджень і послідовності їх проведення, що реалізують методологію цільового підходу. Встановлено, що в умовах відсутності практичного досвіду в проведенні реструктуризації, що є характерним для менеджменту підприємств України, наслідування загально визначених у західній економіці рекомендацій породжує проблему вибору завдань діагностики для конкретних підприємств з усього широкого спектра завдань, які пропонують до розгляду сучасна економічна теорія. Показано, що застосування цільового підходу на стадії формування дерева пріоритетних цілей реструктуризації дозволяє провести декомпозицію загального завдання діагностики на сукупність простіших завдань, визначити логічну та часову послідовність проведення діагностики, цільове призначення та вимоги до результатів аналізу, обґрунтувати вибір відповідних методів.

Ключові слова: підприємство, збут, реструктуризація, методичне забезпечення, планування, цільовий підхід.

Рис.: 5. **Бібл.:** 10.

Шпак Сергій Олександрович – провідний фахівець, ТОВ «Рейлтрансколдинг» (вул. Варганова, 10, Донецька обл., м. Маріуполь, 87517, Україна)
E-mail: nizrth@mail.ru

UDC 338.242(075)

Shpak S. A. Substantiation of a Complex of Tasks of Diagnostics of the System of Sales in Planning Restructurisation of Enterprises. Target approach

The example of the task of diagnostics of the system of sales as a tool of analytical provision of decision making when developing strategy and plan of restructuring of enterprises is used for development of methodical provisions on identifying a list of necessary analytical research and sequence of their conduct, realising methodology of target approach. It is established that following generally accepted in western economy recommendations results in the problem of selection of tasks of diagnostics for specific enterprises from a wide spectrum of tasks recommended by modern leaders under conditions of absence of practical experience in conducting restructuring, which is characteristic for management of Ukrainian companies. It is shown that application of the target approach at the stage of formation of a tree of priority goals of restructuring allows decomposition of the general task of diagnostics into a set of simpler tasks, determining logical and time sequence of conduct of diagnostics, target purpose and requirements to the results of analysis, and justifying selection of proper methods.

Key words: enterprise, sales, restructuring, methodical provision, planning, target approach.

Pic.: 5. **Bibl.:** 10.

Shpak Sergey A. – Leading Specialist, RailTransHolding Ltd. (vul. Varganova, 10, 87517, Ukraine)
E-mail: nizrth@mail.ru

Ofitsiyniy sait Derzhavnoho departamentu z pytan bankrutstva. <http://www.sbd.gov.ua>

Ofitsiyniy sait Derzhavnoho komitetu statystyky. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Shablysta, L. " Mekhanizmy podolannia zbytkovosti pidpriemstv i zabezpechennia ikh finansovoi stiiikosti " [Mechanisms to overcome the losses of enterprises and ensure their financial stability]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 6 (2009): 53-64.

Tytov, M. I. *Bankrutstvo: materialno-pravovi ta protsesualni aspekty* [Bankruptcy: substantive and procedural aspects]. Kharkiv: Konsum, 2005.

Tereshchenko, O. O. *Finansova sanatsiia ta bankrutstvo pidpriemstv* [Financial reorganization and bankruptcy]. Kyiv: KNEU, 2008.

Tereshchenko, O. O. *Antykryzove finansove upravlinnia na pidpriemstvi* [Financial Crisis management in the enterprise]. Kyiv: KNEU, 2006.

УДК 338.242(075)

ОБОСНОВАНИЕ КОМПЛЕКСА ЗАДАЧ ДИАГНОСТИКИ СИСТЕМЫ СБЫТА В ПЛАНИРОВАНИИ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ. ЦЕЛЕВОЙ ПОДХОД

ШПАК С. А.

УДК 338.242(075)

Шпак С. А. Обоснование комплекса задач диагностики системы сбыта в планировании реструктуризации предприятий. Целевой подход

На примере задачи диагностики системы сбыта как инструмента аналитического обеспечения принятия решений при разработке стратегии и плана реструктуризации предприятий разработаны методические положения по определению перечня необходимых аналитических исследований и последовательности их проведения, реализующие методологию целевого подхода. Установлено, что в условиях отсутствия практического опыта в проведении реструктуризации, что является характерным для менеджмента предприятий Украины, следование общепризнанным в западной экономике рекомендациям порождает проблему выбора задач диагностики для конкретных предприятий из широкого спектра задач, рекомендуемых современными руководствами. Показано, что применение целевого подхода на стадии формирования дерева приоритетных целей реструктуризации позволяет провести декомпозицию общей задачи диагностики на совокупность более простых задач, определить логическую и временную последовательность проведения диагностики, целевое назначение и требования к результатам анализа, обосновать выбор подходящих методов.

Ключевые слова: предприятие, сбыт, реструктуризация, методическое обеспечение, планирование, целевой подход.

Рис.: 5. **Библ.:** 10.

Шпак Сергей Александрович – ведущий специалист, ООО «Рейлтрансколдинг» (ул. Варганова, 10, Донецкая обл., г. Мариуполь, 87517, Украина)
E-mail: nizrth@mail.ru

УДК 338.242(075)

Шпак С. О. Обґрунтування комплексу завдань діагностики системи збуту в плануванні реструктуризації підприємств. Цільовий підхід
На прикладі завдання діагностики системи збуту як інструменту аналітичного забезпечення ухвалення рішень при розробці стратегії та плану реструктуризації підприємств розроблено методичні положення з визначення переліку необхідних аналітичних досліджень і послідовності їх проведення, що реалізують методологію цільового підходу. Встановлено, що в умовах відсутності практичного досвіду в проведенні реструктуризації, що є характерним для менеджменту підприємств України, наслідування загальноновизнаних у західній економіці рекомендацій породжує проблему вибору завдань діагностики для конкретних підприємств з усього широкого спектра завдань, які пропонує до розгляду сучасна економічна теорія. Показано, що застосування цільового підходу на стадії формування дерева пріоритетних цілей реструктуризації дозволяє провести декомпозицію загального завдання діагностики на сукупність простіших завдань, визначити логічну та часову послідовність проведення діагностики, цільове призначення та вимоги до результатів аналізу, обґрунтувати вибір відповідних методів.

Ключові слова: підприємство, збут, реструктуризація, методичне забезпечення, планування, цільовий підхід.

Рис.: 5. **Бібл.:** 10.

Шпак Сергій Олександрович – провідний фахівець, ТОВ «Рейлтрансколдинг» (вул. Варганова, 10, Донецька обл., м. Маріуполь, 87517, Україна)
E-mail: nizrth@mail.ru

UDC 338.242(075)

Shpak S. A. Substantiation of a Complex of Tasks of Diagnostics of the System of Sales in Planning Restructurisation of Enterprises. Target approach

The example of the task of diagnostics of the system of sales as a tool of analytical provision of decision making when developing strategy and plan of restructuring of enterprises is used for development of methodical provisions on identifying a list of necessary analytical research and sequence of their conduct, realising methodology of target approach. It is established that following generally accepted in western economy recommendations results in the problem of selection of tasks of diagnostics for specific enterprises from a wide spectrum of tasks recommended by modern leaders under conditions of absence of practical experience in conducting restructuring, which is characteristic for management of Ukrainian companies. It is shown that application of the target approach at the stage of formation of a tree of priority goals of restructuring allows decomposition of the general task of diagnostics into a set of simpler tasks, determining logical and time sequence of conduct of diagnostics, target purpose and requirements to the results of analysis, and justifying selection of proper methods.

Key words: enterprise, sales, restructuring, methodical provision, planning, target approach.

Pic.: 5. **Bibl.:** 10.

Shpak Sergey A. – Leading Specialist, RailTransHolding Ltd. (vul. Varganova, 10, 87517, Ukraine)
E-mail: nizrth@mail.ru

Разработка стратегии и плана реструктуризации предприятия является комплексной задачей, которая затрагивает все основные аспекты деятельности предприятий на стратегическом, тактическом и оперативных уровнях управления и требует для своего решения привлечение специалистов различного профиля. Несмотря на большой позитивный практический опыт планирования и проведения реструктуризации предприятий в экономически развитых странах, наличие многочисленных научных публикаций и методических руководств [2, 5, 8, 9, 10], процесс планирования реструктуризации все еще в большей степени опирается на опыт и интуицию разработчиков, чем на строго формализованную систему методических указаний.

Еще более сложной является ситуация в планировании диагностики предприятий как базисной составляющей процесса реструктуризации. Даже в зарубежной литературе диагностика рассматривается преимущественно как самостоятельный этап, предшествующий этапу планирования и предусматривающий многочисленные виды экономического анализа предприятия и внешней среды его функционирования (см., например, [9, 10]).

Такое состояние методического обеспечения процесса реструктуризации в условиях недостаточного уровня менеджмента отечественных промышленных предприятий, отсутствия практического опыта в планировании и проведении реструктуризации, несовершенства статистики и аналитической работы на отечественных предприятиях не только не способствует принятию эффективных решений, но и нередко служит основанием для отказа от применения методов стратегического управления в целом, как нереализуемого силами управленческого персонала предприятий [3].

Применительно к задачам диагностики предприятия как инструмента аналитической поддержки принятия решений в процессе планирования и проведения реструктуризации предприятий отмеченные обстоятельства обосновывают актуальность разработки методических положений, обеспечивающих четкое определение состава и последовательности задач анализа, их целевого назначения в системе принятия решений, выбор соответствующего уровня анализа (стратегическому, тактическому или оперативному) степени детализации во времени в предметной области, а также методов проведения анализа.

Как известно, задачи подобного рода относятся к компетенции системного анализа [1, 4], располагающего большим арсеналом приемов и методов, позволяющих провести многоуровневую декомпозицию сложной проблемы на более простые подпроблемы и поставить им в соответствие наиболее подходящие (количественные или качественные) методы решения.

Автором настоящего исследования в рамках проблемы совершенствования методического инструментария планирования реструктуризации промышленных предприятий на стратегическом уровне развивается целевой подход [6, 7], предусматривающий на первом этапе:

а) построение полного дерева потенциальных целей реструктуризации как универсального шаблона для планирования реструктуризации произвольного промышленного предприятия;

б) формирование для реформируемого предприятия дерева приоритетных целей реструктуризации предприятия – усеченного варианта полного дерева потенциальных целей реструктуризации, множество оконечных вершин которого представляет полный набор возможных для данного предприятия способов достижения главной цели;

в) рассмотрение диагностики, соответствующих аналитических исследований как основного инструмента решения задачи п. б) и формирование плана таких исследований на основе дерева потенциальных целей реструктуризации.

В рамках целевого подхода, таким образом, выбор задач диагностики объективен и определяется структурой и характером возможных способов достижения главной цели реструктуризации предприятия.

В настоящей статье ставится задача обоснования комплекса задач диагностики системы сбыта промышленного предприятия в рамках одной из целей высших уровней иерархии – цели «Увеличение валового дохода» (рис. 1 [6]).

Рассмотрим методические аспекты формирования дерева задач диагностики системы сбыта продукции предприятия на примере одного из фрагментов дерева целей реструктуризации (рис. 2), соответствующего цели «Увеличение доходов от продажи продукции» [7].

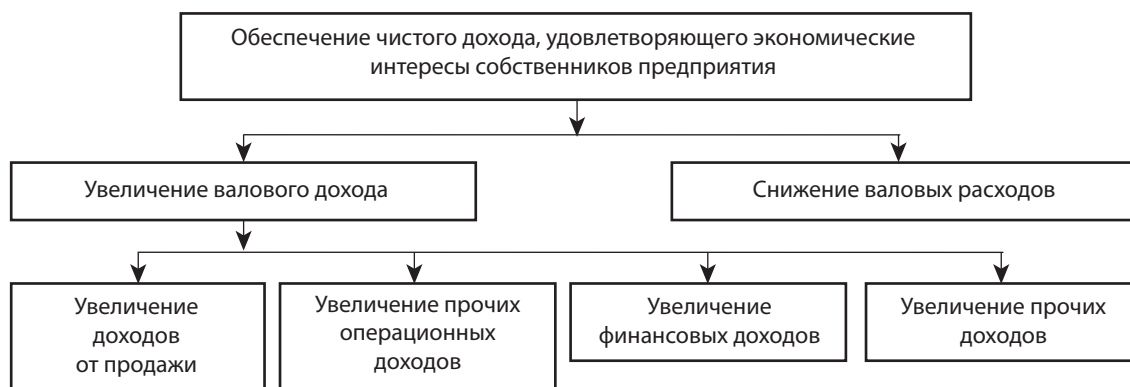

Рис. 1. Фрагмент дерева целей реструктуризации предприятия верхних уровней иерархии

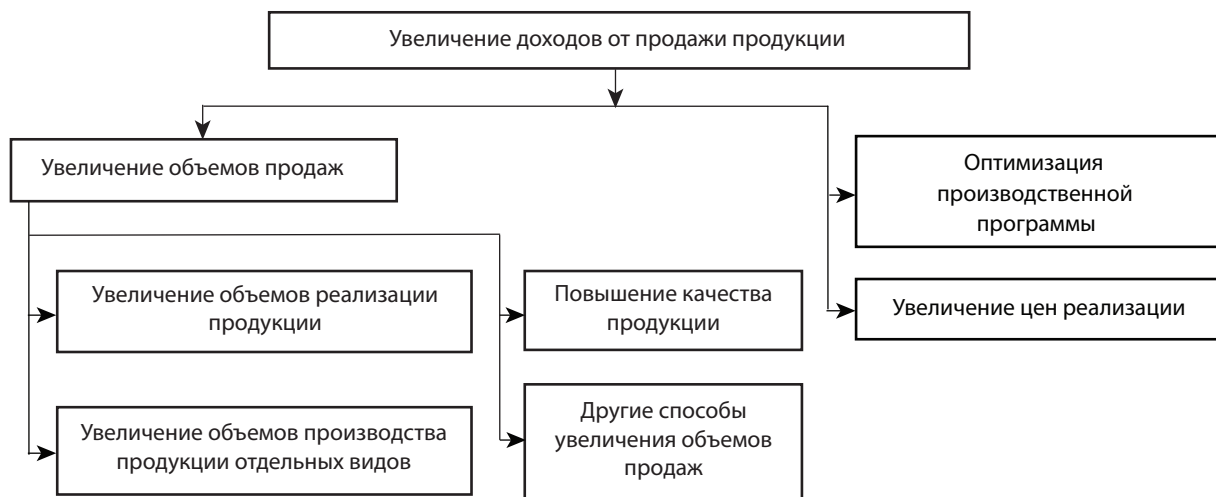

Рис. 2. Фрагмент дерева цели «Увеличение доходов от продажи продукции»

При этом будем руководствоваться следующими положениями методологического характера [6].

1. Каждая задача анализа (диагностики) должна служить основной для принятия следующих решений: а) решения о существовании проблемы в достижении соответствующей цели (т. е. о проблемном характере цели); б) решения о принципиальной возможности достижения цели; в) решения об отнесении данной цели к целям, решаемым средствами реструктуризации.

2. Все задачи диагностики должны соответствовать стратегическому уровню анализа по следующим признакам: степени детализации (общности) рассмотрения объекта анализа (включая опорные (наблюдаемые) показатели), охватываемому анализом периоду, частоте проведения анализа, применяемым методам.

Как следует из рис. 2, к подсистеме сбыта относятся такие подцели, как «Увеличение объемов реализации продукции» и «Увеличение цен реализации». Остальные подцели, приведенные на рис. 2, относятся к сфере производства (в широком смысле, включая инвестиционно-инновационную деятельность предприятия) и являются предметом отдельного исследования.

Поскольку формирование цен реализации продукции является зависимым от многочисленных внешних и внутренних факторов процессом, а соответствующие мероприятия носят управленческий, тактический или оперативный характер, цель «Увеличение цен реализации продукции» не может рассматриваться как цель реструктуризации.

Объектом анализа при рассмотрении цели «Увеличение объемов реализации продукции» являются объемные параметры товарооборота, а издержки и экономическая эффективность сбытовой деятельности как объекты анализа относятся к цели «Снижение валовых расходов предприятия» более высокого иерархического уровня [7].

В системе целей, реализуемых в сфере производства и сбыта продукции, содержание цели «Увеличение объемов реализации продукции» заключается в повышении объемов продаж продукции в пределах производственных возможностей предприятия по выпуску продукции, т. е. исключительно за счет совершенство-

вания сбытовой деятельности в общем и реструктуризации системы сбыта в частности.

Для выявления наличия проблемы в достижении указанной цели необходимо располагать следующими сведениями (как фактическими, так и прогнозными) в разрезе каждого вида (группы) продукции:

- ✦ производственные мощности предприятия по выпуску продукции (Q_{nm});
- ✦ совокупный рыночный спрос (емкость рынка) на данную продукцию (Q_{pc});
- ✦ неудовлетворенный рыночный спрос (ΔQ_{pc});
- ✦ пропускная способность системы сбыта по каждому виду продукции (Q_{cb}).

Решение этой задачи должно опираться на мониторинг показателей, характеризующих систему сбыта и рынка продукции в динамике. Это показатели:

- ✦ объемов продаж (товарооборота) предприятия;
- ✦ уровня и оборачиваемости товарных запасов в системе сбыта;
- ✦ емкости рынка;
- ✦ объемов продаж всеми участниками рынка.

Таким образом, основными задачами анализа, ассоциированными с данной целью, являются задачи выявления трендов и разработки прогнозов указанных выше характеристик при существующей системе сбыта (рис. 3).

Если в настоящем и прогнозируемом будущем суммарная пропускная способность каналов сбыта превышает производственные мощности предприятия ($Q_{cb} \geq Q_{nm}$), данная цель не является проблемной, и необходимость в реструктуризации системы сбыта с точки зрения рассматриваемой цели отсутствует.

Если лимитирующими факторами являются спрос ($Q_{cb} \geq Q_{pc}$) или пропускная способность системы сбыта ($\Delta Q_{pc} > 0$ и $Q_{cb} < Q_{nm}$), то данная цель является проблемной, и необходимо проведение аналитических исследований, направленных на выявление возможных способов достижения этой цели путем реструктуризации сбытовой подсистемы предприятия. Основной для определения задач такой диагностики в соответствии с целевым подходом должен служить соответствующий фрагмент дерева потенциальных целей реструктуризации системы сбыта предприятия.

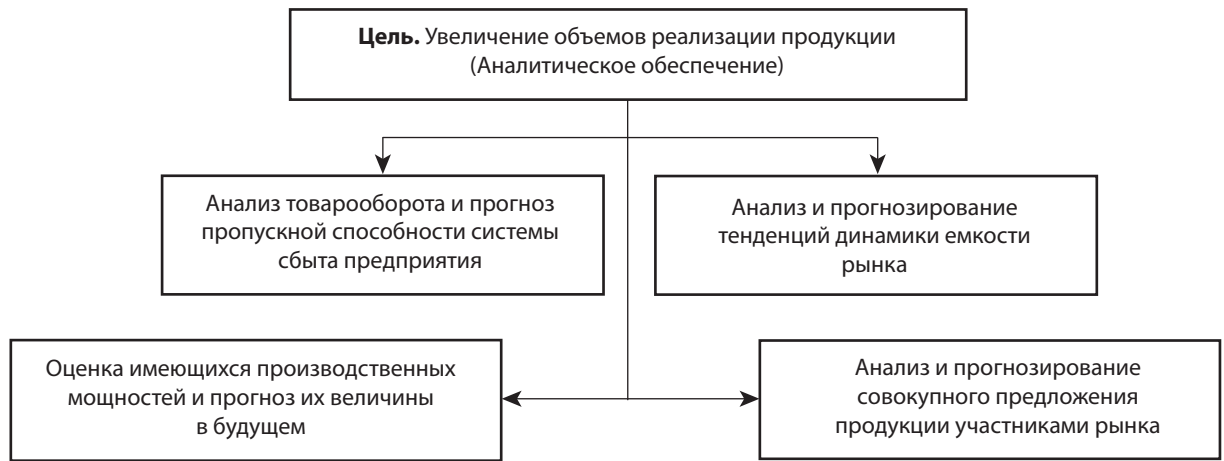

Рис. 3. Фрагмент дерева задач «Аналитическое обеспечение цели «Увеличение объемов реализации продукции»

Фрагмент дерева подцелей цели «Увеличение объемов реализации продукции», отражающего способы достижения данной цели, в усеченном виде (оставив в нем только основные подцели), можно представить в следующем виде (рис. 4).

- ✦ изучение потребительского поведения (практики и культуры использования продукта, наличия неосознанных потребностей в данном продукте);
- ✦ выявление неиспользуемых свойств продукта и возможностей их использования.

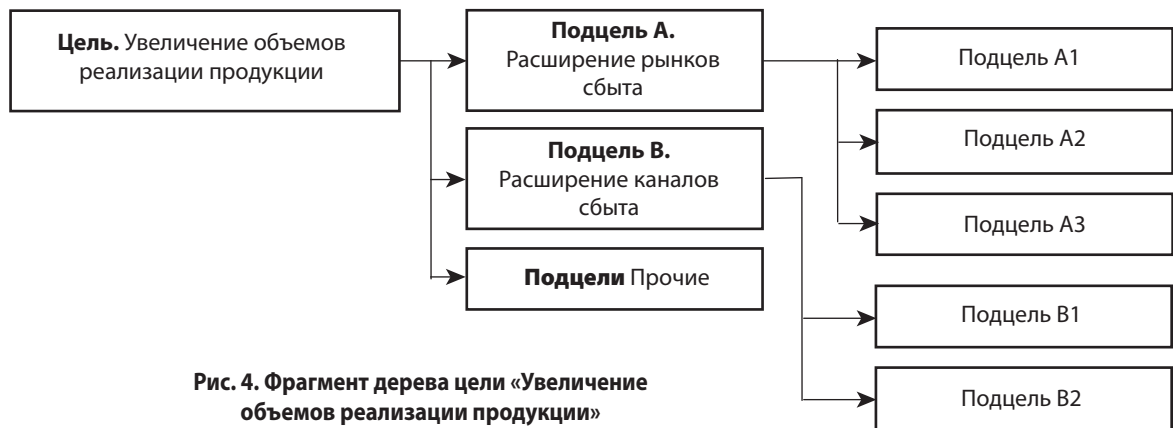

Рис. 4. Фрагмент дерева цели «Увеличение объемов реализации продукции»

Рассмотрим каждую из этих целей в отдельности. Цель «Расширение рынков сбыта» (цель А) в общем случае может быть достигнута следующими способами, каждый из которых соответствует одной из подцелей данной цели:

- ✦ создание новых (потенциальных) рынков (подцель А1);
- ✦ освоение новых (для предприятия), но уже существующих рынков (подцель А2);
- ✦ освоение новых сегментов и ниш уже освоенных предприятием рынков (подцель А3):
 - предложение новых способов использования продукции (подцель А3.1);
 - расширение круга (привлечение новых категорий) потребителей (подцель А3.2);
 - стимулирование увеличения интенсивности использования продукции потребителями (подцель А3.3).

Легко видеть, что характер указанных целей определяет перечень и характер задач диагностики.

Подцель А1 «Создание новых (потенциальных) рынков» предполагает проведение аналитических исследований, направленных на:

Если возможности использования ранее не используемых качеств продукции существуют, это свидетельствует о проблемном характере данной цели и возможности на этом пути (средствами решения данной проблемы) достижения родительской цели – цели А. Дальнейшая разработка этой проблемы по структуре задач анализа аналогична анализу, предполагающему изучение подцели А2 и рассмотрена ниже.

Если такие возможности отсутствуют, подцель А1 может быть исключена из дерева приоритетных целей реструктуризации системы сбыта.

Подцель А2 «Освоение новых для предприятия, но уже существующих рынков» ставит предприятие перед необходимостью проведения классических для современного маркетинга исследований рынка, предполагающих:

- ✦ поиск потенциальных рынков (из числа существующих, но еще не освоенных предприятием);
- ✦ позиционирование своей продукции на этих рынках;
- ✦ анализ конкурентов;
- ✦ анализ барьеров вхождения в новые рынки;
- ✦ оценка целесообразности вхождения в эти рынки.

В приведенном выше перечне исследовательских задач ключевую роль играет такой вид анализа, как «Поиск потенциальных рынков». Существование потенциальных рынков свидетельствует о проблемном характере цели **A2** и возможности на этом пути продвижения в достижении родительской цели (цели **A**).

Аналитические исследования, предусмотренные остальными пунктами перечня, обычно направлены на формирование информационной базы для принятия решения о включении цели **A2** в дерево приоритетных целей реструктуризации предприятия, подлежащих более глубокой проработке на последующих этапах планирования реструктуризации системы сбыта.

Подцель А3 «Освоение новых сегментов и ниш уже освоенных предприятием рынков» обуславливает необходимость аналитических исследований, направленных на:

- ✦ изучение состава потребителей продукции предприятия, их потребностей и предпочтений, фактических способов использования данной продукции потребителями;
- ✦ выявление потенциальных потребителей других категорий, новых способов использования продукции, а также изыскания возможностей повышения интенсивности использования продукции существующими потребителями.

Объектом исследований первого типа являются фактические потребители продукции предприятия. Методы проведения таких исследований хорошо известны и предполагают анализ обратной связи с потребителями.

Исследования второго типа носят менее традиционный характер и предполагают изучение потребностей потенциальных потребителей, выявление новых потребностей, которые можно было бы удовлетворить выпускаемой продукцией, или возможностей их формирования, а также изучение товаров-заменителей и способов их использования с целью выявления возможностей по замещению этих товаров своей продукцией.

Наличие хотя бы одной из перечисленных возможностей указывает на проблемный характер цели **A3**, необходимость дальнейшей структуризации данной цели на подцели и проведение ассоциированного с этими подцелями анализа.

Поскольку освоение новых сегментов и ниш уже освоенных предприятием рынков возможно также и методами, не предполагающими проведение реструктуризации, то решение вопроса о соответствии мероприятий по достижению данной цели (альтернативных способов ее достижения) задачам и методам реструктуризации предприятия и ее включении в дерево потенциальных целей реструктуризации системы сбыта должно быть перенесено на уровень подцелей этой цели.

Цель «Расширение каналов сбыта» (цель В).

Предварительный анализ главной цели настоящего исследования «Увеличение объемов реализации продукции» на предмет наличия проблемы позволяет ответить на этот вопрос и в отношении подцели **B**. Если пропускная способность каналов сбыта $Q_{сб}$ ниже производственных мощностей предприятия $Q_{им}$ по тем или иным видам продукции и совокупного рыночного

спроса $Q_{рс}$, то имеется возможность увеличения сбыта продукции за счет оптимизации каналов сбыта. Для выявления таких возможностей необходимо проведение дополнительного анализа в соответствии со структурой подцелей цели **B** (рис. 5).

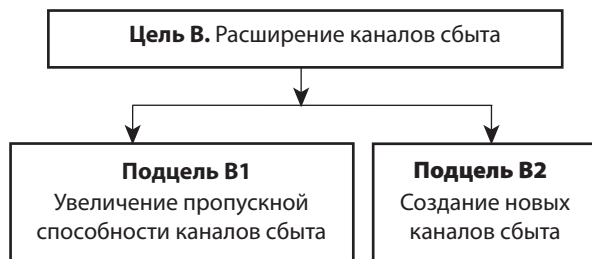

Рис. 5. Фрагмент дерева подцелей цели «Расширение каналов сбыта»

Как следует из рис. 5, достижение цели **B** возможно за счет:

- ✦ увеличения пропускной способности каналов сбыта (подцель **B1**);
- ✦ создания новых каналов сбыта (подцель **B2**).

Подцель В1 «Увеличение пропускной способности каналов сбыта». Для установления проблемного характера цели **B1** и выявления возможности увеличения объемов продаж по каждому из имеющихся у предприятия каналов сбыта необходим аудит (анализ):

- ✦ стратегии использования канала и соответствия его структуры стратегическим целям предприятия;
- ✦ соответствия требованиям потребителей, предполагающего:

- классификацию потребителей по таким признакам, как имидж, товарооборот, платежеспособность, длительность взаимоотношений и др.;

- изучение структуры закупок потребителей, знания ими товара, требований к продавцу, готовности в дальнейшем закупать продукцию у данного продавца;

- степени удовлетворенности продавцом по составу оказываемых услуг и качеству обслуживания;

- ✦ размещения составляющих канала сбыта;

- ✦ деятельности канала как целого, включая:

- количественные параметры: товарооборот, уровень товарных запасов, скорость оборачиваемости товарных запасов, структура сбыта (объемы и доли продукции предприятия и конкурентов, дополняющей продукции и т. п.), соблюдение ассортиментного плана, частота и ритмичность закупок, доля (охват) отраслевого рынка, численность персонала;

- качественные параметры: доступ к целевым рынкам, квалификация персонала (в т. ч. способность презентовать конкурентные преимущества продукции предприятия), техническая оснащенность; зависимость от конкурентов, технологии работы, уровень заинтересованности посредника в поддержании длительных отношений (в т. ч. его лояльность, готовность и способность участвовать в мероприятиях по продвижению продукции предприятия);

- ✦ деятельности канала по основным стадиям, в том числе:

- ведение переговоров и заключение договоров;
- условия (валюта, способ, сроки, форма расчетов) платежей, системы скидок;
- предпродажное обслуживание (сортировка, комплектация, упаковка и т.п.);
- условия, способы и сроки отгрузки и доставки продукции;
- гарантийное и послегарантийное обслуживание;
- хранение продукции и управление запасами;
- рекламная деятельность;
- ✦ *управляемости канала* (контроль за движением продукции, возможность влияния на деятельность канала);
- ✦ *уровня конкуренции за использование канала;*
- ✦ *каналов-аналогов конкурентов.*

Позиции, выделенные курсивом, являются целеобразующими, указывая на возможные пути достижения цели **V1** – подцели этой цели.

В случае выявления резервов повышения пропускной способности канала или, по терминологии целевого подхода, проблемного характера цели **V1**, необходим дальнейший анализ указанной цели на уровне ее подцелей – возможных способов достижения цели, – на предмет соответствия предусматриваемых такими способами мероприятий задачам (формам и методам) реструктуризации. Важность решения этого вопроса обусловлена, в частности, тем, что многие из таких мероприятий могут не затрагивать структуру системы сбыта, носить тактический либо оперативный характер и поэтому не подлежат рассмотрению в качестве альтернатив достижения целей реструктуризации системы сбыта предприятия.

Подцель V2 «Создание новых каналов сбыта». Достижение цели **V2** должно базироваться на аналитических исследованиях, во многом совпадающих по своим задачам с исследованиями цели **V1**. Несколько иными должны быть только акценты. Рассмотрим структуру и порядок проведения соответствующего анализа.

- ✦ Анализ каналов сбыта конкурентов:
 - перечень конкурентов;
 - стратегия конкурентов;
 - маркетинговая позиция на рынке;
 - структура каналов сбыта;
 - параметры деятельности каналов сбыта;
 - размещение каналов сбыта;
 - имидж компаний-конкурентов, их торговых марок, продуктов, каналов сбыта.
- ✦ Анализ сильных и слабых сторон конкурентов и их каналов сбыта.
- ✦ Прогнозные оценки каналов сбыта конкурентов, их сильных и слабых сторон.
- ✦ Анализ требований конечных потребителей (структура задач анализа идентична структуре задач, рассмотренных выше относительно цели **V1**).
- ✦ Анализ требований предприятия к каналу сбыта и возлагаемых на него функций.

Результатом анализа, ассоциированного с целью **V2**, должно быть заключение о принципиальной возможности (целесообразности) или невозможности создания новых каналов сбыта как инструмента достижения данной цели. Если такая возможность существует,

структура задач последующего анализа определяется структурой подцелей цели **V2**.

ВЫВОДЫ

Целевой поход к планированию реструктуризации промышленных предприятий может служить эффективным инструментом формирования программы аналитических исследований, лежащих в основе разработки стратегии и плана комплексной реструктуризации, позволяя определить:

- ✦ перечень (и последовательность) конкретных аналитических задач, решение которых необходимо на каждом этапе разработки стратегии и, в дальнейшем, плана реструктуризации в целом;
- ✦ в чьей компетенции находятся соответствующие вопросы;
- ✦ требования к результатам анализа каждого вида и, на этом основании
- ✦ наиболее подходящие методы анализа.

Результатом применения этого подхода является формирование дерева задач диагностики (анализа), ассоциированного с деревом целей реструктуризации предприятия, что позволяет провести декомпозицию общей проблемы диагностики предприятия на иерархически упорядоченную систему более простых и конкретных по своим целям, объектам и методам задач анализа.

Применительно к задачам диагностики системы сбыта продукции использование целевого подхода позволяет из всего многообразия видов анализа предприятия и внешней среды его функционирования выбирать именно те виды аналитических исследований, результаты которых обеспечивают выявление возможных способов достижения главной цели реструктуризации системы сбыта. Это, наряду с многоуровневым иерархическим упорядочением задач анализа, способствует оптимизации диагностики как по составу и последовательности выполнения аналитических работ, так и по затратам на их проведение, представлению у руководства предприятий об осуществимости диагностики и реструктуризации в целом.

Разработка полного дерева задач диагностики для всех основных подсистем предприятия, по аналогии с системой сбыта, представляет собой самостоятельную научную задачу систематизации всего разнообразия видов экономического анализа, сопряженных с реструктуризацией предприятий, определяющую направления дальнейших исследований в этой предметной области. Для стратегического уровня планирования, в свою очередь, необходима разработка методических положений по дифференциации стратегических и тактических целей и подбору адекватных методов стратегического анализа. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Качала В. В. Основы теории систем и системного анализа : учебное пособие для вузов / В. В. Качала. – М. : Горячая линия – Телеком, 2007. – 216 с.

2. **Мазур И. И.** Реструктуризация предприятий и компаний : справочное пособие / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро и др. – М. : Высшая школа, 2000. – 587 с.

3. **Сердюк В. Н.** Теоретические основы управления стратегическим развитием субъектов реального сектора экономики / В. Н. Сердюк // Экономика і організація управління. – 2008. – Вип. 4. – С. 13 – 27.

4. Системный анализ в экономике и организации производства ; под общ. ред. С. А. Валуева, В. Н. Волковой. – Львов : Политехника, 1991. – 400 с.

5. **Чапкина Е. Г.** Теоретические основы реструктуризации : учебное пособие / Е. Г. Чапкина. – М. : Изд. центр ЕАОИ, 2007. – 160 с.

6. **Шпак С. А.** Системный анализ как инструмент адаптации зарубежного опыта реструктуризации промышленных предприятий / С. А. Шпак // Современный научный вестник – 2012. – № 22 (134). – С. 67 – 80.

7. **Шпак С. А.** Целевой подход к диагностике предприятия и разработке стратегии реструктуризации (стратегический аспект) / С. А. Шпак // Эффективна економіка. – 2013. – № 1. – Режим доступа : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1750>

8. Corporate restructuring. Lessons from experience : Edited by Michael Pomerleano, William Shaw. The World Bank, 2005. – 436 p.

9. Manual on diagnostic and industrial restructuring. – Vienna: UNIDO, 1997. – 198 p.

10. Methodological guide: Restructuring, upgrading and industrial competitiveness. – Vienna: UNIDO, 2003. – 100 p.

REFERENCES

Chapkina, E. G. *Teoreticheskie osnovy restrukturyzatsii: uchebnoe posobie* [Theoretical basis of restructuring]. Moscow: EAOI, 2007.

Corporate restructuring. *Lessons from experience*. The World Bank, 2005.

Kachala, V. V. *Osnovy teorii sistem i sistemnogo analiza* [Fundamentals of systems theory and systems analysis]. Moscow: Goriachiaia liniia – Telekom, 2007.

Mazur, I. I., and Shapiro, V. D. *Restrukturyzatsiia predpriiaty i kompaniy: spravochnoe posobie* [The restructuring of enterprises and companies: a manual]. Moscow: Vysshiaia shkola, 2000.

Manual on diagnostic and industrial restructuring. Vienna: UNIDO, 1997.

Methodological guide: Restructuring, upgrading and industrial competitiveness. Vienna: UNIDO, 2003.

Shpak, S. A. "Tsevoi podkhod k dyahnostyke predpriiatyia y razrabotke stratehyi restrukturyzatsyy (stratehycheskyi aspekt)" [A targeted approach to the diagnosis and the development of enterprise restructuring strategy (strategic dimension)]. <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1750>

Sistemnyy analiz v ekonomike i organizatsii proizvodstva [System analysis in business administration]. Lvov: Politekhnik, 1991.

Serdiuk, V. N. "Teoretycheskye osnovy upravleniia stratehycheskym razvytyem subektov realnogo sektora ekonomyy" [Theoretical basis of management's strategic development actors of the real economy]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, no. 4 (2008): 13-27.

Shpak, S. A. "Sistemnyy analiz kak instrument adaptatsii zarubezhnogo opyta restrukturyzatsii promyshlennykh predpriiaty [Systems analysis as a tool for adapting foreign experience restructuring of industrial enterprises]." *Sovremennyi nauchnyi vestnik*, no. 22(134) (2012): 67-80.

УДК 657.6

ВИДИ І ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО АУДИТУ

СЛОБОДЯНИК Ю. Б.

УДК 657.6

Слободяник Ю. Б. Види і форми державного аудиту

У статті проаналізовано існуючі підходи до визначення видів і форм державного аудиту. На основі філософського значення понять «вид» і «форма» обґрунтоване авторське розуміння видів і форм державного аудиту. Запропоноване використання поданої класифікації при розробці законодавчих і нормативних актів у сфері контролю державних фінансів.

Ключові слова: державний аудит, фінансовий аудит, аудит ефективності, аудит відповідності, аудит законності, вид, форма.

Рис.: 1. **Бібл.:** 16.

Слободяник Юлія Борисівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: yslobodyanik@yandex.ru

УДК 657.6

Слободяник Ю. Б. Виды и формы государственного аудита

В статье проанализированы существующие подходы к определению видов и форм государственного аудита. Научно обоснованная классификация видов и форм государственного аудита позволит правильно понимать его содержание, функции и перспективы развития. На основе философского значения понятий «вид» и «форма» обосновано авторское понимание видов и форм государственного аудита. Предложено использование представленной классификации при разработке законодательных и нормативных актов в сфере контроля государственных финансов.

Ключевые слова: государственный аудит, финансовый аудит, аудит эффективности, аудит соответствия, аудит законности, вид, форма.

Рис.: 1. **Библ.:** 16.

Слободяник Юлия Борисовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета и аудита, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: yslobodyanik@yandex.ru

UDC 657.6

Slobodyanik Y. B. Types and Forms of the State Audit

The article analyses existing approaches to identification of types and forms of the state audit. Scientifically substantiated classification of types and forms of the state audit would allow correct understanding of its content, functions and prospects of development. Author's understanding of types and forms of the state audit is substantiated on the basis of philosophical meaning of «type» and «form» notions. The article offers to use the presented classification when developing legislative and regulatory acts in the sphere of control of state finances.

Key words: state audit, financial audit, efficiency audit, conformity audit, legality audit, type, form.

Pic.: 1. **Bibl.:** 16.

Slobodyanik Yulia B. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Audit, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: yslobodyanik@yandex.ru

2. **Мазур И. И.** Реструктуризация предприятий и компаний : справочное пособие / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро и др. – М. : Высшая школа, 2000. – 587 с.

3. **Сердюк В. Н.** Теоретические основы управления стратегическим развитием субъектов реального сектора экономики / В. Н. Сердюк // Экономика і організація управління. – 2008. – Вип. 4. – С. 13 – 27.

4. Системный анализ в экономике и организации производства ; под общ. ред. С. А. Валуева, В. Н. Волковой. – Львов : Политехника, 1991. – 400 с.

5. **Чапкина Е. Г.** Теоретические основы реструктуризации : учебное пособие / Е. Г. Чапкина. – М. : Изд. центр ЕАОИ, 2007. – 160 с.

6. **Шпак С. А.** Системный анализ как инструмент адаптации зарубежного опыта реструктуризации промышленных предприятий / С. А. Шпак // Современный научный вестник – 2012. – № 22 (134). – С. 67 – 80.

7. **Шпак С. А.** Целевой подход к диагностике предприятия и разработке стратегии реструктуризации (стратегический аспект) / С. А. Шпак // Эффективна економіка. – 2013. – № 1. – Режим доступа : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1750>

8. Corporate restructuring. Lessons from experience : Edited by Michael Pomerleano, William Shaw. The World Bank, 2005. – 436 p.

9. Manual on diagnostic and industrial restructuring. – Vienna: UNIDO, 1997. – 198 p.

10. Methodological guide: Restructuring, upgrading and industrial competitiveness. – Vienna: UNIDO, 2003. – 100 p.

REFERENCES

Chapkina, E. G. *Teoreticheskie osnovy restrukturyzatsii: uchebnoe posobie* [Theoretical basis of restructuring]. Moscow: EAOI, 2007.

Corporate restructuring. *Lessons from experience*. The World Bank, 2005.

Kachala, V. V. *Osnovy teorii sistem i sistemnogo analiza* [Fundamentals of systems theory and systems analysis]. Moscow: Goriachiaia liniia – Telekom, 2007.

Mazur, I. I., and Shapiro, V. D. *Restrukturyzatsiia predpriiaty i kompanii: spravochnoe posobie* [The restructuring of enterprises and companies: a manual]. Moscow: Vysshiaia shkola, 2000.

Manual on diagnostic and industrial restructuring. Vienna: UNIDO, 1997.

Methodological guide: Restructuring, upgrading and industrial competitiveness. Vienna: UNIDO, 2003.

Shpak, S. A. "Tsevoi podkhod k dyahnostyke predpriatya y razrabotke stratehy restrukturyzatsyy (stratehycheskyi aspekt)" [A targeted approach to the diagnosis and the development of enterprise restructuring strategy (strategic dimension)]. <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1750>

Sistemnyy analiz v ekonomike i organizatsii proizvodstva [System analysis in business administration]. Lvov: Politekhnik, 1991.

Serdiuk, V. N. "Teoretycheskye osnovy upravleniya stratehycheskym razvytyem subektov realnogo sektora ekonomyy" [Theoretical basis of management's strategic development actors of the real economy]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, no. 4 (2008): 13-27.

Shpak, S. A. "Sistemnyy analiz kak instrument adaptatsii zarubezhnogo opyta restrukturyzatsii promyshlennykh predpriiaty [Systems analysis as a tool for adapting foreign experience restructuring of industrial enterprises]." *Sovremenny nauchnyy vestnik*, no. 22(134) (2012): 67-80.

УДК 657.6

ВИДИ І ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО АУДИТУ

СЛОБОДЯНИК Ю. Б.

УДК 657.6

Слободяник Ю. Б. Види і форми державного аудиту

У статті проаналізовано існуючі підходи до визначення видів і форм державного аудиту. На основі філософського значення понять «вид» і «форма» обґрунтоване авторське розуміння видів і форм державного аудиту. Запропоноване використання поданої класифікації при розробці законодавчих і нормативних актів у сфері контролю державних фінансів.

Ключові слова: державний аудит, фінансовий аудит, аудит ефективності, аудит відповідності, аудит законності, вид, форма.

Рис.: 1. **Бібл.:** 16.

Слободяник Юлія Борисівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: yslobodyanik@yandex.ru

УДК 657.6

Слободяник Ю. Б. Виды и формы государственного аудита

В статье проанализированы существующие подходы к определению видов и форм государственного аудита. Научно обоснованная классификация видов и форм государственного аудита позволит правильно понимать его содержание, функции и перспективы развития. На основе философского значения понятий «вид» и «форма» обосновано авторское понимание видов и форм государственного аудита. Предложено использование представленной классификации при разработке законодательных и нормативных актов в сфере контроля государственных финансов.

Ключевые слова: государственный аудит, финансовый аудит, аудит эффективности, аудит соответствия, аудит законности, вид, форма.

Рис.: 1. **Библ.:** 16.

Слободяник Юлия Борисовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета и аудита, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: yslobodyanik@yandex.ru

UDC 657.6

Slobodyanik Y. B. Types and Forms of the State Audit

The article analyses existing approaches to identification of types and forms of the state audit. Scientifically substantiated classification of types and forms of the state audit would allow correct understanding of its content, functions and prospects of development. Author's understanding of types and forms of the state audit is substantiated on the basis of philosophical meaning of «type» and «form» notions. The article offers to use the presented classification when developing legislative and regulatory acts in the sphere of control of state finances.

Key words: state audit, financial audit, efficiency audit, conformity audit, legality audit, type, form.

Pic.: 1. **Bibl.:** 16.

Slobodyanik Yulia B. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Audit, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: yslobodyanik@yandex.ru

Інститут державного аудиту є відносно новим для України, як і для інших країн пострадянського простору. Його становлення пов'язане з необхідністю оновлення системи суспільних цінностей, основою якої має стати концептуальна ідея про необхідність практичної участі виборців (громадян – платників податків) в управлінні державним бюджетом, власністю, інтелектуальними та іншими національними ресурсами. Укорінення цієї ідеї у свідомості громадян пов'язане зі змінами у світогляді, в уявленнях про принципи взаємовідносин особи, суспільства і держави. Разом із тим, у багатьох країнах з давніми традиціями демократії, лібералізму, громадянського суспільства державний аудит є обов'язковим елементом суспільного управління фінансами. Належне функціонування системи державного аудиту дозволяє завчасно виявляти відхилення від прийнятих стандартів законності, ефективності, результативності й економічності управління суспільними ресурсами.

Останнім часом державний аудит почав входити у практику вітчизняних контролюючих органів, зокрема Рахункової палати і Державної фінансової інспекції. Проте до цих пір не існує усталеного законодавчо закріпленого понятійного апарату, що використовується в цій сфері. Не рідко спостерігається підміна понять «контроль» і «аудит», що чітко простежується при аналізі відповідних вітчизняних нормативно-правових актів. На нашу думку, «вільне» використання зазначених термінів не дозволяє зрозуміти принципів відмінності між контролем, що здійснюється державою (самоконтролем держави), і контролем суспільства за діяльністю держави. Тому дослідження в цій сфері є вкрай важливими як з теоретичної, так і з практичної точок зору. Правильно застосовувана термінологія, сформульовані принципи діяльності, об'єкт і предмет, науково обґрунтована класифікація видів і форм державного аудиту дозволять визначити склад і структуру контролюючих органів, їх функції, задачі, повноваження, об'єкти контролю, методики перевірки, показники оцінки ефективності аудиту, зокрема при розробці законодавчих і нормативних актів.

Останнім часом проблеми побудови системи державного аудиту все частіше привертають увагу науковців. У працях Басанцова І., Дікань Л., Дрозд І., Кирія С., Левицької С., Петрик О., Редька О., Симоненка В., Стефанюка І., Чумакової І. та інших висвітлюються питання організації діяльності контролюючих органів, нормативно-правового та організаційно-методичного забезпечення контрольних заходів, застосування новітніх прийомів контролю, визначення ефективності чинної системи контролю державних фінансів і т. п. Водночас залишаються нерозкритими науково-теоретичні аспекти функціонування системи державного аудиту.

Мета статті полягає у визначенні видів і форм державного аудиту для правильного розуміння його змісту, функцій і перспектив розвитку.

Категорія «вид» у філософському розумінні означає складову, якій притаманні особливі, незмінні характеристики. Це підпорядковане поняття, що володіє всіма властивостями більш загального, але має певні специфічні, так звані «видові», характеристики, що відрізняють його від інших складових даного поняття.

У економічній та правовій літературі термін «вид контролю» застосовується у різних сенсах. Загальними для всіх видів контролю (зокрема фінансового) мають бути єдність економічного змісту, предметів і методу. Проте кожний вид контролю має свою специфічну сферу застосування.

Існуючі класифікації видів контролю характеризуються відсутністю єдності підходів серед науковців, що їх здійснюють. Виділення різних ознак, покладених в їх основу, не сприяє кращому розумінню сутності класифікованого поняття, призводить до можливості екстраполяції його і на інші близькі за сутністю поняття. Зазначимо, що найбільш широкого застосування у дослідженнях економічного і правового напрямку дістала класифікація контролю за суб'єктами, часом його проведень і об'єктами.

При трактуванні категорії «форма» необхідно виходити з філософського її значення як способу існування, змісту, що охоплює систему сталих зв'язків, зовнішнього виразу будь-якого змісту [1].

Форма контролю є одним з найбільш дискусійних питань як серед економістів, так і серед правознавців. Про це свідчить той факт, що до цих пір ані в наукових колах, ані в законодавстві не визначено єдиного поняття форм контролю, що спричиняє подальшу плутанину і перешкоджає розробці і реалізації концепції контролю державних фінансів в країні.

Для визначення і обґрунтування видів і форм державного аудиту вважаємо за необхідне спочатку висловити власну точку зору на розуміння його сутності. Ґрунтуючись на аналізі чинних міжнародних документів [2, 3] і світового досвіду в цій сфері, вважаємо, що державний аудит – це вид контролю, який проводиться спеціалізованим органом, наділеним особливими конституційними повноваженнями, і спрямований на виявлення законності, ефективності, результативності й економічності управління суспільними ресурсами. На нашу думку, сутність державного аудиту характеризується єдністю економічного змісту, предметів і методу, що підтверджує те, що він є видом контролю, а не формою, як це вважає низка дослідників [4 – 8].

Розглянемо існуючі погляди науковців на визначення видів і форм державного аудиту. Так, Дікань Л. В., Голуб О. Ю., Синюгіна Н. В. у своєму дослідженні наводять таку класифікацію видів державного аудиту:

- ✦ *фінансовий аудит відповідності/правильності (regularity audit)* – аудит фінансово-господарської діяльності бюджетних установ і аудит фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання державного сектора економіки, які використовують або використовували на момент перевірки бюджетні кошти (майно);
- ✦ *аудит ефективності (performance audit)* – аудит ефективності виконання бюджетних програм, аудит ефективності виконання місцевих бюджетів, аудит ефективності виконання державного бюджету [9].

У цій класифікації видів державного аудиту, на нашу думку, відбувається змішування понять фінансово-

го аудиту і аудиту на відповідність. Крім того, ми не згодні з точкою зору авторів, що це види аудиту. Проте форми державного аудиту у публікації взагалі не наведено.

Колектив авторів під керівництвом Немченка В. В. і Редька О. Ю. видами державного фінансового аудиту (який вони ототожнюють з державним аудитом) визначають аудит ефективності виконання бюджетних програм, аудит діяльності бюджетних установ, аудит діяльності державних підприємств, аудит систем внутрішнього контролю [10]. Вважаємо, що в такому поділі на види відбувається змішування понять фінансового аудиту й аудиту ефективності, що суперечить сутності державного аудиту і вимогам міжнародних документів у цій сфері.

Враховуючи змістовну наповненість поняття «державний аудит», його новизну і відсутність тривалої практики застосування в Україні, висловимо власну точку зору щодо розуміння понять «вид» і «форма» стосовно державного аудиту. З огляду на філософське трактування виду і форми, а також базуючись на загальноновизнаних міжнародних документах, що регулюють здійснення державного аудиту [2, 3], представимо схематично взаємозв'язок понять «вид» і «форма» у сфері державного аудиту (рис. 1).

Необхідно зазначити, що при визначенні сутності державного аудиту ми виходимо не з поширеного суб'єктного підходу, згідно з яким державний аудит – це вид (або форма) контролю, який проводиться виключно державними органами, а з міркувань, що державний аудит передбачає контроль суспільства за державою. Отже, державний аудит може бути як національний, так і міжнародний. До речі, остання теза має підтвердження не лише на рівні документів міжнародних організацій державного аудиту, а й на практиці.

Так, протягом останніх років Рахункова палата України, як вищий орган державного аудиту, бере участь у проведенні міжнародних паралельних або координованих аудитів з різноманітних напрямів. Серед основних назвемо такі: міжнародний координований аудит Чорнобильського фонду «Укриття» (2007 – 2008 рр. – Німеччи-

на, Польща, Російська Федерація, Словаччина, Швейцарія, Україна); аудит кліматичних змін (2009 р. – Азербайджан, Данія, Естонія, Ізраїль, Кіпр, Македонія, Польща, Російська Федерація, Швейцарія, Україна); щодо захисту Чорного моря від забруднень (2011 р. – Болгарія, Грузія, Російська Федерація, Румунія, Туреччина, Україна); щодо підготовки Польщі та України до організації фінального турніру Чемпіонату Європи з футболу «ЄВРО-2012» [11]. Крім того, Рахункову палату України було обрано зовнішнім аудитором Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). Отже, вважаємо обґрунтованим визначення міжнародного аудиту в якості виду державного аудиту.

На другому рівні класифікації розкриваємо такі види міжнародного державного аудиту – паралельний, спільний і узгоджений.

Паралельним вважається аудит, коли два або більше вищих органів державного аудиту проводять перевірки за схожими програмами орієнтовно в один і той же час [12]. Кожна сторона при цьому використовує свою власну незалежну групу аудиторів та інформує про результати виключно свої компетентні органи влади (як правило, законодавчі). При проведенні паралельних аудитів відсутні будь-які правові ускладнення, адже кожна сторона проводить перевірку згідно з нормами свого законодавства. Проте фахівці вказують на те, що іноді досить складно завчасно запланувати і узгодити пріоритетні теми, календарний план та інші аспекти аудиту декількох вищих органів державного аудиту. Усе це зменшує ефект від такого співробітництва, хоча іноді й дозволяє виявити інформацію, що залишалася б прихованою, якби перевірки проводилися організаціями цілком незалежно одна від одної.

При спільному аудиті робота проводиться групою аудиторів, що складається зі спеціалістів вищих органів державного аудиту двох або декількох країн. Вони готують один загальний висновок, який публікується у кожній країні, що бере у цьому участь. Перевагами такого співробітництва є економія трудовитрат (адже дії аудиторів легше узгодити) і достатність отриманої інформації. Спільний висновок представників різних кра-

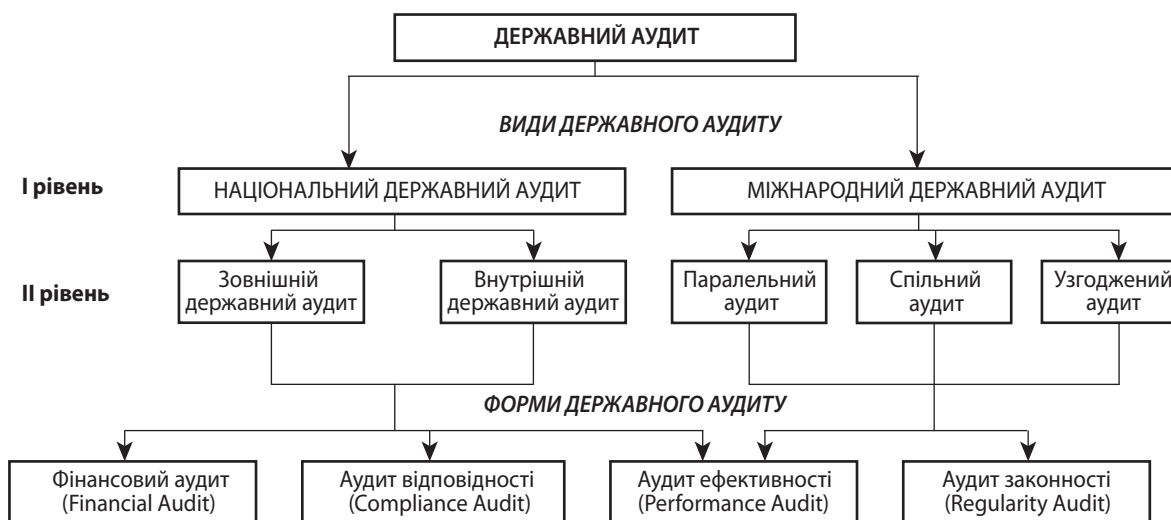

Рис. 1. Взаємозв'язок видів і форм державного аудиту

їн справляє на уряди і громадськість набагато більший ефект. Проблемами є необхідність точної і своєчасної підготовки до аудиту, іноді – політичні розходження і правові ускладнення, а також потреба єдиної спільної думки аудиторів, що беруть участь у такому аудиті, підготовка колегіального висновку тощо.

При узгодженому аудиті перевірка проводиться спільно, а звіти складаються усіма учасниками незалежно один від одного, або навпаки – проводиться паралельна перевірка і за її результатами складається загальний звіт [12]. Фахівці вважають, що таке співробітництво доцільне у тих випадках, коли можуть виникнути правові проблеми, викликані відмінностями у повноваженнях вищих органів державного аудиту, від яких залежить зміст і можливість оприлюднення висновків.

На національному рівні виділяємо два види аудиту – зовнішній і внутрішній. *Зовнішній аудит* є незалежним державним аудитом, що проводиться Рахунковою палатою як вищим органом державного аудиту. *Внутрішній державний аудит* має проводитись спеціальним органом виконавчої влади. В Україні таким органом є Державна фінансова інспекція.

Формами державного аудиту є загальновизнані фінансовий аудит (*Financial Audit*), аудит ефективності (*Performance Audit*), аудит відповідності (*Compliance Audit*) та аудит законності (*Regularity Audit*) [3].

Найстарішою формою державного аудиту є фінансовий аудит, до функцій якого входить визначення правильності ведення, повноти обліку та звітності доходів і витрат виконаного державного бюджету, а також відповідних фінансових документів. У результаті проведення фінансового аудиту контролюючий орган надає підтвердження і засвідчує парламент і громадськість у тому, що виконавча влада належним чином здійснювала ведення рахунків і облікової документації при витрачанні бюджетних коштів і надала достовірну фінансову інформацію про виконання бюджету [13].

Наприкінці 50-х – на початку 60-х років ХХ століття вищі органи державного аудиту таких країн, як Канада і Швеція, почали проводити перевірки державних витрат не лише у відношенні їх відповідності закону, але й з точки зору суспільної корисності, тобто тих результатів, які суспільство отримало від законно витрачених бюджетних коштів. Поступово поряд з фінансовим аудитом почала розвиватися й отримувати законодавче закріплення нова форма державного аудиту, що отримала назву аудиту ефективності. У подальшому аудит ефективності був зафіксований у Лімській декларації керівних принципів державного аудиту у 1977 році. Тобто відбулося розширення його форм за рахунок доповнення фінансового аудиту іншою формою, спрямованою на перевірку ефективності й економності витрачання державних коштів. Зазначений контроль включає не лише специфічні аспекти управління, але й всю управлінську діяльність, у тому числі, організаційну й адміністративну системи.

У фаховій літературі зарубіжних країн іноді застосовуються різні терміни відносно аудиту ефективності. Як зазначає Саунін А. М., у Швеції і Норвегії використо-

вується термін «*performance audit*» («аудит виконання» або «аудит управління»), у Великобританії та Канаді – «*value for money audits*» («аудит вигоди від використання грошей»), у США – «*operational audit*» («операційний аудит»), а в Австралії й ряді інших країн – «аудит ефективності роботи» [13]. Саме це дуже часто породжує термінологічні розбіжності при використанні поняття «аудит ефективності» вітчизняними дослідниками. Так, нерідко у публікаціях можна зустріти поняття «аудит адміністративної діяльності» [14 – 16], яке по суті й відображає поняття «аудит ефективності».

Вважаємо пропозиції науковців з введення в оборот нових термінів стосовно аудиту ефективності не достатньо аргументованими, адже видозмінення ustalених термінів призводить до плутанини і втрати логічності як у підготовці законодавчо-нормативних актів, так і у їх трактуванні під час виконання. Тим більше, що дуже часто нововведені дослідниками терміни насправді підмінюють поняття виду, форм і методів державного аудиту, а іноді – просто конкретизують об'єкт аудиту.

Аудит відповідності (*Compliance Audit*) передбачає перевірку відповідності діяльності державного сектора і влади чинним законам і правилам [3]. Ця форма державного аудиту може включати перевірку того, наскільки об'єкт контролю слідує правилам, законам, бюджетній резолюції, політиці, встановленим або погодженим умовам (таким, як умови договору або умови фінансування) тощо. У відповідних міжнародних стандартах позначено, що цілі, масштаби і характер конкретного аудиту відповідності залежить від різних факторів, включаючи повноваження і конституційну роль вищого органу державного аудиту, а також закони та положення, які мають відношення до контрольованої організації [3]. У цілому мета аудиту відповідності полягає у визначенні дотримання певних критеріїв, які можуть бути отримані з відповідних фінансових звітів, законів, постанов, рішень парламенту, умов договорів або угод. Залежно від структури державного сектора і повноважень вищого органу державного аудиту, аудит відповідності охоплює всі рівні управління – центральний уряд, регіональні, а також місцеві органи влади. Крім того, керівні принципи аудиту відповідності можуть бути застосовані й до приватних осіб, коли вони беруть участь в управлінні державним майном або у наданні послуг (наприклад, через механізми приватно-державного партнерства або як одержувачів державних грантів чи субсидій).

Як зазначено в Міжнародних стандартах Вищих органів аудиту (ISSAI), аудит відповідності може проводитись в рамках фінансового аудиту або як складова частина аудиту ефективності. Проте він може здійснюватися і як окреме завдання, наприклад, на прохання законодавчого або іншого органу влади, а також за ініціативою самого вищого органу державного аудиту. Саме тому ми вважаємо за доцільне окремо виділити цю форму державного аудиту. Необхідно зазначити, що аудит відповідності поки що залишається малодослідженим у вітчизняній літературі, що викликає незрозуміння його сутності, а іноді – змішування завдань різних форм державного аудиту.

Аудит законності, що застосовується в ході міжнародного державного аудиту, включає засвідчення фінансової відповідальності структур, які зобов'язані звітувати про свою діяльність, що передбачає перевірку та оцінку бухгалтерської документації та підготовку висновку стосовно фінансових звітів; засвідчення фінансової відповідальності всього державного апарату в цілому; перевірку операцій та фінансової системи, а також оцінку стану дотримання об'єктом аудиту чинних законодавчих та нормативних актів; перевірку системи внутрішнього управління і контролю та функцій внутрішнього аудиту; перевірку правильності та доцільності адміністративних рішень, які приймаються об'єктом аудиту.

Крім того, у вітчизняній науково-практичній літературі (а іноді й у законодавчо-нормативних актах) зустрічаються поняття соціального, кабінетного, екологічного, управлінського, ІТ-аудиту у сфері державного аудиту. Вважаємо, що виділення таких видів (або форм) державного аудиту є недоцільним, адже ці терміни відображають у назві об'єкти і завдання державного аудиту.

ВИСНОВКИ

Таким чином, представлений нами розподіл на види і форми державного аудиту дозволить правильно розуміти його зміст, функції та перспективи розвитку. Науково обґрунтована класифікація видів і форм державного аудиту має бути врахована не лише у подальших дослідженнях, а й при розробці законодавчих і нормативних актів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Філософський енциклопедичний словник : довідкове видання / НАНУ, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України; ред. В. І. Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – 743 с.
2. Лімська декларація керівних принципів аудиту державних фінансів [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/140217?cat_id=32836
3. International Standards of Supreme Audit Institutions [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.issai.org/composite-347.htm>
4. Дрозд І. К. Система фінансово-економічного контролю в Україні : дис. ... д-ра екон. наук : 08.06.04 / Дрозд І. К. – К., 2005. – 448 с.
5. Басанцов І. В. Розвиток державного фінансового контролю в умовах ринкової економіки України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08 / Басанцов І. В. – Ірпінь, 2008. – 382 с.
6. Левицька С. О. Місце та роль державного фінансового аудиту як форми державного фінансового контролю / С. О. Левицька, О. В. Костюкова // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Економічні науки. – 2010. – № 5. – С. 131 – 134.
7. Письменна Т. Новоутворені форми державного фінансового контролю: організаційно-методичні засади реалізації у контрольно-ревізійній практиці / Тетяна Письменна // Наука молода. – 2008. – № 9. – С. 102 – 111.
8. Любенко А. М. Державний фінансовий контроль: ревізія чи аудит? / А. М. Любенко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – Випуск № 2. – Економічні науки. – С. 356 – 362.

9. Державний аудит : навч.-метод. посібник для самост. вивчення дисципліни / Л. В. Дікань [и др.]; Харківський національний економічний ун-т. – Х. : ХНЕУ, 2008. – 164 с.

10. Аудит (Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту) : підручник / За ред. проф. Немченко В. В., Редько О. Ю. – К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 540 с.

11. Міжнародне співробітництво ; Рахункова палата України [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16737525>

12. Бекер П. Рамки співробітництва между Высшими органами фінансового контролю / Пал Бекер // EUROSAI. – 2008. – № 14. – С. 84 – 88.

13. Саунин А. Н. Аудит эффективности использования государственных средств : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.12 / Саунин Анатолий Николаевич. – М., 2006 – 391 с.

14. Мамишев А. В. Аудит ефективності діяльності: концепція, цикл, планування / А. В. Мамишев // Фінансовий контроль. – 2006. – № 2 (31). – С. 54 – 55.

15. Приходченко Л. Л. Аудит адміністративної діяльності: форма чи метод контролю [Електронний ресурс] / Л. Л. Приходченко // Державне будівництво. – 2007. – № 1. – Ч. 1. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-1/doc/3/02.pdf>

16. Кирий С. Л. Основні напрямки вдосконалення аудиту адміністративної діяльності в Україні [Електронний ресурс] / С. Л. Кирий // Теорія та практика державного управління. – 2009. – № 3 (26). – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-3/doc/3/13.pdf>

REFERENCES

- Audit (Osnovy derzhavnoho, nezalezhnoho profesiinoho ta vnutrishnyoho audytu)* [Audit (Principles of public, professional and independent internal audit)]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2012.
- Basantsov, I. V. "Rozvytok derzhavnoho finansovoho kontroliu v umovakh rynkovoi ekonomiky Ukrainy" [Development of Public Internal Financial Control in a market economy Ukraine]. *dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.08*, 2008.
- Beker, P. "Ramki sotrudnichestva mezhdru Vysshimi organami finansovogo kontroliia". *EUROSAI*, no. 14 (2008): 84-88.
- Droz, I. K. "Systema finansovo-ekonomichnoho kontroliu v Ukraini" [The system of financial and economic control in Ukraine]. *dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.06.04*, 2005.
- Dikan, L. V. *Derzhavnyi audit* [State audit]. Kharkiv: KhNEU, 2008.
- Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk* [Encyclopedic Dictionary of Philosophy]. Kyiv: Abrys, 2002.
- "International Standards of Supreme Audit Institutions" <http://www.issai.org/composite-347.htm>
- Kyrii, S. L. "Osnovni napriamky vdoskonalennia audytu administratyvnoi diialnosti v Ukraini" [The main directions of improving audit administrative activities in Ukraine]. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-3/doc/3/13.pdf>
- "Limska deklaratsiia kerivnykh pryntsyypiv audytu derzhavnykh finansiv" [Lima Declaration of Guidelines on Auditing]. Rakhunkova palata Ukrainy. http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/140217?cat_id=32836
- Levytska, S. O., and Kostyukova, O. V. "Mistse ta rol derzhavnoho finansovoho audytu iak formy derzhavnoho finansovoho"

voho kontroliu" [Place and role of state financial audit as a form of state control]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu*, no. 5 (2010): 131-134.

Liubenko, A. M. "Derzhavnyi finansovyi kontrol: reviziia chy audyt?" [State Financial Control: audit or audits?]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vntrishnikh sprav*, no. 2 (2009): 356-362.

Mamyshev, A. V. "Audyт efektyvnosti diialnosti: kontseptsia, tsykl, planuvannia" [Audit of performance: the concept, cycle, planning]. *Finansovyi kontrol*, no. 2(31) (2006): 54-55.

"Mizhnarodne spivrobitnytstvo" [International Cooperation]. Rakhunkova palata Ukrainy. <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16737525>

Pysmenna, T. "Novoutvoreni formy derzhavnoho finansovoho kontroliu: orhanizatsiino-metodychni zasady realizatsii u kontrolno-reviziinii praktysi" [Tumors form of financial control: organizational and methodological framework implementation in the control and auditing practice]. *Nauka moloda*, no. 9 (2008): 102-111.

Prykhodchenko, L. L. "Audyт administratyvnoi diialnosti: forma chy metod kontroliu" [Audit administration: Form or Control Method]. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-1/doc/3/02.pdf>

Saunin, A. N. "Audyт effektivnosti ispolzovaniia gosudarstvennykh sredstv" [Audit of performance of public funds using]. *dis. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.12*, 2006.

УДК 658.14

ОБЛІК ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

ТЕСЛЕНКО Т. І., КОНЬКОВА Н. В.

УДК 658.14

Тесленко Т. І., Конькова Н. В. Облік фінансових результатів: проблеми та шляхи вдосконалення

Тема фінансових результатів діяльності підприємства є завжди актуальною і постійно обговорюється науковцями та практиками у сфері економіки та управління підприємством. У статті проведено аналіз різних підходів до розкриття поняття «фінансовий результат». Досліджено класифікацію фінансових результатів. Розглянуто порядок відображення в обліку формування фінансового результату підприємства та надано пропозиції щодо його вдосконалення, зокрема, впровадження субрахунків до рахунку з обліку прибутків і збитків за різними видами діяльності. Така класифікація фінансових результатів за видами діяльності на рахунку 44 «Нерозподілений прибуток (непокриті збитки)» дозволить контролювати вплив результатів окремого виду діяльності на загальний результат діяльності підприємства. Це надасть інформацію внутрішнім користувачам для прийняття управлінських рішень щодо покращення результатів в певному напрямку господарської діяльності.

Ключові слова: фінансовий результат, прибуток, збиток, відображення в обліку.

Табл.: 3. **Бібл.:** 19.

Тесленко Тамара Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: aramat2004@ukr.net

Конькова Наталія Василівна – студентка, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: konkova_natali@mail.ru

УДК 658.14

Тесленко Т. И., Конькова Н. В. Учет финансовых результатов: проблемы и пути совершенствования

Тема финансовых результатов деятельности предприятия является всегда актуальной и постоянно обсуждается учеными и практиками в области экономики и управления предприятием. В статье проведен анализ различных подходов к раскрытию понятия «финансовый результат». Исследована классификация финансовых результатов. Рассмотрен порядок отражения в учете формирования финансового результата предприятия и даны предложения по его совершенствованию, в частности, внедрение субсчетов к счету по учету прибылей и убытков по разным видам деятельности. Такая классификация финансовых результатов по видам деятельности на счете 44 «Нераспределенная прибыль (непокрытые убытки)» позволит контролировать влияние результатов отдельного вида деятельности на общий результат деятельности предприятия. Это предоставит информацию внутренним пользователям для принятия управленческих решений по улучшению результатов в определенном направлении хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: финансовый результат, прибыль, убыток, отражение в учете.

Табл.: 3. **Библ.:** 19.

Тесленко Тамара Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, Национальный университет государственной налоговой службы Украины (ул. Карла Маркса, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина)

E-mail: aramat2004@ukr.net

Конькова Наталья Васильевна – студентка, Национальный университет государственной налоговой службы Украины (ул. Карла Маркса, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина)

E-mail: konkova_natali@mail.ru

UDC 658.14

Teslenko T. I., Konkova N. V. Accounting of Financial Results: Problems and Ways of Perfection

The topic of financial results of activity of a company is always topical and often discussed by scientists and experts in the field of economy and management of a company. The article provides analysis of various approaches to explanation of the «financial result» notion. It studies classification of financial results. It considers the order of reflection of formation of a financial result of a company in accounting and provides proposals on its perfection, in particular, introduction of sub-accounts to the profit and loss account by various types of activity. Such a classification of financial results by types of activity on account 44 «Undistributed profit (uncovered losses)» would allow control of influence of results of a separate type of activity on the total result of activity of a company. This would provide information to insiders for making managerial decisions on improvement of results in a specific direction of economic activity.

Key words: financial result, profit, loss, reflection in accounting.

Tabl.: 3. **Bibl.:** 19.

Teslenko Tamara I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 08201, Ukraine)

Konkova Nataliya V. – Student, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 08201, Ukraine)

E-mail: konkova_natali@mail.ru

voho kontroliu" [Place and role of state financial audit as a form of state control]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu*, no. 5 (2010): 131-134.

Liubenko, A. M. "Derzhavnyi finansovyi kontrol: reviziia chy audyt?" [State Financial Control: audit or audits?]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vntrishnikh sprav*, no. 2 (2009): 356-362.

Mamyshev, A. V. "Audyт efektyvnosti diialnosti: kontseptsia, tsykl, planuvannia" [Audit of performance: the concept, cycle, planning]. *Finansovyi kontrol*, no. 2(31) (2006): 54-55.

"Mizhnarodne spivrobitnytstvo" [International Cooperation]. Rakhunkova palata Ukrainy. <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16737525>

Pysmenna, T. "Novoutvoreni formy derzhavnoho finansovoho kontroliu: orhanizatsiino-metodychni zasady realizatsii u kontrolno-reviziinii praktysi" [Tumors form of financial control: organizational and methodological framework implementation in the control and auditing practice]. *Nauka moloda*, no. 9 (2008): 102-111.

Prykhodchenko, L. L. "Audyт administratyvnoi diialnosti: forma chy metod kontroliu" [Audit administration: Form or Control Method]. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-1/doc/3/02.pdf>

Saunin, A. N. "Audyт effektivnosti ispolzovaniia gosudarstvennykh sredstv" [Audit of performance of public funds using]. *dis. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.12*, 2006.

УДК 658.14

ОБЛІК ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

ТЕСЛЕНКО Т. І., КОНЬКОВА Н. В.

УДК 658.14

Тесленко Т. І., Конькова Н. В. Облік фінансових результатів: проблеми та шляхи вдосконалення

Тема фінансових результатів діяльності підприємства є завжди актуальною і постійно обговорюється науковцями та практиками у сфері економіки та управління підприємством. У статті проведено аналіз різних підходів до розкриття поняття «фінансовий результат». Досліджено класифікацію фінансових результатів. Розглянуто порядок відображення в обліку формування фінансового результату підприємства та надано пропозиції щодо його вдосконалення, зокрема, впровадження субрахунків до рахунку з обліку прибутків і збитків за різними видами діяльності. Така класифікація фінансових результатів за видами діяльності на рахунку 44 «Нерозподілений прибуток (непокриті збитки)» дозволить контролювати вплив результатів окремого виду діяльності на загальний результат діяльності підприємства. Це надасть інформацію внутрішнім користувачам для прийняття управлінських рішень щодо покращення результатів в певному напрямку господарської діяльності.

Ключові слова: фінансовий результат, прибуток, збиток, відображення в обліку.

Табл.: 3. **Бібл.:** 19.

Тесленко Тамара Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: aramat2004@ukr.net

Конькова Наталія Василівна – студентка, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: konkova_natali@mail.ru

УДК 658.14

Тесленко Т. И., Конькова Н. В. Учет финансовых результатов: проблемы и пути совершенствования

Тема финансовых результатов деятельности предприятия является всегда актуальной и постоянно обсуждается учеными и практиками в области экономики и управления предприятием. В статье проведен анализ различных подходов к раскрытию понятия «финансовый результат». Исследована классификация финансовых результатов. Рассмотрен порядок отражения в учете формирования финансового результата предприятия и даны предложения по его совершенствованию, в частности, внедрение субсчетов к счету по учету прибылей и убытков по разным видам деятельности. Такая классификация финансовых результатов по видам деятельности на счете 44 «Нераспределенная прибыль (непокрытые убытки)» позволит контролировать влияние результатов отдельного вида деятельности на общий результат деятельности предприятия. Это предоставит информацию внутренним пользователям для принятия управленческих решений по улучшению результатов в определенном направлении хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: финансовый результат, прибыль, убыток, отражение в учете.

Табл.: 3. **Библ.:** 19.

Тесленко Тамара Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, Национальный университет государственной налоговой службы Украины (ул. Карла Маркса, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина)

E-mail: aramat2004@ukr.net

Конькова Наталья Васильевна – студентка, Национальный университет государственной налоговой службы Украины (ул. Карла Маркса, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина)

E-mail: konkova_natali@mail.ru

UDC 658.14

Teslenko T. I., Konkova N. V. Accounting of Financial Results: Problems and Ways of Perfection

The topic of financial results of activity of a company is always topical and often discussed by scientists and experts in the field of economy and management of a company. The article provides analysis of various approaches to explanation of the «financial result» notion. It studies classification of financial results. It considers the order of reflection of formation of a financial result of a company in accounting and provides proposals on its perfection, in particular, introduction of sub-accounts to the profit and loss account by various types of activity. Such a classification of financial results by types of activity on account 44 «Undistributed profit (uncovered losses)» would allow control of influence of results of a separate type of activity on the total result of activity of a company. This would provide information to insiders for making managerial decisions on improvement of results in a specific direction of economic activity.

Key words: financial result, profit, loss, reflection in accounting.

Tabl.: 3. **Bibl.:** 19.

Teslenko Tamara I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 08201, Ukraine)

E-mail: aramat2004@ukr.net

Konkova Nataliya V. – Student, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 08201, Ukraine)

E-mail: konkova_natali@mail.ru

У здійсненні виробничо-фінансової діяльності господарюючих суб'єктів задіяна велика кількість взаємопов'язаних матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Мета будь-якого підприємства – це отримання позитивного фінансового результату та пошук шляхів його збільшення. Результативність діяльності відображається у фінансово-економічних показниках, які найбільш точно характеризують фінансовий стан суб'єкта господарювання та дають уявлення про економічний потенціал його розвитку. Фінансовий результат є основним підсумковим показником. Кожен суб'єкт господарювання особливу увагу звертає на процес формування, розподілу та використання фінансового результату своєї діяльності. Позитивний фінансовий результат є частиною доходу суспільства і використовується для подальшого розвитку діяльності підприємства, поліпшення матеріального становища працівників. Основою для правильного визначення фінансового результату є науково обґрунтована організація та методика його обліку. Але? враховуючи те, що принципи, організація й методика обліку, порядок формування облікової політики підприємств України відповідають міжнародним стандартам фінансової звітності, все ж існує ряд невідповідностей в окремих концептуальних підходах щодо визнання фінансових результатів. Саме тому актуальним є питання необхідності дослідження й формування методичних підходів щодо визначення фінансових результатів в системі бухгалтерського обліку.

Проблеми обліку фінансових результатів, а також доходів і витрат, що є складовими формування результатів діяльності й відображення їх у фінансовій звітності підприємств, ґрунтовно досліджені у працях відомих вітчизняних науковців, зокрема М. Т. Бідухи, Ф. Ф. Бутинця, В. В. Сопка, А. М. Кіндрацької, Є. В. Мниха, М. Г. Чумаченка, В. О. Шевчука. Питанням обліку фінансових результатів значну увагу в своїх працях приділяли і зарубіжні вчені,

серед яких В. Р. Захар'їн, В. Е. Керімов, Є. П. Козлова, Н. П. Кондраков, Н. В. Пошерстник, О. П. Рудановський. Віддаючи належне розробкам вітчизняних і зарубіжних учених, слід зазначити, що в питаннях обліку фінансових результатів залишається чимало невирішених проблем, котрі потребують детального дослідження і вироблення пропозицій для практичної діяльності.

Метою статті є проведення аналізу підходів до визначення поняття «фінансовий результат», дослідження методичних аспектів обліку фінансових результатів та розробка практичних рекомендацій щодо його удосконалення.

Розуміння сутності та вдосконалення облікового відображення фінансових результатів діяльності підприємств та прийняття ефективних управлінських рішень щодо подальшого їх розвитку – головна передумова підвищення ефективності діяльності підприємств.

Сутність та протиріччя фінансового результату для підприємців і бухгалтерів найбільш виражено проявляється під час формування і відображення його в бухгалтерському обліку.

Тема фінансових результатів діяльності підприємства є завжди актуальною і є предметом постійного обговорення серед науковців та практиків у сфері економіки та управління підприємством. У *табл. 1* наведено трактування фінансових результатів різними науковцями.

Аналізуючи наведені визначення фінансових результатів, можна зробити висновок, що більшість науковців, такі як Бутинець Ф. Ф., Загородній А. Г. і Вознюк Г. Л., Ткаченко Н. М., Опарін В. М., Худолій Л. М. розглядають фінансовий результат як результат співставлення доходів та витрат підприємства. Такі науковці, як Лондар С. Л. і Тимошенко О. В., а також Загородній А. Г. і Вознюк Г. Л. характеризують фінансовий результат з точки зору власного капіталу – приріст чи зменшення. Скасюк Р. В. зазначає, що фінансовий результат є якісним та кількісним показником діяльності підприємства. Також біль-

Таблиця 1

Трактування терміна «фінансові результати» різними науковцями

Автор	Трактування
Бутинець Ф. Ф. [1]	Співставлення доходів та витрат підприємства відображених у звіті. Прибуток або збиток організації
Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. [3]	Різниця між доходами та витратами підприємства чи його окремого підрозділу за певний час. Приріст чи зменшення вартості власного капіталу підприємства внаслідок діяльності у звітному періоді
Лондар С. Л., Тимошенко О. В. [6]	Приріст (чи зменшення) вартості власного капіталу підприємства, що утворюється в процесі його підприємницької діяльності за звітний період
Мочерний А. Д. [7]	Грошова форма підсумків господарської діяльності організації або її підрозділів, виражена в прибутках або збитках
Опарін В. М. [8]	Зіставлення регламентованих податковим законодавством доходів і витрат. Перевищення доходів над витратами становить прибуток, зворотнє явище характеризує збиток
Пушкар М. С. [13]	Прибуток або збиток, отриманий в результаті господарської діяльності
Скасюк Р. В. [14]	Якісний та кількісний показник результативності господарської діяльності підприємства
Ткаченко Н. М. [15]	Доходи діяльності підприємства за вирахуванням витрат діяльності
Худолій Л. М. [16]	Зіставлення доходів і витрат, регламентованих податковим законодавством
Чебанова М. С., Василенко С. С. [17]	Прибуток або збиток, одержаний від діяльності підприємства

шість авторів: Бутинець Ф. Ф., Загородній А. Г. і Вознюк Г. А., Мочерний А. Д., Пушкар М. С., Ткаченко Н. М., Опарін В. М., Худолій Л. М., Чебанова М. С. і Василенко С. С. наводять форми вираження фінансового результату – прибуток або збиток.

Отже, погоджуємось з тим, що фінансовий результат визначається шляхом співставлення доходів і витрат діяльності підприємства, це може бути прибуток або збиток, що, у свою чергу, приводить до зростання (прибуток) або зменшення (збиток) власного капіталу. І саме отриманий фінансовий результат характеризує якість діяльності підприємства. Тому пропонуємо таке визначення фінансового результату, а саме – це *якісний показник діяльності підприємства, який визначається як різниця між доходами та витратами і призводить до зростання (прибуток) або зменшення (збиток) власного капіталу.*

Щодо нормативно-правової бази України, то в законодавстві не розглядається таке поняття, як «фінансові результати». Зокрема, у частині законодавчих актів з бухгалтерського обліку обґрунтовано лише сутність дефініцій «прибуток» та «збиток» (Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати»), а саме:

- ✦ прибуток – сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати;
- ✦ збиток – перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати.

У національній практиці ведення обліку фінансових результатів виділяють різні класифікаційні критерії, що відображено в *табл. 2.*

Але, якщо порівняти нормативні акти щодо відображення в обліку та звітності фінансових результатів можна побачити невідповідність критеріїв їх класифікації, що відображено в *табл. 3.*

Отже, у формі № 2 «Звіт про фінансові результати» фінансові результати діяльності відображаються найбільш деталізовано, ніж це передбачено на рахунках бухгалтерського обліку. Розглянемо послідовно ці рахунки.

Так, згідно з Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку, активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [4], рахунок 79 «Фінансові результати» призначено для обліку й узагальнення інформації про фінансові результати підприємства від звичайної діяльності та надзвичайних подій. Але в Інструкції про застосування Плану рахунків [4] не зазначено, на який субрахунок списувати витрати з податку на прибуток. Тому пропонуємо витрати з податку на прибуток від звичайної діяльності списувати на рахунок 793 «Результати іншої звичайної діяльності», а витрати з податку на прибуток від надзвичайних подій – відповідно на рахунок 794 «Результат надзвичайних подій».

Як нами було з'ясовано вище, фінансовий результат визначається шляхом порівняння доходів та витрат. Крім того, якщо упустити слово «фінансовий», то результат – це кінцевий наслідок послідовності дій. Результат є етапом діяльності, коли визначено наявність переходу якості в кількість і кількості в якість [2]. Отже, назва субрахунків рахунку 79 «Фінансові результати» передбачає визначення кінцевого наслідку дій певного виду діяльності: операційної, фінансової, іншої звичайної та надзвичайних подій. Тобто, після списання на відповідні субрахунки рахунку 79 «Фінансові результати» доходів і витрат відповідного виду діяльності необхідно визначити між ними різницю і закрити на інший рахунок, а саме – на рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)».

Тому вважаємо за доцільне запровадити до рахунку 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)» субрахунки з обліку прибутку чи збитку за відповідним видом діяльності, а саме:

- 441 «Прибуток (збиток) від операційної діяльності»
- 442 «Прибуток (збиток) від фінансових операцій»
- 443 «Прибуток (збиток) від іншої звичайної діяльності»
- 444 «Прибуток (збиток) від надзвичайних подій»
- 445 «Прибуток використаний у звітному періоді»
- 446 «Нерозподілений прибуток».

Таблиця 2

Класифікація фінансових результатів

Класифікаційна ознака	Характеристика видів фінансового результату
За значенням підсумкового результату господарювання	Позитивний фінансовий результат – прибуток, негативний фінансовий результат – збиток
У розрізі видів діяльності	Фінансовий результат від звичайної діяльності (операційної, неопераційної) та надзвичайних подій
Згідно з П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати»	Фінансові результати операційної діяльності, фінансові результати інвестиційної діяльності, фінансові результати фінансової діяльності, фінансові результати надзвичайних подій
За процесом формування	Валовий прибуток (збиток), прибуток до оподаткування, чистий прибуток (збиток)
За характером оподаткування прибутку	Оподаткована частина прибутку та неоподаткована його частина
За періодом формування	Прибуток (збиток) попереднього періоду та прибуток (збиток) звітного періоду
За характером розподілу прибутку, що залишається після сплати податків та інших обов'язкових платежів (чистого прибутку)	Частина прибутку, що капіталізується і частина прибутку, що споживається

Порівняння класифікації фінансових результатів у нормативних актах з обліку та звітності

План рахунків рахунок 79 «Фінансові результати»	План рахунків рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)»	Форма № 2 «Звіт про фінансові результати»
791 «Результати від операційної діяльності»	441 «Прибуток нерозподілений»	Валовий прибуток (збиток) (рядки 050 та 055)
792 «Результати фінансових операцій»	442 «Непокриті збитки»	Фінансові результати від операційної діяльності (прибуток, збиток) (рядки 100 і 105)
793 «Результат іншої звичайної діяльності»	443 «Прибуток використаний у звітному періоді»	Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування (прибуток, збиток) (рядки 170 і 175)
794 «Результат надзвичайних подій»		Фінансові результати від звичайної діяльності (прибуток, збиток) (рядки 190 і 195)
		Чистий прибуток (збиток) (рядки 220 і 225)

Така класифікація фінансових результатів за видами діяльності на рахунку 44 «Нерозподілений прибуток (непокриті збитки)» дозволить контролювати вплив результатів окремого виду діяльності на загальний результат діяльності підприємства. Це надасть інформацію внутрішнім користувачам для прийняття управлінських рішень щодо покращення результатів в певному напрямку господарської діяльності.

ВИСНОВКИ

Ефективність діяльності підприємства виражається у фінансових результатах діяльності господарюючих суб'єктів. Економічний підсумок господарської діяльності підприємства, виражений у вартісній (грошовій) формі, являє собою фінансові результати. З метою визначення фінансового результату в системі бухгалтерського обліку відбувається послідовне зіставлення доходів і витрат, які класифікуються за видами діяльності. Відповідно й фінансові результати також класифікуються за видами діяльності. Якість прийняття управлінських рішень щодо фінансових результатів залежить від інформації, що формується в системі бухгалтерського обліку. Недостатнім є лише списання на відповідні субрахунки з обліку фінансових результатів доходів та витрат певного напрямку діяльності. Потрібно визначення результату (прибутку чи збитку) за кожним видом діяльності, що в кінцевому підсумку формує єдиний якісний результат діяльності підприємства. Це, у свою чергу, потребує вдосконалення нормативної бази, а саме – Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, власного капіталу, зобов'язань і господарських операцій та Інструкції до нього. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бутинець Ф. Ф.** Бухгалтерський фінансовий облік: підручник / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир: Рута, 2001. – 672 с.
2. Вікіпедія. Вільна енциклопедія: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
3. **Загородній А. Г.** Фінансово-економічний словник: навчальний посібник [Текст] / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Київ: Знання, 2010. – 1072 с.
4. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку, активів, капіталу, зобов'язань і госпо-

дарських операцій підприємств і організацій, затв. наказом МФУ від 30.11.99 р. № 291.

5. **Коришко Н.** Організація обліку фінансових результатів суб'єктів підприємницької діяльності / Н. Коришко // Економічний аналіз. – Випуск 6. – 2010. – С. 84 – 86.

6. **Лондар С. Л.** Фінанси: навчальний посібник для ВНЗ / С. Л. Лондар, О. В. Тимошенко. – Вінниця: Нова Книга, 2009. – 384 с.

7. **Мочерний С. В.** Основы экономической теории: учебник / С. В. Мочерний, В. К. Симоненко, В. В. Секретарюк, А. А. Устенко. – К.: Общество «Знання», КОО, 2000. – 607 с.

8. **Опарін В. М.** Фінанси: загальна теорія / В. М. Опарін. – КНЕУ, 2000. – 357 с.

9. **Параскевич Л. В.** Проблеми обліку фінансового результату промислового підприємства / Л. В. Параскевич // Сталій розвиток економіки: облік, аналіз і аудит. – 2010. – № 1. – С. 123 – 127.

10. **Пирець Н. М.** Особливості обліку фінансових результатів згідно з національними та міжнародними стандартами / Н. М. Пирець, Я. Б. Панфілова // Економічний простір. – 2012. – № 62. – С. 228 – 234.

11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 3 «Звіт про фінансові результати»: наказ Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87.

12. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні (зі змінами і доповненнями) Закон України № 996-ХІУ від 16.07.99 р.

13. **Пушкар М. С.** Фінансовий облік: підручник / М. С. Пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 628 с.

14. **Скасюк Р. В.** Сутність і значення фінансових результатів в системі розвитку господарської діяльності промислових підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal1/natura1/npkntu_e

15. **Ткаченко Н. М.** Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: Підручник. – 5-те вид. допов. і перероб. – К.: Алерта, 2011. – 976 с.

16. **Худолій Л. М.** Теорія фінансів: навчально-методичний посібник / Л. М. Худолій. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 167 с.

17. **Чебанова М. С.** Бухгалтерський облік: навчальний посібник / М. С. Чебанова, С. С. Василенко. – Київ: Академія, 2002. – 671 с.

18. **Червінська С. Л.** Визначення та облік фінансових результатів діяльності аграрних підприємств: автореф. дис.

... канд. екон. наук: спец. 08.06.04 – «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / С.Л. Червінська. – К., 2006. – 20 с.

19. Шипіна С. Б. Сутність поняття «фінансові результати» як об'єкта бухгалтерського обліку / С. Б. Шипіна // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 1(59). – С. 229 – 232.

REFERENCES

Butynets, F. F. *Bukhhalterskyi finansovyi oblik* [Accounting Financial Accounting]. Zhytomyr: Ruta, 2001.

Chebanova, M. S., and Vasylenko, S. S. *Bukhhalterskyi oblik* [Accounting]. Kyiv: Akademiia, 2002.

Chervinska, C. L. "Vyznachennia ta oblik finansovykh rezultativ diialnosti ahrarnykh pidpriemstv" [Definition and measurement of the financial performance of farms]. *avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.06.04*, 2006.

Koryshko, N. "Orhanizatsiia obliku finansovykh rezultativ sub'ektiv pidpriemnytskoi diialnosti" [Organization of accounting of financial performance of businesses]. *Ekonomichniy analiz*, no. 6 (2010): 84-86.

Khudolii, L. M. *Teoriia finansiv* [Theory of Finance]. Kyiv: Vyd-vo IEvrop. un-tu, 2003.

Londar, S. L., and Tymoshenko, O. V. *Finansy* [Finances]. Vinnytsia: Nova Knyha, 2009.

[Instruction on application of accounts accounting, capital assets, liabilities and business operations of enterprises and organizations, zatv. the order of the MFU 30.11.99, no. 291].

[Position (standard) No. 3 accounting report on financial results: the order of the Ministry of Finance of Ukraine of 31.03.1999, # 87].

[On accounting and financial reporting in Ukraine (with amendments and additions) Act of Ukraine No. 996-XIV of 16.07.99].

Mocherniy, S. V. and others. *Osnovy ekonomicheskoy teorii* [Foundations of Economic Theory]. Kyiv: Znannia; KOO, 2000.

Oparin, V. M. *Finansy: zahalna teoriia* [Finances: загальна теорія]. Kyiv: KNEU, 2000.

Pyrets, N. M., and Panfilova, Ya. B. "Osoblyvosti obliku finansovykh rezultativ zhidno z natsionalnymy ta mizhnarodnymy standartamy" [Features accounting financial results in accordance with national and international standards]. *Ekonomichniy prostir*, no. 62 (2012): 228-234.

Pushkar, M. S. *Finansovyi oblik* [Financial Accounting]. Ternopil: Kart-blansh, 2002.

Paraskevych, L. V. "Problemy obliku finansovoho rezultatu promyslovoho pidpriemstva" [Issues related financial performance of industrial enterprises]. *Stalyi rozvytok ekonomiky: oblik, analiz i audyt*, no. 1 (2010): 123-127.

Skasiuk, R. V. "Sutnist i znachennia finansovykh rezultativ v systemi rozvytku hospodarskoi diialnosti promyslovyykh pidpriemstv" [The essence and importance of financial results in the system of economic activities of industrial enterprises]. http://www.nbu.gov.ua/portal1/natura1/npkntu_e

Shypina, S. B. "Sutnist poniattia «finansovi rezultaty» iak ob'iekta bukhhalterskoho obliku" [The essence of the concept of "income" as the object of accounting]. *Visnyk ZhDTU*, no. 1(59) (2012): 229-232.

Tkachenko, N. M. *Bukhhalterskyi finansovyi oblik, opodatkuvannia i zvitnist* [Accounting, tax, financial accounting and reporting]. Kyiv: Alerta, 2011.

"Vikipediia. Vilna entsyklopediia" [Wikipedia. Free Encyclopedia]. <http://uk.wikipedia.org/wiki/>

Zahorodnii, A. H., and Vozniuk, H. L. *Finansovo-ekonomichnyi slovnyk* [Financial and economic dictionary]. Kyiv: Znan- nia, 2010.

ПОДВІЙНИЙ ЗАПИС У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО БІЗНЕСУ

ГОГОЛЬ Т. А.

УДК 334.012.64

Гоголь Т. А. Подвійний запис у бухгалтерському обліку підприємств малого бізнесу

Окрема категорія малих підприємств (з 2011 р.) отримала право вести спрощений облік доходів і витрат без використання плану рахунків і методу подвійного запису. Аналіз літературних джерел дозволив зробити висновок про те, що неможливо уявити розвиток бухгалтерського обліку без використання методу подвійного запису та появи різних теорій щодо причин його виникнення. Проаналізувавши норми Методичних рекомендацій № 720, які дозволяють вести облік без використання методу подвійного запису, було доведено, що кожна господарська операція відображається у двох журналах (та в відомостях – у разі більшої деталізації інформації), що свідчить про застосування методу подвійного запису для відображення господарських операцій. Спрощені облікові регістри відрізняються від загальноприйнятих у бухгалтерському обліку, оскільки не містять загальновідомих бухгалтерських понять – дебет і кредит, а лише основні економічні поняття: зменшення, вибуття, надходження, списання. Використання методу подвійного запису в результаті обліку господарських операцій дозволяє відслідковувати зміни на рахунках активу і пасиву, доходів і витрат, що дає можливість швидко та якісно скласти фінансову звітність та отримувати більш широкий обсяг інформації для задоволення потреб зовнішніх і внутрішніх користувачів економічною інформацією. Отже, вирішення завдання вдосконалення методології бухгалтерського обліку для суб'єктів малого підприємства шляхом використання форми обліку, яка не передбачає застосування подвійного запису, сприяло розробці та впровадженню ряду нових нормативно-правових документів та введенню змін до існуючих. Однак питання скасування методу подвійного запису в організації бухгалтерського обліку для малих підприємств залишається невирішеним і потребує подальшого дослідження.

Ключові слова: бухгалтерський облік, малий бізнес, спрощені форми обліку, подвійний запис, облікові регістри, фінансова звітність.

Бібл.: 11.

Гоголь Тетяна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: tanya-gogol@mail.ru

УДК 334.012.64

UDC 334.012.64

Гоголь Т. А. Двойная запись в бухгалтерском учете предприятий малого бизнеса

Отдельная категория малых предприятий (с 2011 г.) получила право вести упрощенный учет доходов и расходов без использования плана счетов и метода двойной записи. Анализ литературных источников позволил сделать вывод о том, что невозможно представить развитие бухгалтерского учета без использования метода двойной записи и появления различных теорий относительно причин его возникновения. Проанализировав нормы Методических рекомендаций № 720, которые позволяют вести учет без использования метода двойной записи, было доказано, что каждая хозяйственная операция отражается в двух журналах (и в ведомостях – в случае большей детализации), что свидетельствует о применении метода двойной записи для отражения хозяйственных операций. Упрощенные учетные регистры отличаются от общепринятых в бухгалтерском учете, поскольку не содержат общеизвестных бухгалтерских понятий – дебет и кредит, а лишь основные экономические понятия: уменьшение, выбытие, поступление, списание. Использование метода двойной записи в результате учета хозяйственных операций позволяет отслеживать изменения на счетах активов и пассивов, доходов и расходов, что дает возможность быстро и качественно составлять финансовую отчетность и получать более широкий спектр информации для удовлетворения потребностей внешних и внутренних пользователей экономической информации. Следовательно, решение задачи совершенствования методологии бухгалтерского учета для субъектов малого предпринимательства путем использования формы учета, которая не предусматривает применения двойной записи, способствовало разработке и внедрению ряда новых нормативно-правовых документов и введению изменений в существующие. Однако вопрос отмены метода двойной записи в организации бухгалтерского учета для малых предприятий остается нерешенным и требует дальнейшего исследования.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, малый бизнес, упрощенные формы учета, двойная запись, учетные регистры, финансовая отчетность.

Библ.: 11.

Гоголь Татьяна Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: tanya-gogol@mail.ru

Gogol T. A. Double Entry in Accounting of Small Businesses

The article states that a separate category of small businesses (starting from 2011) acquired the right to conduct simplified accounting of income and expenses without application of the plan of accounts and method of double entry. Analysis of literature sources allowed drawing a conclusion that it is impossible to imagine development of accounting without the use of the method of double entry and appearance of various theories regarding the reasons of its appearance. Having analysed methods of Methodical Recommendations No. 720, which allow accounting without the use of the method of double entry, it was proved that each economic operation is reflected in two logs (and in statements – in the event of bigger detailed elaboration), which testifies to application of the method of double entry for reflection of economic operations. Simplified accounting registers differ from the common ones, since they do not contain common accounting concepts – debit and credit, but only main economic concepts: reduction, retirement, receipt and writing-off. Application of the double entry method in the result of accounting economic operations allows tracing changes in assets and liabilities accounts and income and expenses accounts, which allows fast and quality preparation of accounting reports and getting a wider spectrum of information for satisfaction of needs of external and internal users of economic information. Consequently, solution of the task of perfection of methodology of accounting for the subjects of small business through the use of the accounting form, which does not envisage double entry, facilitated development and introduction of a set of new regulatory and legal documents and introduction of changes into existing ones. However, the issue of cancelling the method of double entry in organisation of accounting for small businesses stays unsolved and requires further study.

Key words: accounting, small business, simplified forms of accounting, double entry, accounting registers, financial reports.

Bibl.: 11.

Gogol Tatyana A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: tanya-gogol@mail.ru

Розвиток і вдосконалення теоретико-методологічних засад побудови бухгалтерського обліку для суб'єктів малого підприємництва в останні роки пов'язаний з вирішенням основних завдань Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності (2007 р.) в Україні для трансформації українського законодавства з бухгалтерського обліку з урахуванням вимог міжнародних стандартів і законодавства Європейського Союзу, що пов'язано з розробкою та впровадженням ряду нових нормативно-правових документів та введенням змін до існуючих з метою спрощення організації ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності.

Одним із головних завдань Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності є вдосконалення методології бухгалтерського обліку для суб'єктів малого підприємництва шляхом максимального спрощення процедури ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності. Для вирішення даного питання з прийняттям Податкового кодексу України (з 2011 р.) виділено окрему групу малих підприємств, які отримали право ведення спрощеного обліку доходів і витрат без використання плану рахунків та без застосування методу подвійного запису для складання фінансової звітності та розрахунку об'єкта оподаткування.

Проблеми методології бухгалтерського обліку, зокрема вивчення сутності, ролі та місця методу подвійного запису в системі бухгалтерського обліку досліджується протягом багатьох століть відомими вченими. На сучасному етапі розвитку бухгалтерського обліку ці питання досліджували Бутинець Ф. Ф., Голов С. Ф., Кіндрацька Л. М., Кузьминський Ю. А., Кужельний М. В., Малюга Н. М., Палій В. Ф., Петрова В. І., Пушкар М. С., Соколов Я. В., Сопко В. В. та інші. Враховуючи проведені зміни нормативно-правової бази з організації бухгалтерського обліку на малих підприємствах з пропозицією відмови від застосування подвійного запису, існує необхідність проведення аналізу можливості ведення обліку на малих підприємствах без застосування специфічного методу бухгалтерського обліку – подвійного запису.

Метою статті є дослідження можливості організації ефективної системи бухгалтерського обліку на підприємствах малого бізнесу без застосування методу подвійного запису з огляду на еволюцію розвитку бухгалтерського обліку, зокрема вивчення феномену подвійного запису.

Обмежені масштаби виробництва та незначна кількість працюючих на малих підприємствах обумовлюють спрощення системи управління та зменшення кількості управлінських структур, що впливає на організацію інформаційних потоків між підрозділами підприємства, структуру бухгалтерії, організацію бухгалтерського обліку в системі управління підприємством. Підприємства малого бізнесу (суб'єкти малого підприємництва), які виділено в ст. 55 Господарського кодексу України (ГКУ) (юридичні особи із середньообліковою чисельністю працюючих за рік до 50 осіб та обсягом річного доходу до 10 млн євро) [1] мають право на спрощення організації бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, що передбачає можливість використання спрощеного

плану рахунків (від 19.04.2001 р. № 186), облікових реєстрів для малих підприємств (від 25.06.03 р. № 422) і складання фінансової звітності суб'єктів малого підприємництва (П(С)БО 25 від 25.02.00 р. № 39) [4,5,7]. Крім того, у ГКУ виділено окрему категорію мікропідприємств (суб'єктів мікропідприємництва), до яких відносяться юридичні особи із середньообліковою чисельністю працюючих за рік до 10 осіб та обсягом річного доходу до 2 млн євро, які також мають право на певні спрощення в організації бухгалтерського обліку і оподаткуванні [1].

З 2011 р. (з прийняттям Податкового кодексу України) виділено окрему категорію юридичних осіб – суб'єктів малого підприємництва (платників єдиного податку 4 групи за ставкою 5%, що не є платниками ПДВ, і юридичних осіб, що наведені в п. 154.6 ст. 154 ПКУ) [2], для яких було запропоновано більш спрощений механізм організації бухгалтерського обліку, а саме – надано право ведення спрощеного обліку доходів і витрат для складання фінансової звітності та визначення об'єкта оподаткування. Такі суб'єкти підприємницької діяльності мають право систематизувати інформацію, що міститься у прийнятих до обліку первинних документах, у реєстрах бухгалтерського обліку без застосування подвійного запису (п. 9. ПСБО 25) [7].

Для цієї категорії малих підприємств (відповідно до п. 44.2. ПКУ та з прийнятими змінами до ст. 3 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [3]) розроблено та затверджено нові Методичні рекомендації із застосування реєстрів бухгалтерського обліку малими підприємствами № 720 від 15.06.11 р. [6] для ведення спрощеного обліку доходів і витрат без застосування подвійного запису для складання фінансової звітності та розрахунку об'єкта оподаткування. Отже, з 2011 р. в Україні із сектора малого бізнесу виділено окрему категорію малих підприємств (мікропідприємств), у яких з'явилася можливість ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності без застосування одного з основних елементів методу бухгалтерського обліку – подвійного запису, а також отримали можливість відображення господарських операцій без використання плану рахунків бухгалтерського обліку у спрощених облікових реєстрах для малих підприємств (від 15.06.2011 р. № 720) і складання спрощеного фінансового звіту суб'єктів малого підприємництва (П(С)БО 25 від 25.02.00 р. № 39).

Основною метою таких (проведених) змін було вирішення одного з головних завдань Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності (2007 р.) щодо вдосконалення методології бухгалтерського обліку для суб'єктів малого підприємництва шляхом максимального спрощення процедури ведення бухгалтерського обліку та форм фінансової звітності та надання права застосовувати форму обліку, яка не передбачає застосування подвійного запису [8].

Однак з'являється питання: а чи можна відмовитися від подвійного запису в бухгалтерському обліку та організувати ефективну обліково-аналітичну систему з підсистемами контролю та аналізу для забезпечення всіх підрозділів системи управління якісною та своєчасною

інформацією та складання фінансової звітності для надання зовнішнім користувачам необхідної їм інформації? Для отримання відповіді на це питання доцільно розглянути еволюцію розвитку бухгалтерського обліку, зокрема феномен подвійного запису в історичному контексті, що дозволяє вивчити сутність цього явища, роль подвійного запису в системі обліку, причини його виникнення і зв'язок з іншими елементами методу бухгалтерського обліку та рівнем економічного розвитку суспільства.

Дослідження сутності (феномену) специфічного методу ведення бухгалтерського обліку – подвійного запису протягом багатьох років сприяло появі цілого ряду теорій щодо причин виникнення подвійного запису та його необхідність і важливість при організації бухгалтерського обліку та складанні фінансової звітності.

Метод подвійного запису в бухгалтерії був відомий набагато раніше виходу у світ першої книги про бухгалтерський облік – Трактату Л. Пачолі (1494 р.), що свідчить про високий рівень бухгалтерського обліку в Італії в 13 – 14 ст. (бухгалтерські книги Даттіні, Перуцці, Фаролафі [9]). Найбільш великі торговельні та виробничі компанії з повагою та відповідальністю ставились до ведення бухгалтерського обліку на власних підприємствах, що відчувалося у ретельному фіксуванні (відображалось у реєстрації) у хронологічному та систематичному порядку господарських операцій, веденні великої кількості книг (головна книга, касова книга, книга закупівель і продаж, книга виробничих витрат, журнал інших операцій та ін.), відкритті результативних рахунків (рахунки прибутків і збитків) та розподіляючих рахунків (існують приклади розподілу витрат за періодами).

В Італії в цей період паралельно існували два варіанти італійської бухгалтерії – венеціанський та флорентійський, які передбачали ведення бухгалтерських книг за допомогою методу подвійного запису, відкриття журналів і головної книги за дебетом і кредитом рахунків, складання на їх основі оборотного і сальдового балансу. Бухгалтерія флорентійських компаній донині залишається неперевершеною системою обліку, яка була направлена на складання звітності [9].

У кінці 19 ст. зі зростанням ролі капіталу в економічному розвитку країн з'явилася нова теорія, яка досліджувала сутність бухгалтерського обліку з економічної точки зору через поняття капіталу, що зумовило появу нових аспектів погляду на роль подвійного запису в бухгалтерському обліку. У 1889 р. І. Шер у своїй праці «Досвід наукової розробки бухгалтерії» визнавав, що головною метою бухгалтерії вважається розрахунок власного капіталу, відображення його змін і необхідність подвійного розрахунку капіталу (з одного боку, сума майна (капітал = актив – пасив), з іншого – джерела отримання майна (капітал = отримано + зароблено) [9]. Вихідною точкою для складання бухгалтерських проводок є система економічних понять, яка оснований на сутності капіталу, а подвійний запис у бухгалтерії необхідний для розкриття змін у капіталі власника або підприємця в результаті господарських операцій.

У процесі розвитку науки про бухгалтерський облік також існувала точка зору науковців (Г. А. Бахчисарайцев), які взагалі не вбачають наявності в бухгалтерії закону подвійного запису і вважають, що його теоретично не існує. Метод подвійної реєстрації змін господарських операцій на рахунках є лише частиною балансу, який повністю підпорядкований основному закону бухгалтерії – побудові балансу.

Отже, представники капітальної теорії трактують сутність подвійного запису з точки зору впливу фактів господарського життя на зміни в капіталі підприємства, а будь-який факт господарського життя впливає на два кореспондуючі рахунки – рахунок майна і рахунок джерел. Представники балансової теорії вбачають реєстрацію фактів господарського життя на рахунках методом подвійного запису для можливості одночасного відображення змін на обох сторонах балансу.

Більш сучасні теоретичні інтерпретації обґрунтування подвійного запису дають уявлення про його сутність з позиції різних точок зору та теорій, що дає можливість виділити два сучасні напрями теоретичних досліджень.

По-перше, дослідження пов'язані з аналізом вихідних причин двостороннього зв'язку кореспонденції рахунків між собою. Сюди можна віднести дослідження подвійного запису з юридичного обґрунтування фактів господарського життя, оскільки подвійний запис виводиться з об'єктивного рівняння прав та вимог осіб, пов'язаних між собою господарською діяльністю, або виходячи з економічного обґрунтування виникнення подвійного запису з процесу обміну.

По-друге, дослідження подвійного запису на рахунках бухгалтерського обліку виходячи з балансового рівняння та аналізу сутності (роз'яснення) подвійного запису в рамках виділення базисних типів кореспонденції рахунків між собою, які впливають на структуру та підсумки балансу (пермутація та модифікація).

Незалежно від існуючих точок зору та теорій бухгалтерського обліку подвійне фіксування господарських операцій на рахунках є невід'ємним структурним елементом бухгалтерського обліку протягом понад 500 років. Подвійний запис являє собою просту, однак потужну концепцію: кожна господарська операція у грошовому виразі відображається на двох рахунках – по дебету одного рахунка та по кредиту іншого рахунка. Крім того, метод подвійного запису допомагає відобразити зміни господарських операцій в балансі, який, згідно з теорією двох рядів рахунків, є основною точкою відліку бухгалтерії (теорія двох рядів рахунків і вся бухгалтерія повинні виводитися з балансу).

Це не означає, що неможливо організувати бухгалтерський облік на підприємстві без застосування методу подвійного запису. Бухгалтерський облік по системі одинарних записів (single-бухгалтерія) має право на існування на дуже малих підприємствах з незначним обсягом господарських операцій. Такий облік схожий на ведення каси або чекової книжки. Ведення бухгалтерії без використання подвійного запису характеризується наявністю одного запису для кожної господарської операції, запов-

ненням однієї колонки для відображення надходжень і витрат грошових коштів. Перевагою такого обліку є значна простота його ведення, однак він має більше недоліків, ніж переваг: такий облік не має можливості відслідковувати рахунки інвентаризації, кредиторської та дебіторської заборгованості. Бухгалтерія без використання подвійного запису має можливість розрахунку чистого доходу, однак не пристосована для розробки балансу та відстеження змін на рахунках активу і пасиву, що є вкрай необхідним для складання фінансової звітності.

Малі підприємства в Україні, незалежно від обраної форми бухгалтерського обліку, повинні складати фінансову звітність у складі Балансу та Звіту про фінансові результати (щорічно або щоквартально). Малі підприємства, які виділено у Господарському кодексі України та які обрали форму організації бухгалтерського обліку згідно з Методичними рекомендаціями № 422 [5], складають скорочений пакет звітності щоквартально у складі Балансу за формою 1-м та Звіту про фінансові результати за формою 2-м. Суб'єкти малого підприємництва юридичні особи, які виділено у Податковому кодексі в п. 154.6 ст. 154, і платники єдиного податку 4 групи за ставкою 5%, що не є платниками ПДВ, мають право обрати спрощену форму обліку доходів і витрат та складати фінансову звітність 1 раз на рік у складі Балансу за формою 1-мс і Звіту про фінансові результати за формою 2-мс. Автором статті у попередніх публікаціях на прикладі малого підприємства було розглянуто процес заповнення облікових реєстрів і складання спрощених форм фінансової звітності [11].

Отже, складання фінансової звітності для малих підприємств і мікропідприємств є обов'язковим. Для складання фінансової звітності на підприємстві повинен бути організований бухгалтерський облік таким чином, щоб можна було відслідковувати зміни на рахунках активу і пасиву (для складання Балансу), доходів і витрат (для складання Звіту про фінансові результати), що передбачає відображення змін у результаті кожної господарської операції на двох рахунках з використанням методу подвійного запису, що значно спрощує кінцеву процедуру складання звітності. Крім того, власник малого підприємства має можливість отримання більшого обсягу інформації для задоволення внутрішніх потреб структурних підрозділів підприємства, надання якісної інформації кредиторам та інвесторам, можливість контролю за дебіторською і кредиторською заборгованістю, отримання інформації для контролю та аналізу господарської діяльності.

Фінансова звітність необхідна власникам невеликих фірм для поточного аналізу фінансово-господарської діяльності. Навіть на найменших підприємствах, які працюють на місцевих ринках, неможливо з'ясувати причини зниження прибутків в окремі звітні періоди без всебічного аналізу господарської та фінансової діяльності, який не можливо провести без вивчення динаміки показників активів і пасивів компанії, її доходів і витрат, які є показниками фінансової звітності.

Кінцевою метою процесу організації бухгалтерського обліку завжди залишається формування фінан-

сової звітності, складання якої значно ускладнюється в разі відмови від застосування подвійного запису для реєстрації господарських операцій. Практично неможливо скласти баланс, який відображає наявні господарські засоби та їх джерела без застосування методу подвійного запису. Навіть без використання плану рахунків бухгалтерського обліку зміни в господарських засобах та їх джерелах все одно необхідно відображати двічі, якщо в майбутньому планується складати фінансову звітність, зокрема баланс.

Малі підприємства, платники єдиного податку 4 групи та юридичні особи, які виділені в п. 154.6 ст. 154 ПКУ, мають право не використовувати план рахунків бухгалтерського обліку та подвійний запис для організації процесу обліку і контролю за господарською діяльністю згідно з нормами Методичних рекомендацій № 720. Для організації бухгалтерського обліку в методичних рекомендаціях запропоновано вести облік доходів і витрат у журналах (журнал 1-мс обліку активів; журнал 2-мс обліку капіталу і зобов'язань; журнал 3-мс обліку доходів; журнал 4-мс обліку витрат) і відомостях (відомість 1.1-мс обліку необоротних активів; відомість 1.2-мс обліку нарахування амортизації; відомість 2.1-мс обліку розрахунків з постачальниками, іншими кредиторами та бюджетом; відомість 2.2-мс обліку розрахунків з працівниками; відомість 4.1-мс обліку витрат на ремонт і поліпшення основних засобів), інформація з яких переноситься до спрощених форм фінансової звітності.

Зміст журналів і відомостей відрізняється від існуючих у спрощених формах облікових реєстрів, які розроблені згідно з Методичними рекомендаціями № 422. Назви колонок журналу 1-мс і журналу 2-мс не містять основних бухгалтерських понять – дебет і кредит, однак заповнення журналів та відомостей здійснюється за загальновідомим правилом Дегранжа – той, хто отримує, дебетується, хто віддає (передає) – кредитується [9].

У Журналі 1-мс з обліку активів колонки для відображення змін в господарських засобах поділені на дві частини, однак замість понять дебету і кредиту записано більш відомі економічні терміни, дії, які відбуваються з господарськими засобами (зменшення, вибуття, надходження, списання та ін.). Заповнення граф журналу передбачається за принципом відображення змін на активних рахунках: за дебетом відображається надходження або отримання господарських засобів, а за кредитом – їх зменшення, вибуття, погашення або витрачання. Подібним чином побудований журнал 2-мс для обліку зобов'язань і капіталу, в якому зміни господарських операцій відображаються згідно з основним правилом відображення змін на пасивних рахунках (з правої сторони кожної колонки відображаються збільшення суми капіталу або суми зобов'язань, а з лівої сторони – їх зменшення або погашення).

Згідно з нормами Методичних рекомендацій № 720 малі підприємства повинні відображати зміни двічі у відповідних відомостях і журналах. Наведемо приклади відображення господарських операцій у спрощених формах журналів і відомостей.

Наприклад, отримано матеріали від постачальника. Цю операцію необхідно відобразити у двох журналах (оскільки відбуваються зміни в активі і в пасиві балансу) та у відомості для відображення суми кредиторської заборгованості:

1. Журнал 1-мс, графа 10 (запаси – надійшло).
2. Журнал 2-мс, графа 15 (кредиторська заборгованість за розрахунками з постачальниками – нараховано).
3. Відомість 2.1-мс, графа 2, 5, 6, 13 (назва контрагента, дата, первинний документ, сума нарахованої заборгованості за отримані запаси).

При оплаті постачальнику за отримані раніше матеріали також необхідно відобразити зміни у 1 і 2 журналах і відомості:

1. Журнал 1-мс обліку активів, графа 15 – грошові кошти в національній валюті – вибуло.
2. Журнал 2-мс обліку капіталу і зобов'язань, графа 14 – кредиторська заборгованість за розрахунками з постачальниками – сплачено.
3. Відомість 2.1-мс обліку розрахунків з постачальниками, іншими кредиторами та бюджетом, графа 14, 15, 20 – первинний документ, сума погашеної заборгованості за отримані запаси.

Подібним чином відбувається відображення у реєстрах операцій з нарахування і видачі заробітної плати, єдиного соціального внеску. Наприклад, при нарахування заробітної плати зміни відображаються у двох журналах (оскільки зміни відбуваються у пасиві балансу та збільшення витрат на оплату праці) та у відомості для відображення суми нарахованої заборгованості перед працівниками:

1. Журнал 2-мс обліку капіталу і зобов'язань, графа 21 – поточні зобов'язання з оплати праці – нараховано.
2. Журнал 4-мс обліку витрат, графа 5 – витрати на оплату праці та відрахування на соціальні заходи.
3. Відомість 2.2-мс обліку розрахунків з працівниками, графа 2, 5 – прізвище працівника та сума нарахованої заробітної плати.

Подібним чином відбувається нарахування єдиного соціального внеску – журнали 2-мс, 4-мс і відомість 2.2-мс.

Виплата заробітної плати працівникам та сплата соціального внеску відображаються у двох журналах (оскільки відбуваються зміни в активі та в пасиві балансу) та у відомості для відображення сум погашення (зменшення) заборгованості перед працівниками (відомість 2.2-мс) і перед бюджетом (відомість 2.1-мс).

Отже, з даних прикладів видно, що власники або бухгалтери невеликих підприємств за спрощеною формою обліку доходів і витрат повинні відображати кожну господарську операцію не двічі (як цього вимагає метод подвійного запису), а тричі, тому що, крім змін у статтях балансу, розробники методичних рекомендацій вимагають від малих підприємств деталізувати інформацію про нарахування амортизації та витрати на ремонт основних засобів, а також про розрахунки підприємства з постачальниками, покупцями, працівниками, бюджетом та іншими контрагентами, що

призводить до відображення господарських операцій у декількох облікових реєстрах.

Таким чином, у відображенні господарських операцій у спрощених формах журналів і відомостей присутній метод подвійного запису, який забезпечує (допомагає) при складанні фінансової звітності, зокрема основного бухгалтерського документу – балансу. Без методу подвійного запису дуже складно збалансувати статті активу і пасиву та здійснити перевірку правильності ведення бухгалтерського обліку протягом всього звітного періоду.

Крім того, ведучи облік у журналах і відомостях без застосування плану рахунків, легше помилитися та втратити якусь суму, змушуючи суб'єктів малого підприємництва більше контролювати записані в облікових реєстрах суми. Адже недаремно бухгалтерський облік використовує подвійний запис більше 500 років та забезпечує більш ефективний спосіб обліку. Тому не варто поспішати з відмовою від подвійного запису в бухгалтерському обліку. Врешті-решт, ніхто не може заборонити суб'єктам малого підприємництва, які мають право на ведення спрощеного бухгалтерського обліку, вести облік з використанням плану рахунків (як звичайного, так і спрощеного). Однак обрану методіку (систему) бухгалтерського обліку (особливо якщо вона відрізняється від рекомендованої Мінфіном) слід зафіксувати у наказі про облікову політику.

Отже, малі підприємства, яким дозволено спрощену процедуру організації бухгалтерського обліку в частині звільнення від використання плану рахунків та подвійного запису, повинні відображати зміни господарських операцій за методом подвійного запису в журналах і відомостях, навіть якщо в них відсутні такі специфічні бухгалтерські поняття, як дебет і кредит. Без подвійного відображення змін неможливе складання фінансової звітності, яку зобов'язані складати малі підприємства та надавати її до податкових органів. Отже, якщо в методичних рекомендаціях написано, що малі підприємства, які мають право застосовувати Метод рекомендації № 720 (малі підприємства, що відповідають критеріям п. 154.6. ст. 154 ПКУ, та юридичні особи – платники єдиного податку 4 групи, які не є платниками ПДВ) і вести бухгалтерський облік без застосування методу подвійного запису – це є некоректним висловом (визначенням), тому що все одно діє правило подвійного відображення змін господарських операцій при відображенні змін у журналах і відомостях для малих підприємств.

ВИСНОВКИ

Аналіз літературних джерел дозволив зробити висновок, що неможливо уявити розвиток бухгалтерського обліку без використання методу подвійного запису та появи різних теорій щодо причин його виникнення.

Проаналізувавши норми Методичних рекомендацій, які дозволяють вести облік без використання методу подвійного запису, було доведено, що кожна господарська операція відображається у двох журналах (та у відомостях – у разі більшої деталізації інформації), що

свідчить про застосування методу подвійного запису для відображення господарських операцій.

Спрощені облікові реєстри відрізняються за змістом, оскільки не містять загальновідомих бухгалтерських понять – дебет і кредит, а лише основні економічні поняття: зменшення, вибуття, надходження, списання.

Використання методу подвійного запису в результаті обліку господарських операцій дозволяє відслідковувати зміни на рахунках активу і пасиву, доходів і витрат, дозволяючи швидко та якісно складати фінансову звітність та отримувати більш широкий обсяг інформації для задоволення зовнішніх і внутрішніх користувачів економічною інформацією.

Отже, вирішення завдання удосконалення методології бухгалтерського обліку для суб'єктів малого підприємництва шляхом використання форми обліку, яка не передбачає застосування подвійного запису, сприяло розробці та впровадженню ряду нових нормативно-правових документів і введенню зміни до існуючих. Однак питання скасування методу подвійного запису в організації бухгалтерського обліку для малих підприємств залишається невирішеним і потребує подальшого дослідження. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський Кодекс України від 16.01.03 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Податковий Кодекс України від 02.12.10 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
3. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999р. № 996- XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
4. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження спрощеного Плану рахунків бухгалтерського обліку» від 19.04.01 р. № 186 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0389-01>
5. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Методичних рекомендацій по застосуванню реєстрів бухгалтерського обліку малими підприємствами» від 25.06.03 р. № 422 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=196041.
6. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Методичних рекомендацій із застосування реєстрів бухгалтерського обліку малими підприємствами» від 15.06.11 р. № 720 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=296068&cat_id=285157
7. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» від 25.02.00 р. № 39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00>
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Стратегія застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні» від 24.10. 2007 р. № 911-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/911-2007-%D1%80>

9. Циганков К. Ю. Очерки теории и истории бухгалтерского учета / К. Ю. Циганков. – М. : Магистр, 2009. – 462 с.

10. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней : учебное пособие для вузов / Я. В. Соколов. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.

11. Гоголь Т. А. Спрощена форма організації бухгалтерського обліку для підприємств малого бізнесу (не платників ПДВ) без застосування подвійного запису / Т. А. Гоголь, Н. І. Ніпорко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2012. – № 11. – С. 3 – 17.

REFERENCES

Hohol, T. A., and Niporko, N. I. "Sproshchena forma orhanizatsii bukhgalterskoho obliku dlia pidpriemstv maloho biznesu (ne platnykiv PDV) bez zastosuvannia podviinoho zapysu" [A simplified form of accounting for small businesses (not VAT payers) without the use of double-entry]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 11 (2012): 3-17.

[The Tax Code of Ukraine from 02.12.10, # 2755-VI]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

[Law of Ukraine "on accounting and financial reporting in Ukraine", of 16.07.1999 # 996-XIV]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

[The order of the Ministry of Ukraine On approval of the simplified accounting rahunkiv accounting plan" from 19.04.01, # 186]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0389-01>

[Decree of the Ministry of Ukraine "On approval of the Methodical application of accounting rekomendacij accounting registriv small enterprises" from 25.06.03, # 422]. http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=196041

[Decree of the Ministry of Ukraine "On approval of the guidelines on the application of accounting registers of young enterprises" from 15.06.11 # 720]. http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=296068&cat_id=285157

[Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Strategy of application of international financial reporting standards in Ukraine" of 28.71. 2007-911-p]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/911-2007-%D1%80>.

[Economic Code of Ukraine from 16.01.03 # 435-IV]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

Sokolov, Ya. V. *Bukhhalterskiy uchet: ot istokov do nashikh dnei* [Accounting: from the beginnings to the present day]. Moscow: Audit; YuNITI, 1996.

Tsigankov, K. Yu. *Ocherki teorii i istorii bukhgalterskogo ucheta* [Essays on the theory and history of accounting]. Moscow: Magistr, 2009.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

ЄЛІСЕЄВА О. К., ГАРЬКАВА Є.

УДК 336.71

Єлісеєва О. К., Гарькава Є. Методологічні аспекти оцінки стійкості банківської системи України

Стаття присвячена розробці методики оцінки факторів, що впливають на стійкість банківської системи України. У роботі дано визначення стійкості банківської системи на основі теорії Ляпунова. Згідно з постановою «Про схвалення методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні» було узагальнено систему нормативних показників діяльності банків. Проаналізовано динаміку основних показників роботи банків за 2006 – 2012 рр. Наведено показники, що відображують стан банківської системи, розкритий механізм їх впливу на стійкість роботи банківської системи України. Презентовано розроблену когнітивну модель, на основі якої досліджено взаємозв'язок показників та їх синергетичний вплив на стан і розвиток банківської системи України.

Ключові слова: фінансова стійкість, банківська система, ліквідність, достатність капіталу, когнітивна модель.

Рис.: 5. Бібл.: 11.

Єлісеєва Оксана Костянтинівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної інформатики та статистики, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

Гарькава Є. В. – Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

УДК 336.71

Єлісеєва О. К., Гарькава Е. Методологические аспекты оценки устойчивости банковской системы Украины

Статья посвящена разработке методики оценки факторов, влияющих на устойчивость работы банков Украины. В работе дано определение устойчивости банковской системы на основе теории Ляпунова. Согласно постановлению «Об утверждении методики расчета экономических нормативов регулирования деятельности банков в Украине» была разработана система нормативных показателей деятельности банков. Проанализирована динамика основных показателей деятельности банков за 2006 – 2012 гг. Приведены показатели, отражающие состояние банковской системы, раскрыт механизм их влияния на устойчивость банковской системы Украины. Представлена разработанная когнитивная модель, на основе которой исследована взаимосвязь показателей и их синергетическое влияние на состояние и развитие банковской системы Украины.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, банковская система, ликвидность, достаточность капитала, когнитивная модель.

Рис.: 5. Библ.: 11.

Єлісеєва Оксана Константиновна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної інформатики та статистики, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

Гарькава Е. В. – Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

UDC 336.71

Yeliseeva O. K., Garkava Ye. V. Methodological Aspects of Assessment of Stability of the Ukrainian Banking System

The article is devoted to development of the methods of assessment of factors that influence stability of Ukrainian banks operation. The article gives a definition of stability of the banking system on the basis of the Lyapunov theory. In accordance with the decree «On Approval of the Methods of Calculation of Economic Norms of Regulation of Banking Activity in Ukraine», a system of regulatory indicators of banks activity was developed. The article analyses dynamics of main indicators of banks activity for 2006 – 2012. It provides indicators that reflect the state of the banking system, reveals the mechanism or their influence upon stability of the banking system of Ukraine. It provides a developed cognitive model, on the basis of which it studies interrelation of indicators and their synergetic influence upon the state and development of the banking system of Ukraine.

Key words: financial stability, banking system, liquidity, sufficiency of capital, cognitive model.

Pic.: 5. Bibl.: 11.

Yeliseeva Oksana K. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Economic Informatics and Statistics, Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

Garkava Ye. V. – Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

Процеси глобалізації, які швидкими темпами поширюються у світовій спільноті, певна річ, мають місце і в Україні. На сьогоднішній день продовжує свій розвиток міжнародний поділ праці, виробництво країн становиться більш спеціалізованим, що, у свою чергу, призводить до більш тісного співробітництва між державами. Як результат, ускладнюються зовнішньоекономічні відносини. Зокрема досить тісні інтеграційні процеси на сьогоднішній день спостерігаються у банківській системі України. Підтвердженням цього є чимала кількість в Україні іноземних дочірніх фінансових установ (майже третина усіх банківських установ), і як наслідок – значний приток іноземного капіталу до нашої країни. За оцінками експертів практично 50% активів банківського сектора України контролюється іноземними інвесторами [4]. У такій ситуації ключовим моментом є розроблення ефективної методики оцінки

стійкості банківської системи з урахуванням не тільки внутрішніх, але і зовнішніх факторів.

Базуючись на актуальності даної теми, у процесі дослідження були поставлені такі завдання: вивчення сутності економічної категорії «стійкість банківської системи», дослідження факторів, які впливають на стійкість банківської системи, за допомогою побудови когнітивної карти.

Проблемі оцінки стійкості банківської системи в Україні присвячені праці таких вітчизняних вчених, як Вересюк А., Васюренко О., Гончарук А., Дзюблюк О., Долішній М.І., Другов О., Заруба О., Іваницька О., Красюк І., Лютий І., Могильницька М., Савлук М., Смовженко Т. і багатьох інших.

Ці праці присвячені аналізу факторів ризику банківської системи України, але питання розробки системи оцінки стійкості банківської системи розглянуті недостатньо.

Банківська системи являється невід'ємною ланкою господарського механізму України, якій належить провідне місце у загальному механізмі організації й регулюванні господарського життя суспільства і, від ефективності функціонування якої вирішальною мірою залежить успіх соціально-економічних перетворень у країні загалом. Тому метою Центрального банку є підтримання стійкості банківського сектора та його ефективної діяльності.

Для банківської системи, як для будь-якої іншої системи, необхідною умовою ефективного функціонування є її стійкість.

Згідно з визначенням А. М. Ляпунова стійкість – це здатність системи повертатися в стан рівноваги при збурюючих впливах зовнішнього середовища.

Застосувавши дану теорію, можна зазначити, що стійкість банківської системи – це динамічна характеристика, яка визначає здатність банківського сектора витримувати певні шоки, збурення з боку внутрішніх і зовнішніх факторів, продовжуючи ефективно виконання власних функцій. Отже, стійкість банківської системи – це характеристика її стабільності та надійності.

Проаналізуємо зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на стійкість банківської системи. До них від-

носимо, перш за все, інвестиційний клімат і політичну ситуацію в країні, які можуть виступати заохочувальними факторами для притоку іноземного капіталу в нашу країну (зокрема, фінансування дочірніх іноземних банків своїми материнськими компаніями). Вкладання капіталу в дочірні банки підвищує конкуренцію на ринку банківських послуг, а також збільшує можливості для кредитування, зокрема малого та середнього бізнесу. Це, звісно, позитивно впливає на розвиток економіки та стійкість банківської системи України.

Також до зовнішніх факторів можна віднести стан іноземних і вітчизняних фінансових ринків. Важливим зовнішнім фактором, який впливає на стійкість банківської системи України, є стан зовнішніх торговельних операцій, зокрема сальдо торговельного балансу.

До внутрішніх факторів можна віднести: якість банківських активів, достатність капіталу, ліквідність та прибутковість.

Національним банком України було прийнято Постанову «Про схвалення методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні», в якій приведені рекомендації щодо розрахунку та граничних значень найважливіших нормативів діяльності банків, які наведено на *рис. 1*.

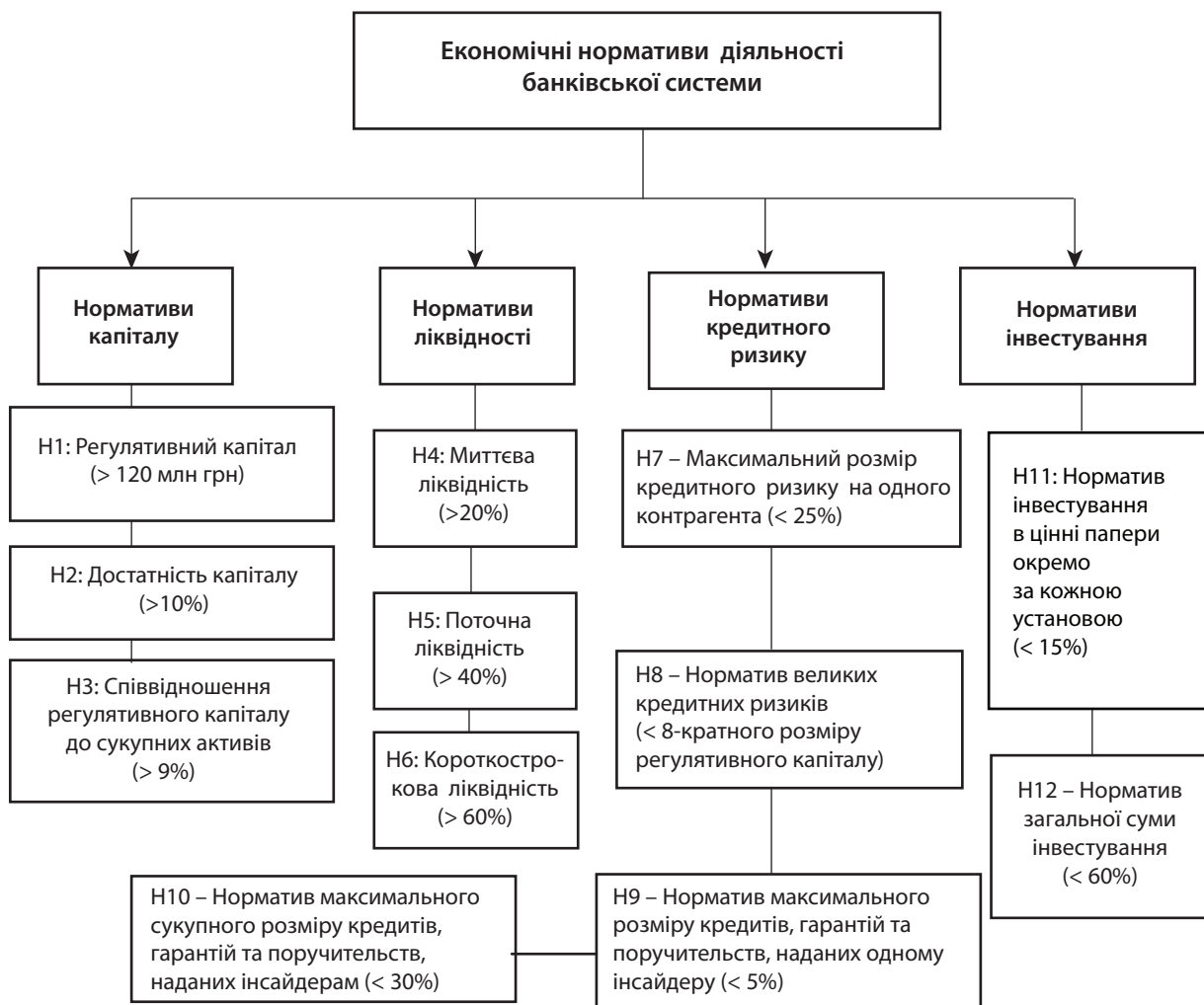

Рис. 1. Економічні нормативи регулювання банківською діяльністю*

*Розроблено за даними [3].

Розрахунок даних нормативів і дотримання граничних норм є обов'язковим для кожного банку.

На *рис. 2* подано поквартальну динаміку двох нормативів: Н1 (обсяг регулятивного капіталу) і Н3 (співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів) за період 2005 – 2012 рр.

З кінця 2005 р. по перший квартал 2008 р. значення нормативу Н3 залишалося достатньо стабільним і в середньому дорівнювало 14,13%. Мінімальне значення даного показника за вказаний період дослідження спостерігалось у другому кварталі 2008 р. і дорівнювало 13,4%. Але надалі значення даного нормативу постійно зростало практично на 2,23% щокварталу, і максимальне значення даних норматив досягнув у четвертому кварталі 2010 р. (20,83%). Станом на третій квартал 2012 р. значення нормативу Н3 дорівнювало 18,23%. Треба зазначити, що показник даного нормативу перевищує граничне рекомендоване значення (9%), що є позитивним моментом для стійкості банківської системи України.

люти – це експортні операції. Тому формування попиту іноземних партнерів саме на українську продукцію є досить вагомим фактором при аналізі стійкості банківської системи України. Для аналізу стану зовнішніх ринків ми обрали глобальний індекс ділової активності PMI (*purchasing management index*, K17), який характеризує стан і перспективи розвитку промислових галузей в окремих країнах та географічних регіонах і дає можливість оцінити попит на українську продукцію. У свою чергу, це впливає на обсяг експортно-імпортних операцій та на сальдо торговельного балансу України (K14). Чим вище індекс PMI галузей, тим більший обсяг експорту української продукції спостерігається (*рис. 4*).

Сальдо торговельного балансу впливає на курс національної валюти України: при зменшенні обсягу експорту, приток іноземної валюти скорочується і, у свою чергу, курс національної валюти послаблюється. Останній фактор справляє чималий вплив на співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних зобов'язань

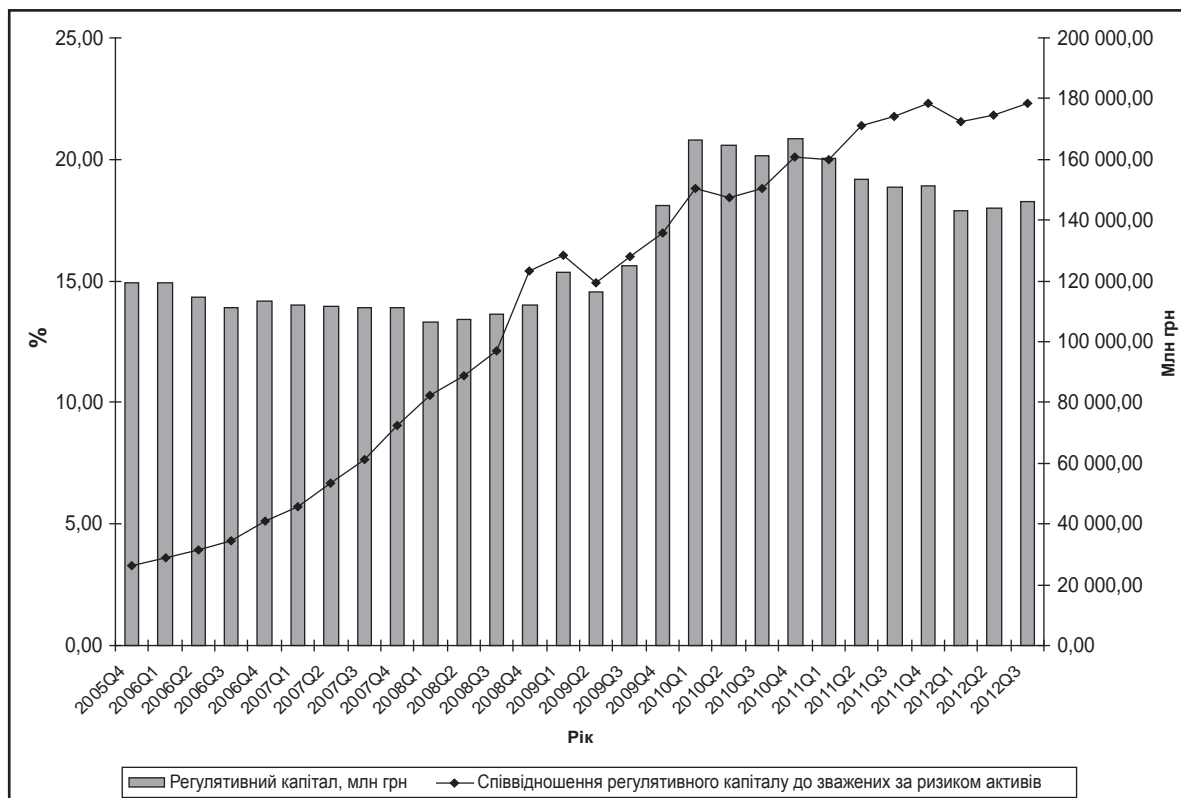

Рис. 2. Обсяг та співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів *

* Складено за даними [5].

Для узагальнення всього вищезазначеного, проаналізуємо всю сукупність факторів, що впливають на стійкість банківської системи України, за допомогою розробленої когнітивної моделі, де негативний вплив фактора зображено за допомогою пунктирної лінії-стрілки, позитивний вплив – безперервної лінії-стрілки (*рис. 3*).

Стійкість банківської системи – досить комплексне поняття, на яке впливають чимала кількість як зовнішніх, так і внутрішніх факторів.

Почнемо з аналізу зовнішніх факторів. По-перше, слід відмітити, що українська економіка є експортно-орієнтованою. Головне джерело притоку іноземної ва-

(K9). При послабленні валютного курсу дане співвідношення збільшується, при зміцненні валютного курсу – скорочується. Треба зазначити, що зростання даного співвідношення негативно сприяє на стійкість банківської системи. Адже, щоб суб'єкт мав можливість повернути даний вид кредиту, він повинен мати доходи в іноземній валюті, тобто займатися експортними операціями. І коло замкнулося. Тобто на ймовірність повернення кредитів в іноземній валюті впливають не тільки економічні та політичні фактори нашої країни, але і ситуація на міжнародних ринках. Таким чином, кредити в іноземній валюті – це подвійний ризик.

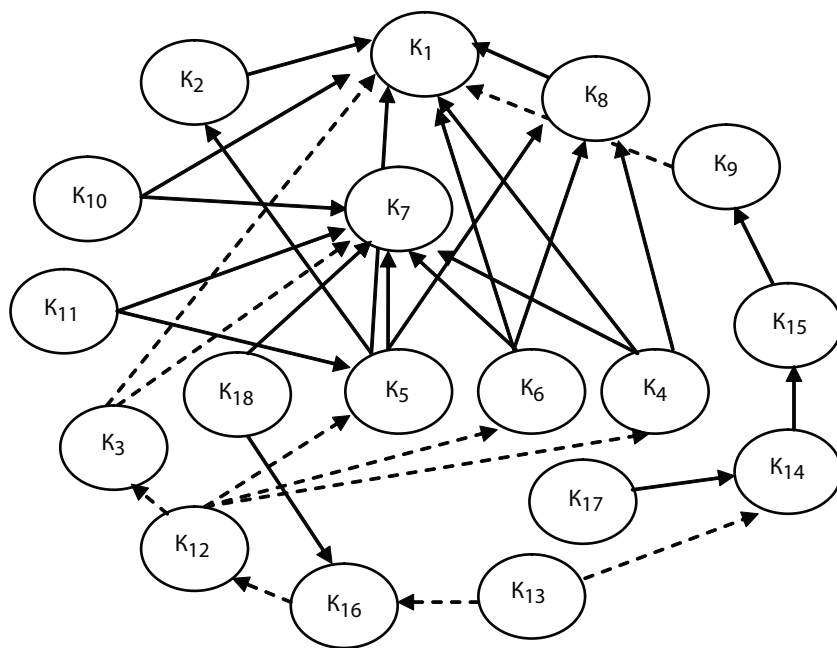

Рис. 3. Когнітивна модель стійкості банківської системи України*

* Розроблено за даними [6]

Скорочення: K_1 – стійкість банківської системи; K_2 – співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів; K_3 – співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів; K_4 – норма прибутку на активи; K_5 – норма прибутку на капітал; K_6 – співвідношення процентної маржі до валового доходу; K_7 – співвідношення ліквідних активів до сукупних активів; K_8 – співвідношення капіталу до активів; K_9 – співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних зобов'язань; K_{10} – співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів; K_{11} – Індекс ПФТС; K_{12} – рівень інфляції; K_{13} – дефіцит Державного бюджету; K_{14} – сальдо платіжного балансу; K_{15} – курс національної валюти; K_{16} – пропозиція грошової маси (грошовий агрегат M2); K_{17} – індекс PMI; K_{18} – обов'язкові резервні вимоги.

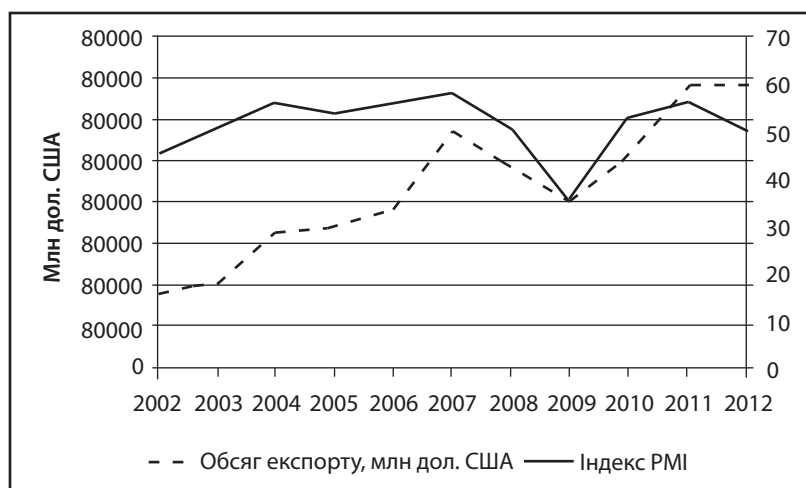

Рис. 4. Динаміка експорту з України та глобального індексу ділової активності за період 2002 – 2012 рр.*

* Складено за даними [5].

Найбільш сильний негативний вплив на платіжний баланс в аспекті зміни рівня резервів іноземної валюти справляє дефіцит держбюджету (K_{13}), який безпосередньо фінансується Центральним Банком. У результаті відбувається зростання пропозиції грошей (K_{16}), і на руках у населення накопичується надлишок готівкових коштів. Це неминує породжує збільшення попиту на вітчизняні та імпортні товари, а також на різні фінансові активи, включаючи закордонні, що, у свою чергу, призводить до зростання цін і створює тиск на платіжний баланс і подальші негативні наслідки, які були описані вище. У свою чергу, підвищення рівня інфляції (K_{12}) негативно впливає на можливість населення розплатитися зі своїми зобов'язаннями, і, таким чином, збільшується співвідношення недіючих кредитів до валових кредитів, що негативно впливає на стійкість банківської системи

України. Збільшення рівня інфляції також негативно впливає на рівень прибутковості банків (K_4 , K_5 , K_6).

Говорячи про фактори, які впливають на стійкість банківської системи, необхідно звернути увагу на стан фондового ринку України. Індикатором активності останнього ми обрали індекс ПФТС. Фондовий ринок при певному ступені його розвитку може стати додатковим напрямком вкладання коштів для комерційних банків, додатковим джерелом прибутку, досить потужним інструментом підвищення ліквідності банківської системи та диверсифікації фінансових ризиків. Усе це, звісна річ, має позитивний вплив на стійкість банківської системи України.

Одним із важливіших факторів, який впливає на стійкість банківської системи, є її ліквідність, що за своєю суттю є динамічним, характеризує своєчасність, повноту та безперервність виконання грошових зобов'язань банківської системи, рівень її надійності та достатність коштів відповідно до потреб розвитку економіки.

На ліквідність банківської системи впливають також такі фактори: рівень прибутковості (K_4 , K_5 , K_6), рівень покриття депозитами валових кредитів (K_{10}), частка недіючих кредитів (K_3) і рівень розвитку фондового ринку (K_{11}), рівень резервування (K_{18}).

Проаналізуємо динаміку рівня ліквідності та прибутковості банківської системи за період з 2006 р. по 2012 р., поквартальні дані. Треба зазначити, що протягом 2009 – 2011 рр. рівень прибутковості банківської системи був досить негативним (середнє значення дорівнює $-1,22\%$). Середня значення співвідношення лік-

відних активів до сукупних активів за даний період дорівнює 16,45%, у той час, коли у 2012 р. даний показник дорівнював 20,5%.

Слід зазначити, що головним інструментом регулювання ліквідності банку є обов'язкові резервні вимоги центрального банку. У вузькому значенні під обов'язковими резервами розуміють активи, які використовуються для забезпечення гарантованої ліквідності банків [1, с. 22]. Дія цього інструмента полягає у встановленні центральним банком нормативу резервування, у межах якого банки зобов'язані частину залучених коштів зберігати на рахунках у центральному банку.

товувати для оцінки стійкості банківської системи України на основі розрахунку інтегрального показника. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Буздалин А. В. Формула оптимальної ліквідності [Текст] / А. В. Буздалин // Банковское дело. – 2005. – № 3.
2. Купер Дж. Вероятностные методы анализа сигналов и систем [Текст] / Дж. Купер, К. Макгиллем. – М. : Мир, 1989. – 376 с.
3. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] : Постанова Правління

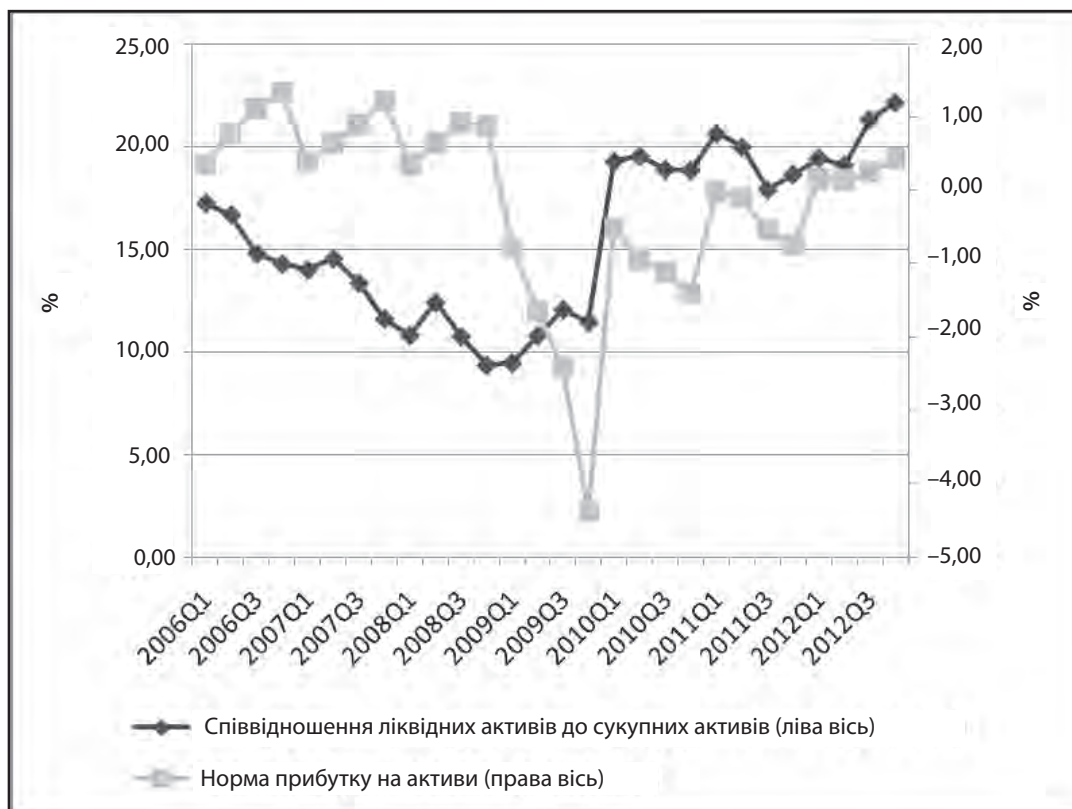

Рис. 5. Динаміка рівня ліквідності та прибутковості банківської системи за період 2006 – 2012 рр. (поквартальні дані)*

* Складено за даними [5].

Обов'язкові резервні вимоги насамперед пов'язані з показником грошової маси та ліквідності банків: у разі зниження норми обов'язкових резервних вимог відбувається збільшення вільних резервів у розпорядженні банків, тобто зростає їх вільна ліквідність й розширюються можливості банків щодо проведення активних операцій та виконання своїх зобов'язань. Підвищення норми обов'язкового резервування, навпаки, зменшує зазначені можливості та пропозицію грошей.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ми проаналізували та відібрали сукупність факторів, які суттєво впливають на стійкість банківської системи України.

За допомогою розробленої когнітивної моделі оцінили їх синергетичний вплив на стійкість банківської системи. Зазначену систему показників можна викорис-

ня НБУ від 28.08.2001 № 368 зі змінами та доповненнями. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>

4. Карчева Г. Основні проблеми розвитку банківської системи України в посткризовий період та шляхи їх вирішення [Текст] / Г. Карчева // Дісник НБУ. – 2010. – № 8 – С. 26 – 31.

5. Офіційний сайт статистичного вісника НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

6. Уразова С. А. Устойчивость банковской системы: теоретические и методологические аспекты / С. А. Уразова // Финансовые исследования. 2006. – № 12. – С. 26 – 32.

7. Фетисов Г. Г. Устойчивость банковской системы и методология ее оценки [Текст] / Г. Г. Фетисов. – М. : Экономика, 2003. – 497 с.

8. Четаев Н. Г. Устойчивость движения [Текст] / Н. Г. Четаев. – М. : Гостехиздат, 1955. – 145 с.

9. Хіміч Н. О. Управління ліквідністю комерційних банків України в умовах нестабільності фінансових ринків

[Текст] / Н. О. Хіміч // Регіональна економіка.- 2008. – № 3. – С. 76 – 83.

10. Ребрик Ю. С. Система антикризового управління в банку [Текст] / Ю. С. Ребрик // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: стабілізація та євроінтеграція : зб. наук. пр. – Львів, 2009. – Вип. 2 (76). – С. 204 – 210.

REFERENCES

Buzdalin, A. V. "Formula optimalnoy likvidnosti" [Formula of optimal liquidity]. *Bankovskoe delo*, no. 3. (2005).

Chetaev, N. G. *Ustoychivost dvizheniia* [Stability of motion]. Moscow: Gostekhizdat, 1955.

Fetisov, G. G. *Ustoychivost bankovskoy sistemy i metodologiya ee otsenki* [The stability of the banking system and the methodology of its evaluation]. Moscow: Ekonomika, 2003.

Karcheva, H. "Osnovni problemy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy v postkryzoviy period ta shliakhy ikh vyryshennia" [The main problems of the banking system of Ukraine in the post-crisis period and Solutions]. *Visnyk NBU*, no. 8-C (2010): 26-31.

Kuper, J., and Makgillem, K. *Veroiatnostnye metody analiza signalov i sistem* [Probabilistic methods for analysis of signals and systems]. Moscow: Mir, 1989.

Khymych, N. O. "Upravlinnia likvidnistiu komertsiiynkh bankiv Ukrainy v umovakh nestabilnosti finansovykh rynkiv" [Liquidity management of commercial banks in Ukraine in terms of instability of financial markets]. *Rehionalna ekonomika*, no. 3 (2008): 76-83.

[Instructions about the order of regulation of banks in Ukraine] (2001). <http://www.ligazakon.ua>

Ofitsiynyi sait statystychnoho visnyka NBU. <http://www.bank.gov.ua>

Rebryk, Yu. S. "Systema antykryzovoho upravlinnia v банку" [The system of crisis management in the bank]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Finansovy rynek Ukrainy: stabilizatsiia ta ievrointehratsiia*. Lviv, 2009. 204-210.

Urazova, S. A. "Ustoychivost bankovskoy sistemy: teoreticheskie i metodologicheskie aspekty" [The stability of the banking system: theoretical and methodological aspects]. *Finansovye issledovaniia*, no. 12 (2006): 26-3.

УДК 336.77

БЮРО КРЕДИТНИХ ІСТОРІЙ У СИСТЕМІ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ

КАМІНСЬКИЙ А. Б.

УДК 336.77

Камінський А. Б. Бюро кредитних історій у системі ризик-менеджменту споживчого кредитування

У статті досліджуються підходи до організації системи кредитного ризик-менеджменту в сегменті нецільового незабезпеченого кредитування. Проаналізовано взаємодію кредитора з бюро кредитних історій (БКИ) у цій системі. Досліджено дві моделі імплементації БКИ в систему ризик-менеджменту та здійснено аналіз їх переваг і недоліків.

Ключові слова: незабезпечені кредити, система кредитного ризик-менеджменту, бюро кредитних історій.

Рис.: 4. **Бібл.:** 6.

Камінський Андрій Борисович – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економічної кібернетики, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: akaminsky@univ.kiev.ua

УДК 336.77

Каминский А. Б. Бюро кредитных историй в системе риск-менеджмента потребительского кредитования

В статье исследуются подходы к организации системы кредитного риск-менеджмента в сегменте нецелевого необеспеченного кредитования. Проанализировано взаимодействие кредитора с бюро кредитных историй (БКИ) в этой системе. Исследованы две модели имплементации БКИ в систему риск-менеджмента и осуществлен анализ их преимуществ и недостатков.

Ключевые слова: необеспеченные кредиты, система кредитного риск-менеджмента, бюро кредитных историй.

Рис.: 4. **Библ.:** 6.

Каминский Андрей Борисович – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры экономической кибернетики, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: akaminsky@univ.kiev.ua

UDC 336.77

Kaminskiy A. B. Bureau of Credit Histories in the System of Risk Management of Consumer Credits

The article studies approaches to organisation of the system of credit risk management in the segment of non-target unsecured crediting. It analyses interrelation of the creditor with the bureau of credit histories (BCH) in this system. It studies two models of BCH implementation into the system of risk management and conducts analysis of their advantages and disadvantages.

Key words: unsecured credits, system of credit risk management, bureau of credit histories.

Pic.: 4. **Bibl.:** 6.

Kaminskiy Andrii B. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Economic Cybernetics, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: akaminsky@univ.kiev.ua

В останні десять років в Україні динамічно розвивається ринок споживчого кредитування. У докризовий період 2003 – 2008 рр. ринок зростає експоненційним темпом [1] і характеризувався вели-

кою мірою видачею іпотечних та автомобільних кредитів. При цьому значна частка кредитів видавалася у іноземній валюті. У період кризи переважна більшість кредиторів припинили споживче кредитування на укра-

[Текст] / Н. О. Хіміч // Регіональна економіка.- 2008. – № 3. – С. 76 – 83.

10. Ребрик Ю. С. Система антикризового управління в банку [Текст] / Ю. С. Ребрик // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: стабілізація та євроінтеграція : зб. наук. пр. – Львів, 2009. – Вип. 2 (76). – С. 204 – 210.

REFERENCES

Buzdalin, A. V. "Formula optimalnoy likvidnosti" [Formula of optimal liquidity]. *Bankovskoe delo*, no. 3. (2005).

Chetaev, N. G. *Ustoychivost dvizheniia* [Stability of motion]. Moscow: Gostekhizdat, 1955.

Fetisov, G. G. *Ustoychivost bankovskoy sistemy i metodologiya ee otsenki* [The stability of the banking system and the methodology of its evaluation]. Moscow: Ekonomika, 2003.

Karcheva, H. "Osnovni problemy rozvytku bankivskoi sistemy Ukrainy v postkryzoviy period ta shliakhy ikh vyryshennia" [The main problems of the banking system of Ukraine in the post-crisis period and Solutions]. *Visnyk NBU*, no. 8-C (2010): 26-31.

Kuper, J., and Makgillem, K. *Veroiatnostnye metody anali-za signalov i sistem* [Probabilistic methods for analysis of signals and systems]. Moscow: Mir, 1989.

Khymych, N. O. "Upravlinnia likvidnistiu komertsiiynkh bankiv Ukrainy v umovakh nestabilnosti finansovykh rynkiv" [Liquidity management of commercial banks in Ukraine in terms of instability of financial markets]. *Rehionalna ekonomika*, no. 3 (2008): 76-83.

[Instructions about the order of regulation of banks in Ukraine] (2001). <http://www.ligazakon.ua>

Ofitsiynyi sait statystychnoho visnyka NBU. <http://www.bank.gov.ua>

Rebryk, Yu. S. "Systema antykryzovoho upravlinnia v banku" [The system of crisis management in the bank]. *Sotsial-no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Finansovy rynek Ukrainy: stabilizatsiia ta ievrointehratsiia*. Lviv, 2009. 204-210.

Urazova, S. A. "Ustoychivost bankovskoy sistemy: teoreticheskie i metodologicheskie aspekty" [The stability of the banking system: theoretical and methodological aspects]. *Finansovye issledovaniia*, no. 12 (2006): 26-3.

УДК 336.77

БЮРО КРЕДИТНИХ ІСТОРІЙ У СИСТЕМІ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ

КАМІНСЬКИЙ А. Б.

УДК 336.77

Камінський А. Б. Бюро кредитних історій у системі ризик-менеджменту споживчого кредитування

У статті досліджуються підходи до організації системи кредитного ризик-менеджменту в сегменті нецільового незабезпеченого кредитування. Проаналізовано взаємодію кредитора з бюро кредитних історій (БКИ) у цій системі. Досліджено дві моделі імплементації БКИ в систему ризик-менеджменту та здійснено аналіз їх переваг і недоліків.

Ключові слова: незабезпечені кредити, система кредитного ризик-менеджменту, бюро кредитних історій.

Рис.: 4. **Бібл.:** 6.

Камінський Андрій Борисович – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економічної кібернетики, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: akaminsky@univ.kiev.ua

УДК 336.77

Каминский А. Б. Бюро кредитных историй в системе риск-менеджмента потребительского кредитования

В статье исследуются подходы к организации системы кредитного риск-менеджмента в сегменте нецелевого необеспеченного кредитования. Проанализировано взаимодействие кредитора с бюро кредитных историй (БКИ) в этой системе. Исследованы две модели имплементации БКИ в систему риск-менеджмента и осуществлен анализ их преимуществ и недостатков.

Ключевые слова: необеспеченные кредиты, система кредитного риск-менеджмента, бюро кредитных историй.

Рис.: 4. **Библ.:** 6.

Каминский Андрей Борисович – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры экономической кибернетики, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: akaminsky@univ.kiev.ua

UDC 336.77

Kaminskiy A. B. Bureau of Credit Histories in the System of Risk Management of Consumer Credits

The article studies approaches to organisation of the system of credit risk management in the segment of non-target unsecured crediting. It analyses interrelation of the creditor with the bureau of credit histories (BCH) in this system. It studies two models of BCH implementation into the system of risk management and conducts analysis of their advantages and disadvantages.

Key words: unsecured credits, system of credit risk management, bureau of credit histories.

Pic.: 4. **Bibl.:** 6.

Kaminskiy Andrii B. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Economic Cybernetics, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: akaminsky@univ.kiev.ua

В останні десять років в Україні динамічно розвивається ринок споживчого кредитування. У докризовий період 2003 – 2008 рр. ринок зростає експоненційним темпом [1] і характеризувався вели-

кою мірою видачею іпотечних та автомобільних кредитів. При цьому значна частка кредитів видавалася у іноземній валюті. У період кризи переважна більшість кредиторів припинили споживче кредитування на укра-

їнському ринку. Але з 2009 р. розпочалося відновлення, та у 2011 – 2012 рр. споживче кредитування вийшло на новий рівень.

Відмінною рисою споживчого кредитування в період з 2011 р. є фокус на сегменті нецільових незабезпечених кредитів. До таких кредитів відносяться кредити з періодичними платежами, кредитні картки, експрес-кредити в магазинах.

Причинами зсуву уваги кредиторів у вказаний сегмент виступають:

- ✦ високий попит населення на такі кредити;
- ✦ короткострокова і високовартісна ресурсна база у кредиторів;
- ✦ висока доходність кредитів такого виду;
- ✦ відносно коротких термін кредитування;
- ✦ відсутність інших ніш кредитування на українському ринку.

Розглянемо коротко кожен із зазначених факторів. В Україні зберігається стійкий попит на споживчі кредити, які дають можливість забезпечити купівлю товарів довгострокового користування, здійснити ремонт, отримати кошти на лікування чи оплату навчання тощо. Також дані кредити (у першу чергу, кредитні картки) дають можливість нівелювати проблему відсутності грошей між зарплатними надходженнями. Середній розмір нецільових незабезпечених кредитів склав у 2012 р. 5-6 тис. грн¹, що є реальним для погашення протягом року при наявному рівні середньомісячної заробітної плати в Україні – 3377 грн (за даними грудня 2012 р.) [2]. Зрозуміло, що попит спостерігається і на інші типи кредитів – іпотеку та автокредити, але рівень доходів населення та відсутність у банків значних обсягів довгострокових кредитних ресурсів у даний період не дозволяє нарощувати кредитування у цих сегментах.

Ресурсна база кредитування у банків зараз характеризується високою вартістю та короткостроковістю. Відсутність «дешевих» грошей на фінансових ринках для українських банків змушує їх використовувати в першу чергу депозитний ресурс. Але при цьому проблемами виступають висока відсоткова ставка, яка сягає 25% та вище, короткі терміни депозитів та тяжіння населення до зберігання коштів у іноземній валюті. Це дозволяє трансформувати депозитні заощадження тільки у вказаний сегмент споживчого кредитування.

Саме даний сегмент має високу дохідність, яка покриває як вартість ресурсів, так і ризик незабезпеченого кредитування. За статистичними даними індексу КредитМаркет (індикатор, який відбиває середню ефективну ставку за основними видами кредитів для фізичних осіб), ефективна ставка за річними кредитами на придбання товарів складала у січні 2013 р. 124,33%, а за кредитними картками – 70,07% [3]. Отримати таку дохідність в інших сегментах кредитного ринку (кредити юридичним особам, іпотека тощо) неможливо.

Короткостроковий період кредитування може забезпечити за термінами баланс активів (кредитів) і зобов'язань (у першу чергу депозитів населення). Нецільові незабезпечені кредити мають середній термін у

¹ Дані Міжнародного бюро кредитних історій.

межах 1-2 роки, тоді як іпотечні кредити мають терміни 10 – 20 років, а автомобільні кредити – 5 – 7 років.

Інші сегменти кредитування в поточний період в Україні мають обмежений потенціал для нарощування. Так, кредитування юридичних осіб обмежено рецесією в економіці (та навіть спадом у промисловості в останні два квартали 2012 р.), що обмежує можливості вести прибутковий бізнес за допомогою залучення кредитних ресурсів за наявними відсотковими ставками. Це саме відноситься і до сегмента кредитування малого і середнього бізнесу. Іпотека та автокредитування обмежені через зазначені вище причини. Як наслідок, ринок нецільових незабезпечених кредитів на купівлю товарів в Україні зростає – обсяги нових таких кредитів у 2012 р. склали 21,2 млрд грн. Загальна величина кредитів фізичним особам у банківській системі України складає 133,6 млрд грн – 11,9% сукупної величини активів банків.

Розвиток кредитування в сегменті незабезпечених споживчих кредитів в окреслених вище умовах потребує розбудови та модифікації систем кредитного ризик-менеджменту. До фінансової кризи системам кредитного ризик-менеджменту в Україні не приділялося належної уваги. Ринок зростає, і збитки покривалися за рахунок доходів від нарощування кредитування. Окрім того, впровадження іноземними банками систем ризик-менеджменту із материнських компаній не супроводжувалося їх адаптацією до української специфіки. А саме, скорингові моделі не коригувалися щодо значимості факторів саме на українському ринку. Оцінка доходів не була досконалою через наявність у позичальників «тіньових» доходів, які складні в оцінці. Інститут бюро кредитних історій, розвинений в західних країнах, до фінансової кризи тільки зароджувався в Україні.

При цьому, слід зазначити, що і сам інструментарій ризик-менеджменту за період після кризи змінився. Усе це дає можливості для нових рішень у сфері організації ризик-менеджменту.

Які потреби ризик-менеджменту в аспекті нецільового незабезпеченого кредитування та які нові можливості інструментарію для його організації?

У першу чергу, слід відзначити необхідність швидкого автоматизованого розгляду кредитних заявок. Сегмент незабезпечених кредитів потребує швидкого розгляду заявок через велику конкуренцію та неможливість довготривалої ручної верифікації та оцінки кредитоспроможності позичальника, що допустимо для кредитів на купівлю автомобілів та іпотечних кредитів. При довготривалому процесі позичальник звертається до конкурентів, а при неавтоматизованому процесі непропорційно великими стають витрати праці співробітників банку на одного позичальника.

По-друге, на поточний момент суттєво наповнилися бази даних бюро кредитних історій, що значно розширило інструментарій ризик-менеджменту в усіх складових ризик-менеджменту: верифікації позичальників, оцінки кредитоспроможності, моніторингу, стягнення простроченої заборгованості.

У даній статті увага фокусується на підходах до імплементації бюро кредитних історій в систему кре-

дитного ризик-менеджменту в сегменті нецільового незабезпеченого кредитування.

Бюро кредитних історій (БКІ) – важливий інфраструктурний інститут сучасних кредитних ринків, який виконує важливу функцію зниження ризику асиметрії інформації у кредитних відносинах. Вперше інститути обміну кредитною інформацією з'явилися на ринку споживчого кредитування у ХІХ столітті в країнах Західної Європи: в Австрії (1860 р.), Швеції (1890 р.), Фінляндії (1890 р.). На сьогодні на кредитних ринках практично всіх країн функціонують бюро кредитних історій. Генезис даного інституту можна знайти в роботах [4, 5].

В Україні інститут БКІ розвивається з 2005 р. після прийняття Закону України «Про організацію формування та обігу кредитних історій». Закон визначає, що бюро кредитних історій – юридична особа, виключною діяльністю якої є збір, зберігання, використання інформації, яка складає кредитну історію [6]. Коли фізична чи юридична особа отримує кредит, інформація про це заноситься в БКІ. У кредитній історії відбивається ідентифікаційна інформація, інформація про отримані кредити, платіжна дисципліна тощо.

У світовій практиці існує декілька форм інституціональної організації БКІ. Існують ринки, де держава бере участь в їх організації, існують ринки БКІ, організовані як конкурентні ринки приватних інституцій. Існують ринки, де передача в бюро є обов'язковою, а існують – де необов'язковою.

На сьогодні в Україні сформувалася олігополістична модель ринку БКІ. Хоча в єдиному реєстрі бюро кредитних історій Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг станом на 01.11.2012 р. представлено сім бюро, великим обсягом даних володіють три бюро²:

- ★ Українське бюро кредитних історій (близько 29 млн кредитних історій);
- ★ Міжнародне бюро кредитних історій (близько 10 млн кредитних історій);
- ★ Перше Всеукраїнське бюро кредитних історій (близько 7,5 млн кредитних історій)

Усі вони містять дані, які не перетинаються повною мірою. Але разом вони покривають близько 95% вхідного потоку позичальників. Тобто, інформацію про 95% позичальників, які зверталися за кредитами протягом 2012 р., можна знайти принаймні в одному бюро.

У результаті зростання інформаційної значущості бюро кредитних історій актуальним стає питання про спосіб імплементації взаємодії кредитора з бюро в загальну систему ризик-менеджменту. А також про взаємодію з іншими структурними елементами ризик-менеджменту.

Аналіз даного питання породжує моделювання взаємодії з декількома бюро. Враховуючи той факт, що на українському ринку представлено три великі бюро (інформація у яких не перетинається великою мірою), обходити співпрацю хоча б з одним бюро не є доцільним. Разом з тим, запит зразу у три бюро може бути високовартісним.

² Дані із Веб-сайтів бюро.

Можна виокремити дві основні моделі організації взаємодії кредитора та бюро кредитних історій на українському ринку: модель послідовних запитів і модель паралельних запитів. Модель послідовних запитів в бюро представлена на рис. 1, а модель паралельних запитів – на рис. 2.

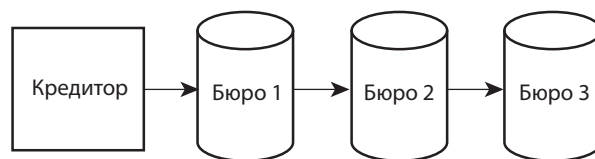

Рис.1. Модель послідовних запитів в бюро

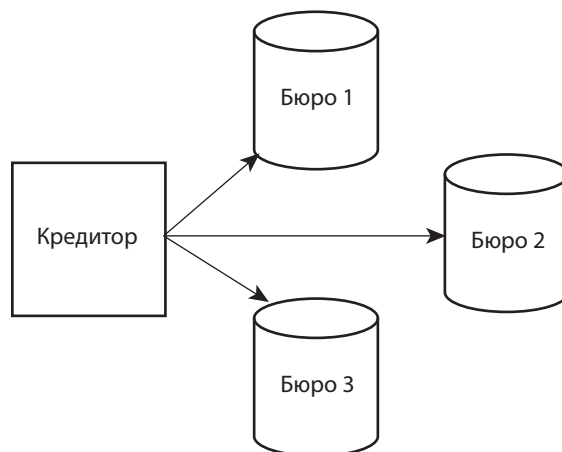

Рис.2. Модель паралельних запитів в бюро

Перевагою першої моделі є зменшення витрат ризик-менеджменту на бюро. Тому що у випадку негативної кредитної історії в бюро, до якого здійснюється запит першим, не має потреби робити запити в інші бюро. Недоліком є можливість отримання фрагментарної кредитної історії, що не дає можливість оцінити ризик позичальника в цілому.

Перевагою другої моделі є цілісне бачення всієї кредитної історії, що дає можливість прийняти більш виважене кредитне рішення щодо позичальника враховуючи не тільки негативні аспекти кредитної історії, а і позитивні.

Розглянемо моделі організації системи кредитного ризик-менеджменту в контексті взаємодії запитів бюро та інших складових ризик-менеджменту, зокрема, «чорних списків», аплікаційного скорингу та оцінки доходу.

На наш погляд, можна виокремити дві основні моделі ризик-менеджменту, зображені на рис. 3.

Перша модель передбачає початкову перевірку позичальника, що звернувся до кредитора, за внутрішніми «чорними» списками та застосування інших процедур ідентифікації та верифікації позичальника. Певний відсоток (10 – 15%) відсіюється з вхідного потоку на цьому етапі. Інші піддаються процедурі скорингування та перевірки платоспроможності. Тут відсіюється певна кількість (10 – 20%). У результаті перших двох етапів залишається від вхідного потоку 60 – 80% позичальників, за якими здійснюється запит до бюро. На основі інформації з бюро відтинається частка позичальників з негатив-

ною кредитною історією (приблизно 30%). Залишається 42 – 57% позичальників, яким затверджується видача кредиту. У термінах скорингової методології можна графічно проілюструвати процес оцінки позичальника в межах даної моделі (рис. 4).

За «чорними» списками відсікається область А на графіку. На етапі скорингової оцінки відмовляють позичальникам, у яких скоринговий бал нижче точки відтинання – область В. Нарешті на третьому етапі відмовляється позичальникам на основі інформації з БКІ, що зображено на рис. 4 як область С. Зона виданих кредитів являє собою область D.

При використанні кредитором другої моделі імплементації БКІ в систему ризик-менеджменту спочатку здійснюється перевірка в БКІ (відтинається область, аналогічна області С, потім здійснюється перевірка за «чорними» списками (область А) і, нарешті, відсікаються клієнти за скорингом (область В).

Розглянемо переваги кожної з моделей.

Перша модель має перевагу в тому, що витрати на її функціонування є меншими – запити до БКІ здійснюються тільки для тих клієнтів, які пройшли Етапи 1 та 2.

Враховуючи відхилення заяв на перших етапах в обсягах 20 – 40%, то витрати на БКІ знижуються в такому обсязі. Наприклад, для банку, який має на місяць вхідний потік 20000 клієнтів, економія витрат при ціні запита до БКІ в 3 грн буде складати 24000 грн на місяць. Недоліком даної моделі є витрати часу банківського персоналу на перші два етапи для клієнтів з негативною кредитною історією. Так, якщо на кожного позичальника витрачається приблизно 1 година протягом двох перших етапів, а потім 30% з них відхиляється за негативною інформацією з БКІ, то зайві витрати можуть сягати до 3600 годин на місяць.

Друга модель навпаки, дозволяє зекономити час на розгляді заяв. Зробивши запит за ІПН клієнта, можна не витрачати час на нього та перейти до наступного клієнта. Операційна ефективність при цьому збільшується, але витрати на БКІ також більші.

На наш погляд, перша модель може бути використана у випадках незначного потоку клієнтів до кредитора, а друга при великій кількості клієнтів (зокрема, при експрес кредитуванні та кредитах в магазинах). Для вибору моделі необхідно порівнювати витрати на бюро та вартість часу на обробку заяв на Етапах 1 та 2 першої моделі.

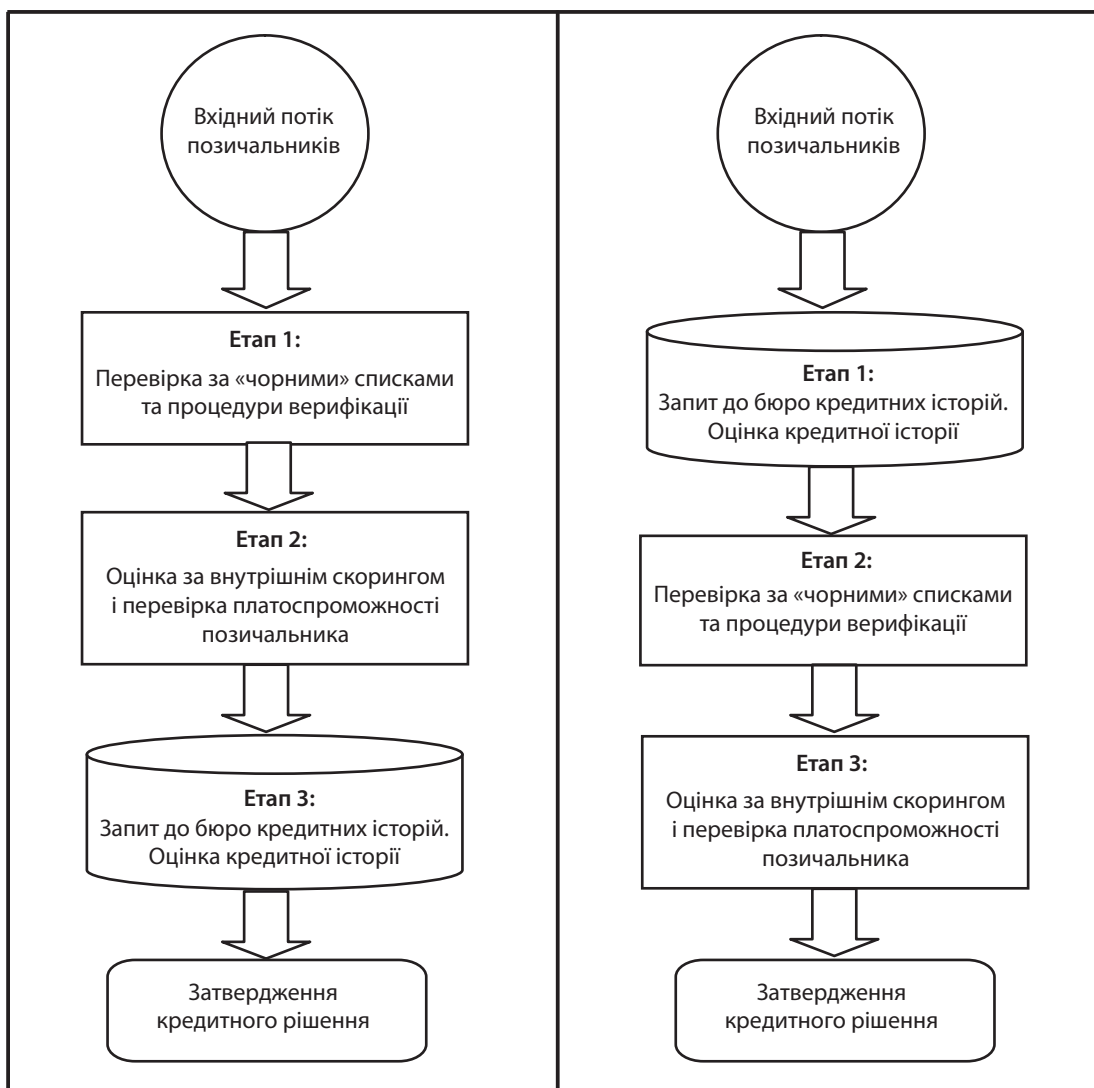

Рис. 3. Моделі імплементації бюро кредитних історій у систему кредитного ризик-менеджменту

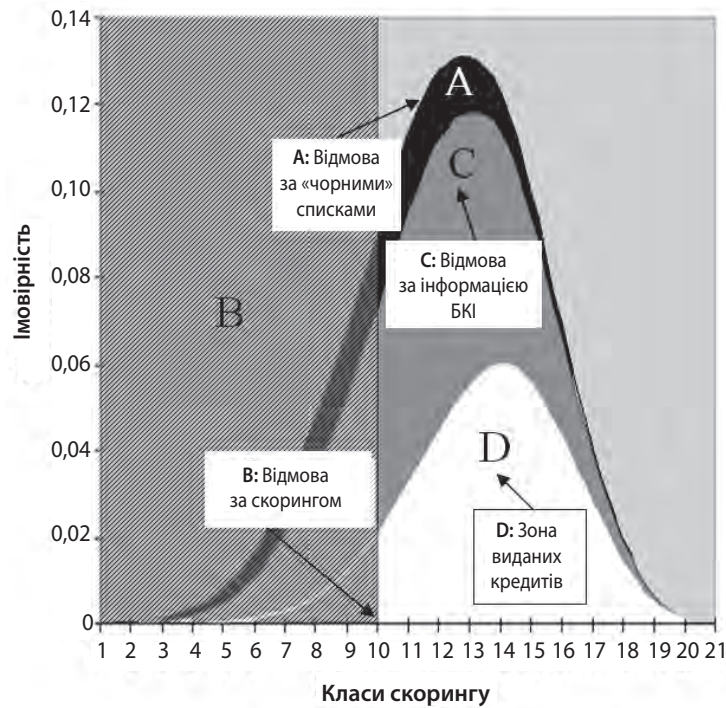

Рис. 4. Графічна ілюстрація етапів розгляду аплікаційної заявки позичальників

У даній статі розглянуто дві концептуальні схеми імплементації бюро кредитних історій в системи кредитного ризик менеджменту. Актуальним є подальший аналіз можливостей бюро кредитних історій на всіх етапах кредитного циклу взаємовідносин з позичальником – від аплікаційної стадії до стадії стягнення заборгованості. Інформаційне наповнення баз даних БКІ в Україні на сьогоднішньому етапі дозволяє запропонувати нові ефективні рішення, що може бути предметом подальших досліджень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Каминский А. Б. Бум розничного кредитования: последствия для украинской банковской системы / А. Б. Каминский // БанкирЪ – 2007. – № 2 (21). – С. 30 – 31.
2. Державна служба статистики України. Соціально-економічний розвиток України за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/so_ek_r_u/soekru_u/soekru_12_12.zip
3. Украинский индекс эффективных процентных ставок по потребительским кредитам для физических лиц [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://index.kreditmarket.ua/>
4. Волганин А. Кредитное бюро: история вопроса / А. Волганин // Аналитический банковский журнал. – 2006. – № 2. – С. 45 – 48.
5. Невмержицький Є. Історія та сучасний стан бюро кредитних історій / Є. Невмержицький // Вісник НБУ. – 2009. – № 8. – С. 32 – 50.
6. Закон України «Про організацію формування та обігу кредитних історій».

REFERENCES

- “Cotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy za 2012 rik” [Socio-economic development of Ukraine for 2012]. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/so_ek_r_u/soekru_u/soekru_12_12.zip
- Kaminskiy, A. B. “Bum roznychnoho kredytoyvaniya: posledstviya dlia ukraynskoi bankovskoi systemy” [Booming Retail Lending: Implications for the Ukrainian banking system]. *Bankyr*, no. 2(21) (2007): 30-3.
- [Law of Ukraine "On the Organization of the formation and circulation of credit histories"].
- Nevmerzhytskyi, Ie. “Istoriia ta suchasnyi stan biuro kredytnykh istorii” [History and current state of the credit bureaus]. *Visnyk NBU*, no. 8 (2009): 32-50.
- “Ukrainskiy indeks effektivnykh protsentnykh stavok po potrebitelskim kreditam dlia fizicheskikh lits.” [Ukrainian index of effective interest rates on consumer loans to individuals]. <http://index.kreditmarket.ua/>
- Volganin, A. “Kreditnoe biuro: istoriia voprosa” [Credit Bureau: The Background]. *Analitycheskiy bankovskiy zhurnal*, no. 2 (2006): 45-48.

МЕТОДЫ ВЫБОРА ДИАГНОСТИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ГУРЬЯНОВА Л. С., НЕПОМНЯЩИЙ В. В.

УДК 334.64

Гурьянова Л. С., Непомнящий В. В. Методы выбора диагностических показателей финансовой безопасности

В статье приведены основные подходы к обоснованию информационного пространства признаков финансовой безопасности (ФБ). Рассмотрен алгоритм анализа данных методом канонических корреляций, который дает возможность повысить качество информационной модели ФБ за счет одновременного анализа множества выходных показателей и большого числа определяющих факторов, их ранжирования на основе анализа структуры канонических переменных.

Ключевые слова: финансовая безопасность, индикатор, информационное пространство, методы моделирования, канонический анализ.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Библ.:** 8.

Гурьянова Лидия Семеновна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: g_lika@list.ru

Непомнящий Вячеслав Владимирович – аспирант, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: ra_bdm@mail.ru

УДК 334.64

UDC 334.64

Гур'янова Л. С., Непомнящий В. В. Методи вибору діагностичних показників фінансової безпеки

У статті наведено основні підходи до обґрунтування інформаційного простору ознак фінансової безпеки (ФБ). Розглянуто алгоритм аналізу даних методом канонічних кореляцій, який дає можливість підвищити якість інформаційної моделі ФБ за рахунок одночасного аналізу безлічі вихідних показників і великої кількості визначальних факторів, їх ранжирования на основі аналізу структури канонічних змінних.

Ключові слова: фінансова безпека, індикатор, інформаційний простір, методи моделювання, канонічний аналіз.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 8.

Гур'янова Лідія Семеновна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: g_lika@list.ru

Непомнящий Вячеслав Володимирович – аспірант, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: ra_bdm@mail.ru

Guryanova L. S., Nepomnyashchiy V. V. Methods of Selection of Diagnostic Indicators of Financial Security

The article provides main approaches to justification of information environment of signs of financial security. It considers the algorithm of analysis of data using the method of canonical correlations, which gives an opportunity to increase the quality of the information model of financial security by means of simultaneous analysis of a set of output indicators and a bigger number of determining factors, their ranging on the basis of analysis of the structure of canonical variables.

Key words: financial security, indicator, information environment, modelling methods, canonical analysis.

Pic.: 2. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 8.

Guryanova Lidiya S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: g_lika@list.ru

Nepomnyashchiy Vyacheslav V. – Postgraduate Student, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: ra_bdm@mail.ru

В условиях усиления глобализационных процессов правительства стран в своей деятельности отводят все более важное место вопросам национальной безопасности государств. Речь идет о государствах, стремящихся нивелировать негативные последствия локально возникающих кризисов, которые в силу развития интеграционных связей и отсутствия международных институтов, предупреждающих их резонансное взаимодействие, приобретают глобальный характер. Примером является финансово-экономический кризис 2007 года, отголоски которого еще четко различимы в мировой экономике в целом и в диалоге лидеров стран большой восьмерки в частности. Несмотря на то, что источником данного кризиса являются американские инвестиционно-финансовые корпораций, его последствия затронули практически все сферы национальных и мировой экономик. Этот факт красноречиво указывает на достаточно сильное влияние финансовой безопасности на экономическую и национальную безопасность государства.

Проблема обеспечения финансовой безопасности достаточно широко рассмотрена в научной экономической литературе. Исследованием категориального базиса механизмов системы экономической и финансовой безопасности занимались такие украинские ученые, как О. Барановский, М. Ермошенко, Г. Пастернак-Таранушенко и другие. Среди российских авторов следует отметить работу В. Сенчагова, в которой рассматриваются теоретико-методологические аспекты экономической безопасности и ее составляющих. Прикладными вопросами моделирования систем экономической и финансовой безопасности на уровне предприятия, региона, государства, успешно занимаются такие украинские ученые, как В. Гец, Т. Клебанова, Ю. Лысенко, Р. Руденский, А. Черняк. Однако, несмотря на достаточно большое количество работ, затрагивающих различные уровни иерархии и функциональные сферы управления финансовой безопасностью, ряд аспектов проблемы, связанных с мониторингом финансовой безопасности,

моделированием и прогнозированием уровня финансовой безопасности, остаются актуальными.

Следует отметить, что финансовая безопасность государства (ФБГ) рассматривается как сложная динамическая система, обеспечивающая устойчивое функционирование и развитие финансовой сферы экономики с помощью своевременной мобилизации и наиболее рационального использования ресурсов в условиях действия внешних и внутренних угроз [1]. В условиях роста уровня неопределенности среды управление ФБГ должно базироваться на антисипативном подходе [2]. То есть система должна быть ориентирована не только на быстрое реагирование на изменения, которые уже состоялись в реальности, но и формирование реакций на основе стохастической, вероятностной информации, полученной из прогнозов, сценарного прогнозирования, «опережающего» действительность. Поэтому работа механизма обеспечения ФБГ базируется на непрерывном комплексном мониторинге экономической информации по основным показателям (индикаторам) финансово-экономического состояния страны. Ввиду значительного количества показателей, характеризующих ФБГ, множественности их характеристик, все возрастающего объема данных в динамике, необходимого для качественного анализа, возникает задача отбора показателей, позволяющих осуществить системную диагностику состояния ФБГ.

На практике используются различные методики формирования информационного пространства признаков (ИПП) ФБГ. Правительство Украины, например, формирует данное информационное пространство с помощью экспертных методов. Причем, по существующей методике, ИПП может быть пересмотрено экспертами не чаще чем раз в два года [3].

Международный валютный фонд использует ряд устоявшихся финансовых индикаторов, по которым делает прогноз на основе фундаментального и технического анализа, а затем такой прогноз сопоставляется с фактом [4].

Современными учеными предпринят ряд успешных попыток использовать статистический инструментарий для математического подтверждения информативности выбранного пространства индикаторов в системе ФБГ. В частности, используется непараметрическая статистика, когда исследования основываются на рангах имеющихся переменных. Множественная регрессия применяется для оценки зависимости между переменной отклика и множеством предикторов. Методы многомерного анализа (кластерный анализ, дискриминантный анализ, дисперсионный анализ, деревья классификаций) применяются для определения взаимосвязи с категориальными переменными, отражающими классы состояний ФБГ.

Эффективным инструментом обоснования информационного пространства признаков ФБГ является метод канонических корреляций. Преимущество данного метода состоит в том, что он дает возможность анализировать взаимосвязь нескольких выходных по-

казателей и большого числа определяющих факторов. Данное свойство является важным при обосновании системы показателей ФБГ, так как следующий уровень иерархии – экономическая безопасность – характеризуется целым спектром индикаторов: ВВП, объем инвестиций, удельный вес обрабатывающей промышленности в промышленном производстве, уровень безработицы, удельный вес новых видов продукции, разрыв между доходами и т. д. [1, 5]. Традиционно применяемые в этих условиях методы корреляционно-регрессионного анализа на основе одного из обобщающих показателей экономической безопасности приводят к потере значимой информации, позволяющей отслеживать сбалансированность развития экономической системы.

Алгоритм анализа данных методом канонических корреляций приведен на *рис. 1* [6, 7].

Исследуя зависимость между двумя множествами переменных, канонический анализ позволяет определить наличие двусторонней зависимости между взвешенными суммами их значений, т.е. линейными комбинациями или каноническими переменными.

Необходимо оговорить ряд существенных ограничений, без выполнения которых канонический анализ приводит к некорректным результатам. Во-первых, значения всех переменных должны отвечать нормальному закону распределения. Вторым условием является требование к минимальному объему выборки. Обосновано, что размеры выборки должны включать не менее 50 наблюдений. Третьим существенным моментом является наличие выбросов в выборке. В общем случае, чем меньше наблюдений содержит выборка, тем сильнее влияние единичных выбросов на коэффициенты корреляции и, как следствие, результаты канонического анализа. Последним моментом, важным для вычислений канонических корреляций, является запрет на полную избыточность переменных каждого множества переменных. Матрица коэффициентов корреляций в такой ситуации оказывается плохо обусловленной, что не позволяет произвести необходимые математические вычисления.

Информационной базой исследования являются статистические данные показателей экономической и финансовой безопасности за последние пять лет в помесячном разрезе (61 наблюдение). Исходное информационное пространство признаков включало следующие показатели:

- ✦ множество выходных показателей (индикаторы экономической безопасности) – валовой внутренний продукт, объем инвестиций в основной капитал, обменный курс НБУ;
- ✦ множество определяющих факторов (индикаторы таких структурных составляющих финансовой безопасности как долговая безопасность, валютная безопасность, инфляционная безопасность, денежно-кредитная безопасность) – внешний государственный долг, валютные резервы НБУ, индекс инфляции, ставка рефинансирования НБУ, денежный агрегат М3 [1, 5, 8].

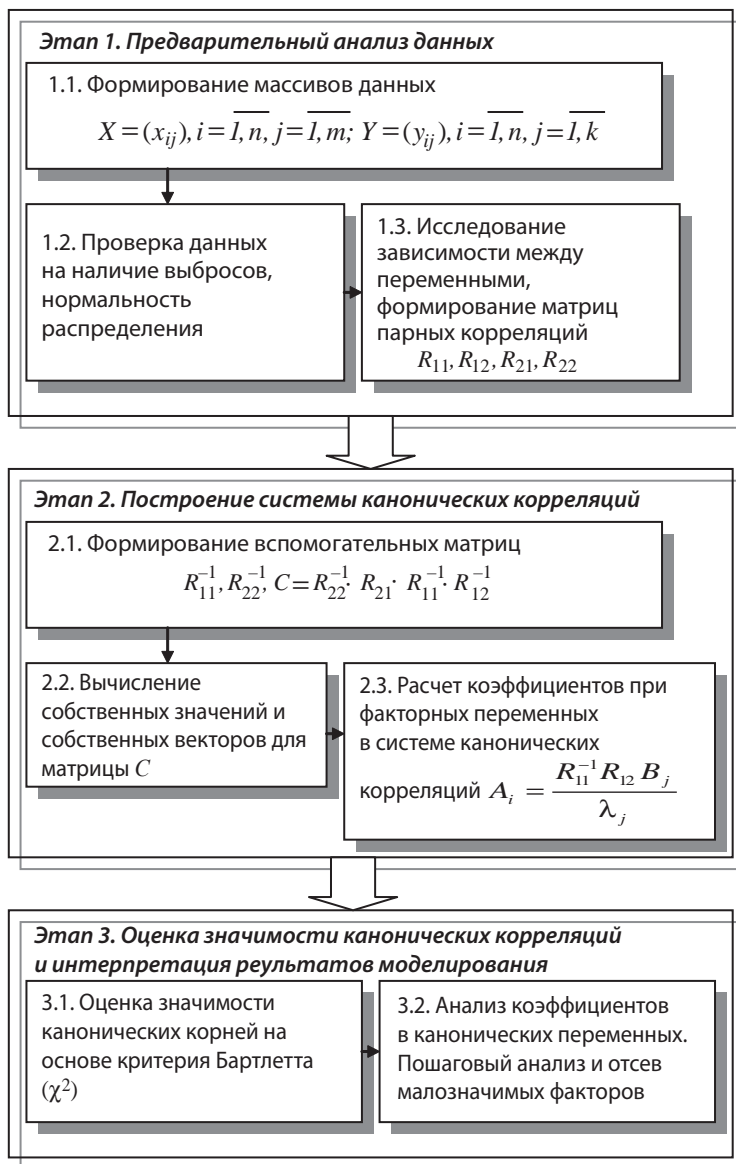

Рис. 1. Алгоритм анализа данных методом канонических корреляций

В ходе анализа получено значение коэффициента канонической корреляции R, равное 0.996. Так как величина коэффициента канонической корреляции близка к единице, значит связь между полученными линейными комбинациями исходных переменных тесная, т.е. на показатели экономической безопасности оказывают существенное влияние выбранные факторы: индикаторы долговой, валютной, инфляционной, денежно-кредитной безопасности. Однако не исключена возможность подобрать другой по количеству и по составу набор факторов, который будет иметь тесную связь с

Следует отметить, что для формирования обобщающих результатов необходимо провести анализ других массивов выборочных данных с целью исследования возможных изменений структуры канонических переменных.

Таким образом, метод канонических корреляций открывает достаточно широкие возможности для повышения качества информационной модели финансовой безопасности за счет одновременного анализа множества выходных показателей и большого числа определяющих факторов, их ранжирования на основе анализа структуры канонических переменных.

Таблица 1

Оценка статистической значимости канонических корреляций

Корень удаленный	Коэффициент канонической корреляции R	R ²	Значение критерия χ^2	Степень свободы	Уровень значимости
0	0,995641	0,991300	382,4778	15	0,000000
1	0,935493	0,875147	119,1596	8	0,000000
2	0,253471	0,064248	3,6854	3	0,297514

показателями экономической безопасности. Результаты оценки статистической значимости канонических корреляций приведены в табл. 1.

Поскольку расчетное значение χ^2 -критерия больше табличного значения при выбранном уровне значимости, то можно утверждать, что первые два коэффициента канонической корреляции значимо отличаются от 0. Таким образом, далее необходимо рассматривать два канонических корня. Нагрузки канонических факторов приведены в табл. 2.

Полученная таблица показывает, что в первой паре канонических переменных высокие нагрузки имеют такие факторы, как внешний государственный долг, валютные резервы НБУ, денежный агрегат МЗ. Это свидетельствует о том, что именно данные факторы в наибольшей степени объясняют индикаторы результирующего множества. Аналогично во втором множестве все переменные имеют высокие нагрузки. Во второй паре канонических переменных наиболее высокие нагрузки характерны для определяющего показателя – резервы НБУ и выходных показателей – ВВП и обменный курс НБУ. Темпы инфляции, наряду с учетной ставкой НБУ, имеют незначимые нагрузки и в первой и во второй паре канонических переменных. Аналогичный результат получен при анализе коэффициентов в канонических переменных (табл. 3).

Анализ диаграммы рассеяния, построенной по каноническим переменным обоих множеств (рис. 2), позволяет сделать вывод об отсутствии выраженных выбросов, что подтверждает обоснованность полученных выше результатов.

Таблиця 2

Нагрузки канонических факторов

Название показателя	Множество	Корень 1	Корень 2	Корень 3
Внешний долг	Фактор	-0,932261	-0,296073	0,005193
Резервы НБУ	Фактор	-0,534961	-0,823155	0,100480
Темпы инфляции	Фактор	0,106711	-0,211655	0,425978
Ставка рефинансирования НБУ	Фактор	-0,223648	-0,039601	0,019414
Денежный агрегат МЗ	Фактор	-0,930477	-0,120324	0,297846
ВВП	Результат	-0,853273	-0,471532	0,222672
Обменный курс НБУ	Результат	-0,915141	0,395909	0,075984
Инвестиции в основной капитал	Результат	-0,993394	-0,107841	-0,039213

Таблиця 3

Значения коэффициентов в канонических переменных

Название показателя	Множество	Корень 1	Корень 2	Корень 3
Внешний долг	Фактор	-1,20236	0,54784	-2,67456
Резервы НБУ	Фактор	0,44278	-1,49356	0,45007
Темпы инфляции	Фактор	0,01963	0,12891	0,56555
Ставка рефинансирования НБУ	Фактор	0,19474	0,08361	0,24206
Денежный агрегат МЗ	Фактор	-0,16918	0,30449	2,42761
ВВП	Результат	-0,043551	-0,661644	2,92293
Обменный курс НБУ	Результат	-0,252516	1,512961	2,23623
Инвестиции в основной капитал	Результат	-0,736617	-0,825461	-4,57071

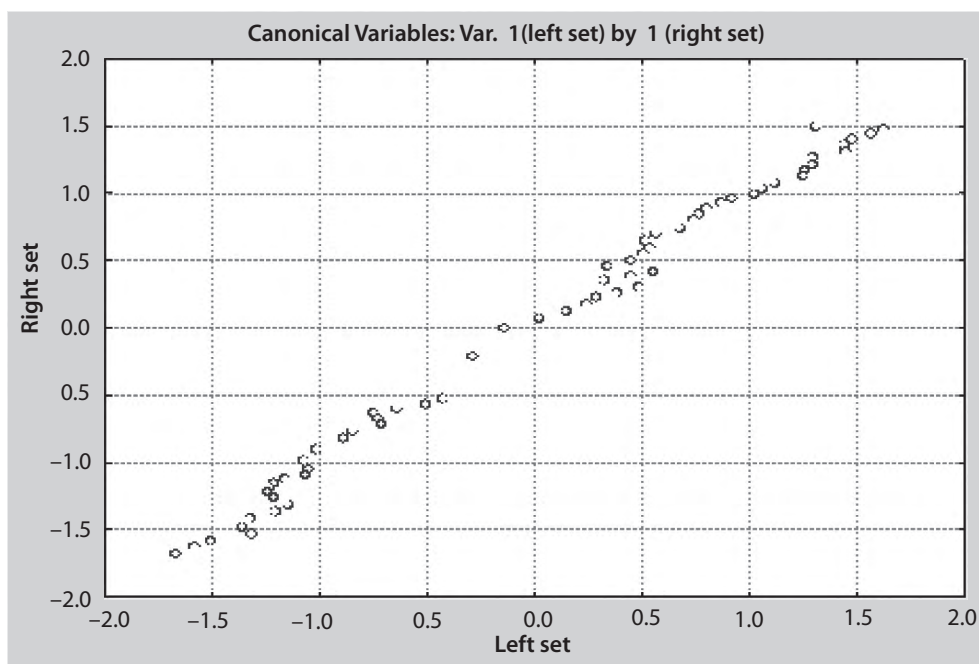

Рис. 2. Диаграмма рассеяния канонических переменных

ЛИТЕРАТУРА

1. Моделирование экономической безопасности: государство, регион, предприятие / [В. М. Геєць, Т. С. Клебанова, О. И. Черняк и др.] / Под ред. В. М. Гейця. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 239 с.

2. Руденський Р. А. Модели антисипативного управление сложными экономическими системами : автореф.

дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.00.11 – математические методы, модели и информационные технологии в экономике / Р. А. Руденський. – Донецк, 2009. – 40 с.

3. Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60 «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України відповідно до Положення про Міністерство економіки України, затвердженого Указом Президента України від 23.10.2000 р.»

4. Etudes economiques et financieres. Perspectives de l'economie mondiale. Octobre 2012. Fonds monetaire international. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.imf.org/external/french/index.htm>

5. Экономическая безопасность России. Общий курс / Под ред. академика РАН В. К. Сенчагова. – Москва : Дело, 2005 – 896 с.

6. Сергиенко Е. А. Модели канонического корреляционного анализа в формировании репрезентативной системы показателей регионального развития / Е. А. Сергиенко, О. С. Огуреева [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/13_EISN_2012/Economics/8_109601.doc.htm

7. Многомерный статистический анализ в экономике / Под ред. проф. В. Н. Тамашевича. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 1999. – 598 с.

8. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні. Методологія оцінки і механізм забезпечення : монографія / О. І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2004. – 759 с.

REFERENCES

Baranovskyi, O. I. *Finansova bezpeka v Ukraini. Metodolohiia otsinky i mekhanizm zabezpechennia* [Financial Security in Ukraine. Assessment methodology and mechanism for providing]. Kyiv: KNTEU, 2004.

"Etudes economiques et financieres. Perspectives de l'economie mondiale". Fonds monetaire international. <http://www.imf.org/external/french/index.htm>

Ekonomicheskaiia bezopasnost Rossii [The economic security of Russia]. Moscow: Delo, 2005.

Heiets, V. M., Klebanova, T. S., and Cherniak, O. Y. *Modelyrovanye ekonomicheskoi bezopasnosti: hosudarstvo, rehyon, predpriyatie* [Simulation of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv: Inzhek, 2006.

[Order of the Ministry of economy of Ukraine dated 02.03.2007, # 60 "On approval of methods for the calculation of the level of economic security of Ukraine in accordance with the provisions of the Ministry of economy of Ukraine, approved by the Decree of the President of Ukraine on 23.10.2000."] (2007).

Mnogomernyy statisticheskiy analiz v ekonomike [Multivariate Statistical Analysis in Economics]. Moscow: YUNITI – DANA, 1999.

Rudenskiy, R. A. "Modeli antisipativnogo upravlenie slozhnyimi ekonomicheskimi sistemami" [Models anticipative management of complex economic systems]. *avtoref. dis. na poluchenie nauk. stepeni doktora ekon. nauk.: spets. 08.00. 11.*, 2009.

Sergienko, E. A., and Ogureeva, O. S. "Modeli kanonicheskogo korreliatsionnogo analiza v formirovanii reprezentativnoy sistemy pokazately regionalnogo razvitiia" [Models of the canonical correlation analysis in the formation of a representative system of indicators of regional development]. http://www.rusnauka.com/13_EISN_2012/Economics/8_109601.doc.htm

УДК 336.711.65

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА МЕТИ ФІНАНСОВОГО НАГЛЯДУ

КРЕМЕНЬ В. М.

УДК 336.711.65

Кремень В. М. Науково-методичні підходи до визначення сутності та мети фінансового нагляду

У статті проаналізовано існуючі у міжнародній та вітчизняній фінансовій науці і практиці науково-методичні підходи до тлумачення сутності фінансового нагляду. Автором досліджено співвідношення між сутністю понять «фінансове регулювання» і «фінансовий нагляд». Досліджено законодавчі проблеми визначення сутності, мети і завдань фінансового нагляду. Систематизовано підходи до визначення мети і завдань фінансового нагляду. Запропоновано розрізняти загальну мету фінансового нагляду – забезпечення фінансової стійкості, досягнення якої вимагає формування багатокритеріальної системи часткових цілей.

Ключові слова: нагляд, фінансовий нагляд, фінансовий сектор.

Бібл.: 13.

Кремень Вікторія Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: kremen_viktori@ukr.net

УДК 336.711.65

Кремень В. М. Научно-методические подходы к определению сущности и цели финансового надзора

В статье проанализированы существующие в международной и отечественной финансовой науке и практике научно-методические подходы к толкованию сущности финансового надзора. Автором исследованы соотношения между сущностью понятий «финансовое регулирование» и «финансовый надзор». Исследованы законодательные проблемы определения сущности, целей и задач финансового надзора. Систематизированы подходы к определению целей и задач финансового надзора. Предложено различать общую цель финансового надзора – обеспечение финансовой устойчивости, достижение которой требует формирования многокритериальной системы частных целей.

Ключевые слова: надзор, финансовый надзор, финансовый сектор.

Библ.: 13.

Кремень Виктория Михайловна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: kremen_viktori@ukr.net

UDC 336.711.65

Kremen V. M. Scientific-Methodical Approaches to Determination of Essence and Goal of Financial Supervision

The article analyses existing in international and domestic financial science and practice scientific-methodical approaches to interpretation of the essence of financial supervision. The article studies relations between essence of «financial regulation» and «financial supervision» notions. It studies legislative problems of determination of essence, goals and tasks of financial supervision. It systemises approaches to identification of goals and tasks of financial supervision. It offers to differentiate the general goal of financial supervision – ensuring financial stability, achievement of which requires formation of a multi-criteria system of private goals.

Key words: supervision, financial supervision, financial sector.

Bibl.: 13.

Kremen Viktoriya M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: kremen_viktori@ukr.net

4. Etudes economiques et financieres. Perspectives de l'economie mondiale. Octobre 2012. Fonds monetaire international. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.imf.org/external/french/index.htm>

5. Экономическая безопасность России. Общий курс / Под ред. академика РАН В. К. Сенчагова. – Москва : Дело, 2005 – 896 с.

6. Сергиенко Е. А. Модели канонического корреляционного анализа в формировании репрезентативной системы показателей регионального развития / Е. А. Сергиенко, О. С. Огуреева [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/13_EISN_2012/Economics/8_109601.doc.htm

7. Многомерный статистический анализ в экономике / Под ред. проф. В. Н. Тамашевича. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 1999. – 598 с.

8. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні. Методологія оцінки і механізм забезпечення : монографія / О. І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2004. – 759 с.

REFERENCES

Baranovskyi, O. I. *Finansova bezpeka v Ukraini. Metodolohiia otsinky i mekhanizm zabezpechennia* [Financial Security in Ukraine. Assessment methodology and mechanism for providing]. Kyiv: KNTEU, 2004.

“Etudes economiques et financieres. Perspectives de l'economie mondiale”. Fonds monetaire international. <http://www.imf.org/external/french/index.htm>

Ekonomicheskaiia bezopasnost Rossii [The economic security of Russia]. Moscow: Delo, 2005.

Heiets, V. M., Klebanova, T. S., and Cherniak, O. Y. *Modelyrovanye ekonomicheskoi bezopasnosti: hosudarstvo, rehyon, predpriyatie* [Simulation of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv: Inzhek, 2006.

[Order of the Ministry of economy of Ukraine dated 02.03.2007, # 60 "On approval of methods for the calculation of the level of economic security of Ukraine in accordance with the provisions of the Ministry of economy of Ukraine, approved by the Decree of the President of Ukraine on 23.10.2000."] (2007).

Mnogomernyy statisticheskiy analiz v ekonomike [Multivariate Statistical Analysis in Economics]. Moscow: YUNITI – DANA, 1999.

Rudenskiy, R. A. “Modeli antisipativnogo upravlenie slozhnyimi ekonomicheskimi sistemami” [Models anticipative management of complex economic systems]. *avtoref. dis. na poluchenie nauk. stepeni doktora ekon. nauk.: spets. 08.00. 11.*, 2009.

Sergienko, E. A., and Ogureeva, O. S. “Modeli kanonicheskogo korreliatsionnogo analiza v formirovanii reprezentativnoy sistemy pokazately regionalnogo razvitiia” [Models of the canonical correlation analysis in the formation of a representative system of indicators of regional development]. http://www.rusnauka.com/13_EISN_2012/Economics/8_109601.doc.htm

УДК 336.711.65

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА МЕТИ ФІНАНСОВОГО НАГЛЯДУ

КРЕМЕНЬ В. М.

УДК 336.711.65

Кремень В. М. Науково-методичні підходи до визначення сутності та мети фінансового нагляду

У статті проаналізовано існуючі у міжнародній та вітчизняній фінансовій науці і практиці науково-методичні підходи до тлумачення сутності фінансового нагляду. Автором досліджено співвідношення між сутністю понять «фінансове регулювання» і «фінансовий нагляд». Досліджено законодавчі проблеми визначення сутності, мети і завдань фінансового нагляду. Систематизовано підходи до визначення мети і завдань фінансового нагляду. Запропоновано розрізняти загальну мету фінансового нагляду – забезпечення фінансової стійкості, досягнення якої вимагає формування багатокритеріальної системи часткових цілей.

Ключові слова: нагляд, фінансовий нагляд, фінансовий сектор.

Бібл.: 13.

Кремень Вікторія Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: kremen_viktori@ukr.net

УДК 336.711.65

Кремень В. М. Научно-методические подходы к определению сущности и цели финансового надзора

В статье проанализированы существующие в международной и отечественной финансовой науке и практике научно-методические подходы к толкованию сущности финансового надзора. Автором исследованы соотношения между сущностью понятий «финансовое регулирование» и «финансовый надзор». Исследованы законодательные проблемы определения сущности, целей и задач финансового надзора. Систематизированы подходы к определению целей и задач финансового надзора. Предложено различать общую цель финансового надзора – обеспечение финансовой устойчивости, достижение которой требует формирования многокритериальной системы частных целей.

Ключевые слова: надзор, финансовый надзор, финансовый сектор.

Библ.: 13.

Кремень Виктория Михайловна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: kremen_viktori@ukr.net

UDC 336.711.65

Kremen V. M. Scientific-Methodical Approaches to Determination of Essence and Goal of Financial Supervision

The article analyses existing in international and domestic financial science and practice scientific-methodical approaches to interpretation of the essence of financial supervision. The article studies relations between essence of «financial regulation» and «financial supervision» notions. It studies legislative problems of determination of essence, goals and tasks of financial supervision. It systemises approaches to identification of goals and tasks of financial supervision. It offers to differentiate the general goal of financial supervision – ensuring financial stability, achievement of which requires formation of a multi-criteria system of private goals.

Key words: supervision, financial supervision, financial sector.

Bibl.: 13.

Kremen Viktoriya M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: kremen_viktori@ukr.net

Побудова ефективно організованої системи фінансового нагляду стає все більш важливою з огляду на те, що діяльність на ринку фінансових послуг і у сфері фінансового посередництва супроводжується низкою ризиків. З одного боку, фінансовий сектор покликаний забезпечувати трансформацію заощаджень в інвестиції, з іншого боку – фінансовий сектор може генерувати ризики, які можуть викликати кризові явища як всередині фінансового сектора, так і усієї економічної системи.

Дослідженням системи фінансового нагляду, її вдосконалення та розбудови займаються вітчизняні науковці В. С. Свірський, Є. В. Касян, С. В. Міщенко, С. В. Науменкова, А. А. Крилова. Серед зарубіжних вчених найбільший вклад в розвиток цього наукового-практичного напрямку здійснили Й. Шумпетер, Р. Маккінон, Е. Шоу, Н. Голдсміт, Р. Кінг, Р. Мертон, Б. Цві, Р. Ла Порт, Р. Левін, Е. Дерміргук-Кунт та ін. Високо оцінюючи існуючі наукові здобутки, слід звернути увагу на те, що на сьогоднішній день не існує єдиних підходів у питаннях визначення сутності та завдань фінансового нагляду, а також співвідношення із фінансовим контролем і фінансовим регулюванням.

Метою роботи є дослідження сутності поняття «фінансовий нагляд» і визначення його цілей і завдань.

У широкому розумінні фінансовий нагляд є системою, яку використовує уряд країни аби гарантувати стійкість фінансового сектора і фінансової системи та їх безпеку.

Визначення сутності поняття «фінансовий нагляд» вимагає розв'язання науково-практичної проблеми щодо співвідношення між поняттями «фінансовий нагляд» і «фінансове регулювання». У Зеленій книзі, яка була підготовлена у процесі консультацій щодо підвищення проведення регулювання та нагляду за фінансовим сектором України у 2010 р., поняття «нагляд» пропонується трактувати як форму діяльності державних органів щодо забезпечення законності, яка складається з моніторингу, застосування та забезпечення діяльності установ, які знаходяться під наглядом, відповідно до існуючих пруденційних критеріїв. Поняття «регулювання» фахівці робочої групи розуміють як процес створення та дотримання норм і правил діяльності фінансових установ [3, с. 4]. На думку науковців С. В. Науменкової та В. І. Міщенка, під регулюванням фінансового сектора розуміють процес створення та дотримання певних норм і правил діяльності фінансових установ, а нагляд за діяльністю установ фінансового сектора слід розглядати як форму діяльності державних органів влади щодо забезпечення законності діяльності, прозорості та стабільності ведення бізнесу окремими установами [4, с. 5]. М. Суржинський наголошує на тому, що поняття «регулювання» часто належить до юридичних правил чи адміністративних вимог, що пред'являються органами влади, поняття ж «нагляд» означає процедуру постійного моніторингу за відповідністю цих вимог [5].

Однією з проблем при визначенні поняття «фінансовий нагляд» є те, що на сьогоднішній день вітчизняний законодавець або ж взагалі не визначає цього поняття, або ж підходить до сутності цього поняття як рівнозначного з поняттям «фінансове регулювання».

З цієї причини не дозволяють встановити співвідношення між поняттями «фінансовий нагляд» і «фінансове регулювання» і чинні нормативно-правові акти: у вітчизняному законодавстві поняття фінансового нагляду не визначене взагалі.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» державне регулювання ринків фінансових послуг – це здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам. Таке тлумачення поняття «регулювання ринків фінансових послуг» означає при рівнянні його за змістом до поняття фінансового нагляду [6]. Відповідно ж до ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» банківське регулювання – це одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства. У свою чергу, у цій самій статті Закону України «Про Національний банк України», банківський нагляд визначається як система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [7].

Вищенаведені визначення дозволяють стверджувати, що на сьогоднішній день не існує чіткого розмежування не тільки між поняттями «фінансовий нагляд» і «фінансове регулювання», а й між поняттями «банківський нагляд» і «банківське регулювання». Так, Ж. Матук наполягає на узагальненні зазначених повноважень центробанку і вважає, що таке узагальнення має відбутися за допомогою банківського контролю і включає до нього видання нормативно-правових актів, процес спостереження за діяльністю банків та адміністративно-вольовий вплив на їх діяльність [10, с. 11]. В. П. Поляков і Л. А. Москаленко навпаки як узагальнює поняття використовують «банківське регулювання», що визначає систему заходів, за допомогою яких держава через центральний банк забезпечує стабільне й безпечне функціонування банківської системи [8, с. 139]. В. В. Пасічник розмежовує згадані поняття і зазначає, що під банківським регулюванням розуміють розробку та видання уповноваженими органами на підставі законів нормативно-правових актів, які регламентують види і способи банківської діяльності. Під контролем за діяльністю банків, на думку науковця, слід розуміти цілісне й безперервне відстеження здійснення банками їх діяльності згідно із нормативно-правовими актами [9, с. 238]. У Фінансовому словнику, підготовленому колективом авторів на чолі із А. Г. Загороднім, зазначено, що банківське регулювання є однією із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи

норм, що регулюють діяльність комерційних банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства. Банківський нагляд, у свою чергу, розглядається цими науковцями з двох позицій – як діяльність щодо створення ефективної системи захисту інтересів кредиторів і вкладників, оперативного реагування на події, які дестабілізують діяльність банківської установи, а також як контроль банку за використанням банківського кредиту [1, с. 277, 376].

Відмінним від інших є підхід представників USAID, зокрема Гері Гегенхаймера – старшого юридичного радника, який вказує на такі особливості застосування вищезазначених термінів: поняття «регулювання» часто належить до юридичних правил чи адміністративних вимог, що пред'являються органами влади, «нагляд» означає процедуру постійного моніторингу за відповідністю цих вимог, «пруденційний нагляд» є спеціалізованим типом нагляду, який, за загальним правилом, застосовується до фінансових інститутів, передусім банків. Замість того, щоб просто створювати правила, які регулюють діяльність банків, підхід пруденційного нагляду розроблений для гарантування фінансової стабільності банків. Країни, що вдаються до пруденційного нагляду, здійснюють його двома шляхами: по-перше, гарантуючи те, що банки вчиняють діяльність з обмеження та контролю за ризиком; по-друге, гарантуючи те, що банківська діяльність здійснюватиметься особами, які відповідають критеріям порядності і чесності [11, с. 4].

У зв'язку із ототожненням понять «фінансовий нагляд» і «фінансове регулювання», на думку багатьох науковців і практиків фінансового нагляду, регуляторно-наглядова діяльність вітчизняних наглядово-регуляторних органів суперечить одному з основних принципів управління: той, хто проводить політику, не повинен її формувати, хоча може надавати пропозиції до неї. У цьому контексті слід зазначити, що О. П. Орлюк цілком обґрунтовано вважає, що якщо виходити з положень теорії права, то наглядовий орган за своєю суттю не має відносин підлеглості із органом, за яким здійснюється нагляд, – наглядовий орган повинен оцінювати діяльність відповідної особи лише з позиції законності, але не доцільності, не втручаючись у його оперативну або іншу форму діяльності [2, с. 158]. Таким чином, відсутність розмежування понять фінансового регулювання і фінансового нагляду негативно впливає на їх практичне втілення.

Не менш дискусійним видається і проблеми визначення мети і завдань фінансового нагляду.

Так, у Зеленій книзі, яка була підготовлена у процесі консультацій щодо підвищення проведення регулювання та нагляду за фінансовим сектором України у 2010 р., зазначено, що мета (місія) фінансового регулювання та нагляду полягає у збільшенні ефективності роботи фінансового сектора, підтриманні ринкової довіри, сприянні конкуренції, захисті інтересів споживачів фінансових послуг та зміцненні системної стабільності [3, с. 4].

О. Зенькович у числі цілей нагляду називає забезпечення загальної легітимності управління за рахунок

поліпшення якості управлінських рішень і захисту прав споживачів фінансових послуг, більшої відкритості у діяльності фінансових установ [12, с. 7].

Науковці С. В. Науменкова та В. І. Міщенко вважають, що метою регулювання та нагляду за функціонуванням фінансового сектора є проведення єдиної державної політики у фінансовій сфері для зміцнення системної стабільності, підвищення ефективності функціонування, підтримання ринкової довіри, сприяння конкуренції, захисту інтересів інвесторів і споживачів фінансових послуг, а також забезпечення прозорості та відкритості ринків фінансових послуг [4, с. 6].

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» метою державного регулювання ринків фінансових послуг є: проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері фінансових послуг; захист інтересів споживачів фінансових послуг; створення сприятливих умов для розвитку та функціонування ринків фінансових послуг; створення умов для ефективної мобілізації і розміщення фінансових ресурсів учасниками ринків фінансових послуг з урахуванням інтересів суспільства; забезпечення рівних можливостей для доступу до ринків фінансових послуг і захисту прав їх учасників; додержання учасниками ринків фінансових послуг вимог законодавства; запобігання монополізації та створення умов розвитку добросовісної конкуренції на ринках фінансових послуг; контроль за прозорістю та відкритістю ринків фінансових послуг; сприяння інтеграції в європейський і світовий ринки фінансових послуг [6].

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про Національний банк України» головною метою банківського регулювання і нагляду є безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів [7].

Відповідно до ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність» метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках [13].

Таким чином, узагальнюючи існуючі науково-методичні підходи щодо визначення мети фінансового нагляду, можна стверджувати, що основною метою нагляду за фінансовим сектором країни є забезпечення фінансової стійкості, яка, у свою чергу, вимагає досягнення багатокритеріальної системи часткових цілей, які взаємообумовлюють і доповнюють одна одну, зокрема:

- ✦ забезпечення конкурентного середовища у фінансовому секторі, зокрема на фінансовому ринку та на ринку фінансових послуг, – це дозволяє розширити спектр фінансових послуг і фінансових інструментів, впроваджувати сучасні фінансові технології та інновації в практику діяльності фінансових установ, встановити оптимальне співвідношення між процентом і ризиком та справедливо оплатити фінансових послуг тощо;
- ✦ забезпечення належного захисту прав споживачів фінансових послуг та інвесторів – це дозволяє убезпечити споживачів фінансових послуг,

- передусім вкладників і страхувальників, від не-ефективного управління у фінансових установах та шахрайства, а також знизити ймовірність настання неринкового інвестиційного ризику;
- ✦ забезпечення прозорості політики у фінансовому секторі на макрорівні та рівні кожної фінансової установи – це, по-перше, вимагає від наглядових органів забезпечення прозорості у прийнятті рішень та підзвітності перед широкою громадськістю і центральним законодавчим органом та, по-друге, вимагає від фінансових установ забезпечення прозорості діяльності шляхом удосконалення системи обліку та звітності і наближенні їх до вимог, які були напрацьовані міжнародною практикою фінансового нагляду;
- ✦ забезпечення належного рівня стандартизації та професіоналізму у фінансовому секторі – це є запорукою ефективної діяльності фінансових установ та впровадження нововведень в інтересах споживачів фінансових послуг.

ВИСНОВКИ

Грунтуючись на науково-методичних підходах щодо визначення сутності поняття «нагляд», можна виокремити такі підходи щодо розуміння сутності поняття «фінансовий нагляд»: форма діяльності державних органів із забезпечення законності у фінансовому секторі; комплекс заходів, який здійснюється наглядовими органами для забезпечення повної відповідності діяльності фінансових установ вимогам щодо їхньої діяльності; система формальних і неформальних способів виявлення недотримання або порушення умов діяльності фінансовими установами.

Головною метою фінансового нагляду, на нашу думку, має бути забезпечення стійкості функціонування та розвитку фінансової системи і фінансового сектора, реалізація якої може бути забезпечена шляхом досягнення часткових цілей фінансового нагляду – забезпечення конкурентного середовища у фінансовому секторі, забезпечення належного захисту прав споживачів фінансових послуг та інвесторів, забезпечення прозорості політики у фінансовому секторі на макрорівні та рівні кожної фінансової установи, забезпечення належного рівня стандартизації та професіоналізму у фінансовому секторі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Загородній А. Г.** Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Л. Г. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 4-е вид., випр. і доп. – К.; Л. : Знання; ЛБІ НБУ, 2002. – 567 с.
2. **Орлюк О. П.** Банківська система України. Правові засади організації : монографія / О. П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 239 с.
3. Консультації щодо підвищення проведення регулювання та нагляду за фінансовим сектором України: Зелена книга, консультаційний документ. – К. : Національний банк України, 2010. – 28 с.
4. **Науменкова С. В.** Системи регулювання ринків фінансових послуг зарубіжних країн : навчальний посібник /

С. В. Науменкова, В. І. Міщенко. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, Університет банківської справи НБУ, 2010. – 170 с.

5. **Суржинський М.** Поняття і сутність банківського регулювання та банківського нагляду в Україні / М. Суржинський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1365>

6. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : Закон України № 2664-III від 12.07.2001, зі змін. та доп. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

7. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : Закон України № 679-XIV від 20.05.1999, зі змін. та доп. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/pro%20національний%20банк>

8. **Поляков В. П.** Структура и функции центральных банков. Зарубежный опыт : учебное пособие / В. П. Поляков, Л. А. Московкина. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 190 с.

9. Банківське право України : підручник / За заг. ред. А. О. Селіванова. – К. : Ін Юре, 2000. – 384 с.

10. Національний банк і грошово-кредитна політика : підручник / За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. – К. : КНЕУ, 1999. – 368 с.

11. **Геґенхаймер Г.** Закон про комерційні банки: основні розділи та положення / Г. Геґенхаймер // Матеріали семінару «Закон про комерційні банки та його роль в забезпеченні умов ефективної банківської діяльності в Україні» (Україна, Пуща-Озерна, 4-5 червня 1999 р.). – К., 1999. – С. 4 – 10.

12. **Зенькович Е.** Контроль и надзор на финансовом рынке / Е. Зенькович // Стратегия развития. – 2005. – № 5 (27). – С. 7 – 8.

13. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України № 2121-III від 07.12.2000, зі змін. та доп. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

REFERENCES

Bankivske pravo Ukrainy [Banking Law Ukraine]. Kyiv: In Yure, 2000.

Hehenkhaimer, H. "Zakon pro komertsiiini banky: osnovni rozdily ta polozhennia" [Law on commercial banks: the main sections and Conditions]. *Zakon pro komertsiiini banky ta ioho rol v zabezpechenni umov efektyvnoi bankivskoi diialnosti v Ukraini*. Kyiv, 1999. 4-10.

"Konsultatsii shchodo pidvyshchennia provedennia rehuliuвання ta nahliadu za finansovym sektorom Ukrainy: Zelena knyha, konsultatsiinyi dokument" [Consultation on improving regulation and supervision of the financial sector of Ukraine: Green Paper consultation document]. 2010.

[On financial services and State regulation of financial services markets: the law of Ukraine # 2664-III on July 12, 2001] (2001). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

[On the National Bank of Ukraine: the law of Ukraine # 701-XIV of 20.05.1999] (1999). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/pro%20національний%20банк>

[About banks and banking activity: the law of Ukraine # 2121-III dated 07.12.2000] (2000). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

Natsionalnyi bank i hroshovo-kredytна polityka [The central bank and monetary policy]. Kyiv: KNEU, 1999.

Naumenkova, S. V., and Mishchenko, V. I. *Systemy rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh zarubizhnykh krain* [Systems

for Financial Services Foreign Countries]. Kyiv: Tsentr naukovykh doslidzhen NBU; Universtet bankivskoi spravy NBU, 2010.

Orliuk, O. P. *Bankivska sistema Ukrainy. Pravovi zasady orhanizatsii* [The banking system of Ukraine. Legal basis of]. Kyiv: Yurinkom Inter, 2003.

Poliakov, V. P., and Moskovkina, L. A. *Struktura i funktsii tsentralnykh bankov. Zarubezhnyy opyt* [Structure and function of central banks. foreign Experience]. Moscow: INFRA-M, 1996.

Surzhynskiy, M. "Poniattia i sutnist bankivskoho rehu-ljuvannia ta bankivskoho nahliadu v Ukraini" [The concept

and nature of banking regulation and supervision in Ukraine]. <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1365>

Zenkovich, E. "Kontrol i nadzor na finansovom rynke" [Control and supervision of the financial market]. *Strategiia raz-vitiia*, no. 5(27) (2005): 7-8.

Zahorodnii, A. H., Vozniuk, L. H., and Smovzhenko, T. S. *Finansovyi slovnyk* [The financial dictionary]. Kyiv; Lviv: Znannia; LBI NBU, 2002.

УДК 336

КОНКУРЕНЦІЯ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА ВИДИ

ІЛЬЧЕНКО К. О.

УДК 336

Ільченко К. О. Конкуренція в банківській системі: визначення та види

У статті досліджується банківська система як найважливіша частина фінансового ринку України. Розглянуто відносини у сфері фінансових послуг та визначено банківську конкуренцію як боротьбу за споживача банківських послуг і створення таких умов для інших учасників, які не дозволяють мати їм вирішальний вплив на ринок. У зв'язку з цим удосконалено типізацію банківської конкуренції та визначено чотири види конкуренції: власне банківська конкуренція, конкуренція між державними і недержавними банками, конкуренція між банками і небанківськими кредитними установами, конкуренція між банками та нефінансовими організаціями. Для обґрунтування типу банківського ринку розраховано коефіцієнти концентрації та Герфіндаля – Хіршмана, причому перший показник характерний для помірно концентрованих ринків, другий – для конкурентного середовища. Висновки щодо місця банківської системи на фінансовому ринку ґрунтуються на відносних показниках, розрахованих з використанням офіційної статистики.

Ключові слова: фінансовий ринок, банк, конкуренція, індекс Герфіндаля – Хіршмана, коефіцієнт концентрації.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул:** 4. **Бібл.:** 11.

Ільченко Ксенія Олександрівна – аспірантка, кафедра математичного моделювання економічних систем, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: kseniia.ilchenko@gmail.com

УДК 336

Ільченко К. А. Конкуренция в банковской системе: определение и виды

В статье исследуется банковская система как важнейшая часть финансового рынка Украины. Рассмотрены отношения в сфере финансовых услуг, банковская конкуренция определена как борьба за потребителя банковских услуг и создание таких условий для других участников, которые не позволяют иметь им решающее влияние на рынок. В связи с этим усовершенствована типизация банковской конкуренции и выделены четыре вида конкуренции: собственно банковская конкуренция, конкуренция между государственными и негосударственными банками, конкуренция между банками и небанковскими кредитными учреждениями, конкуренция между банками и нефинансовыми организациями. Для обоснования типа банковского рынка были вычислены коэффициенты концентрации и Герфиндаля – Хиршмана, причем первый показатель характерен для умеренно концентрированных рынков, второй – для конкурентной среды. Выводы относительно места банковской системы на финансовом рынке основываются на относительных показателях, рассчитанных с использованием официальной статистики.

Ключевые слова: финансовый рынок, банк, конкуренция, индекс Герфиндаля – Хиршмана, коэффициент концентрации.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул:** 4. **Библ.:** 11.

Ільченко Ксенія Олександрівна – аспірантка, кафедра математического моделювання економічних систем, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: kseniia.ilchenko@gmail.com

UDC 336

Ilchenko K. O. Competition in the Banking System: Definition and Types

The article studies the banking system as the most important part of the financial market of Ukraine. It considers relations in the sphere of financial services and defines banking competition as struggle for consumer of banking services and creation of such conditions for other participants, which do now allow them having decisive influence upon the market. Due to this, it improves typification of banking competition and four types of competition are defined: banking competition, competition between the state and non-state banks, competition between banks and non-banking credit institutions, and competition between banks and non-financial organisations. Concentration ratio and Herfindahl-Hirshman Index were calculated in order to justify the type of the banking market, besides, the first indicator is typical for moderately concentrated markets, and the second – for the competitive environment. Conclusions with respect to the place of the banking system in the financial market are based on relative indicators, calculated with the use of official statistics.

Key words: financial market, bank, competition, Herfindahl-Hirshman Index, concentration ratio.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 4. **Bibl.:** 11.

Ilchenko Kseniia O. – Postgraduate Student, Department of Mathematical Modeling of Economic Systems, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: kseniia.ilchenko@gmail.com

for Financial Services Foreign Countries]. Kyiv: Tsentr naukovykh doslidzhen NBU; Universtet bankivskoi spravy NBU, 2010.

Orliuk, O. P. *Bankivska sistema Ukrainy. Pravovi zasady orhanizatsii* [The banking system of Ukraine. Legal basis of]. Kyiv: Yurinkom Inter, 2003.

Poliakov, V. P., and Moskovkina, L. A. *Struktura i funktsii tsentralnykh bankov. Zarubezhnyy opyt* [Structure and function of central banks. foreign Experience]. Moscow: INFRA-M, 1996.

Surzhynskiy, M. "Poniattia i sutnist bankivskoho rehu-ljuvannia ta bankivskoho nahliadu v Ukraini" [The concept

and nature of banking regulation and supervision in Ukraine]. <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1365>

Zenkovich, E. "Kontrol i nadzor na finansovom rynke" [Control and supervision of the financial market]. *Strategiia raz-vitiia*, no. 5(27) (2005): 7-8.

Zahorodnii, A. H., Vozniuk, L. H., and Smovzhenko, T. S. *Finansovyi slovnyk* [The financial dictionary]. Kyiv; Lviv: Znannia; LBI NBU, 2002.

УДК 336

КОНКУРЕНЦІЯ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА ВИДИ

ІЛЬЧЕНКО К. О.

УДК 336

Ільченко К. О. Конкуренція в банківській системі: визначення та види

У статті досліджується банківська система як найважливіша частина фінансового ринку України. Розглянуто відносини у сфері фінансових послуг та визначено банківську конкуренцію як боротьбу за споживача банківських послуг і створення таких умов для інших учасників, які не дозволяють мати їм вирішальний вплив на ринок. У зв'язку з цим удосконалено типізацію банківської конкуренції та визначено чотири види конкуренції: власне банківська конкуренція, конкуренція між державними і недержавними банками, конкуренція між банками і небанківськими кредитними установами, конкуренція між банками та нефінансовими організаціями. Для обґрунтування типу банківського ринку розраховано коефіцієнти концентрації та Герфіндаля – Хіршмана, причому перший показник характерний для помірно концентрованих ринків, другий – для конкурентного середовища. Висновки щодо місця банківської системи на фінансовому ринку ґрунтуються на відносних показниках, розрахованих з використанням офіційної статистики.

Ключові слова: фінансовий ринок, банк, конкуренція, індекс Герфіндаля – Хіршмана, коефіцієнт концентрації.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул:** 4. **Бібл.:** 11.

Ільченко Ксенія Олександрівна – аспірантка, кафедра математичного моделювання економічних систем, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: kseniia.ilchenko@gmail.com

УДК 336

Ільченко К. А. Конкуренция в банковской системе: определение и виды

В статье исследуется банковская система как важнейшая часть финансового рынка Украины. Рассмотрены отношения в сфере финансовых услуг, банковская конкуренция определена как борьба за потребителя банковских услуг и создание таких условий для других участников, которые не позволяют иметь им решающее влияние на рынок. В связи с этим усовершенствована типизация банковской конкуренции и выделены четыре вида конкуренции: собственно банковская конкуренция, конкуренция между государственными и негосударственными банками, конкуренция между банками и небанковскими кредитными учреждениями, конкуренция между банками и нефинансовыми организациями. Для обоснования типа банковского рынка были вычислены коэффициенты концентрации и Герфиндаля – Хиршмана, причем первый показатель характерен для умеренно концентрированных рынков, второй – для конкурентной среды. Выводы относительно места банковской системы на финансовом рынке основываются на относительных показателях, рассчитанных с использованием официальной статистики.

Ключевые слова: финансовый рынок, банк, конкуренция, индекс Герфиндаля – Хиршмана, коэффициент концентрации.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул:** 4. **Библ.:** 11.

Ільченко Ксенія Олександрівна – аспірантка, кафедра математического моделювання економічних систем, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: kseniia.ilchenko@gmail.com

UDC 336

Ilchenko K. O. Competition in the Banking System: Definition and Types

The article studies the banking system as the most important part of the financial market of Ukraine. It considers relations in the sphere of financial services and defines banking competition as struggle for consumer of banking services and creation of such conditions for other participants, which do now allow them having decisive influence upon the market. Due to this, it improves typification of banking competition and four types of competition are defined: banking competition, competition between the state and non-state banks, competition between banks and non-banking credit institutions, and competition between banks and non-financial organisations. Concentration ratio and Herfindahl-Hirshman Index were calculated in order to justify the type of the banking market, besides, the first indicator is typical for moderately concentrated markets, and the second – for the competitive environment. Conclusions with respect to the place of the banking system in the financial market are based on relative indicators, calculated with the use of official statistics.

Key words: financial market, bank, competition, Herfindahl-Hirshman Index, concentration ratio.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 4. **Bibl.:** 11.

Ilchenko Kseniia O. – Postgraduate Student, Department of Mathematical Modeling of Economic Systems, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: kseniia.ilchenko@gmail.com

Функціонування банківської системи – частини фінансового ринку – має суспільно важливе значення: так, наприклад, станом на 01.10.12 р. зобов'язання банків перед юридичними особами становили 207 811 034 тис. грн, перед фізичними – 354 742 683 тис. грн, що в 2,5 раза перевищує суму готівки в обігу. Вивченням особливостей фінансової системи України, її характеристик і складових займалися Латковська Т. А., [1], Орлюк О. П. [2], які розглядають фінансову систему в межах діючого законодавства як сукупність юридичних категорій; Кириленко О. П. [3], Школьник О. І. [4], які досліджували фінансові ринки з економічної точки зору. Але, з огляду на складну структуру, актуальним питанням є визначення місця банківської сфери в системі та дослідження взаємозв'язків між об'єктами фінансового ринку. Не менш цікавим є питання конкуренції у банківській сфері, в якому можна визначити два підпункти: власне наявність конкурентних відносин та їх види.

Мета статті – дослідити особливості ринку банківських послуг як частини фінансової системи, з'ясувати, які види конкуренції існують у сфері надання банківських послуг і визначити тип ринку для банківської сфери.

Враховуючи велику кількість дефініцій, наведемо визначення установ, що займаються фінансовою діяльністю, яке встановлене законодавчо і діє принаймні на території України: *фінансова установа – юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку.* [5]

Категорію «фінансовий ринок» можна визначити як сукупність економічних агентів, які вступають у взаємовідносини, оперуючи фінансовими інструментами [6]. Згідно з [7] частиною фінансового ринку при класифікації за видами активів, що обертаються, є ринок фінансових послуг.

Серед особливостей фінансових ринків виділимо такі:

1. Гроші є товаром з абсолютною ліквідністю, тому не піддаються заміщенню іншим товаром. Як приклад – у банківській діяльності можна навести іпотечне кредитування, споживче кредитування, де гроші ототожнюються з нерухомим або рухомим майном в певній пропорції.

2. Гроші не мають реального підкріплення, і розрахунки часто відбуваються віртуально.

3. Цінність грошей неможливо визначити об'єктивно. На цей показник впливають такі важко прогнозовані фактори, як настрої суспільства, політика держави тощо.

4. Фінансовий ринок є високотехнічним та інформаційним, що зумовлюється інноваційними фінансовими інструментами.

5. Висока мобільність. Завдяки мобільності ресурсів, швидкість операцій з грошима залежить лише від швидкості реакції особи, що приймає рішення, на зміни кон'юнктури ринку.

Таким чином, специфіка фінансового ринку викликана його основним товаром – грошима, які претворюються на капітал.

З огляду на те, що операції з цінними паперами, дорогоцінними металами та валютою підлягають державній реєстрації, розглянемо ринок фінансових послуг.

В Україні виділяють такі ринки фінансових послуг:

- ✦ *страховий ринок* (згідно зі звітністю за 2011 р. надходження страхових премій [8] склали 22693,5 млн грн);
- ✦ *кредитні установи* (загальні активи кредитних спілок станом на 30.06.2012 р. становили 2549,0 млн грн, інших кредитних установ – 4231,2 млн грн, юридичних осіб публічного права – 4227,9 млн грн);
- ✦ *недержавні пенсійні фонди* (активи склали 1520,5 млн грн);
- ✦ *фінансові компанії* (надання позик – 251,1 млн грн, поручительство – 0,3 млн грн, фінансовий лізинг – 0,8 млн грн, гарантії – 127,0 млн грн, факторинг – 5513,2 млн грн, операції з обміну валют – 5642,6 млн грн, операції з переказу коштів – 4638,8 млн грн, надання фінансових кредитів за рахунок власних коштів – 177,2 млн грн, залучено фондами фінансування будівництва – 7 765,1 млн грн, фондами операцій з нерухомістю – 43,1 млн грн).

Вищеперелічені ринки можна віднести до небанківського сектора, який станом на 01.01.12 р. за розміром активів (79,9 млрд грн – 7% від загальних активів фінансових ринків) значно поступається банківському сектору (1054,3 млрд грн).

Таким чином, банківська система є частиною ринку фінансових послуг, який, у свою чергу, – частина фінансової системи. З огляду на те, що більша частина ринку фінансових послуг зосереджена «в руках» банківських установ, ринок фінансових послуг (і фінансову систему) можна ототожнити з банківською системою.

Слід зазначити, що фінансові послуги, у тому числі і притаманні банкам, можуть надаватися нефінансовими установами. Як приклад, можна навести споживче кредитування в магазинах (хоча існують роз'яснення ДПА щодо неправомірності цих дій), лізинг тощо.

Виділимо основні типи організацій, які надають фінансові послуги: поштові відділення (надання коштів у позику, переказ коштів), торгові організації (позики, лізинг, поручительство). Послуги, притаманні банкам, можуть надаватися фізичними особами (позики, обмін валюти тощо).

Виходячи з викладеного та враховуючи значну кількість банків в Україні: станом на 01.10.12 р. – 178: з них 4 – державні, можна внести припущення про наявність як внутрішньої міжбанківської конкуренції, так і конкуренції з іншими фінансовими та нефінансовими установами.

У [9] зазначається, що конкуренція в банківській системі – це боротьба між суб'єктами господарювання на ринку, у ході якої створюються відмінні конкурентні переваги власного закладу та його продуктів, що обумовлює залучення найбільш привабливих споживчих сегментів. Аналогічним є визначення, що банківська конкуренція являє собою економічне суперництво між

банківськими установами за придбання та утримання споживачів на найбільш вигідних умовах реалізації фінансових продуктів [10]

Але з урахуванням того, що на ринку послуг, які надають банки, представлені не лише вони, визначимо банківську конкуренцію як боротьбу за споживача банківських послуг і створення таких умов для інших учасників, які не дозволяють їм мати вирішальний вплив на ринок.

Виходячи з останніх досліджень та економічної ситуації в Україні, виділимо чотири види банківської конкуренції:

1. Власне конкуренція між банками.

Цей вид конкуренції зумовлюється наявністю досить великої кількості банківських установ та обмеженою кількістю вільних коштів населення і юридичних осіб. Тому банки обирають певну стратегію діяльності і, зокрема, поділяються на універсальні і спеціалізовані. Існує закономірність: чим вищий рівень спеціалізації, тим нижчий рівень конкуренції. Цей вид конкурентної боротьби не характерний для фінансових установ, що обслуговують великі промислові групи.

2. Конкуренція між комерційними і державними банками.

Незважаючи на те, що всі банки України діють в регламентованому правовому полі, державним банкам уряд може надавати привілеї з обслуговування муніципальних рахунків. Така законодавча політика розглядається як загроза економічній конкуренції. Саме цим обумовлюється виділення цього виду конкуренції окремо.

3. Конкуренція між банками і небанківськими кредитними установами: ломбардами, фондами, пайовими інвестиційними фондами.

Цей тип конкуренції базується на перетині сфер діяльності та порівняній простоті функціонування небанківських організацій: вони надають менше гаран-

тій, але і обмежень для їх функціонування існує менше. Основні сфери конкурентної боротьби: кредитування фізичних осіб і ризиковані і короткострокові кредити.

4. Конкуренція між банками та нефінансовими організаціями: поштою, торговими підприємствами, які здійснюють реалізацією товарів в кредит.

Конкуренція з відділеннями зв'язку стосується неосновної діяльності банків, а саме, грошових переказів. Торгові ж підприємства здійснюють кредитування у широкому обсязі, причому в більшості випадків забезпечене заставою – товаром, що значно зменшує ризики таких кредитів.

Розглянемо однорідну групу банків і доведемо наявність конкурентного типу відносин між ними.

Згідно з офіційною статистикою [11] маємо такий розподіл банків за групами (табл. 1).

Розрахуємо значення відносних фінансових показників (табл. 2).

Бачимо, що показники рентабельності для 2 і 3 груп свідчать про несприятливу ситуацію для невеликих банків. З огляду на їх значну кількість ймовірними вважаються банкрутства, злиття або перепродаж банків.

Слід зазначити, що 63,54% активів системи зосереджені в 15 банках першої групи, які мають найвищі показники рентабельності. Розрахуємо коефіцієнт концентрації (CR) для п'ятнадцяти найбільших банків за такими банківськими продуктами, як кредити (1) депозити (2) та чистий процентний дохід (3).

Станом на 01.01.2013 р. отримуємо такі значення.

$$CR_{\text{кредити}} = \frac{457673485,8}{721\,062\,902} = 63,47\%, \quad (1)$$

$$CR_{\text{депозити}} = \frac{517\,117\,908}{811\,341\,055} = 63,74\%, \quad (2)$$

Таблиця 1

Розподіл активів, чистого прибутку банків України за групами

Номер групи	Кількість банків	Грошові кошти та їх еквіваленти	Усього активів	Чистий процентний дохід	Прибуток
1	15	110023457,6	716233404,1	34104216	5461402
2	20	21 456 340	194 678 701	7 284 209	-51 126
3	25	15 179 934	101 505 451	4 761 808	-837 733
4	115	18 098 805	114 761 823	4 888 795	326 263
Усього по системі	175	164758536,6	1127179379	51039028	4898806

Розраховано за даними НБУ.

Таблиця 2

Значення відносних фінансових показників

Номер групи	Відношення прибутку до активів, %	Відношення чистого процентного доходу до активів, %	Частка грошових коштів у активах, %	Частка банків від загальної кількості, %	Частка активів від загальних активів, %
1	0,76	4,76	15,36	8,57	63,54
2	-0,03	3,74	11,02	11,43	17,27
3	-0,83	4,69	14,95	14,29	9,01
4	0,28	4,26	15,77	65,71	10,18

$$CR_{\text{проц. дохід}} = \frac{34\,104\,216}{51\,039\,028} = 66,82\%. \quad (3)$$

Визначимо тип ринку у власне банківській сфері (перший вид конкуренції). Теоретично, велика кількість банків свідчить на користь конкуренції, але для перевірки і визначення типу ринку розрахуємо індекс Герфіндаля – Хіршмана. Він обчислюється як сума квадратів частин продажів кожної фірми галузі:

$$HHI = S_1^2 + S_2^2 + \dots + S_n^2, \quad (4)$$

де S – обчислені у відсотках відношення доходів фірми до доходів галузі.

У випадку чистої монополії індекс буде дорівнювати 10000. Для олігополії значення цього індексу повинне бути більшим за 2000. HHI реагує на ринкову частку кожної фірми у галузі.

Розрахуємо цей показник HHI за чистим процентним доходом: $HHI = 564$.

Проведемо ретроспективний аналіз типу ринку за 2010 – 2013 рр. Результати представлені на *рис. 1*.

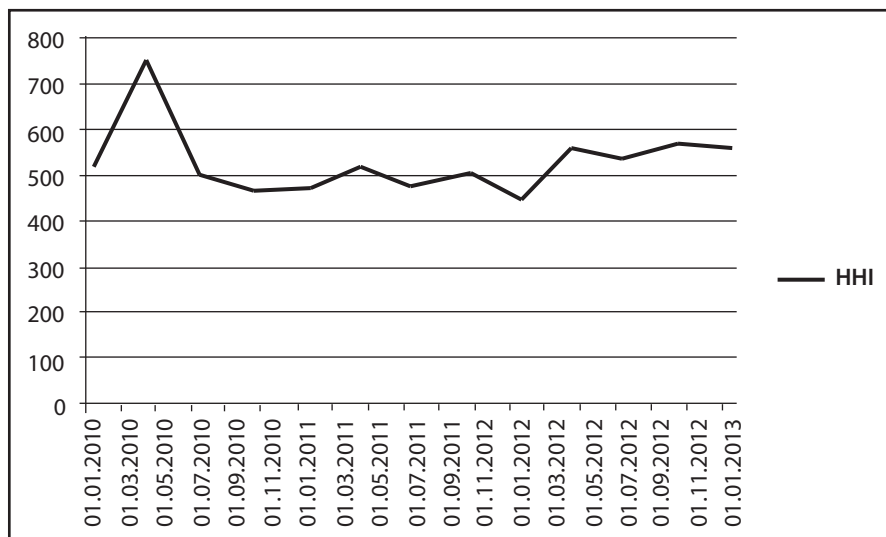

Рис. 1. Значення індексу Герфіндаля – Хіршмана, 2010 – 2013 рр.

Як бачимо, зміни протягом двох років були незначними, значення знаходиться приблизно на одному рівні.

ВИСНОВКИ

У роботі було визначено особливості фінансового ринку та доведено, що банківська система є основним його компонентом і акумулює 93% активів ринку фінансових послуг. Таким чином, стан банків України має вирішальний вплив на економіку держави.

Розглядаючи відносини у сфері фінансових послуг, було визначено банківську конкуренцію як боротьбу за споживача банківських послуг і створення таких умов для інших учасників, які не дозволяють їм мати вирішальний вплив на ринок. У зв'язку з цим удосконалено типізацію банківської конкуренції та визначено чотири види конкуренції: власне банківська конкуренція, конкуренція між державними і недержавними банками, конкуренція між банками і небанківськими кредитними установами, конкуренція між банками та нефінансовими організаціями.

Для обґрунтування типу ринкових відносин у банківській сфері були визначені коефіцієнт концентрації та індекс Герфіндаля – Хіршмана. Отримана нетипова ситуація: перший показник характерний для помірно концентрованих ринків, другий – для конкурентного середовища.

З огляду на це, визначимо тип банківського ринку України як конкурентне середовище із застереженням щодо надлишкової концентрації ресурсів у найбільших агентів, що може призвести до монополізації ринку в майбутньому. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Латковська Т. А. Поняття та структура сучасної фінансової системи України / Т. Латковська // Право та державне управління. – 2011. – № 1. – С. 64 – 69.
2. Орлюк О. П. Фінансове право : навчальний посібник / О. Орлюк. – Київ : Вид-во «Юрінком Інтер», 2003. – 528 с.
3. Кириленко О. П. Фінанси (Теорія та вітчизняна практика) : Навч. Посібник / О. Кириленко. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 243 с.

4. Школьник О. І. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку : монографія / О. Школьник. – Суми : ВВП «Мрія-1» ЛТД, УАБС НБУ, 2008. – 348 с.

5. ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> – Назва з екрану.

6. Юхименко П. І. Теорія фінансів : підручник / П. Юхименко, В. Федосов, Л. Лазебник ; За ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К. : ЦУЛ, 2010. – 576 с.

7. Класифікація фінансових ринків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://financeblog.com.ua/finansovij-rinok-2/finansovij-rinok-sutnist-funktsiyi-ta-rol-v-ekonomitsi/klasifikatsiya-finansovih-rinkiv.html> – Назва з екрану.

8. Огляд ринків фінансових послуг та підсумки діяльності небанківських фінансових установ за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ufu.org.ua/ua/statistics/ukrainian_insurance_market/ – Назва з екрану.

9. Дубовик О. В. Маркетинг у банку : навчальний посібник / О. Дубовик, С. Бойко, М. Вознюк. – 2-ге вид. – К. : Алєута, 2007 – 275 с.

10. Нікітін. А. В. Маркетинг у банку: навч. посіб. / А. Нікітін, Г. Бортнікова, А. Федорченко ; за ред. А. В. Нікітіна. – Вид. 2-ге, без змін. – К. : КНЕУ, 2009. – 170 с.

11. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/control/uk/index> – Назва з екрану.

Науковий керівник – д-р фіз.-мат. наук, проф., завідувач кафедри математичного моделювання економічних систем НТУУ «КПІ» **Капустян В. О.**

REFERENCES

Dubovyk, O., Boiko, S., and Vozniuk, M. *Marketynh u banku* [Marketing in the bank]. Kyiv: Aleuta, 2007.

Kyrylenko, O. P. *Finansy* (Teoriia ta vitchyzniana praktyka) [Finance (Domestic Theory and Practice)]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2000.

"Klasyfikatsiia finansovykh rynkiv" [Classification of financial markets]. <http://financeblog.com.ua/finansovij-rinok-2/finansovij-rinok-sutnist-funktsiyyi-ta-rol-v-ekonomitsi/klassyfikatsiya-finansovih-rinkiv.html>

[Law of Ukraine "On financial services and State regulation of financial services markets]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

Latkovska, T. "Poniattia ta struktura suchasnoi finansovoi systemy Ukrainy" [The concept and structure of modern financial system of Ukraine]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, no. 1 (2011): 64-69.

Nikitin, A., Bortnikova, H., and Fedorchenko, A. *Marketynh u banku* [Marketing in the bank]. Kyiv: KNEU, 2009.

Orliuk, O. P. *Finansove pravo* [Financial Law]. Kyiv: Yurinkom Inter, 2003.

"Ohliad rynkiv finansovykh posluh ta pidsumky diialnosti nebankivskykh finansovykh ustanov za 2011 rik" [Overview of Financial Markets and results of non-bank financial institutions in 2011]. http://ufu.org.ua/ua/statistics/ukrainian_insurance_market/Shkolnyk, O. I. Finansovyi rynek Ukrainy: suchasnyi stan i stratehiia rozvytku [Financial market Ukraine: Current State and Development Strategy]. Sumy: Mriia-1; UABS NBU, 2008.

Sait Natsionalnoho banku Ukrainy. <http://bank.gov.ua/control/uk/index>

Yukhymenko, P., Fedosov, V., and Lazebnyk, L. *Teoriia finansiv* [Theory of Finance]. Kyiv: TsUL, 2010.

УДК 336.14

АНАЛІЗ СИСТЕМИ ПЛАНУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ В УКРАЇНІ

КОРНІЄНКО Н. М.

УДК 336.14

Корнієнко Н. М. Аналіз системи планування бюджетних видатків в Україні

У статті здійснено аналіз особливостей структури і динаміки бюджетних видатків та виявлено, що система бюджетного планування потребує втілення заходів подальшого вдосконалення, спрямованих на встановлення взаємозв'язку поточних і перспективних цілей бюджетної політики. Ефективне використання механізму програмно-цільового методу планування видатків можливе в поєднанні із запровадженням середньострокового бюджетного планування. Запропоновано інноваційні шляхи розвитку та поглиблення застосування програмно-цільового методу планування в бюджетному процесі України.

Ключові слова: бюджет, бюджетний процес, видатки, бюджетна програма, програмно-цільовий метод, середньострокове бюджетне планування.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 10.

Корнієнко Наталія Миколаївна – аспірантка, Науково-дослідний фінансовий інститут Академії фінансового управління Міністерства фінансів України (вул. Дегтярівська, 38-44, Київ, 04119, Україна)

E-mail: kornienko2000@mail.ru

УДК 336.14

Корниенко Н. Н. Анализ системы планирования бюджетных расходов в Украине

В статье осуществлен анализ особенностей структуры и динамики бюджетных расходов и выявлено, что система бюджетного планирования требует реализации мероприятий дальнейшего совершенствования, направленных на установление взаимосвязи текущих и перспективных целей бюджетной политики. Эффективное использование механизма программно-целевого метода планирования расходов возможно в сочетании с внедрением среднесрочного бюджетного планирования. Предложены инновационные пути развития и углубления применения программно-целевого метода планирования в бюджетном процессе Украины.

Ключевые слова: бюджет, бюджетный процесс, расходы, бюджетная программа, программно-целевой метод, среднесрочное бюджетное планирование.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 10.

Корниенко Наталья Николаевна – аспірантка, Научно-исследовательский финансовый институт Академии финансового управления Министерства финансов Украины (ул. Дегтяревская, 38-44, Киев, 04119, Украина)

E-mail: kornienko2000@mail.ru

UDC 336.14

Kornienko N. N. Analysis of the System of Planning Budget Expenses in Ukraine

The article conducts analysis of specific features of the structure and dynamics of budget expenses and reveals that the system of budget planning requires realisation of measures of further perfection, directed at establishment of interaction of current and prospective goals of the budget policy. Efficient use of the mechanism of a special purpose method of planning expenses is possible in combination with introduction of a medium term budget planning. It offers innovation ways of development and intensification of the use of the special purpose method of planning in the budget process in Ukraine.

Key words: budget, budget process, expenses, budget programme, special purpose method, medium term budget planning.

Fig.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 10.

Kornienko Nataliya N. – Postgraduate Student, Academy of Finance Financial Management Research Institute the Ministry of Finance (vul. Degtyarivska, 38-44, Kyiv, 04119, Ukraine)

E-mail: kornienko2000@mail.ru

10. Нікітін, А. В. Маркетинг у банку: навч. посіб. / А. Нікітін, Г. Бортнікова, А. Федорченко; за ред. А. В. Нікітіна. – Вид. 2-ге, без змін. – К.: КНЕУ, 2009. – 170 с.

11. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/control/uk/index> – Назва з екрану.

Науковий керівник – д-р фіз.-мат. наук, проф., завідувач кафедри математичного моделювання економічних систем НТУУ «КПІ» **Капустян В. О.**

REFERENCES

Dubovyk, O., Boiko, S., and Vozniuk, M. *Marketynh u banku* [Marketing in the bank]. Kyiv: Aleuta, 2007.

Kyrylenko, O. P. *Finansy* (Teoriia ta vitchyzniana praktyka) [Finance (Domestic Theory and Practice)]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2000.

"Klasyfikatsiia finansovykh rynkiv" [Classification of financial markets]. <http://financeblog.com.ua/finansovij-rinok-2/finansovij-rinok-sutnist-funktsiyi-ta-rol-v-ekonomitsi/klassifikatsiya-finansovih-rinkiv.html>

[Law of Ukraine "On financial services and State regulation of financial services markets]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

Latkovska, T. "Poniattia ta struktura suchasnoi finansovoi systemy Ukrainy" [The concept and structure of modern financial system of Ukraine]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, no. 1 (2011): 64-69.

Nikitin, A., Bortnikova, H., and Fedorchenko, A. *Marketynh u banku* [Marketing in the bank]. Kyiv: KNEU, 2009.

Orliuk, O. P. *Finansove pravo* [Financial Law]. Kyiv: Yurinkom Inter, 2003.

"Ohliad rynkiv finansovykh posluh ta pidsumky diialnosti nebankivskykh finansovykh ustanov za 2011 rik" [Overview of Financial Markets and results of non-bank financial institutions in 2011]. http://ufu.org.ua/ua/statistics/ukrainian_insurance_market/Shkolnyk, O. I. Finansovyi rynek Ukrainy: suchasnyi stan i stratehiia rozvytku [Financial market Ukraine: Current State and Development Strategy]. Sumy: Mriia-1; UABS NBU, 2008.

Sait Natsionalnoho banku Ukrainy. <http://bank.gov.ua/control/uk/index>

Yukhymenko, P., Fedosov, V., and Lazebnyk, L. *Teoriia finansiv* [Theory of Finance]. Kyiv: TsUL, 2010.

УДК 336.14

АНАЛІЗ СИСТЕМИ ПЛАНУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ В УКРАЇНІ

КОРНІЄНКО Н. М.

УДК 336.14

Корнієнко Н. М. Аналіз системи планування бюджетних видатків в Україні

У статті здійснено аналіз особливостей структури і динаміки бюджетних видатків та виявлено, що система бюджетного планування потребує втілення заходів подальшого вдосконалення, спрямованих на встановлення взаємозв'язку поточних і перспективних цілей бюджетної політики. Ефективне використання механізму програмно-цільового методу планування видатків можливе в поєднанні із запровадженням середньострокового бюджетного планування. Запропоновано інноваційні шляхи розвитку та поглиблення застосування програмно-цільового методу планування в бюджетному процесі України.

Ключові слова: бюджет, бюджетний процес, видатки, бюджетна програма, програмно-цільовий метод, середньострокове бюджетне планування.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 10.

Корнієнко Наталія Миколаївна – аспірантка, Науково-дослідний фінансовий інститут Академії фінансового управління Міністерства фінансів України (вул. Дегтярівська, 38-44, Київ, 04119, Україна)

E-mail: kornienko2000@mail.ru

УДК 336.14

Корниенко Н. Н. Анализ системы планирования бюджетных расходов в Украине

В статье осуществлен анализ особенностей структуры и динамики бюджетных расходов и выявлено, что система бюджетного планирования требует реализации мероприятий дальнейшего совершенствования, направленных на установление взаимосвязи текущих и перспективных целей бюджетной политики. Эффективное использование механизма программно-целевого метода планирования расходов возможно в сочетании с внедрением среднесрочного бюджетного планирования. Предложены инновационные пути развития и углубления применения программно-целевого метода планирования в бюджетном процессе Украины.

Ключевые слова: бюджет, бюджетный процесс, расходы, бюджетная программа, программно-целевой метод, среднесрочное бюджетное планирование.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 10.

Корниенко Наталья Николаевна – аспірантка, Научно-исследовательский финансовый институт Академии финансового управления Министерства финансов Украины (ул. Дегтяревская, 38-44, Киев, 04119, Украина)

E-mail: kornienko2000@mail.ru

UDC 336.14

Kornienko N. N. Analysis of the System of Planning Budget Expenses in Ukraine

The article conducts analysis of specific features of the structure and dynamics of budget expenses and reveals that the system of budget planning requires realisation of measures of further perfection, directed at establishment of interaction of current and prospective goals of the budget policy. Efficient use of the mechanism of a special purpose method of planning expenses is possible in combination with introduction of a medium term budget planning. It offers innovation ways of development and intensification of the use of the special purpose method of planning in the budget process in Ukraine.

Key words: budget, budget process, expenses, budget programme, special purpose method, medium term budget planning.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 10.

Kornienko Nataliya N. – Postgraduate Student, Academy of Finance Financial Management Research Institute the Ministry of Finance (vul. Degtyarivska, 38-44, Kyiv, 04119, Ukraine)

E-mail: kornienko2000@mail.ru

Видатки бюджету є вагомим інструментом впливу на соціально-економічні процеси. Бюджетне регулювання у сфері видатків повинно сприяти стимулюванню виробництва, забезпеченню розвитку науково-технічного процесу, зовнішньоекономічної діяльності та економічного зростання у цілому. Впровадження науково обґрунтованих підходів щодо бюджетного планування, визначення стратегічних завдань, структури та обсягів видаткової частини бюджету дозволить забезпечити збалансований розподіл валового внутрішнього продукту між галузями економіки, територіями, соціальними групами. Програмно-цільовий метод планування бюджету дозволяє сконцентрувати обмежений обсяг ресурсів на досягненні поставлених пріоритетних економічних і соціальних цілях фінансової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що проблеми бюджетного планування та ефективного використання видатків бюджету розглядаються в багатьох роботах, як вітчизняних, так і зарубіжних учених: Р. Зоді, Р. Масгрейв, Ф. Мошера, А. Премчада, А. Стейсі, Г. С. Поспелова, В. А. Прікова, І. В. Запатріної, Т. М. Ковальнової, В. Л. Опаріна, Л. Д. Сафонові, В. С. Суцягіна, І. Я. Чугунова, В. М. Федосова, Ф. А. Ярошенко та інших.

Метою роботи є розкриття особливостей розвитку вітчизняної системи планування видаткової частини бюджету, виявлення можливостей поглиблення використання програмно-цільового методу планування як інструменту підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

На етапі економічних перетворень важливим завданням бюджетної політики є сприяння розвитку і

вдосконаленню організаційно-правових засад формування та виконання бюджету з метою підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Багато країн зараз почали використовувати методи бюджетування, орієнтовані на соціально значущі результати, а саме: США, Нова Зеландія, держави Європи та СНД. Актуальним питанням є вдосконалення системи бюджетного регулювання у сфері видатків, а саме: програмно-цільового методу планування видатків, розвитку і підвищення ефективності його використання в Україні.

Прогнозування і планування бюджетних показників ґрунтується на аналізі тенденцій формування та виконання доходів і видатків бюджету, макроекономічних показників економічного і соціального розвитку [1, с. 169]. Одним із основних показників, що характеризує бюджет, є рівень перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему України, який за період 2007 – 2011 рр. у середньому становив 33,1%. Аналіз динаміки показника виявив, що найвищий його рівень за вказаний період спостерігається у 2009 і 2010 рр. – 34,0% та 35,0% відповідно, а у 2011 р. показник зменшився до 32,0% (табл. 1).

Структура видатків бюджету визначає ефективність впливу держави на економічний розвиток, і є індикатором пріоритетності реалізації функцій держави. Пріоритети бюджетної політики фактично проявляються в напрямках державних видатків [4, с. 75]. Розглянемо структуру видатків Державного бюджету України у розрізі функціональної класифікації (без урахування міжбюджетних трансфертів) (табл. 2).

Таблиця 1

Рівень перерозподілу валового внутрішнього продукту через Зведений бюджет України

Показник	Рік				
	2007	2008	2009	2010	2011
ВВП, (млн грн)	720731	948056	913345	1082569	1316600
Видатки з урахуванням кредитування, (млн грн)	227638	312017	310225	379191	421611
Частка обсягу бюджетних видатків у ВВП, (%)	31,6	32,9	34,0	35,0	32,0

Примітка. Розраховано автором на основі звітних даних Державної казначейської служби України [3].

Таблиця 2

Структура обсягу видатків державного бюджету за функціональною класифікацією та кредитування бюджету

Показник	Рік					
	2009		2010		2011	
	млн грн	питома вага, %	млн грн	питома вага, %	млн грн	питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7
Загальнодержавні функції	24 850,4	13,8	34 694,3	15,4	39 996,6	16,8
Оборона	9 663,3	5,4	11 347,1	5,0	13 241,1	5,5
Громадський порядок, безпека та судова влада	24 159,2	13,4	28 570,7	12,7	32 415,3	13,6
Економічна діяльність	33 294,3	18,5	36 030,0	16,0	44 771,6	18,8
Охорона навколишнього природного середовища	1 824,3	1,0	2 292,7	1,0	3 008,4	1,3
Житлово-комунальне господарство	270,6	0,2	844,4	0,4	324,2	0,1

1	2	3	4	5	6	7
Охорона здоров'я	7 535	4,2	8 759,0	3,9	10 223,8	4,3
Духовний та фізичний розвиток	3 216,7	1,8	5 165,5	2,3	3 830,4	1,6
Освіта	23 925,7	13,3	28 807,5	12,8	27 232,7	11,4
Соціальний захист та соціальне забезпечення	51 517,6	28,6	69 311,30	30,7	63 540,20	26,6
Видатки, усього	180 257,1	100	225 822,5	100	238 584,3	100

Примітка. Узагальнено автором на основі звітних даних Державної казначейської служби України про виконання державного бюджетів [3].

Найбільшу питому вагу у загальній структурі видатків 2011 р. серед перших п'яти місць займають видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення – 63540,2 млн грн (26,6%), економічну діяльність – 44771,6 млн грн (18,8%), загальнодержавні видатки – 39996,6 млн грн (16,8%), громадський порядок, безпеку та судову владу – 32415,3 млн грн (13,6%) та на освіту – 27232,7 млн грн (11,4%). Другу п'ятірку складають видатки на оборону – 13241,1 млн грн (5,5%), охорону здоров'я – 10223,8 млн грн (4,3%), духовний і фізичний розвиток – 3830,4 млн грн (1,6%), охорону навколишнього природного середовища – 3008,4 млн грн (1,3%) і на житлово-комунальне господарство – 324,2 млн грн (0,1%).

Необхідно відзначити, що при стабільному збільшенні загального обсягу видатків державного бюджету, динаміка витрат по функціях не зберігає постійності в обсягах, а саме: видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення в 2009 – 2011 рр. зростають або зменшуються щороку на 2,1 – 4,1%. Так, у 2009 р. вони склали 51517,6 тис. грн, або 28,6% загального обсягу видатків державного бюджету, у 2010 р. вони зросли на 2,1% та склали 69311,3 тис. грн, або 30,7%, а у 2011 р. знов зменшилися до 26,6% і склали 63540,2 тис. грн.

При цьому видатки на загальнодержавні функції стабільно зростають в середньому на 1,5% щороку та склали у 2011 р. 39996,6 тис. грн, або 16,8% загального обсягу видатків.

Видатки на економічну діяльність не мають постійної динаміки, а саме: у 2009 р. їх обсяг склав 33294,3 тис. грн, або 18,5%, у 2010 р. – 36030,0 тис. грн, або 16%, а у 2011 р. – 44771,6 тис. грн, або 18,8% загального обсягу видатків. Аналогічна нестабільність у витраті бюджетних коштів спостерігається і у сфері оборони: у 2009 р. – 9663,3 тис. грн, або 5,4%, у 2010 р. – 11347,1 тис. грн, або 5,0%, а у 2011 р. – 13241,1 тис. грн, або 5,5% загального обсягу бюджетних видатків.

Разом з цим, видатки на освіту з державного бюджету постійно зменшуються. У 2011 р. видатки на цю галузь склали 27232,7 тис. грн, або 11,4%, що на 1,4% менше аналогічного показника в 2010 р. (28807,5 тис. грн) та на 1,9% менше 2009 р. (23 925,7 тис. грн). Видатки на охорону здоров'я у 2010 р. також зменшилися порівняно з 2009 р. (7535 тис. грн) на 0,3% і склали 8759,0 тис. грн, або 3,9%, а у 2011 р. зросли на 0,4% і становили 10223,8 тис. грн, або 4,3% загальних видатків.

Таким чином, динаміка обсягів бюджетних видатків у розрізі визначених функціональною класифікацією напрямів їх використання за період 2009 – 2011 рр. недо-

статньо стабільна. Структурні зрушення у видатках свідчать про необхідність стабілізації бюджетної політики в середньостроковому періоді. Використання програмно-цільового методу планування створює можливості для ефективного управління обмеженими обсягами видаткової частини бюджету шляхом встановлення пріоритетів галузевого розвитку на короткостроковий і середньостроковий періоди та цільового спрямування коштів на їх реалізацію [5].

Розробка проекту закону про Державний бюджет України здійснюється Кабінетом Міністрів України. Міністерство фінансів України відповідає за складання проекту державного бюджету та здійснює організаційну і методичну роботу щодо принципів бюджетного планування, які використовуються головними розпорядниками бюджетних коштів при підготовці бюджетних запитів.

На початковому етапі становлення системи планування бюджету використовувався постатейний метод планування бюджетних видатків. Згідно із зазначеним методом бюджетне планування передбачає здійснення розрахунку витрат на 1 рік, необхідних для забезпечення діяльності бюджетних організацій без урахування оцінки кінцевих результатів їх функціонування. Перевагою такого методу бюджетування є його відносна простота і потенційний контроль видатків з бюджету через детальну їх специфікацію. Разом з тим, постатейний метод має суттєві недоліки, що не забезпечують якісної розробки планових бюджетних показників та ефективної реалізації управлінських рішень.

Необхідність переходу від постатейного бюджету до програмного бюджету зумовлена такими причинами: розширення сфери державного впливу у регулюванні економічними процесами; розвиток державної фінансової системи; удосконалення державного управління бюджетними коштами; необхідність підвищення ефективності використання коштів; підвищення рівня прозорості бюджетного процесу; покращання якості державних послуг [6].

На сучасному етапі реформування бюджетної політики у системі планування та виконання бюджету відбуваються інституційні перетворення, спрямовані на використання прогресивного методу бюджетування, одночасно із використанням елементів традиційного методу планування видатків. Так, у бюджетному процесі застосовуються основні складові програмно-цільового методу, що потребує його подальшого удосконалення і поглиблення на всіх бюджетних стадіях.

З 2002 р. на рівні державного бюджету відповідно до світових стандартів статистики державних фінансів впроваджено програмна і функціональна класифікації видатків та кредитування бюджету. Бюджет планується відповідно до чотирьохрівневої класифікації видатків і кредитування [7]:

- ✦ програмна класифікація (мета програми і порядковий номер);
- ✦ функціональна класифікація (напрями використання коштів);
- ✦ відомча класифікація (відповідальні виконавці програм);
- ✦ економічна класифікація (характер економічних операцій).

Запровадження програмної класифікації дало можливість більш чітко структурувати бюджетні видатки за програмами і відобразити конкретних виконавців, що підвищило прозорість бюджетного процесу.

У 2002 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 вересня № 538-р затверджено Концепцію використання програмно-цільового методу в бюджетному процесі України, метою якої є встановлення зв'язку між використаними ресурсами та отриманими результатами в бюджетному процесі. Відповідно до Концепції видатки формуються у розрізі програм, що повинні включати такі компоненти як: мета програми, завдання, напрямки діяльності та результативні показники [8].

Серед нормативно-правових актів, що регулюють використання програмно-цільового методу в бюджетному процесі, основним є Бюджетний кодекс України. У відповідності з новою редакцією Бюджетного кодексу від 08.07.2010 № 2456-VI конкретизовано засади використання програмно-цільового методу, як на рівні державного бюджету, так і на рівні місцевих бюджетів, а також визначено обов'язковість складання прогнозу бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди [7].

Відповідно до Бюджетного кодексу, досвіду розвинутих європейських держав у сфері середньострокового бюджетного планування, а також відповідно до Програми економічних реформ на 2010 – 2014 рр.

«Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» Міністерством фінансів розроблено та подано Кабінетові Міністрів України середньостроковий прогноз, який містить індикативні показники для головних розпорядників бюджетних коштів на 2013 – 2014 рр.

У напрямі розвитку середньострокового бюджетного планування відпрацьовується законодавче забезпечення запровадження системи державного стратегічного планування, а також методика планування діяльності міністерств на плановий та наступні за плановим два бюджетні періоди, розроблена в межах прогнозних показників, визначених у Прогнозі Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди.

Підготовці проекту видаткової частини бюджету передує розробка головним розпорядником коштів бюджетних запитів відповідно до вимог інструкції з підготовки бюджетних запитів. Бюджетний запит є важливим плановим документом, який виступає першоосновою для формування бюджету за програмно-цільовим методом, в якому визначаються основні компоненти: ціль програми, завдання програми і показники її виконання. Повноваження учасників бюджетного процесу під час формування бюджетного запиту наведено на *рис. 1*.

У 2012 р. наказом Мінфіну від 06.06.2012 № 687 затверджено Інструкцію з підготовки бюджетних запитів, згідно з якою розгорнутий заповнений бюджетний запит містить показники, сформовані за розділами: форма 1 – загальний запит за всіма бюджетними програмами ГРК, форма 2 – індивідуальний запит по кожній програмі на плановий та прогнозний періоди, форма 3 – додатковий запит, який включає обґрунтування додаткової потреби у видатках на плановий та прогнозний періоди [9]. Враховуючи, що головному розпоряднику щорічно доводиться Міністерством фінансів граничний обсяг видатків, інформація щодо додаткової потреби у прогнозному періоді може бути корисною при плануванні бюджету на середньостроковий період.

Рис. 1. Процес складання бюджетного запиту

Інформація, що міститься у Формі-2, застосовується для складання паспорта бюджетної програми з урахуванням бюджетних асигнувань, затверджених законом про Державний бюджет України (табл. 3).

Таблиця 3

Узгодженість інформації бюджетного запиту та паспорта бюджетної програми

Складові елементи бюджетної програми	Форма-2 бюджетного запиту, (пункт документу)	Паспорт, (пункт документу)
1. Мета	3.1	6
2. Завдання	3.2	7
3. Підстави реалізації	3.3	5
4. Обсяг коштів	4.1	4
5. Результативні показники	7.1	10
6. Цільові програми	10.1	9

Бюджетний запит повинен містити інформацію, яка забезпечить проведення аналізу досягнутих результатів реалізації бюджетної програми у минулому та теперішньому періодах, дозволить спрогнозувати її виконання у запланованому періоді, допоможе співставити їх з витраченим обсягом коштів та визначить необхідність подальшого виконання програми.

Міністерством фінансів України затверджено наказ від 17.05.2011 № 608 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо здійснення оцінки ефективності бюджетних програм», яким передбачено здійснення оцінки ефективності бюджетних програм при складанні проекту державного бюджету та при виконанні державного бюджету.

З метою забезпечення ефективного управління бюджетними ресурсами країни результати моніторингу та оцінки ефективності бюджетних програм мають стати основою для прийняття рішення про необхідність виконання програми протягом бюджетного періоду, а також про включення програми до проекту бюджету. Слід зазначити, що система моніторингу потребує розроблення, а при проведенні оцінки виконання програми основна увага приділяється касовому виконанню бюджету та цільовому використанню бюджетних коштів.

ВИСНОВКИ

Важливим є вдосконалення програмно-цільового методу бюджетного планування видатків, створення відповідних умов для розвитку даного методу управління бюджетними коштами. Формування системи стратегічного і середньострокового бюджетного планування сприятиме підвищенню рівня узгодженості цілей суспільного розвитку та бюджетної політики, що посилить результативність перетворень в економіці та соціальній сфері. Доцільним є забезпечення розвитку системи моніторингу та подальше вдосконалення системи оцінки виконання бюджетних програм, розширення самостійності та відповідальності розпорядників бюджетних коштів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку / І. Я. Чугунов. – К. : НІОНС. 2003. – 488 с.
2. Веб-портал Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>
3. Веб-портал Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Реформування бюджетної системи України на інноваційних засадах : монографія / Колектив авторів [заг. редакція Ф. О. Ярошенка]. – К. : Міністерство фінансів України, 2010. – 544 с.
5. Mosher F. C. Program Budgeting: Theory and Practice with Particular Reference to the U.S. Department of the Army. – P. 80 – 81. Цит. по : GAO/AIMD –97 – 46 Performance Budgeting/. P. 7 – 8.
6. Масгрейв Р. А. Государственные финансы: теория и практика / Р. А. Масгрейв, П. Б. Масгрейв / Пер. с 5-го англ. изд. [1989]. – М. : Бизнес Атлас, 2009. – 716 с.
7. Бюджетний кодекс України: Закон Верховної Ради України від 8 липня 2010 року № 2456-VI // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 151.

8. Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2002 року № 538-р // Офіційний вісник України. – 2002. – № 38. – Ст. 1793.

9. Про затвердження Інструкції з підготовки бюджетних запитів : наказ Міністерства фінансів України від 6 червня 2012 року № 687 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 51. – Ст. 2052.

Науковий керівник – д-р екон. наук, проф., директор Науково-дослідного фінансового інституту, зав. кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету, заслужений діяч науки і техніки України
Чугунов І. Я.

REFERENCES

- Chuhunov, I. Ya. *Biudzhetnyi mekhanizm rehulivannia ekonomichnoho rozvytku* [Budget adjustment mechanism of economic development]. Kyiv: NIONS, 2003.
[Budget code: the law of the Supreme Council of Ukraine on July 8, 2010 № 2456-VI] (2010).
[On approval of the concept of application programs-but-target method in the budget process: Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 14 September 2002 # 538-r] (2002).
[On approval of the instructions on the preparation of the budget requests: order of the Ministry of Finance of Ukraine on June 6, 2012 # 687] (2012).
Mosher, F. C. "Program Budgeting: Theory and Practice with Particular Reference to the U.S. Department of the Army" In *GAO/AIMD-97-46 Performance Budgeting*, 7-8.
Masgreyv, R. A., and Masgreyv, P. B. *Gosudarstvennye finansy: teoriia i praktika* [Public finance: theory and practice]. Moscow: Biznes Atlas, 2009.
Reformuvannia biudzhetnoi systemy Ukrainy na innovatsiinykh zasadakh [Reforming the budget system of Ukraine on innovative principles]. Kyiv: Ministerstvo finansiv Ukrainy, 2010.
Веб-portal Derzhavnoho komitetu statystyky. <http://www.ukrstat.gov.ua>
Веб-portal Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy. <http://treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>

БЮДЖЕТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

КОВАЛЕНКО Н. І.

УДК 336.132.1

Коваленко Н. І. Бюджетне регулювання в Україні: нормативно-правове забезпечення та етапи становлення

Аналіз теоретичних концепцій бюджетного регулювання різних вчених дав можливість зробити висновок про те, що, незважаючи на значні відмінності поглядів та суджень, практично всі вони передбачають участь держави в управлінні економікою. В умовах сучасності актуальним є посилення регулюючої функції держави. Зважаючи на те, що із загостренням кризових явищ виникає необхідність у пошуку нових важелів регулювання економіки, вкрай важливим є більш детальне дослідження становлення та розвитку бюджетного регулювання в Україні. Адже саме ця система не тільки мобілізує певний обсяг фінансових ресурсів, а й ефективно їх використовує, враховуючи поточні потреби економіки та стратегічні завдання її подальшого розвитку. У статті запропоновано періодизацію процесу бюджетного регулювання в Україні, розглянуто характерні особливості кожного етапу та надано огляд конкретних інструментів бюджетного регулювання.

Ключові слова: бюджетне регулювання, фінансові ресурси держави, державні фінанси, бюджет.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 12.

Коваленко Наталія Ігорівна – аспірантка, кафедра фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: nataliya_ni@mail.ru

УДК 336.132.1

UDC 336.132.1

Коваленко Н. И. Бюджетное регулирование

в Украине: нормативно-правовое обеспечение и этапы становления
Анализ теоретических концепций бюджетного регулирования различных ученых позволил сделать вывод о том, что, несмотря на значительные различия взглядов и суждений, практически все они предусматривают участие государства в управлении экономикой. В условиях современности актуальным является усиление регулирующей функции государства. Несмотря на то, что с обострением кризисных явлений возникает необходимость в поиске новых рычагов регулирования экономики, крайне важно более детальное исследование становления и развития бюджетного регулирования в Украине. Ведь именно эта система не только мобилизует определенный объем финансовых ресурсов, но и эффективно их использует, учитывая текущие потребности экономики и стратегические задачи дальнейшего развития. В статье предложена периодизация процесса бюджетного регулирования в Украине, рассмотрены характерные особенности каждого этапа и предоставлен обзор конкретных инструментов бюджетного регулирования.

Ключевые слова: бюджетное регулирование, финансовые ресурсы государства, государственные финансы, бюджет.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Коваленко Наталья Игоревна – аспирант, кафедра финансов, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: nataliya_ni@mail.ru

Kovalenko N. I. Budget Regulation in Ukraine: Regulatory and Legislative Provision and Stages of Formation

Analysis of theoretical concepts of budget regulation of a number of scientists allowed drawing a conclusion that, despite significant differences of views and opinions, practically all of them envisage participation of the state in managing economy. Strengthening of the regulatory function of the state is topical under modern conditions. In spite of the fact that aggravation of crisis phenomena result in a necessity to search for new levers of economy regulation, it is extremely important to study in more detail formation and development of the budget regulation in Ukraine. Namely this system not only mobilises a certain volume of financial resources, but also uses them effectively, taking into account the current needs of economy and strategic tasks of further development. The article offers periodisation of the process of budget regulation in Ukraine, considers characteristic features of each stage and provides a review of specific instruments of budget regulation.

Key words: budget regulation, financial resources of the state, state finances, budget.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 12.

Kovalenko Natalia I. – Postgraduate Student, Department of Finance, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: nataliya_ni@mail.ru

Бюджетне регулювання загалом не варто розглядати лише як процес у межах бюджетної системи країни, пов'язаний з перерозподілом бюджетних ресурсів. Воно має значно ширший зміст, оскільки впливає на загальнодержавні процеси та вирішує важливі завдання стосовно забезпечення економічного зростання, піднесення рівня добробуту населення, вирівнювання можливостей розвитку територій країни, фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Саме це надає бюджетному регулюванню ексклюзивного характеру в системі державного управління фінансовими ресурсами.

На думку Міжнародного валютного фонду, бюджетне регулювання повинно обов'язково співвідноситись із політикою державних фінансів [12, с. ix]. З цим можна погодитись, оскільки від якості та своєчасності

прийняття рішень у цій сфері залежить забезпечення не тільки нормальної життєдіяльності суспільства, а і його подальшого розвитку. Це також сприяє вчасному та належному виконанню функцій держави.

На даний час питання стосовно історичної еволюції бюджетного регулювання в Україні є мало дослідженим. Зокрема, висвітлення даного питання практично відсутнє у вітчизняній та іноземній літературі. Наявні дослідження стосуються виключно питання становлення і розвитку бюджетної системи (із виокремленням етапів). Так, дослідженням етапів становлення та розвитку бюджетної системи займалися такі вчені: Л. В. Фещенко, П. В. Проноза, Н. В. Кузьминчук, І. Я. Чугунов та ін. Разом з тим, вивченню особливостей бюджету та процесу бюджетного регулювання присвячені наукові роботи таких вітчизня-

них вчених: О. Д. Василик, В. М. Федосов, В. М. Опарін, О. П. Кириленко, І. В. Запатріна та ін. Вагомий внесок у вивчення процесу бюджетного регулювання зробили також деякі зарубіжні економісти: Дж. М. Кейнс, А. Вагнер, П. Самуельсон, У. Хеллер, О. Богачова та ін.

Необхідно відмітити значну наукову цінність проведених ученими-економістами досліджень, однак вони в основному присвячені питанням історичної еволюції бюджетної системи та окремих питань бюджетного регулювання загалом. У той самий час авторами не приділено належної уваги становленню і розвитку самого бюджетного регулювання. Водночас слід зважати на те, що бюджетне регулювання не можна розглядати окремо від бюджетної системи, оскільки між ними існує певний взаємозв'язок. Однак не слід і їх ототожнювати, адже отримуємо в результаті неповний аналіз.

Метою даної статті є огляд нормативно-правового забезпечення бюджетного регулювання, систематизація етапів розвитку бюджетного регулювання в Україні та визначення їх характерних особливостей. Для досягнення мети було застосовано історичний метод дослідження, за допомогою якого було проаналізовано нормативно-правову базу бюджетного регулювання. Також був застосований принцип об'єктивності, який дозволив розглядати цей процес у всій складності, ба-

гатогранності й суперечливості, з урахуванням усієї сукупності різноманітних сторін його змісту.

Розглядаючи еволюцію нормативно-правового забезпечення, можна прослідкувати, що спочатку відбувалось започаткування основ бюджетного регулювання, а згодом – реформування та поліпшення функціонування цього механізму (табл. 1).

Як бачимо, початок формування системи бюджетного регулювання в Україні був закладений ще у радянській часи разом з ідеєю розробки балансу фінансових ресурсів (1930-ті роки). Зі здобуттям незалежності система бюджетного регулювання починає вдосконалюватись вже на нових засадах, де за орієнтир обрано становлення ринкової економіки в Україні¹. За ці роки була проведена значна за обсягом нормативно-правова робота стосовно налагодження системи бюджетного регулювання у різних сферах діяльності суспільства (рис. 1).

На сьогодні головним документом у сфері бюджетного регулювання є *Бюджетний кодекс України*, яким визначаються правові засади функціонування бюджет-

¹ 17 лютого 2006 року Міністерство торгівлі США визнало ринковий статус економіки України (Електронний ресурс: <http://www.kmu.gov.ua>).

Таблиця 1

Основні нормативно-правові документи, які визначали /визначають бюджетне регулювання в Україні

Сфера	Назва нормативно-правового акту
Основи бюджетного регулювання	Методичні положеннями Держплану СРСР по складанню планового балансу народного господарства СРСР і союзних республік (1967 рік), Закон України «Про бюджетну систему України» (1990 р. і 1995 р.), Бюджетний кодекс України (редакції 2001 р. та 2010 р.), Основні напрямки бюджетної політики (на наступний бюджетний рік)
Податкова сфера	Закон України «Про державну податкову службу в Україні» (1990 р.), Закон України «Про систему оподаткування» (1991 р.), Закон України «Про прибутковий податок з громадян» (1992 р.), Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» (1994 р.), Закон України «Про податок на додану вартість» (1997 р.), Указ Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» (1998 р.), Податковий кодекс України (2010 р.)
Казначейська система	Постанова Кабінету Міністрів України і Національного банку України «Про впровадження казначейської системи виконання державного бюджету» (1997 р.), Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення наповнення державного бюджету та посилення фінансово-бюджетної дисципліни» (1997 р.), Постанова Кабінету Міністрів України «Положення про порядок складання єдиного кошторису доходів і видатків бюджетної установи та організації» (1998 р.), Постанова Кабінету Міністрів України і Національного банку України «Про створення внутрішньої платіжної системи Державного казначейства» (1999 р.), Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ» (2002 р.)
Суб'єкти підприємницької діяльності	Закон України «Про підприємництво» (1991 р.), Закон України «Про власність» (1991 р.), Закон України «Про підприємства в Україні» (1991 р.), Закон України «Про банки і банківську діяльність» (2000 р.), Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» (2006 р.), Закон України «Про акціонерні товариства» (2008 р.), Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (2010 р.)
Населення	В певній мірі кожний нормативно-правовий акт, наведений вище, а також Постанови Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики (встановлення граничного рівня ціни на природний газ для установ та організацій, що фінансуються з державного і місцевих бюджетів та встановлення тарифів на житлово-комунальні послуги для населення)
Міське самоврядування	Декрет Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори» (1993 р.), а згодом Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.)

Джерело: складено автором.

ної системи України, її принципи, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства [1]. Щорічно орієнтири бюджетної політики висвітлюються у *Основних напрямках бюджетної політики на наступний рік* (відповідно до ст. 33 Бюджетного кодексу України і ст. 152 Регламенту Верховної Ради України), які містять основні завдання бюджетної політики, пріоритетні завдання податкової політики, особливості взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами [4].

му кодексі регламентовано взаємовідносини платників податків і контролюючих органів при здійсненні перевірок, визначено способи здійснення податкового контролю, порядок отримання податкової інформації органами ДПС, види перевірок, урегульовані механізми реалізації результатів перевірок тощо [2]. Можна відзначити, що держава має у своєму арсеналі багато важелів впливу на економічне життя суспільства: наприклад, податкові пільги створюють сприятливі умови для збільшення власних фінансових ресурсів суб'єктів економіки. Ре-

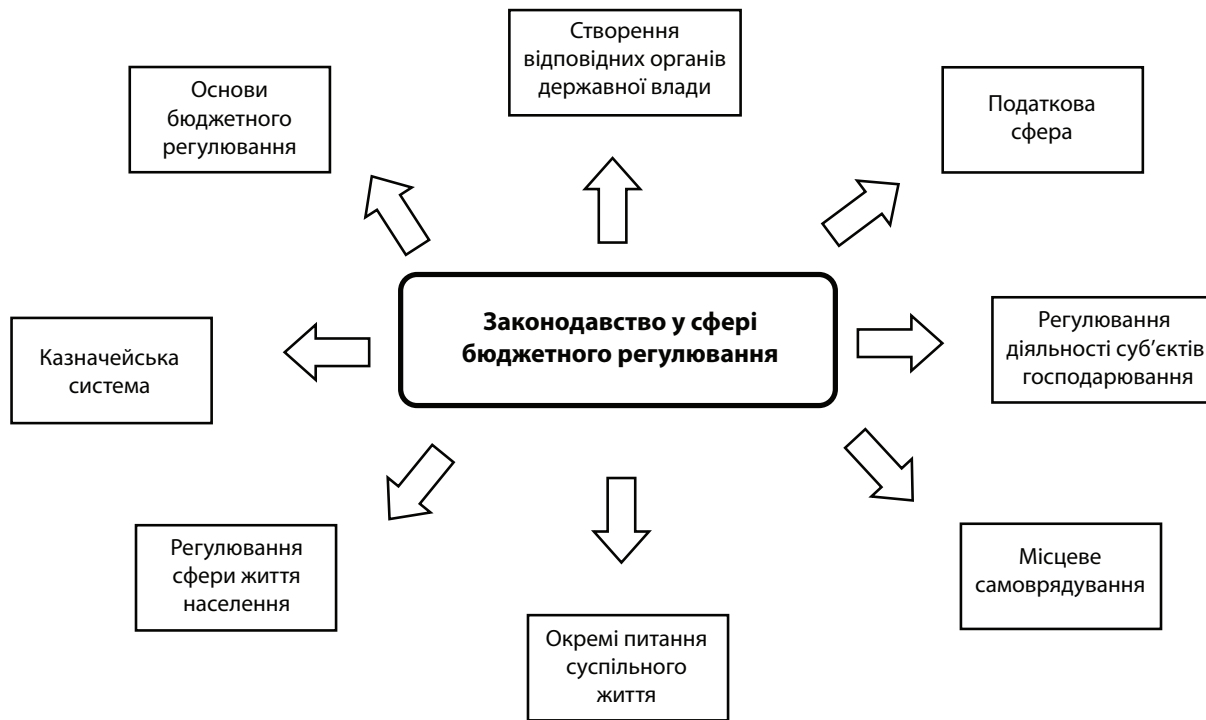

Рис. 1. Законодавство у сфері бюджетного регулювання

Джерело: складено автором.

Для бюджетної сфери важливим кроком було запровадження та налагодження системи *казначейського обслуговування* бюджетних коштів. Особливу роль у цьому процесі відіграє казначейська система виконання Державного бюджету України, головною метою якої є акумуляція усіх бюджетних доходів, здійснення управління ними за допомогою єдиного казначейського рахунку та контроль за процесом витрачання державних коштів [11, с. 15 – 16].

Виключне місце займає прийняття та виконання *Закону України «Про державний бюджет України» (на наступний бюджетний рік)*, де визначено обсяги доходів та видатків державного бюджету, розмір граничного дефіциту державного бюджету, обсяг державного боргу та джерела його покриття, особливості міжбюджетних відносин, а також основні соціально-економічні пріоритети держави. Організаційне оформлення здійснюється згідно постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил оформлення проекту Закону України про Державний бюджет України» (1996 р.).

У 2010 р. близько 30 законодавчих актів замінив *Податковий кодекс України*, що дозволило значно уніфікувати вітчизняне податкове законодавство. У дано-

гулюючи темпи розвитку галузей економіки, держава створює сприятливий інвестиційний клімат для розширення зовнішніх джерел фінансування, а також додаткове залучення фінансових ресурсів населення та банківської системи.

Для суб'єктів підприємницької діяльності нормативно-правове регулювання стосується впорядкування відносин суб'єктів підприємницької діяльності з іншими суб'єктами (в тому числі, і з державою) з питань, що стосуються організації та здійснення їх діяльності, умови цієї діяльності, прав та обов'язків учасників ринку.

Безпосередньо для важливого учасника всіх процесів – населення – мають місце не тільки всі зазначені нормативно-правові акти, а й спеціальні (наприклад, щодо встановлення граничного рівня ціни на природний газ для установ та організацій, що фінансуються з державного і місцевих бюджетів та встановлення тарифів на житлово-комунальних послуг для населення). Таким чином, держава проводить житлово-комунальну політику, враховуючи інтереси населення та намагаючись відповідати вимогам чинного законодавства та пріоритетам державної політики.

Важливу роль відіграє і бюджетне регулювання на місцевому рівні, адже саме через місцеві фінансові ресурси держава активно проводить соціальну політику, фінансуючи з місцевих бюджетів заклади освіти, медицини, здійснення комунального обслуговування населення. Враховуючи положення Європейської хартії місцевого самоврядування, виконання соціальних зобов'язань має покладатися на органи влади, що найбільш близькі до громадян (а це в Україні і є органи місцевого самоврядування) [10, с. 165].

Окремо слід виділити становлення сфери державного управління фінансами, зокрема – утворення відповідних інститутів (які в тому числі прямо чи опосередковано беруть участь у бюджетному регулюванні). Слід зазначити, що з початку незалежності економіці України були притаманні трансформаційні процеси, які відповідним чином впливали і на державну сферу. Так, видозмінювались функціональні повноваження державних інститутів (у контексті їх розширення та перепрофілювання). Детально розглянемо становлення основних інститутів:

- ✦ Міністерство фінансів України (засноване у 1991 р., нове Положення прийняте у 2011 р.) – реалізовує державну фінансову політику за такими складовими: бюджетна, податкова та митна політика [6];
- ✦ Міністерство доходів і зборів України (засноване у 2012 р.) – реалізовує спільно функції Державної митної служби України (заснована у 1991 р. як Державний митний комітет України, який у 1997 році трансформований у Державну митну службу України) та Державної податкової служби України (заснована у 1990 р., у 1996 р. трансформована у Державну податкову адміністрацію України, нове Положення прийняте у 2011 р.), у тому числі єдину державну податкову політику, здійснює адміністрування податкової системи, забезпечує наповнення дохідної частини бюджету [8];
- ✦ Державна казначейська служба України (заснована у 1995 р. як Державне казначейство України, з 2011 р. – Державна казначейська служба) – реалізовує бюджетну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів [5];
- ✦ Державна фінансова інспекція (заснована у 1993 р. як Державна контрольно-ревізійна служба України, у 2010 р. реорганізована у Державну фінансову інспекцію України) – забезпечує реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю [7];
- ✦ Рахункова палата України (заснована у 1996 р.) – організовує і здійснює контроль за своєчасним виконанням видаткової частини бюджету, витрачанням бюджетних коштів за обсягами, структурою та їх цільовим призначенням, визначає ефективність та доцільність видатків державних коштів, валютних та кредитно-фінансових ресурсів, контролює фінансування загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, со-

ціального і національно-культурного розвитку, охорони довкілля тощо [3].

Окреме місце займають і нормативно-правові акти, які мають загальний характер: Державні програми економічного і соціального розвитку України, щорічні послання Президента України до Верховної Ради України, Програма економічних реформ на 2010 – 2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 р. тощо.

Для більш повного розуміння бюджетного регулювання в Україні важливим є розгляд процесу його становлення та розвитку. Слід звернути увагу, що поділ на хронологічні етапи є до певної міри умовним, оскільки неможливо чітко визначити межі кожного конкретного етапу. Причиною цього є неспівпадання у часі введення в дію якихось змін з отриманням відповідних результатів в умовах дотримання принципу ефективності та результативності функціонування бюджетної системи. Таким чином, можна виділити такі **етапи становлення та розвитку системи бюджетного регулювання в Україні** після здобуття незалежності:

– *перший етап* (1991 – 1996 рр.) – загалом перехідний період в економіці України (перехід від адміністративно-командної до ринкової економіки), формування первинної законодавчої бази щодо функціонування бюджетної системи (в тому числі і стосовно бюджетного регулювання). Інструментами на цьому етапі стали: доходи бюджету (регулюючі), видатки бюджету, дефіцит державного бюджету, емісійні джерела покриття дефіциту (як результат – зростання державного боргу); право встановлення деяких видів податків для місцевої влади. *Результати цього етапу*: початок розбудови системи органів державної влади у сфері фінансів, надання місцевій владі права встановлювати 17 видів місцевих податків і зборів, запровадження щорічного прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Про основні напрями бюджетної політики» (на наступний рік), зміна структури видатків (збільшення їх соціальної складової), розбудова податкової системи;

– *другий етап* (1997 – 2000 рр.) – забезпечення функціонування бюджетної системи на більш якісному рівні, реформування податкової системи, організаційне оформлення процесу розробки та прийняття Закону України «Про Державний бюджет України», впорядкування бюджетної класифікації. Інструментами на цьому етапі стали: запровадження помісячного бюджетного розпису та казначейської системи касового виконання Державного бюджету України, запровадження спрощеної системи оподаткування обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва, впровадження системи фінансового вирівнювання місцевих бюджетів. *Результатом стало*: визначення організаційного оформлення Закону України «Про Державний бюджет України», скорочення емісійних джерел покриття дефіциту Державного бюджету (реалізація державних цінних паперів, зовнішні запозичення), запровадження і упорядкування системи соціальних пільг;

– *третій етап* (2001 – 2007 рр.) – подальший розвиток системи бюджетного регулювання, реформування бюджетного законодавства. Інструментами були: видатки соціального спрямування, зовнішні запозичення, запровадження обліку зобов'язань розпорядників коштів Державного бюджету органами Державного казначейства України, входження Державного казначейства України у систему електронних платежів Національного банку України. *Результатом даного етапу стало:* прийняття Бюджетного кодексу, введення нової бюджетної класифікації, запровадження державних програм економічного і соціального розвитку, посилення попереднього контролю за цільовим використанням бюджетних коштів в органах казначейства, початок застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі, становлення фондового ринку України;

– *четвертий етап* (2008 – 2010 рр.) – реформування бюджетного законодавства, використання різноманітних інструментів бюджетного регулювання залежно від фаз розвитку економіки (враховуючи і економічну кризу 2009 р.). Інструменти на цьому етапі: видатки бюджету, посилене регулювання банківської діяльності (рефінансування багатьох банків, введення мораторію на довгострокове розірвання депозитів), «вливання» додаткових фінансових ресурсів в економіку (Україною у 2008 – 2009 рр. отримано 3 транші від Міжнародного валютного фонду на загальну суму 16,7 млрд дол. США), державні програми підтримки будівництва. *Результатом стало:* часткове подолання наслідків світової фінансової кризи (при цьому підтримувалось виконання звичайних функцій держави, а також реалізовувалась антикризова політика), подальший розвиток фондового ринку;

– *п'ятий (сучасний) етап* (з 2011 р.) – побудова соціально орієнтованої економіки, врахування в політиці держави орієнтирів досягнення довгострокових цілей соціально-економічного розвитку держави. Цілями є: стимулювання сталого економічного розвитку, підвищення рівня життя населення, підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів, посилення соціальної спрямованості бюджету, поглиблення реформи міжбюджетних відносин, виконання стратегічних завдань економічного й соціального розвитку держави. Інструменти: доходи та видатки бюджету, зовнішні та внутрішні запозичення, розширення повноважень головних органів виконавчої влади (через прийняття відповідних положень). *Очікувані результати:* реформування пенсійної системи (в контексті недержавного пенсійного забезпечення), функціонування системи бюджетного регулювання на якісно вищому рівні завдяки використанню нових інструментів та методів (на основі вивчення та якісної імплементації світового досвіду бюджетного регулювання).

Окремо слід зупинитись на необхідності використання нових інструментів бюджетного регулювання в Україні в сучасних реаліях. Необов'язковим є імплементація принципово нових інструментів, важливо навіть ефективно комбінувати існуючі з урахуванням фази економічного циклу. В умовах інтегрованості економіки у глобальний фінансовий простір, необхідним є взаємоузгодження принципів єдиної

стратегії світової спільноти щодо управління економікою із функціонуванням національної економіки. Також слід враховувати, що держава на даний момент вже почала виступати у ролі підприємця, інвестора, споживача та банкіра, що дає підґрунтя для подальших досліджень.

ВИСНОВКИ

Отже, система бюджетного регулювання України постійно розвивалася та вдосконалювалася і на сьогодні має в основному сформований механізм, спрямований на підвищення рівня соціально-економічного розвитку України [9]. Звичайно, для визначення проблемних питань необхідно більш детально розглянути структуру фінансових ресурсів за трьома рівнями економічної системи держави, враховуючи які саме інструменти бюджетного регулювання та на якому етапі економічного циклу розвитку застосовувались (з метою визначення тих, які буде доцільно застосовувати у майбутньому). Для забезпечення максимального ефекту від проведення заходів бюджетного регулювання необхідно розумно поєднувати фіскальну і стимулюючу функцію використання ресурсів бюджетної системи та країни загалом, а також враховувати ті взаємовідносини, які виникають між суб'єктами економіки на різних етапах розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів держави (зокрема, і через нормативно-правове забезпечення). Також слід наближати завдання бюджетного регулювання до виконання стратегічних (довгострокових) завдань економічного і соціального розвитку держави. Усе це може бути досягнуто через систему управління фінансовими ресурсами держави (на всіх рівнях). ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – 24.12. – № 50 – 51. – С. 1778. – ст. 572.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – 08.04. – № 13 – 16. – С. 556. – ст. 112.
3. Закон України «Про Рахункову палату України» від 11.07.1996 № 315/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – 12.06. – № 24. – ст. 137.
4. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями бюджетної політики України на 2013 рік» від 22.05.2012 № 4824-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – 08.06. – № 41. – С. 14. – ст. 1569.
5. Указ Президента України «Державну казначейську службу України» від 13.04.2011 № 460/2011 // Офіційний вісник Президента України. – 2011. – 21.04. – № 12. – С. 3. – ст. 626.
6. Указ Президента України «Про Положення про Міністерство фінансів України» від 08.04.2011 № 446/2011 // Офіційний вісник Президента України. – 2011. – 20.04. – № 11. – С. 45. – ст. 610.
7. Указ Президента України «Про Положення про Державну фінансову інспекцію України» від 23.04.2011 № 499/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – 04.05. – № 31. – С. 11. – ст. 1325.
8. Указ Президента України «Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» від 24.12.2012 № 726/2012 // Офіційний вісник Президи-

дента України. – 2012. – 24.12. – № 35 (Спеціальний випуск). – С. 8. – ст. 842.

9. Запатріна І. В. Бюджетне регулювання економічного зростання : автореф. дис. ... д-ра екон. наук / І. В. Запатріна – К. : Науково-дослідний фінансовий інститут Академії фінансового управління Міністерства фінансів України, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.disslib.org/bjudzhetne-rehuljuvannja-ekonomichnoho-zrostannja.html>

10. Семенова О. Ю. Роль бюджетного регулювання при здійсненні бюджетної політики в Україні / О. Ю. Семенова // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2009. – № 1. – С. 163 – 169.

11. Яковишина Н. А. Казначейська система виконання Державного бюджету: проблеми та можливі шляхи їх вирішення / Н. А. Яковишина, В. О. Воробйова / Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету. – 2012. – № 8. – С. 15 – 18.

12. Fiscal Monitor: Taking Stock – A Progress report on fiscal adjustment (October 2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2012/02/fmindex.htm>

REFERENCES

"Fiscal Monitor: Taking Stock – A Progress report on fiscal adjustment (October 2012)" <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2012/02/fmindex.htm>

[The Tax Code of Ukraine from 02.12.2010 No. 2755-VI] (2011).

[Law of Ukraine "About Calculating Chamber of Ukraine of 11.07.1996 No. 315/96-VR] (1998).

[The resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "on main directions of budget policy for 2013" from 22.05.2012 № 17-VI] (2012).

[Decree of the President of Ukraine "State Treasury Service of Ukraine" 13.04.2011 # 460/from 2011] (2011).

[Decree of the President of Ukraine "About Regulations about the Ministry of Finance of Ukraine from No. 446/08.04.2011 2011] (2011)

[Decree of the President of Ukraine "About Regulations State Inspectorate of Ukraine" # 499/2011 23.04.2011 # 499/2011 23.04.2011] (2011).

[The Presidential Decree "On some measures to optimize the system of central executive bodies" from 24.12.2012 № 726/2012] (2012).

[Budget code of Ukraine from Jul 08, no. 2456-VI] (2010).

Semenova, O. Yu. "Rol biudzhetnoho rehuljuvannia pry zdiisnenni biudzhetnoi polityky v Ukraini" [The role of fiscal adjustment in the implementation of fiscal policy in Ukraine]. *Derzhava ta rehiony*, no. 1 (2009): 163-169.

Yakovyshyna, N. A., and Vorobiova, V. O. *Kaznacheiska sistema vykonannya Derzhavnoho biudzhetu: problemy ta mozhlivi shliakhy ikh vyrishennia* [Treasury budget execution system: problems and possible solutions]. 15-18: Vinnytskyi torhovelno-ekonomichnyi instytut Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu, 2012.

Zapatrina, I. V. "Biudzhetne rehuljuvannia ekonomichnoho zrostannia" [Budgetary control growth]. <http://www.disslib.org/bjudzhetne-rehuljuvannja-ekonomichnoho-zrostannja.html>

УДК 336.226:338.1

МІСЦЕ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ У СИСТЕМІ НЕПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ

ОКСЕНЮК О. І.

УДК 336.226:338.1

Оксенюк О. І. Місце податку на додану вартість у системі непрямого оподаткування

У статті досліджено сутність поділу податків на прямі і непрямі та потребу у застосуванні системи непрямого оподаткування. Проаналізовано використання податків на споживання у зарубіжних країнах та в Україні. Визначено динаміку надходження непрямих податків до Державного бюджету України та безпосередньо ПДВ у 2004 – 2011 роках. Визначено частку ПДВ, акцизного податку та ввізного мита у загальних надходженнях бюджету.

Ключові слова: непрямі податки, ПДВ, мито, акцизний податок, Податковий кодекс, Державний бюджет.

Табл.: 4. **Бібл.:** 12.

Оксенюк Оксана Ігорівна – аспірантка, кафедра фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: oxeniuk_oxana@ukr.net

УДК 336.226:338.1

Оксенюк О. І. Место налога на добавленную стоимость в системе косвенного налогообложения

В статье исследована сущность разделения налогов на прямые и косвенные и потребность в применении системы косвенного налогообложения. Проанализировано использование налогов на потребление в зарубежных странах и в Украине. Определена динамика поступления косвенных налогов в Государственный бюджет Украины и непосредственно НДС в 2004 – 2011 годах. Определены доля НДС, акцизного налога и ввозной пошлины в общих поступлениях бюджета.

Ключевые слова: косвенные налоги, НДС, пошлина, акцизный налог, Налоговый кодекс, Государственный бюджет.

Табл.: 4. **Библ.:** 12.

Оксенюк Оксана Игоревна – аспирантка, кафедра финансов, денежно-го обращения и кредита, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)

E-mail: oxeniuk_oxana@ukr.net

UDC 336.226:338.1

Oksenyuk O. I. Place of the Value Added Tax in the System of Indirect Taxation

The article studies the essence of division of taxes into direct and indirect and a necessity in application of the system of indirect taxation. It analyses the use of taxes on consumption in foreign countries and in Ukraine. It determines dynamics of receipt of indirect taxes into the State Budget of Ukraine and specifically VAT during 2004 – 2011. It identifies the share of VAT, excise tax and import duty in general budget receipts.

Key words: indirect taxes, VAT, duty, excise tax, Tax Code, State Budget.

Tabl.: 4. **Bibl.:** 12.

Oksenyuk Oksana I. – Postgraduate Student, Department of Finance, Monetary and Credit, Ivan Franko National University of Lviv (vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: oxeniuk_oxana@ukr.net

дента України. – 2012. – 24.12. – № 35 (Спеціальний випуск). – С. 8. – ст. 842.

9. Запатріна І. В. Бюджетне регулювання економічного зростання : автореф. дис. ... д-ра екон. наук / І. В. Запатріна – К. : Науково-дослідний фінансовий інститут Академії фінансового управління Міністерства фінансів України, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.disslib.org/bjudzhetne-rehuljuvannja-ekonomichnoho-zrostannja.html>

10. Семенова О. Ю. Роль бюджетного регулювання при здійсненні бюджетної політики в Україні / О. Ю. Семенова // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2009. – № 1. – С. 163 – 169.

11. Яковишина Н. А. Казначейська система виконання Державного бюджету: проблеми та можливі шляхи їх вирішення / Н. А. Яковишина, В. О. Воробйова / Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету. – 2012. – № 8. – С. 15 – 18.

12. Fiscal Monitor: Taking Stock – A Progress report on fiscal adjustment (October 2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2012/02/fmindex.htm>

REFERENCES

"Fiscal Monitor: Taking Stock – A Progress report on fiscal adjustment (October 2012)" <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2012/02/fmindex.htm>

[The Tax Code of Ukraine from 02.12.2010 No. 2755-VI] (2011).

[Law of Ukraine "About Calculating Chamber of Ukraine of 11.07.1996 No. 315/96-VR] (1998).

[The resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "on main directions of budget policy for 2013" from 22.05.2012 № 17-VI] (2012).

[Decree of the President of Ukraine "State Treasury Service of Ukraine" 13.04.2011 # 460/from 2011] (2011).

[Decree of the President of Ukraine "About Regulations about the Ministry of Finance of Ukraine from No. 446/08.04.2011 2011] (2011)

[Decree of the President of Ukraine "About Regulations State Inspectorate of Ukraine" # 499/2011 23.04.2011 # 499/2011 23.04.2011] (2011).

[The Presidential Decree "On some measures to optimize the system of central executive bodies" from 24.12.2012 № 726/2012] (2012).

[Budget code of Ukraine from Jul 08, no. 2456-VI] (2010).

Semenova, O. Yu. "Rol biudzhetnoho rehuljuvannia pry zdiisnenni biudzhetnoi polityky v Ukraini" [The role of fiscal adjustment in the implementation of fiscal policy in Ukraine]. *Derzhava ta rehiony*, no. 1 (2009): 163-169.

Yakovyshyna, N. A., and Vorobiova, V. O. *Kaznacheiska sistema vykonannya Derzhavnoho biudzhetu: problemy ta mozhlivi shliakhy ikh vyrishennia* [Treasury budget execution system: problems and possible solutions]. 15-18: Vinnytskyi torhovelno-ekonomichnyi instytut Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu, 2012.

Zapatrina, I. V. "Biudzhetne rehuljuvannia ekonomichnoho zrostannia" [Budgetary control growth]. <http://www.disslib.org/bjudzhetne-rehuljuvannja-ekonomichnoho-zrostannja.html>

УДК 336.226:338.1

МІСЦЕ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ У СИСТЕМІ НЕПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ

ОКСЕНЮК О. І.

УДК 336.226:338.1

Оксенюк О. І. Місце податку на додану вартість у системі непрямого оподаткування

У статті досліджено сутність поділу податків на прямі і непрямі та потребу у застосуванні системи непрямого оподаткування. Проаналізовано використання податків на споживання у зарубіжних країнах та в Україні. Визначено динаміку надходження непрямих податків до Державного бюджету України та безпосередньо ПДВ у 2004 – 2011 роках. Визначено частку ПДВ, акцизного податку та ввізного мита у загальних надходженнях бюджету.

Ключові слова: непрямі податки, ПДВ, мито, акцизний податок, Податковий кодекс, Державний бюджет.

Табл.: 4. **Бібл.:** 12.

Оксенюк Оксана Ігорівна – аспірантка, кафедра фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: oxeniuk_oxana@ukr.net

УДК 336.226:338.1

Оксенюк О. І. Место налога на добавленную стоимость в системе косвенного налогообложения

В статье исследована сущность разделения налогов на прямые и косвенные и потребность в применении системы косвенного налогообложения. Проанализировано использование налогов на потребление в зарубежных странах и в Украине. Определена динамика поступления косвенных налогов в Государственный бюджет Украины и непосредственно НДС в 2004 – 2011 годах. Определены доля НДС, акцизного налога и ввозной пошлины в общих поступлениях бюджета.

Ключевые слова: косвенные налоги, НДС, пошлина, акцизный налог, Налоговый кодекс, Государственный бюджет.

Табл.: 4. **Библ.:** 12.

Оксенюк Оксана Игоревна – аспирантка, кафедра финансов, денежно-го обращения и кредита, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)

E-mail: oxeniuk_oxana@ukr.net

UDC 336.226:338.1

Oksenyuk O. I. Place of the Value Added Tax in the System of Indirect Taxation

The article studies the essence of division of taxes into direct and indirect and a necessity in application of the system of indirect taxation. It analyses the use of taxes on consumption in foreign countries and in Ukraine. It determines dynamics of receipt of indirect taxes into the State Budget of Ukraine and specifically VAT during 2004 – 2011. It identifies the share of VAT, excise tax and import duty in general budget receipts.

Key words: indirect taxes, VAT, duty, excise tax, Tax Code, State Budget.

Tabl.: 4. **Bibl.:** 12.

Oksenyuk Oksana I. – Postgraduate Student, Department of Finance, Monetary and Credit, Ivan Franko National University of Lviv (vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: oxeniuk_oxana@ukr.net

Ідея використання податків на споживання (непрямих податків) та їх співвідношення із податками на доходи була і залишається однією з найсуперечливіших у фіскальній науці. Історично опосередкована форма одержавлення національного продукту з'явилась значно пізніше, ніж пряме оподаткування доходів підприємств і громадян, проте поступово перетворилася в найвідчутніший канал поповнення доходів державного бюджету та фінансування державних видатків.

Починаючи з XVIII століття, пряме та опосередковане оподаткування розвивалося одночасно із установленням відповідних співвідношень між ними.

Одним із ключових податків у системі непрямомо оподаткування виступає податок на додану вартість (далі – ПДВ), а тому важливим є не лише визначити роль усієї групи непрямих податків у формуванні доходів бюджету, але і ПДВ зокрема.

В Україні дослідження окремих питань непрямомо оподаткування та його впливу на макроекономічні та соціальні процеси присвячені праці вітчизняних вчених – економістів: Бурковського В. В., Василика О. Д., Лютого І. О., Мельника В. М., Соколовської А. М., Федосова В. М., Кравченко О. В. та інших.

Однак, незважаючи на численні дослідження різноманітних аспектів функціонування непрямих податків та ПДВ зокрема, залишається ще ряд невирішених проблем у їхньому застосуванні.

Метою статті є визначення місця ПДВ у системі непрямомо оподаткування в світі та Україні.

Як відомо, терміни «прямі та непрямі податки» запропонував наприкінці XVII ст. Дж. Ст. Локк. Прямими податками Д. Локк вважав ті, що збираються з платників, які повинні їх платити, а непрямими – ті, що сплачуються особами, які перекладають їх на інших. Його точку зору підтримували фізіократи, Тургенев М., Якобі Г., а також український вчений Мітіліно М. [1].

Дискусії з приводу доцільності непрямомо оподаткування особливо загострилися на рубежі XIX – XX століть. Із беззастережним засудженням податків на споживання, як податків на бідних, виступив марксизм та інші течії у соціал-демократії. Природно, що з проголошенням радянської влади в 1917 р. було взято курс на скасування непрямих податків. Однак час довів хибність цих думок. Наступні дослідження в галузі фіскальної теорії та практики підтвердили, що податки є одним із найконсервативніших елементів державного механізму, які не завжди підкоряються змінам політичної ідеології державності. Отже, опосередкована форма оподаткування є об'єктивною економічною необхідністю, оскільки забезпечити постійно зростаючі державні видатки лише за рахунок прямих податків практично неможливо.

Це твердження обґрунтували у своїх працях представники немарксистських течій в економічній теорії – Дж. Мілль, А. Маршалл, А. Пігу, І. Фішер та інші, а родоначальник сучасного позитивізму у фінансовій науці М. Фрідмен дійшов висновку, що доказ про переваги прибуткового податку над акцизом не є таким взагалі [2].

Відомий англійський економіст Калдор Н. стверджував, що податок на споживання не порушує умов на заощадження, не посилює ризик; до того ж він пом'якшує,

хоч і не ліквідує остаточно, дестимулюючий вплив прогресивного оподаткування на трудові зусилля. Розвиваючи цю позицію, деякі теоретики вважають питання про перевагу непрямих податків остаточно вирішеним, і залишається тільки визначити, який тип податків на споживання має замінити оподаткування доходів [3].

Внаслідок узагальнення та систематизації різноманітних думок і позицій вчених можна їх узагальнити у такі три підходи:

1) окремі вчені засуджують і вважають шкідливим непряме оподаткування, вважаючи, що податкова система може ефективно функціонувати лише за рахунок прямих податків;

2) інші автори віддають перевагу непрямим податкам перед прямими і бажають заснувати податкову систему виключно або переважно на непрямому оподаткуванні;

3) багато вчених визнають безумовну необхідність як прямих, так і непрямих податків, до того ж деякі наближуються до прибічників непрямомо оподаткування, а деякі – до його противників.

Непрямі податки, як і прямі, мають свої переваги і недоліки. Вони ефективніші у фіскальному аспекті, оскільки оподатковують споживання, яке, у свою чергу, є більш стабільною і негнучкою величиною, ніж прибуток. Від них тяжко ухилитись і досить легко контролювати їх сплату. Непрямі податки не впливають на процеси нагромадження, але вони регресивні в соціальному аспекті і здійснюють досить значний вплив на загальні процеси ціноутворення. Крім того, за допомогою специфічних акцизів можна впливати на структуру споживання [4].

У *табл. 1* наведено розмежування прямих і непрямих податків за основними показниками.

Таблиця 1

Способи розмежування прямих та непрямих податків

Показник	Прямі податки	Непрямі податки
Ознака сплати	Сплачує та несе податкове навантаження одна особа	Сплачує одна особа, а несе податкове навантаження інша
Участь в утворенні ціни	Включається до ціни на стадії виробництва	Включається до ціни на стадії реалізації
Способи стягнення	За деклараціями, за кадастрами	За тарифами
Джерело сплати	Дохід, майно	Витрати на споживання товарів та послуг
Складність визначення податково-го зобов'язання	Відносно складні розрахунки	Відносно прості розрахунки
Характер оподаткування	Відносно прогресивне	Відносно регресивне

Джерело: [5].

З іншого боку, структура споживання у різних верств населення суттєво відрізняється, тому принцип справедливого оподаткування може бути реалізований через диференційований підхід до встановлення непрямих податків на окремі товари, роботи та послуги. Однак тут теж є певні обмеження. Встановлення більш високих податків тільки на так звані товари не першої необхідності й розкоші звужує сферу непрямого оподаткування і скорочує надходження доходів до бюджету. Навпаки, навіть невисокий рівень непрямого оподаткування товарів повсякденного попиту забезпечує державі сталі й значні доходи, бо сталим і значним у масштабах суспільства є таке споживання.

Протягом тривалого часу використовувалися прямі податки як основне джерело бюджетних доходів держави. Однак зростання мобільності капіталу і загострення міжнародної податкової конкуренції у сфері прямого оподаткування сприяли поступовому підвищенню фіскального значення непрямих податків у європейських країнах (табл. 2).

Таблиця 2

Частка непрямих податків у деяких країнах світу

Країна	Частка непрямих податків, % у загальному обсязі податкових надходжень
Австрія	34,7
Велика Британія	37,7
Естонія	39,9
Іспанія	35,3
Італія	35,2
Кіпр	51
Латвія	39,7
Польща	40,6
Німеччина	31,1
Фінляндія	32,2
Франція	36,1

Примітка: складено автором на основі [6].

Загалом у структурі податкових систем провідних країн Європи у середньому частка непрямих податків у ВВП в 1,8 раза перевищує частку прямих податків.

Непрямі податки стали не лише надійним джерелом доходів бюджетів країн світу, змінилась і структура державних доходів від непрямих податків. Сьогодні головну роль серед непрямих податків відіграють універсальні непрямі податки, переважно ПДВ. 30 років тому основну частину акцизів склали специфічні податки на товари і послуги, такі як акцизні податки. В останні десятиліття активно проходив процес лібералізації міжнародної торгівлі, який спричинив суттєве скорочення ставок ввізних і вивізних мит [6].

Податкові політики щодо використання непрямих податків у розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, істотно відрізняються. У податкових системах заможніших країн переважають універсальні непрямі по-

датки, що мають ширшу базу оподаткування, тоді як акцизні податки і мита використовуються менш активно. У бідніших країнах, навпаки, універсальні непрямі податки відіграють не таку важливу роль порівняно зі специфічними акцизами, за допомогою яких і формується більша частина податкових надходжень.

У ЄС основною формою непрямого оподаткування є ПДВ. У Франції на частку ПДВ припадає 45% усіх податкових надходжень до бюджету, у Великій Британії і Німеччині — 50%. Приблизно такою є частка ПДВ до загального обсягу податкових платежів у бюджет держави в інших країнах — членах ЄС. Європейська ПДВ Директива (наступниця 6-ї Директиви) регламентує адміністрування даного податку всіх учасників Євросоюзу, проте певні виключення та статті залишаються під контролем країн-учасниць. Стандартна ставка варіює від найнижчої дозволеної в розмірі 15% (Люксембург) до найвищої — 25% (Швеція, Данія); ряд членів ЄС застосовує знижену ставку стосовно певних груп товарів та послуг [6].

Детальніший перелік базових і пільгових ставок ПДВ у державах — членах ЄС наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Ставки ПДВ у державах — членах ЄС

Країна	Ставка ПДВ станом на 1 січня 2013 р.	
	Базова, %	Пільгова, %
Австрія	20	10
Бельгія	21	6; 12
Болгарія	20	9
Великобританія	20	5
Греція	23	6,5; 13
Данія	25	-
Естонія	20	9
Ірландія	23	4,8; 9; 13,5
Іспанія	21	4; 10
Італія	21	4; 10
Кіпр	18	5; 8
Латвія	21	12
Литва	21	5; 9
Люксембург	15	3; 6; 12
Мальта	18	5; 7
Нідерланди	21	6
Німеччина	19	7
Польща	23	5; 8
Португалія	23	6; 13
Румунія	24	5; 9
Словаччина	20	10
Словенія	20	8,5
Угорщина	25	5; 18
Фінляндія	24	10; 14
Франція	19,6	2,1; 5,5; 7
Чехія	21	15
Швеція	25	6; 12

Примітка: складено автором на основі джерела [7].

Факхівці в галузі оподаткування називають три основні групи причин, що роблять доцільним введення ПДВ: він забезпечує високі процентні державні доходи, йому властиві нейтральність і, звичайно ж, ефективність. У більшості країн ПДВ забезпечує від 12 до 30% державних доходів, що еквівалентно приблизно 5 – 10% ВВП. Світовий досвід свідчить, що податкова система, побудована на базі ПДВ, забезпечує високу стабільність надходжень до бюджету і незначну залежність його від характеру економічної кон'юнктури. Цей вид податку складає стійку і широку базу формування бюджету, будь-яке незначне підвищення його ставок істотно збільшує надходження до бюджету. ПДВ має такі якості, як універсальність і абсолютна об'єктивність, він практично не впливає на відносні конкурентні позиції секторів економіки.

Основними принципами стягнення ПДВ, що властиві міжнародній торгівлі, є такі принципи [8]:

1. При здійсненні внутрішньої торгівлі податок сплачується продавцем, виходячи із суми його продажу. При цьому податок, сплачений постачальникам при покупках, підлягає відшкодуванню. Кінцевий споживач права на відшкодування не має.

2. При імпорті товарів імпортер сплачує податок, виходячи з митної вартості товару. Однак він має право на податкове вирахування в тому ж розмірі.

3. Експорт товарів оподатковується за нульовою ставкою. Експортер має право на відшкодування податку, сплаченого при придбанні (виробництві) експортованого товару.

Саме ці принципи забезпечують економічну нейтральність ПДВ. Як неважко зрозуміти, у результаті їх застосування податком обкладається тільки споживання всередині країни, причому вітчизняний виробник опиняється в рівних умовах з іноземним, як в конкуренції з імпортом, так і при експорті своєї продукції.

В Україні ж ставка ПДВ, яка на початку 90-х років складала 28%, сьогодні становить 20%. Підрозділом 2 Розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу (далі – ПКУ) передбачено подальше зменшення ПДВ до 17% (з 1 січня 2014 р.) [9].

До складу непрямих податків в Україні входять: ПДВ, мито, акцизний податок.

Характерною особливістю непрямих податків є те, що:

- ✦ це внутрішні податки, які не можуть регулюватися нормами міжнародних договорів, крім договорів, ратифікованих Верховною Радою України, до вступу у силу законів за кожним з вказаних податків;
- ✦ вони виникають тільки на останньому етапі в процесі реалізації товарів (робіт, послуг) безпосередньо виробником чи торгівельною організацією, а також юридичними і фізичними особами, які ввозять на митну територію України товари, шляхом надбавки до ціни товару (робіт, послуг), що складалася, створюючи нову вартість;
- ✦ вони стягуються державою незалежно від результатів господарської діяльності платника податків;

- ✦ непрямыми вони є через те, що фактично матеріальні витрати зі сплати податку несе споживач у складі ціни на продукцію, що він придбав [4].

Фіскальну роль сучасних податків на споживання (із вирішальною долею ПДВ) можна виявити на базі оцінки долі цих податків у загальних податкових надходженнях.

У середньому в промисловості розвинутих країн частка податків на споживання в загальних податкових надходженнях складає 28,3% (проти 31,4% з індивідуального прибуткового податку і 6,6% – з податку на прибуток) [10].

В Україні непрямі податки становлять одне з основних джерел наповнення Державного бюджету. Їхня частка у доходах Державного бюджету досягає 45%. ПДВ домінує серед непрямих податків, що надходять до бюджету. На частку ПДВ у доходах Державного бюджету припадає близько 35%. Тобто, це податок, який виконує яскраво виражену фіскальну функцію.

Особливість ПДВ полягає в тому, що саме він справляє значний вплив на фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання та на їхній фінансовий стан.

Проведемо аналіз часток окремих видів непрямих податків (ПДВ, акцизний податок (до 2011 р. – акцизний збір), ввізне мито) у структурі доходів загального фонду Державного бюджету України за період 2004 – 2011 рр. (табл. 4).

Виконання бюджету у 2011 р. відбувалось в умовах продовження політики реформ. Так, у 2011 р. було введено у дію ПКУ та новий Бюджетний кодекс, проводилась пов'язана з цим робота над удосконаленням нормативно-правової бази, було проведено адміністративну реформу.

Надходження до загального фонду державного бюджету від податку на додану вартість за 2011 р. становили 126 565 млн грн (що більше, ніж у 2010 р., на 23,2%, або на 23813,1 млн грн), з них:

- ✦ ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) (саьдо) – 33396,4 млн грн (зростання на 3995,3 млн грн, або на 13,6%);
- ✦ ПДВ із ввезених на територію України товарів – 93168,2 млн грн (зростання на 19817,9 млн грн, або на 27%).

Зростання внутрішнього попиту, введення в дію Податкового кодексу зумовило зростання високими темпами надходжень від ПДВ із вироблених на території України товарів: у 1,4 раза у 2011 р. порівняно з 2010 р. Це дало змогу фактично зібрати за 2011 р. на 0,2% (або на 153,1 млн грн) більше, ніж визначено в законі про бюджет.

На стан надходжень ПДВ із вироблених на території України товарів вплинуло зростання обсягу роздрібно-го товарообороту підприємств, які провадять діяльність з роздрібною торгівлі та ресторанного господарства, на 26,2%, обсягу реалізованої промислової продукції – на 25,5%, а також покращення адміністрування податку шляхом:

- ✦ реєстрації податкових накладних платниками податку-продавцями в Єдиному реєстрі податкових накладних;

- ✦ подання платниками ПДВ разом із податковою декларацією копій реєстрів податкових накладних в електронному вигляді;
- ✦ анулювання реєстрації платників ПДВ у разі внесення запису до Єдиного реєстру юридичних та фізичних осіб про відсутність юридичної або фізичної особи за її місцезнаходженням.

сутність податкової культури – це те середовище, в якому доведеться застосовувати податки для наповнення бюджету. З відсутністю податкової культури частково пов'язані часті зміни законодавства. Недоліки законодавства і часті та безсистемні його зміни спонукають платників уникати сплати податків усіма можливими способами.

Таблиця 4

Структура доходів загального фонду Державного бюджету України в 2004 – 2011 рр.

Показник	Факт за 2011 р., млн грн	Питома вага, %							
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього до загального фонду Державного бюджету	265 822,6	100	100	100	100	100	100	100	100
ПДВ (сальдо)	126 564,6	32,2	39,7	46,9	47,1	48,4	51	49,53	47,61
Акцизний податок	22927,3	88,4	6,7	5,4	5,4	4,6	9,5	10,15	8,63
Ввізне мито	8315,9	6,9	6,1	4,4	4,4	4,3	3,5	4,12	3,13

Примітка: складено автором на основі [11], [12].

Фактичні бюджетні надходження від ПДВ з ввезених на територію України товарів до загального фонду державного бюджету за 2011 р. були вищими, ніж визначено у законі про бюджет на 8,1%, або на 6956,1 млн грн.

Обсяг надходжень акцизного податку за 2011 р. до загального фонду становив 22927,3 млн грн, проти 2010 р. надходження зросли на 8,9%, або на 1870,7 млн грн.

Порівняно з 2010 р. надходження ввізного мита зросли на 22,3%, або на 1906,4 млн грн, до загального фонду зростання надходжень становить 12,6%, або 927,9 млн грн [12].

Аналіз свідчить, що в Україні більше уваги приділяється фіскальній дії ПДВ та недостатня увага відводиться його регулювальній функції, хоча кожний елемент механізму ПДВ може бути використаний з метою забезпечення позитивного регулювального впливу податку на економічні процеси. Проте в Україні маніпулювання елементами механізму ПДВ є безсистемним, і не завжди науково обґрунтованим, а неконтрольований вплив ПДВ на економічні процеси має істотні негативні наслідки як для споживачів, так і для виробничої сфери. Це стримує економічне зростання і тим самим негативно позначається на фіскальній дії податку.

Хоча в українських реаліях ПДВ працює погано, варто визнати, що це технологічний податок. Усі недоліки його роботи в Україні кореняться не в ньому самому, а в тому середовищі, в якому він застосовується. Будь-який податок, що передбачає високу концентрацію стягування, важко застосувати у середовищі з низькою податковою культурою. Відсутність податкової культури характерна як для підприємців, так і для держави. Це дозволяє одним рішенням керівництва підприємства оптимізувати величезні суми податків (і навіть довести свою правоту в суді) або податковій службі відмовити у відшкодуванні ПДВ і довести взятий будь-який показник податкового навантаження. Податкову культуру не можна змінити ніякими реформами, але, реформуючи податкову систему, мусимо враховувати цей факт. Від-

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна зробити висновок, що ПДВ має велике значення для фіскальної стабільності в країні, яка потребує встановлення стабільного податку, котрий стимулюватиме економічне зростання.

Фіскальна ефективність акцизів означає їх здатність стабільно приносити бюджету чистий дохід (із врахуванням усіх витрат на податкове адміністрування) на встановленому рівні відносно внутрішнього валового продукту і доходів бюджету. Серед учених-економістів існують різні, часто протилежні, точки зору щодо фіскальної ефективності непрямого оподаткування. Це вимагає продовження досліджень у цьому напрямі, пошуку компромісних рішень, практичне використання яких стало б фундаментом для забезпечення розвитку економічного потенціалу держави. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Прокопчук О. Т.** Класифікаційні ознаки податку на додану вартість / О. Т. Прокопчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://udau.edu.ua/library.php?Pid=385>
- 2. Рибникова Г.** Податок на додану вартість як інструмент державного регулювання ефективності в сучасних умовах / Г. Рибникова, С. Шахін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ruthenia.info/txt/sxid/econ_2004.Doc
- 3.** Податок на додану вартість як інструмент державного регулювання ефективності в сучасних умовах // Сайт Vokov.net.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bokov.net.ua/index.php?pages=1&act=3&id=6033>
- 4.** Непрямі податки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Непрямі_податки
- 5. Бездітко Ю. М.** Співвідношення прямих і непрямих податків у податковій системі України / Бездітко Ю. М., Піралієв Е. В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/PORTAL/Soc_Gum/Apdup/2010_1/2_60-63.pdf
- 6. Ривак Н.** Розвиток системи непрямого оподаткування в економіці країн світу / Ривак Н. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Eir/2008_4/166-170.pdf

7. VAT Rates Applied in the Member States of the European Union / European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf

8. **Вронська Г.** ПДВ: історія розвитку та міжнародна практика / Вронська Г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vvplawfirm.com/ru/publicationsall/55-pubcat/226-2012-03-15-14-24-52>

9. Податковий кодекс України: Кодекс №2755-VI від 02.12.2010 р.

10. **Єнбаєв В.** ПДВ – не «повітря...» / Сайт Львівської пошти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lvivpost.net/content/view/3484/423/>

11. Звіт Рахункової палати України про виконання Державного бюджету України за 2003 – 2010 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/32826>

12. Пояснювальна записка до звіту про виконання Державного бюджету України за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dl.dropbox.com/u/47010022/MINFIN/Zvit.rar>

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту Львівського національного університету ім. Івана Франка

Замасло О. Т.

REFERENCES

[The report of the Accounting Chamber of Ukraine on the State budget of Ukraine for 2003-2010.] (2010).

“Nepriami podatky” [Indirect taxes]. http://uk.wikipedia.org/wiki/Непрямі_податки. Bezditko, Yu. M., and Piraliev, E. V. “Spivvidnoshennia priamykh i nepriamykh podatkiv u podatkovii systemi Ukrainy” [Value of direct and indirect taxes in the tax system of Ukraine]. http://www.nbu.gov.ua/PORTAL/Soc_Gum/Apdup/2010_1/2_60-63.pdf

“Podatok na dodanu vartist iak instrument derzhavnoho rehulivannia efektyvnosti v suchasnykh umovakh” [Value added tax as an instrument of state control performance in today's]. [Bokov.net.ua. http://bokov.net.ua/index.php?pages=1&act=3&id=6033](http://bokov.net.ua/index.php?pages=1&act=3&id=6033).

Prokopchuk, O. T. “Klasyfikatsiini oznaky podatku na dodanu vartist” [Classifications of VAT]. <http://udau.edu.ua/library.php?Pid=385>

“Poiasnivualna zapyska do zvituv pro vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2011 rik” [Explanatory note to the report of the State Budget of Ukraine for 2011]. <http://dl.dropbox.com/u/47010022/MINFIN/Zvit.rar>

Rybnykova, H., and Shakhin, S. “Podatok na dodanu vartist iak instrument derzhavnoho rehulivannia efektyvnosti v suchasnykh umovakh” [Value added tax as an instrument of state control performance in today's]. ruthenia.info/txt/sxid/econ_2004.Doc

Ryvak, N. “Rozvytok systemy nepriamoho opodatkuvannia v ekonomitsi krain svitu” [Development of indirect taxation in the economy of the world]. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Eir/2008_4/166-170.pdf

“VAT Rates Applied in the Member States of the European Union” European Commission. http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf

Vronska, H. “PDV: istoriia rozvytku ta mizhnarodna praktyka” [VAT: the history and development of international practice]. <http://www.vvplawfirm.com/ru/publicationsall/55-pubcat/226-2012-03-15-14-24-52>

Yenbaiev, V. “PDV – ne «povitria...»” [VAT is not “an air ...”]. [Sait Lvivskoi poshty. http://www.lvivpost.net/content/view/3484/423/](http://www.lvivpost.net/content/view/3484/423/)

“Zvit Rakhunkovoi palaty Ukrainy pro vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2003 – 2010 rr” [Report of the Accounting Chamber of Ukraine on the State Budget of Ukraine for 2003 - 2010 biennium]. <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/32826>

МАРКЕТИНГОВА СТРАТЕГІЯ ІНТЕГРАЦІЇ ЯК УМОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ ЛІФТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

ЗАМЛИНСЬКА О. В.

УДК 65.01

Замлинська О. В. Маркетингова стратегія інтеграції як умова модернізації ліфтового господарства

У статті обґрунтовано вибір маркетингової стратегії українських підприємств ліфтового обладнання, яка дала б змогу забезпечити їм економічне зростання та модернізацію. У результаті аналізу літературних джерел систематизовано ознаки класифікації маркетингових стратегій та визначено нові підходи та типи стратегій. Запропоновано вирішення проблеми модернізації ліфтового господарства України за рахунок обрання маркетингової стратегії зростання у формі горизонтальної контрактної інтеграції. Її реалізація дасть можливість додатково завантажувати виробничі потужності підприємств, зменшити рівень безробіття, забезпечити накопичення коштів для модернізації ліфтового господарства і покращення його технологічного стану.

Ключові слова: ліфтове господарство, картоприймачі, стратегія ремаркетингу, інтеграція, кластерний аналіз, сегментація.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 14.

Замлинська Ольга Володимирівна – асистент, кафедра агробізнесу і статистики, Одеський державний аграрний університет (вул. Пантелеймонівська, 13, Одеса, 65012, Україна)

E-mail: agrariy@mail.ru

УДК 65.01

Замлинская О. В. Маркетинговая стратегия интеграции как условие модернизации лифтового хозяйства

В статье обоснован выбор маркетинговой стратегии украинских предприятий лифтового оборудования, которая дала бы возможность обеспечить им экономический рост и модернизацию. В результате анализа литературных источников систематизированы признаки классификации маркетинговых стратегий, а также определены новые подходы и типы стратегий. Предложено решение проблемы модернизации лифтового хозяйства Украины за счет выбора маркетинговой стратегии роста в форме горизонтальной контрактной интеграции. Ее реализация даст возможность дополнительно загрузить производственные мощности предприятий, снизить уровень безработицы, обеспечить накопление средств для модернизации лифтового хозяйства и улучшение его технологического состояния.

Ключевые слова: лифтовое хозяйство, картоприемники, стратегия ремаркетинга, интеграция, кластерный анализ, сегментация.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 14.

Замлинская Ольга Владимировна – ассистент, кафедра агробизнеса и статистики, Одесский государственный аграрный университет (ул. Пантелеймоновская, 13, Одесса, 65012, Украина)

E-mail: agrariy@mail.ru

UDC 65.01

Zamlinskaya O. V. Marketing Strategy of Integration as a Condition of Modernisation of the Lift Industry

The article justifies selection of a marketing strategy of Ukrainian companies of lift servicing, which would provide an opportunity to ensure their economic growth and modernisation. Having analysed literature, it systemises features of classification of marketing strategies and identifies new approaches and strategy types. It offers solution of the problem of modernisation of the lift industry of Ukraine by means of selection of the marketing strategy of growth in the form of horizontal contract integration. Its realisation would provide a possibility to additionally load production facilities of companies, reduce unemployment level, ensure accumulation of funds for modernisation of the lift industry and improvement of its technological state.

Key words: lift industry, card readers, remarketing strategy, integration, cluster analysis, segmentation.

Pic.: 3. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 14.

Zamlinskaya Olga V. – Assistant, Department of Agribusiness and Statistics, Odessa State Agrarian University (vul. Panteleymonivska, 13, Odessa, 65012, Ukraine)

E-mail: agrariy@mail.ru

Ліфти відносяться до вертикального транспорту підвищеної небезпеки, і, відповідно до вимог Державних стандартів, їхня експлуатація після закінчення 25-річного експлуатаційного терміну заборонена до заміни чи модернізації. Погіршення економічної ситуації у другій половині 90-х років минулого сторіччя позначилося і на стані ліфтового парку Одеси. Недостатнє фінансування призвело до збільшення кількості ліфтів, технічний стан яких не дозволяв їх подальшу експлуатацію. Положення погіршилось у зв'язку з розкраданням устаткування і кольорових металів. Ліфтове господарство має високий рівень фізичного і морального зносу конструкцій та електрообладнання, а його заміна чи модернізація через брак коштів не проводиться.

Згідно з чинним законодавством України жителі покривають витрати лише на технічне обслуговування ліфтів, структурою тарифу не передбачено акумулюван-

ня коштів на проведення капітальних ремонтів і заміни ліфтів. Це в такий час, коли на заміну і модернізацію ліфтового обладнання по Україні до 2016 р. необхідно близько 18 млрд грн, а по Одесі – 820 млн грн.

У м. Одеса на даний час зафіксовано 4457 ліфтів, з них: у будинках міської комунальної власності – 3176; у будинках житлово-будівельних кооперативів і об'єднань власників багатоквартирних будинків – 762 [1].

Станом на 01.01.2012 р. 1400 ліфтів, тобто 31,4% від усіх ліфтів міста, працюють з перевищеним терміном експлуатації (рис. 1), хоча багато з них експерти вважають ще цілком працездатними. Середній вік ліфтового парку міста наближається до 23 років. За прогнозами експертів, протягом 7 років з ладу вийде близько 1000 ліфтів, можна говорити про те, що за цей період необхідно зупинити 50% ліфтів у Одесі. Щоб повністю оновити ліфтовий парк, необхідно 1,5 млрд грн лише для обласно-

го центру. Основні балансоутримувачі – ЖЕКи повинні вивести з експлуатації 231 ліфт. Прогноз застарівання ліфтів м. Одеса представлений на графіку (рис. 2).

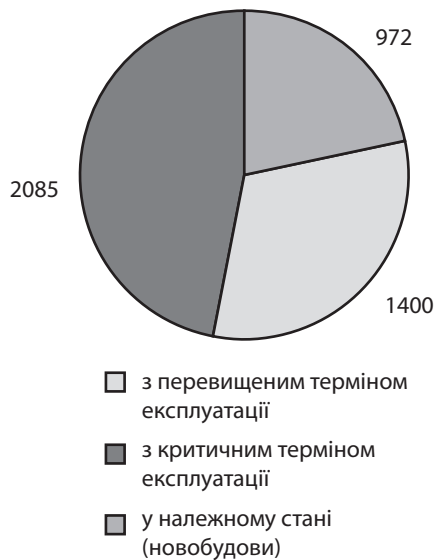

Рис. 1. Стан ліфтового парку міста Одеса

За графіком ми бачимо, що прогнозується приріст ліфтів з перевищеним строком служби у 2012 р.– 240 шт., у 2013 р.– 255 шт. [2]

Станом ліфтового господарства Одеси стурбовані місцеві органи самоврядування та комунального господарства. Так, у 2009 р. в Одесі була проведена міжнародна конференція «Стратегія інноваційного розвитку ліфтового парку житлово-комунального господарства України» де обговорювалися проблеми фінансування ліфтового господарства через старіння ліфтового парку та зростаючу небезпечність даного виду послуги для громадян. У грудні 2011 р. в Одесі пройшов міжнародний семінар «Технічні й економічні напрямки розвитку ліфтового парку України», де були присутні українських та німецьких спеціалістів, а також фахівці з Росії.

Отже, необхідно обрати маркетингову стратегію для українських підприємств ліфтового обладнання, яка дала б змогу забезпечити їм економічне зростання та модернізацію ліфтового господарства країни.

Теорія стратегічного маркетингу висвітлювалась в роботах багатьох фахівців, що свідчить про актуальність даної проблеми (табл. 1).

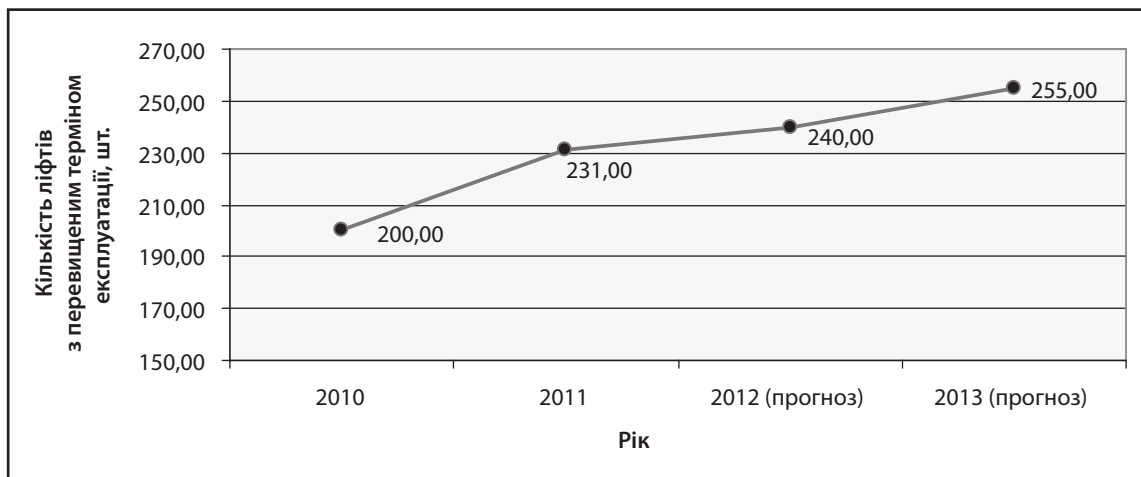

Рис. 2. Прогноз застарівання ліфтового парку м. Одеса

Таблиця 1

Порівняльна характеристика визначень поняття «маркетингова стратегія»

Автор	Визначення
1	2
Ассель Г.	Припускає: 1) розробку товарів, що задовольняють потреби споживачів; 2) позиціонування товарів для цільових сегментів; 3) розробку ефективного комплексу маркетингу [3, с. 8]
Еванс Дж., Берман Б.	Діяльність, що визначає, як треба застосовувати структуру маркетингу, щоб привернути і задовольнити цільові ринки [4, с. 46]
Джоббер Д.	Комерційна логіка бізнесу, яка повинна визначати конкурентні переваги чи сферу виключної компетентності фірми [5, с. 47]
Котлер Ф., Армстронг Г., Сондерс Д., Вонг В.	Логічна схема маркетингових заходів, за допомогою якої компанія сподівається виконати свої маркетингові завдання» [6, с. 129]
Хілл Ч., Джонс Г.	Повинна створювати цінності, орієнтуючись на потреби споживачів, має відношення до позиції компанії стосовно розробки товару, ціноутворення, просування, реклами та дистрибуції [7, с. 121]

1	2
О'Шонессі Дж.	Являє собою широку концепцію того, як товар, ціна, просування і розподіл повинно функціонувати скоординованим чином, щоб подолати протидії досягненню завдань маркетингу [8, с. 118]
Уолкер О. мол., Бойд Х. мол., Ларше Ж.-К., Маллінз Дж.	Ефективно розподілені і скоординовані ринкові ресурси і види діяльності, для виконання завдань фірми на певному товарному ринку [9, с. 41]
Багієв Г., Тарасевич В., Анн Х.	Генеральна програма діяльності на цільових ринках, яка включає головні напрями маркетингової діяльності фірми та інструментарій комплексу маркетингу (4Р) [10, с. 189]
Голубков Є. П.	Головний напрям маркетингової діяльності, рухаючись в якому, стратегічна господарська одиниця організації намагається досягнути своїх маркетингових цілей [11, с. 119]
Гайдаєнко Т. А.	Аналіз можливостей підприємства на ринку, вибір системи цілей, розробка і формулювання планів та здійснення маркетингових заходів, орієнтованих на зниження ринкового ризику, забезпечення тривалого і стійкого розвитку підприємства [12, с. 123]
Уткін Є. А.	Це план ділової активності. Її основне завдання полягає в розвитку виробництва, інтелектуального потенціалу, у підвищенні асортименту та якості товарів, в освоєнні нових ринків, збільшенні збуту [13, с. 72]
Чернов С. Є.	Розробляється для кожного цільового ринку з визначенням стратегічних установок по продуктах, каналах розподілу, методах просування продуктів, цінах, інших елементах комплексу маркетингу» [14, с. 264]

Аналіз представлених типових визначень поняття «маркетингова стратегія» дозволяє виділити такі дискусійні моменти.

Ассель Г., Еванс Дж., Берман Б., Уолкер О. ототожують маркетингову стратегію з різними видами діяльності по досягненню мети маркетингу підприємства. Проте відомо, що діяльність – це тактика, механізм реалізації стратегії. Отже, згідно з цією логікою, стратегія і тактика синоніми, проте загальновідомо, що це поняття не тотожні і відображають різні аспекти об'єктивної реальності.

Д. Джоббер і колектив авторів на чолі з Ф. Котлером дають визначення стратегії, підводячи це поняття під поняття «логіка» чи «схема», тобто, бачення маркетологів відносно послідовності чи причинно-наслідкових зв'язків між суміжними видами маркетингової діяльності. У даному випадку поняття «стратегія» набуває вигляду оперативно-календарного планування. Між тим, стратегія завжди пов'язан з перспективним розвитком.

Хілл Ч., Джонс Г. у своєму визначенні неправомірно зводять визначення поняття «маркетингова стратегія» до описання атрибутів, які їй повинні бути властиві.

Багієв Г., Тарасевич В., Анн Х., Голубков Є. П. визначають маркетингову стратегію як генеральну програму діяльності на цільових ринках чи головний напрямок стратегічної господарської одиниці організації. Але словосполучення «генеральна програма» не відображає перспективність, яка повинна бути властива стратегії. Крім того, поняття «маркетингова стратегія» має бути пов'язане з підприємством в цілому, а не з його стратегічними господарськими одиницями.

Гайдаєнко Т. А., Уткін Є. А., Чернов С. Є. у визначеннях говорять про мету та завдання в діяльності підприємства, які вирішуються за допомогою реалізації маркетингової стратегії. Між тим, вони не наводять більш загального поняття, за допомогою якого можна визначити маркетингову стратегію.

Дж. О'Шонессі вважає, що маркетингова стратегія – це концепція досягнення мети маркетингу. Між тим, не вказано, чи пов'язана ця концепція з перспективою, чи розглядає інструменти досягнення оперативних цілей розвитку маркетингової системи.

Існує два протилежні погляди на сутність маркетингової стратегії.

Перший – що це генеральний перспективний план досягнення маркетингової мети. Такий підхід ґрунтується на тому, що мету можна встановити, зміни маркетингового середовища можна передбачити і спрогнозувати. Отже, зміни носять детермінований характер, а стратегія – адекватна управлінська реакція. Маркетингова стратегія розробляється на перспективу, проявляється в проектах, програмах і реалізується в процесі їх виконання.

Другий погляд полягає в тому, що маркетингова стратегія – це довготермінове визначення сфери, засобів і форм діяльності, системи внутрішньовиробничих відносин, цільових сегментів, позиціонування підприємства в маркетинговому середовищі. Це концепція досягнення маркетингової мети підприємства, основна ідея того, як визначити мету і розподілити обмежені ресурси для її досягнення. Концепція містить формулювання місії, постановку дерева цілей, розробку маркетингової політики. Таке тлумачення визначає стратегію як обраний напрямок діяльності, який дозволить досягнути встановленої маркетингової мети. Напрямок діяльності обирається за допомогою моделей стратегічного аналізу. Разом з тим, в мікро- та макромаркетинговому середовищі неминуче виникають нові непередбачені обставини, які можуть не вкладатися в початкову концепцію. Вони можуть позитивно чи негативно впливати на перспективу досягнення мети. У цьому випадку первинну маркетингову стратегію неможливо реалізувати, і мар-

кетинговий підрозділ переходить до розробки похідної від неї нової стратегії.

Мета даної статті – обґрунтування вибору маркетингової стратегії українських підприємств ліфтового обладнання, яка дала б змогу забезпечити їм економічне зростання та модернізацію ліфтового господарства країни.

На наш погляд, маркетингова стратегія – це уявлення того, за рахунок якого набору заходів буде досягнута встановлена мета маркетингу в потрібному стратегічному горизонті планування. *Маркетингова стратегія – це алгоритмічна модель відповідних дій, що призначені для досягнення маркетингових цілей підприємства.*

Розробка маркетингової стратегії підприємства передбачає вивчення та оцінку альтернативних напрямків розвитку та вибір для реалізації оптимальної стратегічної альтернативи. При цьому використовуються методи прогнозування, розробка сценаріїв майбутнього розвитку, портфельний аналіз (рис. 3).

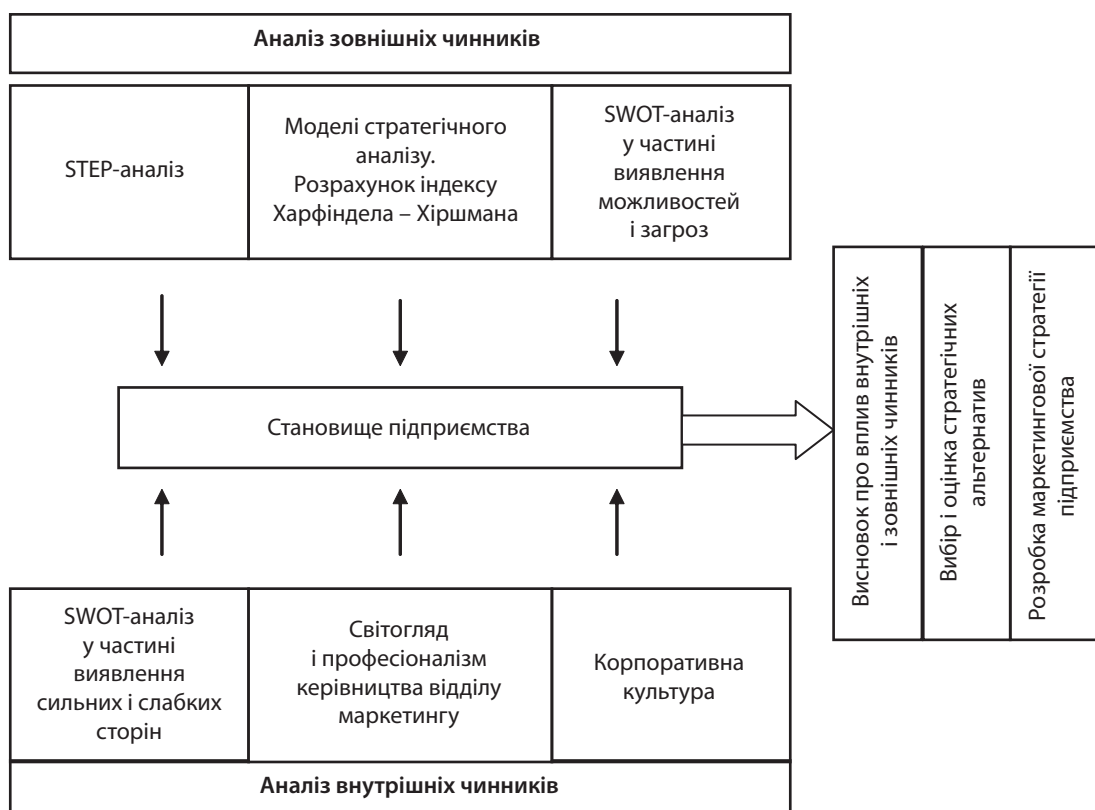

Рис. 3. Процедура розробки маркетингової стратегії підприємства

Традиційно виділяють такі класифікаційні ознаки маркетингових стратегій:

- ✦ *термін реалізації* (довгострокові, середньострокові, короткострокові);
- ✦ *стадія життєвого циклу товарів* (маркетингові стратегії на стадії впровадження товару на ринок, маркетингові стратегії на стадії зростання, маркетингові стратегії на стадії насичення ринку, маркетингові стратегії на стадії спаду);
- ✦ *стан ринкового попиту* (стратегія стимулюючого маркетингу, стратегія синхромаркетингу, стратегія підтримуючого маркетингу, стратегія ремаркетингу, стратегія демаркетингу тощо);

- ✦ *загальноекономічне становище* (стратегія виживання, стратегія стабілізації, стратегія зростання);
- ✦ *елементи комплексу маркетингу* (товарна стратегія, цінова стратегія, стратегія товарного руху, стратегія просування);
- ✦ *конкурентні переваги за портером* (стратегія цінового лідерства, стратегія диференціації, стратегія концентрації);
- ✦ *конкурентне становище* (стратегія ринкового лідера, стратегія челенджерів, стратегія послідовників, стратегія ринкової ніші);
- ✦ *вид диференціації* (товарна диференціація, сервісна диференціація, іміджева диференціація, кадрова диференціація);
- ✦ *модель стратегічного аналізу* (матриця БКГ, матриця Джеренал Електрик);

- ✦ *методу обрання цільового ринку* (товарної спеціалізації, сегментної спеціалізації);
- ✦ *ступінь сегментації ринків збуту.*

У фаховій літературі зустрічається поділ маркетингових стратегій на корпоративні, функціональні, інструментальні. Вважаємо використання цих категорій невдалими. *По-перше*, маркетингові стратегії не можуть бути корпоративними, оскільки корпоративною є тільки стратегія підприємства. Те, що звичайно розуміють під корпоративними стратегіями, є стратегіями маркетингової системи підприємства. *По-друге*, те, що звичайно розуміють під функціональними стратегіями (наприклад, стратегії сегментування, позиціонування) не є стратегія-

ми маркетингових функцій, а є операціями стратегічного маркетингу. Погодитися можна з назвою «інструментальні стратегії», оскільки елементи комплексу маркетингу можна віднести до маркетингового інструментарію.

У результаті аналізу літературних джерел систематизовано ознаки класифікації маркетингових стратегій.

Отримані класифікаційні ознаки і відповідні їм маркетингові стратегії відповідають сучасним умовам господарювання та уявленням класичної теорії стратегічного маркетингу. Поряд з традиційними ознаками, які здебільшого визначають класичні маркетингові стратегії, визначено нові підходи та типи стратегій (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація стратегій маркетингової системи підприємства

Маркетингова стратегія	Форма прояву	Сутність
Вживання	Санація маркетингового менеджменту	Концепція підвищення ефективності функціонування маркетингової системи підприємства
	Скорочення маркетингових витрат	Концепція скорочення розділу «Витрати» в бюджеті маркетингу
Стабілізації	Оптимізація маркетингових витрат	Концепція оптимізації розділу «Витрати» в бюджеті маркетингу
	Скорочення маркетингових витрат	Концепція скорочення розділу «Витрати» в бюджеті маркетингу
Зростання	<i>Стратегії інтенсифікації</i>	
	Більш глибоке впровадження на ринку (посилення позицій на ринку)	Концепція продовження продаж існуючих товарів на існуючих ринках збуту за рахунок інтенсифікації маркетингових зусиль
	Розширення меж ринку (розвитку ринку)	Концепція продаж існуючих товарів на нових ринках збуту за рахунок інтенсифікації маркетингових зусиль по виявленню нових покупців
	Розробка нового товару (розвиток товару)	Концепція продаж нових товарів на існуючих ринках збуту за рахунок інтенсифікації маркетингових зусиль по впровадженню на ринок товару-новинки
	<i>Стратегії інтеграції</i>	
	Зворотня вертикальна (регресивна інтеграція)	Концепція зростання за рахунок придбання або посилення контролю над постачальниками, створення дочірніх структур, що здійснюють постачання
	Пряма вертикальна (прогресивна інтеграція)	Концепція зростання за рахунок придбання або посилення впливу на посередників
	Горизонтальна (корпоративна, адміністративна, контрактна)	Концепція об'єднання підприємств в одній галузі, що випускають однорідну продукцію, мають схожі технології чи в результаті співпраці буде створена додаткова споживча цінність
	<i>Стратегії диверсифікації</i>	
	Концентрична	Концепція, при якій основне виробництво традиційних товарів дає можливість випускати нові товари
Конгломератна	Концепція, при якій наряду з основним виробництвом традиційних товарів організується виробництво нових товарів ніяк не пов'язане з основним виробництвом	
Скорочення	Стратегія ліквідації	Концепція припинення виробництва
	Стратегія «збору врожаю»	Концепція максимального одержання доходів у короткостроковій перспективі при подальшому припиненні виробництва
	Стратегія скорочення підприємства	Концепція закриття або продажу одного з підрозділів з метою отримання коштів для розвитку перспективних підрозділів
	Стратегія скорочення витрат	Концепція зменшення витрат за рахунок зниження виробничих витрат, підвищення продуктивності праці, звільнення персоналу, закриття неприбуткових потужностей

Проблема модернізації ліфтового господарства може бути вирішена за рахунок обрання підприємствами ліфтового обладнання України маркетингової стратегії зростання у формі горизонтальної контрактної інтеграції. У результаті реалізації цієї стратегії виробництво ліфтів доцільно доповнити встановленням карткоприймачів (ліфтових терміналів).

В Одесі є підприємство, потужності якого можна було б використовувати для оснащення одеських ліфтів карткоприймачами та для виробництва пластикових карток безготівкового проїзду. Це підприємство «Телекарт-прилад». Оплата за послугу може здійснюватися за допомогою безконтактної смарт-картки при піднесенні її до встановленого в ліфті терміналу. Перевагою стратегії є можливість відповідності розміру оплати з пробігом ліфта, оскільки вартість послуги буде залежати від того, на який поверх людині потрібно піднятися.

У результаті впровадження цієї маркетингової стратегії можна отримати такі основні переваги:

- ✦ збільшення надходження грошових коштів організацій, що здійснюють обслуговування ліфтів;
- ✦ можливість проведення своєчасних профілактичних заходів і ремонтних робіт для підтримки ліфтів у справному стані та підвищення ступеня безпеки при їх використанні;
- ✦ зменшення холостого пробігу ліфтів, внаслідок чого збільшиться їх експлуатаційний ресурс і зменшиться енергоспоживання;
- ✦ можливість підвищення оплати праці співробітників і поліпшення якості наданої послуги.

ВИСНОВКИ

Проблема модернізації ліфтового господарства може бути вирішена за рахунок обрання підприємствами ліфтового обладнання України маркетингової стратегії зростання у формі горизонтальної контрактної інтеграції. Її реалізація дасть можливість додатково завантажити виробничі потужності підприємств, зменшити рівень безробіття, забезпечити накопичення коштів для модернізації ліфтового господарства і покращення його технологічного стану. При введенні карткової системи, кошти будуть поступово акумулюватися для своєчасного ремонту та технічного обслуговування ліфтів, а також для подальшої модернізації та заміни вже непридатних до експлуатації ліфтів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Тютрина І.** Как запустить одесские лифты? / Одесская жизнь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://odessa-life.od.ua/article/1004-kak-zapustit-odesskie-lify>
2. В Одессе обсудили направления развития лифтового парка Украины // Подъемные сооружения. Специальная техника. – 2012. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ptm.com.ua/node/510>
3. **Ассэль Г.** Маркетинг: принципы и стратеги : учебник для вузов / Г. Ассэль. – М. : ИНФРА-М, 2001. – XII. – 804 с.
4. **Еванс Дж.** Маркетинг / Дж. Еванс, Б. Берман / Пер. с англ. – М. : Экономика, 1993. – 335 с.
5. **Джоббер Д.** Принципы и практика маркетинга : уч. пособие / Д. Джоббер / Пер. с англ. – М. : Вильямс, 2000. – 688 с.

6. **Котлер Ф.** Основы маркетинга / Ф. Котлер, Г. Армстронг, Д. Сондерс, В. Вонг / Пер. с англ. – 2-е европ. изд. – М. : СПб. : Вильямс, 2000 – 944 с.

7. **Hill C., Jones G.** Strategic Management: An Integrated Approach. – Boston. New York, Houghton Mifflin Co., 1998. – 516 p.

8. **О'Шонесси Дж.** Конкурентный маркетинг: стратегический подход / Дж. О'Шонесси / Пер. с англ. под ред. Д. О. Ямпольской. – СПб. : Питер, 2002. – 864 с.

9. **Уолкер О.** Маркетинговая стратегия: курс MBA / О. Уолкер мл., Х. Бойд мл., Ж.-К. Ларше, Дж. Маллинз / Пер. с англ. – М. : Вершина, 2006. – 492 с.

10. **Багиев Г. Л.** Маркетинг / Г. Л. Багиев, В. М. Тарасевич, Х. Анн. – М. : Экономика, 1999. – 702 с.

11. **Голубков Е. П.** Маркетинг: стратегии, планы, структуры / Е. П. Голубков. – М. : Дело, 1995. – 192 с.

12. **Гайдаенко Т. А.** Маркетинговое управление. Полный курс MBA. Принципы управленческих решений и российская практика / Т. А. Гайдаенко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Эксмо, 2006. – 496 с.

13. Маркетинг / Под ред. проф. Э. А. Уткина – М. : Ассоциация авторов и издателей «Тандем». ЭКМОС, 1998. – 320 с.

14. **Чернов С. Е.** Стратегический маркетинг информационно-консультационных услуг : монография. / С. Е. Чернов. – М. : ИПК госслужбы, 2006. – 304 с.

REFERENCES

- Assel, G. *Marketing: printsipy i strategii* [Marketing: Principles and Strategies]. Moscow: INFRA-M, 2001.
- Bagiev, G. L., Tarasevich, V. M., and Ann, Kh. *Marketing* [Marketing]. Moscow: Ekonomika, 1999.
- Chernov, S. E. *Strategicheskii marketing informatsionno-konsultatsionnykh uslug* [Strategic Marketing Information and Advisory Services]. Moscow: IPK gossluzhby, 2006.
- Dzhobber, D. *Printsipy i praktika marketinga* [Principles and Practice of Marketing]. Moscow: Viliams, 2000.
- Evans, J., and Berman, B. *Marketing* [Marketing]. Moscow: Ekonomika, 1993.
- Golubkov, E. P. *Marketing: strategii, plany, struktury* [Marketing: стратегии, планы, структуры]. Moscow: Delo, 1995.
- Gaydaenko, T. A. *Marketingovoe upravlenie. Polnyy kurs MBA. Printsipy upravlencheskikh resheniy i rossiyskaia praktika* [Marketing management. Full-time MBA. Principles of managerial decisions and Russian practice]. Moscow: Eksmo, 2006.
- Hill, C., and Jones, G. *Strategic Management: An Integrated Approach*. Boston, New York: Houghton Mifflin Co, 1998.
- Kotler, F. and others. *Osnovy marketinga* [Principles of Marketing]. Moscow: Viliams, 2000 - 944 с.
- Marketing* [Marketing]. Moscow: Tandem; EKMOS, 1998.
- O'Shonessi, J. *Konkurentnyy marketing: strategicheskii podkhod* [Competitive Marketing: A Strategic Approach]. St. Petersburg: Piter, 2002.
- Tiutrina, I. "Kak zapustit odesskie lifty?" [How to run the elevators Odessa?]. <http://odessa-life.od.ua/article/1004-kak-zapustit-odesskie-lify>
- Uolker, O. and others. *Marketingovaia strategii: kurs MBA* [Marketing strategy: MBA course]. Moscow: Vershina, 2006.
- "V Odesse obsudili napravleniia razvitiia liftovogo parka Ukrainy" [In Odessa, discussed the direction of elevator fleet in Ukraine]. <http://www.ptm.com.ua/node/510>

ОРГАНІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ХОЛДИНГОВОЮ СТРУКТУРОЮ В УМОВАХ НЕПЕРЕДБАЧУВАНИХ ЗМІН ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

ЛАКЕЙХІНА В. С.

УДК 334.758.4

Лакейхіна В. С. Організація стратегічного управління холдинговою структурою в умовах непередбачуваних змін зовнішнього середовища

У статті розроблено модель впливу факторів зовнішнього середовища на стратегічні плани, яка дозволяє перетворити заплановані показники в прогнозовані значення. Представлено класифікацію основних факторів зовнішнього середовища, що визначають ризики діяльності машинобудівних холдингових об'єднань підприємств – виробників продукції машинобудування. Також автором було проведено кластерний аналіз з використанням методу кластеризації, заснованому на обчисленні k -середніх. У результаті проведення розрахунків наведено кілька загальних критеріїв раціонального вибору варіантів рішень з безлічі можливих, які засновані на аналізі матриці можливих станів навколишнього середовища і альтернатив рішень. Запропоновані види управлінських рішень в умовах невизначеності дають можливість правильно коригувати стратегію розвитку холдингових структур.

Ключові слова: холдингова структура, управління, невизначеність, кластерний аналіз.

Рис.: 2. **Табл.:** 6. **Формул.:** 5. **Бібл.:** 14.

Лакейхіна Вікторія Сергіївна – аспірантка, кафедра бухгалтерського обліку, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: victory222@ukr.net

УДК 334.758.4

UDC 334.758.4

Лакейхіна В. С. Организация стратегического управления холдинговой структурой в условиях непредсказуемых изменений внешней среды

Lakeykhina V. S. Organisation of Strategic Management of a Holding Structure under Conditions of Unpredictable Changes of Environment

В статье разработана модель влияния факторов внешней среды на стратегические планы, которая позволяет превратить запланированные показатели в прогнозируемые значения. Представлена классификация основных факторов внешней среды, определяющих риски деятельности машиностроительных холдинговых объединений предприятий – производителей продукции машиностроения. Также автором был проведен кластерный анализ с использованием метода кластеризации, основанном на вычислении k -средних. В результате проведения расчетов приведены несколько общих критериев рационального выбора вариантов решений из множества возможных, которые основаны на анализе матрицы возможных состояний окружающей среды и альтернатив решений. Предлагаемые виды управленческих решений в условиях неопределенности дают возможность правильно корректировать стратегию развития холдинговых структур.

The article develops a model of influence of environmental factors on strategic plans, which allows transformation of planned indicators into forecasted values. It presents a classification of main environmental factors, which identify risks of activity of engineering holding unions of enterprises – manufacturers of engineering products. It also conducts a cluster analysis with the use of a clusterisation method, based on calculation of k -averages. As a result of calculations, it provides a number of general criteria of rational selection of decision variants out of a multitude of possible ones, which are based on an analysis of the matrix of possible states of environment and decision alternatives. The offered types of managerial decisions under conditions of unpredictability give a possibility to properly correct strategy of development of holding structures.

Key words: holding structure, management, unpredictability, cluster analysis

Pic.: 2. **Tabl.:** 6. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 14.

Ключевые слова: холдинговая структура, управление, неопределенность, кластерный анализ.

Рис.: 2. **Табл.:** 6. **Формул.:** 5. **Библ.:** 14.

Лакейхіна Вікторія Сергіївна – аспірантка, кафедра бухгалтерського учета, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: victory222@ukr.net

Lakeykhina Viktoriya S. – Postgraduate Student, Department of Accounting, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: victory222@ukr.net

Актуальність завдань аналізу і управління стійкістю обумовлена непередбачуваністю ситуації, в якій організації належить досягати поставлених цілей у майбутніх періодах. Головним фактором організованої діяльності є тенденція перетворювати невизначеності у вимірні ймовірності з метою прийняття відповідних рішень. Проблема подолання невизначеності переходить у загальну проблему управління, тобто економічного контролю або адаптації до процесів невизначеності і виходу з неї. Існування, функціонування і конкурентоспроможність будь-якої організації неможливі без розробки стратегічних планів, які враховують зміни зовнішнього середовища. Підприємству важливо знати джерела виникнення невизначеності, і серед різ-

них ситуацій невизначеності зовнішнього середовища необхідно навчитися відрізняти ситуації ризику і ситуації невизначеності [1]. Існування цих проблем і обумовлює вибір теми дослідження.

В економічній теорії невизначеність, властива реальному середовищу функціонування економічної системи, досліджувалась багатьма вченими [2 – 5]. Але відкритою залишилася проблема прийняття адекватних управлінських рішень, зважаючи на те, що підприємства функціонують в умовах непередбачуваних змін середовища господарювання і існують фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, значення яких невідомі або відомі не повністю.

Метою статті є розробка підходу, за допомогою якого з'являється можливість приймати обґрунтовані

управлінські рішення з приводу розвитку холдингових структур в умовах невизначеності, планувати тактику розвитку холдингів в поточному і наступному періодах.

Отже, існує формальний алгоритм аналізу і управління стійкістю для отримання чисельного вирішення завдання, який припускає можливість формалізувати, промодельювати невизначеність. Об'єктом моделювання невизначеності є події (або сукупність подій). У ході моделювання невизначеності встановлюється формальний зв'язок між подіями та розрахованими показниками можливості їх здійснення [6].

Попередніми етапом для моделювання невизначеності є прогноз значень досліджуваного показника в майбутніх періодах, одержуваний застосуванням математичних методів прогнозування [7, с. 144 – 175] або експертних оцінок.

Поряд із прогнозними значеннями досліджуваного показника, які одночасно є його очікуваними значеннями в майбутніх періодах, оскільки найбільш імовірні з точки зору дослідника, необхідно отримати довірчі інтервали прогнозів, в яких будуть перебувати реальні значення досліджуваного показника в майбутніх періодах із заданою ймовірністю (надійністю). Довірчі інтервали отримують або застосуванням формальних математичних методів [8, с. 155 – 157], або експертними оцінками.

Для моделювання невизначеності пропонується використовувати апарат теорії ймовірностей та математичної статистики, центральними категоріями якого є: випадкова величина, ймовірність, закон розподілу випадкової величини [9].

Випадковою величиною називають числову функцію від події, що може носити як кількісний (наприклад, інфляція в році T у розмірі $x\%$), так і якісний (наприклад, проникнення на ринок нових виробників) характер. У першому випадку функція від елементарного події – це сама подія, а у другому випадку цю функцію можна визначити як, наприклад, вектор різниць прибутків холдингових структур, або вектор прибутків іноземних конкурентів. Ймовірність – це числова функція, визначена на безлічі подій. Закон розподілу випадкової величини ставить у відповідність кожному її можливому значенню певну ймовірність настання [10].

Уже з визначень цих категорій випливає набір необхідних умов для моделювання невизначеності в кон-

тексті аналізу і управління стійкістю: кожний неточно визначений показник керованої системи має бути представлений у вигляді випадкової величини, інакше числове моделювання неможливо. Варто зазначити, що для кожного значення випадкової величини має бути визначена ймовірність, щоби було можливо розрахувати числове значення стійкості щодо поставленої мети як функцію від ймовірностей значень показника цілевказання, що знаходяться у сфері стійкості [11, с. 93].

Найкращим способом завдання ймовірності на множині елементарних подій є аналітичний. Його перевагою є абсолютна формалізація і впорядкованість ймовірностей певних значень випадкової величини залежно від двох основних факторів: розсіювання можливих значень випадкової величини від її очікуваного значення і видалення певного значення випадкової величини від очікуваного значення. Крім того, при виборі конкретної форми кривої розподілу, при наявності результатів прогнозування значень певного параметра керованої системи в майбутніх періодах або експертних оцінок, представлення його у вигляді випадкової величини є єдиним, що підвищує об'єктивність методу аналізу стійкості в цілому. При завданні ймовірності аналітичним способом вирішальним є вибір закону розподілу випадкової величини [12]. На вибір закону розподілу значною мірою впливають такі фактори:

- ✦ фізична або економічна природа аналізованого показника;
- ✦ набір факторів, що впливають на значення, прийняті показником.

З використанням різних підходів у дослідженні зовнішнього середовища розроблена модель впливу її факторів на стратегічні плани. Вона дозволяє перетворити заплановані показники в прогнозовані значення (рис. 1).

Чим більше значення факторів зовнішнього середовища, тим більше їх вплив на діяльність підприємства і тим ближче вони розташовані до вихідного стану підприємства. Невизначеність виражається в зміні інтервалів впливу зовнішніх факторів. У свою чергу, домінування будь-якого фактора (факторів) виражається, зокрема, через зсув очікуваного значення досліджуваного показника у бік однієї з меж його інтервалу.

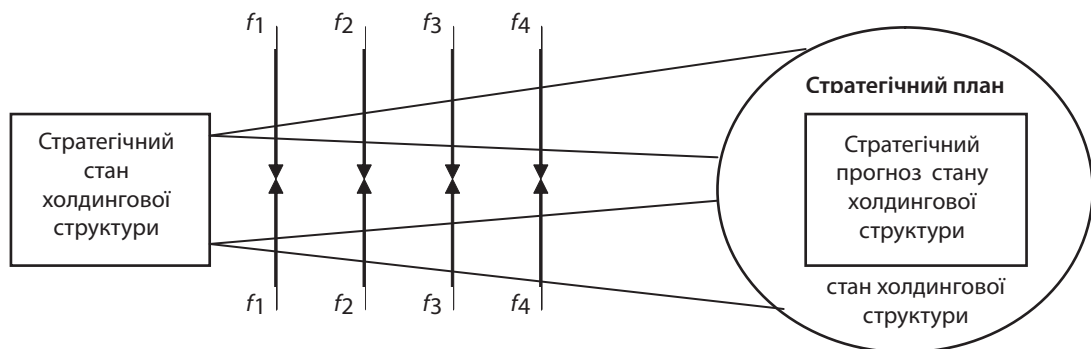

Рис 1. Модель впливу факторів зовнішнього середовища на стратегічні плани розвитку холдингової структури
Складено автором на основі [6; 13].

На підставі практичних навичок, отриманих при вирішенні конкретних завдань у сфері управління холдинговими структурами автором визначено основні фактори зовнішнього середовища, що визначають ризики діяльності машинобудівних холдингових об'єднань підприємств – виробників продукції машинобудування (табл. 1).

Зазначимо, що визначення показників закону розподілу відбувається виходячи з даних, отриманих в ході кластерного аналізу на основі експертного опитування.

На основі цієї класифікації є можливість оцінити вплив різних факторів на виконання зовнішньоторговельного контракту на ринку машинобудування. Було опитано 37 менеджерів, які працюють в українському машинобудуванні. Їх кількість була обґрунтована використанням рекомендацій [14].

$$N = \frac{t_a^2}{E_1^2}; \quad (1)$$

$$E^1 = \frac{E}{\delta}, \quad (2)$$

де t_a – кількість середньоквадратичних відхилень, необхідних для того, щоб ймовірність потрапляння в певний інтервал і дорівнювала 95%; E^1 – визначена до початку анкетування гранична відносна помилка; E – абсолютна похибка (помилка); δ – середньоквадратичне відхилення оцінки.

За умови гранично припустимої помилки, встановленої на рівні 0,05 і надійності довірчого інтервалу експертної оцінки, визначеної на рівні 0,95, табличне значення N дорівнює 37.

На першому етапі дослідження експертам було запропоновано за п'ятибальною шкалою оцінити фактори зовнішнього середовища за рівнем їх значущості для успішності функціонування холдингових структур в умовах невизначеності ($B\phi$). Середнє значення ваги фактора ($C\phi\phi$) кожного фактора визначалося за допомогою системи рівнянь:

$$\begin{cases} C\phi\phi = \sum_{i=1}^m n_i, \\ \Sigma = B\phi \cdot \kappa, \end{cases} \quad (3)$$

де Σ – сума експертних балів; n – кількість експертів (див. табл. 1); κ – значення фактора (від 1 до 5 балів).

На наступному етапі дослідження експертам було запропоновано оцінити ймовірність настання події у майбутньому періоді (Hn) на момент опитування. Підрахунок отриманих результатів робився за формулою (3) (табл. 2).

Подальший аналіз спрямований на визначення інтегрального показника впливу кожного фактора на успішність функціонування холдингових структур в умовах невизначеності (Inv) на основі отриманих даних, розрахований за формулою:

Таблиця 1

Дані для аналізу «ваги» факторів, які впливають на успішність функціонування холдингових структур в умовах невизначеності (бали)

№	Фактор	Розподіл значень експертів щодо «ваги» фактора					Cφφ
		1	2	3	4	5	
1	Погіршення кон'юнктури світових ринків машинобудівної продукції	0	1	1	1	34	4,78
2	Експансія іноземних виробників машинобудівної продукції	2	1	1	32	1	3,78
3	Зниження якості робочої сили	1	1	1	31	3	3,67
4	Коливання валютного курсу	3	2	1	27	4	3,73
5	Погіршення торговельного і платіжного балансу країни	1	1	2	3	30	4,62
6	Коливання відсоткових ставок за кредитами	2	1	23	4	7	3,35
7	Погіршення кон'юнктури ринків машинобудування в країнах СНД	5	2	25	4	1	2,83
8	Неплатоспроможність споживачів продукції машинобудування	3	2	30	1	1	2,94
9	Зменшення попиту на продукцію машинобудування	4	3	22	4	4	3,19
10	Поява нових технологій, недоступних вітчизняним виробникам	0	0	0	0	37	5,0
11	Глобальні економічні кризи	2	2	30	2	1	2,94
12	Посилення інфляції	2	3	25	5	2	3,05
13	Зміни в законодавстві країн –споживачів продукції вітчизняного машинобудування (обмеження і заборони)	5	32	1	1	1	2,18
14	Локальні економічні кризи	3	4	24	4	2	2,94
15	Кризи банківської системи	26	4	3	4	0	1,7

$I_{nv} = (Hn_1 \cdot Cвф_1) + (Hn_2 \cdot Cвф_2) + \dots + (Hn_{15} \cdot Cвф_{15}),$ (4)
 де $(Bф_n \cdot Cвф_n) = I_{nv}_n$ – інтегральне значення кожного фактора (табл. 3).

Для того, щоб ці фактори можна було оцінити за мірою їх впливу на функціонування холдингових структур в умовах невизначеності, було проведено їх кластерний аналіз з використанням методу кластери-

зації, заснованому на обчисленні k -середніх. За допомогою процедур кластерного аналізу було розподілено сукупність об'єктів, що складаються з набору факторів, на кластери. Вони ранжовані за ступенем близькості. В один кластер об'єднуються фактори, які мають подібні значення коефіцієнтів (у даній роботі число кластерів дорівнює трьом).

Таблиця 2

Дані для аналізу факторів, які впливають на успішність функціонування холдингових структур в умовах невизначеності на момент опитування (бали)

№	Фактор	Розподіл значень експертів щодо ймовірності настання події					Hn
		1	2	3	4	5	
1	Погіршення кон'юнктури світових ринків машинобудівної продукції	0	1	1	1	34	4,83
2	Експансія іноземних виробників машинобудівної продукції	2	1	1	32	1	3,78
3	Зниження якості робочої сили	1	1	7	20	8	3,89
4	Коливання валютного курсу	3	2	1	27	4	3,72
5	Погіршення торговельного і платіжного балансу країни	1	1	2	3	30	4,89
6	Коливання відсоткових ставок за кредитами	2	1	23	4	7	3,36
7	Погіршення кон'юнктури ринків машинобудування в країнах СНД	5	2	25	4	1	2,83
8	Неплатоспроможність споживачів продукції машинобудування	3	2	30	1	1	2,94
9	Зменшення попиту на продукцію машинобудування	4	3	22	4	4	3,02
10	Поява нових технологій, недоступних вітчизняним виробникам	4	4	1	6	22	4,02
11	Глобальні економічні кризи	2	2	30	2	1	2,94
12	Посилення інфляції	2	3	22	8	2	3,12
13	Зміни в законодавстві країн – споживачів продукції вітчизняного машинобудування (обмеження і заборони)	5	32	1	1	1	2,18
14	Локальні економічні кризи	3	4	24	4	2	2,94
15	Кризи банківської системи	26	4	3	4	0	1,59

Таблиця 3

Дані для оцінки факторів, що впливають на успішність функціонування холдингових структур в умовах невизначеності

№ п/п	Фактор	Hn	Cвф	I _{nv} _n
1	2	3	4	5
1	Погіршення кон'юнктури світових ринків машинобудівної продукції	4,83	4,78	23,08
2	Експансія іноземних виробників машинобудівної продукції	3,78	3,78	14,3
3	Зниження якості робочої сили	3,89	3,67	14,2
4	Коливання валютного курсу	3,72	3,72	13,8
5	Погіршення торговельного і платіжного балансу країни	4,89	4,62	23,0
6	Коливання відсоткових ставок за кредитами	3,35	3,35	11,2

1	2	3	4	5
7	Погіршення кон'юнктури ринків машинобудування в країнах СНД	2,83	2,83	8,0
8	Неплатоспроможність споживачів продукції машинобудування	2,94	2,94	8,6
9	Зменшення попиту на продукцію машинобудування	3,02	3,19	9,6
10	Поява нових технологій, недоступних вітчизняним виробникам	4,02	5,0	20,1
11	Глобальні економічні кризи	2,94	4,78	14,05
12	Посилення інфляції	3,12	3,78	11,8
13	Зміни в законодавстві країн – споживачів продукції вітчизняного машинобудування (обмеження і заборони)	2,18	2,18	4,8
14	Локальні економічні кризи	2,94	2,94	8,6
15	Кризи банківської системи	1,59	1,7	2,7

За допомогою програмного пакету «Статистика б», ітеративним методом угруповання *k*-середніх були отримані результати кластеризації факторів, що впливають на функціонування холдингових структур в умовах невизначеності (рис. 2).

За результатами кластеризації також знаходяться економіко-статистичні характеристики, розмір і склад кластерів. Наведені в табл. 4. три кластера описують всі можливі варіанти сфери визначення досліджуваного показника, тобто ефективності функціонування холдингових структур в умовах невизначеності.

Таким чином, перший кластер містить найбільш істотні фактори, що впливають на функціонування хол-

дингових структур в умовах невизначеності виконання торгового контракту на ринку машинобудівної продукції, другий кластер містить фактори середнього ступеня впливу, третій кластер – фактори, які мають незначний вплив на діяльність холдингових структур.

Зазначимо, що для випадків, у яких інформація про вплив факторів на варіацію досліджуваного показника досліджується на основі *k*-середнього, доцільно використовувати рівномірний розподіл виду:

$$f(x) = \frac{1}{b-a}, \quad (5)$$

де *a*, *b* – відповідно, верхня і нижня межі області кластеризації:

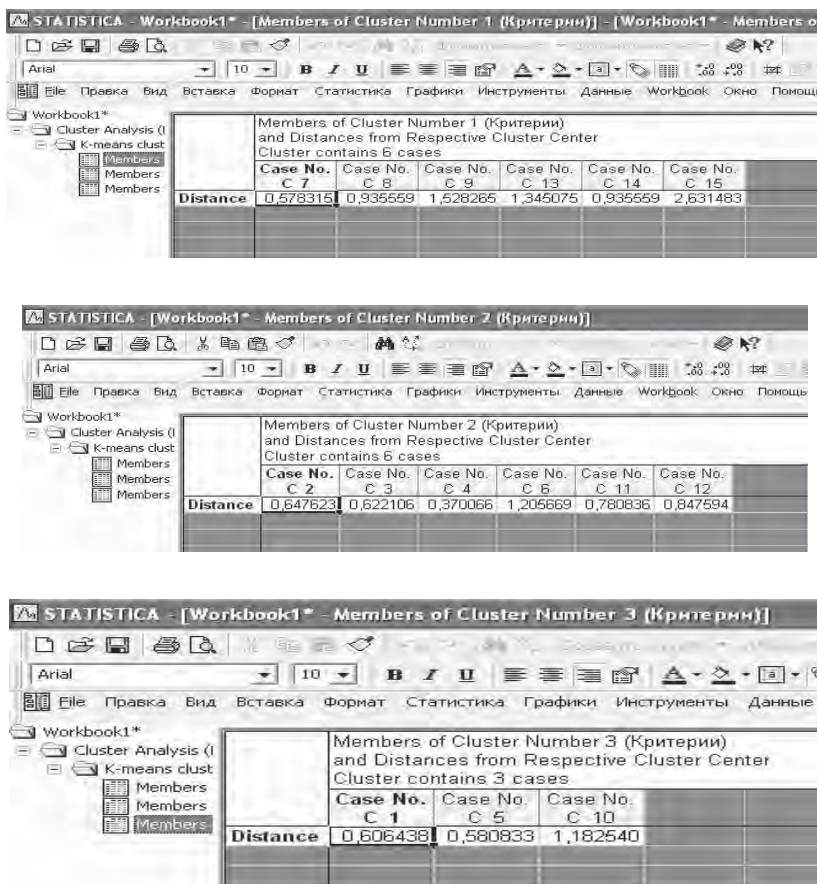

Рис. 2. Результати визначення *k*-середнього як показників впливу на функціонування холдингових структур в умовах невизначеності

$$f(x)_1 = 1 : (2,631483 - 0,578315) = 0,48;$$

$$f(x)_2 = 1 : (0,847594 - 0,647623) = 5,0;$$

$$f(x)_3 = 1 : (1,182540 - 0,606438) = 1,72.$$

Отже, у даному випадку величина розкиду становить 4,52, що говорить про узгодженість думки експертів. Дані розрахунки дозволяють скласти матрицю числових значень факторів, що впливають на функціонування холдингових структур в умовах невизначеності (табл. 5).

У підсумку проведених розрахунків наведемо кілька загальних критеріїв раціонального вибору варіантів рішень з безлічі можливих, які засновані на аналізі матриці можливих станів навколишнього середовища і альтернатив рішень (табл. 6)

Даний розрахунок характеризує параметри середовища і можливості настання подій на момент дослідження (квітень – травень 2012 р.). Швидкі зміни зовнішнього середовища стимулюють появу нових методів, систем і підходів до управління холдинговими структурами, отже, необхідно застосування стратегічного планування та управління. Зважаючи на те, що параметри середовища можуть змінюватися з плином часу, має сенс проводити оцінку показників впливу середовища на діяльність холдингових структур як мінімум одні раз на рік, що дасть можливість правильно корегувати стратегію розвитку холдингів.

Таблиця 4

Результати кластерного аналізу факторів, що впливають на функціонування холдингових структур в умовах невизначеності

№	Фактор	к-середнє
Кластер 1		
7	Погіршення кон'юнктури ринків машинобудування в країнах СНД	0,578315
8	Неплатоспроможність споживачів продукції машинобудування	0,935559
9	Зменшення попиту на продукцію машинобудування	1,528265
13	Зміни в законодавстві країн - споживачів продукції вітчизняного машинобудування (обмеження і заборони)	1,345075
14	Локальні економічні кризи	0,935559
15	Кризи банківської системи	2,631483
Σк		7,954256
Кластер 2		
2	Експансія іноземних виробників машинобудівної продукції	0,647623
3	Зниження якості робочої сили	0,622106
4	Коливання валютного курсу	0,370066
6	Коливання відсоткових ставок за кредитами	1,205669
11	Глобальні економічні кризи	0,780836
12	Посилення інфляції	0,847594
Σк		4,473894
Кластер 3		
1	Погіршення кон'юнктури світових ринків машинобудівної продукції	0,606438
5	Погіршення торговельного і платіжного балансу країни	0,580833
10	Поява нових технологій, недоступних вітчизняним виробникам	1,182540
Σк		2,369811

Таблиця 5

Матриця числових значень факторів, що впливають на функціонування холдингових структур в умовах невизначеності

f(x)	Числове значення факторів, що характеризує стан середовища														
0,48	7	8	9	13	14	15									
	0,27	0,44	0,73	0,65	0,45	1,26	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5,0	-	-	-	-	-		2	3	4	6	11	12	-	-	-
							3,24	3,11	1,85	6,02	3,9	4,24	-	-	-
1,72													1	5	10
													1,04	1,1	2,03

Матриця управлінських рішень, пов'язаних з управлінням холдингової структури в умовах невизначеності

Альтернатива	S (стан навколишнього середовища)			
	1,15 – 2, 3	2,31 – 3, 46	3,47 – 4, 62	4, 62 – 6, 02
Збереження структури	–	–	+	??
Створення нових бізнес одиниць	+	??	–	–
Розвиток існуючих бізнес одиниць	+	+	–	–
Закриття (ліквідація)	–	–	–	+

Примітка: + – оптимальне рішення; ?? – альтернативне рішення.

Зазначимо, що запропоновані види управлінських рішень в умовах невизначеності законів далеко не повністю вичерпують всі можливі їх види. Таким чином, використовуючи запропонований підхід, з'являється можливість приймати обґрунтовані управлінські рішення з приводу розвитку холдингових структур в умовах невизначеності, планувати тактику розвитку холдингів в поточному і наступному періодах. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Царев В. В. Внутрифирменное планирование / В. В. Царев. – СПб. : Питер. Серия «Учебники для вузов», 2002.
2. Тычинский А. В. Управление инновационной деятельностью компаний: современные подходы, алгоритмы, опыт / А. В. Тычинский. – Таганрог : ТРТУ, 2006.
3. Недосекин А. О. Методологические основы моделирования финансовой деятельности с использованием нечетко-множественных описаний : дисс. ... д-ра экон. наук. 08.00.13 / А. О. Недосекин. – Санкт-Петербург, 2003. – 280 с.
4. Соломянюк Н. Влияние внешней среды на стратегические планы предприятия в условиях неопределенности / Н. Соломянюк // Экономист. – 2005. – № 9. – С. 66 – 67.
5. Аралбаева Ф. З. Риск и неопределенность в принятии управленческих решений / Аралбаева Ф. З., Карабанова О. Г., Круталевич-Леваева М. Г. // Вестник ОГУ. – 2002. – Вып. 4.
6. Зубанов П. В. Анализ устойчивости функционирования экономических систем относительно поставленных целей / Н. В. Зубанов, С. В. Пестриков. – Самара : Изд-во Самарского гос. техн. ун-та, 1999. – 212 с.
7. Бокс Дж. Анализ временных рядов. Прогноз и управление / Бокс Дж., Дженкинс Г. Вып. 1. – М. : Мир, 1974. – 197 с.
8. Вилкас Э. Й. Решения: теория, информация, моделирование / Вилкас Э. Й., Майминас Е. З. – М. : Радио и связь, 1981. – 328 с.
9. Орловский С. А. Проблемы принятия решений при нечеткой исходной информации / С. А. Орловский. – М. : Наука, 1981. – 208 с.
10. Гмурман В. Б. Теория вероятностей и математическая статистика / В. Б. Гмурман. – М. : Высш. шк., 2003. – 479 с.
11. Кашехлебов А. Повышение конкурентоспособности организации в условиях неопределенности / А. Кашехлебов // Маркетинг. – 2006. – № 4 (89). – С. 91 – 97.
12. Процессный подход к управлению: моделирование бизнес-процессов / В. В. Репин, В. Г. Елиферов. – Изд. 3-е. – М. : РИА «Стандарты и качество», 2005. – 404 с.
13. Дилигенский Н. В. Нечеткое моделирование и многокритериальная оптимизация производственных систем в условиях неопределенности: технология, экономика, экология / Н. В. Дилигенский, Л. Г. Дымова, П. В. Севастьянов – М. : Издательство «Машиностроение-1», 2004. – 397 с.
14. Евланов Л. Г. Экспертные оценки в управлении / Евланов Л. Г., Кутузов В. А. – М. : Экономика, 1978. – 133 с.

REFERENCES

- Aralbaeva, F. Z., Karabanova, O. G., and Krutalevich-Levaeva, M. G. "Risk i neopredelennost v priniatii upravlencheskikh resheniy" [Risk and uncertainty in decision-making]. *Vestnik OGU*, no. 4 (2002).
- Boks, J., and Dzhenskis, G. *Analiz vremennykh riadov. Prognoz i upravlenie* [Time-series analysis. Forecast and Control]. Moscow: Mir, 1974.
- Vilkas, E. Y., and Mayminas, E. Z. *Resheniia: teoriia, informatsiia, modelirovanie* [Solutions: theory, information, modeling]. Moscow: Radio i sviaz, 1981.
- Diligenkiy, N. V., Dymova, L. G., and Sevastianov, P. V. *Nechetkoe modelirovanie i mnogokriterialnaia optimizatsiia proizvodstvennykh sistem v usloviakh neopredelennosti: tekhnologiya, ekonomika, ekologiya* [Fuzzy modeling and multi-objective optimization of production systems in the face of uncertainty: technology, economics, ecology]. Moscow: Mashinostroenie-1, 2004.
- Evlanov, L. G., and Kuzov, V. A. *Ekspertnye otsenki v upravlenii* [Expert assessments of the management]. Moscow: Ekonomika, 1978.
- Gmurman, V. B. *Teoriia veroiatnostey i matematicheskaya statistika* [Probability theory and mathematical statistics]. Moscow: Vyssh. shk., 2003.
- Kashekhlebov, A. "Povyshenie konkurentosposobnosti organizatsii v usloviakh neopredelennosti" [Improving the competitiveness of the organization in the face of uncertainty]. *Marketing*, no. 4(89) (2006): 91-97.
- Nedosekin, A. O. "Metodologicheskie osnovy modelirovaniia finansovoy deiatelnosti s ispolzovaniem nechetko-mnozhestvennykh opisaniy" [Methodological basis of financial modeling activities using fuzzy multiple descriptions]. *diss. ... d-ra ekon. nauk. 08.00. 13*, 2003.
- Orlovskiy, S. A. *Problemy priniatii resheniy pri nechetkoy iskhodnoy informatsii* [Decision making with fuzzy initial information]. Moscow: Nauka, 1981.
- Repin, V. V., and Elifirov, V. G. *Protsessnyy podkhod k upravleniiu: modelirovanie biznes-protsessov* [The process approach to management: business process modeling]. Moscow: Standarty i kachestvo, 2005.
- Solomianiuk, N. "Vliianie vneshney sredy na strategicheskie plany predpriatiia v usloviakh neopredelennosti" [The influence of the environment on the strategic plans of the company in the face of uncertainty]. *Economist*, no. 9 (2005): 66-67.
- Tsarev, V. V. *Vnutrifirmennoe planirovanie* [In-house planning]. St. Petersburg: Piter, 2002.
- Tychinskiy, A. V. *Upravlenie innovatsionnoy deiatelnosti kompaniy: sovremennye podkhody, algoritmy, opyt* [Innovation management companies: modern approaches, algorithms, and experience]. Taganrog: TRTU, 2006.
- Zubanova, N. V., and Pestrikov, S. V. *Analiz ustoychivosti funktsionirovaniia ekonomicheskikh sistem otnositelno postavlennykh tselyey* [Analysis of the sustainability of the economic systems in relation to the goals]. Samara: Izd-vo Samarskogo gos. tekhn. un-ta, 1999.

МІСЦЕ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ

МАРТИНЕНКО І. О.

УДК 331.108.45

Мартиненко І. О. Місце професійного навчання у процесі розвитку персоналу

У статті проаналізовано основні визначення поняття «розвиток персоналу», що дає змогу зробити висновки щодо неоднозначності даної категорії. Багато вчених під розвитком персоналу мають на увазі тільки процес його навчання, інші у складі різних заходів також однією з важливих складових виділяють професійне навчання персоналу. Розглянуто модель професійного навчання, етапи формування бюджету навчання та різні методи навчання за категоріями персоналу. Вибір того чи іншого методу навчання є складним процесом, який обумовлюється низкою факторів і потребує значної уваги з боку керівництва підприємства з метою досягнення максимального результату від навчання та отримання позитивного ефекту. Запропоноване власне формулювання категорії «професійне навчання».

Ключові слова: професійне навчання, навчання персоналу, розвиток персоналу, методи навчання.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Мартиненко Ірина Олегівна – асистент, кафедра менеджменту, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (вул. Чкалова, 17, Харків, 61070, Україна)

E-mail: iren.class@gmail.com

УДК 331.108.45

Мартыненко И. О. Место профессионального обучения в процессе развития персонала

В статье проанализированы основные определения понятия «развитие персонала», что позволяет сделать выводы о неоднозначности данной категории. Многие ученые под развитием персонала понимают только процесс его обучения, другие в составе различных мероприятий также одной из важных составляющих выделяют профессиональное обучение персонала. Рассмотрена модель профессионального обучения, этапы формирования бюджета обучения и различные методы обучения по категориям персонала. Выбор того или иного метода обучения является сложным процессом, который обуславливается рядом факторов и требует значительного внимания со стороны руководства предприятия с целью достижения максимального результата от обучения и получения положительного эффекта. Предложена собственная формулировка категории «профессиональное обучение».

Ключевые слова: профессиональное обучение, обучение персонала, развитие персонала, методы обучения.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Мартыненко Ирина Олеговна – ассистент, кафедра менеджмента, Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт» (ул. Чкалова, 17, Харьков, 61070, Украина)

E-mail: iren.class@gmail.com

UDC 331.108.45

Martynenko I. O. Place of Professional Training in the Process of Personnel Development

The article analyses main definitions of the «personnel development» notion, which allows drawing conclusions about ambiguity of this category. Many scientists understand personnel development only as a process of personnel training, others single out professional training of personnel as one of the most important components. It considers a model of professional training, stages of formation of the budget of training and various methods of training by personnel categories. Selection of one or another method of training is a complex process, which is based on a number of factors and requires significant attention from the company management with the purpose of achievement of a maximum result from training and achievement of a positive effect. It offers own wording of the «professional training» category.

Key words: professional training, training of personnel, development of personnel, training methods.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Martynenko Irina O. – Assistant, Department of Management, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute» named after M. Ye. Zhukovskiy (vul. Chkalova, 17, Kharkiv, 61070, Ukraine)

E-mail: iren.class@gmail.com

Місце України у всесвітньому економічному просторі багато в чому залежить від національної та регіональної конкурентоспроможності. Отже, важливими напрямками соціально-економічного розвитку держави повинне бути зміцнення конкурентоспроможності на основі формування та використання стратегічного потенціалу, серед якого найголовніше місце займають людські ресурси.

Важливу роль у досягненні конкурентоспроможності підприємства грає професійний рівень персоналу, що забезпечує можливість формування та підтримки конкурентних переваг підприємства. Отже, можна провести прямий взаємозв'язок між конкурентоспроможністю підприємства, персоналу та його розвитком. Формування компетенцій персоналу відбувається на основі надання знань, умінь, навичок у процесі навчання та професійного розвитку персоналу.

Стрімкий розвиток суспільства та науки приводить до швидкого оновлення знань, що вимагає від держави та власне підприємств створювати умови до своєчасного та ефективного розвитку людських ресурсів.

У теорії управління персоналом відсутні єдині багачення таких категорій як «професійне навчання» і «розвиток персоналу», що пов'язано з існування багатьох наукових шкіл і зміною моделей управління персоналом. Деякі вчені-економісти наголошують на багатомасштабності розвитку персоналу та вкладають в нього професійне навчання, кар'єрне зростання, формування резерву кадрів та ін. Інші вчені ототожнюють «розвиток персоналу» з «професійним навчанням». Тому необхідно більш детально розібратися в етимології вищезазначених категорій теорії управління персоналом.

Проблемам розвитку персоналу приділено багато уваги з боку вітчизняних і закордонних вчених, а саме: М. Армстронга, Н. Беяцького, В. Беседіна, Н. Волгіна,

О. Грішної, А. Ілляшенка, С. Карташова, А. Кібанова, В. Колпакова, О. Крушельницької, О. Левченка, А. Нікіфорова, Є. Маслова, М. Мурашко, Ю. Одегова, І. Христофорова, В. Савченка, І. Прокопенка, І. Рогова, А. Ткаченко, С. Шекшні тощо.

Проаналізувавши основні визначення поняття «розвиток персоналу» різних учених, слід погодитися з думкою Л. Черчик, яка виділяє процесний, функціональний та системний підходи до визначення поняття розвитку персоналу (рис. 1).

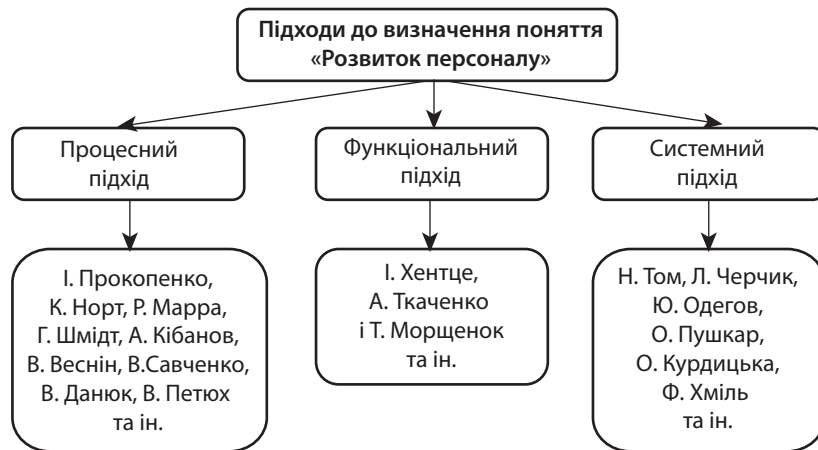

Рис. 1. Підходи до визначення «розвиток персоналу» за Л. Черчик

Доповнено автором за [1].

Системний підхід найбільшою мірою відображає стратегічні завдання розвитку як персоналу, так і підприємства з урахуванням змін зовнішнього оточення, необхідності до них адаптуватися, пошуку та нарощування конкурентних переваг.

Процесний та функціональний підходи доцільно використовувати при формуванні та вдосконаленні кадрової політики, стратегічному, тактичному та оперативному плануванні.

Отже, аналіз різних підходів до визначення категорії «розвиток персоналу» дав змогу зробити висновки щодо неоднозначності даної категорії. Багато вчених під розвитком персоналу мають тільки процес їхнього навчання, інші у складі різних заходів також однією з важливих складових виділяють професійне навчання персоналу.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що навчання є цілеспрямованим організованим систематично здійснюваним двостороннім процесом взаємодії вчителя та учня з метою оволодіння певними знаннями, вміннями та практичними навичками, необхідними для формування компетентного фахівця.

Однак з точки зору підприємницької діяльності та формування конкурентоспроможного персоналу важливими є категорії «професійне навчання» чи «навчання персоналу», які будуть розглядатися далі.

Нестабільність глобального середовища, мінливість потреб споживачів потребують від суб'єктів господарювання постійного формування та розвитку власних конкурентних переваг. Однак ефективність роботи підприємства в умовах постійно зростаючої конкуренції залежить від того, наскільки раціонально та збалансо-

вано організована робота на всіх рівнях. У першу чергу це стосується управління персоналом підприємства, його трудовим потенціалом. Адаже головними перешкодами, які заважають досягненню поставлених цілей та очікуваних результатів, є не тільки недостатній рівень професійної підготовки персоналу, але також і застарілі форми і методи професійного навчання. Це обумовлює необхідність пошуку нових ідей, розробки та практичної реалізації нових підходів в сфері навчання різних категорій персоналу, врахування їх інтересів і потреб для досягнення спільних цілей.

Професійне навчання працівників для суб'єктів господарської діяльності дає можливість не тільки виконувати на високому рівні поставлені завдання, але й урахувати майбутні потреби підприємства.

Основними перевагами навчання для працівників підприємства є придбання нових знань, умінь, навичок і компетентностей для освоєння професії або підвищення рівня своєї конкурентоспроможності й вартості робочої сили, розвиток творчого потенціалу. Для рішення даної проблеми компанії залучають тренерів, лекторів і ін. Деякі компанії мають у штаті коучей (тренерів).

У сучасних організаціях професійне навчання представляє собою комплексний неперервний процес, який включає в себе кілька етапів і представлений циклічною моделлю (Т. Зайцева, А. Зуб, О. Крушельницька) (рис. 2) [2, 3].

Головним етапом процесу навчання є визначення потреб у навчання, від якого залежать результативність діяльності підприємства та ефективність даного процесу. На думку багатьох вчених, у тому числі Л. Балабанової та О. Сардак, основою для аналізу потреби у навчанні є бізнес-план підприємства [4, с. 351]. Аналізуючи плани підприємства на майбутнє, можливо визначитися з вимогами до працівників різних категорій та скласти перелік методів навчання, що будуть формувати необхідні знання, навички, уміння та компетентності. Також за допомогою оцінки працівників можна виділити їх слабкі та сильні місця, на які й спрямувати навчання, що допоможе зміцнити конкурентоспроможність персоналу.

На підставі аналізу майбутнього навчання формується бюджет навчання. Формування бюджету навчання обумовлюється потребами підприємства в навчанні та фінансовим станом підприємства.

Виходячи з фінансового стану організації визначається обсяги фінансування навчання в плановому періоді, потім зіставляється розмір бюджету з потребами професійного навчання, і на основі цього порівняння визначаються пріоритетні напрямки навчання.

Витрати на навчання складаються з таких статей:
 ✦ прями витрати на навчання, тобто підготовка навчальних матеріалів, проведення занять, оплата праці викладачів і тренерів;

- ✦ *непрямі витрати*, тобто оплата відряджень, пов'язаних з навчанням, транспортні витрати, витрати на харчування.

Після формування бюджету навчання необхідно визначитися з цілями навчання. Цілі повинні бути визначені до початку проведення навчання, з подальшим доведенням інформації як працівникам, що проходять навчання, так і керівникам процесу навчання.

- ✦ способи спільної діяльності суб'єктів освітнього процесу (викладача і студента, слухача), спрямовані на вирішення завдань навчання;
- ✦ специфіку їх роботи по досягненню різних цілей навчання.

У теорії та практиці існує велика кількість методів навчання, які спрямовані на розвиток різних компетентностей, вмій та навичок, засвоєння різного обсягу

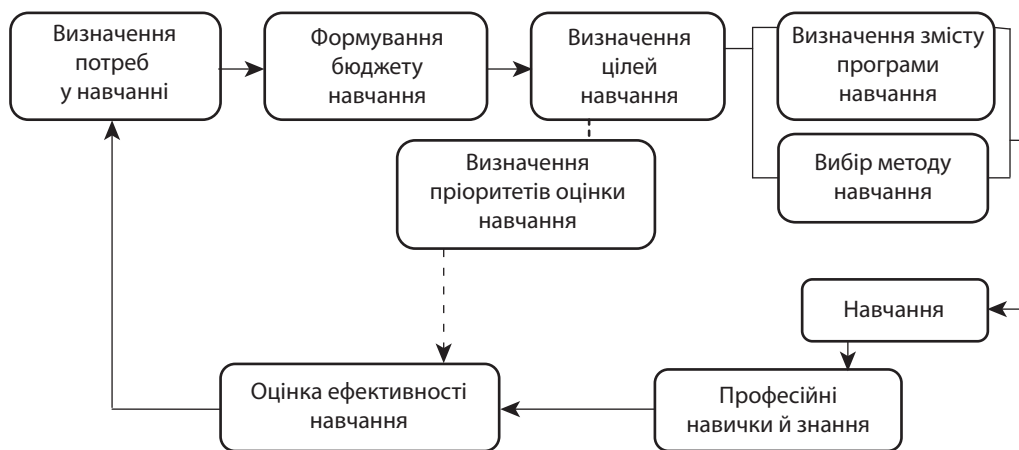

Рис. 2. Процес професійного навчання

Професійне навчання є складним процесом, що пов'язаний з певними фінансовими витратами, які, у свою чергу, мають бути окупними. У зв'язку з цим вибір методу має спиратися на певні принципи, серед яких слід виокремити:

1) *актуальність*, тобто інформація та матеріали, що використовуються в процесі навчання, повинні мати безпосередній зв'язок з професійною діяльністю працівників, оскільки дорослі люди, як правило, погано сприймають абстрактні теми;

2) *участь працівників*, які задіяні в навчальному процесі, і безпосереднє використання нових знань і навичок на практиці;

3) *повторення*, тобто в процесі навчання доцільно використовувати методики, які допомагають закріпитися новим знанням і навичкам в пам'яті людини, а інколи стати навіть звичкою;

4) *зворотний зв'язок* (у процесі навчання необхідно постійно надавати інформацію про те, наскільки працівник просунувся вперед) [5].

Також вибір методу навчання визначається характеристиками самих слухачів, можливостями організації, рівнем кваліфікації педагога, цілями навчального процесу. Помилки при виборі методу можуть негативно відобразитися на ефективності навчання. Приміром, дуже велика кількість лекційних занять для слухачів з невисоким рівнем практики, які досить давно закінчили навчальний заклад, може істотно погіршити засвоюваність навчального матеріалу і знизити інтерес до занять.

Поняття методу навчання також відображає дидактичні цілі та завдання навчальної діяльності, при вирішенні яких у процесі навчання застосовуються відповідні способи навчальної роботи викладача і пізнавальної діяльності учнів. Таким чином, поняття методу навчання відображає:

інформації. Однак у той же час в науковій літературі немає єдиного підходу до класифікації професійного навчання.

У табл. 1 подано результати аналізу методів навчання, які слід застосовувати для різних категорій персоналу з урахуванням їх переваг.

Так, згідно з даними, наведеними у табл. 1, найбільш оптимальним для керівників є застосування таких методів навчання, як: тренінг, коучінг і різні види ігор (ділові, рольові, моделювання тощо). Для навчання фахівців і службовців доцільним є використання ротації, лекцій та семінарів. Для розвитку компетентностей робітників необхідно використовувати наставництво, інструктаж та підвищення кваліфікації.

Також, окрім існуючих зазначених вище класифікаційних груп видів і методів навчання, слід також виокремити таку класифікаційну ознаку, як рівень мотивації навчання. Вона відображає, наскільки сильною є мотивація працівника до навчання, розуміння його необхідності у майбутньому та ступінь відповідності навчання існуючим потребам людини. Відповідно до цієї ознаки можна виділити:

- 1) методи немотивованого навчання;
- 2) методи мотивованого навчання;
- 3) самонавчання.

Методи немотивованого навчання – це методи, які мають бути застосовані щодо працівника, який не розуміє необхідності навчання, залежності його професійного розвитку від результатів навчання. Для такого працівника навчання не отожнюється з можливістю задоволення його потреб. У даному випадку необхідним є застосування інтерактивних методик навчання, заохочень та похвали та наявності контролю.

Методи мотивованого навчання мають використовуватися щодо осіб, які прагнуть до навчання, профе-

сійного розвитку у зв'язку з необхідністю задоволення потреб, які пов'язані з навчанням. Ця група методів має відповідати вимогам надання максимального обсягу інформації, розвитку вмінь та навичок.

Самонавчання є найвищим рівнем мотивації, коли людина самостійно розуміє дану необхідність, існує конкретна потреба, яку вона прагне задовольнити за допомогою навчання.

Вибір того чи іншого методу навчання є складним процесом, який обумовлюється рядом факторів (мета підприємства, фінансові та організаційні ресурси, категорія персоналу, періодичність, особливості діяльності, рівень підготовки та мотивації тощо) і потребує значної уваги з боку керівництва підприємства з метою досягнення максимального результату від навчання та отримання позитивного ефекту.

Для ефективності професійного навчання необхідно дотримуватися певних принципів, а саме: цілеспрямованість, ефективність, своєчасність, періодичність (безперервність), системність, динамічність, вмотивованість.

Таким чином, проаналізувавши основні підходи до розвитку персоналу, визначивши важливе місце професійного навчання у процесі розвитку персоналу, можна сформулювати власне бачення цієї категорії. Професійне навчання – це систематичний організований процес отримання знань, набуття вмінь, навичок та формування компетенцій, які можуть бути використані у професійній діяльності задля підвищення рівня конкурентоспроможності як персоналу, так і підприємства. ■

Таблиця 1

Методи навчання за категоріями персоналу

Категорія працівників	Методи навчання	Основні переваги методу
Керівники	Тренінг	1. Навчання принципів тайм-менеджменту (вміння планування часу). 2. Збільшення ефективності переговорів, презентації своєї компанії. 3. Цілісна програма з використанням різноманітних методів. 4. Процент освоєння інформації в 5 разів більший, ніж при звичайних лекціях
	Ділова гра	1. Найбільш наближена до реальної ситуації на роботі. 2. Рольві ігри. 3. Гра проходить в динаміці, тому запам'ятовується краще
	Коучинг	1. Розкриття потенціалу працівника. 2. Підвищення результативності, розвитку працівника. 3. Допомогає відповісти на основні питання: «Що ти бажаєш?», «Що трапилось?», «Що потрібно зробити?», «Що ти будеш робити?»
Фахівці (службовці)	Ротація	1. Придбання нових знань. 2. Зміна місця допомагає відкрити нові якості. 3. Можливість оволодіти кількома професіями. 4. Позитивний вплив на мотивацію працівників. 5. Допомогає впоратися зі стресом (якщо стара робота була досить нудною та нецікавою)
	Лекції	1. Можливість за короткий час отримати великий обсяг інформації. 2. Групові дискусії, де обговорюються компромісні рішення. 3. Рішення практичних задач
	Семінари	1. Загальне обговорення програм. 2. Мозковий штурм. 3. Оптимізація роботи з документообігом та управлінського обліку
Робітники	Наставництво	1. Без відриву від праці, на робочому місці. 2. Керує досвідчений спеціаліст. 3. Разом з наставником обговорюють проблемні моменти. 4. Пріциплена культура праці
	Інструктаж	1. Безпосереднє ознайомлення зі способами виконання завдань, інструментами, матеріалами. 2. Ознайомлення з технікою безпеки. 3. Показ організації робочого місця, трудових операцій. 4. Передбачає допомогу зі сторони
	Підвищення кваліфікації	1. Розширення та поглиблення раніше здобутих знань, умінь, навичок на рівні наявних вимог виробництва. 2. Засвоєння кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду. 3. Можливість знайомства з новими людьми

ЛІТЕРАТУРА

1. Черчик Л. М. Розвиток персоналу та його роль у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства / Л. М. Черчик // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»: Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – Випуск 7 (26). Частина 3. – Луцьк, 2010. – С. 3 – 11.
2. Крушельницька О. В. Управління персоналом : навч. посібник / О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук – К. : Кондор, 2006. – 292 с.
3. Зайцева Т. В. Управление персоналом : учебник / Т. В. Зайцева, А. Т. Зуб. – М. : ИД «ФОРУМ»: ИНФРА-М, 2008. – 336 с.
4. Балабанова Л. В. Управління персоналом: навч. посіб. / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак. – К. : ВД «Професіонал». 2006. – 512 с.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо сприяння підприємствам в організації професійного навчання кадрів на виробництві» від 24 січня 2001 р. № 13-р // Державний вісник України.– 2001. – № 2.
6. Управление персоналом организации : учебник / Под ред. А. Я. Кибанова. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 406 с.
7. Закон України «Про освіту» [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
8. Гриньова В. М. Адміністративне управління трудовим потенціалом : навчальний посібник / В. М. Гриньова, М. М. Навікова, М. М. Салун, О. М. Красносова; [За ред. докт. екон. наук, проф. В. М. Гриньової].– Харків : Вид. ХНЕУ, 2004.– 428 с.

REFERENCES

- Balabanova, L. V., and Sardak, O. V. *Upravlinnia personalom* [Management]. Kyiv: Profesional, 2006.
- Cherchyk, L. M. "Rozvytok personalu ta ioho rol u zabezpechenni konkurentospromozhnosti pidpriemstva" [Staff development and its role in ensuring competitiveness]. *Zbirnyk naukovykh prats. Luts'kyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet*, no. 7(26) (2010): 3-11.
- Krushelnitska, O. V., and Melnychuk, D. P. *Upravlinnia personalom* [Management]. Kyiv: Kondor, 2006.
- [Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On measures to promote businesses in the professional training of personnel in the production" of 24 January 2001, no. 13] (2001).
- Kibanova, A. Ya. *Upravlenie personalom organizatsii* [Human Resource Management организации]. Moscow: INFRA-M, 2001.
- [The law of Ukraine "On education"]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
- Hrynyova, V. M. and others. *Administratyvne upravlinnia trudovym potentsialom* [Administrative management of labor potential]. Kharkiv: Vyd. KhNEU, 2004.
- Zaytseva, T. V., and Zub, A. T. *Upravlenie personalom* [Human Resource Management]. Moscow: FORUM; INFRA-M, 2008.

УДК 658.012.122:313.71

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ

РОМАНЕНКО О. В.

УДК 658.012.122:313.71

Романенко О. В. Еволюція наукових підходів до визначення змісту стратегічного аналізу

У статті визначено зміст основних підходів до поняття «стратегічний аналіз», систематизовано взаємозв'язки стратегічного аналізу з аналізом і менеджментом, сформульовано зміст основних характеристик стратегічного аналізу, що додатково аргументують його самостійність у складі функціональних сфер підприємства. Застосування теоретичних положень розвитку стратегічного аналізу дасть можливість визначити основні напрями розробки його методичних положень та організації, а це, у свою чергу, забезпечить більш високий рівень комплексності та масштабності дослідження діяльності господарюючих суб'єктів.

Ключові слова: стратегічний аналіз, науковий підхід, розвиток методичних положень.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 23.

Романенко Олеся Валеріївна – аспірантка, кафедра міжнародного обліку і аудиту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: kasich.alla@gmail.com

УДК 658.012.122:313.71

Романенко О. В. Эволюция научных подходов к определению содержания стратегического анализа

В статье определено содержание основных подходов к понятию «стратегический анализ», систематизированы взаимосвязи стратегического анализа с анализом и менеджментом, сформулировано содержание основных характеристик стратегического анализа, которые дополнительно аргументируют его самостоятельность в составе функциональных сфер предприятия. Применение теоретических положений развития стратегического анализа даст возможность определить основные направления разработки методических положений и организации, а это, в свою очередь, обеспечит более высокий уровень комплексности и масштабности исследования деятельности хозяйствующих субъектов.

Ключевые слова: стратегический анализ, научный подход, развитие методических положений.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 23.

Романенко Олеся Валерьевна – аспирантка, кафедра международного учета и аудита, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)
E-mail: kasich.alla@gmail.com

UDC 658.012.122:313.71

Romanenko O. V. Evolution of Scientific Approaches to Determination of Content of Strategic Analysis

The article identifies content of main approaches to the «strategic analysis» notion, systemises interconnections of strategic analysis with analysis and management, formulates content of main characteristics of strategic analysis, which additionally argue its independence among functional spheres of an enterprise. Application of theoretical provisions of development of strategic analysis would give a possibility to identify main directions of development of methodical provisions and organisation, and this, in its turn, would ensure a higher level of complexity and scale of research of activity of economic subjects.

Key words: strategic analysis, scientific approach, development of methodical provisions.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 23.

Romanenko Olesya V. – Postgraduate Student, Department of International Accounting and Auditing, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)
E-mail: kasich.alla@gmail.com

ЛІТЕРАТУРА

1. Черчик Л. М. Розвиток персоналу та його роль у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства / Л. М. Черчик // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»: Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – Випуск 7 (26). Частина 3. – Луцьк, 2010. – С. 3 – 11.
2. Крушельницька О. В. Управління персоналом : навч. посібник / О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук – К. : Кондор, 2006. – 292 с.
3. Зайцева Т. В. Управление персоналом : учебник / Т. В. Зайцева, А. Т. Зуб. – М. : ИД «ФОРУМ»: ИНФРА-М, 2008. – 336 с.
4. Балабанова Л. В. Управління персоналом: навч. посіб. / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак. – К. : ВД «Професіонал». 2006. – 512 с.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо сприяння підприємствам в організації професійного навчання кадрів на виробництві» від 24 січня 2001 р. № 13-р // Державний вісник України.– 2001. – № 2.
6. Управление персоналом организации : учебник / Под ред. А. Я. Кибанова. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 406 с.
7. Закон України «Про освіту» [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
8. Гриньова В. М. Адміністративне управління трудовим потенціалом : навчальний посібник / В. М. Гриньова, М. М. Навікова, М. М. Салун, О. М. Красносова; [За ред. докт. екон. наук, проф. В. М. Гриньової].– Харків : Вид. ХНЕУ, 2004.– 428 с.

REFERENCES

- Balabanova, L. V., and Sardak, O. V. *Upravlinnia personalom* [Management]. Kyiv: Profesional, 2006.
- Cherchyk, L. M. "Rozvytok personalu ta ioho rol u zabezpechenni konkurentospromozhnosti pidpriemstva" [Staff development and its role in ensuring competitiveness]. *Zbirnyk naukovykh prats. Luts'kyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet*, no. 7(26) (2010): 3-11.
- Krushelnitska, O. V., and Melnychuk, D. P. *Upravlinnia personalom* [Management]. Kyiv: Kondor, 2006.
- [Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On measures to promote businesses in the professional training of personnel in the production" of 24 January 2001, no. 13] (2001).
- Kibanova, A. Ya. *Upravlenie personalom organizatsii* [Human Resource Management организации]. Moscow: INFRA-M, 2001.
- [The law of Ukraine "On education"]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
- Hrynyova, V. M. and others. *Administratyvne upravlinnia trudovym potentsialom* [Administrative management of labor potential]. Kharkiv: Vyd. KhNEU, 2004.
- Zaytseva, T. V., and Zub, A. T. *Upravlenie personalom* [Human Resource Management]. Moscow: FORUM; INFRA-M, 2008.

УДК 658.012.122:313.71

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ

РОМАНЕНКО О. В.

УДК 658.012.122:313.71

Романенко О. В. Еволюція наукових підходів до визначення змісту стратегічного аналізу

У статті визначено зміст основних підходів до поняття «стратегічний аналіз», систематизовано взаємозв'язки стратегічного аналізу з аналізом і менеджментом, сформульовано зміст основних характеристик стратегічного аналізу, що додатково аргументують його самостійність у складі функціональних сфер підприємства. Застосування теоретичних положень розвитку стратегічного аналізу дасть можливість визначити основні напрями розробки його методичних положень та організації, а це, у свою чергу, забезпечить більш високий рівень комплексності та масштабності дослідження діяльності господарюючих суб'єктів.

Ключові слова: стратегічний аналіз, науковий підхід, розвиток методичних положень.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 23.

Романенко Олеся Валеріївна – аспірантка, кафедра міжнародного обліку і аудиту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: kasich.alla@gmail.com

УДК 658.012.122:313.71

Романенко О. В. Эволюция научных подходов к определению содержания стратегического анализа

В статье определено содержание основных подходов к понятию «стратегический анализ», систематизированы взаимосвязи стратегического анализа с анализом и менеджментом, сформулировано содержание основных характеристик стратегического анализа, которые дополнительно аргументируют его самостоятельность в составе функциональных сфер предприятия. Применение теоретических положений развития стратегического анализа даст возможность определить основные направления разработки методических положений и организации, а это, в свою очередь, обеспечит более высокий уровень комплексности и масштабности исследования деятельности хозяйствующих субъектов.

Ключевые слова: стратегический анализ, научный подход, развитие методических положений.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 23.

Романенко Олеся Валерьевна – аспирантка, кафедра международного учета и аудита, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)
E-mail: kasich.alla@gmail.com

UDC 658.012.122:313.71

Romanenko O. V. Evolution of Scientific Approaches to Determination of Content of Strategic Analysis

The article identifies content of main approaches to the «strategic analysis» notion, systemises interconnections of strategic analysis with analysis and management, formulates content of main characteristics of strategic analysis, which additionally argue its independence among functional spheres of an enterprise. Application of theoretical provisions of development of strategic analysis would give a possibility to identify main directions of development of methodical provisions and organisation, and this, in its turn, would ensure a higher level of complexity and scale of research of activity of economic subjects.

Key words: strategic analysis, scientific approach, development of methodical provisions.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 23.

Romanenko Olesya V. – Postgraduate Student, Department of International Accounting and Auditing, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)
E-mail: kasich.alla@gmail.com

Стратегічні підходи управління вже досить давно успішно застосовуються зарубіжними підприємствами. Процес розробки стратегії, стратегічного управління, стратегічного аналізу мають сформовану теоретико-методологічну базу. Однак для вітчизняної науки та практики досить велика кількість питань залишаються не вирішеними, зокрема змісту, завдань, функцій, принципів здійснення стратегічного аналізу, його ролі в системі класичного аналізу господарської діяльності.

Стратегічний аналіз традиційно розглядається науковцями [1, 2, 9] як функція стратегічного управління. Однак стратегічний аналіз повинен бути не стільки поверхневим дослідженням сильних і слабких сторін діяльності підприємства, скільки глибокою діагностикою стратегічних позицій порівняно з конкурентами та з орієнтацією на перспективу. Зовнішню орієнтацію стратегічного аналізу підкреслено і в роботі [5]. Автор вважає, що стратегічний аналіз – це засіб перетворення бази даних, одержаних у результаті аналізу середовища, у стратегічний план організації. На думку Головки Т. В. і Сагової С. В., стратегічний аналіз – це «спосіб досягнення і перетворення бази даних, одержаних внаслідок аналізу середовища, на стратегію підприємства» [3, с. 8]. Вони наголошують, що в процесі стратегічного аналізу необхідно звернути увагу на логічний перехід від аналізу мікро- і макросередовища підприємства до розробки альтернатив і вибору з них оптимальної стратегії.

Поняття «стратегічний аналіз» власне з позицій економічного аналізу, а не стратегічного управління, розкрито Парасій-Вергуненко І. М. [10, с. 7], де стратегічний аналіз визначено як систему процедур дослідження економічних явищ і процесів, що впливають на діяльність суб'єкта господарювання в минулому, поточному та в майбутньому періодах як на мікро-, так і на макrorівні (тобто з урахуванням впливу зовнішнього середовища).

Більш комплексно до стратегічного аналізу підходять Фляйшер К. і Бенсуссан Б. [14], які наголошують, що стратегічний і конкурентний аналіз поєднує широкий спектр інструментів, які дають можливість залучити до аналізу різноманітну інформацію та дані щодо стану зовнішнього середовища, стан галузі та умов конкуренції. На їх думку, аналіз став багатограним і міждисциплінарним поєднанням наукових і ненаукових процесів, за допомогою яких індивідууми інтерпретують дані або інформацію для пошуку значущих ідей.

Загалом наукові роботи, які присвячені дослідженню предмета, об'єкта, методів стратегічного аналізу підприємства, можна згрупувати таким чином:

а) роботи, присвячені дослідженню загальних теоретичних і методичних положень розвитку стратегічного аналізу, зокрема роботи Головки Т. В., Сагової С. В. [3], Гордієнко П. Л., Дідковської А. Г. [4], Редченко К. І. [11], Сухарева П. М. [13];

б) роботи, які розкривають особливості стратегічного розвитку в межах окремих видів економічної діяльності та галузей промислової, зокрема, дослідження стратегічного аналізу діяльності підприємств споживчої кооперації [6], харчової промисловості [12], у сільсько-господарстві [8], банківських установ [10], інших.

Важливою з точки зору постановки завдання наукового завдання щодо розробки теоретично-методичної бази для розвитку стратегічного аналізу є робота Загороднього А., Кіндрацької Г., Чубая В. [7], в якій розглядається стратегічний аналіз у системі «економічний аналіз – стратегічний менеджмент». Автори правильно піднімають, але повною мірою не вирішують дискусійне питання: стратегічний аналіз є складовою стратегічного планування чи тільки попередньою стадією (іноді наступною) після стратегічного планування; стратегічний аналіз – перша стадія стратегічного менеджменту чи проміжна (між стадією формування місії та цілей і стадією вибору стратегії з кількох стратегічних альтернатив); стратегічний аналіз є самостійним етапом чи тільки супроводжує процес розроблення та реалізації стратегії організації.

Мета статті – дослідити еволюцію наукових підходів до визначення ролі та місця стратегічного аналізу в процесах управління сучасним підприємством і координатах стратегічного управління та аналізу господарської діяльності.

Перший підхід до розуміння сутності стратегічного аналізу, який знайшов своє відображення, перш за все, у зарубіжній літературі, розглядає його як функцію стратегічного менеджменту. Розвиток підприємства в цілому та всіх внутрішніх підсистем слід розглядати як відповідь на посилення нестабільності зовнішнього середовища. Еволюція зарубіжних підприємств відбувалась поступово і паралельно, у відповідності із запитом практики, відбувався розвиток науки менеджмент, у межах якого з часом виокремився стратегічний менеджмент і вбудованою складовою якого в зарубіжній літературі вважається стратегічний аналіз. Одним із перших дослідів ці взаємозв'язки та обґрунтував концептуальні положення стратегічного управління І. Ансофф [1]. Хоча потреба в розробці концепції стратегії для бізнесу виникла ще після Другої світової війни. Хронологічне узагальнення підходів до визначення поняття «стратегія» наведено в праці Бракера Дж. [15]. Теоретичні положення стратегічного підходу, важливі для розуміння стратегічного аналізу, були розроблені М. Портером. На його думку, стратегія є «створення унікальної і цінної позиції, яка відрізняється набором заходів від конкурентів» [22, с. 68]. Обґрунтуванням необхідності посилення аналітичності сучасних процесів управління є також трактування стратегії як набору пов'язаних, посиленних, ресурсо-забезпечених рішень та заходів щодо їх здійснення [23].

Для того, щоб «стратегія було успішною, вона повинна відповідати особливостям зовнішнього та внутрішнього середовища фірми – цілям і цінностям, ресурсам і спроможності, організаційній структурі та системам» [2, с. 28] а отже, стратегічний аналіз повинен бути спрямований не лише назовні, як це відбувається в межах стратегічного управління.

Дослідження ролі системи планування в процесах прийняття стратегічних інвестиційних рішень, яке проведено в роботі [21], дало можливість розглядати формальну систему планування кожного підприємства,

яка характеризується у трьох вимірах: часові горизонти, глибина аналізу та ступінь формалізації процедур.

У роботі [23] досліджено взаємний вплив стратегічного менеджменту та економіки. Необхідність забезпечення економічного мислення в межах стратегічного менеджменту пов'язане, на думку авторів роботи, з таким: а) існує необхідність професійно інтерпретувати дані про ефективність діяльності підприємства (неможливо досліджувати показники без активного використання економічної теорії та сучасних економетричних моделей); б) крива досвіду (вплив кривої досвіду вже давно виходить за межі стратегічного менеджменту та стимулює застосування мікроекономічного стилю пояснення); в) проблема стійкості прибутку (підприємства, які функціонують в одній галузі, суттєво відрізняються за рівнем прибутковості); г) зміна характеру (природи) економіки (невизначеність, інформаційна асиметрія, обмежена раціональність, специфічність активів – це чинники розвитку принципово інших економічних умов господарювання); д) зміни течій у межах бізнес-шкіл (зміни відбуваються від збору та передачі кращої поточної практики у розвитку до теоретичного розуміння явищ, пов'язаних з управлінням, в основному, управління складними комерційними фірмами). Зміни, що відбулися, значною мірою вплинули на сфери стратегії та економіки підприємства.

З часом важливість аналітичної складової в системі стратегічного управління була досліджена в роботах Ленглі А. [17, 18], Мюлера Г. [19]. Було наголошено на необхідності проведення формального аналізу в процесі прийняття стратегічних рішень, зроблено спробу охарактеризувати домінуючі моделі в декількох організаціях і пояснити ці закономірності з точки зору характеру організаційної структури. Кожний менеджер має бути здатний аналізувати проблеми систематично та відповідати на запити ситуації дуже швидко. Досить довго вміння пояснювалися інтуїцією та досвідом, сформованим за роки діяльності. Однак у даний час більш важливим стає формалізація процедур аналізу. На необхідності застосування комплексного підходу до процесів прийняття стратегічних рішень з метою забезпечення їх ефективності на практиці наголошено в роботі [20].

Використавши модель процесу стратегічного розвитку на підприємстві, викладену в роботі Каплана Р. і Нортон Д. [16], процес стратегічного управління схематично представимо у такому вигляді (рис. 1).

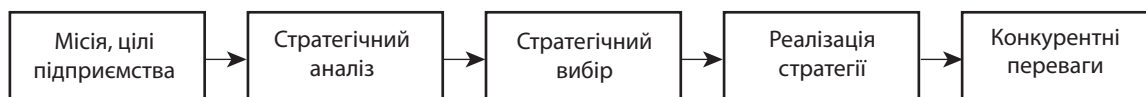

Рис. 1. Місце стратегічного аналізу в системі стратегічного управління підприємством

Джерело: побудовано автором на підставі [16].

Крім того, значна кількість зарубіжних підприємств з часом почала перетворюватися в інтегровані підприємства. За таких умов топ-менеджери почали розглядати свої підприємства як портфель бізнес-одиниць, а їх основні рішення сфокусували на розподілі капіталу, ре-

сурсів між підрозділами. За таких умов стрімко виникла потреба в стратегічних методах, в стратегічному аналізі.

Другий підхід передбачає дослідження теоретичних положень стратегічного аналізу у складі комплексного аналізу господарської діяльності.

Підходи класичного аналізу, який традиційно базувався виключно на обліковій інформації, переважають і в сучасній практиці вітчизняних підприємств. Однак у нинішніх умовах приймати управлінські рішення, беручи до уваги виключно внутрішню обліково-аналітичну інформацію, не можна. Значний обсяг зовнішньої інформації повинен братись до уваги при розробці будь-яких рішень, а особливо стратегічних. Зовнішня інформація не є об'єктом безпосередньо фінансового обліку, однак вона значною мірою впливає на облікову інформацію, а отже потребує врахування. Так, ринкові методи досить активно використовуються в процесі оцінки активів, а отже, впливають на процес фінансового обліку. Тому вирізнити та чітко розмежувати облікову інформацію, яка має стратегічне значення та зовнішню інформацію, що повинна бути врахована в процесі розробки стратегії, досить складно.

Розглядаючи еволюцію аналізу, яка відбувалась протягом років незалежності, слід констатувати:

- ✦ *по-перше*, теоретико-методичну базу аналізу було сформовано за часів планової економіки, що не можна саме по собі вважати негативом;
- ✦ *по-друге*, слід провести коригування понятійного апарату у сфері аналізу (адже поняття «економічний аналіз у зарубіжній практиці більше відноситься до мікроекономіки) і повернутись по поняття «аналіз господарської діяльності» або запровадити поняття «аналіз діяльності економічних суб'єктів», що більшою мірою відповідає бізнес-аналізу;
- ✦ *по-третє*, упорядкувати видовий склад аналізу;
- ✦ *по-четверте*, визначити адекватні сучасному етапу розвитку економічних суб'єктів методи аналізу.

З іншого боку, економічний аналіз вважають однією з функцій управління виробництвом. Саме тому, на нашу думку, у процесі вдосконалення методів аналізу слід брати до уваги і процеси розвитку реальної господарської діяльності та завдання управління нею за сучасних умов.

Застосування системного підходу до аналізу дає можливість стверджувати, що дослідженню повинні підлягати не лише результати господарської діяльності, а й процеси функціонування підприємства, у тому числі у взаємозв'язку із середовищем. І саме ця спрямованість

визначає необхідність організаційного виокремлення на підприємствах стратегічного аналізу. Економічний аналіз є достатньо: статичним, консервативним, негнучким. Розвиток стратегічного аналізу забезпечить застосування сучасних методів і підходів до процесів дослідження процесів розвитку підприємства.

Стратегічний аналіз, на нашу думку, – це не просте поєднання категорій «стратегія» та «аналіз». Характеристика аналізу як стратегічного забезпечить підняття аналізу на більш високий рівень, масштаб розуміння процесів розвитку підприємства у довгостроковій перспективі. Доповнення поняття «стратегія» терміном «аналіз» дає можливість зрозуміти, що процес формування та реалізації стратегії розвитку підприємства слід розкласти на складові та більш керовані частини.

Ускладнення інформації, яке ми маємо в останні роки, зумовлює необхідність дослідження еволюції економічного аналізу відповідно до завдань, які стоять перед підприємством.

Загалом, слід констатувати, що всебічний розвиток підприємств у розвинених країнах світу відбувається поступово. Сучасні зарубіжні підприємства – це підприємства, які переважно застосовують сучасні технологічні процеси, виробляють конкурентоспроможну на світовому ринку продукцію, здатні здійснювати активну інноваційну діяльність, застосовують сучасні системи управління, і все ж продовжують удосконалювати внутрішні функціональні сфери: облік, планування, управління, аналіз.

Однак у сучасних умовах, і криза це підтвердила, можливості фірми залежать не лише від змісту стратегічного управління підприємством, а, перш за все, від структури активів (матеріальних і нематеріальних), що вже більшою мірою відноситься до сфери аналізу.

Розвиток практики вітчизняних підприємств у відповідності з ринковими законами почався всього 20 років тому. І сучасне вітчизняне підприємство – це підприємство, яке потребує впровадження сучасних технологічних процесів та купівлі нового обладнання, підвищення рівня кваліфікації персоналу, активізації інвестиційної та інноваційної діяльності, формування ефективних систем постачання ресурсів і реалізації продукції. Комплексність і складність проблем, які необхідно вирішувати вітчизняним підприємствам, безумовно визначають і той факт, що перехід до сучасних стратегічно зорієнтованих управлінських систем, відбувається дуже повільно.

Крім того, якщо розглянути завдання, які постають перед вітчизняними підприємствами з позицій аналізу, то слід констатувати, що підприємства потребують реальної оцінки вартості, прогнозів розвитку з урахуванням економічної динаміки, стабілізації фінансового стану та об'єктивної його оцінки, врахування тенденцій розвитку галузі, світового ринку. І під кожний цей напрям перед аналізом стоїть завдання не стільки дослідження тенденцій та помилок, скільки визначення перспектив. Ускладнення завдань, які стоять перед підприємствами, зумовлює розширення меж і завдань економічного аналізу, забезпечуючи його трансформацію в стратегічний.

Саме тому існує реальна потреба в розробці наукових, методологічних і методичних положень розвитку стратегічного аналізу з урахуванням досягнутого етапу та вимог розвитку як науки, так і практики та базуванні на сучасних методах дослідження економічних процесів та явищ.

Загалом застосування інтегрованого підходу до процесів формування стратегічного аналізу та розгляду його в системі координат «стратегічний менеджмент – аналіз господарської діяльності» дає можливість виокремити основні складові концепції формування стратегічно орієнтованої підсистеми, яка базується на підсистемі обліково-аналітичного забезпечення процесу розробки, реалізації та коригування стратегії (рис. 2).

Проведене дослідження еволюції наукових підходів та узагальнення їх змісту дає можливість визначити характерні особливості та відмінності змісту, спрямування предмету дослідження, методів та основної мети стратегічного аналізу, які розглядаються нами з позицій стратегічного менеджменту та класичного аналізу (табл. 1).

Таким чином, стратегічний аналіз як предмет наукових досліджень та як функціональна сфера практичної діяльності вітчизняних підприємства забезпечує поєднання фундаментальних основ:

а) *класичного аналізу*, який формує методологічну основу підходів та принципів стратегічного аналізу;

б) *стратегічного менеджменту*, який забезпечує спрямування процесів дослідження економічних явищ і процесів на перспективу, підвищує масштаб дослідження та збільшує кількість питань, які потрапляють в сферу аналізу для прийняття стратегічних рішень.

Стратегічний аналіз – це система спеціальних знань щодо дослідження особливостей розвитку економічних явищ і процесів, які визначають зміст та ефективність імплементації стратегії підприємства. Іншими словами, – це *процес підготовки та обробки аналітичної інформації про перспективний стан внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства для обґрунтування змісту стратегії розвитку підприємства*.

Таке визначення нами пропонується на основі врахування сутнісних характеристик основних теоретичних положень предмету дослідження, наведених вище.

ВИСНОВКИ

Установлено, що стратегічний аналіз є результатом розвитку науки та практики в сфері розробки та реалізації стратегії підприємства. І якщо зарубіжні науковці досліджують стратегічний аналіз у складі стратегічного менеджменту, то у вітчизняній науці розвиток стратегічного аналізу має потужну теоретико-методологічну базу аналізу господарської діяльності. Досліджено умови розвитку стратегічних підходів у складі підсистем підприємства; відмінності трактування змісту та інших характеристик стратегічного аналізу в межах стратегічного менеджменту та в межах аналізу господарської діяльності, що свідчить про необхідність формування змістовних характеристик і методичного забезпечення стратегічного аналізу. У подальшому доцільно дослідити систему методів стратегічного аналізу як інтегрованої підсистеми стратегічного менеджменту та обліково-аналітичних процесів. ■

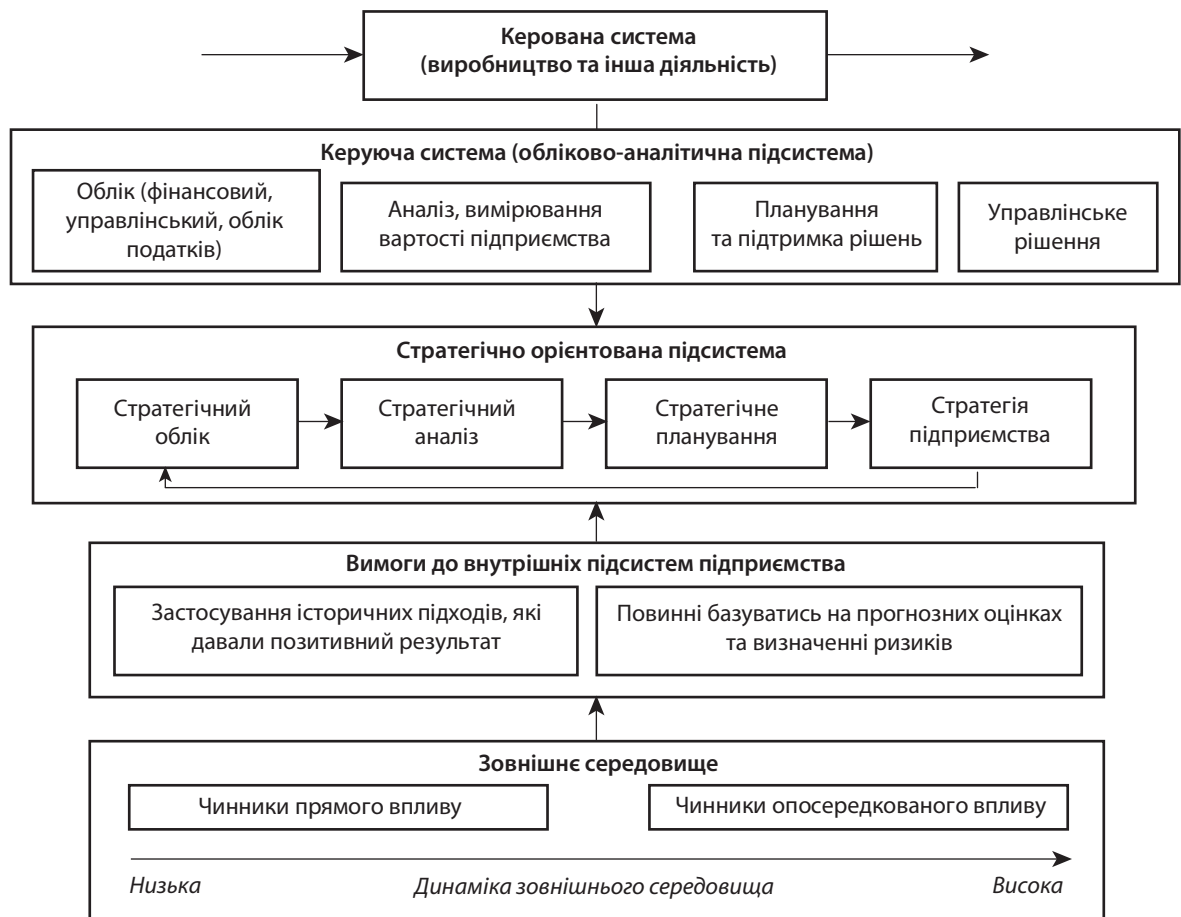

Рис. 2. Концепція обліково-аналітичного забезпечення процесу розробки стратегії підприємства

Джерело: розробка автора.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика теоретичних положень економічного та стратегічного аналізу

Характеристики	Аналіз господарської діяльності	Стратегічний аналіз	
		з позицій стратегічного менеджменту	з позицій класичного аналізу
Зміст	Система спеціальних знань щодо дослідження закономірностей розвитку економічних явищ і процесів	Система спеціальних знань дослідження фінансово-економічних показників діяльності підприємства (внутрішнього середовища) у відповідності до тенденцій розвитку зовнішнього середовища	Сукупність методів дослідження умов розробки та забезпечення ефективності реалізації стратегії
Спрямування предмету дослідження	Внутрішньо спрямований (за напрямом) і ретроспективний за часом	Зовнішньоорієнтований аналіз, перспективний	Перспективний, спрямований на дослідження взаємопов'язаних показників зовнішнього та внутрішнього середовища
Методи	Застосовуються традиційні якісні та кількісні методи аналізу	Застосовуються методи дослідження зовнішнього та внутрішнього середовища	Базується на застосуванні комплексних методів дослідження процесів взаємного впливу зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства
Основна мета	Формування інформації для прийняття управлінських рішень	Обґрунтування стратегічних рішень	Ідентифікація чинників формування стратегічних рішень

Джерело: розробка автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ансофф И.** Стратегическое управление / И. Ансофф. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
2. **Грант Р. М.** Современный стратегический анализ / Р. М. Грант. [5-е изд. / Пер. с англ. под ред. В. Н. Фунтова]. – СПб.: Питер, 2008. – 560 с.: ил. (Серия Классика МВА).
3. **Головко Т. В.** Стратегічний аналіз / Т. В. Головко, С. В. Сагова [навч.-метод. посібник]. – К.: КНЕУ, 2002. – 198 с.
4. **Гордієнко П. Л.** Стратегічний аналіз / П. Л. Гордієнко, Л. Г. Дідковська, Н. В. Яшкіна : [навч. посібник]. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: Алерта, 2008. – 477 с.
5. **Гордон О. Б.** Стратегічний аналіз на підприємстві / О. Б. Гордон // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – № 577. – С. 97 – 102.
6. **Жуткевич С. М.** Стратегічний аналіз діяльності підприємств споживчої кооперації / С. М. Жуткевич [текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит». – Тернопіль, 2006. – 24 с.
7. **Кіндрацька Г. І.** Структуризація економічного аналізу діяльності підприємства: управлінський підхід [текст] / Г. І. Кіндрацька, А. Г. Загородній, М. С. Білик // Вісник НУ «Львівська політехніка Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – Львів, Вид-во НУ «Львівська політехніка». – 2007. – № 606. – С. 466 – 472.
8. **Ковальчук М. І.** Стратегічний аналіз у сільському господарстві / М. І. Ковальчук : [навч. посібник]. – К., 1997. – 224 с.
9. **Легостаева Е. А.** Роль стратегического анализа в процессе принятия управленческих решений / Е. А. Легостаева, С. В. Шубина // Бизнес Информ. – 2010. – № 1. – С. 127 – 130.
10. **Парасій-Вергуненко І. М.** Стратегічний аналіз в банках: теорія, методологія та практика : [монографія] / І. М. Парасій-Вергуненко – К.: КНЕУ, 2007. – 360 с.
11. **Редченко К. І.** Стратегічний аналіз у бізнесі : навч. посіб. / К. І. Редченко [2 вид., доп.]. – Л.: Новий світ-2000; Альтаір-2002, 2003. – 272 с.
12. **Стафаненко М. М.** Стратегічний аналіз і прогнозування фінансово-господарської діяльності підприємств харчової промисловості [текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / М. М. Стафаненко – Харків, 2002. – 24 с.
13. **Сухарев П. М.** Стратегічний аналіз : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / П. М. Сухарев. – Донецьк : Вебер (Донецька філія), 2008. – 242 с.
14. **Фляйшер К.** Стратегический и конкурентный анализ. Методы и средства конкурентного анализа в бизнесе / К. Фляйшер, Б. Бенсуссан. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2005. – 541 с.
15. **Bracker J.** The Historical Development of the Strategic Management Concept / Jeffrey Bracker // *Academy of Management Review* 1980, Vol.5, No.2, pp. 219 – 224.
16. **Kaplan R. S.** Developing the Strategy: Vision, Value Gaps, and Analysis / R. S. Kaplan, D. P. Norton, E. A. Barrows. – 2008, Harvard Business School Publishing Corporation.
17. **Langley Ann.** In Search of Rationality: The purposes Behind the Use of Formal Analysis in Organizations / A. Langley. – *Administrative Science Quarterly*. Vol. 34, No.4 (Dec, 1989), pp. 598 – 631.
18. **Langley Ann.** Formal analysis and strategic decision making / A. Langley. – *Omega*, 1991, vol. 19, issue 2-3, pp. 79-99.
19. **Mueller G. C.** Formal Strategic. Analyses and Organizational Performance / G. C. Mueller, M. A. Mone, V. L. Barker //

Decomposing the Rational Model Organization Studies (2007) Volume: 28, Issue: 6, pp. 853 – 883.

20. **Mahmood Nooraie.** Factors Influencing Strategic Decision-Making Process. N. Mahmood // *International Journal of Academic Research in Business and Social Science*. 2012. – Vol. 2, No.7, pp. 405 – 423.

21. **Papadakis Vassilis M.** The Contribution of Formal Planning Systems to Strategic Investment Decisions / Vassilis M. Papadakis // *British Journal of Management*, 1995, Vol. 6, pp.15 – 28.

22. **Porter M. E.** What is Strategy? / Michael E. Porter // *Harvard Business Review*. November-December. 1996. pp. 61 – 79.

23. **Rumelt Richard P.** Strategic Management and Economics / Richard P. Rumelt, Dan Schendel, David J. Teece // *Strategic Management Journal*, Volume 12, Issue Special Issue: Fundamental Research Issue in Strategy and Economics (Winter, 1991), pp. 5 – 29.

REFERENCES

- Ansoff, I. *Strategicheskoe upravlenie* [The strategic management]. Moscow: Ekonomika, 1989.
- Grant, R. M. *Sovremennyy strategicheskyy analiz* [Modern strategic analysis]. St. Petersburg: Piter, 2008.
- Holovko, T. V., and Sahova, S. V. *Stratehichnyi analiz* [Strategic analysis]. Kyiv: KNEU, 2002.
- Bracker, J. "The Historical Development of the Strategic Management Concept". *Academy of Management Review*, vol. 5, no. 2 (1980): 219-224.
- Fliaysher, K., and Bensussan, B. *Strategicheskyy i konkurentnyy analiz. Metody i sredstva konkurentnogo analiza v biznese* [Strategic and Competitive Analysis. Methods and tools for competitive analysis in business]. Moscow: BINOM; Laboratoriia znaniy, 2005.
- Hordon, O. B. "Stratehichnyi analiz na pidpriemstvi" [Strategic analysis на підприємстві]. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, no. 577 (2007): 97-102.
- Zhutkevych, S. M. "Stratehichnyi analiz diialnosti pidpriemstv spozhyvchoi kooperatsii" [Strategic analysis діяльності підприємств споживчої кооперації]. *avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.06.04*, 2006.
- Hordiienko, P. L., Didkovska, L. H., and Yashkina, N. V. *Stratehichnyi analiz* [Strategic analysis]. Kyiv: Alerta, 2008.
- Kindratska, H. I., Zahorodnii, A. H., and Bilyk, M. S. "Strukturizatsiia ekonomichnoho analizu diialnosti pidpriemstva: upravlinskyi pidkhid" [Structuring economic analysis of business: management approach]. *Visnyk NU «Lvivska politekhnika»*, no. 606 (2007): 466-472.
- Kovalchuk, M. I. *Stratehichnyi analiz u sil'skomu hospodarstvi* [Strategic analysis у сільському господарстві]. Kyiv, 1997.
- Kaplan, R. S., Norton, D. P., and Barrows, E. A. *Developing the Strategy: Vision, Value Gaps, and Analysis*: Harvard Business School Publishing Corporation., 2008.
- Legostaeva, E. A., and Shubina, S. V. "Rol strategicheskogo analiza v protsesse priniatia upravlencheskikh resheniy" [The role of strategic analysis in decision-making]. *Biznes Inform*, no. 1 (2010): 127-130.
- Parasii-Verhunencko, I. M. *Stratehichnyi analiz v bankakh: teoriia, metodolohiia ta praktyka* [Strategic analysis в банках: теорія, методологія та практика]. Kyiv: KNEU, 2007.
- Langley, A. "In Search of Rationality: The purposes Behind the Use of Formal Analysis in Organizations". *Administrative Science Quarterly*, vol. 34, no. 4 (1989): 598-631.
- Langley, A. "Formal analysis and strategic decision making". *Omega*, vol. 19, no. 2-3 (1991): 79-99.

Mueller, G. C., Mone, M. A., and Barker, V. L. "Formal Strategic Analyses and Organizational Performance". *Decomposing the Rational Model Organization Studies*, vol. 28, no. 6 (2007): 853-883.

Mahmood, N. "Factors Influencing Strategic Decision-Making Process". *International Journal of Academic Research in Business and Social Science*, vol. 2, no. 7 (2012): 405-423.

Papadakis, V. M. "The Contribution of Formal Planning Systems to Strategic Investment Decisions". *British Journal of Management*, vol. 6 (1995): 15-28.

Porter, M. E. "What is Strategy?" In *Harvard Business Review*, 61-79, 1996.

Redchenko, K. I. *Stratehichnyi analiz u biznesi* [Strategic analysis u бізнесі]. Lviv: Novyi svit-2000; Altair-2002, 2003.

Rumelt, R. P., Schendel, D., and Teece, D. J. "Strategic Management and Economics". *Strategic Management Journal*, vol. 12 (1991): 5-29.

Stafanenko, M. M.. "Stratehichnyi analiz i prohnozuvannya finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstv kharchovoi promyslovosti" [Strategic analysis and forecasting of financial-economic activity of the enterprises of food industry]. *avtores. dys. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.06.04*, 2002.

Sukharev, P. M. *Stratehichnyi analiz* [Strategic analysis]. Donetsk: Veber (Donetska filia), 2008.

УДК 378.147

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТРЕНІНГІВ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОГО ФАХІВЦЯ

СЕЛЕЗНЬОВА Г. О., ІППОЛІТОВА І. Я.

УДК 378.147

Селезньова Г. О., Іпполітова І. Я. Запровадження тренінгів у навчальний процес з метою формування компетентного фахівця

Обґрунтовано важливість застосування тренінгової форми навчання у вищому навчальному закладі під час підготовки компетентного фахівця. Висвітлено особливості та переваги використання тренінгів у навчальному процесі. У запропонованому для магістрів спеціальності «Економіка підприємства» тренінгу визначено основні професійні компетенції, на формування яких він спрямований. З метою запровадження тренінгу в навчальний процес розроблено організаційну структуру тренінгу, яка дозволяє ефективно планувати час на його проведення. Запропоновано самостійну роботу для студентів – учасників тренінгу й систему контролю та оцінювання сформованих компетентностей фахівця з економіки підприємства. Сформовано систему критеріїв оцінювання результатів тренінгового навчання та визначено послідовність формування оцінки з тренінгу.

Ключові слова: тренінг, тренінгова форма навчання, компетентний фахівець, професійні компетенції, організаційна структура тренінгу, самостійна робота учасників тренінгу, оцінювання результатів тренінгового навчання.

Табл.: 2. **Бібл.:** 8.

Селезньова Галина Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: selezneva.g.o@yandex.ru

Іпполітова Інна Ярославівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: inna.ippolitova@gmail.com

УДК 378.147

Селезнева Г. А., Ипполитова И. Я. Внедрение тренингов в учебный процесс с целью формирования компетентного специалиста

Обоснована важність використання тренінгової форми навчання у вищому навчальному закладі під час підготовки компетентного фахівця. Висвітлено особливості та переваги використання тренінгів у навчальному процесі. У запропонованому для магістрів спеціальності «Економіка підприємства» тренінгу визначено основні професійні компетенції, на формування яких він спрямований. З метою запровадження тренінгу в навчальний процес розроблено організаційну структуру тренінгу, яка дозволяє ефективно планувати час на його проведення. Запропоновано самостійну роботу для студентів – учасників тренінгу й систему контролю та оцінювання сформованих компетентностей фахівця з економіки підприємства. Сформовано систему критеріїв оцінювання результатів тренінгового навчання та визначено послідовність формування оцінки з тренінгу.

Ключевые слова: тренинг, тренинговая форма обучения, компетентный специалист, профессиональные компетенции, организационная структура тренинга, самостоятельная работа участников тренинга, оценивание результатов тренингового обучения.

Табл.: 2. **Библ.:** 8.

Селезнева Галина Александровна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятия и менеджмента, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: selezneva.g.o@yandex.ru

Ипполитова Инна Ярославовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятия и менеджмента, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: inna.ippolitova@gmail.com

UDC 378.147

Selezneva G. A., Ippolitova I. Y. Introduction of Trainings Into the Teaching Process with the Purpose of Formation of a Competent Specialist

The article justifies importance of use of the training form of teaching in higher educational establishment when training a competent specialist. It marks specific features and advantages of the use of trainings in the teaching process. The training, proposed for the master degree of «Economy of a Company» specialty, identifies main professional competences, for formation of which it is directed. An organisational structure of the training, which allows efficiently plan time for its conduct, has been developed with the purpose of introduction of the training into the teaching process. The article offers independent work for students – training participants and a system of control and evaluation of the formed competences of a specialist on economy of a company. It forms a system of criteria of assessment of results of the training education and determines a consequence of formation of the training assessment.

Key words: training, training form of teaching, competent specialist, professional competences, organisational structure of training, independent work of training participants, assessment of results of training teaching.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 8.

Selezneva Galina A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics of Enterprise and Management, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: selezneva.g.o@yandex.ru

Ippolitova Inna Ya. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics of Enterprise and Management, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: inna.ippolitova@gmail.com

Mueller, G. C., Mone, M. A., and Barker, V. L. "Formal Strategic Analyses and Organizational Performance". *Decomposing the Rational Model Organization Studies*, vol. 28, no. 6 (2007): 853-883.

Mahmood, N. "Factors Influencing Strategic Decision-Making Process". *International Journal of Academic Research in Business and Social Science*, vol. 2, no. 7 (2012): 405-423.

Papadakis, V. M. "The Contribution of Formal Planning Systems to Strategic Investment Decisions". *British Journal of Management*, vol. 6 (1995): 15-28.

Porter, M. E. "What is Strategy?" In *Harvard Business Review*, 61-79, 1996.

Redchenko, K. I. *Stratehichnyi analiz u biznesi* [Strategic analysis u бізнесі]. Lviv: Novyi svit-2000; Altair-2002, 2003.

Rumelt, R. P., Schendel, D., and Teece, D. J. "Strategic Management and Economics". *Strategic Management Journal*, vol. 12 (1991): 5-29.

Stafanenko, M. M.. "Stratehichnyi analiz i prohnozuvannya finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstv kharchovoi promyslovosti" [Strategic analysis and forecasting of financial-economic activity of the enterprises of food industry]. *avtores. dys. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.06.04*, 2002.

Sukharev, P. M. *Stratehichnyi analiz* [Strategic analysis]. Donetsk: Veber (Donetska filia), 2008.

УДК 378.147

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТРЕНІНГІВ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОГО ФАХІВЦЯ

СЕЛЕЗНЬОВА Г. О., ІППОЛІТОВА І. Я.

УДК 378.147

Селезньова Г. О., Іпполітова І. Я. Запровадження тренінгів у навчальний процес з метою формування компетентного фахівця

Обґрунтовано важливість застосування тренінгової форми навчання у вищому навчальному закладі під час підготовки компетентного фахівця. Висвітлено особливості та переваги використання тренінгів у навчальному процесі. У запропонованому для магістрів спеціальності «Економіка підприємства» тренінгу визначено основні професійні компетенції, на формування яких він спрямований. З метою запровадження тренінгу в навчальний процес розроблено організаційну структуру тренінгу, яка дозволяє ефективно планувати час на його проведення. Запропоновано самостійну роботу для студентів – учасників тренінгу й систему контролю та оцінювання сформованих компетентностей фахівця з економіки підприємства. Сформовано систему критеріїв оцінювання результатів тренінгового навчання та визначено послідовність формування оцінки з тренінгу.

Ключові слова: тренінг, тренінгова форма навчання, компетентний фахівець, професійні компетенції, організаційна структура тренінгу, самостійна робота учасників тренінгу, оцінювання результатів тренінгового навчання.

Табл.: 2. **Бібл.:** 8.

Селезньова Галина Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: selezneva.g.o@yandex.ru

Іпполітова Інна Ярославівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: inna.ippolitova@gmail.com

УДК 378.147

Селезнева Г. А., Ипполитова И. Я. Внедрение тренингов в учебный процесс с целью формирования компетентного специалиста

Обоснована важність використання тренінгової форми навчання у вищому навчальному закладі під час підготовки компетентного фахівця. Висвітлено особливості та переваги використання тренінгів у навчальному процесі. У запропонованому для магістрів спеціальності «Економіка підприємства» тренінгу визначено основні професійні компетенції, на формування яких він спрямований. З метою запровадження тренінгу в навчальний процес розроблено організаційну структуру тренінгу, яка дозволяє ефективно планувати час на його проведення. Запропоновано самостійну роботу для студентів – учасників тренінгу й систему контролю та оцінювання сформованих компетентностей фахівця з економіки підприємства. Сформовано систему критеріїв оцінювання результатів тренінгового навчання та визначено послідовність формування оцінки з тренінгу.

Ключевые слова: тренинг, тренинговая форма обучения, компетентный специалист, профессиональные компетенции, организационная структура тренинга, самостоятельная работа участников тренинга, оценивание результатов тренингового обучения.

Табл.: 2. **Библ.:** 8.

Селезнева Галина Александровна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятия и менеджмента, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: selezneva.g.o@yandex.ru

Ипполитова Инна Ярославовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятия и менеджмента, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: inna.ippolitova@gmail.com

UDC 378.147

Selezneva G. A., Ippolitova I. Y. Introduction of Trainings Into the Teaching Process with the Purpose of Formation of a Competent Specialist

The article justifies importance of use of the training form of teaching in higher educational establishment when training a competent specialist. It marks specific features and advantages of the use of trainings in the teaching process. The training, proposed for the master degree of «Economy of a Company» specialty, identifies main professional competences, for formation of which it is directed. An organisational structure of the training, which allows efficiently plan time for its conduct, has been developed with the purpose of introduction of the training into the teaching process. The article offers independent work for students – training participants and a system of control and evaluation of the formed competences of a specialist on economy of a company. It forms a system of criteria of assessment of results of the training education and determines a consequence of formation of the training assessment.

Key words: training, training form of teaching, competent specialist, professional competences, organisational structure of training, independent work of training participants, assessment of results of training teaching.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 8.

Selezneva Galina A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics of Enterprise and Management, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: selezneva.g.o@yandex.ru

Ippolitova Inna Ya. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics of Enterprise and Management, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: inna.ippolitova@gmail.com

Реформування освіти у вищій школі несе в собі великі зміни, як у пріоритетах розвитку вищого навчального закладу, соціальних цінностей студентів, так і характері й функціях професійної освіти. Компетентності, що формуються у студентів економічних спеціальностей під час навчання, повинні відображати не тільки теоретичні знання, але й велику кількість необхідних фахівцю практичних навичок і здібностей як професійних так і особистісних. Тому відбувається якісна зміна характеру взаємодії викладача і студентів. Викладач починає відігравати роль організатора, а студент стає активним суб'єктом навчального процесу. Відбувається перехід від передачі знань до осмислення їх використання і застосування в практичній площині, накопичення власного досвіду ще в процесі навчання. Тобто акцент переноситься зі змісту та процесу навчання на результат – сформовані компетентності фахівця, які майже повністю залежать від пізнавальної активності самого студента. Це є обов'язковою основою використання активних й інтерактивних форм і методів (серед яких і тренінгове навчання), завдяки яким відбувається актуалізація та ефективне формування професійних навичок, включення їх в систему індивідуального досвіду студента, який буде вирізняти його на ринку праці з поміж інших кандидатів на певну посаду.

У зв'язку з цим актуальним на сьогодні залишається питання ефективного впровадження тренінгових технологій в освітній процес вищої школи. Сутність і поняття, різновиди та інші аспекти тренінгового навчання широко розглянуто у навчально-методичній літературі. Широко коло фахівців займалися розробкою даного питання [1 – 8], проте деякі аспекти реалізації тренінгового навчання в навчальному процесі потребують подальшого розвитку.

Тому метою даної статті є висвітлення особливостей запровадження у навчальний процес вищого навчального закладу учбового тренінгу з метою формування компетентного фахівця.

На думку Г. Шевчук, тренінгова форма навчання – це система тренінгів за спеціальністю, які проводяться під час спеціальної професійної підготовки студентів і в яких також відображені ключові проблеми та питання з навчальної дисципліни [2]. Одним із визначень, яке найбільш повно, на думку авторів, розкриває сутність даного поняття, є визначення групи авторів [3], згідно з яким тренінг – це запланований процес модифікації (зміни) відношення, знання чи поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття навчального досвіду з тим, щоб досягти ефективного виконання в одному виді діяльності або в певній галузі.

Тренінгові технології мають низку переваг порівняно з іншими формами навчання. Так, Л. М. Новікова вважає перевагами тренінгового навчання перед іншими формами роботи вищого навчального закладу поєднання демократичних принципів роботи з інтерактивними методами, що дозволяє студентам навчатись у зручних для них умовах, а також дає змогу залучати більше учасників до навчально-виховного процесу; створювати ситуації успіху; на добровільній основі брати участь і самостійно визначати власний темп розвитку; активно

застосовувати набуті теоретичні знання на практиці; досліджувати складні питання та проблеми в комфортній обстановці тренінгу, а не в реальному житті з його загрозми та ризиками [4].

Практичний досвід авторів щодо проведення тренінгів дозволяє до переваг тренінгового навчання також віднести: можливість реалізації діяльнісного та компетентісного підходів щодо підготовки майбутнього фахівця з економіки підприємства; розкриття потенціалу кожного студента; усвідомлення кожним студентом рівня розвитку власних компетентностей; певний практичний досвід; швидкий зворотній зв'язок викладач – тренер – студент; закріплення теоретичних знань на практиці; підвищення самосвідомості студентів; вироблення здатності ухвалювати самостійні рішення та нести за них відповідальність; вироблення здібності до колективних рішень; вироблення здібності до соціальної інтеграції; придбання навичок розв'язання конфліктів; розвиток здібності до компромісів.

Впровадження тренінгових форм навчання у Харківському національному економічному університеті за спеціальністю «Економіка підприємства» передбачає низку тренінгів, що забезпечує формування найбільш високих професійних навичок студентів – майбутніх економістів та їх конкурентоспроможності на ринку праці. Кожен із видів тренінгу має свої особливості. Метою даного дослідження є виявлення особливостей проведення тренінгу для магістрів за спеціальністю «Економіка підприємства».

Підготовка магістрів націлена на більш глибокий рівень опанування навчальних дисциплін, у порівнянні з рівнем бакалаврів або фахівців, включення магістрів у науково-дослідну роботу, застосування отриманих навичок і знань магістром на практиці. Спеціальність «Економіка підприємства» передбачає формування випускників як організаторів економічної діяльності для підприємств різних форм власності. Фахівець з економіки підприємства здатен виконувати функції економістів, менеджерів і керівників відповідних служб на підприємствах, у корпораціях, організаціях та установах. Основні напрями їх професійної діяльності – організаційно-управлінська, адміністративно-господарська та інформаційно-аналітична. Магістр з економіки підприємства за умов набуття відповідного досвіду може адаптуватися до таких напрямів суміжної професійної діяльності: маркетингова, обліково-контрольна, зовнішньоекономічна, освітня, науково-дослідницька. Тому при підготовці тренінгу в магістрів необхідно враховувати таке: наявність більш глибоких знань і практичних навичок у магістрів порівняно з рівнем бакалаврів; досвід участі у тренінгах протягом підготовки бакалаврів (на попередніх курсах); спрямованість підготовки магістрів на виконання функцій управління діяльністю підприємства.

У зв'язку з цим при формуванні змістовної структури тренінгу для магістрів спеціальності «Економіка підприємства», крім модулів, спрямованих на систематизацію і закріплення отриманих знань і використання їх на практиці, було враховано необхідність включення

таких елементів, які передбачають формування здатності щодо управління діяльністю підприємства та прийняття управлінських рішень, як самостійних, так і колективних. Крім того, одним із модулів навчання у тренінгу передбачено модерацію з опанування самоменеджменту з метою формування здатності ефективно планувати робочий час. Ці та інші елементи тренінгу дозволять сформувати у магістрів здатність працювати самостійно без постійного керівництва, брати відповідальність за власну ініціативу, готовність виявляти проблеми і шукати їх рішення, використовувати досвід і наявні знання для аналізу нових (екстремальних) ситуацій, здатність співпрацювати з іншими, засвоювати нові знання, здійснювати конструктивну діяльність, виявляти наполегливість та винахідливість, аналізувати соціальні ситуації та групові процеси.

Для формування нового навчального досвіду в процесі тренінгового навчання з перспективою майбутнього використання у практичній діяльності необхідне дотримання певних вимог, серед них основні: активність, орієнтація на практичне використання отриманих знань та їх зв'язок з повсякденною діяльністю, оволодіння навичками командної роботи, обмін досвідом, проектна робота [5]. Тому велику увагу слід приділяти підготовці тренінгової діяльності. Чим більше часу витрачено на підготовку тренінгу, тим ефективнішим буде процес навчання, тим більш змістовною і корисною виявиться надана учасникам інформація. Планувати проведення тренінгу доцільно у три послідовні етапи – визначити зміст роботи, скласти загальний план проведення занять, детально опрацювати процес ведення тренінгу відповідно до його структури (передбачити, які дії, вправи, рухавки виконуватимуться у відповідній частині заняття) [3, 4].

Перший етап підготовки – опрацювання змісту тренінгу. На цьому етапі викладач-тренер повинен скласти чітке уявлення щодо змісту майбутнього тренінгу. Допомагає тренеру опрацювання семи важливих аспектів, серед яких: мета тренінгу; визначення попереднього досвіду та рівня знань й умінь учасників тренінгу; очікувані результати тренінгу; зміст тренінгу; тривалість тренінгового курсу; вибір методів і технологій, які застосовуватимуться в ході навчання. Важливим на цьому етапі є і вибір місця проведення тренінгу, визначити його відповідність до використання цієї форми навчання, оцінка технічні можливості приміщення.

Другий етап підготовки – розробка плану проведення занять. Одним із методів планування тренінгу є розробка організаційно-змістовної структури тренінгу, яка дозволяє визначити час, зміст, технічне обладнання, форми, техніки, вправи, що будуть використовуватися під час кожного змістовного модуля тренінгу. Крім того, враховуючи, що тренінгове навчання спрямоване на отримання кінцевого результату, на етапі планування доцільно визначити перелік компетентностей, які формуються під час проведення тренінгу.

Послідовність розробки плану заняття може складатися з таких етапів [3, 4]: відбір змістовних матеріалів заняття, їх загальний опис у потрібній послідовності; відбір методів для кожної компоненти заняття; визна-

чення часу викладання кожної компоненти заняття, установлення часових меж цілісного заняття у загальній тривалості тренінгу; визначення часових меж перерв; передбачення часу на початку кожного навчального дня для аналізу основних досягнень, відповідей на запитання та пояснення нез'ясованих питань попереднього дня; передбачення часу наприкінці кожного навчального дня для запитань та зауважень учасників.

Третій етап підготовки – детальне опрацювання процесу ведення тренінгу відповідно до його структури. Достатньо складним на цьому етапі є планування часових меж виконання кожного змістовного модуля тренінгу, оскільки різним групам студентів потрібен різний час на виконання певних завдань. Проте майстерність тренера і полягає в тому, щоб вміти маневрувати та управляти часом під час тренінгу.

Тренінгові форми навчання відзначаються багатьма дослідниками як особливо привабливі з точки зору формування різноманітних складових компетентності фахівця. Серед складових професійної компетентності відповідно до Національної рамки кваліфікації виділяють такі складові: знання, уміння, комунікація, автономність та відповідальність. У зв'язку з цим метою проведення тренінгу для магістрів є систематизація наявних знань та умінь, формування професійних компетентностей за напрямом підготовки «Економіка підприємства» та розвиток особистісних компетентностей майбутніх економістів. Важливу роль при підготовці кваліфікованого фахівця грають професійні компетентності, тобто ті знання і уміння, що характеризують здатність виконувати, розуміти, відображати і пізнавати те, що потрібно відповідно до освітньої кваліфікаційної характеристики за фахом після завершення навчання.

Перелік професійних компетентностей, що формуються під час участі у тренінгу «Розробка проекту організації нового бізнесу», їх структуру та практичні результати тренінгу (за днями) наведено в *табл. 1*. Фрагмент організаційної структури тренінгу (на прикладі першого дня) наведено в *табл. 2*. Однією зі складових компетентності магістра є здатність до подальшого навчання протягом всього життя, яке значною мірою є автономним і самостійним. Тому самостійність роботи під час тренінгу є одним із ключових моментів розвитку компетентного фахівця.

Самостійна робота студента (СРС) під час тренінгового навчання необхідна не лише для оволодіння змістом певних складових тренінгу, але й для формування здатності брати на себе відповідальність, самостійно вирішувати проблему, знаходити конструктивні рішення й вихід із проблемних ситуацій і т. ін. Вона дозволяє опанувати навички навчальної, наукової та професійної діяльності. Самостійна робота сприяє поглибленню й розширенню знань, що вже є у студента; пробудженню інтересу до пізнавальної діяльності; оволодінню прийомами процесу пізнання; розвитку пізнавальних здібностей.

Метою СРС під час тренінгового навчання є, з одного боку, формування та розвиток професійних та особистісних компетентностей, з іншого – формування самостійності як риси особистості. Самостійна робота студентів при

підготовці та проведенні комплексного тренінгу магістрів включає: систематизацію набутих знань з базових економічних дисциплін за спеціальністю; обов'язкову підготовку до кожного з етапів тренінгу; обов'язкову участь у груповій

роботі управлінських рішень щодо моделювання діяльності підприємства; обов'язкову участь у підготовці та проведенні презентації групових розробок; обов'язкову участь у підготовці звіту про результати проведення тренінгу.

Таблиця 1

Зміст і структура компетентностей, що формуються під час проведення тренінгу

№	Знання	Уміння	Мінімальний досвід	Комунікація	Автономність та відповідальність	Практичні результати
1	2	3	4	5	6	7
1	<i>Здатність щодо проведення аналізу зовнішнього середовища та вибору стратегії діяльності підприємства</i>					
	Знання методик проведення аналізу зовнішнього середовища підприємства. Інструменти вибору стратегії підприємства	Використання методик проведення аналізу зовнішнього середовища підприємства. Уміння використовувати інструменти вибору стратегії підприємства	Аспекти зовнішнього середовища підприємства. Види стратегій діяльності підприємства	Здатність до пошуку та обробки інформації щодо зовнішнього середовища. Здатність до групової взаємодії щодо обґрунтування вибору стратегії	Здатність самостійно проводити аналіз зовнішнього середовища та обґрунтовано обирати стратегію підприємства	Проведено аналіз зовнішнього середовища; розроблено стратегію діяльності обраного варіанту бізнесу
2	<i>Здатність до побудови організаційної структури підприємства</i>					
	Знання особливостей застосування певного виду організаційної структури	Уміння визначати функціональні обов'язки в межах певної організаційної структури управління	Види організаційних структур підприємства. Переваги та недоліки кожного виду організаційної структури підприємства	Здатність до групової взаємодії щодо вибору організаційної структури підприємства	Здатність нести відповідальність за обрану організаційну структуру управління	Визначена організаційна структура управління, посадові обов'язки, посадові інструкції за штатним розкладом
3	<i>Здатність щодо ефективної самоорганізації на робочому місці</i>					
	Знання елементів та етапів ефективної самоорганізації	Уміння визначати поглиначів робочого часу та управляти ними	Поняття самоорганізації, самоменеджменту	Здатність до налагодження ефективних між особових комунікацій у групі	Здатність самостійно планувати робочий час на виконання певних процедур. Здатність відповідати за розподіл часу на виконання завдань.	Розраховані поточні витрати та витрати періоду, розраховано собівартість одиниці продукції (послуги)
4	<i>Здатність щодо розрахунок витрат діяльності обраного варіанту бізнесу</i>					
	Знання методики калькулювання поточних витрат підприємства. Знання методики розрахунку витрат періоду	Використання методик калькулювання поточних витрат підприємства та розрахунку витрат періоду	Види витрат. Сутність калькулювання витрат. Поняття витрат періоду	Здатність до пошуку та обробки інформації щодо витрат підприємства	Здатність самостійно планувати витрати підприємства та нести відповідальність за результати діяльності підприємства	Розраховані показники ефективності, аналіз чутливості, аналіз сценаріїв
5	<i>Здатність щодо оцінювання економічної ефективності запропонованого бізнесу з урахуванням ризиків</i>					
	Знання методики оцінювання економічної ефективності. Знання методики оцінювання ризиків	Уміння застосовувати методики оцінювання економічної ефективності та методик оцінювання ризиків	Показники оцінки економічної ефективності. Види ризиків	Здатність до взаємодії та співробітництва при визначенні та врахуванні ризиків	Здатність нести відповідальність за результати діяльності підприємства	Здатність нести відповідальність за результати діяльності підприємства

1	2	3	4	5	6	7
6	Здатність обґрунтовувати альтернативні варіанти розвитку бізнесу при прийнятті управлінських рішень					
	Знання певних непередбачуваних ситуацій, що можуть відбуватися при організації бізнесу	Уміння застосовувати певні управлінські інструменти впливу при обґрунтуванні альтернативних варіантів розвитку бізнесу	Поняття раціональної технології прийняття управлінських рішень	Здатність до взаємодії та співробітництва при визначенні певного варіанту розвитку подій	Прийняття рішень у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування	Прийняття рішень у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування
7	Здатність до презентації результатів групової роботи, самопрезентації					
	Знання механізму проведення ефективної презентації та самопрезентації	Уміння проводити ефективні презентації та самопрезентації	Поняття презентації та самопрезентації	Здатність здійснювати ефективні комунікації під час презентації та самопрезентації	Уміння нести відповідальність за наведену інформацію у презентації та самопрезентації	Уміння нести відповідальність за наведену інформацію у презентації та самопрезентації

Таблиця 2

Організаційна структура тренінгу

Частина тренінгу	Час	Модуль навчання	Зміст модуля	Форми, технології, вправи	Матеріал
1	2	3	4	5	6
<i>День перший</i>					
Вступна	10.15 – 11.50	Знайомство	Вступне слово тренера; процедура знайомства; формування списку очікувань і запитів учасників; вироблення правил взаємодії в тренінгу; узгодження графіка роботи	Презентація тренерів; міні-презентація учасників; вступні вправи (визначення очікувань)	<ul style="list-style-type: none"> • фліпчарт та аркуш; • скотч; • маркери; • проектор; • ноутбук
	11.50 – 12.00	<i>Перерва</i>			
Основна	12.00 – 12.15		Активізація процесів	Рухавка	
	12.15 – 12.45	Вибір галузі	Вибір концепції проекту	Об'єднання в групи вправа «кольори»; визначення лідера вправа «Сума чисел»; мозковий штурм; конференція ідей	<ul style="list-style-type: none"> • «хмарка»; • картки по 3-4 на кожного учасника; • маркери; • фліпчарт; • скотч
	12.45 – 13.00	Аналіз галузевого зовнішнього середовища	«Методика аналізу галузевого зовнішнього середовища»	Міні-лекція	<ul style="list-style-type: none"> • проектор; • ноутбук; • роздатковий матеріал
	13.00 – 13.45		Визначення сильних і слабких сторін галузі, а також погроз й можливостей кон'юнктури ринку	Робота в малих групах, групова дискусія	<ul style="list-style-type: none"> • ноутбуки
	13.45 – 14.00	<i>Перерва</i>			
	14.00 – 14.15			Активізація процесів	Рухавка
	14.15 – 14.30	Вибір стратегії підприємства	«Методика вибору загальної та конкурентної стратегії малого підприємства»	Міні-лекція	<ul style="list-style-type: none"> • проектор; • ноутбук; • роздатковий матеріал
	14.30 – 15.00		Обґрунтування загальної та конкурентної стратегії підприємства	Робота в малих групах, групова дискусія	<ul style="list-style-type: none"> • ноутбуки

1	2	3	4	5	6
Завершальна	15.00 – 15.30	Підбиття підсумків	Видача завдання для СРС № 1; вимоги до написання звіту з тренінгу; визначення строків захисту звітів	Шеренг, технологія «мікрофон»	• ноутбук; • проектор; • маркери

Контрольні заходи є складовими досягнення мети навчання – засвоєння певної сукупності предметних знань, формування умінь та навичок, що є основою відповідного рівня компетентності студента [8]. Система оцінювання та контролю в запропонованому тренінгу «Розробка проекту нового бізнесу» складається з таких частин: оцінювання роботи учасників під час тренінгу; оцінювання самостійної роботи учасників тренінгу; оцінювання звіту з тренінгу.

Об'єктами підсумкового оцінювання роботи студентів під час тренінгу є: індивідуальна особиста участь кожного студента в усіх шести днях тренінгу; якість проведених розрахунків кожного етапу тренінгу для обґрунтування планових показників діяльності; місце, що зайняли команди студентів залежно від правильності та ґрунтовності розрахунків; презентація результатів роботи кожної команди, що має засвідчити рівень проведеного командами аналізу результатів роботи під час тренінгу; звіт за результатами участі в тренінгу, підготовлений кожним студентом групи з елементами індивідуальних завдань, згідно з вимогами до його структури, змісту та повноти; індивідуальна активність кожного зі студентів під час всіх етапів тренінгу.

Критеріями оцінювання роботи учасників під час проведення тренінгу було обрано такі: активність (1 бал), самостійність виконання (2 бали), творчий підхід (2 бали), своєчасність (відповідність до контрольних дат, встановлених викладачем) (1 бал), ритмічність і регулярність виконання (2 бали), аргументація власної позиції (2 бали), продуктивність (1 бал), уважність (1 бал). Як формалізовану роботу пропонується написання звіту з тренінгу. Критеріями оцінювання звіту з тренінгу обрано: дотримання вимог написання до: оформлення (1 бал), структури (1 бал), змісту (2 бали), обсягу (1 бал); своєчасність подання на перевірку (1 бал); виконання завдання для самостійної роботи (2 бали); правильність та точність наведених розрахунків (2 бали); ґрунтовність висновків (1 бал).

Заключна оцінка з тренінгу формуватиметься з таких складових: середньої арифметичної з оцінок за кожен день участі у тренінгу, яка буде враховувати перелічені вище критерії оцінювання як за аудиторну роботу, так і позааудиторну; оцінку за звіт з тренінгу. З цих складових визначається середня арифметична оцінка, яка і буде виставлена у відомість успішності академічної групи. Отже, досягнення мети запропонованого тренінгу можливе лише за допомогою розвинення певного кола компетентностей, які зазначені вище. При цьому виконання кожного завдання під час тренінгу повинне бути орієнтованим на відпрацювання означених на ньому компетентностей.

Таким чином, основним результатом даного дослідження є виявлення особливостей проведення тренінгу

для магістрів, основною метою якого формування таких компетентностей, які роблять випускника конкурентоспроможним фахівцем та є затребуваними роботодавцем на ринку праці. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Афанасьєв М. В.** Тренінг формування компетенцій з економіки підприємства : навчальний посібник / М. Афанасьєв. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2010. – 328 с.
- Шевчук Г.** Інноваційні технології у вищій школі / Г. Шевчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pippo/2011_3/Shevch.htm
- Тренінгові технології навчання з економічних дисциплін : навч. посіб. / Г. О. Ковальчук, Н. Ю. Бутенко, М. В. Артюшина та ін. – К. : КНЕУ, 2006. – 320 с.
- Новікова Л. М.** Тренінг як засіб активізації навчання у вищій школі : науково-методичний посібник / Л. М. Новікова. – Павлоград : ЗДІЕУ, 2008. – 110 с.
- Курбатова М. Б.** Обучение персонала, как конкурентное преимущество / М. Б. Курбатова, М. И. Магура // Управление персоналом. – 2004. – № 11-12 (98). – Спецвыпуск № 12. – С. 59 – 60.
- Савченко О. Я.** Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. – К. : Генеза, 2002. – С. 216 – 219.
- Ковальчук Г. О.** Активізація навчання в економічній освіті. – К. : КНЕУ, 2003. – С. 240 – 242.
- Тренінгові технології навчання з економічних дисциплін : навчальний посібник / [Ковальчук Г. О., Бутенко Н. Ю., Артюшина М. В., Балягіна І. А., Радченко М. І.] / За заг. ред. Г. О. Ковальчук. – К. : КНЕУ, 2005. – 386 с.

REFERENCES

- Afanasyev, M. V. *Treninh formuvannia kompetentsii z ekonomiky pidpriemstva* [Training for forming competence in economics]. Kharkiv: Inzhpek, 2010.
- Kovalchuk, H. O., Butenko, N. Yu., and Artiushyna, M. V. *Treninhovi tekhnologii navchannia z ekonomichnykh dystsyplin* [Training technology education with economic disciplines]. Kyiv: KNEU, 2006.
- Kurbatova, M. B., and Magura, M. I. "Obuchenie personala, kak konkurentnoe preimushchestvo" [Education of staff as a competitive advantage]. *Upravlenie personalom*, no. 11-12(98) (2004): 59-60.
- Kovalchuk, H. O. *Aktyvizatsiia navchannia v ekonomichnii osviti* [Enhancing learning in economic education]. Kyiv: KNEU, 2003.
- Kovalchuk, H. O. and others. *Treninhovi tekhnologii navchannia z ekonomichnykh dystsyplin* [Training technology education with economic disciplines]. Kyiv: KNEU, 2005.
- Novikova, L. M. *Treninh iak zasib aktyvizatsii navchannia u vyshchii shkoli* [Training as a means to enhance learning in higher education]. Pavlohrad: ZDIEU, 2008.
- Savchenko, O. Ya. *Dydaktyka pochatkovoї shkoly* [Didactic of primary school]. Kyiv: Heneza, 2002.
- Shevchuk, H. "Innovatsiini tekhnologii u vyshchii shkoli" [Innovative technologies in higher education]. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pippo/2011_3/Shevch.htm